

DEP

CI

CALL N

D.G.A.



The D.-A. V. College Sanskrit Series, No. 18.

RĀMĀYANA

OF

VĀLMĪKI

(in its North-Western Recension)

SUNDARA-KĀṆDA

8302

Handwritten: 2.14
~~43-52~~

*Critically edited for the first time from
Original Mss. and supplied with an Introduction*

BY

VISHVA-BANDHU SHASTRI

Handwritten: Sa8Kr
Val/Vis

LAHORE.

1940.

Handwritten: V. S. S. AGENCY
Revised Price 1/2/81

श्रीदयानन्दमहाविद्यालय-संस्कृतग्रंथमाला,

श्रीदयानन्दब्राह्ममहाविद्यालयाचार्यपदप्रतिष्ठितपूर्वेणा, श्रीदयानन्दमहाविद्यालयी-
यानुसन्धानालये श्रीविश्वेश्वरानन्दवैदिकानुसन्धानालये चाधिष्ठिताध्यक्ष-
पदेन, एम्० ए०, एम्० ओ० एल० इत्युपाधधारिणा,

श्रीविश्वबन्धुशास्त्रिणा

बहुभिर्विद्वद्भिः सङ्गत्य

सम्पादिता

तस्यां चायं

अष्टादशो ग्रन्थः

लघुरम्

१९६७

The D.A.-V. College Sanskrit Series,

EDITED

in conjunction with other scholars

by

SHRI VISHVA-BANDHU SHASTRI, M. A., M. O. L.,

Director, the D. A.-V. College Research Deptt. and
the Vishveshvarānanda Vedic Research Institute, formerly,
Principal, the Dayānanda Brāhma Mahāvidyālaya.

Volume Eighteen

LAHORE.

1940.

श्रीद्यानन्दमहाविद्यालय-संस्कृतग्रन्थमाला, सं० १८

अप्रकाशितचरं

पश्चिमोत्तरशाखीयं
वाल्मीकीय-रामायणम्

तत्र चैतव

सुन्दर-काण्डम्

विश्वबन्धुशास्त्रिणा

नानादर्शपुस्तकवारेण संशोध्य, भूमिकोद्बोधितसंस्करण-
प्रक्रियानुसारेण च संस्कृत्य
सम्पादितम्

लवपुरम्

Published
by
The D.-A.V. College
Research Department,
LAHORE.

(All rights reserved)

First Impression, 500 Copies ;

Price : Rs. 7—8—0.

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY NEW DELHI

Acc. No. 552

Date 8/12/1951

Class. 891.2.64/V5

Printed
by
Shri Krishan Dixit
at the Bombay Machine Press,
LAHORE.

CONTENTS (विषयानुक्रमणी)

	Page
FORWORD (प्रस्तावना)	7-13
INTRODUCTION (भूमिका) :—	14-106
I. DESCRIPTION OF BASIC MANUSCRIPTS	14
II. A COMPARATIVE VIEW OF THE MANUSCRIPTS :—	
(a) Statement of extrinsic considerations :—	
1. <i>Script</i>	27
2. <i>Initial propitiations and colophons</i>	27
3. <i>Extent of text</i>	28
4. <i>Sectional division of text</i>	29
5. <i>Appellations of sections</i>	32
(b) Statement of intrinsic considerations :—	
1. <i>Evidence towards unitary character</i>	35
2. <i>Further evidence towards grouping</i>	41
III. THE NORTH-WESTERN RECENSION :—	
(a) Consideration of internal evidence :—	
1. <i>General statement on textual deviation</i>	57
2. <i>Divergence in topical comprehension</i>	59
3. <i>Divergence in textual extent</i>	61
4. <i>A statement of topical exclusion</i>	64
5. <i>Variation in agreement</i>	70
(b) Consideration of external evidence	74
IV. INDICATION OF EDITORIAL TECHNIQUE	78
सुन्दरकाण्ड-ग्रन्थः (TEXT)	१—६४८

Abbreviations (संक्षेपाः)

- उ = उत्तरार्ध—(2nd half of a verse).
तु० = तुलनीय—(Compare).
दा = दाक्षिणात्यं वाल्मीकीय-रामायणम् (N. S. Press, Bombay, 1912).
द्र० = द्रष्टव्य—(to be understood).
पू = पूर्वार्ध—(1st half of a verse).
व = वंगशाखीयं वाल्मीकीय-रामायणम् (Gorresio, Paris, 1850).
N = Nil (शास्त्रान्तरे पश्चिमोत्तरीयपाठाऽभावसूचको नञ-पर्यायः).
? = संदिग्धस्थलीय-चिह्नम्।
(?) = कोष्ठबद्धं सत् प्रस्तुतशोध-शोध्यस्थलीयं चिह्नम्।

FOREWORD.

In December, 1921, Pandit Ram Labhaya, M. A. secured two manuscripts of Vālmiki's Rāmāyaṇa from Kaithal, a town in the South-East Panjab, on behalf of the Research Department, D. A.-V. College, Lahore. Substantial divergence in the text of these manuscripts from both the texts which were then available in print, namely, the Paris edition of Gorresio (1850) and the Bombay Edition (1912), further aroused the interest of the Department towards making further searches for more manuscripts of this most ancient and inspiring Indian national epic text. Abundant harvest awaited these assiduous efforts for, after a while, about two hundred codices of the different kāṇḍas of Vālmiki's immortal work came to adorn the shelves of the Department.

The Ayodhyā-Kāṇḍa, work on which had immediately been started in the beginning of 1921, was issued in four fasciculi from April, 1923 to October, 1924 by Pandit Ram Labhaya, M. A. and the last one included in the entire, consolidated kāṇḍa, about four years after, in 1928, by Pandit Bhagavad Datta, B.A., who as the Head of the Department, had himself assumed the editorial charge. Vol. II consisting of Bāla (or Ādi)-Kāṇḍa, appeared three years after, in 1931. Work on Volume III, namely, the Aranya-Kāṇḍa had made some progress in the following years when the present writer who had been called upon to take over the charge of the Department in the middle of 1934, addressed himself to this task from the beginning of 1935 onwards after a six months' absence abroad. The above-mentioned volume was published during the same year (1935) and was followed up in exceptionally quick succession by Volume IV consisting of Kiṣkindhā-Kāṇḍa which appeared in 1936.

As pointed out in the Foreword to Vol. IV, this expeditiousness in bringing out a complete volume in one year was the result of a plan which had been drawn up 'to complete the work by bringing out one kāṇḍa every year.' But as further indicated there, 'it was doubtful if it would be practicable to continue on in this way in the absence of proper financial support from outside.' Fears of that time have come out to be but too true and this for the two reasons, namely, that no help came from outside and that the inner resources of the Department, meagre as they were, further assumed a dwindling tendency from day to day, considerably adding to the gravity of the situation. This will explain how the present volume has again taken more than three years to see the light of day. Would that one could hope that it would be made practicable to expedite publication of the Volumes VI and VII, namely, Lankā-Kāṇḍa and Uttara-Kāṇḍa, work on which has already sufficiently advanced.

But the circumstance of ever-tightening financial stringency apart, further addition to the fulness in presenting the critical apparatus with a view to make it a complete picture of the basic manuscript material has in the main caused considerable delay in bringing out the present volume. Comparatively speaking, its preparation has involved much more labour than that of any other previous volume. It has been calculated on the basis of actual extent of its text and typographical compactness that 648 pages which its text and footnotes occupy, are, in reality, equivalent to 720, 1080, 864 and 1008 pages of the previously issued first four volumes with 490, 482, 412 and 366 pages of text and footnotes, respectively. Thus, even in the ordinary routine, one could not expect to turn out this volume in less than twice the time taken by the Volume IV.

This increased extensiveness of textual materials has in a way been also responsible for the absence of the entire appendixical section which was a special feature of the previous volumes. There was, however, still another reason for withholding this section from this volume. As will be noticed, these appendices had not adhered to one, uniform standard in each of the previous volumes. While they had occupied barely 21 pages in Ayodhyā-Kāṇḍa, they, gradually, developed from volume to volume till they were spread over 105 pages in Kiṣkindhā-Kāṇḍa. It is evident that in order that this important section of the present edition of the North-Western recension should become evenly treated and, in consequence, uniformly useful, its defective portions shall have to be done over again. Moreover, the text of the next volume, namely, Lankā-Kāṇḍa, being most extensive of all the volumes, considerations of bulkiness alone will not permit inclusion of the related appendixical section in it. In the circumstances, it has been considered desirable that the above-mentioned section as pertaining to Rāmāyaṇa, as a whole, should subsequently be issued as a separate, consolidated volume.

Pandit Ram Labhaya and Pandit Bhagavad Datta had added small introductory sections to their respective volumes, critical value of which was limited to a brief description of their manuscript materials. When the present writer took up the work, he similarly made some reference to his manuscript materials in the Forewords to the two volumes previously issued by him but thought that it would be much better to discuss the several text-critical and other important aspects of the present edition in a separate volume to be published when volumes I-VII containing the entire text would have been issued.

Quite another circumstance, however, has caused this plan to be changed to some extent by bringing home to the editor the imperative need of supplying a

somewhat detailed text-critical introduction to the present volume. Dr. S. K. De, a well-known critical scholar of the day in this line as he is, has done this work the ever so covetable honour of having reviewed its volume IV, namely, *Kiṣkindhā-Kāṇḍa* in the columns of *Oriental Literary Digest*, Poona, for May, 1939. But as, unfortunately, sometimes happens in the case of over-busy and over-worked people, their best intentions and purest motives notwithstanding, the learned reviewer in the present case has been led into doing a grave injustice to this work by having passed adverse verdicts where, according to his own statement, absence of supply of detailed descriptive information on the part of the editor could well have suggested it to him that the best course for him would be to refrain from making any sweeping remarks in connection with the manuscripts used for this edition being either misch-codices or unconnected with the North-Western recension.

Of a piece with these remarks of his is his unsupported stricture that "no recognisable critical principles have been followed in reconstructing the text." When the editor had not explained his method, the best course for the able reviewer should have been to subject some portions of the edited text to his own canons in this behalf and then opined how far it could stand that test. But this would have entailed patient labour, requiring sufficient time and close attention which it was in no way an easy thing for him to spare.

This brings us to his third and most important indictment, namely, "that no attempt is made also to make a comparative study of this recension with the South Indian and Bengal recensions, and (that) it is almost impossible even for the critical reader to find out the differences without consulting the rare and costly edition of Gorresio or the printed South Indian text, side by side." Apparently, he is thinking not in the terms

of a critical edition of one particular recension of Rāmāyaṇa but in those of a critical edition of Rāmāyaṇa as such. Otherwise, how could he expect, as he naively does, the present work to become for Rāmāyaṇa what, for example, the Bhandarkar Institute edition of Mahābhārata was indeed intended as well as designed to be for that text, a thesaurus of the sum-total of its textual tradition as preserved in its different recensions? The proper function of a recensional edition must remain within the textual orbit of a particular recension. Of course, if that recension did not happen to be previously distinctly known or recognised as such, it may be advisable for its editor to indicate, in a general way, the extent to which it differed from the other, previously recognised recensions.

Now it is passing strange that most exhaustively as this really much needed indication of this aspect has been made in this edition of this newly discovered recension, it has been most thoroughly misunderstood and, therefore, most unjustly misrepresented by this otherwise very wide-awake scholar. So, while N(=nil) denotes that particular lines and stanzas to which it has been prefixed or suffixed are not, as the case may be, found in one or both of the other recensions and that, hence, they belong exclusively, to that extent, to the North-Western recension, it has been taken to possess just the opposite significance, namely, that they have been incorporated in the body of this text from the other recensions. It is, therefore, not surprising that upset as he is by confusion created by himself, he complains that it is not intelligible why lines or stanzas have been included in the N. W. text, which do not occur in it and which are marked by the editor himself with the *na(?)* or *nasti*, and such lines are numerous on every page." But, as explained above, this very presence of a large number of these exclusively N.W. recensional lines and stanzas on every

page, as unmeaningly testified to by him, becomes a proof positive of substantial independence of this text.

Entirely missed as he has the proper meaning of this most important and simplest contrivance of inter-recensional comparison, as adopted in this edition, there hardly remains any point in his dubbing on this basis the present text as inclusive in the sense that some of its portions have been drawn from the other recensions. It has indeed been admitted that this edition is eclectic in that it is based not on one particular manuscript but on the judicious use of all the ten manuscripts, which have been drawn upon in accordance with certain definitely set and rigidly followed principles of textual criticism and reconstruction as explained in the sequel but not, as he has wrongly supposed, in that no recognisable principles have been followed. Eclecticism in respect of textual editing is often mentioned with a tinge of reproach. But there is no reason to suspect that Dr. De could be a party to it if only because, as a Parvan-Editor of the Poona Mahābhārata, he himself has become sufficiently accustomed to this well-established principle in the editing of ancient Sanskrit texts, especially, those of popular character, as necessitated by the peculiar circumstances of their record and transmission. But it is one thing to be legitimately eclectic in this sense and quite another to be inclusive in the one intended to be superimposed on this edition by Dr. De with the aid of a proof which, little as he expected, has only shown his own absent-mindedness in the matter. Be it as it may, the present editor is thankful to him for having thus suggested to him the desirability of supplying an introduction to this volume, even though it meant, as already indicated, a little change in the original plan.

Main assistance in the production of this volume has been rendered by Shri Pitambara Datta Shastri. Shri

Shiva Prasada Shastri and Shri Rama Sarupa Shastri have helped in the matter of copying and proof-reading. Shri A. N. Malik, M. A. has corrected the proofs of the Introduction. I am grateful to all these gentlemen for this cooperation.

LAHORE.
July 10, 1940.

Vishva-Bandhu Shastri.

INTRODUCTION.

I. DESCRIPTION OF BASIC MANUSCRIPTS.

The following manuscripts have been utilised for this edition of the text of Sundara-Kāṇḍa of Valmiki's Rāmāyaṇa in its North-Western recension and thus form the basis of the Critical Apparatus appended thereto:—

i. आ

1. Lal Chand Library, D. A.-V. College, Lahore, No. 4837; not available for the previous *kāṇḍas*.

2. Folios 116, size, $13\frac{3}{4} \times 5\frac{3}{4}$ inches with $2\frac{1}{4} \times 1\frac{3}{4}$ inches left out for uniform margins.

3. Generally 12 lines to a page; syllables per line ranging from 42 to 48; altogether making about 3900 *granthas* (i.e., units of 32 syllables each).

4. Indian, hand-made paper; marginally worn out but written space intact.

5. Initial auspicious invocation and marginal lining on the first page only in red ink; yellow pigment used for deletion which has also been effected occasionally by a coating of black ink.

6. Old Devanāgarī Script; bold, beautiful, even hand.

7. Generally clean margins with occasional corrections, in small letters, presumably, by another hand; no variant readings and no interlinear additions.

8. Left-hand marginal top of each folio, on its reverse, generally, bears a cipher, representing the serial number of the folio, underneath a signature such as रा. सु. or सुन्दर., indicating the title of the work as well as the name of the *kāṇḍa*. The cipher is regularly repeated in the bottom of the right-hand margin, generally, with the title indication, राम० above it.

9. The text is divided into 100 *sargas* which are not separately numbered whereas stanzas in each *sarga* are numerically differentiated. The first and the last *sargas* are entitled हनुमत्-प्रवेश- and राक्षस-मंत्रण- respectively. From the nineteenth *sarga* onwards, the sub-title लंका-पर्वन्- is some-times found used in sectional colophons.

10. It is fairly correct in the beginning, but the standard of correctness gradually deteriorates. Promiscuous interchange of स् and श् as also न् and ण् is quite common. Sometimes व् is written for च्. Illustrations of these could be easily gathered from the Critical Apparatus.

11. It contains complete Sundara-Kāṇḍa. Some-times, text is inadvertantly repeated (e. g., 82, 10).

12. It has been obtained from Agra in the United Provinces and is dated V. S. 1646 (ca. A. D. 1589).

13. It begins with the invocation, ओं गणेशाय नमः and contains the following historically important colophon:—

इत्यार्षे रामायणे सुन्दरकाण्डे लंकापर्वणि राक्षसमन्त्रणं नाम सर्गः ।
शुभमस्तु । कल्याणमस्तु । संवत् १६४६ पौष सुदि ११ मंगलवारे । श्री०
आगरा महाकोटे । पातिशाह् श्रीअक्बर जलालदीन राज्ये ॥ ठाकुर
श्री सुंदोदास इदं श्रीरामायणापुस्तकं लिषायितं । श्रैतांबर कपूर लिषतं ॥ यादव
पुस्तकं दृष्ट्वा । तादृश्यं यदि सु० मम दोषो न दी० ॥

ii. फ

1. Lal Chand Library, D. A.-V. College, Lahore, No. 4839; not available for the previous *kāṇḍas*.

2. Folios 136 (except for the first folio which is missing); size 12×4½ inches with 1½×2 inches left out for uniform margins.

3. 9 lines to a page with 52 syllables to a line, altogether making about 3850 *granthas*.

4. Indian, hand-made, strong paper of reinforced texture; marginally worn out, but text not damaged.

5. Marginal lining as well as text in much faded

black ink on a ground which seems originally to have borne a thin coating of yellow pigment that has almost disappeared in the course of time; thick yellow pigment used for deletion purposes; ciphers for numerical indication of folios as well as sectional colophons have been decoratively written on round discs of red pigment.

6. Very old Devanāgarī Script; evenly and beautifully written in small characters.

7. Clean margins with occasional corrections in still smaller letters and in a different hand. No variant readings and no interlinear additions.

8. Each folio, on its reverse, bears mere cipher to indicate the number of the folio in the middle of the right-hand as well as left-hand margin with the above-mentioned red discs beneath them.

9. The text is divided into 85 *sargas* which are not separately numbered; nor are the stanzas in each *sarga* numerically differentiated. The initial and the final *sargas* are named लंका-प्रवेश- and समुद्र-तरण- respectively. The colophons of the tenth and the twenty-first *sargas* contain the additional sub-titles, उद्योग- and दिग्विजय-, respectively.

10. It is almost correct. Occasional mistakes that occur are of the nature of replacement of ण् by न्, म् by व् and च् by क्ष् (cf. 61, 38; 66, 29; 56, 6 and elsewhere in the Critical Apparatus). Sometimes, textual misunderstanding on the part of the scribe has also been responsible for corruption; e.g., निपतत्सु महाजवां for निपपात महाजवा (55, 22).

11. It contains complete Sundara-Kāṇḍa except for the first folio that is missing. Folio 2 begins with stanza 12 of *sarga* 1. It is free from repetitional aberration.

12. It has been obtained from Fatehpur in the United Provinces. Although it is not dated, it is probably the oldest of the Mss. utilised for this edition.

With due regard to its characteristically old form of script and even method of writing as well as to the condition of paper, ink and coatings and yellow and red pigments, it may safely be considered to be at least 400 years old.

13. The colophon reads as follows:—

इत्याषे रामायणे सुंदरकांडे समुद्रतरणो नाम सर्गः ।

समाप्तश्चायं सुंदर कांडः । शुभमस्तु ।

iii. अ

1. Lal Chand Library, D.A.-V. College, Lahore, No. 4923; also available for the previous *kāṇḍas*.

2. Folios 127; size, $13 \times 6\frac{3}{4}$ inches with $3\frac{1}{2} \times 2$ inches left out for uniform margins.

3. 14 lines to a page with syllables in a line ranging from 33 to 36, altogether making about 3800 *granthas*.

4. Kashmirian, glazed paper; well preserved, undamaged.

5. Decorative marginal triple linings on all the four sides in red, yellow and black inks with an additional lining on the first page; half stanzas separated by double *danḍas* in red ink; colophons generally in red ink but, also, sometimes, syllabically alternated with black ink.

6. S'ārādā-modelled Devanāgarī Script, bold, beautiful, even hand.

7. Clean margins, entirely free from corrections or additions.

8. Left-hand marginal top of each folio, on its reverse, bears the signature रा० वा० सु० का० with the numerical representation of the folio under it. Similarly, right-hand marginal bottoms of folios, on their reverse, indicate the work by राम० with corresponding ciphers under them.

9. The text is divided into 99 *sargas*. These as well as the stanzas therein are irregularly and, often, erroneously numbered. It is, however, evident from the space regularly left out for this purpose between the red terminal *daṇḍas* that the scribe did intend supplying these numbers but, somehow or other, failed to do so. The first and the last *sargas* bear the titles हनुमच्चिन्ता- and राक्षसमन्त्र-, respectively. From *sargas* 55 onwards, the sub-title, उद्योगपर्व- is found in sectional colophons.

10. It is fairly correct with sporadic be-sprinkling of orthographic oversights (e.g. शुभ्रावे for शुभाव at 13, 2).

11. It contains complete Sundara-Kāṇḍa with a fairly large number of gaps indicated by dots or dashes (e.g. 9, 30; 32, 39) and with occasional repetitions (e. g. 60, 1).

12. It was obtained from Amritsar; about 150 years old.

13. It begins with—श्रीगणेशाय नमः।

It ends with—

इत्यार्षे रामायणे सुंदरकांडे राक्षसमंत्रो नाम सर्गः । समाप्तोऽयं सुंदरकांडः ॥

iv. च

1. Lal Chand Library, D.A.-V. College, Lahore, No. 4840; also available for the previous *kāṇḍas*.

2. Folios 146; size, 11×4½ inches with 1½×1½ left out for uniform margins.

3. 10 lines to a page with about 45 syllables to a line; altogether 4000 *granthas*.

4. Indian hand-made thick hard paper which being brittle has been damaged in the margins but, towards the end, in the written space as well.

5. Written in black ink with double marginal linings on a yellowed or reddened ground; thick yellow pigment used for elision; red pigment not used for marking anything off.

6. Devanāgarī Script, midway between the old and S'āradā-modelled types ; bold, even hand.

7. Marginal corrections in a different hand.

8. The signature रा. सु. and the cipher for the folio number on the left-hand marginal top and the signature राम. and the cipher in the right-hand marginal bottom on the reverse of every folio.

9. 103 *sargas* ; no separative ciphers for *sargas* or stanzas. The names of the first and the last *sargas* are लंकावर्णन- and राक्षस-मंत्र-, respectively. From *sarga* 20 onwards, colophons occasionally add the sub-title, लंकापर्वन्.

10. Considerable percentage of mistakes, relating to phonetic replacement (e. g., ण् by न्), orthographic replacement (e.g., म् by य्) and illusory dropping off of letters (cf. 82, 23 ; 87, 15 etc.).

11. Complete Sundara-Kāṇḍa with folio 2 missing and with occasional gaps (cf. 1, 1ff, 8, 23 ; 30, 23f; 34, 33f; 65 etc.) and repetitions (cf. 56, 144 ; 59, 22 etc.)

12. Obtained from Chaniot (N. W. Panjab) ; about 200 years old.

13. It begins with—

श्रीगणेशाय नमः । श्री रामचन्द्राय नमः । श्रीबाल्मीकिमुनये नमः ।

जितं भगवता तेन हरिणा लोकधारिणा ।

अजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन गुणात्मना ॥

It ends with—

इत्यार्षे रामायणे सुन्दरकाण्डे राक्षसमंत्रो नाम सर्गः ।

सुन्दरकाण्डं समाप्तं ॥

व. ब

1. Lal Chand Library, D. A.-V. College, Lahore, No. 4924 ; also available for the previous *kāṇḍas*.

2. Folios 120, size, 12×7 inches with 3×2 inches left out for uniform margins.

3. 15 lines to a page with syllabic average of 35 per line ; altogether 3900 *granthas*.

4. Kashmirian, glazed paper.
5. No yellow or red pigment.
6. S'āradā-modelled Devanāgarī Script; bold, beautiful, even hand.

7. Neither any marginal linings nor any corrections or additions.

8. The signature, रामा. सु. कां. with cipher for the folio number on the top of the left-hand margin and cipher only in the bottom of the right-hand margin on every folio, on its reverse.

9. 100 *sargas* without any kind of separative indications. हनुमल्लंकाप्रवेश- is the name of the first *sarga* and राक्षस-मंत्र-, that of the last one. From *sarga* 26 onwards, occasional occurrence of the sub-title, लंका-पर्वन्- in sectional colophons.

10. Fairly correct with occasional slips (cf. 82, 4 ; 83, 9 ; 84, 2, etc.).

11. Complete Sundara-Kāṇḍa with occasional lacunae (cf. 34, 73 ; 34, 24 etc.) and repetitions (cf. 56, 144 ; 59, 22 etc.).

12. Obtained from Bahawalpur (S. W. Panjab); about 150 years old.

13. It begins with—

ओं नमः सरस्वत्यै । जितं भगवता तेन हरिणा लोकधारिणा ।

अजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन गुणात्मना ॥

It ends with—

इत्यार्षे रामायणे सुंदरकाण्डे राक्षसमंत्रो नाम सर्गः ।

समाप्तश्चायं सुंदरकाण्डः । ओं ।

vi. छ,

1. Lal Chand Library, D. A.-V. College Lahore, No. 4922; utilised in the previous *kāṇḍas* under the name, म.

2. Folios 102; size $13\frac{1}{2} \times 7\frac{3}{4}$ inches, $4\frac{1}{2} \times 2\frac{3}{4}$ inches being marginal.

3. 16 lines to a page with syllabic range of 39 to 43 per line ; 3800 *granthas* in all.

4. Kashmirian, glazed paper.

5. No yellow or red pigment.

6. S'ārādā-modelled Devanāgarī Script; bold, beautiful and even hand.

7. Clean, unlined margins with occasional supplementations in the scribe's own hand.

8. The signature, श्रीः, रा. सुं. कां. with cipher for the folio number at the left-hand marginal top of every folio on its reverse. The corresponding right-hand bottoms regularly bear ciphers up to folio 36, whereafter they sometimes have ciphers or the word श्रीः and, sometimes, are left without any mark.

9. 103 *sargas* with irregular separative numerals up to *sarga* 50, stanzas not separated; the first and the last *sargas* are named हनुमत्-प्रवेश- and राक्षस-मंत्र-, respectively.

10. Standard of correctness not high (cf. 61, 3; 91, 113; etc.).

11. Complete Sundara-Kāṇḍa with a large number of gaps (cf. 19, 47; 22, 12ff; 23; 24, 34, 39; 41 etc.) and occasional repetitions (cf. 56, 144; 59, 22 etc.); folios 28 and 70 missing.

12. Obtained from Lahore; about 150 years old.

13. It begins with—

ओं नमो नारायणाय । अथ सुंदरकाण्डं लिख्यते ।
ओं जितं भगवता तेन हरिणा लोकधारिणा । अजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन
गुणात्मना ॥

It ends with—

इत्यार्षे रामायणे सुंदरकाण्डे राक्षसमंत्रो नाम सर्गः ।
समाप्तोऽयं सुंदरकाण्डः पंचम इति शुभमस्तु सर्वजगतां । अथातो लंकायां युद्धपर्व
लिख्यते । जितं भगवता.....इति शुभम् ।

vii छ२

1. Lal Chand Library, D.A.-V. College, Lahore, No. 6159; also available for the preceding *kāṇḍa*.

2. Folios 92; size, $14 \times 7\frac{1}{2}$ inches, $4 \times 2\frac{1}{2}$ inches being marginal.

3. 16 lines to a page with syllabic range of 42 to 48 per line; 3850 *granthas* in all.

4. Kashmirian paper, not well preserved; margins coated with a thin layer of ochreish colouring.

5. No yellow or red pigment for deletion, correction or supplementation.

6. S'āradā-modelled Devanāgarī Script; bold, beautiful and even hand.

7. Clean, unlined margins, free from corrections and additions.

8. Left-hand marginal tops of the reverse folios bear the signature रा. सुं-कां and ciphers indicating folio numbers while the corresponding right-hand bottoms have the same ciphers only.

9. 102 *sargas* without any kind of separative numerals or terminal *danḍas* for individual *sargas* or the stanzas contained therein. Occasionally, however, numbers of *sargas* are indicated in words in sectional colophons.

10. Measure of correctness is poor (cf. 64, 30; 81, 8 etc.).

11. Complete Sundara-Kāṇḍa with a goodly number of gaps (cf. 12, 22; 16, 22; 21, 21; 34, 73 etc.) and occasional repetitions (cf. 56, 144; 59, 22; 87; 41, etc.).

12. Obtained from Lahore; about 125 years old; the statement, in a different hand, in the colophon that it was written as well as made a gift of in V. S. 1917 (ca. A. D. 1861) is obviously wrong in so far as its having been written in that year goes.

13. Its regular and original beginning was—

ॐ श्रीगणेशाय नमः । ॐ जितं भगवता तेन हरिणा लोकधारिणा ।

अजेन विश्वरूपेणा निर्गुणेन गुणात्मना ॥

It is now preceded by a later, accretional pre-script —
 देवीचंद अमगोत्रेण कन्यायाः करपीडने वाल्मीकि-पुस्तकं दत्तं देविकायां
 तटे शुभे सं १६१७ आषाढ १६ ।

Similarly, the original colophon was—

इत्यार्षे रामायणे सुंदरकांडे राक्षसमंत्रो नाम सर्गः समाप्तोयं सुंदरकांडः
 पंचमः ॥ शुभमस्तु सर्वजगतां ॥ शुभं

It is now followed by a later but interesting postscript—

लिखितं देवीचंद अमगोत्रा जसरोटे राज विष्णो सल्हणीदा पुरमंडलवासी
 सं १६१७ देवी चंद अमगोत्रेण कन्यायाः करपीडने वाल्मीकि-पुस्तकं दत्तं
 देविकायां तटे शुभे ॥

पुस्तक सुंदर कांड पण्डित देवकीनंदन दा ॥ शुभमस्तु सर्व जगति ॥

viii. प्र.

1. Lal Chand Library, D. A.-V. College, Lahore, No. 617 ; not available for the previous *kāṇḍas*.
2. Folios 80; size $11 \times 6\frac{1}{4}$ inches, $2\frac{1}{2} \times 2\frac{1}{4}$ inches being marginal.
3. Lines per page ranging from 19 to 23 with syllabic range per line being 38 to 47; 3850 *granthas* in all.
4. Indian paper, thick and a little glazed.
5. Yellow pigment used for purposes of deletion.
6. Devanāgarī Script; ordinary hand; modern, longish, slanting characters.
7. Unlined margins containing corrections and supplementations in the same hand as well as in a different hand.
8. Only left-hand reverse marginal tops bear the signature सुं कां and ciphers for the folio numbers.
9. 103 *sargas* with separative numerical indications for them in the sectional colophons, but no such indication for individual stanzas.
10. Fairly correct with occasional mistakes (cf. 81, 18; 82, 20; 87, 10; 15 etc.).

11. Complete Sundara-Kāṇḍa with many lacunae (e.g. 43, 2-4) and some repetitions (e.g. 53, 144 ; 59, 22).

12. Obtained from Prayag (Allahabad) ; dated V. S. 1880 (ca. A.D. 1824).

13. It begins with—

ओं श्रीगणेशाय नमः । जितं भगवता तेन हरिणा लोकधारिणा । अजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन गुणात्मना ॥

It ends with—

इत्यार्षे रामायणे सुन्दरकाण्डे राजसमंत्रो नाम सर्गः १०५ (sic.) समाप्तश्चायं सुन्दरकाण्डः । अतः परं लंकाकाण्डो भविष्यति । अशीतितमे वर्षे सप्तम्यां रविवासरे । जेष्ठे मासे सिंहे पक्षे सुन्दरो लेपितो धिया । यथारामेण विदुषा कथाव्याख्यानसिद्धये । शुभमस्तु ॥

ix. रा

1. Lal Chand Library, D. A.-V. College, Lahore, No. 6903 ; not available for the previous *kāṇḍas*.

2. Folios 169 ; size, $12\frac{1}{2} \times 5\frac{1}{4}$ inches, $2 \times 1\frac{1}{4}$ inches being marginal.

3. Lines per page ranging from 10 to 13 with syllabic range per line being 28 to 35 ; 3850 *granthas* in all.

4. Indian paper, thick and rough.

5. Yellow pigment used for purposes of deletion.

6. Modern Devanāgarī Script ; ordinary slanting characters.

7. Unlined margins with corrections both in the scribe's own hand as well as in a different hand.

8. Left-hand reverse marginal tops bear the signature रा० सु० and ciphers for folio numbers ; right-hand bottom margins have the signature शिव and the ciphers.

9. 103 *sargas* ; separate *sargas* as well as stanzas have been marked off numerically ; sometimes, words have been used for numerical ciphers.

10. Fairly correct with occasional mistakes (cf. 5, 110 ; 63, 8, etc.).

11. Complete Sundara-Kāṇḍa with a few lacunae and repetitions (e.g. 43, 2-4 ; 56, 144 ; 59, 22).

12. Obtained from Rawalpindi (N. W. Panjab); dated V. S 1900 (ca, A. D. 1844).

13. It begins with—

ॐ स्वस्ति श्रीगणेशायनमः । ॐ जितं भगवता तेन हरिणा लोकधारिणा ।
अजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन महात्मना ।

It ends with—

इत्यार्षे रामायणे सुंदरकाण्डे राक्षसमंत्रोनाम सर्गः १०४ (sic) समाप्तोयं
सुंदरकाण्डः अतः परं युद्धकाण्डो भविष्यति । यस्यायं प्रतिसन्धिः श्रीरामाय
नमः १६०० ।

X. म

1. Lal Chand Library, D. A.-V. College, Lahore, No. 4925; this is different from the manuscript म as used in the previous *kāṇḍas*. (cf. ल, above).

2. Folios 152; size, $11\frac{3}{4} \times 6\frac{1}{2}$ inches with $1\frac{3}{4} \times 1\frac{1}{2}$ inches being marginal.

3. Lines per page about 15 with a range of 28 to 35 syllables to a line; 4000 *granthas* in all.

4. Indian paper, somewhat glazed.

5. Yellow pigment, somewhat black coating also used for deletion; terminal *daṇḍas* of stanzas and *sargas* in red ink; sectional colophons marked off by ochreish coating.

6. Modern Devanāgarī Script; ordinary, bold hand.

7. Unlined margins full of supplementations and corrections as well as Sanskrit and Hindi gloss accompanied by interlinear notations on words in the order of their *anvaya*.

8. Left-hand reverse top margins bear the signature सुन्दर० and ciphers for folio numbers, while right-hand bottom margins have the signature रामा० and the ciphers.

9. 103 *sargas* with separative numerals for *sargas* and stanzas therein; from *sarga* 21 onwards, the sub-title, लंकापर्वन्- and from *sarga* 72 onwards, the sub-title, उद्योगपर्वन्- are included in the sectional colophons.

10. Fairly correct with occasional mistakes.

11. Complete Sundara-Kāṇḍa with a few lacunae and repetitions (cf. 43, 2; 53, 3-20; 56, 17-110 etc.) besides the last folio which is missing.

12. Obtained from Muttra; about 75 years old.

13. Its auspicious beginning reads—

श्रीरामचन्द्राय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः । ॐ जितं भगवता तेन हरिणा
लोकधारिणा । अजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन गुणात्मना ॥१॥

As already indicated, the last colophon is missing.

II. A COMPARATIVE VIEW OF THE MANUSCRIPTS.

(A) Statement of extrinsic considerations.

1. *Script.*

(a) As already indicated in the course of description of individual manuscripts, all of them are written in the Devanāgarī characters.

(b) Whereas a sharp distinction is observable in the case of a number of Devanāgarī characters, according as they belong to the one or the other of the Northern and the Southern varieties of this script as employed in Pre-typographical writings*, it is noteworthy that the entire lot of these manuscripts scriptorially falls under the Northern variety.

(c) But while generically pointing to the Northern Devanāgarī area as their provenance, they are further divisible into three sub-groups, to wit, (1) आ and फ which are palaeo-graphic (2) प्र, रा and म which are neo-graphic, and, lastly, (3) अ, च, ब, ल, and ल_२ which embody neo-graphy, somewhat rounded on the model of S'āradā.

2. *Initial propitiations and colophons.*

(a) आ and अ propitiate Gaṇeś'a and begin the text forthwith. In all likelihood फ did likewise; but as its folio is unfortunately missing, it cannot but be a subject of surmise.

(b) In च, ब, ल, ल_२, प्र, रा and म, on the other hand, the following propitiatory stanza is also read :—

“जितं भगवता तेन हरिणा लोकधारिणा ।

अजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन गुणात्मना ॥”

(c) Besides this main difference, there are some minor distinctions within these two groups. Thus आ reads ओ in the beginning whereas अ does not do so. Similarly, some members of the second group contain additional or substitutive propitiations of Rāmacandra,

* cf. Gauri Shankar Ojha : *Prācīna-lipi-mālā*, 1918, Pp. 69-70.

Vālmiki and Sarasvatī as well as a few other descriptive augmentations, presumably, according to the varying loyalties and, may be, whims of individual scribes (cf. detailed information in the preceding chapter).

(d) While the colophon of आ refers to the Sundara-Kāṇḍa (sargas 1-100) of this edition as being Lañkā-Parva of Sundara-Kāṇḍa which, presumably, it would continue to include our Lañkā-Kāṇḍa as being its Yuddha-Parva, the colophons of all the rest, as available, agree in the uniform termination of their Sundara-Kāṇḍa as such with our Sundara-Kāṇḍa. Indeed, ल_१, अ and र also refer, though in somewhat varying terms, to the following kāṇḍa as being a separate unit, not in anyway forming a composite part of Sundara-Kāṇḍa.

(e) Colophonical additions in आ, ल_२ and प्र, interesting as they are as giving some personal information about their copyists or later owners, can hardly impart any generic character to them.

(f) Whereas similarity of initial propitiations as found in म may be a ground for surmising that its colophon might have been of a piece with the colophons of manuscripts other than आ, it is rather difficult to postulate the exact form of the missing initial propitiation of क. Judging, however, from the position of its colophon which is midway between the colophon of आ on the one hand and those of other manuscripts on the other, it seems that, as already indicated, its beginning might have substantially agreed with the simpler variety.

3. *Extent of text.*

(a) The following gradation table will give an idea of the textual extent of each manuscript separately:—

Mss.	Approximate Granthas	Actual Verses.*
च	4000	3806½
म	4,000	3,804

* Anustubh and other measures have not been differentiated in these calculations of actual situation.

आ	3,900	3,724½
ब	3,900	3,694½
रा	3,850	3,687
प्र	3,850	3,663
फ	3,850	3,655
ल _२	3,850	3,640
ल _१	3,800	3,626½
अ	3,800	3,612½

(b) It is evident from the above table that these manuscripts represent a practically equi-extensive and, therefore, fairly reliable textual tradition without offering much scope for the postulation of two versions, a longer one and a shorter one. The entire range within which they might differ from one another—whether on account of defects due to illegibility of exemplars, rendering it impossible to copy them and optical illusion on the part of scribes, causing some skipings in copying or by reason of genuine textual divergence—covers hardly more than 5% of the whole text. In other words, the variation range of the extent of text as read by these manuscripts remains within 200 verses in an aggregate of 3800 or so. And, even this divergence, small as it is, is further reduced when textual defaults, which apparently originated from optical illusion and other kindred circumstances, are taken into proper account.

4. Sectional division of text.

(a) The following gradation table gives the number of cantos into which each manuscript divides its text :—

i.	फ	85
ii.	अ	99
iii.	आ	100
iv.	ब	100
v.	ल _२	102

vi.	ल _१	103
vii.	प्र	103
viii.	रा	103
ix.	म	103
x.	च	103

(b) In relation to the edited text, it is noteworthy that 73 out of its 100 sectional divisions are common to all the ten manuscripts. These are cantos 1-4, 6, 9-24, 27, 28, 32-44, 48-52, 57, 61-69, 71, 74-77, 80-86, 88, 91-95, 97-100.

(c) Of the remaining 27 cantos of the present edition, 17 cantos, to wit, 25-26, 29, 30, 45-47, 53-56, 58, 72, 73, 78 and 79 are co-extensive with the corresponding sections of the eight manuscripts, namely, आ, च, ब, ल_१, ल_२, च, रा and म.

(d) On the other hand, क and अ more or less take a line of their own in some of these cases. Thus, क reads the eight cantos, namely, 25-26, 53-54, 72-73 and, lastly, 78-79 as four cantos without splitting them up into two each as in all the rest. Similarly, अ treats cantos 55-56 and 58-59 as unbifurcated two cantos while the remaining nine manuscripts agree in reading them as four cantos. Also, क and अ concur as against all the rest in making one canto out of the two cantos, 29 and 30 and, yet, again differ from each other in the case of the three cantos, 45-47 in that क reads these as one canto and अ combines cantos 45 and 46 into a separate one whereas all the rest read them as three cantos.

(e) Whereas आ agrees with च, ब, ल_१, ल_२, प्र, रा and म in the above-mentioned 17 sectional divisions, it alone reads cantos 7 and 8 as two separate ones as against the entire array of the remaining nine manuscripts which combine these into one canto.

(f) Thus, it is worthy of note that while in the above-mentioned 19 cases, आ, क and अ are seen to change

sides, sometimes, mixing up with others and, at other times holding entirely aloof, the other group consisting of seven manuscripts, namely, च, व, ल_१, ल_२, म, रा and म, on the other hand, sticks to one, uniform ground.

(g) What has been said above in connection with the unanimous divisional arrangement of the septenary group and alternating agreement and disagreement of the second group consisting of the remaining three manuscripts, is further borne out by the consideration of the next group of cantos, namely, 5, 31, 60, 70, 87, and 96. Thus, the entire larger group splits up canto 5 into four cantos (*i. e.*, verses 1-21, 22-40, 41-95, and 96-146). आ keeps it as one canto but does not read verses, 9-21, 30-40, 73-95 and 96-126. In other words, it reads only 68 verses instead of 146 of the larger group. क divides it into two cantos (*i. e.*, verses, 1-95 and 96-146) and, also, shortens the text by 11 verses (*i. e.*, 30-40). अ agrees with क in this shortage of 11 verses but differs from it in that it divides the text into three and not two cantos (*i. e.*, verses, 1-21, 22-95, and 96-146). In canto 31, आ, क and अ establish their affinity by uniformly reading it as one canto against the two cantos (*i. e.*, verses 1-7, and 8-25) of the other group. Cantos 60 and 70 are divided into two cantos each (*i. e.*, verses 1-11 and 12-27 and 1-20 and 21-36, respectively) by अ, but the rest agree in not making this sub-division. आ maintains unity of canto 87 against its bifurcation (*i. e.*, verses, 1-21 and 22-51) as effected by all the others. In canto 96, both आ and क go in for its unity while अ shifts its allegiance to the larger group in dividing it into two cantos (*i. e.*, verses, 1-78 and 79-115).

(h) The situation in cantos 89-90 is somewhat intriguing in that here, for the first time, one comes across a case of defection on the part of a member of the larger group. For, व is unique in developing a new

sectional unity by putting together canto 89 and verses 1-52 of canto 90. But, apart from this prefixative departure, it follows the other members of its group in bifurcating canto 90 in a like manner (*i. e.*, verses 1-52 and 53-81). Of the other group, आ reads it as one, undivided whole whereas क has its own bifurcation (*i. e.*, verses 1-27 and 28-81) and अ takes shelter in a compromise by dividing it after the manner of क as well as that of the larger group (*i. e.*, 1-27, 28-52 and 53-81), thus hammering out three cantos out of one of आ.

5. Appellations of Sections.

(a) As indicated above, 73 out of 100 sectional units of the edited text are co-extensive with the uniform manuscript tradition in that behalf. It is interesting to note that whereas there does exist a rich crop of divergence in the matter of giving different names to individual sections as done by each manuscript, there is also, side by side with this difference, a considerable uniformity which could be studied with advantage towards finding a clue to the mutual relationship of these manuscripts.

(b) The following sectional names are preserved in common by all the ten manuscripts:—

Serial Nos.	Edited text Section Nos.	Names in all the Mss.
1.	8	हनुमच्चिन्ता-
2.	10	सीतादर्शन-
3.	14	सीतावर्णन-
4.	15	सीताप्रलोभन-
5.	16	सीतावाक्य-
6.	21	त्रिजटास्वप्नदर्शन-
7.	38	प्रमदावनविध्वंस-
8.	39	किंकरवध-

Serial Nos.	Ed. Text Sec. Nos.	Names in all the Mss.
9.	40	जम्बुमालिवध-
10.	44	हनुमद्ग्रहण-
11.	47	हनुमद्वाक्य-
12.	51	सरमावाक्य-
13.	57	अंगद्वाक्य-
14.	64	मणिनिर्यातिन-
15.	80	विभीषणावाक्य-
16.	81	रावणावाक्य-
17.	83	महोदरवाक्य-
18—20.	85—87	विभीषणावाक्य-

(c) In the following sections, आ and अ on the one hand and the septenary group on the other can be clearly differentiated, फ representing a different tradition :—

Serial Nos.	Ed. Text Sec. Nos.	Names in आ and अ	Names in the larger group
1.	45	रावणदर्शन-	हनुमद्दर्शन-
2.	61	सुग्रीववाक्य-	मधुवनभंग-
3.	100	राक्षसमन्त्रण-	राक्षसमन्त्र-

(d) In the following sections, फ and अ are seen to maintain a separate tradition in contra-distinction to the common nomenclatural tradition of the rest :—

Serial Nos.	Ed. text Sec. Nos.	Names in फ and अ	Names in the rest
1	9	अशोकवनिकाप्रवेशे हनुमद्बितर्क-	अशोकवनिकादर्शन-
2	32	सीताप्रश्न-	सीतावाक्य-
3	42	सेनापतिवध-	पंचसेनाप्रराक्षसवध-
4	52	सीतानुशोचन-	हनुमच्चिन्ता-
5	69	सुग्रीववाक्य-	उत्तरोत्तरवाक्य-
6	74	रामविलाप-	समुद्रतीरगमन-
7	79	मन्त्रिवाक्य-	औत्पातिकदर्शन-
8	11	सीतापरिज्ञान-	सीतान्वेषण-
9	17	राक्षसीसमादेश-	सीतारावणसंवाद-

(e) In the following sections, आ stands apart from all the rest :—

Serial Nos.	Ed. text Sec. Nos.	Names in आ	Names in the others
1	2	लंकाविचय-	लंकावर्णन-
2	3	चन्द्रोदयवर्णन-	प्रदोषवर्णन-
3	6	पानभूमिदर्शन-	पानभूमिवर्णन-
4	7	हनुमच्चिन्ता-	एकपुरुषचिन्ता-
5	98	सेतुबन्धन-	सेतुबन्ध-

(f) In the following sections, फ stands apart from all the rest :—

Serial Nos.	Ed. text Sec. Nos.	Names in फ	Names in the others
1	19	राक्षसीविभीषणवाक्य-	सीतातर्जन-
2	82	प्रहस्तमन्त्र-	प्रहस्तवाक्य-
3	24	विकल्प-	हनुमद्विकल्प-
4	66	अभिज्ञानप्रदान-	अभिज्ञानदर्शन-

(g) In the following sections, अ stands apart from all the rest :—

Serial Nos.	Ed. text Sec. Nos.	Names in अ	Names in the others
1	1	हनुमच्चिन्ता-	लंकाप्रवेश-
2	13	रावणोपावर्तन-	रावणदर्शन-
3	33	सीतासमनुरागवर्णन-	हनुमद्वाक्य-
4	59	मधुवनभक्षणा-	मधुभक्षणा-
5	92	विभीषण-री-णा (?)	वानरमन्त्र-
6	88	विभीषणतर्जन-	रावणवाक्य-
7	78	रावणप्रबोध-	रावणस्तव-

(h) Whereas the sectional nomenclature as observable in connection with the remaining about one-half of the entire textual volume is too multifarious to lend itself to any systematic classification, the above study in itself, quite evenly spread over the whole text as it is, may well suffice for the present purpose of a general idea of classification of Mss. on the basis of sectional names. Thus, whereas 20 identities of nomenclature point to the traditionally unitary character of all the ten manuscripts, 48 similar identities as reported above in the members of the larger group go a long way in further establishing their kinship. On the other hand, it is often observed that every one of the remaining three manuscripts, namely, अ, फ and अ is seen ploughing its lonely furrow. Thus, it is remarkable that while these three are more or less busy in a game of hide and seek, now drawing towards and again receding far away from one another, the seven members of the other group like those of the Great Bear, keep constant company with one another, even though there is and must be some measure of separation among them just to help them maintain their individuality apart.

(B) Statement of intrinsic considerations.

1. Evidence towards Unitary Character.

(a) A considerable portion of the text as preserved by these manuscripts embodies what may be described as a unitary textual tradition. If the variants based on minor graphical vagaries or unimportant substitutions or transpositions are overlooked, almost one-half of the text may well be said to offer quite a uniform reading.

(b) Just to illustrate this point, a few passages, selected at random, may be cited :—

(i) *No variants whatever—*

1. इह संपातिता सीता रावणस्य निवेशने ।

आख्याता गृध्रराजेन न च पश्यामि मैथिलीम् ॥ (8, 13)

2. हा राम लक्ष्मणेत्येवं हाऽयोभ्येति च साऽसकृत् ।
विलप्य बहु वैदेही न्यस्तदेहा भविष्यति ॥ (8, 22)
3. अचिरोदितसूर्याभां ददर्श हनुमान् कपिः ।
मनोहरां दृष्टिहरां सौगन्ध्यघ्राणाहारिणीम् ॥ (9, 8)
4. तस्मिन् मलिनसंवीतां राक्षसीभिः समावृताम् ।
उपवासकृशां दीनां भर्तृदर्शनलालसाम् ॥ (10, 20)
5. पूर्वाचन्द्रनिभा श्यामा चारुवृत्तपयोधरा ।
कुर्वन्ती प्रभया देवी सर्वा वित्तिमिरा दिशः ॥ (10, 29)
6. तां तर्ज्यमानां संप्रेक्ष्य राक्षसेन्द्रेणा जानकीम् ।
देवगन्धर्वकन्यास्ता विषेदुःकमलेक्षणाः (17, 14)
7. वामः कामो मनुष्याणां यस्मिन् किल निबध्यते ।
जमे तस्मिंस्त्वनुक्रोशः स्नेहश्च किल जायते ॥ (17, 4)
8. तवादर्शनजेनार्ये शोकेन समभिप्लुतः ।
न शर्म लभते रामः सिंहादित इव द्विपः ॥ (34, 22)
9. यथाहं तस्य वीरस्य वञ्चयित्वा हृता बलात् ।
रक्षसा तद्भयादेव तथा नार्हति राघवः ॥ (36, 28)
10. अन्तःपुरविमानेषु रावणस्य महाकपिः ।
निपपाताग्निसहितो मूर्तिमानिव पावकः ॥ (50, 31)
11. अंगदोऽथ शुभं वाक्यं वायुपुत्रस्य धीमतः ।
ध्रुत्वैव परमप्रीतो हरिमध्यगतोऽब्रवीत् ॥ (56, 9)

(ii) *Minor Variants**—

1. इति संचिन्त्य हनुमान् बुद्ध्या स कपिकुञ्जरः ।
रावणान्तःपुरं भूयो विचेतुमुपचक्रमे ॥ (6, 5)
2. परदारारोधस्य प्रसुप्तस्य निरीक्षणम् ।
इदं खलु ममात्यर्थं धर्मलोपं करिष्यति ॥ (6, 40)

* Paucity or insignificance of variants in these passages will be evident from the relevant critical apparatus which may be repeated here for the purpose of ready reference. Thus, 1 b- बुद्ध्या स->सुबुद्ध्या (sic) in रा and स्व-बुद्ध्या (sic) in च, व, म, प्र, ल₁, ल₂ and अ; 2a- पर-दार->पुर(?)

3. तदिदं मार्गितं तावच्छुद्धेन मनसा मया ।
रावणान्तःपुरं सर्वं दृश्यते न च जानकी ॥ (6, 47)
4. स शर्वरीं प्रेक्ष्य बहु प्रयातामपश्यमानो जनकात्मजां च ।
स शीघ्रकारी मतिमान् विमानादवारोह त्वरितोऽथ तस्मात् ॥ (6, 52)
5. विरूपरूपा विकृता विवर्चसो महानना दीर्घविरूपदर्शनाः ।
समीक्ष्य राक्षसराजयोषितो भयाद् विपन्ना जनकेश्वरात्मजा ॥ (7, 4)
6. वृक्षेभ्यः पतितैः पुष्पैरवकीर्णैः पृथग्विधैः ।
राज वसुधा तत्र प्रमदेव विभूषिता ॥ (9, 18)
7. अस्या हेतोर्बलोदग्रा हरयः कामरूपिणः ।
सुग्रीवेण समादिष्टा मार्गन्ते सर्वतो दिशः ॥ (10, 64)
8. सागरश्च मया क्रान्तः श्रीमान् नदनदीपतिः ।
अस्याःकृते विशालाक्ष्याः पुरी चैयं निरीक्षिता ॥ (10, 67)
9. राज्यं वा त्रिषु लोकेषु सीता वा जनकात्मजा ।
मन्ये सर्वे त्रयो लोकाः सीताया नार्धमाप्नुयुः ॥ (10, 69)
10. तस्याधस्ताच्च तां देवीं राजपुत्रीमनिन्दिताम् ।
लक्ष्यामास लक्ष्मीवान् हनुमान् जनकात्मजाम् ॥ (12, 19)
11. अलंकारो हि नारीणां दाक्षिण्यं परमुच्यते ।
दुर्लभं तच्च ते सीते कथं भर्तुः (?) प्रियया ह्यपि (?) सि ॥ (17, 10)
12. दिष्ट्याऽहं वानरान् सर्वान् हरीणामीश्वरं च तम् ।
दृष्ट्वा देवीति वक्ष्यामि दृष्ट्वा रामं च सानुजम् ॥ (31, 14)

दार- in ब; 3 a- तावत् > सर्वं in रा and अ; 4 a- बहु-प्रयातां > -प्रभातां in फ and -प्रयत्तां (?) in प्र; 5 a- वि-वर्चसः > वि-वक्षसः in प्र; 5 c- वा > वै in रा, च, म, ब, प्र, ल₁ and ल₂; 6 d- विभूषिता > वि-दृषिता (sic) in ल₁; 7 b- हरयः > वानराः in रा, ब, म, प्र and ल₁; 8d- सर्वतो दिशः > -शं in अ, ब and ल₁ and वासतो (?) दिशं in प्र; 8 c- कृते > हेतोः in अ; 9b- सीता वा जनकात्मजा > accusative case in आ, अ and फ; 10 a- च > स in फ; 11 d- भर्तुः प्रिया > भर्तृप्रिया in अ; entire agreement in reading अपि which is probably inherited in common from an original misgraph or mislection for असि is remarkable; 12 d- सानुजम् > सानुगम् in च; 13 c- भारं > भावं in अ; 14 c-

13. कञ्चिन्महात्मा न पराजितात्मा कञ्चिन्न दैवं कुरुते प्रमाणम् ।
मनो हि यस्योद्ब्रह्मीव भारं तस्याग्रतो दैवमनुप्रयाति ॥ (32, 34)
14. ततो मां पतितां तत्र हरिश्चैष्ट महार्णवे ।
भक्षयेयुः प्रतिभयाद् ग्राहाः सागरवासिनः ॥ (34, 54)
15. अप्राप्नुवन्मां काकुत्स्थः प्राणानपि परित्यजेत् ।
रामं निपतितं दृष्ट्वा न भवेत्तद्धमणो ध्रुवम् ॥ (34, 67)
16. तेषां प्राणविर्षयासे किं शेषं स्यान्महात्मनाम् ।
शत्रुघ्नस्य महाबाहोस्तथा राजकुलस्य च ॥ (34, 69)

(iii) *Minor variants analysed—*

1. As evident from the critical apparatus appended to the 16 passages which have been cited above, deviations of manuscript readings therein constitute but 18 variations altogether.

2. Of these, only three happen to be genuine variants, but, obviously, of very unimportant nature, two being mere synonymic repetitions, to wit, हरयः <—> वानराः (7) and कृते <—> हेतोः (8) and the third being an insignificant substitution, तावत् <—> सर्व (3). This kind of alteration would be naturally expected in a text like that of the Rāmāyaṇa which has continued to be a very popular object of constant recitals, often accompanied by gloss and paraphrase.

3. When original oral tradition was reduced to writing, this process of change, persistent as it was, would be further augmented by another process of apparent variation incidental to scriptorial transposition and corruption, often accompanied by an effort to make the thing understandable. The remaining 15 minor variants, as reported in the 16 stanzas cited above, pertain to this process. They are represented below, in a foot-

प्रतिभयात् > जलभवाः in फ (being, probably, an emendation to read sense, though redundant, into an intermediary misgraph, *प्रतिभवा); 15 a- अप्राप्नुवन् > -यान् (sic) in आ ; 16 d- च > वा in च and फ.

note, in the form of graphical formulas, supplying, *inter alia*, hypothetical intermediary stages in the order of their occurrence in these stanzas*.

4. Unimportant though these variants are, they, nevertheless, give some idea of the range of mutual relationship or otherwise of the manuscripts. This will be clear from the comparative chart on the next page, wherein these minor variants have been referred to by the serial numbers of the verses in the preceding list which contain them and S. G. and B. G. stand for the Smaller and the Bigger Groups respectively :—

* (1) बुद्ध्या स > * स बुद्ध्या >

*स-बुद्ध्या { (a) *सु-बुद्ध्या > सुबुद्ध्या (sic).
(b) *स्व-बुद्ध्या > स्वबुद्ध्या (sic).

(2) पर-दार० > पुर-दार० ।

(3) बहु-प्रयातां > { (a) -प्रभातां ।
(b) -*प्रयात्तां (sic) > -प्रयत्तां ।

(4) विवर्चसः > *विवर्त्तसः > विवर्त्तसः ।

(5) वा < > * व < > वै ।

(6) विभूषिता > *विभूषिता (sic) विदूषिता (sic) .

(7) सर्वतो दिशः < > सर्वतो दिशं > *सर्वतो० > *वसतो० > वासतो० ? ।

(8) सीता वा जनकात्मजा > ०तां वा ०जां ।

(9) च > स ।

(10) भर्तुः प्रिया > *भर्तुः प्रिया (sic) > भर्तु-प्रिया ।

(11) सानुजम् > सानुगम् ।

(12) भारं > भावं (wrong emendation).

(13) प्रतिभयात् > जलभवाः (cf. the Critical Apparatus).

(14) अप्राप्नुवन् > अप्राप्नयान् (Sic).

(15) च > *व > वा ।

Serial Nos.	Ref. Nos.	S. G.	Migrations		B. G.	Isolations
			← To S. G.	→ To B. G.		
(1)	5, 9	आ, फ and अ	च, व, ल ₁ , ल ₂ , प्र, रा and म	...
(2)	1	आ and फ	← रा, म, ल ₂ , च	अ →	च, व, ल ₁ , ल ₂ , प्र and म	→ रा
(3)	7	आ and फ	← whole group	अ →	व, ल ₁	→ प्र
(4)	15	अ and फ	← " "	...	←	→ आ
(5)	10, 14	आ and अ	← " "	...	←	→ फ
(6)	11, 13	आ and फ	← " "	...	←	→ अ
(7)	4	आ, अ →	च, व, ल ₁ , ल ₂ , रा, म	→ फ, प्र
(8)	16	फ	← च	आ, अ →	व, ल ₁ , ल ₂ , प्र, रा, म	...
(9)	12	आ, फ and अ	← व, ल ₁ , ल ₂ , प्र, रा, म	च
(10)	6	" "	← व, ल ₂ , प्र, रा, म, च	ल.
(11)	5	" "	← च, व, ल ₁ , ल ₂ , रा, म	प्र
(12)	2	" "	← च, ल ₁ , ल ₂ , प्र, रा, म	व

2. Further evidence towards grouping.

(a) After having allowed sufficient margin for the considerable portion of the text which, as indicated above, is characterised by unitary nature, what has so far been said about the existence of the two groups into which the ten manuscripts may have to be divided, the unstable group of the three, आ, फ and अ and, comparatively speaking, the stable group of the remaining seven—whether on the basis of extrinsic considerations of the form of textual presentation or that of the general idea of the combinative range of minor textual variants—is confirmed by instituting a further study into more of variants, both graphical and genuine, as well as into cases of textual deficiency, augmentation, repetition, transposition and loss.

(b) Accordingly, some more variants of both the types may be taken for the purpose of this study.

i. Graphical variants.

Serial Nos.	Edited Text		Description.
	Sarga	S'lōka	
(1)	1	53	आ, फ, ल ₁ , ल ₂ , प्र and म—सप्तभौमांश्च ; रा—सुप्रभांश्च ; व and अ—स प्रासादांश्च.
(2)	2	8	आ and फ—बहुरत्नसमावृतं ; अ, च, व, ल ₁ , ल ₂ , प्र, रा and म—०रत्नः०.
(3)	2	22	आ and अ—स्मृतिघोषपुरस्सुरैः ; फ, ल ₁ and ल ₂ —प्रतिघोष० ; म—स्तुतिघोषपुरस्कृतैः ; व, प्र and रा—०स्कृतैः ; च—०स्कृतं ।
(4)	3	19	आ—वक्राक्षिपद्माश्च सनेत्रमालाः ; फ—०द्यामलने० ; अ—रक्ताक्षपद्माम० ; व, च, रा and म—वक्रापरासाध्वसनेत्रमालाः ; ल ₁ —द्रा (?) द्रापरीसाध्वस० ; प्र—वक्रामरा साधु सने० ; ल ₂ —वक्राम्बुजोद्गाषि (sic) तनेत्रमालाः .

Serial Nos.	Edited Text		Description.
	Sarga	Śloka	
(5)	5	82	आ, ल _१ , प्र, रा and म—परिहारो (sic) पशोभिताः ; फ, अ and च—परिहासोप०.
(6)	5	112	आ, फ and अ—सुतेजसौ ; the rest—स्वतेजसा.
(7)	6	2	आ, ब, ल _१ , ल _२ , प्र, रा and म—संचित्य ; फ, अ and च—निश्चित्य.
(8)	6	20	आ—वासैश्च स्वर्णमाल्यैश्च ; फ, अ, च, व, ल _१ , ल _२ , प्र, रा and म—वासैश्चूर्णैश्चमाल्यैश्च .
(9)	7	5	आ and फ—मतिः ; the rest—गतिः .
?(10)	7	18	आ and फ—विकृताः ; the rest—विविधाः .
(11)	8	7	आ, अ and च—विचिन्त्य ; the rest—विचित्य .
(12)	8	12	आ—सास्ति ; फ—चास्ति ; the rest—सोस्ति .
?(13)	8	30	आ—परमां प्रियाम् ; the rest—परमप्रियम् .
(14)	9	26	आ, फ, अ, च, व, ल _१ , ल _२ and म—रुच्ये ; रा—रुचके ; प्र—विरुचे .
(15)	14	22	आ and ल _१ —सत्रीडं ; फ and रा—सुत्रीडां ; व and म—सत्रीडां ; प्र—सत्रीडा ; अ—अत्रीडां ; च—सत्रीडा० ; ल _२ —सुथीवां .
(16)	16	19	आ—राघवो ; the rest—राघवम् .
(17)	21	3	आ, फ, अ and च—मांसमेतद् यथा० ; the rest—मांसं तेऽद्य यथा०.
(18)	22	29	आ, फ and अ—वैद्युतेन ; the rest—वैकृतेन .
(19)	38	18	आ—आस्थितः कपिः ; फ—तस्तदा ; the rest—आश्रितः कपि .
(20)	53	15	फ, अ and च—प्रसृतं ; the rest—प्रभितं .

ii. The following comparative chart gives an idea of the group fluctuations of the manuscripts in connection with the afore-mentioned graphical variants:—

Serial Nos.	Ref. Nos.	S. G.	Migrations.		B. G.	Isola- tions.
			To S. G.	To B. G.		
(1)	6 & 18	आ, फ and अ → अ	च, ब, रा, म, ले ₁ , ले ₂ and म	...
(2)	1, 2, 9, 10 & 19	आ and फ			entire group	...
(3)	5, 7 & 20	अ and फ	← च	आ →	entire group except च	...
(4)	3	आ and अ	← ले ₁ and ले ₂	and फ →		
(5)	4	आ, फ and अ	new alliance		च, ब, रा, म and म	...
(6)	8, 12, 13 & 16	...	← च, ब, रा, म, म and ले ₂	ले ₁
(7)	11	आ and अ	...	अ and फ →	entire group	आ
(8)	17	आ, फ and अ	← च	फ →	" "	...
(9)	14	आ, फ and अ	← च, ब, ले ₁ , ले ₂ and म	...	all others except च	...
(10)	15	{ आ फ	← ले ₁ रा	...	व and म	रा and म अ, म, च and ले ₂

iii. *Genuine variants.*

Serial Nos.	Edited Text		Description.
	Sarga	S'toka	
1	1	4	आ—स्मयमानो व्यचिन्तयत् ; अ—०नोऽभ्य० ; ब, ल ₁ , ल ₂ , प्र, रा and म—चिन्तयामास वानराः ; फ and च missing.
2	2	10	आ, फ and ल ₂ —हाटकान्तरतोरणैः ; अ, च, ब, ल ₁ , प्र, रा and म—०कोत्तरवेदिकैः .
3	5	98	आ, फ and अ—परमास्तरण्यास्तीर्णम् ; the rest—०रणं चैव .
4	5	143	आ, फ and अ—नीलजलदे ; the rest—जलदे नीले (apparently, an emendation to conform to later metrical tendency).
5	6	25	आ, फ, अ, च, ल ₂ and म—स्फाटिकैः ; ब, ल ₁ and रा—राजतैः ; प्र—विविधैः.
6	7	8	आ—विनिवर्तने ; फ and अ—व्यतिवर्तते ; च, ब, ल ₁ , ल ₂ , प्र, रा and म—परिवर्तते (variations obviously brought into being through the immediately preceding mislection, कालश्च <> कालस्य).
7	8	18	आ, फ and अ—शीलमात्मनः ; the rest—०मुत्तमम् .
8	28	2	आ, फ and अ—तैस्तैस्तपोभिर्नियमैः ; the rest—क्षुत्तृष्णाभ्यां परिश्रान्ता .
9	28	40	आ, ब, ल ₁ , ल ₂ , प्र, रा and म—मूर्ध्नि दत्त्वा ; फ, अ and च—कृत्वा मूर्ध्नि .
10	34	7	फ, अ and च—संवत्सरस्वेतिः आ—संवत्सरश्चेति ; the rest—मम माक्येन .

Serial Nos.	Edited Text.		Description.
	Sarga	S'loka	
11	39	16	आ, अ and च—सीतायास्तव कारणात् ; म—सीता-दर्शनकारणात् ; फ, व, ल ₁ , ल ₂ and प्र—सीतार्थे स भविष्यति ; रा—missing .
12	50	12	आ—सर्वे सरावणम० ; फ, अ and च—क्रुद्धा (sic) सरा० ; the rest—क्रुद्धा: (sic) रावणश्च म० .
13	67	1	आ—हृदयम् ; the rest—सौहृदम् .
14	95	5	आ—सदा गुणाः ; the rest—कुतो गुणाः .

iv. The following comparative chart gives an idea of the group fluctuations of the ten manuscripts in connection with the above-mentioned genuine variants :—

Serial Nos.	Reference Nos.	S. G.	Migrations		B. G.	Isolations.
			To S. G.	To B. G.		
1	1, 3, 4, 6, 7 & 8	entire	entire	...
2	9	अ and फ	← च	आ →	entire except च	...
3	2	आ and फ	← ल ₂	अ →	" " ल.	...
4	5	entire	← च, ल ₁ and म	...	व, रा, ल ₂	प्र
5	13 & 14	फ and अ →	entire	आ
6	10 & 12	फ and अ	← च	...	entire except च	आ
7	11	आ and अ	← च	फ →	ल ₁ , ल ₂ , व and प्र	म and रा

v. *Variants of obscure origin.*

Whereas variants are generally divisible according as they happen to be mere graphical transformations or really different readings, sometimes, it is not so easy to allocate them to one or the other of the above-mentioned two classes owing to the obscure nature of their origin. To illustrate the point, a reference may be made to the following somewhat dubious cases from among the passages which have been considered above :—

1. In 7, 18, original विकृता: might have passed into विविधा: through optical illusion caused by the preceding word विविधाकारा: in the same line or, possibly, might have been the subject of the graphic formula, विकृता:>*विवता:>*विविता:>विविधा:। It is also just possible that both these processes might have been at work and the present variant विविधा: as preserved by all the Mss. other than आ and फ might have been finally arrived at through an attempt to read sense into a meaningless, intermediary misgraph. Probably, it belongs to the category of graphical variants. But the possibility of its inclusion in the other class is not entirely ruled out. For, the poet might have used विविध- in विविधाकार- in the sense of विशिष्ट-प्रकारक- and the same word in connection with the witches as being renderable as विरुद्धा विपरीता वा विधा (=शरीरप्रसाधन-प्रकारः) यासाम्।

2. In 8, 30, आ may be preserving the original reading परमां प्रियां (>सीतां etc.) as against the consensus of the rest in reading परमप्रियं (<*परमाप्रियां <परमां प्रियां)—arrayed against it. Or, as it is equally possible, the formula may have to be put the other way about (*i. e.*, परमप्रियं>*परमं प्रियं or, simply taken as being =परम-प्रियं, and, therefore, emended by>परमां प्रियां). Anyway, this is a case of doubt limited to the field of graphical variation.

3. In 2, 8, the readings बहुरक्षःसमावृतां and बहुरक्षसमावृतां, likewise, offer yet another case of doubt about the

direction of process of the graphical formula involved (i. e., -रत्न० <> *-रत्न० <> रत्नः०).

4. In 7, 5, आ and फ read सति: whereas all the others have गति: ।

5. In 6, 2, फ, आ and च read निश्चित्य as against संचिन्त्य of the rest.

While in all the four cases (2—5), graphical origin of variations is quite presumable, it may also be permissible to surmise that a conscious effort at emendation might have been behind these readings which may therefore be genuine variants. But, obviously, whether such cases, duly marked off by means of a query, be shown under one or the other of the above-mentioned two classes of variants, should make no difference in so far as it concerns our present study into the fluctuations of these manuscripts in the matter of their mutual alliances.

(vi) The result of this study may be summarised as under :—

1. First, whereas the previous finding that there are two groups of these manuscripts, namely, आ,फ and अ on the one side and the remaining seven on the other, receives goodly volume of further confirmation, it is now discovered that considerations of relativity of the measure of migration as found in the case of the members of the one group as against those of the other apart, everyone of the ten manuscripts without exception does at times betray its own group and transfer its loyalty to the other by intermixing with all or some of the members of the latter. Also, while it is quite safe to postulate greater measure of fluctuation in the case of the members of the Smaller Group taken as a whole, it may be rather too hazardous at this stage of this study to make an effort to determine the gradation of individual members of the one group or the other in this matter.

2. Secondly, this study has revealed that while these manuscripts owe their allegiance to their respective groups in a general way, every one of them possesses a considerably independent entity of its own. Thus, there are cases when each of these manuscripts likes to enjoy its complete isolation by preserving what may be a mere corruption but, also, what, at times, may turn out to be the only real reading.

(c) *Corroborative support from textual deficiency.*

i. The following is a list, in no wise an exhaustive one, of 20 cases of textual deficiency :—

Serial Nos.	Edited Text		Deficient Mss.	Non-deficient Mss.
	Sarga Nos.	S'loka Nos.		
(1)	5	30—40	आ, फ and अ	the Bigger Group. अ and the Bigger Group.
(2)	„	9—21	आ and फ	
(3)	91	4—83	फ and अ	आ and the Bigger Group.
(4)	14	14	च, ब, रा, म, प्र, ल _१ and ल _२	the Smaller Group.
(5)	56	106	ब, रा, म, प्र, ल _१ and ल _२	च and the Smaller Group.
(6)	71	20	आ, अ, च, ब, ल _१ , ल _२ , प्र, रा and म	only फ.
(7)	5	73—126	only आ	the remaining nine.
(8)	65	4— 7		
(9)	13	23	only अ	„ „ „
(10)	34	17		
(11)	90	68	अ and ल _१	„ „ eight.
(12)	66	5	„ „ ब	„ „ „
(13)	82	7	only च	„ „ nine.
(14)	83	19	„ ब	„ „ „
(15)	90	64	„ ल _१	„ „ „
(16)	91	13		
(17)	80	31	ल _२ , प्र and रा	„ „ seven.
(18)	77	14	only रा	„ „ nine.
(19)	88	20		
(20)	66	14	„ म	„ „ „

ii. The following comparative chart based on the afore-mentioned cases of textual deficiency gives an idea of the two main groups of the manuscripts accompanied by their varying sub-groupings or mere vagaries :—

Serial Nos.	Reference Nos.	S. G	Migrations.		B. G.	Isolations.
			To S. G.	To B. G.		
(1)	1 and 4	आ, फ and अ	च, ब, ल, ल, म, रा and म.	...
(2)	2	आ and फ	...	अ →	the whole group.	...
(3)	3	फ and अ	...	आ →	"	...
(4)	5	आ, फ and अ	←	...	all others except च.	...
(5)	6	आ and अ →	the whole group.	फ
(6)	7 and 8	फ and अ →	"	आ
(7)	9 and 10	आ and फ →	"	अ
(8)	11	आ and फ	←	अ →	all others except ल,	...
(9)	12	" "	←	New alliance ब अ →	" "	...
(10)	13	New alliance	all others except च	...
(11)	14	S. G. →	" "	च
(12)	15 and 16	" →	" "	ब
(13)	17	आ, फ and अ	←	" →	ल,	ल,
(14)	18 and 19	" "	←	च, ब, ल, and म	ल, म and रा	...
(15)	20	" "	←	all others except रा	...	रा म
		" "	" "	" "
		" "	" "	" "

(d) *Corroborative support from textual augmentation.*

i. The following is an illustrative list of 23 cases of textual augmentation :—

Serial Nos.	Edited Text.		Augmentive Mss.	Non-augmentive Mss.
	Sarga Nos.	S'loka Nos.		
(1)	64	24	आ, अ, च, व, ल _१ , ल _२ , प्र and रा	फ and म
(2)	31	6	फ, अ, च, व, ल _१ , ल _२ , प्र रा, and म	only आ
(3)	"	35		
(4)	"	7		
(5)	72	26	अ, च, व, ल _१ , ल _२ , प्र, रा and म	आ and फ
(6)	34	14	फ, अ, च, व, ल _१ , ल _२ , प्र, रा and म	only आ
(7)	39	59		
(8)	50	11		
(9)	56	16	च, व, ल _१ , ल _२ , प्र, रा and म	the entire smaller Group
(10)	48	15		
(11)	67	17		
(12)	51	1	only आ	theremaining nine.
(13)	5	134		
(14)	"	135		
(15)	3	35	आ, फ, अ and च	six.
(16)	"	36		
(17)	5	10		
(18)	10	62	फ, अ and व	seven.
(19)	19	33	फ, व and प्र	"
(20)	50	13	only ल _१	nine.
(21)	54	7	" ल _२	"
(22)	65	19	" प्र	"
(23)	3	10	" म	"
			फ, व and च	seven.

ii. The following comparative chart based on the afore-mentioned cases of textual augmentation gives an idea of the two main groups of the manuscripts accompanied by their several sub-groups or mere vagaries :—

Serial No.	Reference No.	S. G.	Migrations.		B. G.	Isolations.
			To S. G.	To B. G.		
(1)	6 & 7	entire	←	...	entire	...
(2)	1	फ	म	आ and अ →	entire except म	...
(3)	2, 3, 5, } 8 & 9 }	फ and अ →	entire	आ
(4)	4	आ and फ	...	अ →	"	...
(5)	10 & 11	आ and अ →	"	फ
(6)	12	आ and फ →	entire except च	अ
(7)	13 & 14	entire →	entire except च and व	व
(8)	23	फ and अ	व and च	आ and अ →	entire except व	...
(9)	15	फ	व	आ →	entire except व and म	...
(10)	16	फ	व and म	आ and अ →	...	ल, ल, म
(11)	17	entire	entire except ल,	ल, ल, म
(12)	18	"	entire except ल,	ल, ल, म
(13)	19	"	entire except म	ल, ल, म
(14)	20, 21 } & 22 }	"	entire except म	ल, ल, म

(e) *Corroborative support from textual repetition.*

i. The following is an illustrative list of a few cases of textual repetition :—

Serial Nos.	Edited Text.		Repetitive Mss.	Non-repetitive Mss.
	Sarga Nos.	Stoka Nos.		
(1)	60	9	आ, फ, अ and च	the remaining six.
(2)	56	144	the entire B. G.	the entire S. G.
(3)	82	1	only आ	the remaining nine.
(4)	59	1	” आ	” ” ”
(5)	87	40	” ल२	” ” ”

ii. The following comparative chart based on the above-mentioned cases of textual repetition gives an idea of the main groups as well as sub-groups or vagaries of the manuscripts :—

Serial Nos.	Reference Nos.	S. G.	Migrations		B. G.	Isolations.
			To S. G.	To B. G.		
(1)	1	entire	← च	...	entire except च	...
(2)	2	”	entire	...
(3)	3	अ and फ →	”	आ
(4)	4	आ and फ →	”	अ
(5)	5	entire	← entire except ल२	ल२

(f) *Corroborative support from textual transposition.*

i. The following is an illustrative list of textual transpositions :—

Serial Nos.	Edited Text		Transpositive Mss.	Non-transpositive Mss.
	Sarga Nos.	S'lōka Nos.		
(1)	74	19	फ and अ	the remaining eight
(2)	39	20	फ and the Bigger Group	„ „ two.
(3)	55	11	अ, व, ल _१ , ल _२ , रा and म	आ, फ, च, and प्र
(4)	66	3	अ, च, व, ल _२ , प्र and रा	आ, फ, ल _१ , and म
(5)	56	16	च, व, ल _१ , ल _२ , रा and म	आ, फ, अ and प्र.
(6)	59	27	only अ	the remaining nine.
(7)	90	50		
(8)	62	8	„ ल _१	„ „ „
(9)	„	9	व, ल _२ and प्र	„ „ six
(10)	56	17	only म	„ „ nine.

ii. The following comparative chart based on the above-mentioned cases of textual transposition gives an idea of group-fluctuation of the manuscripts :—

Serial Nos.	Reference Nos.	S. G.	Migrations		B. G.	Isolations
			To S. G.	To B. G.		
(1)	1	फ and अ	...	आ →	entire	...
(2)	2	आ and अ	...	फ →	”	...
(3)	3	आ and फ	च and प्र	अ →	ब, ल ₁ , ल ₂ , रा and म	...
(4)	4	” ”	ल ₁ and ल ₂	अ →	च, ब प्र, रा and म	...
(5)	5	entire	प्र	...	entire except प्र	...
(6)	6 & 7	आ and फ →	entire	अ
(7)	8	entire	entire except ल ₁	ल ₁
(8)	9	”	ब, ल ₂ and प्र	...	च, ल ₁ , रा and म	...
(9)	10	”	entire except म	म

(g) *Corroborative support from textual loss.*

i. The following is an illustrative list of textual losses:—

Serial Nos.	Edited Text		Mss. with loss	Mss. without loss
	Sargas	S'lokas		
(1)	93	6	ब, ल _१ and प्र	the remaining seven
(2)	91	12	च and ल _२	" " eight
(3)	"	31	प्र and ल _२	" " "
(4)	92	27	च, व and ल _१	" " seven
(5)	96	101	आ and फ	" " eight
(6)	100	90	अ and ल _२	" " "
(7)	94	17	only आ	" " nine
(8)	97	17		
(9)	91	94		
(10)	"	95	" प्र	" " "
(11)	21	21	" ल _२	" " "
(12)	96	68	" व	" " "
(13)	22	11—19	" ल _१	" " "
(14)	83	21	" अ	" " "
(15)	87	36		
(16)	87	39		
(17)	84	22	" ल _२	" " "
(18)	85	21	" च	" " "
(19)	34	13		
(20)	88	22		
(21)	89	15	" म	" " "
(22)	"	17	" रा	" " "
(23)	91	5		

ii. The following comparative chart gives an idea of the groupings of manuscripts as based on the fore-going list of textual losses:—

Serial Nos.	Reference Nos.	S. G.	Migrations.		B. G.	Isolations.
			To S. G.	To B. G.		
(1)	1	entire	←	...	ब, ल ₂ and म	...
(2)	2	"	←	...	च and ल ₂	...
(3)	3	"	←	...	म and ल ₂	...
(4)	4	"	←	...	च, ल ₃ and ब	...
(5)	5	आ and फ	←	आ →	ब, म, रा and म	...
(6)	6	" "	←	आ →	ल ₂	...
(7)	7 and 8	...	←	फ and आ →	entire	आ
(8)	9 and 10	entire	←	म
(9)	11 and 17	entire	←	ल ₂
(10)	12	"	←	ब
(11)	13	"	←	ल ₃
(12)	14, 15 & 16	आ and फ	←	अ
(13)	18 and 19	entire	←	च
(14)	20, 21 & 22	"	←	म
(15)	23	"	←	रा

III. THE NORTH-WESTERN RECENSION.

A. Consideration of internal evidence.

(i) *General statement on textual deviation.*

(a) That Vālmiki succeeded so well in composing an ideal epic poem which presented the noblest sentiments and emotions that inspired the purest life-conduct of ancient Aryans in India in a language and style that was at once the simplest and most vigorous has indeed been responsible for the deepest love and highest esteem which Indian heart has ever cherished for the Rāmāyaṇa all through the long ages that have separated us from its immortal author. And, the circumstance of its extreme popularity in every part of India as well as Greater India has in its turn been the cause of continuous and varied diversifying activity of thousands upon thousands of people who have been engaged, generation after generation, on the meritorious work of preserving and transmitting this national literary treasure by committing it to memory, copying its manuscripts and reciting it to ardent audiences. No wonder that the Rāmāyaṇa, passing as it has been through this peculiar process of being handed over by one generation of scribes and reciters to another, has come down to us like the other Great Epic of India, the Mahābhārata and, for the matter of that, also, like the Vedic texts, in more than one recension. Thus, the Southern and the North-Eastern or Bengal Recensions are already known, both having been available in print since long. The present edition, based as it is on original manuscripts described in the previous chapters, represents the North-Western textual tradition.

(b) As it was so natural, each geographical unit could popularise and, in consequence, preserve what one may be permitted to call its own Rāmāyaṇa. Whereas each independent manuscript might well have possessed its distinct tradition, manuscripts hailing from places

situated nearby would have greater number of things in common and lesser number of mutual discrepancies than those belonging to distant places. In this way, major geographical regions would come to possess separate generic types of textual tradition which, while comprehending, in a general way, the sum-total of variations of all the manuscripts of each particular provenance, would be readily distinguishable from one another. No doubt, there might still exist a number of inexplicable vagaries and confused admixtures in individual manuscripts, in special, in those coming from regional frontiers, but, on the whole, the geographical basis of distinction of textual tradition would be found to be sound enough to be depended upon. Accordingly, the distinction between major, generic textual traditions, commonly described as recensions, on the one hand, and minor generic textual traditions as preserved by certain sub-groups of manuscripts and known as versions or sub-versions, on the other, is one of degree and not of kind.

(c) In this way, whereas there do exist many minor group-fluctuations among the ten basic manuscripts of this edition as already indicated in the previous chapter, they are expected to represent, on the whole, one major textual tradition pertaining to the extensive North-Western region of the Indian sub-continent. Also, on account of the same geographical reasons, it has to be expected that the North-Eastern or Bengal Recension and the present North-Western Recension would be nearer to each other than either of them would be to the Southern Recension. But, as will be clear from a comparative view of the two Northern traditions as well, the extent of deviation of form and substance as found between them is quite sufficient to entitle them both to the status of being separate recensions.

(d) In the textual comparison that follows, the Kumbhkonum edition as printed at the Nirnaya Sagar Press, Bombay, in 1912 has been used for references to the Southern Recension and Gorresio's edition, printed in Paris in 1850, has been used for references to the North-Eastern Recension.

(ii) *Divergence in Topical Comprehension.*

1. According to the North-Eastern Recension, Sundara-Kāṇḍa commences when, acting on the advice of Sampāti, the South-bound detachment of the Vānara army had climbed the Mahendra mountain and seen the vast expanse of the sea spread before them, causing great anxiety in their minds as to how to cross it. The first verse reads as follows:—

“आख्याते गृध्रराजेन समुत्पत्य सर्वंगमाः ।
सहिताः प्रीतिसंहृष्टाः सिंहनादं विनेद्विरे ॥”

It ends with the narration of the completion of the construction of the causeway and of vigilant Vibhiṣaṇa with his attendants getting posted up to avert any attack by the enemy during the night. The last verse reads as follows:—

“आश्वास्य च तदा सर्वे स्वेषु सैन्येषु रेमिरे ।
पारे तस्य समुद्रस्य गदापाणिर्विभीषणः ।
परेषां प्रतिघातार्थमतिष्ठत् सहबान्धवैः ॥”

2. In the Southern Recension, Sundara-Kāṇḍa begins with the flight of Hanumān in the air with a view to search Sītā in Lāṅkā across the sea. The first verse reads as follows:—

“ततो रावणनीतायाः सीतायाः शत्रुकर्शनः ।
इयेष पद्मन्वेष्टुं चारणाचरिते पथि ॥”

It ends with the description by Hanumān to Rāma of what he had seen of Sītā whom he had left with full

assurance of her speedy rescue. The last verse reads as follows :—

“ ततो मया वाग्भिरदीनभाषिणा शिवाभिरिष्टाभिरभिप्रसादिता ।
जगाम शान्तिं मम मैथिलात्मजा तवाभिशोकेन तवामिपीडिता ॥”

3. The basic manuscripts of the present edition of Sundara-Kāṇḍa agree in beginning it with the observation of Laṅkā by Hanumān from the peak of the Trikūṭa mountain and his entrance into it after having traversed the whole intervening distance covered with dense forest. The first verse reads as follows :—

“ स सागरमनावृष्यं विक्रम्य हरिपुंगवः ।
त्रिकूटतटे लङ्कां स्थितः स्वस्थो निरैक्षत ॥”

Likewise, they agree in ending it with remonstrating of Rāvaṇa with his counsellors on account of their persistent indifference even when the enemy had crossed the sea and was knocking at their very door. The last verse reads as follows :—

“ संमान्य दीयतां तस्मान्मैथिली जनकात्मजा ।
एवमुक्त्वा तिकायस्तु तूष्णींभूतो बभूव ह ॥”

4. From the above, it is evident that while the North-Eastern and the Southern Recensions begin as well as end their Sundara-Kāṇḍas differently, the basic manuscripts of this edition materially differ from both of them in the commencement as well as conclusion of their Sundara-Kāṇḍa. Further, it has to be observed that while the North-Eastern Recension comprehends within the body of its Sundara-Kāṇḍa the entire range of the topics referred to above except the remonstrative conference of Rāvaṇa with his ministers which is wanting in its tradition, some of these topics are included in Kiṣkindhā-Kāṇḍa by the Southern Recension as well as our manuscripts and still others in Laṅkā-Kāṇḍa by the Southern Recension. Thus, the preliminary matters occurring in the beginning of Sundara-Kāṇḍa in the

North-Eastern Recension make four cantos of Kiṣkindhā-Kāṇḍa in the Southern Recension and seven of the same in our edition. Similarly, the terminal matters included in Sundara-Kāṇḍa by both the Northern traditions but excluded from it by the Southern tradition form as many as twenty-two initial cantos of Laṅkā-Kāṇḍa of the latter. In other words, Sundara-Kāṇḍa in the Southern Recension happens to be the shortest one from the point of view of its topical extent. This is also obvious by its consisting of 68 cantos only as against 94 of the North Eastern edition and 100 of the present one.

(iii) *Divergence in Textual Extent.*

1. The entire topical range comprehending Sundara-Kāṇḍa in the North-Eastern, North-Western and Southern traditions, may be textually indicated with the help of the following table which, as will be observed, brings out in bold relief the most extensive nature of the North-Western tradition :—

Serial Nos.	Recension	Kiṣkindhā Kāṇḍa	Sundara- Kāṇḍa	Laṅkā- Kāṇḍa	Total No. of Cantos	Total No. of Verses.*
(1)	N.-E.	...	1—95 cantos	...	95	3308½
(2)	N.-W.	56—62 cantos	1—100 cantos	...	107	4202½
(3)	S.	64—67 cantos	1—68 cantos	1—22 cantos	94	3948

2. Most extensive as the North-Western text is, it is in no way to be taken as being a mere confused admixture of the other two traditions. This will be clear from the following further observations :—

*In this enumeration, *upajāti* and other longer measures have been counted as being at par with the ordinary *S'lokas*.

(a) Out of the $4202\frac{1}{2}$ verses as read according to the North-Western text as many as 1294 verses are not found in the North-Eastern text. In other words, about 31% of the North-Western text is foreign to the North-Eastern tradition.

(b) Out of the $4202\frac{1}{2}$ verses as read according to the North-Western text, as many as 1163 verses are not found in the Southern text. In other words, about 28% of the North-Western text is foreign to the Southern tradition.

(c) And, out of these $4202\frac{1}{2}$ verses of the North-Western text, as many as $554\frac{1}{2}$ verses are not found in either of the other two traditions. In other words, a little over 13% of the North-Western text is entirely its own.

3. Cantos 1-9 of the North-Western text correspond to cantos 9-16 of the North-Eastern text and cantos 2-14 of the Southern text. With a view to arrive at a still closer examination of the mutual relationship or otherwise as subsisting between the North-Western text on the one side and the other two texts on the other, the following observations have been noted in connection with the above-mentioned cantos:—

(a) Out of the 559 verses as read in the cantos, 1-9 of the North-Western text, as many as 229 verses are not read in the North-Eastern text, that is to say, 41% of the North-Western text is not known to the North-Eastern tradition.

(b) Out of $419\frac{1}{2}$ verses as read in the corresponding cantos 9-16 of the North-Eastern text, as many as 69 verses are not found in the North-Western text. In other words, over 16% of the North-Eastern text is not known to the North-Western tradition.

(c) Looking from the combined and correlated point of view as based on the above-mentioned figures, the North-Western text may be said to differ from the North-Eastern text to the extent of 41 % by inclusion and 12 % by exclusion. Likewise, the North-Eastern text may be said to differ from the North-Western text to the extent of 16 % by inclusion and 55 % by exclusion.

(d) Coming to the Southern text, it is found that its cantos, 2-14 fail to read as many as 132 verses out of the 559 verses as read in the corresponding cantos, 1-9 of the North-Western text. It means that the North-Western text deviates inclusively to the extent of 24%.

(e) There are in all $451\frac{1}{2}$ verses in cantos, 2-14 of the Southern text. Out of these, as many as $88\frac{1}{2}$ verses are not found in the North-Western text. In this way, the Southern text, in its turn, deviates inclusively from the North-Western text to the extent of 20%.

(f) Correlating these proportions of deviation, the North-Western text may be said to differ from the Southern text to the extent of 24 % by inclusion and 16 % by exclusion. And, the Southern text may be said to differ from the North-Western text to the extent of 20 % by inclusion and 30% by exclusion.

(g) Out of the previous calculations, there are as many as 47 verses which are read in the North-Western text but are not found in either of the other two texts. This works out into an inclusive deviation of $8\frac{1}{2}\%$ of the North-Western text and exclusive deviations of 12 % and 11 % of the North-Eastern and the Southern texts respectively.

(h) It so happens that whereas there is no dearth of such verses as are common to the North-Eastern and the Southern texts but are missing in the North-Western text, further on, verses of this kind are conspicuous by their absence in the above-mentioned cantos which form the immediate subject of this study.

(iv) A Statement of topical exclusion.

1. The following table gives a list of such descriptive details of major topics only as are included in the North-Western text but are wanting or almost wanting in the North-Eastern text:—

Serial Nos.	N.-W. text		Topic	N.-E. Text
	Sargas	S'lokas No. of S'lokas.		
(1)	1	58-60	Observation of the moon.	...
(2)	2	36-40	Description of the Rākṣasas.	...
(3)	5	3-40	Rāvaṇa's residence and the Puṣpaka Palace described.	...
(4)	5	113-22	Sleeping Rāvaṇa described.	...
(5)	6	27-34	Description of women in the Drink-room.	...
(6)	8	46-77	Anxiety of Hanumān and his invocation of Brahmā and other gods while about to enter the As'oka garden for his success.	...
(7)	9	54-60	Sitā's allusion to the inexorability of destiny.	...
(8)	12	16-33	Description of Sitā.	...
(9)	17	36-38	Description of Rākṣasas.	...
(10)	18	1-21	Rākṣasas' attempt to persuade Sitā.	...
(11)	20	47-69	Sitā expresses grief.	...
(12)	22	11-19	" " "	...

(13)	19	7-11	5	Hanumān describes specifically recognitive details of Rāma and Lakṣmaṇa.	...
(14)	19	14-41	19	Hanumān describes Rāma's alliance with Sugrīva.	...
(15)	30	1-7	7	Hanumān describes Sugrīva's sending detachments of his army in quest of Sītā.	...
(16)	34	76-78	3	Sītā's admiration of Rāma.	...
(17)	35	21-27	7	Sītā asks Hanumān to remind Rāma of the episode of her having been attacked by a crow with his beak.	...
(18)	36	1-53	53	Conversation between Hanumān and Sītā.	...
(19)	37	12-22	11	Hanumān's assurance to Sītā.	...
(20)	43	7-10, 12, 13 16-21, 25, 27 30 and 31	16	Death of Akṣa.	...
(21)	44	20-22, 27-29 and 33-64	38	Fight between Hanumān and Indrajit.	8 verses only.
(22)	50	26-31 and 32-35	10	Hanumān sets fire to Laṅkā.	...
(23)	55	39-41	3	Vānaras gather to hear the news of Sītā.	...
(24)	61	21-25	5	Sugrīva tells Rāma of the return of Vānaras.	...
(25)	71	22-24	3	Rāma and Lakṣmaṇa are carried by Vānaras to the sea-side.	...
(26)	76	1-29	29	Vibhīṣaṇa tries to persuade Rāvaṇa to return Sītā.	...
(27)	86	1-14	14	Conversation between Vibhīṣaṇa and Indrajit.	...

2. The following table gives a list of descriptive details of such major topics only as are included in the North-Western text but are wanting in the Southern text:—

Serial Nos.	N.-W. Text.		Topics.	S. Text.
	Sargas	S'lokas. No. of S'lokas		
(1)	4	1-5	Hanumān enters Lāṅkā, feeling concerned as to how to recognise Sītā.	...
(2)	4	49-55	Hanumān enters Rāvaṇa's palace.	...
(3)	5	31-35	Description of the Puspaka Palace.	...
(4)	33	1-11	Description of Rāma's feeling of separation from Sītā.	...
(5)	50	23-26	Hanumān kills Rākṣasas.	...
(6)	55	32-34	Hanumās meet Hanumān.	...
(7)	57	18-33	Angada proposes to fight Rāvaṇa.	...
(8)	58	17-21	Vānaras seek Angada's permission to enjoy honey.	...
(9)	59	7-10 & } 16-28 }	Vānaras enjoy honey.	...
(10)	80	23-29	Vibhīṣaṇa advises Sītā being returned.	...
(11)	81	1-30	Rāvaṇa consults his ministers.	...
(12)	82	1-25	Speech of Prahasa.	...
(13)	83	1-23	Speeches of Rākṣasas.	...
(14)	84	1-23	Speech of Virupākṣa.	...
(15)	88	1-26	Conversation between Rāvaṇa and Vibhīṣaṇa.	...
(16)	89	1-21	" " " "	...

3. The following table gives a list of descriptive details of such major topics only as are included in the North-Western text but are found wanting in both the other cases :—

Serial Nos.	N.-W. Text			Topics.	N.-E. Text.	S. Text
	Sargas	S'lokas	N. No. of S'lokas.			
(1)	1	46-56	11	Description of Laṅkā.	5½ verses	verses
(2)	3	25-30	6	Description of Rāvaṇa's harem.
(3)	6	50-53	4	Description of sleeping Rāvaṇa and inmates of his harem.
(4)	8	1-10	10	Hanumān's anxiety about Sītā.
(5)	9	8-11	4	Description of the As'oka garden.
(6)	11	18-49	32	Hanumān describes setting of the Moon and rising of the Sun and expresses his anxiety about Sītā.
(7)	27	7-23	7	Rāvaṇa's advice to Sītā.	2 verses	1 verse
(8)	28	1-84	14	Sītā and Hanumān converse.
(9)	30	21-25	5	Hanumān asks for message to Rāma.
(10)	32	1-25	25	Hanumān speaks to Sītā and presents to her Rāma's finger-ring.	7 verses	15 verses
(11)	34	20-25	6	Conversation between Sītā and Hanumān.

(Continued on the next page).

(Continued from the previous page).

Serial Nos.	N.-W. Text			Topics.	N.-E. Text	S. Text
	Sargas	Slokas.	No. of Slokas			
(12)	34	54-72	19	Sītā's hesitation to ride the back of Hanumān.	1 verse	14 verses
(13)	39	26-33	8	Kiṅkaras are killed.	4 verses	4 verses
(14)	50	9-17	9	Description of burnt Laṅkā.
(15)	51	1-18	18	Speech of Saramā.	14 verses	...
(16)	56	1-12	12	Hanumān's report about Sītā.	...	3 verses
(17)	61	29-35	7	Lakṣmaṇa converses with Sugrīva.
(18)	78	15-17	3	Praise of Rāvaṇa.
(19)	85	1-21	21	Speech of Vibhiṣaṇa.	17 verses	...
(20)	87	1-51	51	Conversation of Vibhiṣaṇa, Hara and Mahāpārs'va.	...	15 verses
(21)	90	50-67	18	Vibhiṣaṇa and Rāvaṇa converse.
(22)	91	1-83	83	Vibhiṣaṇa sees his mother.	3 verses	...
(23)	100	1-39	39	Rāvaṇa consults his ministers.

4. The following table aims at giving just an idea of the other side of the picture, namely, some topics taken at random which are included in either of the other two texts but excluded from the North-Western text. Suffice as it should for the purpose of the present study, an exhaustive examination of both the other texts from this point of view can alone reveal the exact extent of their inclusive divergence from the North-Western text and, vice-versa, exclusive divergence of the latter from them:—

Serial Nos.		N.-E. Text.		S. Text.		Topics.	N.-W. Text
Sargas	No. of S'lokas	Sargas	S'lokas.	S'lokas.	No. of S'lokas		
(1)	...	3	20-52	33	Hanumān fights personified Laṅkā. March of the Vānara army.
(2)	...	4	58-69 & 75-90	28			
(3)	...	32	2-6	5	Sītā gets nervous on seeing the magnified form of Hanumān.
(4)	...	53	33-48	16	Saramā's description of the burning of Laṅkā. Hanumān destroys the Chaitya Palace. Rāvaṇa and Vibhiṣaṇa converse.
(5)	...	43	1-13	13			
(6)	...	52	7-14, 25-28, 32 & 35	14	Description of Hanumān's setting fire to the dwellings of the Rākṣasas. Sītā's message to Lakṣmaṇa. Sītā's message to Rāma. Garden-keeper's report to Rāvaṇa.
(7)	...	54	7-20, 22-28, 30-34, 42-52, 54, 55, & 57-62	45			
(8)	28-31	5
(9)	11-30	20			
(10)	1-14	14			

(v) *Variation in agreement.*

1. In spite of the afore-said substantial proportion of divergence of inclusive as well as exclusive character which exists between the North-Western text on the one hand, and either of the other two texts on the other, much more substantial proportion of common material is still left over. A brief study may now be instituted in what follows in regard to the representation of common materials with a view to see if it could also offer any basis of recensional distinction of the present text.

2. Looking from this point of view on the internal division of the text into separate *sargas*, it is found that the North-Western text takes a line of its own in this matter.

(a) Thus, *sarga*, 1 of the Southern text contains the entire portion of the story from Hanumān's flight from the Mahendra mountain up to his alighting on the Southern shore of the sea with full description of all the events that happened during the flight. This narrative is divided into two cantos in the North-Western text, namely, Kiṣkindhā-kāṇḍa, cantos, 61 and 62. Similarly, cantos 35 and 36 of the Southern text correspond respectively to the triple groups of cantos, 29-31 and 31-33 of the North-Western text, canto 31 sharing partial correspondence with both.

(b) But consolidation is not a constant characteristic of the Southern text as compared with the North-Western text. Thus, the narrative stuffed in canto, 5 in the North-Western text is given in four cantos, 7-10 in the Southern text. Similarly, canto, 2 in the North-Western text corresponds to cantos, 3 and 4 in the Southern text.

(c) A like differentiation is equally available in relation to the North-Eastern text. Thus, North-Western Kiṣkindhā-Kāṇḍa, cantos, 61 and 62 correspond to North-Eastern Sundara-Kāṇḍa, cantos, 58 and North-Western Sundara-Kāṇḍa canto, 5 to North-Eastern Sundara-Kāṇḍa cantos, 13 and 14.

3. Next, it is observed that individual common topics are described to varying extents in all the three traditions. The following table will give an idea of this study from this standpoint:—

Serial Nos.	Topics.	N.-W. Text.				N.-E. Text.		S. Text	
		Sargas	S'lokas	No. of S'lokas	Sargas	S'lokas	No. of S'lokas	Sargas	S'lokas
(1)	Hanumān's observation of Laṅkā and description of Rāvaṇa's entrance into his well-guarded palace.	2	1-40	40	9 10	57-67 1-22	33	3 4	1-19 1-28
(2)	Description of Puṣpaka.	5	22-40	19	13	1-5	5	9 10	10-16 1-8
(3)	Jāmbavān disapproves Aṅgada's going to Laṅkā.	ki. 56	66-87	21	1	61-97	36	ki. 65	20-34
(4)	Hanumān's self-description.	ki. 58	11-63	53	3	9-69	61	ki. 67	9-30
(5)	Heavenly beings observe Hanumān's flight over the sea.	ki. 61	23-38	11	5	4 & 5	2	1	27-35
(6)	Description of flying Hanumān.	ki. 61	39-90	52	5	18-31	14	1	36-90
(7)	Description of the evening entry of Hanumān into Laṅkā.	1	45-60	16	9	46-56	11	2	48-58
(8)	Hanumān searches for Sītā.	4	1-17	17	12	1-16	16	6	16-27

4. Then, there is considerable deviation in the order of arrangement of several similar narratives. The following few examples will go to illustrate this point:—

(a) In the North-Western text, canto, 5, verses, 1-40 describe the palaces of Rāvaṇa. This topic is pieced out in the Southern text, first, in canto, 9, verses 1-9; then, in canto 7, verses 1-17; again, in canto 9, verses, 10-16 and, finally, in canto, 8, verses, 1-8.

(b) The North-Western canto, 5, verses 56-141 describe Hanumān's view of Rāvaṇa as well as the inmates of his harem who were sleeping. This occurs in the North-Eastern canto, 13, verses, 2-41, 56-71; canto, 14, verses, 1-29 and, again, canto, 13, verses, 42-56.

(c) The North-Western cantos, 10-12 describe the trees in the As'oka-vana observed by Hanumān before meeting Sītā. This is recorded in the North-Eastern canto, 17, verses, 1-22; canto, 18, verses, 1-22; canto, 19 verses, 10-33; canto, 18, verses, 23-38; canto, 19, verses, 1-35 and canto, 17, verses, 23-36.

5. Finally, we come to the consideration of the actual wording of the common narrative. However valuable the evidence as deduced from observations of augmentation, elimination, transposition and graphic variation of text may be, it is only the extent of genuine verbal divergence in the epic narration of common topics that can ultimately and decisively settle the question of the real distance that separates several textual traditions of an originally identical composition. It has been observed in the preceding chapter that a substantial proportion of the North-Western text has been uniformly reported by all the ten basic manuscripts and that where these manuscripts are not unanimous, they are generally divisible into two main groups, but are also often subject to other uncertain group fluctuations and

isolative vagaries. The following few comparisons, noted at random, will give an idea of how the readings of the North-Western tradition differ sufficiently from those of the other two traditions, internal deviations of the manuscripts of the former notwithstanding :

(a) Where N.-W. tradition is uniform :—

(1) N.-W. 8, 29—नखरात्मजौ and N.-E. 15, 40 and S. 13, 22—दशरथात्मजौ ।

(2) N.-W. 17, 3—उन्मार्गिणां बलाद्वेगं ; N.-E. 24, 33—द्रवतो मार्गमासाद्य and S. 22, 3—द्रवतोऽमार्गमासाद्य ।

(3) N.-W. 17, 19—प्रार्थयतोऽपि मनसा ; N.-E. 24, 14 and S. 22, 14—त्वदन्यस्त्रिषु लोकेषु ।

(4) N.-W. 20, 44—विनष्टां रक्षसां लंकां ; N.-E. 26, 39—अन्विष्य रक्षसीं लंकां and S. 26, 25—अन्विष्य रक्षसां लंकां ।

(5) N.-W. 22, 19—तौ धारयन्तौ हि मृगाधिपस्य सत्त्वं च रूपं च नरेन्द्रपुत्रौ ; N.-E. 28, 9—तरस्विनो धारयतो मृगस्य व्याजेन रूपं मनुजेन्द्रपुत्रौ and S. 28, 9—तरस्विनौ धारयतो मृगस्य सत्त्वेन रूपं मनुजेन्द्रपुत्रौ ।

(6) N.-W. 22, 10—मोहान्मया तत्र तु तौ नियुक्तौ रामानुजौ लक्ष्मणपूर्वजश्च ; N.-E. 28, 10—न्ययोजयं यत्तु विमूढचेता रामानुजं लक्ष्मणपूर्वजं च and S. 28, 10—यत्रार्यपुत्रं विससर्ज मूढा रामानुजं लक्ष्मणपूर्वजं च ।

(7) N.-W. 30, 16—त्वद्दर्शनकृतोत्साहः पुप्लुवे शतयोजनम् ; N.-E. 32, 29—आत्मवीर्यं च विज्ञाय सुतवाच मकरालयम् and S. 36, 70—व्यवधूय भयं तीव्रं योजनानां शतं प्लुतः ।

(b) Where N.-W. tradition is deviative within itself :—

(1) N.-W. 39, 6—महाकायं महाबलं (v. 1. अतिकायं मनस्विनं) but N.-E. 38, 5 and S. 42, 5—अतिकायं महाबलम् ।

(2) N.-W. 39, 9—सर्वाङ्गशोभना (v. 1. राजीवलोचना); N.-E. 38, 8—the same as in N.-W.; but S. 42, 8—सर्वाङ्गसुन्दरी ।

(3) N.-W. 42, 13—तेषां तु न गतिर्व्योम्नि न तेजो न पराक्रमः (v. 1. न मतिर्न बलोत्साहौ न रूपं न पराक्रमः ; N.-E. 41, 13—नैषा तेषां गतिर्भीमा न तेजो न पराक्रमः and S. 46, 12 —नैवं तेषांगतिर्भीमा न तेजो न पराक्रमः ।

(4) N.-W. 54, 13—सर्वैश्च सहितैः सत्त्वैः [v. 1. सोऽपि चेत् सहितैः सत्त्वैः ; जगाम सह सत्त्वैश्च; राम (ररास also) सहितैर्वृद्धैः]; N.-E. 54, 11—ररास सह तैः सत्त्वैः and S. 56, 42—ररास सह तै भूतैः ।

(5) N.-W. 56, 25—मया क्षुधितयेक्षितः (v. 1. ०येप्सितः) and N.-E. 56, 56 and S. 58, 39—क्षुधिताया ममेप्सितः ।

B. Consideration of External Evidence.

Like an inseparable companion, Rāmāyaṇa accompanied the ancient Indian Aryan to wherever his spirit of enterprise guided his footsteps. Nobility of its characters inspired him. Their humanity was a source of encouragement to him. It was on account of this extreme popularity of this immortal epic that, besides the meritorious efforts which have been made everywhere towards preservation of the original text, generation after generation of scholars has incessantly kept itself busy in developing a vast and varied literature on and around Rāmāyaṇa. This process has ever since been and is still going on. In form, this literature consists of epitomes and summaries as well as independent, poetical and dramatic adaptations. A very considerable folklore has also developed alongside of this learned manifestation. Linguistically, this extensive Rāmāyaṇa tradition covers the entire field represented by Epic and Classical Sanskrit and medieval and modern languages and dialects of every corner of India and Greater India. Important and useful as a thorough investigation of all the different phases and aspects of the Rāmāyaṇa tradition must indeed be, it is only a casual reference that the extremely limited scope of the present short study can permit us to

make to this vast material just to indicate how the stand that has been taken here for establishment of a separate, independent North-Western textual tradition as represented by the present edition could be further corroborated by evidence gathered from this quarter.

(a) Kṣemendra was a versatile poet who flourished in Kashmir towards the middle of the eleventh century of Christian era.* That a text of Rāmāyaṇa which, if not identical with the present edition, must have been quite closely related to it, any way, much more than it could have been to the North-Eastern text or the Southern text as available to-day, did exist in his days in Kashmir and, may be, in other parts of North-Western India, is indicated by presence in his epitome of Rāmāyaṇa, known as Rāmāyaṇamañjarī, of many topics which, while narrated in the present North-Western text, are often found missing from the other texts. A few examples may be mentioned to illustrate this point:—

1. It is mentioned in Rāmāyaṇamañjarī (Su. Kā. 227) that while addressing Rāvaṇa, Sītā placed a blade of grass between him and herself. This is found in the North-Western text (Su. Kā. 2, 3) and the Southern text (Su. Kā. 21, 2) but is not referred to in the North-Eastern text.

2. Rāmāyaṇamañjarī (Su. Kā. 326) mentions that when Hanumān gradually went near Sītā, she began to suspect him for Rāvaṇa who might be deceiving her in that way. This is found in the North-Western text (Su. Kā. 28, 11-12) and the Southern text (Su. Kā. 34, 9-10), but missing from the North-Eastern text.

3. Rāmāyaṇamañjarī begins its Yuddha-Kāṇḍa with the narration of what Vibhīṣaṇa's mother told him. This corresponds to the North-Western text (Su. Kā. 75)

* Keith : A History of Sanskrit Literature, P. 136,

and the North-Eastern text (Su. Kā. 76), but has no parallel in the Southern text.

4. Rāmāyaṇamañjarī (Yu. Kā. 95-107) includes in the conversation between Rāvaṇa and Vibhīṣaṇa, a lengthy narration of questions and answers in reference to many problems of life-conduct. While this is absent from the Southern text, it is found in the North-Western text (Su. Kā. cantos 81-85 and 88-89) and the North-Eastern text (Su. Kā. cantos 81-84). Shorter as this narration is in the North-Eastern text, it lacks anything which may correspond to the following parallelism between Rāmāyaṇamañjarī and the North-Western text.

Rāmāyaṇamañjarī

Yu. Kā. 144.

रामे यद्यस्य रमते

बुद्धिर्विबुधमानिनः ।

तत्तमेव प्रयात्वेष

विरक्तः केन सह्यते ॥

Yu. Kā. 156.

तूर्णं निष्कास्यतामेष

निलयान्निरपत्रपः ।

कैव्याद्भयाद्वा यस्येयं

जाता शत्रुस्तवे मतिः ॥

Yu. Kā. 166-167.

इत्युक्ते दशकण्ठेन

संरम्भलुलिबाह्वदम् ।

प्रहस्तो हस्तमुद्यम्य

भ्रान्तभ्रूयुगलोऽभ्यधात् ॥

क्रुद्धस्ते रावणो राजा

दिशो गच्छविभीषण ।

नह्यतुष्टे दशग्रीवे

भुज्यन्ते भोगसम्पदः ॥

North-Western text

Su. Kā. 90, 52.

हृद्यस्ते यदि काकुत्स्थो

विभीषणहिते रतः ।

निर्गच्छ विषयादस्माद्

नत्वां द्रष्टुमिहोत्सहे ॥

Su. Kā. 90, 62.

अथ तं ज्ञापयामास

प्रहस्तं राक्षसेश्वरः ।

राज्यान्मम परिभ्रष्टो

दिशो यातु विभीषणः ॥

Su. Kā. 90, 63-64.

एवमुक्तस्ततो राज्ञा

प्रहस्तो वाहिनीपतिः ।

उत्थापयामास तदा

रावणस्य यवीयसम् ॥

न शक्यं भवता स्थातुं

गच्छ या ते गतिर्मता ।

क्रुद्धस्ते रावणो राजा

राक्षसाश्च महाबलाः ॥

(b) Mammaṭa, the author of Kāvya-Prakāśa also hailed from Kashmir. In consequence, his exclusive familiarity with the Rāmāyaṇa text as known to the present edition may be a further indication of the prevalence of this particular tradition in Kashmir and other adjoining regions of North-Western India in his days. Thus, he reads (Kā. 9, 79) the following verse to illustrate the Figure of Speech, Chekānuprāsa :—

“ ततोऽरुणपरिष्पन्द-मन्दीकृतबपुः शशी ।

दध्रे कामपरिज्ञामकामिनीगण्डपाण्डुताम् ॥”

While this is included in the North-Western text (Su. Kā. 11, 20), it is unknown to the North-Eastern and Southern texts.*

* Descriptive of the Moon-set as this verse is, several commentators of Kāvya-Prakāśa have been making a vain attempt to trace it to Mahābhārata, Droṇa-Parva, Adhyāya 184 by identifying it with the following verse there which describes the Moon-rise and which is quoted further on by Mammaṭa himself (Kā. 10, 88)

“ ततः कुमुदनाथेन कामिनीगण्डपाण्डुना ।

नेत्रानन्देन चन्द्रेण माहेन्द्री दिगलंकृता ॥”

IV. INDICATION OF EDITORIAL TECHNIQUE.

1. The ten manuscripts on which the present edition is based have already been described. Both from the point of view of its respectable age and from that of its intrinsic merit, the Ms. ॐ was selected for being initially copied out for the purposes of collation from the remaining nine manuscripts. Its each half-s'loka or quarter-couplet, as the case may be, was first written out, in bold characters, on the top line of a horizontally as well as vertically ruled sheet of a special size. The variant readings from the other manuscripts were then entered horizontally along the lines, allotted separately to each of them, syllable by syllable, in each particular column, vertically below the corresponding portions of the readings of ॐ. Marginal as well as interlinear emendations found made in the manuscripts were noted at the bottom of each sheet. Whenever additional stanzas were found in the nine collatory manuscripts, they were entered on the back of the particular sheets on which immediately preceding lines had been written out. The collations were finally checked before being taken up for the purpose of textual editing. The work of collation and checking was done by two different groups of specially trained assistants.

2. Generally laymen, but, not un-often, experts also, who evidently ought to know better, think that what a textual editor has to do after the above-mentioned work of collation and its checking has been done, is simply to exercise his judgment in singling out his oldest and best manuscript and to make its readings the basis of his text, relegating to footnotes whatever else differs from it.

It has to be observed, however, in this connection that in actual practice, it is not so easy to simplify in

this way the technique which a critical editor of a text should follow. In the first instance, the manuscript material as available for editing any ancient Sanskrit text is not sufficiently old. There is hardly a manuscript known so far that can claim a life of more than a few centuries. But this might have meant some positive gain to textual preservation if one could have felt confident that by the publication of the oldest manuscript of a particular work, the real condition of the text as it was, say a few hundred years back, would be made known. Even this much of satisfaction is, however, beyond our reach. It is especially so in the case of ancient works of popular character like Rāmāyaṇa. As already explained, their extreme popularity itself has been the mainspring of their having been subjected to a peculiar process of transmission which has meant some transformation of form or substance at every change of hand. This process goes back to a time which is much older than any existing manuscript knows of. Thus, it is a bare statement of fact that there is not a single manuscript which may be entirely free from the defects of graphical error on the one hand and conscious contamination on the other. We have seen how, for instance, every one of our ten manuscripts suffers from textual augmentation, loss and repetition besides scriptorial blunders.

In these circumstances, whatever the age of any one of these manuscripts and however well done it may otherwise seem to be when compared to other manuscripts, it will only mean perpetuation and further multiplication of textual defects as they existed a few centuries earlier if a particular manuscript were to be selected to form the sole basis of a textual edition in the entire domain of ancient Sanskrit literature, more so in the case of, so to speak, the floating materials of epic and religious importance. Anyhow, an attempt of this nature

can hardly possess any critical value and is bound to be a deplorable failure from the point of view of construction of a homogeneous text.

It is realisation of this situation that forces unavoidably a process of editorial eclecticism on workers in this field. This process must not be confused with haphazard textual admixture which is not cognisant of any rigid principles of critical sifting. When honestly carried out, it must, quite to the contrary, involve closest consideration of each individual word from the point of view of its relevancy or otherwise to the context in which it occurs on the objective basis of patient utilisation of complete available manuscript material on the one hand and sincerest effort towards entire elimination of personal factor on the other.

In these circumstances, it is evident that textual shortness alone of a particular manuscript in comparison with other manuscripts cannot be taken as a positive determinant of genuineness of its textual tradition because both this shortness of text in one manuscript and lengthiness of text in another might have resulted from the processes of textual loss and textual augmentation incidental to optical illusion peculiar to the respective scribes. Therefore, considerations of old age, textual shortness and scriptorial neatness have to be respected as being helpful in a general way but can in no way absolve a critical editor from his responsibility to adjudge every individual case of textual variation, augmentation or loss on its own merits.

3. The table which is given below, will give an idea of the range within which the text consisting of 3824 verses as adopted in this edition on the basis of aforementioned judicious eclecticism, has come to deviate from each of the ten basic manuscripts. It will be observed that whereas आ suffers least and ढ most from the process

of exclusion, च is affected least and अ most by that of augmentation from the standpoint of the edited text. From the point of view of accumulative deviation, च and अ will be further observed to maintain their extreme positions with records of 3·4% and 9·1% of total divergence respectively.

Serial Nos.	Mss.	No. of Extra verses	Ed. Text- Proportional value	No. of verses wanting	Ed. Text- Proportional value	Total divergence in verses.	Aggregate Proportional value
1	आ	23½	6% ₀	123	3·2% ₀	146½	3·8% ₀
2	ल,	43½	1·13% ₀	267½	6·9% ₀	311	8% ₀
3	ब	46½	1·21% ₀	176	4·6% ₀	222½	5·8% ₀
4	रा	47½	1·24% ₀	184½	4·8% ₀	232	6% ₀
5	ल.	51½	1·34% ₀	235½	6% ₀	287	7·3% ₀
6	प्र	53½	1·4% ₀	214½	5·6% ₀	263	7% ₀
7	च	57½	1·5% ₀	75	1·9% ₀	132½	3·4% ₀
8	क	57½	1·5% ₀	238	6·2% ₀	295½	7·7% ₀
9	अ	73½	1·92% ₀	285	7·2% ₀	311	9·1% ₀
10	म	113	3% ₀	159½	4·1% ₀	272½	7·1% ₀

4. Instead of simply recounting the many considerations of grammatical, syntactical, rhetorical, prosodial, graphical and general literary nature as well as that of strength of manuscript support, which have guided the present editor severally as well as conjointly, in the reconstruction of his text, it may now be advisable to illustrate the same by taking up in what follows a few readings and to discuss briefly the principles involved in their adoption :—

(a) निरैक्षत (1, 1d) is the reading of manuscripts other than ल, which has the Present form, निरीक्षते. The former has been adopted not only because it is read by an overwhelming majority of the manuscripts but also because the context requires a Past instead of a Present.

form. Thus, in the verses that follow, Hanumān's appearance and activity after he reached Lāṅkā, have been uniformly described by verbal forms in the Past Tense (e. g. बभौ, अद्यगच्छत and जगाम etc). In as much as ल, also records Past forms in the following verses, its Present form here seems to have been a mere graphical error, probably incident on defective pronunciation (*i e.*, निरीक्षत > *निरीक्षत > निरीक्षते).

(b) निष्कुटेषु (8, 3c) is the reading of the nine manuscripts other than अ which reads निभृतेषु instead of it. The former has been adopted not only on account of the overwhelming strength of manuscript authority being at its back but also because it better suits the context than its variant. Evidently, we want a substantive which should denote an object to which the adjective रम्य could be applied appropriately and also which must be closely related to the different kinds of palatial buildings which Hanumān is being described as looking into in his quest of Sitā (*i.e.* प्रासादहर्म्य-, विमानभवन- and संज्ञवन-). Even if निभृत- which ordinarily is an adjective could be stretched to mean 'a secret bower', it can hardly be said to possess any affinity to the other substantives referred to above. निष्कुट-, on the other hand, signifies the harem of a king which, naturally, formed the chief locality of Hanumān's search.

(c) सोपसर्गी (10, 35a) has been adopted as an adjective of सिद्धि for similar reasons, to wit, primarily, on account of its contextual appropriateness and, secondarily, from consideration of majority of manuscripts supporting it. That सोपसर्गी as read by आ is a scriptorial error is quite evident. Although much less clear, सोमवर्जी of फ might as well have originated from the same source (possibly, *i.e.*, सोपसर्गी > *सोमसर्गी > सोमवर्जी > -र्जी). सोपसर्पा of रा might have been the result of graphical absent-mindedness under the influence of the previous प or that of a

conscious attempt at emendation to produce an alternately alliterative effect (*i. e.* सोप—सर्प). It, however, goes without saying that only उपसर्ग- in the sense of calamity is most appropriate to the context (*i. e.* success marred by calamity).

(d) व्यतीतायाँ, the reading of आ, फ and अ, has been rejected in favour of प्रवृत्तायाँ (11, 46a) of the septenary tradition which is consonant with the description of night-fall in the preceding verses.

(e) समुत्पत्य (21, 17a) of आ, फ and अ has however been adopted against समुत्सृज्य of the septenary tradition because the former, inspite of its being the reading of the minority group, is more compatible with the Ablative, अङ्गात् as well as with the idea of attempting to grasp the Sun and the Moon occurring in the following line than the latter which presents unsurmountable difficulties of grammar as well as significance.

(f) विराजते, (19, 24d) of रा and म has been preferred to वरानने, although the latter by virtue of its having been read by all the three manuscripts of the smaller group as as well as five out of seven of the other group, might appear to be the original reading of the North-Western tradition as a whole. The clue to the right reading here is provided by the reading राजते of प्र, ब, म, ल, and ल, for शोभते (19, 24b). It seems that the original scribe responsible for this reading was subject to a sort of progressive optical interception under the influence of which the original reading शोभते (19, 24b) was missed, the terminal portion राजते jumping up, as it were, from the next line. A similar process seems to have been at work when terminal वरानने (19, 25b) was copied out in place of विराजते (19, 24d) which was missed by the transmitters of the textual tradition through the above-mentioned five manuscripts as well as आ, फ and अ, all of which have

this reading. Or, possibly, we may be confronted here with the forked phenomenon of having arrived at the reading वरानने in प्र, व, ल_१, ल_२ and म through the above-mentioned illusory process and in आ, फ and अ through ordinary graphical oversight followed by conscious emendation (*i. e.*, विराजते > *वराजते > *वराजने > वरानने). It will be recognised that the latter explanation has this advantage over the former that it could be employed to keep the distinctive integrity of the two groups intact not only in this case but also in other innumerable cases of apparent inter-group confusion. Of course, choice of reading here was primarily suggested by consideration of syntactical balance between the two illustrative lines of this verse by making two independent sentences of them instead of forcing them into one sentence as it would have been inevitable if विराजते had been substituted by वरानने.

(g) In 5, 146a, Hanumān's cracking and kissing his tail (पुच्छ) is included in how he expressed his glee at having found Sītā. Point as it does to the attentive insight of Vālmīki as a nature poet, it is rightly reported by फ and रा only against पुष्प- which is read by the remaining six members of the bigger group but has hardly any appropriateness to the immediate context. चेच्छन् of आ and चेच्छम् of अ, also, do not make any sense here. Possibly, they originated from an attempt at subsequent rationalisation of what might have been a simple graphical error under an illusory influence owing to the presence of two palatal surds (च) in the preceding word (चुचुम्ब) and of another palatal doublet (च्छ) in पुच्छ- itself (*i. e.*, पुच्छं > *चुच्छं > चेच्छं > -म् > -न्).

(h) Similarly, गिरिदुर्गाणि which is read by as many as eight manuscripts has been rejected in favour of

धनरत्नानि of फ and अ in 11, 7c in as much as Sitā is being described as having chosen to follow her lord in his exile to wilderness instead of remaining behind to enjoy the round of pleasures which unbounded wealth (धनरत्नानि) could give. The reading, गिरिदुर्गाणि of the majority of manuscripts is hardly compatible with this description. Sitā cannot be said to have given up hilly regions when going into wild forests if only because in her itinerary both hills and forests were equally included. It seems that unmindful of the obvious contradiction into which he was running, some unwary scribe tried a hand at improving the text under the impression that he was bringing in hills, which had so much in common with and excluding jewelry, which had nothing in common with the retired life in sylvan solitude.

(i) In 11, 8b, भर्तृशुश्रूषणे परा of the eight manuscripts other than फ and रा has been rejected for more than one reason. In the first place, the reading as it stands, presents an unusual adjectival usage of the base, पर- for which support from Vālmiki himself is lacking. According to the idiom as followed not only by Vālmiki but by other writers as well, the original reading, if पर- formed part of it, should be भर्तृशुश्रूषण-परा (*i. e.*, as one composite word) But, evidently, this would unnecessarily introduce an easily avoidable discordant note in Vālmiki's prosodial harmony. Thus, there are, altogether, 48 verses in the S'loka measure in this canto. In all the remaining 95 lines of these S'lokas, the terminal scheme—ॐ has been uniformly followed. It is hardly imaginable that the poet could ever tolerate any interruption of this kind in his natural flow. Moreover, it has to be observed in favour of the adopted reading, रता that besides the grammatical and prosodial advantage that it has over its rival, it goes to make a well-balanced phrase, quite in consonance with the preceding phrase, संतुष्टा फलमूलेन, both

presenting, as it were, two facets of the picture of Sitā's mental adjustment.

(j) 11, 11d has been preserved by आ and फ as न भ्राति च (left out in फ) विभाति च and as न विभाति विभाति च by the rest. What is intended to be conveyed is Sitā's being apparently without brightness on account of her having been afflicted by mental agony and become emaciated through her life of denial and, all the same, her being full of brightness, of course, on account of her unalienable natural beauty. The reading of the majority of manuscripts would fail to convey this dualism pointedly in as much as the prohibitive effect of its first portion, न विभाति might be lessened in its intensity through the presence of the adverbial Preposition वि, resulting in the improperly balanced contradiction between not fully shining on the one hand and fully shining on the other instead of between not shining at all and fully shining as the minority reading, न भ्राति च विभाति च which has been adopted, quite clearly brings forth. It will also be observed that repetition of the particle च in this case further adds to the contradistinctive effect.

(k) In 15, 24a, preference has been given to the solitary record of ललस्व by आ over लभस्व as recorded by as many as six members of the septenary group other than ल२ which reads लम्बस्व and रमस्व as read by अ and ललम्ब as read by फ. Legitimacy of this preference is authenticated by the poet's predilection for the use of the same root (लल्) twice in the very next line. On this view, the manuscripts other than आ will be observed to have suffered from two varieties of psuedo-graphy. While ललम्ब of फ represents corruption of the last syllable (*i. e.* ललस्व > *-म्ब > -म्ब), लभस्व of च, ब, ल३, प्र, रा and म indicates an original medial corruption which owing to its grammati-

cal and contextual incompatibility seems to have been subsequently emended to लम्बस्व in ल. and, presumably, also to रम्बस्व in अ which, much more significant as it was, must have required correspondingly greater amount of conscious effort.

(l) Similarly, in 67, 1, आ has evidently preserved the original tradition and as such its readings have been adopted in preference to the variants as read by the other manuscripts. As according to every variation, the Past Participles, उक्त- and दर्शित- (or अनुदर्शित-) have more of verbal than of adjectival bearing, the Instrumental देव्या of आ has a clear advantage over the Genitive देव्याः of all the rest. हृदय- as read by आ and adopted here is not only simpler and older in form and usage but also richer in significance than सोहृद- of the rest, because it represents Sitā as having revealed the entire content of her heart. The alternative reading makes her show her attachment only which has already been indicated by the word स्नेह in the third foot. आ has also another advantage (this time, shared by क and आ) over the members of the other group in reading चानुदर्शितम् and thereby clearly making a separate sentence by using the copulative particle, च as required by the context. The rival reading चारु in चारुदर्शितम्, whether adjectival or adverbial, renders the whole line syntactically loose and clumsy. Obviously, the original reading चानुदर्शितम् must have fallen an easy prey to the clutches of pseudo-graphy (*i. e.*, चानु- > चारु-).

(m) While it is most difficult to postulate in the case of any epic manuscript entire freedom from extrarecensional contamination or agreement, if only because of the original identity of the source-materials on the one hand and unrestricted intercourse of manuscripts belonging to different versions and recensions in every part of the country, especially at centres of pilgrimage, on the

other, it is observed that among our manuscripts, आ is more often nearest to the ideal than the rest. In such cases, readings of आ and for the matter of that, of any other manuscript which may possess this virtue along with or independent of it, have been accorded due reference over the inter-recensional variants as found in the other manuscripts which, however, need not be dubbed misch-codices simply on the basis of this much of evidence.

Just to illustrate, in 37, 26d, आ reads नित्यं शिवं तेऽस्तु हरिप्रवीर, while फ and अ read शिवश्च तेऽध्वासु (sic) हरि-प्रवीर (cf. S. 40, 26) and the entire septenary group reads पन्थाः शिवस्तेऽस्तु हरिप्रवीर (cf. शिवश्च पन्थास्तव हरिप्रवीर, N.-E. 37, 25). In cases like this, adoption of distinctive readings has been motivated by considerations of recensional differentiation without any prejudice to the ultimate readings which may have to be adopted if and when a really critical edition of Rāmāyaṇa as based on original manuscripts pertaining to all recensions is undertaken.*

*An attempt has already been heralded in this behalf. Dr. Raghu Vīra has published from Lahore Fascicule I (i, 1-6) of his critical edition of Rāmāyaṇa. Every page is divided into three textual columns: the left-hand one being reserved for the N.-E. text, the right-hand one for the S. text and the central one for the new text as adopted in this edition and referred to herein-after as the R. text.

Apparently, the N.-W. text has been ignored for it has not been mentioned. The editor must have his own good reasons for it. But lest one should think that either he had no knowledge of it or that he did not deem it worthy of recognition, it may be necessary to rule out both these surmises as being against the facts. For, a comparison of the R. text with the corresponding cantos of the N.-W. text shows that about 88% of the latter, with occasional interchanges, often unwarrantable, with its own variants as supplied in its critical apparatus, has been reproduced in the former, though without any indication or reference having been made to that

effect. Thus, out of 416 verses of the N.-W. text, as many as 361 have been canonised, as it were, and the remaining 55 relegated to the footnotes, presumably, on the hypothesis that only that which was common to the N. and the S. texts could represent the Ur-Rāmāyaṇa.

But that textual elimination on this principle remained only a half-hearted affair with the editor is shown by his having copied out all the 144 verses of our canto III which, on account of his indecisiveness on the point, he could neither incorporate in his proper text nor dare exclude from it. In the circumstances, he must thank himself for having thus inevitably been forced into the inconsistency of having two cantos, both passed separately as No. III, one occupying pages 51 to 58 without any top-figures and the other occupying pages 59-72 with the additional confusion of having top-figures, indicating No. IV instead of No. III.

That in this bewilderment, he further exploited the N.-W. text in an unintelligible manner is revealed by another quite amusing piece of internal evidence which has been based on a comparative study of all the top-figures of the R. text. The subjoined chart will give just an idea of this study—

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Page.	No. of canto-end.	N.-E. Text.	N. W. Text.	R. text top-figure.	R. Text.	S. Text.
37	I	110	101	101	87	100
50	II	47	47	47	41	42
58	III (a)	149 (III)	144 (III)	...	144 (III) a	...
72	III (b)	33	32	32	30 (III) b	38 (III)
81	IV	73 (40)	72 (40)	72 (40)	53 (23)	36
88	V	24	23	23	19	24
96	VI	29	29	29	17	28

In the absence of the column 4 which has been inserted from our own edition and with the figure-entries of which alone, those of the column 5 agree most completely, one may have to give up any attempt to understand the genesis of the top-figures of the R. text on the basis of the latter as an utterly hopeless affair. And, the pages given in the column, 1 have been selected simply on account

of their representing the several canto-ends (col. 2), otherwise, what is true in the case of these particular pages in respect of the above-mentioned discrepancy of the R. text with its top-figures, obtains, *mutatis mutandis*, in that of every other page of the fascicule.

Postulation of the canto IIIb aptly illustrates how on account of his predilection for the S. text, the editor could tread roughshod over the N. texts, quite unmindful that it entailed unconnected textual reconstruction at his hands. The canto opens in both the N. texts as well as the S. text, (p. 59), representing Vālmīki as making ready to compose Rāmāyaṇa on the basis of detailed information about the main events of the life-history of his hero. The S. text delimits this canto to the narration of Vālmīki engaging himself in the actual process of gathering necessary information. This is indicated by its being one, simple sentence, headed by the Finite Verb, अन्वेषते (vv. 1 and 2) as the Predicate with a string of words in the Accusative Case, denoting the several topics of enquiry (vv. 3-38). It starts its canto IV with just an indication that the poet had composed Rāmāyaṇa and proceeds with the narration of appearance of Lava and Kus'a on the scene as the potential media of acquainting the world with his muse. Both the N. texts, on the other hand, encompass both the pre-composition and the post-composition portions of the narration in their composite canto IV, which is made up of three inter-connected complex sentences up to the context, corresponding to the afore-said commencement of canto IV of the S. text. In the first of these sentences, the Subordinate Clause (N.-E. vv. 1-35, vide P. 72 and extra-text 83* on P. 73) has the absolute form अन्विष्य as its Predicate (vv. 1 and 2) with the entire string of Objects as in the S. text and is followed by the Principal Clause (v. 36) which confirms completion of Vālmīki's enquiry by using the Perfect form ददर्श as its Predicate and तत् सर्वम् as its Object. In the second sentence (v. 37), दृष्ट्वा is the Predicate of the Subordinate Clause, relating to the previous enquiry and चक्रे, that of the Principal Clause, indicating composition of Rāmāyaṇa as an effected event. In the third sentence, कृत्वा is the Predicate of the Subordinate Clause (v. 38) relating to the composition and चिन्तयामास that of the Principal Clause (V. 39), indicating the poet's search for proper medium of transmission.

It will be observed that the R. text presents a queer jumble of the discrepant N. and S. texts at this juncture. Thus, by vivisectioning as it were, the N. text (p. 72) to make the new canto (III b), what is a mere Subordinate Clause with अन्विष्य as its Predicate (Vv. 1 and 2

on P. 59) and without the Principal Clause (vide extra-text 83*, P. 73) with **ददर्श** as its Predicate having been allowed to follow it towards contextual completion, has been invested with the full status of an independent canto.

Stranger still must be the technique which has been responsible for the opening verses of the canto IV (P. 73). The first half of v. 1, as indicated by its **यच्च**, has been removed from its real context as the conclusion of v. 30 on P. 72 and brought here only because the first *Pāda*, **‘प्राप्तराज्यस्य रामस्य’**, also happens to be the first *Pāda* of v. 1 of the canto IV of the S. text. As it stands, it has no connection, whatever, with the second half which is governed by **कृत्वा** in the next verse. Now **च** after **कृत्वा** in v. 2, presupposes **चक्रे** of the N. text (cf. extra-text 83* on p. 73) which corresponds to **चकार** of the S. text (cf. v. 1). Indeed, if the canto IV of the N. texts must needs be bifurcated, the best way of doing so would be to let the first half of v. 1 of the present canto IV followed by the first six lines of the extra text 83* (P. 73) form the legitimate conclusion of the canto, III (b) (P. 72) and let the fourth verse (**दृष्ट्वा च** etc.) of the said extra-text become the first verse of the canto IV.

It is clear that in its eliminative operations on the N-marked parts of the basic N.-W. text, the technique of the R. text has paid but little attention to considerations of grammatical and syntactical consistency. Just to take another instance—if only for the sake of its peculiar interest in that in this case, even the evidence of the S. text has been ignored—a reference may be made to vv. i, 53 and 54 (=N.-W. text i, 59-61; cf. the corresponding top-figures and extra-text, 33* on P. 27). As it stands in the N.-W. text as well as the S. text, the extra-text, 33* is read after the line, 53 **पू** (R. text). Both these lines put together make a complex sentence in the Active Voice, with **सुग्रीव** as the common Subject of the Subordinate Clause with **श्रुत्वा** as its Predicate as well as of the Principal Clause with **चकार** as its Predicate. The following two lines make another unit in the form of a simple sentence (the N.-W. and the S. texts) in the Passive Voice, with **वानरराज** qualified by **दुःखित** as the Subject and **निवेदितम्** as the Participial Predicate. The same unit is read in the form of a compound sentence in the Passive Voice in the N.-E. text, with **चक्रे** (as against **ततः** in the N.-W. and S. texts) as the Predicate of the first clause and **निवेदितम्** as that of the second one and with **वानरराज** as the Subject of the first clause and the same as qualified by **दुःखित**

Accordingly, cases like adoption of भर्तृश्चित्तं प्रदर्शितम् (19, 19) as read by आ and, also, pseudo-graphically, भर्तृश्चिन्ता प्रदर्शिता by the septenary group against भर्तृस्नेहं (sic) प्रदर्शितम् (sic) of फ and अ (cf. भर्तृस्नेहनिर्दर्शनम्—N.-E. 25, 20 and भर्तृस्नेहो निर्दर्शितः—S. 24, 29); of विचरन् सह भार्यया of आ (21, 14) against विचरम् सहलक्ष्मणः as read by all the remaining nine manuscripts (cf. चचार सहलक्ष्मणः—S. 27, 11); of पीतैश्च वसनैः (21, 24) of फ, च and म against पीतैर्निवसनैः as read by आ, अ, ब, ल., ल२, प्र and रा (cf. रक्तं निवसनं—S. 27, 49 and पीतैर्निवासिता—N.-E. 27, 22); of तानि मे वद of आ against लक्ष्मणस्य च as read by the rest (cf. लक्ष्मणस्य च—S. 35, 3) and of अवश्यं भक्षिता of आ (8, 18) against अवन्धुर्भक्षिता as read by the rest (cf. N.-E. 15,

of the second one. It seems that in the N.-E. text (and, for that matter, in some Mss. of the N.-W. text as well, vide our edition) where the above-mentioned unit began with चक्रे instead of ततः (as elsewhere), the original line which began with चकार and just preceded it (extra text, 33*) was lost through optical illusion, produced by the close similarity of चकार with चक्रे. The result was that the line beginning with सुग्रीवस्तस्य (R. text, 53 पू.) was left hanging. By tagging it on to the next line which, as shown above, forms a constituent of quite another sentence in the Passive Voice as against its Active Voice, the R. text has attempted an unenviable feat of textual reconstruction. No wonder that the afore-said extra-text which belonged to the original tradition, should have been unreservedly represented as a contamination from the S. text.

But there is no gainsaying the fact that inspite of grammar not having played its due part in the constitution of the R. text, the motive behind the work is laudable and that with more of care and caution being devoted to its accomplishment, it will certainly be a very useful and most welcome addition to the too few instruments that exist so far, towards text-critical studies of Rāmāyaṇa. This is, however, obvious from the foregoing that any further attempt in this behalf must be based, in the main, on the N.-W. text, no matter, whether this fact is duly acknowledged or not. And, to that extent, it may be a source of no small satisfaction to them, who unearthed the N.-W. text and took it upon themselves to produce a critical edition of it,

31 and S. 13, 11), may not stand in need of any further justificatory elucidation.

5. Considerations essentially similar to those which have been responsible for adoption of one set of readings and rejection of the rival sets, if any, have also led to another process in textual reconstruction which could be described as augmentation from the point of view of such manuscripts as would appear to be suffering from textual loss in relevant contexts mainly owing to illusory phenomenon. A few illustrations which follow will make this point clear. A close study of cases like these will further authenticate what has already been said about the absence of any rule of uniform concomitance of textual shortness with textual originality and about the inevitability of editorial attention being focused mainly on contextual consonance and cogency which alone could be relied upon, at least, more than any other single factor, for guidance in the matter of the make-up of a critical edition of a text.

(a) The verse, 6, 37 is included, although it has been read only by the four manuscripts, आ, फ, अ, and च and not read by the rest. It will be observed that this inclusion is needed by the context which will be consistent only when either both the verses, 37 and 38 are read or both of them are dropped. The Southern recension does not read them and the North-Eastern recension reads their parallels in advance. Whereas from inter-recensional considerations, a critical edition of Rāmāyaṇa as such could well afford to go without both these verses which seem to be superfluous here, a homo-recensional work like the present edition will hardly be justified in dropping these verses in as much as the second of these has been preserved by all the ten manuscripts. In the circumstances, the first one must also be retained because

it alone contains the Predicate, ददर्श सः, which is common to both of them. The two verses form, as it were, one, composite parenthetical sentence. The description of Hanumān's observing Ravana's harem which is, in a way, concluded in the verse, 36 is again taken up in the verse, 39 where the Present Participle, निरीक्षमाणः has been used to include the additional meaning, 'by reason of', in its ordinary verbal sense of observation. And, as such, subordinated as it has become to the Principal Predicate, जगाम in the next line, it has also become verbally too incapacitated to be of any use as a Predicate for the previous verse which, if that were possible, could then have been construed independently, obviating the need of retaining the Verse, 37 intact. The use of the copulative, च after निरीक्षमाणः further points to the entire separation of the topic that the latter introduces and governs from the one that must be supposed to have been finished in the previous, separate sentence which, in consequence, shall have to be formed with some other verb. It is thus clear that in so far as the North-Western recension goes, the verse, 37 along with the verse, 38 must have been included in the original tradition and that, in course of time, it might have been missed through a peculiar process of illusory effect. Apparently, the original scribe who was responsible for this mistake, had copied out up to the end of the verse, 36 when he again took to his job after a break, possibly extending over a few days, and missed to copy out the verse, 37 under the impression of its having already been done as caused by the presence of the words ददर्श सः in the end of the verse, 37 on the one hand and in the beginning of the second line of the verse, 36 on the other. That one member of the septenary group, namely, च has retained the verse, 37 may also be a further indication of its original presence in the archetype of that group as a whole.

(b) Verses 7, 18 to 7, 21 present another interesting study. That they were included not only in the original tradition of the North-Western recension but that of the Ur-Rāmāyaṇa, is indicated by their having been read by both the other recensions as well. But apart from this support, the internal evidence of our own text is quite decisive on this point. Thus, व, ल, and ल, do not read the six lines between 18पू and 21उ. . Accordingly, Hanumān is represented here as having seen only female demons in their own forms or with deformed appearances and felt disappointed because he had not seen Sitā. This is, however, incompatible with the allusion in the verse, 22 to his having seen some other charming women (अन्या वरस्त्रियः) who must have been other than the female-demons whose hideousness was too patent to permit the use of the word, charming (वर-) in connection with them. स misses to read four lines, namely, 18उ, 19, and 21पू. This makes an unconnected and redundant reading in as much as the description of female demons (18पू) is left hanging in the air in the absence of proper Predicate on the one hand and a mere Predicate (21उ) is repeated without any purpose in the absence of its proper Object on the other. र omits three lines, namely, 19 and 20 उ. This takes away its separate Predicate from the Object mentioned in 20पू and thereby disturbs the otherwise uniformly balanced composition without offering any compensatory advantage. Consideration of these several circumstances coupled with the consistent record of the remaining five manuscripts including the two, च and प्र of the septenary group and with the mutual discord that exists among the five defective manuscripts in the matter of omission itself, points to the inevitable conclusion that the initial identity (दृष्टा हनुमता तत्र) of the second lines of the verses, 18-21 must have been the common cause of the several scribes

having been led into skipping certain portions of this text, though discrepantly.

(c) After having failed to find Sitā in the palaces of Rāvaṇa (8, 4), Hanumān came out of the palatial area and extended his search into every nook and corner of the city with its innumerable water resorts, pleasure gardens and beautiful uplands (8, 5-9). But inspite of his indefatigable search everywhere, he could not trace out Sitā (8, 10). ॠ misses the five verses (8, 5-9) which describe Hanumān's extra-palatial quest. On an off-hand view, one would be tempted to exclude these verses under the impression that all the other nine manuscripts might have suffered from subsequent spinning out of the topic, especially when one observed that the North-Eastern recension did not possess anything corresponding to it and that although the southern recension touched it, it did so very briefly. But, on a closer view, inclusion of the five verses becomes necessary. Thus, Hanumān's fruitless palatial search having been concluded decisively (नेह [नेयं sic] सीतेति हनुमांश्चक्रे बुद्धिं महाकपिः 8, 4उ), another immediate allusion to Hanumān having carried out an equally barren search everywhere else (8, 11पू) would be meaningless in the absence of the intervening verses which describe the places that he visited in the course of that search. Those places are again indicated by way of a summary in the following verse (8, 12पू) which is read by all the manuscripts including ॠ. Whatever may be in store for this context when an all-recension critical edition is attempted, its present situation in the North-western recension clearly requires retention of the above-mentioned five verses. That ॠ is defective here is indicated not only by the unanimous evidence of the remaining nine manuscripts being against it but also by its further corrupt reading चार्या for नार्या in 8, 12उ which exposes it to self-contradiction.

(d) In the absence of 10, 51 पृ. which is not found in ५, the second line which enumerates the four afflictions of Rāma loses its significance. In consequence, both the lines as rightly read by the remaining manuscripts have been retained.

(e) The seven verses, 9, 54-60 present an intriguing situation in textual reconstruction. While the North-Eastern recension does not possess any parallel text, the Southern one does exhibit remarkable correspondence. Of our own manuscripts, आ and ५ of the smaller group and च and रा of the bigger group read all the seven verses whereas ब, प्र and ल_२ read six, म reads five and ल_१, and अ read four. That at least four out of the seven verses are read by all the ten manuscripts goes to distinguish them from the North-Eastern recension which does not contain any of these verses. In as much as the six manuscripts which miss some of these verses, happen to be discrepant in this matter and, further, as it is quite within the bound of legitimate surmise that optical illusion owing to the repetitive occurrence of वनं (also, नूनं or ध्रुवम्) एष्यति जानकी and रामशोकाभिसंतप्ता may be responsible for this textual loss, the full text as authenticated by having been preserved by the four manuscripts, two belonging to the one group and two to the other, has been adopted.

6. It has already been indicated on the basis of a comparative view of the volume of text as read by the ten manuscripts that their range of variation is too limited to permit postulation of two textual versions, a longer one and a shorter one. There are only three cases where passages consisting of over ten verses are not read by some of the manuscripts.

(a) The first of these, namely, 5, 9-21 is not read by आ and ५ and has no parallel passage in the North-Eastern recension. While the Southern recension

contains verses corresponding to almost the whole of this passage, its order of presentation is quite different in that it allots a separate canto to it, preceding the main context of the central palatial block occupied by Rāvaṇa, toward description whereof it is used in our manuscripts. It seems that whereas the North-Eastern tradition remained innocent of this descriptive enlargement, the other two traditions became cognizant of its presence in some common arch-type. It is also quite probable that its contextual occurrence had not yet been rigidly fixed in that arch-type. As it is, it retards to some extent the natural flow of epic narration and has, in consequence, been included as an authentic addendage separated from the main text by a wavy line but enumerated in continuation thereof.

(b) The second passage, 5, 30-40 is, also, not known to the North-Eastern recension and gets a separate canto to itself in the Southern recension. Our seven manuscripts other than अ, क and अ introduce it as a descriptive extension of the Puṣpaka Vimāna topic and it has, therefore, been included as a secondary textual addendage under a wavy line. It will be observed that allotment to it of a separate, advance canto in the Southern recension has produced there a sort of contextual discrepancy. Thus, after Hanumān has been represented as having so fully seen the Puṣpaka Vimāna (S. canto 8), he is again described (S. 9, 10) as seeing the same as if for the first time.

(c) 9, 4-83 is the longest single description which has been adopted here as an integral part of the text, notwithstanding its having not been read by क and अ. The Southern recension misses to give any corresponding text and the North-Eastern recension has another digressive episode in its place with significantly different

structure but with similar purpose of providing a supernatural back-ground to Vibhīṣaṇa's alliance with Rāma. An overwhelming majority of our manuscripts supports its inclusion which is further strengthened by a critical examination of the defective manuscripts at this point. Thus, 91, 4५, which is read by ५ as it is, becomes meaningless in the absence of the intervening description of how Vibhīṣaṇa went to his mother and acquainted her with all that had transpired at Rāvaṇa's court and quite funny by being made the first half of 91, 84. Probably, the presence of almost identical words आजगाम and जगाम in the beginning of 91, 4 उ. and 91, 84 उ. threw some unwary scribe into the arms of an extensive illusion leading to his failing to copy out over 80 verses. अ reads दृष्टु in place of दृष्टुं in 91, 4 पू. and gives the impression that Vibhīṣaṇa went to where Rāma was encamped to relate the whole thing (तत् सर्वं विनिवेदितुम्). It is, however, apparent that he would go to his mother only for this reporting business and to Rāma for the purpose of throwing in his lot with him and not for merely relating what treatment had been meted out to him by his elder brother. This is further supported by the evidence of inconsistency of seven other manuscripts which, although in the same boat with अ in respect of the mislection in 91, 4५, proceed with the full narration of Vibhīṣaṇa's going to his mother after his having already seen her (दृष्ट्वा). That, obviously, 91, 4५, was subjected to some sort of confused process of emendation is shown by the jumble, विनिवेद्या (sic) च विनिवेदितुम् as found in आ. In these circumstances, it is quite legitimate to postulate the entire passage as being a genuine North-Western tradition as against its genuine absence in the Southern recension and its substitute in the North-Eastern recension.

7. The same two-fold principle, namely, consideration of strength of manuscript support and contextual

consistency, which has been followed in determining whether or not a particular passage should be included in the text in spite of its not having been read by some of the manuscripts as well as one or both of the other recensions, has guided the editor in the matter of certain other passages which, even though read by some manuscripts, have been excluded from the text. In contexts like 2, 35-36 and 31, 4, 6-7 (cf. 28, 4-6), extra verses as read by some manuscripts have not been adopted because they happen to be such descriptive enlargements and repetitions as go to produce a rather involved and confused text. On the other hand, additional lines of the type of one which is read by a large number of manuscripts after 64, 24, have been relegated to the critical apparatus because it appears that on account of certain line or lines of the original text having been missed as a result of optical illusion or some other kindred phenomenon, unconnected remnants as they have thus become, they obstruct clear comprehension of the context. In cases like this, comparison with the other recensions often clearly shows how these passages are really suffering from textual loss (cf. 67, 23). But extra-recensional contribution being not permissible in what happens to be a critical edition of one particular recension, it has been deemed advisable to smoothen the text by removal from it of the above-mentioned unconnected, residual lines.

It has, however, to be admitted that one often does not feel the ground under one's feet in this matter to be sure. In the circumstances, this process has been applied with maximum caution with the result that whereas, from the standpoint of some manuscripts, the ratio of augmentation to the edited text has been higher than 3% in the case of nine manuscripts and even 7.2% in the case of one particular manuscript, that of elimination remains well within 2% in the case of nine manuscripts and

barely reaches 3% in the case of only one manuscript (cf. the table on P. 81). In other words, this edition is more of an inclusive than exclusive character in the matter of drawing upon its basic manuscript material.

8. The passage 91, 4-83 has been discussed as being the longest single passage that seems to have been skipped through some illusory circumstances. It will be observed that there is another remarkable thing about it. The whole narration of how Indra and other Gods were defeated by Rāvaṇa who conquered their kingdom and brought Indra as a captive to Laṅkā, has been lost save its commencement in the line that follows 91, 55 and its conclusion with Indra's complaint about it to Brahmā in what has been counted in this edition as 91, 56. Obviously, a number of verses, it is not possible to say how many exactly, have been lost for good. As the context happens to be an exclusive feature of the North-Western recension, all the ten manuscripts of which, as available so far, fail to report it, the only thing that could be done under the circumstances, has been to indicate by means of dots that there is a lacuna in the text here. This gap must have occurred at a very early period of the North-Western recensional redaction in as much as all the members of both the groups of its manuscripts suffer from it in common.

9. While reconstructing the text, proper attention has been paid to what is now a generally recognised fact that the epic Sanskrit of Rāmāyaṇa and Mahābhārata and, for the matter of that, of Purāṇas is a unit in itself from the point of view of grammar and syntax. The norm as standardised under the influence of the Pāṇinian School of grammar is, in consequence, not to be sought with too much of rigidity while dealing with this

literature. Variation generally occurs in respect of the division of verbal roots into *Ātmane-pada* and *Parasmai-pada* on the one hand and into the ten *Gāṇas* on the other and of uses of tenses and moods of verbs and cases of nouns. Strength of manuscript authority has been the main determinant in the matter of retention of the epic idiom. In these cases, also, where this authority was found divided in itself, the epic usage, if, otherwise, not incompatible, has been given preference over what may be called the classical one.

10. What has just been said about the Epics having their own standard of grammar, applies with remarkable aptness to the process of their observing as well as avoiding Sandhi. Especially, inter-Pāda Sandhi which was obviously thrust upon the original Sandhi-free composition in later times, has in many places resulted in defective prosodial measures. This aspect of textual reconstruction has received due attention and, in so far as practicable, original hiatus has been reinstated.

11. This process of restoration of Sandhi-free composition of Vālmiki's original text has helped very much in normalising many seemingly abnormal measures. It has however to be recognised that there is still sufficient material left which necessitates recognition of a separate epic prosodial norm as applicable to the composition of several metres and as distinct from the one obtaining in classical Sanskrit poetry. Judicious caution has been employed in avoiding violation of this aspect of the text in any way.

12. Finally, it has to be mentioned that of all the factors leading to constitution of the text in the present edition, the process of emendation has but very sparingly been employed. It has in fact been only the last resort when every other cognizable principle has failed to help make the situation clear. In all those cases where

emendation has been sought to be introduced, original manuscript corruption has been kept intact as an integral part of the text followed by a query mark and proposed emendation inside round brackets.

13. There are a few cases where, while the sense is not clear, it has not been possible to suggest any emendation or any other way out of the difficulty. In all these cases, and, they are not too many, a query mark has been used to indicate the doubtful nature of the situation. This mark changes places, at the end of the first line or the second line or after the numeral indication of a verse, according as a particular line of a verse or a verse as a whole is affected by dubiousness of significance.

14. A complete inter-recensional collation of every stanza, linewise, is a special feature of this edition. The left-hand margin is used for collation from the North-Eastern recension and the right-hand margin for that from the Southern one. For the purposes of this collation being carried out in a thorough-going manner, every Anuṣṭubh line and every hemi-stitch of other measures has been adopted as unit of comparison. The letter N. has been prefixed or suffixed to such units as having been exclusively read by the North-Western recension, have no parallels in the North-Eastern or the Southern recensions, in one or both as the case may be. Similarly, when N. is put before the second line of an Anuṣṭubh or the fourth foot of a couplet on the left-hand margin, or, for the matter of that, after the same on the right-hand margin, or before as well as after on both the margins, it indicates that there is no parallel to the whole verse in one or both of the other recensions. Total enumeration of these Ns. will thus show the entire extent of that portion of the text which belongs to the North-Western recension only. In the case of the remaining units and whole verses, corresponding units and whole verses of

the one or both of the other recensions have been numerically indicated, chapter and verse. In the case of units, first half-s'loka or hemi-stitch is expressed by the abbreviation पृ. (=पूर्वार्ध-) and second half-s'loka or hemi-stitch by the abbreviation उ. (=उत्तरार्ध-). This contrivance reveals, at a glance, cases where पृ.s of our recension are उ.s of one or both of the other recensions and, *vice versa*, where पृ.s of one or both of them correspond to उ.s of this recension.

15. The main function of the critical apparatus as related to every word, foot, line or verse and as given in the form of footnotes to every corresponding page, is faithful registration of all genuine variants and, sometimes, mislections as well, wherever they are found. Every little detail of mutual divergence as obtaining among the manuscripts has been specifically mentioned. Wherever there are cases of textual repetition, transposition, augmentation or loss, the same have been exhaustively reported. Colophons have been copied out and internal textual sequence as well as division has been duly indicated. Peculiar faults, wherever found, have been pointed out. All such passages as have not been incorporated in the body of the text as edited, have been fully recorded here. In a word, combination of the text as adopted with the critical apparatus may be expected to present a complete picture of the basic manuscript material. Occasionally, there will also be found critical references to parallel readings in the other recensions and occurrences of peculiar Sandhi or hiatus in the text. Although, from an ideal point of view, a critical edition as this is, it could well have ignored to include presentation of certain clear cases of graphical error, the same has been permitted if only to afford a full view of the erratic tendencies which copyists of manuscripts generally exhibit and which, in consequence,

could be studied with advantage by scholars engaged on identical or similar work of textual selection or evaluation. Finally, it has to be mentioned that corresponding number of a foot-note when put at the top of the single Virāma-daṇḍa of a half-s'loka, indicates that the same refers to a particular half-s'loka only and when put at the top of the terminal double daṇḍa following the number of a s'loka or couplet, that the same refers to the entire s'loka or couplet.

16. In conclusion, a passing reference may now be made to a matter which is primarily related more to the form of scriptorial presentation of the text as edited than to the actual process of its editing. Owing to inter-vocable coalescence, a Sanskrit text sometimes becomes a subject of difficult and doubtful comprehension. To obviate this situation, a system of showing every vocable separately while retaining external Sandhi, has been devised and followed in a thorough-going manner. Thus, final consonants have been in a way accorded an independent typographical status in juxtaposition to the vowels and consonants following them, *e.g.*, रात्रिर्वि० > रात्रिर् इवो० (23, 8), अवेक्षितमिदं > ०म् इदं (24, 4), रोषयन्नेव > ० न एव (35, 17), ह्यसंनस्तः > ह्य् असं० (4, 7), गात्रात्तव > गात्रात् तव (33, 1) and इमांल्लोकान् > इमांल् लोकान् (35, 29). In cases of homo-vocal elongation and regressive diphthongal absorption of अ, the signs S and SS have been used to indicate that second members in these phenomena are short and long respectively, *e.g.*, वराहः > वराहः (3, 14), मारुतात्मजः > मारुताऽऽत्मजः (4, 13), इतीवामन्यत > इतीऽवाऽमन्यत (5, 63), हरीश्वरान् > हरीऽऽश्वरान् (30, 1), ०बाहूत्तर० > ०बाहूऽत्तर० (87, 26), बाहूरु > बाहूऽऽरु (43, 36), वायसेकुरुयाः > वायसेऽकुरुयाः (35, 27) and अमोघोयम् > अमोघोऽयम् (35, 33). Components of prepositional as well as nominal, adjectival, and adverbial compounds have been distinctly shown by putting a hyphen (-) between them, *e.g.*, निश्वसन्त्यतिदुःखार्ता > नि-

असन्त्य-अति-दुःखार्ता (20, 8), व्यसृजत् > व्य- असृजत् (20, 9), प्रसन्न-
 ताराधिपतुल्यदर्शनम् < प्रसन्न-ताराधिप-तुल्य-दर्शनम् (8, 76), उत्तिष्ठते > उत्-
 तिष्ठते and प्रसुप्तानां > प्र-सुप्तानां (6, 34). In compounds, the
 prepositional portion, whether consisting of one Preposi-
 tion or more than one, has been treated as one, consoli-
 dated unit for the purposes of its afore-said bifurcation
 from the verbal, nominal, adjectival or adverbial compo-
 nent, e.g., अतिप्रमाणा > अतिप्र-माणा (54, 19), संप्रविष्टः > संप्र-विष्टः (56,
 44), समुपचक्राम > समुप-चक्राम (57, 9) and अभिनिर्दिश्य > अभिनिर्-दिश्य
 (61, 14). But when a prepositional compound has
 entered into further composition, the same has been
 separated as an undivided unitary component e.g., सुव्य-
 वस्थितमन्त्रेण > सुव्यवस्थित-मन्त्रेण (81, 5), सर्वलोकविमानिना > सर्व-लोक-
 विमानिना (81, 6), अनामयम् > अन्-आमयम् (81, 6) and कार्यनिश्चयं >
 कार्य-निश्चयं (81, 7).

अथ
पश्चिमोत्तरशाखीये
वाल्मीकीय-रामायणे
सुन्दर-काण्डम्

[बं-९]= [प्रथमः सर्गः] =[दा-२]

१पू] स सागरमनाधृष्यं, विक्रम्य हरिपुंगवः ।

२पू] त्रिकूटस्य तटे लंकां, स्थितः स्वस्थो निरैक्षत ॥१॥^१ [१

ततः पादप-मुक्तेन, पुष्प-वर्षेण वीर्यवान् ।

N] अभिवृष्टः स्थितस्तत्र, बभौ पुष्प-मयो यथा ॥२॥^२ [२

२उ] सार-वान् सागरस्यान्ते, निपत्योत्तम-विक्रमः ।

३पू] समाश्वस्य कपिस्तत्र, न ग्लानिं सोऽध्यगच्छत ॥३॥^३ [३

N] आत्मसंस्थं मर्नः कृत्वा, चिन्तयामास वानरः । [N

३उ] शतान्यहं योजनानां, पुंवेयं सुबहून्यपि ।

किं पुनः सागरस्यान्तं, परिसंख्यात-योजनम् ॥४॥^४ [४

४] स तु वीर्यवतां श्रेष्ठः, पुवतामपि चोत्तमः ।^१

१. ल_१—निरीक्षते ।

२. फ च—वृद्धिः पाठः ।

३. रा—सामिवृक्षः ।

४. ब ल_१ ल_२ प्र—निमज्ज्योत्त० ।

रा—निमज्जो० ।

५. आ ब ल_१ ल_२ प्र—समाश्वास्य ।

अ—समागम्य ।

६. अ—ग्लानिमध्यगच्छत ।

ल_१—ग्लानिं चाध्य० ।

ल_२—०निं चाधि० ।

प्र रा—चाधिगच्छति ।

७. आ—आत्मसंस्थां ।

अ—आत्मसत्त्वं ।

८. अ—स विश्रान्तः ।

९. अ—स्मयमानोऽभ्यचिन्तयत् ।

आ—स्मयमानो व्यचिन्तयत् ।

१०. अ—योजनानां सहस्राणि ।

११. ब म अ ल_१ ल_२ प्र—क्रमेण ।

रा—क्रमेण ।

१२. ब म ल_१ ल_२ प्र रा—०सं-

ख्यातगोचरम् ।

अ—अत्र संख्या न गोचरा ।

- जगाम मतिमान् लंकां, लंघयित्वा महोदधिम् ॥५॥' [५
 ५] शाद्रलानि च नीलानि, माल्यैवंति वनानि च ।
 गन्धवंति च मध्येन, जगाम नर्गवंति च ॥६॥' [६
 ६] शैलांश्च तरु-सञ्छन्नान्, वन-राजीश्च पुष्पिताः ।
 N अतिचक्राम तेजस्वी, हनुमान् पवनाऽऽत्मजः ॥७॥'
 स तस्मिन्नचले तिष्ठन्, वनान्युपवनानि च ।
 N] पर्वताग्रे च तां लंकां, ददर्श हनुमान् कपिः ॥८॥
 शालान् तालान् कर्णिकारान्, खर्जूरान् च पुष्पितान् ।
 ७] पियालांश्च मुचुकुन्दांश्च, कुटजान् केतकानपि ॥९॥' [७

- | | |
|----------------------------------------------------|------------------------------------------------------------|
| १. फ च—नास्ति । वृत्तिः पाऽ । | ११. व प्र—स नलान् । |
| २. अ—शालवन्ति । | म ल _२ —सलान् । |
| ३. व म ल _१ प्र—गंधेन । | ल _१ —सनकान् । |
| ल _२ —गंधीनि । | रा—कनकान् । |
| ४. अ—नभवन्ति । | १२. व प्र म ल _१ ल _२ रा—कर्णि- |
| ५. व प्र—शिलाभिश्चाभिसं० । | कारांश्च । |
| अ—शैलांश्च तरुसंपन्ना० । | १३. रा—खर्जूरान् च स पुष्पि० । |
| ६. अ—मारुतात्मजः । | १४. व म प्र—पियालांश्च । |
| व प्र रा—ह्रवगर्भभः । | ल _२ —प्रियालांश्च । |
| ७. ल _१ ल _२ —नास्ति । | रा—पयालांश्च । |
| ८. व प्र रा म—स च तस्मिन् | ल _१ —मिथालांश्च । |
| वने । | १५. व म प्र ल _१ ल _२ रा—पुलिंदांश्च । |
| ९. व प्र ल _१ ल _२ —सपर्वतां । | १६. रा—कटकान् । |
| १०. व म ल _१ ल _२ प्र रा—पवना- | १७. अ—कटकानपि । |
| त्मजः । | रा—केटकानपि । |

N] प्रियङ्गून् नांगवृक्षांश्च, नीपान् सप्तच्छदांस्तथा ।

पनसान् कोविदारांश्च, करवीरांश्च पुष्पितान् ॥१०॥^{१०} [१०

८] पुष्प-भार-विहङ्गांश्च, तथा मुकुलितानपि ।^{१०}

पादपान् विहङ्गाऽऽकीर्णान्, पवनोद्धूतमस्तकान् ॥११॥^{११} [११

९] हंसकारण्डवाऽऽकीर्णा, वांपीः पद्मोत्पलाऽन्विताः । [१२पू

नदीः शुभ्र-जलाश्चैव, चक्रवाकोपशोभिताः ॥१२॥ [N

१०] आक्रीडान् विविधान् रम्यान्, विविधांश्च जलाशयान् । [१२उ

संवृतान् विविधैर्वृक्षैः, सर्वत्र कुसुमोज्ज्वलान् ॥१३॥

११] उद्यानानि च रम्याणि, निरीक्ष्य कपि-सत्तमः । [१३

N] ददर्श मतिमान् लंकां, निविष्टां गिरिमूर्धनि ॥१४॥

१२पू] आससादोऽथ लक्ष्मीवान्, लंकां रावणपालिताम् । [१४पू

N] समन्ताद् विचरद्भिश्च, राक्षसैरभिरक्षिताम् ॥१५॥ [१५उ

१. ब प्र—०ङ्गनागवृक्षांश्च ।

म रा—०ङ्गनागवृक्षांश्च ।

अ—०ङ्गनागवृक्षांश्च ।

ल_२—ङ्गनागवृ० ।

२. ब ल_२ प्र—सप्तच्छदानपि ।

३. अ—०राग्रश्च ।

४ ल_२ रा—नास्ति ।

फ च—वृद्धितः पाठः ।

५. आ—०रपिनद्धांश्च ।

अ—०भारावन० ।

६. म—मुकुलतानपि ।

७. ल_२—नास्ति ।

८. ब म ल_२ प्र रा—विहङ्गास्तत्र ।

९. फ च—वृद्धितः पाठः ।

१० अ—वाप्यः ।

११. ब म प्र रा ल_१ ल_२—०लावृताः ।

१२. ल_१—०लावृताः ।

१३ ब म ल_१ ल_२ प्र रा—पाद-
पैरुपशो० ।

१४. ब म ल_१ ल_२ प्र रा—धारण्या-
न्विविधांश्च ।

१५. ब म ल_१ ल_२ प्र रा—०साद-
च ल० ।

अ—०साद सल्लक्ष्मी० ।

- १५पू] परिखाभिरगाधाभिः, समन्तात् समलंकृताम् । [N
 सीताऽपहरणोत्थेन, राम-तापेन तापिताम् ॥१६॥ [१५पू
 N] काञ्चनेनाऽऽवृतां रम्यां, प्राकारेण महापुरीम् ।
 गृहैश्च गिरि-संकाशैः, शारदांऽबुद-सन्निभैः ॥१७॥ [१६
 N] पाण्डुराभिः प्रतोलीभिर्, ऊर्ध्वाभिरुपशोभिताम् ।
 १७पू] अट्टालकशताऽऽकीर्णा, पताका-ध्वज-मालिनीम् ॥१८॥ [१७
 तोरणैः काञ्चनैर्दिव्यैर्, युतां भक्ति-विचित्रितैः ॥
 N] ददर्श लंकां हनुमान्, दिवि देवपुरीमिव ॥१९॥ [१८
 २३उ] गिरि-मूर्ध्नि स्थितामुच्चैः, पाण्डुरैर्भवनोत्तमैः ।
 ददर्श स कपिः श्रीमान्, पुरमाकाशगं यथा ॥२०॥ [१९
 N] पालितां राक्षसेन्द्रेण, निर्मितां विश्वकर्मणा । [२०पू
 N] प्लवमानामिवाऽऽकाशे, ददर्श हनुमान् कपिः ॥२१॥
 २४उ] द्वारमुत्तरंमारुह्य, चिन्तयामास वानरः । [२२

१. फ ब म ल, ल_२ प्र रा—

०खाभिः सपद्माभिः ।

२. रा ब म ल, ल_२ अ—

सौवर्णेना० ।

फ—काञ्चनैरावृतां ।

३. ल_१—नास्ति ।

४. ब म ल_२ प्र रा—प्रचुराभिः ।

५. आ—०लीभिः कक्षाभिरु० ।

ब म प्र—०लीभिश्चार्वाभिरु० ।

रा—०लीभिः सर्वाभिरु० ।

ल_२—०लीभिरुच्चाभिरु० ।

६. आ—पताकाद्यैश्च भूषितां ।

७. फ—०नै रम्यैर्जम्बैरति विचित्रिताम्

म ल_२ प्र—०दिव्यैः लम्बैरति-
विचित्रिताम् ।

ल_१—०दिव्यैः स्तम्भैरति-
विचित्रितां ।

८. अ—हनुमालंकां ।

९. ब ल_१ प्र रा—पुरमार्गं गतस्थथा ।

ल_२—मेरोः मूर्ध्नि दिवं यथा ।

१०. फ ब म ल, ल_२ प्र रा—

०रमासाद्य ।

२४पू] कैलास-शिखर-प्रख्याम्, आलिखन्तीमिवांबरम् ॥२२॥

दीप्यमानामिवाऽऽकाशे, काञ्चनैर्भवनोत्तमः । [२३

N] संपूर्णा राक्षसैर्वोरैर्, नागैर्भोग-वतीमिव ॥२३॥ [२४पू
वप्र-प्राकार-जघनां, विपुलांऽर्बु-धरांबराम् ।

N] शतग्री-शूलकेशाऽन्ताम्, अट्टालक-वतंसकाम् ॥२४॥ [२१पू

१६उ] अचिन्तां सुकृत-स्पर्शां, कुबेराऽध्युषितां पुरीम् । [२४उ
दंष्ट्रिभिर्बलिभिः^{१०} शूरैः^{११} शूल-पट्टिश-पाणिभिः ।

N] रक्षितां राक्षसैर्वोरैर्, गुहामौशी-विषैरिव ॥२५॥ [२५

२६उ] तैस्यां च महतीं गुप्तिं, प्राकारं च निरीक्ष्य सः ।

रावणं चापि बलिनं, चिन्तयामास वानरः ॥२६॥ [२६

१. आ अ प्र—कैलाश० ।

२. आ—क्रीडमाना० ।

फ—दीपमालामि० ।

म ल_१ ल_२ प्र रा—लाय-
मानाभि० ।

३. आ—०रसंयुक्तां ।

४. आ—पताकोद्धृतमालिनीम् ।

म ल_१ प्र रा—विपुलैर्भवनैर्वृताम्
अ ल_२—विपुलां भवनावृताम् ।

५. ब म ल_१ प्र रा—०श्रीशतके० ।

६. फ—महाट्टालवरांशुकाम् ।

ल_२ रा—अट्टालकावतं० ।

७. फ ब—अचित्यां ।

८. फ—सुकृतयेव ।

९. रा कुबेराध्युषितां ।

१०. ल_१—०भिर्बहुभिः ।

११. आ—गुहां ।

१२. फ अ—शूलमुद्गरपाणिभिः ।

१३. फ—०महीमा० ।

१४. फ—तस्याश्च ।

ल_२—तस्यां च ।

रा—तस्यां स ।

१५. फ—चाति० ।

२६] आगसाऽपीह हरयो, भविष्यन्ति निरर्थकाः ।

न हि युद्धेन वा लंका, शक्या नाऽन्वेषणेन च ॥२७॥ [२७

२७] इमां सुविषमां दुर्गां, लंकां रावण-पालिताम् ।

प्राप्य दाशरथी रामः, किं करिष्यति राघवः ॥२८॥ [२८

२८] अवकाशो न साम्नाश्च, राक्षसेष्वधिगम्यते ।

न दानस्य न भेदस्य, नैव युद्धस्य दृश्यते ॥२९॥ [२९

२९] चतुर्णामेव हि गतिर, वानराणां महात्मनाम् ।

बालिपुत्रस्य नीलस्य, मम राज्ञश्च धीमतेः ॥३०॥ [३०

३०] यावज् जानामि वैदेहीं^{१४}, यदि जीवति वा न वा ।

३१] इमां सुविषमां दुर्गां, विचित्रं च महापुरीम् । [N

N] तत्रैव चिन्तयिष्यामि, दृष्ट्वा तां जनकाऽऽत्मजाम् ॥३१॥ [३१उ

१. ब म ल, ल_२ प्र रा - आगता-
श्रेह ।

२. फ - भवन्तीह ।

३. फ - वै ।

४. म ल_२ - लंकां ।

५. आ - शक्या चान्वेषणे अपि ।

फ - शक्या ह्यन्वेषणेन वा ।

ब म ल, ल_२ प्र रा - प्राका-
रान्वेषणेन वा । (द्वितीयः पादः
विमर्षापेक्षः । शकैरर्थविशेष-

योगः क्रियान्तरमाध्यमनिरपेक्षं
सकर्मकत्वं च द्रष्टव्यम् ।)

६. फ - लंकां ।

७. फ - राक्षसेन्द्रेण पालितां ।

८. फ - अत्र ।

९. अ - रावणं ।

१०. ब ल, ल_२ प्र रा - साम्नास्तु ।

म - सांत्वस्तु ।

११. ब म ल, ल_२ प्र रा - राक्षसैः

चाधिग० ।

आ - राक्षसेष्वधिशस्यते ।

अ - राक्षसेनाधिगम्यते ।

१२. रा - धनस्य ।

१३. अ - सूर्यात्मजस्य च ।

१४. ब ल, - वैदेही ।

१५. ल, - पुरीं रावणपालितां ।

प्र - विचित्रस्य महापुरीं ।

१६. अ - तथैव ।

ततः स चिन्तयामास, मुहूर्तं कपि-कुञ्जरः ।

N] गिरिशृङ्गे स्थितस्तस्मिन्, रामस्याऽभ्युदये स्थितः ॥३२॥ [३२

३१उ] अनेनै रूपेण मया, न शक्या रक्षसां पुरी ।

प्रवेष्टुं राक्षसैर् गुप्ता, कुद्वैर् बल-समन्वितैः ॥३३॥ [३३
३२] उग्रौजसो महावीर्या, बलवन्तश्च राक्षसाः ।

वञ्चनीया मया सर्वे, जानकीं परिमार्गता ॥३४॥^{१०} [३४
३३] लक्ष्याऽलक्ष्येण रूपेण, रात्रौ लंकांमिमां पुरीम्^{११} ।

प्रवेष्टुं प्राप्त-कालं मे,^{१२} कृत्यं साधयितुं महत् ॥३५॥ [३५

N] सँ पुरीं तादृशीं दृष्ट्वा, सुदुर्धर्षा सुरैरपि ।

३४उ] हनुमांश्चिन्तयामास, मुहूर्तं कपि-कुञ्जरः ॥३६॥^{१३} [३६

केनोपायेन पश्येयं, मैथिलीं जनकाऽऽत्मजाम् ।

३५] अदृष्टो राक्षसेन्द्रेण, रावणेन दुरात्मना ॥३७॥ [३७

३६पू] न विनश्येत् कथं कार्यं, वैकल्यं न कथं भवेत् ।^{१४} [३८पू

१. फ—पर्व ? अ—एतत् सं० ।

२. रा म—कपिपुंगवः ।

३. फ—शैलशृङ्गे । अ—गिरिशृङ्ग० ।

४. फ—० दये रतः । फ अ—
भिन्नाः । ० दयोद्यतः ।

५. अ—अनेनैव तु रूपेण ।

६. ब ल_१ रा—शक्यं राक्षसीं पुरीं ।

७. फ—कूरैर्बलसम० । म ल_१ ल_२
रा—नागैर्भोगवतीमिव ।

८. प्र नास्ति ।

९. अ—उग्रयोधा ।

१०. ब ल_१ ल_२ प्र रा—नास्ति ।

११. ब म ल_१ ल_२—लक्ष्याऽलक्ष्या-
ऽऽत्मरूपेण ।

१२. अ—लंका मया पुरी ।

१३. फ—हि नित्यं । म ल —मे-
तत्त्वं । अ—वै कृत्यं ।

१४. ब म रा ल_१ ल_२ अ—तां ।

१५. प्र—नास्ति ।

१६. फ—प्रवेक्ष्येयं ।
अ—पश्य मि ।

१७. ब म ल_१ ल_२ प्र रा—वैकल्यं ।
फ—वैकृत्यं ।

१८. अतः परमधिकः पाठः—

म अ—एकां कथं च पश्येयं, रहिते जनकात्मऽऽजाम् ।

सन्तोऽप्यर्था विनश्यन्ति, देशकालविरोधिनः ॥

- ३९३] लंघनं तु समुद्रस्य, कथं नु न वृथा भवेत् ॥३८॥ [४०उ
 मयि दृष्टे तु रक्षोभी, रामस्य विदिताऽऽत्मनः ।
 ४०] भवेद्रथमिदं कार्यं, रावणाऽनर्थमिच्छतः ॥३९॥ [४२
 कथं शक्यमिह स्थातुम्, अविज्ञातेन राक्षसैः ।
 ४१] अपि राक्षस-रूपेण, न शक्यमटितुं मया ॥४०॥ [४३
 वायुरप्यत्र नाऽज्ञातः, चरेदिति मतिर्मम ।
 ४२] न ह्यस्यविदितं किञ्चिद्, राक्षसानां बलीयसाम् ॥४१॥ [४४
 ईहाऽहं यदि तिष्ठामि, स्वेन रूपेण संवृतः ।
 ४३] विनाशं शीघ्रमेष्ट्यामि, भर्तुरर्थश्च ह्यस्यते ॥४२॥ [४५
 तदहं स्वेन रूपेण, रजन्यां ह्रस्वतां गतः ।
 ४४] लंकामभि-पतिष्यामि, राघवस्याऽर्थ-सिद्धये ॥४३॥ [४६
 रावणस्य पुरीं रात्रौ, प्रविश्य सुदुरासदाम् ।

विक्रवं दूतमासाद्य, तमः सूर्योदये यथा ।

अर्थाऽनन्तरे बुद्धिर्निश्चिताऽपि न शोभते ॥

घातयन्ति हि कार्याणि, दूताः पण्डितमानिनः ।

१. व ल_१ प्र रा—लंघनं च ।

२. व म ल_१ प्र रा—न निरर्थं कथं ।

ल_२—लंघनं तु वृथा० ।

३. व ल_१ ल_२ प्र रा—दृष्टेपि । अ—
 पृष्टे तु ।

४. फ—रावणेनार्थमि० ।

५. व ल_१ ल_२ प्र रा—नहि शक्यं
 कचिस्थातुम्० । अ—नहि शक्य-
 मवस्थातुमविज्ञानेन ।

६. फ—शक्या अटितुं । आ—
 शक्या गमितुं । अ—शक्या मथितुं ।

रा—शक्यं घटितुं ।

७. रा—अहमप्यत्र ।

८. प्र—अस्यावि० ।

९. फ अ—इहैव ।

१०. फ—तेन ।

११. ल_२—शीघ्रमिच्छामि ।

१२. व म ल_१ प्र रा—०र्थश्च ह्यस्यते ।
 ल_२—०र्थः महीयते ।

१३. फ—तेन ।

१४. व म ल_१ ल_२ प्र रा—
 च दुरा० ।

४५] विचिन्वन् भवनं सर्वं, द्रक्ष्यामि जनकाऽऽत्मजाम् ॥४४॥ [४७
४६पू] इति संचिन्त्य हेनुमान, सूर्यस्याऽस्तमनं प्रति ।

[N] आकांक्षन् मनसा वीरो, वैदेह्या दर्शनं तदा ॥४५॥ [४८
४७पू] द्वि-दंश-मात्रैः स कपिर, बभूवाऽद्रुत-दर्शनः । [४९उ
स तु पर्वत-शृंग-स्थः, पुरीमाश्रित्य वानरः ।

[N] आलोकयामास तदा, पुरन्दर-पुरीमिव ॥४६॥ [N
५०उ] अनेक-जन-संकीर्णाम्, उद्यान-शत-शोभिताम् ।

५०पू] सुविभक्त-महारथ्यां, चत्वरऽऽर्पणं-मण्डिताम् ॥४७॥ [N
सज्ज-यन्त्रोप-करणां, प्रभूत-बल-वाहनाम् ।

५१] हृष्टै-राक्षस-संपूर्णां, सर्व-काम-समृद्धिनीम् ॥४८॥ [N
४२पू] शिला-प्रवाल-वैडूर्य मुक्ता-काञ्चन-रत्नैः ।

५४पू] भ्राजमानां गृह-श्रेष्ठैर्, नक्षत्रैर्गगनं यथा ॥४९॥ [N
४८पू] निविष्टां पर्वतस्याऽग्रे, प्रियामङ्क-गतामिव ।

१. ब ल_१ रा विचिन्वन्श्च वनं सर्वं ।
अ—० चिन्वन् तं वनं स० ।
फ—विचिन्वन् भवनान् सर्वान् ।

२. फ ल_२—मनसा ।

३. ब ल_१ प्र रा—० स्तमयं ।

४. फ अ—तदा ।

५. फ—चकांक्षे ।

अ—आकांक्षे ।

६. फ अ—प्रति ।

७. फ—० शमात्रं ।

रा—प्रादेशमात्रः ।

८. फ—० नसंपूर्णाम् ।

९. ब म ल_१ ल_२ प्र रा—
० उद्यानवनशोभि० ।

१०. ब ल_२ प्र रा—० पणशोभि० ।

म ल_१—चतुरापणशो० ।

११. फ—शस्त्राय० । प्र—मन्त्रयन्त्रो-
पकाराणां ।

१२. ब म ल_१ प्र रा—० तनखा ।
ल_२—० तवनकाननाम् ।

१३. फ—कृष्णरा० ।

१४. फ—० मृद्धिदाम् ।

१५. ब अ—० प्रवालैर्वैडूर्यैः ।

१६. अ—० नराजितैः । ल_२—
० नभूषितैः ।

१७. फ—० जमानैः गुः० । प्र—
लंकासंगनामिव ।

१८. ब म ल_१ ल_२ प्र रा—लंकासं० ।
ल_२—लंकासेवग० । प्र—
० जमानां गृहैः ।

५६पू] उत्सिक्तैरवलितैश्च, राक्षसैरावृतां पुरीम् ॥५०॥ [N
प्रदोष-काले हनुमान्, तूर्णमुत्प्लुत्य पर्वतात् ।

[N] प्रविवेश पुरीं लंकां, सुविभक्त-महा-पथाम् ॥५१॥ [५०
प्रासादं-मालां वितैतां, स्तंभैः काञ्चन-राजतैः ।

[N] शातकौम्भ-मयैः शृंगैः, गन्धर्व-नगरोपमाम् ॥५२॥ [५१
ददर्श बहु-भौमांश्च, सँ प्रासादांश्च वानरः ।

[N] तैलैः स्फटिक-संवीतैः, प्रासादैः स्वर्ण-भूषितैः ॥५३॥ [५२

[N] वैडूर्य-मणि-चित्रैश्च, मुक्ता-रजत-चित्रितैः । [५३पू

५४पू] भ्राजमानां गृहं-श्रेष्ठैर, विद्युद्गिरिव चित्रितैः ॥५४॥ [N

तैलैः शुशुभिरे तानि, भवनान्यत्र रक्षसाम् ॥५५॥ [५३उ

[N] काञ्चनानि विचित्राणि, तोरणान्युच्छ्रितानि च ।

[N] लंकामुद्योतयामासुः, सर्वतः समलङ्कृताम् ॥५६॥ [५४

६१उ] अचिन्त्यामद्रुताऽऽकारां, दृष्ट्वा लंकां महाकपिः ।

१. आ म—० कैरविलि० । फ—
० कैश्चावलि० । प्र—० कैरंकलि० ।

२. ब म ल_१ ल_२ प्र रा—० मुत्प्लु-
त्य वेगवान् ।

३. अ—० मालाविततैः । ल_२—
० मालाविततां ।

४. अ प्र—० नराजितैः ।

५. आ—शान्तकौ० । फ—शात-
कुम्भ० । प्र—शान्तकौ० ।

६. ब फ म ल_१ ल_२ प्र रा—
० रोपमैः ।

७. ल_१ आ फ म ल_२ प्र—सप्त-
भौमांश्च । रा—सुप्रभांश्च स ।

८. आ—स्थूलस्फ० । फ—स्थलैः

स्फ । ल_१—तलैः स्फ० ।

९. ब अ—० राजत ।

१०. ब म अ ल_१ ल_२ रा—० नां-
गिरिश्रेष्ठै० ।

फ—० नैगृहैः० ।

११. अ—तोयदैः ।

१२. आ—तैस्तैः । फ—रत्नैः ।

म अ ल_२ प्र रा—तलैः ।

१३. आ—ऽतीव ।

१४. आ—० नान्येव । अ—० ना-
न्यपि ।

१५. आ—राक्षसैः । प्र—राक्षसा ।

१६. ब म ल_१ ल_२ प्र रा—रजतै-
भूषिता० ।

६२पू] आसीद्विषण्णो हृष्टश्च, वैदेह्यां दर्शनोत्सुकः ॥५७॥ [५५

तां पांडुराऽभ्राऽऽभ-विमानं-मालिनीं,
मैहार्ह-जांबूनद-चित्र-तोरणाम् ।

N] यशस्विनीं रावण-बाहु-पालितां,
निशाचरैर् भीमवलैः समाऽऽवृताम् ॥५८॥ [५६
चन्द्रोऽस्य साचिव्यमिवाऽऽद्यु कुर्वन्,
तारागणैर् मध्य-गतो वि-राजन् ।

N] ज्योत्स्ना-वितानेन वितर्त्य लोकान्,
उत्-तिष्ठंतेऽनेक-सहस्र-रश्मिः ॥५९॥ [५७
शंख-प्रभं क्षीर-मृणाल-तुल्यम्,
उद्-गच्छमानं दिवि भासयन्तम् ।

N] ददर्श चन्द्रं स कपि-प्र-वीरः,
पोष्यमानं संरसीज्व हंसम् ॥६०॥ [५८
इत्यार्षे रामायणे सुन्दरकाण्डे हनुमल्लंकाप्रवेशो
नाम प्रथमः सर्गः ॥१॥

१. ल_१—सीतासंद० ।
२. आ फ अ—पाण्डुरोद्धूतवि० ।
३. फ—प्रकृष्टजा० । ल_१—महाद्विजा० ।
४. फ—विवेश वै ।
५. रा—चन्द्रस्य । अ फ—चन्द्रं ।
६. फ—खमाविध्यमि० । अ—
खमाधिक्वमि० । म ल_१ प्र रा—
व्यमिवापि कु० ।
७. ल_१—विराजयन् ।
८. म प्र—विचित्य । रा—विचित्य ।
९. ल_२—लोक० । ब म प्र रा ल_१—
लोकं ।

१०. ल_२—० मुत्तिष्ठता० । ब म ल_१
प्र रा—समुत्थितो० ।
११. ब म ल_१ ल_२ प्र रा—वर्ण० ।
फ—गौर० ।
१२. आ—० मुद्यम्य० । फ—० मुद्य-
न्तमाशा० ।
१३. आ अ—व्यवभा० । फ—निशि ।
१४. ब म ल_१ ल_२ प्र रा—प्रोड्डीय० ।
१५. फ—शरदीव हंसः ।
१६. फ—इति श्री ।
१७. ध—हनुमन्विता । आ—हनुमत्प्र-
वेशो ।
१८. फ म अ ल_१ ल_२ प्र रा—सर्गः ।

[बं-२, १०]= [द्वितीयः सर्गः] =[दा-३]

ललम्बे शिखरे रम्ये, लम्ब-तोयैद-सन्निभः ।

N] सत्त्वमाऽऽस्थाय मेधावी, हनूमान् मारुताऽऽत्मजः ॥१॥ [१

निशि लंकां महा-सत्त्वो, जगाम कपि-कुञ्जरः ।

N] रम्यां काञ्चन-वेश्माऽऽढ्यां, पुरीं रावण-पालिताम् ॥२॥ [२

N] शारदाऽञ्ज-गण-प्रख्यैर्, भवनैः प्रति-मण्डिताम् । [३पू

५७उ] चण्ड-मारुत-संहंदां, यथा स्वर्गेऽमरावतीम् ॥३॥ [६पू

५८पू] चारु-तोरण-निर्-यूहां, पाण्डुर-द्वार-गोपुराम् । [४उ

४९पू] सागरोपमै-निर्घोषां, सागराऽनिल-वीजिताम् ॥४॥ [३उ

मुर्वर्ण-स्वचितां गुप्तां, तथैव विटपावतीम् । [४पू

N] भुजंग-चरितामुग्रां, शुभां भोग-वतीमिव ॥५॥

१. आ ल_२—सलम्ब० । म—
ललम्ब । अ—प्रलम्ब० ।

२. आ—लंब । अ—तस्मिन् ।

३. व रा ल_२ अ—० दसन्निभे ।
ल_१—लसत्तोयदसन्निभे ।

४. व—हनुमान् ।

५. अ—द्विमशको ।

६. ल_२—० वेशाढ्यां ।

७. रा—० अघन० । ल_१—शरद-
अगणप्राच्यै० । म—० अगणैः
प्र० । अ—शरदम्बुधर० ।

८. फ—परिमं० ।

९. ल_१—चारुमा० । अ—चन्दमा० ।

१०. फ—संकाशां ।

११. अ फ—यथैव । अ—यथेन्द्र-
स्या० ।

१२. आ फ—ह्यमरावतीम् ।

१३. अ—० निर्व्यूहां ।

१४. अ—अर्णवानलनि० ।

१५. आ—० लयोजितां । म—
० जीवितां ।

१६. अ फ—० णेरचितां । आ—
० णेरुचिरां ।

१७. फ—भुजगारचि० । ल_१—
० जंगारचितमुग्धां । आ ल_१ ल_२
म प्र अ च—भुजगाचरिता० ।

१८. अ रा ल_१ ल_२ म प्र अ च—
शुभां ।

N] आसाद्य स कपिर्दृष्टः, प्राकारमभिपेदिवान् । [७
 १६] शातकौम्भेन महता, प्राकारेण सुसंवृताम् ॥६॥ [६उ
 साऽभ्रां ज्योतिर्गणाऽऽकीर्णा, विद्युज्ज्वालाऽभिमण्डिताम् । [५
 N] महोच्चर्याऽदृष्टाल-वतीं, यंत्र-शस्त्र-समावृताम् ॥७॥ [N
 ५९पू] किंकिणी-जाल-निर्घोषां, बहु-रत्न-संमावृताम् ।
 ६०उ] विस्मयाऽऽविष्टहृदयः, पुरीमालोक्य वानरः ॥८॥ [८
 ५३उ] जांबूनद-मयैर् जालैर्, वैदूर्य-कृत-वेदिकैः । [१पू
 ५३पू] मणि-स्फटिक-मुक्ताभिः, प्रवाल-कृत-भूमिभिः ॥९॥ [१पू
 तप्त-हाटक-निर्-यूहै, रजिताऽमल-पांडुरैः । [१उ
 N] वैदूर्य-तल-संवायैर्, हाटकाऽन्तर-तोरणैः ॥१०॥ [१०पू
 ४२उ] क्रौंच-वर्हिण-संघुष्टै, राज-हंस-निषेवितैः ।
 ६०पू] तूर्याभरण-निर्घोषैः, सर्वतः प्रतिनादिताम् ॥११॥ [११

१. अ आ—सहसा हृष्टः । ब रा
 ल, म प्र—च कपि० ।
 २. बफ रा व ल, प्र—प्राकारं सोऽ-
 भ्युपेयिवान् । ल, — ० रमभ्यु-
 पेयि० ।

३. आ—प्रकारेण ।
 ४. ब ल, प्र—समावृतां ।
 ५. फ—साभ्र० ।
 ६. आ— ० युज्जाला० ।
 ७. अतः परमधिकः पाठः— अ—

विद्योतमानां शरदि, घामिव द्युतिशालिनीम् ।

८. ब च—महाचया० । म रा ल, -
 महाशया० । अ—महीशया० ।
 ल, —अञ्जलिहा० ।
 ६. फ अ—किंकिनी० ।
 १०. ब रा ल, ल, अ च म प्र—
 बहुरक्षः स० ।
 ११. ल, — ० तवेदिभिः ।
 १२. आ—मणिस्फटिक० ।
 १३. ब रा ल, ल, म प्र—यूहराज० ।
 अ— ० निर्यूहै रा० ।

च— ० निर्यूहां रा० । आ—
 निर्यूहै रज० ।
 १४. ब ल, ल, म प्र रा च—
 ० लसंपातै० ।
 अ फ—संपादै० ।
 १५. ब रा ल, प्र म अ च—
 ० हाटकोत्तरवेदिकैः ।
 १६. अ— ० वर्हिण० ।
 १७. च— ० हंसैर्निषे० ।
 १८. च—तूर्याभरण० ।

६१पू] विश्वैकसार-प्रतिमां, समीक्ष्य नगरीं तदा ।

[N] खमिवोत्पतितां कामार्त्तं, जहर्ष हनुमान् कपिः ॥१२॥ [१२

६२उ] तां समीक्ष्य पुरीं लंकां, राक्षसाधिपतेः शुभाम् ।

अनुत्तमामृद्धि-युतां, चिन्तयामास वानरः ॥१३॥ [१४

६३] नेयमन्येन नगरी, शक्या धर्षयितुं बलात् ।

६४पू] रक्षिता राक्षसबलैर्, उद्यताऽऽयुध-शालिभिः ॥१४॥ [१४

[N] कुमुदांगदयोश्चापि, सुषेणस्यै तथै कपेः ।

प्रसिद्धेयं भवेद् भूमिर्, मैद-द्विविदयोरपि ॥१५॥ [१५

६५] कुमुद्वर्तस्तनू-जस्य, हरेर्श्च कुंशपर्वणः ।

ऋक्षस्य केतुमालस्य, मम चैव गतिर्भवेत् ॥१६॥ [१६

६६] समीक्ष्य तु महाबाहो, राघवस्य पराक्रमम् ।

लक्ष्मणस्य च विक्रांते, तेन हृष्याम्यहं पुनः ॥१७॥ [१७

१. रा च—वस्वोक्तः । अ— वस्वोक्तः ।	वतां युद्धपाणिभिः ।
२. फ—समीक्ष्यानन्दवांस्तथा ।	११. ल, प्र—कुमुमां ।
३. फ ब ल, ल _२ —० त्पतितुं । अ च—यमिवोत्पतितुं । म प्र— ० त्पतितं ।	१२. फ प्र—सुखेणस्य । १३. ल _२ —महा० । १४. फ—तयोः । १५. फ—संविधेयं । १६. प्र—तथा ।
४. फ—कामो ददर्श । च—कामं जहर्ष । रा—कामाज्जहर्ष ।	१७. फ—० न्दद्विरदयो० । फ रा ० न्दद्विविधयो० ।
५. फ च—० तमां वृद्धि० ।	१८. ब रा ल, ल _२ म प्र—कुश- ध्वजतनू० ।
६. फ—नान्यैर्न मन्ये न० । च— नियमन्येन नगरीं ।	१९. आ—कपेश्च वृषपर्ववृषणः । २०. ल _२ —च ।
७. फ—सहायैर् । च—शक्यां ।	२१. फ—महात्मनः । प्र—पराक्रमात् ।
८. फ—धर्षितुं । रा—दर्शयितुं ।	२२. फ रा म प्र—वीरस्य । अ— विक्रांते ।
९. फ—रक्षितां ।	
१०. ल _१ —० सश्रेष्ठैरुदिता । प्र— ० युधशालिभिः । अ—० तैरु-	

सर्ग १] संरक्तं-वसनां दिव्यां, कोष्ठाऽऽगाराऽवतंसकाम् ।

१] शस्त्र-यन्त्र-वतीमृद्धां, प्रमदामिव भूषिताम् ॥१८॥ [१८
भवनाद् भवनं गच्छन्, ददर्श पवनाऽऽत्मजः । [स० ४

N] विविधाऽऽकृति-रूपाणि, भवनानि च सर्वशः ॥१९॥ [९
प्रनष्ट-तिमिरां दीपैर्, भास्वरैश्च महा-गृहैः । [स० ३

२] नगरीं राक्षसेन्द्रस्य, प्रवेष्टुं रुरुचे कपिः ॥२०॥ [१९
स महा-पर्यमासाद्य, मुक्ता-विकृतमुत्तमम् । [स ४-[३५

६] मीतंग-मद-गन्धाऽऽढ्यं, चारु-प्रासाद-संवृतम् ॥२१॥ [N
सौ तूयोत्कृष्ट-निर्नदैः, प्रति-घोष-पुंरस्सरैः । [५५

३] जज्वाल सा तदा लंका, रक्षो-गणै-शतैः शुभैः ॥२२॥ [६
ध्वजाऽग्र-सदृशैश्च चित्रैः, पद्म-स्वस्तिकै-संयुतैः ।

- १ फ अ—स रक्त० ।
२. अ—कोष्क्यस्ता० ।
३. म—०वतंसकात् । ब—०वतं-
सिकां ।
४. फ—०वतीं वृद्धां । ल_२—
अन्नान्यासव० । अ—यन्त्रन्यास-
स्तनी० ।
५. प्र अ फ—०कृतरु० ।
६ ब रा—प्रणष्ट० । आ—प्रनष्ट-
तिमिरे ।
७. रा—दीप्तैर्भा० । म—०पैर्भा सु० ।
८. ब रा च—०महागजैः ।
९. ब रा ल_१ ल_२ म प्र च—
प्रविश्य च महाकपिः । फ—
प्रविश्य रु० अ—पश्यन् सरु० ।
१०. फ अ—०धमास्थाय ।
११. विदोषेण कृतं परिष्कृतं शोभां

- नीतमित्यर्थो द्रष्टव्यः ।
१२ फ रा प्र अ च—०गंधाढ्यां ।
१३. फ—०दसत्कृताम् । म प्र अ—
च—०संवृताम् ।
१४. ब रा ल_१ म प्र—सतूयोत्कृष्ट० ।
ल_२—सतूयोत्कृष्ट० । अ—
सतूयोत्कृष्ट० ।
च—सतूयोत्कृष्ट० ।
१५. ब रा प्र—स्तुतिघोषपुरस्कृतं ।
च—स्तुतिघोषपुरस्कृतां । म—
स्तुतिघोषपुरस्कृतैः । अ आ—
स्तुतिघोष० ।
१६. रा—महा० ।
१७. रा—रत्नोगणैः श० ।
१८. फ—शुभा ।
१९. फ अ—० कसंस्थितैः । प्र—
०कसैकतैः ।

- ४] वर्धमान-निवेशैश् च, स्पर्धमान-गृहैस्तथा ॥२३॥ [७
 वज्र-वैडूर्य-चित्रैश् च, हैर्म-जाल-विभूषितैः । [५५
 ५] गृहमेधैः (घैः) पुरी चैव, शुशुभे द्यौरिवाऽबुदैः ॥२४॥ [७७
 तां चित्रै-नानाऽऽभरणां, कपि-राज-हिते रतः ।
 ८] राघनाऽर्थकरः श्रीमान्, ददर्श च ननंद च ॥२५॥ [८
 ११७] शुश्राव मधुरं गीतं, त्रि-स्थान-स्वर-भूषितम् ।
 स्त्रीणां मद-समृद्धानां, त्रि-दिवेऽप्सरसामिव ॥२६॥ [१०
 १२] शुश्राव काञ्ची-नादं च, नूपुर-स्वन-संहितम् ।
 सोपानानां निनादांश्चै, भवनेषु महा-कपिः । [११५
 १३] आस्फोटित-निनादांश्च, क्ष्वेडितानि च वै तथा ॥२७॥ [११७
 १४७] स राज-पथमास्थाय, स्थितं रक्षोबलं महत् ।

१. फ—नद्यावर्त० । रा ल_१ ल_२
 म प्र अ च—वर्धमान० ।

२. फ ब रा ल_१ ल_२ म प्र अ च—
 हेमजाल० ।

३. फ—गृहमुच्चैः । ल_१—०हकार्यैः ।
 गणार्थे बह्वर्थे च मेघमेघशब्दयोः
 प्रसिद्ध-यभावसामान्येऽपि सुबद्ध-
 पाठसंवादाद् घ-वतः पाठस्यैव
 मूलतः प्रवृत्तिः संभाव्यते ।

४. ब—भूयः ।

५. प्र—द्यौरिवाग्बैः ।

६. फ—०त्रमाल्या० ।

७. ब—कपीवाज० । अ—कथाराम० ।

८. अ—त्रितालस्व० । च ब—

तालमन्द्रस्वरान्वितम् ।

६. च—०वेश्वरभामिव ।

१०. प्र—कांचनादं । अ—कांच-
 नीनादं ।

११. आ—नूपरस्वर० । अ—नूपुर-
 स्वरसंहितां ।

१२. ल_२—सोपमानां ।

१३. ब ल_१ ल_२ म प्र च—निनादं
 च । रा—निनदं च ।

१४. फ अ—भवने स ।

१५. फ ल_२ अ—०डितांश्च ततस्ततः ।
 रा—०डितानि तथैव च ।

१६. ब रा ल_१ ल_२ प्र—कपिः ।

ददर्श बहुशस्त्राऽऽढ्यां(१७), रावणस्य च सोऽनुगा(१८)म् ॥२८॥ [१४
 १५] दीक्षितान् जटिलान्मुण्डान्, गोजिनांऽवर-वाससः । [१५पू
 स्वाध्याय-निरतास्तत्र, यातुधानान् ददर्श सैः । [१६पू
 १६] दर्भमुष्टि-प्रहरणान्, अग्निकुण्डाऽऽयुधांस्तथा ॥२९॥ [१५उ
 वि-रूपान् बहु-रूपांश्च, विकटान् वामनांस्तथा ।^{१०} [N
 N] पाश-मुद्गर-पाणींश्च, चण्डाऽऽयुध-धरानपि ॥३०॥ [१६पू
 १७पू] अति-स्थूलान् अति-कृशान्, दीर्घ-जिह्वांस्तथाऽपरान् । [१८उ
 स ददर्श महाबाहून्, राक्षसान् घोर-दर्शनान् ॥३१॥ [N
 १८पू] ददर्श बहु-रूपांश्च, वि-रूपांश्चैव सर्वशः । [१९पू
 विशाले राज-मार्गे वै^{१०}, स ददर्श महा-कपिः ॥३२॥ [N
 २०] सग्विर्णः स्वनु-लिप्तांश्च, परमाऽऽभराणांऽवरान् । [२१पू

१. ब —०शां बहुशस्त्रौघान् । आ—
 ०शं बहुशस्त्राढ्यान् । रा—०बहु-
 शस्त्रौघं । ल_२—०शां बहुशस्त्रौ-
 घान् । ल_२—०शं बहुशस्त्रं च ।
 म—०शां बहुशस्त्रौघं । प्र—
 ०शं बहुशस्त्रौघान् ।
२. ब ल_१ प्र—च सानुगान् । ल_२
 रा—च सोनुगान् । आ फ अ
 च—वसानुगान् ।
३. ब—०रवाससां ।
- ४.—ब रा म प्र—ददर्श कपिकुञ्जरः ।
 फ—जानुधानांस्तथैव सः ।
५. अ—नास्ति ।
६. ब—०टान्पनसांस्तथा ।
७. अ—नास्ति ।
८. अ—प्रासमुद्ग० ।
९. फ ब अ—दण्डायुध० ।
१०. ब रा ल_१ ल_२ म प्र अ च—

- ०नति शान् कुञ्जान्दीर्घांस्तथापरान् ।
 फ—०लातिविकृतानातिदीर्घास्त्व-
 थैव च ।
११. फ ल_२ रा—ददर्श स ।
१२. फ रा ल_१ ल_२ म प्र च—
 महाबाहू । अ—मदाविद्वान् ।
१३. अ कूरकर्मणः ।
१४. फ—विरूपान् ।
१५. अ फ—सुरूपांश्च ।
१६. फ—सुवर्चसः । ल_२—सर्वतः ।
 अ—सुसर्वशः ।
१७. फ—तु ।
१८. फ—०ग्विनः सुविलिप्तांगान् ।
 अ—सुखिनः स्वनु० । च—
 सग्विसः स्वनु० ।
१९. फ च—पराध्याभर० । ब रा
 ल_१ ल_२ म प्र अ च—०रणा-
 न्वितान् ।

- १८३] एकांक्षाऽनेक-कर्णांश्च, चेललम्ब-स्तनोदरान् ॥३३॥ [१६३
 २१पू] विवृतोरु-शिरो-ग्रीवान्, विकटान् उत्कटानपि । [N
 १२पू] कैरालान् भैरवक्रांश्च, विकटान् वामनांस्तथा ॥३४॥ [१७पू
 २१३] परश्व-धरान् उग्रान्(वै), कांश्चिन् मुद्गर-धारिणः । [२०पू
 N] तीक्ष्ण-शूल-धरांश्चैव, पाश-पाणींस्तथाऽपरान् ॥३५॥ [२१३
 N] चक्र-तोमर-हस्तांश्च, शिला-पाशाऽऽयुधानपि । [N
 २२पू] धन्विनः खड्गिनश्चापि, शतघ्नी-मुश(स)लाऽऽयुधान् । [१७३

१. फ ब ल_१ ल_२ म प्र अ—
 ०क्षांश्चैक० । रा ब—०क्षांश्चै-
 वक० ।

२. आ—०म्बतनूद० । ब रा ल_१
 ल म प्र च—लंवितांस्तनू० ।
 अ—कर्णप्रावरणानपि ।

३. ब रा ल_१ ल_२ प्र रा म अ च—
 विकृतोह० ।

४. अ—विरूपाक्ष० ।

५. आ—०लान्गूढव० । ल_१—
 ०लभप्रव० ।

६. आ—शक्तिवृक्षायुधान् कांश्चि-
 त्पट्टिषायुधधारिणः । फ—पर-
 श्वधरान्कांश्चिन्मुद्गरान् ।
 प्र—नास्ति ।

७. फ—०तीक्ष्णशूलधरान्कांश्चिन्
 शतघ्नीमुशलायुधान् । अ—०लध-
 रांश्चापि पाशपाणींस्तथापरान् ।
 च—०लधरांश्चापि प्रासपाणी० ।
 प्र—नास्ति ।
 अतः परमधिकः पाठः—

फ—परिघोत्तमहस्तांश्च, शिलापाशायुधानपि* ।

ब—चक्रतोमरहस्तांश्च, ददर्श स महाकपिः ।

८. फ—पाशपाणींस्तथापरान् ।

६. ब रा ल_१ ल_२ प्र म

अ च—नास्ति ।

अतः परमधिकः पाठः—

प्र ब—यष्टिवृक्षायुधांश्चापि, पट्टिषायुधधारिणः† ।

प्र—चक्रतोमरहस्तांश्च, शिलापाशायुधानपि ।

* अ—अक्षतोमरहस्तांश्च, शिलाश्चण्डायुधानपि ।

† फ—शक्तिवृक्षायुधांश्चापि, पट्टिषायुधधारिणः ।

- भिण्डि-पाल-गदा-हस्तान्, ऋष्टि-हस्तश्च दंशिताम् ॥३६॥ [N
 N] रावण-स्तव-संयुक्तं, रक्षसां जल्पितं बहु । [१३३
 शुश्राव हनुमांस्तत्र, सीताऽन्वेषण-तत्परः ॥३७॥ [१२
 N] त्रिविष्टप-निभं दिव्यं, दिव्य-नाद-निनादितम् ।
 वाजि-हेषित-संघुष्टं, नादितं भूषण-स्वनैः ॥३८॥ [२५
 N] रथैर यानैर विमानैश्च, शुभैर द्रुत-हयैस्तथा ।
 N] वारणैश्च चतुर-दन्तै, राजताऽचल-सन्निभैः ॥३९॥ [२६
 भूषितं रुचिर-द्वारं, वन्यैश्च मृग-पक्षिभिः । [२७
 N] राक्षसाऽधिपतेर्गुहम्, आविवेश गुहं कपिः ॥४०॥

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे लंकावर्णनं
 नाम द्वितीयः सर्गः ॥२॥

१. फ—०न् रिष्टि० । अ—०हस्तानसिहस्ता० । फ—०श्च दर्पि० । आ—
 ०श्च दंसि० । अतः परमधिकः पाठः—

अ—शक्तिवृक्षायुधांश्चापि, पट्टिशायुधधारिणः ।

धन्विनः खड्गिनश्चापि, शतघ्नीमुशलायुधान् ।

परिघोत्तमहस्तांश्च, स ददर्श महाकपिः ।

२. ब रा ल, ल, म प्र च—
 राक्षसैः ।

३. अ—बहुजल्पितं ।

४. ब रा ल, ल, म प्र अ च—
 ०पनिभां दिव्यां ।

५. ब रा ल, ल, म प्र च—
 ०दनिनादितां । अ—०वि ना० ।

६. फ अ—वाजिहे० । रा ल,
 ल, म प्र अ च—०षित
 संघुष्टां ।

७. रा ल, ल, म प्र च—नादितां

८. ब रा ल, ल, म प्र च—
 द्रुमहयै० । ल, ल—शुभहयैस्त० ।
 अ—श्वेतह० ।

९. ब—वानरैश्च । प्र—ऐरावणैः ।

१०. फ प्र—रुचिरं द्वारं ।

११. आ—०पतेयुष्टमा० ।

१२. ब रा ल, म प्र—गुहं कपिः ।

१३. आ—हनुमलंका विचयो । प्र—
 लंकाविचयो ।

१४. आ फ ब म रा ल, ल, म प्र च—
 नास्ति ।

[बं-११]=

[तृतीयः सर्गः]

=[दा-५]

ततः सु-मध्यं गतम् अंशु-मन्तं,
ज्योत्स्ना-वितानं मैह उद्वमंतम् ।

ददर्श धीमान् दिवि भानुमंतं,
३] गोष्ठे वृषं मत्तमिव भ्रमंतम् ॥१॥ [१

लोकस्य पापानि विशातयंतं,
महोदधिं चाऽपि समेधयंतम् ।

भूतानि सर्वाणि च राजयंतं,
४] ददर्श शीतांऽशुमथाऽभियांतम् ॥२॥ [२

या भाति लक्ष्मीर्भुवि मन्दर-स्था,
तथा प्रदोषेषु च सागर-स्था ।

तथैव तोयेषु च पुष्कर-स्था,
५] रराज सा चारु-निशाकर-स्था ॥३॥ [३

१. फ रा ल_१ ल_२ म अ च—
स मध्यंग० । प्र—स मध्ये
गत० ।

२. ब ल_१ ल_२ प्र च—ज्योत्स्ना-
वदतं रा—ज्यो स्नावधातं ।

३. आ म—महदुद्वमं० । ब—सह
तद्व० । रा अ—महदुद्वहन्तं ।

४. ब रा ल_१ प्र—वृषश्रेष्ठमि० ।
ल_२—वृषं श्वेत० । म—वृषं
श्रेष्ठ० । च—वृषे वाच० ।

५. आ—तापानि ।

६. ल_२—निशातयं० । आ—वशा-
तयं० । अ—विनाशयं० ।
अतः परमधिकः पाठः—

रा ल_१ ल_२ म प्र च—ददर्श शीतांशुमथाभियान्तम् ।

७. रा—स्थ्या शु० ।

८. ब—मंदिरस्था अ—मंवरस्था ।

९. ब रा ल_१ ल_२ म प्र—० प्रदो-
षेपि । फ—यथा प्रभाते ।

१०. फ—शितपुष्करस्था । अ—
अथ सागरस्था ।

११. फ—सागरस्था ।

१२. फ—तथा रराजैव ।

हंसो यथा राजति पुष्कर-स्थः,

सिंहो^२ यथा सुन्दर-कन्दर-स्थः ।

वीरो यथा दर्पित-कुञ्जर-स्थः,

६] चन्द्रो विबभ्राज तथाऽम्बर-स्थः ॥४॥ [४

स्थितः कंकुभानिव तीक्ष्ण-शृंगो,

महाऽचलः श्वेत इवोर्ध्व-शृंगः ।

हस्तीव जाम्बूनद-बद्ध-शृंगो,

७] विभांति चन्द्रः परिपूर्ण-बिम्बः ॥५॥ [५

प्रकाश-चन्द्रोदय-नष्ट-दोषः,

प्रनष्ट-रोषः पिशिताऽऽशि-तोषः ।

रामाऽभिरामोचित-चित्त-दोषः,

८] स्वयं-प्रकाशो भगवान् प्रदोषः ॥६॥ [८

तन्त्री-स्वनात् कर्ण-सुखान्निवृत्ताः,

१. ब रा ल, ल, म प्र—भाति

सुपंकजस्थः ।

२. प्र—हंसो ।

३. आ—मंदरकंद० । फ—राजति
कंद० ।

४. फ—राजति कुञ्ज० ।

५. ब रा ल, म प्र—चन्द्रस्तथा
भ्राजति ।

फ—राज चन्द्रोपि ।

६. ब रा ल, म प्र—चाम्बरस्थः ।

७. अ—ततः कुमुदानि० ।

८. आ फ ल, अ च—महाबलः ।

ल —कैलासशृंगः ।

९. ब फ ल, म प्र—०इवोर्ध्व० ।

ल, —किमु चोर्ध्व० ।

१०. फ—राज ।

११. ब ल, प्र च—पूर्णः ।

१२. ब रा ल, प्र म—०शृंगः ।

१३. ल, —०यदोषनष्टौ ।

अतः परमधिकः पाठः—

ब रा ल, ल, म प्र च—रात्रिप्रविष्टो भगवान्प्रदोषः ।

१४. ब—प्रणष्टो० । अ ब—भिन्नाः—
प्रणष्टदोषः ।

१५. ब—०भिरारोचि० । ल, —
०रोचितपित० ।

१६. अ—स्वर्गोपमोभूद् ।

१७. ब फ रा म प्र च—०न्त्री

स्वनाः कर्णसुखाः प्रवृत्ताः । ल, —

०र्णसुखः प्रवृत्तः । ल, अ—

स्वपन्ति नार्यः पतिभिः सु-गुप्ताः ।

नक्तंचराश्चापि तथा प्रवृत्ताः,

९] वि-हर्तुम् अत्यद्भुत-रौद्र-वृत्ताः ॥७॥ [९

अति-प्रवृत्तानि समाकुलानि,

रथाऽश्व-भद्रासन-संकुलानि ।

वीर-प्रियाभिश्चै समाकुलानि,

१०] ददर्श धीमान् विचरन् कुलानि ॥८॥ [१०

११, प्र०पा] परस्परं चाधिकमाक्षिपन्ति, [११प्र०पा

गात्राणि कान्तासु च विक्षिपन्ति ।

१२पू] रक्षांसि वक्षांसि समाक्षिपन्ति, [१२पू

N] केयूरभारांश्च विनिक्षिपन्ति ॥९॥ [N

ददर्श कान्ताश्च संमालपन्ति,

११उ] मत्त-प्रलापान् अभि-संक्षिपन्ति^१ । [११त०पा

०कर्णसुखप्रवृत्ताः ।

वीरप्रियाश्चापि ।

१. ब रा ल म प्र च—समेताः ।

६. ब—गृहानि । अ—गृहाणि ।

ल, अ—सुवृत्ताः ।

७. फ—चापि रुषा क्षिपन्ति ।

२. फ अ—प्रमत्तमतानि । ल, —

८. फ अ—केयूरहारांश्च ।

अति प्रमत्तानि । म प्र—अति -

९. ब फ रा ल, ल, म प्र अ

प्रवृत्तानि । च—प्रमत्तवृत्तानि ।

च—नास्ति ।

३. फ—गजाश्वभ० ।

१०. आ—समालभन्ति ।

ब—रथाद्यभ० । ल, —रथा-

ब—परिस्पृशन्ति ।

निभ० । प्र—रथौघभ० ।

११. ब म प्र च—०प्रलापानपि० ।

४. फ—०सनकुंडलानि ।

अ—०प्रलापानधि ।

५. फ—वीरश्रिया चापि । अ—

१२. अतः परमधिकः पाठः—

फ ब—मत्तास्तथान्योन्यमधिक्षिपन्ति † ।

च—केयूरहारांश्च (वि) निक्षिपन्ति ॥

†—च मत्तास्तथान्योन्यमविक्षिपन्ति ।

- तथाऽपराण्यत्र सुखं स्वपन्ति,
 १२उ] महागुणे तु (त?) लपवरे वसन्ति ॥१०॥ [१३उ
 महाजनैस्तत्र तथा वैसद्भिः,
 सु-पूजितैर लक्षणवत्-सुहृद्भिः^१ ।
 रराज पुंभिश्च विनिश्चसद्भिः,
 १३] हृदो भुजङ्गैरिव निश्चसद्भिः ॥११॥ [१४
 प्रधान-बुद्धीन् रुचिराऽभिधानानं,
 संश्रद्धानान् जगतः प्रधानानं ।
 नाना-विधानां रुचिराऽम्बेराणां,
 १४] ददर्श तैस्यां पुंरि राक्षसानाम् ॥१२॥ [१५
 ननन्द दृष्ट्वा स च तान् विरूपान्

१. आ अ—०परेन्यत्र ।

२. फ—नास्ति ।

३. आ फ ब रा ल_१ ल_२ म प्र
 अ च—नास्ति ।

४. ब रा ल_१ ल_२ म प्र अ च—
 महागजैः । फ—०गजैर्या ।

५. फ—समैतैर्महद्भिः । अ—तथा
 रसद्भिः ।

६. फ—०तैर्लक्षणतः सुहृद्भिः ।
 रा—० तैस्तत्र..... ।
 ल_२—०तैस्तत्र ज्ये सुहृद्भिः ।
 म—०तैस्तत्र समारचद्भिः ।
 प्र—नास्ति ।

७. ब म—अ समुच्छ्वसद्भिः । ल_२—
 ०अ समाश्चसद्भिः । अ—रक्षाम-
 वनं ग्रसद्भिः ।

८. ब रा ल_१ ल_२ म प्र अ च—
 हृदं ।

९. ब ल_१—०नबुद्धीन् ।
 ल_२ प्र अ—०नबुद्धी० ।

१०. ब—०राविधा० । फ—०रम-
 चारान् । रा ल_१ प्र—०विधा-
 नम् ।

११. आ—अतजप्रधानाः । फ—तप-
 सो निधानान् ।
 अतः परमधिकः पाठः—

रा ल_१ ल_२ ब म प्र—सुशुद्धबुद्धीजगतः प्रधानान् ।

१२. आ—रुचिधराणां ।

१३. ल_१—तस्यामपि ।

१४. आ म—ननर्द ।

१५. ब म रा ल_१ ल_२ म प्र च—न ।

इज्यावतो न्यायवतोऽभिरूपान् ।

नानागुणांश्चाऽऽत्म-कुलाऽनुरूपान्,

१५] ददर्श कांश्चिच्च पुनर्विरूपान् ॥१३॥

[१६

ततो वराऽर्हाः सुविद्युद्भवाः,

तेषां स्त्रियस्तत्र महानुभावाः ।

प्रियेषु भावेषु च सक्तभावा,

१६] ददर्श तारा इव सु-प्रभावाः ॥१४॥

[१७

श्रिया ज्वलन्त्या ध्रुवोपगूढाः^{११}

निशीथ-काले रमणोपगूढाः ।

ददर्श काश्चित् प्रमदाः सुगूढाः^{१२}

१७] यथा विहंगीः कुसुमोपगूढाः ॥१५॥

[१८

अन्याः पुनर्हर्म्य-तलोपविष्टाः,

तत्र प्रियमङ्गेषु सुखोपविष्टाः ।^{१३}

भर्तृप्रियां धर्म-पथे^{१४} निविष्टाः^{१५}

१८] ददर्श धीमान् मदनाऽभिविष्टाः ॥१६॥

[१९

१. व रा ल_१ ल_२ म प्र अ च—
०. निष्ठाव० ।

२. व रा ल_१ ल_२ म प्र च-विरु० ।

३. फ—नास्ति ।

४. व रा ल_१ ल_२ म प्र अ च—
विकाररूपान् ।

५. ल_२—नास्ति ।

६. आ—पतिषु ।

अ—पानेषु ।

७. फ—नारीस्ति ।

८. व रा ल_१ ल_२ म प्र—नास्ति ।

९. आ—श्रिया ज्वलन्त्यो । अ—
श्रियं ज्वलन्त्यश्च ।

१०. अ—वयोपगूढाः ।

११. ल_२—नास्ति ।

१२. अ ल_२—नास्ति ।

१३. फ—स्निग्धाश्च तत्र प्रमदा
बबोधाः ।

१४. ल_२—तथा ।

१५. अ—विहंगाः ।

१६. फ म—काश्चित् ।

१७. व म प्र—द्वितीयस्य नृत्तीयपा-
देन व्यत्ययः ।

१८. ल_१—भर्तृपथे नि० ।

फ—धर्मपथोपविष्टाः ।

१९. प्र—मदनोप० ।

- १९ प्र पा] सुप्रावृताः काञ्चनरश्मि-वर्णाः, [२० प्र पा
 N] पुनश्च काश्चित् छशि-कान्ति-वर्णाः । [N
 N] पुनश्च काश्चित् कमलाऽभि-वर्णाः, [N
 १९ च पा] कान्ताः प्रवीणा रुचिराऽङ्ग-वर्णाः ॥१७॥ [२० च पा
 ततः प्रियान् प्राप्य मदाऽभि-रामां,
 सुप्रीति-युक्ताः प्रसमीक्ष्य रामाः ।
 गृहे गृहे तांः परमाऽभि-रामा,
 २०] हरि-प्रवीरः स ददर्श रामाः ॥१८॥ [२१
 चन्द्र-प्रकाशा वरवक्त्र-माला,
 वक्राक्षि-पद्माश्च सनेत्र-मालाः ।

१. ब रा म च—०द्विमर्षणः । अतः परमधिकः पाठः—फ—

सुधौतवासाः शशिकान्तवर्णाः ।

२. ल_२—काश्चित् शशिकान्तवर्णाः ।

३. ल_२—०रुक्मलसवर्णाः ।

४. फ अ—कान्तप्रदीना रु० । रा—
 कान्तप्रविष्टा रु० । ल_१ प्र—
 काश्चित् प्रियङ्गुलतासवर्णाः ।

ल_२—दन्तावलिभ्राजितरश्मिकर्णाः
 म—ददर्श सोथ रुचिराभि-वर्णाः ।

५. ब—कोष उत्तरं पादत्रयं नास्ति ।
 च—चतुर्थः पादो नास्ति ।

६. ब रा ल_१ ल_२ म प्र च—
 प्रियाः ।

७. आ ल_२ च—सदाभि० । रा—
 स चाभि० ।

८. फ—०युक्ताभि० ।

९. रा—समवीक्ष्य ।

१०. ब—प्रियैः समेताः । ल_२—
 रामाभिरामाः ।

११. ल_२—चतुर्थः पादो नास्ति ।

१२. ब ल_१—०काशमल० । रा म
 प्र च—०काशाश्च हि वक्त्र० ।
 ल_२—०काशद्युति व० । अ—
 ०काशा शुचि० ।

१३. ब च रा म—वक्रापरा साध्वस-
 नेत्रमालाः । फ—वक्राक्षिपद्मा-
 मलनेत्रमालाः । ल_२—पद्मापरा
 साध्वसनेत्रमालाः । अ—रक्षाक्ष-
 पद्मामलनेत्रमालाः ।

ल_१—वक्त्राख्यजोद्धासितनेत्रमा-
 लाः । प्र—वक्त्रामरः साधु
 सनेत्रमालाः ।

विभूषणानां सं ददर्श मालाः,

[N] शत-हृदानामिव चारु-मालाः ॥१९॥ [२२]

न त्वेव सीतां परमाऽभि-जातां,

पथि स्थितां राजकुले प्र-जाताम् ।

लतां प्रफुल्लामिव साधु जातां,

[२१] ददर्श तन्वीं मनसि प्र-याताम् ॥२०॥ [२३]

सनातने धर्मनि (णिं) संनि-विष्टां,

रामैर्षिणीं तां मनसा नि-विष्टाम् ।^१

भर्तुर् मनः श्रीमद् अंतुं-प्र-विष्टां,

[२२] स्त्रीभ्यो वराभ्यः संमधिप्र-दिष्टाम् ॥२१॥^{१२} [२४]

भावाऽन्वितां संप्रसृताऽऽद्यु (श्रु)-कण्ठीं,

१. ब फ रा ल, ल म प्र अ
च—च ।

२. फ - शतद्रुमाणा० ।

३. ब रा ल, ल, म प्र च—
चैव ।

४. ब रा ल, म प्र—स्थिते . फ
अ च—स्थितौ ।

५. फ—०लप्रजा० । रा—राजनि
सुप्र० । ल, —०ले प्रजापतं ।

६. ब रा ल, ल, म प्र अ च—
अनभिप्रजातां । फ—अचिर-
प्रसृताम् ।

७. ब फ रा ल, ल, अ म प्र च—
वर्त्मनि ।

८. प्र—शमैर्षिणीं । अ—समैर्षिणीं ।
च—शमोर्षिणीं ।

९. फ ल, द्वितीयः पादो नास्ति ।

१०. ब रा ल, म प्र—०र्मनच्छा-
दनसंनिविष्टाम् । फ—०र्मनः
श्रीवदनप्रविष्टाम् । ल, —०र्मन-
स्कारुणसन्नि० । च—०मनश्च-
दनसन्नि० ।

११. अ च भिन्नाः—०भ्यश्च सदा-
निविष्टां ।

च—०भाश्च स० ।

१२. ल, —तृतीयः पादो नास्ति ।

१३. ब रा ल, ल, म प्र च—
तापान्वितां । फ—तोयान्वितां ।
अ—रूपान्वितां ।

१४. ब रा ल, ल, म प्र च—
सोनुसृतानु० ।
अ—अश्रुवितौष्टकण्ठीं ।

पुरा वैरार्हाऽम्बर-निष्क-कण्ठीम् ।

सुजात-पैक्षामिव रक्त-कण्ठीं,

२३] वने प्रवृत्तामिव नील-कण्ठीम् ॥२२॥

[२५

अव्यक्त-रूपामिव चन्द्र-लेखां,

पांशु-प्रदिग्धामिव हेम-लेखाम् ।

२४] क्षत-प्ररूढामिव बाण-लेखां,

वायु-प्रभग्नमिव मेघ-लेखाम् ॥२३॥

[२६

स तामपश्यन् मनुजेश्वरस्य,

रामस्य भार्या वदतां वरस्य ।

बभूव दुःखाऽभिर्हतश्चिरस्य,

२५] प्रभञ्जनो मर्ध्यै ईर्वाऽचलस्य ॥२४॥^{१४}

[२७

समीक्षमाणो बहुधा, ददर्श कपि-कुञ्जरः ।

१. ब ल—परा । आ—स्फुरद् ।
फ—वरां । अ—पुराण० ।

२. अ—०वर्हाम्बर० ।

३. आ—०तपक्षमामिति० । अ—
०तपक्षामभिर० । फ—:तपक्ष्यां
रा—स जात० । अ—०क्षामति० ।

४. निष्ककण्ठीं । फ—मधुराभिक० ।

५. अ—प्रवृद्धा० । प्र—कोषे चतुर्थः
पादो नास्ति ।

६. ब रा ल_१ ल_२ म प्र च—
वायुप्रभग्नमिव । फ—प्रांशुप्र-
विष्टामिव ।

७. ब म—दावले० । ल_१ ल_२—
चन्द्र० । प्र अ—मेघ० ।

८. फ—हतप्रगू० । रा अ—कृतप्र० ।
ल_१ जात प्र । ल_२—अतप्रगू० ।

९. ब रा ल_२ च—चारु ले० ।
फ—हेम ।

१०. ल_१—चन्द्रले० ।

११. ल_१—०भिहतो महात्मा । प्र—
०भि हतान्तरस्य ।

१२. आ ब फ रा म प्र च ल_२—
प्लवङ्गमो । ल_१—प्लवङ्गमानाम् ।

१३. आ म—मन्दमिवाचिरस्य ।
ब रा च—०मिवानलस्य ।

ल_१—अधिपो हनूमान् । फ—
मन्द इवा० । ल_२—अन्तस्थ
इवानल० । प्र—सूनुस्थानिल० ।

१४. आ—कोशे अतः परं सर्गसमा-
प्तिर्दृश्यते ।

१५. आ फ रा ल_१ ल_२ म प्र अ
च—समीक्ष्य० । आ—कोषे
अत आरम्भ 'आविवेश गृहं कपि'
रित्यन्तः पाठश्चतुर्थ-सर्गारम्भे
द्रष्टव्यः । पाठभेदस्त्रिहैव सर्गे
दर्शितः ।

[N] प्राकार-धर-संपन्नं, रावणाऽन्तःपुरं महत् ॥२५॥ [N]
पुण्डरीकाऽवतंसाभिः, परिखाभिः समावृतम् ।

[N] द्वार-तोरणै-सम्पन्नं, ददर्श स महा-कपिः ॥२६॥ [N]
त्रिविष्टप-निभं दिव्यं, दिव्य-वादित्र-निस्वनम् ।

[N] वाजि-हेषितं-सम्पन्नं, नादितं भूषण-स्वनैः ॥२७॥ [N]
रथैर् यानैर् विमानैश्च, शुभैर् द्रुत-हयैस्तथा ।

[N] वारणैश्च चतुर्दन्तैः, राजताऽचल-सन्निभैः ॥२८॥ [N]
भूषितं रुचिर-द्वारं, अन्यैश्च मृग-पक्षिभिः ।

[N] राक्षसाधिपतेर् गुप्तम्, आविवेश कपिर्गृहम् ॥२९॥ [N]
सुशुद्ध-जांबूनद-जालवंतम्,

मणि-प्रवेकोत्तम-वेदिकान्तम् ।

पराध्य-रत्नाकरम् ऋद्धिमन्तं,

२६] स रावणाऽन्तःपुरमाविवेश ॥३०॥ [N]

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे चन्द्रोदयवर्णनं नाम

तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

१. फ अ—०रसंछिन्नं ।

२. आ—अलंकृतम् ।

३. ब रा ल, प्र—०रणमत्युच्चं ।

ल, च - ०रणमत्युग्रं । अ—
०रणसम्यन्तं ।

४. अ—स ददर्श ।

५. फ—रथं ।

६. फ—०न्ननादितम् ।

७. फ अ—वाजिहे ।

८. ब रा ल, प्र अ च—रथया-
नैर्वि० ।

९. ब रा ल, प्र अ च—०भैः
कृतह० । फ—हयैश्च गुणवन्तैः

१०. प्र—ऐरावणैश्च ।

११. ब रा ल, ल, प्र अ च—
०चिरोदारम० । फ—०चिरं द्वा० ।

प्र—०चिरोदारैर् वनजैः ।

१२. अ—०सं प्रविवेश ।

१३. ब रा ल, प्र—गृहं कपिः ।

१४. फ ल, ल, प्र म—स शुद्ध० ।

रा—संशुद्ध० ।

अ—सुतस० ।

१५. ब रा—० बेकाभरणभ्या० ।

ल, —०प्रभाभिश्च विराजवंतम् ।

च—नास्ति ।

१६. प्रदोषव० ।

[बं-१२]= [चतुर्थः सर्गः] =[दा-६]

१पू] स संक्षिप्याऽऽत्मनः कामं, प्रविश्याऽनुपलक्षितः ।

चिन्तयामास मनसा, मुहूर्तं ध्यानमाऽऽस्थितः । [N

२] कपि-प्रवीरो हनुमान्, राघव-प्रियकाम्यया ॥१॥'

कीदृशे बन्धने बद्धा, मुक्ता वा स्वैर-चोरिणी । [N

३] काश्च रक्षन्ति राक्षस्यः, कथं-रूपा च मैथिली ॥२॥

न दृष्ट-पूर्वा च मया, मैथिली जनकाऽऽत्मजा । [N

४] इज्जितैश्चाऽनुमानैश्च, मया ज्ञेया भविष्याति ॥३॥

५पू] एतां बुद्धिं तदा कृत्वा, हनुमान् मारुताऽऽत्मजः । [N

प्रविवेश पुरीं रम्यां, समृद्धां राक्षसाऽऽकुलाम् ॥४॥

N] दर्दशं च ततो लङ्कां, वायु-पुत्रो महा-बलः । [N

५उ] अन्वियेष तदा सीतां, रामस्यै प्रिय-काम्यया ॥५॥'^{१०} [N

शिर्विकोसु विमानेषु, निपतन् पादपेषु च ।^{१०}

१. च—अत आरभ्य 'विमर्षिणस्य

च तत' इत्यन्तः पाठो नास्ति ।

२. ब रा लङ्—कीदृशी च वने ।

प्र—०शे च वने । लङ्—०शे

सदने । फ—०शे बन्धने ।

३. फ—बद्धां० ।

४. फ—वा स्वैरचोरिणीम् । लङ्—

चेदवरचा० ।

५. फ—अदृष्टरूपा । म—न दृष्ट-

रूपा ।

६. फ—वैदेही ।

७. अ—०नुमानेन ।

८. लङ्—०न्पवनात्मजः ।

९. ब रा लङ् प्र अ—लंकां ।

१०. लङ्—नास्ति ।

११. ब रा लङ् प्र—०शै स ।

फ लङ् अ—स ददशै ।

१२. फ—अन्वेषयन्तदा ।

१३. फ अ—राघव० ।

१४. लङ्—नास्ति ।

१५. आ फ अ—स निकामं ।

१६. आ—व्यपतन् । फ अ—न्यप-

तन् ।

१७. लङ्—नास्ति ।

- N] विचचार कपिर्लङ्कां, लघुप्रक्रम-विक्रमः ॥६॥ [१
 गृहाद् गृहं राक्षसानाम्, उद्यानानि च वानरः ।
 ६] वीक्षमाणो ह्यसन्नस्तः, प्रासादांश्चापि बुद्धिमान् ॥७॥ [१६
 आँ-प्लुस च महा-वेगः, प्रहस्तस्य निवेशनम् ।
 ७] ततोऽन्यत् पुप्लुवे वेष्म, महापार्श्वस्य वीर्यवान् ॥८॥ [१७
 अंथ मेघ-प्रतीकाशं, कुम्भकर्ण-निवेशनम् ।
 ८] विभीषणस्य च ततः, पुप्लुवे स महा-कपिः ॥९॥ [१८
 महोदरस्य च ततो, महा-कायस्य चैव हि । [१९पू
 ९] विद्युज्जिह्वस्य भवनं, जंबुर्माँलेस्तथैव च ॥१०॥ [१९पू
 N] वज्रदंष्ट्रस्य च तथा, पुप्लुवे स महा-कपिः । [१९उ
 शुक्रस्य च महा-वेष्म, सारणस्य तथैव च ॥११॥

- | | |
|--------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| १. ब रा ल, अ प्र—० प्राकमताथ सः ।
ल _२ —० ताथ च । फ—निप-
त्योत्तमविक्रमः । | १२. प्र—प्रविवेश । |
| २. ल _२ —नास्ति । | १३. ब रा ल, ल _२ प्र—भवनं ।
फ—च ततः । |
| ३. ल _२ —वानराणामु० । | १४. ब रा ल, ल _२ प्र—स जगाम
महाकपिः । फ—सुपार्श्वस्या-
पि वानरः । अ—महावेगस्य चैव
हि । च—०स्य चैव हि । |
| ४. फ—रक्षसां । | १५. म—अत आरभ्य 'उपस्थितमसं-
हार्यै' रित्यन्तः पाठो नास्ति । |
| ५. फ—वीक्ष्यमानो । ल _२ प्र अ—
वीक्ष्यमाणो । | १६. च—जंबुमा० । |
| ६. हासंभ्रान्तः । अ -ऽपि संभ्रान्तः । | १७. ब रा ल, ल _२ प्र—नास्ति । |
| ७. ब रा ल, ल _२ प्र—आक्रम्य । | १८. फ—शुक्रस्य । |
| ८. फ—स । | १९. ब—जगाम हरियूथपः । |
| ९. प्र—प्रहस्तस्य । | २०. प्र अ—नास्ति । |
| १०. फ—नव । | |
| ११. आ रा—तथा । अ फ—तदा । | |

- १०] ततश् चेन्द्रजितो वेदम, जगाम हरि-यूथपः ।^१ [२०
विद्युन्मालेः सुमालेश् च, भवनानि ययौ कपिः^२ ॥१२॥
११] रश्मि-केतोश् च भवनं, सूर्य-शत्रोस्तथैव च । [२१
धूम्राऽक्षस्यै च संर्यातो, भवनं मारुताऽऽत्मजः ॥१३॥
१२] विरूपाऽक्षस्य भीमस्य, घसस्य प्रघसस्य च । [२३
शुक-नारस्यै वक्रस्य, शठस्य विकटस्यै च^३ ॥१४॥
१३] ह्रस्व-कर्णस्यै दंष्ट्रस्य, भीमाऽक्षस्य च धन्विर्नः ।^४ [२४
युद्धोन्मत्तस्य मत्तस्य, वज्र-ग्रीवस्य नादिर्नः^५ ॥१५॥
[१४ विद्युदुल्केन्दु-जिह्वाणां, तथा हस्ति-मुखस्य च । [२५
करालस्य विशालस्यै, शोणितोऽक्षस्य शङ्किर्नः ।
१५] क्रममाणः क्रमेणैव, हनुमान् व्यचरदं गृहार्नं ॥१६॥ [२६
तेषु तेष्व् अपतदं वीरो, भवनेषु महा-कपिः ।
१६] गृहे गृहे वृद्धि-मैतां, वृद्धिं^६ पश्यन्ननुत्तमाम्^७ ॥१७॥ [२७

१. अ-०श्चेन्द्रयुतो । २. ब ल_२
प्र-नास्ति । ३. ब-मया । अ-
यथा । ४. प्र-नास्ति ॥
५. ब रा ल_१ ल_२ प्र च-बहु-
शत्रोश्च । ६. ल_२-सूक्ष्म० । ७. आ-
०क्षस्याथ । रा ल_२ च-०क्षस्यापि ।
८. आ फ ल_२ प्र अ च-संपातेर् ॥
९. प्र-प्रसृवस्य । १०. आ-
शुकनाभस्य । अ-शंकुनाभस्य । ११.
च-च महाकपिः । १२. ब रा ल_१
ल_२ प्र-नास्ति ॥

१३. आ फ-ह्रस्ववर्णस्य । १४.
फ-रक्षसः । १५. ब रा ल_१ ल_२
प्र-नास्ति । १६. अ-वाजिनः । च-
वादिनः । १७. ब रा ल_१ ल_२ प्र-

नास्ति ॥

१८. ब रा ल_१ ल_२ प्र च-०
न्दुजिह्वस्य । १९. आ रा ल_१ ल_२ प्र
अ च-पिशाचस्य । २०. ब ल_१-
क्षोभिताक्षस्य । रा ल_२ प्र-शोभिता०।
ल_२-शोभिक्षस्य च । २१. आ रा ल_१
ल_२ अ च-शंकुनः । प्र-चांकुनः ।
२२. ल_२-०न्प्रचरद् । २३. फ-
गृहम् । अ-तदा ॥

२४. ब फ रा ल_१ ल_२ प्र अ च-
०ध्वपतन् । २५. अ फ-कृद्धिमतां
वृद्धि । च-०ष्वात्मनतामृद्धि । २६.
फ-कपिः । २७. ब रा ल_१ ल_२ प्र-
नास्ति ॥

- स सर्वेषाम् अति-क्रम्य, भवनानि महा-कापिः ।^१ [२८पू
 १७] आससादाऽथ लक्ष्मीवान्, रावणस्य निवेशनम् ॥१८॥
 १८पू] प्राकारेणाऽर्क-वर्णेन, महता सु-समा-वृतम् । [२
 २५उ] रक्षितं रक्षसैर् भीमैः, सिंहैरिव महा-वनम् ।
 समीक्षमाणो नगरीं, परिचक्राम वानरः ॥१९॥ [३
 १९] मणि-रत्नौघै-सम्पन्नैस्, तोरणैर् हेम-भूषितैः ।
 राजताभिश्च कक्षाभिः, स्तम्भैर् हेममयैः शुभैः ॥२०॥ [४
 २०] महा-सत्त्वैर् महामात्रैः, शूरैश्च कृत-निर्देश्यैः ।
 उपस्थितम् असंहार्यैर्, हय-स्यन्दन-यूयिभिः ॥२१॥ [५
 २१] सिंह-व्याघ्र-तनुनाणैर्, दान्तै-काञ्चन-राजतैः ।
 २२पू] घोषवद्भिर् विचित्रैश्च, सदाऽनुचरितं रथैः ॥२२॥ [६
 ३९उ] बहु-रत्न-महा-कक्षं, परार्ध्याऽऽसन-भाजनम् ।
 N] महा-रस-समावायं, महाऽऽसव-वराऽमृतम् ॥२३॥ [७
 प्रेष्यैश्च परमोदारैस्, तैस्तैश्च मृग-पक्षिभिः ।

१. ब रा ल_१ ल_२ प्र-नास्ति ।

२. आ-राक्षसस्य ॥

३. ल_१ प्र-रक्षितं । ४. ब फ रा
 ल_१ ल_२ प्र च-०सैवोरैः । ५. ब रा
 प्र-समीक्षमाणं ॥

६. आ-मणिरत्नौघं । ब-०घसं-
 पन्नस्यो । ७. रा ल_२ अ-०हेम-
 भूषणैः । ८. फ-राजतीमिश्र । ९. ब
 रा ल_१ प्र-रक्षयामिः । १०. ब ल,
 प्र-तैस्तैर्हे । फ-तैस्तु हेमपरिष्कृतैः ॥

११. फ-०महामात्रैः । १२. फ-

शुभैः प्रकृतिभिः । १३. ब रा-०यैः
 स्यन्दनैरनपाविभिः ॥

१४. रा प्र-दन्त । १५. सदा-
 नुराचितं ॥

१६. ल_२-०हाकक्ष्यं । ब रा
 ल_१ ल_२ म प्र च-वज्ररत्नमं । १७.
 ब रा ल_२ म प्र च-महार्हरत्न सं ।
 ल_१-महार्हरत्न सं । अ-महारथम-
 संवाधं । फ-महदर्थमसंवाधं । १८.
 फ-०सवपरां । ब रा ल_१ ल_२
 म प्र अ च-०सनवरां ॥

४०] विविधैर् बहु-साहसैः, परि-पूर्णं समन्ततः ॥२४॥ [८

N] विनीतै रक्ष-पालैश्च, रक्षिभिश्च समा-वृत्तम् ।

४१पू] मुख्याभिश्च वरस्त्रीभिः, समन्तात् परिवारितम् ॥२५॥ [९

मुदित-प्रमदं रम्यं, राक्षसेन्द्र-निवेशनम् ।

N] सर्वाऽऽभरण-निर्हादैः, समुद्रमिव स-स्वनम् ॥२६॥ [१०

N] दिव्येनाऽगुरुणा युक्तं, दिव्यैश्च वर-चन्दनैः ।

२२उ] स्वाहाकार-वषट्कारैर्, ब्रह्मघोषैर्निनादितम् ॥२७॥ [N

भेरी-मृदङ्गाऽभिस्तुतं, शङ्ख-घोषाऽभिर्नादितम् ।^{१४}

२३] नियोप्सित-महापूजं, सदा पर्वसु राक्षसैः ^{१५}॥२८॥ [१२

२४पू] समुद्रमिव गम्भीरं, पर्जन्यमिव स-स्वनम् । [१३पू

यौतुधान-शतैर् गुप्तं, नागैर् भोग-वतीमिव ^{१६}॥२९॥ [N

N] महाऽऽत्मनो महा-वेश्म, महा-सत्त्वैः सु-रक्षितम् ।

महाजन-संभाकीर्णं, हंसैः सर इवाऽऽकुलम् ॥३०॥ [१३

१. ब रा ल, ल_२ म प्र च-विहितैर्ब० । २. ल_१-परिपूर्णा ॥

३. आ फ अ-रत्नपा० । ४. आ-ऋषिभिः । ५. ब फ रा ल, म प्र-सुखं । ल_२-सुखं । अ-समावृ० । ६. रा-परस्त्रीभिः ॥

७. ब रा ल, ल_२ म प्र च-मुदितं सर्वतो रम्यं । ८. ब रा ल, ल_२ म प्र अ च-वराभरण० । फ-०णसंहदैः । ९. आ रा-निस्वनं । फ-सुस्वनम् ॥

१०. ब ल, ल_२ प्र च-सिक्तं । रा म-सक्तं । ११. ब रा ल, म प्र-

वैश्च नादि० । फ अ-०षनिना० । च-०वैर्वि० ॥

१२. ब रा ल, ल_२ म प्र-०ङ्गाभियुतं । १३. ब रा ल, ल_२ म प्र अ-०षनिनादि० । १४. फ च-नास्ति । १५. ल_१ अ-नित्योद्यत० । ल_२-०महापूजां । १६. फ-नास्ति ॥

१७. रा-गुप्तां । १८. फ-नाद्यैश्च सुमहामात्यैः सदा पर्वप्रपूजितम् ॥

१९. फ-महासत्त्वं जनाकीर्णं । अ-महासत्त्वजनाकीर्ण । ल_१-महाजनैः समा० ॥

२६] वि-राजमानं वपुषा, रथाऽश्व-गज-संकुलम् ।

२९७] लंकाऽऽभरणमित्येवं, सोऽर्मन्यत महा-बलः ॥३१॥ [१४

रावणस्य समीप-स्थां(?)स्था)म्, ततः सै समुदैक्षत ।

N] विचरन् हरि-शार्दूलो, राक्षसीर विकृतेक्षणाः ॥३२॥ [२९पू

शूल-तोमर-हस्तानां, शक्ति-मुद्गर-पाणिनाम् । [२९उ

३०] ददर्श विविधान् गुल्मांस्, तस्य रक्षःपतेर गृहे ॥३३॥

३४उ] रक्त-ध्वेत-सितांश्चाऽपि, हरीन् अथ महा-जवान् । [३०पू

N] कुलीनान् रूप-संपन्नान्, ददर्श हरि-यूथपः ॥३४॥

ऋक्षकांस् ताल-वर्णांश् च, शोण-पाटल-रोमकान् । [N

३५] मीलकाऽक्षान् प्रमाणोऽऽढ्यान्, ह्रस्व-कर्णोष्ठनासिकान् ॥३५॥

औरट्जान् बाह्लिकांश्च, काम्बोजान् शुभ-लक्षणां । [N

१. ब रा ल_२ म प्र-गृहं
विराजद्वपुषा । ल_१-गृहं विराजद्वपुषं ।

च-विराजमानं गृहं वपुषा । २. ब फ
ल_२ रा म प्र च-गजाश्वरथ संकु० ॥

३. ब फ रा ल_१ ल_२ म प्र अ
च-०णमित्येव । ४. आ-शोभतेति ।
अ-सोवमन्यन् ॥

५. आ ब रा ल_१ ल_२ म प्र
च-०स्थांस्तत्रासौ । ६. आ ब ल_१
ल_२ म अ च-समवैक्षत । प्र-
समचक्षत । ७. ब रा ल_१ ल_२ म
प्र च-विचित्रां । ८. आ-राक्षसैर्विकृते-
क्षणैः । ब रा ल_१ ल_२ म प्र च-
राक्षसान्विकृतेक्षणां ॥

९. ब रा ल_१ ल_२ म प्र च-
शूलमुद्गरहस्तांश्च । फ च-शूलमुद्गर-
हस्तानां । १०. ब रा ल_१ म प्र च-

गदातोमरधारिणः । ल_२ च-गदातो-
मरपाणिनः । फ-शक्तितोमरपाणिनाम् ॥

११. ब रा ल_१ म च-रक्तधेतां
सितां० । ल_२-रक्तधेतांस्तथा चापि ।
फ अ-रक्तधेतान् सितां पीतान् ।
ब-रक्तान्पीतान्सितान् नीलान् । १२. ब
रा ल_१ ल_२ म प्र च-हरींश्चापि । ब-
हरींश्च स ॥

१३. ब-०टललोम० । अ-०टलि-
रोम० । प्र-०टलरूप० । १४. च-मल्लि-
काख्यान् । १५. ब रा ल_१ ल_२ म प्र
च-प्रबालाढ्यान् । १६. आ-हंसवर्णा-
ष्ठनासिकान् ॥

१७. ल_२-आरट्जान् । १८. फ-
बाह्लिकांश्च । १९. ब ल_२-काम्बोजान् ।
२०. ल_२-शुभलक्षमणान् ॥

३६] शुकाऽऽननांश्च तुरगान्, ददर्श कपि-कुञ्जरः ॥३६॥

ततः सु-विदितान् दृष्टान्, ईषां-दन्तान् सुपुष्टितान् । [N

३१] कुलीनान् रूप-संपन्नान्, गैजान् परगजानु (रू)जान् ॥३७॥ [३१उ

३२पू] नि-ष्ठितान् गज-शिक्षायाम्, ऐरावण-समान् युधि ।

३४पू] हन्तृंश्च पर-सैन्यानां, गृहे तस्मिन् ददर्श सः ॥३८॥ [३२

N] क्षैरतश्च मेघा-मेघान्, स्रवतश्च यथा गिरीन् ।

३२उ] मेघ-स्तनित-निर्घोषान्, दुर्धर्षान् समरे परैः ॥३९॥ [३३

संहस्तं वांजिनस्तत्र, जाम्बूनद-परिष्कृतान् ।

३३] सै हेमजालैर् विततांस्, तरुणाऽऽदिश-संनिभान् । [३४पू

३७पू] ददर्श राक्षसेन्द्रस्य, रावणस्य नि-वेशने ॥४०॥ [३४उ

शिविका विविधाऽऽकाराः, स कपिर् मारुताऽऽत्मजः ।

N] लता-गृहाणि रम्याणि, चित्रं-शाला-गृहाणि च ॥४१॥ [३५

क्रीडा-गृहाणि दिव्यानि, तथा मणि-गृहाणि च ॥

N] कामस्य च गृहं रम्यं, निशा-गृहमनुत्तमम् ॥ [३६पू०

१. रा प्र-स विहि० । ल_१ ल_२ अ
च-सुविहितान् । २. फ-निषाद-

न्तान् स्वधिष्ठितान् । अ-निषादन्तान्
सुधिष्ठितान् । च-निषादौनाश्च संयु० ।

म ब प्र रा ल_१ ल_२-विषादेन च
संयुतान् । ३. रा-जनान् । ४.

ब रा ल_२ म प्र परगजारुजान् ।
अ च-परगजारुजः ॥

५. रा म प्र-हन्तृश्च ॥

६. ब रा ल_१ ल_२ म प्र च-
गर्जतश्च । फ-क्षरन्तश्च । ७. ब रा
ल_१ ल_२ म प्र अ च-यथा मेघान् ॥

८. आ ल_१ प्र-द्रवतश्च । फ अ-
श्रवतश्च । ९. फ-सुदुर्धर्षान् सुरैरपि ॥

१०. फ-सहस्रवाहि० । ११. ब रा
ल_१ ल_२ म प्र अ च-हेमजालैरवत० ।

फ-लैरवचितां० । १२. ब ल_२ म प्र
च-त्यसप्रभान् । ल_१-त्यसुप्र० ।

१३. आ-निवेशनम् ॥

१४. ल_२-यत्रशा० ॥

१५. च-चान्यानि । १६. ब रा
ल_१ ल_२ म प्र अ-नास्ति । १७. ल_२

च-कामस्य तु । फ-कामगन्तु । १८.
फ-दिव्यं । १९. अ-नास्ति ।

- ददर्श राक्षसेन्द्रस्य, रावणस्य निवेशने ॥४२॥ [३६७
 ३७] स मन्दर-तल-प्रख्यं, मयूर-शत-संकुलम् ।
 ध्वज-यष्टिभिर् आ-कीर्णं, ददर्श भवनोत्तमम् ॥४३॥ [३७
 ३८] अनेक-रथ-संपूर्णं, निधि-जालाऽवतंसकम् ।
 ३९पू] वीर-निष्ठितै-कर्मन्तं, गृहं भूत-पतेरिव ॥४४॥ [३८
 ४१उ] अर्चिषां चैव रत्नानां, तेजसा रावणस्य च ।
 ४२पू] विरराजं च तद्वेश्म, रश्मिर्वा निव रश्मिभिः ॥४५॥ [३९
 जाम्बूनद-मयान्य एव, भाजनान्य आसनानि च ।
 ४७पू] भूषणानि च शुभ्राणि, ददर्श कपि-कुञ्जरैः ॥४६॥ [४०
 ४७पू] मध्वाऽऽसर्व-कृत-हेदं, मणि-भाजन-सं-कुलम् ।
 ४३पू] मनो-रमम् अ-सं-बाधं, कुबेर-भवनोपमम् । [४१
 ४८पू] शोभयन्ति स्म तद्वेश्म, शोभमानौ वर-स्त्रियः ॥४७॥ [N

ब प्र-अतः परमधिक, पाठः . .

शिविका विविधाकाराः, स कपिर्महतात्मजः ।

लतागृहाणि रम्याणि, चित्रशालागृहाणि च ॥

१. आ-मंदरगृहप्रख्यं । २. मालिनः । अ-रश्मिभिः सुसमाहेतम् ॥
 ब रा ल_१ ल_२ म प्र च-मयूरस्थान० ६. ब रा ल_१ ल_२ म च अ-
 ३. रा-नास्ति ॥ राजतान्यास० । १०. फ अ-भोज-
 ४. ब ल_१ ल_२ म प्र च-रथ-नानि । ११. ब रा ल_१ ल_२ म प्र अ
 संकीर्णं । अ-रससंपूर्णं रा-नास्ति । च-विचित्राणि । फ-च मुख्यानि ।
 ५. ब रा ल_१ ल_२ म च-धीरनिष्ठित० । १२. ब रा ल_१ ल_२ म प्र अ च-
 फ-चीरन्निशितकर्णान्तं ॥ कपियूथपः । फ-हरियूथपः ॥
 ६-आ-अभिपेदे स । फ-प्रभया १३. आ-वकृतपदं । १४.
 चैव । अ-प्रभया वर० । ७. ब रा ब रा ल_१ ल_२ म प्र अ-
 ल_१ ल_२ म प्र च-विरराजाय । ८. ०सदनप्रभम् । अ फ-० भवनप्रभम् ।
 ब रा ल_१ ल_२ म प्र च-रश्मिभी रश्मि- १५. फ अ-यथा स्वर्गं ॥

- ४४उ] नूपुराणां च घोषेण, काञ्चीनां निनदेन च ।
 ४५पू] मृदङ्ग-ताल-घोषैश्च, घोषवद्भिर् निनादितम् ॥४८॥ [४२
 N] प्रासाद-संघात-युतं, क्रौञ्च-सारस-नादितम् । [४३पू
 ४५उ] कूटाऽऽगार-शतैर युक्तं, गन्धर्व-नगरोपमम् ॥४९॥ [N
 चन्दनाऽगुरु-कर्पूरैर, दिव्य-धूपैः प्र-धूपितम् ।
 N] माल्य-दामभिराकीर्णं, पुष्प-भक्ति-विचित्रितम् ॥५०॥ [N
 दिव्य-गन्धाऽवसिक्ताभिर, दीपिकाभिर् विदीपितम् ।
 N] लोकपालान् पराजित्य, तत्प्रभाभिरिवोज्ज्वलम् ॥५१॥ [N
 N] तुंगानि सौध-वेश्मानि, घोषयन्ति वराऽङ्गनाः ।^{१०}
 ४८उ] यथा कैलास-शृंगाणि, शतशः किन्नरी-गणाः ॥५२॥ [N
 ४६पू] 'स्त्री-वेषैः स्त्री-समाचारैर, वनिताऽङ्ग-पयोधरैः ।^{१०}
 N] उत्कृष्ट-नूपुर-रवैः, सरो हंसैरिवाऽऽवृतम् ।^{१०} ॥५३॥ [N

१. ब रा ल, ल, म प्र च-
 ० तालघोषेण । २. रा ल, प्र-घोषय० ।
 ल, -किंकिणीभिश्च ना० ॥
 ३. प्र-० वसंयतायुक्तं । ४. फ अ-
 ० संकुलम् ॥
 ५. ब रा ल, म प्र-दिव्यैर्धूपैश्च धूपैः । ल, -दिव्यधूपैश्च० ॥
 ६. अ-० पिकाभिः प्रकाशितम् ॥

७. ब रा ल, ल, म प्र च-परित्यज्य ।
 ८. रा-० भिरिवोज्ज्वलत् ॥
 ९. आ-घोषैर्वेश्मानि । १०.
 फ-शोभयन्ति स्म तद्वैश्च शोभमाना
 वरास्त्रियः । ११. फ अ-कैलाश ।
 १२. आ-किन्नरीगणः ॥
 १३. ब रा ल, ल, म प्र-स्त्री-
 वेशैः स्त्री० । १४. अ-० चरैश्चलिता० ।

१५. अतः परमधिकः पाठः—

म—इतश्चेतश्च धावद्भिर्वृतं वर्षशतैरपि ।

अ—इतश्चेतश्च धावद्भिर्वृतं वर्षवरैराप ॥

१६. ल, -स रत्नशतसंकुलम् । १७. अ आ-नास्ति ॥

N] इतश् चेतश् च धार्वद्रिर्, वृत्तं वर्ष-धरैर् अपि ।

विनीत-जन-संवाधं, स्त्री-रत्न-सुसंमाकुलम् ॥५४॥^४ [N

४२] स व्यूढ-कक्षं हनुमान्, प्रविवेश महद् गृहम् । [४३उ

N] रशना-नूपुरै-रवैर्, मनो हंसैरिवाऽऽकुलम् ॥५५॥ [N

इत्याषि रामायणे सुन्दरकाण्डे लंका-विचयो

नाम चतुर्थः सर्गः ॥४॥

१. प्र च-० निर्वृतेः । २. ब रा
म प्र च-विदगणैरपि । ३. ब रा म
प्र-क्षीरक्षतसंकु० । ४. ल_१ ल_२ अ-
नास्ति ॥

५. ब रा-व्यूहकक्षं । फ ल_२

म प्र अ-व्यूहकक्षं । ६. आ-राक्ष-
सीनूपुर० । ७. आ फ रा ल_२ ल_२
य प्र अ च-सरो ॥

८. फ-वनप्रवेशो । ल_२-भवन-
विचयो ॥

[बं-१३]= [पञ्चमः सर्गः] =[दा-२]

तस्यै तत्र प्रे(वि)को(ष्ट)ष्ठस्य, मध्ये विपुलमायतम् ।

६] ददर्श भवनं श्रेष्ठं, हनुमान हँरि-यूथपः ॥१॥ [१

स मार्गमाणो वैदेहीं, सीतां कमल-लोचनाम् ।

N] वानरः परि-चक्राम, हनुमाञ् छत्रु-सूदनः ॥२॥ [३

३पू] अर्ध-योजन-विस्तीर्ण, सार्ध-योजनम् आयतम् ।

N] तद् गृहं राक्षसेन्द्रस्य, बहु-प्रासाद-संकुलम् ॥३॥ [२

चतुर-विषाणैश्च गजैर्, द्वि-विषाणैश्च तथैव च ।

N] परि-क्षिप्तम् असंवाधं, रक्ष्यमाणम् उदाऽऽयुधैः ॥४॥ [५

राक्षसीभिश्च च पत्नीभी, रावणस्य निवेशनम् ।

आहृताभिश्च च विक्रम्य, राजकन्याभिरावृतम् ॥५॥ [६

तं नक्र-मर्कराऽऽक्रीर्ण, तिमिगिल-झषाऽऽकुलम् ।

N] वायु-वेगं-समुद्धूतं, पन्नगैर् इव सागरम् ॥६॥^{१३} [७

१. फ-तस्यालयं । च अ-तस्या-

लयः । २. फ अ च-वशिष्टस्य ।

३. फ रा च ब म प्र ल, ल, अ-
भवनश्रेः । ४. अ-माहतात्मजः ॥

५. रा ब म प्र ल, ल-नास्ति ॥

६. आ अ-साग्रयोः । च-
साग्रयोजनमायताम् ॥

७. आ ल, ल-रक्षमाः व-
वक्ष्यः ॥

८. च ब म प्र ल, ल-राक्ष-

सीभिः । ९. फ-स बहुभी । च ब

म प्र ल, ल-पत्नीभी । अ-स
बहीभी । १ म-नास्ति । हरिता-

लित इव ॥

११. फ-तत्र कर्मकराः । रा प्र

ल, ल-उत्कर्मकराः । १२. रा च

ब म प्र ल, ल-गसमप्रलयं ।

१३. म-नास्ति ॥

या च वैश्रवणे लक्ष्मीर, या चेन्द्रे हरि-वाहने ।

[N] सा रावण-गृहे पद्मा, निसर्मेवाऽर्नपायिनी ॥७॥ [८

यादृशं हि कुबेरस्य, यमस्य वरुणस्य च ।

[N] तादृशं तद्विशिष्टं वा, तस्य रक्षः-पतेर गृहम् ॥८॥ [९

[बं-N] ततो ददर्शाऽद्भुत-हेम-जालं, [दा-७]

व्यासक्त-वैडूर्य-सुहेम-जालम् । [१५

विद्युद्विनेद्धं सै-विहंग-जालं, [१४

तडिद्विनेद्धं स विहंग-जालम् ॥१॥ [N

ददर्श नानाविध-वाजि-शालाः, [N

प्रधान-शालाश् च शशांक-शालाः ।

मनोहराश् चाऽपि पुनर् विशाला,

ददर्श वेष्मादिषु चित्र-शालाः ॥१०॥ [२

गृहाणि नानावसु-राजितानि,

देवाऽसुरैश् चाऽपि सु-पूजितानि ।

१. प्र-यथा । २. फ ल_१ ल_२-

हरिवाहने । ब प्र-हरिवाहिनी । ३.

फ-या सा । रा ब म प्र ल_१ ल_२-

लक्ष्मीर् । ४. च प्र-०वानुयायिनी ।

ब-०मेवावपा० ॥

५. फ-नाकम्यतेर्गु० ॥

१. च प्र ल_१ ल_२-०द्वयसहेम० ।

२. ल_२-विद्युत्पिनद्धं । ३. म-हरिता-

लित इव पादः । ल_२-नास्ति । ४. ल_२-

तडिद्विनेद्धं । ५. ल_१ ल_२-नास्ति

पादः । ६. आ फ-अतः श्लोकादारभ्य

यावदुपजातिवृत्तं पाठो न दृश्यते ।

अ-गृहोत्तमं सुप्रतिपन्नरूपमित्यन्तः

पाठो नास्ति ॥

७. प्र-नाना विविधा विशालाः ।

ल_१-नानाविधवाजिशालं । ८. रा म-

विहंगशालाः । ९. अतः परमधिकः

पाठः—

ल_१—कपिप्रवीरो धृतहस्ततालाः (?) ।

सर्वैश्च दोषैः परि-वर्जितानि,
कपिर्ददर्शाऽति-बलाऽर्जितानि ॥११॥ [३]

तानि प्रसन्नानि समाहितानि,
मयेन तत्राऽपि विनिर्-मितानि ।

महीतले सर्व-गुणाऽन्वितानि,
ददर्श लंकाधिपतेर् गृहाणि ॥१२॥ [४]

ततो ददर्शोच्छ्रित-शैल-रूपं,
मनोहरं काञ्चन-चारु-रूपम् ।

रक्षोऽधिपस्याऽऽत्म-बलाऽनुरूपं,
गृहोत्तमं सु-प्रतिपन्न-रूपम् ॥१३॥ [५]

नाना-तरुणां कुसुमाऽवकीर्णं,
गिरिरिवाऽग्रं रजताऽवकीर्णम् । [६]

नारी-प्रवेकैर् अपि दीप्यमानं,
तडिद्भिर् अंभोर्दमिवेध्यमानम् ॥१४॥ [७]

१. प्र-०तिबलाजितानि ॥ २. व रा च म प्र-स प्रतिपन्न० ।
३. अतः परमधिकः पाठः—

च—महीतले स्वर्ग इव प्रकीर्णम् । †

च—प्रक्रीडितैः सूर्यसमानरूपम् ॥ ‡

४. प्र-कुसुमावकीर्णम् । ५. अ- वेद्यमानं । रा-०म्भोदधिमेध्य० ।
०कैरधि० । ६. प्रल, ल, ब-०दमि- ७. अतः परमधिकः पाठः—

अ च—हंसप्रवेकैरतिवर्धमानं वेश्मान्तमेवाभिसमुद्ध्यमानं ।

च—महाकपिस्तत्र महाविमानं ।

म—मनः प्रवेकैरिव वाह्यमानं ।

श्रियावृतं खे सुकृतं विमानं ।

पुष्पाह्वयं नाम विराजमानं ॥

रत्नप्रवेकैरभिवर्द्धमानम् ॥

† ब म—महीतले स्वर्गमिव प्रकीर्णम् ।

‡ म—प्रक्रीडनैस्तूप(र्य) शतानुकीर्णम् ।

यथा नगाऽग्रं बहु-धातु-पूर्णं, [८]

मही-भृतं काञ्चन-राजि-पूर्णम् ।

अलंकृतं वृक्ष-वितान-पूर्णं, [९]

पुष्पैर् वृतं केसर-रत्न-पूर्णम् ॥ १५ ॥

कृतानि वेष्मानि सु-पुष्कलानि,

पुनश् च पद्मोत्पल-केसराणि ।

वैनानि चित्राणि मनो-हाराणि, [१०]

पश्यन् विचित्राणि चचार मारुतिः ॥ १६ ॥ [N]

कृताश्च वैदूर्य-मया विहंगाः,

रूप्य-प्रवालैश्च पुनश् चितांऽगाः ।

चित्राश् च नाना-वसुभिर् विहंगाः,

पुष्पाऽऽह्वये भक्ति-चिताः कुरंगाः ॥ १७ ॥ [१२]

१. प्र अ-महीभृतां । २. च म-
शैले कृतं । ३. अ-पुष्पैः कृतं ॥

४. च ल_२-सुपुष्कराणि ।
अतः परमधिकः पाठः—

ल_२ च म—यथा प्रफुल्लानि च पुष्कराणि ।

५. अ-नाना विचित्राणि । ६. अधिकः पाठः—

ल_१—मृगाकुलान्यत्र धनावराणि ।

७. व रा ल_१ ल_२ म प्र अ-नास्ति
पादः ॥

९. अ-० सुभिर्भुजंगाः । म प्र ल_१-
नास्ति पादः । १०. अ-पुष्पाक्षये ।

८. रा-रूपप्रवा० । अ-रत्नमप्रवा०

११. अतः परमधिकः पाठः—

रा—द्विजाश्च पक्षार्चितरक्ततुण्डाः । *

च—रक्ताश्च चामीकररक्ततुण्डाः ॥†

रा अ च—प्रवालजाम्बूनदरक्तपक्षाः ।

च—सनीलमावृत्य विजित्य पक्षाः ॥‡

* च—द्विजाश्च पक्षार्चितनक्रतुण्डाः ।

अ—शिवाश्च पक्षाः शितरक्ततुण्डाः ।

† अ—द्विजाश्च चामीकररक्ततुण्डाः ।

‡ अ—सनीलमावृत्य विहंगमपक्षाः । रा-०० विजित्या (?) पक्षाः ।

नियुध्यमानाश्च गजाः सु-हस्ताः, [१४'
 तथैव पद्मोत्पल-दाम-हस्ताः ३। [N
 लक्ष्मीस्तथा पद्म-वितान-हस्ताँ, [१४
 गृह्णोऽन्तरे राजति तस्यै संस्था ॥१८॥ [N
 इत्थं स तद् गृहम् अभिवीक्ष्य सुन्दरं,
 सु-विस्मयं नगमिव चारु-कंदरम् १।
 पुरं च तत् परम-सुगंधि-मंदिरं,
 हिमाऽत्यये नगमिव चारु-सुंदरम् ॥१९॥ [१६
 ततः स तां कपिर् अवीक्ष्य पूजितां,
 वरां पुरीं तदधिप-बाहु-निर्जिताम् ।
 ददर्श नो जनक-सुतां गुणाऽन्वितां,
 सु-दुःखितां पति-गुण-वेगं (?) वर्जिताम् ॥२०॥ [१६

रा अ च—कामस्य साक्षादिव भान्ति पक्षाः ।

रा अ—कृता विहंगा सुमुखाः सुपक्षाः ।

१. ल _१ ल _२ -संयुध्य० । २. प्र- नास्ति पादः । ३. च अ-लक्ष्मीस्तदा ।	७. ब-शंयः ? । ८. ल _१ ल _२ - सविस्मयं । ९. च-नागमिव । १०.
४. च ल _१ ल _२ अ-पद्मनिमग्नहस्ता ।	अ-नास्ति पादः । ११. च अ ल _२ -
५. च अ-गृहांगणे । ६. प्र ल _१ -	चारुमन्दिरं । प्र ल _१ -चारुमन्दरं ।
तत्र ॥	अ-अतः परमधिकः पाठः-

ददर्श नानाविध-वेश्म-सुन्दरम् ॥

१२. ल _१ -० पद्माहुवर्जितां । ल _२ -	अ-गुणोन्वितां ? । १४. म-० गुणवेश्म० ।
० पद्माहुपालितां । १३. च-गुणार्जितां ।	अ-हरिर्बभूवाधिकदुःखदुःखितः ।

ततस्तदा बहुविध-भाविताऽऽत्मनो,

महात्मनः स्वयम् उचिताऽऽर्य-वर्त्मनः ।

अपश्यतोऽभवद् अति-दुःखितं मनो,

वपुष्मतः प्रवि-चरतो महात्मनः ॥२१॥ [१७

इत्यार्षे रामार्यणे सुन्दर-काण्डे रावणै-भवन-वर्णनं

नाम सर्गः ॥

१. च-स्वयमनुविचार्यव० । ल,-
स्वस्मदितार्यव० । अ-रघुरुचिरार्यव० ॥

२. रा-श्रीरामायणे । ३. रा

म प्र ल, ल२-भवनवर्णनं । अ-
भवनवर्णनो ॥

[बं-N]

४२श-पृष्ठत उपरि मुख्यपाठः ।

[दा-२]

वेश्मनस्तस्य मध्यस्थम्, अन्यद् वेश्म विनिर्मितम् ।

दिव्य-निर्गूह-संकीर्णं, ददर्श हनुमान् कपिः ॥२२॥ [१०

ब्रह्माऽर्थं हि^१ कृतं दिव्यं, दिवि यद् विश्व-कर्मणा ।

विमानं पुष्पकं नाम, सर्व-काम-गमं शुभम् ॥२३॥ [११पू

परेण तपसा लेभे, यैव कुबेरः पितामहात् । [११उ

कुबेराद् ओजसा लेभे, रावणस्तद् गृहोत्तमम् ॥२४॥ [१२

ईहामृग-समा-युक्तं, कार्तस्वर-हिरण्-मयम् ।

सुदृढैर् आवृतं स्तम्भैः, प्रदीप्तमिव च श्रिया ॥२५॥ [१३

मेरु-मंदर-संकाशैर्, उल्-लिखद्विर् इवाऽबरम् ।

कूटाऽऽगारैः शुभाऽऽकारैः, सर्वतः समलंकृतम् ॥२६॥ [१४

ज्वलनाऽर्क-प्रतीकाशैः, सु-कृतैर् विश्वकर्मणा ।

हेम-जाल-प्रतिच्छन्नं, रत्न-वैडूर्य-वेदिकम् ॥२७॥ [१५

१. ब म-मध्यांतरन्यद् । प्र-
वेद्यांतर० । ल_१-मध्यांतर० । २. फ-
दिव्यनिगूह० । रा च म प्र ल_१ ल_२-
दिव्यं निगूहं स । ब-दिव्यं निर्गूहं स०
अ-दिव्यं निज्जूह० ॥

३. रा-विकृतं । अ-विहितं । ४.
च-म श्रुतम् । अ-सर्वकामफलप्रदं ॥

५. म-यः । ६. ब च फ म प्र
ल_१-कुबेरात्तेजसा ॥

७. फ अ-ईहामृगगणाकीर्णं ।
रा च ब म प्र ल_१ ल_२-चित्रैर्मृगैः

समायुक्तं । ८. फ रा च ब म प्र
ल_१ ल_२ अ-कार्तस्वरहिरण्मयैः । ९.
च ब म फ ल_२ अ-सुकृतैरा० । प्र-
सुकृतमा० । सुकृतं चावृ० ॥

१०. रा च म प्र ल_१ ल_२-
शुभाचारैः । आ-शुभागारैः । ब-शुभा-
घारैः । ११. फ-सर्वशः ॥

१२. च ब म प्र ल_१ ल_२-सुकृतं
वि० । रा-स्वकृतं वि० । १३. फ रा
च ब म प्र ल_१ ल_२-स्वमवै० ॥

सर्व-रत्न-समा-कीर्णं, तपनीय-विचित्रितम् । [N
 जाल-वातायनैर्युक्तं, काञ्चन-स्फाटिकैरपि ॥२८॥ [१६पू
 हेमैरु आभरणैः श्लक्ष्णैः, प्रसृतैः सु-समाहितैः ।
 इन्द्रनील-महानील-मणि-प्रवर-वेदिकम् ॥२९॥ [१६उ

[बं-N]प्रतप्त-जांबूनद-जाल-चित्रितं, [दा-८]
 ददर्श वीरः पर-वीर-हा कपिः । [१उ
 तदप्रमेय-प्रतिकार-कृत्रिमं,
 स्वयं कृतं साध्विति विश्वकर्मणा ॥३०॥^२
 दिवं-गमं वायु-पथे प्रतिष्ठितं,
 व्यरोचताऽऽदिस-पथस्य लक्ष्मवत् । [२उ
 यद् यत् पृथिव्यामभिराम-रूपं,
 तत् तत् कृतं भूमि-तलेऽपि तस्य ॥३१॥ [N
 नाऽस्फाटिकं नाऽमणिरत्न-पूर्णं,
 नाऽराजतं किञ्चिद् अकाञ्चनं वा ।
 वनानि शैलौ नगराणि नद्यः,
 सरांसि चित्राणि च काञ्चनानि ॥३२॥ [N
 तले बभूवुः स्फटिकांस्तराणि,
 तस्मिन् विमाने तपसो निधाने ।

१. बं-०रत्नसमुक्तीर्ण । २. फ
 रा च व म प्र ल, ल_२ अ-काञ्चनैः
 स्फा० ॥

३. रा च व म-हेमैरारोहणैः ।

प्र-हेमैरारोहणैः । ४. प्र-तीक्ष्णैः । ५.
 फ-सुसमाहितैः । ६. इन्द्रनीलसमा-
 नील० । ७. इन्द्रनीलमयानील० ॥

१. साधिते । ल_२-स्वधिति । २.
 आ फ अ-अत्र आरभ्य सर्गसमाप्तिं
 यावत्पाठो नास्ति ॥

३. च-शैलो । ४. प्र-कंवलयनि ।
 ५. व म प्र ल_२-स्फटिकेवसावि ॥

भूस्तत्र रक्तोत्पल-पत्र-चित्रैः,

कीर्णा स-हेमोत्पल-पत्र-रेणुः ॥३३॥^१ [N

यथा-विधा राज-वरोत्तमाङ्गे,

चूडासु चूडा-मणयो वि-भान्ति ।

तथा-विधास्तत्र कृता विमाने,

स्तंभौश्च जालानि च वेदिकाश्च ॥३४॥ [N

स्तंभ-प्रमाणान्य् अविलम्बितानि,

स्तंभानि(?) चित्राण्य् अपि चोत्तमानि ।^२

तत्राऽपि वैदूर्य-कृतं विशालं,

यथा स-तारा-गणम् अन्तरिक्षम् ॥३५॥^३ [N

न तत्र किञ्चिन् न कृतं प्रयत्नार्तं,

न तत्र किञ्चिन् न महाऽर्ह-रत्नम् ।

न तत्र किञ्चिन् न महा-विशेषं,

न ते विशेषा नियताः सुरेष्वपि ॥३६॥ [३

१. प्र-कृष्णे । ल_१-कृष्णः ।

३. ल_२-०वरोत्तमाङ्गे । ४. ब

२. आ अ फ च-अधिकः पादः ।

रा म प्र ल_१ ल_२-विमान० । ५.

खद्योतवर्णश्च सुवर्णरेणुः ॥

च-सज्जश्च ॥

६. अतः परमधिकः पाठः—

च—दामानि पद्मोत्पलचंपकानां ।

प्रसक्तमुल्लोचकृतं सुरम्यं ॥

७. च-तल्लीङ् । ल_२-तत्रास्य ।

स्तरभादिपदल्लीवस्वमुपेक्ष्यम् ॥

८. सन्दिग्धशामाण्यमेतत् पद्यम् । तथाहि

९. ब म प्र ल_१ ल_२-प्रयत्नं ॥

तपः-समाधान-पराक्रमाऽर्जितं,

मनः-समाधान-विचार-चारितम् ।

अनेक-संस्थान-विशेष-निर्मितं,

ततस्ततः श्लक्ष्ण-विशेष-दर्शनम् ॥३७॥ [४

सुराऽसुराणामपि दुष्प्रधर्षणं,

दुरा-सदं मारुत-वेग-दर्शनम् । [N

महात्मनाम् उग्रतपः कृताऽऽत्मनां,

यशस्विनां पुण्यकृतां यथाऽऽलयम् ॥३८॥ [५उ

विशेषितोच्चासन-संप्रति-ष्ठितं,

वि-चित्र-कूटं बहु-कूट-मण्डितम् ।

मनोभिरामं शरदे (दि) व(न्दु) निर्मलं,

महाऽभ्रकूटं विविधाऽभ्र-मण्डितम् ॥३९॥ [६

वहन्ति यत् कुण्डल-शोभिताऽऽनना,

मनो-जवा भूत-गणाः सहस्रशः । [७पू

वसन्त-पुष्पोत्कर-चित्र-दर्शनं,

वसन्त-मासाद् अपि कांत-दर्शनम् ।

स पुष्पकं नाम विमानम् उत्तमं,

ददर्श तद् वानर-वीर-सत्तमः ॥४०॥ [८

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे पुष्पकवर्णनं

नाम सप्तमः ॥

१. रा ल_२-ततः स० । २. ल_१
० धानपैरः समा० ॥

३. म-दुष्प्रदर्शनं । ४. ब-जरा-
सदं । च ल_२-दुराधरं । ५. च-
तथालयम् ॥

६. च-विशालतोच्चामसनं । प्र-

विशेषतो० । ७. रा च प्र ल_१ ल_२-
शरदीव । ८. प्र-निर्मितम् ॥

९. रा-०न्तपुष्पोद्गमचारुद० ।
१०. प्र-ब्राह्मवि० । ल_१-चैव । ११. ब म
प्र ल_१-०रमुत्तमः ॥

[बं-१३]

(४८श-पृष्ठत उपरि मुख्यपाठः)

[दा-९]

५३] आरुरोह हरि-श्रेष्ठो, विमानं पुष्पकं शुभम् ॥२९॥^१[१९३

N] सै तत्रै गन्ध(ःन्धं)-संयुं(ःस)क्तं, पान-माल्याऽनुभक्षजम् ।^२

८३] दिव्यं संमूर्छितं जिघ्रन्, रूपवन्तम् इवाऽनिलम् ॥४१॥^३[२०

स गन्धस्तं महा-सत्त्वं, बन्धुर् बन्धुमिवोत्तमम् ।

९] इत एहीत्यं उवाचैनं, तत्र यत्र स रावणः ॥४२॥ [२१

ततस्तां प्रस्थितः शालां, ददर्श महतीं शुभाम् ।

१०] रावणेन पराऽऽक्रांतां, कान्ताम् इव वर-स्त्रियम् ॥४३॥ [२२

मणि-सोपान-विकृतां, हेम-जाल-विर्जिताम् ।

११] स्फाटिक-प्रावृत-तलां, दन्ताऽन्तरित-रूपिकाम् ॥४४॥ [२३

मुक्ता-मणि-प्रवालैश्च, रूप्य-चामीकरैर् अपि ।

१. फ-महत् । २. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-नास्ति । ३. च ब म ल_२ अ-तत्र प्रसक्तो । प्र ल_१-तत्र प्रसक्तं । ४. फ-गंधसंसक्तं । च ब म ल_२ अ-गंधं तं । प्र ल_१-सौगंध्यं । ५. च-पानमन्योन्यभक्षणम् । ब म प्र ल_१ ल_२-पानमन्योन्यभूषणं । अ-पानमाल्यान्तरिक्षजम् । ६. रा-नास्ति ॥

७. आ-दिव्यसंमूर्छनं । ८. च ब प्र ल_१-जघ्नौ । ९. फ-उत्पिबन्तमिवा । आ प्र अ-०न्तमिवा-

नलं । रा-नास्ति ॥

१०. आ-०हीत्युवाचेमं । ११. फ ब अ-रावणम् । १२. ब-शैलां ॥ १३. फ-रावणस्य मनःकान्तां । १४. ब-वनस्त्रि० । १५. रा ब म प्र ल_१ ल_२-०पानसुकृतां । १६. अ-०लविभूषितां ॥

१७. च-दान्तान्त० । ब म प्र ल_१ ल_२-धारवन्तरित० । १८. फ रा च म प्र ल_१ ल_२-०स्तिरूपकां । १९. फ-मुक्ताफलप्र० ॥

- १२] विभूषित-मणि-स्तंभां, सुवर्ण-स्तंभ-भूषिताम् ॥४५॥ [२४
समैर् ऋजुभिरत्युच्चैः, समन्तात् सु-विभूषितैः (?ताम्) ।
१३] स्तंभैः पक्षैर् इवाऽत्युच्चैः, दिवं संप्रस्थितैरिव ॥४६॥ [२५
महत्यां कुथयांऽऽस्तीर्णां, पृथिवीलक्षणांऽकया ।
१४] पृथिवीम् इव विस्तीर्णां, स-राष्ट्रां हेम-मालयां ॥४७॥ [२६
नादितां यंत्रं-विहगैर्, दिव्य-गन्धाऽधि-वासिताम् ।
१५] परार्ध्याऽऽस्तैरगैर्जुष्टां, रक्षोऽधि-पति-सेविताम् ॥४८॥ [२७
धूमेनोऽगुरु-धूपानां, विमलां हंस-पांडुराम् ।^{१६}
१६] चित्रां पुष्पोपहारेण, कल्माषीमिर्व सु-प्रभांम् ॥४९॥ [२८
मनः-प्रह्लाद-जनेनीं, कामस्याऽपि प्रमोदिनीम् ।

१. फ-सुबहुस्तम्भमंडितां । अ-
सुबद्धस्तम्भमंडितां । २. आ-०भिर-
त्युच्चैः । ३. रा व म प्र ल, ल२-
समेतां च विभूषितां ॥

४. रा च म प्र ल, ल२-दिवः ।
ब-दिवि । अ-गिरि । ५. रा च म
प्र ल, ल२-०तैरपि । ६. च-महत्
पर० । ७. आ-कुलयास्तीर्णां । अ-
कथयाकर्णां । ८. च-सराष्ट्रगृहमालया ॥

९. फ-सराष्ट्रगृहमालया । अ-
सुवस्तुष्टमालया । रा म प्र-शाला-
नूपुरमालिनीं । च-शालां नूपुरमा-
लिनीं । ल, ल२-शालं नूपुरशालिनीं । ल२-
शालनूपुरशालिनीं । १० आ अ-
नादितं । ११. आ फ-यत्र वि० ।

अ-पुण्यवि० । १२. अ-०धिवासितं ॥

१३. आ-०ध्याभरणे० । १४.
आ-धूपेना० । १५. रा च व म प्र
ल, ल२-दंतपांडुरां । १६. ल२-नास्ति ॥

१७. रा व प्र ल, ल२-पूर्णां । म-
पूर्णपु० । अ-चित्रपु० । १८. रा च व
म-कल्माषामि० । प्र-कल्माषां सुप्रभा-
मिव । ल, ल२-कलुषां सुप्रभामिव ।
आ-कल्माखीमि० । १९. आ रा प्र
म ल, ल२ च अ-मनःसंहाद० ।
२०. आ-वालस्यापि प्रमोदिनीं । रा
ल, ल२-वर्षस्यापि प्रसादिनीं । अ-
चित्तस्यापि प्रसा० । ब-वामस्यापि
प्रसा० ॥

- १७] हृच्छोक-नाशिनीं दिव्यां, श्रियः संजननीमिव ॥५०॥ [२९
इन्द्रियाणीन्द्रियाऽर्थैश्च, समं पंचभिर् उत्तमैः ।^३
१८] तर्पयन्तीं च सततं, सदा रावण-सेविताम् ॥५१॥ [३०
स्वर्गोऽयं देवलोकोऽयम्, इयं सिद्धिः परा भवेत् । [३१
२०] इति संचिंत्य स तदा, बहुधा बहु-चिंतया ॥५२॥ [N
प्र-ध्यायत इवाऽपश्यत्, प्रदीपाम् तत्र काञ्चनान् ।
२१] धूर्तानिव महा-धूर्तैर्, देवनेन परा-जितान् ॥५३॥ [३२
दीपानां च प्रकाशेन, श्रिया चाऽर्तुलया तथा ।
१९] अर्चिभिर् भूषणानां च, तां प्र-दीप्ताम् अमन्यता ॥५४॥ [३३
N] काञ्चनैर् उद्यतैर् दीपैः, समन्ताद् अवभासिताम् । [N
कपाट-जालैर् विततैर्, उद्गमन्तीं प्रभाम् इव ॥५५॥
N] तां तदा प्राविशद् दृष्टो, हनुमान् पवनोऽऽत्मजः । [N

१. आ रा च ब म प्र ल_१-
श्रेयः सं० २. रा च ब म प्र ल_१-
समैः । ३. ल_२-तासि ॥
४. आ च अ-तर्पयामास । प्र-
तर्पयन्तीव । ५. फ अ-सदा । ६.
फ अ-रावणसेवितं । आ-रावणसेविनीं ।
७. रा ब म प्र ल_१ ल_२-स्वर्गार्थं ।
८. फ-ब्रह्मलोकोयमि० । रा ब म
प्र ल_१ ल_२-देवलोकार्थमि० । ९. फ-
सिद्धिः परममा इति । रा ब म प्र
ल_१ ल_२-सिद्धिप्रदा म० । अ-सिद्धिः
परा मता ॥
१०. फ-संचिंतयामास बहु ।
११. फ-इति चिंतया । रा च म प्र ल_१
ल_२-बहु चिन्तयत् । १२. रा ब म

प्र ल_१ ल_२-प्रध्यायन्नेव चापश्यत् ।
अ-प्रध्यायन्त इवा० ॥

१३. रा च ब प्र ल_१ ल_२-
० देवतैर्न । १४. अ फ-तु । १५. फ-
वातु० । प्र-जाज्वल्य० । १६. रा ब
म प्र ल_१ ल_२-तथा ॥

१७. फ-संप्रदीप्तोवमन्यते । रा
ब म ल_२-दीप्तदीप्ताम० । प्र ल_१-
दीपदीप्ताम० । १८. फ-कांचनैरुज्ज-
लैर्दी० । १९. रा च ब म प्र ल_१
ल_२-दूरात्प्रणिहितेक्षणः ॥

२०. ल_२-कपाटजालैर् । २१.
रा-प्रजामिव । २२. ल_२-प्राविशद्दृष्टो ।
२३. फ-माहतात्मजः ॥

- [N] निशब्द-पद-विक्षेपो, दूरात् प्रणि-हितेक्षणः॥५६॥ [N]
ततोऽपश्यत् कुंथाऽऽसीनं, नानावर्णाऽम्बर-स्रजम् ।
२२] सहस्रमेव नारीणां, नानावेषं चयं त्विषामँ ॥५७॥ [३४
परावृत्तेऽर्ध-रात्रे तु, पान-निद्रा-वशं गतम् ।
२३] क्रीडिताद् विरतं सर्वं, सुषुप्ते बहुलं ततः ॥५८॥ [३५
तत् प्रसुप्तं विररुचे, निशब्दाऽम्बर-भूषणम् ।
२४] निशब्द-हंस-भ्रमरं, यथा पद्म-वनं महत् ॥५९॥ [३६
तासां संवृत-दंष्ट्राणि, मीलिताऽक्षाणि मारुतिः ।
२५] अपश्यत् पद्म-गन्धीनि, वदनानि स योषिताम् ॥६०॥ [३७
२६पू] प्रबुद्धानीव पद्मानि, तासां बुद्ध्वा क्षपाऽस्यये ।
[N] पुनः संवृत-पद्माणि, रात्राविव बभूवुस् तदा ॥६१॥ [३८
इमानि वैक्वत्र-पद्मानि, नारीणां नेत्रं-षट्पदाः ।

१. फ रा च प्र म ल, ल, अ-०पदविक्षेपैः । २. रा च प्र म ल, ल, दूरप्र० । ३. आ अ-०श्यदथासीनं । रा-०श्यत्कचाकीर्णं । च-०श्यत्कथाकीर्णं । ब म प्र ल, ल, २-०श्यत्कचाकीर्णं ॥

४. आ फ च ब-०वेषचयस्त्वि० म-०वेषचयं त्वि० । प्र-नानावेषं चय-स्त्वि० । ल, १-०वेषचयस्त्वि० । ल, २-०वेषं चयस्त्वि० । अ-नानावर्णसमत्वि० ॥

५. अ आ-क्रीडित्वा । फ रा ब म प्र ल, ल, २-क्रीडिताद् । ६. अ-उपरते । ७. आ-तन्तु । ८. आ-हनु-मानित्यमन्यत । च ल, २-सुषुप्तं बहु० । रा म प्र ल, २-प्रसुप्तं बहु० । अ-सुषुप्तं व० । ९. फ-ततः प्रसुप्तं ।

रा च ब म प्र ल, ल, २-तत्र सुप्तं । १०. फ-विरुचिरे । ११. रा ल, २-निशब्दं वर० । ल, १-०ब्दं वरभूषितम् ॥

१२. फ-०तदन्तानि । रा-संवृत्तदं । अ-०तदंतानां । १३. फ रा च ब म प्र ल, ल, २-मीलिताक्षीणि ॥

१४. रा म प्र ल, ल, २-पद्म-गंधानि । १५. रा-बद्धान् ॥

१६. फ रा ब म प्र ल, ल, २-अ-संहृतप० । १७. रा-रात्राविव । ल, २-रात्रावेव । ब-मीलिताक्षीणि । १८. रा म प्र-यथा तथा । ल, ल, २-ब-मारुतिः । १९. फ-पद्मवक्त्राणि । २०. फ च ब म प्र ल, ल, २-मत्त-षट्पदाः । रा ल, २-स तु षट्प० ॥

- २७] अम्बुजानीति मन्वानः(?)नाः), प्रार्थयन्ते पुनः पुनः॥६२॥ [३९
 इतीऽवाऽमन्यते श्रीमान्, उपेत्यै सै महा-कपिः ।
 २८] मेने हि^१ गुणतस् तानि, समानि सलिलोद्भवैः ॥६३॥ [४०
 सा तस्य शुशुभे शाला, ताभिः स्त्रीभिर् विराजिता ।
 २९] शरदीऽव प्रसन्ना द्यौस्, ताराभिरभिषोभिता^१॥६४॥ [४१
 ताभिः परिवृतः शूरः, शुशुभे राक्षसेश्वरः ।
 ३०] यथा हुडुर्पतिः श्रीमांस्, ताराभिरभि-संवृतैः ॥६५॥ [४२
 याश्च्यवन्त्यम्बरात्तारास्, तत्र मन्ये निराकृताः ।^{१६}
 ३१] इमास्ताः सङ्गताः कृत्स्नांस्, तत्रामन्यत वै हरिः॥६६॥ [४३
 ताराणामिव हि व्यक्तं, महतीनां महाऽर्चिषाम् ।^{१७}
 ३२] प्रभां वर्णः प्रसादश्च, विरेजुस् तत्र योषिताम् ॥६७॥ [४४
 व्यावृत्त-वसनास् तत्र, प्रकीर्ण-वर-भूषणाः ।^{१८}

१. फ रा च अ-अंबुजानीव । २. रा-मन्वामः । म प्र ल_१-मन्वनः ।
 ३. आ-प्रार्थयन्ति । ४. आ-इति चामन्यत । ५. फ-मासीनास्तानुपेत्य ।
 रा ल_२-श्रीमानुपेत्य । ब म प्र ल_१-श्रीमानुपेत्य च । ६. च-सहसा कपिः ॥
 ७. फ-०ऽथ । ८. च-०भिरिवशो० ।
 ९. अ-नास्ति । १०. अ च-नास्ति ॥

११. फ-ह्यम्बु० । १२. रा ब म प्र ल_१ ल_२-स्ताराभिः परिवारितः । १३. च अ-नास्ति । १४. फ म-यादव संत्यम्बरे ताराः । च-

याश्च्यवन्त्यम्बरात्ताराः । १५. फ रा म-०त्ताराः काले काले निराकृताः ।
 च अ-०त्ताराः काले काले निराकृताः ।
 १६. रा ब म प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥

१७. आ-संवृताः । १८. अ फ सर्वास्त० । रा च ब म प्र ल_१ ल_२-सर्वाः प्रकीर्णांवरभूषणाः । १९. रा च ब म प्र ल_२ ल_२ अ-नास्ति ॥

२०. फ अ-प्रभावर्णप्रसादाश्च ।
 २१. फ-योषितः । २२. अ-व्यावृत्तिः शिरसस्तत्र । २३. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥

- ३३] पान-व्यायाम-काले च, निद्राऽपहृत-चेतसः ॥६८॥ [४५
 प्रभ्रष्ट-तिलकाः काश्चित्, काश्चिद् उत्कटनूपुराः ।^{१५}
 ३४] पार्श्व-गलित-हाराश्च, काश्चित् परम-योषितः ॥६९॥ [४६
 संमुक्त-रसनाः काश्चित्, काश्चित् प्रसस्त-वाससः ।
 ३५] व्याविद्ध-रसना-दामाः, किशोर्य इव बाहिताः ॥७०॥ [४७
 सुकुण्डल-धराश्चाऽन्या, विच्छिन्न-मृदित-स्रजः ।
 ३६] गजेन्द्र-मृदितः फुल्ल, लता इव महावने ॥७१॥ [४८
 चन्द्राऽशु-निकराऽऽभाश्च, हाराः कासांचिदुत्कटाः^{१६} ।
 ३७] स्तन-मध्ये प्र-सुप्तानां, विरेजुर् हंस-सनिभाः । [४९
 अपरासां च वैडूर्याः, कादम्बा इव पतिगः^{१७} ॥७२॥

- ३८] हेमसूत्राणि चाऽन्यासां, चक्रवाका इवाऽभवत् । [५०
 हंसकारण्डवाऽऽक्रीर्णाश्च, चक्रवाकोप-शोभिताः ॥७३॥
 N] आपगा इव ता रेजुर्, जवनैः पुलिनैरिव । [५१

१. रा ब च म प्र ल, ल_२-
 व्यामकालैश्च । २. रा च ब म प्र
 ल, निवृत्तिः । ३. ब-काश्चिदुत्कटनूपुराः ।
 ४. फ नास्ति ॥

५. रा ब म ल, ल_२-पार्श्व
 गलितः । च-पार्श्वेन्द्रः ? अ-पार्श्व-
 गतिः ॥ ६. रा च ब म प्र ल, -
 मुक्तसारसनाः । ल_२-सुकुमारासनाः ।
 अ-मुक्तसारसनाः । ७. आ-प्रभ्रष्टवाः ॥

८. च-व्यावृद्धः । आ-आविद्धः ।

फ-द्वारसनामोदाः । रा ब म प्र
 ल, निवृद्धः । ल_२-विवद्धः ।
 ९. फ-लचयाः । १०. च ब म
 प्र ल, ल_२-विभिन्नः ॥

११. रा ब म प्र ल, -न्द्रम-
 धिता । १२. ल_२-नारितः ॥

१३. फ-तु सुप्तानां । अ-तु
 सुप्तायां । च-सुप्तानां । १४. प्र-
 जुह्वैमसं । १५. फ-नास्ति । १६.
 ल_२-नास्ति ॥

१७. फ- वाकोप कूजिताः ।
 १८. ल_२-नास्ति । आ-अत आरभ्य

सर्गसमाप्तिं यावत् पाठो नास्ति ॥

किंकिणी-जाल-नादिन्यस् ता हेम-तिलकाऽन्विताः ।

[N भाव-ग्राह्याः सुगन्धीराः सुप्ता नद्य इवाऽभवन् ॥७४॥[५२

मृदुष्व अंगेषु कासां-चित् प्रति-रूपं समुच्छ्रितैः(?)ताः) ।

३९] तौसां वभुर् भूषितानां शुभा भूषण-राजयः ॥७५॥[५३

अंशुकाऽन्ताश्च कासां-चित् मुख-मारुत-कंपिताः ।

४०] उपर्य् उपरि वक्त्राणां व्या-धूयन्ते पुनः पुनः ॥७६॥[५४

ताः पताका इवोद्धृता रत्नानां रुचिर-प्रभाः ।

[N नाना-वर्णाः सु-वर्णानां वक्त्र-मूलेषु रेजिरे ॥७७॥[५५

ववल्गुश्चाऽत्र कासां-चित् कुण्डलानि महाऽर्चिषाम् ।

४१] मुख-मारुत-कंपैश्च मन्द-मन्दैः सु-योषिताम् ॥७८॥[५६

शर्कराऽऽसव-गंधैश्च प्रकृष्या सुरभिः शुभैः ।

१. अ-०नादिन्यः । २. फ-हेमकन-
कांकिताः । अ-सहेमकनकांकिताः ॥

३. ब रा च म-भावग्राहोपसं-
भीराः । अ-हारग्राहापयस्तीरा । प्र-
भावग्रैवेप० । ल१-भावग्रावौप० ।
४. ब-समुद्धृतम् । रा म प्र ल,
ल२ रा-समुद्धृतं । च-समुच्छ्रितम् ।
अ-समुत्थितम् ॥

५. फ च-वभुर्भूषणानीव ।
अ-ता वभुर्भूषणानीव । ल१ प्र-
तासां भर्तुर्भूषितानां । ६. रा च-
अंशुकांश्च । प्र-अंशुकाश्चैव । ७.
फ च अ-०तघटिताः । ल१-तक-

खिताः ॥

८. च ब-इवोद्धृताः ।

९. ब रा च म प्र ल१ ल२-
नानावर्णसु० फ-नानावर्णैश्च व० । १०.
फ-भेजिरे । ११. फ-शुभार्चिषां अ-
महात्विषां ॥

१२. फ अ-०कंपैस्तु । १३.
फ-०मन्दैस्तु । प्र-०मन्दैश्च ।
१४. फ-०रावशागन्धेन । रा-
रासवर्ग० । च-०रासवर्गंधैश्च ।
प्र-रासवर्गंधैश्च । अ-शर्करासवर्ग-
धीनि । १५. फ-सुखः । च-सुखा ।
अ-सुखं ।

- N] तासां वदन-निश्वासः सिंघेवे रावणं तदा ॥७९॥ [५७
 रावणाऽऽर्जन-शंकाश्च काश्चिद् रावण-योषितः ।
 N] मुख-वातं स-पत्नीनाम् उपाऽजिघ्रन् पुनः पुनः ॥८०॥ [५८
 असर्थाऽऽसक्त-मनसो रावणे काश्चन स्त्रियः ।
 N] सु-स्थिरत्वार्त स-पत्नीनां प्रीयमाणा बभुस् तदा ॥८१॥ [५९
 बाहून् उपनिधायान्याः परिहारो (यौ) पंशोभिताः ।^{१३}
 N] अंशुर्कान्यैव सूर्सर्माणि प्रमदाम् तत्र शिश्रियुः ॥८२॥ [६०
 अन्या वक्षसि चाऽन्यस्याः तस्याः काचित् पुनर्भुजम् ।
 N] अपरा त्वंकमन्यस्याम् तस्याश्चापि परा कुचौ ॥८३॥ [६१
 ऊरु-पार्श्व-कटी-पृष्ठम् अन्योन्यस्याः समाश्रिताः ।
 N] परस्पर-निविष्टा^{१३}ऽग्यो मद-स्नेह-वशाऽनुगाः ॥८४॥ [६२
 एकीभूताश्च तं ताः सर्वाः सुषुप्तुस् तत्र योषितः । [६३७

१. ब रा म प्र ल_१-सुरभिनि०
 २. फ-शिखिरे । अ-निषेवे । ३.
 फ म अ-रावणस्तदा । ४. रा-
 ०णानंदशं । फ-०णानननिश्वासः ।
 ल_१-०णाननसक्ताश्च । अ-०णादर्श-
 संकाशाः ॥

५. फ-सुखान्मुखं । ६. फ-
 अत्यर्थं शक्त० । ल_१ अ-अत्यंतास० ।
 ७. रा च म प्र ल_१ ल_२-रावणं ।

८. ब-स्वस्थि० । ९. ब-
 उपाजिघ्रन् पुनः पुनः । फ-०प्रीयमाणा
 युयुस्तदा । १०. फ-बहून् उपनि० ।

अ फ-भिन्नाः-बाहूपरिनिधायान्याः ।

११. फ अ च-परिहासोप० । १२
 ल_२-नास्ति ।

१३. रा-०कानीव । १४. फ-
 तत्त्वानि । १५. अ-काश्चित् पुनर्ययौ ।

१६. फ रा म प्र ल_१ ल_२-०श्वाप्य-
 परा । च-०वाप्यपरा । १७. फ-भुजम् ।
 अ-ययौ । १८. रा-पार्श्वे । म-
 ऊरुपार्श्वं ॥

१९. ब म प्र ल_१ ल_२-०निवि-
 ष्टांगा । अ-०निविष्टास्ता । २०. ब फ
 रा म प्र ल_१ ल_२-एकीभूता स्म ॥

- N] अन्योन्य-गात्रसंस्पर्शतः प्रीयमाणाः सु-मध्यमाः ॥८५॥ [६३पृ
अन्योऽन्य-भुज-सूत्रैस् ताः स्त्री-माला ग्रथिता यथा ।
N] मालेव ग्रथिता तत्र शुशुभे मत्त-षट्पदा ॥८६॥ [६४
लतानां माधवे मासि फुल्लानाम् इव योषिताम् ।
N] अन्योऽन्य-बाहु-ग्रथितं संपन्न-कुसुमोच्चयम् ॥८७॥ [६५
व्यति-चेष्टित-सु-स्कंधं तथाऽक्षि-भ्रमराऽऽकुलम् ।
N] आसीद् वनमिवोद्धृतं स्त्री-वर्णं रावणस्य तत्र ॥८८॥ [६६
न चिरेणाऽपि सु-व्यक्तं न(?)तासां योषितां तदा ।
N] विवेकं(?)शक्यमा(?)रब्धुं भूषणाग्रांऽवर-स्रजाम् ८९ [६७
रावणं सुख-संसुप्तं ताः स्त्रियो विविध-प्रभाः ।
N] ज्वलिताः काञ्चनाऽऽदीप्ताः प्रेक्षन्ताऽनिमिषा इवा १० ॥ [६८
प्रेक्षसां चाऽभवत् कन्याम् तस्य काम-गमास्तदा ।
N] राजर्षि-नृप-दैत्यानां गंधर्वाणां च योषितः ॥११॥ [६९

१. ल_१-नास्ति । २. ब रा म
प्र ल_१ ल_२-० भुजसंवासाः । अ-
अन्योन्यं भु० । ३. फ-ग्रथिता ।
४. अ-इव ॥

५. फ-ग्रथिता । ६. अ-
सूत्रैः । ७. ल_१-स तु ष० । ब च
म प्र-० षट्पदाः । रा-० पदः । ८.
फ-फुल्लानां वायुसेवनात् । अ-फुल्लानां
वायुसेवितात् ॥

९. ब रा म प्र ल_१ ल_२-सप-
लीकु० । च-सपत्नकु० । अ-संपूर्ण-
कुसु० । १०. रा ब म प्र ल_१-व्यचेष्टत ।
ल_२-व्यत्यचेष्टत । च-व्यतिचेष्टत ।
११. ब म प्र ल_१-तथा सुष्ठु । रा-
यथा सुष्ठु । ल_२-तत्सर्वं । १२. फ अ-
अन्योन्यभ्रम० । ब-यथाक्षिभ्र० ॥

१३. ब-स्त्रीरत्नो । रा च म प्र
ल_१ ल_२-स्त्रीरत्नं । अ-स्त्रीपुरं । १४.
रा च म प्र ल_१ ल_२ अ-नु । १५. फ
रा च म प्र ल_१ ल_२-रुचिरे० । अ-
अचिरे० ॥

१६. फ-विवेकराज्यमारब्धं । १७.
फ अ च-रावणे सुखसंविष्टे । १८.
ब रा च ल_१ ल_२ म-विबुधप्रियाः ।
प्र-विबुधस्त्रियः ॥

१९. फ अ-ज्वलंत । २०. फ
च अ-काञ्चना दीपाः । २१. फ-
प्रेक्षन्ते विशिषा । रा-प्रेक्ष० । अ-
प्रेक्षन्ते निमि० । २२. फ-राक्षसी ।
२३. ब रा च प्र म ल_१-तत्र । २४.
फ-कामशर० । च ल_२ अ-काम-
गता० ॥

- न तत्र काश्चित् प्रमदाः प्रसह
 प्रधान-वीर्येण बलेन लब्धाः ।
 न चाऽन्य-कामा न तथाऽन्य-पूर्वा
 N] विना वराया जनकाऽऽत्मजायाः ॥१२॥ [७१
 न चाऽकुलीना न च हीन-रूपाः
 सदाऽन्न-पांना उपचार-युक्ताः ।
 भार्या बभूवुस् तस्य न हीन-सत्त्वा
 N] न चाऽपि कामस्यं न कामनीयाः ॥१३॥ [७२
 बभूव बुद्धिश् च कपीऽश्वरस्य
 यद् ईदृशी राघव-धर्म-पत्नी ।
 इमा यथा राक्षस-राज-भार्याः
 N] सुजातम् अस्यां इव साधु-बुद्धेः ॥१४॥ [७३
 पुनश् च सोऽचिन्तयद् अर्थरूपं
 ध्रुवं विशिष्टा गुणतो हि सीता ।
 अर्थीय यस्याः कृतवान् दुरात्मो
 N] लंकेश्वरः कष्टम् अकार्यम् एतत् ॥१५॥ [७४
 इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे रावणोऽवरोध-दर्शनं
 नार्मे सर्गः ॥

१. अ-प्रसाद० ॥
 २. फ-न । ३. फ अ-नाद-
 क्षिणा । ल_२-सदानमाना० । ल_१-
 सदान्नपानै० । च-नादानपाना० ।
 ४. फ अ-तानुपवीर्यु० । च-० बु
 प० । प्र-०तपचार० । ल_१-०रूपचार ।
 ल_२-उपचार० ५. फ अ-भार्या-
 भवन्तस्य । च प्र ल_१ ल_२-भार्या-
 भवन्तस्य । ६. प्र-च । ७. अ-बुद्धिः
 पाठः ॥

८. ब प्र म रा ल_१ ल_२-यन्ने-
 दृशी । ९. फ-०तमस्या इति ॥

१०. अ-०न्तयदन्धरूपं । ११. अ-
 अन्यायमस्याः । १२. ब रा ल_१ ल_२
 च म प्र-महत्त्वा ॥

१३ फ अ-अन्तःपुरवर्जनं ।
 च-रावणान्तः पुरविचक्षो । प्र-रावण-
 वरयोषिदर्शनं ॥

१४. म-नाम सप्तमः । ल_१-नाम षष्ठः ॥

[बं-१४]

सुन्दर-काण्डम् । ५ । १०२ ।

[दा-१०]

तत्र दिव्योपमं शुभ्रं स्फाटिकं रत्न-भूषितम् ।

१] अवेक्षमाणो हनुमान् ददर्श परमाऽऽसनम् ॥१६॥^१[१

७उ] गन्धैश् च परमैर् जुष्टं वर-धूपेन धूपितम् ।

२उ] तस्य चैक-तमे देशे सोऽग्न्य-मालो-विभूषितम् ॥१७॥^२

३पू] ददर्श पांडुरं छत्रं ताराऽधिपति-संनिभम् । [३

२पू] परमाऽऽस्तरणाऽऽस्तीर्णं रांकवाऽजिन-संवृतम् ॥१८॥

३उ] दामभिर् वर-माल्यानां समंताद् उपशोभितम् । [६

N] बाल-व्यजन-हस्ताभिर् वीज्यमानं समंततः ॥१९॥ [५पू

तस्मिन् जीमूत-संकाशं प्र-तप्तोत्तम-कुंडलम् ।

४] लोहिताऽक्षं महा-बाहुं महा-रंजन-वाससम् ॥१००॥ [७

लोहितेनाऽनुलिप्तांऽगं चन्दनेन सु-गंधिना ।

५] संध्या-रक्तम् इवाऽऽकाशे तोयदं स-तडिदुर्गुणम् ॥१०१॥ [८

वृतम् आभरणैर् दिव्यैः सु-दंष्ट्रं काम-रूपिणम् ।

६] स-वृक्ष-वन-गुल्माऽऽढ्यं प्रसुप्तम् इव मन्दरम् ॥१०२॥ [९

१. फ-तत्र । २. फ रा च प्र-
अवेक्ष्यमानो । म-क्षमानो । ३. ल२-
नास्ति ॥

४. ब-भक्तिभिर्विविधैर् । ५.
फ-सोमप्रालयं वि० । अ-साम्प्र । ६.
ल२-नास्ति ॥

७. ल१-पाण्डुरच्छत्रं ।

८. ब रा च म प्र ल१ ल२-

०मास्तरणं चैव ॥

६. अ-वीक्ष्य० ॥

१०. प्र-महाराजन० । अ-महा-
राजत । फ ल२-महारंज० ॥

११. प्र- ततोद्भूतं ॥

१२. फ-रूपितम् । १३. प्र ल२-
मन्दिरम् ।

- ७५] क्रीडिताद् विरतं रात्रौ वराऽऽभरण-भूषितम् ।
 ८३] प्रियं नैर्ऋत-कन्यानां राक्षसीनां सुखाऽऽवहम् ॥१०३॥ [१०
 पानाद् उप-रतं चैव ददर्श स महा-कपिः ।
 ९] भास्वरे शयने वीरं प्रसुप्तं राक्षसाऽधिपम् ॥१०४॥ [११
 निःश्वसन्तं यथा नागं रावणं राक्षसोत्तमम् ।
 १२] आसाद्य परमोद्विग्नः सोऽपसर्प्य विनीतवत् ॥१०५॥ [१२
 अथाऽऽरोहणम् आसाद्य वेदिकाऽन्तरम् आश्रितं(१तः)।
 १४] सुप्तं राक्षस-शार्दूलं प्रेक्षते स्म महा-कपिः ॥१०६॥ [१३
 शुशुभे राक्षसेन्द्रस्य स्वर्पतः शयनोत्तमम् ।
 १३] गन्ध-हस्तिनि संविष्टे^{१२} यथा प्रस्रवणं महत् ॥१०७॥ [१४
 काञ्चनाङ्गद-बद्धौ च ददर्श स महाऽऽत्मानः ।
 १५] विक्षिप्तौ राक्षसेन्द्रस्य भुजाविन्द्र-भुजोपमौ ॥१०८॥ [१५
 ऐरावण-विषाणाऽग्रैर् आपीडितं-कृत-व्रणौ^{१४} ।^{१६}
 १६] वज्रोल्लिखित-पीनां^{१३}ऽसौ नाना-युद्धं-परिक्षतौ ॥१०९॥ [१६

१. ब म प्र ल_१ ल_२-क्रीडना-
 द्विरतं । २. फ रा च म प्र ल_१ ल_२-
 राक्षसानां ॥

३. प्र-०डुपपदं । ४. म ल_१-
 भासुरे । ५. अ-राक्षसेश्वरं ॥

६. ब-वानरोत्तमः । ७. फ-
 शोचन्नर्थ । रा-सोपस (पं) द् । अ-
 सोपसर्पद् ॥

८. ब-०तरमाश्रितः । ९.
 ब-सु मे । १०. प्र ल_१ अ-स ॥

११. रा-भुजाविन्द्रध्वजोपमा ।
 १२. अ-संश्लिष्टे । १३. रा-नास्ति ॥

१४. फ अ-महाकपिः । च-
 ०हसारमनः । १५. फ-भिन्नाः-०विन्द्र-
 ध्वजो० । १६. रा-नास्ति ॥

१७. रा च म प्र ल_१-०तकुच-
 व्रणौ । १८. अ-ऐरावतविषाणाग्रैरापीडित०
 १९. ब-०तपीनांगौ । २०. ब-राज्ञे युद्ध-
 पराक्षतौ । रा-राज्ञो यु० । प्र-राज्ञो-
 युद्धपराजि० ।

१७पू] पीनौ समनु-जातौ तौ संहतौ चलितौऽऽयतौ ।

सु-लक्षण-कृतांऽगुष्ठौ स्वंगुलीर्य-विभूषितौ ॥११०॥ [१७

N] सं-हंतौ परिधाऽऽकारौ करौ^१ करि-करोपमौ ।

१७उ] विक्षिप्तौ^२ शयने शुभ्रे पञ्च-शीर्षाव् इवोरगौ ॥१११॥ [१८

शश-क्षतज-कल्पेन चन्दनेन सु-गंधिना ।

१८] शीतेन^३ च परार्धेन^४ स्वनु-लिप्तौ मु^५-तेजसौ ॥११२॥ [१९

उत्तम-स्त्री-विमृदितौ गन्धोत्तम-निषेवितौ^६ ।

N] यक्ष-पद्मग-गन्धर्व-देव-दानव-भीषणौ ॥११३॥ [२०

सै^७ ददर्श कपिस् तस्य बाहू शयन-संस्थितौ ।

N] मन्दरस्याऽन्तरे भु^८म्भौ महाऽही रुषिताव् इव ॥११४॥ [२१

ताभ्यां सै^९ परि-पूर्णाभ्यां भुजाभ्यां राक्षसाऽधिपः ।

N] शुशुभेऽचल-संकाशः शृंगाभ्याम् इव मन्दरः ॥११५॥ [२२

चूत-पुन्नाग-सुरभिर वकुलोत्तम-सं-युतः ।

N] पिष्टान्न-रसै^{१०}-संपन्नो नाना-गंध-पुरःसरः ॥११६॥ [२३

१. रा-सुम० । अ-संबंध-
जातासौ । फ-०नुजातासौ । २. फ-
हंसमौ । अ-संहितौ । ३. फ अ-
लघितायतौ । ल_२-बलतायतौ ।
४. ब रा च म प्र ल_१ ल_२-
अंगुलीभिर्विभू० ॥

५. अ-संयतौ । ६. अ-पीनौ ।
७. ब रा च म प्र ल_१ ल_२-विस्तीर्णौ ॥

८. फ-सम । रा च म प्र
ल_१ ल_२-शशि० । ९. फ-शीत-
लेन । च अ-शीतेन च । १०. अ च
फ-चन्दनेन । ल_२-पीतेन च । ११.
च-परार्धेन । १२. रा च म प्र ल_१

ल_२-स्वतेजसा ॥

१३. ब-उत्तमौ । १४. ब रा
प्र ल_१-गण्डोत्तमनिषेवितौ । म-
०मनिषेवितौ । १५. ब प्र-०वभूषितौ ।
ल_२-वपूजितौ ॥

१६. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
ददर्श स । १७. ब म रा च प्र ल_१
ल_२-शयनसंगतौ । १८. ब-सुप्तौ ॥

१९. रा-सु० । २०. फ अ-
राक्षसेश्वरः । २१. प्र-च स लंकाशः ।
२२. अ-मंदिरः ॥

२३. फ-वृत्तपु० । २४. अ-इष्टानां
र० । ब ल_२-०रससंपन्नौ ॥

- तस्य राक्षस-सिंहस्य निश्चक्राम मुखान् महान् ।
 N] शयानस्य विनि-श्वासः पूरयन्निव तद् गृहम् ॥११७॥ [२४
 मुक्ता-मणि-विचित्रेण काञ्चनेन वि-राजिताः ।
 N] मुकुटेनाऽर्क-वर्णेन कुण्डलोज्ज्वलिताऽऽननाः ॥११८॥ [२५
 रक्त-चन्दन-दिग्धेन हार-भारेण शोभिताः ।
 N] पीनाऽऽयत-विशालेन वक्षसाऽतिवि-राजिताः ॥११९॥ [२६
 पाण्डुरेणाऽऽतप-त्रेण क्षौमेण क्षंतजेक्षणाः ।
 N] महांऽर्हेण सु-संवीताः पीतेनोत्तम-वाससा ॥१२०॥ [२७
 चतुर्भिः काञ्चनैर् दीपैर् दीप्यमानैश् चतुर-दिशम् ।
 N] प्रकाशी-कृत-सर्वाङ्गा मेघा विधुर्द-गणैरिव ॥१२१॥ [२९
 पाद-मूल-गताश् चाऽपि ददर्श स महां-कपिः ।
 N] पत्नीम् ताः प्रिय-भार्यस्य तस्य रक्षः-पतेर् गृहे ॥१२२॥ [३०

१. अ-महान् मुखात् । २. फ
 अ-च निश्वासः ॥

३. च-विराजिता ॥

४. ब रा च म प्र ल_१ ल_२-
 ०न दिव्येन । ५. ब प्र ल_१-सितहा-
 रेण । रा-तारभारेण । च ल_२-तार-
 हारोप० । च-तारहारे पा० । ६. ब प्र
 ल_१-दीपिताः । अ-शोभिना । ७. च
 ०तिविराजता ॥

८. फ-०णापविद्धेन । अ-ग
 परिविद्धेन । ९. फ-क्षौमेन । १०.
 फ-०तभेक्षणः । म-०तजरेणु ? ११.
 फ-सुधरेण । च-सुसंवीतं ॥

१२. फ-०नैर्दीप्तैः । १३. च-
 ०प्यमानं । अ च-भिन्ना-०प्यमा-
 नाश्च० । १४. फ च अ-०तसर्वाङ्गं ।
 १५. फ च-मेघं । अ-मेवे० । १६.
 फ ल_२-विधुल्लतैः । च-०ल्लतैरपि ।

१७. अतः परमधिकः पाठः—

अ-ददर्श स महावीरो मानङ्गमिव केसरिः ।

मारुतिर्बलशाली तु मुरराकृत्य विक्रमम् ॥

१८. रा म ल_१ ल_२ अ-त
 महात्मनः । प्र-सुमहात्मनः । च-

सहसात्मनः । १९. फ-राक्षस्य वै
 गृहे ॥

शशि-प्रकाश-वदना वर-कुण्डल-भूषणाः ।
 २१] आम्लान-माल्याऽऽभरणाः प्रमुक्ता हरि-यूथपः॥१२३॥ [३१
 नृत्त-वादित्र-कुशला राक्षसेन्द्र-भुजाङ्क-गाः ।
 २२] वराऽऽभरण-संयुक्ताः स ददर्श वर-स्त्रियः ॥१२४॥ [३२
 १२७] वज्र-वैडूर्य-गर्भाणि श्रवणाऽन्तेषु योषिताम् ।
 २०७] ददर्श तापनीयानि कुण्डलान्य् अंगदानि च ॥१२५॥ [३३
 तासां चन्द्रोपमैर् वक्त्रैः शुभैर् ज्वलित-कुण्डलैः ।
 N] व्यरोचत विमानं तन् नभस् तारा-गणैर् इव ॥१२६॥ [३४

[बं-१३] (५६ श-पृष्ठत उपरि मुख्यपाठः ॥)

अन्या कक्ष-गतेनैव मृदङ्गेनाऽसितेक्षणौ ।
 ४३] प्र-मुक्ता भामिनी भाति बाल-पुत्रेव वत्सला ॥१२७॥ [३८

१. ब फ रा म प्र ल_१ ल_२-
 प्रम्लान० । २. अ फ-ददर्श । ३. फ-
 हरिपुंगवः ॥

४. फ प्र अ-नृत्यवा० । ५. ल_१-
 भुजंग० । अ-भुजंगमाः । ६. फ च अ-
 निषण्णारतत्र ताः स्त्रियः । ल_१-वर-

माल्याः वरस्त्रियः ॥

७. अ-० चंगर्भाभिः । ८. ल_१-
 ० गदान्यपि ॥

९. ब रा ल_१ ल_२-शुभैर्व-
 लितकु० ।

१०. अतः परमधिकः पाठः—

अ च-विपञ्चौ च परिष्वज्य प्रमुक्ताऽन्या प्रकाशते ।

महानदी प्रतीर्णेव नारीप्लवसमाश्रिता ॥

११. ब रा म प्र ल_१ ल_२ अ-
 एका । १२. आ फ रा च प्र ल_२-
 कक्षाग० । म-कक्ष्यग० । ल_१-वक्ष० ।
 १३. आ-मङ्गके० । फ-गेण्डुकेनाय० ।

ब रा च म प्र ल_१ ल_२-केनायते० ।
 अ-कटकैनायते० । १४. रा ब म प्र
 ल_१ ल_२-सुप्रभा । १५. फ-भाविनी ।
 अ-भाविणी ॥

पेटहं चारु-सर्वाङ्गी शेते सं-पीड्य भांमिनी ।

४४] चिरेणै रमणं लब्ध्वा परि-ष्वज्येव कामिनी ॥१२८॥ [३९

अन्या वीणां समा-लिंग्य प्रमदा प्रिय-दर्शना । [४० पू

N] निद्रा-वशम् अनु-प्राप्ता स-कान्ता प्रमदा यथा ॥१२९॥ [४१ उ

वेणुं काचित् परि-ष्वज्य प्र-सुप्ता तनु-मध्यमा । [N

N] चिरं स्येव समासाद्य पत्नी प्रावासिकं पतिम् ॥१३०॥ [४० उ

N] अन्या कनक-संकाशा मृदु-पीन-पयोधरा ।

४६ उ] मृदङ्गं हि प्रपीड्यांशो (?से) सुप्ता कमल-लोचना ॥१३१॥ [४२

आलिंगेणुं पतिं कृत्वा स-मदाः परम-स्त्रियः ।

४७] प्र-विद्ध-वेणु-सङ्गां च प्र-सुप्ताः पान-खेदिताः ॥१३२॥ [N

भुज-पार्श्वाऽन्तरं-स्थेन सु-कक्षेणं कुशोदरी ।

४८] पणवेन समा-सक्ता सुप्ता मद-कृत-श्रमा ॥१३३॥ [४३

१. आ-पटेन । २. फ-भाविनी ।

अ-भाषिणी । ३. फ रा च ब म प्र
ल_१ ल_१-०ण कामिनं । अ-विदेश-
कामिनं । ४. आ-०रिष्वज्य च । ५.
फ-कामुकी ॥

६. आ-परिष्वज्य । ७. फ-
सकामा । ८. फ अ च-इव ॥

९. आ-वेणुं चापि । प्र ल_१-
काचिद्वेणुं । १०. फ-चिरादेव । ११.
आ-कामिनी कामिनं प्रियम् ॥

१२. फ अ-भिन्नाः—कनकसं-
काशैर्मृदुपीनपयोधरैः । १३. आ-
मृदङ्गानि प्रपीड्योच्चैः । १४. रा ब

म प्र ल_१-मृदङ्गांश्च प्रपीड्यांगैः ॥

१५. च-आलिंग्य । १६. फ-तनुं
कृत्वा । च-सुतलं कृत्वा । १७. फ
च-भिन्नाः—०वेणुमन्याश्च । च-
वेणुं संप्राप्य । १८. च-काश्च खे युताः ।

१९. रा ब म प्र ल_१-जपाशां-
तरस्थं च । ल_२-श्वान्तरस्थं च ।
२०. फ-सुकचेन । रा ब-सुकक्षेण ।
२१. फ-पानवेतसमासक्ता । रा म-
पणकं काचिदालिंग्य । आ-०वेन समा-
लिंग्य । च ब प्र-पणवं काचिदालिंग्य ।
२२. फ-कृतमद० । रा च ब म प्र
ल_१ ल_२-मदविमोहिता ॥

डिण्डिमं परि-गृह्णाऽन्याम् तथैवाऽऽसक्त-डिण्डिमां ।^१

४९] प्रसुप्तास् तरुणा(१)वत्सान् उपगृह्येव योषितः॥१३४॥ [४४

रसनाम् अप-विध्याऽन्या प्र-सुप्ता भुवि भामिनी ।^{१क}

५०] वसन्ते पुष्प-संयुक्तां मालेव परि-मार्जिता ॥१३५॥ [४६

काचिद् आ-लिङ्गनं नारी भुज-संयोग-पीडितम् ।

५१] कृत्वा कमल-पत्राऽक्षी प्र-सुप्ता मद-मोहितौ^२॥१३६॥ [४७

पाणी तथाऽन्या पाणिभ्यांस्तनाऽन्तरम् उपाऽऽश्रितौ ।

५२] उप-गृह्णोऽपरा सुप्ता निद्रा-वंशम् उपा-गता ॥१३७॥ [४७

अन्या कमल-पत्राऽक्षी पूर्णेन्दु-सदृशाऽऽनना ।

५३] अन्याम् आलिंग्य सु-श्रोणी प्र-सुप्ता मद-विह्वला॥१३८॥ [४८

१. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
प्रतिगृह्णान्या । आ-परिगृह्णान्या ।
अ-च परिष्वज्य । २. आ-

०डिण्डिमा । रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
प्रसुप्ता भुवि भामिनी । ३.
अतः परमधिकः पाठः—

च—दृष्ट्वा च कपिशार्दूलः तथान्यासक्तडिण्डिमा ।

४. आ-०सा तरुणवत्समु० ।
च-०सा तरुणवत्समुप० । अ-०सास्त-
रुणा । ५. ब म प्र ल_१ ल_२-
नारित ॥

६. आ फ-भाविनी । अ-मानिनी ।
६क. ब म प्र ल_१ ल_२-नारित । ७.
अ-पुष्पसबला । ८. रा ब म प्र ल_२-
परमार्चिता ॥

६. आ-काश्चिदा० । ब ल_१-
काश्चिदा० । १०. रा च म प्र ल_१

ल_२-भुजसंभोग० । अ-भुजसंगोप० ।
११. फ च ल_१-पातमो० । १२.
रा ब म प्र ल_१-नारित ॥

१३. प्र ल_१ ल_२ अ-तथा सु० ।
१४. आ-०रमुपस्थितौ । अ-०रस-
माश्रितौ । १५. आ प्र ल_१-उपगृह्णा० ।
१६. ल_२-सका । १७. आ-०शपरा-
जिता ॥

१८. फ-कृत्वा । १९. रा च ब म
प्र ल_१ ल_२-सुश्रोणी ॥

मुरजेषु मृदङ्गेषु पीठिकासु तथैव च ।

५४] शुभाऽऽस्तरणमुल्लेखेषु तथा ता(ना)लीव(कै)केषु च ॥१३९[N

तूर्याणि च विचित्राणि रावणस्य वरस्त्रियः ।

N] उप-गृह्य प्र-सुप्तम् ताः पान-निद्रा-वशं गताः ॥१४०॥ [N

नूपुरैश्च चाऽपविद्धैश्च वलयैश्च चाऽपि शोभितैः ।

N] हारैश्च हरिणाऽक्षीणां प्र-कीर्णैः शोभिता मही । [N

N] स-फेन-विन्दु-निकरैर् वन-राजी जलैर् इव ॥१४१॥ [N

[स१४] तासाम् एकान्त-संन्यस्ते शयानां शयने शुभे ।

२९] ददर्श रूप-संपन्नां सु-श्रोणीं स कपिः स्त्रियम् ॥१४२॥ [५०

गौरीं कनक-वर्णाऽऽभां इष्टाम् अन्तःपुरेश्वरीम् ।

३०] कपिर् मन्दोदरीं तत्र यौवनोत्तम-शालिनीम् । [५२

ददर्श नील-जलदे ज्वलन्तीम् इव विद्युतम् ॥१४३॥ [N

१. आ-वीथिकासु सुमध्यमा ।
फ-पीडिकासु त० । रा ब म प्र ल,
ल_२-तथा तालान्तरेषु च । च-तथा
तालान्तरेषु च । २. आ-शुभान्तरेण-
मु० । फ-०रणपुष्पेषु । ३. रु प्र-
तालीशकेषु । ४. रा च ब म प्र
ल_१ ल_२-नास्ति ॥

५. अ-रूपाणि । ६. च म-
उपगृह्य । ल_१-उपगृह्य ॥

७. रा-नूपुरैश्चापरास्तैश्च । च-
०श्चापविद्धैस्तैः । ८. फ रा ब च म
प्र ल_१ ल_२ अ-शोभते ॥

९. च ल_२-०तलैरिव । १०.

च ल_२-०संन्यस्तैः । ११. च ल_२-
शयनैः शुभैः ॥

१२. आ-श्रियम् । फ-स्थिताम् ।
१३. रा-०मिष्टां भर्तुः परेश्वरीम् ।
ल_२ ब-०मिष्टां भर्तुः पुरे० । म प्र
ल_१-०मिष्टां भर्तुः पुरीश्व० ॥

१४. अ आ फ-शयानां शयने
शुभे । १५. रा-शोभन्ते । च-शोभन्ती ।
ब म प्र ल_१ ल_२-शोभन्ती । १६.
रा च ब म प्र ल_१ ल_२-गलदे नीले ।
१७. आ-दीप्यतीमिव । रा-ज्वल-
न्तमिव ॥

३१] मुक्ता-मणि-समायुक्तैर् भूषणैस् तप्त-काञ्चनैः ।

भूषितां भूषयन्तीं तत् स्व-श्रिया भवनोत्तमम् ॥१४४॥ [५१

३२] तां समीक्ष्य महा-बाहुर हनूमान् पवनाऽऽत्मजः ।

तर्कयामास सीतेति रूप-यौवन-संपदा । [५३

३३] हर्षेण महर्ताऽऽविष्टो ननन्द कपि-यूथपः ॥१४५॥ [५४पू

आ-स्फोटयामास चुचुम्ब पुच्छं

ननर्त चिक्रीड जगौ ववर्लौ । [५५पू

स वानराणाम् ऋषभः प्रतीऽतो

ज्ञात्वा नरेन्द्राऽनुगतां च सीतां ॥१४६॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे अन्तःपुर-वर्णनं

नाम पंचमः सर्गः ॥५॥

१. अ-लक्षतां । २. आ-भूष-
यन्तीव । रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
भूषयन्ती तां । ३. रा च ब म प्र ल_१
ल_२-पुश्रिया । ४. ल_२-भूषणोत्तमं
(? मैः) ॥

५. फ-समीक्ष्य स । ल_१-तां
स वीक्ष्य । ६. फ रा च ब म प्र
ल_१ ल_२-मास्तात्मजः । ७. आ-
सीतेति ॥

८. आ-ननद । ९. फ-हरि-
यूथपः ॥

१०. आ-चेच्छन् । अ-चेच्छम् ।
च ब म प्र ल_१ ल_२-पुष्पम् । ११.

ब अ-ननर्द । १२. अ फ-च वल्गुना ।
च-महाबलः । ब म प्र ल_१ ल_२-
च भूरि । १३. आ ल_१-नरेन्द्रस्य ।
रा म-नरेन्द्रसु० । च प्र ल_२-नरे-
न्द्रेन्द्र० । १४. आ- सीताम् ॥

१५. आ-शीतान्वेषणे रावणान्तः-
पुरनिचये । रा-अन्तःपुरस्त्रीवर्णनं ।
ब-सुन्दरस्त्रीचये स्त्रीवर्णनं । च म
ल_२-अन्तःपुरविचये स्त्रीवर्णनं । प्र-
स्त्रीवर्णनं । अ-नः पुरे स्त्रीवर्णनं । १६.
म- अष्टमः । ल_१-सप्तमः । आ फ
रा च ब प्र ल_२ अ-नास्ति ॥

[बं-१४]=

[पठः सर्गः]

=[दा-११]

ततस् तु हनुमांश् चिंतां व्यवधूय व्यवस्थितैः ।^१

३४] जगाम चिन्तामै अपरां सीतां प्रति महा-कपिः ॥१॥ [१

अन्येयम् इति संचित्य भूयस् ततः स वानरः । [N

३९] पार्न-भूमौ हरि-श्रेष्ठः सीता-सं-दर्शनोत्सुकः ॥२॥ [N

न रामेण वि-युक्तां सा स्वप्नुम् अर्हति मैथिली ।

३५] न भोक्तुं नाऽप्यलंकर्तुं कुतः पानं निषेवितुम् ॥३॥ [२पू

नाऽन्यं नरम् उप-स्थातुं वासव-प्रतिमोऽपि यः । [२उ

३६] न हि राम-समः कश्चिद् विद्यते त्रिदशेर्ष्वे अपि ॥४॥ N

इति संचित्य हनुमान् बुद्ध्यां स कपि-कुञ्जरः ।^४

N] रावणाऽन्तःपुरं भूयो विचेतुम् उप-चक्रमे ॥५॥ [N

१. रा च ब म ल_१ ल_२ अ-
ततस्तां । २. रा च ब म प्र ल_१
ल_२ अ-अवधूय । ३. रा ब म प्र

ल_१ ल_२-च बुद्धिमान् । च-०मुप-
स्थितः ? । अ-समुत्थिताम् ।

४. अतः परमधिकः पाठः —

आ—न प्राप्तं पद्मगन्धं च मुखे तस्याः पुनः पुनः ।

५. फ-चापरां चिन्तां ॥

११. फ रा ब म प्र च ल_१

६. च फ अ-निश्चित्य । ७.

ल_२ अ-०तिमो हि सः । १२ अ-

च फ अ-तु । ८. रा च अ-०भूमिं ॥

०शैरपि ॥

९. अ-विरक्ता । १०. फ अ-

१३. रा-सुबुद्ध्या । च ब म प्र

०स्तुमिच्छति ॥

ल_१ ल_२ अ-स्वबुद्ध्या ।

१४. अतः परमधिकः पाठः—

ब म प्र ल_१ ल_२ अ—अन्येयमिति निश्चित्य भूयस्तत्र तु वानरः ।

पानभूमिं हरिश्रेष्ठः सीतासंदर्शनोत्सुकः ॥

- क्रीडितेनाऽपराः क्वांताः क्वांता गीतेन चाऽपराः ।
 N] नृत्येन चाऽपराः क्वांताः पान-निद्राऽऽहताः पराः ॥६॥ [४
 अंगनानां सहस्रेण भूषितेन वि-भूषणैः ।
 N] उप-संलाप-शीलेन स्मित-युक्ताऽभि-भाषिणा ॥७॥ [६
 देश-काल-वि-भक्तेन युक्त-वाक्याऽभि-धायिना ।
 N] रतोप-रत-संसुप्तं राक्षसेन्द्रं ददर्श सः ॥८॥ [७
 तासां मध्ये महा-बाहुः शुशुभे राक्षसेश्वरः ।
 २७] गोष्ठे महति सुप्तानां गवां मध्ये यथा वृषः ॥९॥ [८
 स राक्षसेन्द्रः शुशुभे ताभिः परि-वृतम् तदां ।
 २८] करेणुभिर यथाऽरण्ये 'परि-कीर्णो महा-द्विषः' ॥१०॥ [९
 सर्व-कामैर् 'उपेतां च पान-भूमिं महाऽऽत्मनः ।
 ४०] ददर्श कपि-शार्दूलम् तस्य रक्षः-पतेर् 'गृहे' ॥११॥ [१०
 मृगाणां महिषाणां च वराहाणां च भाग-शः ।
 ४१] तत्र न्यस्तानि मांसानि पान-भूमौ ददर्श सः ॥१२॥ [११]

१. च-०तेन पराक्रान्ता । २. फ-क्वान्ता शीतेन चा० । आ च-पानेन विहिता परा । ३. फ-कह्येन ॥

४. रा च ब म ल_१ ल_२ अ-विभूषिते । प्र-विभूषितां । ५. अ-उपशीलेन सततं । ६. आ-युक्ता गीतार्थभाषिणा । फ-युक्तशीलाभिः । रा च ब म ल_१ ल_२-युक्तगीताभि-भाषिणा । प्र-युक्तं गीताभिः ॥

७. आ-०भिधायिनी । रा ब म प्र ल_१-०भिभाषिणा । ८. आ-ततो

विरतिसं० । रा च ब म प्र-रता-वरतसं० । ल_१ ल_२-रतावरतसंयु० । ९ आ-ददर्श हरियूथपः ॥

१०. फ-परिवृतः स्वयम् । अ-परिवृतः स्वपन् । ११. च-०यथा रम्यः । १२. म-परिपूर्णः । १३. फ-महागजः । अ-यथा द्विपः ॥

१४. च-०मै कृपेतश्च ? । १५. फ अ-तेर्गृहम् ॥

१६. रा ब म प्र ल_२-महिषीणां । च-महिषणी ? । १७. ल_१-हस्तानि ॥

रौक्मेषु च विशालेषु भाजनेष्वर्ध-भक्षितान् ।

४२] ददर्श कपि-शार्दूलो मयूरान् कुक्कुटांस् तथा ॥१३॥ [१२

वराहै-वध्नान् सु-कृतान् दध्नां सौवर्चलान् न्वितान् ।

[N] अन्यान् मृग-मयूरांश् च हनूमान् अन्-अवैक्षते ॥१४॥ [१३

मकरान् विविधान् सिद्धांश् चकोरान् अर्ध-भक्षितान् ।

[N] माहिष्यांश्चैव शूल्यांश्च छागांश्च कृतनिश्चि (शृ) तान् १५ [१४पू
४३उ] लेह्यम् उच्चाऽवचं पेयं फलानि विविधानि च । [१४उ

४४पू] राग-खाण्डव-संयुक्तान् अव-लेह्यान् ददर्श संः ॥१६॥ [N

हार-नूपुर-केयूरैर्^३ अपि-विद्धैर् महा-धनैः । [१५उ

[N] पान-भोजनै-विक्षिप्तैः फलैश् च वि-विधैर् अपि ॥१७॥

कृत-पुष्पोपहारां भूरं अधिकं पुष्याति श्रियं^४ । [१६

[N] दीप्तैश्च कलधौतैश् च विन्यस्तैः शयनाऽऽसनैः ॥१८॥

१. फ रा ब म प्र ल_१ ल_२
अ-तु । २. च-धैलक्षितान् । प्र-
नेषु बुभुक्षि० । ल_१-नेष्ववभ० ॥

३. फ-वराहे दध्ना सु० । रा ब
म प्र ल_१ ल_२-हमृगसंयुक्तान् ।

च-वराहमृगान् सु० । अ-वराहवृ-
द्धान् सु० । ४. रा ब म प्र ल_१ ल_२-
दधिसौव० । अ आ-०र्चलायुताम् ।

५. फ-स्थूलान् । रा म ल_२ अ-
शून्यान् । च ब ल_१-शूलान् । ६.

रा म च-हनुमान् प्लवगर्षभः । ब प्र-
ददर्श कपिकुञ्जरः ॥

७. फ-कुरान् । रा ब म प्र
ल_१ ल_२-कुरान् । च-कृकलान् ।

८ ब-०रानवभक्षि० । ९. फ-
०षानेकशूलाश्च । आ-०षानेकशू० ।

च-०षांश्चैकशू० । प्र-०षांश्चैव कू० ।

अ-०व सुलांश्च । १०. फ आ-कृत-
निश्चितात् । रा ब च म प्र ल_१ ल_२

अ-०निश्चयः ॥

११. आ फ अ-रागखाण्डवयुक्तांश्च
विलीढान् स । च-०नवलहं । १२. आ-ह ।

१३. रा-०यूरैरुपवि० । अ-०यूरै-
रपि वि० । १४. रा च ब म ल_२ अ-
पानभाजन० ॥

१५. आ-०राभूत् शुचिर् । रा म
ल_२ अ-च्युतपु० । १६. फ च-क्षिया ।

रा ब-क्षियम् । प्र-त्विजम् । ल_२-
क्षिया । १७. अ-प्रदीप्तैः । १८. रा च

ब म-विन्यस्त० । १९. अ फ रा-
शयनाशनैः । ल_२-०नासने । अ-शय-

नादिभिः ॥

- पान-भूमिर् विना वह्निं प्र-दीप्तेवोप-लक्ष्यते । [१७
 N] बहु-प्रकारैर् वि-विधैर् वर-संस्कार-संस्कृतैः ॥१९॥
 मांसैः कुशलै-संसिद्धैः पान-भूमि-गैतैः पृथक् ॥ [१८
 ४५] तथाऽम्ल-लवणोपेतैर् वि-विधै राग-खाण्डवैः ॥२०॥ [१५पू
 वासैश् च स्वर्ण-माल्यैश् च विविधैस् तैः पृथक् पृथक् ।
 ४६] संमताच् छुशुभे भूमिर् माल्यैश् च बहु-सज्जितैः ॥२१॥ [२०
 N] राजतेषु च कुम्भेषु जांबूनद-मयेषु च ।
 ४१पू] पानं-श्रेष्ठं तर्था भूरि ददर्श कपि-यूथपः ॥२२॥ [२२
 N] दिव्याः प्रसन्ना वि-विधाः सुरास् तत्र तथाऽऽसवान् ।
 ४४उ] शर्कराऽऽसव-माध्वीकान् पुष्पाऽऽसव-फलाऽऽसवान् २३ [१९
 सोऽपश्यच् छातै-कुम्भानि शीधोरं मणि-मयानि च ।
 ४७] राजतानि च मुह्यन्ति भाजनानि महा-कपिः ॥२४॥ [२३
 हिरण्यैश् च करैर् भाजनैः स्फाटिकैर् अपि ।
 ४८] जांबूनद-मयैश् चाऽन्यैः कलशैर् अपि सं-वृतान् ॥२५॥ [२१

१. आ-पानभूमि ॥
 २. रा च ब म प्र ल, ल-
 मत्स्यैः कुशलिभिः सिद्धैः । अ-मांसैः
 कुशलिभिः सिद्धैः । ३. फ-मांसै-
 रपि । ल-मांसैः पृ० । ४. फ-
 मांसैः । ५. फ-रागखाण्डवैः ।
 रा ब म प्र ल-रासवैस्तथा । ल-
 राक्षसैस्तथा ॥
 ६. फ रा च ब म प्र ल, ल-
 अ-वासैश्चैवैश्च मा० । ७. आ रा
 च ब म प्र ल, ल-संतता शुशुभे ।
 ८. रा ब म प्र ल, ल-भूमिः
 पुष्पमाल्यैश्च सज्जितैः । च-भूमिर्बहु-
 माल्यैश्च सज्जितैः । अ-भूमिं पुष्प० ॥
 ९. अ-गान्धेयु । १०. अ-पानं

श्रेष्ठं । ११. फ-रवो । १२. फ रा च
 ब म प्र ल, ल-हरियूथपः ॥
 १३. च-च्छातकुम्भानि । अ-
 च्छातकुम्भानि । १४. फ-श्रीमन्म-
 णिम० । रा ब म प्र ल, कपिर्म-
 णिम० । ल-साधुर्मणि० । अ-दिव्य-
 सीधुर्मणितानि । १५. ल-स । १६.
 रा ब म प्र ल, रम्याणि । च ल-
 पुष्पाणि ॥
 १७. रा च ब म प्र ल, ल-
 विविधैर् । १८. रा ब ल, राज-
 तैर् । प्र-विविधैर् । १९. फ रा
 च ब म प्र ल, ल-करैरभि० ।
 अ-करैरपि । २०. फ-संवृतैः । प्र-
 संवृतान् ॥

४१उ] कचिद् अर्धाऽवशेषाणि कचित् पीतानि सर्वशः ।

५०पू] कचिन् नैव प्र-पीतानि पानानि प्रेक्षते स्म सैः ॥२६॥ [२४

५२पू] कचित् संपृक्त-माल्यानि भोजनान्य् अचलानि च । [२६उ

शयनान्य् अत्र नारीणां शून्यानि वि-विधानि च ॥२७॥

N] परस्परं समा-द्विष्य काश्चित् सुप्ता वरांगनाः । [२७

काश्चिद् अन्योऽन्य-वस्त्राऽन्तम् अप-कृष्योप-गृह्य च ।

N] अभि-सृत्याऽबलाः सुप्ता निद्रा-बलं-परा-जिताः ॥२८॥ [२८

१. आ-पश्यन्वे कपिकुञ्जरः ।	कचिदारोपितैर्घटैः । च अ-पानानि स
अ-कचित्पूर्णा० । २. आ-कचित्र-	विलोकयन् । म-पानान्याम्रं च ते स्म
भिन्नैः करकैः । फ-कचित्रभिन्नैः करकैः ।	सः । ल _२ -पानानि स व्यलोकयत् ।
रा-कचिन्नैव प्रदीपानि । ३. आ-	४. अतः परमधिकः पाठः—
च ल _२ —कचिद् भक्ष्यांश्च विविधान्*	पानानि च कचित्कचित् † ।
च ल _२ —कचिदन्नावशेषाणि अपश्यत्-कपि-कुञ्जरः ‡ ।	
च ल म प्र ल _१ ल _२ —कचित्रभिन्नैः करकैः कचिदारोपितैर्घटैः ॥	
५. फ-फलानि विविधानि । रा	फ-शुभानि । रा च ब म प्र ल _१ -
च ब म प्र ल _१ ल _२ -फलानि च	सुखानि । ८. ल _२ -नास्ति ।
जलानि । ६. अ-शयनानि तु । ७.	

रा—अतः परमधिकः पाठः—

कचिद्वर्धावशेषाणि सोपश्यत्कपिकुञ्जरः ।

कचित्रभिन्नैः करकैः कचिदारोपितैर्घटैः ॥

कचित्संपृक्तमाल्यानि फलानि च जलानि च ।

६. रा ब म प्र ल _१ -०त्ता वर-	गूह्यो० । रा च ब म प्र ल _१ ल _२ -
स्त्रियः । च-काचित्सुप्ता वरांगना ।	स्नान्तमपकृष्यत्व० । १२. च ब म प्र
१०. फ रा च ब म प्र ल _१ ल _२	ल _१ -०त्थाबला । १३. आ रा च ब
अ-कचिद्० । ११. आ-०स्नान्तमव-	म प्र ल _१ ल _२ अ-निद्रावशपराजिता ॥

* अ-कचित् क्षीराश्च विविधा ।

† ब म प्र ल_१-पानानि विवि-

धानि च । अ-नान्यानि च कचित्क-

चित् । ‡ ब म प्र ल_१-कचिद्वर्धा-
वशेषाणि सोपश्यत्कपिकुञ्जरः । अ-
कचिद्वर्धावशेषाणि पश्यं स कपिकुञ्जरः ।

तासाम् उच्छ्वास-वातेन वस्त्र-माल्यं च गात्र-गम् ।

N] नाऽत्यर्थं स्पन्दते चित्रं प्राऽऽप्य मन्दम् इवाऽनलम् ॥२९॥ [२९

५३३] चन्दनस्य च दिव्यस्य शीघोर मधु-रसस्य च ।

N] कर्पूरस्य तर्थाऽग्न्यस्य पुष्पस्य वि-विधस्य च ॥३०॥ [३०पू

वि-विधस्याङ्ग-रागस्य वाससो वि-विधस्य च ।^१ [N

N] बभूव मारुतम् तत्र गन्धं वि-विधम् उद् बहन् ॥३१॥ [३०उ

माल्यानां च चन्दनानां धूपानां च स मूर्च्छितः ।

N] प्र-बभौ सुरभिर् गन्धो^१ विमाने पुष्पके तदा ॥३२॥ [३१

श्यामाऽव-दाताम् तत्राऽन्याः काश्चित् कृष्ण-वराङ्गनाः ।

N] काश्चित् काञ्चन-वर्णाऽऽभाः प्रमदा राक्षसाऽऽलये ॥३३॥ [३२

तासां निद्रा-वशत्वाच्च च मर्दनेन च मूर्च्छितम् ।

N] पद्मिनीनां प्र-सुप्तानां रूपम् आसीद् यथैवं तत् ॥३४॥ [३३

१. ब म प्र ल_१-वस्त्रं माल्यं ।

२. आ फ रा ब म प्र अ-
गात्रजम् । ल_१ ल_२-वस्त्रगम् । ब-
सात्रगम् । ३. फ-अङ्गना ॥

४. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
तथोग्रस्य । अ आ-तथाग्रस्य ॥

५. फ रा च अ-त्रिविधस्य च
माल्यस्य । ६. फ रा अ-प्रथितस्य
शुभैः करैः । च-प्रथितैश्च शुभैः
करैः । ७. ब म प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥

८. आ रा च ब म प्र ल_१
ल_२ अ-स्तानानां । ९. ल_२-विवि-
धानां । १०. फ-संविमूर्च्छितः । च-

स च मू० । ब-च समन्वितः । अ-
चापि मूर्च्छितः । ११. अ-सुरभिर्वायुः ।
१२. फ-स्थिते । ब प्र ल_१-तथा ॥

१३. फ रा च-०दाताः सुप्ता-
न्याः । ब म प्र ल_१ ल_२-०दाता
सुप्तान्या । अ-०दाता मुक्तान्या । १४.
ब म प्र ल_१ ल_२ अ-काश्चित्कृष्णा
वराङ्गना । १५. रा च ब म प्र ल_१
ल_२ अ-०नवर्णयः ॥

१६. अ-निद्रावशाद्गन्धचन्दनेन ।
१७. प्र-सु । १८. फ-मूर्च्छिताः ।
१९. आ प्र अ-०मासीत्तथैव । २०.
फ-तु ॥

- ५४उ] एवं सर्वम् अ-शेषेण रावणाऽन्तः-पुरं कपिः ।
 ५५पू] ददर्श स महा-तेजा न ददर्श च जानकीम् ॥३६॥ [३४
 ५१पू] फलानि चोऽर्ध-शेषाणि माल्यानि वि-विधानि च ।
 ५२उ] मृदितान्य अप-विद्धानि गन्धवन्ति ददर्श सः ॥३७॥^१[N
 N] बहूँश् च वि-विधान् भक्षान् फलानि विविधानि च ।
 ५३पू] स्रजश् च विविधाश् चित्राः प्रवि-कीर्णास् ततस्ततः ॥३८॥ [N
 N] निरीक्षमाणश् च ततस् ताः स्त्रियः स महा-कपिः ।
 ५५उ] जगाम महतीं चिंतां धर्म-साध्वसं-शंकितः ॥३९॥ [३५
 N] स बुद्ध्या चिन्तयामास कपिर् बुद्धिमतां वरः । [N
 परे-दाराऽव-रोधस्य प्र-सुप्तस्य निर्-ईक्षणम् ।
 ५६] इदं खलु ममाऽस्यर्थं धर्म-लोपं करिष्यति ॥४०॥ [३६
 न हि मे पर-दाराणां दृष्टिर् विषय-वर्तिनी ।
 ५७] अयं चोऽद्य मया दृष्टः पर-दार-परि-ग्रहः ॥४१॥ [३७

१. व०णान्तःपुरे । २. ल२ अ-
 स ददर्श । प्र-इदर्श सु । ३. रा ब
 म प्र ल१ ल२-मैथिलीं न ददर्श च ।
 अ च-न ददर्श स जा० । ल२-मैथि-
 लीं न ददर्श सः ॥

४. फ-चावशे० । अ-वा विशेषे ।
 ५. फ-मृदितान्यपि विद्धानि । ६.
 रा ब म प्र ल१ ल२-नास्ति ॥

७. ब म प्र ल१ ल२-भक्ष्यान् ।

म. रा च ब म प्र ल१ ल२ अ-
 प्रकीर्णाश्च ॥

६. च-स्त्रियश्च । १०. रा ब म
 प्र ल१-धर्मविध्वंस० ॥

११. च-सु० । म ल२ अ-
 स्व० । १२. व-पुरदा० ॥

१३. फ रा च ब म प्र ल२ अ-
 अयमद्य । ल१-अथ सोद्य । १४. फ
 रा-परदाराप० ॥

- तस्य प्रादुर् अभूच्च चिंता पुनर् एव मनस्विनः ।
 ५८] निश्चितैकान्तं-चित्तस्य कार्याऽकार्य-प्रदर्शिनैः ॥४२॥ [३८
 कामं दृष्ट्वा मया सर्वा वि-वस्त्रा रावणै-स्त्रियः ।
 ५९] न तु मे मनसः किञ्चिद् वैकृत्यम् उप-जायते ॥४३॥ [३९
 मनो हि हेतुः सर्वेषाम् इन्द्रियाणां प्र-वर्तने ।
 ६०] शुभाऽशुभास्व अवस्थासु तच्च मे सु-व्यवस्थितम् ॥४४॥ [४०
 नाऽन्यत्र हि मया शक्यां वैदेही परि-मार्गितुम् ।
 ६१] स्त्रियो हि स्त्रीषु दृश्यन्ते सदा हि^{११} परि-मार्गणे ॥४५॥ [४१
 यस्य सत्त्वस्य या योनिम् तस्यां स परि-मार्ग्यते ।^{१३}
 ६२] न शक्यां प्रमदा नष्टां मृगीषु परि-मार्गितुम् ॥४६॥ [४२
 तद् इदं मार्गितं तार्क्चं लुब्धेन मनसा मया ।
 ६३] रावणांस्तःपुरं सर्वं दृश्यते न च जानकी ॥४७॥ [४३
 देव-गन्धर्व-कन्याश् च नाग-कन्याश् च वीर्यवान् ।
 ६४] अवेक्षमाणो हनुमान् न चाऽपेक्ष्यत् तु जानकीम् ॥४८॥ [४४

१. रा-नास्ति । २. फ-निष्ठितैः
 कार्यचि० । च-तिष्ठनकान्त० ।

३. आ-कार्यप्रदर्शनश्च यः । च-
 कार्ये निश्चयप्रदर्शिनः । ४. रा ब
 म प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥

५. फ च अ-विवस्त्राभरणः
 स्त्रियः । ६ रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
 ०चिद्वैकृत्यमु० । अ-वैकृत्यमु० ॥

७. रा-सेतुः । ८. रा च ल_१
 ल_२-प्रवर्तते । ९. फ आ-न च ।
 च रा ब म प्र ल_१ ल_२-तद्धि ॥

१०. च-शक्यं वैदेहीं । ११.
 च-गृहेषु । १२. च-सदैव ॥

१३. रा ब म प्र ल_१ ल_२-
 नास्ति । १४. आ-शक्यं । १५. अ-
 दृश्य ? ॥

१६. रा अ-सर्व ॥

१७. फ-देवदानवक० । १८. अ-
 यक्षक० । १९. अ-पत्न्याः । २०. आ
 फ च प्र-अवेक्ष्य० । रा-अवीक्ष० ।
 २१. आ-०ञ्चचादृश्यत् । च ब म
 ल_१ ल_२ अ-०पश्यत् । प्र-वापश्यत् ।

- ताम् अपश्यन् कपिम् तत्र पश्यन् चाऽप्य् अपराः स्त्रियः ।
 N] अप-क्रम्य ततो दीनः सं-ध्यातुम् उँप-चक्रमे ॥४९॥ [४६
 भोज्यैः सँ पौरोगव-शास्त्र-दृष्टैः
 पानैर् उदारैश्च च वि-राजमानम् ।
 दृष्ट्वा प्र-सुप्तं प्रमदा-जनं तं^६
 N] प्र-दृष्ट-रोमा प्लवगो बभूव ॥५०॥ [N
 तम् उग्र-रूपं गिरि-काञ्चनोपमं
 प्र-दृष्टम् उत्सिक्तम् अहीर्न-चारिणम् ।
 रहो-गतं रावणम् उग्र-दर्शनं^७
 N] ददर्श घोरं हनुमान् महा-कपिः ॥५१॥ [N
 स शर्वरीं प्रेक्ष्य बहु-प्रियाताम्
 अ-पश्यमानो जनकाऽऽत्म-जां च ।
 स शीघ्र-कारी मतिमान् वि-मानाद्
 N] अवाऽऽरूरोह त्वरितोऽथ तस्मात् ॥५२॥ [N
 ईर्ष्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीताऽन्वेषणे पान-भूमि-वर्णनं नाम षष्ठः सर्गः ॥६॥

१. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
 कचित्त्र । २. रा-पश्यन्नपि वर-
 स्त्रियः । च ब म प्र ल_१ ल_२-०श्य-
 न्नपि पर० । ३. फ-संध्यान्तमु० ।
 ल_१-संध्यान्तमु० । ल_२-संध्यातमु० ॥
 ४. रा च ब म प्र ल_१
 अ-भोज्यैश्च । ल_२-भोगैश्च० । ५.
 आ-विरम्यमानः । च-विरम्यमाणां ।

रा ब म प्र ल_१-महासुगन्धैः । फ-
 विराजमानः । ल_२-मनःप्रियैस्तैः ।
 ६. आ-च ॥

७. रा च ब म प्र ल_२ ल_२
 अ-सज्जलाम्बुदोपमम् । घ. आ-०क्तम-
 हीव चा० । रा च-कमभीष्टचा० ।
 ब ल_१ ल_२-कमभीतचा० ।

९. आ-अतः परमधिकः पाठः—दृष्ट्वा प्रसुप्तं प्रमदाजनं तम् ।

१०. आ-अतः परमधिकः पाठः—प्रदृष्टरोमा प्लवगो बभूव ।

११. फ-बहुप्रभाताम् । प्र-बहु-
 प्रयत्नाम् ॥

१२. अ इति श्री । १३. ब प्र

ल_१ ल_२-रावणपानभू० । फ अ-
 ०भूमिवर्णनो० ॥

[बं-१४, १५] = [सप्तमः सर्गः] =[दा-१२]

स तस्य धीरो^१ भवनस्य वानरो
लता-गृहांश् चित्रं-गृहान् तदाऽन्तिके ।

जगाम सीतां प्रति दर्शनोत्सुको
६५] न चैव तां पश्यति चारु-दर्शनाम् ॥१॥ [१

स चिन्तयामास ततो महा-कपिः
प्रियाम् अ-पश्यन् रघु-नन्दनस्य ।

ध्रुवं न सीतां ध्रियते यथा न मे
६६] वि-चिन्वतो दर्शनम् एति मैथिली ॥२॥ [२

सा राक्षसानां प्र-वरेणं बाला
स्वै-शील-संरक्षण-तत्परा सती ।

अनेन^२ संधः प्रति-रौद्र-कर्मणो
६७] हुता भवेद् आर्य-पथे व्यव-स्थिता ॥३॥ [३

१. फ च रा ब म प्र ल_१
ल_२ अ-वीरो । २. अ-वेन्नगृ० । फ
रा च ब म प्र ल_२ ल_१ अ-०न्नगृहा-
न्निशागृहान् ० । ३. अ-सीतापरि ० ।
४ प्र-दर्शनोत्सुकं ॥

५. फ च रा ब म प्र ल_१
ल_२ अ-महाकपिस्तदा । ६. आ-
शीता । ७. रा ब म प्र ल_१ ल_२
प्रयता । ८. रा च ब म प्र ल_१

ल_२ अ-तथा । ९. आ ल_२-विचि-
न्वितो ॥

१०. फ-प्रबलेन । ११. फ रा
ब च म प्र ल_१ ल_२ अ-सुशील ।
१२. ब-अद्यैव । ल_१-अद्यापि । १३.
रा म ल_२-साद्य । १४. अ-परि रा०
१५. आ-न चेदा० । १६. फ-वरे
स्थिता । रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
वरा स्थिता । अ-परिस्थिता ।

विरूप-रूपा वि-कृता वि-वर्चसो

महाऽऽनना दीर्घ-विरूप-दर्शनाः ।

समीक्ष्य वा राक्षस-राज-योषितो

६८] भयाद् वि-पन्ना जनकेश्वराऽऽत्मजा ॥४॥ [४

सीताम् अ-दृष्ट्वा त्वनवाप्य पौरुषं

वि-हृत्य कालं सह वानरैश्च चिरम् ।

न मेऽस्ति सुग्रीव-समीप-गा मतिः

६९] स तीक्ष्ण-दण्डो बलवान् हि वानरः ॥५॥ [५

सर्ग १५] दृष्ट्वा अन्तःपुरं सर्वं सर्वा राक्षस-योषितः ।

१] न सीता दृश्यते साध्वी वृथा जातः परि-श्रमः ॥६॥ [६

किं नु मां वानराः सर्वे गतं वक्ष्यन्ति मानिनः ।

२] गत्वा तत्र त्वया वीर किं कृतं पवनाऽऽत्मज ॥७॥ [७

३] अ-दृष्ट्वा किं प्र-वक्ष्यामि ताम् अहं जनकाऽऽत्मजाम् । [७उ

४उ] ध्रुवं प्रायमुपे (१पै) प्यन्ति कालस्य वि-निवर्तने ॥८॥ [८

१. प्र-विवक्षसो । २. रा च
ब म प्र ल, ल_२-वै ॥

३. आ-शीताम् । ४. फ-
हन० । रा च ब म प्र ल, ल_२ अ-
प्यन० । ५. फ रा च ब म प्र ल,
ल_२ अ-गतिः । ६. फ रा च ब म
प्र ल, ल_२ अ-मु ॥

७. अ-दृष्टा ॥

८. च ब म प्र ल, ल_२ अ-

किन्तु । ६. अ आ-मामितः । ल_२-
वानराः । १०. प्र-ततस्तत्र । ११.
कृत्वा ॥

१२. च ब म ल_२-तानहं । १३.
रा म प्र ल, -प्राप्तमुपेक्षन्ते । ब-
प्राप्तमुपेक्षन्ति । ल_२-प्राप्तमुपेक्षन्ति ।
१४. रा च ब म प्र ल, ल_२ अ-
कालश्च । १५. फ अ-व्यतिवर्तते । रा
च ब म प्र ल, ल_२-परिवर्तते ।

- ३३] किं मां वक्ष्यन्ति वृद्धास् तु जांबवान् अंगदस् तदां ।
 ४पू] गैतं पारं समुद्रस्य वानरांश् च समा-गताः ॥१॥ [१
 ७पू] भूयस् तावद् वि-चेष्ट्यामि न यत्र वि-चैयः कृतः । [१२
 अ-निर्वेदः श्रियो मूलम् अ-निर्वेदः परं सुखम् ॥१०॥
 ५] अ-निर्वेदो हि सततं सर्वाऽर्थेष्व् अनु-वर्तकः । [१०
 करोति सफलं सर्वं जीवितं जीवितेष्व् अपि ॥११॥
 ६] तस्माद् अ-निर्वेद-करं यत्नं चेष्टेऽहम् उत्तमम् । [११
 N] अ-दृष्टां हि वि-चेष्ट्यामि पुंरीं रावर्ण-पालिताम् ॥१२॥
 ८पू] आपान-शाला वि-चिताम् तथा पुष्प-गृहाणि च । [१२
 N] भूमी-गृहांश् चैर्ष-गृहा गृहाऽति-गृहका अपि । [१४उ
 निष्कुटांस्तर-रथ्याश् च विमानानि च सर्वशः ॥१३॥ [१३उ
 ९] उत्पतन् निर्पतंश् चौऽपि तिष्ठन् गच्छन् पुनः पुनः ।

१. फ-वा । २. रा च ब म
 फ प्र ल, ल_२ अ-० तथा । ३. रा
 ल_२-गन्तुं । ४. रा च ब म प्र ल_२-
 वानरा वा ॥

५. फ-भूयश्चावे० । रा च ब
 म ल, ल_२-भूयस्तां च । ६. आ-
 निचयः ॥

७. फ-०र्थेऽनिवर्तकम् । रा-
 ०र्थेऽनव० । प्र ब-० र्थेषु निव० ।
 अ-०र्थेषु प्रवर्तकः । ८. फ-यत्नो ।
 रा च ब म प्र ल, ल_२ अ-जैतोः ।
 ९. रा-जीविते । १०. फ-च त्यजे-
 द् । अ-ह्यत्यजेष् ॥

११. अ-०र्वेदयिकं । १२. रा
 च ब म प्र ल, ल_२-चेष्टेयम् ॥

१३. रा-अदृष्टो । १४. फ-निवे-
 क्ष्यामि । १५. फ रा ब म प्र ल,
 ल_२ अ-दिशं । १६. फ अ-वरुणपा० ।
 १७. आ-विचिता तथा । रा च
 ब म प्र ल, ल_२-विविधास्त० ।
 १८. फ-भूमेगृहाः सैन्यगृहा ॥

१९.-फ गृहाणि गृहकान्यपि ।
 च-गृहाश्च गृहका अपि । अ-गृहा-
 ऽतिगृहा अपि । २०. ब म ल, ल_२
 नास्ति । २१. रा च ब म प्र ल,
 ल_२ अ-०तन्निष्पत्तश्चापि । २२. रा
 च ब म प्र ल, ल_२ प्रतिगच्छन् ॥

- अपी-वृण्वंश् च द्वाराणि कपाटान् अव-वाटयन् ॥१४॥ [१५
 १०] प्र-विशन् निष्-पतंश् चाऽपि प्र-पतन् उत्-पतन् अपि।^{५क}
 N] अल्पम् अप्य् अव-काशं स वि-चचार महा-कपिः ॥१५॥ [१६
 चतुर्-अंगुल-मात्रोऽपि नाऽव-काशः स विद्यते ।
 ११] रावणांऽतःपुरे तस्मिन् यं कपिर् न जगाम सः ॥१६॥ [१७
 प्राकाराऽन्तर-रथ्याश् च वेदिकार्श चैव-संश्रयाः ।
 १३] श्वभ्रांश् च पुष्करिण्यश् च सर्व तेनाऽव-लोकितम् ॥१७॥ [१८
 राक्षस्यो विविधाऽऽकाराः स्वरूपा वि-कृताश् च याः ।
 १४] दृष्ट्वा हनुमता तत्र न त्वेवं जनकाऽऽत्मजा^३ ॥१८॥ [१९
 रूपेणाऽप्रति-मा लोके सिद्धं-विद्याधर-स्त्रियः^५ ।
 १५] दृष्ट्वा हनुमता तत्र न त्वेवं दशरथ-स्तुषा^{१०} ॥१९॥ [२०
 नाग-कन्या वराऽऽरोहाः पूर्ण-चन्द्र-निभाऽऽननाः ।^{१८}
 N] दृष्ट्वा हनुमता तत्र न साऽदृश्यते जौनकी ॥२०॥^{२०} [२१

१. आ-अपावृन्तश्च । रा ब म
 प्र ल_१ ल_२-आपानभूमि० । २. आ-
 ०टान्यवघाट्य तु । फ-०टान्येव
 पाट० । रा ब म प्र-०टान्यवपाट० ।
 ल_१ ल_२ अ-कवाटान्यवपा० ॥

३. आ-प्रविसन्निपतंश्चापि । अ-
 प्रविशन्नुत्प० । ४. फ अ-तन्निपत० ।
 ४क. ब म ल_१ ल_२-नास्ति ॥

५. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-च।
 फ-श्च । ६. फ ब म प्र ल_१ ल_२-
 स्म । ७. रा-वानरो न । च-स
 कपिर्निर् । अ-यत्र कपिर्न । ब म प्र
 ल_१ ल_२-वानरो निर् ॥

८. रा-०काश्चेल । च-०काश्चेल

संश्रयान् ॥

६. आ-शुभ्राश्च । फ अ-
 शुभाश्च । च-श्वभ्रांश्च ॥

१०. रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-
 विविधाश् । ११. फ-चैव । रा च
 अ-सा । १२. रा च-दशरथस्तुषा ।
 १३. ब म ल_१ ल_२-नास्ति ।

१४. फ अ-देवगन्धर्वयोषितः ।
 १५. रा ब म ल_१ ल_२-नास्ति ।
 १६. आ अ च-सा । १७. रा ब म ल_१
 ल_२-नास्ति ॥

१८. ब ल_१ ल_२-नास्ति ।
 १९. फ च म अ-सा जनकनन्दिनी ।
 २०. रा ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥

प्र-मथ्यं राक्षसेन्द्रेण देव-कन्या बैलाद् हृताः ।^{१४}

१६] दृष्टा हनुमता तत्र न सा जनकै-नन्दिनी ॥२१॥ [२२

सोऽपश्यंस् तां महा-बाहुः पश्यंश् चाऽन्या वर-स्त्रियः ।

१७] वि-षंसाद् महा-तेजा हनुमान् मारुताऽऽत्मजः ॥२२॥ [२३

उद्योगं वानरेन्द्राणां प्लवनं सागरस्य च ।^{१२}

N] वयं वीक्ष्याऽनिल-मुतश्चिंतां पुनर् उपाऽऽर्गमेव ॥२३॥ [२४

१८पृ] अव-तीर्य विमानाऽर्गत् हनुमान् मारुताऽऽत्मजः ।^{१८}

चिंतां च स जगामाऽऽशु शोकोप-हत-चेतनः ॥२४॥ [२५

ध्यात्वा क्षणं ततो भूयो वि-चेतुम् उप-चक्रमे ।

N] हृदि कृत्वा प्र-यत्नं तु प्र-पन्नं भजते विधिः ॥२५॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमच्-चिन्ता-

नाम सप्तमः सर्गः ॥७॥

१. फ-प्रमदा । २. रा-राज-
कन्या । ३. आ-बलोद्धृताः ।

४. ब म ल_१ ल_२-नास्ति । ५. अ-
दशरथरनुषा । ६. फ च-नास्ति ॥

७. रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-
अपश्यंस्तां । ८. फ-महाप्राज्ञः । ९. रा
ब म प्र ल_१-पश्यन्न्या । १०. आ-
निषसाद् । ११. रा ब म प्र ल_१ ल_२
अ-पवनात्मजः ॥

१२. ब प्र ल_१-नारित । १३.
म-व्यक्तं । १४. रा म-पुनरुपेयिवान् ।
१५. ब प्र ल_१-नास्ति ॥

१६. रा च म ल_२ अ-विमा-

नाच्च । १७. रा च म ल_२-पवना-
त्मजः । १८. ब प्र ल_१-नास्ति ।
१९. फ-चिन्तामुपगतश्चाशु । रा च
ब म प्र ल_२ अ-चिन्तामुपजगामाशु ।
ल_१-चिन्तामुपजगामासौ । २०. रा
च-० हतचेतसः ॥

२१. रा च ब म प्र ल_१-प्रयत्नं
च । ल_२-प्रयत्नं स । अ-पुनर्यत्नं ।
२२. फ रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
प्रयत्नं ॥

२३. फ रा ब म प्र ल_१ ल_२
अ-सर्गसमाप्तिर्न दृश्यते ॥

[बं-१५]= [अष्टमः सर्गः] =[दा-१३]

स विमानार्चं च निष्क्रम्य प्राकारं हरि-यूथ-पः ।

N] हनूमान् वेगवान् आसी(या)द्यथाविद्युद् घनाद् घनम् ॥१॥ [१

रावणान्तः-पुरं सर्वं वि-चित्यं स महा-कपिः । [२पू

न ददर्श ततः सीतां मैथिलीं जनकाऽऽत्म-जाम् ।

N] चन्द्र-लेखाम् इव नवां व्योम्नि नीलाऽभ्र-संवृताम् ॥२॥ [N

तत्र प्रासाद-हर्म्येषु विमान-भवनेषु च ।

N] निर्ऋतेषु च रम्येषु तथा संजवनेषु च ॥३॥ [N

अ-दृष्ट्वा जानकीं सीतां निरीक्ष्य च मुहुर्मुहुः । [२उ

N] नेह सीतेति हनुमांश्चक्रे बुद्धिं महा-कपिः ॥४॥ [N

कथं हि सीता वैदेही मैथिली जनकाऽऽत्म-जा । १०

N] उप-तिष्ठेत् वि-वंशा रावणं दुष्ट-चोरिणम् १॥५॥ [६

नेह स्थास्यति वैदेही राम-पत्नी यशस्विनी ।

१. अ-विमानाद्विनि० । २. अ-
प्राकारं । ३. फ-सीतां ॥

४. आ-रावणस्य पुरं । ५. फ-
विचिन्वन् । रा च अ-विचित्य । ६.

रा ब म प्र ल_१ ल_२-तत्र ददृशे ।

७. अ-परां ॥

८. फ-ततः । ९. प्र-० नेष्वथ ॥

१०. अ-निभृतेषु । ११. प्र ल_१-

सु । १२. फ-तथा सज्जव० । रा ब

म प्र ल_१-तथा सालवनेषु । च ल_२-

तथा सांजवनेषु । अ-जलजेषु वनेषु ॥

१३. फ-निरीक्षंश्च । १४. फ-
नेयं । १५. च-बुद्धिं ॥

१६. अ-च । १७. फ-नास्ति ।

१८. च-० तिष्ठेदमस्यै सा । ब-

० तिष्ठेदमस्यै सा । म-० तिष्ठेदममला ।

प्र ल_२-० तिष्ठेदमस्यै सा । ल_२-

० तिष्ठेदमस्या सा । १९. ब प्र ल_२-

दुष्टचारिणी । २०. फ-नास्ति ॥

- N] अन्यं क्रमिष्ये दुर्-धर्षं कौननं प्रमदाऽऽलयम्^{३६} ॥६॥ [N
वि-चिन्त्य लंकां यत्नेन हनूमान् मारुताऽऽत्म-जः ।
२०] रैजण्यां याम-शेषायां प्राकारे नि-पपात ह ॥७॥ [N
स च हृष्टेन मनसा प्राकार-स्थो महा-कपिः ।
N] कैऽसौ सीतेति हनुमांश् चिंतयामास वानरः ॥८॥^{१०} [N
भूयिष्ठं वि-चिता लंका रीमस्याऽनु-रतां प्रियां^{१३} ।
N] नै^{१८} च पश्यामि वैदेहीं सीतां सर्वाऽग-शोभनाम् ॥९॥ [३
पल्वलानि तंडागानि सरांसि सरितस् तथा ।
N] नद्यंश् चोप-वर्नाऽन्ताश् च दुर्गाणि धरणी-धराः ॥१०॥^{१९} [४पू
वि-चितं बहुधा सर्वं न च पश्यामि जानकीम् । [४उ
२४] सीतां कमल-पत्राऽक्षीं रामस्य महिषीं प्रियाम् ॥११॥ [N
न सांऽस्ति भूमिः शैलो वा सरितः काननानि वा ।
२५] यत्र नांऽर्या मया सीता मार्गिता चरता महीम् ॥१२॥ [N

१. रा-क्रमिष्ये० । अ-गमिष्ये ।
२. म-दुर्दश । ३. रा च व म प्र
ल, ल_२-कांचन । ३क. फ-
नास्ति ॥

४. अ आ च-विचिन्त्य । ५.
रा आ व म प्र ल, ल_२-दनुमान् ।
६. रा व म प्र ल, ल_२-राजधान्या-
मशे० । ७. फ-नास्ति ॥

८. रा च व म प्र ल, ल_२-
तु । ९. आ-नेह । १०. फ-नास्ति ॥

११. अ आ-रामस्य चरता ।
रा म-रामस्यानुगतां । १२. अ-
मियं । १३. फ-नास्ति ॥

१४. रा म-नैव । च-नावप० ।
व प्र ल, ल_२-तातुप० ॥

१५. रा-तडाकानि । १६. आ-
नद्योतुप० । अ-नद्युपानं वना० । १७.
फ-नास्ति ।

१८. फ रा च व म प्र ल,
ल_२ अ-विचिता वसुधा सर्वा । १९.
म-पश्यामि च ।

२०. फ-चास्ति । रा च व म
प्र ल, ल_२ अ-सोस्ति । २१. फ रा
च व म प्र ल, ल_२ अ-शैलो
भूमिर्वा । २२. प्र ल, ल_२ अ-च ।
२३. फ-चार्या । ।

- इह सं-पातिना सीता रावणस्य नि-वेशने ।
 २६] आख्याता गृध्र-राजेन न च पश्यामि मैथिलीम् ॥१३॥[५
 क्षिप्रम् उत्-पततो मन्ये सीताम् आ-दाय रक्षसः ।
 २७] विभ्र्यतो राम-बाणानाम् अंकान् नि-पतिता भवेत् ॥१४॥[७
 अथवा ह्रियमाणायैः पथि सिद्ध-नि-षेविते ।
 २८] नूनं स्फुटितम् आर्याया हृदयं वीऽऽक्ष्य सागरम् ॥१५॥ [८
 रावणस्योरु-वेगेन भुजाभ्यां पीडितेन च ।
 २९] तथा मन्ये विशालाऽक्ष्या यत्नं जीवितम् आर्याया ॥१६॥[९
 उपर्य् उपरि सा नूनं सागरं क्रमतस् तदा ।
 ३०] वि-चेष्टमानां पतिता समुद्रे जानकी ध्रुवम् ॥१७॥[१०
 अहो क्षुद्रेण वा तेन रक्षन्ती शीलम् आत्मनः ।
 ३१] अवश्यं भक्षिता सीता रावणेन तपस्विनी ॥१८॥[११
 अथवा राक्षसेन्द्रस्य पत्नीभिर् अ-सितेक्षणा ।
 ३२] अ-दुष्टा दुष्ट-चित्ताभिर् भक्षिता जनकाऽऽत्म-जा ॥१९॥[१२

१. रा च ब म प्र ल_१ ल_२
 अ-०मुत्पतितो । २. रा च ब म
 प्र ल_१ ल_२ अ-राक्षसः । ३. रा च ब
 म प्र ल_१ ल_२ अ-वित्रस्ता । ४.
 रा म-रावणं दृष्ट्वा साङ्का० । च-रावणं
 दृष्ट्वा साङ्का० । ब ल_१ ल_२-राक्षसं
 दृष्ट्वा साङ्का० । प्र-राक्षसान् दृष्ट्वा
 साङ्का० । अ-रावणस्याङ्कात् समुद्रे
 पतिता ॥

५. अ-क्षयमाना० ॥

६. फ च प्र ल_१ ल_२-मया ।
 अ-भयान् ॥

७. रा म-विवेष्टमाना । ८. रा-
 जनकात्मजा ॥

९. फ-पापेन । १०. आ फ-
 रक्षती । ११. रा च ब म प्र ल_१
 ल_२-शीलमुत्तमम् । १२. फ रा च ब
 म प्र ल_१ ल_२-अबंधुः ।

१३. अ-राक्षसेन्द्रस्य पत्नीभिर्दुष्टा-
 भिरसितेक्षणा ॥

अथवा नि-हिता मन्ये रावणस्य नि-वेशने ।

३५] कचिल् लालप्यते नूनं पञ्जर-स्थेव सारिकां ॥२०॥ [१५

फुल्ल-पंकज-गर्भाऽऽभं शुभं ज्वलित-कुण्डलम् ।

३३] रामस्य चिन्तयन्त्य् आस्यं पंचत्वं कृपणा गता ॥२१॥ [१३

हा राम लक्ष्मणेत्येवं हाऽयोध्येति च साऽसकृत् ।

३४] वि-लप्य बहु वैदेही न्यस्त-देहा भविष्यति ॥२२॥ [१४

जैनकस्य कुले जाता राम-पत्नी सु-मध्यमा ।^{१२}

३६] कथम् उर्त्पल-पत्राऽक्षी रावणस्य वशाऽनु-गा ॥२३॥ [१६

किं^{१३} नष्टा वा प्र-नष्टा वा मृता वा जनकाऽऽत्म-जा ।

३७] रामस्य प्रिय-भार्यस्य न नि-वेदयितुं क्षमम् ॥२४॥ [१७

१. रा च ब-निहिता । म-निहिता ।
२. रा-कचिद्बालपते । म-कचिद्विल-
पते । प्र ल_१-कचिल्लालपते । ३. रा
ब प्र ल_१ ल_२ अ-दीना । ४. रा म
प्र ल_१ ल_२ आ-शारिका ५. फ
अ-नास्ति ॥

६. आ-शुभं । ७. आ-चिन्तय-

द्वकं । फ-चिन्तयन्नास्यं । प्र ल_१ ल_२-
चितयत्नास्यं । अ-ध्यायती वक्त्रं ।
८ फ-सेहेलं । अ-सा दैन्यं । ९.
आ-कृषिता गता । रा च ब म प्र
ल_१ ल_२-नूनमागता । १०. रा च
ब म प्र ल_१ ल_२ अ-नास्ति ।

अतः परमधिकः पाठः—

अ फ—अथवा निहता मन्ये रावणस्य निवेशने ।

फ—विचेष्टमाना पतिता समुद्रे जानकी ध्रुवम् † ।

फ—कचिल्लालप्यते नित्यं ‡ पञ्जरस्थेव सारिका ।

११. च-वृद्धिः पाठः । १२.
रा ब म प्र ल_१ ल_२-नास्ति । १३.
रा-कथमुत्पल० । ल_१-अथवोत्पल० ॥
१४ फ रा च ब म प्र ल_१

ल_२ अ-विनष्टा । १५. आ फ अ च
म ल_१ ल_२-प्रणष्टा । १६. आ-
क्षमः । फ-क्षणम् । अ-क्षमाम् ॥

† अ—जनकात्मजा ।

‡ अ—नूनं ।

नि-वेद्यमाने दोषः स्याद् दोषः स्याद् अनिवेदने ।

३८] कथं तु खलु कर्तव्यं व्य-असनं खल्वै-इदं महत् ॥२५॥[१८

अस्मिन् एवं गते कार्ये प्राप्त-कालं क्षमं च किम् ।

N] भवेदिति मतिं भूयो हनुमानप्रवि(?)व्य)चारयन्(?)त) ॥२६॥[१९

यदि सीताम् अ-दृष्ट्वाऽहं वानरेन्द्र-पुरीम् इतः ।

३९] गमिष्यामि ततः को मे पुरुषाऽर्थो भविष्यति ॥२७॥[२०

ममेदं लघनं व्यर्थं सागरस्य महाऽऽत्मनः ।

N] प्र-वेशश्चैव लंकायां राक्षसानां च दर्शनम् ॥२८॥[२१

किं मां वक्ष्यति सुग्रीवो हरयो वा समा-गताः ।

४०] किंकिंसां समनु-प्राप्तौ किं^१ तौ^१ नर-वराऽऽत्म-जौ ॥२९॥[२२

गत्वा तु यदि काकुत्स्थं वक्ष्यामि परम् अप्रियम् ।

४१] न सीताम् अधि-गच्छामि ततस् सक्ष्यति जीवितम् ॥३०॥[२३

परुषं दारुणं क्रूरं तीक्ष्णम् इन्द्रिय-तापनम् ।

४२] सीता-निमित्तं दुर्-वाच्यं श्रुत्वा स^१ न^१ भविष्यति ॥३१॥[२४

तं तु कृच्छ्र-गतं दृष्ट्वा पंचत्व-गत-मानसम् ।

४३] भृशाऽनु-रक्तो मेधावी न^१ भविष्यति लक्ष्मणः ॥३२॥[२५

१. रा म-निवेद्यमानो । प्र ल_१-

निवेद्यमाना । २. रा म प्र म ल_१

ल_२-तु । ३. अ-द्विविधं ॥

४. म ल_१-तस्मिन्नेवं । अ-

अस्मिन्नेवा० । ५. फ रा-विधे ।

६. म-कार्थं । ७. च ब प्र ल_१ अ-

मतिर् ॥

८. आ-शीताम० । ९. रा-तदा ।

१०. फ-यदिदं ॥

११. फ रा च ब म प्र ल_१

ल_२ अ- तौ वा ॥

१२. आ-परमां प्रियां । १३. आ-

शीता० । अ-सीतामवगच्छामि । १४.

ब म प्र ल_१ ल_२-ततस्त्वक्ष्यामि ॥

१५. आ-शीता० । अ-सीतानि-

मिते । १६. च ब म प्र ल_१ ल_२

अ-दुर्वाच्यं । १७. फ प्र ल_१ ल_२-

न स । अ-०सौ न ।

१८. आ ब ल_२-तत्तु । अ-किंतु ।

१९. आ-पञ्चत्वं गत० । २०. आ-

लक्ष्मणो न भविष्यति ॥

वि-नष्टौ भ्रातरौ श्रुत्वा भरतोऽपि मरिष्यति ।

[N] भ्रातृन् वि-नष्टान् ज्ञात्वा तु शत्रु-घ्नोऽपि न जीवति ॥३३॥ [२६

मृतान् पुत्रान् सम्-ईक्ष्याऽथ ता मरिष्यन्ति मातरः ।

[N] कौशल्यां च सु-मित्रा च कैकेयी च न संशयः ॥३४॥ [२७

४५पू] हितंश्च सख-संवर्गं च सुग्रीवः पुत्रगाऽधिपः ।

४६पू] रामं कृच्छ्र-गतं दृष्ट्वा राजा त्यक्ष्यति जीवितम् ॥३५॥ [२८

दुर्-मना व्यथिता दीना निर्-आनन्दौ तपस्विनी ।

४७] पीडिता भर्तृ-शोकेन रुमां सक्षयति जीवितम् ॥३६॥ [२९

वालि-जेन च दुःखेन पीडितौ शोक-कर्षितौ ।

४८] पंचत्व-गमने राज्ञस् तारोऽपि न भविष्यति ॥३७॥ [३०

माता-पित्रोर वि-नाशेन सुग्रीव-व्यसनेन च ।

४९] कुमारोऽप्य अंगदः कस्माद् धारयिष्यति जीवितम् ॥३८॥ [३१

भर्तृ-जेन तु दुःखेन ह्य अभि-भूतौ वनौकसः ।

[N] शिरांस्य अभि-हनिष्यन्ति तलैर् मुष्टिभिर् एव च ॥३९॥ [३२

१. प्र-विनष्टं भ्रातरं । २. आ ब रा म-दृष्ट्वा । ३. ब ल, ल_२-भरतो न । ४. आ ब प्र ल_१-ल_२-भविष्यति । म-मुरिष्यति । ५. फ-श्रुत्वा तु । ब प्र ल_१ ल_२-विज्ञाय । अ-श्रुत्वा सा । ६. रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-मरिष्यति ॥ ७. रा ब म ल_२-कौशल्या । ८. आ-कैकेयी । म-कैकेयी ॥ ९. अ-कृतज्ञः स समर्थश्च । १०. रा म-पुत्रगर्भवः । ११. फ-नूनं त्यक्ष्यति । च प्र ल_१ ल_२-राजा त्यजति । रा म-व्यक्तं त्यजति ॥ १२. म-व्यस्थिता । १३. अ-

निरालम्बा । १४. फ-तारा । १५. रा च ब म प्र ल_१-नास्ति ॥ १६. आ फ रा च ब-तु । १७. ल_२-परिभूता वनौकसः । १८. रा म-तारा तु ॥ १९. अ-कुमारआंगदः । २०. फ-तस्माद्धानयिष्यति । अ-श्रीमात्र धारयति ॥ २१. अ-च । २२. फ-शोकेन । २३. फ-हविभूता । रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-परिभूता । २४. रा म-शिरांसि निहनिष्यति । ब-शिरांसि च हरिष्यन्ति । च प्र-शिरांसि च हनिष्यति । २५. ल_२-तलैर्मुष्टितलैरपि ॥

सांत्वेनाऽनुप्र-दानेन मानेन च यशस्विना ।

५०] लालिताः कपि-मुख्येन प्राणांस्त्यक्ष्यन्ति वानराः ॥४०॥ [३३

न वनेषु न शैलेषु नाऽपि रोधस्ते वानराः ।

५१] क्रीडाम् अनु-भविष्यन्ति समेत्य कपि-कुञ्जरैः ॥४१॥ [३४

स-पुत्र-दाराः साऽमात्या भर्तृ-व्यसन-पीडिताः ।

५२] शैलाऽग्रेभ्यः पतिष्यन्ति समेत्य हरि-यूथ-पाः ॥४२॥ [३५

विषस्य भक्षणं वाऽपि प्र-वेशं ज्वलनस्य वा ।

N] उप-वासम् अथो शस्त्रं प्र-करिष्यन्ति वानराः ॥४३॥ [३६

घोरम् आ-रोदनं मन्ये गते मयि भविष्यति ।

५३] इक्ष्वाकु-कुल-नाथस्य हरीणां भृशम् एव च ॥४४॥ [३७

सोऽहं नैव गमिष्यामि किङ्किरां नगरीं प्रति ।

५४] न हि^१ शक्याम्य् अहं द्रष्टुं सु-ग्रीवं मैथिलीं विना ॥४५॥ [३८

मय्य् अगच्छति वैदेही धर्माऽऽत्मानौ महा-रथौ ।

N] आशया^२ तौ धारिष्येते वानराश्च तरस्विनः ॥४६॥^३ [३९

१. फ-सांत्वे० । रा ब म प्र ल_१ ल_२ अ-सांत्वेनाथ० । च-सांत्वेनार्थप्र० । २. फ-दानेन । ३. रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-कपिराजेन ॥

४. ल-वनेषु वनशैलेषु । अ-न वनेषु न गिरिषु । ५. ब प्र ल_१ ल_२-रौदः सु ॥

६. फ ब म प्र ल_१ ल_२ अ-विषमुद्ध्वनं । ७. फ-चापि । ८. रा ब म प्र ल_१ ल_२-ज्वलनेपि । ९. फ रा च ब म प्र ल_१ ल_२-च ॥

१०. ल_१-घोरमायोधनं । ११. म-गतिर् । १२. रा च म प्र ल_१

ल_२-०कुलनाशार्थं । अ-०कुलना-थाश्च । १३. फ-भृशं नाशो । १४. फ-वनौकसां । अ-भृशनाशनः । रा च ब म प्र ल_१-च भृशं तथा । ल_२-च भृशं तदा ॥

१५. फ रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-नगरीमितः । १६. फ-च । १७. रा प्र ल_१ ल_२ अ-शक्याम्यहं ॥

१८. फ-आगते मयि । च अ-मयि गच्छति । १९. फ-तत्रस्थौ । च अ-वेहस्थे । २०. च-तौ चरिष्येते । आ-धारयिष्येते । २१. रा ब म प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥

हस्ताऽदो वा मुखाऽदो वा नियतो वृक्ष-मूलिकः ।

N] वानप्रस्थो भविष्यामि ह्य् अदृष्ट्वा कमलेक्षणाम् ॥४७॥ [४०

तस्य बुद्धिर इयं जाता निपुणस्य विपश्चितः ।

N] राम-संसर्ग-निर्वृत्तौ धर्मिष्ठौ धर्म-संचितौ ॥४८॥ [N

सागराऽनूप-जे देशे बहु-मूल-फलोदके ।

५५] चितां कृत्वा प्रवेक्ष्यामि समिद्धम् अरणी-सुतम् ॥४९॥ [४१

१ रा-वृक्षमलिकः अ-वृक्ष-
मूलकः । २. अ-अदृष्ट्वा । ३. ल,
कमलेक्षणः । अ-जनकात्मजाम् ॥

४. रा-०र्गनिरतो । ब म प्र-
०निर्वृत्तो । ल,
०र्गनिवृतो । ५.
रा ब म प्र ल,
ल-धर्मिष्ठो । ६.
रा ब म प्र ल,
ल-धर्मसंश्रयः ॥

७. आ-०रान्तपयोदे० । रा ब
च ब म प्र ल,
ल-०रान्तर्जले ।
अ-सागरो रूपदेशेन । ८. अ-भक्ष-
मूलफलोपगे । ९. फ-समिद्धशरणा-
युतं । ल,
संसिद्धम० । अ-न चेत्प-
श्यामि मैथिलीम् ।
१०. अतः परमधिकः पाठः—

रा च ब म प्र ल,
ल अ-उपविष्टस्य वा क्षिप्रमिन्द्रियाण्युपहृतः† ।
फ रा च ब म प्र ल,
ल अ-शरीरं भक्षयिष्यन्ति श्वापदाः वायसैः सह॥
रा च ब म प्र ल,
ल—इदमप्यृषिभिर्जुष्टं निर्याणमिति मे मतिः ।

अपः सम्यक् प्रवेक्ष्यामि तामदृष्ट्वासितेक्ष्णाम‡ ॥

रा च ब म प्र ल,
ल-तावत्पश्यामि† वैदेहीं मैथिलीं जनकात्मजाम् ।
रा च ब म प्र ल,
ल अ-अज्ञातरूपाः‡ सुभगां कीर्त्यमानां† यशस्विनीम् ।

† फ-क्षिप्रमितिं साधयिष्यतः ।

‡ फ अ-अथ सम्यक् प्रवेक्ष्यामि न चेत्पश्यामि मैथिलीम् ।

‡ ल-रूपसुभगा ।

† फ अ ल-कीर्तनीया ।

- N] प्र-नष्टां चिर-रात्राय सीताम् अहम् अ-दृष्टवान् । [४४उ
तापसो वा भविष्यामि निर्यतो वृक्ष-मूलिकः ॥५०॥^{१०}
५८] नाऽहं प्रति-गमिष्यामि ताम् अ-दृष्ट्वाऽसितेक्षणाम् । [४५
पर्णाऽदो वा फलाऽदो वा यदि वा वृक्ष-मूलिकः ।
N] वने धर्मं चरिष्यामि ताम् अ-दृष्ट्वा यशस्विनीम् ॥५१॥^{११} [N
ततस् ततो निर-आशस्य सीताया दर्शनं प्रति ।
N] लंघनं मे भवेद् व्य-अर्थम् उदधेः शत-योजनम् ॥५२॥ [N
न पुनः प्रति-गच्छामि नि-र्वसामि वनेष्व् ईहं ।
N] कांयम् आ-दीपयिष्यामि प्र-विशाम्य् अथ-वा जलम् ॥५३॥^{१२} [N
यदि वा प्रति-गच्छामि सीताम् अनधि-गम्य ताम् ।^{१३}
N] अंगदः सहितैः सर्वैर् वानरैर् न भविष्यति ॥५४॥ [४६

१. म प्र ल_१ ल_२ अ-प्रणष्टां ।
२. आ फ-मम सीतामपश्यतः । ३.
अ-वै । ४. रा म प्र ल_१ ल_२-ताम-
दृष्ट्वा यशस्विनीम् । ५. च ब-
नास्ति ॥

६. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
नास्ति ॥

७. आ चं अ-ततस्तस्य । ८.
फ-लंघनाच्चाभवर्क्षिता वृथेति । आ-
लंघनादभवर्क्षिता वृथेति । अ-लंघने
चाभवर्क्षिता वृथेति ॥

६. रा ब म प्र ल_१ ल_२ अ-
पुनश्चित् । च-पुनश्चेत् । १०. म प्र-
नास्ति पादः । रा-० सामि वनेष्वहम् ।
११. आ-काममादीपयामि स्विन् ।
रा-कथमादीप० । १२. फ रा च ब
म प्र ल_१ ल_२-प्रविशामि स्विदर्ण-
वम् । अ-संविशे कचिदर्णवे । १३.
ब म-नास्ति ॥

१४. ल_२- न । १५. ब म-
प्रथमः पादो नास्ति ।
अतः परमधिकः पाठः—

ब प्र ल_१ ल_२—ध्यानशोकपरीतात्मा चिन्तयामास वानरः ।

१६. अ-सोऽहदः प्रहितैः । ल_१— अहदः प्रहितैः ॥

विनांशे सु-महान् दोषो जीवन् प्रांऽऽप्नोति यच्च क्षुभम् ।^३

N] तस्मात् प्राणा हि रक्ष्या वै ध्रुवो जीवित-संगमः॥५५॥ [४७

एवं बहु-विधं दुःखं मनसा धारयन् मुहुः ।

N] नाऽध्यगच्छत् तदा पारं शोकस्य कपि-कुञ्जरः॥५६॥ [४८

रावणं तु हनिष्यामि दश-ग्रीवं महा-बलम् ।

N] कामम् अस्तु हृता सीता प्रेत्यं कीर्तिर् भविष्यति॥५७॥ [४९

अथ चैनं^१ समा-क्षिप्य उपर्य उपरि सागरम् ।

N] रामायोप-हरिष्यामि पशुं पशु-पतेर इव॥५८॥ [५०

इति चिन्तां समा-पन्नः सीताम् अनधि-जग्मिवान् ।

५९] ध्यान-शोक-परीताऽऽत्मा चिंतयामास वानरः॥५९॥ [५१

यावत् सीतां^२ न पश्यामि राम-पत्नीं यशस्विनीम् ।^३

N] तावद् एतां पुरीं लंकां वि-चिनोमि पुनः पुनः॥६०॥ [५२

संपाति-वचनाच्च चाऽपि रामं यद्य आनयाम्य अहम् ।

१. फ-निराशैस्तु महान् । २. आ-प्राप्नोमि । ३. रा ब म प्र ल, ल_२-नास्ति । ४. फ-तस्मात् प्राणान् हनिष्यामि । च-तस्मात्प्राणाभिर ।

५. रा ब म प्र ल, ल_२-नास्ति ॥

६. फ-धारयन्मुहुः । रा ब म प्र ल, ल_२-चिन्तयन्मुहुः । अ-धार-यन्महान् ॥

७. फ रा च ब म प्र ल, ल_२ अ-वधिष्यामि । ८. आ-महा-बलः । ९. ल_१-कामतस्तु । १०. अ-पुष्पा ॥

११. रा च ब म प्र ल, ल_२-वैनं । १२. अ-समाश्रित्य । १३.

रा च ब म प्र ल, अ-ह्युपर्युपरि । १४. प्र-रामस्योप० । १५. फ-रामपत्नीं यशस्विनीम् । ल_१-पशुं पशुपतिरिव ॥

१६. ल_१-चिन्तासमापन्नः । १७. रा ब म प्र ल, ल_२-०नधिगम्यताम् । १८. फ-नास्ति ॥

१९. अ-यावच्च तां । २०. फ-नास्ति । २१. अ-तावदेतत् ॥

२२. फ अ-०नाच्चाहं । रा च ब म प्र ल, ल_२-०नाच्चेहं । २३. आ अ-यदि नयाम्यहं । रा च ब म प्र ल, ल_२-यास्यामि नाप्यहं ॥

- N] अ-पश्यन् राघवो भार्या निर्-दहेत् सर्व-वानरान्॥६१॥[५३
इहैव नि-यताऽऽहारो वत्स्यामि नि-यतेन्द्रियः ।
- N] मत्-कृते न वि-नश्येयुः सर्वे ते नर-वानराः ॥६२॥[५४
बं०सं०१६]अशोक-वर्निका चाऽपि मँहती हिँ महा-द्रुमा ।
- ४] इमाम् अभि-पतिष्यामि न हीऽयं वि-चिता मया ॥६३॥[५५
वसून् रुद्रांस् तथाऽऽदित्यान् अश्विनौ मँरुतोऽपि चँ ।^{११}
- N] नमस्-कृत्य गमिष्यामि रक्षसां शोक-वर्धनः ॥६४॥[५६
जित्वाँ तुँ राक्षसान् देवीम् इक्ष्वाकु-कुल-नन्दिनीम् ।
- N] संप्र-दास्यामि रामायँ सिद्धिँम् इव मनस्विने ॥६५॥[५७
स मुहूर्तम् ईवं ध्यात्वा चिन्तया व्यथितेन्द्रियः ।
- N] उद्-अतिष्ठन् महा-बाहुर हनुमान् मारुताऽऽत्मजः ॥६६॥[५८
नमोऽस्तु रामाय स-लक्ष्मणाय
देव्यै च तस्यै जनकाऽऽत्म-जायै ।
नमोऽस्तु रुद्रेन्द्र-यमाऽनिलेभ्यो
- N] नमोऽस्तु चन्द्राऽग्निर्मरुद्-गणेभ्यः॥६७॥[५९

१ ल२-निहता० । अ-प्राय-
माशिष्ये । २. फ-विजितेन्द्रियः । ३.
अ-हि । ४. रा च ब म प्र ल,
ल२-न मत्कृते विनश्येयुर्वानराश्च
तथा नराः ॥

५. रा ब म प्र ल, ल२-
निकाशे च । ६. फ रा च ब म प्र
ल, ल२-महतीयं । अ-महती सा ।

७. फ-भिगमिष्यामि । ८. म-नास्ति॥

९. फ-वसन्तु मुनीन्द्रास्तथा दिव्य-

१०. रा ब प्र ल, ल२-मस्तस्तथा ।

११. म-नास्ति । १२. ल, न मत्कृते

विनश्येयुः । म-नास्ति पादः ॥

१३. फ-जित्वाहं । रा च
ब म प्र ल, ल२-जित्वा हि ।

१४. रा ब म प्र ल, रामाय
संप्रदास्यामि । १५. रा ब म प्र ल, -
यथा सिद्धिं तपस्विने । अ-साध्वी-
मिह तपस्विनीम् ॥

१६. आ-मुहूर्तमिति । फ अ-
मुहूर्तमपि । १७. फ म-उपतिष्ठन् । अ-
उपतिष्ठन् ॥

१८. रा-चन्द्रार्कम०॥

स तेभ्यस् तु नमस्-कृत्य सु-ग्रीवाय च मारुतिः ।

N] दिशः सर्वाः समा-लोक्य अशोक-वनिकां प्रति ॥६८॥ [६०

स गत्वा मनसा पूर्वम् अशोक-वनिकां शुभाम् ।

N] उत्तरं चिन्तयामास वानरो मारुताऽऽत्म-जः ॥६९॥ [६१

ध्रुवं तु रक्षो-बहुला भविष्यति जनाऽऽकुला ।

N] अशोक-वनिका दिव्यां सर्व-संस्कारं-शोभिता ॥७०॥ [६२

रक्षिणश् चोऽत्र वि-हितो नूनं रक्षन्ति पाद-पान् ।

N] भगवान् अपि सर्वाऽऽत्मा नोऽतिक्षोभं प्र-वात्य असौ ॥७१॥ [६३

सं-क्षिप्तोऽयं महाऽऽत्मा च रामाऽर्थे रावणस्य च ।

N] सिद्धिं मे संवि-धांस्यन्ति देवा ऋषि-गणाम् त्व इह ॥७२॥ [६४

ब्रह्मा स्वयं-भूर भगवान् वेदाश् चैव दिशन्तु मे ।

N] सिद्धिम् अग्निश् च वायुश् च पुरु-हूतश् च वज्र-भृत् ॥७३॥ [६५

वरुणः पाश-हस्तश् च वासुं देवश् च चक्र-भृत्^३ । [६६पू

१. फ रा च ब म प्र ल, ल_२

अ-स तेभ्यश्च । ल_२-सभ्येभ्यश्च ।

२. रा म प्र ल, -ययौ ॥

३. फ अ-पूर्वमशोक० । आ-पूर्वमसोक० । ४. ब प्र-भर्तारं ॥

५. रा ल_२-इयं च । च-एवं त्वा । ब-एवं तु । अ-ध्रुवं त्वा ।

६. रा च ब म प्र ल_२-रक्षिबहुला ।

ल_१ अ-रक्षबहुला । ७. च-भवि-

ष्यन्ति । ८. अ-वरांगणा । ९. रा

च ब म प्र ल_१ ल_२-सर्वा । १०.

रा-दिव्या संस्का० । च ब म प्र ल_२-

दिव्यसंस्का० । ल_१-कथं सीताधि-

गम्यते ॥

११. ल, - ० वात्र । १२.

फ ल_१ ल_२-निहिता । १३. रा ब

म प्र ल_१ ल_२-जोरा । १४. रा च

प्र ल_१ ल_२-नातिक्षोभः ॥

१५. आ-महात्म्यं तु । फ-ममांशान्तु । अ-महात्मा तु । १६. स

म प्र ल_१ ल_२-राघवस्य । अ-वान-

रस्य । १७. अ-संप्रदास्यन्ति । १८.

फ रा च ब म प्र ल_१ ल_२-देवा

सर्विगणा० । अ-सदेवर्विगणास्त्विह ॥

१९. रा-वरुणश्च । २०. आ ल, -

सोमादित्यौ तथैव च । २१. आ ल, -

नास्ति ॥

[N] शङ्करः शूल-हस्तश् च सोमाऽऽदित्यौ तथैव च ॥७४॥^१ [N]
अश्विनौ च महाऽऽत्मानौ मरुतः सर्व एव च । [६६७]
सिद्धिं सर्वाणि भूतानि भूतानां चैव यः प्र-भुः ।

[N] दास्यन्ति मम ये चाऽन्येऽदृष्टाः पथि गणेश्वराः ॥७५॥ [६७]

तद् उन्न-नसं पाण्डुर-दन्तम् अत्रणं

शुचि-स्मितं पद्म-पलाश-लोचनम् ।

द्रक्ष्यामि सीता-वन्दनं कदा न्वं अहं

[N] प्रसन्न-ताराऽधिप-तुल्य-दर्शनम् ॥७६॥ [६८]

क्षुद्रेण पापेन नृशंस-कर्मणा

सु-दारुणाऽलंकृत-वेष-धारिणा ।

बलीऽभि-भूता ह्य अ-बला तपस्विनी

[N] कथं नु मे^१ दृष्टि-पथेऽद्य सा भवेत् ॥७७॥ [६९]

ईश्वर्यं रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमच्-चिन्ता-

नाम अष्टमः सर्गः ॥८॥

१. आ-ल_१-नस्ति ॥

२. फ-तौ । ३. ल_१-सिद्धिः ।

४. रा ब म प्र ल_१ ल_२-दास्यन्तु ।

५. फ-प्यदृष्टा । रा च ब म प्र

ल_१ ल_२-अदृष्टा । अ-दृष्टा । ६.

फ रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-

पाथिगोचराः ॥

७. फ रा च प्र ल_२ अ-तदु-

लसत् । ल_१-उपलसत् । ८. आ-

सुचिस्मि० । फ-शुभस्मि० । ९. आ फ

रा अ-पद्मपलाश० । १०. आ अ-

शीताव० । ११. आ फ च-त्वहं । अ-

ह्ययं । १२. अ-तारापतितुं ॥

१३. आ-सुचारुगालक्षतवेशधा० । रा

च ब म प्र ल_१ ल_२-०णालंकृतवेशधा० ।

अ-०लंकृतवेगधारे ० । १४. आ-वाला-

भिभूता ह्य० । अ-०भिभूतातिपा-

स्विनी सा । आ-तपस्विनी । च ब म

प्र ल ल_२-०यशस्विनी ।

१५. च ल_२ अ-तु । १६. रा च

ब म प्र ल_१ ल_२-सा । १७. रा

च ब म प्र ल_१ ल_२-मे ॥

१८. आ-आर्षेय । १९. रा-

श्रीरामायणे । २०. फ रा-एक-

पुरुषचिन्ता । च ब म प्र ल_१ ल_२-

एकपुरुषचिन्तनं । अ-एष पुरुष-

चिन्तनं ॥

[बं-१६]=

[नवमः सर्गः]

=[दा-१४]

सं मुहूर्तम् इव ध्यात्वा मनसा चाऽधि-गम्य ताम् ।

N] अव-प्लुतो महा-तेजाः प्राकारं तस्य वेश्मनः ॥१॥^१ [१

सं तु संहृष्ट-सर्वाऽर्गः प्राकार-स्थो महा-कपिः ।

१.] पुष्पिताऽग्रान् वसंताऽग्रे ददर्श वि-विधान् द्रुमान् ॥२॥ [२
२पू.] शालान् अशोकान् भव्यांश्च चम्पकान् मत्त-कोकिलान् ।

N] उदालकान् नाग-वृक्षांश्च चूतान् कपि-मुखान् अपि ॥३॥ [३

अथ धैर्यम् अव-स्थाप्य प्र-मृज्याऽश्रूणि वीर्यवान् । [N

५.] व्या-मुक्त इव तीराचः पुंल्लुवे वृक्ष-वाटिकाम् ॥४॥^{१५} [४उ
६पू.] स गत्वा वेगवान् वेगाद् हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ।^{१६}

N] ददर्शाऽशोक-वनिकां पुष्पिताऽशोक-शोभिताम् ॥५॥ [N

६उ.] अथाऽऽर्च्य-वण-संच्छन्नां लता-शत-संमावृताम् । [४पू

अशोक-वनिकां स्फीतां प्र-विवेश महा-कपिः ॥६॥^{१७} [N

१. म-सु । २. आ-मुहूर्तमपि ।
३. रा म-अवप्लुत्य । ल_१-अनु-
प्लुत्य । ४. फ-सकामान्तस्य । रा च
म अ-प्राकारे तस्य । ५. ब ल_१ ल_२
प्र-चतुर्थः पादो नास्ति ॥

६. फ-स तु सर्वाङ्गसंहृष्टः ।
ब ल_१ ल_२ प्र-नास्ति । ७. फ-
वसन्निव । रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-
वसन्ते च । ८. अ-महतो ॥

९. रा ब ल_१ ल_२ प्र म अ-
सालान् । १०. रा ब ल_१ ल_२ म-
चण्यकान् । ११. रा च ब म प्र

ल_१ ल_२-कपिमुखाननान् । अ-
०खान्कपिः ॥

१२. फ अ-वेगवान् । १३. अ-
ज्यामुक्त । १४. च-तीरांबु । १५. च-
विबुधे । १६. ब ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥

१७. च-वेगो हनुमान् । १८.
रा ब ल_१ ल_२ प्र-नास्ति ॥

१९. फ अ-०अवनसं । च-
अथ प्रणवसं । २०. आ च ब ल_१
ल_२-लताशोकसं । म-लतावृक्षसं ।
२१. आ-सीतां । २२. रा-नास्ति ॥

- ७] स प्र-विश्य वि-चित्रां तां विहगैर् अभि-नादिताम् ।^२
 ८पू] राजतैः काञ्चनैश् चाऽपि पाद-पैः सर्वतो वृताम् ॥७॥^३[५
 ९पू] अ-चिरोदित-सूर्याऽऽभां ददर्श हनुमान् कपिः । [६उ
 N] मनो-हरां दृष्टि-हरां सौगन्ध्य-प्राण-हारिणीम् ॥८॥ [N
 महर्ता प्रांऽशुना चैव सुचित्र-विहितेन च ।
 N] प्राकारेणांऽबुद्धाऽऽभेन सौधेन कृत-मेखलाम् ॥९॥^४[N
 गदा-पाणिभिर् एकाग्रैर् आसीनैर् द्वारि राक्षसैः ।
 N] गुप्त-द्वारां महा-द्वाराम अना-धृष्यां सुरैर् अपि ॥१०॥ [N
 नील-वर्णैर् द्रुम-शतैर् मेघ-वृन्दैर् इवाऽऽवृताम् ।
 N] स्वै-बलं तत्र समा-श्रित्य हनुमान् प्र-विवेश हं ॥११॥ [N
 N] विहंगैर् मृग-संघैश् च वि-चित्रां चित्र-काननाम् । [६पू
 १०पू] वृतां नाना-विधैर् वृक्षैः पुष्पोपग-फलोपगैः ।

१. फ अ-० गैरभुना० । ल, प्र २. रा अ-नास्ति । ३. आ रा च व
 म-० गैरतिना० । ल, २-० गैरलिना० । म प्र ल, ल, २ अ-नास्ति ।

अतः परमाधिकः पाठः —

फ—ओत्रहारितैः सर्वैर्† विहगैः संप्रनादिताम् ॥

४. प्र-संहतां । ५. आ फ- रा-समावृत्य । आ-समसृत्य । १४.
 ० बुद्धेनेव । रा च ब ल, ल, २ म- फ-च ॥
 ० बुद्धेनेव । ६. अ-नास्ति ॥ १५. फ-विहगैः । रा म-विहगं-
 ७. च-द्वारं । ८. फ- मृगसिंहैः । च ब म ल, ल, २ प्र अ-
 गुप्तद्वारि । ९. फ-मिव द्वारा० ॥ विहगैर्मृगसिंहैः । १६. आ रा च ब म
 १०. म-लीलवः । रा च ब प्र प्र ल, ल, २-विचित्रैश्चि० । १७. फ-
 ल, ल, २-० हिमसितैर्मैः । फ-० नानावृक्षैः । १८. ल, पुष्पपूगः । अ-
 द्रुमछत्रैः । अ फ-० मेघवर्णैर्वि० । ० फलोपगैः ।
 ११. रा-सुबलं । १२. अ-स । १३. फ

- ९७] कोकिलैर् भृङ्ग-राजैश्च मत्तैर् निखं नि-षेविताम् ॥१२॥ [७
 १०७] प्र-हृष्टैर् उदिते काले मृग-पक्षि-सुखाऽऽवहे ।
 मत्त-वर्हिण-संघुष्टां नाना-द्विज-गणाऽऽयुताम् ॥१३॥ [८
 ११] मार्गमाणो वराऽऽरोहां राज-पुत्रीम् अ-निन्दिताम् ।
 सुख-प्रसुप्तान् विहगान् बोधयामास वानरः ॥१४॥ [९
 १२] उत्पतद्भिर् द्विज-गणैः पक्षैः शाखा (ः) समा-हताः ।
 अनेक-वर्णा भुमुचुः पुष्प-वृष्टिं समंततः ॥१५॥ [१०
 १३] तत्राऽव-कीर्णः शुशुभे हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ।
 अशोक-वनिका-मध्ये यथा पुष्प-मयो गिरिः ॥१६॥ [११
 १४] दिशः सर्वा वि-धौवंतं वृक्ष-खण्ड-गतं कपिम् ।
 दृष्ट्वा सर्वानि भूतानि वसंतम् इव मेनिरे^{१६} ॥१७॥ [१२
 १५] वृक्षेभ्यः पतितैः पुष्पैर् अव-कीर्णः पृथग्-विधैः ।
 रराज वसु-धा तत्र प्रमदेव वि-भूषिता ॥१८॥ [१३
 १६] तरस्विना ते तरवस् तरसा विप्र-कंपिताः ।
 पुष्प-वृष्टिं वि-चित्रां तु ससृजुः कपिनाऽऽहताः ॥१९॥ [१४

१. फ-मल्लैर्नि० ।

२. फ-०ष्टमुदिता । ३. फ-
 ०पक्षिमहावहे । रा म अ-०पक्षि-
 समाकुले । ल_१-०पक्षिसुखावहे ।
 ४. फ-मत्तवर्हिण ॥

५. ल_२-मार्गमाणौ । ६. अ-
 मार्गमाणः स वेदेहीं राजपुत्रीं
 यशस्विनीम् । ७. ल_२-०प्रसुप्तवि० ।
 ८. फ-वाचयामास ॥

९. रा ब म ल_१ ल_२-उत्प-
 तंतो द्विजगणाः । १०. रा च ब प्र
 ल_१ ल_२-०समाहतैः । म-समा-

हितैः ।

११. रा प्र अ-तत्राकीर्णः स ।
 म-तत्राकीर्णः स्म । १२. फ रा च ब
 ल, ल_२-हनूमा० ॥

१३. रा ब म प्र ल_१ ल_२-
 व्यधा० । १४. ब ल_१ ल_२ प्र म-
 वृक्षखण्ड० । १५. अ-भूतानि सर्वाणि ।
 १६. रा ल_२ प्र म-वारिदाः । अ-
 मन्दिरे ॥

१७. ल_१-विह्वलिता ॥
 १८. रा च-तरस्विनस्ते त० ।
 अ-तरस्वरतत्र बहवः ॥

१७] निर-धूत-यत्र-शिखराः शीर्ण-पर्ण-फला दुमाः ।

विक्षिप्त-वस्त्राऽऽभरणा धूर्ता इव परा-जिताः ॥२०॥ [१५

१८] हनूमता वेग-वता धूनिताम् ते नगोत्तमाः ।

पुष्प-पर्ण-फलान्य आशु मुमुचुः पुष्प-शालिनः ॥२१॥ [१६

१९] विहर्ग-संघैर् हीनाम् ते स्कन्ध-मात्राऽऽश्रयाः स्थिताः ।

२० उ] बभूवुर् जङ्गमाः सर्वे मास्तेनं विनिर्-धुताः ॥२२॥ [१७

बभूवुर् वेद्या-युवतिर् यथा मृदित-वर्णकौः (१का) ।

२१] नितान्त-शुभ-दन्तौष्टी नखैर् दन्तैश् च वि-क्षताः ॥२३॥ [१८

तथा लांगूल-हस्ताभ्यां चरणाभ्यां समा-हता ।

२२] बभूवाऽशोक-वनिका प्रभङ्ग-वन-पादपा ॥२४॥ [१९

महा-लतानां दामानि वि-हरंस् तरसा कपिः ।

N] यथा प्रौढवि विन्ध्यस्य मेघ-जालानि मारुतः ॥२५॥ [२०

१. ल_२ अ-०तपत्राः । २. ल_२-०र्णहताः । ल_२ प्र अ-०र्णफ-लद्रु० ॥

३. ल_१ प्र-हनुम० । ४. ल_२-निधूतास्ते । अ-चूर्णितास्ते । ५. रा म-महाद्रुमाः । ल_२-नगद्रुमाः ।

६. आ-पुष्पवर्ण० । च ब म ल_१ ल_२-पुष्पपत्रफ० । अ-पर्णपुष्पफ० । ७. ब ल_१ ल_२-पुष्पशालिनः ॥

८. आ च ब म प्र ल_१ ल_२-०ङ्गसिंहैर्ही० । रा-०ङ्गमैर्विहीना० । अ-०ङ्गानां शतैर्हीनास्ते । ९. आ च-०वुरगमाः । ब ल_१ ल_२ प्र-बभूव-जंगमाः । अ-०बुस्तरसा । १०. फ-मारुतेनेव नि० । ल_१-०तेनापि नि० ।

अ-०तेनेव निर्द्रुताः ॥

११. आ फ रा ब म प्र ल_१ ल_२-बभूव । अ-यथैव । १२. फ-युवती यथा । अ-युवती भवेन्० । १३. फ ल_२ अ-मृदितवर्णिका । १४. फ-०भवणौष्टी । ल_१-०शुकद० । अ-०भक्कणौष्टी । रा च-०भदंतौष्टीः । १५. रा ल_१-०विक्षिता । अ-०दंतैरिव क्षता ॥

१६. फ रा-प्रभङ्गा वन० ॥

१७. आ-महल्लतानां । १८. आ-विहरन् हनुमां । फ प्र-०हरन्तु-रसा । १९. रा च ब म ल_१-०पट्टष्टेः । ल_२-०पट्टष्टेः ।

स तत्र मणि-भूमिं च राजर्त्ती च मनो-रमाम् ।
 २३] तथा काञ्चन-भूमिं च वि-चरन् रुरुचे कपिः ॥२६॥ [२१
 २४पू] वापीश् च वि-विधाऽऽकाराः पूर्णाः परम-वारिणा ।
 महाडहैर् मणि-सोपानैर् उप-पद्मांस् ततस्-ततः ॥२७॥ [२२
 २५] मुक्ता-प्रवाल-सिकता-स्फटिकांस्तर-भूषिताः ।
 काञ्चनैस्तरुभिश् चित्रैस् तीरजैर् उप-शोभिताः ॥२८॥ [२३
 २६] बद्ध-पद्मोत्पल-वनांश् चक्रवाकोप-कूर्जिताः ।
 दार्ढ्यह-रुत-संघुष्टा हंस-सारस-नादिताः ॥२९॥ [२४
 २७] दीर्घाभिर् भ्रम-युक्ताभिः शीर्ताभिश् च समंततः ।^{१५}
 N] अमृतोपम-तोयाभिः शिर्वाभिर् अभि-संस्कृताः ॥३०॥ [२५
 लता-गृहैर् अव-तता लता-संतान-संवृताः ।^{१६}
 २८] लताऽवतान-गहना करवीर-कृताऽन्तराः ॥३१॥ [२६

१. ल_१-नास्ति । २. प्र-विरुचन् ।
 अ-प्रविशन् । ३. रा-रचके । प्र-
 विरुचे ॥

४. अ-वाप्यश्च । ५. अ-
 वारिभिः । ६. फ-यथाहैर्म ।
 रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-महार्ह-
 मणि । ७. आ-नैरुपपद्येत् ।
 रा-पद्येत् । अ-नैरुपपद्येत् ॥

८. फ-लसंसिकाः स्फा ।
 रा ब म प्र ल_१ ल_२-लवैर्द्वयस्फा ।
 ९. अ-रुमिदञ्चास्तीर । ब-
 भिश्चित्रै नीराजैरु ॥

१० रा-बहुपद्मोत्पलवतीश्च ।
 च ब म प्र ल_१ ल_२-उत्पलवतीश्च ।
 अ-शुद्धपद्मोत्पलयुताश्च । ११. ब
 ल_१ ल_२ प्र अ-कोपशोभिताः ।

१२. रा ब म प्र ल_१ ल_२-विहंगस्त ॥

१३. ल_१-नदीभिर्भ्रममाणाभिः ।
 रा च ब ल_२ प्र म-दीर्घाभिर्भ्रममाणाभिः ।
 अ-दीर्घिकाभिः सुयुक्ताभिः । १४.
 आ अ-शरज्जिश्च । १५. फ-नास्ति ।
 १६. ल_२-भिरपि सं । म-शिरभिरपि ।
 अ-नुदितः पाठः ॥

१७. फ-लताशतैरनुगता । रा च
 ब म प्र ल_१ ल_२-गृहैरुवनता । १८.
 फ-लतासंवृतसंवृताः । १९. अ-नास्ति ।
 २०. फ-लतावनानुग । रा ब म प्र
 ल_१ ल_२-लतावितानग । च-
 नगहने । अ-शाखाशतैरुवनतं । २१.
 रा-कवरीकृततान्तराः । अ-रुक्ता-
 न्तरं ॥

- तत्राऽबु-धर-संकाशं प्रवृद्ध-शिखरं महत् ।
 २९] विचित्र-कूटैश् चै तथो सर्वतः परि-वारितम् ॥३२॥ [२७
 ३०पू] शिला-गृहैर् अव-ततं नाना दृक्षैः सर्मा-वृतम् ।
 N] ददर्श कपि-शार्दूलो रम्यं जगति पर्वतम् ॥३३॥ [२८
 ३०उ] ददर्श च नगात् तस्मान् नदीं प्र-पतितां भुवि ।
 ३१पू] अंकाद् इव समुत्-पत्य प्रियस्य कुपितां प्रियाम् ॥३४॥ [२९
 N] शैलैर् नि पतिताऽग्रैश् च पाद-पैर् उप-शोभिताम् ।
 धार्यमाणाम् इव कुंदां प्रमदां प्रिय-बन्धुभिः ॥३५॥ [३०
 ३२] पुनर् आवृत्त-तोयां चै ददर्श स महा-कपिः ।
 प्र-सन्नाम् इव कान्तस्य कान्तां पुनर् उप-स्थिताम् ॥३६॥ [३१
 ३३] तस्याऽदूरात् पद्मिनीः सै नाना-पद्मि-गङ्गाऽऽयुताः ।
 ददर्श कपि-शार्दूलो हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ॥३७॥ [३२
 ३४] कृत्रिमां स नदीं रम्यां पूर्णां शीतेन वारिणा ।
 ३५पू] मणि-प्रवर-सोपानां मुक्ता-सैकत-संतताम् ॥३८॥ [३३

१. आ-०रसंकासं । २. फ-
 प्रसिद्धशिखरं । ३. अ-गिरिम् । ४.
 आ-०कूटकुसुमैः । अ-०कूटं कुसुमैः ॥

५. फ-०हैरवनतं । रा ब
 ल_१ प्र म-शिलागृहैरवनतैः । च
 ल_२ अ-०हैरवनतैः । आ-शिवागृहैः ।
 ६. फ रा च ब म प्र ल_२ अ-
 ०क्षसमावृतम् । ल_१ - ० क्षसमा-
 नतम् ॥

७. आ च-नगान्तस्य ।
 ८. फ अ-निपतितां । ९. फ
 अ-ततः ॥

१०. ब ल_१ ल_२ प्र म-सलैः ।

११. ल_२-०शोभिता । १२. फ अ-
 धार्यमाणाः । १३. अ-क्रुद्धो ॥

१४. च-०ततोयश्च ॥

१५. फ-तस्यां दूरात्स पद्मिन्यो ।
 आ-०पद्मिनीं स । अ-नद्यश्चैव सप-
 द्मिन्यो । १६. आ-०णायुताम् । रा ब
 प्र म-द्विजगणायुताः । ल_१-द्विज-
 गणावृताः । १७. ल_१-पवनात्मजः ।
 १८. अ-नास्ति ।

१९. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
 मणिप्रवालसोपानां । २०. रा ब म ल_१
 प्र-मुक्तासौवर्णसं । च-मुक्तासौवर्णसं ।
 ल_२-मुक्तासौवर्णसंतमां ॥

वि-विधैर् मृग-संगैश्च च वि-चित्रां चित्र-काननाम् । [३४पू
N] पद्मिनीभिश्च चित्राभिः काञ्चनैश्च महा-दुमैः ॥३९॥ [N
N] तरुणाऽऽदिश-संकाशैः शोभितां च प्र-पुष्पितैः । [N
३५उ] प्रासादैः सु-महद्भिश्च च निर्-मितैर् विश्व-कर्मणा । [३४उ
काञ्चनैः कृत्रिमैश्च चैव सर्वतः सम्-अलंकृताम् ॥४०॥ [३५
३६] ये केचित् पाद-पास् तत्र पुष्पोपग-फलोपगाः ।
३७पू] स-च्छत्राः स-वितर्दीकाः सर्वे सौवर्ण-वेदिकाः ॥४१॥ [३६
तथा वि-चरतम् तस्य वनं तद् पुष्पित-दुमम् ।
४०] मार्गमागस्य वैदेहीं सा व्यतीस्ताऽथ शर्वरी ॥४२॥ [N

१. आ रा च ब म प्र ल,
ल_२ अ-० मृगसिंहैश्च । २. आ-
विचितां । ३. रा ब म प्र ल, ल_२-
चित्रिताननाम् ॥

४. फ-शोभितां सुप्रफुल्लितां ।
अ-शोभितां संप्रफुल्लितां । आ-शोभि-
तासां प्रपुष्पितां । रा-शोभिताभ्यां च
पु० । च-शोणिता संप्रपुष्पितां । ५.
अ-प्रथमः पादो नास्ति । ६. आ-

प्रासादैस्तु म० । च ल_२-प्रासादैश्च
म० । ७ आ रा च ब म प्र ल,
ल_२-निर्मितां ॥

८. ल_१-० फलोपगैः । ल_२-
फलौपमाः । अ-पुष्पोपमफ० । ९. फ
म आ-संछत्राः । अ-सच्छायाः ।
१०. फ-सविमानीकाः । अ-सविता-
नांकाः । ११. रा ब म प्र ल, ल_२ अ-
सर्वसौवर्णवे० ।

१२. अतः परमधिकः पाठः—

फ—दिव्याभिर्बहुपुष्पाभिर्लताभिर्बहुवेष्टितम् ।
वीज्यमानश्च तत्रासौ मार्गमाणश्च मैथिलीम् ॥
अवेक्षमाणो भूमिं च सर्वतः सोन्ववैक्षत ।
स समृद्धेषु देशेषु समृष्टमणितोरणम् ॥

१३. ल_१-त्रापि च० । प्र-तथा । मागश्च । १६. रा अ-व्यतीयाय ।
चित्ररथ० । १४. फ-वनान्तालपु० । १७. अ च-शर्वरी । १८. अतः-
ल_१-नवं तत्पु० । १५. फ-मार्ग- । परमधिकः पाठः—

फ—षडङ्गवेदविदुषां क्रतुप्रवरशालिनाम् ।
शुश्रुवे ब्रह्मघोषं च तूर्यघोषं च मारुतिः ॥

मुक्त्वा विहंगाः स्थानानि यान्ति पद्माऽऽकुलं सरः ।

४२] बोधयन्तः शुभैर्वाक्यैः कामिनीर्इव कामुकाः ॥४३॥ [N

सै पश्यन् भूमि-भागांश् च तत्र प्र-स्रवणानि च ।

४३] सुवर्ण-वृक्षान् अपरान् ददर्श शिखि-संनिभान् ॥४४॥ [N

तेषां द्रुमाणां प्रभया मेरोर ईव महा-कपिः ।

४४] अमन्यत महा-तेजाः काञ्चनोऽस्मीऽति वानरः ॥४५॥ [३२

तत् काञ्चनैस् तरु-गणैर् मारुतेन सम-ईरिताम् ।

४५] किंकिणी-शत-निर्योषां ददर्श स महा-कपिः ॥४६॥ [४०

लता-प्र-तानैर् बहुभिः पर्णैश् च बहुभिर् वृताम् ।

४६] काञ्चनीं शिशिपाम् एकां ददर्श हनुमान् कपिः [३७

तेषां^{१४} काञ्चन-वृक्षाणां मध्ये जातं वनस्पतिम् ।

४७] प्र-वृद्धं शिशिपा-वृक्षं पुंल्लुवे पवनाऽऽत्म-जः ॥४८॥ [N

४८पू] आ-प्लुत्य हनुमान् वीरो ददर्श रुचिर-प्रभाम् ।^{१५}

४९उ] ताम् आ-रुह्य महा-तेजाः शिशिपां पर्ण-संवृताम्^{१६} ॥४९॥ [४१

१. आ-बोधय० । २. फ रा
च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-कामिनी-
मिव ॥

३. रा-स तत्र । अ-सोपश्यद् ।
४. रा ब म प्र ल_१ ल_२-लतास्तत्र
वनानि । च-तत्र प्रच्छव० । ५.
रा-०णपक्षान् ।

६. फ-मेरोरपि । ब ल_१ ल_२-
मेरुखि । ७. रा म-महावीरः ।
८. च-नास्ति ॥

६. फ-तां । १०. आ अ-०रितम् ।

११. रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥

१२. रा ल ब ल_१ म-शिशिपा० ।

ल_२-शिशिपो० । प्र-शिशुपी० । १३.

अ-नास्ति ॥

१४. अ-वृद्धं । १५. च-न तस्य

तम् । १६. च ब ल_१ ल_२ म अ-

शिशिपा० । १७. अ-ददर्श ॥

१८. रा ब म प्र ल_१ ल_२-

उत्प्लुत्य । १९. अतः परमधिकः पाठः—

फ—वृतां हेममयीभिश्च वेदिकाभिः† समन्ततः ।

फ अ—सुपुष्पिताभ्रां रुचिरां तरुणाङ्कुरपल्लवाम् ।

२०. रा ब म ल_१ ल_२ अ- शिशिपा० । २१. च-नास्ति ॥

इतो द्रक्ष्यामि वैदेहीं राम-दर्शन-लालसाम् ।^१

५०] इतश् चेतश् च दुःखाऽऽती सं-पेतंती यदृच्छया ॥५०॥ [४२

नि-रुद्धां परमोद्-विग्नां वाष्पोप-हत-लोचनाम् ।

५१] वि-हीनां मृग-राजेन मृग-राज-वधूम इव ॥५१॥ [N

५२पू] अशोक-वनिका चेयं दृढा रम्या दुर्-आत्मनः ।

५३पू] चंपकैः सरलैश् चाऽपि शोभिता चन्दनैस् तथा ॥५२॥ [४३

इयं च नलिनी रम्या द्विजै-सिंह (? संघ)-नि-षेविता ।

५४] ईमां सा राम-महिषी नूनम् एष्यति जानकी ॥५३॥ [४४

स-रामा राम-महिषी रामस्य च संती प्रिया ।

N] वन-संचार-कुशला वनम् एष्यति जानकी ॥५४॥^१ [४५

अथवा मृग-शात्राऽक्षी वनस्याऽस्य वि-चक्षणा ।

N] वनम् एष्यति सांघ्वीऽदं राम-चिंताऽनु-कर्षिता ॥५५॥^१ [४६

राम-शोकाऽभिसंतप्ता देवी^{१५} कमल-लोचना ।

N] वन-वासे रतां निखम् एष्यते व्रत-धारिणी ॥५६॥^१ [४७

वने-चराणां सततं नूनं स्पृहयते वर ।

N] रामस्य दयिता भार्या नूनम् एष्यति जानकी ॥५७॥^२ [४८

१. च-नास्ति । २. आ-सन्नयन्ती ॥

३. रा ब ल, प्र म-चण्यकैः । ४. आ फ च-शरलैश्च । प्र-सवलैश्च ॥

५. अ-इमां । ६. फ-द्विजलंड । रा च ल, म-द्विजलंड ।

७. ल, प्र-इयं सा । अ-ईश्वन्ती । द. ल, ल, प्र म-न समेय ।

अ-न मरिष्यति ॥

८. रा च म-सा रामा । १०. फ-महिषी । ११. ब ल, ल, प्र अ-नास्ति ॥

१२. अ-आगमिष्यति । १३. आ-सायेंद । रा ब म प्र ल, ल, अ-सा चेदं । १४. म-नास्ति ॥

१५. फ-प्रिया राममनोरमा । १६. फ व-वनवासरता । १७. फ रा म-वनचारिणी । ब ल, -वरचारिणी । १८. ल, म अ-नास्ति ॥

१९. रा म-० यती रतिम् । २०. ल, अ-नास्ति ॥

- राम-शोकाऽभिसं-तप्ता प्रिया राम-मनो-रमा । [N
 संध्या-काले घन-श्यामा ध्रुवम् एष्यति जानकी ।
 N] इमां नदीं शीत-जैलां संध्याऽर्थे वर-वर्णिनी ॥५८॥ [४९
 तस्याश् चाऽप्य् अनु-रूपेयम् अशोक-वनिका शुभा ।
 N] शुभा या पार्थिवेन्द्रस्य पत्नी रामस्य सांप्रतम् ॥५९॥ [५०
 यदि जीवति सां देवी^{१०} तारा-पति-निर्भाऽऽनना ।
 N] आ-गमिष्यति साऽवश्यम् इमां पुण्यां महा-नदीम् ॥६०॥ [५१
 एवं तु मत्वा हनुमान् महाऽऽत्मा
 प्रतीऽऽक्षमाणो मनु-जेन्द्र-पत्नीम् ।
 अवेक्षमाणश् च ददर्श सर्वं
 ५५] सु-पुष्पिते पत्रे-घने वि-लीनः^{११} ॥६१॥ [५२

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे अशोक-वनिको-दर्शनं
 नाम नवमः सर्गः ॥९॥

१. फ-संध्याराग० । ल_१ ल_२-संध्याकालघ० । २. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
 नूनमे० । ३. रा म-शोकज० । अ-शुभज० । ४. फ-संगार्थे ॥

५. रा-संध्याश्रा० । ६. अ-तथा । ७. रा च ब म प्र ल_१ ल_२
 अ-सुभायां । ८. फ-पत्न्या । ९. फ अ-सम्भता ॥

१०. अ-वैदेही । ११. फ-ताराधिपनिभा० । १२. आ च-सुव्यक्ता
 इमां । रा ब म प्र ल_१ ल_२ अ-सुव्यक्तमिमां ॥

१३. फ-प्रवीक्षमा० । १४. म-अवीक्षमाणः स । आ रा च ब
 ल_१ ल_२ प्र-० अवेक्ष माणः स । १५. च अ-०नेन नीलिः । प्र-०नोतिलीनः ॥

१६. फ अ-०काप्रवेशे हनुमद्वितर्को । १७. म-नामैकादशः ॥

[बं-१७, १८] = [दशमः सर्गः] = [दा-१५, १६]

अवेक्षमाणः संभ्रान्तो मार्गमाणश्च मैथिलीम् ।^१ [१पृ
१] अपश्यद् भूमि-भागांश्च सर्वतः सुसमा-हितैः ॥१॥ [N
सुसं-गृष्टेषु देशेषु प्र-वृद्ध-मख-वेदिकान् ।
२] ददर्श हनुमांश्च तत्र माणि-काञ्चन-राजतान् ॥२॥ [N
अवेक्षमाणो भूमिं च सर्वं ताम् अन्व-अवैक्षत ।^१ [१उ
N] दिव्य-गन्ध-रसोपेतैः फलैश्च समलंकृतान् (१म) ॥३॥ [२उ
N] रक्त-चन्दन-संकाशां मृग-पक्षि-संमा-वृतान् ।
८उ] हर्म्य-प्रासाद-संवाधां कोकिला-शत-मण्डितान् ॥४॥^१ [३
काञ्चनोत्पल-पद्माभिर् वापीभिर् उप-शोभितान् ।
९] बह्व-आसन-गृहोपेतां बहु-भूमि-गृहाऽऽयुताम् ॥५॥^२ [४

१. आ च-अवेक्ष्यमा० । फ-सर्वीक्ष्य० । अ-सोवेक्ष० । २. फ-
संनस्तः । ३. अतः परमधिकः पाठः—

फ-अवेक्षमाणो भूमिं च सर्वोस्तानन्ववैक्षत ।

४. अ-०द्विभागांश्च । ५. फ-सुसमाहितान् ॥

६. च ब म रा प्र ल ल_२—गुप्तानिष्टेषु । ७. च ब म प्र ल_२ ल_१-
शैलेषु । ८. फ अ-०द्वान्वज्रवे० । रा-०द्वमुखवे० । आ-प्रवृद्धान् यज्ञवेदि-
कान् । ९. म प्र च रा-०नराजितान् । फ-०नराजितान् ॥

१०. आ च-अवेक्ष्य० । ११. आ च फ-सर्वोस्तानन्ववैक्षत । च-
सार्वा तामनवै० । १२. अ-नास्ति । अतः परमधिकः पाठः—

फ आ च—संतानकलताभिश्च पादपाननुवेष्टितान् ॥

१३. फ-तां स नन्दनसं० । अ-स तां नन्दन सं० । च ल_१-०काशान् । १४. फ
अ-०पक्षिभिरावृतान् । च ल_२-०क्षिसमावृतान् । १५. ल_१-सर्वमा० । च-
०वाधान् । १६. ल_१-कोकिलारुतमं० । आ च-०मण्डितान् । १७. ल_२-नास्ति ॥

१८. फ-०त्पलपत्राभिः । १९. च-०शोभितान् । २०. फ-०नसृगो० ।
च ल_२-नगृहोपेतान् । अ-बद्धासनगृ० । २१. फ-०मिगृहायुताम् । च
ल_२-हायुताम् । २२. अतः परमधिकः पाठः—

अ—तथा गुल्मसहस्रैश्च शतशः समलंकृतान् ॥

सर्वर्तु-कुसुमै रम्यैः फल-वद्विश च पाद-पैः । [५पृ
 N] दिव्य-गंध-रस-स्पर्शैः शोभितां संप्र-पुष्पिताम् ॥६॥^१ [N
 पुष्पितानाम् अ-शोकानां श्रियां सूर्योदय-प्रभाम् । [५उ
 १२] प्र-दीप्ताम् इव तत्र-स्थो मारुतिः समुद्-प्रेक्षत ॥७॥
 निष्पन्न-शाखां विहगैः क्रियमाणाम् इवाऽसकृत् । [६
 १३] विनिष्-पतद्भिः शतशश्च चित्रैः पुष्पाऽवतंसकैः ॥८॥
 आमूल-पुष्प-विचितैर् अ-शोकैः शोक-नाशनैः । [७
 १४] पुष्प-भाराऽति-भारैश्च स्पृशद्भिर् इव मेदिनीम् ॥९॥^२
 कर्णिकारैः कुसुमितैः किंशुकैश्च सु-पुष्पितैः । [८
 १५] सं देशः प्रभया तेषां^३ प्र-दीप्तं^३ इव सर्व-तः ॥१०॥^३
 पुन्नागाः संस्र-पर्णाश्च चम्पकाः शालकाम् तथा । [९

१. अ फ मिन्नाः-नास्ति ॥

२. रा ब म प्र ल, ल_२ अ-श्रियं । ३. ल_२-सर्वोदयः ॥

४. च-०त्रशाखान् । प्र-त्रशाखा० । ५. च-०मानम् । ६. रा
 च ल_२-निपतद्भिश्च । ब म प्र ल, अ-निष्पतद्भिः । ७. ल_१-०वतंसिकैः ।
 आ-०वतंसकैः ॥

८. च अ-आमूलं पु० । ब प्र ल, ल_२-आमूलं विचितैः पुष्पैर० ।
 ९. अ-पुष्पसाराति० । १०. अतः परमधिकः पाठः—

आ—प्रफुल्लैः सुमनोज्ञैश्च हाटकप्रतिमैः शुभैः ।

रोहितकवचैश्चैव पुष्पभारावनामितैः ॥

११. अ-शा दिशा । १२. च-प्रभयात्तेषां । १३. अ-प्रदीप्ता ।
 १४. अतः परमधिकः पाठः—

फ—तमालैः सरलैश्चैव चम्पकैश्चातिपुष्पितैः ।

मेरोः शिखरसंजातैर्नगजैरिव राजितम् † ॥

१५. फ-सपनागाः । च-पुन्नागाः । १६. आ-शसपर्णाश्च । फ अ-
 ससपर्णाः । च-ससपर्णाः । म-ससपर्णाः । १७. फ अ-चम्पकोद्दालकास् ।
 रा ब म ल_१-चम्पकाः शिशिपास् । प्र-चम्पकाः शिशुपास् । ल_२-
 चम्पकाः शिशिपास् ॥

† आ-०ज्ञैरिव विराजितम् ।

- १६] विटद्ध-मूलां बहवो शोभन्ते च सु-पुष्पिताः ॥११॥[१७
 शात-कुंभ-निभाः केचित् केचिद् अग्नि-शिखा-प्रभाः ।
 ५] नीलाञ्जन-निभाः केचित् तत्राऽशोकाः सहस्र-शः ॥१२॥[१०
 चं(१ने)दैनं वि-बुधोद्यानं वैनं चैत्र-रथं यथा ।
 ६] अति-वृक्षम् इवाऽचिन्त्यं दिव्यं रम्यं श्रिया वृतम् ॥१३॥[११
 द्वितीयम् इव चाऽऽकाशं पुष्प-ज्योतिर्-गणाऽऽयुतम् ।
 ७] पुष्प-रत्न-शतैश्च चित्रं पंचमं सागरं यथा ॥१४॥[१२
 सर्वतु-पुष्प-निचयैः पाद-पैर् मधु-गंधिभिः ।
 ८] नाना-विहंग-संघुष्टं रम्यं मृग-गणैर् द्विजैः ॥१५॥[१३
 अनेक-गंध-प्र-बहं पुष्प-गंध-मनो-हरम् ।
 १८] शैलेन्द्रम् इव गंधाऽऽढ्यं द्वितीयं गंध-मादनम् ॥१६॥[१४
 अ-शोक-वनिकायां तु तस्यां वानर-पुंगवः ।
 २०] स ददर्शाऽविदूर्-स्थं चैत्य-प्रासादम् उच्छ्रितम् ॥१७॥[१५

१. च-०द्धमूलं । २. ब प्र ल, ल_२-स्म । अ-व ॥

३. फ-०भमयाः । ब म ल, ल_२ अ-शातकौभ० । प्र-शातकौभ० ।

४. अ-जातास् ॥

५. रा च ब म ल, ल_२-चंदनैर्विविधो० । प्र-चंदनैर्विविधोद्यानैः ।

६. आ अ-चित्रं । फ-चित्रां । ७. फ-चित्ररथं । ८. म-तथा । ९. फ-
 अतिवृत्तसुरूपं च ।

१०. रा ब प्र ल, ल_२-०तिर्गणैर्भु० । अ-०तिगणैः सह । ११. फ-
 ०त्तसितै० । रा म-०त्नचयै० । ल_२-रत्नपुष्पश० ॥

१२. आ च प्र ल, ल_२-सर्वत्र पु० । फ-०पुष्परचितैः । अ-०पुष्प-
 निचितैः । १३. अ-०धुपैरुपशोभितम् । १४. रा ब अ-नानाविहंग० । १५. फ
 रा च ब म प्र ल, ल_२-गणद्वि० ॥

१६. फ अ-अनेकदिव्यप्रभवं । १७. रा-पुण्यगंधं म० । आ-पुण्यं
 ग० । च ब म ल, ल_२ अ-पुण्यगंधम० । प्र-पुण्यगंधमनोरमं ॥

१८. च-०दर्शं विदुः । १९. ल_२-एत्य प्रासा० । रा-दैत्यप्रासादसु-
 ब्रतम् । ब म ल, ल_२-०दमुन्नतम् । प्र-०दमुन्नतम् ॥

मध्ये स्तंभ-सहस्रेण स्थितं कैलास-पाण्डुरम् ।^२

२१] प्रवाल-कृत-सोपानं तप्त-काञ्चन-वेदिकम् ॥१८॥ [१६

मुष्णैतम् इव चक्षूषि द्योतमानम् इव श्रिया ।

२२] वि-मलं प्रांशु-भावत्वाद् उल्लिख्यतम् इवांश्वरम् ॥१९॥ [१७
बं. १८] तस्मिन् मलिन-संवीतां राक्षसीभिः समावृताम् ।

१] उपवास-कृशां दीनां भर्तृ-दर्शन-लालसाम् ॥२०॥ [१८

२पू] ध्यान-शोक-पॅराम् आर्ताम् उच्छ्वसन्तीं पुनः पुनः ।

३उ] ददर्श शुक्र-पक्षाऽऽदौ चंद्र-लेखाम् इवाऽमलाम् ॥२१॥ [१८

मंद-प्र-क्षीयमाणेन रूपेण रुचिर-प्रभाम् ।

४] पिर्नद्धां धूम-जालेन शिखाम् इव विभावसोः ॥२२॥^{१०} [१९

५पू] पीतेनैकेन सं-वीतां दीप्तेन तपसा यथा ।

स-पंकांम् अनलंकारां वि-शुद्धाम् इव पद्मिनीम् ॥२३॥ [२०

१. रा ब म प्र ल_१-०ससन्निभम् । २. ल_२-नास्ति ॥ ३. प्र-पुण्यान्तमि०॥

४. आ रा च ब म प्र ल_२-०परामार्ता निश्च० । ल_१-०परामन्तः
निश्चसेंती । ५. अतः परमधिकः पाठः—

फ—ददर्श हनुमान् वीरा बद्धां गजवधूमिव ।

वृक्षमूले निरानन्दां शोचन्तीं कपिरंगनाम् ॥

ऊरुभ्यां साधुजाताभ्यां प्रतिच्छन्नां कशोदरीम् ।

तिष्ठन्तीमनलङ्कारां दीप्यमानां स्वतेजसा ॥

६. ल_२-०मित्रापराम् । ७. आ फ-मदं प्र० । रा ब म प्र ल_१
ल_२-चिरप्रवासमलिनां । अ-मंदं प्रख्यायमानेन । फ-०क्षीयमानेन । ८. रा
ब म प्र ल_१-निरुद्धां । ल_२-विवद्धां । ९. आ-धूम्रजा० । १०. अतः परम-
धिकः पाठः—

अ-कृष्णेनैकेन संवीतां पीतेनोत्तरवाससा ॥

११. रा म-सपद्मा० । १२. फ अ-विशुद्धा इव । प्र-विवृद्धा० ॥

६] व्रीडितां दुःख-संतप्तां परि-म्लानां तपस्विनीम् ।
 ७पू] ग्रहेणाङ्गारकेणेव पीडितां दिवि रोहिणीम् ॥२४॥ [२१
 १८उ] अश्रु-पूर्ण-मुखीं दीनां पीडितां शोक-कर्षिताम् ।
 ध्यान-शोक-परां सार्ध्वीं निखं राम-परायणाम् ॥२५॥ [२२
 १२] प्रियं जनम् अ-पश्यन्तीं पश्यन्तीं राक्षसी-जैनम् ।
 १३पू] स्व-गणेन मूर्गीं हीनां श्व-गणाऽभि-हताम् इव ॥२६॥ [२३
 ११पू] व्याल-भोग-श्रिया वेण्या जघन-स्थितयैकया । [२४पू
 २२उ] तर्कयामास सीतेति कार्त्तनैर् उप-पादिभिः ॥२७॥ [२५उ
 द्वियमाणा तदा तेन रक्षसा काम-रूपिणा ।
 २३] यथा-रूपा मया ध्याता तथै-रूपेयम् अंगना ॥२८॥ [२६

१. ल_२-व्रीडितामिव दुःखार्ता । २. आ-परितप्तां । च-परिम्लानां ।

३. अतः परमधिकः पाठः—

अ-जानुभ्यां साधुजाताभ्यां प्रतिच्छन्नकुचोदरीम् ।

तिष्ठन्तीमनलंकारां दीप्यमानां स्वतेजसा ॥

विवसां दुःखसंतप्तां परिम्लानां तपस्विनीम् ।

४. आ ब म प्र-०रकेनेव । ५. ल_२-पीडितामिव ॥

६. अ-०कर्षिताम् । ७. अ-कोशे ध्यानप० । ८. ब प्र ल_१-
 दीनां । अ-सीतां ॥

९. ल_२-प्रियां । १०. फ-रक्षसां गणं । ११. रा ब म प्र ल_१ ल_२-
 मृगौघेन । १२. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-०णाभिबृता० ॥

१३. फ-व्यालभोगोद्यया । रा च ब म प्र ल_२ अ-०गोपमावे० । ल_१-
 ०गोपसां कांच्यां । १४. अतः परमधिकः पाठः—

फ अ—सुखार्हा दुःखसंतप्तां व्यसनानामकोविदाम् ।

तां समीक्ष्य विशालाक्षीमधिकं मलिनां कृशाम् ॥

१५. फ-करुणे० । रा प्र ल_१ ल_२-०णैरुपमादि० ॥

१६. फ-०पमपश्यामस्तथा० । च-०पमुपश्यामि रथा० । अ-०पामप-
 श्यामि तथा० ॥

पूर्ण-चंद्र-निभा श्यामा चारु-वृत्त-पयोधरा ।

२४] कुर्वन्ती प्रभया देवी सर्वा वि-तिमिरा दिशः ॥२९॥ [२७

तां नील-केशीं बिंबोष्ठीं^१ सु-मैध्यां सुप्रति-ष्ठिताम् । [२८पृ

२५] पीनांऽचित-गुरू-श्रोणीं वृत्तोरुं संहत-स्तनीम् ॥३०॥ [N

२६पृ] सीतां पद्म-पैलाशाऽक्षीं मन्मथस्य रतीम् इव^२ । [२८उ

११उ] भूमौ सु-तनुम् आसीनां नियताम् इव तापसीम् ॥३१॥ [२९उ

दुर्-बलां दुःख-संतप्तां सु-कुंपारीं तपस्विनीम् । [N

९] निश्वास-बहुलां भीरुं भुजगेन्द्र-वधूम् इव ॥३२॥^१ [३०पृ

८पृ] आर्यतीम् इव वि-च्छिन्नां^३ आज्ञां^४ इव वि-लोपितां^५ । [N

१०पृ] शोक-जालेन महता वि-वृतेन^६ समा-वृताम् ॥३३॥ [३०उ

९उ] तां बुद्धिं^७ इव स-दिग्धां^८ ऋद्धिं निष्-पतिताम् इव^९ ।

N] वि-हताम् इव च^{१०} श्रद्धां आशां प्रति-हताम् इव ॥३४॥ [३२पृ

१. आ-नीलकेशा । २. म प्र ल_१ ल_२ अ-विंबोष्ठी । ३. रा म-
सुमुखी । ४. प्र ल_२-०गुरुश्रेणी ॥

५. फ-पद्मविशा० । ६. रा ब म प्र ल_१-०थस्य रतिं यथा । ल_२-
नास्ति पाठः । ७. अ-लिखितामिव । ८. अतः परमधिकः पाठः—आ फ च
ब म प्र ल_१—सपद्मामनलंकारां पद्महीनामिवाब्जिनीम् । †

९. आ च ल_२-दुर्लभां । १०. रा ब म ल_१-सुकुमारां । ११.
अ-नास्ति ॥

१२. फ-आयान्तीम् । ब प्र ल_१ ल_२ अ-आयताम् । १३. रा ल_१ अ-
विच्छिन्नानामा० । प्र ल_२-विच्छिन्नां माला० । १४. प्र-विलेपि० । १५. रा-विवृ-
द्धेन । अ-विततेन ॥

१६. आ-कुबुद्धि० । प्र-तां वृद्धि० । १७. आ-०ग्धां बुद्धिं । प्र-ऋद्धि-
मन्ती । १८. प्र-निपातिताम् । १९. रा म-विहि० । २०. ब-सच्छू० ॥

† रा—पुष्पहीनामिवाब्जिनीम् ।

ल_२ कोशे च—‘पद्महीनामिवाब्जिनीम्’ इत्येव पाठः ।

१३उ] सोप-सर्गा यथा सिद्धिं बुद्धिं स-कलुषाम् इव । [३२उ
 N] प्रज्ञाम् ईव परि-क्षीणां स्मृतिं प्रति-हताम् इव ॥३५॥^१ [N
 दीप्ताम् ईव दशां काले पूजां प्रति-हताम् इव ।
 पौर्णमासीम् इव निशां राहु-ग्रस्त-निशा-कराम् ।^{१०} [N
 N] प्र-भूतेनाऽप-चादेन कीर्तिं नि-पतिताम् इव ॥३६॥ [३२उ
 १४पू] रामोप-राम-व्यथितां रक्षो-हरण-कर्षिताम् ।^{१४}
 अ-बलां मृग-शावाऽक्षीं वीऽऽक्षमाणाम् इतस् ततः ॥३७॥ [३३
 १५] अश्रु-वाष्पाऽभिपूर्णेन चारु-कृष्णाऽक्षि-पक्ष्मणा ।
 वदनेनाऽप्र-सन्नेन निश्व-श्वसंतीं पुनः पुनः ॥३८॥ [३४
 १६] मल-पंक-धरां दीनां मण्डनाऽर्हीम् अ-मण्डिताम् ।
 प्रभां नक्षत्र-राजस्य काले मेघैर् इवाऽऽवृताम् ॥३९॥ [३५
 १७] तस्य सं-दिदिहे बुद्धिर् मुहुः सीतां प्र-पश्यतः ।

१. आ-सोपसर्गो । फ-सोमवज्जा । रा-सोपसर्ग । २. आ-यया ।
 ३. च ल_२-बुद्धिं । ४. रा म-सुकलुषा० । ५. आ ब म प्र ल_२-प्रज्ञामिव ।
 ६. ल_१ अ-नास्ति ॥

. रा प्र ल_१-०व दिशं का० । फ-दिशं काले महापूजां । ८. ल_१-
 प्रजां । ९. आ-०र्णमास्या० । प्र-०र्णमाशी० । १०. ल_१-पूर्वाद्धौ नास्ति ।
 अ-नास्ति श्लोकः । ११. रा-प्रतिहतामिव ॥

१२. फ-रामोपरोध० । च-स्थोपराम० । अ-०पराद्ध० । १३. आ
 अ-कशितां । १४. ब म प्र ल_१ ल_२-नास्ति । १५. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
 ०माणम् ॥

१६. आ च ब प्र-अश्रुवाष्पातिपू० । रा म-अश्रुपुष्पा० । प्र ल_१ ल_२
 अ-अस्त्रवा० ॥ १७. ब प्र ल_१-०नेन प्र० । अ-चंदनेन प्र० ॥

१८. रा-मण्डनेनाभिम० । ब प्र ल_१ ल_२-मण्डनेनातिम० । म-
 मण्डलेनाभिम० । १९. फ-काम० । रा अ-काल० । ल_२-कालै० ॥

अन्-आम्नाताम्रं अ-योगेन विद्यां प्र-शिथिलाम्रं इव॥४०॥[३६
 १८] दुःखेन बुबुधे सीतां हनुमान् अन्-अलंकृताम् ।
 १९पू] संस्कारेण यथा हीनां वाचम् अर्थाऽतरं गताम् ॥४१॥[३७
 तां सम्-ईक्ष्य विशालाऽक्षीं राज-पुत्रीम् अ-निदिताम् ।
 २२] तर्कयामास सीतेति कारणैर् उप-पादयन् ॥४२॥[३८
 वैदेह्या यानि चाङ्गेषु तदा रामोऽन्व-अकीर्तयत् ।[३९पू
 N] मणि-विदुम-चित्राणि हस्तेष्व् आभरणानि च ॥४३॥[४०पू
 वासांसि चिर-मुक्तानि तर्था संस्थान-वन्ति च ।[N
 N] तान्येवैतानि मन्येऽहं यानि रामोऽप्य् अकीर्तयत्॥४४॥[४०उ
 तत्र यानि वि-हीनानि तान्य् अहं नोप-लक्ष्ये ।
 N] यान्य् अस्या न वि-हीनानि तानीऽमानि न संशयः॥४५॥[४२

१. आ-०न्नातायो० । फ-अनभ्यस्ताम० । २. ब ल_१-विद्यामशि० ।
 प्र-विद्यामणिशि० ॥

३. फ-हनुमान् । ४. रा ब म प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥

५. फ अ-०णैरुपपादि० ॥

६. प्र-रामो नु कीर्तयत् । ७. अतः परमधिकः पाठः—

रा च ब म प्र ल_१ ल_२ फ-तान्याभरणजातानि शुभानि निशि लक्ष्ये ।
 अक्षतौ कर्णवेष्टौ च सुदंष्ट्रौ कामरूपिणौ ॥

८. रा ब म प्र ल_१ ल_२ अ-हस्तस्य० ॥

९. च ब म प्र ल_२-वासांस्यचिरत्यक्तत्वात् । ल_१-वासांसि चिरत्यक्त-
 त्वात् । अ-इमानि चिरयुक्तानि । १०. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-तत्र । ११. अ-
 संस्थानवन्ति ॥

१२. फ अ-यान्यवहीनानि । १३. ब प्र ल_१ ल_२-नास्ति । १४. अतः परं
 च-भिन्नेष्वधिकः पाठः—

ह्रियमाणा† तदा तेन रक्षसा कामरूपिणा ।

१५. म-यान्यस्थानवि० । अ-यान्यस्यांगवि० । फ-यान्यस्या नावही० ।
 ब प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥

† फ ब-ह्रियमाणां ।

पीतं^१ कनक-पट्टाऽऽम स्रस्तं तद् वर्सनं शुभम् ।

N] उत्तरीयं नैगाऽऽसक्तं तदा दृष्टं पुवंगमैः ॥४६॥ [४३

भूषणानि च मुख्यानि दृष्टानि धरणी-तले ।

N] अनयैव प्र-विद्धानि स्वन-वन्ति महींति च^२ ॥४७॥ [४४

इदं चिर-गृहीतत्वाद् वसनं कृष्ण-वर्णकम् ।

N] तथा हि तनु तद् वर्णं यथा श्री-राम-सन्निधौ ॥४८॥ [४५

इयम् इन्दी-वर-श्यामा रामस्य महिषी प्रिया ।

N] प्र-नैष्टाऽपि सती तस्य मनसो न प्र-णश्यति ॥४९॥ [४६

पति-शोकेन चाऽऽविष्टा तपसा च कृशा भृशम् ।

N] प्रतिपच्-चन्द्र-लेखेव दृश्यते द्योतते न च ॥५०॥^३ [N

इयं सा यत्-कृते रामश् चतुर्भिः परि-तप्यते ।^३

N] कार्पण्येनाऽऽनृशंस्येन^३ शोकेन मदेनेन च ॥५१॥ [४७

१. आ-वीतं । २. रा ब म प्र ल_१ ल_२-कनकवर्णमं । ३. आ-सस्तं । अ-प्राप्तं । ४. फ-तद्वसनांशुकं । ५. ल_१-तत्तदीयं । ६. अ आ-नगाशक्तं । रा च ब म-नागसक्तं ॥

७. फ-रस्याणि । ८. रा म-अष्टानि । ९. रा ब म प्र ल_१ ल_२-अनर्वाणि । च-अनर्घ्यैव । १०. फ-प्रहृष्टानि । ब म प्र ल_१ ल_२-प्रवृद्धानि । ११. फ-महानिव । अ-लसंति च ॥

१२. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-चीरं गृहीत्वा तु । १३. आ-वष्टवत्तरं । च म ल_२-कृष्णवत्तरम् । फ अ-हृष्टवत्तरम् । १४. ब-तथा । १५. आ फ रा च ब म प्र ल_१ ल_२-श्रीमद्यथेतरम् ॥

१६. रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-प्रणष्टपि । १७. आ-मनसा । १८. च-न प्रणयस्यति । ब म प्र ल_१ अ-न प्रणस्यति । ल_२-प्रणयस्य हि । १९. अतः परमअधिकः पाठः—अ—

इयं सा राममहिषी ऋक्षरा(?)सदृशानना ।

शूद्रावेष्टितसर्वांगी घृतनो ? हता इव ॥

२०. ल_२-०तप्यति । २१. फ-नास्ति । २२. ल_२-कर्मण्ये० । आ-०नानृसंसेन । अ-०नानृसंसेन ॥

- स्त्री' प्र-नष्टेति कार्पण्याद् हा मृतेत्य् अनु-कंपया ।
 N] साध्वी नष्टेति शोकेन प्रियेति मदनेन च ॥५२॥^३[४८
 अस्या देव्या मनस् तस्मिन् तस्य चाऽस्यां प्रति-ष्ठितम् ।
 N] तेनेयं सै च धर्माऽऽत्मा ह्य् अद्य कृच्छ्रेण जीवति ॥५३॥ [५२
 मान्या गुरु-वि-नीतस्य लक्ष्मणस्य गुरु-प्रियां । [दा१६
 राघवस्याऽति-वीर्यस्य लक्ष्मणस्याऽपि जीवतः ।^{१४}[N
 N] यादि सीताऽपि दुःखाऽर्ता कालो हि दुरति-क्रमः ॥५४॥ [३३
 रामस्य व्यवसाय-ज्ञा सच्च-ज्ञा लक्ष्मणस्य च ।
 N] नाऽस्य क्षुभ्यते देवी गङ्गेव जलदाऽऽगमे ॥५५॥ [४
 तुल्य-शील-वयो-वृत्तां तुल्याऽभि-जन-लक्षणाम् ।
 N] राघवोऽर्हति वैदेहीं तं चेयम् अ-सितेक्षणा ॥५६॥^{१५}[५
 तां दृष्ट्वा नव-हेमाऽऽभां लोक-कान्ताम् इव श्रियम् ।
 २७] जगाम मनसा रामं वचनं चेदम् अब्रवीत् ॥५७॥ [६

१. अ-श्रीः । २. फ-सदनेति । ३. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
 नास्ति ॥

४. ब प्र ल_१-अस्यास्तास्मिन् मनो देव्यासु० । ५. ल_२-सर्व० ।
 ६. फ-यद्यकृच्छ्रेण । रा च ब म ल_१ ल_२-इद्य कष्टेन । प्र-हृदि कष्टेन ।
 अ-इतिकृच्छ्रेण ।

७. ल_२-अप्या । ८. रा ब म प्र ल_१ ल_२-गुरुविनीतेन । ९. रा च
 ब म प्र ल_१ ल_२-लक्ष्मणेन । १०. रा ब म प्र ल_१-गुणिप्रिया । च ल_२-
 गुणप्रिया । ११. रा ब ०स्यातिवीरस्य । म प्र ल_१ ०स्यापि वीरस्य । १२. रा
 ब म प्र ल_१ ल_२-लक्ष्मणस्य च । १३. फ-जीवितः । रा च ब म प्र
 ल_१ ल_२-जीवितम् । १४. अ-नास्ति । १५. रा ब म प्र ल_१ ल_२-कथं ।
 १६. आ-शीतापि । १७. अ-०पि ॥ १८. अ-कुलश्री० । १९. रा च ब
 म प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥

२०. च-एवं सीतां तदा दृष्ट्वा ॥

- अस्या हेतोर् विशालाऽक्ष्या हतो वाली महा-बलः ।
 २८] रावण-प्रतिमो वीर्यं कबंधश् च नि-पातितः ॥६८॥ [७
 ऐश्वर्यं वानराणां च दुर्लभं वालि-पालितम् ।
 N] अस्या निमित्ते सु-ग्रीवः प्राप्तवांल् लोक-संस्कृतः ॥५९॥ [११
 वि-राधश् च हतः संख्ये राक्षसो भीम-वि-क्रमः ।
 २९] वने रामेण सं-गम्य महेन्द्रेणैव शंवरः ॥६०॥ [८
 चतुर्दश सहस्राणि रक्षसां क्रूर-कर्मणाम् ।
 ३०] नि-हंतानि जन-स्थाने शरैर् अग्नि-शिखोपमैः ॥६१॥ [२
 खरश् च नि-हतः संख्ये दूषणश् च नि-पातितः ।
 ३१] त्रि-शिरोश् च महा-वीर्यो रामेण विदिताऽऽत्मना । [१०
 N] कृता शूर्प-णखा चैव हत-कर्णाऽग्र-नासिका ॥६२॥ [N
 इमाम् अभ्यव-पन्नोऽसौ ह्रिय-माणां बलीयसा ।
 N] जटायुर् निधनं प्राप्तः पुण्य-लोकांश् च शाश्वतान् ॥६३॥ [N
 अस्या हेतोर् बलोद्-अग्रा हर्यः काम-रूपिणः ।

१. अ-महाबली । २. रा ब म प्र ल, ल_२-वीरः । ३. फ-महा-
 बलः ॥ ४. रा-दुर्बलं । ५. अतः परमधिकः पाठः—फ-तारां रुमां
 च मालां च कपिराज्यं च शाश्वतम् । ६. ब प्र अ-निमित्तं । ७. आ-
 सुग्रीवं । ८. आ अ-कसत्कृतं । फ-कसत्क्रियाम् । ब प्र ल, ल_२-
 कसत्तमः ॥ ९. आ-रामस्य । १०. आ-संवरः । च-शंवराः । अ-दानवाः ।
 ११. रा ब म प्र ल, ल_२-नास्ति ॥ १२. ब म प्र ल, भीमकर्मणाम् ।
 १३. आ-निहितानि । च-निहत्य ॥ १४. ब प्र ल, निहतो दूषणस्तथा ।
 ल_२-दूषनिश्च नि० । १५. ल_२-त्रिशराश्च । १६. फ अ-महातेजा । ब म
 प्र ल, ल_२-महावीरो । १७. ल, ल_२-शूर्पणखा । १८. फ-हता कर्णा-
 पना० । रा-हता कर्णौष्ठना० । ब म प्र-हतकर्णौष्ठना० । ल, कृतवर्णोष्ठना० ।
 १९. अतः परमधिकः पाठः—ल_२-अस्या हेतोर्मृगव्याजी मारीचो निधनं
 गतः ॥ २०. रा ब म प्र ल, वपत्यासौ । अ-वपत्यैव । च-वपत्योसौ ।
 २१. ल_२-विहायसा ॥ २२. रा ब म प्र ल, वानराः ।

- N] सु-ग्रीवेण समा-दिष्टा मार्गन्ते सर्व-तो दिशः ॥६४॥ [N
 अस्या हेतोर् महद् दुःखं प्राप्तं रामेण धीमता ।
 N] परा संभावना चाऽस्याम् त्व अस्यां दिशि नि-वेशिता ६५ ^१[N
 इमां तां शिशिपा-मूले दूराद् इव व्यव-स्थिताम् ।
 N] शृङ्गः कथितवान् विध्वे वानराणां मुहूर्त-तया ॥६६॥ [N
 सागरश्च च मया क्रान्तः श्रीमान् नद-नदी-पतिः । [N
 ३४] अस्याः कृते विशालाऽस्याः पुरी चेयं निर्-ईक्षिता ॥६७॥ [१२३
 यदि रामः समुद्राऽन्तां मेदिनीं परि-वर्तयेत् ।
 ३३] अस्याः कृते जगत् सर्वं नाऽनु-मन्येत केवलम् ॥६८॥ [१३
 राज्यं वा त्रिषु लोकेषु सीतां वा जनकाऽऽत्म-जौ ।
 ३६] मन्ये सर्वे त्रयो लोकाः सीताया नाऽर्घ्यम् आप्नुयुः ॥६९॥ [१४
 दुष्-करं कृतवान् रामो य इमां मत्त-गामिनीम् । [N
 ३७] सीतां विना महा-बाहूर् मुहूर्तम् अपि जीवति ॥७०॥
 एवं सीतां तदा दृष्ट्वा हृष्टः पवन-संभवः । [१५
 ३८] जगाम मनसा रामं प्र-शंसं च राघवम् ॥७१॥

१. प्र-वासतो दिशं । ब ल, अ-सर्वतो दिशं ॥ २. अ-
 ०नावादस्त्वस्यां । फ-०ना चास्याः तस्यां । च-परा संभवास्मादस्यां ।
 अ-०नास्माभिरस्यां । ३. फ-निषेविनाम् । अ-निवेशितः । ४. ब म
 प्र ल, ल_२-नास्ति ॥ ५. फ रा ल, अ-शिशिपामू० । च ब-
 शिशिपामू० । ६. रा च ब म प्र ल, ल_२ अ-दूरादेव व्य० । आ-०दिव
 इवास्थितम् । फ-०दिव इव स्थितम् । ७. अ-गुप्त्रेण कथितां ।
 ८. रा ब म प्र ल, ल_२-पुलास्तये ॥ ९. अ-हेतोर् ॥ १० अ-अपि ।
 ११. फ-०र्वमनुमन्येत । ब फ अ-भिज्ञाः-०र्वं ननु म० । अ-०र्वं मन्यते
 ननु ॥ १२. फ अ-सीतां वा जनकात्मजाम् । आ-सीतां वा जनकात्मजां ।
 १३. आ-सीताया ॥ १४. रा ब म प्र ल, यदिमां हंसगामिनीम् । ल_२-
 यदर्थं हंसगा० ॥ १५. ल_२-कथं । १६. आ-प्रसंसं च । रा ब च प्र
 ल, ल_२-प्रथमं स च । म-प्रथमं च स ॥

क्षिति-क्षमा याऽबुञ्ज-संनिभाऽक्षी

या रक्षिता राघव-लक्ष्मणाभ्याम् । [स. १५, ५३

सां राक्षसीभिर् वि-कृतेक्षणाभिः

N] सं-रक्ष्यते संप्रति वृक्ष-मूले ॥७२॥ [२९

हिम-हत-नलिनीऽव नष्ट-शोभा

व्यसन-परंपरयाऽनु-गम्यमाना ।

सह-चर-रहितेव चक्र-वाकी

N] जनक-मुता कृपणां दशां प्र-पन्ना ॥७३॥ [३०

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीर्ता-संदर्शनं नाम

दशमः सर्गः ॥१०॥

-
१. अ०-क्षमा पुष्करसन्निभाक्षी । फ-०क्षमां पुष्करसन्निभाक्षी ।
 २. ल, -स ॥ ३. अ-हेमंते । फ-हिमवत । ४. फ-०रम्परानुग० ।
 रा च व म ल, -०रम्परयावग० । अ-०रम्परयाभिरक्ष्यमाणा । ५. च-०रक्षि-
 तेव ॥ ६. फ-अशोकवनिकाप्रवेशो । ७. म-नाम द्वादशः ॥

[बं-१९]=

[एकादशः सर्गः]

=[दा-१६]

प्र-शस्यं तु प्र-शस्तव्यां सीतां स हरि-पुंगवः ।

१] गुणाऽभि-रामं रामं च पुनश्च चिन्ता-परोऽभवत् ॥१॥ [१

सं मुहूर्तम् इव ध्यात्वा वाष्प-पर्य-आकुलेक्षणः ।

२] सीताम् आ-श्रित्य तेजस्वी हनूमान् वि-ललाप ह्वा ॥२॥ [२

इयं सा धर्म-शीलस्य मैथिलस्य महाऽऽत्मनः ।

३] सुता जनक-राजस्य सीता भर्तृ-दृढ-व्रता ॥३॥ [१५

उत्थिता धरणीं भित्त्वा क्षेत्राद् हल-मुख-संतात ।

४] पद्म-रेणु-निभैः क्रीर्णा गौरैः केदार-पांशुभिः ॥४॥ [१६

वि-क्रान्तस्याऽऽर्य-शीलस्य सं-युगेष्व् अनि-वर्तिनः ।

५] स्तुषा दशरथस्यैषा ज्येष्ठा राज्ञो यशस्विनी ॥५॥ [१७

धर्म-ज्ञस्य कृत-ज्ञस्य रामस्य विदिताऽऽत्मनः ।

६] इयं सा दयिता भार्या राक्षसी-वशम् आ-गता ॥६॥ [१८

सर्वान् भोगान् परित्यज्य भर्तृ-स्नेह-वशी-कृता ।

७] वि-हाय धन-रत्नानि प्र-विष्टा निर्-जैनं वनम् ॥७॥ [१९

१. आ-प्रसस्य । ब ल_१ ल_२-प्रशंस्य । २. आ-प्रसस्त० । ल_२-प्रशंसत् । ३. आ-शीतां ॥ ४. फ-सु० । ५. आ-शीता० । ६. ब म प्र ल_१ ल_२-हनूमान् ॥ ७. च-०शीलइव । ८. आ-शीता । ९. आ-भर्तुद० ॥ १०. आ म-खक्षता । फ-०खक्षणात् । रा-०मक्षतम् । अ-०खात्सती ॥ ११. रा-०स्यार्थशी० । १२. फ-ष्वनुवर्ति० । १३. ब म प्र ल_१ ल_२ आ-०थस्यैव ॥ १४. फ-ब-वसमा० ॥ १५. आ-०हबलाकृता । च अ-०हबला कृता ॥ फ-०हवशानुगा । १६. आ रा च ब म प्र ल_१ ल_२-गिरिदुर्गाणि । १७. अ-विजनं ॥

८पू] सं-तुष्टा फल-मूलेन भर्तु-शुश्रूषणे रतां ॥२०पू
 ९पू] सेयं कनक-वर्णाऽऽभा निखं स-स्मित-भाषिणी ॥८॥[२१पू
 ८उ] या परां भजते प्रीतिं वनेऽपि भवने यथा ॥२०उ
 ९उ] सहते यातनाम् एतार्म अनर्थानाम् अ-भाजनम् ॥९॥[२१उ
 १४उ] इमां तु शील-संपन्नां द्रष्टुम् इच्छंति राघवः ।
 १५पू] रावणेन प्र-मथितां प्रपाम् इव पिपासुनां ॥१०॥[२२
 N] पति-शोकाऽभिसं-तप्ता तपसा च कृशा भृशम् ।
 १६उ] मृणाली पंक-दिग्धेव न भौति च वि-भौति च ॥११॥[N
 २२उ] अस्या मूतं पुनर लोभं राघवं प्रति-पत्स्यते ।
 राजा राज्य-विहीनः सन् महीम् इव पुनर यथा ॥१२॥[२३
 २३] काम-भोगैः परि-त्यक्ता हीना बन्धु-जनेन च ।
 धारयत्य् आत्मनो देहं तत्-समागम-कांक्षया ॥१३॥[२४
 २४] राक्षसीः पश्यते नैषां न च पुष्प-कलान् दुमान् ।
 एकस्थ-हृदयो सा च रामम् एवाऽनु-पश्यति ॥१४॥[२५
 २५] भर्ता नाम परं नौर्या भूषणं भूषणैर विना ।
 एषा वि-रहिता तेन शोभमाना न शोभते ॥१५॥[२६

१. आ च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-परा । २. ब म प्र ल_१ ल_२-
 कांचनव० । फ अ-० वर्णाणी । ३. फ अ-सेयं । ब प्र ल_१-नित्य० ॥ ४.
 ब प्र ल_१ ल_२-यातनां घोसम० । फ-० मभाजना ॥ ५. फ-प्रभुमर्हति । ६. रा
 म-वारणेन । ७. फ-प्रमथामिव यासुना । आ-० पिपासुना ॥ ८. आ-बहु ।
 ९. ब म प्र-कृदिग्धा । ल_२-० कृदिग्धांगी । १०. फ-भाति विभति च ।
 स च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-विभति विभति ॥ ११. फ-वस्या । ब-अस्यां ।
 १२. फ-लाभे । १३. फ-राघवं ॥ १४. रा ब म प्र ल_१ ल_२ अ-
 कामं भो० । १५. ल_२-नास्ति ॥ १६. फ-चैषा । १७. फ-नेमान् ।
 १८. फ-पुष्पधरान् । १९. फ-० या शोक । रा ब प्र ल_१ ल_२-० दयैषा च ।
 अ-० या शंका । २०. फ-० वाबुशंकति ॥ २१. ल_१-भर्तुः । २२. म-भार्या ।
 २३. फ अ-हि रहिता । २४. फ अ-शोभार्हापि । ल_१-शोभनापि ॥

- २६] दुष्-करं कुरुते रामो हीनो' यद्य अनया प्रभुः ।
 धारयत्य् आत्मनो देहं न शोकेनाऽव-सीदति ॥१६॥ [२७
- २७] इमाम् अ-सित-केशाऽन्तां शत-पत्र-निभाऽऽननाम् ।
 सुखाऽर्हा दुःखितां दृष्ट्वा ममाऽपि व्यथते मनः ॥१७॥ [२८
- N] तद्-वि-हीना नै भात्य् एषा चन्द्र-हीनेव शर्वरी ।
 २८उ] कदा नु खलु दुःखस्य पारं यास्यति मैथिली ॥१८॥ [N
 एवं चिन्तयतस् तस्य मारुतेर् वि-कृवाऽऽत्मनः ।
 N] प्र-भाता शर्वरी चन्द्र-ग्रह-नैक्षत्र-पीडिता ॥१९॥ [N
 ततोऽरुण-परि-ष्पन्द-मन्दी-कृत-वपुः शशी ।
 N] दध्रे काम-परिक्षाम-कामिनी-गण्ड-पाण्डुताम् ॥२०॥ [N
 अथोद् यन्तं विवस्वन्तं दृष्ट्वा पुवग-सत्तमः ।
 N] चिन्तयामास हनुमांस् तदा बुद्धि-मतां वरः ॥२१॥ [N
 अ-दृष्ट-पूर्वा मे सीतां इमां च वर-वर्णिनीम् ।
 N] इंगितैर् अभि-जानामि सीतां' शोक-परायणाम् ॥२२॥ [N
 राक्षसीभिः सु-घोराभिस् तर्ज्यमानां मुहुर् मुहुः ।
 N] ध्यायन्तीं वाष्प-रुद्धाऽक्षीम् उच्छ्वसन्तीं पुनः पुनः ॥२३॥ [N
 अधो-मुखीं निर्-आनन्दाम् एक-वस्त्राऽव-गुण्ठिताम् ।
 एकाम् अनेक-रूपाभी राक्षसीभिः समा-वृताम् ।

१. फ म अ-हीनो यदन० । च-हीनो जघ० । ल_१-हीनोसाव० ।
 प्र-दीनोसावनया । २. फ-देहमशोकेना० । अ-देहं स शोकेन वशीकृतः ॥ ३.
 ब प्र ल_२-वि० । ४. फ-तु ॥ ५. आ-सर्वरी । ६. फ अ-पुण्या चन्द्रन० ॥
 ७. आ रा च अ-०परिस्पन्दं मन्दी० । ८. आ-०रिक्षामा का० । अ-०रिक्षामां
 का० ॥ ९. रा म-०गपुंगवः ॥ १०-आ-शीता । ११. अ-इयं । १२. अ-
 ०वर्णिनी । १३. आ-शीतां ॥ १४. अ-मूर्च्छमा० । १५. च-ध्यायती ।
 १६. च-वाष्परुद्धाक्षी उच्छ्वसन्ती । रा म अ-०द्धाक्षीं निद्वस० ॥ १७. फ-
 अधोमुखा । १८ आ फ च रा ब म प्र ल_२ अ-०पाभिर्मानुषीं राक्षसी-
 वृताम् ॥

- N] सु-रूपां मल-दिग्धांऽगीम् एव विधम् अनर्हतीम् ॥२४॥ [N
 रावणस्यं पुरं श्री-मत् सर्वम् अन्तः-पुरं तैथा ।
 N] गृहाणि रक्षसां चैव तथोद्यानानि सर्व-शः ॥२५॥ [N
 रात्रौ मृगयता सीतां वि-श्रब्धं लक्षिता मया ।
 न चाऽत्र दुःखिता नारी न चाऽऽर्ता नाऽश्रु-विह्वला ।
 N] न च बन्धु-वि-मुक्तां च मुक्तैनां राक्षसी-वृत्ताम् ॥२६॥ [N
 अव-ज्ञातं मया सर्वं रावणाऽन्तः-पुरं महत् ।
 N] अत्र चित्तं ममाऽऽसक्तं ध्रुवं सीतेयम् अंगना ॥२७॥^१ [N
 संपाति-वचनाच्चाऽपि जीनाम्य एताम् अहं ध्रुवम् ।
 N] रामस्य महिषीं देवीं लक्ष्मीं नारायणस्य वां ॥२८॥ [N
 न शक्या प्र-सभं द्रष्टुं राक्षसी-सन्निधौ मया ।
 N] शंकेरन् यदि राक्षस्यैः कार्य-नाशस्यै ततो भवेत्^३ ॥२९॥ [N

१. अ-रावणान्तःपुरं । ब-रावणस्य पुरीं । २. फ च-श्रीमान् । ३. ब ल_१-
 महत् । ४. च-ततोद्या० । ल_१ ल_२-तथोद्यानानि च । ५. आ-सर्वथा ॥
 ६. रा म-मया । च-विश्राम्यन् । ब ल_२-विश्रम्य । ल_१-विश्रम्या० । ७. फ-
 रक्षितं मया । रा म-विश्रम्य लक्षिता । ८. अ-नवात्र । ९. फ आ-नामत्ता ।
 अ-नवार्ता । १०. फ-सुविह्वला । रा-नाश्रुवि० । ब ल_२-न च विह्वला । ११.
 रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-०वियुक्ता । १२. आ-मुक्तैमां । फ-सुवत्वेमां ।
 रा च ब म प्र ल_१-मुक्त्वेतां । अ-युक्तैः । १३. आ च ब ल_२-०सीगणान् ।
 प्र ल_२-०सीगणात् ॥ १४. प्र-अवज्ञातमयं । १५. ल_२-अथ । १६. रा-
 ममासिक्तं । ब अ-समायुक्तं । १७. अ-पूर्वाद्धौ नास्ति । म-उत्तराद्धौ
 नास्ति ॥ १८. ब प्र ल_१ ल_२-०नाच्चैव । १९. अ-सीतां जानाम्यहं । २०.
 आ च अ-च ॥ २१. च-प्रभवं । २२. रा ब म प्र ल_१ ल_२-शंकेप्रे राक्षसीनां
 तु । च-शंके नानादि रा० । अ-शंकेयुर्यदि राक्षस्यः । २३. रा ब म प्र ल_१
 ल_२-कार्यनाशो भविष्यति ॥

- एता वां यद्य् अहं हन्मि ह् अ-दृष्ट्वा जनकाऽऽत्म-जाम् ।
 N] कार्याऽन्तत्वम् अ-विज्ञाय वि-क्रमो मे वैथा भवेत् ॥३०॥ [N
 तस्मात् स्त्र-अल्पेन रूपेण साम्प्रतं लक्षयाम्य् अहम् ।
 N] एतां दृष्टि-पथे कृत्वा हृदि योगीऽव देवताम् ॥३१॥ [N
 इति बुद्ध्या सम-ईक्ष्याऽथ सं सं-क्षिप्यं वपुः स्वकम् ।
 N] तस्थाव् अन्तर-संप्रेक्षी काल-ज्ञः पवनाऽऽत्म-जः ॥३२॥ [N
 ततो रश्मि-सहस्रेण मुष्णम् तेजांसि ज्योतिषाम् ।
 N] काञ्चनाऽऽमं जगत् कुर्वन् उदितो वि-मलो रविः ॥३३॥ [N
 दिवा-चराणां सं-ह्रादः शुश्रुवे तुमुलो भुवि^१ ।
 N] रात्रि-चराश् च ये संत्वास् ते निद्रा-वैशम् आगताः ॥३४॥ [N
 रक्षो-द्वारे राक्षसानां शब्दोऽभूद् भीम-नि-स्वनः ।
 N] धावताम् आह्वयमाना(ना)नां घनानाम् इव घर्मगे ॥३५॥^{१६} [N
 अग्नि-होत्रोत्थितैर् धूमैर् आज्य-गंधैश् च सा पुरी ।
 N] मारुतेन संभा-धूतैर् यज्ञ-भूमिर् इवाऽर्भवत् ॥३६॥ [N
 शुश्राव राक्षसेन्द्रस्य नाना-वाचः सम-ईरिताः ।
 जय-शब्दांश् च वि-विधान् स्तुति-शब्दांश् च पुष्कलान् ।

१. आ फ-वै । २. फ च अ-कार्यतत्त्वम् । रा ब म प्र ल, ल_२-
 कार्यतन्त्रम् । ३. फ-मे भवेद् वृथा । अ-०यं भवेद् वृथा ॥४. अ-कालेन ॥
 ५. फ रा च ब म ल, ल_२ अ-संक्षिप्य च । प्र-क्षिप्या च । ६. आ रा च
 ब म प्र ल, ल_२-युनः ॥ ७. आ-मुंचस्ते । च-मुष्टं ते । ८. आ रा
 च ब म प्र ल, ल_२-कांचनं च । ९. आ-सर्वं ॥ १०. अ-
 निर्हादः । ११. अ-हरिः । १२. आ-सत्त्वा निद्रावशमुपागताः ॥ १३.
 आ फ रा-राक्षसीनां । १४. अ-शब्दोऽभूद्वातनि । १५. आ-धावताह्वयमा ।
 फ च रा-धावतामाह्वयमानानां । १६. ब म प्र ल, ल_२-नास्ति ॥
 १७. अ-समुद्रतै । १८. अ-०मिरियं पुरी ॥ १९. अ-श्रुतिश ।

- N] शंख-तूर्य-रवोन्-मिश्रान् वेणु-गीत-स्वनांस् तथा ॥३७॥^१[N
अथ ते राक्षसा घोरा नीलांऽजन-चैय-प्रभाः ।
N] रावणं जय-शब्देन सं-पूज्याऽभिप्र-तस्थिरे ॥३८॥^२[N
उद्यानानि विहारांश् च पर्वतांश् च मनो-रमान् ।^३
N] गुहाश् च सं-वृताऽऽकाराः सानूश् च विपुलान् अपि ॥३९॥[N
वेष्मानि चाऽति-रूपाणि मनो-दृष्टि-हराणि च ।
N] आक्रीडान् वि-विधान् रम्यान् नदीनां पुलिनानि च ॥४०॥[N
वृक्ष-खण्डांस् तथा दिव्यान् गङ्गारान् निर्झराणि च^४ ।
स्व-च्छन्द-गैतयस् ते हि रावणाऽऽश्रय-निर्भयाः ।
N] संघ-शो रेमिरे तेषु वि-श्वस्ताश् च तर्था पृथक् ॥४१॥[N
हनुमान् अपि सं-दृष्टः सीता-संभाषणोत्सुकः ।
N] सूर्याऽस्तमनंर्ष आ-काक्षंस् तस्थौ वृक्षांऽतरे स्थितः ॥४२॥[N
ततः सं-ताप्य पृथिवीं जपा-पुष्पोत्कर-प्रभः ।
N] दिन-क्षयान् मन्द-रश्मिर् भानुर् अस्तम् उपाऽऽगतः ॥४३॥[N
अथाऽऽक्रीडान् परि-खज्य राक्षसा वि-कृतेक्षणाः ।
N] स्वं स्वं स्थानम् उपाऽऽगम्य तस्थू रात्र्यागमे तदा ॥४४॥[N

१. प्र-० र्यवैर्मिश्रान् । अ-शंखभेरीरवैर्मिश्रान् । २. म-नास्ति ॥
३. ब म प्र ल_१ ल_२ अ-० नचयोपमाः । ४. फ-संपूज्याभिश्च । अ-संपूज्य
प्रत० । ५. म-नास्ति ॥ ६. फ-० तानां । ७. म-नास्ति । ८. च-गुहाश्च ।
९. रा ब-विपुलानि च ॥ १०. फ रा-चापि रम्या० । ब म प्र ल_१ ल_२-
चातिरम्याणि । ११. अ-विविधांश्चित्रान् । १२. प्र ल_१ ल_२-विपुलानि ॥
१३. आ-कन्दराणि । रा ब-० निर्झरानपि । १४. आ-स्वच्छंदरत० । ल_१-
स्वस्क० । अ-० न्दरुतव० । १५. अ-रावणादपि । १६. फ-पृथक् ॥
१७. अ-० मानथ । १८. रा-० स्तमयमा० । प्र-० क्षंस्तथा । १९. फ-
० न्तरस्थि० । अ-० न्तराश्रयः ॥ २०. रा ब म प्र ल_१ ल_२-० क्षये मंद० ।
२१. अ-० श्मिभस्क्रोस्तमुपगमत् ॥ २२ ल_१-अथ क्री० । ल_२-अथ
क्रीडाः प० । २३. फ-स्थानं समाश्रित्य । अ-स्थानमुपाश्रित्य ॥

अशोक-वनिकार्यां च विहगानां प्र-धावताम् ।

[N] संघं-शोऽभून् महान् शब्दो गवाम् इव महा-व्रजे ॥४५॥ [N]

ततो रात्र्यां प्र-वृत्तायां त्वरन् इव कपिम् तदा ।

[N] बहु-प्रकारं निश्चित्य सीताम् इहैव (?वा) मन्यत ॥४६॥ [N]

इयं हि सीता भार्यैर्षा भवित्री सु-दृढाऽऽत्मनः ।

[N] पत्नी रामस्य दयिता रोहिणी शशिनो यथा ॥४७॥ [N]

सं तु छन्न-वपुर् भूत्वा चक्षुषा च वि-लोकयन् ।

[N] अव-लोक्य च तेजस्वी जहर्ष च ननन्द च ॥४८॥ [N]

इयं हि सीता जनकाऽऽत्म-जा ध्रुवं

भवत्य् अवश्यं मम हर्ष-वर्धिनी ।

यतोऽन्तैर्-आत्मा मम हृष्ट-रूपः

३३] सिंधुर् यथा चन्द्रमसोदितेन ॥४९॥^{१५} [२९

अस्या हि पुष्पाऽव-नताऽग्र-शाखाः

शोकं दृढं सं-जनयन्त्य् अ-शोकाः ।

हिम (?दिन) व्य्-अपाऽयेन सहस्र-रश्मितः

१. आ अ फ च-०कन्ननिकामेव । २. फ-सहस्रोभून्महाशब्दो ॥

३. आ फ अ-व्यतीतायां । ४. अ-स्वरन्कपिवरस्तदा । ५. फ-बहुप्रकारान् ।

अ-बहुप्रकारैर् । ६. रा ब म प्र ल_१ ल_२-सीतां तत्रैव नान्यतः । अ-

सीतामित्यमन्यत ॥ ७. फ-च । ८. फ-नान्यैषा ॥ ९. रा ब च म प्र ल_१

ल_२-स तां । अ-तरु । १०. फ च म-व्यवलोकयन् । रा ब प्र ल_१ ल_२-

व्यवलोकयत् । ११. अ-तामालोच्य । १२. आ च म प्र ल_१ ल_२-

ननाद ॥ १३. च ब म प्र ल_१ ल_२-तथान्तः । अ-जातोक्षः । १४. फ च

ब प्र ल_१ ल_२ अ-०मसोदयेन ।

१५. आ-क्षितिक्षमा पुष्करसन्निभाक्षी या रक्षिता राघवलक्ष्मणाभ्याम् ।

सा राक्षसीभिर्विकृतेक्षणाभिः संरक्ष्यते संप्रति वृक्षमूले ॥

N] सम्-उत्थितो दृष्टि-हरः शशाङ्कः॥५०॥^१[३०
 इत्य् एवम् अर्थं कपिर् अन्व-अवेक्ष्य
 सीतेयम् इत्य्-एव नि-विष्ट-बुद्धिः ।
 सं-श्रित्य तस्मिन् नि-षसाद वृक्षे
 ३५] बली हरीणाम् ऋषभम् तपस्वी ॥५१॥^२[३१

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीताऽन्वेषेणो नाम
 ऐकादशः सर्गः ॥ ११ ॥

—

रा च ब म प्र ल_१ ल_२-कोषेऽवयवमधिकः पाठश्च विज्ञेयः ॥

१. आ-हिमहतनलिनीव नष्टशोभा व्यसनपरंपरयानुगम्यमाना ॥

सहचररहितेव चक्रवाकी जनकसुता कृपणां दशां प्रपन्ना ॥

२.—४९-तमश्लोकादारभ्य सर्गसमाप्तिं यावच्छ्लोकेषु केषुचित्कोषेषु परस्परं
 व्यत्ययो दृश्यते ॥ ३. फ-०काण्डे उद्योगे । ४. फ-सीतापरिज्ञानं । अ-
 सीतापरिज्ञानो । ५. म-त्रयोदशः ॥

[वं-१७] = [द्वादशः सर्गः] = [दा-१७]

ततः कुमुद-खण्डाऽऽभं निर्मलं निर्मलः स्वयम् ।

N] प्र-जैगाह नभश् चन्द्रो हंसो नीलम् इवोदकम् ॥१॥ [१
साचिव्यम् ईव कुर्वाणः प्रभया निर्मल-प्रभः ।

N] चन्द्रमा रश्मिभिः शीतैः सिषेवे पवनाऽऽत्म-जम् ॥२॥ [२
स ददर्श ततः सीतां पूर्ण-चन्द्र-निभाऽऽननाम् ।

N] शोक-भारैर् उप-न्यस्तां भारैर् नावम् इवाऽम्भसि ॥३॥ [३

N] दिदृक्षमाणो वैदेहीं हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ।

२३उ] स ददर्शाऽविदूर-स्था राक्षसीर् घोर-दर्शनाः ॥४॥ [४

२४उ] एकाक्षीम् एकै-कर्णां च कर्ण-प्रावरणां तथा ।

२४पू] अ-कर्णीं शकु-कर्णां च मस्तकोच्छ्वासि-नासिकाम् ॥५॥ [५

अति-कायोत्तमांङ्गीं च तनु-दीर्घ-शिरो-धराम् । [६

१. प्र-कुमुदचंडाभं । ल_१ म फ च अ-कुमुदखंडाभो । २. फ
अ-निर्मलो निर्मलः । रा ल_१ ल_२ ब प्र म-निर्मलांशुधरः । च-निर्मलो
निर्मलं । ३. ब-प्रजगाह । फ-प्रजगाम । अ-विजगाह ॥ ४. रा-साचि-
व्यमपि ॥ ५. अ-पूर्णचंद्रःप्रभाननम् । आ-पूर्णचंद्रप्रभाननाम् । ६. म-
शोकभारैरुपन्यस्तां । रा-शोकभारैरिव न्यस्तां । ७. अ-धारैर्नावमिवार्णवे ॥
८. अ-दिदृक्षमाणेवसरं । ९. फ रा म-पवनात्मजः । १०. आ रा
च म अ-स ददर्श विदूरस्थो । प्र-स ददर्श च दूरस्थो । ११. अ-राक्षसा घोर-
दर्शनाः ॥ १२. ब-ददर्श विदृतास्तत्र राक्षसीः कपिकुजरः । १३. फ रा म ल_२
अ-एकाक्षीमेककर्णां च । वं-एकाक्षीचैककर्णांच । १४. रा म-प्रावरणां । ब-
प्राकारणां । च-प्रावणतां । ल_२ अ-प्रावरणं । १५. वं-त्रिकर्णीः शकुकर्णाश्च ।
रा-अकर्णां शकुकर्णां । १६. रा म च-लवकर्णीं विकर्णिकाम् । अ दा फ-
मस्तकोच्छ्वासनासिकाम् । आ-मस्तकोच्छ्वासनासिकाम् । वं-लवकर्णींस्कर्णिकाः ।
१७. प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति । १८. आ-अतिकायोत्तमांशीश्च । फ-अतिकायो-
त्तमांशीश्च । वं-अतिमात्रोत्तमांशीश्च ।

- २५] मं(स)त्त-केशीं ध्वस्त-केशीं केश-कंबल-धारिणीम् ॥६॥ [६
 २६पू] लंब-कर्ण-ललाटां च लंबोदर-पयोधराम् ।
 N] लंबोष्ठीं चिबुकोष्ठीं च लंबाऽऽस्यां लंब-जानुकाम् ॥७॥ [७
 २८उ] ह्रस्वां दीर्घां च कुब्जां च वि-कटां वामनां तथा ।
 २६उ] करालां लंब-वक्रां च पिङ्गाक्षीं वि-कृताऽऽननाम् । [८
 N] गो-कर्णीं हस्ति-कर्णीं च हय-कर्णीं तथाऽपराम् ॥८॥ [११उ
 दुर्मुखीं वृक-वक्रां च शिवां च शिव-दर्शनाः ।^१ [N
 N] हय-वक्राम् तथा घोरा महिषोष्ट्र-मुखीम् तथा ॥९॥
 २९पू] गजोष्ट्र-हय-पादीं च नि-स्वार्त-शिखरोपमाः । [१०
 २४पू] एक-हस्तैक-पादीं च खर-कर्णीं अ-कर्णिकाः ॥१०॥ [११पू

१. अ रा ब-ध्वस्तकेशीं । रा ल, म प्र ब ल_२-ध्वस्तकेशीं लंबकेशीं ॥
 २. फ-लंबकर्णललाटाश्च । अ-लंबकर्णललाटां चैव । ब-पृथुकर्णललाटाश्च ।
 ३. फ ब-लंबोदरपयोधराः । रा च ल, म प्र ब ल_२-लंबाधरपयोधराम् ।
 ४. प्र-विबुकोष्ठीं । दा-चुबुकोष्ठीं । ५. फ-लंबजानुकीम् ॥ ६. आ
 रा च ल, म ल_२-ह्रस्वा दीर्घाश्च कुब्जाश्च । फ-ह्रस्वा सुदीर्घा
 कुब्जाश्च । ब-ह्रस्वा दीर्घा च कुब्जा च । ब-ह्रस्वा दीर्घास्तथा कुब्जा ।
 ७. आ रा च म ल, ब-विकटा वामनास्तथा । बं-विकटा वामना तथा ।
 ८. आ रा च ल, म प्र ब ल_२-कराला लंबवक्राश्च । फ-करालभयनवक्राश्च ।
 ९. आ-पिंगाक्षा विकृताननाः । फ रा च ल, म ब-पिंगाक्षीर्विकृताननाः ।
 १०. रा च ल, म प्र ब-गोकर्णीं हयकर्णीं । ल_२ दा-गोकर्णींहयकर्णींश्च ।
 अ-गोकर्णां हयकर्णां । ११. अ-हस्तिकर्णां । फ-यमकर्णीं तथा ।
 रा ल, म प्र ब-हस्तिकर्णीं । च दा-कर्णींस्तथापराः ॥ १२. आ-
 दुर्मुखां वृषकर्णींश्च । १३. रा म-शिवाश्च शिवः । च ल, शिवारशिवः ।
 ल_२-शिवा अशिवः । १४. फ अ-नास्ति ॥ १५. आ फ-गजोष्ठीः । रा
 च ल, म ब प्र ल_२-गजोष्ट्रहयपादाश्च । अ-पादांश्च । १६. आ-निखात-
 शिखरोपमाः । अ-विशातविशिखोः । बं-शाईलमहिषाननाः । १७. च-
 पादांश्च । आ रा ब म प्र ल, ल_२-पादांश्च । १८. आ फ च-कर्णीम-
 कर्णिकाम् । रा-खरकर्णीमकर्णिकाः ॥

- N] अ-नासां चाऽति-नासां च ह्य-नासां तथाऽपराम् ।
 ३२उ] गज-सन्निभ-नासां च तिर्यग्-नासां दु-नासिकाम् ॥ ११ ॥ [१२
 N] हस्ति-पादाम् अ-पादां च गो-पादां पाद-चूलिकाम् । [१३पू
 चतुष्पादाम् अ-पादां च बहु-पादाम् अ-पादिकाम् ॥ १२ ॥ [N
 ३०] अति-मात्र-शिरो-ग्रीवां अति-मात्र-कुचोदरीम् । [१३उ
 अति-मात्राऽऽस्य-नेत्रां च दीर्घ-जिह्वां-नखीम् अपि ॥ १३ ॥
 ३१] अजा-मुखीं हस्ति-मुखीं गो-मुखीं सूकरांऽऽननाम् । [१४
 गो-लांगूल-मुखीं चैव शृगाल-सदृशाऽऽननाम् ॥ १४ ॥ १३ [N
 ३२पू] हयोष्ट्र-खर-वक्राश् च राक्षसीर घोर-दर्शनाः ।
 २७पू] शूल-मुद्गर-हस्ताश् च क्रोधनाः कलह-प्रियाः ॥ १५ ॥ [१५
 ३३उ] मांस-शोणित-दिग्धांऽगीर मांस-शोणित-भोजनाः । [१७पू

१. ल_१-अनासा अतिनासा च ह्यनासा तथापरा । वं-अतिनासाश्च तिर्यङ्नासा विनासिकाः । २. फ-सन्निभनासां च । रा च ब म प्र ल_१ ल_२ गजसन्निभनासाश्च । ३. फ-तिर्यङ्नासान्कुनासिकाम् । रा ब म प्र ल_१ ल_२-तिर्यङ्नासाः कुनासिकाः । च-तिर्यङ्नासाः कुनासिकाम् ॥ ४. रा- हस्तिपादा सुपादां च । च-पादामपादांश्च । अ-हस्तिपादां च गोपादामपादां । दा-हस्तिपादा महापादा गोपादाः । ५. आ-पादमूलिकाम् । च रा ब म प्र ल_१ ल_२-पादभूषिताम् । दा-पादचूलिकाः । ६. आ-चतुष्पादीमपादीं । फ अ-चतुष्पादीं द्विपादीं । रा च म प्र ब ल_१ ल_२-चतुष्पादां द्विपादां । ७. आ-बहुपादीमपादिकाम् । फ-त्रिपादीं चाप्यपादिकाम् । अ-बहुपादीं त्रिपादिकां । वं-चतुष्पादीर्द्विपादीश्च पृथुपादीन्त्रिपादिकाः ॥ ८ रा-कुचोदरीम् । वं-पयोधराः । दा-कुचोदरीः । फ-पूर्वं पठितः (अत्र नास्ति) ॥ ९. फ-जिह्वामुखीमपि । ब-जिह्वनखीमपि । अ-जिह्वाननास्तथा ॥ १०. फ-हय-मुखी । ११. अ-सूकराननाम् । १२. रा ल_१ म ब ल_२-सृगालः । १३. अ-नास्ति ॥ १४. ब-हयोष्ट्रः । वं-तरक्षुः । १५ म-राक्षसीर्दीर्घदर्शनाः । वं-राक्षसी भीमविक्रमाः ॥ १६. आ-दिग्धांगी । अ-मेदशोणितदिग्धांश्च । १७. आ-भोजना । रा-भाजनाः ।

- ३४उ] अ-नासिकाश् च सं-दुष्टाः सर्व-भक्षाः सु-दारुणाः॥१६॥ [N
 नाना-विकृत-वेषांश् च नाना-संस्थान-संस्थिताः ।
 N] इयेताश् च तथाऽन्याश् च राक्षसीर् विकृताऽऽननाः॥१७॥ [N
 तां ददर्श कपिर् हृष्टो रोम-हर्षण-तत्परः ।
 ३५] स्कंध-वंतम् उपांऽऽसीनः परि-पीड्य वनस्पतिम्॥१८॥ [१७उ
 तस्याधस्ताच्च च तां देवीं राज-पुत्रीम् अ-निन्दिताम् ।
 N] लक्षयामास लक्ष्मीवान् हनुमान् जनकाऽऽत्म-जाम्॥१९॥ [१८
 निष्-प्रभां शोक-संतप्तां दीनां ललित-मूर्ध-जाम् ।
 N] क्षीणं-पुण्यां च्युतां भूमौ तारां मन्द-प्रभाम् ईव॥२०॥ [१९
 चारित्र्य-व्यपदेशाऽऽढ्यां भर्तृ-दर्शन-दुर्-गताम् ।
 N] भूषणैर् उत्तमैर् हीनां भर्तृ-वात्सल्य-भूषिताम्॥२१॥ [२०

१. आ-अनाशिक्यश्च संदुष्टाः । फ-अनाशिकाश्च संदुष्टाः । च-अनाशिकास्त्व-
 सन्नुष्टाः । रा ल, म प्र-अनाशिकास्सनासाश्च । ब-अनाशिकास्सनासाश्च । अ-अना-
 शिक्यश्च । २. आ-सर्वभक्षाः शुदारुणाः । फ-सर्वभक्षीः । प्र ब ल, सर्वभक्ष्याः ।
 अ-सर्वभक्षः॥ ३. रा च ल, म प्र ब ल, वेशाश्च । ४. फ-० संस्थानसंस्थिताः ।
 ५. ल, २-० घोरदर्शनाः । ६. आ-नास्ति॥ ७. आ ल, २-तां ददर्श । बं-ता दृष्टा ।
 ८. दा ब-कपिश्रेष्ठो । बं-वानरो हृष्टो । ९. वं-० हर्षसमुद्धतः । दा-
 ० हर्षणदर्शनाः । १०. फ-स्कंधवंतमुदासीनः । रा-स्कन्दवन्तमुपासीनाः । ल, २-
 स्कन्दवंतमु० । म ब ल, २ दा-स्कन्दवन्तमुपासीनाः ॥ ११. फ-तस्याधस्तात् ।
 अ-तस्याधस्ता च ॥ १२. आ फ च रा-निःप्रभां । १३. फ-मलिन० । आ रा
 च ब म ल, ल, २-ललित० । १४. बं-पाठे १८ तमे सर्गेऽत आरभ्य सीताम्ब-
 हुधा वर्णयन्नपि अस्मत्पाठेन साम्यं नैति । दा-निष्प्रभां शोकसंतप्तां मलसंकुल-
 मूर्धजाम् । १५. प्र ब-क्षीणां पुण्यच्युतां । अ-क्षीणपुण्यच्युतां । आ-क्षीणपुण्यां च
 तां । १६. अ-नन्दप्रभामिव । दा-निपतितामिव॥ १७. ल, २-चारित्र्य उपदेशाढ्यां ।
 प्र ब ल, २-चारित्र्य० । अ-० व्यपदेशाढ्या । १८. आ-० दुर्गताम् । १९. प्र ब-
 भूषणैरुत्तमां हीनां । २०. दा-० भूषणाम् ॥

राक्षसाऽधिप-संरुद्धां बन्धुभिश्च च विना-कृताम् ।

N] वि-यूथां सिंह-संरुद्धां वने गज-वधूम इव ॥२२॥ [२१

चन्द्र-लेखां पयोदाऽन्ते शारदाऽधैर इवाऽऽवृताम् ।

N] क्लिष्ट-रूपाम् अ-संस्पर्शाम् अ-युताम् इव शलकीम् ॥२३॥ [२२

सीतां भर्तृ-हिते युक्तां सु-युक्तां रक्षसां वंशे ।

N] अशोक-वनिकोद्देशे शोक-सागर-संल्लुताम् ॥२४॥ [२३

ताभिः परि-वृतां तत्र स-ग्रहाम् इव रोहिणीम् ।^{१४}

३६] ददर्श हनुमान् देवीं लतां कुसुमिताम् ईव ॥२५॥ [२४

सां मलेन च दिग्धांङगी वपुषा च वि-भूषितां ।

N] पद्मिनी पङ्क-दिग्धेव न भीति च वि-भाति च ॥२६॥ [२५

१. ल_२-वृद्धितः पाठः । अ-बन्धुभिश्च निराकृताम् । २. ल_२-
वृद्धितः पाठः । ३. फ-नास्ति ॥ ४. अ-चन्द्ररेषां । दा-चन्द्ररेषां । ५. आ-
पयोदातुः । च-पयोदातां । ल_१-पयोदातं । ६. प्र ब ल_२-क्लिष्ट० । अ-
क्लिष्ट० । ७. प्र-०संस्पर्शां संयुक्ता० । ब अ-०संस्पर्शां संयुक्ता० । ल_२-०संस्पर्शां
संयुक्ता० । ८. आ च म दा-वलकीम् । ल_१-वाहणीम् । प्र-पद्मिनीम् । ल_२-
संस्थिताम् । अ-शलकीं ॥ ९. आ-स तां० । फ-स तां भर्तृहिते युक्तामयुक्तां ।
दा प्र-सीतां भर्तृहिते युक्तां संयुक्तां । अ-सीता भर्तृहिते नियुक्तां । ब
ल_२-सीता । १०. फ-रक्षसां वसे । रा च म प्र ब ल_२-राक्षसी-
वधे । ल_१-०व्रजे । अ-रक्षसां वधे । ११. फ रा-०वनिकादेशे ।
दा-०वनिकामध्ये । १२. फ-०मल्लुताम् । रा म प्र ब ल_२-
०संयुताम् । ल_१-०संवृताम् । दा-०मावृताम् ॥ १३. च-सग्राहामिव । १४.
ब-नास्ति पाठः । १५. फ रा च म-लतामकुसुमामिव । ल_१-
लतां सकुसुमामिव । प्र-लतासक्तपुरामिव । ब-लतां सुकुसुमामिव ॥
१६. स मलेन । १७. दा-वपुषा चाप्यलंकृता । १८. ल_१ ब-
पद्मदिग्धेव । प्र-परिदिग्धेव । ल_२-मलदिग्धेव । १९. आ
भाति च प्रविभाति च । फ-न भाति न विभाति च । रा-न विभाति
न विभाति च । च-भाति चाप्रतिभाति च । ल_१ म प्र ब-न विभाति विभाति
च । ल_२-भाति च प्रतिभाति च । अ- न भीति च विभाति च । दा-
विभाति न विभाति च ॥

इलक्षणेन मलिनेनाऽथ वसनेन वराऽऽननाम् ।

N] सं-वृतां मृग-शाखांऽक्षीं ददर्श हनुमान् कपिः ॥२७॥ [२६

तां देवीं दीन-वदनाम् अ-तेजस्त्वम् उपाऽऽगतौम् ।

N] रक्षितां स्वेन वृत्तेन सीताम् अ-सित-लोचनाम् ॥२८॥ [२७

तां दृष्ट्वा हनुमान् सीतां मृग-शाख-निभेक्षणात् ।

N] मृग-कन्याम् इव वस्तां वीऽऽक्षमाणां समन्ततः ॥२९॥ [२८

दहन्तीम् इव निः-श्वासैर् वृक्षान् पल्लव-कोमलान् ।

N] मरीचिम् इव शोकस्य दुःखस्योर्मिम् इवोत्थितौम् ॥३०॥ [२९

तां श्यामां सुवि-भक्तांऽर्गीं निर-आभरण-शोभितौम् ।

N] प्र-हर्षम् अ-तुल्यं लेभे मारुतिः प्रेक्ष्य मैथिलीम् ॥३१॥ [३०

हर्ष-जानि च सोऽर्भूणि तां दृष्ट्वा मदिरक्षणांम् ।^{१०}

१. फ-मलिनेन च इलक्षणेन । अ-मलिनेन च पीतेन । २.

रा च ल_१ म प्र ब-वसनेन वरांगनाम् । ल_२-दमनेन वरांगनाम् ।

दा-मलिनेन तु वक्षेण परिहृष्टेन आभिनीम् । ३. रा च ल_१

म प्र ब ल_२-संश्रितां । ४. आ-नीरजाक्षाभां । अ दा-मृगसाक्षाक्षीं ॥

५. ब-वदनां सतेजस्त्वमुपागतं । म-वदनां सतेजस्त्वमुपागतं ६. ल_१ प्र

ब-रूपेण । दा-शीलेन ॥ ७. आ फ-निशम्य । ८. फ-मृगशावकं ।

ल_२-मृगशाखां । ९. ब-वीक्ष्यमाणां ॥ १०. आ-इहतीमिव । ११. फ

च रा प्र म ब ल_१ ल_२ अ-कोमलपल्लवान् । १२. दा-संघात-

मिव शोकानां । आ रा च प्र ब ल_१ ल_२-मरीचिमिव शोकस्य । १३.

आ रा च ल_१ म प्र ब ल_२-सोमस्योर्मिं । अ-सोमस्याग्निं । फ-मिविक-

ल्पिताम् । रा ल_१-स्योर्मिरिवोत्थिताम् ॥ १४. फ-श्यामां च ।

दा-तां क्षमां । १५. आ फ रा च ल_१ म प्र ब रा-

विनाभरणं । अ-नानाभरणं । १६. आ-प्रहर्षमरुलं । १७. रा च

ल_१ म प्र ब ल_२-जानकीम् ॥ १८. च-हर्षजामिव सोऽर्भूणि । रा म प्र-

हर्षजानि च सोऽर्भूणि । ल_२-हर्षजामिव सोऽर्भूणि । अ-हर्षजानि च सुऽर्भूणि ।

१९. फ-ह्यसितेक्षणात् । २०. ल_१ ब-नास्ति ।

N] मुमोच हनुमांस् तत्र नमस्कुर्वन् च जानकीम् ॥३२॥ [३१
 नमस्कृत्य च रामाय लक्ष्मणाय च वीर्यवान् ।
 सीता-दर्शन-संहृष्टो हनुमान् निर्वृतोऽभवत् । [३२
 N] निर्वृत्तं राघवस्याऽर्थे मेने च सफलं श्रमम् ॥३३॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीता-दर्शनो

नाम द्वादशः सर्गः ॥१२॥

१. च म ल_२-मुमोद । अ-मुमुचे । २. फ-नमस्कृत्य च जानकीम् ।
 अ-नमस्कुर्वन्हे जानकीम् । रा-नमश्चक्रे च राघवम् ॥ ३. ल_१ प्र ब-
 नास्ति । ४. दा-नमस्कृत्वा स । रा प्र ब-नमस्कृत्य स । ल_१-नमस्कृत्य
 सु । ५. फ-वीर्यवान्लक्ष्मणाय च । ६. आ-सीतादर्शनं । अ-सीतां
 ददर्श सं० । ७. अ च प्र म ब ल_१ ल_२-हनुमान् । दा-
 हनुमान् संवृतोऽभवत् । ८. आ च प्र म ब ल रा-निर्वृतो । ९. ल_१-
 हुमम् ॥ १०. रा-श्रीरामायणे । ११. आ-सीतादर्शनो । रा च ल_१ म प्र
 ब ल_२-सीतादर्शनं । अ-अशोकवनिकाप्रवेशो । १२. ल_१ म-चतुर्दशः ॥

[वं-२०]= [त्रयोदशः सर्गः] =[दा-१८]

तथा वि-प्रेक्षमाणस्य वनं पुष्पित-पाद-पम् ।

N] वि-चिन्वतेश् च वैदेहीम् अर्ध-रात्रं प्र-चक्रमे ॥१॥ [१

षडंग-वेद-विदुषां क्रतु-प्रवर-याजिनौम् ।

N] शुश्रावै ब्रह्म-घोषान् सै सँत्रिणां ब्रह्म-रक्षसाम् ॥२॥ [२

N] एतस्मिन् अन्तरे सुप्तः स्त्रीभिः सह मदोत्कटः । N

४पू] स्तुति-मंगल-वादित्रैः शब्दैः श्रोत्र-मनो-हैरैः ॥३॥^{१०}

N] व्य् अंबुध्यत महा-बाहुर् दश-ग्रीवो महा-बलः । [३

५पू] वि-जृम्भंश् च मँहा-तेजा राक्षसेन्द्रो महा-मँनाः ॥४॥^{११} [४पू

N] प्र-पुष्पिताऽग्र-शिखरः कैलास इव मूर्तिमान् । N

५उ] दिव्य-मालाऽम्बर-धरो वैदेहीम् अनु-चिन्तयन् ॥५॥ [४उ

भृशं नि-युक्तम् तस्यां हि मदनेन मदोत्कटः ।

६] न स तं राक्षसः कामं शशाकौऽऽत्मनि गूहितुम् ॥६॥^{१२} [५

१. रा ल, ल_२-पि । आ-०क्ष० । २. च-०त्त० । ३. अ-मां । ४. अ-शुश्रावे । ५. च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-०षं । ६. प्र-च । ७. फ-रात्रौ वै । च-शत्रुणां । रा ब ल, मँत्रिणां । अ आ-विप्राणां ॥ ८. आ च ल_२-श्रुति० । फ-स्त० । ९. आ फ च ल_२-स्तोत्र० । ब ल, ०-मनोरमैः । १०. प्र ब म ल, नास्ति ॥ ११. रा ल_२-प्रा० अ-अंबुध्यत । १२. फ-०तेजा । १३. आ च रा प्र ब म ल, ल_२-प्राबुध्यत । फ-व्यजृ० । अ-विजि-जृम्भ । १४. आ च रा प्र ब म ल, ल_२-यथाकालं । १५. च रा प्र ब म ल, ल_२-महास्वनः । अ-महाबलः । १६. प्र ब म ल, नास्ति ॥ १७. फ रा ब म ल, सु० । ब ल, पुपुष्पितांगशिखरः । च-शिखरैः । १८. अ-०दयाम्बर० ॥ १९. आ-भृत् । २०. म ल_२-महो० । २१. आ-०कानतिगूहितुम् ॥ २२. अ-न शशाकात्मनः काममागतं विनिगूहितुम् । रा प्र ब ल, ल_२-नास्ति ॥

- ७३] स सर्वाऽऽभरणैर् युक्तो बिभ्रच्च छियम् अन् उत्तमाम् । [६पू
अ-शोक-वनिकाम् एवं विवेश रुचिरं-द्रुमाम् ॥७॥ [९उ
८] तां नगैर् वि-विधैर् युक्तां सर्व-पुष्प-फलोप-गैः । [६उ
वृतां पुष्करिणीभिश् च वि-विधैर् बहुभिर् द्रुमैः ॥८॥
९] सदा-मदैश् च विहगैर् वि-चित्र-मधुर-स्वरैः । [७
१२उ] जगाम मदनोन्मत्तो दश-ग्रीवो महा-बलः ॥१॥
१४पू] काञ्चनीर् दीपिकांश् चित्रां जगृहुस् तत्र योषितः । [११पू
ईहांमृगैश् च वि-विधैर् वृतां पद्म-वनैस् तथा ॥१०॥^१
१०उ] वीथीं संप्रेक्ष्यमाणाश् च मणि-काञ्चन-तोरणाम् । [८
११पू] नाना-मृग-गणाऽऽकीर्णा फलैः प्र-पतितैर् वृताम् ॥११॥^२ [९पू
N] वृक्षैर् नीलाऽभ्र-संकाशैः सुवि-भक्ताऽन्तरैः शुभैः । [N

१. ब ल_१-०वं । २. रा-स महादु० । प्र ब ल_२-स भृगदु० । स-स
बहुदु० । ल_१-विकसदु० ॥ ३. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-०जुष्टां । ४. रा प्र म-
०स्वनैः । ५. अधिकः पाठः-फ अ-महामृगैश्च* विविधैर्वृतां पद्मवनै-
स्तथा । वीज्यां संप्रेक्षमाणश्च मणिकाञ्चनतोरणैः । नानामृगगणाकीर्णा
फलैः प्रपतितैर्वृतां । वृक्षैर्नीलाभ्रसंकाशैः सुविभक्तान्तरैः शुभैः ॥
समभूमिलतारम्यां दिव्यां चैत्ररथोपमाम् ॥ ६. फ-०कां चित्रां । ७.
रा प्र ब म ल_१ ल_२-एणीमृ० । ८. रा प्र ब म ल_१ ल_२-०क्षैशोकवनिकां
वृताम् । च-०नामिव ॥ ९. फ-नास्ति । १०. च-वाप्यः । रा ब प्र म ल_१-
ल_२ अ-स वापीं प्रेक्षमाणश्च । ११. अ-पणैश्च पतितैस्तथा । १२. फ-नास्ति ।
१३. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-समैः ॥

*—अ-ईहामृगैश्च ।

†—अ-वीथी० ।

१०पू] समं-भूमि-तलां रम्यां दिव्यां चैत्र-स्थोपमाम् ॥१२॥ [N

अंगनाः शत-मौत्रं तु तं व्रजंतं समन्व अयुः ।

१३] महेन्द्रम् इव पौलस्त्यं देव-गंधर्व-योषितः । [१०उ

१४उ] बाल-व्यंजन-हस्ताश् च तर्थाऽन्याः पृष्ठतोऽन्वयुः ॥१३[१२उ

कांचिद् रुक्म-मयं पात्रं पूर्णं पानस्य भूमिनी ।

१५] दक्षिणां दक्षिणेनैव गृहीत्वौ पाणिना ययौ ॥१४॥ १३

राज-हंस-प्रतीकाशं छत्रं पूर्ण-शशि-प्रभम् । १५

N] सौवर्ण-दण्डम् अपरा गृहीत्वौ प्रमदा ययौ ॥१५॥ [१४

ततः काञ्ची-निनादं च नूपुराणां च नि-स्वनम् ।

१६] शुश्राव परम-स्त्रीणां स कपिरं मारुताऽऽत्म-जः ॥१६॥ [२०

तमं अ-प्रतिम-कर्माणम् अ-चिन्त्य-बल-पौरुषम् ।

१७] द्वार-देशम् अनु-प्राप्तं ददर्श हनुमान् कपिः ॥१७॥ १५ [२१

१. प्र-स विभूमिलतां । ब ल, ल_२-समभूमिलतां ॥ २. आ फ
च रा प्र म-अंगना । ३. अ-शतसंयुक्तं । ४. अ-व्रजन्तं च । ५. फ च-
समन्वयात् । ६. अ दा-बालव्यंजनमन्याश्च । ७. अतः परमधिकः पाठः-
आ फ-तालवृन्तानि चापराः । अपरा दर्शयन्मार्गं हस्तमालिङ्ग्य दक्षिणम् ।
कांचनैरथ भृङ्गारैर्जहुः शलिलमग्रतः । मण्डलाग्रासिहस्ताश्च । ८. फ-
नलिन्याः । दा-गृह्याः । ९. फ दा-ययुः ॥ १०. आ-काचिद्रुममयं । दा-का-
चिद्रुममयीं स्थालीं पूर्णाम् । ११. फ-भूमिनी । १२. आ-दक्षिणा । वं-दक्षिणा
दक्षिणे हस्तैर् । १३. आ फ च-काचिज्जग्राह पाणिना । अ-नारी जग्राह पाणिना ।
दा-तदा जग्राह पाणिना । वं-आदाय जग्मुः । १४. अतः परमधिकः पाठः-
ल_२-ततः काञ्चीनिनादं च नूपुराणां च निःस्वनम् ॥ १५. व-नास्ति ।
१६. प्र-स्व० । ब म ल, ल_२-सु० ॥ १७. आ-०ता । १८. ल_२-पाणिना ।
१९. आ-०गादं । २०. आ-सु० । २१. अ-परमम् । २२. आ-कपिः मा० ॥
२३. अ-तं चा० । २४. अ-तत्प्रदेशम् ० । २५. अयं श्लोकः अ-कोशे द्विलिखितः ॥

दीपिकाभिर अनेकाभिः समन्ताद् अव-भासितम् ।

१८] गंध-तैलाऽव-सिक्ताभिर ह्रियमाणाभिर अग्र-तः ॥१८॥ [२२

काम-दर्प-मदैरं युक्तं जिह्वै-ताम्राऽऽकुलेक्षणम् ।

१९] समग्रं इव कन्दर्पम् अप-विद्ध-शरासनम् । [२३

२०पू] मथिताऽमृत-फेनौऽऽभं दधानं वस्त्रम् उत्तमम् ॥१९॥

निद्रा-मर्द-परीताऽक्ष्यो रावणस्योत्तमाः स्त्रियः ।^{१०}

N] अनु-जग्मुः पतिं वीरं घनं विद्युल्ल-लता इव ॥२०॥^{११} [१९

२३पू] ताभिः परि-वृतो राजा मु-रूपाभिर महा-यशाः ।^{१२} [२७पू

२४पू] क्षीवो वि-चित्राऽऽभरणैः शङ्कु-कर्णो महा-बलः ॥२१॥

१. आ फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-स्त्रीभिश्च समलङ्कृतम् । २. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-०भिः प्री०। अ-०हृय०॥ ३. फ-०मदैर्युक्तै०। च ल_२-मयैर्युक्तं । ४. फ-०जिह्वा-तीव्राक्षणेक्षम् । च-जृम्भृतं प्राक्षणेक्षम् । रा प्र ब म ल_१-०तं व्याकुलेक्षणम् । अ-०तं व्याकुलेन्द्रियम् । ५. आ-स मग्नमिव । ६. आ-०भम-जरो । फ-०भमरजो । च अ-०भमजरं । ७. फ-दिव्यमु०। ल_१ ल_२-वस्त्रम-दभुतम् । ८. अतः परमधिकः पाठः-आ-स पुष्पमनुकर्षन्तमंशुकं सस्तमुत्तमम् । ९. फ च-०थ । १०. स प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति । ११. आ-तन्मृगद्विजसंघुष्टं प्रविष्टः प्रमदावनं । अ च रा-तं मृगद्विजसंघुष्टं प्रविष्टं प्रमदावनं ॥ १२. अतः परमधिकः पाठः-म-व्याविद्धहारकैयूरा रसामृदितकर्णिकाः । समागलितके-शान्ताः सस्वेदवदनास्तथा ॥ पूर्णास्या मदशेषेण निद्रया च शुभाननाः । मण्डलाग्रासिहस्ताश्च तथाऽन्याः पृष्ठतोऽन्वयुः ॥ आ फ च म-तं वृत्तविट् पालीनः प्रेक्ष-पत्रपुटावृतः । आ फ च- अनुमानानि जतैन तामवैक्षत वानरः ॥ अवैक्षमाणश्च ततो ददर्श कपिकुंजरः । रूपयौवनसम्पर्भां भूषणोत्तमभूषिताम् ॥ समीपमुपगच्छन्तं निधातुमुपचक्रमे ॥ १३. रा

१. फ-नलिन्यः । २. च-तद्वृक्ष० । म-०वृक्ष० । ल_१-तं वृक्ष० ।

३. फ-०सीनं । ४. फ-प्रेक्ष पर्णशतावृतः । च-प्रेक्ष पत्रपुटैर्वृतः । म-०पत्रपुष्पघना वराः । ५. फ-अनुमात्रि वै जज्ञे । च-अनुमानाभिजातेन ।

६. फ-तमवैक्षत । च-तमवोक्षत । ७. च-अवेक्षमाणश्च ।

तेन वि-श्रवसः पुत्रः सं दृष्टो राक्षसाऽधिपः । [२८
२५] वृतः परम-नारीभिस् ताराभिर् इव चन्द्रमाः ॥२२॥

तं निर-ईक्ष्य महा-तेजाम् तेजो-युक्तं महा-कपिः । [२९
२६] रावणोऽयं महा-बाहुर् इति सं-चिन्त्य वानरः ।

२७पू] अव-प्लुतो महा-वृक्षं हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ॥२३॥ [३०

N] स तथाऽत्य उग्र-वेगस्य निर्-धूतस् तस्य तेजसा ।

२७उ] पत्र-गुह्यांऽन्तरे सन्नो हनुमान् सं-वृतोऽभवत् ॥२४॥ [३१

सं ताम् अ-सित-केशाऽन्तां सु-श्रोणीं संहत-स्तनीम् ।

N] दिदृक्षुर् अ-सितांऽपाङ्गीम् उपांऽऽवर्त्तत रावणः ॥२५॥ [३२

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे रावण-दर्शनं

नाम त्रयोदर्शः सर्गः ॥१३॥

प्र ल_१-स्व० । १४. अतःपरमधिकः पाठः—फ अ म-मृगद्विजसंयुक्तं
प्रविष्टं प्रमदावनम् । १५. आ च-क्षीवा । ल_२-क्षीणो । अ-वीरो । १६.
आ-०भरणाः ॥ १. रा म-स ह । प्र ब ल_१ ल_२-स हि । २. रा प्र ब म ल_१
ल_२-प्राविशद् ॥ ३. आ रा प्र ब म ल_१-तं दिदृक्षुर्म० । च ल_२-ता दिदृक्षुर्म० ।
आ फ-०तेजा । ४. फ-०मतिः । ५. अतःपरमधिकः पाठः—अ-रूपयौवनसम्पन्नो
भूषणोत्तमभूषितः । ६. ल_१-रावणः । ७. फ-०तेजा ॥ ८. आ-स
तथात्युग्रतेजाः स्म । च रा प्र ब म ल_१-०तेजाः सन्निर० । ९. फ ल_२-नास्ति ।
१०. रा प्र ब म ल_१-०गेहा० । ११. फ च रा प्र ब म ल_१-
सक्तो । अ-शक्तो ॥ १२. फ च-०नू० । १३. ल_२-नास्ति ॥ १४. आ अ-स
तामशि० । फ-अथो अलि० । ब-सभाम० । १५. आ-०गीं उपावर्त्त स० ।
रा प्र ल_१-०गीमपा० । ब म-०गीं समा० । अ-मुपावर्त्त ॥ १६. ल_२-
नास्ति । १७. फ-०दर्शनो । १८. म ल_१-पञ्चदशः ॥

८. फ-संपन्नं । ९. फ-भूषणोत्तमभूषितम् । च-भूषितोत्तमभूषि-
ताम् । १०. फ-०मुपसंप्राप्तं विचालुमु० । म-०मुपसर्पन्तं विध्यालुमु० ।

[वं-२१]= [चतुर्दशः सर्गः] =[दा-१९]

तस्मिन् एव ततः काले राज-पुत्री त्वं अ-निदिता ।

N] रूप-यौवन-संपन्नां(?) भूषणोत्तम-भूषितम् ॥१॥ [१

तत्र दृष्ट्वैव वैदेही रावणं राक्षसेश्वरम् ।

१] प्राऽवेपथ वराऽऽरोहा कदलीऽवाऽनिलाऽऽहता ॥२॥ [२

आ-च्छाद्योदरम् ऊरुभ्यां बाहुभ्यां च पंयोधरौ ।

२] उप-विष्टां विशालाऽक्षी रुदती वर-वर्णिनी ॥३॥ [३

दश-ग्रीवम् तु वैदेहीं रक्षितां राक्षसी-गणैः ।

३] ददर्श सीतां दुःखाऽऽर्त्तां नावं मग्नम् इवाऽर्णवे ॥४॥ [४

अ-संवृतायाम् आसीनां धरण्यां संशित-व्रताम् ।

४] छिन्नां प्र-पतितां भूमौ लताम् इव वनस्पतेः ॥५॥ [५

मल-संदिग्ध-सर्वाऽर्गी मण्डनाऽर्हाम् अ-मण्डिताम् । [६पू

५] अ-विशुद्ध-रजो-ध्वस्तां काञ्चनीं प्रति-माम् इव ॥६॥ [N

८पू] दिव्येनैवांग-रागेण द्योतमानाम् अ-निन्दिताम् । [N

समीपं राज-सिंहस्य रामस्य विदिताऽऽत्मनः ।

१. फ च-०मनिन्दिताम् । रा प्र ब म ल_१ ल_२-ह्यनिन्दिता ।

२. आ अ ब म प्र रा ल_१ ल_२-०पन्ना । अत्र दा-ञ्जं द्र० । ३. फ-०णानाम० ।

४. व-०षितैः । आ अ फ म ल_१-०षिता ॥ ५. आ फ च-ततः । ६. फ-

राक्षसाधिपम् । ७. म-प्रवाते कदली यथा । अ-कदली वायुनाहता ।

८. च रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ९. फ अ-प्रच्छा० । १०. आ-पयोधरे ।

११-च रा व प्र ल_१ ल_२-नास्ति । १२. अ-उपाविशद् ॥ १३. अ-

हरस्पतेः ॥ १४. आ-अविशुद्धां रजो० म-सुविशुद्धरा० प्र-अविश्वसरजो० ॥

१५. अ-दिव्येन चांग० ॥ १६. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-राजराजस्य ।

अ-नरसिंहस्य ॥

- ६] संकल्प-हय-संयुक्तैर् यान्तीम् इव मनो-रथैः ॥७॥ [७
स्फुरन्तीं रुदतीम् एकां ध्यानेनोप-हतां भृशम् ।
७] दुःखेनाऽनु-गतां तत्र रामां रामम् अनु-व्रताम् ॥८॥ [८
८उ] वि-चेष्टमानाम् आ-विष्टां पद्मगेन्द्र-वधूम् इव ।
धूम्यमानां ग्रहेणेव रोहिणीं धूर्म-केतुना ॥९॥ [९
९] भृताम् इव कुले जाताम् आचरवति धार्मिके ।
पुनः संस्कारम् आ-पन्नां जाताम् इव सुदुष्ट-कुले ॥१०॥ [१०
१०] सन्नाम् इव महो-कीर्त्तिं श्रद्धाम् इव वि-मानिताम् । [१२पृ
१३उ] निष्-प्रभां पतितां भूमौ चन्द्र-लेखाम् इवाऽम्बरात् ॥११॥ [N
प्रज्ञाम् इव परि-क्षीणाम् आशां वि-निहताम् इव । [१२उ
११] आयतीम् ईव वि-ध्वस्ताम् औज्ञां प्रति-हताम् ईव ॥१२॥^{२२}
N] दीप्ताम् इव दिशां काले पूजाम् इव वि-नाशिताम् । [१३
१२पृ] पद्मिनीम् इव वि-ध्वस्तां हतै-शूरां चर्मम् इव ॥१३॥^{२३} [१४पृ

१. ल_१-०फल० । २. च रा प्र व म ल_१ ल_२-यानैरिव ॥ ३. रा प्र व म ल_१ ल_२-गच्छन्तीं ॥ ४. फ-०मानां विष्टां च । ५. फ-वृत्तमा० । च-धूयामान आ० । रा प्र व म ल_१ ल_२-धूय० । ६. आ फ च रा प्र-०णैव । ७. च-०णी । ८. आ-धूम्र० ॥ ९. अ-सतामिव । आ-सृक्ता० । १०. च-आचरे मतिधा० । रा प्र-सुजातामिव । व म ल_१-सुजातामतिधा० । ल_२-०तामलजामतिधा० । ११. प्र व म ल_१-०र्मिकां । अ-०र्मिकैः । १२. अ-०रसम्पृक्तां । १३. आ-सुदुःकुले ॥ १४. फ-छिन्नामिवोत्तमां कीर्त्तिं । १५. अ-०रेखा० । १६. आ-०पराम् । च-०वाम्बरे ॥ १७. आ फ रा प्र व म ल_१ ल_२-प्रजामिव । १८. च रा प्र व म ल_१-प्रतिह० । १९. आ च-०मिति । २०. आ-विध्य० । २१. फ च-०णामुपक्षीणां निशामिव ॥ २२. रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥ २३. प्र व म ल_१ ल_२-०शं । २४. आ-हजा० । २५. रा प्र व म ल_१ ल_२-स्तस्त० । २६. आ-वसू० ॥ २७. फ अ-नास्ति ॥

१६पू] परया सुं-श्रिया हीनां कृष्ण-पक्षे निशाम् इव^१ । [१७उ

१३पू] वेदीम् इव परा-मृष्टां शांताम् अग्नि-शिखाम् इव ॥१४॥^१ [१५पू

N] उत्कृष्ट-पद्म-कमलां वि-त्रासित-विहंगमाम् ।

१५पू] हस्ति-हस्त-परा-मृष्टाम् औविलां पद्मिनीम् इव ॥१५॥^१ [१६

विद्याम् इव वि-नश्यन्तीं हत-कान्तां वधूम् इव ।

N] नावं यथा वि-पद्यन्तीं दिशं चोप-हताम् इव ॥१६॥^१ [N

१५उ] पति-शोकाऽऽकुलां दीनां नदीं वि-स्त्राविताम् इव । [१७पू

N] राम-लक्ष्मण-हीनां तांम् उत्कृष्टा-तिमिराऽऽवृताम् ॥१७॥ [N

१६उ] सु-कुमारीं सुं-जातांऽर्गीं रत्न-गर्भ-गृहोचितांम् ।

तांप्यमानाम् इवोष्णेन पद्मिनीम्^१ अ-चिरोत्थितांम् ॥१८॥^१ [१८

१७] गृहीत्वा(ता)-मिलितां स्तम्भे यूथपेन विना-कृताम् ।

सं-निश्-श्वासां स-दुःखाऽऽर्त्ता गज-राज-वधूम् इव ॥१९॥ [१९

१८] वि-त्रैस्तां छादयन्तीं च^१ गात्रैर् गात्राणि सर्व-तः ।

N] व्याघ्रेण हि समा-पन्नां व्यथमानां मृगीम् इव ॥२०॥ [N

१. म-०या मश्रिया । २. फ अ-नास्ति । ३. आ-व्याकुलामिव पद्मिनीम् ।

४. च रा प्र व म ल_१ ल_२-नास्ति । ५. अ-व्याकुलां । ६. च रा प्र

व म ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ७. अ-नास्ति । ८. आ फ अ-विश्रावि० । ल_२-

०संसि० । ९. रा प्र व म ल_१ ल_२-तां सुकण्ठीं ति० । अ-तासुकण्ठां ति० ॥

१०. प्र-स्व० । ११. फ-रम्यां रत्नगृहोचिताम् । १२. अ-तप्य० ।

१३. फ च-०नीमिव रोचिताम् । १४. रा प्र व म ल_१ ल_२-नास्ति ॥

१५. फ-०तां लालिनीकुम्भे । च-०त्वा मथितां स्तम्भे । रा-बद्धा

गृहीतां स्तम्भे च । प्र ल_१ ल_२-बद्धां गृहीत्वा स्तम्भे च । व म-बद्धा

गृहीताम् स्तम्भे च । अ-गृहीतां ललितां स्तम्भे० । १६. रा प्र व म ल_१

ल_२ अ-पुनि० ॥ १७. अ-विभ्रामाच्छादयन्तीव । १८. फ रा प्र व म ल_१

ल_२ अ-०शः ॥

नाभि-मंडल-गामिन्या प्र-सन्नाऽऽयत-नीलया ।

१९] भूषितौ सं-हृतौ पीनौ रोम-राज्या सु-मध्यया ॥२१॥ [N

सं-हृतौ च सु-जातौ च स्तनौ स्तवक-संनिभौ ।

२०] प्र-च्छादयन्तीं स-व्रीडं पीतस्र्याऽन्तेन वांससः ॥२२॥ [N

एकया दीर्घया वेण्या शोभमानां सभन्ततः ।

N] नीलया नीरदाऽपाये वन-राज्या मही यथा ॥२३॥ [२०

उप-वासेन शोकेन ध्यानेन च भयेन च ।^{१४}

२१] परि-क्षीणां कृशां दीनाम् अन् आहोरां तपो-धनोम् २४^{१५} [२१

याचमानां च दुःखाऽऽर्त्ता प्राञ्जलिं देवताम् इव ।

२२] भवं च रघु-वंशस्य दश-ग्रीवस्य चाऽभवम् ॥२५॥ [२२

१. अ-०ल्लीनया । फ च रा म ल_१ अ-०ल्लीलया । २. आ फ अ-
संहितौ । च-सहतौ । प्र-हंसितौ । आ फ-०तो पानौ ॥ ३. रा प्र ब म ल_१
ल_२-०कशोभितौ । ४. च प्र ल_१-छादयन्ती । रा ब म ल_२-छादयन्तीं च ।
५. फ रा-सुव्रीडां । च-सव्रीडाक्षा । प्र-सुव्रीडा । ब म-सव्रीडां । अ-
०न्तीमव्रीडां । ल_२-सुव्रीवां । ६. च-०स्य निजवा० । रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-
०तेन निजवा० । ७. आ रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-०सा ॥ ८. आ च रा प्र
ब म ल_१ ल_२-०ना । ९. आ च ल_२-प्रयत्नतः । १०. आ ल_२-नीरजपाये ॥
फ-नीलदीपेव । ११. फ अ-०मिव ॥ १२. च-उपातप्यत । रा-उपतसां
च । १३. आ-सोकेन । १४. प्र ब म ल_१-नास्ति । १५. आ च रा म
ल_२-गजराजवधूमिव । अ-०नामल्पहासां तपोधनाम् । १६. प्र ब ल_१-नास्ति ॥
१७. आ-याचमाना । फ-अपाद्यमानां । च रा ब म ल_२-अयाचमानां । अ-
अयाच्यमानां । ल_१-संयाचमानां । १८. आ-०र्त्ता । १९. आ-साञ्जलिर्दे० । च-
सांजनां दे० । रा प्र ब म ल_१ ल_२-कांक्षन्तीं दे० । प्र-०दुःखितामिव० । अ-बोधया-
मास रावणः । २०. आ-भद्रं । अ-भवपि । २१. रा प्र ब म ल_१ ल_२-
०नाथ० । अ-०मुख्य० । २२. फ-वाभवम् ॥

सम्-ईक्षमाणो रुदतीम् अ-निन्दितां

सु-पक्ष्म-ताम्राऽऽयत-चारु-लोचनाम् ।

अनु-व्रतां रामम् अतीऽव मैथिलीम्

N] अलोभयैच् चौऽऽत्म-वधाय रावणः॥२६॥ [२३

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीतार्त्तान्वेषणे सीता-वर्णनो

नाम चतुर्दशः सर्गः ॥ १४ ॥

—

१. आ-०णां । च रा प्र ब म ल_१ ल_२-०क्षमाणां । फ अ-०क्ष० ।

२. आ-सपक्ष्मलारा० । च-०क्ष० । ३. आ फ च-०यंश्वा० । रा प्र ब म

ल_१-०यत्स्वा० ॥ ४. फ रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-नास्ति । ५. आ-

रावणयाणे । च रा-०याने ॥

[वं-२२] = [पञ्चदशः सर्गः] = [दा-२०]

सं तां पति-व्रतां दीनां निर् आनन्दं तपस्विनीम् ।

१] सै-कामो मधुरैर् वाक्यैर् इदं वचनम् अब्रवीत् ॥१॥ [१

मां दृष्ट्वा नाग-राजोरु गूहमाना ततम् ततः ।

२] अ-दर्शनम् ईवाऽऽत्मानं भयान् नेतुं त्वम् इच्छसि ॥२॥ [२

रमये त्वां विशालाऽक्षि बहु-मन्यस्व मां प्रिये ।

N] सर्वाऽग-गुण-संपन्ने सर्व-लोक-मनो-हरे' ॥३॥ [३

नेह^३ केचिन् मनुष्याऽदौ राक्षसाः काम-रूपिणः ।

३] व्यप-सर्पन्तु ते सीते भयं मत्तः सम उत्थितम् ॥४॥ [४

स्वै-धर्मो रक्षसां भीरु सर्वथैव^४ सनातनः ।

४] गमनं पर-दाराणां हरणं संप्र-मध्य च^५ ॥५॥ [५

एवं वै^६ तदं अ-कौमां च न त्वां स्पृक्ष्यामि मैथिलि^७ ।

६] कामं कामः शरीरे मे^८ यथा-कामं प्र-वर्तताम् ॥६॥ [६

१. च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-सीतां । २. प्र व-०परि० । ३. अ-
०न्दं । ४. म-सान्धव्यन् । फ अ-०मैर्म० । व ल_१-०मम० । ५. म-०क्यैः
प्रालोभयत रावणः । अ-०क्यैर्बोधयामास रावणः ॥ ६. आ फ च-नाग-
नासोर्लू० । ल_१-नागराजोत्थ । ल_२-०गनाभोरु । ७. ल_१-महा० ॥ ८. ल_१-
रमयित्वा । ९. रा-सर्वासां । १०. फ अ-०सम्पन्नां । ल_२-०सम्पन्न । ११. फ-
०हराम् । रा प्र व म ल_१-०रमे ॥ १२. व म ल_१ ल_२-तेहि । १३. आ-०ष्यावा ।
१४. फ च-अपस० । व-व्यपसर्पन्तु ॥ १५. रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-अ० ।
१६. म-सर्वदैव । १७. प्र व-समंततः । १८. फ-वा परस्त्रीणां । १९. म ल_१
ल_२-वा ॥ २०. आ-चैव तु । च रा प्र व म ल_१ ल_२-भवतु । २१. आ-
कामार्ता । च-०र्ता । रा-०र्तु० । प्र व म ल_१ ल_२-०र्त० । २२. च-तन्वी ।
रा प्र व म ल_१ ल_२-स्तनु । २३. फ म-प्रेक्षामि । आ च रा प्र व ल_१
ल_२-प्रेक्षामि । २४. आ फ-०लीम् । रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-०लिम् ।
२५. आ च-०रमे ॥

देवि नेह भयं कार्यं वि-श्वासं गच्छ मे' प्रिये ।

७] प्र-णयस्त्वं च तत्त्वेन मैवं भूः शोक-लालसा ॥७॥ [७]

एक-वेणी-धैरत्वं च ध्यानं मलिनम् अम्बरम् ।

८] अ-ल्लानं चोपवासंश्च च नैतान्य् ओ(?)औ)पयिकानि ते । ८ [८]

वि-चित्राणि च माल्यानि चन्दनान्य् अगुरुणि च ।

९] वि-विधानि च वासांसि दिव्यान्य् आभरणानि च ॥९॥ [९]

महाऽर्हाणि च पानानि यानानि शयनानि च ।

१०] गीतं नृत्यं च वाद्यं च भज मां प्राप्य मैथिलि' ॥१०॥ [१०]

स्त्री-रत्नम् असि मैवं भूः कुरु गात्रेषु भूषणम् ।

११] मां प्राप्य हि कथं नु' स्यात् त्वम् अ-रत्रा सु-मध्यमे ११' ॥ [११]

'ईदं ते' चारु सं-जातं यौवनं व्यति-वर्तते ।

१२] यद् अतीतं पुनर् नैति स्रोतः शीघ्रम् अपांश्च इव ॥१२॥ [१२]

त्वां कृत्वोप-रतो मन्ये रूप-कर्ता सं विश्व-कृत् ।

१३] येन रूपोपमां नाऽन्यो तवाऽस्ति शुभ-दर्शने ॥१३॥ [१३]

त्वां समा-साद्य वैदेहि रूप-यौवन-शैलिनीम् ।

१४] कः पुमान् नाऽति-वर्तेत साक्षाद् अपि पितामहः ॥१४॥ [१४]

१. प्र ब ल_१ ल_२-मैथिलि । २. फ-प्रणयस्त्वय ॥ ३. आ-०रन्त्वां वध्या ॥
४. आ-०नं च मलिनाम्बरम् । च-०नाच्च मलिनमम्बरा । रा प्र व म ल_१ ल_२-
०नाच्च मलिनाम्बरा । ५. फ-०वासं च । ६. आ फ च रा-०नि अ० ।
प्र ल_१-०नि गु० । ७. फ-नास्ति ॥ ८. फ-पानानि च महार्हाणि । ९. रा
ब म ल_१ ल_२ अ-वृत्तं । १०. आ-मैथिली ॥ ११. फ-कुगात्रेष्विव । १२. व-
भोजनं । १३. आ-तु । १४. च-०रत्वां । १५. रा प्र व ल_१ ल_२-नास्ति ॥
१६. च रा प्र व म ल_१ ल_२-०दं तु । अ-एतत्ते । १७. फ-विनि० । १८. म
ल_१ ल_२-०यद्य० । १९. आ-श्रोतुः । फ च रा-श्रोतः । अ-तदा । २०. अ-
भजस्व माम् ॥ २१. आ-०रत् । २२. आ-०कर्त्रा । च-०पं कृत्वा । २३.
आ-च । २४. फ म अ-न हि । २५. फ म अ-०पमा त्वन्या । २६. रा प्र व
ल_१ ल_२-नास्ति ॥ २७. आ-फ-सा० ॥

- यद् यत् पश्यामि ते गात्रं शीतांऽशु-सदृशाऽऽनने ।
 १५] तस्मिन् तस्मिन् च सु-श्रोणि चक्षुर् मम नि-बध्यते ॥१५॥ [१५
 भव मैथिलि भार्या मे मोहम् एवं वि-वर्जय ।
 १६] बहूनाम् उत्तम-स्त्रीणां ममाऽग्रा महिषी भव ॥१६॥ [१६
 लोकेभ्यो यानि रत्नानि संप्र-मथ्याऽप-हृतानि मे ।
 १७] तानि ते भीरु सर्वाणि राज्यं चेदम् अहं च ते ॥१७॥ [१७
 वि-जित् पृथिवीं सर्वां नाना-नगर-संवृताम् ।
 १८] जनकाय प्र-दास्यामि तव हेतोर् वि-लासिनि ॥१८॥ [१८
 न च पश्यामि तं लोके यो मे प्रति-बलो भवेत् ।
 १९] पश्य मे सु-महद् वीर्यम् अ-प्रति-द्वंद्वम् आहवे ॥१९॥ [१९
 अ-सकृत् सं-युगे भग्ना मया वि-मृदित-ध्वजाः ।
 २०] अ-शक्ताः प्रत्य् अनीकेषु स्थातुं सर्वे सुराऽसुराः ॥२०॥ [२०
 ईच्छया क्रियताम् अद्य प्रति-कर्म तवोत्तमम् ।
 २१] सु-प्रभान्यै अव-बध्यन्ताम् अ-सकृद् भूषणानि ते ॥२१॥ [२१
 साधु पश्यामि ते रूपं सं-युक्तं प्रति-कर्मणा । [२२
 २२] प्रति-कर्म च सं-युक्तं दाक्षिण्येन वरांऽगने ॥२२॥
 भुंक्व भोगान् यथा-कामं पिब चौरु रमस्व च । [२३
 २३] यथेष्टं च प्र-यच्छ त्वं पृथिवीं वै धनानि च ॥२३॥

१. फ अ-०स्मिन्पृथु० । प्र-०स्तु सु० ॥ २. फ च रा
 प्र ब म ल_२-विस० ३. फ रा म अ-बह्वी० । ४. फ अ-०माग्य । च रा
 प्र ब म ल_१ ल_२-०माग्या ॥ ५. अ-च । ६. प्र-०दं मही ॥ ७. आ-०त्वा ॥
 ८. फ-०द्विजाः । ल_२-०ध्वजः । ९. फ अ-प्रम ॥ १०. आ फ-इच्छया । च
 रा प्र ब म ल_१ ल_२-०च्छ मां । ११. फ-क्रिययाम० १२. प्र-च संयुक्तं । ब म ल_२-
 न वोत्तमं । अ-त्ववोत्तमम् । १३. फ-०प्येव शक्य० । च-०प्यवमृज्य० ।
 रा ब म-०वबुध्य० । अ-०वसंजातं ॥ १४. आ-युक्तं च । १५. अ-०मोर्णि सं० ।
 १६. च-दक्षिणेन । ल_२ अ-दाक्षिणेन । १७. फ-०गणे । रा प्र ब म ल_१
 ल_२ अ-०रानने ॥ १८. च-०काममिव । १९. च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-
 भीरु । २०. ब म ल_१-च ॥

ललस्व मयि वि-श्रब्धं हृष्टम् औ-ज्ञापयस्व माम् ।

२४] मत् प्रसादाल् ललन्त्याश् च ललन्तु तव बान्धवाः॥२४॥ [२४

ऋद्धिं ममाऽनु-पश्य त्वं श्रियं भद्रे यशश् च मे ।

२५] किं करिष्यसि रामेण सु-भगे चीर-वाससा॥२५॥ [२५

नि-क्षिप्त-विषयो रामो गत-श्रीर् वन-गोचरः ।

२६] व्रती स्थंडिल-शायी च शंके जीवति वा न वा ॥२६॥ [२६

न च वैदेहि रामम् त्वां श्रोतुम् अप्य् उप-लप्स्यते ।

२७] पुंरीं च लंकाम् अ-सितैर्मेघैर्ज्योत्स्नाम् इवाऽऽवृताम् २७] २७

न चाऽपि मम हस्तात् त्वां प्राप्तुम् अर्हति राघवः ।^{१३}

२८] हिरण्य-कशिपुः(पोः)कीर्तिम् इन्द्र-हस्ता(द)गताम् इवा २८] २८

चारु-स्मिते चारु-दन्ते चारु-नेत्रे वि-लासिनि ।

२९] मनो हरसि मे भीरु सु-पर्णः पन्नगं यथा ॥२९॥ [२९

किंष्ट्र-कौशेय-वसनाम् एवम् अप्य् अन-अलंकृताम् ।

३०] त्वां दृष्ट्वा स्वेषु दारेषु रतिं नोप-लभे प्रिये ॥३०॥ [३०

अन्तः-पुरनिर्वासिन्यः स्त्रियः सर्व-गुणाऽन्विताः ।

३१] यावन्त्यो मम तांसां त्वम् ऐश्वर्यं कुरु जानकि ॥३१॥ [३१

१. फ-म्ब । च रा प्र ब म ल_१-०म्ब । ल_२-लम्ब । अ-
रम्ब । २. फ-०ब्ध । च ल_२-०ब्ध । रा प्र ब म ल_१-०म्भ । ३. च-
०ष्टा मां ज्ञा० । प्र-०ष्टामाज्ञा० । ४. आ फ च ल_१-च । ५. आ-लल त्वं च ।
फ रा-०लन्त्या च ॥ ६. अ-०द्धिमेमेयं महती अहं । ७. व ल_१-०द्रं ।
८. अ-वीर० । फ-वीत० ॥ ९. फ-हि । १०. प्र ब ल_१-प्राप्तुमर्हति
राघवः । अ-इहस्थामुपलप्स्यते । ११. आ-०रा वलकैर० । फ-०रो-
वलकैर० । च अ-०री वलकैर० । १२. प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥ १३. प्र ब
ल_१-नास्ति । १४. दा वं च-हस्ताग० ॥ १५. आ च म-०न्ति । रा प्र
व ल_१-०ति । ल_२-०ते ॥ १६. फ-छिष्टः कौ० । ल_२-म्लिष्टकौ० ॥
१७. आ-०विलासिन्यः । १८. अ-इमाः । १९. फ-या च मे । रा प्र
ब म ल_१ ल_२-यावन्त्यो । आ-यावन्तो । २०. फ-ता-सा ॥

मम हृद्य अ-सित-केऽशान्तास् त्रैलोक्य-प्रवराः स्त्रियः।

३२] तस्मै त्वां परि-चरिष्यन्ति श्रियम् अप्सरसो यथा॥३२॥ [३२

यानि वैश्रवर्णस्याऽऽसन् रत्नानि वि-विधानि तुं ।

३३] तानि लंकां च सु-श्रोणि मां च मुंक्ष्व यथा-मुखम्॥३३॥ [३३

न रामस् तपसा सीते नं वि-क्रमेण बलेन च ।

३४] न धनेन मया तुल्यस् तेजसा यशसाऽपि च॥३४॥ [३४

पिब वि-हर रमस्व मुंक्ष्व भोगान् धनानि च ।

यां प्रति-पद्य मेदिनीं वां मयि ललं ललिते यथा ।

N] सुखं हि त्वयि चै सैम्-एव ललन्तु बान्धवास् ते॥३५॥ [३५

कुसुमित-तरु-जाल-संवृतानि

भ्रमर-युतानि समुद्र-तीर-जानि ।

कनक-विमल-हार-भूषिताऽङ्गी

N] वि-हर मया सह भीरु काननानि॥३६॥ [३६

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीता-प्रलोभनं

नाम पञ्चदशः सर्गः ॥१५॥

१. रा प्र य व ल_१ ल_२-ममाप्यसि० । २. आ अ-
०शान्ते । च-०शान्त्यस् । ३. फ अ-०स्य व० । ४. व-०स्वामुप० ।
अ-०स्वामभि० । ५. आ-०मसरसो ॥ ६. फ च अ-०वणे सन्ति । ७.
फ च अ-च । ८. फ-ते काम सु० । च-कांवनसु० । ९. रा प्र व म ल_१ ल_२-
नास्ति ॥ १०. आ-न बले न तु विक्रमे । फ अ-न बले न पराक्रमैः । च-
न बले न च विक्रमे । ११. फ-०सा श्रिया । च रा प्र व म ल_१ ल_२-
अ-०पि वा ॥ १२. अ-यां । १३. रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-च । १४.
रा प्र व ल_१-वर । म-विर । १५. फ च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-
ललेन । १६. च रा प्र व ल_१ ल_२-वशमे० । चेति व्यस्तक्रमः । तस्य
मैलिकी स्थितिः 'बान्धवाश्च ते' इत्येवंप्रकारिका संभाव्यते । १७.
आ-ललन्नि बा० ॥ १८. फ-०रयातानि । १९. फ-विमलकनकहा०॥

[वं-२३]= [षोडशः सर्गः] =[दा-२१]

तस्य तद् वचनं श्रुत्वा तदा रौद्रस्य रक्षसः ।

१] आर्त्ता दीन-स्वरा दीना शनैर् अ-सित-लोचना ॥१॥ [१

रावणं राक्षस-श्रेष्ठं कोप-पर्या-कुलेक्षणा । [N

N] दुःखाऽऽर्त्ता संप्र-रुदिता वेपमाना मँनस्विनी ॥२॥

तं चिन्तयित्वा वैदेही पतिम् एव पति-व्रता ।

N] तृणम् अन्तर-तः कृत्वा प्रत्य् उवाच शुचि-स्मिता ॥३॥ [२

नि-वर्तय मनो मत्तः स्व-जने क्रियतां मनः ।

N] न मां प्रापयितुं शक्तम् त्वं सिद्धिम् इव पाप-कृत् ॥४॥ [३

अ-कार्यं न मया कार्यम् एक-पत्न्या वि-गर्हितम् ।

२] कुलं सं-प्राप्तया पुण्यं कुले महति जातया ॥५॥^{१२} [४

एवम् उक्त्वा तु^३ वैदेही रावणं तं मँनस्विनी ।

३] राक्षसं पृष्ठ-तः कृत्वा भूयो वचनम् अब्रवीत् ॥६॥ [५

नाऽहम् औपयिकी भार्या पर-भार्या संती त्वं^{११} ।

४] साधु धर्मम् अवेक्षस्व साधु साधु-व्रतं चर ॥७॥ [६

यथा तव तथाऽन्येषां रक्षया दारा निशा-चर ।

१. च-तस्य । रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-सीता । २. आ-०रादीन् ॥

३. आ रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-०दिती । ४. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२

अ-तप० ॥ ५. आ फ अ-सं० । ६. आ-त्रि० । ७. ल_२-०रितः । ८. आ-सु० ॥

९. म ल_१-प्रापितुं ॥ १०. आ ल_२-०कार्ये । ११. आ-०प्यया । १२. रा प्र ब

म ल_१ ल_२-नास्ति ॥ १३. आ-च । १४ फ अ-तप० । १५. आ-पृष्टतः ।

१६. आ अ फ-रावणम् ॥ १७. आ-परतर्या । १८. च-सतामिव । १९.

रा प्र ब म ल_१ ल_२-नास्ति । २०. ब ल_१ ल_२-धर्म । २१. प्र-धर्मव्रतं ।

ब ल_१ ल_२-समाचर ॥ २२. ल_२-तेषां ।

- ५] आत्मानम् उपमां कृत्वा स्वेषु दारेषु रम्यताम् ॥८॥ [७
अ-तुष्टं स्वेषु दारेषु चपलं चपलेन्द्रियम् ।
६] नयन्ति नि-कृति-प्रज्ञं पर-दाराः परा-भवम् ॥९॥ [८
इह सन्तो न वा सन्ति सद्विर् वा नाऽनु-वर्तसे । [९पृ
७] वचो मिथ्या-प्रणीतं ते पथ्यम् उक्तं वि-चक्षणैः ॥१०॥ [१०पृ
अ-कृताऽऽत्मानम् आ-साद्य राजानम् अ-नये रतम् ।
९] सम ऋद्धान्यं अपि नश्यन्ति राष्ट्राणि नगराणि च ॥११॥ [११
यथेयं त्वां समा-साद्य लंका रत्नौघ-संकुला ।
८] अपराधार्तं तवैकस्य न चिराद् वि-नशिष्यति ॥१२॥ [१२
स्व-कृतैर् हन्यमानस्य नरस्याऽदीर्घ-दर्शिनः ।
१०] अभि-नन्दन्ति भूतानि वि-नाशं पाप-कर्मणः ॥१३॥ [१३
एवं त्वां पाप-कर्माणं वक्ष्यन्ति नि-कृतं जनाः ।
११] दिष्ट्यैव व्यसन्नं प्रोऽऽप्तो रौद्र इत्येव हर्षितोः ॥१४॥ [१४
नोऽहं लोभयितुं शक्या ऐश्वर्येण धनेन वा ।
१२] अत्र अन्या राघवस्याहं भास्करस्य यथा प्रभा ॥१५॥ [१५

१. प्र व म ल_१ ल_२-०मुत्तमं ॥ २. रा प्र व म ल_१-अनिष्टं । फ-
अनिष्टां । ३. फ-परदा० । ४. आ च रा प्र व म ल_१ ल_२-नियतं । ५. च रा
प्र ल_१ ल_२-निष्कृ० । अ-०तं प्राज्ञं । ६. च रा प्र व म ल_१ ल_२-०दारपरा० । आ-
दारा परा० । ७. व ल_२-त्वचो । ल_१-त्वन्त० । ८. ल_२-वर्त्यसे । ९. आ-मिथ्यप्रणीतं ।
१०. ल_२-०थ्यं मुक्तं ॥ ११. प्र-प्रकृतात्मा० । १२. फ अ-०द्धानि वि० ॥ १३. अ-
रत्नैश्च सं० । १४. आ-०न्तवै० । म-धं त्वा । १५. आ-०स्तत्कृतैर् । रा-०कृतं ह० ।
प्र म ल_२-०ते ह० । व-सुकृते । ल_१-सुकृतं । १६. प्र-निवासं । १७. ल_१-
०र्मिणः । १८. च-नास्ति ॥ १९. आ-०क्ष० । २०. फ-न कृति । रा-न कृते ।
प्र-निवृत्तं । २१. च-नास्ति । २२. फ ल_१ ल_२-०ष्ट्यैष । च-ष्ट्यैतं । प्र-
०ष्ट्येष । अ-०ष्ट्यैव । २३. अ-निकृति । २४. आ-प्राप्तो । २५. अ-इर्षिताः ॥
२६. ल_२-नालं । २७. रा प्र व म ल_१ ल_२-अंगना । २८. फ अ च रा प्र
व म ल_१ ल_२-प्रभा यथा ॥

- तस्याऽहं लोक-नाथस्य रामस्य विदिताऽऽत्मनः । [N
 १३] उप-धाय भुजं दिव्यं चन्दनाऽगुरु-संस्कृतम् ।
 कथं नामोप-धास्यामि भुजम् अन्यस्य कस्यचित् ॥१६॥ [१६
 १४] अहम् औपयिकी भार्या तस्यैव वसुधा-पतेः ।
 व्रत-स्नातस्य विप्रस्य विधेय विदिताऽऽत्मनः ॥१७॥ [१७
 १५] साधु रावण रामेण मां समा-नय दुःखिताम् ।
 वने वासितया मत्तं करिष्येव गजाऽधिपम् ॥१८॥ [१८
 १६] मित्रम् औपयिकं कर्तुं राघवो रावण त्वया ।
 वधं चाऽनिच्छता घोरं पुंरीं च परि-रक्षता (!क्षितुम्) ॥१९॥ [१९
 १७] वर्जयेद् वर्जम् उत्सृष्टं वर्जयेत् कुपितोऽन्त-कम् ।
 त्वं विधेन तु सं-क्रुद्धो लोक-नाथः स राघवः ॥२०॥ [२३
 १८] रामस्य धनुषः शब्दं श्रोष्यसि त्वं सु-दारुणम् ।
 शत-क्रतु-वि-सृष्टस्य निर्-घातम् अंशनेर इव ॥२१॥ [२४
 १९] इह शीघ्रं सु-पर्वाणो ज्वलिताऽऽस्या इवोरगाः ।
 इषवो नि-पातिष्यन्ति राम-लक्ष्मण-लक्षिताः ॥२२॥ [२५
 २०] रक्षसां हन्यमानानाम् अस्यां पुंर्या समन्ततः ।
 अ-गम्या हि भविष्यन्ति पन्थानः शर-वृष्टिभिः ॥२३॥ [२६

१. आ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-सव्यं । २. आ-०सत्कृतम् ॥ ३. रा प्र ब म ल_१-०नीय । ४. रा-०शि० । ५. फ अ-नित्यं । ६. आ-करेणवेव । ७. फ अ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-राघवं । ८. आ फ च-वाऽ० । प्र-वधंश्चा० । ९. आ-वा निवृत्ता घो० । फ-अनिच्छता । प्र-०च्छता । १०. आ प्र ब अ म-पुरी । ११. फ-०संप्रतिरक्षता । ब अ ल_१ ल_२-०रिरक्षिता ॥ १२. फ-धनुस्सृ० । १३. अ-०येदपि चान्तकः । १४. फ च रा-०पितोऽन्तकः । १५. अ-वर्जयेन्नापि । ल_२-०धेन च ॥ १६. आ-सोष्यसि । १७. फ आ च ब-अस० ॥ १८. आ-०णश्चलितास्या । १९. ल_२-वृद्धितः पाठः ॥ २०. रा म-पुरि । २१. आ च-अभितापा । अ फ-असंपाता । २२. ल_२-नास्ति ॥

- २१] राक्षसेन्द्र महा-सर्प स रामो गरुडो महान् ।
 २२पू] त्वां हनिष्यति वेगेन वैनतेय इवोर-गम् ॥२४॥ [२७
 अप-नेष्यति मां भर्ता त्वत्तः शीघ्रम् अरिन्दमः ।
 २३] अ-सुरेभ्यः श्रियं दीप्तां विष्णुम् त्रिभिर्इव क्रैमैः ॥२५॥ [२८
 जन-स्थाने हत-स्थाने नि-हते रक्षसां बले । [२९पू
 N] तीव्रं त्वम् आप्नुर्या दुःखं सर्वं मार इवाऽऽतुरः ॥२६॥ [N
 आलयं तु तयोः शीघ्रं गतम् त्वं नार-सिंहयोः ।
 ३१] गोचरं गतयोर् भ्रात्रोः शृगाल इव सिंहयोः ॥२७॥ [३०
 नहि गन्धम् उपाऽऽघ्राय राम-लक्ष्मणयोस् त्वया ।
 ३२] शक्यं सं-दर्शने^१ स्थातुं शुना शार्दूलयोर् इव ॥२८॥ [३१
 तस्य ते वि-ग्रहम् ताभ्याम् अ-युक्तो मोहम् आ-स्थितः ।
 ३३] वृत्तस्येवेन्द्र-विष्णुभ्यां यथैवैकस्य वि-ग्रहः ॥२९॥ [३२
 क्षिप्रं तव स-सैन्यस्य रामः सौमित्रिणा सह ।
 ३४] तोयम् अल्पम् इवाऽऽदित्यः प्राणान् आदाय यास्यति ॥३०॥ [३३

१. च-०रगान् । २. आ-ततः । ३. फ-त्रिदिवविक्रमैः । च अ व-
 विष्णुरिव पराक्रमैः ॥ ४. च रा प्र व म ल_१ ल_२-०नं हतं श्रुत्वा । ५. प्र-
 राक्षसे । ६. ल_१-बलं । ७. च-तीव्रत्वमा० । ८. आ-०ब्रुया । रा प्र-
 ०दुःखं । अ-त्वमाप्तं वा दुःखं । ९. फ-शर्वगाभिवा० । च रा व त ल_१ ल_२-
 शम्भोर्मार इवातुरः । प्र-शम्भोर्मारहवांतरः । अ-पूर्णमान इवा० ।
 १०. रा प्र व म ल_१ ल_२-नास्ति । ११. आ-न शक्यं स्पन्दते । च-न शक्य
 स्पन्दने । रा प्र व म ल_१ ल_२-न शक्यं स्पन्दने । १२. आ-वने शार्दूल० । रा प्र
 व म ल_१ ल_२-शृगाल इव सिंहयोः । १३. रा प्र व म ल_१ ल_२-०भ्यां प्रयुवा
 १४. फ-मोहसमाहितः । १५. आ-वृत० । १६. आ-तयौस्तस्य च । अ-
 तथा चैकस्य ॥ १७. आ-तेजम० ॥

गिरिं कुबेरस्य गतम् त्वम् आलयम्

नभो-गतोऽधो^१ वरुणस्य वैऽऽलयम् ।

अ-संशयं दाशरथेर्^२ न मोक्ष्यसे

[N]

दुमो यथा काल-गतो महाऽर्शनेः ॥३१॥ [३४

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीता-वाक्यं

नाम षोडशः सर्गः ॥१६॥

—

१. म-गतं यमालयम् । अ-गतस्त्वमुल्बणं । २. फ
च रा प्र ब म ल_१ ल_२-०तो वा व० । अ-जभोगतस्त्वं । ३. आ-
च प्र ब म ल_१ ल_२-चाल० । ४. च-०रथिर् । ५. फ-ध्रुवं । च-द्रुमं । ६. फ
च-महासतिः । ७. म-अष्टादशः ॥

[वं-२०]= [सप्तदशः सर्गः] =[दा-२२]

सीतायास् तद् वचः श्रुत्वा परुषं राक्षसेश्वरः ।

१] प्रत्य-उवाच ततः सीतां वि-प्रियं प्रिय-दर्शनाम् ॥१॥ [१

यथा यथा सांवयिता वश्यः स्त्रीणां तथा तथा ।

२] यथा यथा प्रियं वक्ता परि-भूतस् तथा तथा ॥२॥ [२

संनि-येच्छति मे क्रोधं त्वयि कामः सम्-उत्थितम् ।

३] उन्-मार्गिणां बलाद् वेगं हयानाम् इव सारथिः ॥३॥ [३

वामः कामो मनुष्याणां यस्मिन् किल नि-बध्यते ।

४] जने तस्मिन् त्व् अनु-क्रोशः स्नेहश् च किल जायते ॥४॥ [४

एतस्मात् कारणान् न त्वां धातयामि वराऽऽनने ।

५] वधाऽर्हाम् अंव-मानाऽर्हा मिथ्या-प्रव्रजिते रंताम् ॥५॥ [५

पुरुषाणि हि वाक्यानि यानि यानि ब्रवीषि मम ।

६] तेषु तेषु वधो युक्तस् तव मैथिलि दाहणः ॥६॥ [६

एवम् उक्त्वा तु वैदेहीं रावणो रक्षसस् तदा ।

N] क्रोध-संरंभ-संयुक्तः सीताम् उत्तरम् अब्रवीत् ॥७॥ [७

श्रुत्वै(?)श्रुत्वे)तद् वचनं भद्रे त्वम् अ-वध्यर्त्तम् आ-श्रिता ।

N] भाषसे पुरुषाण्य् एवं वि-श्रब्धं गत-साध्वसा ॥८॥ [N

१. फ अ-साधिपः । २. अ-शूनः ॥ ३. आ फ च रा प्र म ल_१
ल_२-शान्त्व० । ४. आ-ब्रूते ॥ ५. आ ल_१ ल_२-स नि० । ६. फ अ-कामं ।
७-फ च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-स्थितः । ८. आ-रथिम् ॥
९. आ-यात० । १०. फ-मेवमारोहो । आ-भिव माना० । ११. फ-
न वा ॥ १२. म-षाणिह वा । ल_२-षाणि च । १३. व-नियतानि । १४. रा म-
मे ॥ १५. फ अ-राक्षसेश्वरः ॥ १६. अ-वध्या न्यवस्थिता । १७. रा म ल_१
ल_२-परुषं त्वेव ॥

न युक्तं परुषं वक्तुम् ईश्वरे ह्य् अ-प्रियाणि च ।

[N] जैनस्य पर्षदो मध्ये प्र-भविष्णोर् वि-शेषतः ॥१॥ [N]

अलङ्कारो हि नारीणां दान्तिग्यं परम् उच्यते ।

[N] दुर्लभं तच्च ते सीते कथं भर्तुः(?) प्रिया ह्य् अपि(?) सि ॥१०॥ [N]

यादृशोऽयं मम क्रोधो यथावत् त्वम् अव-स्थिता ।

[N] वधाय वै^१ सृजेयं त्वां स्त्री-भावान् न तु वर्धयसे ॥११॥ [N]

द्वौ मासौ क्षमितव्यौ मे कालस् तेऽयं मया कृतः ।

७] ततः शयनम् आ-रोह मम त्वं वर-वर्णिनि^१ ॥१२॥ [८

द्वाभ्याम् ऊर्ध्वं तु मासाभ्यां भर्तारं माम् अन्-इच्छतीम् ।

८] ततस् त्वां प्रातर्-आशा^१ऽर्थं सूदाश् छेत्स्यन्ति खण्ड-शः^{१२} ॥१३॥ [N]

तां तर्ज्यमानां संप्रेक्ष्य राक्षसेन्द्रेण जानकीम् ।

१०] देव-गण-वर्ष-कन्याम् तां वि-षेदुः कमलेक्षणाः^{१३} ॥१४॥ [१०

ओष्ठ-प्रकारैर्^{१४} अपरा नेत्रौऽऽकारैस् तथाऽपराः ।

११] सीताम् आ-श्वासयामासुस् तर्जितां तेन रत्नसा ॥१५॥ [११

१. अ फ- न युक्तः परुषं वक्तुम् । प्र ब-न वक्तुं परुषं युक्तम् ।

२. फ-ईश्वरो ह्यप्रियाणि वा । ३. फ अ-जनस्य महतो मध्ये । प्र-जनस्य परिषदो मध्ये ॥ ४. अ-भर्तृप्रिया ह्यपि ॥ ५. फ च रा प्र व म ल_२-

यादृशोऽयं । ६. फ च रा अ-यथा च । प्र व म ल_१-यथा वा । ७. आ च रा प्र

व ल_२-वधाय विसृजेहं । फ-वधाय विसृजेहं । ८. अ-स्त्रीभावेनासि धार्यते ॥ ९. आ

फ म अ-काक्षितव्यौ । १०. अ-यथा कृतः । ११. व-मामकं मदिरक्षणे ॥ १२.

आ च रा प्र व म ल_१ ल_२-ततस्त्वां राक्षसाः सर्वे तदा छेत्स्यन्ति खण्डशः ।

अ-व्रतस्था प्रातराशार्थं तदा छेत्स्यामि खण्डशः ॥ दा-मम त्वां प्रातराशार्थमा-

रभन्ते महानसे । वं-मम त्वां प्रातराशाय सूदाश्छेत्स्यन्ति खण्डशः ॥

१३. फ अ-दुर्विपुलेक्षणाः ॥ १४. फ-अष्टप्र० । रा प्र व ल_२ ल_१-दुष्टप्र० ।

अ-तैस्तैः प्रकारैः । १५. ल_१-निद्राका० ॥

ताभिर् आ-श्वासिता सीता रावणं राक्षसाऽधिपम् ।

१२] उवाचाऽऽत्म-हितं वाक्यं वृत्त-शौण्डीर्य-गर्वितम् ॥१६॥ [१२

तस्य राक्षस-राजस्य सीता न ममृषे वचः ।

N] पुण्य-कीर्त्तिर् इवाऽकीर्त्तिं पुनः कोपाद् उवाच ह ॥१७॥ [N

नूनं न ते जनः कश्चिद् अस्ति नि-श्रेयसे स्थितः ।

१३] नि-वारयति यो न त्वां कर्मणः साधु-गर्हितात् ॥१८॥ [१३

मां हि धर्माऽऽत्मनः पत्नीं शचीम् इव शत-क्रतोः ।

१४] प्राऽर्थयेताऽपि मनसा त्रिषु लोकेषु कोऽपरः ॥१९॥ [१४

राक्षसाऽधम रामस्य भार्याम् अ-मित-तेजसः ।

१५] उक्तवान् माम् इदं वाक्यं कं गतस् तस्य मोक्ष्यसे ॥२०॥ [१५

यथा दृप्तस्य नागस्य शशकः सदृशो भवेत् ।

१६] तथा द्विरद-वद् रामस् त्वं नीच-शशवत् स्मृतः ॥२१॥ [१६

स त्वम् इक्ष्वाकु-नाथं तं क्षिप्रं प्राप्य वि-नश्यसि ।

१७] चक्षुषोर् विषयं तस्य न तावद् उप-गच्छसि ॥२२॥ [१७

१. प्र-०त्तसौन्दर्यग० । ब ल_१-०त्तशौण्डीर्यग० । ल_२-वृत्तं शौण्डीर्यग० । २. फ
अ-०र्विता । ३. अ-०वाकीर्त्ति । फ-०वाकीर्त्तिः । ४. आ-वर्द्धनश्च पुनः पुनः ॥
५. फ च प्र-निश्रेयसि स्थि० । अ-०सेरतः । ६. आ प्र ब म ल_२ अ-हि । ७. फ च
रा ल_१-०र्मणोस्माद्विगर्हितात् ॥ ८. अ-तस्य । ९. फ-शचीपतेः । १०. ब ल_१
ल_२-कः परः ॥ ११. च रा म-ना०द्युगतोपि न । प्र ल_१ ल_२-द्युगतस्त्वं न ॥
१२. फ-को हि दृप्तश्च मातङ्गः । च-यथाप्यदृप्तश्च ना० । रा ल_२-यथा दुष्टश्च ना० ।
प्र ब-यथा दृष्टश्च ना० । ल_१-यथा दृष्ट्या च मातङ्गः । १३. फ च
रा ल_२ प्र ब ल_१-शशश्च । १४. आ-को हि वा मत्तमातङ्गः सिंहस्य
सदृशो भवेत् । अ-न जातु शशको दृष्टो मातङ्गसदृशो भवेत् । १५.
आ-०सदृशोऽधमः । अ-०शशकः स्मृतः । १६. आ रा च फ प्र ल_२ ब-त्वं ।
१७. अ-क्षिप्यन्निव विनश्यसि । फ प्र ल_२ च म-०प्य नशिस्यसि ।
ल_१-०प्य न विध्यसि ॥

- इमे ते नयने क्रूरे विरूपे कृष्ण-पिङ्गले ।
 १८] क्षितौ न पततः कस्मान् ममाऽनार्य निर्-ईक्षणात् ॥२३॥ [१८
 तस्य धर्माऽऽत्मनः पत्नीं स्नुषां दश-रथस्य च ।
 १९] कथं व्या-हरतो मां ते जिह्वा पाप न शीर्यते ॥२४॥ [१९
 अ-संदेशाद् हि^१ रामस्य तपसश् चाऽनु-पालनात् ।
 २०] न त्वां करोम्य् अहं क्रुद्धा भस्म-साद् अथ तेजसा ॥२५॥ [२०
 नाऽप-हर्तुम् अहं शक्या तस्य रामस्य धीमतः ।
 २१] विधिस् तत्र वधाऽर्थाय वि-हितोऽयम् अ-संशयम् ॥२६॥ [२१
 शूरेण धनद-भ्रात्रा बलैः सम्-उदितेन च ।
 N] अप-वाह्य च रामं तं दार-चौर्यम् इदं कृतं ॥२७॥ [२२
 सीतायाम् तद् वचः श्रुत्वा रावणो राक्षसांश्चिपः ।
 २२] वि-वृत्त नयने क्रूरे जानकीम् अन्व-अवैक्षता ॥२८॥ [२३
 नील-जीमूत-संकाशो महा-भुज-शिरो-धरः ।
 २३] सिंह-खेल-गतिः श्रीमान् दीप्त-जिह्वाऽग्र-लोचनः ॥२९॥ [२४
 चलाऽग्र-मुकुटः प्रांश्चुश् चित्र-माल्याऽनु-लेपनः ।
 २४] रक्त-माल्याम्बर-धरस् तप्तांगद-विभूषणः ॥३०॥ [२५
 श्रोणी-सूत्रेण महता काञ्चनेन सुसं-वृत्तैः ।
 २६] अमृतोत्-पादने नैद्धो भुजंगेनेव मन्दरः ॥३१॥ [२६

१. अ-प्रामनाथां निरिक्षितः । २. आ-०शाद्विरा० । रा म ल_१-०शाच्च रा० ।
 ३. आ-मस्मसाद् ॥ ४. आ रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-०पकर्तुं० । ५. फ-
 असंशयः । ६. च-नास्ति । ७. फ-त्वया परोक्षं रामस्य । अ-त्वयापवाह्य रामं
 तं । ब ल_१-अपवाह्य च तं रामं ॥ ८. अ-०यास्तु । ९. अ-०सेश्वरः ।
 १०. ब म ल_१ ल_२-०कीं तामवै० ॥ ११. फ म-सिंहसत्वग० ॥ १२. फ अ-पांडुरेण ।
 १३. आ अ-सुसंवृताः । फ-सुसंस्कृतः । १४. फ-बद्धो । १५. आ-पुंजगेनेव ।
 १६. रा-नास्ति ।

तरुणाऽऽदित्य-वर्णाभ्यां कुण्डलाभ्यां वि-भूषितः ।

[N] रक्त-पल्लव-पुष्पाभ्याम् अ-शोकाभ्याम् इवाऽचलः ॥३२॥^१ [२८

अवेक्षमाणो वैदेहीं कोपै-संरक्त-लोचनः ।^२

२७] उवाच रावणः सीतां भुजंग इव निश्-श्वसन् ॥३३॥ [३०

अ-नयेनाऽभिसं-युक्तौ अर्थ-हीनौ अनु-व्रंताम् ।

२८] नाशयाम्य अहम् अद्य त्वां मूर्यः संध्याम् इवौजसा ॥३४॥ [३१

इत्य् उक्त्वा मैथिलीं राजा रावणः शत्रु-रावणः ।

२९] सं-दिदेश ततः सर्वा राक्षसीरं घोर-दर्शनाः ॥३५॥ [३२

एकाऽक्षीम् एकं-कर्णां च कर्ण-प्रावरणाम् अपि ।

[N] गो-कर्णां हस्ति-कर्णां च लंब-कर्णाम् अ-कर्णिकाम् ३६॥^३ [३३

अति-मात्र-शिरो-ग्रीवां अति-मात्र-कुचोदरीम् ।

अति-मात्राऽऽस्य-नेत्रां च दीर्घ-जिह्वां खराऽऽननाम् ।^४ [३५

[N] अ-नासिकां सिंह-मुखीं गो-मुखीं सूकराऽऽननाम् ॥३७॥ [३६पृ

हयोष्ट्र-खर-वक्त्राश् च राक्षसीरं घोर-दर्शनाः ।^५

[N] खड्ग-मुद्गर-शूलानि शोणितंऽऽक्तानि वि-भ्रतीः ॥३८॥^६ [N

१. फ प्र-०र्णाभः । २. रा प्र व ल_१ ल_२-नास्ति । ३. म-क्रोधसं० । ४. रा प्र व ल_१ ल_२-नास्ति । ५. आ फ च रा-०संयुक्तं । ल_२-०भिसंपन्ना । अ-०संयुक्तोप्यर्थः० । ६. ल_२-०नाम् । ७. फ च रा-०नुव्रजन् । आ अ-०नुव्रते । ८. रा प्र व म ल_१-०त्रुकर्षणः । ९. आ-राक्षसी घोर० । १०. फ अ-०क्षीं चैकक० । ल_१-०क्षमिकवर्णां । ११. रा प्र व म ल_१-गोकर्णीं हस्तिकर्णीं च लंबकर्णीं । १२. ल_२ व-नास्ति ॥ १३. आ रा प्र व म ल_१-०त्रकृशोद० । १४. आ फ-०र्धजिह्वनखाननाम् । अ-०र्धजिह्वां गजानानाम् । १५. ल_२-नास्ति । १६. फ-व्याघ्रसूकरनासिकाम् । व ल_१-गोमुखीममुखीं सूकराननाम् । १७. फ-०वक्त्रां च सुरामांसासवप्रियाम् । १८. ल_२-नास्ति । १९. रा प्र व म ल_१ ल_२-शोभमानानि ॥ २०. अ-नास्ति ।

- ३०पू] नाना-प्रहरणोपेता नाना-रूप-गुणाऽन्विताः ।
 ३२उ] विचित्र-माल्याऽऽभरणा रक्त-माल्याऽनुलेपनाः ।^१
 ३०उ] मांस-शोणित-दिग्धाऽङ्गीर् मेदो-दिग्ध-कराऽऽङ्गनाः॥३९॥[N
 यथा मैद्-वश-गा सीता क्षिप्रं भवति जानकी ।
 ३३] तथा कुरुत राक्षस्यः सर्वाः क्षिप्रं समेय च ॥४०॥[N
 प्रति-लोमाऽनु-लोमैश् च साम-दान-विभेदनैः ।
 ३४] आ-वर्त्तयत वैदेहीं दण्डस्योद्यमनैर् अपि ॥४१॥[N
 इति प्रतिसमा-दिश्य राक्षसेन्द्रः पुनः पुनः ।
 ३५] क्रोप-मन्यु-परीताऽऽत्मा पर्य-अगच्छत् स जानकीमा॥४२॥[३८
 उपाऽऽगम्य ततस् तूर्णं राक्षसी वाक्य-शालिनी ।
 ३६] परि-ष्वज्य दश-ग्रीवम् इदं वचनम् अब्रवीत् ॥४३॥[३९
 मया क्रीड^२ महा-राज सीतया किं करिष्यसि ।[४०पू
 ३७] अ-कामां कामयानस्य शरीरम् उप-तप्यते ॥४४॥
 इच्छन्तीं कामयानस्य प्रीतिर् भवति शोभना ।[४२
 ३८] प्रीतिम् आहुस् तु विद्वांसः कामस्य फलम् उत्तमम्॥४५॥^४ [N

१. अ-नास्ति । २. आ-०ननाम् । ३. ल२-नास्ति । ४. अ फ-मे वशगा । ५. फ-आतर्पयत । ६. रा प्र व म ल१-निर्वधाद्यमनैर् । ल२-शमनैर्-दमनैरपि । ७. फ अ-काम० । ८. आ-पर्यपृच्छत् । प्र म ल१ ल२-गर्ज-गर्जन्त । व-गर्जं वार्जन्त । ९. फ प्र व ल१ अ-उप० । १०. प्र व ल१ म अ-तर्तः शीघ्रं राक्षसीं । ११. फ-वरमालिनी । प्र व ल१ म-०सीर्वा क्य० । अ-च ०सी सुमालिनीम् । १२. फ-१म । १३. अ-प्रयोजनम् । १४. रा प्र व ल१ ल२-नास्ति ॥ अतः परमधिकः पाठः-म-विवर्णया कृपणया मानुष्यान्यमनस्कया । चलयौवनया राजन् सीतया किं करिष्यसि ॥ नूनमस्या महाबाहो न देवा भोगवर्तनम् । विदधुर्येन दौर्भाग्यानन् त्वामिच्छति जानकी ॥ देवगंधर्वकन्याश्च यत्तराक्षसकन्यकाः । अन्याश्चैव महाबाहो पौरुषेण त्वयार्जिता ॥ ताभिः क्रीड महाराज जहीमामल्पचैतसम् ।

एवम् उक्तस् तया राजा स्मितं कृत्वा दशऽऽननः ।^१[४३पृ
३९] तप्त-काञ्चन-वर्णाऽऽभं प्र-विवेश गृहं ततः ॥४७॥ [४४उ
वं. २५स.] देव-गंधर्व-कन्याश् च नाग-कन्याश् च सर्व-शः ।

१] परि-वार्य दश-ग्रीवं वि-विशुर् भवनोत्तमम् ॥४८॥ [४५
स मैथिलीं धर्म-पराम् अव-स्थितां

प्र-वेपमानां प्रति-भर्त्स्य दुःखिताम् ।

विहाय सीतां मदनेन मोहितः

N] स्वम् एव वेश्म प्र-विवेश रावणः ॥४९॥ [४६

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीता-रावण-संवादो

नाम सप्तदशः सर्गः ॥ १७ ॥

१. आ-एवमुक्तस्तथा । २. वं-एवमुक्तो दशग्रीवः प्रियया सौऽनुरूपया ।
दे. आ-नागपत्न्यश्च । ४. ल२-०ग्रीवो । ५. ल२-विवेश । ६. फ प्र व म
ल१ अ-परिभर्त्स्य । आ-प्रतिभर्त्स्य ॥ ७. राक्षसीसमादेशो ॥

[व-२५]= [अष्टादशः सर्गः] =[दा-२३]

इत्युक्त्वा मैथिलीं राजा रावणः शत्रु-रावणः ।

N] सं-दिश्य च तथा सर्वा रान्त्सीर निर-जगाम ह ॥१॥ [१

निष्-क्रान्ते राक्षसेन्द्रे तु पुनर अन्तः-पुरं गते ।

२] रान्त्स्यो भीम-रूपास् ताः सीतां समभि-दुद्रुवुः ॥२॥ [२

ततस् ताः सम-उपाऽऽगम्य राक्षस्यः क्रोध-मूर्च्छिताः ।

N] परं पुरुषया वाचा वैदेहीम् इदम् अब्रुवन् ॥३॥ [३

पौलस्त्यानां वरिष्ठस्य रावणस्य मेहाऽऽत्मनः ।

N] दश-ग्रीवस्य भार्यात्वं सीते न बहु मन्यसे ॥४॥ [४

ततस् त्व एक-जटा नाम रान्त्सी वाक्यम् अब्रवीत् ।

N] आ-मेघ्य क्लिन्न-ताम्राऽक्षीं सीतां कर-तलोदरीम् ॥५॥ [५

प्रजा-पतीनां षण्णां तु चतुर्थो यः प्रजा-पतिः ।

N] मानसो ब्रह्मणः पुत्रः पुलस्त्य इति विश्रुतः ॥६॥ [६

पुलस्त्यस्य तु तेजस्वी महर्षिर् मानसः सुतः ।

N] नाम्ना तु विश्रवा नाम प्रजा-पति-समः प्रभुः ॥७॥ [७

तस्य पुत्रो विशालाऽक्षि रावणः शत्रु-रावणः । [८पू

N] पुष्पोत्कटायाः उत्पन्नश् चतुर्थः प्र-पितामहात् ॥८॥ [N

१. प्र-०कर्षणः । २. फ प्र ब ल_१ ल_२ अ-जतः । ३. म-राक्षस्यो निजगाम ह ॥ ४. रा प्र ब म ल_१-रावणे शत्रुरावणे । ल_२-पुरन्दरपुरे शुभे । च-पुरन्दरपुरे गते । ५. रा-दुरात्मनः । ६. फ-भार्या तु ॥ ७. प्र-०कजना नाम । ८. आ-क्लिष्टता ॥ ९. ल_२-नास्ति ॥ १०. ल_१-स्थितः । ११. ल_२-नास्ति । १२. फ-विश्रवसो नाम । १३. आ-०तिसुतः ॥ १४. फ च प्र ब म ल_१ ल_२-पुष्पोत्क० । अ-जातः पुष्पोत्कटायास्तु । ल_१-०ब्रह्मचतुर्थः । १५. ल_२-प्रपितामहः ।

सा तस्य रक्तोऽधिपतेर् भार्याऽर्थं किं न कल्पसे ।

N] मयोक्तो चारु-सर्वाऽङ्गि वाक्यं किं नाऽनु-मन्यसे ॥१॥ [८ उ
ततो हरि-जटा नाम रक्तसी वाक्यम् अब्रवीत् ।

N] क्रोध-दीप्तिक्षणा क्रूरा मार्जार-सदृशेक्षणा ॥१०॥^१ [९
येन देवास त्रयस्-त्रिंशद् देव-राजश् च निर-जितः ।^२

N] तस्य राक्षस-सिंहस्य भार्याऽर्थं किं न कल्पसे ॥११॥ [१०
वीर्योत्-कृष्टस्य शूरस्य सं-ग्रामेष्व् अ-निवर्तिनः ।

N] बलिनो निख-युक्तस्य भार्याऽर्थं किं न कल्पसे ॥१२॥^३ [१२
प्रियां बहु-मतीं भार्यां त्यक्त्वा राजा महा-बलः ।

N] मंदोदरीं मनो-ज्ञां वै त्वाम् उपैति स रावणः ॥१३॥ [१३
समृद्धं स्त्री-सहस्रैश् च नाना-रत्नैश् च मैथिलि ।

N] अन्तः-पुरं समुत्-सृज्य त्वाम् उपैति स रावणः ॥१४॥ [१४
अ-सकृद् देवताः सार्धं यक्ष-गन्धर्व-दानवैः ।

N] निर-जिताः समरे येन स ते मूलम् उपाऽऽगतः ॥१५॥ [१६
तस्य सर्व-समृद्धस्य रावणस्य महाऽऽत्मनः ।

N] किम्-अर्थं राक्षसेन्द्रस्य भार्यात्वं नाऽभि-मन्यसे ॥१६॥ [१७

१. फ अ-भार्यात्वं । २. च-०क्तं । ३. च-०पश्यसे । ४. रा प्र ब म ल_१-मैथिलीं । ल_२-सीताया । ५. म-०रसदृशानना । ६. रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ७ रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति । ८. रा प्र ब म ल_२-सीते । ल_१-सीतां । ९. फ-भार्या भवितुमर्हसि । अ-भार्यात्वं नानुकल्पसे । १०. फ च ब म ल_१-वीर्योत्सिक्तस्य । ११. फ म-भार्यात्वं । १२. रा प्र ल_२ अ-नास्ति ॥ १३. च प्र ब म ल_२-०मतीं । १४. रा-राजा त्यक्त्वा भार्या । १५. फ-मनोज्ञाङ्गीं । १६. आ-समृद्धैः । १७. अ-०कृद्देवतैः । १८. फ-०र्वराक्षसैः । अ-वदानवाः ॥ १९. फ-समिद्धस्य । २०. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-भार्यार्थं ॥

यद्-भयान् न तपेत् सूर्यो भीतो यस्माच्च च मारुतः ।

N] न वाति स्माऽऽयताऽपांऽगि तस्मात् त्वं न विभेषि किम् १७ [१९

पुष्प-दृष्टिं वि-मुञ्चन्ति भयाद् यस्य महा-द्रुमाः ।

N] शैलाश्च च शुभ्र-पाणीयं जलदाश्च च यथेच्छया ॥१८॥ [२०

तस्य नैर्ऋत-राजस्य राज-राजस्य भामिनि ।

N] किं त्वं न कुरुषे बुद्धिं भार्याऽर्थं रावणस्य ह ॥१९॥ [२१

एतत् साधु मया देवि भाषितं साधु-भाषिणि ।

N] गृहाण पुष्पितं वाक्यं मा भूत् ते मनसि व्यथा ॥२०॥ [२२

समर-शिरसि यस्य त्रस्त-विध्वस्त-चेताः

पितृ-पतिर् अपि तूर्णं प्रीक् पलाऽऽयिष्ट युक्तः ।

विजित-सकल-लोकं रावणं तं महेन्द्रं

N] किम् इति न बहु-मानाद् आश्रयस्य उत्तमोऽङ्गे (?ङ्गि) ॥२१॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीता-प्रबोधनं

नीमाऽष्टौ दशः सर्गः ॥ १८ ॥

१. फ अ-०यात्र तपत्यर्को । रा ल_२-यज्ञयात्तपते सूर्यो । २. फ-
०तापांगे ॥ ३. फ-प्रमु० । ब-न मु० । ४. अ-यस्मान्महाद्रुमाः । ५.
फ-सुभ्र पाणीयं । ब-सुभ्राच्च पा० । म ल_१ ल_२-सुभ्राश्च पा० । अ-शुभ० ।
६. आ ब-०च्छतः ॥ ७. फ-०भाविनि । ८. फ रा-त्रै ॥ ९. फ-सा त्वमेत-
द्ब्रुवो । अ-सार्थकं मद्ब्रुवो । १०. फ-भून्मनसि ते ॥ ११. रा-
प्रापलायिष्ट । १२. आ-मदोत्थं । ब म ल_१ ल_२-महेच्छं । अ-महीशं ।
१३. फ-०यस्यानतांगि ॥ १४. अ-राक्षसीतर्जनो सर्गः । फ-रावण-
सीतावाक्यं । रा-सीता प्रबोधो । १५. ल_१-विशतिः सर्गः ॥

[वं—२५]= [एकोनविंशः सर्गः] =[दा—२४]

ततः सीतां समस्तास् ता राक्षस्यो वि-कृताऽऽननाः ।

३] परुषं परुषाऽन्-अर्हाम ऊचुस् तां वाक्यम् अ-प्रियम् ॥१॥ [१
४पू] किं त्वम् अन्तः-पुरे सीते सर्व-भूत-मनो-हरे ।

N] चारु-रत्न-समाक्रीर्णे न वि-श्वससि मैथिलि ॥२॥ [N
४उ] मैहाऽर्ह-शयनोपेते न वासं बहु मन्यसे । [२उ
५उ] प्रत्या-हर मनो रामान् न त्वं जातु गमिष्यसि ॥३॥ [३उ
६पू] किं त्वम् आ-वसथे रम्ये दिव्यै-काम-मनो-रमे ।

N] चारु-रत्न-समाक्रीर्णे न वासं बहु मन्यसे ॥४॥ [N
येन लोकास् त्रयः सर्वे सुर-राजश् च निर्-जितः ।

७] तस्य नैर्ऋत-राजस्य भार्याऽर्थं किं न कल्पसे ॥५॥ [N
मानुषी मानुषं कान्तं रामम् इच्छसि शोभने ।

८] रंज्याद् भ्रष्टम् अ-सिद्धाऽर्थं वि-र्लुवं तम् अ-निन्दितो ॥६॥ [५
राक्षसीनां वचः श्रुत्वा सीता पद्म-निभेक्षणा ।

९] नेत्राभ्यां वारि-पूर्णाभ्याम् इदं वचनम् अब्रवीत् ॥७॥ [६

यद् इदं लोक-विद्विष्टम् उदा-हरथ संगताः ।

१०] नैतन् मनसि मे^{१३} वाक्यं किल्बिषं संप्र-तिष्ठते ॥८॥ [७

१. रा-अब्रवीत् ॥ २. फ च-नेच्छसि त्वं हि ॥ ३. फ-मानुषी
मानुषस्यैव पतित्वं । ४. फ च रा ब म ल_१ ल_२ अ-रामं ॥ ५. ल_१-
दिवि कामो मनोहरे ॥ अ-नित्यं कामं म० । ६. फ-नास्ति ॥ ७. फ
च अ-भार्यात्वं ॥ ८. फ अ-गन्तुं । ९. प्र व म ल_१ ल_२-कान्तम् ।
१०. फ-राजभ्रष्टम् । प्र व म ल_१-राष्ट्राद्धम् । ११. फ-वैर्लुग्यं त्वम् ।
१२. ल_२-नास्ति ॥ १३. फ प्र व म ल_१-वाक्यं मे । १४. प्र व
म ल_१-कलुषं ॥

न मानुषी राक्षसस्य भार्या भवितुम् अर्हति ।

[N] कामं खादत मां सर्वा न करिष्यामि वो वचः ॥१॥ [C

दीनो वा राज्य-हीनो वा यो मे भर्ता स मे गुरुः । [९पू

११] राजा गुरुर् महा-तेजाः सर्वस्योऽनु-मतो यथा ।

न सै शैक्यः परि-यक्तुं मम वै दैवतं पतिः ॥१०॥ [N

१२] सीताया वचनं श्रुत्वा राक्षस्यः क्रोध-मूर्च्छिताः ।

भर्त्सयन्ति स्म परुषैर् वाक्यै रावण-चोदिताः ॥११॥ [१३

१३] अथ लीनम् तु तद् वाक्यं हनुमान् शिशिपां-दुमे ।

सीतां सं-तर्जयन्तीनां राक्षसीनाम् उपाऽश्रुणोत् ॥१२॥ [१४

१४] ताम् अति-क्रम्य सं-रब्धा वेपमानाम् ततस् ततः ।

भृशं सं-लल्लिहुश् चोष्टान् प्र-लम्ब-दशन-च्छदान् ॥१३॥ [१५

१५] ऊंचुश् चैनां समा-रब्धाः प्र-गृह्णाऽसि-परंश्वधान ।

नेयम् अर्हति भर्तारं रावणं राक्षसाऽधिपम् ॥१४॥ [१६

१६] सा भर्त्स्यमाना भीर्माभी राक्षसीभिर् वराऽऽनना ।

१. आ-नामानुषी । २. ल_१-रक्षितुम् ॥ ३. ल_२-राष्ट्रहीनः अ-
राष्ट्रभ्रष्टो । ४. फ-यज्ञो । ५. फ-स्यासुमः । ६. फ अ-शक्यः
स प० । ७. च रा प्र व म ल_१ ल_२-ममैवं ॥ ८. आ फ-रावणचोदितैः ॥
९. फ ल_२ अ-अवली० । १०. फ-निर्वाक्यं । ११. आ-०मां शिशिपादु० ।
फ-०मांशिशिपा० । ल_२-०मान् शिशपादु० ॥ १२. आ-संरुद्धां । १३.
फ च रा प्र व म ल_१ ल_२-०दुर्जिह्वां । १४. फ च रा प्र व म ल_१-
०नच्छदाः । ल_२ अ-०नच्छदां ॥ १५. आ-जघ्नुश् । १६. फ-०मारब्धं ।
रा प्र म व ल_१ ल_२ अ-सुसंरब्धाः ॥ १७. प्र म ल_२ अ-
०ह्याशुप० । व-०ह्याश्वप० । ल_१-परिगृह्य प० । व-भिन्नाः-०सिपर-
ह्वधान् ॥ १८. ल_२-०त्स्यते न भीमाक्षी ।

स-वाष्पम् उप-सर्पन्ती शिशिपां समुपाऽऽगमत् ॥१५॥ [१७
 १७] ततस् तां शिशिपां सीता राक्षसीभिः समा-दृता ।
 अभि-गम्य विशालाऽक्षी तस्थौ शोक-परिप्लुता ॥१६॥ [१८
 १८] तां कृशां दीन-वदनां मलिन-क्लिष्ट-वाससम् ।
 भर्त्सयाञ्चक्रिरे भीमा राक्षस्यस् ताः समन्ततः ॥१७॥ [१९
 १९] ततस् तु वि-नता नाम राक्षसी भीम-निःस्वना ।
 अब्रवीत् कुपिता क्रूरा कराला निर-णतोदरी ॥१८॥ २०
 २०] सीते पर्याप्तम् एतावद् भर्त्तुश् चित्तं प्र-दर्शितम् ।
 सर्वत्राऽति-कृतं भद्रे व्यसनायोप-कल्पते ॥१९॥ [२१
 २१] परि-तुष्टाऽस्मि भद्रं ते कर्तव्यं मानुषं कृतम् ।
 ममाऽपि वचनं पथ्यं ब्रुवन्त्याः कुरु मैथिलि ॥२०॥ [२२
 २२] रावणं भञ्ज भर्त्तारं भर्त्तारं सर्व-रक्षसाम् ।
 वि-क्रान्तं रूप-सम्पन्नं सुरेशम् इव वासवम् ॥२१॥ [२३
 २३] दक्षिणं साग-शीलं च सर्वस्य प्रिय-वादिनम् । [२४
 मानुषं कृपणं रामं सत्त्वा रावणम् आश्रय ॥२२॥

१. म ल_१-०ष्पमुखपर्यन्ता । ल_२-सवाष्पे मुखपर्यन्ता । २. आ फ व अ च रा प्र-सिसिपां । म-शिशिपां । ल_२-शिशिपां । ३. रा प्र म ल_१-सा समागमत् । फ च-समुपागताम् ॥ ४. आ-ततस्तु । अ-तां तदा । ५. ल_२ अ-शिशिपां । ६. आ फ च ल_२-समावृताम् । ७. फ च-०नकृष्णवा० । रा प्र व म ल_१-०नक्लिष्टवा० ॥ ८. प्र-वनिता । ९. फ रा-०मविक्रमा । अ-०मदर्शिता । १०. आ-निर्नतो० । रा प्र व ल_२-निश्चितो० । म ल_१-निश्चितो० ॥ ११. फ अ-भर्तुस्तेहं प्र० । प्र च रा प्र व म ल_१ ल_२-भर्तुश्चिता प्रदर्शिता । १२. फ-०त्राविष्कृतं । अ-०त्राप्यकृतं ॥ १३. आ-प्रति । १४. फ च रा अ-च वचः । १५. आ-ब्रुवन्त्यां । अ-ब्रुवं प्रकुरु ॥ १६. रा प्र व म ल_१ ल_२-कुरु ॥ १७. अ-त्यक्त्वा सीते रा० ।

२४] दिव्याऽङ्ग-रागा वैदेहि दिव्य-भूषण-भूषिता । [२५

अद्य-प्रभृति सर्वेषां लोकानाम ईश्वरी भव ॥२३॥

२५] अश्रेः स्वाहा यथा पत्नी शची चेन्द्रस्य शोभते । [२६

२६पू] उमा देवी च रुद्रस्य सन्ध्या पृष्णो वि-राजते ॥२४॥ [N

२७उ] एवं त्वं राक्षसेन्द्रस्य भव पत्नी वराऽऽनने ।^३ [N

२८पू] किं ते रामेण वैदेहि मानुषेण गताऽऽयुषा ॥२५॥

एतद् उक्तं च मे वाक्यं यदि त्वं न करिष्यसि ।

२९] अस्मिन् मुहूर्त्ते सर्वाम् त्वां भक्षयाम न संशयः ॥२६॥ [२७

अन्या तु वि-कटा नाम राक्षसी क्रोध-मूर्च्छिता ।

३०] अब्रवीद् वचनं सीतां मुष्टिम् उद्यम्य तर्जनीम् ॥२७॥ [२८

बहून् अ-प्रति-रूपाणि वचनानि सहाम ते ।

३१] अनु-क्रोशान् मृदुत्वाच्च चस्नेहाच्च च त्वं मैथिलि ॥२८॥ [२९

तव हेतोर् विशालाऽक्षी सर्वाः क्षियामहे र्यतः ।

३२] इच्छ वा रावणं सीते किं चिरेण म्रियस्व वा ॥२९॥ N

ततो 'हंय-मुखी नाम लम्बमान-पयोधरा ।

३४] अब्रवीत् कुपिता दीना दीप्ताऽऽस्या दीप्त-लोचनम् ॥३०॥ [N

अनु-नीता त्वम् अस्माभिश्च चिरं शान्त्वेन मैथिलि । [N

३५] न च नः कुरुषे वाक्यं हितं काल उप-स्थिते ॥३१॥ [३०

आ-नीताऽसि समुद्रस्य पारं मर्त्य-दुरा-सदम् ।

१. प्र व म ल_१ ल_२-राजते । २. आ फ च प्र व ल_१ ल_२ अ-
वशानने ॥ ३. रा-नास्ति ॥ ४. फ-भक्षयेयुर्न ॥ अ-भक्षयामो । ५.
फ-गर्जती । रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-तर्जती ॥ ६. आ फ अ-सहामि ।
७. फ अ-ललन्त्यास्तव ॥ ८. फ अ-चिरम् । ९. आ च रा प्र व म
ल_१ ल_२ अ-म्रियंस्वदे ॥ १०. व ल_१ ल_२-दर्शमु० । ११. फ अ-
दीप्तमूर्द्धजा ॥ १२. आ फ च रा प्र व म ल_१-शान्त्वेन ॥

- ३६] रावणाऽन्तः-पुरं घोरं प्र-विष्टा चाऽसि मैथिलि ॥३२॥ [३१
 ३७उ] रावणाऽन्तः-पुरे रुद्धाम् अस्माभिश्च च सुर-रक्षिताम् ।
 न त्वां शक्तः परि-त्रातुम् अपि सौत्तात् पुरन्दरः ॥३३॥ [३२
 ३८] कुरुष्व हित-वादिन्या वचनं मम मैथिलि ।
 N] तुल्यम् अश्रु-प्रपातेन स्रज शोकम् अन-अर्थकम् ॥३४॥ [३३
 भर्जं प्रीतिं प्र-हर्षं च स्रजैतां निख-दीर्नताम् ।
 ३९] सा त्वं राक्षस-राजेन सह क्रीड यथा-सुखम् ॥३५॥ [३४
 जानांसि च यथा भीरु स्त्रीणां यौवनम् अ-ध्रुवम् ।
 ४०] यौवत् तन्न न व्यति-क्रान्तं तावत् सुखम् अवाऽऽप्नुहि ॥३६॥ [३५
 उद्यानानि च सर्वाणि पर्वतोप-वनानि च ।
 ४१] सह राक्षस-राजेन च त्वं मदरेक्षणे ॥३७॥ [३६
 स्त्री-सहस्राणि ते सप्त वशे स्थास्यन्ति सुन्दरि ।
 ४२] रावणं भज भर्तारं भर्तारं सर्व-रक्षसाम् ॥३८॥ [३७
 स्त्री-दुःखं स्त्री वि-जानीते तेनाऽर्थं प्र-ब्रवीमि ते ।
 N] स्त्रीणां स्त्रियो गतिर्यस्मात् तेन त्वां प्र-ब्रवीम्य अहम् ॥३९॥ [N
 उद-पात्र्य च ते हृदयं भक्षयिष्यामि मैथिलि ।

१. आ फ अ-रावणस्य गृहे । २. आ-रुद्धा अ० । ३. आ
 च-सुरक्षिता । ४. प्र-अत आरभ्य सर्गसमाप्तिं यावत्पाठो नास्ति ।
 ५. फ च ल२ अ-० रित्रातुं साक्षादपि । ६. अ-अलमश्रुप्र० ॥ ७.
 आ-भद्र प्रीतिं । अ-भज कामं । ८. अ-नित्यदैन्यताम् ॥ ९. रा-जानामि ।
 १०. फ च म-हि । अ-त्वयथा । ११. आ-यावन्नाथ व्य० । ल२-
 यावन्न तु व्य० । अ-यावन्न तदतिक्रामेत् ॥ १२. रा व म ल१ ल२-
 भज ॥ १३. फ-विजानाति तेनात्यर्थं ब्रवीमि । १४. ल२-स्त्रियः स्त्रीणां ।
 १५. फ-गतिर्यतस्तेन त्वां प्रार्थयामहे ॥ १६. फ च रा-वा ते । व म
 ल१ ल२ अ-ते वा ॥

४३] यदि मे' व्या-हृतं वाक्यं यथावन न करिष्यासि ॥४०॥ [३८

ततश् चण्डोदरी नाम राक्षसी क्रूर-दर्शना ।

४४] आभयन्ती महा-शूलं वचनं चेदम् अब्रवीत् ॥४१॥ [३९

इमां हरिण-लोलाऽक्षीं त्रासोत्कम्पि-पयोधराम् ।

४५] रावणेन हतां दृष्ट्वा दोहदो मे महान् अभूत् ॥४२॥ [४०

यद् यकृत्-पिण्डं च हृद्(?)यं रुधिरं च स-बन्धनम् ।

४६] अन्त्राण्य् अस्याः शिरश् चैव खादेयम् इति मे मतिः ॥४३॥ [४१

ततस् तु प्र-धंसा नाम राक्षसी वाक्यम् अब्रवीत् ।

४७] कण्ठम् अस्या नृ-शंसायाः पीडयामि किम् एतया ॥४४॥ [४२

नि-वेधंतां ततो राज्ञे मानुषीऽयं मृतेति हं ।

N] अत्र कश्चिन् न सं-देहः स्वादतेत्य् एव वक्ष्यति ॥४५॥ [४३

दृष्ट्वा ह् एतां निर-उच्छ्वासां वैवस्वत-गतिं गताम् ।

४८] भक्ष्यताम् 'इति मन्वानो रावणो ह् अभि-धास्यति ।' [N

वि-शस्येतां ततः सर्वाः शंमी-कुरुत लेश-तः ॥४६॥ ^{२२} [४४

१. फ-यदिमं व्या० । २. फ म-चन्द्रोदरी । च-छंदोदरी । रा-
मंदोदरी । ब ल_१ ल_२-छतोदरी । ३. फ-क्रूरनिस्वना । रा-घोरद० ।
म-क्रोधमूर्छिता । ४. फ-महच्छूलमिदं वचनमब्रवीत् । अ-महाशूलमिदं
वचनमब्रवीत् ॥ ५. ब-त्रासोत्कर्णप० । ६. ल_१-राक्षसेन ॥ ७. आ-
यद्यत्पित्रं च । रा म ल_१ ल_२-सकृच्चित्तं च । प्र च ब-यकृत् पित्तं च ।
८. फ अ-क्रोडं च हृदयं । ९. आ-अन्त्राणास्याः ॥ १०. आ-तपसा ।
फ-प्रध्वसा । रा-प्रवसा । अ-प्रथमा । ११. आ-पाटयामि ॥ १२.
ब ल_१-०द्यते । १३. म-०षी सा । १४. फ च-च । रा ब म ल_१
ल_२-हि । १५. ल_२-अथ । १६. आ-पादतेत्येव वक्ष्यथः ॥ १७. फ-
भर्त्यमानां हि । च रा ल_१ ल_२-भजतामिति । १८. म-सर्वा नो ।
१९. अ-नास्ति । २०. ब म ल_२-मांसं कु० । २१. फ-भाग्नः ॥
२२. ल_१ ल_२-नास्ति ॥

ततस् त्व अयो-मुखी नाम राक्षसी वाक्यम् अब्रवीत् । [N
४९] वि-भजाम समाम् एनां वि-वादो मे न रोचते ।

[N] पेयम् आ-नीयतां क्षिप्रं माल्यं च वि-विधं बहु ॥४७॥ [४६

ततः शूर्प-णखा नाम राक्षसी वाक्यम् अब्रवीत् ।^१

५०] अयो-मुख्या यद् एवोक्तं ममाऽप्य एतद् वि-वक्षितम् ॥४८॥ [४६

सुराम् आ-नीयतां क्षिप्रं सर्व-शोक-विनाशिनीम् ।

५१] मानुषं मांसम् आदाय नृत्सामोऽथ नि-कुम्भिलाम् । [४७

५२उ] तस्माद् एताम् अव-ष्टेभ्य भक्षाम सहिता वयम् ॥४९॥

एवं सं-भर्त्स्यमाना सा सीता सुर-सुतोपमा ।

५३] राक्षसीभिः सु-घोराभिर् धैर्यं यत्क्ता रुरोद ह ॥५०॥ [४८

अत्युत्-कटाभिर् अ-सकृत् परि-भर्त्स्यमाना^{१३}

सा राक्षसीभिर् अ-सितोत्पल-पल्लवाऽक्षी ।

नि-श्वास-धूमम् अकरोन् मृग-लाञ्छनस्य

[N] तुल्यं मुखं यद् अधिकं तत एव चाऽभूत् ॥५१॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे लंका-पर्वणि सीता-वर्णनं

नामैकोनविंशः सर्गः ॥१९॥

१. फ-त्वधोमु० । च-त्वजोमु० ॥ २. आ-विभजामः ।
ल१-ब्रुवितः पाठः । ३. आ-समालेशाद्विवा० । रा ब म ल२-
ह लेशेन वि० । ४. ल१-नास्ति ॥ ५. फ ब च रा म-सूर्यनखा ।
६. फ-अधोमु० । च-अजमु० ॥ ७. च रा ब ल२-आनयत । ८.
फ अ-आसाद्य । ९. ब-तृप्यामोऽथ । १०. आ-निकुस्तिलाम् । च-
निकुन्तले । रा प्र ब म ल१-यथासुखम् । ११. फ-अवष्टेभ्यं खादाम् ।
ब म ल२-०भ्य भक्ष्याम् । अ-०भ्य खादामः ॥ १२. फ-संतर्ज्यमा० ॥
१३. फ अ-इत्युत्कटाभिः परिभर्त्स्यमाना । १४. आ-निश्वासधू० । १५.
ल२-तदधिकं । १६. फ अ-वाभूत् ॥ १७. फ-राक्षसीविभीषणवाक्यं
वा० । ब ल१ ल२ अ-नास्ति ॥

[व-२६]=

[विंशः सर्गः]

=[दा-२५, २६]

अथ तामु वदन्तीषु परुषं दारुणं वचः ।

N] राक्षसीष्व अत्यै-असौम्यासु रुरोद जनकाऽऽत्म-जा ॥१॥^१ [१

सां स्त्रापयन्ती वि-पुलौ स्तनौ नेत्र-जल-स्रवैः ।

N] चिन्तयन्ती न शोकस्य तदाऽन्तम अधि-गच्छति ॥२॥ [७

सर्वोपायैर् उपाऽऽक्रम्य सीतां ता रावणं-स्त्रियः ।

N] तूष्णीं बभूवुर युगपत् कृत्वाऽऽज्ञां भर्तुर् आ-दृताः ॥३॥^२ [N

सां वेपमाना सततं प्र-वाते कदली यथा ।^३

१] राक्षसीभ्यो भयं-त्रस्ता वि-वर्ण-वदनाऽभवत् ॥४॥ [८

तस्याः सां कम्पमानाया दीर्घा सुवि-पुल्लाऽसिता ।

२] कम्पिता रुचिरा वेणी सर्पन्ती भुजगी यथा ॥५॥^४ [९

एवम् उक्त्वा तु वैदेही राक्षसीभिर् मनस्विनी ।^५

३] उवाच परम-त्रस्ता वाष्प-गद्गदया गिरा ॥६॥ [२

न मानुषी राक्षसस्य भार्या भवितुम् अर्हति ।

१. रा ब ल_१-इति तामु व०। अ-तथा तासां वदन्तीनां । म-अथ तासां वदन्तीनां । २. फ अ-बहु । ३. फ च अ-०सीष्वत्यसौम्या सा । रा ब म ल_१ ल_२-०सीष्वतिघोरा सा । ४. प्र-अतः श्लोकादारभ्य “निरुद्धां रावणेनेह” इत्यादिश्लोकपर्यन्तं पाठो नास्ति ॥ ५. ल_१-संस्ना० । अ-तौ स्ना० । ६. अ-०लस्रवे । ७. रा ब म ल_१-पारं चानधिग० । ल_२-पारमनधिग० ॥ ८. फ रा ब म ल_१ ल_२-०यैरुपक्रम्य । ९. म-राक्षस-स्त्रियः । १०. अ-नास्ति ॥ ११. फ ब-नास्ति । १२. म-भयात्त्रस्ता ॥ १३. अ-तस्याश्च । १४. ब-सुविमला० । १५. आ-कम्पन्त्या कम्पिती वेणीं कम्पन्ती । फ अ-ददृशे कम्पिता वेणीं सर्पन्ती । १६. अतः पर-मधिकः पाठः—फ-सा वेपमाना ददृशे प्रवाते कदली यथा ॥ १७. च रा ब म ल_१ ल_२-राक्षसीनां विरूपाणां श्रुत्वा वाचः सुदारुणाः ॥

- ४] कामं खादत मां सर्वा न करिष्यामि वो वचः ॥७॥ [३
 ५पू] नि-^१श्वसन्त्य अति-दुःखाऽऽर्त्ता भयोप-हृत-चेतना । [१०पू
 हा रामेति च दुःखाऽऽर्त्ता पुनर् हा लक्ष्मणेति च ।
 ११] हा श्वश्रु माम कौसल्ये हा सुमित्रे ममेति च ॥८॥ [११
 १२पू] एषाऽल्प-पुण्या कृपणा वि-नैश्यामि यथाऽयंथम् । [१४पू
 ५उ] आर्त्ता व्य-असृजद् अश्रूणि मैथिली वि-ललाप च ॥९॥
 लोक-प्रवादः सत्योऽयं पण्डितैः समुदा-हृतः ।
 ६] अ-काले दुर्-लभो मृत्युः स्त्रियो वा पुरुषस्य वा ॥१०॥ [१२
 यंच चांऽहम् आभिः क्रूराभी राक्षसीभिर् इहाऽर्दिता ।
 ७] जीवामि पति-हीना तु^२ मुहूर्त्तम् अपि दुःखिता ॥११॥ [१३
 सा राक्षसी-मध्य-गता सीता सुर-सुतोपमा ।
 ८] न शर्म लेभे दुःखाऽऽर्त्ता रावणेन च तर्जिता ॥१२॥ [४
 प्राऽवेपिताऽधिकं सीता स्व-गात्रम् इव चाऽविशत् ।
 ९] वने यूथ-परिभ्रष्टा मृगी कौकैर् ईवांऽर्दिता ॥१३॥ [५
 सा त्व-शोकस्य वि-पुलांशाखाम् आ-लम्ब्य पुष्पिताम् ।
 १०] चिन्तयामास शोकेन भर्त्तारं गत-मानसा ॥१४॥ [६

१. आ फ च प्र अ-विश्वस० । आ फ-०पहतचे० ।
 ३. फ च व म ल_१ ल_२-हा हा रामेति । ४. अ-शोकार्त्ता ।
 ५. आ-स्वसुः म० । फ च रा-श्वश्रु म० । म-श्वश्रूमम । अ-
 श्वश्रु माम कौ० ॥ ६. अ-विनंक्ष्या० । ७. फ म-यथातथम् । अ-
 यथा तथा । ८. रा व म ल_१-एवं । ९. अ-मिथिली विवशा सती ।
 १०. आ फ च रा व म ल_१ ल_२-यज्ञाह० ११. अ-क्रूराभि रा० १२. फ च
 रा व म ल_१ ल_२ अ-पतिना हीना । १३. अ-०सी मध्यगता । १४. फ-
 निर्जिता ॥ १५. अ-प्रवेपिता० १६. अ-गात्राण्येव चा० । १७. अ-०गी
 गोमाधुनादिता । १८. रा व ल_१ ल_२-नास्ति ॥

- १२३] समुद्रं-मध्ये नौः पूर्णा वायु-वेगैर् इवाऽऽहता । [१४उ
भर्त्तारं तं अ-पश्यन्ती राक्षसी-वैशम् आ-गता ।
१३] सीदामि खलु शोकेन कूलं तोयैर् ईवाऽऽवृतम् ॥१५॥ [१५
तं पद्म-दल-पत्राऽक्षं सिंह-विक्रान्त-गामिनम् ।
१४] धन्याः पश्यन्ति तं रामं कृत-ज्ञं प्रिय-दर्शनम् ॥१६॥ [१६
सर्वथा तेन हीनाया रामेण विदिताऽऽत्मना ।
१५] तीक्ष्णं विषम इवाऽऽस्वाद्यं दुर-लभं मम जीवितम् ॥१७॥ [१७
कीदृशं तु मया पापं पूर्वं देहांतन्तरे कृतम् ।
१६] यद् इयं प्राऽऽप्यतेऽवस्था मया घोरा सु-दारुणा ॥१८॥ [१८
जीवितं सक्तुम् इच्छामि शोकेन महताऽऽयुता ।
१७] राक्षसी-राक्षितत्वाच्च च कामो नाऽवाऽऽप्यते मयौ ॥१९॥ [१९
१८पू] धिग् अस्तु खलु मानुष्यं धिग् अस्तु परं-वश्यताम् । [२०पू
N] राक्षसी वशम् आ-पन्ना भर्त्स्यमानौ सु-दौर्लभम् ॥२०॥ [N
१८उ] न शक्यं यत् परि-सक्तुं स्व-च्छन्देनाऽऽत्म-जीवितम् । [२०उ
यस्माद् अ-पौरर दुःखैर् मां प्राप्तां नयति नाऽन्तकः ॥२१॥

१. म-मध्ये समुद्रं । २. रा ब म ल_१-स्वमप० । ३. आ-
सीवसमागता । ४. अ-इवाप्लुतीं ॥ ५. रा ब म ल_१-सुपद्मदलप० ।
ल_२-सपद्मदलरूपाक्षं । अ-पद्मदलरूपाक्षं । ६. आ-०न्तविक्रमम् ।
७. फ अ-वै । ८. फ अ-प्रियवादिनाम् ॥ ९. आ फ च रा अ-
इवासाद्य । १०. च रा ब म ल_१ ल_२ अ-पूर्वदेहा० ॥ ११. अ-०तुं ।
१२. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-०तावृता । १३. रा ब म ल_१ ल_२-नास्ति ॥
१४. अ-परिव० । १५. म ल_१ ल_२-आपन्नं भर्त्स्यमानं । १६. रा ब
अ-भिज्ञाः-सुदारुणा । असंगत इवात्रायं श्लोकार्धः । तु० उपरि २५ शः श्लो० ॥
१७. आ-शक्या । १८. आ-पतित्य० । अ-परित्यक्तुमात्मच्छन्देन
जा० ॥ १९. फ-चान्तकः ॥

- १९] प्र-संक्तासु-मुखीऽत्य-एवं रुदती जनकाऽऽत्म-जा । [दार६स०
अथो-मुखी वि-लपितुं बाला समुप-चक्रमे ॥२२॥ [१
२०] उन्-मत्तेव प्र-मत्तेव भ्रान्त-चित्तेव भामिनी ।
उपाऽऽवृता किशोरीऽर्व व्य-अवेष्टत मही-तले ॥२३॥ [२
२१] राघवस्य प्र-मत्तस्य रत्नसा काम-रूपिणी ।
रावणेन प्र-मथ्याऽहं क्रोशन्त्य अप-ह(?)ता बलात् ॥२४॥ [३
२२] राक्षसी-वशम् आ-पन्ना भर्त्स्यमाना सु-दारुणम् ।
वि-चिन्तयामि दुःखाऽऽर्त्तानाऽहं शंकयामि जीवितुम् ॥२५॥ [४
२३] न हि मे जीवितेनाऽर्थो नैवाऽर्थे न वि-भूषणैः ।^{१२}
वैसन्त्या रक्षसां मध्ये विना रामं महा-रथम् ॥२६॥ [५
२४] धिङ् मां अन्-आर्याम् अ-संतीयाऽहं तेन विना-कृता ।
यन् मुहूर्तम् अपीऽच्छामि जीवितुं पाप-जीविर्कामा ॥२७॥ [७
२५] जीविते नास्ति मे श्रद्धा सुखे वा तं विना प्रियम् ।^{१३}
भर्त्सरं सागराऽन्ताया वसुधायाः प्रियं-वदम् ॥२८॥ [८

१. अ-प्राशक्ता । रा ब ल, ल२-क्तासु० । २. फ म-ब्रुवन्ती
जन० । अ-०ती जनकात्मजां ॥ ३. च रा ब म ल, ल२-रुदती च ।
४. आ-०री च । ५. रा-व्यवेष्टत ॥ ६. अ-रक्षिसा कामरूपिणी ॥
७. आ प्र अ-नास्ति । ८. फ च रा ब म ल, ल२-व्यचिन्त० । ९.
च-शक्नोमि । १०. आ प्र-नास्ति ॥ ११. अ-न वार्थो मे । १२.
रा ब म ल, ल२-नास्ति । १३. रा ब म ल, ल२-वसन्ती ॥ १४.
अ-दग्धामनार्यामसती । १५. फ-मुहूर्तमपि चेच्छामि । अ-या मुहूर्त-
मपी० १६. अ-पापजीवितम् । १७. फ-नास्ति मे जीवितेन सुखं तं विना
प्रियम् । अ-नास्ति मे जीवितेनार्थो सुखे वा तं विना प्रियम् । १८.
ल, ल२-नास्ति ॥

२६] छिद्यंतां भक्ष्यंतां वाऽपि शरीरं वि-सृजाम्य् अहम् ।^१

मा चिरं वि-विध्यं दुःखं सहेयं प्रिय-वर्जिता ॥२९॥ [९

२७] चरणेनाऽपि सव्येन न स्पृशेयं निशा-चरम् ।

किं पुना रावणं नीचं^२ कामयेयं वि-गर्हितम् ॥३०॥ [१०

२८] प्रत्या-ख्यातं न जानीते आत्मानं नाऽऽत्मनः कुलम् ।

यो नृशंस-प्रभावोऽयं मां धर्षयितुम् इच्छति ॥३१॥ [११

२९] छिन्ना भिन्ना वि-भक्ता वा दीप्ते वाऽग्नौ प्र-वेशिता ।

रावणं नोप-तिष्ठेऽहं किं वि-लपेन वा चिरम् ॥३२॥ [१२

३०] ख्यात-प्रज्ञः कृत-ज्ञश्च साऽनुक्रोशश्च राघवः ।

साम्प्रतं निरनु-क्रोशः शङ्के मद-भार्य-संक्षयात् ॥३३॥ [१३

३१] राक्षसानां जन-स्थाने सहस्राणि चतुर्दश ।

येनैकेन निरस्तानि स मां नाऽभ्यव-पद्यते ॥३४॥^{११} [१४

३२] वि-राधो दण्डकाऽरण्ये येन राक्षस-पुङ्गवः ।^{१२}

३४] शरेणैकेन नि-हतः स मां नाऽभ्यव-पद्यते^{२२} ॥३५॥ [१६

कामं मध्ये समुद्रस्य लंकेयं दुष्प्र-धर्षणा ।

N] नतुराघव-बाणानाम् अ-प्रौऽऽप्याम उप-धारये ॥३६॥ [१७

१. फ-०न्धतां । २. आ-भक्षतां । ३. ल_१-नास्ति । ४. रा ब म ल_२ दाहणैरीरितं । ल_१-दाहणं नेदृशं । अ-अचिरं न चिरं ॥ ५. फ अ-रावणं किं । पुनर्नीचं ॥ ६. आ-प्रत्याख्यातो स । ७. अ-आत्मानं । ८. रा-०भावत्वान्मांध० । फ-प्रधर्षयितुमिच्छ० ॥ ९. ब म ल_१-०सेद्यौ वा । १०. फअ-प्रदीपिता । ११. अ-रोपतिष्ठेय । १२. फ अ-प्रलापेन । १३. आ फ च रा ब ल_१ ल_२ अ-वाश्विरम् ॥ १४. अ-यो गुणज्ञः कृ० । १५. फ-संवृतो । अ-संजातो । १६. अ-भावसं० १७.-अ सहस्राणि जनस्थाने । १८. फ-मामभ्युपप० । १९. ल_२-नास्ति । २०. ल_२ अ-नास्ति । २१. अ-नाभ्युपप० । २२. अ-निरुद्धा रावणेनाहं मन्दवीर्येण वीर्यवान् ॥ २३. फ-अप्राप्येत्यवधा० रा अ-अप्राप्येत्युपधा० ॥

किं नु तत् कारणं येन रामो दृढ-पराक्रमः ।

- N] रक्षसाऽप-हृतां भार्याम् इष्टां नाऽभ्यव-पद्यते ॥३७॥ [१८
 ३२उ] इह-स्थां मां न जानीते शङ्के लक्ष्मण-पूर्वजः ।
 ३३पू] जानन् नहि स तेजस्वी धर्षणां मर्षयिष्यति ॥३८॥ [१९
 ३४उ] हृतेति योऽपि गत्वा मां राघवाय नि-वेदयेत् । [२०पू
 N] सु-महत् तेन कल्याणं कृतं स्यात् लोक-नन्दनम् ॥३९॥ [N
 गृध्र-राजोऽपि समरे रावणेन नि-पातितः । [२०उ
 ३५] कृतं तेन महत् कर्म मां तदाऽभ्यव-गच्छता ।
 तिष्ठता रावणं-द्वन्द्वे दृढेनाऽपि जटायुषा ॥४०॥ [२१
 ३६] यदि माम् ईह जानीयाद् वर्त्तमानां स राघवः ।
 अद्य वाणैर् अपि क्रुद्धः कुर्यात् लोकम् अ-राक्षसम् ॥४१॥ [२२
 ३७] वि-ध्वंसेच्च चं पुरीं लंकां शोषयेच्च महोदधिम् ।
 रावणस्य च नीचस्य कीर्तिं नाम च नाशयेत् ॥४२॥ [२२
 ३८] ततो निहत-नाथानां राक्षसानां गृहे गृहे ।
 यथाऽहम् एवं रुदती प्र-भीतेर्वं पुरी भवेत् ॥४३॥ [२४
 ३९] वि-नष्टां रक्षसां लंकां कुर्याद् रामः स-लक्ष्मणः ।
 ४०पू] नहि ताभ्यां शरैः स्पृष्टो मुहूर्त्तम् अपि जीवति ॥४४॥ [२५
 ४१उ] चिता-धूमाऽऽकुल-पथा गृध्र-मण्डल-सङ्कुला ।

१. ल_१ ल_२-किन्तु किं । २. फ-नाभ्युपप० ॥ ३. रा प्र व ल_१-जानन्नपि स । आ फ-जानन्नपि हि । ४. फ-धर्षयि० । ५. अ-नास्ति ॥ ६. आ फ च रा प्र व म ल_१ ल_२-तदाभ्यपग० । अ-तदाभ्यव-गच्छत । ७. अ-भिन्नाः-रावणं द्वन्द्वे । आ फ च व म ल_१ ल_२-० णयुद्धे ॥ ८. आ-अभिजा० । ९. फ रा म अ-अतिकु० ॥ १०. आ-विध्वंसेम् ॥ ११. रा प्र-यथार्हमेवं । १२. रा प्र-प्रभावेव ॥ १३. फ-स हि । १४. अ-शरैर्दृष्टो ॥

- ४२पू] अ-चिरेण पुरी लंका श्मशान-सदृशी भवेत् ॥४५॥ [२६
 नांऽति-दीर्घेण कालेन प्राऽऽप्स्याम्य एतं मनो-रथम् ।
 ४३] दुष्प्र-स्थानं समा-ख्याति सर्वेषां हि विपर्य-अयम् ॥४६॥ [२७
 यादृशानि हि दृश्यन्ते लंकायाम् अ-शुभानि च ।
 N] अ-चिरेणैव कालेन भविष्यति हत-प्रभा ॥४७॥ [२८
 हते लंका-पतौ पापे रावणे राक्षसेश्वरे ।
 N] शोषं यास्यति दुर्-धर्षा प्र-मदा वि-धवा यथा ॥४८॥ [२९
 पुण्योत्सव-समृद्धाऽपि दुष्ट-सत्त्वा स-राक्षसा ।
 N] वि-नश्यन्ति पुरी लंका नष्ट-भर्ता यथाऽङ्गना ॥४९॥ [३०
 साऽन्धकारः संमुद्-योगो (तो) हते राक्षस-पुङ्गवे ।
 N] भविष्यति संमुत्-मोक्षो मेघानां शरदीऽव मे^{१३} ॥५०॥ [३२
 यदि नाम स शूरो मां रामो रक्ताऽन्त-लोचनः ।
 N] जानीयाद् वर्तमानां हि रावणस्य नि-वेशने ॥५१॥^{१४} [३३
 अनेन तु नृ-शसेन रावणेनाऽधमेन मे^{१५} ॥^{१७}
 N] समयो यम् तु निर-दिष्टम् तस्य कालोऽति-वर्तते ॥५२॥ [३४

१. प्र ब म ल_१ ल_२-तन्न दी० । २. प्र ब म ल_१ ल_२-
 प्राप्स्याम्येतन्मनो० । रा-प्राप्स्याम्येस म० । ३. अ-दुष्प्रस्थानो यमाख्याहि ॥
 ४. अ-यादृशानां हि । रा प्र ब म ल_१ ल_२-शानां हि । ५. अ-यामाशु
 भानि ॥ ६. आ-चापि । प्र-वापि । ७. फ-क्षसाधिपे । अ-क्षसाधमे ।
 ८. रा प्र ब म ल_१-शोकं या० । अ-शेषं पश्यति ॥ ९. फ-नष्टविध्वस्तरा० ।
 अ-नष्टसन्त्रस्तरा० । १०. फ अ-भविष्यति । ब म ल_१ ल_२-विनश्यति ॥
 ११. आ म-कारमिवोद्यतं । फ रा प्र ब ल_२-कारमिवोद्यतं । ल_१-
 कारमिवोद्यतं । १२. अ-महाशब्दो । १३. अ-खे ॥ १४. ल_१-नास्ति ।
 १५. अ-भृशं० । १६. ल_२ अ-च । १७. ल_१-नास्ति । १८. अ-लो निवर्तते ॥

- अ-कार्यं येन जानन्ति नैर्ऋताः पाप-कर्मिणः ।
 N] धै^१(?घ)र्मस् तेषां म^२हा-कूरो भविष्यति हि मां प्रति॥५३॥[३५
 नैते धर्मं वि-जानन्ति राक्षसाः पिशिताऽशनाः ।
 N] ध्रुवं मां प्रातर-आशाऽर्थे राक्षसो योजयिष्यति ॥५४॥ [३६
 साऽहं कथं भविष्यामि तं वीरं प्रिय-दर्शनम् ।
 N] रामं रक्ताऽन्त-नयनम् अ-पश्यन्ती चं दुःखिता॥५५॥ [३७
 यदि कश्चित् प्र-दाता मे विषस्याऽद्य भविष्यति ।
 N] क्षिप्रं वैवस्वतं देवं पश्येयं पतिना विना ॥५६॥ [३८
 न जाने प्रियते रामः स वै लक्ष्मण-पूर्वजः ।
 N] जीवन्तौ तौ^४ न कु^५र्यातां कथं हि मम मार्गणम् ॥५७॥ [३९
 नूनं ममैव^६ शोकेन^७ स^८ वीरो लक्ष्मणाऽग्र-जः ।
 N] देवोऽऽतिथेयं शुद्धाऽऽत्मा प्रति-भांति गतोऽनघः॥५८॥ [४०
 धन्या देवाः स-गन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।^{२२}
 N] मम पश्यन्ति ये^{२३} नाथं रामं राजीव-लोचनम् ॥५९॥ [४१

१. अ-मानन्ति । २. रा प्र ब म ल_१ ल_२-राक्षसाः पिशिताशिनः । आ-०ताः पापकर्मणः । अ-०ताः पिशिताशनाः । ३. म-धर्मपितो । ४. फ-महाघातो । रा प्र ब ल_१ ल_२-महां घातो । ५. अ-नास्ति । ६. आ ब ल_१ ल_२-नैतद्धर्म । प्र-नैतद्धर्म । ७. रा-नैर्ऋताः पापकारिणः । प्र म ल_१ ल_२-नैर्ऋताः पापकर्मिणः । ८. प्र ल_१ ल_२ अ-०तराशार्थ ॥ ९. फ अ ल_१-सुदुःखिता । १०. अ-भवेदिह । ११. अ-वैवस्वतं दे० । १२. आ अ-प्रियं ते । ल_२-प्रियते । १३. अ-च शत्रुघ्नपू० । १४. रा प्र ब म ल_१ ल_२-न प्रकु० । फ-तौ न कुर्वन्ति । १५. आ रा प्र ब म ल_१ ल_२-नोत्था ॥ १६. ल_२-नूतमेव शो० । १७. अ-न । १८. रा प्र ब म ल_१ ल_२-रामो ल० । १९. अ-०तिथ्यं शुद्धात्मा । २०. आ रा प्र ब म ल_१ ल_२-प्रतीच्छति । अ-प्रतीच्छत । २१. अ-धन्याश्च देवा ग० । २२. फ च-नास्ति । २३. अ-वै नाथं । आ फ च-ये रामं ॥

अथवा नहि तस्याऽर्थो धर्म-कामस्य धीमतः ।

N] मया रामस्य राजर्षेर् भार्यया परमाऽऽत्मनः॥६०॥ [४२

दृश्यमाने भवेत् प्रीतिर् अ-दृश्ये प्रीति-सौहृदम् ।

N] नाशयन्ति कृत-घ्नोस् तु न रामो नाशयिष्यति॥६१॥ [४३

किं नु मे न गुणाः केचित् किं वां भाग्य-क्षयो हि मे ।

N] याऽहं हीना वराऽर्हेण रामेण विदिताऽऽत्मना ॥६२॥ [४४

श्रेयो मे जीवितान् मृत्युर् वि-हीनां या ह् अहं ततः ।

N] रामाद् उत्कृष्ट-चारित्राच्च ह्यराच्च शत्रु-निर्वहणात् ॥६३॥ [४५

अथवा संक्त-शस्त्रौ तौ वने मूल-फलाऽश्नौ ।

N] भ्रातरौ हि नर-श्रेष्ठौ चरतो वन-गोचरौ ॥६४॥ [४६

अथवा राक्षसेन्द्रेण रावणेन दुर्-आत्मना ।

N] छद्मना घातितौ वीरौ भ्रातरौ राम-लक्ष्मणौ ॥६५॥ [४७

साऽहम् एवं गते काले मर्त्तुम् इच्छामि सर्वथा ।

N] न च मे वि-हितो मृत्युर् अस्मिन् दुःखेऽभि-वर्तते ॥६६॥ [४८

धन्याः खलु महाऽऽत्मान ऋषयः सत्य-सङ्गराः ।

N] जिताऽऽत्मानो महा-भोगा येषां नास्ति प्रियौऽप्रियम् ॥६७॥ [४९

१. ल२-तस्यापि । २. प्र ल१ अ-भार्यायाः ॥ ३. ल२ प्र-प्रतिसौह० । अ-प्रीतिसौरभम् । ४. अ-कृतघ्ना ये ॥ ५. प्र-किं न रामे । ल१-किं रामे न । ६. च रा प्र म अ व ल२-सन्ति । आ-केचि । ७. प्र-नु ॥ ८. प्र व ल१-श्रेष्ठान्मे । ९. फ च रा-०तान्मर्त्तुम् । अ-जीवनान्मृत्युः । १०. आम ल२ अ-विहिना । ११. फ अ-रामादक्लिष्टवा० ॥ १२. फ अ-न्यस्तश० । रा-शस्त्रत्यक्तौ । १३. रा प्र व म ल१-०लक्षिनौ । १४. आ च रा प्र म-चरन्तौ । १५. फ अ-नास्ति ॥ १६. अ-किन्तु कर्तुम् । प्र-काले रतुम् । १७. आ च अ-०शः । ल२-०तः । १८. आ-मेऽवहितो मृत्युस्तस्मिन् । १९. रा प्र व म ल१-दुःखेतिव० । अ-दुखे निव० ॥ २०. अ-धन्या इव ते । २१. ल२-सत्यसंगताः । २२. अ-महात्मानो । २३. अ--प्रिभं प्रि० ॥

प्रियाद् उत्-पद्यते दुःखम् अ-प्रियाद् अधिकं पुनः ।

N] ये प्रियेभ्यो वि-मुक्तास् तान् नमस्-कुर्यान् महाऽऽत्मनः ६८ [५०

साऽहं त्यक्ता प्रियेणेहै रामेण विदिताऽऽत्मना । [५१ पृ

शूरेण प्रिय-भार्येण गुण-ज्ञेन महाऽऽत्मना । [N

N] प्राणांस् त्यक्ष्यामि यास्यामि रावणस्य वंशं न तु ॥ ६९ ॥ ५१ उ

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे लंका-पर्वणि सीता-विलापो

नाम विंशः सर्गः ॥ २० ॥

—

१. आ-यषां नोत्पद्यते । २. अ-अधिकं ततः । ३. अ-वियुक्तानां
नमस्यामि । रा प्र ब म ल_१ ल_२-० नमस्कुर्या । ४. अ-० महात्मनां । ५ अ-
प्रियेणाद्य । ६. अ-० तात्मनः । ७. अ-दृढात्मनां । ८. अ-वशे न च ॥
९. च प्र म ल_१ ल_२ अ-सीताप्रलापो ॥

[वं-२७] = [एकविंशः सर्गः] = [दा-२७]

N] इत्यु-उक्ताः सीतया घोरा राक्षस्यो रोष-मूर्च्छिताः । [१पृ

N] तूर्णम् उद-पतिता गृह्य शक्ति-शूल-परश्वधान् । [N

१उ] जग्मुर् अन्याम् तथाऽऽख्यातुं रावणस्य तरस्विनः ॥१॥ [१उ

ततः सीताम् उपाऽऽगम्य राक्षस्यो घोर-दर्शनाः ।

२] पुनः परुष-वाक्याऽर्थम् अन-अर्थीयेदम् अब्रुवन् ॥२॥ [२

हन्तेदानीं तवाऽन-आर्ये सीते पाप-विनिश्चये ।

३] राक्षस्यो भक्षयिष्यन्ति मांसं तेऽद्य यथा-सुखम् ॥३॥ [३

सीतां ताभिर् अन-आर्याभिर् दृष्ट्वा निर-भर्त्सितां तदा ।

४] राक्षसी त्रि-जटा वृद्धा शयाना वाक्यम् अब्रवीत् ॥४॥ [४

आत्मानं खादताऽन-आर्या न सीतां खादयिष्येथ ।

५] जनकस्य सुताम् इष्टां स्नुषां दश-रथस्य च ॥५॥ [५

स्वप्नो ह्य अद्य मया दृष्टो दारुणो 'लोम-हर्षणः ।

६] राक्षसानाम् अ-भावाय भर्तुर् अस्या भवाय च ॥६॥ [६

एवम् उक्ताम् त्रि-जटया राक्षस्योऽपाऽस्य मैथिलीम् ।

७] सर्वा एवाऽब्रुवन् भीर्तास् त्रि-जटां ताम् इदं वचः ॥७॥ [७पृ

१. आ च ल२-इत्युक्ता । २. फ रा प्र ब म ल३-राक्षस्यः क्रोधम् । अ-राक्षस्य क्रोधम् । ३. आ फ च-परस्व० । ४. अ-नास्ति । ५. अ-ययू राज्ञः समाख्यातुं ॥ ६. रा प्र ब म ल३ ल२-परुषं परुषानर्हाम् । फ-पुनः परुषमेकार्थम् । ७. आ-०नर्थो येनेदमब्रु० ॥ ८. अ-शीते । ९. आ फ च अ-मांसमेतद्यथा० ॥ १०. आ-निर्भर्त्स्यतां ॥ ११. अ-शीतां भक्षयिष्यथ ॥ १२. फ रा प्र ब म ल३-रोमह० ॥ १३. अ-त्रिजटाया । १४. अ-एवाब्रुवन्ती तां त्रि० ॥

- अ-शेषं श्रोतुम् इच्छामस् तव दुःस्वप्न-दर्शनम् । [N
 ८] कीदृशं तु त्वया दृष्टं श्रोतुं कौतुहलं हि नः ॥८॥ [७उ
 तासाम् एतद् वचः श्रुत्वा त्रि-जटा वृद्ध-राक्षसी ।
 ९] वक्तुं कृताञ्जलि-पुटा तं स्वप्नम् उप-चक्रमे ॥९॥ [८
 स-पर्वत-वनां कृत्स्नां ग्रसमानो महीम् इमाम् ।
 १०] स्वप्ने रामो मया दृष्टो रुधिरं पीतवान् बहु ॥१०॥ [N
 गजदन्त-मयीं दिव्यां शिविकाम् अन्तरिक्ष-गाम् ।
 ११] युक्तां नाग-संहस्त्रेण स्वयम् आ-स्थाय राघवः ॥११॥ [१पृ
 N] स्वप्ने चाऽद्य मया दृष्टा सीता शुक्लाऽम्बराऽऽवृता ।
 सागरेण परि-क्षिप्तम् आ-रूढं श्वेत-पर्वतम् ।
 १२] रामेण सं-गता सीता भास्करेण यथा प्रभा ॥१२॥ [१०
 इहोप-यातः काकुत्स्थः सीतया सह भार्यया । [१७
 १३] लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा वि-माने पुष्पके स्थितः ॥१३॥ [१८पृ
 राघवश् च मया दृष्टश् चतुर-दन्ते महा-गजे ।
 N] आ-रूढः शैल-संकाशे वि-चरन् सह भार्यया ॥१४॥ [११
 ततस् तौ नर-शार्दूलौ दीप्यमानौ स्व-तेजसा ।
 N] शुक्ल-मालयाऽम्बर-धरौ जानकीं प्रत्युप-स्थितौ ॥१५॥ [१२
 ततस् तस्य नगस्याऽग्राद् आकाश-स्थस्य दन्तिनः ।

१. फ-०प्रमातुराः । २. अ-कीदृशः स त्वया दृष्टः ॥ ३. फ अ-
 नद्धाञ्जलि० ॥ ४. प्र-ग्रस्यमानां । ५. प्र-स तु । ६. फ च रा प्र ब
 म ल१ ल२-पातवान् ॥ ७. आ-नगस० । ८. ल२-रावणः ॥ ९. फ-
 समुद्रेण । १०. रा प्र ब म ल१ ल२-आरोहंश्चैव पर्वतं । आ-०रूढा श्वेत० ।
 ११. फ च रा प्र ब म ल१ ल२-प्रभा यथा ॥ १२. फ च रा प्र ब म
 ल१ ल२ अ-चतुर्दन्तं महागजं । १३. अ-आरूढं । १४. फ च रा प्र
 ब म ल१ ल२-०संकाशं । १५. फ च रा प्र म ब ल१ ल२ अ-लक्ष्मणः ॥
 १६. अ-सुतेजसौ । १७. अ-समुप० ॥

- N] भर्त्रा परि-गृहीतस्य ज्ञानकी स्कन्धम् आ-प्लुता ॥१६॥ [१३
 भर्तुर् अङ्गात् समुत्-पत्य ततः कमल-लोचना ।
 N] चन्द्र-सूर्यौ मया दृष्टौ पाणिना परि-मार्जती ॥१७॥ [१४
 ततस् ताभ्यां कुमाराभ्याम् आ-स्थितोऽसौ गजोत्तमः ।
 N] सीतया च विशालाऽक्ष्या लंकां पर्यभि-तः स्थितः ॥१८॥ [१५
 पाण्डुरर्षभ-युक्तेन रथेनाऽष्ट-भुजः स्वयम् ।
 १४] शुक्ल-माल्याऽम्बर-धरो लक्ष्मणेन संमा-गतः ॥१९॥ [१६पू
 वि-मानात् पुष्पकाद् अद्य रावणः पतितो मया ।
 १५] कृष्यमाणः स्त्रिया दृष्टो मुण्डः पीताऽम्बरो हि सः ॥ [३५
 १८उ] उष्ट्रेण च मया दृष्टः प्र-यातो दक्षिणां दिशम् ॥२०॥ [१७N
 संमाजश् च मया दृष्टो गीत-वादित्र-नृत्यवान् ।
 १९] विभ्रंतां रक्त-माल्यानि रक्षसां रक्त-वाससां ॥२१॥ [४५
 लंका चेयं पुरी कृत्स्ना गज-वाजि-रथाऽऽकुला ।
 २०] सागरे पतिता दृष्टा मग्न-गोपुर्-तोरणा ॥२२॥ [४६

१. आ-भ्रात्रा । २. ल२-पाणिना परिमार्जती । फ च-०की स्कन्धमास्थिता । रा प्र व म ल१-०की स्कन्धमागता । अ-०की स्कन्धमास्थितः ॥ ३. आ-भुर्तुर् । ४. च रा प्र व म ल१ ल२-समुत्सृज्य । ५. व म ल१ ल२-०सूर्योपमा । ६. फ अ-दृष्टौ ॥ ७. अ-०रीभ्यां । ८. फ-०स्थितः स ॥ ९. अ-०थेनोरुभज स्त्र० । १०. च रा प्र व म ल१ ल२-सहागतः ॥ ११. च-पातितो । १२. च-कृष्णमाल्यानु-लेपनः । १३. आ रा प्र व म ल१ ल२-इसन् । १४. प्र ल१-नास्ति ॥ १५. ल२-नुदितः पाठः । १६. रा व ल१ ल२ अ-०नृत्तवान् । म-०त्रनिस्वनः । १७. अ-विभ्रती । १८. आ अ-०वाससम् । १९. प्र-नास्ति ॥ २०. अ-वेयं । २१. रा प्र व म ल१ ल२-०समाकुला । २२. फ च ल२ अ-दृष्ट्वा । २३. च ल२-मग्न-गो- । फ अ-मग्न-प्राकारतो ॥

पीत्वा तैलं प्र-नृत्यन्त्यः प्र-हसन्त्यो महा-स्वनाः ।

२१] लंकायां भस्म-रूपायां सर्वा राक्षस-योषितः ॥२३॥ [४८

कुम्भ-कर्णाऽऽदयश् चेमे^१ सर्वे राक्षस-पुङ्गवाः ।

२२] पीतैश् च वसनैर् दृष्टाः क्रीडन्तो गोमये हृदे ॥२४॥ [४९

श्वेतं^२ पर्वतम् आ-रूढस् त्व एक एव विभीषणः । [N

२३] चतुर्भिः सचिवैः सार्द्धं राक्षसैर् अनिलाऽऽदिभिः ॥२५॥ [४४उ

अप-सर्पत पश्यध्वं श्रुत्वा खलु स राघवः ।

२४] घातयेत् परमाऽमर्षी सर्वान् आ-गम्य राक्षसान् ॥२६॥ [५०

प्रियां बहु-मतां भार्या वन-वासेऽप्य अनु-व्रताम् ।

२५] भर्त्सितां त्रासितां वाऽपि राघवो नाऽनु-मंस्यते ॥२७॥ [५१

तद् अलं क्रूर-वाक्यैर् वः सान्त्वम एवाऽभि-धीयताम् ।

N] अभि-याचत वैदेहीम् एतद् हि मम रोचते ॥२८॥ [५२

२९उ] यस्या ह्य एवं-विधः स्वप्नो दुःखितायाः प्र-दर्श्यते ।

सा दुःखैर् बहुधा मुक्ता श्रियं प्राप्नोत्य अन-उत्तमाम् २९ ॥ [५३

१. अ-प्रतसाश्च । २. अ-०श्वनाः । ३. अ-सर्वरा० ॥ ४. फ
रा प्र अ-चैव । ५. आ-रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-पीतैर्निव० ॥ ६. फ-
श्वेतपर्व० । अ-श्वेतं पर्वतमासाद्य । ७. रा म-०सैरनला० ॥ ८.
प्र म ल_१ ल_२-नश्यध्वं । ९. प्र म ल_१ ल_२ अ-स खलु । १०. ल_१
ल_२ अ-आगत्य । ११. फ-०मता भार्या । १२. फ-०व्रता । १३. फ-
त्रासिता चापि ॥ १४. अ-०वाक्यैश्च । १५. आ-शीलमेवा० । फ-
सान्त्वमेवा० । च रा ल_१-सान्त्वमेवं विधी० । प्र अ-सान्त्वमेव विधी० ॥
१६. रा-यथा एवंविधः । प्र ब म ल_१ ल_२-०स्या एवंविधः । १७.
प्र ब म ल_१ ल_२-०प्रदर्शितः । १८. व म ल_१ अ-बहुभिर्मुक्ता ।
१९. फ व म ल_१-प्रियं । २०. व म ल_१-पश्यत्यनंतरम् ।
आ अ-०प्नोत्यनुत्तमम् ॥

- ३०] भर्त्सिताम् अभि-याचध्वं राक्षस्यः किं वि-वृत्तयो ।
 ३१पू] राघवाद् हि भयं घोरं राक्षसानाम् उप-स्थितम् ॥३०॥ [५४
 प्रणि-पात-प्रसन्ना हि मैथिली जनकाऽऽत्म-जा ।
 N] अलम् एका परि-त्रातुं राक्षसीम् महतो भयात् ॥३१॥ [५५
 ३१उ] अपि चाऽस्या विशालाऽक्ष्या न किञ्चिद् उप-लक्ष्ये ।
 वि-रूपम् अर्थं चाऽङ्गेषु यत् सूक्ष्मम् अपि लक्षणम् ॥३२॥ [५६
 ३२] छाया वै-गुण्यम् आ-याति र्यतो दुःखम् उप स्थितम् ।
 ३३पू] अ-दुःखाऽर्हाम् इमाम् देवीं न^१ क्लेशयितुम् अर्हन् ॥३३॥ [५७
 अर्थ-सिद्धिं तु वैदेह्याः पश्याम्य अहम् उप-स्थिताम् ।^{१४}
 ३४] राक्षसेन्द्र-विनाशं च वि-जयं राघवस्य च ॥३४॥ [५८
 २६पू] निमित्त-भूतम् एतत् तु श्रोतुम् अस्या महत् प्रियम् ।
 २७पू] स्फुरत् पश्यामि नयनं पद्म-पत्रम् इवाऽऽयतम् ॥३५॥ [५९
 २६उ] ईषे^{१७} च हृषितो ह् अस्या दक्षिणोऽतिप्र-दक्षिणः ।
 अकस्माद् अर्थं वैदेह्या बौहुर एकः 'प्र-वेपते ॥३६॥ [६०

१ च रा प्र ब ल, ल_२-०मपि या० । अ-०मुपया० । म-तस्सी-
 तामभिया० । आ-०मपि याचध्वं । २. अ-किञ्चिदक्षयम् ॥ ३. अ-
 प्रणिपत्य प्र । ४. आ फ रा प्र ब म ल, ल_२-आर्ता ॥
 ५. आ-०लक्ष्येत् । अ-०लक्ष्यते । प्र-०मंस्यते । ६. आ फ-
 विरुद्धमपि । अ-विरुद्धयापि । ७. च-वाङ्गेषु । ८. अ-सुसू० ।
 ९. रा म-किञ्चन । प्र-गम्यते । ब ल, ल_२-जायते ॥ १०. अ-
 आख्याति । ११. आ फ च रा प्र ब म ल, ल_२-यातो । १२. ल, ल_२-
 ०वार्ताम् । १३. आ फ च प्र ल, ल_२ अ-नियतां सत्यस्थिताम् ॥ १४.
 रा ब म-नास्ति ॥ १५. अ-सुरत् ॥ १६. रा प्र ब ल, ल_२-एष
 चादूषितो । आ-ईषच्च दूषितो । फ रा-ईषच्च दूषितोप्यस्याः । १७.
 प्र ब ल, ल_२-०क्षिणायाः प्रद० । १८. फ अ-एव । ल, ल_२-एष । १९.
 अ-०हुमेकं स्म वे० । ल, ल_२-०कः प्रकम्पते ॥

२८] करेणु-हस्त-प्रतिर्मः सव्यश् चोरुः स-वेपथुः ।
 २९पू] देव्याः सूचयतीऽवाऽस्या राघवं स्थितम् अग्र-तैः॥३७॥[६१
 पक्षी च शाखा-निलयैः प्र-दृष्टैः
 पुनः पुनश् चोत्तम-सौन्द-वादी ।
 सुखाऽऽगतां वाचम् उदीरयन् वै
 ३५] प्रत्या-गमं देशयतीऽव काकैः ॥३८॥[६२

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे लंका-पर्वणि त्रिजटा-स्वप्न-दर्शनं
 नामैकविंशः सर्गः ॥२१॥

-
१. अ-०स्तप्रमितः । २. अ-प्रवे० । ३. फ-पुरतः स्थितम् ॥
 ४. फ म अ-पक्षीव । ५. आ रा प्र ब ल, ल-शाखालयनः प्र० ।
 फ अ-शाखालयनः प्रकामं । ६. आ च ब ल, ल-०मशान्तवादी ।
 रा म-०मशान्तवादी । ७. आ-०गता । च-मुखाग० । ८. अ फ-
 ०र्यानः । च-०रयित्वा । अ-रयंश्च । ९. फ-चोदय० । अ-नोदय० ।
 १०. फ-दृष्टः ॥ ११. ब-त्रिजटायुः स्व० । रा म-०टास्वमो नाम ॥

[वं-२८]= [द्वाविंशः सर्गः] =[दा-२८]

सा राक्षसेन्द्रस्य वचो वि-चिन्त्यं
तद् राक्षसीनां च वचः सु-तीक्ष्णम् ।

सीताऽपि तत्रास यथा वनाऽन्ते

१.] सिंहाऽभि-पन्ना गज-राज-कन्या ॥ १ ॥ [१]

सा राक्षसी-मध्य-गता च भीरुर्
वाक्यैर् भृशं रावण-तर्जिता च ।

कान्तार-मध्ये वि-जने वि-सृष्टा

२.] बालेव कन्या वि-ललाप सीता ॥ २ ॥ [२]

सत्यं तु चेदं प्र-वदन्ति लोके

नाऽकाल-मृत्युर् भवतीऽति तर्ज-ज्ञाः ।

यत्राऽहम् एवं परि-भत्स्यमाना

३.] जीवामि किञ्चित् क्षणम् अल्प-पुण्या ॥ ३ ॥ [३]

सुखाद् वि-हीनं बहु-दुःख-पूर्णम्

इदं तु नूनं हृदयं स्थिरं मे ।

वि-दीर्यते यन् न सहस्र-धाऽर्धं

४.] वज्राऽऽहतं शृङ्गम् इवाऽचलस्य ॥ ४ ॥ [४]

१. फ ब अ-निशम्य । २. फ म अ-सीता वित० ॥ ३. फ-सुभीरु ।
च रा प्र ब म ल१ ल२-०तापि भीरु । अ-तु भीरु । ४. आ-०णपालिता ॥
५. आ-तथेदं । फ-यथेदं । ६. रा प्र ब म ल१-विज्ञाः । ७. रा प्र-परितर्ज० ।
ब म ल१-परितर्ज्य० । ८. रा प्र ब म ल१ ल२-कृपणाल्प० ॥ ९. रा
ब म ल१-सुखैर् । १०. फ ब-हि । ११. ल२-स्थितं । १२. अ-०धा
यद् । १३. ल२-इवाबलस्य ॥

शेषं त्व इदानीं मम नास्ति नूनं
वध्याऽहम् अद्याऽप्रिय-दर्शनस्य ।

भावं न चाऽस्याऽहम् अनुप्र-दातुम्

५] अलं द्विजौ ब्रह्म यथाऽन्त्य-जाय ॥५॥ [५

नूनं ममाऽङ्गान्य् अ-चिराद् अन-आर्यः

शत्रैः शितैश् छेत्स्यति राक्षसेन्द्रः ।

तस्मिन् अना-गच्छति लोक-पाले

६] गर्भ-स्थ-जन्तोर् इव शल्य-हर्ता ॥६॥ [६

दुःखं किंलेदं मम दौर्-मनस्यं

मासौ चिरायाऽर्घ्यं गर्भिष्यतो द्वौ ।

वर्धयस्य बन्धे हि यथा निशाऽन्ते

७] राजाऽप-कर्तुंस् त्व इह तस्करस्य ॥७॥ [७

हा राम हा लक्ष्मण हा सुमित्रे

हा राम-मातः सह मे जनन्या ।

एषा वि-पद्ये भृशम् अल्प-पुण्या ।

८] महाऽर्णवे नौर इव वायु-नुन्ना ॥८॥ [८

१. फ च-०हमस्याप्रि० । रा-यथाहमद्या० । व-धन्याहमद्या० । ल_१
ल_२-दध्याहमद्या० । २. फ च-वास्याह० । ३. फ-द्विजौ वेदमथान्यजस्य ।
ब-द्विजैर्ब्रह्ममथान्यजस्य ॥ ४. च रा ब म ल_२-०ङ्गानि चिराद् । प्र-
०ङ्गानचिराद् । ५. फ अ-लोकनाथे । ६. आ-शल्यहर्तुः ॥ ७. फ रा प्र ब म
ल_१ ल_२ अ-च नेदं । ८. आ-चिरस्याधिग० । ९. आ-च । अ-वै ।
१०. आ-वद्धस्य वन्धेहि । च अ-वद्धस्य वद्धस्य । ११. आ-निसान्ते । १२.
आ-०पहर्तुस् । अ-राज्यापहर्तुस् ॥ १३. आ-पुषाभिपद्ये । १४. अ-अल्पभाग्या ।
१५. आ-वातरुणा । फ च अ- वातरुणा ॥

तौ धारयन्तौ हि मृगाऽधिपस्य
सत्त्वं च रूपं च नरेन्द्र-पुत्रौ ।

नूनं वि-नष्टौ मम कार्णाय
९] सिंहर्षभौ द्वाब् इव वैद्युतेन ॥९॥ [९

नूनं स कालो मृग-रूप-धारी
माम् अल्प-भाग्यां लुलुभे तदानीम् ।

मोहान् मया तत्र तु तौ नि-युक्तौ
१०] रामाऽनुजो लक्ष्मण-पूर्वजश् च ॥१०॥ [१०

हा राम सत्य-व्रत दीर्घ-बाहो
हा पूर्ण-चन्द्र-प्रतिमान-वक्त्र १

हा जीव-लोकस्य हितं प्रियां स्वां
N] वैध्यां न मां वेत्स्यँसि राक्षसांनाम् ॥११॥ [११

अन-अन्य-दैवत्यम् इदं क्रमाच्च चं
भूमौ च शय्या नि-यमश् च धर्मै ।

पति-व्रतत्वं च मेमाऽफलं स्यात्
N] कृतं कृत-घ्रेष्व् इव मानुषाणाम् ॥१२॥^{१३} [१२

मोघो^{१४} हि धर्मश् चरितो मेमाऽयं

१. फ-कारणात् । २. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-वैद्युतेन ॥ ३. च रा
ब म ल_१ ल_२-ममालयभाग्याल्लुलुभे । अ-ममालयभाग्यं लु० । ४. फ-हा
राम पूर्णैद्वितिरूपवक्त्र । ५. आ-हितः प्रयातो । च रा प्र ब म ल_१
ल_१-०त प्रियाय । ६. फ च प्र-बद्धां । ब म ल_१ ल_२-वश्यां ।
७. आ फ च प्र रा ब अ-वेत्स्यति । ८. म-राक्षसीनाम् ॥ ९. फ च अ-
न्यदैवत्वमिदं । १०. आ-क्रमाश्च । म-क्षमा च । ११. म-पतिव्रतात्वं ।
१२. आ-नं मेऽफलं । १३. रा ब प्र ल_२-नास्ति । ल_१-अतः श्लोकादारभ्य
सर्गसमाप्तिं यावत्तुष्टितः पाठः ॥ १४. च रा प्र ब म-मिथ्या । १५. च प्र
म-मया तु । आ रा ब-मया यत् ।

तथैक-पत्नीत्वम् इदं निर-अर्थम् ।

यैत त्वां न पश्यामि कृशा वि-वर्णा

N] हीना त्वया सं-गर्भेने निर-आशा ॥१३॥ [१३

पितुर् नि-देशान् नियमाद् वि-हीनो

वनान् नि-वृत्तश् चरित-व्रतश् च ।

स्त्रीभिस् तु मन्ये वि-पुलेक्षणाभिः

N] सं-रंश्यसे वीत-भयः कृताऽर्थः । [१४

अहं तु राम त्वयि जात-कामा

सदा वि-नाशाय नि-बद्ध-भावा ॥१४॥

स्वयं चरित्वा च तपो व्रतं च

N] त्यक्ष्यामि धिग् जीवितम् अल्प-भाग्या^{१३} । [१५

विषस्य दाता न^{१४} च मेऽस्ति^{१५} कश्चित्

शस्त्रस्य वा वेश्मनि रावणस्य ॥१५॥

शोकाऽभि-तप्ता बहु-धा वि-चिन्त्य

N] दीनोऽथ वेणु-उद्ग्रथनं गृहीत्वा । [१६

उद्बद्ध-वेणु-उद्ग्रथनेन शीघ्रम्

अहं गमिष्यामि यमस्य मूलम् ॥१६॥ [१८

१. अ फ च रा प्र-० कपत्तित्वम् । २. ब म ल_१ अ-निरर्थकम् ।
३. अ-या । ४. आ-० मनाज्जिराशा ॥ ५. अ-नियोगान्नियमावि० । ६. म-
स्त्रीभिश्च म० । च रा प्र ब ल_२-० मिस्तु मध्ये । ७. फ-संरंश्यसे । प्र-सं-
रक्ष्यसे । अ-संरंश्यते । ८. आ-वीतभयं ॥ ९. फ अ-चिरं वि० । च रा ब प्र म
ल_२-निवासाय । १०. प्र ल_२-निबद्धकामा । ११. अ-मोघं चरि० ।
फ-स्वयं चरित्वाथ । १२. फ-० मिचिजीवि० । च-त्यक्ष्याम्यहं जी० । १३. अतः
परमधिकः पाठः—म-सा जीवितं क्षिप्रमहं त्यजेयं विषेण शस्त्रेण
शितेन वापि । १४. फ-तु न मेस्ति । अ-न तु मेऽन्न । १५. फ च रा प्र
ब म ल_२ अ-सीताथ ॥ १६. ब-तद्वद्धवे० ।

इतीऽव सीता बहु-धा वि-लप्य

N] सर्वाऽऽत्मना रामम् अनु-स्मरन्ती ।

प्र-वेपमाना परि-शुष्क-वक्त्रा

नगोत्तमं पुष्पितम् आ-ससाद ॥१७॥ [१७

उप-स्थिता सा मृदु-सर्व-गात्री

N] शैखां गृहीत्वा तु नगोत्तमस्य । [१९

तस्यास् तु रामं परि-चिन्तयन्त्या

११पू] रामाऽनु-जं स्वं च कुलं शुभाँऽङ्ग्याः ॥१८॥

शुभानि सर्वाणि तर्था बहूनि

N] सत्योचितानि प्र-वराणि लोके ।

प्रादुर निमित्तानि तदा बभूवुः

११उ] पुरा वि-शुद्धानि सु-लक्ष्णानि ॥१९॥ [२०

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीता-विलापो

नाम द्वाविंशः सर्गः ॥२२॥

१. आ-अनुस्मरती ॥ २. ब ल२-प्रविशु० । ३. प्र-शिखां । ४. फ अ-
 ०त्वाथ ॥ ५. आ-परिचिन्तयन्त्या । ६. ल२-रामाग्रजं । ७. आ च रा प्र
 ब म ल२-शुभायाः । अ-शुभाया । ८. फ अ-तदा । ९. आ च रा प्र ब
 म ल२-तथा । १०. फ-पुरापि सिद्धानि । अ-पुरो विशु० । ११. ल१ ल२-
 सलक्ष्मणानि ॥ १२. फ-०काण्डे दिग्विजये सी० । रा म-०काण्डे लंका-
 पर्वणि सी० ॥

[वं-२८]= [त्रयोविंशः सर्गः] =[दा-२९]

तथा-गतां च व्यथिताम् अ-निन्दितां

व्यअपेत-हर्षा पैरिदीन-मानसाभ ।

तँदा निमित्तानि शुभानि भेजिरे

१२] नैरं श्रिया जुष्टम् इवोप-जीविनः ॥१॥ [१

तस्याः शुभं वाम-मराल-पक्षम्

राजीववत् कृष्ण-विशाल-शुक्लम् ।

प्राऽस्पन्दतैकं नयनं सु-केश्या

वाताऽऽर्हतं पद्मम् इवांऽभि-ताम्रम् ॥२॥ [२

१३] भुजश् च चोर्व-आयत-पीन-वृत्तः

पराऽद्धर्य-कालाऽगुरु-चन्दनोऽर्हः ।

अन-उत्तमेनाऽध्य-उषितः प्रियेण

प्राऽवेपताऽस्याः सु-चिरेण वामः ॥३॥ [३

१४] गजेन्द्र-हस्त-प्रतिमश् च पीनः

तयोर् द्वयोः सं-हर्तयोः सु-जातः ।^{१५}

प्राऽऽस्पन्दमानः पुनर ऊरुर् अस्या

१५] रामं पुरस्तात् स्थितम् आ-चक्षे ॥४॥ [४

१. आ अ फ-‘च’ इति ‘गतां’ इत्यतः पूर्व क्रमव्यत्यत इव पठितः ।
२. च स प्र व म ल_२-तथागतां सुव्यथितां सुदीनां । ल_१-अत आरभ्य
सर्गसमाप्तिं यावत्पठितः पाठः । ३. रा म-०षामतिदी० । ल_२-०र्षा परदी० ।
अ-०तस्त्वां परिदी० । ४. च रा प्र व ल_२-तथा । ५. रा प्र व म ल_२-जयश्रिया ।
६. फ-इवोपशोभा ॥ ७. आ च रा व म ल_२-०युक्तं । ८. ल_२-अस्पन्द० ।
९. फ अ-मीनाहतं । १०. फ च ल_२ अ-इवातिता० । ११. फ-दिव्याभ-
रणोपयोग्यः । अ-त्रामेतरपी० । व म ल_२-चार्वाचितपी० । १२. आ-०नाभः ।
१३. अ-चारु । १४. आ च रा प्र व म ल_१-०योश्च जा० । १५. वं-अस्य
पादस्य स्थाने “पीतोदरेकः सुशुभः सुजातः” इति पठति । १६. रा-०न्दमाना ।
१७. आ-कनकावदातः । अत्र पद्ये शास्त्रान्तरसंमेलनापेक्षः शोधः द्र०॥

मुखं पुनर् हेम-समान-वर्णम्
ईषद्-रजो-ध्वस्तम् इवाऽमलाऽक्षयाः ।

वामः स्थितायाः शिखराऽग्र-दत्ताः

N] किञ्चित् स्तनोऽस्पन्दत चारु-गात्र्याः ॥५॥ [५

एतैर् निमित्तैर् अपरैश् च सीता

सैन-नोदिता प्राग् अपि साधु-सिद्धैः ।

वाताऽऽतप-ह्लान्तम् इवाऽप-कृष्टं

१६] वर्षेण बीजं प्रतिसं-जहर्ष ॥६॥ [६

तस्याः पुनर् विम्ब-फलाऽधरौष्टं

सुभ्र-अक्षि केशाऽन्त-मराल-पक्ष्म ।

वक्त्रं बभासे सित-चारु-दंष्ट्रं

१७] राहोर् मुखाच्च चन्द्र इव प्र-मुक्तः ॥७॥ [७

सा वीत-शोका व्यप-नीत-तन्द्रा

शान्त-ज्वरा हर्ष-विशुद्ध-सत्त्वा ।

अशोभताऽऽर्या वदनेन सु-भ्रः

१८] सीतांऽशुना रात्रिर् इवोदितेन ॥८॥ [८

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे लंका-पर्वणि सीता-निमित्त-दर्शनो

नाम त्रयोविंशः सर्गः ॥२३॥

१. फ अ-शुभं । २. फ.-वासः । ३. आ-अनोस्यन्दत । फ-तदा-
क्षसत । च-स्तनौ स्यन्दत । अ-तदास्यन्दत । रा प्र व म-स्तनोऽस्यन्दत ।
४. ल२-रामपत्न्याः ॥ ५. फ अ-सुभ्र । ६. प्र व म ल२ अ-संबोधिता ।
७. फ च-साधुसिद्धैः । ८. ल२-०पक्लेष्टं । अ-इवाग्रहष्टं । ९. प्र-वर्षं च ।
१०. आ-वीतप्र० । ११. फ-नास्ति ॥ १२. आ-०धरौष्ठ्यां । १३. रा-सुभ-
क्षिके० । १४. अ-शितचा० । १५. आ-चन्द्रमिव प्रमुक्तम् ॥ १६. म-
वीतलोका । १७. अ-०तनिन्द्रा । १८. आ-शान्तद्वरा ॥ १९. फ च प्र व ल२
अ-वुदितः पाठः । २०. प्र व म ल२ अ-सीतायाः शुभनिमि० । फ च-
०चदर्शनं ॥

[व—२९] = [चतुर्विंशः सर्गः] = [दा—३०]

हेनूमान् अपि वि-क्रान्तः सर्वं शुश्राव तच्च-तः ।

१] सीतायास् त्रि-जटायाश् च राक्षसीनां च तर्जितम् ॥१॥ [१

अवेक्षमाणस् तां देवीं^३ देवताम् इव नन्दने ।

२] ततो बहु-विधां चिन्तां चिन्तयामास वानरः ॥२॥ [२

यां कपीनाम् अनेकानि प्र-युतान्य् अर्बुदानि च ।

३] दिक्षु सर्वासु मार्गन्ते सेयम् आ-सादिता मया ॥३॥ [३

चारेण तु सु-युक्तेन शत्रोः शक्तिम् अभीऽऽप्नुना ।

४] मूढेन चरता तावद् अवेक्षितम् इदं मया ॥४॥ [४

राक्षसानां नि-वेशाश् च पुरी चैर्यम् अवेक्षितम् ।

५] राक्षसाऽधिपतेर् अस्य प्र-भावो रावणस्य च ॥५॥ [५

युक्तं तस्याऽप्रमेयस्य सेयं(?)सखं संचवता(?)तो)मया ।

६] समा-श्वासयितुं सीतां पत्युर् दर्शन-कांक्षिणीम् ॥६॥ [६

N] अहम् आ-श्वासयाम्य् एनां पूर्ण-चन्द्र-निभाऽऽननाम् ।

१. ल२ अ-हनु० । २. फ ल१-गर्जितम् । अ-तर्जितम् ॥ ३. आ च-अवेक्ष्य० । फ अ-अवेक्षमाणस्तामेव ॥ ४. फ-सहस्राणि अयु० । अ-अनीकानि सहस्राण्यर्बुदा० ॥ ५. आ-चारेणापि सु० । फ-०ण तु सुगुप्तेन । म-०ण सुप्रयुक्तेन । ६. फ म-अवेक्षता । ७. रा प्र ब ल२-नास्ति ॥ ८. फ-चैर्यं निरीक्षिता । ९. प्र-०तेस्तस्य । १०. फ-तु ॥ ११. 'सेयम्' इति काऽपि पुरातनी विकृतिः । तु० दा वं-उभयत्रादौ सकारस्य विद्यमानत्वं मूलत एवाऽसावेवमिति प्रतिभाति । तथाहि, दा-सर्वस०, वं-सत्यम्, इति च पाठौ भ्रष्टतः । एवं वं-'सत्यवतः' इति पठति । १२. अ ब-भार्या पत्युर् । फ-भार्या पतिद० ॥

- अ-दृष्ट-दुःखा दुःखस्य नह्य अन्तम् अधि-गच्छति॥७॥ [७
 ७] यदि ह्य अहम् इमाम् एवं शोकोप-हत-चेतनाम् ।
 ८पू] अन्-आश्वास्य गमिष्यामि दोषेवद् गमनं भवेत् ॥८॥ [८
 गते हि मयि तत्रेयं राज-पुत्री यशस्विनी ।
 N] परि-त्राणम् अ-विन्दन्ती जानकी जीवितं त्यजेत् ॥९॥ [९
 ८उ] मया सै चै महा-बाहुः पूर्ण-चन्द्र-निभाऽऽननः ।
 समा-श्वासयितुं योग्यः सीता-दर्शन-लालसः ॥१०॥ [१०
 ९] निशा-चरीणां प्रत्य्-अक्षं न क्षमं प्रति-भार्षणम् ।
 कथं नु खलु कर्त्तव्यम् इदं कृच्छ्र-गतो ह्य अहम् ॥११॥ [११
 १०] अनेन रात्रि-शेषेण यदि नाऽऽश्वास्यते मया ।
 सर्वथा नास्ति सन्देहः परि-त्यक्ष्यति जीवितम् ॥१२॥ [१२
 ११] रामश्च यदि पृच्छेत् 'मां किं मां सीताऽब्रवीद् वचः ।
 १२पू] किम् अहं तं 'प्रति-ब्रूयाम् अ-संभाष्य सु-मध्यमाम् ॥१३॥ [१३
 १३उ] सीता-सन्देश-रहितं माम् इतस् त्वरया गतम् ।
 निर्-दहेद् अपि काकुत्स्थः क्रुद्धस्तीक्ष्णेन चक्षुषा ॥१४॥ [१४
 १४] यद्य् अना-श्वास्यं गच्छामि शोकेनाऽभिनि-पीडितोऽम् ।
 १५पू] प्रीऽऽप्त-दोषो भविष्यामि दोषश्चाऽकथने महान् ॥१५॥ [N

१. रा म-०ष्टदुःखां । प्र-०ष्टपूर्वा । ब ल२-०ष्टपूर्वा । २. रा म-
 अधिगच्छतीं ॥ ३. अ-०तचेतनाम् । ४. आ- दोषं बहुमते भ० । ५. अतः
 परमधिकः पाठः -म-तस्मादाश्वास्य वैदेहीं गन्तव्यं न त्वदृष्ट्या ॥
 ६. फ अ-च स । ७. आ-प्रमादा० ॥ ८. रा प्र ब म ल२-न वक्तुं
 प्रतिभाति मे । अ-मयास्या अभिभा० । ९. आ च रा प्र ब म ल२ अ-
 इति ॥ १०. अ-नास्त्वस्यते । ११. आ-परित्यजति ॥ १२. फ-वा पृच्छेत् ।
 १३. फ रा प्र ब म ल२ अ-प्रेयं ब्रू० ॥ १४. आ-यथानास्वात् । १५. रा-
 शाकन यदि नि० । ब-०नातिनि० । १६. ब म ल२-प्रायो दोषी ॥

यदि नाम गमिष्यामि भर्तारं राम-कारणात् ।

N] वृथां गमनम् इत्य-एव तस्य राज्ञो भविष्यति ॥१६॥ [१५
१५उ] अन्तरं च समा-साद्य राक्षसीनाम् ईह स्थितः ।

शनैर् आ-श्वासयिष्यामि सं-ताप-बहुलाम् इमाम् ॥१७॥ [१६
१६] अहं ह्य अ-विदितं चैव वानरश् च वि-शेषतः ।

१७पू] वाचं चोदीरयिष्यामि मानुषीं च सु-संस्कृताम् ॥१८॥ [१७

N] यदि चैवाऽभि-धास्यामि संताप-बहुलाम् इमाम् ।
१८पू] रावणं मन्यमाना 'म' सीता भीता भविष्यति ॥१९॥ [१८पू
अवश्यम् एव वक्तव्यं मानुषं वाक्यम् अर्थवत् ।

N] मया सान्त्वयितुं शक्यानाऽन्यथेयम् अ-निन्दिता ॥२०॥ [१९
१७उ] सेर्यम् आ-लोक्य मे रूपं जानकी भाषितं तथा ।

N] रक्षोभिस् त्रासिता पूर्वं भूयम् त्रासं गमिष्यति ॥२१॥ [२०
१८उ] ततो जात-परि-त्रासा शब्दं कुर्यात् तपस्विनी ।^{१४}

जानीते हि विशालाऽक्षी रावणं काम-रूपिणम् ॥२२॥ [२१
१९] सीतया हि कृते शब्दे सहसा राक्षसी-गणः ।

नाना प्र-हरणो घोरः समेयाद् अन्तकोपमः ॥२३॥ [२२

१. फ- चेद् योजयिष्यामि । अ-नेद्योजयिष्यामि । २. फ-व्यर्थमाग-
नन्तस्य ससैन्यस्य भ० । अ-व्यर्थं गमनमित्येवं तस्य राज्ञो ॥ ३. फ-०रं
त्वहमा० । ल२-अनन्तरं स० । ४. ल२-अहं । ५. आ-आस्वास० ॥ ६. आ-
अणु ह्यतितनुश् । च रा प्र व म ल२ अ-अहं ह्यतितनुश् । ७. फ च रा व
ल२ अ प्र ल१-मानुषीमेव सं० । म-मानुषीमिव सं० ॥ ८. रा प्र ल२-
वाचाभि० । व ल१-त्रा नाभि० । ९. फ अ-नास्ति । १०. प्र-सा ॥ ११. च
रा व म ल१ ल२-वदता ॥ १२. फ-अन्यथालोक्य ॥ १३. फ म-कुर्यान्म-
नस्विनी । १४. च रा प्र व ल१ ल२-नास्ति । १५. प्र-जानकीयं वि० । व-
जानाति हि ॥ १६. फ.-नानाप्रहरणोपेतो मामुपेयान्न संशयः । च-नानाप्रहरणा
घोराः समग्रादन्तकोपमाः । रा प्र व म ल१ ल२-नानाप्रहरणा घोरा समग्रा
अन्तकोपमाः ॥

२०] तांश्च मां संपरि-क्षिप्य सर्व-तो^१ वि-कृताऽऽननाः ।

वधे च ग्रहणे चैव कुर्युर् यत्नं यथा-बलम् ॥२४॥ [२३

२१] ततः शाखाः प्र-शाखाश्च स्कन्धाश्चोत्तम-शाखिनाम् ।

२२पृ] दृष्ट्वा विपरि-धावन्तं भवेयुः परि-शङ्किताः ॥२५॥ [२४

मम रूपं च सं-दृश्यं वने वि-चरतो महत् ।

N] राक्षस्यो भय-संत्रस्ता भवेयुर् वि-कृताऽऽननाः ॥२६॥ २५

२२उ] ततः कुर्युः समा-ह्वानं राक्षस्यो रक्षसाम् अपि ।

राक्षसेन्द्र-नियुक्तानां राक्षसेन्द्र-निवेशने^१ ॥२७॥ [२६

२३] ते शूल-शर-निस्त्रिंशः पाश-तोमर-धारिणः ।

२४पू] आ-पतेयुर् वि-मर्देऽस्मिन् वि-विधाऽऽयुध-पाणयः ॥२८॥ [२७

सं-कुण्डम् तेषु रक्षःसु वि-धमन् रक्षसां बलम् ।

N] शक्त्या न^१ तु सं-प्राप्तुं परं पारं महोदधेः ॥२९॥^{१०} [२८

हिंसा-रुचिर्त्वा न मां हिंस्युर् इमां वां जनकाऽऽत्म-जाम् ।

१. अ-ततो । २. फ-रिप्रेक्ष्य । च रा प्र ब म ल_१ ल_२-० रिज्ञाय
सर्वाश्च । ३. फ-वा । ४. अ-कुर्याद्यत्नं यथा तथा । ल_२-० तं महाब० ॥
५. फ-० दृष्ट्वापि प० । ल_१-मामभिधा० । ६. फ रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-
भवेयुर्भयश० ॥ ७. अ-त्वसादृशं । रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-त्वसदृशं । ८. फ
म-च चरितं । ९. आ-महान् । १०. फ-अ-० वित्रस्ता ॥ ११. फ-मम
संप्रति शातने ॥ १२. अ-० स्त्रिंशविविधायुधपाणयः । १३. फ-वेगेनाविघ्न-
कारिणः । अ-वेगेन विघ्नकारिणः ॥ १४. फ-संरुद्धैस्तु रक्षोभिर्विधमन् ।
अ-संरुद्धैस्तु रक्षोभिर्विचिन्वन् । ल_१-० सु विदलन् । १५. फ ल_१-
राक्षसं बलं । ब म-राक्षसो ब० । १६. ल_१-नियतं प्रा० । १७. अतः परमधिकः
पाठः-अ-मां वा गृहीयुराप्तुत्य[†] बहवः शीघ्रकारिणः । स्यादियं निगृहीता-
र्थ[‡] मम च ग्रहणं भवेत् ॥ १८. च प्र ल_२-अतिक्रुद्धाश्च । रा ब म ल_१ अ-
अभिक्रुद्धाश्च । १९. रा ब म ल_१ ल_२ अ-च ।

† च रा ब प्र म ल_२-गृहीयुराक्रम्य । ल_१-गृहीयुस्त्वस्य । ‡ च-निगृहीतार्थं ।

- २५] वि-पन्नं स्यात् ततः कार्यं राम-सुग्रीवयोर् इदम् ॥३०॥ [३०
 प्र-देशे नष्ट-मार्गे च राक्षसैः परि-वारिते ।
 N] सागरेण परि-क्षिप्ते दुर्गे वसति जानकी ॥३१॥ [३१
 वि-ध्वस्ते वा गृहीते वा रक्षोभिर् मयि सं-युगे ।
 २६] नाऽन्यं पश्यामि रामस्य सहायं कार्य-साधने ॥३२॥ [३२
 वि-मृशन् नैव पश्यामि यो हते मयि वानरः ।
 २७] शत-योजन-विस्तीर्णं लंघयेत् तु महोदधिम् ॥३३॥ [३३
 ३०पू] कामं हन्तुं समर्थोऽस्मि सहस्राण्य एव रक्षसाम् ।
 २९उ] न तु शक्यामि सं-प्राप्तुं परं पारं महोदधेः ॥३४॥ [३४
 स-संशयानि युद्धानि सं-शयो मे न रोचते ।
 ३१] केशं च निःसं-शयं कार्यं कुर्यात् प्राज्ञः स-संशयम् ॥३५॥ [३५
 ३२पू] एष दोषो महान् हि स्यान् मम सीताऽभि-भाषणे ।^{१५}
 N] प्राण-त्यागस्तु वैदेह्या भवेद् अन-अभि-भाषणे ॥३६॥ ^{१६} [३६
 संन्तोऽप्य् अर्था वि-नश्यन्ति देश-काल-विरोधिर्नः ।
 N] वि-कृवं दूतम् आसाद्य तमः सूर्योदये यथा ॥३७॥ [३७
 अर्थाऽनर्थाऽन्तरे बुद्धिर् नीता वाऽपि न शोभते ।

१. फ-विपरीतं । २. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-कर्म । ३. अ-इति ॥
 ४. फ अ-उद्देशे नष्टमार्गोऽस्मिन् । ५. फ-गुप्ते ॥ ६. अ फ-विशस्ते । ७. च
 प्र ल_१ ल_२-क्षोभिते । ८. फ अ-सहायं । ल_२-साहाय्यं ॥ ९. फ च ल_१
 ल_२-लंघयेच्च । अ-लंघयेत् ॥ १०. फ च प्र ब ल_२-सहस्राण्यपि । अ-
 सहस्राणि च । ११. फ रा म ल_२ अ-शक्यामि । ल_१-बुद्धितः पाठः ॥
 १२. फ-असत्यानि च । रा प्र ब म ल_१-संशयोपि हि युद्धेषु । ल_१-संशयानि
 च । १३. अ-कथं । १४. फ अ-कुर्यात्प्राज्ञः कार्यं । रा-कार्यं प्राज्ञः
 कुर्यात्संसं॥ १५. अतः परमधिकः पाठः-म-राक्षसैः सह मे युद्धं भवेत् सीता-
 भिभाषणे । १६. ल_२-नास्ति ॥ १७. ल_१-बुद्धितः पाठः । १८. फ-विरो-
 धिताः । रा प्र ब म ल_१ अ-विरोधतः । १९. रा ब म ल_१ चापि । प्र-अपि ।

N] घातर्यन्ति हि कार्याणि दूताः पण्डित-मानिनः ॥३८॥ [३८

न वि-नश्येत् कथं कार्यं वैकृवं न कथं भवेत् ।

N] लघेनं चै समुद्रस्य कथं नु न वृथा भवेत् ॥३९॥ [३९

३२उ] कथं नु खलु मे वाक्यं शृणुयान् नोद्विजेत च ।

इति सं-चिन्त्य मतिमांश् चकार हनुमान् मतिमां ॥४०॥ [४०

३३] रामम् अ-क्लिष्ट-कर्मिणं सं-बद्धम् अनु-कीर्तयन् ।

३४उ] नैनांम् उद्वेजयिष्यामि तत्-सर्व-गत-मानसम् ॥४१॥ [४१

इक्ष्वाकूणां वरिष्ठस्य रामस्य विदिताऽऽत्मनः ।

N] शुभानि धर्म-युक्तानि वचनानि सम्-अर्थयन् ॥४२॥ [४२

श्रावयिष्यामि सर्वाणि मधुरं मधुराऽक्षरम् ।

N] श्रद्धास्यति यथा हीऽयं तथा सर्वं संमा-दधे ॥४३॥ [४३

३४पू] पतिं चै परि-शृण्वन्ती चिरस्य पुरुषर्षभम् ।

N] व्यक्तं पद्म-पलाशाऽस्ती प्र-दृष्ट-दृढया भवेत् ॥४४॥ [N

N] एवं सं-कीर्तयतो (यंतं) मह्यं (मां) रघु-वंश-विवर्धनम् ।^{१६}

३५उ] पश्यन्ती चाऽग्रतो व्यक्तं नोद्विग्रा मे भविष्यति ॥१७॥ [N

१. अ-पाठ० ॥ २. ल_२ अ-इदं । ३. ल_१-त्रुटितः पाठः । ४. म-
वृथा तु न कथं । अ-कथं न च वृथा । ५. ब ल_२-नास्ति ॥ ६. फ अ-नोद्वि-
जेति । आ च रा-नोद्विजेन्न ॥ ७. फ अ-हनुमांश्चकार मतिमान् । च ब
ल_२-०र हनुमान्कपिः ॥ ८. ल_१-त्रुटितः पाठः । ९. आ च-स्वर्धमम् ।
फ प्र म ल_२ अ-सम्बन्धम् । १०. रा-नैताम् । ल_१-नैतम् । ११. प्र ब म
ल_२-सर्वं ग० । ल_१-०तमानसा ॥ १२. रा-तथा चेयं । १३. आ च-
समादहे ॥ १४. फ अ-हि । १५. अ-युक्तं ॥ १६. आ फ च प्र ब ल_१ ल_२
अ-नास्ति । मूलस्य म-कोशमात्रावस्थितत्वात् प्रस्तावितं शोधनं सम्प्रगव-
धेयम् । १७. म-हि । १८. रा ब ल_२-नास्ति ॥

इति स बहु-विधं महाऽनु-भावो

मनुज-पतेः प्रमदाम् अवेक्ष्य(?)माणः ।

मधुरम् अ-वितथं जगाद् वाक्यं

N] द्रुम-विटपाऽन्तरम् आ-स्थितो महाऽऽत्मा ॥४६॥ [४४

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमद्-विकल्पो

नाम चतुर्विंशः सर्गः ॥२४॥

[वं-३०]= [पंचविंशः सर्गः] =[दा-३१]

एवं बहु-विधां चिन्तां चिन्तयामास वानरः ।

- १] श्रावयन् मधुरं वाक्यं वैदेह्या व्या-जहार ह ॥१॥ [१
 २पू] राजा दश-रथो नाम रथ-कुञ्जर-वाजिमान् । [२पू
 N] चक्रवर्त्ति-कुले जातः पुरन्दर-समो बलै ॥२॥ [N
 २उ] पुण्य-शीलो महा-कीर्त्तिर् ऋजुर् आसीन् महा-यशः । [२उ
 अ-हिंसारतिर् अ-र्क्षुद्रो घृणी सत्य-पराक्रमः ॥३॥
 ३] मुख्यश् चेक्ष्वाकु-वंशस्य राज्य-लक्ष्मी-विवर्द्धनः । [४
 पार्थिव-व्यञ्जनैर् युक्तः पृथु-श्रीः पार्थिवर्षभः ॥४॥
 ४] पृथिव्यां चतुर-अन्तायां विश्रुतः सुख-दः सुखी ।
 N] धर्म-शीलो वदान्यश् च प्रिय-वाची जितेन्द्रियः ॥५॥^{१३} [N
 तस्य पुत्रो गुण-ज्येष्ठस् तारोऽधिप-निभाऽऽननः ।
 ५] रामो नाम विशेष-ज्ञः श्रेष्ठः सर्व-धनुष्मताम् ॥६॥ [६
 रक्षिता स्वस्य वंशस्य जनस्य परि-रक्षितो ।

१. फ च प्र ल_१ ल_२-एतद् । २. म अ-०विधं चित्रं । ३. फ-
 चिन्तयित्वा स वा० । ल_१ ल_२-चिन्तयित्वा महाकपिः । ४. फ-संश्रवे । रा प्र ब
 म ल_१ ल_२-प्रस्तावम् ॥ ५. फ रा प्र ल_१ अ-०वाजिनाम् । च ल_२-०वाजिबान् ।
 ६. ब-बली । ७. फ अ-नास्ति ॥ ८. फ-०रतिराजेन्द्रो । अ-०तिरक्रुद्धो ।
 ९. प्र ब म ल_१ ल_२-०परायणः । १०. आ फ अ-लक्ष्मीवां श्रीवि० ।
 च रा-राजा ल० । ब म-राजल० । ११. ब ल_१ ल_२-पृथिवीन्द्रो जनैर् ॥
 १२. आ-पृथिव्याः चतुरन्तायाः । फ-०व्यां सागरान्तायां । ल_२-०व्यां चतुर-
 न्तानां । १३. अ-नास्ति ॥ १४. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-तारापतिनि० ॥
 १५. च-जनकस्य प० । फ अ-स्वजनस्य च र० । रा प्र ब म ल_१ ल_२-
 जनकस्य च र० ॥

- ६] रक्षिता जीव-लोकस्य धर्मस्य च परं-तपः ॥७॥ [७
तस्य सखाऽभि-सन्धस्य द्वेदस्य वचनात् पितुः ।
७] स-भार्यः सह च भ्रात्रा वीरः प्र-व्रजितो वनम् ॥८॥ [८
तस्य तत्र महाऽरण्ये मृगयां परि-धावतः ।^१ [९पू
८] रावणेन हृता भार्या मिथिलाऽधि-पतेः सुता ॥९॥ [N
यथा-वर्णा यथा-रूपां यथा-लक्ष्मवतां वराम् ।
N] अश्रौषं सा त्वम् अद्याऽऽर्ये दृष्ट्वा मे नाऽत्र सं-शयः ॥१०॥ [१५
जन-स्थाने वधं श्रुत्वा हंतौ च खर-दूषणौ ।
९] त्वम् अ-मर्षाद् इहाऽऽनीता रावणेन दुर्-आत्मना ॥११॥ [१०पू
शृणु वैदेहि रामम् त्वां पतिः कौशल्यम् अब्रवीत् ।
१०] देवराजं चाऽपि ते शूरः कौशल्यं वाक्यम् अब्रवीत् ॥१२॥ [N
धिररामैवम् उक्त्वा तु स वचो मारुताऽऽत्म-जः ।
११] जानकी चाऽपि तच्च श्रुत्वा जहर्ष च ननन्द च ॥१३॥ [१६
ततः सा वक्र-केशाऽन्ता सु-केशी केश-संवृता ।
१२] उन्-नीम्य वदनं भीरुः शिशिर्पां समुद-ऐक्षत ॥१४॥ [१७

१. च प्र म ल_१ ल_२-स्वस्य वंशे । रा ब-स्वस्य लो० ॥ २. ल_२
अ-बद्धस्य । ३. व ल_१ अ-सह भ्रात्रा च । ल_२-सह सुभ्रात्रा ।
४. ल_२ अ-नास्ति ॥ ५. अ-०रूपं । ६. आ फ च रा प्र ब-०लक्ष्मिव तां ।
च ल_१ ल_२-०लक्ष्मिवतां । ७. रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-शुभाम् । ८. आ-
सत्यम् । रा प्र व म ल_१ ल_२-सा तथा दृष्ट्वा मया त्वं ॥ ९. रा प्र-हत्वा ।
१०. आ-प्रति । ११. फ-कुशलं । १२. च-कौशल्यं शूरस्ते वा० । रा ब-
ते वाक्यं शूरः कुशलमब्र० । म अ-वीरं कुशलं लक्ष्मणोब्र० । १३. प्र ल_१
ल_२-नास्ति ॥ १४. फ-स निर्वचो । प्र-स वचो वै । ल_१-तु स वचनं । अ-
तां स वचो वै ॥ १५. प्र-तत्तस्य । १६. प्र-तत्तस्य । १७. आ च रा ब प्र ल_१
ल_२-सीता । १८. आ-०सिसिपां । म ल_१ ल_२-शिशिपां ॥

सा तिर्यग् ऊर्ध्वं च तथा ह्य अघस्तान्
निर्-ईक्षमाणो तम् अ-चिन्त्य-रूपम् ।

ददर्श पिङ्गाऽधिपतेर अमासम्
N] वाताऽऽत्म-जं सूर्यम् इवोदय-स्थम् ॥१५॥[१९

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमद्-दर्शनं
नाम पञ्चविंशः सर्गः ॥ २५ ॥^१

—

१. आ-हि । २. आ-०माणोत्तमरूपवित्यम् । फ अ-०णा-
मचिन्त्यबुद्धिम् । ३. अ-इवाचलस्थम् ॥ ४. रा ब-०ण्डे लंकापर्वणि ह० ।
५. फ-सर्गसमाप्तिर्न दृश्यते ॥

[वं-३०]=

[षड्विंशः सर्गः]

=[दा-३२]

ततः शाखाऽन्तरे लीनं त्रस्ता चलित-मानसा । [१५
१३] सा ददर्श कपिं तत्र प्र-श्रितं प्रिय-वादिनम् ॥१॥ [२५

सा तु दृष्ट्वा कैपि-श्रेष्ठं वि-नीतं विटर्प-स्थितम् ।
[१४] मैथिली चिन्तयामास स्वप्नोऽयम् इति भामिनी ॥२॥ [७
सा तं सम्-ईक्ष्याऽथ भृशं वि-संज्ञा

गताऽऽसु-कल्पेव बभूव सीता ।

चिरस्य प्रज्ञां प्रति-लभ्य चैव
[१५] वि-चिन्तयामास विशाल-नेत्रा ॥३॥ [९

स्वप्नो मयाऽयं वि-कृतोऽद्य दृष्टः
शाखा-मृगो धिङ् मम भाग-धेयम् ।

स्वस्त्य अस्तु रामाय स-लक्ष्मणाय
पित्रे तथा मे जनकेश्वराय ॥४॥ [१०

स्वप्नस् तु नाऽयं नहि मेऽस्ति' निद्रा
भयेन शोकेन च पीडितायाः ।

मुखं हि^३ मे नास्ति यतोऽस्मि हीना
[१६] तेनेन्दु-बिम्ब-प्रतिमाऽऽननेन ॥५॥ [११

१. ल_२ अ-प्रसृतं । २. ब-ददर्श प्रसृता सीता वानरं प्रियवादिनम् ॥ ३.
फ-दृष्ट्वा च तं क० । अ-सा तु दृष्ट्वा हरिश्रेष्ठं । ४. आ फ-विनीतवदुप० । ५.
फ अ-विस्मिता ॥ ६. फ-ईक्ष्यैव । ७. फ-विलोल० ॥ ८. आ-०मृगोयं । ९.
फ अ-जनकाय राज्ञे ॥ १०. आ-स्वप्नस्त्वयं किं । ११. आ च रा प्र ब-मेऽद्य ।
१२. रा-पीडितात्मा । १३. रा म-च । १४. फ रा प्र ब म ल_१ ल_२-तेनैव
पूर्णेन्दुनिभाननेन ॥ अ-तेनेन्दुपूर्णप्र० ॥

अहं हि तस्याऽद्य मनो-भवेन
सं-पीडिता तद्-गत-सर्व-भावा ।

वि-चिन्तयन्ती सैतत् तम् एव
१७] रूपं च पश्यामि तथा शृणोमि ॥६॥ [१३

मनो-रथः स्याद् इति चिन्तयामि
तथाऽपि बुद्ध्या न वि-तर्कयामि ।

किं कारणं तस्य हि नास्ति रूपं
१८] व्यक्त-स्वरूपं च वदत्य् अयं माम् ॥७॥ [१४

नमोऽस्तु वाचस्-पतये सै-वज्रिणे
स्वयं-भुवे चाऽपि हुताऽशनाय च ।

अनेन चोक्तं वचनं ममाऽग्रतो
१९] वनौकसार्यच्च तथाऽस्तु नाऽन्यथा ॥८॥ [१५

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे लंका-पर्वणि सीता-विषादो
नाम षड्विंशः सर्गः^१ ॥ २६ ॥

१. फ-सयितं । २. फ अ-न चैव ॥ ३. जु । ४. अ-च । ५. फ-
सरूपं । व-० सु-रूपं । फ व अ-भिन्नाः-० स्वरूपश् ॥ ६. आ-० तये स्तु व० ।
फ-सु० । ७. आ-यदि मे । च रा प्र व म ल_१ ल_२-यदितो ममाग्रे । ८. च
रा प्र व म ल_१ ल_२-तच्च ॥ ९. रा-सीताचिन्तनं । १०. ल_१-इति सुन्दरकाण्डे
सीताबुचिन्तनं नाम सर्गः । फ प्र व म ल_१-नास्ति ॥

[वं-N]= [सप्तविंशः सर्गः] =[दा-N]

अब्रवीत् स महा-तेजा हनूमान् मारुताऽऽत्म-जः ।
 शिरस्य् अञ्जलिम् आ-धाय सीतां मधुरया गिरा ॥१॥
 का त्वं कमल पत्राँऽत्ति श्यामा कौशेय-वासिनि ।
 दुमस्य शाखाम् आ-लम्ब्य तिष्ठसि त्वम् अ-निन्दिते ॥२॥
 किम् अर्थं तव नेत्राभ्यां वारि स्रवति शोक-जम् ।
 पुण्डरीक-पलाशाभ्यां विप्र-कीर्णम् इवोदकम् ॥३॥
 का त्वं भवसि रुद्राणां मरुतां वा वराऽऽनने ।
 का वसूनां वराऽऽरोहे देवता प्रति-भासि मे ॥४॥
 अथ चन्द्रमसा हीना पतिता वि-बुधाऽऽलयात् ।
 रोहिणी ज्योतिषां श्रेष्ठा त्वम् अ-निन्दित-लोचने ॥५॥
 रोषाद् वा यदि वा मोहाद् भर्तारम् अ-सितेक्षणे ।
 वसिष्ठं कोपयित्वेह सं-प्राप्ता त्वम् अरुन्धती ॥६॥
 क नु पुत्रः पिता भ्राता भर्ता वा ते सु-मध्यमे ।
 अस्माल्लोकाद् अमुं लोकं गतं त्वम् अनु-शोचसि ॥७॥
 व्य-अञ्जनानि तु ते यानि लक्ष्णानि तु लक्ष्ये ।

१. फ-तामब्रवीत्पुनर्धीमान् । अ-तामब्रवीत्ततो धीमान् । च रा प्र
 ब म ल_१ ल_२-तामब्रवीत् म० । २. च-पवना० । ३. अ-शिरसाञ्जलिमा-
 दाय । च प्र ल_१-०लिमादाया ॥४. फ-जा त्वं कमलपत्राक्षी । रा ब प्र-सा त्वं क० ।
 अ-सा त्वं पद्मपलाशाक्षी । ५. रा ब प्र-श्यामे । ६. फ-वाससी ॥ ७. रा
 ब म-शोभने । ८. च-चन्द्रसमा । ९. च-वसुधा० । रा प्र ब ल_१-वसुधा-
 लयम् । ल_२-वसुधातलम् । अ-विपुलालयं । १०. फ रा ब प्र म ल_१ ल_२-
 ज्यातिषां रोहिणी ॥ ११. आ अ म-त्वमरुन्धति । प्र-उमनिन्दिते । ल_१
 ल_२-त्वमनिन्दिते ॥ १२. फ रा ब म- गता । प्र ल_२ ल_२-गत्वा ॥ १३. फ
 अ-च । १४. रा-लक्ष्म० । १५. फ-हि ॥

महिषी भूमि-पालस्य राज-कन्याऽसि मे मता ॥८॥
 सुराणाम् अ-सुराणां च नाग-गन्धर्व-रक्षसाम् ।
 यक्षाणां किं-नराणां च का त्वं भवसि शोभने ॥९॥^१
 रावणेन जन-स्थानाद् बलात् प्र-मथिता यदि ।
 सीता त्वम् असि भद्रं ते तैस्त्वम् आ-ख्याहि भूमिनि ॥१०॥^२
 सा तस्य वचनं श्रुत्वा राम-कीर्तन-हर्षिता ।^३
 उवाच वाक्यं वैदेही हनूमन्तं दुमाऽऽश्रितम् ॥११॥
 दुहिता जनकस्याऽहं वि-देहस्य महाऽऽत्मनः ।
 सीतेति नाम्ना तस्याऽहं भौर्या रामस्य धीमतः ॥१२॥^४
 वत्सरान् द्वादश पुरा राघवस्य नि-वेशने ।
 भुञ्जाना मानुषान् भोगान् सर्व-काम-फलान् बहून् ॥१३॥
 ततस् त्रयोदशे वर्षे राज्ये त्वं इक्ष्वाकु-नन्दनम् ।
 अभि-षेचयितुं राजा सोपाध्यायोऽकरोन् मतिम् ॥१४॥
 तस्मिन् सं-भ्रियमाणे तु राघवस्याऽभि-षेचने ।
 कैकेयी नाम भर्तारं देवी वचनम् अब्रवीत् ॥१५॥
 न पिबामि न खादामि प्रत्य-अहं त्वं भोजनम् ।
 एवं मे जीवितस्याऽन्तो रामो यद्य् अभि-षिच्यते ॥१६॥

१. फ अ-वा । २. फ रा व म ल_१-वा । ३. फ अ-शंस मे । ४. प्र-
 नास्ति ॥ ५. फ अ-तन्ममा० । ६. फ भाविनि । म-शोभने । ७. रा व प्र
 ल_२ ल_२-नास्ति ॥ ८. अ-सा च तस्य वचः श्रुत्वा रामकीर्तनकर्षिता ।
 ९. अ-०मुपस्थितम् । फ रा व ल_१ ल_२-दुमाश्रिता ॥ १०. फ-वैदे० ।
 ११. रा-नास्ति भद्रन्ते भा० । म-नामास्ति भद्रन्ते पत्नी । अ-नास्ति
 विख्याता भा० । १२. ल_२-नास्ति । १३. आ-वत्सरा । १४. रा व प्र ल_१
 ल_२-०फलास्त्वयम् ॥ १५. फ च-नेक्ष्वाकुनन्दनः । रा व प्र म ल_१ ल_२-
 चेक्ष्वाकुनन्दनः ॥ १६. ल_२-०न् संभूयमाने । अ-अस्मिन् संभ्रि० । १७. व-
 ०रमिदं । १८. फ-मम । च रा व प्र म ल_१ ल_२-न च । अ-पानभो० ॥

यत् तद् उक्तं त्वया वाक्यं प्रीत्या नृ-पति-सत्तम ।
 तेव ते न वि-तथं कार्यं वनं गच्छतु राघवः ॥१७॥
 स राजा सख-वाग् देव्या वर-दानम् अनु-स्मरन् ।
 मुमोह वचनं श्रुत्वा कैकेय्याः क्रूरम् अ-प्रियम् ॥१८॥
 ततस् तु स्थविरो राजा सख-धर्मे व्यव-स्थितः ।
 ज्येष्ठं यशस्विनं पुत्रं रुदन् राज्यम् अयाचत ॥१९॥
 आभ-षेकात् प्रियतरं श्रुत्वा स वचनं पितुः ।
 मनसा पूर्वम् आ-साद्य वाचं प्रति-गृहीतवान् ॥२०॥
 दद्यान् न प्रति-गृहीयान् न ब्रूयात् किञ्चिद् अ-प्रियम् ।
 अपि जीवित-हेतोर् हि रामः सख-पराक्रमः ॥२१॥
 स वि-हायोर्त्तरीयाणि महाऽर्हाणि महा-यशाः ।
 वि-मृज्य मनसा राज्यं जनन्यै मां समा-दिशत् ॥२२॥
 साऽहं तस्याऽग्रतस् तूर्णं प्र-स्थिता चीर-वांसिनी ।
 न हि मे तेन हीनाया वासः स्वर्गेऽपि रोचते ॥२३॥
 प्राग् एव महा-भागः सौमित्रिर् मित्र-नन्दनः ।
 पूर्व-जस्याऽनु-यात्राऽर्थं दुष-चीरैर् अलङ्कृतः ॥२४॥
 ते वयं भर्तुर् आ-देशात् प्राग् एव तु दृढ-व्रैताः ।
 प्र-विष्टाः स्मो दुरा-धर्षं वनं गम्भीर-दर्शनम् ॥२५॥
 वसंतो दण्डकाऽरण्ये तस्याऽहम् अ-मितौजसः ।

१. फ-त्वया कार्यं । ल१-पुरा वाक्यं । २. अ-तद्वैन । फ-न त्वया ॥
 ३. फ-च । अ-तं । ४. आ फ-०धर्मव्य० । अ-०धर्मव्यवस्थितम् । ५. अ-रामं ।
 ६. फ-वाक्यमभाषत । ७. फ-वाचः प्र० । च रा अ-वाचा प्र० । ब प्र म ल१ ल२-
 वाचा परिगृ० ॥ ८. फ-विवाहोत्त० । ९. आ-जनन्यौमी । फ-जनन्यै तत् ॥
 १०. आ-०वाससः । म-०वासनी । ११. च-०जस्य तु या० । रा-०जस्य च या० ॥
 १२. फ अ-०देशं बहु मत्वा । रा ब प्र म-०देशं प्रा० । १३. ल२-महाव्रताः ।
 १४. आ-वसन्तो ।

रक्षसाऽप-हृता भार्या रावणेन दुर-आत्मना ॥२६॥
 द्वौ मासौ तेन मे कालो जीविताऽनु-ग्रहे कृतः ।
 ऊर्ध्वं द्वाभ्यां तु मासाभ्यां ततस् त्यक्ष्यामि जीवितम् ॥२७॥
 रावणो वि-कृताऽऽकारो रक्षसोऽति-भयंकरः ।
 समुद्र-पारो दुष्-प्रौऽऽपः कालः परि-मितश् च मे ॥२८॥

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीता-वाक्यं
 नाम सप्तविंशः सर्गः ॥२७॥

१. आ-०नुग्रहः । २. फ-०सो हि भयानकः । अ-०तिभयानकः ।
 ३. फ-दुष्प्राप्यः । ४ ल-२-पाणितश्च ॥ ५. फ-सर्गसमाप्तिर्नास्ति ॥

[वं-३१]=

[अष्टाविंशः सर्गः]

=[दा-N]

तस्यास् तद् वचनं श्रुत्वा हनूमान् हरि-यूथ-पः ।

२५] दुःखं दुःखाऽभि-भूताया वाक्यम् उत्तरम् अब्रवीत् ॥१॥

त्वां मार्गमाणा रामाऽर्थे क्लिश्यन्ते दिक्षु वानराः ।

N] तैस् तैस् तपोभिर् नि-यैः सिद्धिं मुनि-गणा इव ॥२॥^६

रघूणां च हरीणां च प्राणास् त्वयि समा-हिताः ।

N] सा त्वं दिष्ट्या मया दृष्टा नास्ति धन्यतरो मर्म ॥३॥^६

अहं रामस्य सं-देशाद् देवि दूतः समा-गतः ।

२६] वैदेहि कुशली रामस् त्वां च कौशल्यम् अब्रवीत् ॥४॥^६

दाता भोक्ता प्र-हर्ता च श्रेष्ठो लोके धनुर-धरः ।

यो ब्राह्मणम् अस्त्रं दैवं च वेद वेद-विदां-वरः ।

N] स त्वां दाशरथी रामो देवि कौशल्यम् अब्रवीत् ॥५॥

लक्ष्मणश् च महा-तेजा भर्तुस् तेऽनु-चरः प्रियः ।

२७] कृतवान् शोकं-सन्तप्तः शिरसा तेऽभि-वादनम् ॥६॥

सा तयोः कुशलं देवी वीरयोर् नर-सिंहयोः ।

N] श्रुत्वा संहृष्ट-सर्वाऽङ्गी हनूमन्तम् अथाऽब्रवीत् ॥७॥

१. व प्र म ल_१ ल_२-महादुःखाभि० ॥ २. च-रामार्थं । ३. ल_२-
दृश्यन्ते । अ-क्लिश्यन्ति । ४. प्र-ऋक्षवा० । ५. च रा प्र व म ल_१ ल_२-
क्षुत्तृष्णारूपां परिश्रान्ता । ६. फ-नास्ति ॥ ७. अ-दृष्टा मया दिष्ट्या ।
८. रा म अ-मया ॥ ९. व-देव । १०. व-रामः स त्वां ॥ ११. फ-
तु ॥ १२. फ-लक्ष्मणस्तु । १३. आ-कृतवां शो० । फ-कृतवांश्छोक० ।
१४. आ फ-चाभि० ॥ १५. फ-निशम्य । १६. फ अ-प्रीतिसं० ॥

- कल्याणं तव गाथेयं लौकिकी प्रतिभाति मे ।
 N] ऐति जीवन्तम् आनन्दो नरं वर्ष-शताद् अपि ॥८॥
 ततः संजात-विश्रम्भौ सीता शशि-निभाऽऽनना ।
 तया समा-गतश् चाऽपि हनुमान् प्रीतिमान् बभौ ।
 N] परस्परेण चाऽऽलपं वि-श्वस्तौ तौ प्र-चक्रतुः ॥९॥
 तस्यास् तु वचनं श्रुत्वा हनुमान् मारुताऽत्म-जः ।
 N] सीतायाः शोक-दीर्घायाः समीपम् उप-चक्रमे ॥१०॥
 यथा समीपं सीताया हनुमान् उप-सर्पति ।
 N] तथा रावणे इत्य् एवं सा सीता पर्य-अशङ्कते ॥११॥
 अहो धिक् किं कृतम् इदं कथितं हि यद् अद्य मे ।
 N] रूपाऽन्तरम् उपाऽऽगम्य स एवाऽयं हि रावणः ॥१२॥
 ताम् अ-शोकस्य शाखां तु मुक्त्वा सा शोक-कर्षिता ।
 N] भैयात् तस्याऽनवद्याऽङ्गी धरायां समुपाऽऽविशत् ॥१३॥
 अवर्द्धत् स महा-बाहुस् ततस् तां जनकाऽऽत्म-जाम् ।
 N] सा चैवं भय-सन्त्रस्ता भूयो नैवाऽभ्युद-ऐक्षत ॥१४॥
 तं दृष्ट्वा वन्दमानं तु सीता चन्द्र-निभाऽऽनना ।

१. आ-०व गाथे च । फ-कल्याणी वनगा० । २. फ रा-पति-
 जी० । आ-प्रतिजी० ॥ ३. फ-०विश्वासा । ४. ब ल, ल२-वाचाल्यं ।
 प्र-वाचालं । ५. आ-०स्तौ तु । अ-विश्रम्भौ तु ॥ ६. फ अ-तस्या-
 राद् । प्र ल, ल२-ततस्तद् । ७. फ अ-हरियूथपः । ८. फ-०तसायाः ॥
 ९. फ-दृष्ट्वा विशालाक्षी सीता तं । आ च-रावणमित्येव । १०. आ-
 अभि० ॥ ११. फ रा ब म ल, ल२-पदद्य कथितं हि । १२. अ-सर्व-
 थायं हि । म ल, ल२-स एवायाति । १३. फ-भयत्रस्तान्० ॥ १४. फ-
 अवन्दत । १५. फ अ-भयवित्रस्ता ॥ १६. आ-वन्दमानस् । फ-
 वन्दमानस् । म-वर्धमानं ।

- ३३] अब्रवीद् दीर्घम् उच्छ्वस्य वानरं मधुर-स्वरम् ॥१५॥
 मायां प्र-विष्टो मायावी यदि त्वं रावणः स्वयम् ।
 ३४] सं-तापयसि मां भूयः सं-तप्तां तन् न शोभनम् ॥१६॥
 ३६उ] चित्तं जिहीर्षसे यत् त्वं नदी-कूलम् इवाऽम्भसां ।
 अहो स्वप्नम् तु सुख-दो याऽहम् एवं-विधां हतां ।
 ३८] प्रेषितं नार्म पश्यामि राघवेण वनौकंसम् ॥१७॥
 स्वप्नेऽपि यद् अहं नीरं राघवं सह-लक्ष्मणम् ।
 ३९] पश्येयं न वि-षीदेयं स्वप्नो मम न^३ मत्सरी ॥१८॥
 नोऽहं स्वप्नम्^४ इमं मन्ये स्वप्ने दृष्ट्वा हि वानरम् ।
 ३७] न शक्योऽभ्युद्-अयः प्राप्तुं प्राप्तश्चाऽभ्युद्-अयो मया १९॥
 किं तु मे चित्त-मोहोऽयं भवेद् वात-गतिस् त्व इति ।
 ४०] उन्-मादो वा विकारो वा स्याद् वेयं मृग-तृष्णिका ॥२०॥
 अथवा नाऽयम् उन्-मादो मोहोऽप्यु^५ उन्मादं-लक्षणः ।
 ४१] सं-बुद्ध्ये चाऽहम् आत्मानम् इमं चाऽपि वनौकसम् ॥२१॥
 इत्य-एवं बहु-धा बुद्ध्वा संप्र-धार्य बलाऽबलम् ।
 ४२] रत्नसां काम-रूपाणां मन्ये तं रत्नसाऽधिपम् ॥२२॥^{१९}

१. आ-उत्स्वस्य । २. आ-चिन्तय नु वचः । अ-०स्व-
 राम् ॥ ३. व प्र ल_१ ल_२ अ-उन्मादयसि ॥ ४. रा व प्र ल_१ ल_२-
 त्वं चेजिहीर्षसि पुनः । अ-स्थितजिहीर्षसेऽनार्य । फ-०र्षसेऽनार्य । ५.
 रा व प्र म ल_१ ल_२-संतप्तां तन्न शोभनम् । ६. फ-स्वप्नस्य सुखतो
 योहं । अ-स्वप्नस्य सुषता याहं । ७. आ-चिराद्दृता । फ-चिराकृता ।
 प्र अ-०धा हता । ८. अ-तत्र । ९. अ व म-भिन्नाः-रावणेन । १०.
 अ-०कसाम् ॥ ११. फ-स्वप्नेऽहं यदा । १२. फ-स्वप्नेऽपि मम म० ॥ १३.
 व-अहो । १४. प्र-अहं ॥ १५. फ-०मोहस्संभवेद्वातगतिः स्वयम् ।
 च रा व प्र ल_१ ल_२-०तिस्त्विद्यं । १६. फ च अ-इदं ॥ १७. आ-
 ०हो ह्युन्मा० ॥ १८. फ म अ-०रूपत्वान्मेने । १९. च-नास्ति ॥

४३३] एवं बुद्धिं ततः कृत्वा सीता सा तनु-मध्यमा ।

४३४] अजिज्ञासत् ततो भूयो वानरं जनकाऽऽत्म-जा ॥२३॥^१

सीतायाश्च च मृतं बुध्वा हनूमान् हरि-यूथ-पः ।

४५] श्रोत्राऽनुकूलैर् वचनैस् तथैस् तां प्रैत्य-अनन्दयत् ॥२४॥

सँ च विग्रह-वान् धर्मः साधुः सत्य-परिश्रियः ।

४६] परि-त्राता च सर्वस्य सर्व-भूत-हिते-रतः ॥२५॥

बलवान् मातरिश्वेव महेन्द्र इव दुर्-जयः ।

४७] आदित्य इव तेजस्वी लोक-कान्तो यथा शशी ॥२६॥

राजा सर्वस्य लोकस्य रामो वैश्रवणो यथा ।

४८] वि-क्रमेणोप-पन्नश्च यथा विष्णुर् महा-यशः ॥२७॥

सत्य-वादी मधुर-वाग् देवो वाचस्-पतिर् यथा ।

४९] रूपवान् सु-भगः श्रीमान् कन्दर्प इव मूर्तिमान् ।

क्रोध-स्थाने प्र-हर्त्ता च श्रेष्ठो लोके धनुष्मताम् ॥२८॥

५०] बाहु-च्छायाम् अव-ष्टुभ्य यस्य लोकां महाऽऽत्मनः ।

N] देवा इव महेन्द्रस्य मोदन्ते वि-गत-ज्वराः ॥२९॥

^१ तं तादृशम् अना-धृष्यं देवानाम् अपि दुर्-जयम् ।

N] महेन्द्र-सदृशं शौर्ये क्षमयौ ब्रह्मणा समम् ॥३०॥^{१७}

१. फ-तथा । २. व-भिन्नाः—जिज्ञासन्ती तदा । ३. च-नास्ति ॥ ४. फ-सीतायास्त्वेव तद् बु० । अ-सीतायास्तु म० ॥ ५. फ च अ-मारुतात्मजः । ६. अ-समहर्षयत् । फ च रा व म-प्रत्यहर्षयत् ॥ ७. फ च रा व म अ-यः स । ८. फ व म-०श्रिवः । अ-०पराक्रमः । ९. अ-प्रदाता च । फ-च दाता च ॥ १०. आ रा च ल, अ-०मेनोप० ॥ ११. फ अ-स्थाने क्रोधप्र० । १२. फ अ-महारथः । च-धनुर्धरः ॥ १३. अ-समाश्रित्य यस्य लोको । १४. व-समुद्रस्य ॥ १५. अ-न तादृश्यं । १६. फ-पराक्रमे विष्णुसमं क्षमायां ॥ १७. अ-क्रोषेऽत आरभ्य “आदित्य इव तेजस्वी” इत्यादित्यक्तः पाठः पठितः ॥

- अप-कृष्याऽऽश्रमात् तं तु मृग-रूपेण राघवम् ।
 N] येनाऽप-नीता शून्ये त्वं फलं द्रक्ष्यति तस्य सः ॥३१॥
 N] कुपितो रावणं सङ्ख्ये घातयिष्यति वीर्यवान् ।
 ५१३] रोष-मुक्तैः शरैस् तीक्ष्णैर् ज्वलद्भिर् इव पावकैः ॥३२॥
 तेनाऽहं प्रेषितो दूतम् त्वत्-सकाशम् इहाऽऽमतः ।
 ५३] त्वद्-वियोगेन दुःखाऽऽर्त्तः स त्वां कौशल्यम् अब्रवीत् ३३॥
 लक्ष्मणश् च महा-तेजाः सुमित्राऽऽनन्द-वर्धनः ।
 ५४] अभि-वाद्य महा-बाहुः स त्वां कुशलम् अब्रवीत् ॥३४॥
 रामस्य च सखा वीरः सु-ग्रीवो नाम वानरः ।
 ५५] राजा वानर-मुख्यानां स त्वां कौशल्यम् अब्रवीत् ॥३५॥
 नित्यं स्मरति रामस् ते सु-ग्रीवश् च स-लक्ष्मणः ।
 ५६] दिष्ट्या जीर्वसि वैदेहि राक्षसी-वशम् आ-गता ॥३६॥
 न चिराद् द्रक्ष्यसे रामं लक्ष्मणं च महा-रथम् ।
 ५७] मुख्यं वानर-कोटीनां सु-ग्रीवं च महौजसम् ॥३७॥
 अहं सु-ग्रीव-सचिवो हनूमान् नाम वानरः ।
 ५८] दूतोऽहं राज-सिंहस्य रामस्याऽऽलिष्ट-कर्मणः ॥३८॥
 त्वत्-सकाशम् अनु-प्राप्तो रामस्याऽऽदेशतो ह्य अहम् ।
 ५९] प्र-विष्टो नगरीं लंकां लङ्घयित्वा महोदधिम ॥३९॥^३

१. फ-रावणः । २. फ च रा-शून्ये येनापनीतासि । अ-सीता
 येनापनीतासि । ३. आ प्र म ल, ल_२-द्रक्ष्यसि तस्य च । अ-द्रक्ष्यसि त०॥
 ४. फ-रोषप्रयुक्तैरिषुभिः ॥ ५. फ-शोकार्तः ॥ ६. अ-वर्धनिः । ७.
 प्र म ल, ल_२ अ-कौशल्यमब्र० ॥ ८. फ-रामस्त्वां सुग्रीवः सहल० ।
 अ-रामश्च सु० । ९. फ-०ति ॥ १०. फ अ-०सि पति । ११. फ च अ-
 मध्ये । आ-मुखं ॥ १२. फ-रामवाक्यप्रचोदितः । च-रामवाक्यप्रदे-
 शितः । १३. अ-नास्ति ॥

मूर्ध्नि^१ दत्त्वा पद-न्यासं रावणस्य दुर-आत्मनः ।
६०] त्वां द्रष्टुम उप-यातोऽहं स्वम् आ-श्रित्य पराक्रमम् ॥४०॥

नाऽहम् अस्मि तथा देवि यथा त्वम् अव-गच्छसि ।
६१] वि-शङ्का भव वैदेहि श्रद्धेहि वैदतो मम ॥४१॥
तं पुष्प-वर्षैर् अभि-वृष्यमाणं

महा-बलं तत्र तदा नि-षण्णम् ।

कुतैहलाद् हर्ष-परिप्लुता^२ऽक्षी

सीताऽप्यु^३ अगच्छत् त्वरिता समीपम् ॥४२॥

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमद्-भाषणं

नामाऽष्टाविंशः सर्गः ॥२८॥

१. फ च अ-कृत्वा मूर्ध्नि ॥ २. फ अ-माम् । ३. अ-वचनं ॥
४. आ-वर्षमाणं । च रा प्र व-वर्षमाणं । ५. फ-कौतू० । ६. फ-
०तांगी । ७-व प्र म ल_१-सीताभ्यग० । ८. फ-हरीशं । अ-हरिं तं ॥
९. फ-०ण्डे दिग्विजये ह० । १०. ल_२-०मत्संभावणं । अ-०मतो
भाषणो ॥

[वं-३२]= [एकोनत्रिंशः सर्गः] =[दा-३५]

तां तु राम-कथां श्रुत्वा वैदेही वानरर्षभम् ।

१] उवाच वचनं तत्त्वम् ईदं मधुरया गिरा ॥१॥[१

क ते रामेण सं-सर्गः कथं जानासि लक्ष्मणम् ।

२] नराणां वानराणां च कथम् आसीत् समा-गमः ॥२॥[२

यानि रामस्य लिङ्गानि तानि मे वद वानर ।^१

N] तानि भूयः समा-चक्ष्व न मां शङ्का समाविश (१शे)त् ३॥[३

कीदृशं तस्य सं-स्थानं रूपं रामस्य कीदृशम् ।

३] कथम् ऊरू कथं बाहू लक्ष्मणस्य च शंस मे ॥४॥[४

एवम् उक्तस् तु वैदेह्या हनूमान् मारुताऽऽत्म-जः

४] ततो रामं यथा-तत्त्वम् आ-ख्यातुम् उप-चक्रमे ॥४॥[५

जानन्ती बत वैदेहि दिष्ट्या मां परि-पृच्छसि ।

५] भर्तुः कमल-पत्राऽक्षि सं-स्थानं लक्ष्मणस्य च ॥६॥[६

यानि रामस्य लिङ्गानि लक्ष्मणस्य च यानि वै^२ ।

N] लक्षितानि विशालाऽक्षि तानि मे^३ शृणु तत्त्व-तः ॥७॥[७

रामः कमल-पत्राऽक्षः सर्व-भूत-मनो-हरः ।[८पू

N] गुणवान् शील-सम्पन्नः सर्व-भूत-हिते रतैः ॥८॥[N

१. अ- सीता त्विदं । २. फ च प्र ब म ल, ल२ अ-लक्ष्मणस्य च ।

३. अतः परमधिकः पाठः-आ-मुखमूरू कथं बाहू लक्ष्मणस्य च वानर ॥

४. फ च-मां शोकः । प्र ल२-मे शङ्का । म-मे शोकः । ५. रा-नास्ति ॥

६. ल१-कीर्तनं ॥ ७. फ-जानाना । अ-जानासि । ८. फ-बत दिष्ट्या मां

वैदेहि । अ-तावदिष्ट्या तं वैदेहि । ल१-०हि दृष्ट्या मां । ९. अ-नास्ति ॥

१०. फ-देवि । ११. च प्र ब म ल, ल२-चिह्नानि । १२. फ-मे । १३. फ-

वै । १४. रा अ-नास्ति ॥ १५. फ-०तमनोहरः । म ल, ल२-सर्वलोकहि ॥

- रूप-दाक्षिण्यं-सम्पन्नः प्रांऽशुः सँ जनकाऽऽत्म-जे । [८उ
 N] तेजसाऽऽदित्य-सङ्काशः क्षमया पृथिवी-समः ॥९॥
 बृहस्पति-समो बुद्ध्या यशसा वासवोपमः ।
 N] रक्षितास्वस्य वंशस्य स्व-जनस्य च रक्षिता ॥१०॥^१ [१०पू
 रामो भामिनि सर्वस्य चतुर्-वर्णस्य रक्षिता ।
 N] मर्यादानां च लोकस्य कर्त्ता स्थापयिता विभुः ॥११॥ [११
 ७उ] अर्चिष्मान् अर्चितव्योऽसौ ब्रह्मचारि-व्रते स्थितः ।
 ८पू] साधूनाम् उपचार-ज्ञः प्रचार-ज्ञश्च कर्मणाम् ॥१२॥ [१२
 ६उ] राज-विद्या-विनीतानां ब्राह्मणानाम् उपाऽऽसिता ।
 N] श्रुतवान् शीलं-सम्पन्नो वि-नीतश्च परन्तपः ॥१३॥ [१३
 ऋजुर् वेद-विनीतश्च वेद-विद्भिः सु-पूजितः ।
 ९] धनुर-वेदे च वैदेहि वेदाऽङ्गेषु च निष्ठितः ॥१४॥ [१४
 वि-पुलांऽसौ महा-बाहुः कम्बु-ग्रीवः शुभाऽऽननः ।
 १०] गूढ-जंघुः स ताम्राऽक्षो रामो नाम जनैः श्रुतः ॥१५॥ [१५
 ८उ] दुन्दुभि-स्वन-निर्घोषः स्निग्ध-वर्णः प्र-तापवान् ।
 समः सम-विभक्ताऽङ्गो गुह्यैर्गूढ-शिरोऽस्थि-कः ॥१६॥ [१६
 ११] चतुष्-किष्कुश्च चतुर्-दंष्ट्रो द्विः-शुक्लो दश-पद्मवान् । [१८उ
 षट्-उन्नतो दश-बृहंसं त्रिभिर् व्य-आप्नोति राघवः ॥१७॥ [N

१. फ-गुणवान् रूपसं । २. च व प्र म ल, ल_२-प्रांशुश्च ॥
 ३. फ अ-धर्मस्य च परन्तपः । ४. च-नास्ति ॥ ५. आ-दातीव । ६. फ
 अ-हिसः । च रा प्र ब म ल, ल_२-च सः ॥ ७. च रा प्र ब म ल, ल_२-
 व्योयं । ८. ल_२-राजराजो वि० । ९. रा-श्रुत० । १०. अ-ययुर्वेद० । ११. फ प्र
 ल, ल_२ अ-वेदविद्भिश्च । १२. फ च रा प्र ब म ल, ल_२-वेदे च वे० । आ-०ङ्गे
 च विनिष्ठितः । च-०ङ्गे च प्रतिष्ठितः । अ-सर्वाङ्गे वेदेषु च सुनि० ॥
 १३. च म-०लांशो । १४. आ रा ब म ल, ल_२-०जानुः । १५. फ-गूढो ॥
 १६. आ-चतुर्दंष्ट्रो ॥

- १२] त्रि-वलीवा(?)मा)नृ-वि-नीतश् च चतुर-गन्धस् त्रि-कालवित् १८पू
 त्रि-त्रिकस् त्रि-प्रलम्बश् च महाऽऽस्यो घन-निःस्वनैः १८[१७पू
 १३] चतुः-कृष्णश् चतुर-लेखः षोडशाऽक्षः चतुः-समः । [N
 चतुर्दश-सम-द्वन्द्वः पञ्च-स्निग्धोऽष्ट-वंशवान् ॥१९॥ [१९पू
 १४] भ्राता वै-मात्रिकश् चाऽस्य सौमित्रिर् अ-पराजितः ।
 १५पू] अनु-रागेण रूपेण गुणैश् चाऽपि तथा-विधः ॥२०॥ [२२
 स तु धर्म-रतः श्रीमान् सं-ग्रहाऽनु-ग्रहे रतः ।
 N] नि-यतः सर्व-लोकानां सर्व-काल-प्रियं-वदः ॥२१॥ [N
 रावणेनाऽप-नीतां त्वां श्रुत्वा दीनस् तु राघवः ।
 १७] अन्व-इष्ट्वांस् तदां शूरो जन-स्थानं ततस्-ततः ॥२२॥ [N
 त्वाम् एव मार्गमाणौ तौ वि-चरन्तौ वसुं-धराम् ।
 १८] ददृशाते च सु-ग्रीवं पूर्व-जेनाऽव-रोपितम् ॥२३॥ [२४
 प्रस्थे च ऋष्य-मूकस्य रम्ये पादप-संकुले ।
 N] भ्रातुर्भयाऽऽर्त्तम् आ-सीनं सु-ग्रीवं शुभ-दर्शनम् ॥२४॥ [२५
 वयं तु कपि-राजानं सु-ग्रीवं सख-सङ्गरम् ।
 N] परि-चर्याऽऽस्महे राज्यात् पूर्व-जेन परा-जितम् ॥२५॥ [२६

१. फ-०लीत्रिविनतिश्च । ब-०लीत्रिभिर्विहीनश्च । अ-०लीवाक्त्रि-
 विनतः । २. अ-त्रिवक्स् । ३. अ-०स्योष्ठहनुस्वनः ॥ ४. फ-०शाफः ।
 ५. अ-०मद्वं । च रा प्र म ल, ल-०समाद्वन्द्वः । ६. फ-स्नेहोष्टवं । ब-
 सुक्ष्मोष्टवं । प्र-०ष्टवेश ॥ ७. अ-०कलस्य । ब-बास्य च वैमात्रः ।
 ८. अ ब-०त्रिश्चाप ॥ ९. फ अ-०परः । १०. अ-०लोक ॥ ११. च-
 तथा । रा प्र ब म ल, ल-०ततः । १२. फ-०स्थाने ॥ १३. आ-अद्राक्षं
 कपिराजानं । अ-अद्राष्टां कपिराजानं । च-अद्रष्ट्वा ते च सु० । १४. च रा
 प्र म ल, ल-०रम्यया । १५. च रा प्र म-प्रिय ॥ १६. च ब अ-प्रिय-
 दर्शनम् । रा प्र म-०वं हि तत्परम् । १७. च रा ब प्र अ-०चार्यास्महे ।
 १८. च रा प्र ब अ-०जेनावरोपितम् ॥

- ततस् तौ^१ चीर^२-संवीतौ धनुः-प्रवर-धारिणौ ।
 N] ऋष्य-मूकस्य शैलस्य रम्यं देशम् उप-स्थितौ ॥२६॥ [२७
 तौ मार्गमाणौ नृ-वरौ वनं गम्भीरम् ओजसा ।
 N] सु-ग्रीवो दूरतोऽपश्यत् सह तैर^३ वानरर्षभैः ॥२७॥ [N
 स^४ तौ दृष्ट्वा नर-व्याघ्रौ धन्विनौ वानरर्षभः ।
 N] अभि-प्लुतो गिरेस् तस्य शिखरं भीम-विक्रमः ॥२८॥ [२८
 ततः स शिखरे तस्मिन् वानरेन्द्रो व्यव-स्थितः ।
 N] तयोः समीपं माम् एव प्रेषयामास स-त्वरर्ष ॥२९॥^५ [२९
 ताव् अहं पुरुष-व्याघ्रौ सुग्रीव-वचनात् प्रभू ।
 N] रूप-लक्षण-सम्पन्नौ कृताऽञ्जलिर् उप-स्थितः ॥३०॥^६ [३०
 तदाऽस्मि राघवेणोक्तं^७ शोकाऽऽर्त्तेन महाऽऽत्मना ।
 N] हरणं तव वैदेहि राक्षसेन दुर-आत्मना ॥३१॥^८ [N
 तौ परिज्ञात-तत्त्वाऽर्थौ मया प्रीति-समन्वितौ ।
 N] पृष्ठं^९ आ-रोप्य^{१०} तं देशं प्राऽऽपितौ पुंरुषर्षभौ ॥३२॥ [३१
 नि-वेदितं च तत्त्वेन सु-ग्रीवाय महाऽऽत्मने ।
 N] तेषाम् अन्योऽन्य-संवादाद् भृशं प्रीतिर^{११} अजायत ३३ ॥ [३२
 तत्र तौ प्रीति-सम्पन्नौ हरीऽऽश्वर^{१२}-नरेश्वरौ ।
 N] परस्पर-कृताऽऽश्वासौ कथया पूर्व-वृत्तया ॥३४॥ [३३
 त^{१३} तथाऽऽर्श्वासयामास सु-ग्रीवं लक्ष्मणाऽग्र-जः ।

१. प्र ब ल_१ ल_२-तु । २. ब म-धीर० । ३. फ-नास्ति । ४. फ-
 उपगतौ ॥ ५. प्र-तौ वानरर्षभौ ॥ ६. म-तौ तु । ७. आ-शिखरं । च रा
 प्र ब म-शिखरे ॥ ८. आ-सत्वरः । ९. ल_१-नास्ति ॥ १०. ल_२-नास्ति ॥
 ११. आ-वेनोक्तः । १२. च रा ब प्र ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥ १३. फ-
 पृष्ठेनासेष्य । १४. अ-च नरर्षभौ ॥ १५. फ अ-दितौ । १६. अ फ-
 संख्यामाद् । अ-संवादादुपगता रजा० ॥ १७. ब प्र म ल_१ ल_२-नरेश्वरहरी-
 श्वरौ ॥ १८. आ फ रा-सान्त्वयामास । अ-ततश्च सान्त्व० ।

- N] स्त्री-हेतोर^३ बालिना भ्रात्रा निर-अस्तम् उग्र-तेजसा ३५ [३४
तवाऽऽर्ये^३ हरणं तस्मै सौमित्रिर् अंति-वीर्यवान् । [N
N] लक्ष्मणो वानरेन्द्राय सु-ग्रीवाय न्य-अवेदयत् ॥३६॥ [३५उ
स श्रुत्वा वानरेन्द्रस् तु लक्ष्मणेनेरितं वचः ।
तथाऽऽसीन् निष्-प्रभोऽत्य-अर्थं ग्रह-ग्रस्त इवोडु-राट् । [३६
N] स तस्याऽनाशयच्च छोकं रामस्याऽक्लिष्ट-कर्मणः ॥३७॥ [N
३२पू] ततस् ते गात्र-शोभीनि हृताया राक्षसेन तु ।
N] यान्य् आभरण-जातानि वि-क्षिप्तानि मही-तले ॥३८॥ [३७
तानि सर्वाणि सं-हृत्य रामाय हरि-यूथं-पः ।
N] सं-हृष्टो दर्शयामास गतिं तु न विदुस् तव ॥३९॥ [३८
३२उ] तानि रामाय दत्तानि मयैवोप-हृतानि च ।
N] स्वन-वन्ति वि-कीर्णानि तस्मिन् विहत-चेतसि ॥४०॥ [३९
तान्य् अङ्गे दर्शनीयानि कृत्वा बह्वि-विधं तदा ।
३३] हृदि देवि प्र-काशं मे देहीति करुणं चिरम् । [४०
N] परि-देवितम् आर्येण शोकोप-हत-चेतसा ॥४१॥ [N

१. फ-बलिना । २. आ-निरस्तोऽमितते० । रा प्र ब म ल_२-अमितौजसम् ।
फ-गुरुतेजसा ॥ ३. आ फ-०र्ये । ४. फ-अथ वी० । ५. आ अ-निवे० ॥
६. फ-प्रहाक्रान्त । ७. प्र-इवोडुपं । म-इवेन्दुराट् ॥ ८. आ-रक्षसा
हियमाणया । ९. फ अ-निक्षि० ॥ १०. फ रा प्र ब म ल_२-०पाः । ११. फ
च रा प्र ब म ल_१ ल_२-संहृष्टा दर्शयामासुः । १२. फ-तथा ॥ १३. प्र ल_१
ल_२-०यैवाप० । १४. फ अ-स्वनवन्त्यवकी० । १५. रा प्र ब म ल_१ ल_२-
ततो विपुलचेतसा । १६. आ-स बहुवित्ता । १७. प्र-नास्ति । १८. फ च-
देवि देवप्रकाशेन । अ-तेन देवप्रकाशेन । रा म ल_१ ल_२-देवि दे० ।
आ-०वप्रकाशोथ । १९. आ च-देवीति । फ-देवेन । अ-देवेति । २०. फ
अ-परिदेवितम् ॥ २१. आ-प्रत्यदेवयदाविष्टः । २२. फ-पर्यदेवयदाविष्टः ।
फ-०चेतनः । आ-तत्रोपहतचेतनः । २३. प्र अ-नास्ति ॥

पश्यतस् तस्य रुदतस् तप्यतश् च पुनः पुनः ।

N] प्राऽज्वालयन् दौशरथेस् तानि शोक-हुताऽशनम् ॥४२॥ [४१

शोचितं सु-चिरं तेन दुःखाऽऽर्त्तेन महाऽऽत्मना ।

३४] मया सँ वि-विधैर् वाक्यैः कृच्छ्राद् उत्थापितः पुनः ४३॥ [४२

तानि दृष्ट्वा महाऽर्हाणि दर्शयित्वा मुहुर् मुहुः ।

N] राघवः सह-सौमित्रिः सु-ग्रीवम् उप-तपयेत् ॥४४॥ [४३

तवाऽदर्शन-जेनाऽऽर्ये राघवः परि-तप्यते ।

३५] महता ज्वलता नित्यम् अग्निनेवोच्चं-पर्वतः ॥४५॥ [४४

त्वत्-कृते मदनश् चैव शोकश् चिन्ता च राघवम् ।

३६] तापयन्ति महाऽऽत्मानम् अग्न्य्-ओगारम् ईवाऽग्नयः ४६॥ [४५

तवाऽदर्शन-जेनैऽऽर्ये शोकेन च वि-चोऽल्यते ।

३७] महा-भूमि-चलेनैव शिला-धातु-सखोऽर्चलः ॥४७॥ [४६

तानि रम्याणि पश्यन् स काननानि महान्ति च ।

३८] रतिं न विन्दते रामस्त्वाम् अ-पश्यन् नृपाऽऽत्म-जे ४८॥ [४७

सहितौ राम-सुग्रीवाश् उभाश् अकुरुतां ततः ।

N] समयं वालिनं हन्तुं तौ तवाऽन्वेषणाय च ॥४९॥ [४९

१. आ फ अ-पश्यतस्तानि । प्र-पश्यतो रुदतस्तस्य । २. फ-तस्य तच्च । आ-तव तस्य । ३. फ-दर्शयतस् ॥ ४. आ-यथा । ५. फ-च ॥ ६. फ-उपपादयत् । म ल_१-उदपादयत् । अ-उपतापयत् । ७. ल_२-नास्ति ॥ ८. ल_१-तावद्दर्शनं । ९. आ ल_१-चतुर्भिः प० । म-चतुर्भिः परितप्यते । १०. फ-०नेवाग्निप० । च रा प्र ब म ल_१-नेव हि प० ॥ ११. आ-०गाराय चाग्नयः । १२. अ-नास्ति ॥ १३. प्र-०जेतापि । १४. म-परिचा० । अ-तु वि० । १५. आ-०तुरिवाचलः । ल_१-०तुमथोचलः ॥ १६. अ-नृपात्मजः । ब म-०श्यन्ननिन्दिते । १७. अतः परमधिकः पाठः-म अ-स त्वां मनुजशार्दूलः क्षिप्रं द्रुक्ष्यति राघवः । समित्रबान्धवं हत्वा रावणं जनकाऽऽत्मजे ॥ १८. अ-तदा० ।

ततो नि-हत्य तरसा रामो वालिनम् आहवे ।

२०] सर्वर्क्ष-हरि-सैन्यानां सु-ग्रीवम् अकरोत् पतिम् ॥५०॥ [५१

राम-सुग्रीवयोः सख्यं देव्य् एवं सम्-अजायत ।

N] हनुमन्तं च मां विद्धि तयोर् दूतम् इहाऽऽगतम् ॥५१॥ [५२

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीता-सम्भाषणो

नामैकोनविंशः सर्गः ॥२९॥

—

[वै—३२]= [त्रिंशः सर्गः] =[दा—३५]

स राज्यं प्राप्य सु-ग्रीवः समा-नीय हरीऽऽश्वरानं ।

२१] त्वद्-अर्थे प्रे(प्रै)षयत् सर्वान् दिशो दश महा-बलान् ॥१॥ [५३

आ-दिष्टा वानरेन्द्रेण सु-ग्रीवेणै महाऽऽत्मना ।

N] अद्रि-राज-प्रतीकाशः सर्व-तः प्र-स्थिता महीम् ॥२॥ [५४

अङ्गदो नाम लक्ष्मीवान् वालि-सुनुर् महा-बलः ।

N] प्र-स्थितः कपि-शार्दूलस् त्रि-भाग-बल-संवृतः ॥३॥ [५६

वि-चित्र दक्षिणाम् आशां स-शैल-वन-काननाम् ।^१

N] गिरि-जालाऽऽवृतां दुर्गां प्रायस् तेन वि-चिन्महे ।^२

२२उ] त्वां देवि राघवस्याऽर्थे सर्व-तो मृगयामहे ॥४॥ [N

तेषां नो विप्र-नष्टानां विन्ध्ये पर्वत-सत्तमे । [५७पू

क्षुधाऽऽर्त्तानां विलेकाऽपि र्दृषाऽऽर्त्तानां तदा सताम् ।^३ [N

N] भृशं शोक-परीतानाम् अहो-रात्र-गणा गताः ॥५॥ [५७उ

ते वयं कार्य-नैराश्यात् कालस्याऽति-क्रमेण च ।

N] भयाच् च कपि-राजस्य कालाऽतिगम-शङ्कया ॥६॥ [५८

वि-चीय गिरि-दुर्गाणि नदी-प्रस्रवणानि च ।

N] अना-साद्य पदं देव्याः प्राणांस् त्यक्तुम् उप-स्थिताः । [N

२३उ] ततस् तस्य गिरेर् मूर्ध्नि वयं प्रायम् उपाऽऽस्महे ॥७॥ [N

१. आ-महाहरीन् । २. च रा ब म ल, ल_२ अ-बलः ॥

३. आ-न । ४. म-दक्षिणां दिशमास्थाय प्रेतराजेन पालिताम् । ५. फ च

रा प्र ब ल, ल_२ अ-तास्त्रि । ६. आ-सर्वे ते । फ अ-सर्वे वै । प्र ल,

ल_२-स्त्वां देवि ॥ ७. फ-तु । अ-वै । ८. आ-कस्मिंस्तृषा० । ९. फ अ-

क्षुभितानां निरासानां वने कस्मिंश्चिदासताम् ॥ १०. आ-कालान्तरविशं० ॥

११. फ-गुह्नु० । १२. आ-प्रश्ना० ॥ १३. प्र ल, -उपस्थिताः ॥

- अथ नः पर्वते विन्ध्ये निर-आशानाम् अ-निन्दिते । [N
 २४] भृशं शोकाऽर्णवे मग्नः पर्य-अदेवयद् अङ्गदः ॥८॥ [६० उ
 तव नाशं च वैदेहि वालिनश् च तथा वधम् ।
 २५] प्रायोप-वेशम् अस्माकं वि-नाशं च जटायुषः ॥९॥ [६१
 तेषां नः स्वामि-सन्देशे निर-आशानां मुमूर्षताम् ।
 N] कार्य-हेतोर इवोपेतः शकुनिश् चेदम् अब्रवीत् ॥१०॥ [६२
 गृध्र-राजस्य सोदर्यः संपातिर् नाम वीर्यवान् । [६३ पृ
 २६] र्यवीयान् केन मे भ्राता हतः कं च वि-नाशितः ॥११॥ [६४ पृ
 शशंस चाऽङ्गदस् तस्मिन् जन-स्थाने महद्-वधम् ।
 २७] राक्षसेनाऽति-कायेन त्वां च तत्राऽप-वाहिताम् ॥१२॥ [६५
 जटायुषश् च सम्पातिर् वधं श्रुत्वाऽति-दुःखितः ।
 २८] त्वाम् आ-चष्ट वराऽऽरोहे वसन्तीं रावणाऽऽलये ॥१३॥ [६६
 तस्य तद् वचनं श्रुत्वा सम्पातेः प्रीति-वर्द्धनम् ।
 N] अङ्गद-प्रमुखास् तूर्णं ततः संप्र-स्थिता वयम् ॥१४॥ [६७
 त्वद्-दर्शन-कृतोत्साहा दृष्टाः पुष्टाः पुवं-गमाः ।^{१२}
 विन्ध्याद् उत्-पत्य सं-दृष्टाः सागरस्योत्तरं गिरिम् ॥१५॥ [६८
 अथाऽहं हरि-सैन्यस्य सागरं प्रेक्ष्य सीदतः ।^{१३}
 २९] त्वद्-दर्शन-कृतोत्साहः पुप्लुवे शत-योजनम् ॥१६॥ [७०
 इयं लंका मया रात्रौ दृष्टा वै राक्षसाऽऽकुला ।

१. आ-सन्देशाञ्जिरा० । २. आ-विहस्येतत् । ३. अ-० निर्वै
 तदात्र० ॥ ४. अ-जवी० । ५. अ-कस्मिन् कारणे ॥ ६. प्र-० दश्चासौ ।
 म ल१ ल२ अ-० दस्तस्यै । ७. आ-महाव० ॥ ८. आ-श्रुत्वैव दुः० ॥ ९. अ-
 ० नः । १०. अ-नगेशं प्र० ॥ ११. ल१-घृष्टाः । १२. अ-नास्ति । १३. क्रिया
 साकांक्षत्वं विह द्र० । अत्र दा-‘विन्ध्यादुत्थाय संप्राप्ताः सागरस्यान्त-
 मुत्तरम्’ इति पठति ॥

N] रावणश् चाऽपि सं-हृष्टस् त्वं च शोकेन पीडिता ॥१७॥ [७१

N] कुञ्जरो नाम वैदेहि गिरीणाम् उत्तमो गिरिः ।

४०उ] तस्माद् गच्छति गो-कर्णं पर्वतं केसरी हरिः ॥१८॥ [८०

सं तु देवर्षिभिर् जुष्टं पिता मम महा-कपिः ।

४१] तीर्थं नदी-पतेः पुण्यं शङ्ख-सादनम् उत्तमम् ॥१९॥ [८१

तस्याऽहं क्षेत्र-जैः पुत्रो जातो वातेन मैथिलि ।

४२] हनुमान् इति वि-ख्यातो लोके स्वेनैव कर्मणा ॥२०॥ [८२

वि-श्वासाऽर्थं तु ते देवि भर्तुर् उक्ता मया गुणाः ।

४३] यथा मां त्वं कपिं व्यक्तं मन्येथा जनकाऽऽत्म-जे ॥२१॥ [N

एतत् ते सर्वम् आ-ख्यातं यथा-वृत्तम् अ-निन्दिते ।

N] अभि-भाषस्व मां देवि दूतो दाशरथेर् अहम् ॥२२॥ [N

ते मां राम-कृताऽऽदेशं त्वन्-निमित्तम् इहाऽऽगतम् ।

N] सुग्रीव-सचिवं देवि बुद्धयस्व पवनाऽऽत्म-जम् ॥२३॥ [N

हेतो गजो येन च शङ्ख-सादने

कपि-प्रवीरेण महर्षि-नोदनात् ।^१

ततस् तु^२ वायु-प्रभवोऽस्मि मैथिलि

N] प्र-भावतस् तत्-प्रतिमोऽस्मि वानरः ॥२४॥ [८९

प्र-ब्रूहि सर्वं हृदि यत् स्थितं ते

मां वाँऽचिरेण त्वम् अ-निन्द्य-रूपे ।

१. अ-रावणोपि च । २. च-संहृष्टस्त्वां । ३. आ-०तः । अ-०ताम् ॥

४. आ-केसरी ॥ ५. आ-०र्विनिर्दिष्टः । प्र-मत्तदेव० । ६. फ-तस्य केसरिणः ॥

७. फ-च वैदेहि । रा ब ल_१-तु वै देवि । अ-तु वैदेहि । ८. अ-मन्यस्व ॥

९. च-नुदितः पाठः । १०. रा प्र व म ल_१ ल_२-जनकात्मजे ॥ ११. अ-

हतेऽसुरे संयति । १२. च-नुदितः पाठः । रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ।

१३. रा प्र ब म ल_१ ल_२-अहं तु । अ-तस्यान्वये वा० । १४. फ-भिन्नाः

हृदयस्थितं । १५. आ-मां वै चि० । फ-मा मैश्चि० ।

यावद् ब्रवीम्य् उग्र-जवेन गत्वा
 N] प्रियं प्रिया तेऽधि-गतेति रामम् ॥२५॥^२ [N
 इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे लंका-पर्वणि सीता-दर्शने
 हनुमद्-वाक्यं नाम त्रिंशः सर्गः^३ ॥ ३० ॥

१.-फ-प्रियं प्रियं ते ह्यधिगम्य । २. रा प्र व ल, ल_२-नास्ति ॥
 ३. ल_१-इति सुन्दरकाण्डे हनुमद्वाक्यं नाम सर्गः । फ-०काण्डे उद्योगपर्वणि
 स तिस्रभाषणं नाम । च-०दर्शने हनुमद्भाषणं नाम ॥

[व-३३]= [एकत्रिंशः सर्गः] =[दा-३५, ३६]

सं शोकाऽऽर्त्ताम् अ-शोक-स्थो ददर्श हनुमान् कपिः ।

१] वि-मुक्तां किं-नरेणेव किं-नरीं जनकाऽऽत्म-जाम् ॥१॥ [N

तां नि-शाम्य विशालाऽर्त्तां क्षितौ क्षिति-रजश्-चिताम् ।

२] वाष्प-सन्दिग्धया वाचा पुनर् वचनम् अब्रवीत् ॥२॥ [N

दूतोऽहम् अन-अवद्याऽङ्गि लंकां प्राप्तो नृपाऽऽज्ञया ।

३] त्वद्-अर्थं प्रेषितम् तेन राघवेण महाऽऽत्मना ॥३॥ [N

सा तस्य वचनं श्रुत्वा मानुषस्येव भाषितम् ।

४] अकरोत् कपिम् आ-श्रित्य न वि-षादं न वि-स्मयम् ॥४॥ [N

तथा ब्रुवाणं वैदेही वानरं रावर्णे-क्षये ।

५] नाऽभ्यु-अभाषत शोकेन हर्षेण च जडी-कृता ॥५॥ [N

स मुहूर्त्तात् कपि-श्रेष्ठो हनुमान् मारुतांऽऽत्म-जः ।

६] नि-पत्य चरणौ मूर्ध्ना कीर्त्तयामास राघवम् ॥६॥^१ [N

समुद्र इवाऽक्षोभ्यो हिमवान् इव निश्-चलः ।

१. फ-शोकार्त्तां तामशो० । रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-०र्त्तामशो-
काहं ॥ २. आ-तान्निशाम्य । फ च-तन्निशाम्य ॥ ३. आ-भाषतः ॥
४. रा ब-रावणालये । ल_१-रावणे क्षये । ५. अ-शास्त्रकोविदः । ६.
अतः परमधिकः पाठः—फ रा प्र च ब अ म ल_१ ल_२-यशसा तपसा
चैव वीर्येण च विशां पतिः । युक्तो योगवतां श्रेष्ठः स त्वां कौशल्यम-
ब्रवीत् ॥ ७. च रा प्र ब म ल_१-चञ्चलः ।

१. च-तपसां । रा प्र ब म ल_१ ल_२-च सतां ॥

- ८] सत्य-धर्म इवाऽकम्प्यः स त्वां कौशल्यम् अब्रवीत् ॥७॥ [N
 भूर्यश् चाऽपि महा-तेजा हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ।
 N] अब्रवीत् प्र-श्रितं वाक्यं सीता-प्रत्यय-कारणम् ॥८॥ [N
 कुशली देवि काकुत्स्थः सर्व-शस्त्र-भृतां-वैरः ।
 N] गुरोर् आ-राधने युक्तो लक्ष्मणश्च सु-लक्षणः ॥९॥ [७४
 तस्य कार्यवतो देवि भर्तुस् तव हिते रताः ।^१ [७५पू
 N] मुखम् आ-लोकयन्त्य अन्ये हरयः सङ्घ-चारिणः ॥१०॥ [N
 मत्-सहायाः परे वीरा वेर्लायां समव-स्थिताः । [N

१. अतः परमधिकः पाठः— च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-प्रियो
 यस्य च सौमित्रिः सौमित्रेभ्यैव यः प्रियः । सुहृद्वा वानरेन्द्रस्य स त्वां
 कौशल्यमब्रवीत् ॥ भ्राता कनीयान् रामस्य सुमित्रा येन सुप्रजा ।
 प्रणम्य शिरसा पादौ स त्वां कौशल्यमब्रवीत् ॥ पितृवत् पश्यते रामं
 त्वां च पश्यति मातृवत् । यो नित्यमरविन्दान्नि स त्वां कौशल्यमब्रवीत् ॥
 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा वानरस्य महात्मनः । मुमोच दुःखिता सीता
 शोकोष्णं नेत्रजं जलम् ॥ अशोभन्त ततश्चास्या नेत्राभ्यामभ्रविन्दवः ।
 फुल्लाभ्यामिव पद्माभ्यां पतन्तस्तोयविन्दवः ॥ सापमृज्यायते नेत्रे
 कराभ्यां करुणावती । उपपन्नैरभिज्ञानैर्दूतं तमवगच्छती ॥ च रा प्र म
 ल_१ ल_२-सर्गसमाप्तिर्दृश्यते ॥ २. ल_१-अन्यश् । ३. फ-हवू० ॥ ४. अ-
 ते-भर्ता सर्वलोकहिते रतः ॥ ५. आ-सर्वहि० । ६. अ-नास्ति । ७.
 च रा प्र ब म ल ल अ-लोकम् ॥ ८. आ-सुबले स० । अ-लाघवं समुपस्थितम् ।
 फ-०यां समुपस्थितम् ।

१. ल_१ ल_२-०त्रेश्वापि । २. च ब म ल_२ अ-यो नाथो । ल_१-
 विज्जाता ॥ ३. अ-सुव्रता ॥ ४. रा प्र ब म ल ल_१ ल_२-०स्थं । ५.
 च रा प्र प्र म ल_१ ल_२-पतंतोस्या । ६. च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-
 प्रसन्नास्तो० ॥ ७. ब म-साप्रमृ० । अ-०मृज्य ततो । ८. रा ब-०पते ।
 ल_२-०यती । ९. रा ब म-तं चाधिगच्छती । ल_१ ल_२-तं चाध्यगच्छत ।
 अ-तमकरोच्छतः ॥

- N] अहम् एकम् तु सं-प्राऽऽप्तः सम्पाति-वचनाद् इह ॥११॥ [७५उ
 मयेयम् अ-सहायेन चरता काम-रूपिणा ।
 N] दक्षिणा दिक् समा-क्रान्ता देवि त्वाम् अनु-मार्गता ॥१२॥ [७६
 दिष्ट्याऽद्य हरि-सैन्यानां त्वन्-नाशम् अनु-शोचताम् ।
 N] अप-नेष्यामि सं-तापं तवाऽभि-गमनाद् अहम् ॥१३॥ [७७
 दिष्ट्याऽहं वानरान् सर्वान् हरीणाम् ईश्वरं च तम् ।
 N] दृष्ट्वा देवीऽति वक्ष्यामि दृष्ट्वा रामं च साऽनु-जैम् ॥१४॥ [N
 दिष्ट्या च न व्य-अर्थम् इदं मम सागर-लङ्घनम् । [७८पू
 राघवंश्च महा-वीर्यः क्षिप्रं त्वाम् अभि-पत्स्यते ।
 N] स-मित्र-बान्धवं हत्वा रावणं राक्षसाऽधिपम् ॥१५॥ [७९
 सुवर्णस्य सुवर्णस्य सुवर्णस्येह सुन्दरि ।
 N] प्रेषितं रामचन्द्रेण सुवर्णस्याऽङ्गुलीयकम् ॥१६॥ [N
 राम-नामोऽङ्कितं चेदं दिव्यं पश्याऽङ्गुलीयकम् । [दा३६, २उ
 N] समा-श्वसिहि भद्रं ते क्षीण-दुःख-फला ह्यसि ॥१७॥ [३पू
 गृहीत्वा प्रेक्षमाणा तद् भर्तुः कर-विभूषणम् । [४पू
 N] मुमोच हर्ष-जं वारि स-त्रीडितम् अधो-मुखी ॥१८॥ [N

१. फ-एव सुसं० ॥ २. अ-मयैवम् । ३. अ-त्वामेव मा० ॥ ४.
 आ-दिव्यर्क्षहरिसिंहानां । च रा ब म अ-दिष्ट्यार्क्षहरिसिंहानां । ५. अ-
 नास्ति ॥ ६. च-०नुगम् ॥ ७. फ-नानर्थकम् । ल_२-न चाव्यर्थम् । ८. अतः
 परमधिकः पाठः—फ च रा ब प्र म ल_१ ल_२ अ-अद्य प्राप्स्याम्यहं दिष्ट्या
 त्वद्दर्शनकृतं यशः । तदाश्वसिहि भद्रन्ते क्षीणदुःखासि मैथिलि ॥ फ-यशसा
 तपसा चैव वीर्येण च विशांपतिः । ९. फ-राघवः स । १०. च रा प्र ब म
 ल_१ ल_२-नास्ति । ११. फ प्र ल_१ ल_२-०र्णस्य च । रा ब-०र्णस्यैव । १२.
 आ फ-भाविनि । रा ब प्र ल_१ ल_२-मैथिलि । १३. च म अ-नास्ति ।
 १४. अ-नास्ति ॥ १५. अ-रामरामा० । १६. प्र ल_१ ल_२-वैदेहि ॥

१. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-अहं प्राप्स्यामि दिष्ट्याद्य । अ-प्राप्स्या-
 म्यद्य त्वहं दिष्ट्या । २. च रा ब प्र म ल_१-भामिनि ॥

तच्च छुत्वा मधुरं वाक्यं सीता राम-गुणाऽन्वितम् ।

नेत्राभ्यां कृष्ण-साराभ्यां मुमोचाऽऽनन्द-जं जलम् ।'

N] भर्त्तारम इव सं-प्रोऽऽप्य जानकी मुदिताऽभवत् ॥१९॥ [४३
चारु तद् वदनं तस्यास् ताम्र-शुक्लाऽसितेक्षणम् ।

N] हर्षोद्-अग्रं बभूवाऽथ राहु-मुक्त इवेन्दु-राद् ॥२०॥ [५

ततः सा ह्रीमती बाला भर्त्तृ-व्यसनै-कषिता ।

N] रुदती शोके-हर्षाभ्यां मुदिता वाक्यम् अब्रवीत् ॥२१॥ [N
कुशली यदि काकुत्स्थः किं तैव सागर-मेखलाम् ।

N] न निर्-दहति कोपेन युगाऽन्ताऽग्निरिवोत्थितः ॥२२॥ [१३
अथवा शक्ति-मन्तौ तौ सुराणाम् अपि नि-ग्रहे ।

N] ममैव तु न दुःखानाम् अस्ति मन्ये विपर्य-यः ॥२३॥ [१४

सां राम-सङ्कीर्तनं-नष्ट-शोका

रामस्य शोकेन समान-शोका ।

शरन्-मुखे साऽम्बुद-चन्द्र-लेखा

N] निशेव सा राज-सुता बभूव ॥२४॥ [४७

'हते रिपौ वीत-भया यथा शैची

भवेत् प्र-तीता सुर-राज-विक्रमैः ।

तथैव सा वायु-सुतेन हर्षिता

N] बभूव सीता परि-पूर्ण-मानसा ॥२५॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमत्सीता-संवागमेऽङ्गुलीय-प्रदानं

नामैकत्रिंशः सर्गः ॥ ३१ ॥

१. ब-नास्ति । २. अ-संप्राप्तं ॥ ३. अ-साध्वी सती ॥ ४. फ-भर्तुः
शोकेन क । ५. आ-कामह० । ६. फ-हर्षिता ॥ ७. फ च रा प्र ब ल, ल२
अ-न । म-नु । ८. फ-शक्तिवन्तौ । ९. आ-विग्रहे ॥ १०. रा प्र ब म ल,
ल२-रामस्य संकी० । आ-००न जलशोका । ११. अ-सा रामशो० । १२. फ०
हतेषु देवेषु भयाद् । १३. च प्र ब म ल, ल२-यथाभवत् । रा-भवेत् ।
१४. च रा प्र ब म ल, ल२-शची ॥ १६. रा-उत्तरकाण्डे । १७. फ रा प्र
ब म ल, -००ण्डे अङ्गुलीयप्रदानं । ल२-०लीयदर्शनं । अ-दर्शनो ॥

[वं-३३]=

[द्वात्रिंशः सर्गः]

=[दा-३६]

१५पू] सा तु वि-श्वासिता तेन हेतुभिश् चोप-दर्शिता ।

१४उ] उप-पन्नैर् अभि-ज्ञानैर् दूतं तम् अव-गच्छती ॥१॥ [N

१५उ] अ-तुलं चाऽऽगता हर्ष प्र-हर्षेणैव भाभिनी ।

वाष्प-संरुद्ध-नयना कपिं तं समुद्-पेक्षत ॥२॥ [N

१६] सा दृष्ट्वा च हनूमन्तं वि-नीतं संहताऽञ्जलिम् ।

N] मुमोचाऽऽनन्द-जं वाष्पं गद्गदं मधुराऽक्षरम् ॥३॥ [N

वाष्प-सन्दिग्धया वाचा शोक-हर्ष-विमिश्रया ।

१७] उवाच वचनं चेदं हरिं हरिण-लोचना ॥४॥ [N

यजेयं देवताः काले यस्याऽर्थे पुत्रगोत्तम ।

१८] दिष्ट्या मे ध्रियते भर्ता दिष्ट्या ध्रियते(ते)लक्ष्मणः ॥५॥ [N

परि-तुष्टा चिरं श्रुत्वा राम-कौशल्य-संकथाम् ।

१९] लक्ष्मणस्य च वीरस्य प्र-शंसं च^१ मारुतिम् ॥६॥ N

कपे त्वाम् अभि-नन्दामि चिरं जीव सुखी भव ।

२०] साऽनु-जः कुशली भर्ता येन मेऽद्य नि-वेदितः ।

२१पू] बलेन यशसा चैव वर्धस्व प्रजयाऽपि च ॥७॥ [N

कपिं चैव हनूमन्तं वि-नीतवद् उप-स्थितम् ।

१. फ-चैव सांत्वनैः । च-०देशिते । रा प्र ब म ल_१ ल_२-०देशितैः ।

२. फ च रा ब अ-०च्छत । प्र म ल_१-चाध्यगच्छत । ल_२-चाधिगच्छति ॥

३. ल_२-सा गता । अ-च गता । ४. फ-हर्षेणैव च । अ-०र्षेण च । ५. अ-

नास्ति । ६. फ-दृष्ट्वा च तं । ७. च-वाक्यं । ८. च ब प्र म ल_१ ल_२-

यजेदं । ९. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-ध्यायति ॥ १०. प्र ब म ल_२-चिरात् ।

ल_१-प्रियं । ११. म ल_१-जीता कौ० । १२. च रा ब म ल_१ ल_२-०शंसाथ ॥

१३. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-प्रभयापि ॥

- N] परि-तुष्टा प्रियं श्रुत्वा प्र-शंसं पुनः पुनः ॥८॥ [६३
 २१३] विक्रान्तम् त्वं समर्थम् त्वं प्राज्ञम् त्वं वानरोत्तम ।
 येनाऽयं रत्नसां वासम् त्वयैकेन प्र-धर्षितः ॥९॥ [७
 २२] शत-योजन-विस्तीर्णं (!:) सागरो मकराऽऽलयः ।
 विक्रम-श्लाघनीयेन क्रमता गोष्-पदी-कृतः ॥१०॥ [८
 २३] न हि त्वां प्रोक्तं मन्ये वानरं वानरर्षभ ।
 यस्य ते नास्ति सं-त्रासो रावणान्नैऽपि सं-भ्रमः ॥११॥ [९
 २४] अहंसि त्वं कपि-श्रेष्ठ मया समभि-भाषणम् ।
 परीऽऽक्षेय प्रेषितम् तेन रामेण विदिताऽऽत्मना ॥१२॥ [१०
 २५] प्रेषयिष्यति मेधावी न रामो ह्य अ-परीऽऽक्षितम् ।
 २६पू] परा-क्रमम् अ-विज्ञाय मत्-सकाशं विशेष-तः ॥१३॥ [११
 अ-विन्ध्यो नाम मेधावी राक्षसो धर्म-सम्मतः ।
 N] तद्-वाक्याद् अ-व-गच्छामि राम-सुग्रीवयोर अहम् ॥१४॥ [N
 सख्यं वालि-वधं चैव सु-ग्रीवैश्वर्यम् एव च ।
 N] कपि-राघव-सम्बन्धात् त्वां च दूतम् अवैम्य अहम् ॥१५॥ [N
 २६उ] दिष्ट्या च कुशली रामो धर्माऽऽत्मा धर्म-वत्सलः ।
 २७पू] लक्ष्मणश् च महा-तेजाः सुमित्राऽऽनन्द-वर्द्धनः ॥१६॥ [१२
 N] कश्चिन् नाऽन्य-मना रामः कश्चिन् मां तारयिष्यति ।^{१३} [२३उ
 २९पू] कश्चित् पुरुष-कौरं चै कुरुते पार्थिवाऽऽत्म-जः ॥१७॥^{१४} [१६उ

१. अ-रमता ॥ २. फ-वानरं मन्ये प्राकृतं । ३. म ल, ल-
 णादपि । अ-०णास्ति ॥ ४. फ अ-०से च । ५. फ अ-यवसि ॥ ६. फ
 अ-दुर्द्धर्षो । ७. अ-०क्रमं स वि० ॥ ८. फ च रा प्र ब म अ-वृद्धसं०
 ल, ल-युद्धसं० । ९. ल, ल-अधिग० ॥ १०. रा प्र ब म ल, ल-रूपे राघ० ॥
 ११. फ च अ-कश्चिन्न परितप्यते । १२. इतोऽग्रे फ च अ-उत्तराणि
 कश्चिन्निति च सू० पा० १८-शोचरार्ध-१९-शपूर्वार्धभूताविह पठन्ति ।
 १३. आ-०षकाराय । फ अ-०षकारेण । १४. च-नास्ति ॥

२७३] कच्चिन् न व्यथते रामः कच्चिन् न परि-तप्यते ।

उत्तराणि तु कार्याणि कुरुते पुरुषोत्तमः ॥१८॥' [१५

२८] कच्चिन् न दीनः सं-भ्रान्तः कार्येषु न वि-मुह्यति ।

N] कच्चिन् नोत्ता इवोग्रेण भारेण परि-वीर्यते ॥१९॥^३ [N

२९३] द्वि-विधं त्रि-विधोपायम् उपायं कच्चिद् आ-स्थितः ।

वि-जिगीर्षुश्च हृष्टश्च कच्चित्कर्माणि चोच्छ्रितः ॥२०॥ [१७

३०] यस् तु नाऽऽरभते किञ्चिन् नरो दैर्घ्य-परायणः ।

क्षिप्रं भवति निर्-द्रव्यः पलाऽयन-परायणः ॥२१॥ [N

३१] कच्चिन् मित्राणि लभते मित्रैश्च चांऽभ्युप-गम्यते ।

कच्चित्कल्याण-मित्रैश्च च मित्रैश्च चांऽपि पुरस्-कृतः २२ [१८

३२] कच्चिद् आ-शास्ति देवानां प्रसादं पार्थिवाऽऽत्म-जः ।

कच्चित्पुरुष-कारं च दैवं च प्रति-पद्यते ॥२३॥ [१९

३३] कच्चिन् न विगमन्-स्नेहो वि-वासान् मे नरर्षभैः ।

३४पू] कच्चिन् मां व्यसनाद् अस्मात् सु-धोराद् उद्-धरिष्यति ।

३८उ] धक्ष्यते सौयकैश्चैनां त्वयि प्रति-गते पुंरीम् ॥' २४॥ [N

३४उ] मुखानाम् उचितो नित्यम् अ-मुखानां च नोचितः ।

१. प्र-नास्ति । अत्र सूपा० १७-शपूर्वाध्वान्त्यं टि० द्र० ।

२. च रा ब प्र म ल, ल_२-०परिपीडितः । ३. फ अ-
नास्ति ॥ ४. फ-त्रिविधं । ५. रा-नास्ति । अतः परमधिकः पाठः-
आ रा ब म ल, ल_२-अविनाशीव हृष्टश्च कच्चित्कर्माणि चोच्छ्रितः ।
६. अ-०षु प्रहृष्टश्च । ल_१-०षु च हृष्टश्च । ७. फ च म अ-न च दैवपरायणः ।
रा प्र ब ल_२-न च दोषपरायणः ॥ ८. अ-देवे प० ॥ ९. ब प्र म ल, ल_२-
नास्ति । १०. फ च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-चाप्युप० । ११. अ-०ण वा
रामो । १२. ल_२-मित्रैरपि ॥ १३. रा-०स्नात० । १४. फ-०स्नेहः प्रवा० ।
१५. प्रल_१ ल_२-मेदिनीपतिः । अ-०साच्च नर० । १६. फ अ-०रात्तारयिष्यति ।
१७. म-०कैलकां । १८. आ म-पुनः ॥ १९. च रा प्र ब ल, ल_२ अ-
नास्ति ॥ २०. आ-नोचितम् ।

दुःखम् उत्तरम् आ-साद्य कच्चिद् रामो न शोचति ॥२५॥ [२१
 ३५] मन-निमित्तं च मानाऽर्हः कच्चित् तापेन राघवः । [२३पृ
 N] बहू-शः खिद्यते वीरः सोऽद्य भूमि-पतेः सुतः ॥२६॥ [N
 ३६उ] यदि जीवति काकुत्स्थः किम् अर्थं रावणाऽऽलयम् ।
 न निर्-दहति कोपेन युगाऽन्ताऽग्निर् इवोत्थितः ॥२७॥ [N
 ३७] किम् अर्थं मर्षयति मां रिपु-संस्थाम् अरि-दमः ।
 ३८पू] न रावण-विनाशाय प्र-यत्नम् उप-तिष्ठते ॥२८॥ [N
 कच्चित् स नाथो मम राज-पुत्रः
 सर्वस्य लोकस्य च लोक-नाथः ।
 मां वीर-नाथां बलवद्-गृहीताम्
 ३९] अ-नाथवद् वेत्स्यति चिन्तयानः ॥२९॥ [N
 कच्चिन् नं तं सोम-समान-वर्णं
 तस्याऽऽननं पद्म-समान-गन्धम् ।
 मया विना शुष्यति शोक-दीनं
 ४०] जलाऽत्यये पद्मम् इवाऽऽतपेन ॥३०॥ [२८
 धर्मोप-देशात् त्यैजतश् च राज्यं
 मां चाऽप्य् अरण्यं नयतः पदातेः ।
 नाऽऽसीद् व्यथा तस्य न भीर् न शोकः

१. च रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥ २. फ-मोहितः । ३. फ ब-
 अक्षयमायास्यते । च रा प्र ब म ल_१ अ-अक्षयमायास्यते ॥ ४. च-०ये ॥ ५. च
 रा प्र ब म ल_२ अ-०तिष्ठति ॥ ६. फ अ-धर्मनाथः । ७. अ-चाथ रामो
 बलवान् । ८. ल_१-अत आरभ्य सर्गसमाप्तिं यावत्सुटितः पाठः । ९. आ-
 वेत्स्यति । फ-तप्यति शोकदीनः । १०. अ-लङ्कां प्रविश्यानय शोकदीनाम् ॥
 ११. आ-कच्चित् । १२. अ-तत्पद्मम् । १३. फ च अ-०नगंधि । १४. म-
 ०दीनाम् ॥ १५. म-०तः स्वरा० । फ-०श्च राष्ट्रम् । १६. म अ-०रण्ये नयतः
 पदाति । १७. म-भीतिशोकः ।

- ४१] कश्चित् तु धैर्याद् यतते यथावत् ॥३१॥ [२०
 न तस्य माता न पिता नै चैऽन्यः
 स्नेहाद् वि-शिष्टोऽस्ति मया समो वा । [३०पू
 स्नेहाद् अ-मर्षाच् च समं निर्मितात्
 N] न व्याधिम् ऋच्छत्य् अमराऽधिपाऽऽर्भः ॥३२॥ [N
 श्रुत्वां त्व् अंसौ माम् इह वर्तमानां
 वि-क्रम्यते कश्चिद् अ-दीर्घ-कालात् । [N
 तावद् ध्य् अहं दूत जिजीविषेयं'
 ४२] यावत् प्रियस्य शृणुयां प्र-वृत्तिम् ॥३३॥ [३०उ
 कश्चिन् महाऽऽत्मा न परा-जिताऽऽत्मा
 कश्चिन् न दैवं कुरुते प्र-माणम् ।
 मनो हि यस्योद्-बहतीऽव भोरं
 N] तस्याऽग्रतो दैवम् अनुप्र-याति ॥३४॥ [N
 उक्तः स परुषं पूर्व मूर्खया प्रेरितो मया ।
 ४३] गतो राम-गेतं मार्गं कश्चिज् जीवति लक्ष्मणः ॥३५॥ [N
 कौशल्यायास् तथा देव्याः कश्चित् सह सुमित्रया ।
 N] अभीऽऽक्ष्णं श्रूयते तत्र कुशलं भरतस्य च ॥३६॥ [२२
 ४४पू] कश्चिच् कृणोति कौशल्या सुमित्रा वाऽप्य् अंनामयम् ।

१. फ म-धियते । २. रा प्र ब ल२-नास्ति ॥ ३. च-तथान्ये ।
 ४. आ-०निमित्तम् । ५. आ-इच्छेद् । ६. म-०धिपोपि ॥ ७. रा प्र म ल२-
 श्रुत्वाप्यसौ । ८. रा ब प्र अ-विक्रमते । ९. आ रा प्र ब अ-०कालम् ।
 १०. आ-तावद्धि दूत प्रजिजीविषेयं । ११. ल२-प्रियस्य यावत् ॥ १२. अ-
 भावम् ॥ १३. अ-पूर्वं परुषं । १४. फ-प्रेषितो । १५. रा प्र ब ल२-०रामगतिं ।
 १६. च-मार्गात् । १७. म ल२-कौस० । १८. आ-शृणुते ॥ १९. फ-
 ०च्छ्रूयत कौशल्या । अ-०च्छ्रूयेति । म ल२-०च्छ्रूयत कौसल्या । २०.
 फ-०मया ।

N] कच्चिद् धर्मेण शासन्तं स्तुवन्ति भरतं प्रजाः ॥३७॥ [N
४४३] कच्चिद् अन्नौहिणी-युक्तो भरतो वाऽप्य् अ-मर्षितः ।

ध्वजिन्या मन्त्रिभिर् गुप्तः क्षिप्रम् एष्यति मत्-कृते ३८ [२४

४५] वानराणां पतिः श्रीमान् सु-ग्रीवः कच्चिद् एष्यति ।

N] मत्-कृते हरिभिः सार्द्धं वृतो दन्त-नखाऽऽयुधः ॥३९॥ [२५

कच्चिद् स लक्ष्मणः श्रीमान् सुमित्राऽऽनन्द-वर्द्धनः ।

४६] अस्त्र-विच्छर-जालेन रक्षांसि प्र-र्मथिष्यति ॥४०॥ [२६

रौद्रेण कच्चिद् अस्त्रेण रामेण नि-हतं युधि ।

४७] द्रक्ष्यामि रावणं क्षुद्रं स-गणं रण-मूर्द्धनि ॥४१॥ [२७

कच्चिद् रामो महा-बाहुः शोकेन महताऽऽवृत्तः ।

N] अ-पक्षः पक्ष-वान् व्योम विहङ्ग इव चोत्-पतेत् ॥४२॥ [N

'ईती'व चेद् वचनं मंहाऽर्थ

कपि-प्रवीरं मधुराऽर्थम् उक्त्वा ।

श्रोतुं पुनस् तस्य वचो र्यथोक्तं

N] रामेण रम्यं वि-रराम रामा ॥४३॥ [३१

इत्यार्वे रामायणे सुन्दर-काण्डे लंका-पर्वणि हनूमत्समागमे सीता-वाक्यं

नाम द्वात्रिंशः सर्गः ॥३२॥

१. अ-संयुक्तं । २. फ अ-नराः ॥ ३. अ-०णीं भीमां । फ-
०णीभिर्मा । ४. फ-भरतश्चाप्यम० । ५. आ-तत्कृते । ६. प्र-मद्वते ॥ ७. अ-
त्रुटितः पाठः ॥ ८. च-प्रसमिष्यति । रा प्र ब म ल२-शमयिष्यति ॥ ९.
अ-कुद्धं । १०. फ-पतितं । रा-मृतं तं । अ-निहतं ॥ ११. आ-०वृतः ।
१२. फ-अपश्यत्पक्षिवद् । आ-अपक्षपक्ष० । अ-०क्षः कच्चिदाकाशे वि० ।
१३. फ-योत्पतेत् । प्र-चोत्सृजे । अ-नापतेत् ॥ १४. फ अ-इत्येव देवी ।
प्र-इत्येव चे० । १५. म-महार्हम् । १६. फ-यथावदुक्तम् । १७. आ-रामेण
राम । फ-रामार्थमग्र्यं । अ-रामार्थयुक्तं ॥ १८. रा-इत्यार्वे । अ-इत्यार्वे
रामायणे ॥

[बं-३४]= [त्रयस्त्रिंशः सर्गः] [=दा-३६]

एवम् उक्तं: शुभं वाक्यं सीतया मारुताऽऽत्म-जः^१

- १] इदं मधुरया वाचा प्रत्य-उवाच कृताऽञ्जलिः ॥१॥ [N
न तावद् देवि जानीते त्वाम् इह-स्थां स राघवः । [३३पू
२] धक्ष्यते सायकैर्म त्व आशु लंकां प्रति-गते मयि ॥२॥ [N
वि-ष्टम्भयित्वा बाणौघैर् अ-गाधं वरुणाऽऽलयम् ।
३] करिष्यति रिपोर् लंकां प्र-सह्य हत-रात्तसाम् ॥३॥ [३५
१३] त्वाम् एव तु विशालांऽक्षि रामो ध्यायति निश्-श्वसन् ।
स्वप्नु-कामस्य रामस्य निद्रा नैवोप-जायते ॥४॥ [N
१०] न भक्षयति मांसानि न देवि मधु सेवते । [४१पू
शयानः स्थण्डिले शय्यां भक्तम् अश्नाति चोऽष्टमे ॥५॥ [N
११] न च कामान् न सं-रम्भान् न भयान् नाऽर्थ-गर्भतः^२
आ-हारम् आ-हारयते प्राऽऽप्ते काले तथाऽष्टमे ॥६॥ [N
१२] मतिमान् अपि काकुत्स्थो वीरंश्च चोऽपि वि-शेषतः ।
त्वद्-वियोगज-शोकेन वि-ह्वलः(?)च)सम(?)म-पद्यते ॥७॥ [N

१. आ प्र-उक्ता शुभं वाक्यं सीता । २. ल_१-अत आरभ्य सर्ग-
समाप्तिं यावत्तुटितः पाठः । ३. फ-इदं मधुरमारेभे वक्तुं वचनमुत्तमम् ॥
४. फ-वै विजानाति । ५. रा-०केनाशु । प्र ब म ल_२ अ-०कैराशु ॥ ६. प्र ब
म ल_२-पुरी ॥ ७. फ अ-०लाक्षीमनुध्या० । ल_२-०लाक्षीं रामो । ८. फ-
निद्राप्यभिजायते ॥ ९. रा ब म ल_२-इधिमध्वादि नैव च । १०. फ-रात्रि-
नयति सर्वदा । च रा प्र ब म ल_२-नक्तम् ॥ ११. आ-०र्थगृद्धितः । १२. अ-
न कामान् च संरम्भान् इति नो रघुत्तमः ॥ १३. आ-वीर एव । १४. आ
फ-विह्वलः । १५. आ फ प्र-०समद्यत ॥

- १३] न शौर्ये नाऽस्त्र-कौशल्ये नाऽपि ज्ञाने महा-मतिः ।
 संपदं विन्दते देवि^१ त्वद्-गतेनाऽन्तर-आत्मना ॥८॥ [N
 १४] वि-लपन् सततं भीरुः शोचंश्चै^२ बहु-धा भृशम् ।
 जीवितं निन्दते निसं कुले जन्म च सर्वदा^३ ॥९॥ [N
 १५] धिङ् ममाऽस्त्राणि दिव्यानि धिग् वीर्यं धिक् परा-क्रमम् ।^४
 धिग् जन्म मे कुले तेषाम् इक्ष्वाकूणां महाऽऽत्मनाम् ॥१०॥ [N
 १६] यत्र मे रक्षसा भार्या प्राणैर् इष्ट-तमा प्रिया ।
 हृताऽव-मन्यं तृणवत् कृतं मे सर्व-था कुलम् ॥११॥ [N
 १७] नैव दंशान् न मशकान् नाऽन्यांश्चैव^५ सरीसृपान् ।
 राघवोऽपनयेद् गौत्रात् तव नाम-व्रतं चरन् ॥१२॥ [४२
 १८] निसं ध्यान-परो रामो निसं शोर्क^६-परायणः ।
 निसं चिन्तयेते चाऽपि त्वद्-गतेनाऽन्तर-आत्मना ॥१३॥ [४३
 १९] नित्यं निद्रा-वंशो रामः सुप्तोऽपि पुरुषर्षभः ।
 सीतेति मधुरां वाणीं व्या-हरन् स्म वि-बुध्यते ॥१४॥ [४४

१. ब-नापि कौ० । अ-०ल्ये न रात्रौ न च भोजने । फ-नास्त्रशस्त्रे च न गतौ न च भोजने । २. फ-सुखं विन्दति वैदेहि । च अ-०दं संविन्दते । रा ब प्र म ल२-संबुध्यते ॥ ३. आ-शोकञ्च । ४. आ-कृतम् । रा प्र ब म ल२-तथा । ५. अ-निन्दते । ६. फ-धिग्मां शस्त्राणि । रा-धिङ्नामास्त्राणि । ७. अ-नास्ति । ८. आ-धिक् जन्म कुले । फ-धिनिधग्जन्म कुले ॥ ९. फ-प्राणैः प्रियतरा सती । अ-प्राणैरपि गरीयसी । १०. आ-हृता च मन्ये । च-०वमानाच्च तृ० । रा प्र ब म ल२-वमानात् । ११. ल२-तृणवद्धतं ॥ १२. आ-नान्याश्चैव । रा ब म ल२-नान्यांश्च । आ-नान्यांश्चापि । १३. फ च रा प्र ब म ल२-०वो वारयत्यङ्गात् ॥ १४. च-ध्यानप० । रा प्र ब म ल२-जपप० । १५. अ-चिन्तापरश्च ॥ १६. फ-त्वामेव चिन्तयन् । १७. म ल२-सुप्तो हि । १८. फ-प्रतिबुध्यते ॥

२०] दृष्ट्वा फलं वा पुष्पं वा येच्च चाऽन्यत् स्त्रीमनो-हरेरम् ।

बहु-शो हा प्रियेत्य-एवं निःश्वास-बहुलोऽर्ब्वीव । [१५

२१] हा जानकीऽति निश्-श्वस्य वाष्प-पूर्ण-मुखोऽभवत् ॥१५॥^१ [N

त्वाम् एव ध्यायति सदां विशालाऽक्षि स राघवः ।

N] क्षिप्रं प्राऽऽप्स्यसि वैदेहि रामं पद्म-दलेक्षणम् ॥१६॥ [N

स एव नित्यं बहु-शो वि-चिन्त्य

त्वाम् एव सीतेत्य् अभि-भाषमाणः ।

धृत-व्रतो राज-सुतो महाऽऽत्मा

N] तवोप-लम्भाय कृत-प्रयत्नः ॥१७॥ [४६

उदितम् अपि निशामु वीऽऽक्ष्य चन्द्रं

प्रकृति-मुखं चे सु-शीतलांऽशु-जालम् ।

मदन-वश-गतो वि-हाय निद्रां

२२] नयति गिरिं नयनैः शशाऽङ्कुम् अस्तम् ॥१८॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमद्-वाक्यं

नाम त्रैयास्त्रिंशः सर्गः ॥३३॥^{१३}

१. फ-पुष्पं फलं वापि । च रा प्र ब म ल_२-फलं तु पु० । २. आ फ-यद्वा-
न्यस्त्री० । ३. आ-०शोकं प्रियो नित्यं । ४. फ-०बहुलस्तदा । ५. फ-
हा सीतेत्यनवच्छाङ्गि हा ममाद्भुतदर्शने । ६. अ-नास्ति ॥ ७. अ-सततं
ध्याति । ८. आ-क्षिप्रमाप्स्यसि ॥ ९. च रा ब म ल_२-सुखशीत० । प्र-
च सुशीतलोज्ज्वलम् । १०. आ-०ति च न० । ११. ल_२-इति सुन्दरकाण्डे ।
१२. म-षट्त्रिंशः । १३. अ-इत्यार्षे रामायणे सीतासमनुरागवर्णनं नाम सर्गः ॥

[वं-३५]=

[चतुस्त्रिंशः सर्गः]

=[दा-३७]

सीता तद् वचनं श्रुत्वा पूर्ण-चन्द्र-निभाऽऽनना ।

१] हनूमन्तम् उवाचेदं धर्मार्थ-सहितं वचः ॥१॥ [१

अमृतं विष-सम्पृक्तं त्वया वानर भाषितम् ।

२] यच्च च नाऽन्य-मना रामो यच्च च शोकेन बाध्यते ॥२॥ [२

ऐश्वर्ये वा सु-विस्तीर्णे व्य-असने वा सु-दारुणे ।

३] रज्ज्वेव पुरुषो बद्धः कृताऽन्तेनोप-नीयते ॥३॥ [३

विधिर् नूनम् अ-संहार्यः प्राणिनां प्लवगोत्तम ।

४] सौमित्रि मां च रामं च व्य-असैनैः पश्य मोहितान् ॥४॥ [४

शोकस्याऽस्य कदा पारं राघवोऽधि-गमिष्यति ।

५] प्लवमानः परि-श्रान्तो हता(?)नौः सागरे यथा ॥५॥ [५

राक्षसानां क्षयं कृत्वा घातयित्वा च रावणम् ।

६] लंकाम् उन्-मूलितां कृत्वा कदा द्रक्ष्यति मां पतिः ॥६॥ [६

सं वाच्यैः सं-त्वरस्वेति यावद् एव न पूर्यते ।

७] अयं सं-वत्सरः कालस् तावद् हि मम जीवितम् ॥७॥ [७

वर्त्तते दशमो मासो द्वौ तु शेषौ प्लवं-गम् ।

८] रावणेन नृ-शंसेन समर्थोऽयं कृतो मम ॥८॥ [८

९] विभीषणेन च भ्रात्रा मम निर्-यातनं प्रति ।

१०] अनु-नीतः स्वयं तेन न च तां कुरुते मतिम् ॥९॥ [९

१. च ब म-०संस्पृष्टं । रा ल, ल२-संस्पृष्टं । अ-संयुक्तं । २. फ च प्र म ल, ल२-शोकपरायणः ॥ ३. म-०ने । ४. रा ब प्र म ल२-नास्ति ॥ ५. आ-समग्रः । अ-अत्यन्तं । ६. रा प्र ब म ल, ल२-मम वाक्येन । आ-संवत्सरश्चेति ॥ ७. ल, ल२-मासौ । ८. प्र-मासौ । ९. फ-समयो यः ॥ १०. फ-सौम्येन । ११. फ-भ्रात्रा । १२. फ-कृतवान् ॥

मम प्रति-प्रदानं हि^१ रावणस्य न रोचते ।

११] राघवं मार्गते संख्ये मृत्युं-काल-वशं गतः ॥१०॥ [१०

विभीषण-सुता ज्येष्ठा नन्दा नाम महा-कपे ।

१२] तया ममैवम^२ आ-ख्यातं मात्रा प्र-हितया स्वयम् ॥११॥ [११

अ-विन्ध्यो नाम मेधावी विद्वान् राक्षस-पुङ्गवः ।

१३] धृतिमान् शीलवान् वृद्धो रावणस्य सुसं-मर्तः ॥१२॥ [१२

रामात् क्षयम् अनु-प्राप्तं रत्नसां प्रत्य्-अवेदयत् ।

१४] न च तस्याऽपि दुष्टाऽऽत्मा शृणोति वचनं हितम् ॥१३॥ [१३

आ-शंसेमि हरि-श्रेष्ठ क्षिप्रं मां प्राऽऽप्स्यते पतिः^३ ।

१५] अन्तर-आत्मा हि मे शुद्धस् तस्मिंश्च बहवो गुणाः ॥१४॥ [१४

उत्साहः पौरुषं सत्त्वम् आ-नृशंस्यं कृत-ज्ञता ।

१६] वि-क्रमश्च प्र-भावश्च सन्ति वानर राघवे ॥१५॥ [१५

चतुर्दश सहस्राणि राक्षसानां जघान यः^४ ।

१७] जन-स्थाने विना भ्रात्रा शत्रुः कस् तस्य नोद-विजेत् ॥१६॥ [१६

न स शक्यस् तुलयितुं व्य-असंने पुरुषर्षभः^५ ।

१८] अहं तस्याऽनुभाव-ज्ञा शक्येव यथा शची ॥१७॥ [१७

१. फ-०पादनं तस्मै । २. म-संख्यं । ३. फ-मृत्युं का० ॥

४. अ-ज्येष्ठा कन्या नदी नाम विभीषणसुता कपे । ५. फ-ममैतद् ।

६. फ-प्रेषितया ॥ ७. ल_२-अवध्यो । ८. च ब म ल_२-सुसंगतः ।

प्र-वशं गतः ॥ ९. अ-तस्यातिदु० ॥ १०. आ-आशंसेहं । ११. फ-

अ-क्षिप्रमेव्यति राघवः । १२. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-नास्ति ॥ १३.

फ-सः । १४. रा प्र ब म ल_१ ल_२-गण्यते । १५. रा ब म ल_२-०नेन नरर्षभः ।

प्र-वानरर्षभः । १६. फ-नासौ चालयितुं शक्यो धैर्यतः पुरुषर्षभः । ल_१-

विजेतुं न स शक्यस्तु रावणेन नरर्षभः ॥ अ-इत आरभ्य २३-शङ्खलोकं

यावत् पाठो नास्ति ॥

शर-जालांश्चभिः शूरः कपे राम-दिवाकरः ।

[१९] वि-धमिष्यंति स क्षिप्रं तद् रावण-तमो महत् ॥१८॥^३ [१८

इति सं-भाषमाणां तां रामाऽर्थे शोक-कषिताम् ।

[२०] अश्रु-सम्पूर्ण-वदनाम् उवाच हनुमान् कपिः ॥१९॥ [१९

श्रुत्वा मम वचो देवि क्षिप्रम् एष्यति राघवः ।

[N] चमूं वि-कृष्यं महतीं हर्य-ऋक्ष-गण-संकुलाम् ॥२०॥ [२०

तत्र यद्य् अन्तरा मृत्युर् यदि देवाः संहासुराः ।

[N] स्थास्यन्ति युधि रामस्य स तान् अपि वधिष्यति ॥२१॥ [N

तवाऽदर्शन-जेनाऽऽर्थे शोकेन समभि-प्लुतः ।

[N] न शर्म लभते रामः सिंहाऽर्दित इव द्विपः ॥२२॥ [N

दुरं-दरेण च ते' देवि शपे मूल-फलेन वा ।

[N] मलयेन च विन्ध्येन मेरुणा मन्दरेण च ॥२३॥^{११} [N

यथा सु-नयनं वल्लु विम्बोष्ठं चारु-कुण्डलम् ।

[N] क्षिप्रं^{१४} द्रक्ष्यसि रामस्य पूर्ण-चन्द्र-निभाऽऽननम् ॥२४॥ [N^{१५}

[N] क्षिप्रं द्रक्ष्यसि वैदेहि रामं प्र-संवणे गिरौ ।

२४३] शत-क्रतुम् इवाऽऽसीनं नाक-पृष्ठस्य मूर्धनि ॥२५॥ [N

१. आ-रामो दि० । २. ल_१-विजेष्यति । ३. आ-दिधिक्षति
स तु क्षिप्रं रावणः प्रभवत्तमः । च रा प्र ब म ल_२-वधिष्यति स तु क्षिप्रं
रावणं नरपुङ्गवः ॥ ४. आ-संभाषमानान्तु । च रा प्र ब म ल_१ ल_२-
संजल्पमानां तां । ५. रा प्र ल_१-अस्रुसं० । म-अम्बुसं० । ६. आ-द्रक्ष्यति राघवं
७. आ-प्रकृष्य । प्र ब म-विकृष्टां । ल_१ ल_२-प्रकृष्टां ॥ ८. ल_१-वा स्म ।
९. आ-महीसुरा० ॥ १०. च-शपे केशरिणं । ११. रा प्र ब म ल_१ ल_२-
नास्ति ॥ १२. रा ब म-सीते । १३. फ-विम्बोष्ठं चारुकुण्डलमण्डितम् ।
रा ब म-विम्बोष्ठं चा० । १४. फ-मुखं । १५. म ल_१ ल_२-०निभं मुखम् ।
अ-निभानने ॥ १६. आ-प्रश्न० । १७. फ-शक्तुष्यम् ॥

- N] अथवा मोक्षयिष्यामि दुःखाद् आशु सुहृज्-जनान् ।
 पृष्ठम् आ-रोह मे देवि मा भूत कालस्य पर्ययः ॥२६॥ [२१
 २५] त्वय्य अहं पृष्ठ-लीनायां सं-तरिष्यामि सागरम् ।
 २६उ] शक्तिर अस्ति हि मे वोढुं लंकाम अपि स-काननाम् ॥२७॥ [२२
 अहं त्वां वक्र-केशाऽन्ते रामायोऽद्यैव भाविनि ।
 २१] प्राऽऽपयिष्यामि देवेभ्यो हव्यं हुतम् इवाऽनलः ॥२८॥ [२३
 द्रक्ष्यस्य अद्यैव वैदेहि राघवं सह-लक्ष्मणम् ।
 २२] व्यवसाय-समायुक्तं दैव-युक्तेन कर्मणा ॥२९॥ [२४
 त्वद्-दर्शन-कृतोत्साहम् आश्रम-स्थं महा-बलम् ।
 २४] पुरं-दरम् इवाऽऽसीनं नग-राजस्य मूर्द्धनि ॥३०॥ [२५
 पृष्ठम् आ-रोह मे देवि मा वि-शङ्कस्वं शोभने ।
 २५] योगम् अन्व-इच्छ रामेण शशाऽङ्केनेव रोहिणी ॥३१॥ [२६
 N] संत-क्रान्तिर इव चन्द्रेण सूर्येणेव महा-प्रभा ।
 २६पू] मत-पृष्ठम् अधि-रोहस्व तरे शोक-महोऽर्णवम् ॥३२॥ [२७
 न हि मे सम्प्र-यातस्य त्वाम् इतो नयतोऽम्बरे ।
 २७] अनु-गन्तुम् अमी शक्ताः सर्वे लंका-निवासिनः ॥३३॥ [२८

१. फ अ-दुःखार्तामसु० । आ-दुःखाद्वा ससु० । २. रा
 स-पृष्ठमारुह । प्र-क्षिप्रमारोह । ल१ ल२-क्षिप्रमारुह । ३. फ-
 ०लविपर्ययः । ४. च-व्रुटितः पाठः । ५. फ-समासाद्यैव भाविनि । अ-
 ०याद्यैव भाविनि । ६. च रा प्र ब म ल२-व्यवसायमिवासहं । अ-०दैव-
 प्रोक्तेन । ७. ल१-नास्ति ॥ ८. अ-आगमस्थं ॥ ९. प्र ब म ल१-आरुह ।
 १०. च-विशंक सुशोभने । फ अ-विचारय शो० ॥ ११. फ-स्वका० । १२.
 ब ल१ ल२-०णेवातप्रभा । १३. फ-०रुह स्वं । १४. ल१ ल२-रत्न-
 शोकं । आ-रत्नकोशं । १५. अ-स्वां गृहीत्वा वरानने । च-इत आरभ्य
 १६-शश्लोकं यावत् व्रुटितः पाठः । १६. आ-अनुगन्तुं न ते । रा ब प्र
 म ल१ ल२-अनुगन्तुमिमे । अ-अनुगन्तुं गतिम् ॥

- यथैवम् इह सं-प्राप्तम् तथैव हि न संशयः ।
 २८] यास्यामि पश्य वैदेहि त्वाम् उद्यम्य विहार्यसि ॥३४॥ [२९
 अथ चेत् संशयो देवि मम पृष्ठाऽधि-रोहणे ।
 २९] नृ-पक्षिं-मृग-जातीनां कस्य रूपं करोम्य् अहम् ॥३५॥ [N
 मैथिली तु ह्रीरि-श्रेष्ठं भीमं भीम-पराक्रमम् । [३०पृ
 ३०] अब्रवीत् सां शुभं वाक्यं वाक्य-ज्ञा वाक्य-कोविदम् ॥३६॥ [N
 तद् वानर-वचः श्रुत्वा जानकी जल-जेत्तणा । [N
 N] ईषद्-उत्थित-सर्वाऽङ्गी हनूमन्तम् अर्थाऽब्रवीत् ॥३७॥ [३०उ
 हनुमन् दूरम् अध्वानं कथं मां वोढुम् अर्हसि ।
 N] तद् एवं खलु ते मन्ये केषित्वं हरि-यूथ-प ॥३८॥ [३१
 कथम् अल्प-शरीरस्त्वं माम् इतो नेतुम् इच्छसि ।^{१२}
 ३१] सकाशं मानवेन्द्रस्यै भर्तुर् मे पुत्र-गर्भम् ॥३९॥ [३२
 ३२] सीतायाम् तद् वचः श्रुत्वा हनुमान् पुत्रगोत्तमः ।
 चिन्तयामास लक्ष्मीवान् देव्या परि-भवं कृतम् ॥४०॥ [३३
 N] न मे जानाति सत्त्वं प्र-भौवं वैऽसितेक्षणा ।
 ३२उ] तस्मात् पश्यतु वैदेही यद् रूपं परमं मम ॥४१॥ [३४
 N] दर्शयामास वैदेह्याः स्व-रूपम् अरि-मर्दनः । [३५उ

१. फ-यथैवाहमनुप्राप्तस्तथैवाहमसंशयः । २. प्र म ल, ल_२-नयामि ।
 ३. फ रा ब-विहायसा ॥ ४. आ-पृष्ठस्य रोहणे । ५. फ-भूयक्षमृग० । च
 रा-नृयक्षमृग० ॥ ६. फ-हनूमन्तं । ७. अ-अब्रवीच्च ॥ ८. रा-उवाच ह ॥
 ९. फ अ-इच्छसि । १०. प्र ब म ल_२-तदेतत् । ल_१-वृत्तितोऽयं पादः । ११.
 ल_१ अ-कपि त्वदनुवस्थितम् ॥ १२. ल_१-नास्ति । १३. अ-
 मनुजे० । १४. आ-भर्तुः पुत्रगसत्तम । १५. ल_१ ल_२ अ-०जानाति ।
 १६. आ-प्रभावमसि । च प्र ब म-रूपञ्चैव ह्युचिस्मिता । १७. रा प्र ब म ल,
 ल_२-त्वं पश्य वैदेहि ॥ १८. ०पं परम० ।

सं तस्मात् पादपाद् धीमान् आ-प्लुत्यं पुवगोत्तमः ॥४२॥

३३] ततो वद्धितुम् आ-रेभे सीता-प्रत्यय-कारणात् । [३६

विन्ध्य-मन्दर-संकाशो बभौ दीप्ताऽनल-प्रभः ॥४३॥

३४] अग्रतो व्यव-तस्थे सं सीताया वानरर्षभः । [३७

N] हरिः पर्वत-संकाशस् ताम्र-वक्रो महा-बलः ॥४४॥

N] वज्र-दंष्ट्र-नखो भीमो वैदेहीम् इदम् अब्रवीत् । [३८

स-पर्वत-वनोद्देशं साऽद्रि-प्राकार-तोरणाम् ।

३५] लंकाम् अपि स-नागाऽन्वां नेतुं वै शक्तिर् अस्ति मे ॥४५॥ [३९

तद् अव-स्थाप्यतां बुद्धिर् अलं देवि वि-वक्ष्यां ।

३६] वि-शोकं कुरु वैदेहि राघवं सह-लक्ष्मणम् ॥४६॥ [४०

तं दृष्ट्वाऽचल-संकाशम् उवाच जनकाऽऽत्म-जा ।

३७] पद्म-पत्र-विशालाऽक्षी मारुतस्यौरसं सुतम् ॥४७॥ [४१

तव सत्यं (१त्वं) बलं चैव सं-जानामि महा-कपे ।

३८] वायोर् इव गतिं चैव तेजश् चाऽग्नेर् इवाऽद्भुतम् ॥४८॥ [४२

प्राकृतः कः कथं चेमां भुवं आ-गन्तुम् अर्हति ।

३९] उदधेश चाऽप्र-मेयस्य पारं वानर-पुङ्गव ॥४९॥ [४३

जानामि नयने शक्तिं गमने चाऽपि तेऽनघ ।

१. प्र-तत्तस्मात् पादपाच्छी०। फ-तस्माद्देशात्तदाप्लुत्य । रा प्र ब म ल_२-
०त् पादपाच्छीमान् । २. फ-तिपत्य । च ल_१ ल_२-उत्प्लुत्य ॥ ३. रा प्र
ब म ल_१ ल_२-वृद्धत्वमा० । ४. आ-०काशं । ५. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-
व्यवतिष्ठन्त्याः । ६. रा प्र ब म ल_१ ल_२-वानरोत्तमः ॥ ७. फ-दंष्ट्राव-
क्रनखो । च रा प्र ब म ल_१ ल_२-वज्रदंष्ट्राननो । ८. फ-बद्धप्रा० । अ-
साष्टप्राकारगोपुरम् । ९. फ-०नागां च ॥ १०. रा प्र ब म ल_१-बुद्धिर्मम
सागरलङ्घने । ल_२-बुद्धिं म० । फ-०वि दिदक्षया ॥ ११. फ-अ-भूमिमा० ।
१२. फ-अ-गमने । १३. फ-नयितुं मां महाकपे । रा ब म ल_१-
गमनेऽपि च । अ-नयने चापि ।

४०] अवश्यं सम्प्र-धार्य ते' कार्य-सिद्धिर्निर-आमया॥५०॥ [४४

अ-सहं मे कपि-श्रेष्ठं त्वया गन्तुं विहायसा ।

४१] वायु-वेग-सवेगस्य वेगो मां मोहयेत् त्वं ॥५१॥ [४५

अहम् आकाशम् आ-पन्ना ह्य उपर्य-उपरि सागरम् ।

N] प्रै-पतेयं हि ते पृष्ठाद् भयाद् वेगेन गच्छतः ॥५२॥ [४६

पतिता सागरे चाऽहं तिमि-नक्र-झषाऽऽकुले ।

४२] भवेयम् आशु वि-वशा यादसाम् अन्नम् उत्तमम् ॥५३॥ [४७

ततो मां पतितां तत्र हरि-श्रेष्ठ महाऽर्णवे ।

N] भक्षयेयुः प्रति-भयाद् ग्राहाः सागर-वासिनः ॥५४॥ [N

न शक्ष्यामि त्वया गन्तुं सर्व-शत्रु-विनाशन ।

N] कलत्र-वति संदेहस्त्वय्यपि स्याद् अनन्तरम् ॥५५॥ [४८

ह्रियमाणां तुं मां दृष्ट्वा राक्षसो भीम-विक्रमाः ।

N] अनु-गच्छेयुर् आ-दिष्टा रावणेन दुर-आत्मना ॥५६॥ [४९

तैः संम्यग् आ-वृतेः क्रुद्धैः शूल-मुद्गर-पाणिभिः ।

N] भवेस् त्वं संशय-प्राऽऽप्तो मया वीर कलत्र-वान् ॥५७॥ [५०

साऽऽयुधा बहवो व्योम्नि राक्षसाम् त्वं निरा-युधः ।

N] कथं शक्ष्यसि सं-यौतुं मां चैवं परि-रक्षितुम् ॥५८॥ [५१

युध्यमानस्य रक्षोभिस् ततस् तैः क्रूर-कर्मभिः ।

१. फ-०यांश्च । २. च रा प्र ब म ल, ल२-नास्ति ॥ ३. फ-
अशक्यं मे कपिवर । ४. फ-मोहयेद् ध्रुवम् । ५. फ-प्रयाणे वेपनं याता ॥
६. फ-निरालम्बा ह्यनुत्तमम् । ब-०साम्भक्ष्यमुत्तमम् ॥ ७. फ-जलभवा ।
८. फ-शक्यामि । च रा प्र ब म ल, ल२-शक्नोमि । ९. रा प्र ब म
ल, ल२-यातुं ॥ १०. फ-०माणाञ्च । ११. च-०सीर्भी० ।
१२. फ-अ-सम्परिवृतः । म-संपरावृतः । १३. ल२-क्रुद्धः ॥ १४. रा
प्र ब म-शक्नोमि । १५. ल, ल२-मां यातुं । संयतेः पर्यायत्वेन संयते-
रयं प्रयोगो ब्र० । १६. अ-चापि ॥

N] प्रे-पतेयं हि ते' पृष्ठाद् भयाऽऽर्त्ता कपि-सत्तमा ॥५९॥ [५२

अथ रक्षांसि भीमानि महान्ति बलवन्ति च ।

N] कथंचित् सं-पराये त्वां नयेयुः कपि-कुञ्जरै ॥६०॥ [५३

अथवा युध्यमानस्य पतेयं पृष्ठतश्च ते ।

N] पतितां च नयेयुर् मां राक्षसा भीम-विक्रमाः ॥६१॥ [५४

मां वा हरेयुस् त्वत्-पृष्ठात् ते' वि-शसेयुर् अथाऽपि च ।

N] अ-व्यवस्थौ च दृश्येते युद्धे जय-पराजयौ ॥६२॥ [५५

अहं वा यद् वि-पद्येयं रक्षोभिर् अति-पीडितां ।

N] त्वत्-प्रयत्ने हरे-श्रेष्ठ किं भवेद् हि' प्र-योजनम् ॥६३॥ [५६

कामं त्वम् अपि पर्य-आप्तो नि-हन्तुं सर्व-राक्षसान् ।

N] गन्तुं समीपं रामस्य मर्ते-तो ह्रियेत' राघवः ॥६४॥ [५७

माम् आ-दाय हि रक्षांसि नयेयुर् अ-बलां कश्चित् ।'

N] यत्र मां नोऽभि-जानीयुर् हरयो न' च राघवः ॥६५॥ [५८

'मयि जीवति श्रेयः स्याद् राघवस्य महाऽऽत्मनः । [६०पू

N] तस्मिन् इक्ष्वाकु-वंशस्य प्राणाः संक्ता महांऽऽत्मनि ॥६६॥ [N

अ-प्राऽऽप्नुवन् मां काकुत्स्थः प्राणान् अपि परि-त्यजेत् ।

N] रामं नि-पतितं दृष्ट्वा न भवेत् लक्ष्मणो ध्रुवम् ॥६७॥ [N

१. फ-संप० । प्र म ल_१ ल_२-प्रपेतयमहं ॥ २. आ-अभि र० ॥

३. ल_२-जयेयुः । ४. रा ब प्र म ल_१-कपिसत्तमा । ५. आ-विशुल्लस्य ।

६. रा प्र ब म ल_१ ल_२-मां नयेयुस्ते ॥ ७. रा प्र ब

म ल_१ ल_२-हरेयुः । आ फ च-०त्वद्धस्ताद्वि० । ८. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-

विषमेयुर् । फ च-विषमे युध्यतोऽपि वा । ९. ब-नास्ति ॥ १०. फ अ-अभि-

गर्जिता । अ-०वर्जिता । ११. आ-विप्र० ॥ फ अ-तुप्र० । १२. फ-स किं प्रीयेत ।

१। प्र ब-ततो ह्रियेत ॥ १३. फ-अथवा । १४. च-त्रुटितः पाठः । १५. फ-तत्र मां

नावि० । १६. आ-०यः कपि । फ-०यो वापि । १७. अ-नास्ति । १८. आ-मम

जीवितमापन्नं । प्र ब- ल_१ ल_२-मम जीवितमज्ञाय । १९. आ फ च

रा प्र ब-बला । २०. आ-ममात्मनि ॥ २१. आ-०यान् ॥

धर्माऽऽत्मा भ्रातरौ श्रुत्वा वैवस्वत-गतिं गतौ ।

[N] कथं जीवेन् महा-तेजा भरतो भ्रातृ-वत्सलः ॥६८॥ [N]
तेषां प्राण-विपर्यासे किं शेषं स्यान् महाऽऽत्मनाम् ।

[N] शत्रुघ्नस्य महा-बाहोस् तथा राज-कुलस्य च ॥६९॥ [N]
तौ निर्-आशौ ममाऽर्थायै शोक-सन्ताप-कर्षितौ ।

[N] सहै सर्वर्त्त-हैरिभिस् त्यजेतां प्राण-संग्रहम् ॥७०॥ [६१]
एवम् अन्यतराऽभावे मम चेह तैवाऽपि वा ।

[N] अदर्शनं गुणोदके न तेऽहम् पृष्ठम् आ-रुहे ॥७१॥ [N]
तस्य धर्म-प्रधानस्य पत्न्या रामस्य वानर ।

४३] पृष्ठे पुं-नामधेयस्य न युक्तम् अधि-रोहणम् ॥७२॥ [N]
नं युक्तो गात्र-संस्पर्शः पुरुषस्य ममाऽनघ ।

४४] भर्तुः शक्तिं पुरम्-कृत्वा रामाद् अन्यस्य वानर ॥७३॥ १२ [६२]
यद् अहं गात्र-संस्पर्शं रावणस्य बलैर्गता । १३

४५] अन्-ईशौ किं करिष्यामि 'अ'-नाथा वि-वशा ह्य अहम् ७४॥ [६३]
किन्तु रामो दश-ग्रीवम् इह हत्वा स-राक्षसम् । [६४पू

सत्त्व-ज्ञो राक्षसानां च रघु-वंश-विवर्द्धनः ।

४७] इतो युक्तो हि मां नेतुं लक्ष्मणेन समं वि-भुः ॥७५॥ १४ [N]

१. फ-०वशं । अ-०पुरं । २. फ च-वा ॥ ३. आ-०थे ये । ४. अ-
सर्वर्क्षहरिभिः सार्द्धं । ५. च रा प्र ब म ल, ल२-त्यजेथाः ॥ ६. रा प्र ब म
ल, -तव चैव ममापि । अ-तव चेह ममापि । ७. फ-अनेवक्ष्य गु० । ८. ल२-
नास्ति ॥ ९. फ अ-मया ॥ १०. ब ल, ल२-तुष्टिः पाठः । ११. म-तिर-
स्कृत्य । १२. रा प्र ब ल, ल२-नास्ति ॥ १३. आ-वशं । १४. रा प्र ल,
ल२-नास्ति । १५. फ-अनेन । आ-आनीता । १६. अ-विनाथा ।
१७. फ-रक्षसामन्तः । १८. फ-सह प्रभुः । १९. रा प्र ब म ल, ल२-
नास्ति ॥

श्रुतश्च च दृष्टश्च च मेया पैरा-क्रमो

महाऽऽत्मनस् तस्य रणाऽवमर्दिनः ।

न देव-गन्धर्व-भुजङ्ग-राक्षसा

N] भवन्ति रामेण समा हि सं-युगे ॥७६॥ [६५

सैम्-ईक्ष्य तं सं-यति चित्र-कार्मुकं

महा-बलं वासव-तुल्य-विक्रमम् ।

स-लक्ष्मणं को वि-पहेत राघवं

N] हुताऽशनं दीप्तम् इवाऽनिलेरितम् ॥७७॥ [६६

स-लक्ष्मणं राघवम् आजि-वर्द्धनं

कर्कुच्चिनं मत्तम् इव व्यव-स्थितम् ।

सहेत को वानर-मुख्य सं-युगे

N] युगाऽन्त-सूर्य-प्रतिमान् शरान् क्षिपन्(?)म् ७८॥ [६७

'त्वं मे कपि-श्रेष्ठं स-लक्ष्मणं पतिं

स-यूथपं क्षिप्रम् इहोप-पादय ।

चिराय रामं प्रति शोक-कर्षितां

४८] कुरुष्व मां वानर हर्ष-संयुताम् ॥७९॥ [६८

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीता-वैष्णवं

नाम चतुस्त्रिंशः सर्गः ॥३४॥

१. फ-श्रुताश्च दृष्टाश्च । २. प्र ब म ल_१ ल_२-महापराक्रमो । फ-
०या पराक्रमा । ३. रा प्र ब म ल_१ ल_२-०मर्दते ॥ ४. आ-समीक्षितुं । ल_२-
समाहितं । ५. फ अ-संप्रति । ल_२-स्वयंपति । ६. फ-०कार्मुकम् । ७. फ-
आयिसज्जिनं । ८. फ-नवं गजं । अ-कः कुञ्जरं । ९. आ-समाक्षिपन् । फ च
रा प्र ब म ल_१ ल_२-क्षिपन् शरान् ॥ १०. फ-क्षिप्र स्वमेकं हि । ११. फ-
०पूरिताम् ॥ १२. फ-हनुमत्सम्भाषणो । फ रा प्र ब म-सीताहनुमत्संवादो ।
ल_१ ल_२-हनुमत्सीतासम्वादो । १३. ल_१ ल_२-षट्त्रिंशः ॥

[वं-३६]=

[पंचत्रिंशः सर्गः]

=[दा-३८

ततः स कपि-शार्दूलः शाले-ताल-शिलाऽऽयुधः ।

१] सीताम् उवाच तच्छ्रुत्वा वाक्यं वाक्य-विशारदः ॥१॥ [१

अनु-रूपं त्वया देवि भाषितं प्रिये-दर्शने ।

२] सैदृशं स्त्री-स्वभावस्य साध्वीनां नियमस्य च ॥२॥ [२

स्त्रीत्वान् न त्वं समर्था वै सागरं व्यति-वर्तितुम् ।

३] माम् अधि-ष्टाय विस्तीर्णं शत-योजनम् आयतम् ॥३॥ [३

द्वितीयं कारणं यच्च ब्रवीषि प्रिय-दर्शने ।

४] रामाद् अन्यस्य नाऽर्हामि सं-स्पर्शम् इति जानकि ॥४॥ [४

तवैतत् सदृशं वाक्यं पत्न्याम् तस्य महाऽऽत्मनः ।

५] का ह्यन्या त्वाम् ऋते देवि ब्रूयाद् वचनम् ईदृशम् ॥५॥ [५

श्रोष्यतीऽदं स काकुत्स्थः सर्वे निरव-शेष-तैः ।

६] चेष्टितं यत् त्वया देवि भाषितं च ममाऽग्र-तः ॥६॥ [६

कारणैर् बहुभिर देवि राम-प्रिय-चिकीर्षया ।

७] स्नेहात् प्रेस्कन्न-मनसा मयैतत् समुदा-हृतम् ॥७॥ [७

१. प्र म ल, ल_२-साल० । अ-हनुमान्मास्तुतात्मजः । २. फ-
धमार्थसहितं वचः । ३. अ-युक्त० । ४. फ-शुभ० । ५. अ-ईदृशी ॥
६. फ च-हि । ७. च-व्यप० । ८. आ-सागरं शतयोजनम् ॥ ९. फ
अ-क्रमलेक्षणे ॥ १०. रा ब-न चैतत्स० । म-एतत्ते स० । अ-एतत्ते
देवि सदृशं पत्युस् । ११. आ-रामस्य । १२. च ल_१-स्वदृते ब्रूयाद्भवेद् ।
रा म-स्वदृते ब्रूयात्सीते । प्र-स्वामृते ब्रूयात्सीते ॥ १३. प्र-सर्वदा ते
विचेष्टितम् । ल_१-सर्वे सन्तस्तवेष्टितम् । १४. अ-नास्ति । १५. फ-
धन्यं ॥ १६. फ-प्रस्कन्द० । रा म-प्रसन्न० । प्र ब ल_१ ल_२ अ-प्रक्षिन्न० ॥

लंकायां दुष्प्रवेशत्वात् दुस्तरत्वान् महोदधेः ।

N] सामर्थ्याद् आत्मनश् चैतन् मया समुदाहृतम् ॥८॥^१ [८

यदि नोत्सहसे गन्तुं मया सार्द्धम् अ-निन्दिते ।

९] अभि-ज्ञानं प्र-यच्छ त्वं जानीयाद् राघवो हि यत् ॥९॥ [१०

उवाच वचनं चेदं वाष्प-गद्गदिताऽक्षरम् ।

१०] एवम् उक्ता हनुमता सीता सुर-सुतोर्पमा ॥१०॥ [११

इदं श्रेष्ठम् अभि-ज्ञानं ब्रूयाम् तथ्यं मम प्रियम् ।^२

३१] शैलस्य चित्र-कूटस्य पादे पूर्वोत्तरे तदा ॥११॥ [१२

तापसाऽऽश्रम-वासिन्या(?) प्राऽऽर्यं मूल-फलाऽशैने ।

३२] यत् सिद्ध-सम्पत्ते देशे मन्दाकिन्याम् अ-दूरतः ॥१२॥ [१३

तेषूपवन-खण्डेषु नाना-पुष्प-सुगन्धिषु ।

३३] वि-हृत्य सलिल-क्लिन्ना तवाऽङ्गेऽहम् उपाऽऽविशम् ॥१३॥ १४

मनःशिला-मयं भाले तिलकं मे कृतं त्वया ।

३४] तदा दाशरथेस् तावद् एवं चिह्नं ब्रवीमि ते^३ ॥१४॥ [N

१. आ-०यां । २. फ च रा प्र म ल_१ ल_२ अ-चैव मयैतत् सं० ।

३. अतः परमधिकः पाठः—च रा प्र म ल_१ अ-इच्छामि त्वां समानेतुमद्यैव रघुनन्दने । गुरुस्नेहेन भक्त्या च न त्वया समुदाहृतम् ॥ ४. फ-

यातुं । ५. म ल_१ ल_२ अ-प्रतीच्छ । ६. फ-०वो यथा । म-०वो यत् ।

ल_१ ल_२-हि तम् । अ-०वोपि यत् । ७. फ अ-हनुमन्तं सा । रा प्र

ब म ल_१-वचनं मन्दं । ८. आ फ अ-०बुद्धयिता० । ९. आ-सुरतो-

पमा ॥ १०. फ-इदं चैवाप्यभिज्ञानं ब्रूयास्त्वं दयितं मम । ११. ल_१-

पूर्वतरे ॥ १२. रा प्र ब म ल_१ ल_२-प्राप्तं । अ-प्राप्त्य । १३. आ-०फलोदके ।

रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-०फलोदकं । १४. अ-तत् ॥ १५. आ-तस्योपवन-

गुह्येषु । १६. आ-विहिता सलिलक्लिन्ना शचीकेहम् ॥ १७. रा ब म-

एकं । १८. म ल_१ अ-ब्रवीमि मे ।

तुष्यन्तीऽवं प्र-हृष्टेन तदाऽहं लालिता त्वया ।
 N] पर्यायेणैवं मुप्ता च तवाऽङ्गे लक्ष्मणाऽग्र-ज ॥१५॥ [N
 रोहिणं-मांसं-विभक्तं मे वायसैः परि-खादति ।
 ३५] तदाऽहं लोष्टम् उद्यम्य वारयामि स्म वायसम् ॥१६॥ [१६
 रोषयन्न् एवं काको मां तत्रैव परि-पीडयन् ।
 ३६] नै चाऽप्युपाऽऽरमन् मांसं भक्षयन् बलि-भोजनः ॥१७॥ [१६
 उत्-कर्षन्त्याश् च वसनं क्रुद्धायां तस्य पक्षिणः ।
 ३७] कृष्यमाणे च वसने त्वयोपेक्षा कृता मयि ॥१८॥ [१७
 त्वयाऽव-हसिता चाऽहं क्षतात् परम-लज्जिता ।
 ३८] भक्ष्य-मृद्धेन काकेन वि-कृता त्वाम् उपाऽऽगता ॥१९॥ [१८
 आसीनस्य च ते^१ श्रान्तां पुनरुत्सङ्गम् आऽविशम् ।
 ३९] रुदती चे^२ प्र-हृष्टेन त्वयाऽहं लालिता पुनः ॥२०॥ [१९

१. आ म अ-तुष्यतीव । २. अ-त्वयाहं । आ-तदा संला० । ३. अ-पुनः ।
 ४. आ-०नैव । फ अ-०येन प्रमुप्ता । ल_१-खण्डितः पाठः ॥ ५. फ
 म अ-रोही मांसं वि० । ल_१-खण्डितः पाठः । ६. च रा प्र ब ल_२-
 ०से । ७. अ-प्रति० । आ फ-परिखादितः । ८. फ अ-तमहं । प्र-
 तदहं । ९. प्र-वारयामास वायसम् । रा-वारयामि सविस्मयम् । फ अ म-
 वारयामि स्म सर्वशः ॥ १०. फ-रोदयन्नेव । रा-रोषवानिव । प्र ब म-
 रोषवानेव । अ-रोषयत्येव । ११. च रा प्र ब म ल_१ अ-मे । १२.
 च रा ल_१ प्र म अ-०डीयते । ब-पर्यडीयत । १३. फ-तत्त्वाप्यपहरन्मांसं
 प्रसह्य ॥ १४. रा प्र ब म ल_१-०त्याञ्च वसनं क्रुद्धायां । १५. ब प्र म ल_१
 ल_२-अममाणे । अ-आम्यमाणे । १६. रा प्र ब ल_१ ल_२-त्वया प्रहसितं ।
 १७. फ-क्रुद्धा विपरिधावती । ब प्र ल_१-०मतर्जिता । १८. आ-क्षतात् मृ० ।
 फ-भक्ष मृ० । च प्र-भक्ष्यमृद्धेन । रा ब-भक्ष्यहृष्टेन । १९. आ-तुदन्ती ।
 च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-रुदती । २०. फ-०गमम् ॥ २१. आ-विश-
 स्ता । २२. आ-०तीव । २३. अ-त्वया संला० ॥

- वाष्प-पूर्ण-मुखी दीना चक्षुषी परि-मार्जती । [२०पृ
 N] परि-श्रान्ता च मुप्ता च राघवाऽङ्गे सुखं ह्य अहम् ॥२१॥
 पर्यायेण च सुप्तस् त्वं ममाऽङ्गे भरताऽग्र-ज । [२१
 N] ततः सुप्त-विशुद्धां मां तवोत्सङ्गात् समुत्-थिताम् ॥२२॥
 N] वायसः पुनर् आ-गम्य वि-ददार स्तनाऽन्तरे । [२२
 ४१पृ] लक्षितोऽहं त्वया तत्र वायसेन प्र-क्रोपिता ॥२३॥ [२०उ
 आशी-विष इव क्रुद्धः श्वसन् वाक्यम् अभाषंथाः । [२५उ
 नखाऽग्रैः केन ते भीरु स्तनयोर् अन्तरं क्षतम् ।
 N] कः क्रीडति स-रोषेण पंच-वक्त्रेण भोगिना ॥२४॥ [२६
 निर्-ईक्षमाणश् च तौ वायसं तम् अपश्यथाः ।
 N] नखैः स-रुधिरैस् तीक्ष्णैर् माम एवाऽभि-र्मुखं स्थितम् ॥२५॥ २७
 पुत्रः किल स शक्रस्य वायसः पततां वरः ।
 N] धराऽन्तर-गतः शीघ्रः पवनस्य गतौ समः ॥२६॥ [२८
 ततस् तस्मिन् महा-बाहो क्रोध-संरक्त-लोचनः ।
 N] वायसेऽकुरुथाः क्रूरां मतिं मतिमतां वर ॥२७॥ [२९
 ४१उ] तस्योद्-हत्य त्वयेषीका क्षिप्ता च वर-पाणिनां ।
 ४२पृ] ब्रह्मणोऽस्त्रेण सं-धाय स(?सा) प्र-ज्ज्वाल वै तदा ॥२८॥ [३०
 N] चिक्षेपांऽथ प्र-दीप्तां ताम् इषीकां वायसं प्रति । [३१पृ
 ४२उ] अनु-षक्तम् तया काको जगाम वि-विधां गतिम् ।
 खे पतन् स ईमांस् लोकान् भयाद् अनु-चचार ह ॥२९॥ [३२

१. रा प्र ब ल२ अ-०मार्जिता । ल१-०मार्जता ॥ २. प्र-लालिताहं ।
 अ-उपेक्षिताह ॥ ३. आ-स्वसन्वाक्यमभाषित । च-०वाक्यमभाषताः । ४.
 आ-अन्तरे । ५. ल१-नास्ति ॥ ६. फ-तदा वायसमवेक्ष्य च । ७. अ-सरु-
 चिरस्तीक्ष्णैर् । ८. आ अ-०मुखे ॥ ९. आ-वरदपा० । १०. ब म-ब्रह्मणास्त्रे० ॥
 ११. आ-स तां प्रदीप्तां चिक्षेप । १२. फ-तदा । प्र म-त्वया । १३. आ-
 खेऽपतत्स इमं लोकम् ॥

- ४३] यः सं वर्षति पर्जन्ये डीयते पृषतांऽन्तरे ।
 ४४पू] तस्यैषीकां त्वया क्षिप्तौ छायेवांऽन्व-अपतद् द्रुतम् ॥३०॥ [N
 N] सौ पित्रौ च परि-सक्तः सुरैः सर्वैश्च च वायसः ।
 ४४उ] परि-क्रम्य स लोकांस्त्रींस् त्वाम् एव शरणं गतः ॥३१॥ [३३
 N] तं त्वं नि-पतितं भूमौ शरण्यः शरणाऽऽगतम् । [३५पू
 परि-धूर्णं वि-पन्नं च तं त्वम् आ-गतम् उक्तवान् ॥३२॥
 ४५] अ-मोघोऽयम् इषुर्मुक्तः किम् अङ्गं शातयामि ते । [३६
 ४६पू] तेनैकं नयनं त्यक्तं तद् इषीकाऽभ्य-अशातयत् ॥३३॥ [३७पू
 स ते तथा नमस्-कृत्य राज्ञे दशरथाय च ।
 N] त्वया वीर वि-सृष्टः सन् प्रति-पेदे स्वम् आलयम् ॥३४॥ [३८
 ४६उ] मत-कृते काक-मात्रेऽपि ब्राह्मम् अस्त्रम् उद्-ईरितम् ।
 कस्माद् यो मां हरेत् तस्य त्वं क्षमेथा मही-पते ॥३५॥ [३९
 ४७] एवम् अस्त्र-विदां श्रेष्ठः सत्त्व-वान् बल-वान् अपि ।
 ४८पू] किम्-अर्थम् अस्त्रं दिव्यं च न योजयसि राघव ॥३६॥ [४३
 ४९उ] न देवा न च गन्धर्वा नाऽसुरा न मरुद्-गणाः ।
 राघवस्य रणे वेगं शक्ताः सर्वे सम्-आसितुम् ॥३७॥ [४४
 ५०] तस्य वीर्यवतः कश्चिद् यद्य् अस्ति मयि सं-भ्रमः ।
 किं त्वं न सायकैस् तीक्ष्णैः क्षयं नयसि राक्षसान् ॥३८॥ [४५
 ५१] भ्रातुर् आ-देशम् आ-दाय लक्ष्मणो वा परं-तपः ।

१. प्र ब ल_१ ल_२-स्म । २. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-वृहदन्तरे ।
 अ-वृषभान्तरे । ३. फ-०षीकन्त्वया क्षिप्तं । ४. म-छायेवावुगता ज्वलन् ।
 अ-वायुवेगाः पतत्रिणः । ५. प्र ल_२-तदैव । म-शक्तेः ॥ ६. फ-परिडीनो ।
 प्र ब म ल_१ ल_२ अ-परिधूनं । ७. फ-विपन्नश्च । रा प्र ब म ल_१ ल_२
 अ-विषण्णश्च ॥ ८. आ-०काभ्यसांतयन् ॥ ९. ल_१-०मिदं श्रेष्ठं । १०.
 फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-रक्षस्सु ॥ ११. फ च रा प्र ब म ल_१-त्व
 राम । १२. फ-प्रतिसमा० ॥ १३. अ-संग्रहः ॥

कस्य हेतोर् न मां वीरः परि-त्रायेत सु-व्रतः ॥३९॥ [४६
 ५२] यदि तौ पुरुष-व्याघ्रौ वाय्व-अग्नि-सम-तेजसौ ।
 सुराणाम् अपि दुर्-दुर्षौ किम्-अर्थं माम् उपेक्षते ॥४०॥ [४७
 ५३] ममैव दुष्-कृतं किञ्चित् महद् अस्ति न संशयः ।
 समर्थाव् अपि तौ यस्माद् उपेक्षेते परं-तपौ ॥४१॥ [४८
 ५४] स वाच्यो राघवः श्रीमान् पूर्ण-चन्द्र-निभाऽऽननः ।
 प्रणाम-पूर्वं सौहार्दात् समा-गम्य सुहृत्-प्रियः ॥४२॥ [N
 ५५] कुरुष्व त्वं महोत्साहं कृपां मयि नरर्षभ । [४०पू
 ४९पू] आनृ-शंस्यं परो धर्मस त्वत्-त एव श्रुतो मया ॥४३॥ [४१
 जानामि त्वां महोत्साहं महा-सत्त्वं महा-बलम् । [४२पू
 ५६] महेष्वासं महा-प्राज्ञं महा-वेगम् अरि-दमम् ॥४४॥ [N
 अपार-पारम् अ-त्तोभ्यं गाम्भीर्यं सागरोपमम् । [४३
 ५७] कौशल्या लोके गोप्तारं सुषुवे त्वां मनस्विनी ॥४५॥
 ५८पू] तं मद्-अर्थे सुखं पृच्छेः शिरसा चाऽभि-वन्दये ॥४६॥ [५६
 ५९उ] सं-चयं सर्व-रत्नानां प्रियाश् च परमाऽङ्गनाः ।
 ऐर्ष्यं हि विशालायाः पृथिव्या योऽवाऽमन्यता ॥४७॥ [५७

१. च प्र व म ल, ल२-०त्रायति राघवः । रा-०त्रायेत राघवः ।
 अ-०त्रायति सर्वतः ॥ २. च-दुर्धर्षौ किमर्थं मामुपेक्षितः । ३. फ-मन्ये ।
 ४. रा प्र व म ल, यौ द्वौ मामुपेक्षेतां (तां) । फ-तौ यन्मां नावेक्षेते
 सुदुःखितौ ॥ ५. फ-प्रणम्य ॥ ६. फ ल, महासत्त्वं महाबलम् । अ-मयि
 नरेश्वर । ७. फ अ-श्रुतं । ८. च रा प्र व ल, ल२-नास्ति ॥ ९. ल, कुरुष्व ।
 १०. रा प्र व ल, नास्ति । ११. फ-महाबहुं महाप्राज्ञं वेगवन्तमरिन्दमम् ॥
 १२.-अपराजितम् । १३. फ-शोकहर्त्तरं । ब-शोकगुहर्त्तरं । १४. म ल, अ-
 ०वेयं । १५. फ ब म ल, अ-मनस्विनम् ॥ १६. आ-त्वं मदर्थं समापृच्छे ।
 फ अ-तं समर्थे । १७. आ प्र म-०दयन् । ब ल, ०दयम् ॥ १८. आ-
 परमं गताः । फ अ-परमाङ्गणाः । च रा ब-परमं गताः । १९. फ रा अ-
 ०र्थे । २०. फ-च विशालायां पृथिव्यां ॥

६०] पितरं मातरं चोभौ संमान्याऽभि-प्रणम्य च ।

अनुप्र-व्रजितो रामं सु-मित्रा तेन सु-प्रजा ॥४८॥ [५८

६१] अनु-क्रोशेन धर्माऽऽत्मा त्यक्त्वा सुखम् अनु-उत्तमम् ।

अन्व-अगच्छतं काकुत्स्थं भ्रातरं पालयन् वने । [५९

६२] सिंह-स्कन्धो महा-बाहुर मनस्वी प्रिय-दर्शनः ॥४९॥ [६०पू

वृद्धोप-सेवी लक्ष्मी-वान् शक्तश्च चाऽबहु-जल्पकः । [६१पू

६३] राज-पुत्रः प्रियो राज्ञः सैदृशः श्वशुरस्य मे ॥५०॥

मतः प्रिय-तरो नित्यं मम रामस्य लक्ष्मणः । [६२

६४] पितृ-वद् वर्तते रामे मातृ-वद् वर्तते मयि ॥५१॥ [६०उ

ह्रियमाणां तदा वीरो न मां वेत्ति स लक्ष्मणः । [६१उ

६५] योज्यंते धुरि यस्यां तु ताम् उद-वहति धुर्य-वत् ।

६६पू] राम-प्रिये हि सन्न एव वृत्तम् आर्यम् अनु-स्मरन् ॥५२॥ [६३

साऽसुराः सह-गन्धर्वा भुजङ्ग-नर-देवताः ।

N] नि-हन्त्यात् समरे क्रुद्धः किं पुना रावणं रणे ॥५३॥ [N

६६उ] मृदुर दान्तः शुचिर् दक्षः प्रियो रामस्य लक्ष्मणः ।

स मद-वाक्येन कुशलं वक्तव्यो लक्ष्मणस् त्वया ॥५४॥ [६४

६७] अ-प्रमत्तेन काकुत्स्थे भवितव्यं त्वयेति च ॥

१. फ-प्रसाध । २. प्र ब म ल, -नित्यं ॥ ३. फ च-अनुप-
च्छति ॥ ४. म-शान्तश् । ५. रा प्र ब म ल, -सहदेवाधिपस्य च ।
आ-स्वशुरस्य ॥ ६. फ-मत्तो । प्र-संगो । ल, -संगी । च अ-नित्य-
मङ्ग । म-नित्यमङ्गो ॥ ७. प्र ल, -युज्यते । ८. फ-स तामुद्वहते
ध्रुवम् ॥ ९. फ च रा-रामस्नेहावसत्येव । ब ल, -स्नेहावसन्ते च ।
प्र-स्नेहावसन्तेव । च म-स्नेहाद्वसन्तेव ॥ १०. आ-ससुरासुरग-
न्धर्वाः ॥ ११. फ-स ते मद्वचनाद्वाक्यः कुशलं बलवत्तरः । रा प्र ब म-
मद्वाक्यात्कुशलं वाच्यस्त्वया वानरपुङ्गव । ल, -मद्वाचा कुशलं वाच्य-
स्त्वया वानरपुङ्गव ॥

उत्थायोत्थाय वक्तव्यो वचनं लक्षणो मम ॥५५॥ [N
 ६८] कुशलं लक्ष्मणं दृष्ट्वा सु-ग्रीवं च महा-बलम् । [N
 इदं ब्रूयात् तु मे नाथं शूरं रामं पुनः पुनः ॥५६॥ [६६उ
 ६९] जीवितं धारयिष्यामि यावन् मासो भविष्यति ।
 ऊर्द्ध्वं मासान् न जीवेयं ससर्पं एतद् ब्रवीमि ते ॥५७॥ [६७
 ७०] रावणेनोप-सृष्टां मां नि-कृत्य प्राकृताम् इव ।
 त्रातुम् अर्हसि मैज्जन्तीं वराह इव मेदिनीम् ॥५८॥ [६८
 ७१] सीतायाम् तद्वं वचः श्रुत्वा हनुमान् इदम् अब्रवीत् ।
 सर्वं करिष्यते रामो यावद् इच्छसि मैथिलि ॥५९॥ [N
 ७२] यत् तु रामोऽभि-जानीयाद् अभि-ज्ञानम् अ-निन्दिते ।
 प्रीति-सञ्जननं तस्य तत् प्र-दातुम् इर्हाऽर्हसि ॥६०॥ [N
 ७३] सा निर-ईक्ष्य ततः सर्वं वेणुर्द-ग्रथितम् उत्तमम् । [N
 ततो वस्त्र-गतं मुञ्क्ता दिव्यं चूडा-मणिं शुभम् ।
 ७४] प्र-देयो राघवायेति सीता हनुमते ददौ ॥६१॥ [६९
 प्रति-गृह्य ततो वीरो मणिं वेणी-शयं शुभम् ।
 N] अंगुल्यां योजयामास न ह्य अस्य प्राऽभवद् भुजे ॥६२॥ [७०

१. फ अ-वचनात् ॥ २. फ-लक्ष्मणे ॥ ३. फ अ-मासं दशरथा-
 त्मज । ब-० सो गमिष्यति । आ-यावन्मासं भ० । ४. ल१-मासं । ५. आ-
 मत्वं प्रतिश्रुणोति मे ॥ ६. फ-नश्यन्तीं पृथिवीमिव राघवः । अ-पाताले
 पतन्तीमिव मे० ॥ ७. प्र म ल१ अ-तु ॥ ८. फ-० तुं ममार्हसि । ९. च
 रा प्र ब म ल१ ल२ अ-वेणीप्र० । १०. फ च रा प्र ब म ल१ ल२ अ-
 वेणीं मुक्त्वा ददौ तस्मै । ११. फ-चूडामणिरत्नं हनुमते ॥ १२. फ-
 प्रदेवं । १३. फ च रा प्र ब-सुरसुतोपमा । १४. म-नास्ति ॥

७५पू] मणि-रत्नं कपि-वरः सम्प्र-गृह्णाऽभि-वाद्य च । [७१पू

N] आचार्यम् इव शिष्यो हि वि-नीतवद् उप-स्थितः ॥६३॥ [N

७६पू] आ-पृच्छामीऽहं ते देवि नोत्कण्ठां कर्तुम् अर्हसि । * [N

७५उ] सीतां प्र-दत्तिणं कृत्वा पार्श्व-तः प्राऽर्जलिः स्थितः ६४॥ [७१उ

हर्षेण महताऽऽविष्टः सीता-दर्शन-जेन सः ।

७६] हृदयेन गतो रामं शरीरेण त्वं अधि-ष्ठितः ॥६५॥ [७२

मणि-वरम् उप-गृह्य तं मर्हाऽहं

जनक-नृपाऽऽत्म-जया धृतं प्र-भावात् ।

दुमं एवं पवनाऽवधूत-मूर्तिर

७७] हृषित-तनुर हनुमांस् तदा बभूव' ॥६६॥ [७३

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे मणि-प्रेदानो

नाम पञ्चत्रिंशः सर्गः ॥३५॥

१. फ-स संगृ० । २. फ-विनीतमिदमब्रवीत् ॥ ३. फ-०मि हि ।
४. रा प्र ब म ल, -तास्ति । ५. आ-प्रदक्षिणीकृत्वा । ६. आ-प्राश्रयति० ॥
७. आ-०रे तु धिष्ठितः ॥ ८. रा प्र ब म ल, -वराहं । ९. आ-प्रय-
त्तात् । १०. आ-गिरिवरप० । ११. फ-श्रुधिततनुर्हनुमान् बभूव । रा प्र
ब म ल, -हृषिततनुर्हनुमान् बभूव सद्यः । अ-हृषितवपुर्हनुमांस्तदा
बभूव ॥ १२. फ-०प्रदानिको । च रा प्र म ल, ल, -०नं ॥

[वं-N]= [षट्त्रिंशः सर्गः] =[दा-३९]

मणिं दत्त्वा ततः सीता वानरं वाक्यम् अब्रवीत् ।
 अभि-ज्ञातम् अभि-ज्ञानम् एतद् रामस्य तत्त्व-तः॥१॥ [१]
 मणिं तु रामो दृष्ट्वैव त्रयाणां सं-स्मरिष्यति ।
 वीरो जनन्या मम च राज्ञो दश-रथस्य च ॥२॥ [२]
 सै भूयश् च महोत्साहो देशितौ हरि-सत्तम ।
 अस्मिन् कार्य-समारम्भे चिन्तयेद् उत्तरोत्तरम् ॥३॥ [३]
 त्वम् अस्मिन् कार्य-संयोगे प्रमाणं हरि-यूथप ।
 तैव-तद् वि-चिन्तयेत् यन् मे दुःख-क्षय-करं भवेत् ॥४॥ [४]
 सै तथेति प्रति-ज्ञाय मारुतिर् भीम-विक्रमः ।
 शिरसा वन्द्य वैदेहीं गमनायोप-चक्रमे ॥५॥ [५]
 ज्ञात्वा सम्प्र-स्थितं वीरं वानरं मारुताऽऽत्म-जम् ।
 वाष्प-पीडितया वाचा मैथिली वाक्यम् अब्रवीत् ॥६॥ [६]
 कौशल्यं हनुमन् ब्रूयाः संहितौ राम-लक्ष्मणौ । [७]
 सु-ग्रीवं च सैहाऽमात्यं वृद्धान् सर्वैश् चै वानरान् ॥७॥ [८पू]

१. आ अ-अनु०। २. अ-निश्चयं ॥ ३. फ-सम्भूय स्वयमुत्साहाच्चोदितो ।
 च स प्र म ल, ल२-मम यश्च म०। ब-स महोत्साहो नोदितो ह०।
 ४. आ-०सत्तमः । अ-वानरोत्तम ॥ ५. फ अ-०नियोगे । ६. फ-तत्तु चिन्तय
 यन्मे । च ब म ल२ अ-तत्तच्चिन्तय यद्यन्मे । रा ल२-ततश्चिन्तय
 यद्यन्मे । ७. प्र-तत्तच्चिन्तय यद्यन्मे न तु दुःखतरम्भवेत् ॥ ८. रा प्र ब म ल,
 ल२-तत् । ९. आ-परि० । १०. रा-मैथिली ॥ ११. फ अ-देवी ॥ १२. फ
 च प्र म ल, -०मद् । १३. प्र ब म ल, ल२-सह तौ । १४. रा प्र ब म
 ल, ल२-महात्मानं । १५. फ-सर्वान् स ॥

जीवन्तीं मां यथा रामः सं-भावयति वीर्यवानं ।
 तथा स हनुमन् वाच्यो वाचा धर्मम् अवाऽऽप्नुहि ॥८॥ [१०
 नित्यम् उत्साह-युक्तस्य वाचं श्रुत्वा मयेरिताम् ।
 वैर्दिष्यते दाशरथेः पौरुषं मद्-अवाऽऽप्तये ॥९॥ [११
 स हि मे त्वत्-समायुक्तो वाचं श्रुत्वा तु राघवः ।
 पराक्रम-विधिं वीरो विधि-वत् संवि-धास्यति ॥१०॥ [१२
 सीतायाम् तद् वचः श्रुत्वा हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ।
 शिरस्य् अञ्जलिम् आ-धाय वाक्यम् उत्तरम् अब्रवीत् ११ [१३
 क्षिप्रम् एष्यति काकुत्स्थो हर्य-ऋक्ष-प्रवरैर् दृढः ।
 यस्मै युधि वि-जित्याऽरिं शोकं चैव्यप-नेष्यति ॥१२॥ [१४
 न हि^१ पश्यामि मर्त्येषु नाऽमरेष्व् असुरेष्व् अपि ।
 यस्मै तस्योद्-वर्मतो बाणान् स्थातुम् उत्सहतेऽग्र-तः ॥१३॥ [१५
 अर्घ्य् अर्कम् अपि पर्जन्यम् अपि वैवस्वतं यमम् ।
 स 'चे'^२ सोढुं रणे शक्तस् तव हेतोर् विशेष-तः ॥१४॥ [१६
 स हि^३ सागर-पर्यन्तां महीं शासितुम् अर्हति ।
 त्वन्-निमित्तं हि रामस्य जयो जनक-नन्दिनि ॥१५॥ [१७

१. फ अ-कीर्तिमान् । २. आ-स त्वया । फ-त्वया स । अ-तत्त्वया ।
 ३. प्र ब म ल, ल_२-युक्तः स । ४. च प्र ब म ल, ल_२-वाक्यं । अ-
 श्रुत्वेव राघवः । ५. ल, -विविच्यते । प्र ब म ल, -दाशरथिः । ७. अ-
 नास्ति ॥ ८. च रा प्र ब म ल, ल_२-तत्समायुक्तं वचः । ९. फ
 अ-नास्ति ॥ १०. फ-सीतामाश्वासयामास पुनश्चैनामथाब्रवीत् ॥ ११. फ-
 प्रवलैर् । १२. आ-०त्वारि । १३. फ-व्यपनुदिष्यति ॥ १४. ब म-तं ।
 १५. ल, ल_२-सत्त्वेषु । १६. फ रा अ-वा सुरेष्वसु० । १७. फ-कस्तस्य
 सृजतो । रा प्र ब म ल, ल_२-यस्तस्योद्ग्रहतो ॥ १८. च-यथार्कम् । आ-
 यः कर्तुम् । प्र ब म ल, ल_२-अथार्कम् । १९. च रा प्र ब म ल, ल_२-
 विलोडं । अ-हि । २०. फ-विलासिनि ॥ २१. आ-व स ॥

तस्य तद् वचनं सम्यक् सा श्रुत्वा तु सु-भाषितम् ।
 जानकी बहु-मान्यैर्वै वानरं वाक्यम् अब्रवीत् ॥१६॥ [१८
 ततस् तं प्र-स्थितं सीता वीऽऽत्तमाणा पुनः पुनः ।
 भर्तुः स्नेहाऽन्वितं भर्तुः सौहृदाद् अन्व-अमानयत् ॥१७॥ [१९
 यदि वा मन्यसे तावद् वसैकाऽहम् अरि-दम् ।
 अस्मिन् सुसं-वृते देशे वि-श्रान्तः श्वो गमिष्यसि ॥१८॥ [२०
 मम चैवाऽल्प-भाग्यायाः सान्निध्यात् तव धीमतेः ।
 शोकस्याऽस्य वि-पारस्य मुहूर्त्तं स्याद् अपि क्षयः ॥१९॥ [२१
 गते हि हरि-शार्दूल पुनर् आ-वृत्तये त्वयि ।
 प्राणानाम् ईहं सन्देहो मम स्यान् नास्ति सं-शयः ॥२०॥ [२२
 तव वाऽदर्शनं चाऽपि भूयो मां परि-तापयेत् ।
 दुःखं दुःख-परं भूतां दुर्-मनस्कां ह्य अ-भोगिनीम् ॥२१॥ [२३
 अयं च वीरं सन्देहम् तिष्ठतीऽव ममाऽग्र-तः ।
 सु-महेत्सु सहायेषु हर्य-ऋक्षेषु हरीऽऽश्वर ॥२२॥ [२४

१. फ-श्रुत्वा सम्यक् शान्तवभाषितम् । अ-श्रुत्वा सम्यक् सर्वभा-
 षितम् ॥ २. फ अ ल, ल२-०मन्यैव । ३. फ अ-मैथिली ॥ ४. प्र ल, -
 तत्रस्थं । अ-ततस्त । ५. फ-वीक्ष्यमाना । च रा प्र ब ल, -वक्ष्यमाणं । ६. अ-
 समन्ततः । ७. फ-भर्तुस्ने० । ८. ब-वाक्यं सौहार्दादिदमब्रवीत् । ९. अ-
 भर्तुस्नेहादिदं वाक्यं वक्तुं सौहार्दस्मिन्प्रचक्रमे । आ-भर्तुः स्नेहादिदं वाक्यं
 सौहार्दादथ मानयत् । म-भर्तुः स्नेहाद्वितं वाक्यं सौहार्दादिदमब्रवीत् ॥ १०. फ-
 तात वसेः कामम् । ११. आ-कस्मिंश्चित्संवृते । १२. फ-वीर्यवन् ॥ १३. अ-
 अपि । १४. अ-ममास्ति च न । म-मम नास्थत्र ॥ १५. रा प्र ब ल, ल२-
 नास्ति ॥ १६. अ-तवादर्शनं वापि । फ-वादर्शनं वापि । म-वादर्शनं वीर ।
 १७. फ-दुःखात् । १८. फ-०भूतामनायां मन्दभा० । १९. रा प्र ब ल, ल२-
 नास्ति । २०. रा प्र ब म-तु वी० । ल, वीर्यं च । ल२-वीरेह । २१. आ रा
 प्र स ल, ल२-सुमहांस्तत्सहायेषु । २२. आ-०श्वरः । फ-०श्वरा ॥

कथं नुं खलु दुष्-पारं तरिष्यन्ति महोदधिम् ।
तानि हर्ष-ऋक्ष-सैन्यानि तौ वा नर-वराऽऽत्म-जौ ॥२३॥ [२५
त्रयाणाम् एव भूतानां सागरस्याऽपि लङ्घने ।
शक्तिः स्याद् वैनतेयस्य तव वा मारुतस्य वा ॥२४॥ [२६
तद् अस्मिन् कार्य-संयोगे वीर वै दुरति-क्रमे ।
किं पश्यसि समा-धानं त्वं हि कार्य-विदां वर ॥२५॥ [२७
कामम् अस्य त्वम् एवैकः कार्यस्य परि-साधने ।
पर्य-आप्तः पर-वीर-घ्नः जगद्-अर्थ-फलोदयः ॥२६॥ [२८
बलैः समस्तैर् यदि मां वि-जिस्व तुं दशाऽऽननम् ।
वि-जंयी स्व-पुरं रामो नयेत् तत् स्याद् यशस्-करम् ॥२७॥ [२९
यथाऽहं तस्य वीरस्य वञ्चयित्वा हृता बलात् ।
रक्षसा तद्-भयाद् एव तथा नाऽर्हति राघवः ॥२८॥ [N
बलैस् तु सं-कुलां कृत्वा लंकां पर-बलाऽर्दनः ।
मां नयेद् यदि काकुत्स्थस्यै तस्य तत् सद्दृशं भवेत् ॥२९॥ [३०
तद् यथा तस्य वि-क्रान्तम् अनु-रूपं महाऽऽत्मनः ।
भवेद् आहव-शूरस्य तथा त्वम् उप-पादय ॥३०॥ [३१
तद्-अर्थोप-हितं वाक्यं प्र-श्रितं हेतु-संमतम् ।

१. फ अ-हि ॥ २. रा प्र ब म ल, ल-अपि । ३. फ-०स्वात्य ।
४. फ च-मारुतात्मज । ५. रा प्र ल, ल-नास्ति । ब-बुद्धिः पाठः ।
६. आ-तस्मिन् कार्यविनियोगे । ७. फ-वरः । ८. रा प्र ब ल, ल-नास्ति ॥
९. फ च रा-०घ्न यशस्यस्तु फ० । रा ब ल, ल-अ-०घ्न यशस्यस्ते फ० । प्र म-
०घ्नः शस्यते यः फ० ॥ १०. फ-विजित्य च पुरे । रा प्र ब म ल, ल-
विनिर्जित्य । ११. आ-स्वे पुरे । ब-सुपुरं ॥ म ल, ल-अ-स्व पुरं । १२. आ-
काकुत्स्थस्तत्र । प्र म ल, ल-काकुत्स्थस्तत्तस्य ॥ १३. अ-तच्छ्रुत्वापसृतं ।
१४. आ फ रा ब-प्रसृतं । प्र-प्रसृतं । अ-संमतं । १५. फ-०संहितम् ।
रा प्र ब म ल, ल-०संमितम् । अ-संयुतम् ।

नि-शम्य हनुमान् देव्यां वाक्यम् उत्तमम् अब्रवीत् ॥३१॥ [३२
 क्षिप्रम् एष्यति वैदेहि हर्य-ऋक्ष-प्लवगैर् दृतः ।^१
 सु-ग्रीवः सत्त्व-सम्पन्नस् तैवाऽर्थे कृत-निश्चयः ॥३२॥ [३३
 स वानर-सहस्राणां कोटिभिर् अभिसं-वृतः ।
 क्षिप्रम् एष्यति वैदेहि राक्षसानां नि-षूदनः ॥३३॥ [३४
 तस्य विक्रम-सम्पन्नाः सत्त्व-वन्तो महा-बलाः ।
 मनः-सङ्कल्प-सम्पाता नि-देशे हरयः स्थिताः ॥३४॥ [३५
 येषां नोपरि नाऽधस्तान् न तिर्यक् सज्जते गतिः ।
 न च कर्मसु सीदन्ति महत्स्व अभित-तेजसः ॥३५॥ [३६
 र्ध-संवृतैर् महोत्साहैः स-सागर-धराधरा ।
 कृत-प्रदक्षिणां भूमिर् वायु-वेगाऽनु-सारिभिः ॥३६॥ [३७
 मद-विशिष्टाश् च तुल्याश् च सन्ति तत्र वनौकसः ।
 मत-तः प्रत्य-अवरः कश्चिन् नास्ति सुग्रीव-सन्निधौ ३७॥ [३८
 अहं तावद् इह प्राऽऽप्तः किं पुनस् ते महा-बलाः ।
 न हि प्र-कृष्टाः प्रेष्यन्ते प्रेष्यन्ते हीऽतरे जेनाः ॥३८॥ [३९
 तद् अलं परि-तापेन देवि मन्युर् अपैतु ते ।
 एकोत्-पातेन ते लंकाम् एष्यन्ति हरि-पुङ्गवाः ॥३९॥ [४०
 मम पृष्ठ-गतौ तौ तु^२ चन्द्र-सूर्याव् इवोदितौ ।

१. फ-शेषं । अ-सर्वं ॥ २. रा प्र ब म ल_१ ल_२-नास्ति । ३. प्र ब
 ल_१ ल_२-स्वदर्थे ॥ ४. फ-०कः । ५. अ-०सम्पन्नौ वीर्यवन्तौ । ६. प्र म ल_१
 ल_२ अ-०सम्पन्ना । ७. रा प्र ब म ल_१ ल_२-०विक्रमाः ॥ ८. फ-असं-
 वृतैर् । रा प्र ब म ल_१ ल_२-असंवृतैर् । अ-संसंवृतम० । ९. फ-
 ०परावरैः । च-०रधराम्बरा । रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-०रवनाम्बरा । १०. फ रा
 प्र ब म ल_१ ल_२-प्रदक्षिणीकृता । ११. फ-भूमिः सर्वमार्गानु० । अ-
 भूमिर्वायुमार्गानु० । १२. फ-हीनतेजसः ॥ १३. फ-च ।

त्वत्-सकाशं महा-सत्त्वौ राज-पुत्राव् इहेष्यतेः ॥४०॥ [४१
 तौ च वीरौ नर-वरौ सहितौ राम-लक्ष्मणौ ।
 आ-गम्य नगरीं लंकां सायकैर् वि-धमिष्यतः ॥४१॥^१ [४२
 स-गणं रावणं हत्वा राघवो रघु-नन्दनः ।
 त्वाम् आ-दाय वराऽऽरोहे स्वां पुरीं प्रति-यास्यति ॥४२॥ [४३
 तद् आ-श्वसिहि भद्रं ते भव त्वं काल-कांक्षिणी ।
 अ-चिराद् द्रक्ष्यसे रामं ज्वलन्तम् इव भास्करम् ॥४३॥ [४४
 नि-हते राक्षसेन्द्रे तु स-पुत्राऽमात्य-बान्धवैः ।
 त्वं सम्-एष्यसि रामेण शशाऽङ्केनेव रोहिणी ॥४४॥^२ [४५
 क्षिप्रम् एष्यसि वैदेहि पारं शोकस्य मैथिलि ।
 क्षिप्रं द्रक्ष्यसि रामेण नि-हतं रावणं रणे ॥४५॥ [४६
 एवम् आ-श्वास्य वैदेहीं हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ।
 गमनाय मतिं कृत्वा वैदेहीम् इदम् अब्रवीत् ॥४६॥ [४७
 तम् अरि-^३ध्नं मेहाऽऽत्मानं क्षिप्रं द्रक्ष्यसि राघवम् ।
 लक्ष्मणं सह-सुग्रीवं लंका-द्वारम् उप-स्थितम् ॥^४४७॥ [४८
 नख-दंष्ट्राऽऽयुधान् भीमान् सिंह-शार्दूल-विक्रमान् ।
 वानरेन्द्रान् महेन्द्राऽऽभान् क्षिप्रं द्रक्ष्यसि सं-गतान् ४८^५ [४९
 शैलाऽम्बुद-निकाशानां लंका-मलय-सानुषु ।

१. अ-नरसिंहविहायतः । आ-इहेष्यतः । २. ब म ल_१-०त्य ।
 ३. अ-नास्ति ॥ ४. अ-पुरं । ५. अ-न चिराद् द्रक्ष्यसे रामं तपन्तम् । फ-
 द्रक्ष्यसे पतिं तपन्तम् ॥ ६. आ-सपुत्रामित्रबान्धवैः । ७. अ-नास्ति । ८. फ-क्षिप्रं
 त्वं देवि शोकस्य पारं यास्यसि मैथिलि । अ-नास्ति । ९. अ-त्वं समेष्यसि ॥
 १०. फ-वैदेही पुनरब्रवीत् ॥ ११. आ-तमविघ्नं । १२. रा प्र ब म ल_१ ल_२-
 महाभागं । १३. फ म अ-च ससुग्रीवं । १४. रा-नास्ति ॥ १५. अ-
 नखदन्ताः । १६. आ-वानरान्वारेन्द्राभान् ।

नदतां हरि-मुख्यानाम् आर्ये श्रोष्यसि नि-स्वनम् ॥ ४९ ॥ [५०

स हि मर्मसु घोरेण ताडितो मन्मथेषुणा ।

न शर्म लभते रामः सिंहाऽर्दित इव द्विपः ॥ ५० ॥ [५१

मा शुचो देवि शोकाऽऽर्त्ते मा भूत ते मनसि क्लमः ।^१

शचीऽवेन्द्रेण सीते त्वं भर्त्रा नाथवती ह्यं असि ॥ ५१ ॥ [५२

को वि-शिष्टस् तु रामेण सौमित्रिणाऽपि कः समः ।

अग्नि-मारुत-कल्पौ तौ भ्रातरौ तव संश्रयौ ॥ ५२ ॥ [५३

नाऽस्मिन् चिरं वंत्स्यसि देवि देशे

रक्षो-गणैर् अघ्य-उषितेऽति-रौद्रे ।

न ते चिराद् आ-गमनं प्रियस्य

क्षमस्व तत्-सङ्गम-काल-मात्रम् ॥ ५३ ॥ [५४

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीताप्रत्याश्वासनं

नाम षट्त्रिंशः सर्गः ॥ ३६ ॥

१. फ-नर्दतां हरिमुख्यानामार्ये यूथान्यनेकशः ॥ २. आ-धर्मसु
बोरेषु ॥ ३. फ-मा शोच देवि मानार्हे त्यज शोकमनिन्दिते । अ-मा शोच
देव्यशोका मा भूत्ते मनसि क्लमः । ४. आ-वाशिनी श्रीरिवेन्द्रेण । फ-श्रीमता
श्रीरिवेन्द्रेण । अ-सज्जिनी श्रीरिवेन्द्रेण । ५. फ-शची ॥ ६. ब म ल, ल-
विशिष्टो हि । ७. आ-सौमित्रेर्वापि । ब म ल, ल-को वा सौमित्रिणा समः ।
८. आ-तु । ९. रा-भ्रातरावपि संश्रयौ । फ-भ्रातरौ नाऽत्र संशयः ॥
१०. रा-वंत्स्यसि । ११. ल, अ-द्वित्रिंशः ॥

[बं—३७] = [सप्तत्रिंशः सर्गः] = [दा—४०]

एवम् उक्ता तु हनुमता प्रियं वाक्यं मनो-हरम् ।

१] उवाचाऽऽत्म-हितं सीता गमिष्यन्तं पुवं-गमम् ॥१॥ [१

त्वां दृष्ट्वा प्रिय-वक्तारं प्रे-दृष्यामि पुवं-गम ।

२] अर्थ-सञ्जातै-सस्येव प्राऽऽप्य दृष्टिं वसुं-धरा ॥२॥ [२

पुमांसं राघवाद् अन्यं गात्रैर् मति-मतां वर ।

३] न स्पृशेयं स-क्रामाऽहं व्रतम् एतत् परमं मम ॥३॥ [३

अभि-ज्ञानं तु रामाय दद्यात् त्वं हरि-पुङ्गव ।

४] क्षिमाप् इषीकां कौकाय कोपाद् एकाऽङ्ग-नाशिनीम् ॥४॥ [४

मनःशिलायाम् तिलको गण्ड-पार्श्वे नि-वेशितः ।

५] त्वया प्र-दृष्टेन मम तत् पुनः स्मर्तुम् अर्हसि ॥५॥ [५

स वीर्यवान् हृतां सीतां कथं त्वं समुपेक्षसे ।

६] वसन्तीं रक्षसां मध्ये महेन्द्र-वरुणोपमः ॥६॥ [६

७] एष चूडा-मणिर दिव्यो मया सुपरि-रक्षितः ।

एनं दृष्ट्वा प्र-दृष्यामि व्य-असने त्वाम् इवाऽनघ ॥७॥ [७

८] एष निर्-यातितः सौम्यं मयां ते वारि-सम्भवः ।

N] अतः परं न शैक्ष्यामि जीवितुं शोक-कर्षितो ॥८॥ [८

अ-सह्यानि च दुःखानि वाचश्च हृदय-च्छिदैः ।

१. फ-नोरमम् । व प्र ल, ल-वाक्यमनुत्तमम् ॥ २. फ-गमिष्यामि परं सुदम् । ३. ल-अवस० । रा-०सस्येपि ॥ ४. आ-रामस्य । ५. आ अ-क्राक-स्य । ६. अ-०नाशिनः ॥ ७. व प्र ल, ल-०देशे । ८. फ-हि तां । च अ-हि मां । रा प्र ब म ल, ल-इमां ॥ ९. फ-परं ॥ १०. प्र म ल, ल-श्रीमान् मया । फ-सौम्य मयि । ११. रा व ल, ल-शक्यामि । १२. आ-०कालसा ॥ १२. रा प्र ब ल, ल-०स्थिताः ।

- १०] राक्षसीनां सु-घोराणां त्वत्-कृते मर्षयाम्य् अहम् ॥९॥ [९
 धारयिष्यामि मासं तु जीवितं शत्रु-सूदन ।
 ९] ऊर्ध्वं मासान् न जीवेयं त्वया हीना नृपाऽऽत्म-जः ॥१०॥ [१०
 घोरो राक्षस-राजोऽयं दुष्टश्च न सुखं च मे ।^१
 ११] त्वां च श्रुत्वा वि-लम्बन्तं न जीवेयम् अहं क्षणम् ॥११॥ [११
 वैदेह्या वचनं श्रुत्वा करुणं चारुं भाषितम् ।^२
 N] अथाऽब्रवीन् महा-तेजा हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ॥१२॥ [१२
 त्वच्छोकाऽभि-मुखो रामो देवि सत्येन ते श्लेषे ।
 N] राम-दुःखाऽभि-भूतश्च लक्ष्मणः परि-तप्यते ॥१३॥ [१३
 ईष्टा कथञ्चिद् भवती न कालः परि-शोचितुम् ।
 N] 'इदं मुहूर्त्तं दुःखानाम् अन्तं गच्छसि भौमिनि ॥१४॥ [१४
 ताव् उभौ पुरुष-व्याघ्रौ राज-पुत्राव् अ-निन्दितौ ।^३
 N] त्वद्-दर्शन-कृतोत्साहौ लंकां भस्मी-करिष्यतः ॥१५॥ [१५
 सै हत्वा समरे शूरो रावणं सह-राक्षसम् ।^४
 N] राघवस् त्वां विशालाऽक्षि स्वां पुरीं प्राऽऽपयिष्यति १६॥ [१६
 यैव तुं रामोऽभि-जानीयाद् अभि-ज्ञानम् अ-निन्दिते ।

१. फ-राक्षसानां ॥ २. रा प्र ब म ल_१ ल_२-नर्षभ ॥ ३. प्र
 ब म ल_१ ल_२-राजश्च । ४. फ-घोरं राक्षसराजानमाक्रमस्व रणे जय ।
 ५. आ-विपद्यन्तं ॥ ६. फ-साधु भा० । ७. अ-वैदेह्या करुणं श्रुत्वा वचनं
 साधुभाषितम् ॥ ८. फ-भिहवा । ९. फ-रामशोकाभि० ॥ १०. आ-
 दृष्ट्वा कथञ्चिद्भवती । ११. फ रा-इमस्सुहृत्तं । ल_१ ल_२-इदं मुहूर्त्तं ।
 अ-इदं मुहूर्त्तत् । १२. रा ल_१ ल_२-गच्छामि । १३. फ-भाविति ॥ १४.
 ल_२-त्रावरिन्दमौ । १५. ल_१-नास्ति । १६. फ अ-हत्वा तु० ।
 प्र ब म ल_१-हत्वा तं । १७. फ अ ब-वान्धवम् । १८. ल_२-नास्ति ।
 १९. अ-राघवः सुवि० । ब ल_१ ल_२-त्वां विशालाक्षी । २०. ल_२-यातुं ॥

- N] प्रीति-सञ्जननं तस्य भूयस् त्वं दातुम् अर्हसि ॥१७॥ [१७
साऽब्रवीद् दत्तम् एतत् ते मयाऽभि-ज्ञानम् उत्तमम् । [१८पू
N] वेणी-शोभा-करं दिव्यं मणि-रत्नं पुवं-गम ॥१८॥ [N
एतद् एव हि रामस्य दृष्ट्वा केश-विभूषणम् ।
N] श्रद्धेयं हनुमन् वाक्यं तव वीरं भाविष्यति ॥१९॥ [१८उ
एवम् उक्तस् तु हनुमान् वैदेह्या मारुताऽऽत्म-जः ।
२६] पादाऽभि-वन्दनं चक्रे वि-नीतो हरि-पुङ्गवः ॥२०॥^३ [N
गृहीत्वो त्वं मणिं हृष्टः श्रीमांसं तत् पुवगोत्तमः ।
N] शिरसा बन्ध वैदेहीं गमनायोप-चक्रमे ॥२१॥ [१९
N] तम उत्पार्त-कृतोत्साहम् अवेक्ष्य हरि-पुङ्गवम् ।
२२उ] वर्द्धमानं महा-वेगम् उवाच जनकाऽऽत्म-जा ॥२२॥
अश्रु-पूर्ण-मुखी वाक्यम् उवाच कपि-सत्तमम् । [२०
२३] हनूमर्द-गमने व्यग्रां शोक-सन्तप्त-मानसा ॥२३॥ [N
हनुमन् सिंह-संकाशौ भ्रातरौ राम-लक्ष्मणौ ।
१२] सु-ग्रीवं च सहाऽमासं सर्वान् ब्रूयाम् त्व अन्-आमयम् २४[२१
यथा वर्त्स महा-बाहुर मां तारयति राघवः ।
N] अस्मात्तु दुःखं-संरोधात् तव समा-धातुम् अर्हसि ॥२५॥^३ [२२
'ईमं च तीव्रं मम शोक-वेगं

१. आ-रामश्च ॥ २. म-सर्व ॥ ३. अ-नास्ति ॥ ४. अ-
प्रगृह्य तं । ५. च-श्रीमत्तं । प्र ब म ल_१ ल_२ अ-श्रीमन्तं ॥ ६. प्र ब
म ल_१ ल_२-समुत्पात० । ७. म ल_१ ल_२-महात्मानम् ॥ ८. फ-श्यामा
वाष्पसन्दिग्धया गिरा । अ-दीप्ता वाष्पसन्दिग्धया गिरा । प्र ब ल_१
ल_२-०क्यं मारुतिं क० । ९. अ-हनूमन्तमनुव्यग्रा ॥ १०. आ-हनुमत्सिंह० ॥
११. प्र रा ल_१ अ-च स । १२. फ-अस्माद्दुःखाम्भुसं० । रा ब म
ल_१-अस्मात्सुदुःखसं० । १३. ल_२-नास्ति ॥ १४. फ-इदन्तु । ल_१-
इदं च ।

रक्षोभिर् एभिः परि-भर्त्सनं च ।

ब्रूयाश् च रामस्य यतः समीपं

२५] निखं शिवं तेऽस्तु हरि-प्रवीर ॥२६॥ [२३

स राज-पुत्र्या प्रति-वेदिताऽर्थः

कपिः कृताऽर्थः परिहृष्ट-भावः ।

तद् अल्प-शेषं प्रसम्-ईक्ष्य कार्यं

२४] दिशं ह्य उदीचीं मनसा जगाम ॥ २७॥ [२४

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमत्-प्रयागेऽभिज्ञान-दर्शनो

नाम सप्तत्रिंशः सर्गः ॥ ३७ ॥

१. आ-ब्रूयास्तु । २. फ अ-शिवश्च तेऽध्वासु । च रा प्र ब म
ल_१ ल_२-पन्थाः शिवस्तेस्तु ॥ ३. फ-०पादितार्थः ४. फ-आशासु-
दीचीं ॥ ५. ल_२-इति सु० । अ-नुटितः । ६. फ अ-०वर्णनं । च
रा प्र ब म ल_१ ल_२-०दर्शनं ॥

[व-३७]= [अष्टात्रिंशः सर्गः] =[दा-४१]

स वाणीभिः प्र-शस्ताभिर् गमिष्यन् पूजितस् तया ।

२८] वन्द्यं सीताम् अति-क्रान्तश् चिन्तयामास वीर्यवान् ॥१॥ [१

अल्प-शेषम् इदं कार्यं दृष्टेयम् अ-सितेक्षणा ।

२९] त्रीन् उपायान् अथोत्-क्रम्य चतुर्थं इह दृश्यते ॥२॥ [२

न साम रक्षःसु गुणाय कल्पते

न दानम् अर्थोप-चितेषु वर्तते ।

न भेद-साध्या बल-दर्पिता जनाः

३०] परा-क्रमम् त्वेवं ममेह रोचते ॥३॥ [३

न चाऽस्य कार्यस्य परा-क्रमाद् ऋते

विनिश्चयः कश्चिद् इहोप-पद्यते ।

हते-प्रवीरस्य रणे हि रक्षसैः

कश्चिद् आ-याद् येद् इहाऽस्यै मार्दवम् ॥४॥ [४

एक-कार्ये हि निर्-दिष्टो यो बहून् अपि साधयेत् ।

३२] सर्व-कार्याऽवि-रोधेन स कार्यं कर्तुम् अर्हति ॥५॥ [५

१. अ-प्रतिपूजितः । २. फ-तां वन्दयित्वापका० । रा प्र ब म ल_१ ल_२-सीतामभिका० । अ-सीतामपका० । ३. फ अ-वानरः ॥ ४. फ-उप-क्रम्य । च रा प्र ल_१ ल_२ अ-अतिक्रम्य । ५. फ च-इव । ६. फ च-कथ्यते । प्र ब म ल_१ ल_२-कल्पते । ७. च रा प्र ब म ल_२-त्वेषु म० । अ-तेषु ममैवा । ८. ल_१-परित्याग्य ० पद्यते इत्यन्तः पाठो नास्ति । ९. आ-तदस्य । प्र-न चार्ये । १०. ल_२-०पकल्पते । अ-०पजायते । ११. प्र ब म ल_१ ल_२-इह प्र० । १२. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-रक्षसां । १३. फ-यदि हन्त ॥ १४. म-पूर्वका० ॥

न ह्य एकः साधको हेतुः कर्मणाम् उप-पद्यते १। [६पू
कर्मणां समुपेतानां बहूनाम् अर्थ-सिद्धये । [N
३३] यो ह्य अर्थं बहु-धा वेद स समर्थोऽर्थ-साधने ॥६॥ [६उ
इहैव तावत् कृत-निश्चयो ह्य अहं

यैदि व्रजेयम् मनुजेश्वराऽऽलयम् ।

पराऽऽत्म-संमर्द-विशेष-तत्त्व-वित्

३४] ततः कृतं स्याद् इह भर्तृ-शासनम् ॥७॥ [७

कथं नु खल्व् अद्य भवेत् सुखाऽऽगतम्

प्र-सह्य युद्धं मम रौद्रसैः सह ।

कथं नु खल्व् अद्य बलं च तत्त्व-तैः

३५] सं-मानयेन् मां च रणे दशाऽऽर्जनः ॥१०८॥ [८

इदंम् अस्य नृ-शंसस्य नन्दनोपमम् उत्तमम् ॥१०९॥

३६] वनं नेत्र-मनः-क्रान्तं नाना-द्रुम-लताऽऽकुलम् ॥११०॥ [१०

बलाद् वि-ध्वंसयिष्यामि शुष्कं वनम् इवाऽर्जुनैः ।

३७] अस्मिन् भेगे ततः कोपं^१ करिष्यति सै रावणः ॥११०॥ [११

ततो महाऽऽत्माऽश्व-पदाति-युक्तं^२

१. अ-स्वल्पस्यापि हि रक्षणे ॥ २. अ-नास्ति । ३. प्र ब म ल,
ल_२-अनुव्र० । ४. आ-परात्मशंसमर्द० । ब-परार्थसमान० । प्र-परार्थसंस्पन्द० ।
म ल,
ल_२-परार्थसंम० । फ-०तत्त्वतः ॥ ५. फ-च । ६. आ-राक्षसानाम् ।
७. फ-खल्व्वात्मबलेन सर्वान् । ८. च प्र ब म ल,
ल_२-समा० । ९. च
प्र ब ल,
ल_२ अ-दशाननोऽयम् ॥ १०. आ-नास्ति । ११. रा च प्र ब म
ल,
ल_२ अ-इदं वनं ॥ १२. आ-शस्यं । १३. फ च रा-०निलः । १४. प्र
ब ल,
ल_२-दग्धे । १५. प्र ब ल,
ल_२-शोकं । १६. रा-हि ॥ १७.
फ-ततो महत्साश्वमहारथद्विपं । च रा-ततो महात्मास्वपदातियुक्तं ।
प्र ल,
ल_२-ततो महात्माऽऽश्व पदातियुक्तं । अ-ततो ममाभ्यासमहारथद्विपं ।

बलं समा-देक्ष्यति राक्षसाऽधि-पः ।

त्रिशूल-कालोपम-पट्टिशाऽऽयुधं

३८] ततो महद् युद्धम् इदं भविष्यति ॥११॥ [१२

अहं तु तैः सं-यति चण्ड-विक्रमैः

सम्-एत्य रक्षोभिर् असङ्ग-विक्रमः ।

नि-हत्य तद् रावण-देशितं बलं

३९] सुखं गमिष्यामि कपीश्वराऽऽलयम् ॥१२॥ [१३

ततो मारुत-वत् क्रुद्धो मारुतिर् भीम-विक्रमः ।

N] उरु-वेगेन महता दुमानै चैष्टुं प्र-चक्रमे ॥१३॥ [१४

प्र-भञ्जनं शुशुभे धीमान् प्रभञ्जन-मुतः कपिः ।

N] प्र-भञ्जन इवाऽक्षोभ्यो निष्प्रभञ्जनं-मारुतिः ॥१४॥ [N

ततस् तु हनुमान् धीरो बभञ्ज प्रमदा-वनम् ।

४०] मेत-द्विज-समाघुष्टं नाना-द्रुम-लताऽऽकुलम् ॥१५॥ [१५

तद् वनं मथितैर् वृक्षैर् भिन्नैश् च सलिलैःऽऽशयैः ।

४१] 'चूर्णितैः पर्वताऽग्रैश् च' बभूवाऽप्रिय-दर्शनम् ॥१६॥ [१६

लता-गृहैश् चित्र-गृहैश् च नाशितैर्

१. फ-०शाकुलं । २. प्र ल, ल_२-द्वन्द्वम् ॥ ३. च रा-०रभंगविक्रमः । प्र ब ल, ल_२-०रभग्नविक्रमः । फ-०रचंडविक्रमः । म-रचंडविक्रमैः । ४. अ-०नोदितं । ५. रा-दुमाकुष्टं । ब-दुमाकुष्टं । प्र म ल, ल_२-दुमाकुष्टं ॥ ६. फ-भञ्जन् स । ७. च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-०मारुतः ॥ ८. फ-तद्वलाद्वीरो । रा प्र ब म ल, ल_२ अ-०न् वीरो । ९. रा-स तु द्विजमा० । अ-मत्तबर्हिण-संघुष्टं । १०. फ च रा ल_२-०समाकुलम् । अ-०लतायुतम् ॥ ११. आ-शलिलाशयैः । १२. रा च ब-संचूर्णिते लताग्रैश् । प्र-संचूर्णितैः लताग्रैश् । म-सुचूर्णितैः लताग्रैश् । अ-चूर्णितैश्शलिताग्रैश्च ॥

महोर-गैर् व्यालं-मृगैश् च निर-गैतैः ।

शिला-गृहैर् उन्-मथितैः सुधा-गृहैः

४२] प्रनष्ट-रूपं तद् अभून् महर्द् वनम् ॥१७॥ [१९

स तस्य कृत्वा नृ-पतेर् महा-कपिर्

महद् व्य-अलीकं सहसा महाऽऽत्मनः ।

युयुत्सुर् एको बहुभिर् महा-बलः

४३] श्रिया ज्वलंस् तोरणम् आ-स्थितः कपिः १८॥ [२१

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे प्रमदा-वन-विध्वंसो

नामाऽष्टात्रिंशः सर्गः ॥३८॥

१. च रा प्र ब म ल, ल_२-व्याघ्रमृ० । अ-व्याडमुख्यैश्च । २. फ प्र-
निर्जितैः । अ-बुंभितैः । ३. फ-०तैस्तथोत्तमैः । ४. प्र ब म ल, ल_२-महा-
वनम् ॥ ५. अ-महाव्यलीकं । ६. आ-महतो । फ-मनसो । अ-
शतशो । ७. फ-मनस्विनः । ८. च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-आश्रितः क० ।
फ-०तस्तदा ॥ ९. फ रा प्र-विध्वंसनं ॥

[बं-३८]= [एकोनचत्वारिंशः सर्गः] =[दा-४२]

तत् कृत्वा सु-महत् कर्म हनुमान् दर्शयन् बलम् ।

N] सु-स्तम्भ-कलितं चैत्य-प्रासादं सोऽध्य-अरोहत ॥१॥ [N

ततः पत्ति-निनादेन वृत्त-भङ्ग-स्वनेन च ।

१] बभूवुस् तेऽर्थं सं-भ्रान्ताः सर्वे लंका-निवासिनः ॥२॥ [१

वि-दुताश् च भय-त्रस्ता वि-नेदुर् मृग-पक्षिणः ।

२] राक्षसानां निमित्तानि क्रूराणि प्रति-पेदिरे ॥३॥ [२

ततो गतायां निद्रायां राक्षस्यो वि-कृताऽऽननाः ।

३] तद् वनं ददृशुर् भग्नं तं च वीरं महा-कपिम् ॥४॥ [३

स ता दृष्ट्वा महा-बाहुर् महा-सत्त्वो महा-बलः ।

४] चकार सु-महद् रूपं राक्षसीनां भयाऽऽवहम् ॥५॥ [४

ततस् तं मेघ-संकाशं मेघा-कायं महा-बलम् ।

५] राक्षस्यो वानरं दृष्ट्वा पप्रच्छुर् जनकाऽऽत्म-जाम् ॥६॥ [५

कोऽयं कस्य कुंतो वैऽयं किं निमित्तम् इहाऽऽगतः ।

६] कथं वौ त्वयि सं-वादं राज-पुत्र्य् अकरोद् अयम् ॥७॥ [६

आ-चक्ष्व त्वं विशालाऽक्षि मा भूत् तव भयं वैरे ।

७] सं-वैदम् अ-सिताऽपाऽङ्गित्वया किं कृतवान् अयम् ॥८॥ [७

१. प्र-कृतं । २. फ-वने । ३. आ-तत्स्तम्भकलिलं । रा-सुस्तम्भाक० । ४. रा-सोन्यं प्रा० । आ-चैत्यं प्रा० । ५. अ-चारोह सः ॥ ६. फ-०बुर्भयसंविग्नाः ॥ ७. फ-दिशः सर्वा । अ-०यव्यग्रा । ८. फ-रक्षसां च ॥ ९. ल-युद्धं । १०. अ-राक्षसानां । ११. फ-अतिकायं मनस्विनम् । १२. फ-नास्ति ॥ १३. फ-कुतश्चायं । १४. रा प्र म ल, ल-च त्वयि । अ-त्वयि च ॥ १५. फ-नो । १६. फ-भयं मा भूत्तवाङ्मने । १७. फ-अ-संलापम् ॥

- अथाऽब्रवीत् तदा साध्वी सीता सर्वाऽङ्ग-शोभना ।
 ८] रत्नसां काम-रूपाणां वि-ज्ञाने मम का गतिः ॥९॥ [८
 स्वयम् एवाऽस्य जानीध्वं योऽयं यच्च च करिष्यति ।
 ९] अहिर् एव ह्य अहेः पादार्त्तं वि-जानाति न संशयः ॥१०॥ [९
 अहम् अप्य् अस्य भीताऽस्मि निखं निर्-गमने मतिम् । [१०पू
 १०] करोमि रक्षोभिर अहं काम-रूपैर् हि वञ्चिता ॥११॥ [N
 वैदेह्या वचनं श्रुत्वा राक्षस्यो वि-स्मिता दृढम् ।
 ११] स्थिताः काश्चिद् गताः काश्चिद् रावणायाऽऽचक्षिरे १२ [११
 रावणस्य समीपे तु राक्षस्यो वि-कृताऽऽननाः ।
 N] वि-रूपा वानरं भीमम् आ-ख्यातुम् उप-चक्रमुः ॥१३॥ [१२
 अशोक-वनिका-मध्ये राजन् भीम-वपुः कपिः ।
 १३] सीतया कृत-संवादम् तिष्ठत्य् अ-मित-विक्रमः ॥१४॥ [१३
 न च तं जानती सीता हरिं हरिण-लोचना ।
 १४] अस्माभिर बहु-धा पृष्ठा नि-वेदयितुंम इच्छति ॥१५॥ [१४
 वासवस्य भवेद् दूतो दूतो वैश्रवणस्य च ॥१५
 १५] प्रेषितो वाऽपि रामेण सीतार्तायाम् तव कारणात् ॥१६॥ [१५

१. फ-अथाब्रवीद्वाजसुता सीता राजीवलोचना । २. फ च अ-
 मतिः । ३. आ-एवाद्यु । ४. अ-जानीत । ५. फ ब अ-यद्वा । ६.
 रा प्र ब म ल, ल२-पादौ ॥ ७. फ-भीता हि चेतोपक्रमणे । अ-भीता
 हि चेतो । ८. च अ-कुर्मि रक्षोभिरेवाहं । रा ब म ल, ल२-कृतवत्येव
 रक्षोभिः ॥ ९. च रा प्र ब म ल, ल२-काश्चित्तो । १०. प्र ब म ल,
 ल२-भीता ॥ ११. फ-समीपं तु राक्षस्यो रुचिराक्षनाः । १२. आ-०च-
 क्रमे ॥ १३. फ-तु तं जानकी । आ-च तं जानकी । १४. म-न निवेदितुम् ॥
 १५. रा प्र ब ल, ल२-नास्ति । १६. फ ब म-वा । १७. प्र ब ल, ल२-
 आख्यातीहागतो नूनं । १८. फ प्र ब ल, ल२-सीतार्थे स
 भविष्यति । म-सीतादर्शनकारणात् । रा-नास्ति ॥

तेन भयं वनं सर्वं यत् तत् तव मनो-रमम् ।

N] नाना-मृग-गणाऽऽकीर्णं प्र-मृष्टं प्रमदा-वनम् ॥१७॥ [१६

N] न स कश्चिद् वनोद्देशस् तरसा यो न नाशितः ।^१

१६] यत्राऽऽसीज् जानकी सीता स तेन न वि-नाशितः ॥१८॥ [१७

जानकी-रक्षणाऽर्थं वा श्रमाद् वा नोप-लभ्यते ।

१७] अथवा कः श्रमस् तस्य सैव तेनाऽभि-रक्षिता ॥१९॥^२ [१८

चारु-पल्लव-शाखश्च यस्मै त्व आसीत् सीतया स्थितः ।

१८] प्र-वृद्धः शिशुर्पा-वृत्तः स च तेनाऽभि-रक्षितः ॥२०॥ [१९

तस्योग्र-रूपस्योग्रं त्वं दण्डम् आ-ज्ञातुम् अर्हसि ।

१९] सीता सं-भाषिता येन तद् वनं च^३ वि-नाशितम् ॥२१॥ [२०

त्वया प्रति-गृहीतां तां स्वयं रक्षो-गणेश्वर ।

२०] कः सीताम् अभि-भाषेत यो न स्यात् त्यक्त-जीवितः २१ ॥ [२१

राक्षसीनां वचः श्रुत्वा रावणो राक्षसाऽधिपः ।

२१] हुतोऽग्निर्^४ इव ज्वाल् कोप-संवर्तितेक्षणः ॥२३॥ [२२

आत्म-कारण-सम्भूतान् किं-करान् नाम रक्षसान् ।

२२] सं-दिदेश महा-तेजा नि-ग्रहाऽर्थं महा-कपेः ॥२४॥ [२४

१. फ रा म अ-० हरम् ॥ अ-प्रकृष्टं ॥ ३. आ-तन्न कश्चिद्वनोद्देशे तरसा यन्न नाशितम् । अ-तत्र कश्चिद्वनोद्देशो मनसैव प्रकल्पितः । ४. फ-यत्रास्ते । ५. फ-परिरक्षितः । ६. फ-नास्ति ॥ ७. फ-यं सीता समुपाश्रिता । ८. आ-सिसपा० । फ-शिशुपा० । रा व अ-शिशिपा० । ९. आ-तेनातिर० ॥ १०. फ-तस्योग्रस्योग्ररूपं । ११. ल२-आख्यातुम् । १२. प्र-न ॥ १३. आ-तव । १४. प्र म ल२ ल२-सतिं त्वभि० ॥ १५. फ-राक्षसेश्वरः । अ-रक्षसां वरः । १६. आ-हुताग्निरिव ॥ १७. आ-आत्ममानससं० । फ-सोऽथ मानससं० । अ-० संभूतां । १८. अ-राक्षसा । १९. फ अ-व्यादि० ॥

- तेषाम् अशीति-साहस्राः(१सी)किं-कराणां मनस्-विनाम्।[२५
 २३] निर्-ययुर(१यौ)भवनात् तस्मात् कूट-मुद्गर-धारिणाम् २५[२६पू
 दृष्टाः स्वामि-हिते युक्ता घोर-रूपा महा-बलाः ।[N
 २४] युद्धाऽभि-नन्दिनः सर्वे हनुमत्-त्रासनोत्सुकाः ॥२६॥[२६उ
 हनूमान् अपि वि-क्रान्तः स्वं पौरुषम् उपाऽऽश्रितः ।^१
 २५] स-हर्षः पदम् आ-साद्य तं चैत्यं सोऽध्य-अरोहत् ॥२७॥ [N
 आ-रोहमाणस्य ततो वेगो^१ वेग-ततो महान् ।
 २६] सोपानेष्वं^२ अभवत् तस्य प्रति-शब्दो बृहत्-तरः ॥२८॥[N
 अ-प्रधृष्यः सुदुर्-धर्षं चैत्य-प्राकारम् आ-रुहन् ।
 २७] हनूमान् प्राऽज्वलल लक्ष्म्या पारि^३यात्रोपमोऽभवत् ॥२९॥ [N
 तं^४ कपिं ते^५ समा-साद्य तोरण-स्थम् अरिं-दमम् ।
 N] अभि-पेतुर् महा-भोगं पतङ्गा इव पावकम् ॥३०॥ [२७
 ते गदाभिर् वि-चित्राभिः परिधैः काञ्चनैस् तैर्था ।
 N] आ-जघ्नुर् वानरं श्रेष्ठं बाणैर् आदिस-सन्निभैः ॥३१॥[२८
 आवर्त्त इव तोयस्य गाङ्गस्य विपुलो महान् ।

१. फ-(तु० वं)-साहस्री किंकराणां महाचमूः । आ-तरस्विनाम् ।
 ल_२-तमस्वि० । २. प्र म ल_१ ल_२-वचनात्तस्य । ३. फ-शूलमु० । च प्र
 ल_१ ल_२-शूलमुद्गरपाणयः । अ-कूटमुद्गरपाणयः ॥ आ म-धारिणः ।
 ४. फ-दृष्टाः । रा-दृष्टा । ५. फ-युद्धाभिमानसः सर्वे हनूमन्तमुपागमन् ॥
 ६. अ-नास्ति । ७. म-सहस्रं । अ-सहस्रपादम् । आ-सहर्षप० ।
 ८. अ-चैत्यमधिरोहता ॥ ९. प्र-वेगवे० । ल_२ अ-वेगाद् । १०. आ-
 सोपानेय भवेत् । ११. च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-महत्तरः ॥ १२. फ-
 अवमृष्यन् । रा प्र म ल_२ अ-अप्रधृष्यं । १३. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-
 पारिजातोप० ॥ १४. फ ल_१ ल_२-ते कपिं तं । च रा प्र ब-ते कपिं तु ।
 म-ते कपिं तु । १५. फ ब-वेगाः । अ-०भागाः । १६. आ-काञ्चनैर्गदैः ।
 फ अ-काञ्चनाङ्गदैः । १७. म अ-वानरश्रेष्ठं ॥

- N] आ-क्षिप्तो हनुमांस तैम् तु स सर्वैरक्षसांगणैः॥'३२॥ [N
 स तैः परि-वृतः श्रीमान् सर्व-तः सत्त्व-वान् कपिः । [N
 २७] समा-विध्य च लांगूलं ननाद सुमहां-स्वनम् ॥३३॥ [३०उ
 स भूत्वा च महा-कायो हनूमान् मारुताऽऽत्म-जः ।
 २८] भुजम् आ-स्फोटयामास लंकां शब्देन पूरयन् ॥३४॥ [३१
 तस्याऽऽस्फोटन-शब्देन महता श्रोत्र-धातिना ।
 २९] पेतुर विहङ्गा गगनाद् उच्चैश् चेतम् अधोपैयत् ॥३५॥ [N
 जयत्य् अति-बलो रामो लक्ष्मणश् च महा-बलः ।
 ३०] राजा जयति सु-ग्रीवो राघवेणोऽनु-पालितः ॥३६॥ [३३
 दूतोऽहं कोसलेन्द्रस्य रामस्याऽक्लिष्ट-कर्मणः ।
 ३१] हनुमान् शत्रु-सैन्यानां नि-हन्ता मारुताऽऽत्म-जः॥३७॥ [३४
 नै रावण-सहस्रं मे युद्धे प्रति-बलं भवेत् ।
 ३२] शिलाभिश् च प्र-हरंतः पादपैश् च सहस्र-शः ॥३८॥ [३५
 धर्षयित्वा पुरीं लंकां अभि-वाद्य च मैथिलीम् ।
 ३३] समृद्धोऽर्थो गमिष्यामि मिषं तां सर्व-रत्नसाम् ॥३९॥ [३६
 एवम् उक्त्वा वि-मानाऽग्रे चैत्ये स हरि-पुङ्गवः ।
 N] अभवद् भीम-संहादो लंकां शब्देन पूरयन् ॥४०॥^{१४} [N

१. फ अ-परिक्षिप्य हनूमन्तं स बभौ रक्षसां गणः । प्र म ल_१ ल_२-
 आक्षिप्तो हनुमांस्तैश्च सर्वतो रक्षसां गणः ॥ २. च प्र ब म ल_१ ल_२
 अ-सुमहत्स्वनम् ॥ ३. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-पृष्टम् । ४.
 फ-तस्यारूपोदितशः । ५. आ-गगनाद्रिश्रैवम् । ६. च-जयतु । ७. ब म ल_१-
 रामेणैवानुपा० ॥ ८. फ च-कोशलेन्द्रस्य ॥ ९. फ-रावणस्य सहस्रं ।
 १०. ल_२-प्रहरता ॥ ११. रा म-संसिद्धार्थो । ब प्र ल_१-समिद्धार्थो । १२.
 अ-पश्यतां ॥ १३. फ-आनदद्भी० । रा प्र म ल_१ ल_२-अनदद् । ब-
 अरुदद् । १४. अ-नास्ति ॥

तेनाऽऽक्रान्तः प्र-वलिना प्रासादः स हनूमता ।

३५] व्य-अशीर्यत गिरेः शृङ्गं वज्रेणेव च तौडितम् ॥४१॥^३[N
३६पू] ते तं वानरम् आ-साद्य चैत्य-प्रासाद-संस्थितम् ।

N] अभि-पेतुर् यथा मेघाः पर्वतं प्रति-वर्षितुम् ॥४२॥^४[N
तस्य संनाद-शब्देन तेऽभवन् भय-पीडिताः ।

३८] ददृशुश् च हनूमन्तं सन्ध्या-मेघम् ईवोत्थितम् ॥४३॥ [३७
स्वामि-सन्देश-निःशंकास् ततस् ते राक्षसा युधि ।

३९] चित्रैः प्र-हरणैर् भीमैर् अभि-पेतुः समन्ततः ॥४४॥ [३८
४०पू] तैः संपरि-वृतः क्रूरैः सर्व-तः स महा-बलः ।

N] आ-ससादाऽऽर्यसं भीमं परि-धं तोरणाऽऽश्रयम् ॥४५॥
४३उ] स तं परि-धम् आ-सौद्य वि-नन्देन रक्षसां गणम् । [३९
४४पू] सुदयामास वज्रेण दैत्यान् इव सहस्र-दंक् ॥४६॥ [N
स पन्न-गम् इवाऽऽदाय स्फुरन्तं विनता-सुतः ।

N] वि-चचाराऽम्बरे वीरो गृहीत्वा परि-धं हरिः ॥४७॥ [४०
स हत्वा राक्षसान् वीरान् किं-करान् मारुताऽऽत्म-जः ।

१. फ रा प्र ब म ल, ल_२-प्रचलितः । च-प्रवलितः । २. रा प्र म ल, ल_२-विदारितम् । ३. अ-नास्ति । ४. रा प्र ब म ल, ल_२-०मास्थितम् । ५. फ-वेगाः ॥ ६. फ अ-भयशङ्किताः । ७. आ-इवोदितम् । फ-इवोद्धतम् । च म-इवोद्धतम् । रा-इवोत्तमम् ॥ ८. फ-०निःशङ्काः प्रतस्थुः । ९. फ-भीतैरभिपेतुस्ततस्ततः ॥ १०. प्र ब म ल, ल_२-स तैः प० । ११. म ल, ल_२-शूरैः । १२. रा-समन्तात्सुम० । प्र ब म ल, ल_२-समन्तात् स । १३. फ-०दाय स घोरं । च रा प्र ब म ल, ल_२-दाय तं भीमं ॥ १४. प्र म ल, ल_२-आस्थाय । अ-आदाय । १५. आ-न्यहनद्रक्षसां । प्र म ल, ल_२-निनदन् र० । अ-इववर्षीद् रक्षसां गणान् । फ-सुघोरं र० । १६. रा प्र ब म ल, ल_२-दानवानिव वज्रभृत् ॥ १७. आ-सर्पमिवामदाय । १८. आ-वीरः ।

- N] युद्धाऽऽकांक्षी ततो वीरस् तोरणं समाभि-प्लुतः ॥४८॥ [४१
ततस् तस्माद् भयान् मुक्ताः केचिद् अत्र निशा-चराः । [४२पृ
N] उव-पैस बलिनो भीमाः संनि-कैर्ष हनूमतः ॥४९॥ [N
ते प्र-दीप्तानि शूलानि मुद्राऽसि-परश्वधान् ।
N] वि-सृजन्तो महा-कायाम् तं कैपि पर्य-अवारयन् ॥५०॥ [N
ततो वाताऽऽत्म-जो क्रुद्धो भीम-रूपं समा-स्थितः ।
N] राक्षसानां शतं घोरं जघान हरि-पुङ्गवः ॥५१॥^० [N
स हत्वा राक्षस-गणान् वज्रेणेन्द्र इवाऽसुरान् ।
N] अन्तरिक्ष-स्थितः श्रीमान् इदं वचनम् अब्रवीत् ॥५२॥ [N
मोहशानां सहस्राणि वि-शिष्टानां च राक्षसाः ।
N] बलिनां वानरेन्द्राणां मुग्रीव-वश-वर्तिनाम् ॥५३॥ [N
सं-स्थितानि परे पारे समुद्रस्य महाऽऽत्मनः ।
अहम् एकस् ततः प्रोऽऽप्तः सीता-सन्दर्शनोत्सुकः ॥५४॥ [N
सा च दृष्टा मया साध्वी भर्तृ-दर्शन-लालसा ।
N] शेष-कार्य-समाधाने कृत-बुद्धिश् च नो नृपः ॥५५॥ [N
स वानर-सहस्राणां कोटि-कोटिभिर् आ-वृतेः ।
४८] आ-गमिष्यति मु-ग्रीवः सर्वेषां वो नि-पूदैनः ॥५६॥ [N
नेयम् अस्ति पुरी लङ्का न यूयं न च रावणः ।
४९] 'यः सै राघव-वीरेण कृत-वैरो निशा-चरः ॥५७॥ [N

१. फ-तदा । २. फ-०द्वतः । ३. फ अ-केचित्त्र तु राक्षसाः ।
च प्र ब म १ ल२-केचित्त्र तु नि० । ४. ल२-उत्प्लुत्य । ५. आ-सन्निकर्षे ॥
६. आ-राक्षसाः ॥ ७. आ रा प्र ब म ल१ ल२-नास्ति । ८. फ-अन्तरीक्षे स्थितः ॥
९. आ-ईदृशानां । १०. रा प्र ब म ल१-राक्षसां ॥ ११. फ-०मेवागतः
सम्यक् ॥ १२. फ-०टिकोटीभिरावृतः । च रा प्र ब म ल१ ल२-
०टिकोटिसमावृतः । १३. आ-निषूदकः । ब-जिघांसया । १४. अ-यस्तु ।
१५. फ अ-बद्ध० ॥

तेतस् तु समरं मुक्त्वा केचित् तत्रैव राक्षसाः ।

५०] तान् हतान् सु-बहून् दृष्ट्वा वि-षेदुर नष्ट-चेतसः ॥५८॥ [N
हताऽवशेषा जग्मुस् ते राक्षसा रावणाऽऽलयम् । [N
नि-हतान् किं-करान् सर्वान् रावणायाऽऽचक्षिरे [४२३
५१] तद् अ-प्रियं महा-घोरं श्रुत्वा चुक्रोध रावणैः ॥५९॥^६ [N
स राक्षसानां नि-हतं महा-बलं

नि-शम्य राजा परिवृत्त-लोचनः ।

समा-दिदेशाऽप्रतिमं पराऽऽक्रमे

N] प्रहर्स्त-पुत्रं समरेषु दुर्-जयम् ॥६०॥ [४३

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे किंकर-वधो

नामैकोनचत्वारिंशः सर्गः ॥३९॥

१. च-मरणाद्धि ततो । रा प्र ब म ल_१ ल_२-मरणाच्च विनिर्मुक्ता ये के० । अ-समाराधि ततो मुक्ताः । २. फ-कतिचिन्मत्तराक्षसाः । च-केचित्स्मा ? रा० । रा प्र ब म ल_१ ल_२-केचित्त्र रा० । अ-कतिचित्त्र रा० । ३. फ-हत्वा ॥ ४. फ-गत्वा । ५. फ-राक्षसः । ६. अ-नास्ति । अतः परमधिकः पाठः—रा च प्र ब म ल_१ ल_२-किंकरान्सुबहून् हत्वा हनुमान् कपिकुञ्जरः । कांचनाम्रवणच्छन्नं बभञ्ज प्रमदावनम् ॥ चम्पकान्नागवृक्षांश्च* तिलकान्वंजुलानपि । नारिकेलानशोकांश्च तथाऽन्यान् विविधान् द्रुमान् ॥ बभञ्ज परमक्रुद्धो वृक्षशाला जघान च † । तं द्रष्ट्वा भज्यमानश्च ‡ वनपालाः समन्ततः ॥ ७. फ अ-महागणं । प्र म ल_१-महद्बलं । ८. फ-रक्षोगणं वै । प्र ब म ल_१ ल_२-प्रहस्तसूनुं ॥

*ब प्र ल_२-चण्यकान्नागवृक्षांश्च । † रा प्र ब म ल_१ ल_२-वृक्षशाला बभञ्ज च । ‡ रा प्र ब म ल_१-दृष्ट्वा भज्यमानं वनं ।

[वं-३९]= [चत्वारिंशः सर्गः] [=दा-४४]

१४३] सं-दिष्टो राक्षसेन्द्रेण प्रहस्तस्य सुतो बली ।^१

जम्बु-माली महा-दंष्ट्रो निर-जगाम धनुर्-धरैः ॥१॥ [१

१५] रक्त-माल्याऽम्बर-धरः स्रग्वी रुचिर-कुण्डलः ।

महा-वितृत्त-नयनश् चण्डो परम-दुर्जयः ॥२॥^२ [२

१६] धनुः शक्र-धनुः-प्रख्यं वहन् रुचिर-सायकम् ।

वि-स्फोरयंश् च वेगेन वज्र-निष्पेष-निस्वनम् ॥३॥ [५

१७] तस्यं विस्फार-घोषेण धनुषो महतो दिशः ।

प्र-दिशो गगनं चैव संहसा सम-अपूर्यत ॥४॥ [६

१८] रथेन स्वर-युक्तेन तम् आ-गतम् उद्-ऐक्षत ।

हनुमान् वेग-सम्पन्नो जहर्ष च ननाद च ॥५॥ [८

१९] तं तोरण-विटङ्कस्थं हनूमन्तं महा-कपिम् ।

जम्बु-माली महा-बाहुर विव्याध नि-शितैः शरैः ॥६॥ [९

२०] अर्ध-चन्द्रेण वदने शिरस्य एकेन कर्णिना ।

बाह्वोर विव्याध नाराचैर् वि-शिरैर्मृतं महा-कपिम् ॥७॥ [१०

१. ब-प्रहस्ततनयो । २. फ-अतः पूर्व पूर्वसर्गपठितः 'किंकरान् सुबहून् हत्वेत्यादिः सर्गाऽन्तः पाठः पठ्यते । ३. रा प्र ब म ल, ल-महाबलः । ४. आ-०मालांवरधरः । ५. आ-श्रग्वी । अ-श्रीमान् । ६. फ ब-समरदुः । ७. च रा प्र ब म ल, ल-क्रोधसंरक्तनयनश्च संदष्टो-ष्टपुटो बली ॥ ८. फ-०रयन्स । प्र ब-०रयन् । ९. फ-वज्रनिघोषनिः ॥ १०. आ-यत्य । ११. प्र ब म-महता । अ-महसा । १२. आ प्र म-समपूरयन् । ब-समपूरयत् । १३. फ अ-उदीक्ष्य सः । १४. फ-ननर्द । अ-ननन्द ॥ १५. फ-कर्षिणा । १६. आ फ-विशिषैस् ॥

- २१] तस्य तच्च क्षुद्युमे ताम्रं शरेणाऽभि-हतं मुखम् ।
शरदीऽवाऽम्बुजं फुल्लं विद्धं भास्कर-रश्मिना ॥८॥ [११
- २२] चुक्रोप बाणाऽभि-हतो राक्षसस्य महा-कपिः । [१३
ततः पार्श्वेऽति-विपुलां ददर्श महतीं शिलाम् ॥९॥
- २३] तरसा तां समुत्-क्षिप्य चित्तेप बल-वान् हरिः ।
तां शरैर् दशभिः क्रुद्धः सूदयामास राक्षसः ॥१०॥ [१४
- २४] वि-पन्नं कर्म तद् दृष्ट्वा हनूमांश् चाऽति-विक्रमः ।
सालं स-मूलम् उत्-पाठ्यै भ्रामयामास वीर्य-वान् ॥११॥ [१५
- २५] भ्रामयन्तं कपिं दृष्ट्वा साल-वृक्षं महा-बलम् ।
चिक्षेप सु-बहून् बाणाञ् जम्बु-माली महा-बलः ॥१२॥ [१६
- २६] सालं चतुर्भिश् चिच्छेद वानरं पंचभिर भुजे ।
उरस्यैकेन विव्याध दशभिश् च स्तनाऽन्तरे ॥१३॥ [१७
- २७] स शरैः पुरित-तनुः क्रोधेन महताऽऽवृतः ।
गृहीत्वा परि-धं घोरं भ्रामयास वीर्य-वान् ॥१४॥ [१८
- २८] अति-वेगोऽति-वेगेन भ्रामयित्वा मदोत्कटः ।
परि-धं पातयामास जम्बुमालि-रथोपरि ॥१५॥ [१९
- २९] तस्य नैव शिरो नाऽस्थि न जानु स्फिग् न वो हनुः ।
न धनुर् न रथो नाऽश्वौ तत्र किञ्चन दृश्यते ॥१६॥ [२०
- ३०] स हि तस्याऽति-वेगस्य वेगेन महता हतः ।

१. आ-पार्श्वेऽतिविपुलां शुभ्रां । २. फ-बलात् । ३. फ-बृह-
च्छालं समुत्पाठ्य । ४. फ-वेगवान् ॥ ५. आ-शरैः । ६. प्र ल_१-तर-
स्येकेन । ७. ल_१-वेगवान् । ८. अ-सोतिवे० । ९. फ च-महोत्कटः ।
१०. रा-घात० । ११. ल_१-नास्ति । १२. फ अ-बाहवः । १३. फ-
न यस्य तत्र किञ्चिदृश्यते । च रा प्र ब म ल_१ ल_२-नाश्वस्तत्र किञ्चिन्न
दृश्यते । अ-नाश्वस्तत्र कश्चिन्न दृश्यते ॥

सर्वः सं-चूर्णितस् तत्र स-मांसाऽस्थि-शिरस्-तनुः ॥१७॥ [N

जम्बु-माली च नि-हतः किं-कराश् च नि-पातिताः ।^२

३१] चुकोपै रावणः श्रुत्वा क्रोध-संरक्त-लोचनः ॥१८॥ [२२

स रोष-संवर्द्धित-लोल-लोचनैः

प्रहस्त-पुत्रे नि-हते महा-बले ।

समा-दिदेशाऽऽयुं महा-महाऽऽयुधानं

३२] अमात्य-पुत्रान् सुदृढ-प्रहारिणः ॥१९॥ [२३

स राक्षसानां नि-हतं महो-गणं

वनं च भग्नं परंमं प्रियं बली ।

हनूमतस् तं च नि-शम्य वि-क्रमम्

अमात्य-पुत्रान् व्य-असृजन् महा-बलान् ॥२०॥ [N^२

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे लंका-पर्वणि जम्बुमालि-वधो

नाम चत्वारिंशः सर्गः ॥४०॥

-
१. आ-सर्व । २. अ-जम्बुमालि च निहतं किंकराश्च निपातितान् ।
 ३. अ-चुक्रोध । ४. फ-क्रोधसंक्षुभिताननः । अ-संलुलिताननः ॥
 ५. फ म अ-संवर्द्धित० । रा प्र ब म ल, ल_२-रोषसंवर्द्धितलोचनो
 युवा । आ-तलोचनो युवा । ६. च रा प्र ब ल, ल_२-प्रहस्तपुत्रो
 निहतो महाबलः । ७. रा प्र ब म ल, ल_२-साथ द्वायुधांस्तान् ।
 फ-महायुधांस्तान् । ८. फ-व्यसृजन्महाबलान् । ९. प्र ब ल, ल_२-महा-
 र्षिणः । १०. आ-परमप्रियं । ११. च-विसृजन् । १२. फ-नास्ति ॥

[वं-४०]= [एकचत्वारिंशः सर्गः] =[दा-४५]

ततस् ते राक्षसेन्द्रेण नोदितां मन्त्रिणां सुताः ।

१] निर-ययुर् भवनात् तस्मात् सप्त सप्ताऽर्चि-वर्चसः ॥१॥ [१

महाबल-परीवारा धनुष्-मन्तो महा-बलाः ।

२] कृताऽस्त्राः परमेष्वासौः परस्पर-कृतोद्यमाः ॥२॥ [२

हेम-जाल-परिक्षिप्तैर् वेगवर्द्धिः पताकिभिः ।

३] तोयद-स्वन-निर्घोषैर् वाजि-युक्तैर् महा-रथैः ॥३॥ [३

तप्त-काञ्चन-चित्राणि चापान्य् अमित-विक्रमाः ।

४] वि-स्फारयन्तः सं-दृष्टास्तडिद्-वन्त इवाऽम्बु-दाः ॥४॥ [४

जनन्यस् ताम् तदा तेषां विदित्वा किं-करान् हतान् ।

५] बभूवुः शोक-सम्भ्रान्ताः स-बान्धव-सुदृज्जनाः ॥५॥ [५

ते परस्पर-संदृष्टास्त तप्त-काञ्चन-भूषणाः ।

६] अभि-पेतुर् हनूमन्तं तोरणाऽग्र-व्यवस्थितम् ॥६॥ [६

सृजन्तो वार्ष-वर्षं ते घोर-रूपा महा-स्वनाः ।

७] दृष्टि-मन्त इवाऽम्भोदा वि-चेरुर् नैर्ऋतैर्षभाः ॥७॥ [७

अव-कीर्णस् ततस् ताभिर हनूमाञ् शर-दृष्टिभिः ।

८] अभवत् सं-दृताऽऽकारः शैल-राड् इव दृष्टिभिः ॥८॥ [८

-
१. च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-चोदिता मन्त्रिणः । २. फ-० चिर्वर्चसः ॥
 ३. आ-कृतास्त्रविदां श्रेष्ठाः ॥ ४. आ-ध्वजवद्भिः ॥ ५. फ-ताः स्वनन्त्येषां ।
 ६. फ-० सन्त्रस्ताः । च रा प्र ब म ल, ल_२-० विभ्रान्ताः । अ-० संतप्ताः ।
 ७. आ-० प्रभवः । रा प्र ब म ल, ल_३-० स्थितं तदा ॥ ८. फ-बाण-
 दृष्टिस्ते रथस्थाः सुम० । अ-बाणदृष्टिं ते रथस्थाः सुम० । रा च प्र
 म ल, ल_२-घोररूपं म० । ९. फ-नैर्ऋताम्बुदाः । १०. आ-नास्ति ॥

स शरान् वञ्चयामास तेषाम् आशु-चरं कपिः ।

९] रथं-वेगं च वीराणां वि-चरन् वि-मलेऽम्बरे ॥९॥ [९

सै तैः^३ क्रीडन् धनुष्-मद्भिर् व्योम्नि वीरः प्र-काशते ।

१०] सहस्राऽत्तो धनुष्-पाणिस् तोय-दैर् इव मारुतिः ॥१०॥ [१०

स कृत्वा नि-नदं घोरं त्रासयित्वा महा-चमूम् ।

११] चकार हनुमान वेगं तेषु रत्तःसु वि-स्मयने ॥११॥ [११

तलेनाऽप्य् अवधीत् कांश्चित् पद्भ्यां कांश्चित् परं-तपैः ।

१२] मुष्टिभ्याम् अवधीत् कांश्चिन् नखैःकांश्चिद् व्य-अदारयत् १२[१२

१३] प्र-ममाथोरसा कांश्चिद् ऊरुभ्याम् अपरान् कपिः ।

N] केचित् तस्योर्ग्र-नादेन तत्रैव पतिता भुवि ॥१३॥ [१३

१३] ततस् तेष्व् अव-सन्नेषु भूमौ नि-पतितेषु च ।

तत् सैन्यम् अगमत् सर्व दिशो दश भयाऽर्दितम् ॥१४॥ [१४

वि-नेदुर् वि-स्वरान् नादान् नि-पेतुर् भुवि वांजिनः ।

१४] भग्न-नीडै^४ -ध्वज-च्छत्रैर्भूर-वि-कीर्णाऽभवद् रथैः ॥१५॥ [१५

स तान् प्र-वृद्धान् विनि-हस्य राक्षसान्

महा-बलांश् चण्ड-पराक्रमैः कपिः ।

युयुत्सुर् अन्यैर् बहुभिः सै राक्षसैस्

१५] तद् एव वीरोऽधि-जगाम तोरणम् ॥१६॥ [१७

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे मन्त्रि-पुत्र-वधो

नामैकचत्वारिंशः सर्गः ॥४१॥

१. फ-०चरन् । २. आ-रथवेगेन ॥ ३. च-शमैः । प्र ब म ल,
ल२-शरैः ॥ ४. आ-आमयित्वा । ५. फ-भैरवम् । आ-विस्मयम् ॥ ६. फ
प्र ब म ल, ल२-महाबलः । ७. रा प्र ब म ल, ल२-०ददारयत् ॥
८. आ-तस्मिन्वनोद्देशे । फ-तस्यैव नादेन ॥ ९. आ-तेषु वसन्नेषु ॥ १०.
आ-भागशः । ११. फ-भग्ननीलध्व० ॥ १२. च रा म-०पराक्रमान् । १३. फ
अ-अन्यैः पुनरेव । प्र-एतैर्ब० ॥ १४. फ म-अमात्यपुत्रवधो ॥

[वं-४१]= [द्वाचत्वरिंशः सर्गः] =[दा-४६]

हतान् मन्त्रि-सुतान् श्रुत्वा वानरेण महाऽऽत्मना ।

१] रावणः सं-वृताऽऽकारश्च चकार मंतिम् उच्चमासम् ॥१॥ [१

स विरूपाक्ष-यूपाक्षौ दुर-द्धरं च महा-बलम् ।

२] प्रै-घसं भास-कर्णं च पञ्च सेनाऽग्र-योधिनः ॥२॥ [२

सं-दिदेश दश-ग्रीवो वीरान् रण-विशारदान् ।

३] मैन्त्रि-पुत्र-वध-व्यग्रो हनुमद्-ग्रहणं प्रति ॥३॥ [३

N] महा-गुण-परिख्याता रण-कर्म-विशारदाः । [N

यात सेनाऽग्र-गाः क्षिप्रं महा-बल-पराऽऽक्रमाः ।

४] स-वाजि-रथ-मातङ्गाः स कपिः शास्यताम् इति ॥४॥ [४

यत्नेन खलु योद्धव्यं तम् आ-साद्य वनाऽऽलयम् ।

५] कर्म चाऽपि संमा-देयं देश-कौल-नय-क्षमम् ॥५॥ [५

N] वानरोऽयम् 'इति ज्ञातुं नहि मे शुद्ध्यते मनः । [६पू

नाऽप्य् अहं तं कपिं मन्ये कर्म-तः 'प्रति-तर्कयन् ॥६॥

६] सर्वथा तैर् महा-भूतं महा-बल-परिग्रहम् ।

८पू] भवेद् इन्द्रेण वा सृष्टम् अस्मान् प्रति तपो-बलात् ॥७॥ [७

१. फ-मतिमान्मतिम् ॥ २. प्र ब म ल, ल_२-०क्षरूपाक्षौ । ३. आ-
प्रथमं ॥ ४. आ-नयवि० । ५. आ-मन्त्रिपुत्रवधे व्यग्रो । फ-स तु क्रोधसामविष्टो ।
अ-हनुमद्ग्रहणव्यग्रो । ६. फ-हनुमद्विग्रहं ॥ ७. रा-रणे क० । फ-महाक० ।
८. फ-यान्तु । ९. फ-०लपरिग्रहाः ॥ १०. फ-प्लवंगमम् । ११. फ प्र म
ल, ल_२-समाधेयं । १२. आ-देशकालेण यच्छुभम् । अ-देशकाले
च यच्छुभम् ॥ १३. आ-अविज्ञातो । १४. फ-न ह्यहं । १५. रा प्र
ब म ल, ल_२-परित० ॥ १६. ल_२-सर्वतस्तत् । १७. ल_२ फ अ-
पराक्रमम् । १८. फ-सृष्टोऽयम० । १९. रा प्र ब म ल, ल_२-तपोबलम् । फ-
विरुध्यता ॥

स-नाग-यत्न-गन्धर्वैर् देवैर् वाऽपि महर्षिभिः । [८पू
 N] सम-एसाऽस्मद्-विनाशाय कृष्येयं काम-रूपिणी ॥८॥ [N
 सृष्टा तस्मात् प्र-यत्नेन योधेयध्वं महा-बलाः ।
 N] तद् विनिर्-यात् सैन्येन सं-युगे युद्ध-दुर्जयाः ॥९॥ [N
 १७] निर्-जिता हि मया देवाः सं-युताः सं-युगे पुरा । [८उ
 तैर् अवश्यं वि-धातव्यं व्य-अलीकं किञ्चिद् एव नः ॥१०॥
 १०] तद् एतन् नास्ति सन्देहः संप्रत्य् अद्य नि-गृह्यताम् । [९
 हरिर् इत्य-एव नोपेक्ष्यः कपिः क्रूर-पराक्रमः ॥११॥
 ११] दृष्टा हि हरयः शूरा मया विपुल-विक्रमाः । [१०
 वाली च सह-सुग्रीवो जाम्ब-वांश् च महा-बलः ॥१२॥
 १२] नीलः सेना-पतिश् चैव ये चाऽन्ये तद्-अन्तराः । [११
 १३पू] तेषां तु न गतिर् व्योम्नि न तेजो न पराक्रमः ॥१३॥ [१२पू
 संत्त्वम् एतद् व्येव-स्थेयं कपि-रूपस्य तस्य तैर् ।^{१३}
 N] महान्तं यत्नम् आ-स्थाय कर्तव्यम् तस्य निर्ग्रहः ॥१४॥ [१३
 तस्माद् अस्य महोत्साहैर् अ-प्रमत्तैः सद्-आयुधैः ।

१. फ-वा परमर्षिभिः । अ-वा स मह० ॥ २. रा म-रोध० । ३. फ-
 निर्याताः सर्वसैन्येन संयुगेऽप्यपराङ्मुखवाः ॥ ४. रा प्र म-संयुगे सहिताः पुरा ।
 ब ल_१ ल_२-संयुगे सहिताः पुरा । फ-सगणाः सपुरन्दराः ॥ ५. च-
 संप्रगृह्य नि० । रा-संप्रयोज्य निरुद्धतां । प्र ब म-संप्रसृज्य निरुद्धताम् । ल_१-
 संप्रसृज्य निरुद्धिताम् । ल_२-संप्रसृज्य निरुद्धताम् । फ अ-तत्पसृज्य नि० ।
 ६. म ल_१ ल_२-कपिर् ॥ ७. म ल_१ ल_२-क्रूरा । ८. ल_१ ल_२-महायशाः ॥
 ९. अ-अन्तरं । १०. च प्र ब म ल_१-न मतिर्न बलोत्साहौ न रूपं न
 पराक्रमः ॥ ११. आ-सर्वथैवाव्यव० । प्र ब म ल_१ ल_२-सर्वथैवाप्यव० ।
 १२. आ अ-तु । ल_२-च । १३. फ-नास्ति । १४. आ फ-प्रयत्नं महद् ।
 १५. फ-निवारयितुमर्हथ ॥ १६. रा-यस्य । १७. फ-० तैरुदायुधैः ।

- १५] सवैर् एव समेतैश् च भवितव्यम् अ-संशयैः ॥१५॥^१ [N
 कामं लोकांस् त्रयः सेन्द्राः स-सुराऽसुर-मानवाः ।
 १६] भवताम् अग्र-तः स्थातुम् अ-पर्याप्ता रणाऽजिरे ॥१६॥ [१४
 तथाऽपि तु नय-ज्ञेन वि-जयं परि-रत्ततां ।
 १७] भवितव्यं प्र-यत्नेन युद्धे सिद्धिर् हि चञ्चला ॥१७॥ [१५
 ते स्वामि-वचनं मूढर्ध्ना प्रति-गृह्य महौजसः ।
 १८] सम-एव तु महा-भांगा हुताऽश-सम-तेजसः ॥१८॥ [१६
 रथैश् च मत्तैर् मातङ्गैर् वाजिभिश् च महा-जैवैः ।
 १९] शस्त्रैश् च वि-विधैस् तीक्ष्णैर्भृशं चोप(पाऽऽ)-वृता बलैः १९[१७
 ततस् तं ददृशुर् वीरा दीप्यमानं महा-कपिर्म ।
 २०] रश्मि-मन्तम् इवोद्-यन्तं स्व-तेजो-रश्मि-मालिनम् ॥२०॥ [१८
 तोरण-स्थं महा-भागं महा-सत्त्वं महा-बलम् ।
 २१] महा-मतिं महोत्साहं महा-कायं महा-कपिर्म ॥२१॥ [१९
 तं सम-ईक्ष्य च ते सर्वे दिक्षु सर्वास्व अव-स्थिताः ।
 २२] तैस् तैः प्र-हरणैर् भीमैर् अभि-पेतुस् ततस् ततः ॥२२॥ [२०
 तस्य पञ्चाऽऽयसास् तीक्ष्णाः सि(शि) तास् तेन शिलीमुखैः

१. प्र ल_१-सवैरेवाप्रमत्तैश्च । २. आ-०संशयः । फ ब म ल_२-०संशयं ।
 ३. अ-नास्ति ॥ ४. रा प्र व म ल_१ ल_२-सेन्द्रास्त्रयः लोका । ५. रा प्र व
 म ल_१ ल_२-असमर्था ॥ ६. आ-तु हि नावज्ञा नयमाकांक्षिणी रणे । च-
 तु हि नावज्ञा जयमाकांक्षिणी रणे । रा प्र व म ल_१ ल_२-कार्या नावज्ञाजय-
 माकांक्षता रणे । ७. फ-रक्षिव्यं । ८. आ-युद्धसिद्धिश्च ॥ ९. आ फ-समुत्पेतुर् ।
 १०. फ-०वेगा । ११. फ-हुताग्निरा ॥ १२. फ-रणोन्मत्तैश्च मा० । अ-मत्तैर्नागैश्च ।
 १३. आ-०यवैः । च रा प्र व म ल_१ ल_२-बलैः ॥ १४. अ-०बलम् ।
 १५. ल_२-इवादित्यं ॥ १६. फ-०भुजम् । १७. फ-०बलम् ॥ १८. च रा प्र
 व म ल_१-सिताः पञ्चमुखाः शराः । ल_२-सिताः पञ्चमुखाः शरैः । फ-स्फीताः
 पञ्चमुखाः शराः ॥

- २३] शिरस्य उत्पल-पत्राऽऽभा दुर-द्धरेण नि-पातिताः॥२३॥[२१
 स तैः पञ्चभिर् आ-विद्धः शरैः शिरसि वानरः ।
 N] उत्-पपात नदन् व्योम्नि दिशो नादेनै प्रैरयन् ॥२४॥ [२२
 ततस् तु दुर-द्धरो वीरैः स-रैथः सज्ज-कार्मुकः ।
 २४] किरन् शर-शैतान्य एव तम् आ-पेदेऽमरोपमैः ॥२५॥ [२३
 स कपिर् वारयामास तं व्योम्नि शर-वर्षिणम् ।
 २५] दृष्टि-मन्तं निदाघाऽन्ते पयो-दम् इव मारुतः ॥२६॥ [२४
 अर्द्यमानस् ततस् तेन दुर-द्धरेणाऽनिलाऽऽत्म-जः ।
 २६] चकार कदनं भूयो व्य-अवर्द्धत च वीर्य-वान् ॥२७॥ [२५
 सोऽम्बरं सहसोत्-पत्य दुर-द्धरस्य रैथोपरि ।
 २७] नि-पपात महा-वेगो विदुद् आशु गिराव् ईवं ॥२८॥ [२६
 ततः स मथिताऽष्टौऽश्वं रथं भग्नाऽक्ष-कूबरम् ।
 २८] वि-हाय न्य-अपतद् भूमौ दुर-द्धरस् त्यक्त-जीवितः ॥२९॥ [२७
 तं विरूपाऽक्ष-यूपाऽक्षौ दृष्ट्वा नि-पतितं शुवि ।
 २९] सज्जात-रोषौ उद्-युक्तौ व्योम्नि मुद्र-धारिणौ ॥३०॥ [२८
 स ताभ्यां सहसोत्-पत्य तिष्ठन् वै वि-मलेऽम्बरे ।
 ३०] मुद्रराभ्यां महा-बाहुर वक्षस्य अभि-हतः कपिः ॥३१॥ [२९
 तयोर् वेग-वतोर् वेगं नि-हस्य मुमहा-बलः ।

१. आ-उत्पतत्यनदन् । २. फ अ-व्योम । ३. फ अ-दश विना-
 दयन् । ४. अ-वीरः । ५. च रा प्र ब म ल१ ल२-०थी । ६. आ-०शतान्येकोभि-
 पेदे । अ-०शतैस्तीक्ष्णैरभिपेदे । ७. रा प्र ब म ल१ ल२-०दे महाकर्षि ।
 अ-०दे मनोजवः । ८. च-तद् । ९. फ-वेगवान् । १०. च रा ब प्र ल१ ल२-
 स दूरे । फ अ-स दूरं । ११. ब प्र म ल१ ल२-रथं प्रति । फ अ-
 रथे हरिः । १२. प्र-इति ॥ १३. रा प्र ब म ल१ ल२-मथितांगद्वय ॥
 १४. आ-युधि । १५. आ-०रोषौ युध्येतां । १६. अ-०पाणिनौ ॥ १७. आ-
 धिष्ठितौ ॥ १८. ल२-वेगे । १९. फ च प्र ब ल१-स म० ।

- ३१] नि-पपात पुनर् भूमौ सुपर्ण-सम-विक्रमः ॥३२॥ [३०
 स ताल-वृक्षम् आ-साद्य समुत्-पाद्य च पाद-पम् ।
 ३२] उभौ राक्षस-वीरौ तौ जघान पवनाऽऽत्म-जः ॥३३॥^१ [३१
 ततस् तौ नि-हतौ दृष्ट्वा वानरेण महाऽऽत्मना ।
 ३३] अभि-पेदे^२ महा-वेगः प्र-सह्य प्र-घसो हरिम् ॥३४॥ [३२
 एक-तः कपि-शार्दूलं यशस्-विनेम् अभि-द्वेतः ।
 ३४] भास-कर्णश् च सं-क्रुद्धः शूलम् आ-दाय वीर्य-वान् ॥३५॥^३ [३३
 पट्टिर्न क्षुर-प्रेण प्र-घसः प्रत्य-अपेधयत् ।^४
 ३५] भास-कर्णश् च शूलेन राक्षसः कपि-सत्तमम् ॥^५ ३६॥ [३४
 स ताभ्यां वि-^६त्तैर् गात्रैर् असृग्-दिग्धि (१५)-तनू-रूहः ।
 ३६] अभवद् वानर-श्रेष्ठो बाल-सूर्य-सम-प्रभः ॥३७॥^७ [३५
 समुत्-पाद्य गिरेः शृङ्गं समृग-व्याल-पादपम् ।^८
 ३७] जघान हनुमान् वीरो राक्षसौ कपि-कुञ्जरः ॥३८॥ [३६
 ततस् तेष्व् अव-सन्नेषु सेना-पतिषु पञ्चसु ।
 ३८] बलं तद् अ-व-शिष्टं तु नाशयामास वानरः ॥३९॥ [३७
 अश्वैर् अश्वान् गजैर् नागान् योद्धैर् योद्धान् रथै रथान् ।
 ३९] स कपिर् नाशयामास सहस्राऽऽत्त इवाऽसुरान् ॥४०॥ [३९
 हतैर् नागैस् तुरैर्जैश् च भेगैश् चैव महा-रथैः ।

१. आ-सपादपम् । फ अ-च वानरः । २. फ-तावुभौ क्रूरो जघा-
 नामर्षचोदितः ॥ ३. फ-महाबलौ । ४. फ-अभियातो ॥ ५. ब म ल_१ ल_२-
 यशस्वीत्यहनद् हुतं । ६. ल_१-शूरम् । ७. रा-नास्ति ॥ ८. ब म ल_१ ल_२-
 पट्टिसेन । ९. आ-०घयन् । १० अतः परमधिकः पाठः-आ-समुत्पाद्य
 गिरेः शृङ्गं समृगव्यालपादपम् । जघान हनुमान् वीरो भासकर्णं महाबलम् ॥
 ११. च-नास्ति ॥ १२. रा-विगतैर् । १३. फ अ-गात्रैः क्षत-
 जाद्रितनूरूहः ॥ १४. फ च अ-अवशेषं ॥ १५. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-
 तुरगैर्भगैश्चैव ।

४०] हतैश्च च राक्षसैर भूमी रुद्ध-मार्गा समन्ततः॥४१॥ [३९

ततः कपिस् तान् ध्वजिनी-पतीन् रणे

निहत्य वीरान् स-बलान् स-वाहनान् ।

तद् एव धीरः परि-गृह्य तोरणं

४१] कृत-क्षेणः काल इव क्षये यथा ॥४२॥ [४०

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमद-युद्धे पंच-सेनाऽग्र-राक्षस-वधो

नाम द्वाचत्वारिंशः सर्गः ॥४२॥

—

१. अ-हतैश्चोष्ट्रादिभिर् । २. आ-भीमैर् ॥ ३. अ-ध्वजिनो महा-
बलान् । रा प्र ब ल_१ ल_२-पतीन्वै । ४. रा-सवाहान् । ब प्र ल_१-सवान-
रान् । ल_२-स वानरः । ५. अ-कृतक्षणे रुद्ध । ६. फ-प्रजाक्षये ॥ ७. आ-
इति । ८. ल_१-ब्रुयितः । ९. अ-ब्रुयितः । १०. अ-सेनापतिवधो ॥

[बं-४२]= [त्रयश्चत्वारिंशः सर्गः] =[दा-४७]

सेना-पतीन् पञ्च स तु प्र-मर्दितान्

हनूमता साऽनुचरान् स-वैहनान् ।

निशैम्य राजा समरोद्धतस् ततः

१] कुमारम् अक्षं प्रसम्-ईक्ष्यं तं तदा ॥१॥ [१

स तस्य दृष्ट्वाऽर्पण-सम्प्रचोदितः

प्रतप्त-जाम्बूनद-चित्र-कार्मुकः ।

समुत्-पपाताऽऽशु सदस्यं उद्-ईरितो

२] द्वि-जाति-मुख्यैर् हविषेव पावकः ॥२॥ [२

ततो महद्-बाल-दिवाकर-प्रभं

प्रतप्त-जाम्बूनद-जाल-संवृतम् ।

रथं समा-स्थाय ययौ स वीर्य-वान्

महा-रथम् तं प्रति वानरर्षभम् ॥३॥ [३

ततम् तपः-सञ्चय-संग्रहाऽर्जितं

प्रतप्त-जाम्बूनद-चित्र-कार्मुकम् ।

पताकिनं रत्न-विभूषित-ध्वजं

३] मनोजवाऽष्टाऽश्व-चरैः सु-योजितम् ॥४॥ [४

१. रा-सुतान् । प्र ब म ल, ल_२-स तान् । अ-शतान् । २. च रा प्र ब म ल, ल_२-सवान्धवान् । ३. आ अ-समीक्ष्य । ४. आ-
०द्धतं ततः । ५. आ-तस्थौ । ६. फ-दृष्टिप्रनिपातचोदितः । च प्र म-
०संघनोदितः । रा ब ल, ल_२-०संघचोदितः । अ-०संप्रणोदितः । ७. च-
०मुकं । ८. च फ रा प्र ब म ल, ल_२-अत्र २यश्लोकस्य प्रतप्त इति पादमारभ्य
४र्थश्लोकं यावत् केचन पादशः केचन श्लोकशः पाठं जहतीति ज्ञेयम् । ९. फ-
समिद्धिरीरितो । १०. च प्र ब म-महारथी । ल, ल_२-महारथो । ११. रा प्र
ब म ल, ल_२-महाबलं ॥

सुराऽसुराऽधृष्यम् असङ्ग-चारिणं

रवि-प्रभं व्योम-चरं समा-हितम् ।^१

सु-बन्धुरं स्व-अक्षविधान-कूबरं

४] यथा-क्रमाऽऽवेशित-शक्ति-तोमरम् ॥५॥ [५

वि-राजमानं परिपूर्ण-चन्द्रकं

स-हेम-जालं शशि-सूर्य-वर्चसम् ।

दिवा-कराऽऽभं सु-रथं समा-स्थितः^२

५] स निर्-जगामाऽमर-तुल्य-विक्रमः^३ ॥६॥ [६

आ-पूरयन् खं च महीं च साऽचलां

तुरङ्ग-मातङ्ग-महारथ-स्वनैः ।

बलैः समेतैरं अभि-तोरण (१णं)-स्थितं

N] स^४ सं-दृष्टम् आसीनम् उपाऽऽगमत् कपिम् ॥७॥ [७

स तं समा-साद्य हरि हरीऽऽर्क्षं^५

युगाऽन्त-कालाऽग्निं^६ इव प्रजा-क्षये ।

अव-स्थितं विस्मित-जैत-सम्भ्रमः

N] सम-प्रेक्षताऽक्षो बहु-मान-चक्षुषा ॥८॥ [८

१. ल_२-नास्ति । २. च-वसुधरं । रा प्र ब म
ल_१ ल_२-सुसुन्दरं ॥ ३. अ-०णंसंस्थितं । ४. आ-सहेमदाम्ना । फ-
स्वहेम० । म-सुहेमदाम्ना । ल_१-सहेमदाम्ना । ५. आ-दिवाकराभेन
रथेन संस्थितः । रा-दिवाकराभेन रथे समास्थितः । ६. फ-नास्ति ॥
७. म-सु० । ल_२-स पू० । अ-सं० । ८. रा-समेखलां ।
९. अ-समेतैः स हि तोरणस्थितं । आ-०तोरणे स्थितं ॥
१०. फ च ल_२-स दृष्टम् । प्र ब म ल_१-सुदृष्टम् । ११. आ-०णो । १२.
आ-०कालोर्मिरिव । १३. रा ल_१ ल_२-विस्मृतवीरसं० ॥ अ-विस्मित-
वीरसं० । फ च प्र ब म-विस्मितवीरसं० ॥

स तस्य वेगं च कपेर महाऽऽत्मनः

पराऽऽक्रमं चाऽरिषु पार्थिवाऽऽत्म-जः ।

वि-धारयन् स्वं च बलं निशा-चरो

N] हिम-क्षये सूर्य ईवाऽभ्य-अवर्धत ॥९॥ [९

स जात-मन्युः प्रसम्-ईक्षित-क्रमैः

दुर्मै-स्थिरं संप्रैति दुर-जयाऽऽकृतिः ।

समा-हिताऽऽत्मा हनुमन्तम् आहवे

N] प्र-णोदयामास शितैस्त्रिभिः शरैः ॥१०॥ [१०

ततः कपिं तं प्रसम्-ईक्ष्य गर्वितं

जित-श्रमं शत्रु-पराजयोदितम् ।

अवैक्षताऽक्षः समुदीर्ण-मानसः

६] स बाण-पाणिः प्रगृहीत-कार्मुकः ॥११॥ [११

स हेम-निष्काऽङ्गद-चारु-कुण्डलः

समा-ससादाऽऽशु पराक्रमैः कपिम् ।

तयोर्बभूवाऽप्रतिमः समा-गैमः

N] सुराऽसुराणाम् इव सं-भ्रमो महान् ॥१२॥ [१२

चचालं भूमिर्न तताप भास्करो

ववौ न वायुः प्र-चचाल मन्दरः ।

१. च रा प्र ब म ल, ल२-विचारयन् । २. म-इव व्यवर्द्धत ।
अ-इवाभिवर्द्धते ॥ ३. आ-स समीक्षितं दुर्मं । फ-प्रसमीक्षितं दुर्मं ।
४. आ-दुर्मस्थितः । फ-दुर्मस्थितः शुभं संप्रति । च रा प्र ब म ल,
ल२ अ-तः संयति । ५. फ-०कृतिम् । ६. आ-सितैस् ॥ ७.
फ-०प्रभं । रा प्र ब म ल, ल२-०क्रमं । ८. फ अ-०चितम् । रा प्र ब
म-०द्धतम् ॥ ९. अ-०क्रमं । १०. ल२-ततो । ११. अ-पराक्रमः ॥
१२. अ-रराम ॥

कुमारम् अक्षं प्रसम्-ईक्ष्य सं-युगे

N] ननाद च द्यौर उदधिश् च चुक्षुभे ॥१३॥ [१३

स तस्य वीरः सु-मुखान् पतत्रिणः

७पू] सुवर्ण-पुंखान् स-विषान् इवोरगान् ।

N] समाधि-संयोग-विमोक्ष-साधकान्

७^३] शरान् बहून् मूर्ध्नि कपेर् न्य-अपातयत् ॥१४॥ [१४

८^१] सँ तैः शरैर् मूर्ध्नि समं नि-पातितैः

N] क्षरन् अस्त्र-दिग्ध-वित्त-लोचनः ।

९^१] नवोदिताऽऽदित्य-निभः शरांश्चुमान्

N] व्य-अराजताऽऽदित्य इवोष्ण-रश्मिभिः ॥१५॥ [१५

ततः सँ पिंगाऽधिप-मन्त्रि-सत्तमः

सम्-ईक्ष्य तं राजवरांऽऽत्म-जं रणे ।

उदग्र-चित्राऽऽयुध-चित्र-कार्मुकं

N] जहर्ष चाऽपूर्यत चाऽऽहवोर्त्सुकः ॥१६॥ [१६

स मन्दराऽग्रस्थ इवांश्चुमान् कपिर्

वितृद्ध-क्रोपो बल-वीर्य-दर्पितः ।

कुमारम् अन्नं स-बलं स-वाहनं

N] ददाह नेत्राऽग्नि-मरीचि-रश्मिभिः ॥१७॥ [१७

ततः स बाणांऽसि-विचित्र-कार्मुकः

१. रा म-०विमोक्ष्य सायकान् । २. आ-छरान् । ३. आ ल_१ ल_२-
०यन् ॥ ४. ल_१-शितैः । ५. ल_२-निपातैः । ६. फ-०दितानूरुनिभः ।
रा प्र ब म ल_१ ल_२-०दितादित्यनिभान् । ७. रा प्र ब म ल_१ ल_२-शरां
शितान् । अ-शरांश्चुभिः । ८. अ-इवांश्चु० ॥ ९. अ-ततस्तु । १०.
ब ल_१ ल_२-राजमहागजं । ११. फ-०वोन्मुखः ॥ १२. प्र-मदरांगस्थ ।
१३. रा-०र्यधर्षितः । आ-०र्यविक्रमः ॥ १४. आ-बाणासनिचि० ।

शरं-प्रकर्षाऽऽयुधं-राक्षसाऽम्बु-दः ।

शरान् मुमोचाऽऽशु हरीऽऽश्वराऽचले

N] बलाहको दृष्टिम् इवाऽचलोत्तमे ॥१८॥ [१८

ततः कपिस् तं रण-चंड-विक्रमं

विदुद्ध-तेजो-बल-वीर्य-विक्रमम् ।

कुमारम् अत्तं प्रसप्त-ईक्ष्य सं-युगे

N] ननाद हर्षाद् घन-तुल्य-निस्वनः ॥१९॥ [१९

स बाल-भौवाद् बलं-वीर्य-दर्पितः

प्रदुद्ध-मन्युः क्षत-जोपमेक्षणः ।

समा-ससादाऽप्रतिमं महीं-कपिं

N] गँजो महा-कूपम् इवाऽऽवृत्तं तृणैः ॥२०॥ [२०

स तेन बाणैः प्र-सभं नि-पातितैश्च

चकार नादं घन-नाद-निस्वनः ।

समुत्-पपाताऽऽशु नभः समा-चरन्

N] भुंजाऽऽदि-वित्तेर्पण-घोर-दर्शनः ॥२१॥ [२१

समुत्-पतन्तं समुपाँऽद्रवद् बली

स राक्षसानां प्र-वरैः प्रताप-वान् ।

'रथी' 'हरि-श्रेष्ठ-तमं किरञ् शरैः

१. आ-सरप्रकर्षासुध० । च रा प्र ब म ल, ल_२-शरप्रवर्षो युधि
रा० । अ-शरप्रवर्षे युधि रा० । २. ब प्र ल, ल_२ अ-हरीक्षणाचले ॥
३. आ-०र्यसायकम् । फ-०र्यसाधकम् । ४. फ-विक्रमः । ५. फ अ-०भावा-
दतिवीर्य० । ६. फ अ-रणे कपिं । ७. ब प्र ल, ल_२-गजं । ८. रा ब
प्र ल, ल_२-महामत्तम् ॥ ९. आ फ-०तितः । १०. फ-
०नमेघनिस्वनम् । ११. रा प्र ब म-स जातकोपाखण० । ल, ल_२-संजात-
कोपाखण० । आ-सजातिवि० । १२. आ-०शनम् ॥ १३. आ-समभिद्रवद् ।
१४. ब-प्रवरैः । १५. फ-महारथः श्रे० ।

१०] पयो-धरः शैलम् इवोर्ग्र-वृष्टिभिः ॥२२॥ [२२

स ताव् शरांस् तस्य वि-मोक्षयन् कपिश्

चचार वीरः पथि वायु-सेविते ।

शराऽन्तरे मारुतिर् एष निष्-पतन्

११] मनो-जवः सं-यति चंड-विक्रमः ॥२३॥ [२३

तमृआत्त-बाणाऽऽसनम् आहवोन-मुखं

समो-चरन्तं नि-शितैः शरोत्तमैः ।

अवैत्ततोऽत्तं बहु-मान-चक्षुषा

१२] जगाम चिन्तां च स मारुताऽऽत्म-जः ॥२४॥ [२४

ततः शरैर् भिन्न-भुजाऽन्तर-च्छविः

कपिः कुमारेण महाऽऽत्मनाऽग्र-तः ।

महा-भुजः कर्म-विशेष-तत्त्व-विद्

N] व्य-अचिन्तयत् तस्य रणे पराऽऽक्रमम् ॥२५॥ [२५

अ-बालवद् बाल-दिवाकर-प्रभः

करोत्य् अयं कर्म महद् महा-बलः ।

न तावद् अस्याऽऽहव-कर्म-शोभिनः

१३] प्र-मार्पणे मे मतिर् आशु जायते ॥२६॥ [२६

अयं महाऽऽत्मा च महांश् च वीर्य-तः^{१०}

समा-हितश् चाऽऽशु-गतिश् च सं-युगे । [२७पू

१. फ-इवाश्मवृष्टिभिः ॥ २. फ अ-मारुतवद्विनिष्पतन् ॥ ३. फ-आहवप्रियं । ४. फ अ-समापतन्तं । आ-समं चरन्तं । रा प्र ब म ल_१ ल_२-समावरन्तं । ५. प्र-अचक्षतालं । ६. फ-चिन्तामथ ॥ ७. फ प्र ब म ल_१ ल_२ अ-०ता नदन् । रा-०ता जुदन् । ८. आ-विचितयं-स्तस्य ॥ ९. च रा प्र ब ल_१ ल_२-प्रमारणे ॥ १०. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-वीर्यवान् ।

मेहच् च कर्माऽप्रतिमं सम-ईहते

N] न बाल-भावं समरेऽनु-वर्तते ॥२७॥ [N

अ-संशयं कर्म-गुणोदयाद् अयं

स-नाग-यक्षैर् मुनिभिः स-वायुभिः । [२७उ

पराऽऽक्रमोत्साह-वितृद्ध-मानसः

१४] सम-ईक्ष्यते स्म प्र-मुखे व्यव-स्थितः ॥२८॥

पराऽऽक्रमो ह्य अस्य मनांसि कम्पयेत्

N] सुराऽसुराणाम् अपि शीघ्र-कारिणः । [२८

न खल्व् अयं नाऽभि-भवेद् उपेक्षितः

पराऽऽक्रमो ह्य अस्य रणे वि-वर्द्धते ॥२९॥

प्र-मापणं त्व एव ममाऽस्य रोचते

१५] न वर्द्धमानोऽग्निर् उपेक्षितुं क्षमः । [२९

इति प्र-वेगं च परस्य कीर्तयन्

स्व-कर्म-योगं च वि-धाय वीर्यवान् ॥३०॥

वधे कुमारस्य महा-बलस् तदा

N] चकार बुद्धिं हनुमान् मेहा-कपिः । [३०

स तस्य तान् अष्टौ हयान् महा-जवान्

समा-हितान् भार-संहान् वि-वर्तिनः ॥३१॥

१. आ-महाश्च । २. आ-समरे तु व० ॥ ३. म-कर्मगुणैर्महो-
दयः । फ च रा प्र ब ल, ल२-०णोदयोदयः । ४. फ अ-मुनिभिश्च
वा० । ५. आ-समीक्षते । ६. फ-मत्समराग्रमास्थितः ॥ ७. ल२-नापि
भवेद् । ८. प्र-०क्रमस्त्वस्य । ९. रा-प्रवर्द्धते ॥ १०. अ-इत्युग्रवेगं ।
फ-इति प्रमेयं । ११. फ-बलस्य । १२. रा ब-सुकर्म० ॥ १३. फ-
युद्धं । १४. फ-०बलः । अ-०मतिः । १५. च रा प्र ब म ल, ल२-
उग्रजवान् महाबलान् । १६. च रा प्र ब म ल, ल२-०रसमाधिवर्तिनः ।

अ - ०रसहस्रतरस्विनः ॥

रथे नि-युक्तात् नि-जघान वाजिनस्

N] तलैश् च तलैश् च कपिर् महा-बलः । [३१

ततस् तलेनाऽभि-हतो महा-रथः

सं तस्य पिंगाऽधिप-मन्त्रिणा भृशम् ॥३२॥

प्रभग्न-नीडैः सै-युगाऽत्त-कूबरः

१६] पपात भूमौ हत-वाजि-सारथिः । [३२

स तं परि-त्यज्य महा-रथो रथं

स-कार्मुकः खड्ग-धरोऽभि-पुप्लुवे ॥३३॥

तपोऽभि-योगाद् ऋषिर् उग्र-विग्रहो

१७] वि-हाय देहं मरुताम् इवाऽऽलयम् (?ये) । [३३

ततः कपिस् तं वि-चरन्तम् अम्बरे

पतत्रि-राजाऽनिल-सिद्ध-सेविते ॥३४॥

स मारुतिर् मारुत-वेगवाँस् तदा

१८] करेण जग्राह च पादयोर् दृढम् । [३४

स तं समा-विध्य सहस्र-शः कपिर्

महोरगं क्रुद्ध इवाऽण्डै-जेश्वरः ॥३५॥

कुमारम् अक्षं प्रविकीर्ण-भूषणं

१९] विनिष्-पिपेषाऽऽशु-गतिर् मही-तले । [N

स भग्न-बाहूऽऽरु-कटी-शिरोधरः

क्षरन् अस्त्रं निर-मथिताऽस्थि-लोचनः ॥३६॥

१. रा म-०बलः । २. च रा ब म ल, ल२ अ-स तेन । प्र-
रथेन ॥ ३. आ-०नीडेषु । ४. फ-०जिकोम्बरात् । रा प्र ब म ल, ल२
अ-०जिनो रथात् । ५. अ-०संग्रहो ॥ ६. आ-०वेगवान्... । ७. आ-इवा-
डिजेश्वरः ॥ ८. रा प्र ब म ल, ल२-०गतिं ॥

विमुक्त-सन्धिः प्रविकीर्ण-बन्धनो

२०] हतः क्षितौ वायु-सुतेन राक्षसः ।

महा-कपिर् भूमि-तले नि-पात्यं तं

N] चकार रक्षोऽधि-पतेर् महद् भयम् ॥३७॥ [३६

महर्षिभिश् चै प्र-वरैर् रं महा-व्रतैः

सम्-एत्य भूतैश् च स-यक्ष-पञ्चगैः ।

सुरैश् च सेन्द्रैर् भृश-जात-विस्मयैर्

२१] हते कुमारे सै कपिर् निर्-ईक्षितः ॥३८॥ [३७

स तं नि-हत्याऽमर-वीर-दुर्जयं

कुमारम् अक्षं क्षत-जोपमेक्षणः ।

तद् एव वीरोऽर्थं जगाम तोरणं

२२] कृत-क्षणः काल इव प्रजा-क्षये ॥३९॥ [३८

ईत्याषे रामायणे सुन्दर-काण्डेऽक्ष-वधो

नाम त्रयश्चत्वारिंशः सर्गः ॥४३॥

१. आ-०सत्त्वः । २. आ-निर्मथ्य । फ-निषिध्य । अ-निषिच्य । प्र-निपा-
तितं ॥ ३. आ-चक्रधरैर् । म ल_१ ल_२-चक्रधरैर् । ४. च रा ब प्र म
ल_१ ल_२-यक्षैश्च सभूतपञ्चगैः । ५. अ-सेन्द्रैस्तु भृशं जयोदयैः । ६.
फ-बहुभिर् ॥ ७. प्र ब म ल_१ ल_२ अ-निहत्यासुखी० । ८. च प्र ब म ल_१
ल_२-क्षतजेषणं कपिः । आ-क्षतजोपमेक्षणं । ९. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-
वीरः प्रतिगृह्य ॥ १०. ल_२-इति । ११. च रा प्र ब म ल_१-०ण्डेऽक्ष-
कुमारवधो ॥

[वं-४३]= [चतुश्चत्वारिंशः सर्गः] =[दा-४८]

ततस् तु रत्नोऽधिपतिरं महाऽऽत्मा

हनूमताऽक्षे नि-हते कुमारे ।

मनः समा-धाय विवृद्ध-रोषः

१] समा-दिदेशेन्द्रजितं रणाय ॥१॥ [१

त्वम् अस्त्र-विच् छस्त्र-विदां वरिष्ठः

प्रसन्न-बुद्धिः समरेष्व् अ-धृष्यः ।

सुरेषु सेन्द्रेषु च दृष्ट-कर्मा

२] पितामहाऽऽराधन-सञ्चिताऽस्त्रः ॥२॥ [२

तवाऽस्त्र-बलम् आ-साद्य नो सुराः स-मरुद्-गणाः ।

३] अन्ये च त्रिषु लोकेषु सं-युगेऽधि-गताः शमम् ॥३॥ [३

भुज-वीर्याऽभि-गुप्तश् च तपसा चाऽभि-रक्षितः ।

४] देश-काल-विधि-ज्ञश् च त्वम् एव मति-स(म)त्तम ॥४॥ [४

न तेऽस्त्य् अ-साध्यं समरेषु कर्मणां

न तेऽस्ति तुल्यं मति-दर्शनेषु च ।^{१३}

१. ब प्र ल_१-०तेर् । २. प्र-महात्मना । ३. च रा ब प्र म ल_१-
तमिन्द्रकल्पं । अ-तदिन्द्रकल्पं । ४. च अ--सरोपात् । रा प्र ब म ल_१-
ल_२-सरोषः । ५. फ-०भृच्छस्त्रभृतां । प्र ब म ल_१-विच्चास्त्रविदां ।
६. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-समरेऽप्रधृष्यः । अ-समरेषु युक्तः । ७. फ-
नसुराः । च अ-सासुराः । रा प्र ब ल_१ ल_२-ससुराः । म-नासुराः ।
८. म अ-अन्येषु । ९. फ-०गेषु गताः । च रा ब-०गेऽभिगताः । अ-०गे न
गताः । १०. ल_१ ल_२-श्रियं । ११. अ-०गुप्तैश्च । १२. ब ल_१ ल_२-कर्मणा ।
१३. च प्र ब म ल_१ ल_२-न तेऽस्त्यकार्यं मतिदृष्टपूर्वं । रा-न तेऽस्त्यकार्य-
मतिदृष्टपूर्वं ।

न चाऽपि कश्चित् त्रिषु सं-ग्रहेषु

५] व्यति-क्रमेद् अस्त्र-बलं बलं च ॥५॥ [५

ममाऽनु-रूपं सु-महद् बलं ते

६पू] पराऽऽक्रमश् चाऽर्थ-परिग्रहश् च ।^१

भवन्तम् आ-साद्य रणाऽव-मर्दे

७] मैनः शमं गच्छति निश्चिताऽर्थम् ॥६॥^२ [६

नि-हताः किं-कराः सर्वे जम्बु-माली च राक्षसः ।

७] अमास-पुत्रा वीराश् च पंच-सेनाऽग्र-गांस् तंथा ॥७॥ [७

अक्षः कुमारोऽति-बलो दुर्-धरश् च महा-बलः । [८

८] न च ते समरे कश्चित् तुल्योऽस्ति रिपु-सूदनः ॥८॥ [N

न चैवं सारता तेषु^३ यथा त्वयि महा-द्युते । [९

९] तस्माद् गच्छाऽद्य पुत्रं त्वं युद्धाय वि-जयाय च ॥९॥ [N

इमं त्व् अ-धृष्यं परेमं बलेषु

कपेः प्र-भावं च पराऽऽक्रमं च ।^४

१. च ल_१ ल_२ अ रा प्र-तेस्ति । २. रा प्र किंचित् । ३. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-न वेदयस्तेस्त्र० अ-न वेद यस्तेस्त्रबलावलं । ४. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-तपसो । ५. रा प्र ब-पराक्रमं शास्त्रपरिग्रहं च । म ल_१ ल_२-पराक्रमं चास्त्रपरिग्रहं च । ६. आ-नन्वेवम् । रा प्र ब ल_१ ल_२-न त्वेवम् । अ-त्वमेवम् । ७. आ जनः । ८. आ-०र्थः । ९. अतः परमधिकः पाठः-आ रा प्र ब म ल_१ ल_२-सर्वेषु कार्येषु समर्थनीया । बुद्धिस्त्वयाद्येह महानुभावः । पुनश्च म-निहत्य रक्षांसि बहूनि संयुगे कुमारमत्तं च विनाश्य बानरः । अभीतवद्गर्जति तस्य निग्रहं त्वयाशु रक्षोवर संविधीयताम् । १०. रा प्र ब म ल_१ ल_२-०गा हताः । ११. फ-तु । १२. फ-चमे । १३. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-सारतत्तेषु । १४. फ-वै पुत्र । १५. फ अ-अयं ह्यधृष्यः परमो । च प्र ब म ल_१ ल_२-इमं ह्यधृष्यं । १६. फ-कपेः प्रभावश्च पुराक्रमश्च ।

- त्वम् आत्मना चैव सम-ईक्ष्य सर्वं
 १०] कुरुष्व वीर्यं स्व-गुणाऽनु-रूपम् ॥१०॥ [१०
 बलाऽव-मर्दम् त्वयि सं-निविष्टो
 यथा न गर्हेयुर् उदार-सत्त्वाः ।
 तथा सम-ईक्ष्याऽऽत्म-बलं परं च
 ११] प्रजा-कृते कर्म समा-रभस्व ॥११॥ [११
 न खल्व् इयं मतिरमहं (?) यत् त्वां सं-प्रेषयाम्य अहम् ।
 १२] इयं तु राज-धर्माणां क्षत्रियाणां गतिर मता ॥१२॥ [१२
 नाना-सत्त्वैश् च सं-ग्रामे त्वया सार्द्धम् अरि-दम् ।
 १३] अवश्यम् एव योद्धव्यं कार्यस्य (?) वि-जयोरणे ॥१३॥ [१३
 ततः पितुस् तद् वचनं नि-शम्य
 प्रदक्षिणी-कृत्य च तं महाऽऽत्मा' ।
 चकार भर्तारम् अ-दीन-सत्त्वो
 १४] रणाय वीरः प्रतिपन्न-बुद्धिः (?) ॥१४॥ [१४
 ततस् तैस् तैस् गुणैर् इष्टैर् इन्द्र-जित् प्रति-पूजितः ।
 N] युद्धोद्यम-कृतोत्साहः सं-ग्रामं प्रत्य-अपद्यत ॥१५॥ [१५
 श्री-मान् पद्म-पलाशाऽक्षः स रत्नोऽधि-पतेः सुतः ।
 N] निर-जंगाम मंहो-वेगः समुद्र इव पर्वणि ॥१६॥ [१६

१. रा प्र ब म ल_१ ल_२-वै प्रसमीक्ष्य । २. फ-स्वमात्मनश्च प्रसमीक्ष्य सत्त्वं । ३. प्र म ल_१ ल_२-कार्यं । ४. अ-स्वबलानु० । ५. आ-सन्निकृष्टे । ६. फ-समीक्ष्य स्वबलं । ७. फ-पराक्रमं । च रा प्र ब म ल_१ ल_२ प्रजाकृतं । ८. आ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-च । ९. आ-क्षत्रियस्य । १०. फ च रा प्र ब म अ-काम्यश्च । ल_१ ल_२-कस्यचिद् । ११. आ-प्रदक्षिणं रक्षसुतः प्रभावान् । च अ-प्रदक्षिणं रक्षसुतः प्रभावः । १२. आ-तैः स्वैर । १३. आ-समपद्यत । १४. फ-नियुक्तो ? । अ-बुध्बुभे स । १५. फ-महाभागः । च प्र ब ल_१ ल_२-वेगः । १६. फ-पर्वसु ॥

स पत्ति-राजोत्तम-तुल्य-वेगैर्

व्याघ्रैश् चतुर्भिः शित-तीक्ष्ण-दंष्ट्रैः ।

रथं समा-युक्तम् असंग-वेगं

१५] समा-रुरोहेन्द्र-जिद् इन्द्र-कल्पः ॥१७॥ [१९

४४स.] स रथी धन्विनां श्रेष्ठः शूरः शस्त्र-भृतां वरः ।

१] रथेनाऽऽदिश-वर्णेन तं वानरम् उपाऽद्रवत् ॥१८॥ [२०

स तस्य रथ-निर्घोषं ज्या-स्वनं कार्मुकस्य च ।

२] नि-शम्य तु हरि-श्रेष्ठः संप्र-दृष्ट-तरोऽभवत् ॥१९॥ [२१

मैहत् स चापम् आ-दाय सित-पीतांश् च सायकान् ।

N] हनूमन्तम् अभि-प्लुत्य जगाम युधि वानरम् ॥२०॥ [२२

तस्मिन् ततः संयुग-जात-हर्षे

रणाय निर्-गच्छति बाण-पाणौ ।

दिशश् च सर्वाः कलुषी-र्बभूवुर्

N] मृगाश् च रौद्रं बहु-धा वि-नेदुः ॥२१॥ [२३

समा-ययुस् तत्र तु नाग-यक्षा

महर्षयश् चक्र-धराश् च सिद्धाः ।

ततः समा-वृत्य तु पत्ति-संघा

N] वि-नेदुर् उच्चैः परम-प्रहृष्टाः २२॥ [२४

आ-यान्तं स-रथं दृष्ट्वा शूरम् इन्द्र-जितं हरिः ।

३] ननाद च महा-नादं व्य-अवर्धत च वेग-वान् ॥२३॥ [२५

१. रा प्र ब म ल, ल_२-सिंहैश् । अ-व्याघ्रैश् । २. आ-रथे ॥

३. फ-०पागमत् । च रा प्र म ल, ल_२ अ-०पाक्रमत् । ४. आ-तु। च-तत् ।

५. फ-हरिशाईलः । ६. ल, ल_२-स महच्चापम् । ७. फ-०दुस्य । ८. रा

प्र ब म ल, ल_२-प्रदिशश्च नेदुः । अ-कलुषा व० । ९. ल, ल_२ अ-रौद्रा ।

१०. फ रा प्र ब म ल, ल_२-च । ११. आ-स ॥

इन्द्र-जित् तु रथं दिव्यम् आ-स्थितश् चित्र-कार्मुकः ।

४] धनुर् वि-स्फारयामास तडित्-स्फूर्जित-निस्वनम् ॥२४॥ [२६

ततः समेताव् अति-तीक्ष्ण-वेगौ

महा-बलौ तौ रण-निर्विशंकौ ।

कपिश् च रक्षोऽधि-पतेश् च पुत्रः

५] मुराऽमुरेन्द्राव् इव बद्ध-वैरौ ॥२५॥ [२७

स तस्य वीरस्य महा-रथस्य

धनुष्-मतः सं-यति सम-मतस्य ।

शर-प्रवेगं वि-तैथं प्रै-वृद्धं

६] चकार मार्गे पितुर् अ-प्रमेयः ॥२६॥ [२८

ततः शरान् आयत-तीक्ष्ण-शैल्यान्

मु-पत्रिणः काञ्चन-चित्र-पुंखान् ।

मुमोच वीरः पर-वीर-हन्ता

N] समन्त-तो वज्र-निपात-वेगान् ॥२७॥ [२९

स तस्य ते स्यन्दन-निस्वनं च

मृदङ्ग-भेरी-पूणव-प्रणादम् ।

नि-शम्य शब्दं पुनर् उत्-पपात

N] वि-कृष्यमाणस्य च कार्मुकस्य ॥२८॥ [३०

शराणाम् अन्तरेष्व् आशु न्य्-अवर्तत महा-क्रपिः ।

N] हरिस् तस्याऽति-वेगस्य मोहयंल लक्ष(क्षय)-संग्रहम् २९ [३१

शराणाम् अग्र-तस् तस्य पुनः समभि-र्वर्तत ।

७] प्र-सार्य हस्तौ मति-मान् उत्-पपाताऽनिलोपमः ॥३०॥ [३२

१. आ-०स्वनः । २. च रा प्र ब म ल_२-वृद्ध० । ३. आ-विपुलं च तत्र । ४. फ-०वेगान् । ५. फ च रा प्र ब अ-उत् । फ अ-०पटहस्वनं च । च रा-०पटहप्रमाणम् । प्र म ल_१ ल_२-०पटह प्रणा० । ७. फ-अन्तरे ह्याशु । ८. फ-पुनरेवाभ्यव० । रा प्र ब म ल_१ ल_२-पुनश्चैवाभ्यव० ॥

ताव् उभौ वेग-सम्पन्नौ रण-कर्म-विशारदौ ।

८] सर्व-भूत-मनो-ग्राहि चक्रतुर् युद्धम् उव-तमम् ॥३१॥ [३३

हनूमतो वेद न राक्षसोऽन्तरं

न मारुतिस् तस्य महाऽऽत्मनोऽन्तरम् ।

परस्परं दुर्वि-बहौ बभूवतुः

९] सैमा-गतौ मारुत-तुल्य-विक्रमौ ॥३२॥ [३४

ततः स लक्ष्ये प्रवि-हन्यमाने

शरेषु घोरेषु च संपतत्सु । [३५पू

जगाम चिन्तां महतीं महाऽऽत्मा-

[३५^३

N] ऽवि-गाहयंस् तस्य कपेः प्र-वेगम् ॥३३॥ [N

स तं सम्-ईक्ष्याऽप्रति-वार्य-वेगं

महा-कपिं मारुत-तुल्य-वेगम् ।

मतिं चकाराऽऽद्यु ततो महाऽऽत्मा [N

N] समाधि-संयोग-समाहिताऽऽत्मा ॥३४॥ [३५^४

दिव्याऽस्त्र-योगेन वि-नाशनाय

N] यदा न मृत्युर् जनितोऽस्य तेन । [N

तदा मतिं राक्षस-राज-सूनुश्

चकार तस्मिन् हरि-वीर-मुख्ये ।

अ-वध्यतां तस्य कपेः सम्-ईक्ष्य

१०] कथं नुं कुर्याद्(?) इति नि-ग्रहांऽर्थम् ३५ [३६

ततः पैतामहं वीरः सोऽस्त्रम् अस्त्र-विदां वरः ।

N] सं-दधे सुमहा-तेजास् तं हरि-प्रवरंप्रति ॥३६॥ [३७

१. फ-सर्वरूपम्० । २. म ल१ ल२ अ-निर्विषयौ । ३. रा प्र व म ल१ ल२-समेत्य तौ । ४. च-०भीमवि० । ५. आ-लक्षे । ६. आ प्र व म ल१ ल२-प्रतिह० । ७. आ-०वीर्यवेगं । ८. फ अ-नास्ति । ९. फ अ-ततो । १०. फ-नियच्छेयमितिप्र० । ११. आ-स्म म० ॥

- अ-वध्यं सर्व-भूतानां तद् अस्त्रं न बबन्ध तम् ।
 [N] अस्त्रं तद् वि-तथं दृष्ट्वा स जगर्ह पिता-महम् ॥३७॥ [N]
 अथाऽऽगच्छ ततो ब्रह्मा मारुताऽऽत्म-जम् अब्रवीत् ।
 माऽनृतं मद् वचः कार्षीर् ग्रहणं गच्छ वानर ।
 [N] एवम् उक्तोऽथ हनुमांश् लक्ष(?)क्ष्य-भूतः स्थितो गतः ३८ [N]
 अ-वध्योऽयम् इति ज्ञात्वा शस्त्रेणाऽस्त्र-शास्त्र-विव ।
 [N] बबन्ध युधि वि-क्रान्तं मारुताऽऽत्म-जम् इन्द्र-जित् ॥३९॥ [३८]
 स ततो ब्रह्मणोऽस्त्रेण बद्धः कपि-वराऽऽत्म-जः ।
 ११] अभवन् निर्वि-चेष्टेश् च पपात धरणी-तले ॥४०॥ [३९]
 ततस् तु वि-ज्ञाय महाऽस्त्र-बन्धं
 प्रभोः प्र-भावाद् वि-गतोऽग्र-वेगः ।
 पिता-महाऽनु-ग्रहम् आत्मनश् च
 [N] वि-चिन्तयामास हरि-प्रवीरः ॥४१॥ [४०]
 ततः स्वायंभुवैर् मन्त्रैर् ब्रह्माऽस्त्र-प्रतियन्त्रितः ।
 [N] हनुमांश् चिन्तयामास वर-दानं पिता-महात् ॥४२॥ [४१]
 न मेऽस्य बन्धस्य नं शक्तिर् अस्ति
 वि-मोक्षणे लोक-गुरोः प्रसादात् ।
 अवश्यम् एवं वि-हितस् तु मन्त्रो
 [N] मयाऽऽत्म-योनेर् अनु-वर्तितव्यः ॥४३॥ [४२]
 सं वीर्यम् अस्त्रस्य कपिर् विचार्य
 तथाऽऽत्म-शक्तिं परि-चिन्त्य वीरः ।
 पिता-महाऽनु-ग्रहम् आत्मनश् च

१. फ च रा प्र व ल; ल२ अ-नास्ति । २. म-एवमुक्तलयेत्युक्त्वा ।
 ३. फ अ-तमस्त्रेणास्त्र० । च रा प्र व म ल; ल२-तमस्त्रेणास्त्रशस्त्रभृत् ।
 ४. फ-विक्रान्तो । ५. आ-० चेष्टस्तु । ६. आ-वद्धं । ७. आ-विगतप्रयोगः ।
 च प्र-विगतः प्रयोगः । ८. आ-० मन्त्रितैः । ९. आ-च । १०. ल१-वीर्यं स
 मन्त्रस्य । ११. म-विद्धिवा । १२. आ-पितामहाज्ञामनुवर्तते स्म ।

N] पिता-महाऽऽज्ञाम् अनु-वर्तते स्म ॥४४॥ [४३
अस्त्रेण चाऽपि बद्धस्य भयं मम न जायते ।

N] पितामह-महेन्द्राभ्यां रक्षितस्याऽनिलेन च ॥४५॥ [४४
ग्रहणं चाऽपि रक्षोभिर् महन् मे गुण-दर्शनम् ।

N] राक्षसेन्द्रेण सं-वादम् तस्माद् गृह्णन्तु मां परे ॥४६॥ [४५
स निश्चिताऽर्थः पर-वीर-हन्ता

समीक्ष्य-कारी विनिवृत्त-चेष्टः ।

परैः प्र-सह्योऽभि-गतैर् नि-गृह्य

N] बभूव तैस् तैः परि-भर्त्स्यमानः ॥४७॥ [४६
ततस् तु ब्रह्मणोऽस्त्रेण स बद्धो वानरर्षभः ।

११] अभवन् निर्वि-चेष्टश्च वि-षेणश्चैव लज्जया ॥४८॥ [N
तथा तं राक्षसा दृष्ट्वा निर्वि-चेष्टम् अरि-दमम् ।

१२] बबन्धुः पाश-बन्धैश्च दुम-चीरैश्च मारुतिम् ॥४९॥ [४७
स रोचयामास पुनः स्व-बन्धं

प्र-सह्य वीरैर् अभिनिर्-गृहीतः ।

कौतूहलान् मां युधि राक्षसेन्द्रो

N] द्रष्टुं व्यव-स्येद् इति निर्वि-चेष्टः ॥५०॥ [४८
स बद्धस् तेन बन्धेन वि-मुक्तोऽस्त्रेण वीर्य-वान् ।

N] अस्त्र-बन्धो हि सामान्यं न बन्धम् अनु-वर्तते ॥५१॥ [४९

१. ल_१-न मम विद्यते । म ल_२-मम न विद्यते । २. आ-माहा-
त्ये गुण उत्तमः । च-माहात्म्यैर्गुणवत्तरम् । रा प्र ब म ल_१ ल_२-मासे-
भिर्गुणवत्तरम् । ३. आ-परः । ४. च-प्रसस्ताभिः । रा प्र ब-प्रशस्त्राभिः ।
म ल_१ ल_२-प्रशस्ताभिः । ५. आ-निर्विचेष्टाभिर्विषः । ६. रा म-तं तथा ।
ल_१ ल_२-ततः तं । ७. आ-रोषयाः । फ-रोधयाः । च रा प्र ब म
ल_१ ल_२-गोपयाः । ८. आ-पुनश्च बद्धं । च-पुनः स्वबन्धनं । ९.
आ-धीरैर् ॥

अथेन्द्र-जित तं दुम-चीर-बद्धं

सम-ईक्ष्य वीरः कपि-राज-मुख्यम् ।

वि-मुक्तम् अस्त्रेण जगाम चिन्तां

N] न बन्धम् अन्यं ह्य अनु-वर्ततेऽस्त्रम् ॥५२॥ [५०

अहो महत् कर्म कृतं निर्-अर्थं

न राक्षसैर् मन्त्र-कृतिर हि शक्या ।

पुनश् च नाऽस्त्रे प्र-हृतेऽस्त्रम् अन्यत

१४] प्र-वर्तते सं-यति तत् खलु स्म ॥५३॥ [५१

अस्त्र-बन्ध-विमोक्षं तु हनुमान नाऽव-बुध्यत ।

१५] कृष्यमाणो हिरक्षोभिस्तैश् च बन्धैर् नि-पीडितः ॥५४॥ [५२

हन्यमानस् तु तैः कूरै राक्षसैः काष्ठ-मुष्टिभिः ।

१६] समीपं राक्षसेन्द्रस्य समा-कृष्यत वानरः ॥५५॥ [५३

अथेन्द्र-जित तं प्रसम-ईक्ष्य मुक्तं

शस्त्रेण बद्धं दुम-चीर-बन्धैः ।

व्यू-अदर्शयत् तत्र महा-बलं तं

N] हरि-प्रवीरं स-गणाय राज्ञे ॥५६॥ [५४

तं मत्तम् इव मातंगं बद्धं कैपि-वरोत्तमम् ।

१. आ-विचार्य । २. फ-अन्यत्त्वनु० । ३. आ-निरर्थकं । ४. आ-०न्त्रकृतेन । च-राक्षसैरत्र कृ० । ५. च-शक्यः । ६. रा प्र ब म ल, ल२-नास्त्रैर्हतमन्यदस्त्रम् । ७. रा प्र ब म ल, ल२-स्म नः । ८. च-०बन्धं वि० । ९. रा प्र ब म ल, ल२ अ-च । १०. रा प्र ब म ल, ल२-०बुध्यते । ११. आ ल, अ-ततः । १२. ल, ल२ अ-कामरूपिभिः । १३. फ-प्राकृष्यत स ॥ अ-प्राकृष्यत च । १४. अ-०सूत्रैः । १५. अ-०र्शयस्त्वत्र म० । आ-०यन् महाबलं तं । १६. म ल, ल२-हरिव ।

N] राक्षसा राक्षसेन्द्राय रावणाय न्यु-अवेदयन् ॥५७॥ [५५

कोऽयं कस्य केथं वाँऽपि किं-कार्यः किं-व्यपाऽऽश्रयः ।

इति राक्षस-वृद्धानां तेषां सं-जज्ञिरे कथाः ॥५८॥ [५६

हन्यतां दँह्यतां वाँऽपि भक्ष्यताम् इति चाऽपरे ।

N] राक्षसाम् तत्र सं-क्रुद्धाः परस्परम् अथाऽब्रुवन् ॥५९॥ [५७

स हन्यमानो बहुभिश् च तत्र

सम्-एत्य रक्षोऽधिप-पौद-मूलम् ।

ददर्श राज्ञः पर-वीर-हन्तुर्

N] गृहं महा-रत्न-परिच्छदं तत् ॥६०॥ [५८

तं ददर्श महा-तेजा रावणः कपि-सत्तमम् ।

N] रक्षोभिर् वि-कृताऽऽकारैः कृष्यमाणं ततस्-ततः ॥६१॥ [५९

राक्षसाऽधिपतिः क्रुद्धो ददर्श कपि-कुञ्जरम् ।

N] तेजो-बलं-समायुक्तं तपन्तम् इव भास्-करम् ॥६२॥ [६०

स रोष-सर्वद्धित-तार्त्र-दृष्टिर्

दशाऽऽननम् तं कपिम् अन्व-अवैक्षत ।

अथोप-विष्टान् कुल-शील-वृद्धान्

२०] समा-दिशत् तं प्रति मन्त्रि-मुख्यान् ॥६३॥ [६१

यथा-क्रमं तैः^{१०} स कपिर् हि पृष्टः [६२^३

यथा-क्रमेणैव कपिर् हि दृष्टः । [N

१. फ-व्यदर्शयन् । २. फ अ-कुतो । ३. च-चापि ॥ ४.

फ-हन्यतां कपि । रा ब म ल_१-हन्यतां चापि । प्र ल_२-हन्यतां वा० ।

५. फ अ-०पपार्श्वमूले । ६. आ-च्छदन्तम् । रा-छिदन्तम् । ब प्र-०छिदन्तम् । अ-

०छदं च । ७. फ-तेजोवर्ण० । ८. फ रा प्र ब म ल_२-०संवर्त्तितता० ।

अ-संवर्त्तितवाम० । ९. अ-अन्ववेक्ष्यत । १०. फ-संप्रति मन्त्रिमुख्यैः ।

रा प्र ब म ल_१ ल_२-तैर्हि कपिः स पृष्टः ।

सर्वैः स पृष्टस् तु विसृष्ट-कार्यैः

N] कार्याऽर्थम् अर्थस्य च मूलम् आदौ । [६२^३

नि-वेदयामास कपीऽऽश्वरस्य

२१७] दूतः सकाशाद् अहम् आ-गतोऽस्मि ॥६४॥ [६२३

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे इन्द्रजिद-युद्धे हनुमद्-ग्रहणं

नाम चतुश्चत्वारिंशः सर्गः ॥४४॥

—

[३-४५]= [पंचचत्वारिंशः सर्गः] =[दा-४९]

ततस् तु कर्मणा तस्य वि-स्मितं भीम-विक्रमम् ।

१.] हनुमान् रोष-ताम्राऽक्षं रक्तोऽधिपम् अवैक्षत ॥१॥ [१

भ्राज-मानं महाऽर्हेण कौञ्चनेन वि-राजता ।

२.] मुक्ता-जालाऽऽवृताऽन्तेन मुकुटेन महा-द्युतिम् ॥२॥ [२

वज्र-संयोग-संयुक्तैर् महाऽर्ह-मणि-विग्रहैः ।

३.] हैमैर् आ-भरणैश् चित्रैर् मानसैर् उप-शोभितम् ॥३॥ [३

४पू] महाऽर्ह-क्षौम-संवीतं रक्त-चन्दन-भूषितम् । [४पू

N] पूर्ण-चन्द्राऽशु-वर्णेन हारेणाऽतिवि-राजितम् ॥४॥

४उ] अनु-लिप्तं वि-चित्राभिर् वि-विधाभिश् च भक्तिभिः । [N

वि-पुलैर् दर्शनीयैश् च रक्ताऽक्षैर् भीम-दर्शनैः ॥५॥

५.] दीप्त-तीक्ष्ण-महा-दंष्ट्रैः प्रलम्ब-दशन-च्छदैः । [५

शिरोभिर् दशभिर् भीमं भ्राज-मानं महौजसम् ।

६.] नाना-व्याल-मृगाऽऽक्रीर्णं शिखरैर् इव मन्दरम् ॥६॥ [६

नीलाऽञ्जन-चय-प्रख्यं हारेणोरसि राजितम् ।

N] पूर्ण-चन्द्राऽशु-वर्णेन तडिद्-वन्तम् इवाऽम्बु-दम् ॥७॥ [७

बाहुभिर् बद्ध-केयूरैश् चन्दनोत्तम-भूषितैः ।

७.] भ्राज-मानं शुभैः पीनैः पञ्च-शीर्षैर् इवोर-गैः ॥८॥ [८

१. आ फ-तैः कर्मभिस्तस्य । च रा-कर्मणस्तस्य । २. आ-विस्मितो भीमकर्मणः । फ-विस्मितो भीमविक्रमः । ३. फ-०ताम्राक्षो । ४. रा प्र ब म ल_१ ल_२-कवचेन । ५. फ-महौजसा । रा-महामतिम् । ६. फ अ-हारेणा-भिवि० । च रा प्र ब म ल_१ ल_२-हारेणोरसि राजता । ७. रा प्र ब ल_१ ल_२-अणुभिः सुवि० । ८. आ-०तिःस्वनैः । च प्र ब म ल_१-०विक्रमैः । ९. फ-भीमैः । १०. च रा-०व्याडमृगा० । फ-०गाक्रीर्णैः । ११. आ-राजता । १२. आ-सबलाकम् । १३. अ-सुवर्णाभिः ॥

महति स्फाटिके चित्रे रत्न-संयोग-संस्कृते ।

८] उत्तमाऽऽस्तरणाऽऽस्तीर्णे सूऽप-विष्टं वराऽऽसने ॥१॥ [९

अलंकृताभिर् अत्य्-अर्थ प्र-मदाभिः समन्त-तः ।

९] बाल-व्यजन-हस्ताभिस् ताभिः समभि-वीजितम् ॥१०॥ [१०

१०पू] दुर्-धरेण प्र-हस्तेन महा-पार्श्वेन रक्षसा ।

१२पू] मन्त्रिभिर् मन्त्र-तत्त्व-ज्ञैर् नि-कुम्भेन च मन्त्रिणा ॥११ [११

उपाऽऽस्य-मानं रत्नोभिश् चतुर्भिर् बल-दर्पितैः ।

११] कृत्स्नं परि-वृतं लोकं चतुर्भिर् इव सागरैः ॥१२॥ [१२

N] ताभ्यां मेन्त्राऽर्थ-विद्भ्यां च सारणेन शुकेन च ।

१२उ] उपाऽऽस्य-मानं सचिवैः सुरैर् इव सुरेश्वरम् ॥१३॥ [१३

अपश्यद् राक्षस-पतिं हनुमान् अ-मितौर्जसम् ।

१३] वेष्टितं मेरु-शिखरैः स-तोयम् इव तोय-दम् ॥१४॥ [१४

बन्धनैः पीड्य-मानोऽपि रत्नोभिर् भीम-विक्रमः ।

१४] वि-स्मयं परमं गत्वा रक्षोऽधि-पम् अवैक्षत ॥१५॥ [१५

भ्राज-मानं ततो दृष्ट्वा हनुमान् राक्षसेश्वरम् ।

१५] मनसा चिन्तयामास तेजसा तस्य वि-स्मितः ॥१६॥ [१६

१. च रा प्र ब म ल, ल_२-०चित्रिते । २. फ च रा प्र ब ल, ल_२ अ-उपविष्टं । ३. च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-०हस्ताभिः स्त्रीभिः । ४. रा अ-समुपसेवितम् । ५. च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-उपोपविष्टं । ६. च रा प्र ब म ल, ल_२-भीमविक्रमैः । ७. आ फ-कृत्स्नः । ८. आ-लोकः । ९. रा प्र ब म ल_२-सुमन्त्रविद्भ्यां । ल_१-स मन्त्रविद्भ्यां । १०. रा प्र ब म ल, ल_२-समेतं शकुनेन । ११. च रा प्र ब म ल, ल_२-आत्मसामान्यसं । अ-अन्वेष्ट्यमाणं सं । १२. च रा प्र ब म ल, ल_२-अतितेजसम् । १३. आ-धिष्टितं । १४. आ-०शिखरे । १५. च रा प्र ब म ल, ल_२-०कर्मभिः । १६. रा प्र ब म ल, ल_२-मोहितः ॥

अहो वीर्यम् अहो सत्त्वम् अहो रूपम् अहो बलम् ।^१

१६] अहो राक्षस-राजस्य सर्व-लक्षण-सम्पदः ॥१७॥ [१७

यदि नाऽधर्म-बहुलः स्याद् अयं राक्षसेश्वरः ।

१७] स्याद् अयं स्वर्ग-लोकस्यैव शक्रस्योऽपि रक्षिता ॥१८॥ [१८

तेन खल्व् अस्य वि-भ्रान्ता देवाश् चाऽसुर-मानवाः ।^२

१८] अयं ह्य उत्-सहते क्रुद्धः कर्तुम् एकाऽयनं जगत् ॥१९॥ [१९

इति चिन्तां बहु-विधां चकार हनुमांस तदा ।

१९] दृष्ट्वा राक्षस-राजस्य प्र-भावम् अ-मितौजसः । [२०

N] गाम्भीर्यं च श्रियं चैव मनसा च वि-सिस्मि(?)ष्मि)ये ॥२० [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे रीवण-दर्शनं

नाम पंचचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४५ ॥

-
१. रा प्र ब म ल, ल_२-अहो रूपमहो वीर्यमहो सत्त्वमहो बलम् ।
 २. आ-०लक्ष्मण० । ३. फ च प्र ब म ल, ल_२ अ-सुरलोकस्य । ४. फ च प्र ब म ल, ल_२-०पि हि रक्षिता । अ-०पि च रक्षिता । ५. फ-तेन खल्वद्य विभिदुर्देवाः सासुरमानुषाः । च रा प्र ब म ल, ल_२-तेन खल्वद्य विभिदुर्लोकाः सासुरदानवाः । अ-विभेत्यस्याद्धि वीराद्धि लोकः सासुरदानवः ।
 ६. रा प्र ब म ल, ल_२ अ-अयमुत्सहते वीरः । ७. फ-हनुमन्कपिः ।
 ८. च रा प्र ब म ल, ल_२-विस्मयं गतः । ९. फ-नास्ति । १०. अ-इति ।
 ११. रा प्र ब म ल_२-हनुमद्दर्शनं ॥

[वं-४६]= [षट्चत्वारिंशः सर्गः] =[दा-५०]

- तम् उद्-ईक्ष्य महा-बाहुः पिंगाऽक्षं पुर-तः स्थितम् ।
 १] रोषेण महताऽऽविष्टो रावणः शत्रु-रावणः ॥१॥ [१]
 स राजा रोष-ताम्राऽक्षः प्र-हस्तं रत्नसां वरम् ।
 २] काल-युक्तम् उवाचेदं वचो विपुलै-विक्रमः ॥२॥ [४]
 दुर-आत्मा पृच्छयताम् एष कैम् त्वं किं वा प्र-योजनम् ।
 ३] वैनं भयं किम्-अर्थं च राक्षसानां च तर्जनम् ॥३॥ [५]
 रावणस्य वचः श्रुत्वा प्र-हस्तो वाक्यम् अब्रवीत् ।
 ४] समा-श्वसिहि भद्रं ते न भीः कार्या कपे त्वया ॥४॥ [७]
 यदि वां त्वं महेन्द्रेण प्रेषितो रावणाऽऽलयम् ।
 ५] तत्त्वम् आ-ख्याहि मा ते भूद् भयं वानर-सत्तम ॥५॥ [८]
 यदि वैश्रवणस्य त्वं यमस्य वरुणस्य वा ।
 ६] चौरु रूपम् इदं कृत्वा प्र-विष्टो नगरीम् इमाम् ॥६॥
 विष्णुना प्रेषितो वाऽपि लङ्का-विजय-कांक्षिणा । [९]
 ७] न हि ते वानरं तेजो रूपं-मात्रं तु वानरम् ॥७॥ [१०]
 सखं त्वं कथय क्षिप्रं ततो वानर मोक्ष्यसे । [१०]
 ८] अ-नृतं वदतस् त्व अंघ्रि दुर-लभं तव जीवितम् ॥८॥

१. च रा प्र ब म ल, ल२-रावणो लोकरा० । २. अ-रक्षसोऽब्रवीत् ।
 ३. प्र-विष्णुविवि० । ४. अ-तास्ति । ५. फ च रा ब-दुष्टात्मा । ६. फ-किम-
 त्रास्य । आ-कस्त्वं वा किं । ७. आ-वनभङ्गं । फ-वनभङ्गः । ८. फ-
 किमर्थोयं । ९. फ-स्वया कपे । १०. फ-तावत्त्वमिन्द्रेण । ११. फ-तेऽस्तु ।
 अ-भूते । १२. फ-वानर मोक्ष्यसे । १३. आ-च । १४. आ-त्वं तु ।
 १५. आ-लङ्कां वि० । १६. आ-रूपं मात्रं । १७. म-तास्ति । १८. अ-मोक्षसे ।
 १९. फ च रा प्र ब म, ल२ अ-वदतो ह्ययं । २०. अ-जीवनम् ॥

- अथ-वा यन्-निमित्तं ते प्र-वेशो रावणाऽऽलये । [११
 ९] तद् एव कथय क्षिप्रं बहुना किं प्र-योजनम् ॥१॥ [N
 १०पू] एवम् उक्तो हरि-वैरस् तं राक्षस-गणेश्वरम् ।
 ११उ] अब्रवीन् नाऽस्मि शक्रस्य यमस्य वरुणस्य वै ॥१०॥ [१२
 धन-देनं न मे सख्यं विष्णुना नाऽस्मि चोदितैः ।
 १२] जातिर् एव ममैषा हि वानरोऽहम् इहाऽऽगतः ॥११॥ [१३
 दर्शने राक्षसेन्द्रस्य दुर्-लभे र्सति यन् मया ।^{१०}
 १३] वनं राक्षस-राजस्य दर्शनाऽर्थं वि-नाशितम् ॥१२॥ [१४
 तैस् ते^{११} राक्षसाः प्राऽऽप्ता बलिनो युद्ध-कांक्षिणः ।
 १४] रक्षणाऽर्थं तु देहस्य योधिताम् ते मया रणे ॥१३॥ [१५
 अस्त्र-पाशैर् न शक्योऽहं बद्धुम् अत्यै-आयतैर् अपि ।
 १५] पिता-महाद् एव वैरो मम ह्य एष उपाऽऽर्गतः ।^{१२} [१६
 राजानं द्रष्टु-कामेन मयाऽऽत्रं न नि-वारितम् ॥१४॥
 १६] विप्रै-युक्तो महाऽस्त्रेण रक्षोभिः परि-पीडितः । [१७
 दूतोऽहम् ईहं संप्राऽऽप्तो राघवस्योऽति-तेजसः ॥१५॥ [१८उ

१. फ-राक्षसालये । प्र-रावणालयं ॥ २. अ-हरिवरो राक्षसानां
 ग० । ३. आ-च । ४. च-धनदस्य । ५. फ रा-नोदितः । ६. ल१
 ल२-एवं । ७. अ-दर्शनं । ८. अ-दुर्लभं चाति । ९. फ-तन् ।
 १०. रा-नास्ति । ११. फ-हि राक्षसेन्द्रस्य । रा प्र ब म ल१ ल२-
 च राक्षसेन्द्रस्य । १२. रा प्र ब म ल१ ल२-दर्शनाय । १३. फ-
 ततश्च । १४. रा प्र ब म ल१ ल२-दुर्मदाः । १५. फ-
 अप्यायतैर् । १६. फ-मया पुरा लब्धो वरो महान् । अ-ह्येवमुपागतः ।
 १७. रा प्र ब ल१ ल१-नास्ति । १८. फ-निवर्तितम् । १९. आ रा ब म
 ल१ ल२-विप्रमुक्तो । फ-विप्रमुक्तोहमस्त्रेण । २०. रा ब म ल१ ल२-
 रक्षोभिरतिपीडितः । प्र अ-रक्षोभिरभिपीडितः । २१. रा-इति । २२. फ अ-
 राघवस्यामितौजसः । ल२-राघवस्य महात्मनः ॥

१८] श्रूयतां चाऽपि वचनं मम तथ्यम् इदं नृपे । [१९
N] रामो यद् आह धर्माऽऽत्मा स च राजा महा-रथः ॥^३१६॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमद्-वाक्यं
नाम षट्चत्वारिंशः सर्गः ॥^४४६॥

१. फ अ-त्वया । २. च रा व म ल, ल^२ अ-हरीश्वरः ।
३. फ-नास्ति ॥ ४. फ अ-सर्गसमाप्तिर्नास्ति ॥

[बं—४७] = [सप्तचत्वारिंशः सर्गः] = [दा—५१]

तं सम-ईक्ष्य महा-सत्त्वं सत्य-वाण् हरि-पुंगवः ।

१] वाक्यम् अर्थ-वद् अ-व्यग्रम् उवाच पवनाऽऽत्म-जः ॥१॥ [१

अहं सुग्रीव-सन्देशाद् इह प्राऽऽप्तस् तवाऽऽलयम् ।

२] राक्षसेश हरीऽऽशस् त्वाम् इदं कौशल्यम् अब्रवीत् ॥२॥ [२

राज्ञः शृणु सैमा-देशं सु-ग्रीवस्य महाऽऽत्मनः ।

३] धर्माऽर्थाय हितं चैव ईह चाऽमुत्र च क्षमम् ॥३॥ [३

राजा दशरथो नाम रथ-कुञ्जर-वाजि-मान् ।

४] पितेव बन्धुर लोकानां सुरेश्वर-सम-द्युतिः ॥४॥ [४

ज्येष्ठस् तस्य महा-बाहुः पुत्रः प्रीति-करः प्रेम्भुः ।

५] पितुर् नि-देशान् निष्-क्रान्तः प्र-विष्टो दण्डकं वनम् ॥५॥ [५

लक्ष्मणेन समं भ्रात्रा सीतया वोऽपि भार्यया ।

६] महर्षिभिर् अनु-क्रान्तं धर्म्यं पन्थानम् अं-स्थितः ॥६॥ [६

तस्य भार्या वने नष्टा सीता नाम यशस्-विनी ।

७] वैदेहस्य सुता राज्ञो जैनकस्य महाऽऽत्मनः ॥७॥ [७

१. फ च रा प्र ब म ल, ल_२-सत्त्ववान् । २. च प्र ब ल, ल_२-वाक्यं यथावद् । ३. रा प्र ब ल, ल_२-त्वां कुशलं परिपृच्छति । अ-त्वां आता कौ० । ४. ल_२-नास्ति । ५. अ-आतुः । ६. आ-ममादेशं । ७. फ अ-धर्मार्थोपहितं युक्तभिः । रा प्र ब म ल, ल_२-धर्मार्थोपहितं । ८. आ-०जिनाम् । ९. आ-पितुः । १०. च-नियोगात्सं-प्राप्तः । रा प्र ब म ल, ल_२-नियोगं संप्राप्य । अ-निदेशनियतः । ११. रा प्र ब म ल, ल_२ अ-सह । १२. रा प्र ब म ल, ल_२-सह । अ-चापि । १३. आ-०धर्मपन्था० । रा-धर्मपन्थानमाश्रितः । अ-०नमाश्रितः । १४. फ अ-मनस्विनी । १५. आ-सुग्रीवेण च संगतः ॥

- स मार्ग-माणस् तां देवीं राज-पुत्रः सहाऽनु-जः ।
 ८] ऋष्यमूकं च संप्राऽऽप्तः सु-ग्रीवेण च सं-गतः ॥८॥ [८
 तस्य तेन प्रति-ज्ञातं सीतायाः परि-मार्गणम् ।
 ९] सु-ग्रीवस्य च रामेण हरि-राज्यं प्रति-श्रुतम् ॥९॥ [९
 ततस् तेन वने हत्वा राज-पुत्रेण वालिनम् ।
 १०] सु-ग्रीवः प्राऽऽपितो राज्यं हर्य-ऋक्ष-प्लवगाऽधि-पः ॥१०॥ [१०
 स सीता-मार्गणे व्यग्रः सु-ग्रीवः सैख-संगरः ।
 ११] हरीन् सं-प्रेषयामास दिशः सर्वा हरीऽऽश्वरः ॥११॥ [११
 तां हरीणां सहस्राणि प्र-युतान्य् अर्बुदानि च ।
 १२] दिक्षु सर्वासु मार्गन्ते ह्यं अथश् चोपरि चाऽम्बरे ॥१२॥ [१२
 वैनतेय-समाः केचित् केचित् तत्राऽनिलोपमाः ।
 १३] अ-संग-गतयश् चाऽन्ये महा-काया महा-जवाः ॥१३॥ [१३
 अहं तु हनुमान् नाम मारुतस्यौरसः सुतः ।
 १४] सीतायाः कारणात्तूर्णं योजनानां शतं प्लुतः ॥१४॥ [१४
 तद् भवान् दृष्ट-तत्त्वार्थः तपः-कृत-परिश्रमैः ।
 १५] पर-दारान् महा-प्राज्ञ नोप-रोद्धुं त्वम् अर्हसि ॥१५॥ [१५
 न हि धर्म-विरुद्धेषु बह्व-अपायेषु कर्मसु ।
 १७] मूल-घातिषु सज्जन्ते बुद्धि-मन्तो भवद्-विधाः ॥१६॥ [१६

१. च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-राजपुत्री । २. च अ-ऋष्यमूकः संप्राप्तः ।
 रा प्र ब म ल_१ ल_२ -ऋष्यमूकं गिरिं प्राप्तः । ३. आ-नास्ति । ४. आ-रणे ।
 ५. फ म अ-स्थापितो राज्ये ॥ ६. रा-प्रतिसं० । ७. प्र म ल_१ -सुग्रीवस्या-
 भ्यनुज्ञया । ल_२ -सुग्रीवस्याभ्यनुग्रहाः । ८. रा व नास्ति । ९. म-०यः
 केचिद्धरिवीराः । १०. रा प्र ब ल_१ ल_२ नास्ति । ११. ल_२ -नास्ति ।
 १२. आ-०स्मिन् । १३. म-०दधुमिहार्हति । रा ल_१ ल_२ -समर्हसि ।
 प्र ब-समर्हति ॥

- केश च लक्ष्मण-मुक्तानां शैराणां नत-पर्वणाम् ।
 १८] दीप्तानाम् अग्र-तः स्थातुं शक्तो देवाऽसुरेष्व् अपि ॥१७ [१९
 न चाऽपि त्रिषु लोकेषु राजन् विद्येत कश्चन ।
 १९] राघवस्य व्य-अलीकं च कृत्वा यः सुखम् आप्नुयात् ॥१८ [२०
 त्वं तु काल-हितं वाक्यं धर्म्यम् अर्थाऽनु-पालितम् ।
 २०] मन्यस्व नर-देवाय जानकी प्रति-दीयताम् ॥१९॥ [२१
 दृष्ट्वा हीऽयं मया देवी लब्धं यद् इह दुष्-करम् ।
 २१] उत्तरं कर्म यच्च छेषं^१ निमित्तं तत्र राघवः ॥२०॥ [२२
 लक्षितेयं च वि-जने मया शोक-परायणा ।
 २२] गृहीतां किं न जानासि पञ्चाऽऽस्याम् इव भोगिनीम् २१ [२३
 नेयं जरयितुं शक्या साऽसुरैर् अमैर् अपि ।
 २३] विष-संपृक्तं^२ अत्य-अर्थं भुक्तम् अन्नम् इवौजसा ॥२२ [२४
 अप-कुर्वन् हि रामस्य साक्षाद्^३ अपि पुरं-दरः ।
 २४] न सुखं प्राऽऽप्नुयाद् राजन् किं पुनस् त्वद्-विधो जनः २३ [२४
 यां सीतेत्य् अभि-जानासि सेयं^४ तिष्ठति रूपिणी ।
 २५] काल-रात्रीऽति तां विद्धि सर्व-लंका-निवासिनाम् ॥२४ [२५
 तपः-सन्तान-लब्धस् ते योऽयम् ऋद्धि-परिच्छेदः ।
 २७] न सै नार्शयितुं न्यार्य्य आत्म-त्राण-परिच्छेदः ॥२५ [२५

१. फ-कश्चिल्लक्ष्मण० । २. फ-वाणानां । ३. फ-यः कृत्वा सुखमवा-
 प्नुयात् । ४. आ-तं । ५. रा-जानकीं प्रतिवेदय । ६. आ-दृष्ट्वा ।
 ७. आ-छेयः । ८. ल_१-गृहीत्वा । ९. ल_१-पन्नगीम् । १०. अ-संपृष्टम् ।
 ११. आ-एव । १२. प्र-तां सयामिव मन्दिरे । ल_१-०ति तेऽग्रतः ।
 १३. अ-कालरात्रिं हि । १४. च रा प्र ब ल_१ ल_२-संचयल० ।
 १५. आ-परिच्छन्दः । १६. रा ब म ल_१ ल_२-सन्त्यासयितुं । प्र-सन्त्यासयितुं ।
 १७. आ-न्याय्यम् । १८. फ-परिग्रहः ॥

अ-वध्यतां तपो-वीर्याद् भवता यदि मन्यते ।

२८] आत्मनश् चाऽसुरैर् देवैर् हेतुस्तत्राऽप्य अयं महान् २६ [२६

स हि रामः स-सुग्रीवो नैव देवो न पन्नगः ।

N] नाऽसुरो नैव गन्धर्वो न यक्षो नैव किन्नरः ॥२७॥ [२७

N] मानुषो राघवो राजन् सु-ग्रीवश्चै हरीऽऽश्वरः ।

ताभ्यां प्राण-परित्राणं कथं राजन् करिष्यसि ॥२८॥ [२८

३०] न च धर्मोऽपि सं-हार्यो ह्य अ-धर्म-फल-संयुतः ।

स एव फलम् अभ्येति धर्मो नाऽधर्म-नाशनः ॥२९॥ [२९

३१] प्राऽऽप्तं धर्म-फलं तावद् भवता नाऽत्र सं-शयः ।

फलम् अस्याऽप्य अ-धर्मस्य क्षिप्रम् एवोप-भोक्ष्यते ॥३०॥ [३०

३२] जन-स्थानं-वधं बुद्ध्वा वालिनश्चैऽपि सं-क्षयम् ।

राम-सुग्रीव-सख्यं चै बुध्यस्वै हितम् आत्मनः ॥३१॥ [३१

३३] कामं खल्व् अहम् अप्य एकः स-वाजि-रथ-कुंजरात् ।

लंकां नाशयितुं शक्तम् तस्यैष तु विनिश्चयः ॥३२॥ [३२

३४] रामेण हि प्रति-ज्ञातं हर्य-ऋक्ष-कपि-सन्निधौ ।

उत्त-सादनम् अ-मित्राणां क्षिप्रं तच्चै करिष्यति ॥३३॥ [३३

३५] तद् अलं काल-पाशेन सीता-विग्रह-रूपिणा ।

३६] स्वयंस्कन्धोऽव-सक्तेन क्षेमम् आ-लोकयाऽऽर्त्तनः ॥३४॥ [३६

१. म० ध्यतां । २. रा प्र ब ल, ल२-नास्ति । ३. ल, ल२-न देवो न च । ४. फ च रा प्र ब म ल, ल२ अ-न च । ५. फ च रा प्र ब अ-न च । ६. व म ल, ल२-राजा । ७. अ-स च राजा । ८. फ म-हि । ९. च म-धर्मोपसं० । ल२-धर्मो हि । १०. अ-०लसंहितः । ११. फ-आप्नोति । अ-अन्वेति । १२. अ-०स्थाने वधं । १३. अ-चैव । १४. फ-हि बुध्यस्वादि० । १५. आ-तस्यैकस्य ॥ १६. च रा प्र ब ल, ल२-तत्तु ॥ १७. फ-ऋणावसक्तेन चिन्त्यतां हितमात्मनः ॥

सीतायास् तेजसा दग्धां राम-क्रोप-प्रदीपिताम् ।

N] दह्य-मानाम् इमां पश्य लंकां स-रथ-कुञ्जराम् ॥३५॥ [३७

N] तस्य तद् वचनं श्रुत्वा वानरस्य महाऽऽत्मनः ।

३६७] आ-ज्ञापयद् वधं तस्य रावणः क्रोध-मूर्च्छितः ॥३६॥ [५२,१

स तस्य तद् वाक्यम् अ-दीन-भाषिणः

कपि-प्रवीरस्य नि-श्म्य वि-प्रियम् ।

दशाऽऽननः क्रोप-विवृत्त-लोचनः

N] समा-ऽदिशत् तत्रै महौ-कपेर-वधम् ॥३७॥ [४६

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमद्-वाक्यं

नाम सप्तचत्वारिंशः सर्गः ॥४७॥

[व-४८]= [अष्टाचत्वारिंशः सर्गः] =[दा-५२]

आ-ज्ञप्ते तु वधे तस्य रावणेन दुर-आत्मना ।

१] नि-वेदितै-वतो वाक्यं नाऽनुमेने विभीषणः ॥१॥ [२

राक्षसाऽधि-पतिं क्रुद्धं तद् अ-कार्यम् उप-स्थितम् ।

२] विदित्वा चिन्तयामास कार्यं कार्य-विदां वरः ॥२॥ [३

निश्चितौऽर्थं ततः साम्ना पूज्यं शत्रु-जिद् अग्र-जम् ।

३] उवाच हितम् अत्य-अर्थं वाक्यं वाक्य-विदां वरः ॥३॥ [४

राज-वृत्त-विरुद्धं च लोक-वृत्ते च गृहीतम् ।

४] सर्व-थाऽसदृशं वीर कपेर अस्य प्र-मोपणम् ॥४॥^{१२} [५

अ-संशयं शत्रुर् अयं प्र-वृद्धः

कृतं ह्य अनेनाऽप्रियम् अ-प्रमेयम् ।

न^{१३} दूत-वध्यां तु^{१४} वदन्ति सन्तो

५] दूतस्य दण्डा बहवः प्र-दिष्टाः ॥५॥ [१४

वैरूप्यम् अंगेषु कैशा-निपातो

योग्यं तथा लक्षण-संनिर्पातः ।^{१५}

१. आ-तत्र । २. फ ल_१-हनूमतः । अ-महात्मना । ३. म ल_१ ल_२-निवेदितं ततो । अ-निवेदिते ततो ॥ ४. आ-तस्य का० । फ अ-तच्च कार्यमुपास्थितम् । रा प्र ब म ल_१ ल_२-तद्वधार्थमुप० । ५. आ-कार्यविधिम्प्रति ॥ ६. च म-०तार्थः । ७. फ-पूजयित्वा स रावणम् । आ-पूर्वशत्रु० । ८. रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ९. प्र-०वृत्तं । १०. फ अ-न । ११. ल_२-न मारणम् । १२. फ-नास्ति ॥ १३. अ-प्रवृत्तः । १४. च रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति । १५. फ अ-दूता ह्यवध्यास्तु । ल_१-न दूतवाच्यं हि । ल_२-दूतं न वध्यं हि । प्र म रा-०वध्यां हि ॥ १६. म-कशाभिघातो । १७. फ म-मौढ्यं । अ-मौढ्यं । १८. अ-०पाताः । १९. रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ।

एतान् हि दूते प्र-वदन्ति दण्डान्^३

६] दूतस्य दण्डो हि वधोऽप्रशस्तः ॥६॥ [१५

कथं हि धर्माऽर्थ-विनीत-बुद्धिः

पराऽवर-प्रत्यय-निश्चिताऽर्थः ।

भवद्-विधः कोप-वशे नं (!नु) तिष्ठेत्

७] क्षोभं न गच्छन्ति हि सर्व्व-वन्तः ॥७॥ [१६

नं धर्म-वादे न च लोक-वृत्ते

न शास्त्र-बुद्धौ स्वं-मतेन चाऽपि ।

विद्येत कश्चित् तव तुल्य एकम्

८] त्वम् उत्तमः सर्व-सुराऽसुराणाम् ॥८॥ [१७

न चाप्य् अस्य कपेर घाते कश्चित् पश्याम्य् अहं गुणम् ।

९] तेष्व् एव पात्यतां दण्डो यैर् अयं प्रेषितः कपिः ॥९॥ [२०

साधुर् वा यदि वाऽसाधुः परैः^{१०} सं-प्रेषितो ह्य् अयम् ।

१०] ब्रुवन् परैऽर्थ पर-वान् न वधं प्राऽऽप्तुम् अर्हति ॥१०॥ [२१

अपि चाऽस्मिन् हते राजन् नाऽन्यं पश्यामि वानरम् ।

११] इह यः पुनर् आ-गच्छेत् परं पारं महोदधेः ॥११॥ [२२

१. आ-एता । २. आ-दण्डा । ३. रा ब ल, ल, ल-नास्ति । ४. च प्र-
दण्डो न वधः प्रदिष्टः । फ अ-दण्डो हि वधो न दष्टः । म-वधस्तु दूतस्य न नः
श्रुतेऽपि । रा ब-नास्ति ॥ ५. फ-धर्मादनपेत० । अ-व धर्मार्थविदग्धबु० ।
आ-०र्थविनीतवद्भिर् । ६. आ-भवद्विधैः । फ-पराभवः । ७. फ-०पवशे-
ऽधितिष्ठेत् । रा-०पमथ प्रतिष्ठेत् । व प्र म ल, ल, ल-०पनथाधितिष्ठेत् । ८. फ-
क्रोधं । ९. आ-सत्यवन्तः ॥ १०. आ-नास्ति । ११. फ-०बुध्यास्त्रम० । अ-बुध्या
स्व० । १२. फ-बलेन तुल्यस्तव कश्चिदस्ति । १३. फ च-त्वं ह्युत्तमः ॥
१४. आ-अयं ॥ १५. आ-परैरेष समर्पितः । फ-परैरेष समर्पितम् । १६.
आ-ब्रुवं परार्थ । फ-ब्रुवं परार्थी ॥ १७. अ-लेखरम् ॥

- तस्मान् नाऽस्य वधे यत्रः कार्यः पर-पुरंजय ।
 १२] भवान् सेन्द्रेषु देवेषु यत्रम् आ-स्थातुम् अर्हति ॥१२॥ [२३
 अस्मिन् वि-नष्टे हि न दूतम् अन्यं
 पश्यामि यस्मै तौ नर-राज-पुत्रौ ।
 युद्धाय युद्धैर्षभ दुर्वि-नीताव्
 १३] उत-तेजयेद् वै भवतो वि-रुद्धौ ॥१३॥ [२४
 पराऽऽक्रमोत्साह-वता दृढेन
 सुराऽसुराणाम् अपि दुर्-जयेन ।
 त्वया मनो-नन्दन नैर्ऋतानां
 १४] न राघवः शक्यति योद्धुम् आजौ ॥ १४ ॥ [२९
 हिताश् च शूराश् च सु-मानिताश् च
 कुलेषु जाताः सुमहा-गुणेषु ।
 यशस्-विनः शस्त्र-भृतां वराश् च
 १५] कोट्य-अग्र-शस्त्रे ते सु-भृताः सदैव ॥१५॥ [३०
 तद् एक-देशेन बलस्य तावत्
 कश्चित् तवाऽऽदेश-कृतोऽभियोगः ।

१. प्र म ल_१ ल_२—सर्वेषु । २. फ-आस्थितुम् ॥ ३. फ-यौ ।
 ४. अ-नरदेव० । ५. प्र म ल_१ ल_२—योधैर्षभ । ६. आ-अयोजयेयो ।
 रा ब म ल_१ ल_२—बुध्येत गत्वा । अ-बुधौ जयेद्यौ । ७. फ-भवता ॥
 ८. प्र-वारणं । ल_२—रावणः । ९. रा ब म ल_१ प्र ल_२—कर्तुम् ॥
 १०. रा ब म ल_१ ल_२—कार्योद्यतास्ते । प्र-कार्योदितास्ते । ११. फ-
 कोट्यश्च संख्ये सुभृताश्च वीराः । अतः परमधिकः पाठः—फ-पतैः
 समेतैः सहितो हि राजंस्त्वं योत्स्यसे तौ खलु राजपुत्रौ । तस्मादयं
 गच्छतु तत्र मुक्तः समानयत्वाशु गतासुकल्पौ ॥ १२. अ-०शश्रुताभियोगः ।
 रा-०तो वियोगः ।

तौ राज-पुत्राव् उप-गृह्य मूढौ
 १६] परेषु तत्त्वं प्र-गृहाण सर्वम् ॥१६॥ ? [३१

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे विभीषण-वाक्यं

नामाऽष्टाचत्वारिंशः सर्गः ॥४८॥

१. अ-अति० । २. आ-सर्वे । ३. च रा प्र ब म ल, ल-
 प्रतिगृह्य । ४. आ-तत्त्वम् । ५. अ-सर्वात्मना संग्रहदुष्प्रधर्षः ॥
 ६. ल^१-रावणवाक्यं । अ-इत्यार्षे रामायणे सुन्दरकाण्डे सर्गः ॥

[वं-४९]= [एकोनपंचाशः सर्गः] =[दा-५३]

तस्य तद् वचनं श्रुत्वा दश-ग्रीवो महा-बलः ।

१] देश-कालाऽन्वितं भ्रातुर्वाक्यम् उत्तरम् अब्रवीत् ॥१॥ [१

सैखम् उक्तं हि भैवता दूत-वैध्या वि-गर्हिता ।

२] अवश्यं तु वधाद् अन्यः क्रियताम् अस्य नि-ग्रहः ॥२॥ [२

कपीनां किल लांगूलम् ईष्टं भवति भूषणम् ।

३] तद् अस्य दीप्यतां शीघ्रं तेन दग्धेन गच्छतु ॥३॥ [३

ततः पश्यन्स्व इमं दीनम् अङ्ग-वैरूप्य-कर्षितम् ।

४] मित्राणि ज्ञातर्यः सर्वे बान्धवाः स-सुहृज्-जनाः ॥४॥ [४

आ-ऽज्ञापयद् राक्षसेन्द्रः पुरं सर्वं स' स'-त्वरम् ।

N] लांगूलेन प्र-दीप्तेन रक्तोभिः परि-णीयताम् ॥५॥ [५

तस्य तद् वचनं श्रुत्वा राक्षसा रण-कर्कशाः ।

५] वेष्टयन्ति स्म लांगूलं जीर्ण-कौर्पास-कर्पटैः ॥६॥ [६

स' वेष्टयमाने लांगूले व्य-अवर्द्धत ततः कपिः ।

६] शुष्कम् इन्धनम् आ-साद्य वनेष्व् इव हुताऽशनः ॥७॥

तैलेन परि-षिच्येयाऽथ तेऽग्निं तत्राऽर्प्यैर् अपातयन् । [७

१. ल२-श्रुत्वावरजस्य मनीषिणः । फ-दशग्रीवः सहासुरैः । ब-ह्य-
जस्य मनीषिणः । प्र ल१-ह्यवरजस्य मनीषिणः । २. फ अ-०कालहितं ॥
३. अ-सम्यगुक्तं त्वया भ्रातर् । ४. फ-०वाक्यं । ५. आ-अन्यत् ॥ ६. अ-
लांगूलं दसं । ७. अ-गच्छति ॥ ८. आ-०कारितम् । फ रा म अ-०कर्षितम् ।
९. फ-समित्रज्ञा० । १०. फ-सकपीश्वराः । ११. अ-च स० । म-च चत्वराम् ।
१२. आ-०नीयताम् ॥ १३. आ-जीर्णकौर्पासिकैः पटैः । फ अ-जीर्णैः
कौर्पासिकैः पटैः । ब ल१ ल२- कर्पासक० ॥ १४. ल२-संवे० ॥ १५. आ-
०सिच्येयाथ । १६. आ-तत्रावपा० । म-तत्र न्यपा० । ल१ ल२-
तत्राप्यतापयन् ।

N] लांगूलेन प्र-दीप्तेन रान्तसाम् तं व्य-अलोकयन् ॥८॥^१

रोषोत्कैर्ष-परीताऽऽत्मा बाल-सूर्य-समाऽऽननः । [८

N] शुचि-व्यपर(ग)मे चैव स-विद्युत् तोय-दो यथा ॥९॥ [N

स भूयः स-गतैः क्रुद्धै राक्षसैर् हरि-पुंगवः ।

N] नि-वद्धः कृतवान् वीरस् तत्-काल-सदृशीं मतिम् ॥१०॥ [१०

७उ] कामं खलु न मे शक्ता नि-वद्धस्याऽपि राक्षसाः । [११पू

N] क्रुद्धस्य पुर-तः स्थातुं सिंहस्येवेतरे मृगाः ॥११॥ [N

८पू] छिन्वा पाशान् समुत्-पस हन्याम् अहम् इमान् पुनः । [११उ

N] एषां चाऽपि मुपर्य-आप्तो राक्षसानाम् अहं युधि ॥१२॥

किन्तु रामस्य प्रीत्य-अर्थं वि-षहिष्येऽहम् ईदृशम् । [१३

N] लङ्का चारितव्या मे पुनर् एव भविष्यति ॥१३॥ [१४पू

N] इति क्षमेऽहम् एतेषां राक्षसानाम् इमां क्रियाम् । [N

८उ] अवश्यम् एव द्रष्टव्या लंकेयं रजनी-क्षये । [१५

रात्रौ हि न सु-दृष्ट्वा मे दुर्ग-कर्म-विधानतः ॥१४॥^{१३} [१४उ

९] कामं वन्धैश् च भूयो मे लांगूलाऽऽदीपनेन च ।

१. आ-राक्षसांस्तान् विलो० । २. अतः परमधिकः पाठः-म-स चाथ परैर्घोरै राक्षसैर्भीमविक्रमैः ॥ ३. फ च रा-रोमहर्ष० । ब प्र म ल_१ ल_२-रोषहर्ष० । अ-रोषामर्ष० । ४. फ अ-०र्यनिभाननः । च-०र्य इवाननः । रा-०र्य इवोदितः । ५. फ-शुचिशुक्ले व्यतिक्रामे । च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-शुचिशुक्लव्यपगमे ॥ ६. च रा प्र ब ल_१ ल_२-शक्तिर्निबद्धस्यापि राक्षसैः । म-शक्ता बद्धस्यापि निशाचराः । ७. आ-हित्वा । ल_१ ल_२-भित्त्वा । ८. फ-गच्छतः परिधरणे । ९. प्र ब म ल_१ ल_२-एषामपि । अ-एषां वापि ॥ १०. म-च । ११. आ-दुर्गकर्मविधानतः ॥ १२. फ च-ज्ञात्वा-हम् । १३. रा प्र ब म ल_१ ल_२-न हि० । १४. फ च-सुदृश्या । १५. आ-नास्ति ॥

१०७] पीडां कुर्वन्तु रक्षांसि न च मे मनसः श्रमः ॥१५॥^१ [१६
९२३] ततस् ते^२ सं-वृताऽऽकारम् अ-ब्रुवन्तं महा-बलम् ।

प्र-गृह्य निर्-ययुः सर्वे राक्षसाः कपि-कुंजरम् ॥१६॥ [१७

१३] शंख-भेरी-निनादैस् तं^३ घोष-वं(?)यं तंश् च कर्मभिः ।

१४पू] राक्षसाः क्रूर-कर्माणश् चारयन्ति स्म तां पुरीम् ॥१७॥ [१८

अथोपवीत-सर्वाऽगः सँस्त-सर्वेन्द्रिय-क्रियः ।

N] हनूमांश् चारयामास लंकां रावण-पालिताम् ॥१८॥ [१९

यथाऽपश्यन् निशि तदा भवनानि च रक्षसाम् । [२०पू

N] ततः परि-विशिष्टांश्च(?)ष्टानि) स्वभावाद् ददृशे हरिः १९ [N

१५३] सोऽपश्यद् भूमि-भागांश् च सुवि-भक्तांश् च चत्वरान् । [२०३

रथ्याश् च गृह-संवाधाः कपिः शृंगाटकानि च ॥२०॥ [२१पू

१४३] 'दुर्ग-कर्म च लंकायां सुनि-विष्टां(?)ष्ट) सु-रक्षिणः(?)तम्) । [N

N] गृहाणि च समृद्धानि ददर्शाऽऽलक्षितो बली ॥२१॥^४ [२१३

चत्वरेषु चतुष्केषु तथा शृंगाटकेषु च ।

१. फ-मनसि क्लमः । च रा प्र ब म ल, ल२ अ-मनसि श्रमः ।

२. अतः परमधिकः पाठः-म-एवं चिन्तयतस्तस्य लांगूलं वेष्टितं परैः ।

घटानां ते सहस्रेण स्नेहस्य सिषिबुः क्रद्धाः । स्नेहावसितं लांगूलं क्रूराः

प्रज्वालयन्ततः ॥ ३. फ-तं संवृताकारं सत्त्ववन्तं । आ-ते संवृताकारं सत्त्ववन्तं ॥

४. अ-खरभेरीनिनादैश्च । फ रा प्र ब म ल, ल२-निनादैश्च । ५. फ-

घोषयन्तस्ततस्ततः । म ल, ल२-घोषयन्तः स्वक० ॥ ६. आ च रा प्र

ब म ल, ल२ अ-अथोपस्थित० । ७. आ-स्वस्थः स० । च रा म- स्वस्थः स० ।

८. आ-हनूमान् रमयामास ॥ ९. फ च-०ष्टां च तां पुरीं । रा प्र ब म ल, -

०ष्टां च तां ददर्श पुरीं कपिः । ल२ अ-०ष्टां च तां ददर्श पुरीं ॥ १०. आ-

०सम्बन्धाः । ११. अ-गुप्ति० । १२. रा प्र ब म ल, -लंकायाः । १३. अ-

सुनिविष्टाश्च रक्षसः । १४. फ-नास्ति ॥

२३३] ततः शिवाऽर्चिर् अ-व्यग्रः प्रदक्षिण-शिखोऽनलः ।

जज्वाल मृग-शावाऽक्ष्याः शंसन्न् इव शिवं कपेः ॥३१॥ [३२

२४] ततः प्र-दीप्ते लांगूले चिन्तयामास वानरः ।

प्र-दीप्तोऽग्निर् अयं कस्मान्न न दहति सर्व-शैः ॥३२॥ [४९

२५] दृश्यते च महा-ज्वालां करोति च न मे रुजम् ।

शिशिरस्येव सं-तापो लांगूले मे प्रति-ष्ठितः ॥३३॥ [५०

२६] अथवा तद् इदं व्यक्तं यद् दृष्टं प्लवता मया ।

राम-प्रसादाद् आश्चर्यं सर्व-तः सरितां पतौ ॥३४॥ [५१

२७] यदि तावत् समुद्रस्य मैनाकस्य नगस्य च ।

रामाऽर्थे सं-भ्रमस् तादृक् किम् अग्निरे न करिष्यति ३५ ॥ [५२

२८] सीतायाश् चाऽऽनृ-शंस्येन तेजसा राघवस्य च ।

२९] पितुंश् च मम सख्येन न मां दहति पावकः ॥३६॥ [५३

भूयः स चिन्तयामास मुहूर्त्तं कपि-कुंजरः ।

कथम् अस्मद्-विधस्येह बन्धनं राक्षसाऽधमैः ।

N] प्रति-क्रिया न युक्ता स्यात् सत्य-धर्म-पराक्रमैः ॥३७॥ [५४

ततश् छित्त्वा स तान् पाशान् वेग-वान् वै महा-कपिः ।

१. फ-ततो विधूमः स्निग्धार्चिः । च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-ततः स्नि-
ग्धार्चिर्व्य० । २. अ-०णमुखोऽनलः । ३. अ-शंसन् ॥ ४. फ-संप्रदीप्त-
स्त्वयं । ५. फ-पावकः । ल_१ ल_२-सर्वतः ॥ ६. रा प्र व म ल_१ ल_२-महाज्वालः
करोति न मनोरुजम् । अ-महाज्वालः करोति न च मे रुजाम् ॥ ७. आ-संपातो ।
८. फ-मन्ये । रा म ल_१ ल_२-सर्वं । ९. फ-गिरौ चोदधिसंभवे ॥
१०. आ-च धीमतः । फ-व तस्य च । ११. आ-संभ्रमं । १२. ल_२-
किमर्थं ॥ १३. ब-त्रायोश्च ॥ १४. च प्र व म ल_१ ल_२ अ-सति
मह्यं पराक्रमे । रा-सति मय्यपराक्रमे । १५. आ-प्रतिक्रिया-
नयुक्तस्याऽस्ति मह्यं पराक्रमे ॥ १६. फ-छित्त्वात्मनः पाशान्वेगवान्स ।

N] उत्-पपाताऽऽशु वेगेन ननाद च महा-बलः ॥३८॥ [५५

N] पुरेवं वि-चरन् श्रीमान् शैल-शृंगम् इवोन्नतम् ।

वि-विक्रं रत्नसां यानम्रं आ-ससादाऽनिलाऽऽत्म-जः ३९ [५६

३०] स भूत्वा शैल-संकाशः क्षणेन पुनर् आत्म-वान् ।

ह्रस्वतां समनु-प्राऽऽप्तो बन्धनानि व्य-अशर्तयत् ॥४०॥ [५७

३१] वि-मुक्तश्च चाऽभवच्च ह्रीमान् पुनः पर्वत-सन्निभः ।

वीऽऽर्त्त-माणश्च ददृशे परि-धं तोरणाऽऽश्रयम् ॥४१॥ [५८

३२] गृहीत्वा स महा-बाहुः कालाऽऽयस-परिष्कृतम् ।

३३] रक्षिणस् ताव पुनः सर्वान् सूदयामास मारुतिः ॥४२॥ [५९

स तांश्च च हत्वा रण-चण्ड-वेगः

सम-ईक्षमाणः पुनर् एव लंकां ।

प्रदीप्त-लांगूल-कृताऽग्निमाली

N] प्राऽकाशताऽऽदित्य इवाऽऽशु-माली ॥४३॥ [६०

ईत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमर्ले-लांगूल-दीपनं

नामैकोनपञ्चाशः सर्गः ॥४९॥

१. फ रा व प्र ब म ल_१ ल_२-उत्पपात च । अ-उत्पपाताथ ॥

२. फ-स पुरद्वारमाश्रित्य । आ-पुर्येवं विचरन् ह्रीमान् । म-पुनरेव वि० ।

अ-पुरीद्वारं विशन् श्री० । ३. फ-विभक्तं राक्षान् घोरान् । च रा प्र ब म

ल_१ ल_२-विविकं रक्षसां वासम् ॥ ४. आ-बन्धनान्यवसादयत् । अ-

बन्धनान्यवसादयत् ॥ ५. फ-स मुक्तश्च । ६. फ अ-वीक्ष्यमा० ॥

७. फ-तांस्तु । अ-वापि । ८. फ-विक्रमः । ९. आ-० ईक्ष्य-

माणः । १०. ल_१-० लंगतामि० ॥ ११. ल_२-इति । अ-नास्ति । १२.

फ अ-लांगूलदीपनं । ब-लांगूलोदीपनं । प्र म-० प्रदीपनं ॥

[व-५०]= [पंचाशः सर्गः] =[दा-५४]

वीऽऽक्षमाणस् ततो लंकां कपिः कृत-मनोरथः ।

१] वर्धमान-समुत्साहः कार्य-शेषम् अचिन्तयत् ॥१॥[१

उत्तरं किं नु मे शेषं कर्तव्यम् इह सम्प्रति ।

२] यद् एषां रक्षसां भूयः सं-तापमे उप-पादयेत् ॥२॥[२

वनं तावत् प्र-मथितं प्र-वरा राक्षसा हताः ।

३] बलैक-देशः क्षीपितः शेषं दुर्ग-विनाशनम् ॥३॥[३

दुर्गे वि-नाशिते कर्म भवेद् अल्प-परिश्रमम् ।

४] अ-प्रयत्नेन कर्म स्यात् ममाऽपि स-फलः श्रमः ॥४॥[४

यो ह्य अयं मम लांगूले दीप्यते हव्य-वाहनः ।

५] अस्य सं-तर्पणं न्याय्यं कर्तुम् एभिर् गृहोत्तमैः ॥५॥[५

ततः सं दीप्तं-लांगूलः स-विद्युद् इव तोय-दः ।

६] भवनाऽग्रेषु लंकायां वि-चचाराऽनिलाऽऽत्म-जः ॥६॥[६

७पू] मुमोच हनुमान् अग्निम् अदीप्यते हुताऽशनः ।

प्र-दीप्तम् अग्निं पवनस् तेषु वेष्टमस्व अचारयत् ॥७॥[७

८] ततः श्वसन-संयोगाद् अति-वेगो हुताऽशनः ।

१. च प्र म ल_२ अ-वीक्ष्य० । २. व-गतम० । ३. अ-०महोत्साहः ।
४. अ-कार्यशेषं मे । च-किन्तु मे । ५. रा प्र व म ल_१ ल_२-
संतापाय मनो दधे । फ च अ-उपपादये । ६. अ-रक्षसां । ७. आ-
कुपितः । अ-क्षयितः । ८. रा व प्र म ल_१ ल_२-दुर्गस्थ नाशने । ६.
फ अ-कर्माणि मम स्यात् ॥ १०. च-संदीप्तलां० । ११. रा प्र व म ल_१ ल_२-
लङ्काया । १२. फ-अग्निं प्रदीप्तश्च । १३. फ-अपालयत् । च रा प्र व
म ल_१ ल_२-अदाहयत् । १४. अ-प्रदीप्तमग्निं भवनेषु वेष्टमसु
प्रोत्साहयत् संविभजन्मनोजवम् । तां चापि लंकां पुनरेव वानरः प्रोत्पत्य
चोत्पक्ष्य शनैरदाहयत् ॥

९५] कालाऽग्निर् इव सं-दीप्तस् तेषु वेष्मस्व् अदृश्यत ॥८॥ [२२

ततोऽनिलोऽनिलौ क्रुद्धौ हनुमांश् चैव वीर्यवान् ।^१

N] परि-तप्ता तदौ लंका सा समन्ताद् अदृश्यत ॥९॥ [N

कचित् काञ्चन-वर्णाऽऽर्भा तर्पनीय-निभा कचित् ।

N] कृष्णाऽऽयस-सर्वर्णा चै कचित् च रजतोपमा ॥१०॥ [N

फुल्लाऽशोक-निभा चैऽपि किंशुकोपम-दर्शना ।

कचिद् धूमाऽऽवृता श्यामा ज्वलन्तीऽव स्व-तेजसा ।^{१३}

N] इन्द्रऽऽयुध-निर्भा भूत्वा नाना-वर्णा कचित्कचित् ॥११॥^{१६} [N

१. अ-वेष्मसु दृश्यते । २. ल_२-ततोऽनलाऽनिलौ । ३. ल_२-वानरः ।

४. अतः परमधिकः पाठः—स-परिक्षिप्य पुरीं लंकां सर्वतः समदीपयत् । लोकस्यास्य क्षये प्राप्ते दीप्तामिव वसुन्धराम् ॥ ततो निर्दह्यमानानि भवनानि चकाशिरे । महेन्द्रशिखराणीव दह्यमानानि सर्वतः ॥ ज्वलनेन प्रदीप्तानि तोरणानि चकाशिरे । विद्युद्गिरिव बद्धानि मेघजालानि धर्मणि ॥ हर्म्या-ग्रैर्दह्यमानैश्च शूलैः प्रज्वलितैरिव । प्रबभौ सा पुरी लंका महोल्काभिर्भय-ङ्करा ॥ ५. फ-परिक्षिप्य तदा । अ-परिक्षिप्य ततो । ६. फ-मा । ७. फ अ-अदीपयत् । प्र ल_२-अदह्यत ॥ ८. फ अ-०नवर्णाभस्तपनीयनिभः । ९. फ अ-सर्वर्णाभः । १०. फ अ-०पमः ॥ ११. फ अ-०निभश्चापि । रा म ल_२-०निभाक्वापि । १२. फ अ-०सान्निभः । १३. फ अ-कचिद् धूमावृताः श्यामा विधूमो ज्वलितः कचित् । १४. फ अ-०धनिभो । १५. फ अ-०वर्णः । १६. अतः परं आ-कोशेऽधिकः पाठो भवति । स चोतरं पठ्यमानस्य २३-तमोत्तरार्धदेः २६-तमपूर्वार्धाऽन्तस्य ग्रन्थस्यैव मूलतः पत्रक्रमव्यत्यासप्रयोजतः । पुरस्ताद्वर्तमानोऽपार्थो द्विः पाठो द्र० । तथात्वे सत्येकस्मिन्नपि कोशे द्वयोः पाठयोर्मध्ये यत्किंवादिचक्षेदा भवति तत्र काल एव कारणं द्र० । अथ पाठः—आ-आजग्नर्वानरश्रेष्ठं वाणैरादित्यसन्निभैः । आवर्त्त इव गांगस्य तोयस्य विपुलो महान् । परिक्षिप्य हनूमन्तं सर्वतो रक्षसां बलम् । ततो वातात्मजः क्रुद्धो हेमरूप्यसमाचितम् ॥ प्रासादस्य गृहीत्वा च स्तम्भं हेमविभूषितम् । भ्रामयित्वा तु तं वेगादिन्द्रायुधनिभं ततः ॥

ततस् ते राक्षसाः सर्वे स-रावण-महा-बलाः ।

[N] बाल-वृद्धास् सु-शोचन्तो निर्-ययुर् नगराद् बहिः॥१२॥[N]

परस्परम् अव-ष्टभ्य हस्तं हस्तेन वेश्मनाम् ।

धूमात् स्रवद्भिर् नयनैः क्रोशन्तश् चेतरेतरम् ।

[N] स्त्रियश् च ज्वलनाऽऽविष्टा भ्रमन्त्यो वै ततस्-ततैः॥१३[

आकाशोत्-पतने शक्ता धरण्यां रजनी-चराः ।

[N] बभ्रमुस् तत्र तत्रैव ज्वाला-मालाऽऽकुले पथि ॥१४॥ [N]

मायाम् आ-श्रित्य दहनो महा-शब्दो भयानकः ।

[N] जीमूत-सदृशैर् नादैर् नदन् पर्य-अटते महीम् ॥१५॥ [N]

दग्धानि हि वि-मानानि नि-पेतुर् धरणी-तले ।

[N] वि-मानानीऽव सिद्धानाम् अम्बरात् पुण्य-संक्षये॥१६॥[N]

१०उ] तानि काञ्चन-जालानि मुक्ता-मणि-लतानि च ।^{१३}

भवनानि च दहन्ते शीर्यन्ते रत्न-वन्ति च^{१४} ॥१७॥ [N]

११] वज्र-विद्रुम-वैडूर्य-मुक्ता-रजत-सम्भवान् ।

१. फ च अ-कुद्धाः सरा० । रा प्र ब म ल_१ ल_२-कुद्धाः रावणश्च म० ।

२. फ-०वृद्धाश्च शो० । रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-०वृद्धाश्च शो० ।

३. आ-वेश्मनः । म-वेश्मनि । ४. आ-धूमाच्छ्रवद्भिर् । प्र ब म ल_१ ल_२-

धूमाद्वलद्भिर् । ५. अतः परमधिकः पाठः—म-विमानेभ्यः प्रदीप्तेभ्यः

दह्यमाना वराङ्गनाः । त्यक्ताभरणसंयोगा भयार्ता विप्रदुद्रुतुः । मुक्तेत्तरीय-

संभ्रान्ता दृश्यमानपयोधराः । धावन्ति तत्र तत्रैव मृगयो दावार्दिता यथा ॥ ६.

रा प्र ब म ल_१ ल_२-आकाशात्पतितः । ७. आ-अटन् पर्यटते म० । फ-अटन्प-

र्यटते बली । च-अटन् पर्यटते वशी । रा प्र ब म ल_१ ल_२-अटन्परिवृतो वशी ।

अ-अटते भृशं । ८. फ अ-तु । च रा प्र ब म ल_१ ल_२—च । ९. च रा

प्र ब म ल_१ ल_२-आकाशात्पतितानि च । अ-अम्बरात्कालसंक्षये । १०. फ-

०नजातानि । ११. रा म ल_१ ल_२-०वृतानि । १२. व प्र-नास्ति । १३. फ-

विमानानि व्यसीर्यन्त रत्नवन्ति च । व-नास्ति । १४. आ-०संभवाम् ।

फ-०संहतान् ।

विचित्रं(१तान्)भवन्(१ने)धातून् स्यन्दना(१मा)नि(१नान्)ददाहं सः

१२] नाऽग्निस् तृप्यति काष्ठानां नाऽग्नेः स हरि-यूथ-पः ।

(१न)हनुमता(१न-)निरस्तानां राक्षसानां वसु-धरौ ॥१९॥ [२९

१३] सीतयाऽभ्य-अर्थितो वह्निर् लंकां राक्षस-संकुलाम् । [N

ज्वाला-माला-परितोषैर् अदहनमारुताऽन्वितः ॥२०॥ [३४

१४] तेन शब्देन वि-ध्वस्ता धर्षितास् तेन चाऽग्निना ।

१५पू] अभि-पेतुस् ततो घोरां हनुमन्तं निशा-चराः ॥२१॥ [३५

१७उ] संप्र-दीप्तैश् च शूलाऽग्रैः पाशैः खड्गैः परैश्चधैः ।

N] हनुमन्तं महा-वेगैर् अभ्य-अग्रैर् नैर्ऋतर्षभाः ॥२२॥ [३६

१५उ] ते राक्षसा भीम-बला नाना-प्रहरणाऽन्विताः । [३७पू

आ-जघ्नुर् वानर-श्रेष्ठं बाणैर् आदित्य-सन्निभैः २३ [N

१५] आ-वर्त्त इव तोयस्य गाँङ्गस्य वि-पुलो महान् ।

१७पू] परि-क्षिप्य हनुमन्तं सं-बभौ रक्षसां गणः ॥२४॥ [N

१८उ] ततो वाताऽऽत्म-जः क्रुद्धो हेम-रूप्य-समावृतम् ।

प्रासादस्य समुद्-धृत्य स्तम्भं हेम-विभूषितम् ॥२५॥^{११} [N

भ्रामयित्वा गुण-शतं नाम वि-श्राव्य चाऽऽत्मनः ।

१. व प्र म अ-विचित्रान् भवने । ल२-विचितान् भवने । २. फ च रा
ब प्र म अ ल१ ल२-स्यन्दमानान् ददर्श । ३. रा प्र ब म ल१ ल२-नाग्नौ ।
४. फ अ-हनू० । ५. फ अ-०न्धराम् । ६. अ-शीतयाभ्यर्थितो ।
फ-सीतयाभ्यर्थितो । ७. फ अ-लंकां वै राक्षसाकुलाम् ॥
८. आ-०मालप० ॥ ९. फ च-संकुद्धा । रा प्र ब म
ल१ ल२-संरब्धा । अ-वित्रस्ता । १०. फ-तदा । ११. ल२-वीरा । १२. च
ब म ल२-हनू० । १३. प्र-शैलाग्रैः । १४. आ-परस्वधैः । १५. फ अ-०वेगा
प्राक्षिपन् । च रा प्र ब म ल१ ल२-०वेगैराजघ्नुनै० । १६. ल१-०त्यमर्चितैः ।
१७. फ अ-गाँगस्व तोयस्य । १८. आ-हेमरूपसमावृतम् । फ-
हेमरूपसमावृतम् । अ-हेमरूप्यं समन्ततः । १९. रा-नास्ति । २०. फ-शतगुणं ।

- १९] जघान राक्षसान् घोरान् वज्रेणेन्द्र इवाऽसुरान् । [N
 N] नि-हत्य राक्षसांस् तत्र दिवम् एवोत्-पपात है ॥२६॥ [३७उ
 अथ वि-क्रम्य सहसा सं-क्रामन् स गृहाद् गृहम् ।
 N] लंकाम् आ-दीपयामास वायु-वेगैः प्र-तापवान् ॥२७॥ [३८
 स लांगूलाऽव-सक्ताऽग्निर् मुक्तो मृत्यु-मुखाद् इव ।
 N] लंकां पर्य-अपतत कृत्स्नां खं ग्रहः सं-पतन् इव ॥२८॥ [३९
 तोरणेषु गवाऽक्षेषु हर्म्येषु शिखरेषु च ।
 N] तिष्ठमानं स्म पश्यन्ति राक्षसाः प्लवगोत्तमम् ॥२९॥ [४०
 सर्व-तो हनुमान् एकः सं-पतन् स व्य-अराजत ।
 N] हुताऽशन इवाऽऽकाशे ज्वाला-माला-परिष्कृतः ॥३०॥ [N
 अन्तःपुर-विमानेषु रावणस्य महा-कपिः ।
 N] नि-पपाताऽग्नि-सहितो मूर्च्छि-मान् इव पावकः ॥३१॥ [N
 हुताऽशने-ज्वाल-समावृता सा

हत-प्रवीरा परमाऽऽर्त्त-योधा ।

हर्षमता कोपं^१ बलाऽभिभूता

- २०] बभूव कालोप-हतेव लंका ॥३२॥ [४१
 स राक्षसांस् तान् मु-बहून् नि-हृत्य

१. आ-च वरांस् । २. म-सः । ३. रा नास्ति । ४. ल_१-अतिवि० । ५.
 आ-संक्रमत् । फ-संक्रमन् । रा-संक्रामत् । ६. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-
 ०पुत्रः । ७. फ-०र्यचरत् । ८. फ रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-खे । ९. आ-तिष्ठमानाः ।
 फ-०मानन्तु । च रा प्र म ल_१ ल_२-०मानास्तु । १०. रा प्र ब म ल_१
 ल_२-०परिप्लुतः । अ-०पुरस्कृतः । ११. फ-हुताऽशनेनाथ स० ।
 १२. फ च रा म अ-हनुमतः । १३. अ-कंप० । १४. फ-तांश्च ब० ।
 १५. फ-निपात्य ।

वनं च भंक्त्वा बहु-पादपं ततः ।

वि-सृज्य रत्नो-भवनेषु चाऽग्निं

[N] जगाम रामं मनसा महाऽऽत्मा ॥३३॥ [५६

स दीर्घं^१ लील्योत्थाप्य लांगूलं भीम-दर्शनम् । [सर्ग५०

[N] निर्-वापयामास तदा समुद्रे हरि-सत्तमः ॥३४॥ [१

स तां भय-भ्रान्त-निशाचराऽऽकुलां

समुज्ज्वल-ज्वाल-हुताऽशनाऽङ्किताम् ।

ददर्श लंकां हनुमान् महा-यशः

[N] स्वयम्भु-कोपोपहताम् इव क्षितिम् ॥३५॥ [५३

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे लंका-पर्वणि लंका-र्दाहो

नाम पंचाशः सर्गः ॥५०॥

१. फ-ततः । २. अ-दीर्घः । ३. फ-लीलयोद्धृत्य । अ-लीलयो-
छित्य । ४. रा प्र ब म ल, ल_२-हरिपुंगवः । अ-कपिसत्तमः । ५. आ-
स्वयंभुकोपाप० । रा ब म ल, ल_२-स्वयंभुवः कोप० । ६. ल_२-इति ।
रा-श्रीरामायणे । ६. फ प्र ब म-नास्ति । ८. फ-लंकाप्रदीपनं । ज-
लंकादहनं । रा म ल, ल_२-लंकादीपनं । ब-लांगूलोदीपनं । ९. अ-
सुन्दरकाण्डे लंकाप्रदीपनो नाम सर्गः॥

[वं-५२]= [एकपंचाशः सर्गः] =[दा-N]

N] प्रदीप्यमानं-लांगूले हनूमति महा-बले ।

जानकीं दुःख-सन्तप्तां सरमा वाक्यम् अब्रवीत् ।

१] दीप्य-मानां स्वयं लक्ष्म्या सन्ध्याम् औत्पातिकीं यथा॥१॥

प्र-शमं गच्छ वैदेहि हनूमन्तं प्रति प्रिये ।

२] गतः सँ प्रियं-दूतस् ते छित्त्वा पाशान् इव द्विपः ॥२॥

स राक्षस-सहस्राणि वि-द्राव्यं हरि-पुंगवः ।

३] नि-हस्य राक्षसान् वीरान् दिवम् एवोद-पपात ह ॥३॥

अथ वि-क्रम्य सहसा सं-क्रामन् स गृहाद् गृहम् ।

४] लंकां आ-दीपयामास वायु-पुत्रो महा-बलः ॥४॥^१

५] स हि पुच्छाज्व-सक्तोऽग्निर मुक्तो मृत्यु-मुखाद् इव ।

दावाऽग्निर इव रोषेण^२ कपिः पावक-सन्निभः ।

६] ददाहेमां पुरीं लंकां कृत्स्नां रावण-पौलिताम् ॥५॥

सेयं रोष-परीतेन क्रुद्धेनेवाऽन्तकाऽग्निना ।

१०] कृत्स्ना प्र-दोह्यते लंका शिशिरेणेव पद्मिनी ॥६॥

प्रासादाः पाण्डुराऽभ्रौऽऽभा ज्वलनेन समा-वृताः ।

११] पर्वता इव दृश्यन्ते काञ्चनाऽर्जुन-धातवः ॥७॥

१. आ-प्रदीप्यमाने लां० । २. फ अ-शोक० । ३. प्र-स्वयं । ४. च
ब म ल, ल२ प्र-औपयिकीं । रा-औपयिकीं । ५. फ-नास्ति । ६. च रा प्र ब
म ल, ल२ अ-संप्रति दू० । ७. आ-वित्रास्य । ८. फ-च वरांस्तत्र ।
आ-राक्षसान्वीरो । ९. आ-संक्रमत् । १०. फ-नास्ति ।
११. आ-०सक्तोऽग्निः । फ-पुच्छाज्वसक्तोऽपि । च-०सिक्तोऽग्निः ।
ब-०सिक्ताग्निः । १२. फ-कोपेन । १३. फ-काल इवान्तकः । १४. फ-
प्रदीप्यते । ल२ अ-प्रदह्यते । १५. आ-पाण्डुराभासा । अ-पाण्डुरज्वालाः ।
१६. फ-मेघाः सेन्द्रायुधा इव ॥

अमी ज्वाला-परीतांऽगा भग्न-दंष्ट्राश् च कुञ्जराः ।

१२] राज-मार्गेषु दृश्यन्ते मेघाः सेन्द्राऽऽयुधा इव ॥८॥^२

सम्प्रदीप्त-कैलापाऽग्रा वि-कलापाश् च बर्हिणः ।

१३] सं-क्रामन्त इवाऽऽभान्ति पुष्पिताः कमलाऽऽकराः ॥९॥^३

कचिद् किंशुक-वर्णाऽऽभाः कचिच्च लाल्मलि-सन्निभाः ।

१४] रक्तोत्पल-निभाः कांऽपि दृश्यन्ते पावकाऽर्चिषः ॥१०॥

रावणाऽन्तः-पुंरं सर्वं दहते सर्व-तोऽग्निना ।

१६] दहते ननु देशोऽयं सीते यत्र तवाऽऽसनम् ॥११॥

सा वायुना भ्रान्त-हुताऽशनाऽर्चिषा

पुरी दवाऽग्नि-प्रतिमेन सर्व-तः ।

प्र-सहं लंकां पुव-गेन धीमता

हुताऽशनायोप-हृता यथा बलिः ॥१२॥

१७] कपि-प्रमुक्तैर्न भृशैर्न वह्निना

प्र-सह लंका वर-गात्रि दहते ।

बल्लाद् बलि-श्रेष्ठ-तमेन धीमता

गताऽऽसु-कल्पाश् च कृता निशा-चराः ॥१३॥

N] न सन्ति यानानि न सन्ति राक्षसा

गृहाण्य अ-दग्धानि न सन्ति जानकि ।

कृता हि लंका स-गृहाऽऽसन्न-दुमा

१. म-अग्निज्वाला० । २. फ-नास्ति । ३. च रा अ-सम्प्रदीप्ता क० ।
म-०सकलापाश्च । ४. अ-संक्रामन्ति । ५. रा-नास्ति । ६. फ अ-
०पुष्पाभाः । ७. आ-निकाशाश्च । ८. ०आ-पुरः । ९. फ अ-चैव सर्वतो
दहतेऽग्निना । १०. आ-प्रविश्य लङ्कां । ११. आ-०हते । अ-०हिता ।
१२. म-०प्रवीरेण । १३. च रा प्र व म ल, ल२-भृशं स । १४. अ-
कालात् कपिश्रे० । फ म-बलाद्धरिश्रे० । १५. आ-गतास्तु० । १६. आ-रक्षसां ।
१७. च रा प्र व म ल, ल२-गृहाणि द० । १८. फ-०हाचलदुमा । च रा प्र
व म ल, ०हा वनदुमा । ल२-०हा वनेगृहा । अ-०हा सराक्षसा ।

हुताऽशनेनाऽप्रतिमेन भस्म-साव ॥१४॥

N] ततस् तु लंकां कुपिताऽग्नि-विद्रुमां

सम्-ईक्ष्य सर्वे कुपिता निशा-चराः ।^१

प्र-दुद्रुवुर् दारुण-दर्शना भृशं

रुराव रावं च^२ सु-हर्षितो हरिः ॥१५॥^३

N] पुरीं प्र-दग्धां ज्वलनेन भास्वतां

मर्हाऽऽत्मना भामिनि सर्वतो-दिशम् ।

N] तवाऽर्थ-सिद्धिं प्रथमं तु खे-चरा

वि-नाशम् एतं हि^४ वदन्ति पण्डिताः^५ ॥१६॥

कृताम् अ-बुद्धिं प्र-वदन्ति सर्व-तः

१८] कपि-प्रवीरेण निशम्य धर्षिताम् ।

१९^६] पुरीम् इमां रावण-बाहु-पालितां

N] वि-नश्यमानां प्रसैम्-ईक्ष्य सर्व-^७शैः^८ ॥१७॥

ततस् तु धैर्येण विचार्य मैथिली

प्र-शाम्य शोकाऽग्निम् अपां घटैर् इव ।

१. आ-कपिरग्निविद्रुतां । फ०ज्वलिताग्निवि० । च रा प्र म ल_१ ल_२
अ-०विद्रुतां । २. आ-समीक्ष्य सर्वा व्यथितां सुदुर्दशाम् । अ-समीक्ष्य
सर्वा मथितां सुदारुणाम् । ३. फ च रा-स । ४. च-च ह० । ५. आ-
नास्ति । ६. आ-भृशं प्रदीप्तां । ७. फ-हुताऽशनादिताम् । ८. फ-सरावणां
भाविति । च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-सरावणां । ९. आ-प्रवदन्ति ।
१०. फ-एतद्धि । ब म ल_२-एषां हि । ११. आ-निशम्य धर्षिताम् ।
१२. आ फ रा प्र ब ल_१ अ-नास्ति । १३. आ-च वदन्ति पण्डिताः ।
१४. ब-नास्ति । १५. आ-मैथिलि ।

N] गता प्रसादं मधुराऽक्षरं वचो
 १२.] निशम्य तस्या जहृषे ननन्द च १॥१८॥
 हृत्पर्येषे रामायणे सुन्दर-काण्डे सरमा-वाक्यं
 नामैकपञ्चाशः सर्गः ॥५१॥

१. च-निशम्य हर्षेण ननन्द जानकी । रा प्र व म ल_१ ल_२-निशम्य
 तस्या जहृषे ननाद च । २. ल_२ अ-इति । ३. अ-लंकादाहे सरमावाक्यं ।
 व-सुरमावाक्यं ॥

[व-५१]= [द्विपंचाशः सर्गः] =[दा-५५]

सं दीप्यमानां विध्वस्तां त्रैस्त-रक्षो-गणां पुरीम् ।

१] अवेक्ष्य हनुमालंकां चिन्तयामास विह्वलः ॥१॥ [२

तस्याऽऽसीत् सु-महांस् त्रासः कुत्सा चाऽऽत्मन्यैर्जायत ।

N] लंकां प्रदहता कर्म किं चि (?स्वि) त्वंकृतम् इदं मया ॥२॥ [३

धन्यास् ते पुरुषश्रेष्ठा ये बुद्ध्या क्रोधम् उत्थितम् ।

४] निरुन्धन्ति महाऽऽत्मानो दीप्तम् अग्निम् इवाऽम्भसा ॥३॥ [४

परिदग्धा पुरी लंका नूनम् आर्याऽपि जानकी ।

N] दग्धा तेन मया भर्तुर् हतं कार्यम् अजानता ॥४॥ [५

यद्-अर्थम् अयम् आरम्भस् त्वं कार्यं विफलं कृतम् ।

२] मया हि दहता लंकां न सीता परि-रक्षिता ॥५॥ [१०

ईषत्-कर्म इदं कार्यम् आसीत् पूर्वं न संशयः ।

३] तस्यै क्रोधाऽभिभूतेन मया मूल-क्षयः कृतः ॥६॥ [११

विनष्टा जानकी व्य-अक्तं न ह्य-दग्धः प्र-दृश्यते ।

५] लंकायां कश्चिद् उद्देशः सर्वाभस्मी-कृता पुरी ॥७॥ [१२

यद् इदं विहितं कार्यं मम प्रज्ञा-विपर्ययात् ।

१. रा प्र ब ल, ल-अ-संदीप्य० । २. आ-ध्वस्तरक्षो० । म-
रक्षोगणसमाकुलम् । ३. अ-समीक्ष्य । ४. फ-वानरः । ५. अ-चैव
व्यजायत । ६. अ-किंस्वित्किं किं । ७. अ-दीप्यम् । ८. फ-अ-यदि दग्धा ।
९. च रा प्र ब म ल, ल-प्रैथिली । १०. च रा प्र ब म ल, ल-
मया तथा । ११. अ-नास्ति । १२. फ-तदेवमवसादितं । प्र म ल, ल-
तत्कार्यमफलं कृतम् । १३. आ प्र ल, ल-तत्कृतम् । १४. प्र ल, ल-मया
प्रज्ञाविपर्ययात् । १५. च रा ब म अ-तेन । १६. प्र ल, ल-नास्ति ॥
१७. फ रा ब म-नूनं । १८. फ-प्रकाशते । १९. फ च अ-लंकायाः क० । रा
ब म-चैव हि दुर्धर्षा मया । २०. आ-रहितं ।

- ६] इहैव प्राण-संन्यासो ममाऽपि ह्य् अभि-रोचते ॥८॥ [१३
 किम् अग्नौ नि-पतम्य आशु आहोस्विद् वडवा-मुखे ।
 ७] शरीरं वाऽपि सत्त्वेभ्यो ददामि मकराऽऽलये ॥९॥ [१४
 कथं हि जीर्वता शक्यो मया द्रष्टुं हरीऽऽश्वरः ।
 ८] तौ वा पुरुष-शार्दूलौ कार्य-सर्वस्व-घातिना ॥१०॥ [१५
 मया खलु तद् एवेदं रोष-दोषात् प्रकाशितम् ।
 ९] प्रथितं त्रिषु लोकेषु कपित्वम् अनव-स्थितम् ॥११॥ [१६
 धिग् अस्तु राजसं भावम् अन-ईशम् अन्-अवस्थितम् ।^१
 १०] ईश्वरेणाऽपि यदं रोषान् मया सीता न रक्षिता ॥१२॥^{१३} [१७
 वि-नष्टायां तु वैदेह्यां ताव् उभौ वि-नशिष्यतः ।
 ११] तयोर् वि-नाशात् सु-ग्रीवः स-बन्धुर वि-नशिष्यति ॥१३॥ [१८
 एतद् एव-विधं श्रुत्वा भरतो भ्रातृ-वत्सलः ।
 १२] धर्माऽऽत्मा संह-शत्रुघ्नः कथं शङ्क्यति जीवितुम् ॥१४॥ [१९
 इक्ष्वाकु-वंशे धर्म-ज्ञे गते नाशम् अ-संशयम् ।
 १३] नशिष्यन्ति प्रजाः सर्वाः शोक-संताप-पीडिताः ॥१५॥ [२०
 तद् अहं मन्द-भाग्यस् तु लुप्त-धर्माऽर्थ-संग्रहः ।

१. रा प्र ब म ल_१ ल_२-० विन्यासो । २. आ रा प्र ब-ह्यपि
 रो० । च-ह्यतिरो० । ३. फ-निपताम्यद्य । अ-निपतान्येव । ४. आ-जीविता ।
 ५. अ-कपीश्वरः । आ-हरीश्वरम् । ६. फ-रोषामर्षात् । रा प्र ब म ल_१ ल_१-
 रोषावेषात् । ७. रा प्र ब म ल_१ ल_२-प्रश्रुतं । ८. च रा ब म ल_१ ल_२
 अ-अयं श्लोकार्धो व्यत्यासेन पठितः । ९. रा-राक्षसं । १०. च-अनर्षम् ।
 ११. फ-नास्ति । १२. आ-यद्वागान् । फ-सा ह्येषा । १३. ब-अयं
 श्लोकार्धो व्यत्यासेन पठितः । १४. फ अ-एव वधं । १५. फ ल_१
 ल_२-स हि श० । १६. ल_१ ल_२-शक्नोति । १७. आ-नाशं
 न संशयः ॥

- १४] रोष-दोष-परीताऽऽत्मा व्य-अक्तं लोकं-विनाशकः॥१६॥ [२१
तं एवम् शोक-सम्भ्रान्तं निमित्तान्य् उप-पोदिरे ।
१५] पूर्वम् अप्य् उप-लब्धानि शनैः पुनर् अचिन्तयत्॥१७॥ [२२
अथ-वा चाह-सर्वाऽगी रक्षिता स्वेन तेजसा ।
१६] न नशिष्याति कल्याणी नाऽग्निर् अग्नौ प्र-वर्तते॥१८॥ [२३
तस्य धर्माऽऽत्मनो भार्या सार्ध्वीम् अमितं-तेजसः ।
१७] स्व-चारित्र्याऽभि-गुप्तां तां स्पृष्टुं नाऽर्हति पावकः॥१९॥ [२४
नूनं राम-प्रभावेन वैदेह्याः सु-कृतेन च ।
१८] येन मां दहन-कर्माऽपि नाऽर्हद् हव्य-वाहनः॥२०॥ [२५
त्रयाणां भरताऽऽदीनां भ्रातॄणां देव-वर्चसाम् ।^{१४}
१९] रामस्य च मनःकांतां तां कथं सम्प्र-धक्ष्यति ।^{१५} [२६
N] नाऽदहन मम लांगूलं कथम् आर्या प्र-धक्ष्यति॥२१॥^{१६} [२७उ
व्रतोप-वास-निरंतां नित्यं राम-परायणाम् ।^{१७}
२०] कथं तां धक्ष्यते ह्यग्निर् अतितीव्र-व्रते स्थिताम्॥२२॥ [N
तपसा सत्य-संवादाद् अन-अन्यत्वाच्च च भर्तारि ।
२१] अपि सा निर-दहेद् अग्निं न ताम् अग्निः प्र-धक्ष्यति॥२३॥ [२९

१. ल२-शोक० । २. फ-०सतसं । ३. रा प्र व ल१ ल२-नास्ति ।
४. च-साक्षात् पु० । म-स भूयः पर्याचिन्तयत् । अ-सूक्ष्माण्यवगतानि च ।
५. रा प्र व ल१ ल२-नास्ति ॥ ६. फ अ-नह्यस्य भार्या । ७. ल१ ल२-
तामतिरे । ८. ल१ ल२-०भिगुप्तस्य । ९. फ-दग्धुमर्हति । १०. आ-
०प्रभावमनःकांता कथमग्निः प्रधक्ष्यति । च प्र ल१ ल२-०प्रभावेन
वैदेह्यास्तपसापि वा । रा व म-०प्रभावेण वैदेह्यास्तपसापि वा । ११. आ फ
ल१ अ-यदा । १२. आ-सर्वत्राप्रतिमः पुनः । १३. फ च रा व प्र म ल१
ल२-चैव तेजसा । १४. प्र म ल१ ल२-यदा दहनकर्मायं सर्वत्राप्रतिमः
प्रभुः । अ-यदा दहनकर्मायं सर्वत्राप्रतिमप्रभः । १५. फ-मनःकांता कथं
नाहमवाप्नुयात् । च रा प्र व म ल१ ल२-मनःकांतां नित्यं रामपरायणां ।
१६. आ-नास्ति । १७. च रा प्र व म ल१ ल२-नास्ति । १८. फ-०परमां ।
१९. च रा प्र व ल१ ल२-नास्ति । २०. प्र म ल१ ल२-इह्यते । २१. फ-

- ६] इहैव प्राण-संन्यासो ममाऽपि ह्यं अभि-रोचते ॥८॥ [१३
 किम् अग्नौ नि-पैताम्य आशु आहोस्विद् वडवा-मुखे ।
 ७] शरीरं वाऽपि सत्त्वेभ्यो ददामि मकराऽऽलये ॥९॥ [१४
 कथं हि जीर्वता शक्यो मया द्रष्टुं हरीऽऽश्वरः ।
 ८] तौ वा पुरुष-शार्दूलौ कार्य-सर्वस्व-घातिना ॥१०॥ [१५
 मया खलु तद् एवेदं रोष-दोषार्तं प्रकाशितम् ।
 ९] प्रथितं त्रिषु लोकेषु कपित्वम् अनव-स्थितम् ॥११॥ [१६
 धिग् अस्तु राजसं भावम् अन-ईशम् अन-अवस्थितम् ।
 १०] ईश्वरेणाऽपि यदे रोषान् मया सीता नरक्षिता ॥१२॥^{१३} [१७
 वि-नष्टायां तु वैदेह्यां ताव् उभौ वि-नशिष्यतः ।
 ११] तयोर् वि-नाशात् सु-ग्रीवः स-बन्धुर वि-नशिष्यति ॥१३॥ [१८
 एतद् एव-धिघं श्रुत्वा भरतो भ्रातृ-वत्सलः ।
 १२] धर्माऽऽत्मा संह-शत्रुघ्नः कथं शङ्क्यति जीवितुम् ॥१४॥ [१९
 इक्ष्वाकु-वंशे धर्म-ज्ञे गते नाशम् अ-संशयम् ।
 १३] नशिष्यन्ति प्रजाः सर्वाः शोक-सन्ताप-पीडिताः ॥१५॥ [२०
 तद् अहं मन्द-भाग्यस् तु लुप्त-धर्माऽर्थ-संग्रहः ।

१. रा प्र ब म ल_१ ल_२-०विन्यासो । २. आ रा प्र ब-ह्यपि
 रो० । च-ह्यतिरो० । ३. फ-निपताम्यद्य । अ-निपतान्येव । ४. आ-जीविता ।
 ५. अ-कपीश्वरः । आ-हरीश्वरम् । ६. फ-रोषामर्षात् । रा प्र ब म ल_१ ल_१-
 रोषावेषात् । ७. रा प्र ब म ल_१ ल_२-प्रश्रुतं । ८. च रा ब म ल_१ ल_२-
 अ-अयं श्लोकार्धो व्यत्यासेन पठितः । ९. रा-राक्षसं । १०. च-अनापिम् ।
 ११. फ-नास्ति । १२. आ-यद्रागान् । फ-सा ह्येषा । १३. ब-अयं
 श्लोकार्धो व्यत्यासेन पठितः । १४. फ अ-एव वधं । १५. फ ल_१
 ल_२-स हि श० । १६. ल_१ ल_२-शक्नोति । १७. आ-नाशं
 न संशयः ॥

- १४] रोष-दोष-परीताऽऽत्मा व्य-अक्तं लोके-विनाशकः॥१६॥ [२१
तं एवम् शोक-सम्भ्रान्तं निमित्तान् उप-पोदरे ।
१५] पूर्वम् अप्य् उप-लब्धानि शनैः पुनर् अचिन्तयत्॥१७॥ [२२
अथ-वा चाह-सर्वाऽङ्गी रक्षिता स्वेन तेजसा ।
१६] न नशिष्याति कल्याणी नाऽग्निर् अग्नौ प्र-वर्तते ॥१८॥ [२३
तस्य धर्माऽऽत्मनो भार्या साध्वीम् अमित-तेजसः ।
१७] स्व-चारित्राऽभि-गुप्तां तां स्पृष्टुं नाऽर्हति पावकः॥१९॥ [२४
नूनं राम-प्रभावेन वैदेह्याः सु-कृतेन च ।
१८] येन मां दहन-कर्माऽपि नाऽदहेद् हव्य-वाहनः ॥२०॥ [२५
त्रयाणां भरताऽऽदीनां भ्रातृणां देव-वर्चसाम् ।
१९] रामस्य च मनःकांतां तां कथं सम्प्र-धक्ष्यति ।
N] नाऽदहन मम लांगूलं कथम् आर्या प्र-धक्ष्यति ॥२१॥ [२७
व्रतोप-वास-निरेतां नित्यं राम-परायणाम् ।
२०] कथं तां धक्ष्यते ह्यग्निर् अतितीव्र-व्रते स्थिताम् ॥२२॥ [N
तपसा सत्य-संवादाद् अन-अन्यत्वाच्च च भर्तारि ।
२१] अपि सा निर-दहेद् अग्निं न ताम् अग्निः प्र-धक्ष्यति ॥२३॥ [२९

१. ल२-शोक० । २. फ-०संतसं । ३. रा प्र ब ल१ ल२-नास्ति ।
४. च-साक्षात् पु० । म-स भूयः पर्याचिन्तयत् । अ-सूक्ष्माण्यवगतानि च ।
५. रा प्र ब ल१ ल२-नास्ति ॥ ६. फ अ-तद्व्यस्य भार्या । ७. ल१ ल२-
तामतिरे० । ८. ल१ ल२-०भिगुप्तस्य । ९. फ-दग्धुमर्हति । १०. आ-
०प्रभावमनःकांता कथमग्निः प्रधक्ष्यति । च प्र ल१ ल२-०प्रभावेन
वैदेह्यास्तपसापि वा । रा ब म-०प्रभावेण वैदेह्यास्तपसापि वा । ११. आ फ
ल१ अ-यदा । १२. आ-सर्वत्राप्रतिमः पुनः । १३. फ च रा ब प्र म ल१
ल२-चैव तेजसा । १४. प्र म ल१ ल२-यदा दहनकर्मायं सर्वत्राप्रतिमः
प्रभुः । अ-यदा दहनकर्मायं सर्वत्राप्रतिमप्रभः । १५. फ-मनःकांता कथं
नाशमवाप्नुयात् । च रा प्र ब म ल१ ल२-मनःकांतां नित्यं रामपरायणां ।
१६. आ-नास्ति । १७. च रा प्र ब म ल१ ल२-नास्ति । १८. फ-०परमां ।
१९. च रा प्र ब ल१ ल२-नास्ति । २०. प्र म ल१ ल२-दहते । २१. फ-

स तथा चिन्तयंस् तत्र देव्या धर्म-परिग्रहम् ।

२२] शुश्राव हनुमान् वाचं चारणानां मनस्-विनाम् ॥२४॥ [३०

अहो खलु कृतं कर्म दुर्वि-षह्यं हनूमता ।

२३] अग्निं वि-सृजता भीमं भीमे राक्षस-मन्दिरे ॥२५॥ [३१

दग्धेयं नगरी सर्वा सौऽद्रि-प्राकार-तोरणा ।

२४] जानकी च न दग्धेति वि-स्मयोऽभून्महान् हि नैः॥२६॥ [३३

इति शुश्राव हनुमान् वाचं ताम् अ-मृतोपमाम् ।

N] बभूव चाऽस्य मनसो हर्षम् तत्-काल-सम्भवः ॥२७॥ [३४

सं निश्चित्याऽथ दृष्टार्थैः कारणैश् च महा-गुणैः ।

२५] ऋषि-वाक्यैश् च हनुमान् अभवत् प्रीत-मानसः ॥२८॥ [३५

ततः कपिः प्राऽऽप्त-मनोरथाऽर्थम्

२६पू] ताम् अ-क्षतां राज-सुतां च श्रुत्वा ।

प्रत्यक्ष-तस् तां पुनर् एव द्रष्टुं

N] प्रति-प्रयाणाय मतिं चकार ॥२९॥ [३६

इदं च रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमच्चिन्तौ

नाम द्विपञ्चाशः सर्गः ॥ ५२ ॥

१. प्र म ल, ल२ अ-वाचश् । २. फ-लंका । ३. आ-साट्टा० ।
फ-दृष्टप्रा० । ४. फ अ-विस्मयोद्भूतमेव च । ५. प्र-अभवत् प्रीतमानसः ।
६. फ-नास्ति । ७. च-निश्चित्यार्थदृष्टार्थौ । प्र व म ल, ल२-०त्याथ
दृष्टार्थः । अ-सन्निमित्ते च दृष्टार्थः । ८. फ-नास्ति । ९. आ-विदित्वा ।
१०. ल२-इति । ११. फ अ-सीतानुशोचनं ॥

[वं-५३]= [त्रिपंचाशः सर्गः] =[दा-५६]

ततस् तु शिशपा-मूले जानकीं पर्यव-स्थिताम् ।

N] अभि-गम्याऽब्रवीद् दृष्ट्वा देवि यास्यामि चा(१त्वा)ऽक्षताम् १[१

२३] ततस् तं प्र-स्थितं दृष्ट्वा वीऽक्षमाणा पुनः पुनः ।

भर्तृ-स्नेहाद् इदं भर्तुः सु-हृदं तम् अथाऽब्रवीत् ॥२॥ [२

३] यदि त्वं मन्यसे तां वसैकाऽहम् इहाऽन-अघ ।

कचित् सुसं-वृते देशे वि-श्रान्तः श्वो गमिष्यसि ॥^{१३}३॥ [३

४] मम चैवाऽल्प-भाग्यायाः सान्निध्यात् तव वानर ।

शोकस्याऽस्याऽप्रमेयस्य मुहूर्त्तं स्याद् अपि क्षयः ॥४॥ [४

५] गते हि हरि-शार्दूले (१ल) पुनः सं-प्राऽऽप्तये त्वयि ।

प्राणेष्व् अपि न वि-श्वासो मम वानर-पुंगव ॥५॥ [५

६] अ-दर्शनं च ते^{१५} वीर भूयो मां तापयिष्यति ।

दुःखाद् दुःख-तरं भूयो प्र-र्यास्ये शोक-^१र्कषिता ॥६॥ [६

७] अयं च वीर सं-देहस् तिष्ठतीऽव ममाऽग्र-तः ।

सु-महत्सु सहायेषु हर्ष-^१क्रक्षेषु महाऽऽर्त्मनः ॥७॥ [७

१. व अ-शिशिपा० । २. आ-पर्यवारिताम् । च-पर्युपस्थिताम् ।
रा म-प्रत्यव० । ३. रा व म ल_१ ल_२ अ-० अभिवाद्या० । ४. फ-दृष्टो ।
रा ल_१ ल_२ अ-दृष्ट्वा । ५. आ ल_१ ल_२-दिष्ट्वा पश्यामि चाक्षताम् ।
रा व-वीक्षमाणः पुनः पुनः । ६. प्र-नास्ति । ७. आ फ व-० क्ष्यमाणं ।
८. फ-मुहुर्मुहुः । ९. रा-नास्ति । १०. अ-यदिदं ।
११. च रा म ल_१ ल_२-तावद् व० । अ-तात आतो वासम् । १२.
फ-अस्मिन्म । अ-इह कचित् । १३. म-इत आरभ्य २०-शङ्खलोकप्रथम-
पादान्तः पाठो नास्ति । १४. आ-मुहूर्त्तं गमने । १५. फ अ- इह । १६.
फ-ते हि । १७. फ अ-प्राप्य । १८. फ अ-दुर्मनस्कां ह्यभागिनीम् ।
आ-दुर्मनां शोककषिताम् । ल_१-प्रवासे शो० । १९. च रा प्र व ल_१ ल_२
अ-सुमहांस्त्वत्स० । फ-सुमहांस्त्वत्स० । २०. आ फ अ-महाबलः ॥

८] कथं नु खलु दुष्-पारं तरिष्यन्ति च सागरम् ।

तानि हर्य-ऋक्ष-सैन्यानि तौ चोभौ^१ राम-लक्ष्मणौ ॥८॥ [८

९] त्रयाणाम् एव भूतानां सागरस्येह लङ्घने ।

शक्तिः स्याद् वैनतेयस्य तव वा मारुतस्य वा^२ ॥९॥ [९

१०] तद् एतत्-कार्य-निर्वन्धे समुत्-पन्ने दुरा-सदे ।

किं पश्यसि समा-धानं त्वं हि कार्य-विदां वरैः^३ ॥१०॥ [१०

११] कामम् अस्य त्वम् एवैकः कार्यस्य परि-साधने ।

१२पू] पर्य-आप्तः पर-वीरं-घ्नं किं नु सर्वे सुसं-हर्ताः ॥११॥ [११

१४उ] बलैस्^४ तु सं-कुलां कृत्वा लंकां पर-बलाऽर्दनः ।

१५पू] मां नयेद् यदि काकुत्स्थस्^५ तत् तस्य सदृशं भवेत् ॥१२॥ [१२

शरैस्^६ तम् उग्रैर्^७ यदि मां युधि निर्-जित्य रावणम् ।

N] वि-जयी^८ स्वं पुंरं रामो नयेत् तत् तस्यैव यशस्-करम् ॥१३॥ [N

१५उ] तद् यथा तस्य वि-क्रान्तम् अनु-रूपं महाऽऽत्मनः ।

भवत्य् आहव-शूरस्यै^९ तथा त्वम् उप-पादय^{१०} ॥१४॥ [१३

१६] तद्-अर्थोप-हितं वाक्यं प्र^{११}-श्रितं हेतु-संयुतम् ।

नि-शम्य हनुमांस्^{१२} तत्र वाक्यम् उत्तरम् अब्रवीत् ॥१५॥ [१४

१. आ-पारमेष्यति । ब प्र ल_१ ल_२ अ-पारमेष्यन्ति । २. फ अ-
वा नरवरात्मजौ । ३. फ-सागरस्यापि । रा ल_२-०रस्यास्य । ब प्र-०रस्यास्ति ।
ल_१ अ-निसागरस्यावलं । ४. आ-च । ५. फ अ-तत्र कार्यस्य नि० । च-
यदत्र कार्यनि० । रा प्र ब ल_१-तदत्र कार्यनि० । ल_२-०र्यनिर्वेदसमु० । ६.
फ-०विशारदः । ७. प्र-०वीर्यघ्न । फ-०रघ्वस् । ८. फ-तत्त्वेतदु-
दितं मम । च रा प्र ब ल_१ ल_२-न त्वेतदुचितं मम । ९. फ-बलैश्च । प्र-
बलैस्त्वसं० । १०. फ-०र्दन ॥ ११. फ च अ-उग्रं । १२. च प्र ब-युधि ।
१३. ल_१-विजित्य । १४. रा ल_१-स्वपुंरं । १५. आ-तस्य ।
१६. फ-शून्यस्य । १७. रा प्र ब ल_१-०पादयेः । ल_२-०पादये ॥
१८. फ-तदर्थोपाधिकं । १९. फ च अ-प्रसृतं । २०. प्र ब ल_१ ल_२ अ-तस्य ॥

१७] देवि हर्ष-ऋक्ष-सैन्यानाम् ईश्वरः प्लवतां वरः ।

सु ग्रीवः सत्त्व-सम्पन्नस तवाऽर्थे कृत-निश्चयः ॥१६॥ [१५

१८] स वानर-सहस्राणां कोटि-कोटीभिरं आ-वृत्तः ।

१९पू] क्षिप्रम् एष्यति वैदेहि सु-ग्रीवः प्लव-गाऽधिपः ॥१७॥ [१६

तौ च वीरौ नर-वरौ सहितौ राम-लक्ष्मणौ ।

N] आ-गम्यै नगरीं लंकां सायकैर वि-धमिष्यतः ॥१८॥ [१७

२६उ] स-गणं राक्षसं हत्वा न-चिराद् रघु-नन्दनः ।

त्वाम आ-दाय वराऽऽरोहे स्वां पुंरीं प्रति-यास्यति ॥१९॥ [१८

२७] समा-श्वसिहि भद्रं ते भव त्वं काल-काक्षिणी ।

क्षिप्रं द्रक्ष्यसि रामेण नि-हतं रावणं रणे ॥२०॥ [१९

२८] नि-हते राक्षसेन्द्रे च स-मित्राऽमात्य-बान्धवे ।

त्वं सम-एष्यसि रामेण शशांकेनेव रोहिणी ॥२१॥ [२०

एवम् आ-श्वास्य वैदेहीं हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ।

२९] गमनाय मतिं कृत्वा जानकीम् अभ्य-अवादयत् ॥२२॥ [२२

अ-सत्त्वानि हि युद्धानि तर्था जय-पराजयौ ।

N] दृष्ट्वा च सीतां वैदेहीं श्रेयो मे गमनं त्व इतः ॥२३॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे लंका-दाहे हनुमत्-सीताऽऽवासनं

नाम त्रिपञ्चाशः सर्गः ॥५३॥

१. फ-कोटीभिरभिसंवृतः । रा प्र ब ल१ ल२-कोटिकोटिभिरावृ० । २. फ-प्रियकृते महाबलः । रा-सुग्रीवः प्लवतां वरः । ३. रा प्र ब ल१ ल२-आगत्य । ४. फ अ-पुरीमभियास्यति । ५. अ-तु । ६. फ रा अ-सुपु-त्रामा० । आ-०त्यबान्धवैः । ७. अ-चक्रे । ८. रा प्र ब म ल२-असत्या निश्चला लक्ष्मीस्तथा । ल१-असाध्या निश्चला लक्ष्मीस्तथा । ९. रा प्र म ल१ ल२ अ-दृष्टा हि सीता वैदेही । १०. ल२-इति । अ-इत्यार्षे । ११. फ रा म ल१ ल२-हनुमता सीता० । प्र अ-सीताश्वासनं ॥

[३-५४]= [चतुष्पंचाशः सर्गः] =[दा-५६]

N] राक्षसं-प्रवरान् हत्वा नाम वि-श्राव्य चाऽऽत्मनः ।^१

१५] नगरीम् आकुलां कृत्वा हत्वा च प्र-वरं बलम् ॥^{११} ॥ [२३

N] पुनर् दृष्ट्वा च वैदेहीं व्यथयित्वा च रावणम् ।^{१२}

१७] दर्शयित्वा बलं घोरं वैदेहीम् अभि-वाद्य च ।

N] प्रति-गन्तुं मतिं चक्रे पुनर् मध्येन सागरम् ॥^{२१} ॥ [२४

ततः स कपि-शार्दूलः स्वामि-संदर्शनोत्सुकः ।

२] आ-रुरोह गिरिं मुख्यम् अरिष्टम् अरि-सूदनः ॥^{३१} ॥ [२५

शीतं-मारुत-जुष्टाभिर् नीलाभिर् वन-राजिभिः । [N

३] शाल-तालाऽश्व-कर्णेश् च वन्यैश् च बहुभिर् वृतम् ॥^{४१} ॥ [३३७

लता-वितानैर् बह्वभिः पुष्पवद्भिर् अलंकृतम् ।

४] नाना-मृग-गणाऽऽकीर्णं धातु-विष्यन्द-भूषितम् ॥^{५१} ॥ [३४

बहु-प्रस्रवणोपेतं शिला-संचय-संकटम् ।

१. आ-राक्षसान् प्र० । २. अतःपरमधिकः पाठः-अ-समाश्वास्य च वैदेहीं
वारयित्वा पुरं बलम् । ३. प्र-प्रहत्वा । ४. अ-नास्ति ॥ ५. म अ-नास्ति ।
अतः परमधिकः पाठः-आ-दर्शयित्वा बलं घोरं वञ्चयित्वा च रावणम् * । ६.
आ-दर्शनाय । ७. फ-मैथिलीम् । ८. व म ल_१ ल_२-तु । ९. आ फ रा ब प्र
अ-प्रत्यागन्तुं । १०. फ रा ब प्र अ-मनश्चक्रे । ११. म-नास्ति ॥ १२.
म-पुनः । १३. फ-स्वामिनो द० । १४. प्र-गिरिमुखम् ॥ १५. आ-
तुङ्गपद्मजु० । फ-तुङ्गपर्वतयुक्ताभिर् । च रा अ-तुङ्गमारुत० । १६. फ अ-
विविधैः । १७. फ-अलंकृतैः । १८. फ-विस्पन्दभू० । व प्र म-विस्पन्दभू० ।
ल_१ ल_२-विस्पन्दशोभितम् ॥ १९. फ प्र-शिलासंचयकटकम् । ल_१-
शिलाभिश्च समुत्कटम् ।

* अ-नगरीमाकुलां कृत्वा वञ्चयित्वा च रावणम् ।

- ५] महर्षि-यक्ष-गन्धर्व-किन्नरोरग-सेवितम् ॥६॥ [३५
लता-पादप-संवाधं सिंहोऽऽकुलित-कन्दरम् ।
- N] व्याघ्र-द्वीपि-समाकीर्णं स्वादु-मूल-फल-द्रुमम् ॥७॥ [३६
समोऽऽरुरोहाऽति-बलः पर्वतं पुत्र-गोत्तमः ।
- ६] राम-दर्शन-शीघ्रेण प्र-हर्षेण प्र-चोदितः ॥८॥ [३७
तेन पादलता(तला)ऽऽक्रान्ता रम्येषु गिरि-सानुषु ।
- ७] सं-घोषम् अभ्य-अशीर्यन्त शिलाश् चूर्णी-कृतास् ततः ॥९॥ [३८
स तम् आ-रुह्य शैलेन्द्रं व्य-अवर्धत महा-कपिः ।
- ८] दक्षिणाद् उत्तरं पारं प्रोऽर्थयन् लवणाऽम्भसः ॥१०॥ [३९
अधि-रुह्य ततो वीरः पर्वतं पवनाऽऽत्म-जः ।
- ९] ददर्श सागरं भीमं मीनोरगं-निषेवितम् ॥११॥ [४०

१. आ-महर्षिभिर्यक्ष० ॥ २. आ-सिद्धसेवितकं० । ल_१-मुनिसेवितकं०

३.-आ-०सिंहस० । ४. अतः परमधिकः पाठः-स—

सोत्तरीयमिवाम्भोदः शृंगान्तरविलम्बिभिः । परिधानमिवाधस्तान्नातलतावृतम् ॥
बोध्यमानमिव प्रीत्या दिवाकरकरैः शुभैः । उन्मिषन्तमिवोद्धतैर्नयनैरिव धातुभिः ॥
तोयोत्पलस्वनैर्मन्दैः प्रगीतमिव सर्वतः । देवदारुभिरुद्धैरुर्ध्वबाहुमिव स्थितम् ॥
प्रस्खलज्जलसंपातैर्वर्षन्तमिव सर्वतः । वाद्यन्तमिव विस्पष्टैर्नानाप्रस्वरणस्वनैः ॥
आगलन्तमिवाम्भोदैरभ्रशैलैश्चलाचलैः । विस्तीर्णोपलजिह्वाप्रद्विजिह्वमिव पन्नगम्
वेपमानमिव श्यामैः स्कन्धमात्रशिलोच्चयैः । प्रपातजलनिष्यन्दैः प्रोत्क्रुष्टमिव सर्वतः
आलिखन्तमिवाक्षोभ्यैर्गण्डशैलैश्चलाचलैः । विकर्णकरबाहून् शरीरमिव वारणाम् ॥
वेणुभिर्मारुतोद्धतैः कूजन्तमिव कीचकैः । विश्वसन्तमिवामर्षाद् घोरैराशीविषोत्त्वणैः
नीहारमिव गम्भीरैर्ध्यायन्तमिव गह्वरैः । मेघराजिनिभैः पादैः प्रक्तिन्नमिव सर्वतः
ऋभमाणामिवाकाशे शिखरैरभ्रमालिभिः । गुहातरगतैः सिंहैर्गर्जन्तमिवाधिश्रितैः
लतागृहसमाकीर्णं कुञ्जैर्बहुभिः संवृतम् । निकुञ्जैर्विविधाकारैश्चन्दनैश्च समावृतम् ॥

५. फ अ-तमारु० । ६. म ल_१ ल_२-स हर्षेण । ७. रा-नास्ति ।

८. आ-पादलताक्रां० । फ च-पादलताक्रान्तो । ल_१-पादलताक्रां० ।

९. आ-सर्वेषामवशी० । च-सर्वेषामवशी० । १०. रा-नास्ति । ११. फ-तीर ।

१२. म ल_१ ल_२-पर्यटल । १३. प्र-अभि० । १४. फ-मीननक्रनि० ॥

स मारुते इवाऽऽकाशे मारुतस्यौरसः सुतः ।

१०] प्र-पेदे हरि-शार्दूलः पितुः पन्थानम् उत्तमम् ॥१२॥ [४१

सं तथा पीडितम् तेन कपिना पर्वतोत्तमः ।

११] सैवैश् च सहितः सैत्त्वैः प्र-विवेश मही-तलम् ॥१३॥

कंप-मानैश् च शिखरैः पतद्भिश् चाऽचलोपैलैः । [४२

१२] स गिरिः क्षोभितस् तेन प्र-नृत्त इव दृश्यते ॥१४॥ [N

तस्योरु-वेगोन्मथिताः पादपाः पुष्प-शालिनः ।

१३] नि-पेतुर् भू-तले भग्नाः शक्र-वज्राऽऽहता इव ॥१५॥ [४३

कन्दराऽन्तर-संस्थानां पीडितानां महाऽऽत्मनाम् ।

१४] सिंहानां नि-नदो भीमो मेघानाम् इव शुश्रुवे ॥१६॥ [N

अर्द्ध-प्रवृद्ध-वसना व्याकुली-कृत-भूषणाः ।

१५] प्र-पेतुश् चाऽङ्गनाम् त्रस्ताः सहसा धरणी-धरात ॥१७॥ [N

किन्नरोरग-गन्धर्वा यक्ष-विद्याधरास् तथा ।

१६] पीडितं तं नर्ग-वरं त्यक्त्वा गगनं आ-स्थिताः ॥१८॥ [४७

अतिप्र-मार्णा बलिनो दीप्त-जिह्वा महा-विषाः ।

१७] निपीडित-शिरो-ग्रीवा व्य-अचेष्टन्त महोर-गाः ॥१९॥ [४८॥

१. फ-मारुतमिवाकाशं । २. फ-ततःप्रपीडितम् । ३. आ-ररास सहितैर्वृक्षैः । अ-रराम सहितैर्वृक्षैः । फ-जगाम सहसत्त्वैश्च । च-सोपि चे सहितैः सत्त्वैः । रा ब-सवैश्च सहितैः । ४. आ फ-प्राविशच्च । ५. आ-लोत्तमैः । आ-लोपमैः । ६. फ अ-लक्ष्यते । ७. फ-वेगमथिताः । च रा प्र ब म ल, ल२-वेगमाश्रिताः । अ-वेगाद्बलिनः । ८. फ अ-शोभिताः । च रा प्र ब ल, ल२-शोभिनः । ९. फ च रा प्र ब म ल, ल२ अ-वज्रहता । १०. अ-कन्दरादरसं । ११. फ-तास्ता प्र० । च प्र ब म ल, ल२ अ-स्तप्रवृ० । रा-स्तप्रवृद्धव्यसना । १२. फ-समुत्पेतुश्चाप्सरसः । १३. फ रा म-तले । १४. रा प्र ब म ल, ल२ अ-गिरिवरं । १५. ल, अ-गमनम् । १६. फ अ-प्रमाणबलिनो । १७. म-व्यवेष्टन्त ॥

कचिद् सुसावं सलिलं कंचिद् रजत-निस्रवम् ।

१८] धातून अन्यांश् च वि-विधान् महा-प्लवग-पीडितैः॥२०॥[N

स चाऽपि भू-धरैः श्रीमान् बलिना तेन पीडितैः ।

१९] समृद्ध-शिखरोदग्रैः प्र-विवेश रसा-तलम् ॥२१॥ [४८

दश-योजन-विस्तारो विंशत्य्-उच्छ्राय-योजनः ।

N] धरण्यां समतां यातो बभूव स मही-धरः ॥२२॥ [४९

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डेऽरिष्ट-पर्वत-सूदनं

नाम चतुष्पंचाशः सर्गः ॥५४॥

१. फ-कचिच्छ्राव । अत्र ण्यर्थान्तर्भावः द्र० । २. आ-रजतसन्निभम् ।
रा म-कचिज्जलदनिस्वनम् । ब प्र ल१ ल२ अ-कचिद् रजतनिस्वनम् ।
३. आ-०पीडिताः । ४. फ अ-च भूमिधरः । रा प्र ब म
ल१ ल२-चाऽपि पर्वतः । ५. फ अ-प्रतिपीडितः । ६. ल१-०रोदग्रः ।
७. फ-०नविस्तीर्णश्चिंशद्योजनमुच्छ्रितः । अ-०विस्तारो विंशद्योजनमुच्छ्रितः ।
८. रा ब ल२-धरण्याः । ९. फ अ-जातः स बभूव धराधरः । १०. स-
श्रीरामायणे । ११. आ-इत्यार्षेऽरिष्टसूदनं नाम सर्गः । ल२-इति सुन्दर-
काण्डेऽरिष्टदर्शनं नाम सर्गः । अ-इत्यार्षे रामायणेऽरिष्टप्लवनो नाम सर्गः ।
फ-इत्यार्षे रामायणे सुन्दरकाण्डे वाल्मीकीये हनुमत्प्रत्यागमनं नाम सर्गः ॥

[बं-५५]=

[पञ्चपंचाशः सर्गः]

=[दा-५७]

N] आ-प्लुत्य च महा-वेगः पक्ष-मान इव पर्वतः ।

स चन्द्र-कुमुदं रम्यं सूर्य-कारण्डवं शुभम् ।

१] पुण्य-श्रवण-कादम्बम् अन्न-शैवल-शाद्वलम् ॥१॥ [१

पुनर्वसु-महोमीनं रक्ताऽङ्ग-ग्राह-भीषणम् ।

२] ऐरावत-महाद्वीपं स्वाति-हंस-विलोलितम् ॥२॥ [२

वात-संघात-भीमोर्मिं चन्द्रांशु-शिशिरांस्म्बुदम् ।

३] भुजङ्ग-यक्ष-गन्धर्व-समृद्ध-कमलोत्पलम् ॥३॥ [३

प्रस-मानं ईवाऽऽकाशं तारा-पतिम् इवोल्-लिखन् ।

N] हरन् इव स-नक्षत्रं गगनं सांऽर्क-मण्डलम् ॥४॥ [५

अ-पारम् अ-परिश्रान्तैः स्वांस्म्बुधिं सम-अगाहत । [६उ

४] दिशो नादेन महता पूरयन् मेघ-निस्वनः ॥५॥ [१०पू

१. म-इतः पूर्वमयं पाठः—संकोच्य च कपिः कर्णौ बाहुभ्यां पीड्य पर्वतम् । संनिरुध्य हरिः प्राणमुत्पपात महाबलः ॥ देवराजध्वजाकारं कपिलं शोभमिदितम् । विपरिक्षिप्य लांगूलमध्वानं महदास्थितः ॥ २. व प्र ल_२-चन्द्रकुसुमं । ३. च अ-०शैवालशाद्वलम् । रा ब प्र म ल_१ ल_२-०शैवालशाद्वलम् । ४. आ-पुण्यश्रवणकादम्बं तत्र तोयदशाद्वलम् । ५. प्र-पुनर्वक्रम० । ल_२-पुनर्वसुमहाभीमं । ६. आ-रक्षांगं ग्रा० । च ब रा प्र ल_२-चक्रांगग्रा० । ७. रा-०महाद्विपं । ८. फ-०सविडोलितम् । ल_१ अ-०सविलोहितम् । ९. ल_२-वायुसं० । अ-वातसंघात० । १०. आ-०शिखरास्म्बु० । ११. फ-प्रसमानमिवा० । १२. फ-सेन्दुमं० । १३. फ-०श्रान्तो । १४. फ-द्वयां पतिमगाहत । रा ब प्र म ल_१ ल_२-०धिं स व्यगाहत । १५. अतः परमधिकः पाठः—फ च-मारुतस्यात्मजः श्रीमान् कविव्योमचरो महान् । संप्रच्छाद्येव गगनं वर्षन्निव दिशो दश ॥ इन्मान् मेघजालानि विकर्षन्निव गच्छति । बाहुभ्यामन्तरे सक्तं मेघजाल-

- तं श्रुत्वा निनदं घोरं वानरास् त्ते हनूमतः ।
 ५] आसन्नं संहृष्टं-मनसः सुहृद्-दर्शन-लालसौः ॥६॥ [२१
 जाम्बवांसु तु हरि-श्रेष्ठः प्रीति-संहृष्ट-मानसः ।
 ६] उपाऽऽमन्य हरीन् सर्वान् साऽङ्गदान् वाक्यम् अब्रवीत् ७^६ २२
 सर्व-था कृत-कार्योऽसौ^७ हनूमान् नाऽत्र संशयः ।
 ७] न ह्य अस्याऽकृत-कार्यस्य वेग एवं-विधो भवेत् ॥८॥ [२३
 तस्य बाहूऽऽर्ह-वेगं च निनदं च महाऽऽत्मनः ।
 ८] सं-श्रुत्य हरयो हृष्टाः समुत्-पेतुः समन्त-तः ॥९॥ [२४
 ते नगाऽग्रान् नगाऽग्राणि शिखराच् छिखराणि च ।
 ९] प्र-हृष्टाः सम्-अपद्यन्त हनूमन्तं दिदृक्षुः ॥१०॥ [२५
 ते स्थित्वा पादपाऽग्रेषु द्रुम-शाखाः सु-पुष्पिताः ।^{११}

सर्पाङ्गुलम् ॥ उत्तरीयमिवासक्तमासीत्तस्य महाकपेः । पाण्डुरारुणवर्णानि
 नीललोहितकानि च ॥ कपिना कृष्यमाणानि महाभ्राणि चकाशिर ।
 स जगाम महातेजाः पुनर्मध्येन सागरे ॥ पर्वतेन्द्रं सुनाभं च संस्पृश्यैकेन
 पाणिना । ज्यामुक्त इव नाराचो महावेगमुपागमत् ॥ स च किञ्चिदनुप्राप्तः
 समालोक्य महागिरिम् । ननाद सुमहन्नादं मेघनादसमस्वनः ॥ स दृष्ट्वा पर्वत-
 श्रेष्ठं सुहृद्दर्शनकर्षितः । प्रहर्षमतुलं लेभे हनूमान् मारुतात्मजः ॥

१. फ च-ते तस्य निनदं श्रुत्वा सर्व एव वनौकसः । २. फ-
 आशशंसुर्ह-० । ३. फ च प्र-० नकांक्षिणः ॥ ४. आ-जाम्बवांसु ।
 फ अ रा व प्र म ल, ल-जाम्बवांसु । ५. रा ब प्र म ल, ल-
 संहृष्टतनूहः । ६. च-७-मल्लोकादारभ्य २०-मल्लोकान्तः पाठो
 नास्ति ॥ ७. फ-कृतकर्मासौ । ८. फ-० तस्यस्य । ९. व प्र म ल, ल-
 ० स्वेगेन । अ-बाहुरवेनैव । १०. व प्र म ल, ल-दिदृक्षया ॥
 ११. फ-ते प्रीताः पादपाग्राणि द्रुमशाखाश्च पुष्पिताः । अ-ते स्थिताः
 पादपाग्रेषु द्रुमशाखासु वानराः ।

१०] वासांसीऽव प्र-काशानि समाऽविध्यन्त वानराः ॥११॥ [२६

उत्तमं वेगम् आ-स्थाय हर्षाद् द्वि-गुण-विक्रमैः ।

११] आ-जगाम महा-तेजाः पुनर् मध्येन सागरम् ॥१२॥^१ [N

पर्वतेन्द्रं सु-नाभं च सै तु सं-स्पृश्यै पाणिना ।

१२] ज्या-मुक्त इव नाराचो महा-वेगम् उपाऽऽगमत् ।

मारुतस्याऽऽत्मजः श्रीमान् कपिर् व्योम-चरो महान् ॥१३॥ [N

१३] सँ प्र-च्छाद्यैव गगनं कर्षन् इव दिशो दश ।

हनुमान् मेघ-जालानि वि-कर्षन् इव गच्छति ॥१४॥ [N

१४] बाँहोर अन्तर-संयुक्तं मेघ-जालं च पाण्डुरम् ।^१

[N उत्तरीयम् इवाऽऽसक्तम् आसीत् तस्य महा-कपेः ॥१५॥ [N

पाण्डुराऽरुण-वर्णानि नील-लोहितकानि च ।

१५] कपिनोऽऽकृष्यमाणानि महाऽभ्राणि चैकाशिरे ॥१६॥ [N

चालयन् मेघ-वृन्दानि लंघयंश् च पुनः पुनः ।

१६] प्र-च्छेन्नं च प्र-काशं च चन्द्रमा इव लक्ष्यते ॥१७॥ [N

स किञ्चिद् अँनुसंप्राऽऽसं समा-लोक्य मँहा-गिरिम् ।

१७] अँनदद् हनुमान् नैदं मेघ-नाद-सम-स्वनम् ॥१८॥ [N

१. आ-वासांसि च । २. फ-प्रसंविध्यन्त । ३. ल,

-०णसंभ्रमः । ल_२-०णविभ्रमः । ४. फ-१२-शङ्खोकादारभ्य २०-

शङ्खलोकं यावत्पाठो नास्ति ॥ ५. व प्र म ल_१ ल_२-समुपस्पृश्य ।

अ-स तु संस्पृश्य ॥ ६. अ आ-मारुतस्यालयं । ७. आ रा व प म ल_१

ल_२-श्रीमत् । ८. ल_१-संप्रच्छाद्यैव । अ-संफाल्यैव । ९. म ल_१ ल_२-

विकिरन्निव । १०. आ-बाहुभ्यामन्तरे सक्तं । ११. रा-नास्ति ॥ १२.

अ-कपेराकृ० । १३. आ-चकासिरे । १४. रा व प्र म ल_१ ल_२-०यन्त्रं ।

१५. रा व प्र म ल_१ ल_२-प्रच्छन्नश्च प्रकाशश्च ॥ १६. रा-कंचिदनु० । आ-

किंचिदनुसंप्राप्तः । १७. ल_२-प्रहामुनिम् । १८. प्र म ल_२-व्यनदद् ह० ।

ल_१-व्यनदद् बहु संनादं ।

स दृष्ट्वा पर्वत-श्रेष्ठं सुहृद्-दर्शन-हर्षितः ।^२

[N] प्र-हर्षम् अ-तुलं लेभे हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ॥१९॥ [N]

ते तस्य निनदं श्रुत्वा सर्व एव वनौकसः ।

[N] आसन् संहृष्ट-मनसः सुहृद्-दर्शन-क्रांक्षिणः ॥२०॥^३ [N]

तैम् अद्रि-धन-संकाशम् आ-पतन्तं महा-कपिम् ।

१८] दृष्ट्वा ते वानराः सर्वे तस्थुः प्राऽञ्जलयस् तदौ ॥२१॥ [२८

तैस्यैव च गिरेः शृङ्गे नि-पपार्तं महौ-जवः ।

१९] नि-षसाद महेन्द्रस्य मारुतिः पादपांऽऽकुले ॥२२॥ [२९

ततस् ते प्रीत-मनसः सर्वे वानर-पुङ्गवाः ।

२०] हनूमन्तं महाऽऽत्मानं परि-वार्योप-तस्थिरे ॥२३॥ [३१

उपाऽयनानि चाऽऽदाय मधूनि च फलानि च ।

२१] परि-वार्याऽर्चयन्ति स्म मारुतस्यौरसं सुतम् ॥२४॥ [३३

वि-नेदुर मुदिताः केचिच् चक्रुः किलकिर्लां तथौ ।

२२] दृष्ट्वाः पादप-शाखाश् चवि-निन्युर वानरर्षभाः ॥२५॥ [३४

हनुमांस् तु गुरुं दृढं जाम्ब-वन्तं महौ-कपिम् ।

२३] कुमारम् अङ्गदं चैवोऽभ्य-अवन्दतं महा-बलम् ॥२६॥ [३५

स ताभ्यां पूजितः पूज्यः कपिभिश् च सभौजितः ।

१. आ-०नक्रांक्षिणः । प्र-०नहर्षतः । २. अ-नास्ति । ३. अ आ ल_२-नास्ति ।

४. आ-तमिन्द्रघ० । म-तमभ्रघ० । ५. ल_२-०यस्तथा ॥ ६. फ अ-स तस्यैव ।

७. फ च प्र ल_२-शृङ्ग । ८. फ-निपतस्सुमहा० । ९. च-०पाकुलं ॥

१०. आ-प्रीतिमनसः ॥ ११. आ-०किलांस्तथा । अ-०किलांस्तथा ।

रा ब प्र म-०किलां परे । ल_१ ल_२-०किलां च ते । १२. आ-आनिन्युर ॥

१३. फ-महामतिम् ॥ १४. प्र-चैवमभ्यनन्दन् । च रा ब ल_१ ल_२-चैव

अभ्यनन्दन् । म-चैवमभ्यवन्दन् । च-वापि अभ्यवन्दन् । फ-चैव ववन्द

च । १५. फ-महाकपिः । १६. रा च म-०मिश्राभिपूजितः । प्र ल_१

ल_२-०मिश्रापि पूजितः । फ-०मिश्र समार्चितः ।

- २४] दृष्टा देवीऽति वि-क्रान्तः सं-क्षेपेण न्य-अवेदयत् ॥२७॥ [३६
 दृष्टा देवीऽति वचनं महत् तद् अ-मृतोपमम् ।
 २५] श्रुत्वा ते मारुतेस् तस्य मुदिता हरयस् तदा ॥२८॥ [४०
 क्ष्वेडन्त्य अन्ये हसन्त्य अन्ये द्रवन्त्य अन्ये प्लवं-गर्माः ।
 २६] चक्रुः किलकिलाम् अन्ये प्रति-गर्जन्ति चाऽपरे ॥२९॥ [४१
 केचिच्च चोच्छ्रित-लाङ्गूलाः प्र-हृष्टाः कपि-कुञ्जराः ।
 २७] अश्रिताऽऽयत-दीर्घाणि लाङ्गूलानि वि-चिक्षिपुः ॥३०॥ [४२
 अ-परे तु हनूमन्तं वानरा वारणोपमाः ।
 २८] आ-प्लुत्य गिरि-शृङ्गेभ्यः सं-स्पृशन्ति प्र-हर्षिताः ॥३१॥ [४३
 स्तुवन्ति च नमस्यन्ति परि-ष्वजिरेऽपरे ।
 २९] वालि-पुत्रोऽङ्गदश्चैव संपरि-ष्वज्य पीडितम् ॥३२॥ [N
 प्रहृष्ट-मनसं दृष्ट्वा तम् अ-रोगम् उप-स्थितम् ।
 ३०] नि-षसाद् ततो हस्ते गृहीत्वा पवर्नोऽऽत्म-जम् ॥३३॥ [N
 रमणीये वनोद्-देशे दुर-धरस्य महा-गिरेः ।
 ३१] परि-वार्य च ते सर्वे परां प्रीतिम् अवाऽऽप्नुयुः ॥३४॥ [N
 जाम्ब-वन्तं हनूमन्तम् अङ्गदं च हरीऽऽश्वरम् ॥

१. फ अ-महार्थममृ० । २. रा ब प्र म ल, ल२-०योऽभवन् ।
 ३. फ-द्रवन्त्यन्ये । ४. फ-गर्जन्त्यन्ये क्षिपन्ति च । अ-गर्जन्त्यन्ये प्लवं० ।
 ५. अ-०किलश्चान्ये । ६. अ-केचिदुच्छ्रित० । ७. फ-सुचिन्तयन्ति
 दी० । च-अवितायतदी० । रा ब म ल, ल२-अधिकायतदी० । अ-
 कुञ्चितायतदी० ॥ ८. च-च हनू० । अ-हनुमन्तं तु । ९. फ-वानरोत्तमाः ।
 च-वानरोपमाः । प्र-वानरौकसः । ल, ल२-काननौकसः । अ-वासवो-
 पमाः ॥ १०. फ-०रे युवा । ११. आ-परिष्वज्य च पीडितम् । १२.
 अ-०ष्टवदनं । १३. अ-अवस्थितम् । १४. आ-वालिनः सुतः ॥
 १५. आ-दर्दुरस्य । १६. फ अ-प्रीतिमुपागताः । रा ब प्र म ल, ल२-
 प्रीतिं प्रपदिरे ॥ १७. फ अ-कपीश्वरम् ।

- ३२.] परि-वार्योपविष्टास् ते भेजिरे विपुलाः शिलाः ॥३५॥[४८
उप-विष्टा गिरेस् तस्य शिलासु विपुलासु च ।
- ३३.] श्रोतु-कामाः समुद्रस्य लंघनं वानरोत्तमाः ॥३६॥[४९
दर्शनं चाऽपि लंकायाः सीताया रावणस्य च ।
- ३४.] तस्थुः प्राऽञ्जलयः सर्वे हनूमद्-वचनोत्सुकाः ॥३७॥[५०
प्रीति-विस्फोरिताऽन्नास् ते निश्-शब्दा हरयोऽभवन् ।
- ३५.] तच्च-चित्तास् तत्-पराश् चैव हनूमद्-वचनोत्सुकाः ॥३८॥[N
जाम्ब-वान् ऋक्ष-राजस् तु गजो गवय एव च ।
पनसश् च गवाऽक्षश् च मध्ये तस्थुर् वनौकसाम् ।
- N] अङ्गदं मध्य-तः कृत्वा हनूमन्तं च वानराः ॥३९॥[N
तस्थौ तत्राऽङ्गदः श्रीमान् वानरैर् बहुभिर् वृतः ।
- N] उपाऽऽस्यमानो विधि-वद् देवैर् देव-पतिर् यथा ॥४०॥[५१
हनूमता कीर्ति-मता यज्ञस्-विना
तथाऽङ्गदेनाऽङ्ग-विदा विपश्चिता ।
तदां तदं अर्ध्यासितम् उत्तमं महर्न
- N] मही-धराऽग्रं ज्वलितं श्रियोऽभवत् ॥४१॥[५२

ईत्यार्षे रीमायणे सुन्दर-काण्डे हनुमत्-प्रत्यागमनं

नाम पंचपंचाशः सर्गः ॥५५॥

१. अ-परिवार्य कपिश्रेष्ठ भेजिरे विपुलाशिषाः । २. फ-ते ॥ ३.
फ अ-परिवार्य समन्ततः । रा म-हनुमद्दर्शनोत्सुकाः । ४. रा-०-विस्फो-
रिता० । ५. अ-नास्ति । ६. रा व-तं चिता । प्र-तच्चिन्ता । फ च म-
अनिश्चिता । ७. आ अ-नास्ति । ८. ल_२-नास्ति । ९. फ-वनौकसः ।
१०. आ-दिवि । ११. अ-नास्ति ॥ १२. ल_१-मुदा । १३. ल_२-तदा-
ध्या० । १४. फ-महान् । १५. आ-कणितं तदाभ० । च रा व म
प्र ल_१ ल_२-ज्वलितं तदाभ० । १६. ल_२-इति । १७. अ-सर्ग-
समाप्तिर्न दृश्यते ॥

[वं-५६]= [षट्पञ्चाशः सर्गः] =[दा-५७,५८]

ततस् तस्य गिरेः शृङ्गे महेन्द्रस्य महा-बलाः ।

N] हनुमत-प्रमुखाः प्रीतिं हरयो जग्मुर् उत्तमाम् ॥१॥' [१

तम् आगतं महा-वीर्यं राक्षसैः क्षतं-वित्ततम् ।

N] सम-ईक्ष्य हरयः सर्वे परि-वार्य सम-आसते ॥२॥ [N

ततस् तम् अब्रवीद् वाक्यं हरीणां प्र-वरोऽद्भुतः ।

N] ब्रूहि वानर-शार्दूल कृतं कर्म सुदुष्-करम् ॥३॥ [N

अपि दृष्ट्वा त्वया सीता रामस्य महिषी प्रिया ।

N] प्रसन्न-वर्णो हि शुभस् तवाऽङ्गुष्ठ-गतो मेणिः॥४॥' [N

एतच् छुत्वा शुभं वाक्यम् अद्भुतस्य विपश्चितः । [N

N] हनुमान् अब्रवीद् दृष्टः सर्वस्मै तान् हँरि-यूथपान् ५ [५७.३७उ

अशोक-वनिका-मध्ये दृष्ट्वा मे' जनकाऽऽत्म-जा ।

N] रंक्षमाणा सु-घोराभी राक्षसीभिर् मैनस्-विनी॥६॥[५७.३८

एक-वेणी-धरा बाला राम-दर्शन-लालसा ।

N] उपवास-परिश्रान्ता मलिना जटिला कृशा ॥७॥ [५७.३९

यत्नेन महता दृष्ट्वा हृष्टा सा जनकाऽऽत्म-जा ।

१. अ-१-मङ्गल्लोकादारभ्य ८-मङ्गल्लोकान्तः पाठो नास्ति ॥ २. फ-

कृत० । रा-कृतविग्रहम् । ब प्र म ल, ल२-क्षतविग्रहम् ।

३. च रा ब प्र म ल, ल२-समन्ततः ॥ ४. फ-कृत्वा ॥

५. ल२-मुनिः । ६. अतः परमधिकः पाठः-म-युद्धं त्वमसि गदापातैः

शतघ्नीपरिघेषुभिः । वीर स्यानि दृश्यन्ते तव गात्राणि भागतः ॥ एभिः

प्रहारैः पश्यामः राक्षसा निहतास्त्वया । समरे वीरशब्दश्च लब्धा

कीर्तिश्च शाश्वती ॥ आख्याहि नः प्रह्वोऽयं वाक्यमब्रुवतोऽपि ते ।

रामप्रियहितार्थं त्वं हनुमद्वक्तुमर्हसि ॥ ७. रा-कपियू० ॥ ८. ल१-

दृष्टाऽसौ । ९. फ-रक्ष्य० । १०. फ-यश० ॥ ११. आ-हि सा ॥ १२.

फ रा प्र ब म ल, ल२-सा मया । च-मया सा ।

- तया च सह जल्पित्वा पृष्ठा चैनाम् अन्-आमयम् ।
 [N] अभि-ज्ञानं गृहीत्वा च सिद्धाऽर्थोऽहम् इहाऽऽगतः॥८॥^२ [N]
 अंगदोऽथ शुभं वाक्यं वायु-पुत्रस्य धीमतः ।
 [N] श्रुत्वैव परम-प्रीतो हरि-मध्य-गतोऽब्रवीत् ॥९॥ [N]
 तुल्य-वीर्यो न ते कश्चित् सुराणाम् अपि दृश्यते ।
 [N] पुनर् आ-प्लुत्यै यो भीमं समुद्रं त्वमेऽपाऽऽगतैः॥१०॥ [N]
 जीवितस्य प्र-दो नाऽन्यस् त्वम् एको वानरोत्तमै ।
 [N] त्वत्-प्रसादात् सम्-एष्यामः सिद्धाऽर्था राघवेणहं॥११॥ [N]
 दिष्ट्या दृष्टा त्वया सीता राम-पत्नी यशस्-वनी ।
 [N] दिष्ट्या त्यक्ष्यति काकुत्स्थः शोकं सीता-वियोग-जम् ॥१२॥ [N]
 तं पुनः प्रतिसं-दृष्टः प्रीति-मान् वै महा-कपिः ।
 १३] जाम्ब-वांन् कार्य-वृत्तान्तम् अपृच्छन् मारुताऽऽत्म-जम् १३[२
 कथं दृष्टा त्वया सीता कथं वा तत्र वर्तते ।
 २] सं-वादश् च कथं वृत्तः क्रूर-कर्म्मा हि^१ रावणः॥१४॥ [३
 ३पू] व्यौसेन सर्वम् एतन् नः प्र-ब्रूहि त्वं महा-भुज । [४पू
 [N] समा-गता कथं देवी सा च किं प्रत्य-अभाषत ॥१५॥ [N]
 ३३] श्रुतौऽर्थाश् चिन्तयिष्यामः कार्यस्याऽस्य विनिश्-चर्यम् ॥४३

१. फ-दृष्टा चैनामनामया । रा म-पृष्ट्वा चैतामनामयम् । २. अ-नास्ति ।
 ३. रा प्र ब म ल, ल-उल्लङ्घ्य । ४. च-तम् । ५. रा प्र ब म ल, ल-
 इहागतः ॥ ६. फ-प्रदाता त्वमेको वानरपुंगव । च रा ब म ल, ल-
 प्रदाता नस्त्वमेको वा० । प्र-प्रदाता तु त्वमेको वा० । अ-प्रदाता त्वमहो
 वानरपुंगव । ७. फ-च । रा प्र अ-हि ॥ ८. आ-त्यक्षति ॥ ९. आ-
 प्रीति० । १०. आ-जाम्बुवान्कालवृ० । ११. अ-अपृच्छत्ववन्तस्मजम् ॥
 १२. आ-त ॥ १३. आ-व्यासतः । ल, -विस्तरेण ॥ १४. आ-श्रुतार्थाश् ।
 ल, ल-श्रुत्वार्थश् । अ-श्रुतार्थश् । १५. अ-०ष्यामि । १६. अतः
 परमधिकः पाठः—आ-प्रसन्नवर्णो हि शुभस्तवांगुष्ठगतो मणिः । अपि दृष्टा
 त्वया सीता ब्रूहि नः परिपृच्छताम् ।

यथाऽर्थस् तस्य वक्तव्यो गतैर् अस्माभिर् आत्म-वन् ।

N] रक्षितव्यं च यत् तत्र तद् भवान् प्र-ब्रवीतु नः ॥१६॥ [५

स पृष्टश् च तदा तेन संप्रहृष्ट-तनूरुहः ।

N] नैमस्य मनसा सीतां देवीम् अकथयत् तदा ॥१७॥ [६

इति जाम्ब-वता पृष्ठो वानराणां मतेन च ।

६] यथा-वृत्तं कपि-श्रेष्ठः कथयामास मारुतिः ॥१८॥ [N

प्रत्य-अक्षं वस् तद् यद् अहं महेन्द्राऽग्राद् अव-प्लुतः ।

७] उदयेर् अपरं पारं कांक्ष-माणो महाऽऽत्मनः ।

N] अ-पारं तु मेहद् व्योम पुप्लुवेऽहं समा-हितः ॥१९॥ ^{१२} [N

१. आ-०वान् । २. फ अ-व्याकरोतु । आ-प्रब्रवीत्पुनः । ३.

च रा ब म ल_१ ल_२-१६-शश्लोकादारभ्य १८-शश्लोकान्तः पाठो व्युत्क्रमेण पठितः । ४. फ-तु पृष्टस् । ५. रा ब प्र म ल_१ ल_२-प्रणम्य । ६. फ-देवीं सीतां सोकथयत् । ७. फ-वानरानुमतो वरः । च रा ब म ल_१ ल_२ अ-वानरानुमतेन च । ८. प्र-नास्ति । ९. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-०श्रेष्ठ । १०. फ-तदैवाहं । ११. आ-अथास्तु सदृशं । फ च-अपान्तु सदृशं । अ-अरससदृशं । १२. अतः परमाधिकः पाठः—म—गच्छतश्च ममाव्यग्रं सत्वमभ्येऽयधिष्ठितं । पंथानं खे तदा रुद्ध्वा प्राब्रवीन्मां च भीषयत् । सरमां मां विजानीहि हनुमदेवमातरम् । मम भक्ष्यस्त्वमुद्दिष्ट ईश्वरैर्वानरर्षभः ॥ एवं व्याभिहिते वाक्ये क्रूरे सरमया तदा । रामदूतेन यामीति मया तस्यै निवेदितम् ॥ पुनश्चोक्ता मया देवी कृत्वा कार्यमभाषत । आगमिष्यामि ते वक्त्रं सत्यं प्रतिश्रूयामि ते ॥ एवमुक्ता मया सा तु सरमा कामरूपिणी । अब्रवीन्नातिवर्तेत कश्चिन्मामिति मे वरः ॥ एवमुक्तस्त्वहं तत्र चिन्तयामि मुदुःखितः । अब्रुवं कुरु तद्वक्त्रं येन मां भक्षयिष्यति ॥ इत्युक्ता सा महादेवी शतयोजनविस्तृतम् । कृतवत्यात्मनो वक्त्रं पर्वतान्तर-दर्शनम् ॥ संक्षिप्यात्मानमव्यग्रः प्रविष्टोहं मुखं तदा । निष्क्रम्य च मुखात्तस्मादन्तरिक्षं पुनर्गतः ॥ विज्ञप्ता च मया देवी प्रणम्य विधिवत्तदा ।

५१७] ततस् तु सु-चिरे^१ काले गच्छन् उग्र-जवः कपिः ।

बलवन्-नि-गृहीताऽऽत्मा न च पश्यामि किञ्चन ॥२०॥ [N

५२] सोऽहं विगत-वेगः सन्नं दिशो दश वि-लोकयन् ।

न किञ्चित् तत्र पश्यामि येन मे सं-हृता गतिः ॥२१॥ [३५

५३] तस्य मे बुद्धिर् उत्पन्ना किं नाम गङ्गे मम ।

विघ्न ईदृश उत्पन्नो ह्य अभून् मे यत्र नि-ग्रहः ॥२२॥ [३६

५४] अधो-मुखी ततो दृष्टिर् गच्छतां चारिता मया ।

ततः पश्याम्य अहं भीमां राक्षसीं सलिलाऽऽश्रयाम् २३[३७

५५] प्र-हस्य च महानादम् उक्तोऽहं भीमया तया ।

अव-स्थितम् असं-भ्रान्तम् इदं वाक्यं सु-दारुणम् ॥२४॥ [३८

५६] कश्चिन्नं नाम महा-कांय मया क्षुधितयेक्षितः ।

चिराय भक्ष्यम् त्वं दत्तो दिष्ट्या धात्रा महाऽर्णवे ॥२५॥ [३९

५७] बाढम् इत्य-एव तां वाणीं प्रति-गृह्य त्व अहं तर्तः ।

प्रविश्य वक्त्रान्निष्क्रान्तो दाक्षायणि नमोस्तु ते ॥ गमिष्ये यत्र वैदेही
सत्यश्चास्तु वरस्तव । दृष्ट्वा च मां तदा सरमाथाब्रवीद्वचः ॥ अर्थसिद्धयै
कपिश्रेष्ठ गच्छ सौम्य यथासुखम् । तां चाप्यहमुपामन्त्र्य संप्रतस्थे
पुनर्भवम् ॥ सर्वतोपि निरालम्बं सुरसिद्धनिषेवितम् ॥ १. प्र-सुचिरं ॥
२. अ-० वेगस्तु । आ-० गः स । ३. आ-कश्चित् ॥ ४. फ-लंकाया ।
५. प्र ब म ल_१ ल_२—गमने । ६. फ अ-विघ्नमीदृशमुत्पन्नं ॥ ७. आ-
गच्छन्ती । ८. प्र म ल_१ ल_२—सलिले शयाम् । फ-० लाशये । च रा ब-
० लाशयाम् ॥ ९. आ-० नादो मुक्तो वै । प्र म ल_१ ल_२—० नादो मुक्तो वै ॥
१०. आ-अप्यस्थितम् । रा प्र ब म-अप्यश्रुतं । ल_१ ल_२—अथ श्रुतं ॥
११. फ च प्र ब म ल_१ ल_२—कासि गन्ता महाभाग । रा-कापि गन्ता
महाभाग । अ-कासि गन्ता । १२. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-
० वेक्षितः । १३. फ-तत्प्रगृह्य । १४. फ-वचः । ल_२ गतः ।

१. संप्रस्थितोऽभवं पुनर् इति मूलतः पाठस्य सतो लेखकप्रमादप्रयो-
जितो विकारः स्यात् ।

वर्द्धयन् वि-पुलं कायं तस्याः कार्यम् अपूरयम् ॥२६॥[४०

५८] तस्याम् तद् वि-पुलं वक्त्रं वर्द्धते मम भक्षणे ।

तच्च चाऽहम् अर्व-बुद्धयैव तस्यांस् तद् वि-पुलं मुखम् ॥२७॥[४१

५९] ततोऽहं विपुलं रूपं संक्षिप्य निमिषाऽन्तरम् ।

तस्या हृदयम् आ-दाय प्रस्थितोऽस्मि नभस्-तलम् ॥२८॥[४२

६०] सा विसृष्ट-रवा भीमा पपात लवणाऽम्भसि ।

महापर्वत-संकाशा निःकृत्त-हृदया मेया ॥२९॥[४३

६१] शृणोमि ख-गतांनां च वाचः सौम्या महाऽऽत्मनाम् ।

राक्षसी सिंहिका क्रूरा शीघ्रं हनुमता हता ॥३०॥[४४

६२] तां हत्वा पुनर् एवाऽहं कार्यम् आर्सेन्तिकं स्मरन् ।[४५पू

६३पू] आ (?अ) गच्छं पुले व्योम्नि वायु-वेग-समन्वितैः ॥३१॥ [N

द्वितीयश् चैव मे विघ्नो घोरः सं-जनितो महान् ।^१

४०] सुवर्ण-शिखरं दिव्यम् अपश्यं पर्वतोत्तमम् ।[८

मार्गम् आ-वृत्त तिष्ठन्तं मध्ये नद-नदी-पतेः ॥३२॥[९

४१] उप-गम्य तु तं दिव्यं काञ्चनं पर्वतोत्तमम् ।^१

१. फ- कुर्वश्च । २. फ-कामम् । ल२-कार्यम् । ३. फ रा प्र म ल१ ल२ अ-अपूरयन् ४. रा प्र व म ल१ ल२-विबुद्धं । ५. अ- तथाहम् । ६. अ-अनु० । फ-अनुद्धयैवम् । ७. फ-अतीव । ८. अतः परमधिकः पाठः-प्र व ल१-प्रविष्टस्त्वधिकं तस्मात् कृत्वा रूपं च योगतः । ९. फ च रा प्र व म ल१ ल२ अ-०न्तरात् । १०. आ-आसाद्य । ११. फ अ-विमृष्टशुजा । १२. फ अ-तदा । १३. फ-लेखराणां वाक्यं व्योम्नि । अ-लेखराणां वाचः सौम्या । १४. च-आत्याधिकं । प्र व म ल१ ल२ अ-आत्याधिकं । १५. फ-वायोर्वेगं समास्थितः । १६. फ-द्वितीयश्चैव मे विघ्नं घोरमापतितं महत् । अ-द्वितीयश्चापि मे विघ्नं घोरमापतितं महत् । १७. फ रा प्र ल१ ल२-व्यमम् । १८. आ-दिवं । १९. अ-नास्ति ।

१. ल१-प्रविष्टोऽस्म्यधिकं ।

- कृता मया तदा बुद्धिर् भेत्तव्योऽयं महा-गिरिः^१ ॥३३॥ [१०
 ४२] प्र-हृतं च मया तस्य लांगूलेन महा-गिरेः^२ ।
 शिखरं सूर्य-संकाशं व्य-अशीर्यत सहस्र-धा ॥३४॥ [११
 ४३] तत्र मे व्य-अवसितं दृष्ट्वा स उवाच महा-गिरिः ।
 पुत्रेति मधुरां वाणीं मां स पर्वत-सत्तमैः ॥३५॥ [१२
 ४४] पितुर् आत्म-समं विद्धि सुहृदं मारुतस्य मायं ।
 सु-नाभ इति वि-ख्यातं नि-वसन्तं महोदधौ ॥३६॥^३ [१३
 ४५] पूर्व पक्ष-गमो (१मा) भूत्वा बहवः पर्वतोत्तमाः ।^४
 छन्देन^५ पृथिवीं चेरुर् बाध-मानास् तपो-धनान् ॥३७॥ [१४
 ४६] श्रुत्वा नगानां चरितं महेन्द्रैः पाक-शासनः ।
 चिच्छेद भग-वान् पक्षान् वज्रेण गुरुणा ततः ॥३८॥ [१५
 ४७] अहं तु मोक्षितम् तत्र तव पित्रा महाऽऽत्मना ।
 मारुतेन तदा पुत्र सांगिरं सम्प्र-वेशितः ॥३९॥ [१६
 ४८] रामस्य च मया सींहे वर्ति-तव्यम् अरि-दम् ।
 N] रामो धर्म-भृतां श्रेष्ठो महेन्द्र-समविक्रमः ॥४०॥ [१७
 ४९] एतच्च छुत्वा मुखात् तस्य सु-नाभस्य महाऽऽत्मनः ।
 कार्य-गौरवम् आ-ख्यातम् अखिलेन विशेष-तः ॥४१॥ [१८

१. फ अ-मे मनसा । २. प्र ब म ल, ल२-मया कृता तदा बुद्धिर्भेदने
 तस्य भूभृतः । ३. आ च रा-प्रहृते । ४. फ च रा-० गिरौ । अ-० गिरे । ५. फ-
 नास्ति । ६. फ-तदा सत्यपुरस्कृतः । ७. म-मारुतस्य महाकपेः । अ-० तस्य च ।
 ८. म-मैनाक । अ-सुनाभम् । ९. म-महार्णवे । १०. च रा प्र ब ल, ल२-
 नास्ति । ११. फ-पूर्वपक्षागमा । १२. म-पूर्वं प्लवंगमाः पुत्र बभूवुरचलाः
 किल । च रा ब ल, ल२-नास्ति । १३. ब-इन्द्रेण । १४. फ-सर्वा
 वध्यमानां समन्ततः । रा-चेरुर्दाहमाणास्ततस्ततः । ब-० दार्यमाणास्ततस्ततः ।
 ० मानास्ततस्ततः । १५. प्र म ल, ल२-देवेन्द्रः । १६. प्र ल, ल२-मोचितम् ।
 १७. प्र ल, ल२-० रे । १८. फ अ-सरन्वे । ल२-साह्यं । १९. आ-नास्ति ॥

- ५०] तेन चाऽहम् अनु-ज्ञातः सु-नाभेन महाऽऽत्मना । [१९पू
 ५१पू] उत्तमं जवम् आ-स्थाय शेषं पन्थानम् आ-स्थितः ४२[२०पू
 ६३उ] गत्वा महान्तम् अध्वानम् अपश्यं नग-मण्डितम् । [४५उ
 दक्षिणं तीरम् उदधेर् लंका यत्र महा-पुरी ॥४३॥
 ६४] अस्तं दिन-करे याते रक्षसाम् आलयं पुरीम् ।
 सम्प्र-विष्टोऽहम् अ-ज्ञातो राक्षसैर् भीम-विक्रमैः ॥४४॥ [४६
 ६५] तत्र चाऽहं निशां सर्वा वि-चिन्वन् जनकाऽऽत्म-जाम् ।
 रावणाऽन्तःपुर-गतो नाऽपश्यं तां सु-मध्यमाम् ॥४५॥ [५०
 ६६] ततः सीताम् अ-पश्यंस् तु रावणस्य नि-वेशने ।
 शोक-सागरम् आ-साद्य न पारम् उप-लब्धये ॥४६॥ [५१
 ६७] शोचता च मया दृष्टं प्राकारेण समा-वृतम् ।
 काञ्चनेन प्र-कृष्टेन पुरोप-वनम् उत्तमम् ॥४७॥ [५२
 ६८] तं प्राकारम् अनुप्राऽऽप्य पश्यामि बहु-पादपाम् । [५३
 अशोक-वनिकां दिव्यां महेन्द्रस्येव नन्दनम् ॥४८॥ [N
 ६९] अशोक-वनिका-मध्ये शिशिपां-पादपो महान् ।
 तम् आ-रूढः प्र-पश्यामि काञ्चनं कदली-वनम् ॥४९॥ [५४
 ७०] अ-दूराच् छिशिपां-वृक्षाद् अपश्यं वर-वर्णिनीम् ।
 श्यामां कमल-पत्राऽक्षीं तपसा सु-कृशोऽऽननाम् ॥५०॥ [५५
 ७१] राक्षसीभिर् वि-रूपाभिर् घोरै-कर्मभिर् आ-वृताम् ।

१. फ च रा-सोहम् । २. आ-पन्थानं संस्थितः । ३. प्र-नगराणि
 तम् । ४. फ च रा-सामालकां । ल२-सामालये ।
 ५. आ-नास्ति । ६. आ-संप्रविष्टो महारात्रौ । प्र-संप्रहृष्टो ह० ।
 ७. प्र ल१ ल२-विचित्रा । अ-विचित्रज० । ८. अ-शीताम् । ९. आ-
 ०पम् । १०. आ-शिशपा० प्र-शिशुपा० । ११. ल२-तामारूढः प० । फ-
 आरूढश्च प० । अ-आरूढस्तु प० । १२. प्र-छिन्नुपा० । म ल२-छिन्नुपा० ।
 १३. क अ-सुकृता । १४. फ च रा प्र ब म ल१ ल२ अ-०भिः क्रूरक० ।

मांस-शोणित-मत्ताभिर् व्याघ्रीभिर् हरिणीम् इव ॥५१॥ [५७
 ७२] तां दृष्ट्वा तादृशीं नारीं राज-पुत्रीम् अ-निन्दिताम् ।
 तत्रैव शिशिपा-वृत्ते पक्षि-वत् समव-स्थितः ॥५२॥ [६०
 ७३] ततो हलहला-शब्दं काञ्ची-भूषण-मिश्रितम् ।
 शृणोम्य अहम् उपाऽऽवृत्तं रावणस्य च नि-स्वनम् ॥५३॥ [६१
 ७४] ततोऽहं परमोद्-विग्रः स्वं रूपं सं-क्षिपन् पुनः । [६२ पू
 लीनश् च शिशिपा-वृत्ते स्थितस् तस्य दिदृक्षया ॥५४॥ [N
 ७५] ततो रावण-दाराश् च रावणश् च महा-बलः ।
 तं देशं समनु-प्राऽऽप्तो राक्षसीभिः सु-रक्षितम् ॥५५॥ [६३
 ७६] तं^१ दृष्ट्वा सा महा-बाहुं सीता रक्षो-महाबलम् ।
 सं-क्षिप्य वासस् तस्थौ सा बाहुभ्यां परि-रभ्यं च ॥५६॥ [६४
 ७७] ताम् उवाच दश-ग्रीवः सीतां परम-दुःखिताम् ।
 अवाक्-शिरोः प्र-पतितो बहु मन्यस्व मां प्रिये ॥५७॥ [६६
 ७८] यद्वै इतस् त्वं तु 'मां दर्पान् नाऽभि-नन्दस्य अ-निन्दिते ।
 द्वि-मासाऽभ्यन्तरात् सीते पास्यामि रुधिरं तव ॥५८॥ [६७
 ७९] एतच्च कृत्वा वचम् तस्य रावणस्य दुर्-आत्मनः ।
 उवाच परम-क्रुद्धा सीता सदृशम् आत्मनः ॥५९॥^{१२} [६८

१. म ल_२-शिशपा० । २. फ-समुप० । ३. फ च रा प्र ब म
 ल_१ अ-उपौहंतं । ल_२-उपौहंतं । ४. प्र-शिशुपा० । म ल_२-शिशपा० ।
 ५. च-सुरक्षितः । अ-समावृतम् । ६. आ-तत्र दृष्ट्वा । अ-तं च
 दृष्ट्वा । ७. अ-परिमृष्ट । ८. अतः परमधिकः पाठः-म-वितस्ता परमो-
 द्विमा वीक्ष्यमाणा ततस्ततः । त्रायां किञ्चिदपश्यन्ती प्रावेपत तपस्विनी ॥
 ६. च-०शिरो । ल_१-अवाक् क्षिरः । आ-०क्षिराः । १०. फ च-यदि च त्वं
 न मे । रा-यदि त्वं न च मां । ब प्र ल_१ ल_२-यदि च त्वं न मां । म-
 यदि त्वं च न मां । अ-यदि त्वञ्च मां ॥ ११. आ-परमं क्रुद्धा । १२.
 ल_२-नास्ति ॥

- ८०] इक्ष्वाकु-कुल-नाथस्य धर्म-पत्नीं महोऽऽत्मनः ।
 अ-वाच्यं वदतो जिह्वा कथं न पतिता तव ॥६०॥ [६९
 ८१] किं च वीर्यं तवाऽनार्य यो मद्-भर्तुर् अ-सन्निधौ ।
 माम् इहाऽभ्या-ऽनयः क्रूर तेनाऽदृष्टो महाऽऽत्मना । [७०
 ८२] गर्हितं कर्म कृत्वा च पाप कस्मान् न लज्जसे ॥६१॥ [N
 यज्वा च सत्य-सन्धश् च रण-श्लाघी च राघवः ।
 ८३] नत्वं रामस्य दासे (?स्ये)ऽपि योग्यः प्राऽर्थयसे च माम् । [७१
 सन्निधौ नय-मानस् त्वं विराध-गतिम् आप्नुयाः ॥६२॥ [N
 ८४] जानक्या परमं वाक्यम् एवम् उक्तो दशाऽऽननः ।
 जज्वाल राक्षसः क्रुद्धश् चितायां पावको यथा ॥६३॥ [७२
 ८५] वि-व्रंत्य नयने क्रूरे मुष्टिम् उद्-यम्य दक्षिणम् ।
 वैदेहीं हन्तुम् आ-रब्धः स्त्रीभिस्तौभिर् नि-वारितः ॥६४॥ [७३
 ८६] स्त्रीणां मध्यात् समुत्-पत्य तस्य भार्या दुर्-आत्मनः ।
 मन्दोदरी नाम शुभा तया सँ प्रैति-षेधितः ॥६५॥ [७४
 ८७] उक्तश् च शुभया वाचा तया साऽनु-नयं तदा ।
 ८८] सीतया तव किं कार्यं महेन्द्र-सम-विक्रम् ॥६६॥
 N] मया सह रमस्वाऽद्य मद्-विशिष्टा न जानकी । [७५

१. आ-०लराजस्य । २. रा-महौजसः ॥ ३. आ फ-किंचिद् ।
 ४. फ-यां ॥ ५. च-योगं । रा प्र ब म ल_१-यस्त्वं । ६. रा प्र ब म
 ल_१-तु । ७. ल_२-नास्ति ॥ ८. ल_२-जानक्याः प० । ९. फ-क्रोपास्तीतायां ।
 च रा प्र ब म ल_१ ल_२-क्रोधाच्चितायां । अ-क्रोधाच्चितायां ॥ १०. प्र-
 विवृते । ११. प्र-दक्षिणात् । १२. फ च अ-स्त्रीभिस्तु नि० । रा प्र ब
 म ल_१ ल_२-ब्धस्ताभिः स्त्रीभिर् ॥ १३. रा-तथा । १४. प्र-संप्रति० ॥
 १५. आ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-ततश्च । १६. अ-तदा । १७. आ-
 नयंस् । १८. अ-तथा ॥

- ८८३] देव-गन्धर्व-पत्न्यश् च यक्ष-राक्षस-योषितः ।
 तौभी रमस्व सु-भगे सीतया किं तवाऽनयाँ ॥६७॥ [७६
 ८९] ततस् ताभिः सम-रताभिर् योषिद्भिः स महा-बलः ।
 उत्थाय सहसा नीतो येनैवाऽभ्यर्-गतः पथोँ ॥६८॥ [७७
 ९०] गते तस्मिन् दश-ग्रीवे राक्षस्यो वि-कृताऽऽननाः ।
 सीतां निर्-भर्त्सयामासुः समा-गम्ये सहस्र-शः ॥६९॥ [७८
 ९१] तृण-वद् भीषितं तासां तुलयामासँ जानकी ।
 गर्जितं च वृथाँ तासां सीता श्रुत्वा न शोचति ॥७०॥ [७९
 ९२] वृथा गर्जन्ति निश्-चेष्टा राक्षस्यो वि-कृताऽऽननाः ।
 सीताया व्यवसायं तं रावणस्य न्य-अवेदयन् ॥७१॥ [८०
 ९३] वि-हितार्स् ततः सर्वा हत-वेगाः सु-दुःखिताः ।
 परि-चार्य तदा देवीं निद्रा-वशम् उपाऽऽगताः ॥७२॥ [८१
 ९४] तासु चाँऽथ 'प्र-मुक्तासु सीता भर्तृ-हिते रता ।
 वि-लैलाप करुणं दीना निर्-आशा चँ सु-दुःखिता ॥७३॥ [८२
 ९५] तां चाऽपि तादृशीं दृष्ट्वा सीताया दारुणां दशाम् ।
 चिन्तयामास बुद्ध्याऽहं नँ च मे वि-कृतं मनः ॥७४॥ [९०

१. फ-वयक्षाश्च नागरा० । अ-वकन्याश्च यक्षराक्षसयोषितां । २. फ-ताभिः सह रमस्वाद्य । अ-ताभिः सह रमस्वार्य । ३. फ-करिष्यसि । च-प्रयोजनम् ॥ ४. अ-आगतस्तथा ॥ ५. रा प्र ब म ल, ल२ अ-समासाद्य ॥ ६. च म-भीषितं । ७. म-सीता श्रुत्वा न शोचति । अ-तोलयामास जा० । ८. अ-तु तदा । ९. अ-नुशो० । १०. प्र-नास्ति ॥ ११. आ-निहतास् । रा प्र ब म ल, ल२-विकृतास् ॥ १२. फ अ-च व्यवसु० । च रा प्र ब म ल, ल२-च प्रतिमु० । १३. फ च रा-विलेपे । अ-विलप्य । १४. प्र ब म ल, ल२-निशश्वास ॥ १५. रा-न रामे निर्द्वितं । ल, ल२-निर्द्वितं । अ-निर्द्वितं न च मे ॥

९६] सं-भाषणाऽर्थं च मया जानक्यां वि-हितो^१ विधिः ।

इक्ष्वाकु-कुल-वंशस्य स्तवो राम-पुरस्कृतः ॥७५॥^३ [९१

९७] श्रुत्वा तु गदितां वाचं रामाऽर्थ-चरितां शुभाम् ।

प्रत्य-अभाषत मां सीता वाष्पाऽपिहित-लोचना ॥७६॥ [९२

९८] कस् त्वं कस्य कथं चेह प्राऽऽप्तो वानर-पुंगव ।

कथं रामेण ते प्रीतिस् तन्न मे वक्तुम् इहोऽर्हसि ॥७७॥ [९३

९९] ताम् अवोचम् अहं दीनां शंकितां शंकितो वचः । [९४

१००] देवि रामस्य भर्तुस् ते सहायो भीम-विक्रमः ॥७८॥

सु-ग्रीव इति वि-ख्यातो वानरेन्द्रोऽति-भीषणः । [९५

१०१] तस्य मां विद्धि सचिवं हनूमन्तम् उपाऽऽगतम् ।

भर्त्रा च प्र-हितस् तेऽहं रामेणाऽक्लिष्ट-कर्मणा ॥७९॥ [९६

१०२] इदं च पुरुष-व्याघ्र इक्ष्वाकु-कुल-नन्दनः ।

अंगुलीऽयम् अभि-ज्ञानं प्राऽदात् त्वं यशस्-विनि ॥८०॥ [९७

१०३] तद् इच्छेयं त्वयांऽऽज्ञप्तं देवि किं करवाण्य् अहम् ।

राम-लक्ष्मणयोर् मूलं नयामि त्वां किम् उत्तरम् ॥८१॥ [९८

१०४] एतच्च श्रुत्वा च हृष्टो सौ सीता जनक-नन्दिनी ।

अहं रावणम् उद-साद्य भ्रातृभ्यां गन्तुम् उत्सहे ॥८२॥ [९९

१. प्र-हि । २. ल_२-सीतायाश्चिन्तितो । फ च रा प्र ब म ल_१,
अ-जानक्याश्चिन्तितो । ३. अतः परमधिकः पाठः—म-इक्ष्वाकुकुलवि-
ख्यातं संप्रवर्तयता मया । ततः सा वक्रकेशान्ता विश्वासमुपपादिता ॥
४. आ-वाष्पैर्विहितः । ल_२ अ-वाष्पोपहतः । ५. रा-तत्त्वं वक्तुम्-
र्हसि । च-तत्त्वं व० ॥ ६. प्र ब म ल_१, ल_२-देवी ॥ ७. फ च रा प्र ब
म ल_१, ल_२-०न्द्रो महाबलः ॥ ८. फ-०ज्ञानमदात्तव । आ-०ज्ञानं
प्रदत्तं च । ९. आ-०स्त्विनम् ॥ १०. च रा प्र ब म-तवाज्ञप्तं । ल_१,
ल_२-तवाज्ञां वै । अ-तदाज्ञातुं । ११. आ-वृत्तं ॥ १२. आ-दृष्ट्वा च ॥

- १०५] प्र-णम्य शिरसां सीताम् अभि-वाद्य यशस्-विनीम् ।
 राघवाऽऽह्लादन-करम् अभि-ज्ञानं मयाऽर्थिता ॥८३॥ [१००
 १०६] एवम् उक्ता वराऽऽरोहा ममैतं मणिम् उत्तमम् ।
 प्राऽयच्छत् परमोद्-विग्ना वाचां मां सं-दिदेश च ॥८४॥ [१०२
 १०७] ततः प्र-णम्य शिरसा वैदेहीं सुसमा-हितः ।
 प्र-दक्षिणम् उपाऽऽवृष्य स्व-कार्योद्यतं मानसः ॥८५॥ [१०३
 १०८] उक्तोऽहम् आर्यया वाक्यं वाष्प-गद्गदया गिरां ।
 हनूमन् सर्व-वृत्तान्तम् ईमं आ-ख्यातुम् अर्हसि ॥८६॥ [१०४
 १०९] श्रुत्वा यथा च 'न' चिराद् उभौ तौ राम-लक्ष्मणौ ।
 सुग्रीव-सहितौ वीराश्च उपेयांतां तथा कुरु ॥८७॥ [१०५
 ११०] यद्य् अन्यथा भवेत् कार्यं द्वौ मासौ मम जीवितम् ।
 न मां पश्यति काकुत्स्थो वि-नाथाम् ईहं शोचतीम् ॥८८॥ [१०६
 १११] तच्च श्रुत्वा करुणं वाक्यं क्रोधो माम् अभ्य-अपूरयत् ।
 उत्तरं च मया दृष्टं कार्य-शेषम् अन्-अन्तरम् ॥८९॥ [१०७
 ११२] ततोऽवर्धत मे कायो महापर्वत-सन्निभः ।
 युद्धाऽऽकांक्षी वनं तच्च वि-नैशयितुम् अ-स्थितः १० [१०८

१. फ-सहसा । २. आ फ-अहमासं । ३. अ-०ज्ञानमयाचिषं ।
 फ च-मया विधिः । आ-मयार्पितम् । ४. अतः परमधिकः पाठः—म-अथ
 मामब्रवीत्सीता गृह्यतामयमुत्तमः । मणिर्येन महाबाहू रामस्त्वां बहु
 मन्यते ॥ ५. आ-तदा मे । फ-ममैवं । च-ममेतत् । ६. अ-वाचो मां
 सन्दिदेश ह । ७. अ-उपावर्त्य स्वकार्यं दृत् ० ॥ ८. आ-तया । अ-
 तदा । ९. अ-हनूमन् मम वृ० । १०. आ अ-इदम् ॥ ११. फ-नापि ।
 अ-यथावदचि० । १२. आ-उपयातस् ॥ १३. अ-यद्यद्यथा । १४. रा
 व अ-इव ॥ १५. आ-अप्यपूरयत् ॥ १६. अ-विनाशितुमुपस्थितः ।
 रा प्र व म ल, ल२-विनाशयितुमुद्यतः ॥

११३] तद् भग्नं वन-खण्डं तु भ्रान्त-त्रस्त-मृग-द्विजम् ।

प्रति-बुद्धा निर-पेक्षन्तं राक्षस्यो भ्रान्त-लोचनाः ॥९१॥ [१०९

११४] मां च दृष्ट्वा वने तस्मिन् समा-गम्य परस्परम् ।

लंकाऽधि-पतये क्षिप्रं रावणायोऽऽचक्षिरे ॥९२॥ [११०

११५] राजन् वन-वरं दिव्यं तव भग्नं दुर-आत्मना ।

चैत्य-प्रासाद-मुख्यश्च दुर-धरः सम-हो-बलः ॥९३॥ [१११

११६] कपेर दुर-आत्मनस् तस्य तव विप्रिय-कारिणः ।

वधम् आ-ज्ञापय क्षिप्रं यथा स वि-लयं व्रजेत् ॥९४॥ [११२

११७] तच्च ह्रुत्वा राक्षसेन्द्रेण वि-सृष्टा भृश-दुर्जयैः । [११३पू

N] पदाति-बल-सम्पन्नाः समीपे प्रेषिता मम । १^५ [N

राक्षसाः किं-करा नाम रावणस्य महौजसैः ॥९५॥ [११३उ

११८] तेषाम् अशीति-साहस्रैः शूल-मुद्गर-धारिणाम् ।

ते मया तद्-वनोद्देशे परिघेन नि-पातिताः १^१ ॥९६॥ [११४

११९] तेषां च हत-शेषास् तु दश-ग्रीवाय राक्षसाः ।

१. अ-च भीतस्तत्र० । आ-भ्रान्तस्तत्र मृ० । २. अ-निरी-
क्ष्यन्त्य । ३. अ-भ्रान्तवत्तदा ॥ ४. फ-पराक्रान्तं । ५. फ-प्राचक्षुः
सविस्तरम् ॥ ६. व-दुरासदं । ७. अ-राक्षिणः सुमहाबलः । ८. च रा
प्र ल_१-चैत्यप्राकारमुख्यं च त्वदर्थं सुमहाबलः । रा व म-चैत्यप्राकारमुख्यञ्च
त्वदर्थं सुमहाबल । ल_२-चैत्यप्राकारमुख्यं च त्वदर्थं सुमहाबलं ॥ ९.
फ-नास्ति ॥ १०. फ-नास्ति ॥ ११. अ०सेन्द्रस्य । १२. फ-निर्विष्टा ।
१३. रा म ल_१ ल_२-रणदु० । अ-भृशदुःखिताः । १४. ल_२-समीपं । १५. फ
च रा प्र व म ल_१ अ-नास्ति । १६. अ-महायशः । १७. ल_२-नास्ति ॥
१८. प्र म ल_१-०साहस्रं । १९. फ-मया तस्मिन्वनोद्देशे । अ-तन्मया त० ।
२०. फ प्र म ल_१-परिघेन । २१. ल_२-सर्वायसमयं घोरं प्रगृह्य परिवं तदा ।
सर्वास्तान् सपरिकरान् सादयामि स्म संयुगे ॥ २२. फ-तु हतशेषाश्च ।
च व-तु हत० ।

गत्वा न्य-अवेदयन् शीघ्रं हतं सैन्यं रणे मया ॥९७॥' [११५
१२०] तच्च छुत्वा राक्षसेन्द्रेण मन्त्रि-पुत्रा महा-बलाः ।

पदाति-बल-सम्पन्नाः समीपं प्रेषिता मम ॥९८॥ [११९
१२१] सर्वाऽऽयसमं अहं घोरं^२ प्र-गृह्णै परियं तदा ।

सर्वास् तान् स-परीवारान् सृदयामि स्म सं-युगे ॥९९॥ [१२०
१२२] स तान् अपि हतान् श्रुत्वा दश-ग्रीवः प्रताप-वान् ।^१

प्र-हस्तस्य सुतं वीरं जम्बु-मालिनम् आदिशत् ॥१००॥ [N
१२३] तं महाबल-सम्पन्नं राक्षसं रण-कोविदम् ।

परिवेणाऽति-घोरेण रणे^{१०} सृदित-वान् अहम् ॥१०१॥ [N
१२४] तं कुमारं हतं श्रुत्वा समरेऽतुल-विक्रमम् ।^{१२}

पंच सेनाऽग्र-गौन् शूरान् प्रेषयामासै रौवणः ॥१०२॥
१२५] तान् अहं संह सैन्येन सृदयित्वा महा-बलान् ।^{१०} [१२२
१२६पू] युद्धार्थी तोरणोद्देशे तिष्ठामि रण-गर्वितः ॥१०३॥ [N

१. म-अतः परं प्रहस्तस्येत्यारभ्य परिवेणेत्यन्तः पाठो व्युत्क्रमेण कियताचित् पाठान्तरेण पठितः । आधिक्य-राक्षसैर्बहुभिः सार्धं घोरं तीव्रप-राक्रमम् । २. रा प्र ब म ल, ल-सर्वायसमयं घोरम् । अ-सर्वायसं महाघोरं । ३. फ-उद्यम्य । ४. अ-महत् । ५. आ-सपरिवारान् । ल-सपरिकरान् । अ-सपरिचरान् । ६. आ-सृदयामि ससं० । रा-सादमास सं० । व म ल, ल-अ-सादयामि स्म सं० ॥ ७. अ-समरेऽतुलविक्रमः । ८. रा ब ल, ल-१००-तमश्लोकादारभ्य १०४-तमश्लोकान्तः पाठो नास्ति । ९. फ-परिवेनाति० । १०. आ-तं वै । ११. फ-दृष्ट्वा । १२. म-नास्ति । १३. आ-०प्रगां । १४. म-वीरान् । १५. च-सप्त मन्त्रिसुतानथ १६. आ-सर्व० । १७. म-तानप्यहं तथा तत्र सबलान् समयोद्यमम् । च रा प्र ब ल, ल-नास्ति । १८. म-युद्धार्थं । १९. आ-तोरणोद्देशं । २०. आ-रक्षामि । फचराप्र ब ल, ल-रक्षोमी । अ-पश्यामि ॥

प्राग् एवाऽन्यान् महा-शूरान् सप्त मन्त्रि-सुतान् अथ ।

N] प्रेषितांस्तान् अहं सर्वान् स-सैन्यान् हतवान् रणे ॥१०४॥^३ [N
१२६३] ततः पुनर्र दश-ग्रीवः पुत्रम् अत्तं महा-बलम् ।^४

१२७पू] राक्षसैर् बहुभिः सार्द्धं प्रेषयामास मन्द-बधे ॥१०५॥^५ [N
तम् अहं समरे हत्वा तोरणोत्तमम् आ-स्थितः । [N

N] ततो द्वितीयं तनयं व्या-दिदेश स रावणः ॥१०६॥^६ [१२५पू
१२७उ] तस्याऽप्य् अहं बलं सर्वं तं च राक्षस-पुंगवम् ।

१२९उ] दृष्ट्वा स्व-बलं-विष्टब्धं परं हर्षम् उपाऽऽगमम् ॥^७ १०७ [१२६
महता हि महा-बाहुः प्र-यत्नेन महा-बलम् ।

१३०] प्रेषयामास बहुभिः सह वीरैर् मदोत्-कटम् ।

१३१पू] तस्याऽपि हि मया सर्वं तत् सैन्यम् अव-सादितम् ॥१०८ [N
अथेन्द्रजित्-नामधेयो रावणस्याऽऽज्ञया पितुः ।

N] मद् अन्तिकम् उपाऽऽयातो युद्धार्थं युद्ध-कोविदः १०९^८ [१२५उ
सु-चिरं युद्ध-सक्तो मे बल-वान् इन्द्र-जित् तदा ।

N] अशकुवंश् च मां जेतुं ब्रह्माऽस्त्रं समुदी(?)रयत् ११०॥^९ [N
१३१उ] ब्रह्मणोऽस्त्रेण मां बध्वा प्रति-जग्राह दुर-मतिः । [१२८उ

१. आ-सर्वा । अ-संख्ये । २. अ-हतवारणे । ३. च म-नास्ति । ४. म-नास्ति । ५. फ-तत् एनं । ६. म-दुर्जयम् । अ-वै पुनः । ७. प्र ब ल, ल२-ततोऽक्षमपि स्वं पुत्रं प्राहिणोन्मदगर्वितम् । रावणो राक्षसेन्द्रोऽथ सोऽपि तत्र हतो मया ॥ रा-नास्ति । ८. अ-तोरणं समुपस्थितः । ९. रा प्र ब ल, ल२-१०६-तमश्लोकदारभ्य १०८-तमश्लोकान्तः पाठो नास्ति । १०. म-रणे सैन्यं तत्सर्वं समसूदयम् । ११. फ-दृष्ट्वास्त्रबलं । अ-दृष्ट्वास्त्रबलविष्टब्धः ॥ १२. म-दृष्ट्वास्त्रारभ्य अशकुवन्नित्यन्तः पाठो नास्ति । १३. आ-मदोत्कटैः । च-महोत्कटम् । १४. आ फ च रा म अ-नास्ति । १५. च बद्धं ।

मम चाऽवध्यतां ज्ञात्वा रज्जुभिस् त्वं अवध्य वै ॥११॥^१
 १३२] रावणस्य समीपं तु नीतोऽहं तेन रक्षसा ।^२ [१२१
 १३३पू] नीतो^३ दृष्टस् तदाऽहं तु रावणेन दुर-आत्मना ॥११२॥
 पप्रच्छ चैवा^४ऽऽगमनं राक्षसानां तथा वधम् ।^५ [१३०
 N] सर्वं च स मया तत्र सीतार्थं प्रति-जल्पितः^६ ॥११३॥ [१३१
 सीताया दर्शनाऽऽकांक्षी प्राऽऽप्तस् ते^७ भवनं^८ विभो ।^९
 N] पवनस्यौरसः पुत्रो वानरो हनुमान् अहम् ॥११४॥ [१३२
 राम-दूतं च मां विद्धि सुग्रीव-सचिवं हरिम् ।
 N] सोऽहं दूत्येन^{१०} रामस्य त्वत्-समीपम् उपा^{११}ऽऽगमम् ११५ [१३३

१. आ-स्वपवध्य । च-स्ववध्यत । २. प्र ब ल_१ ल_२-तेन बद्धोहमस्त्रेण विमुक्तश्च विधैर्यवान् । द्रष्टुकामो दशग्रीवं बन्धसक्तोऽभवत् तदा । म-ब्रह्मणोऽस्त्रेण स च मां बबन्धाशु महाबलः । अवध्यतां च मे ज्ञात्वा क्षिप्रकारी निशाचरः । अधिकश्च पाठः—ततो मामन्वबन्धंत रज्जुभिस्तत्र राक्षसाः । रा-नास्ति ॥ ३. प्र ब ल_१ ल_२-नीतोहं राक्षसैर्वोरै रावणस्यान्तिकं तदा । म-रावणस्य समीपं च गृहीत्वा मासु-पानयन् । रा-नास्ति । ४. फ-दृष्टो नीतस् । ५. म-दृष्ट्वा नीतं तदा मां तु रावणः स दुरात्मवान् । रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ६. आ-पप्रच्छुश्चैव गमनं । ७. प्र ब ल_१ ल_२-रावणोऽपि तदानीं स वाक्यं मामब्रवीदिदम् । अतः परमधिकश्च पाठः—कस्त्वं वानर देवो वा यत्तो नागोऽपि वाऽसुरः । केन वा प्रेषितस्तूर्णी कथयस्व ममाग्रतः । ततोऽहमब्रुवं तस्य वाक्यं वाक्यविशारदः । रा-नास्ति । ८. म-एवं तु । ९. म-सीतार्थं माभिलषितः । आ-०तिजल्पितं । १०. अ-स मया तत्र सीतार्थं सर्वं च प्रतिजल्पितः । रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ११. म-तवाहं । १२. म-त्ववद्भनं ततः । १३. रा ब प्र ल_१ ल_२-नास्ति । १४. रा प्र ल_१ ल_२-दूतेन । ब म-दूत्येन । १५. फ प्र रा ब म ल_१ ल_२ अ-उपागतः ॥

- शृणु चाऽपि समादेशं यद् अहं प्र-ब्रवीमि ते ।
 राक्षसेश हरीऽऽशम् त्वां वाक्यम् आह समाहितः । [१३४
 N] धर्माऽर्थ-काम-सहितं हितं पथ्यम् इवाऽशनम् ॥११६॥ [१३५ उ
 ऋष्य-मूके नि-वसतः पर्वते चित्र-कानने ।
 N] राघवो रण-विक्रान्तो मित्रतां समुपाऽऽगतः ॥११७॥ [१३६
 तेन वै कथितं राज्ञा भार्या मे रक्षसा हृता ।
 N] तत्र स(!सा)हाय्य-हेतोस् त्वं सेनां त्वरयदुः-सहार्म ११८ [१३७
 वालिना हृत-राज्येन मया वै कारणेन सः ।
 N] चक्रेऽग्नि-साक्षिकं सख्यं राघवः सह-लक्ष्मणः ॥११९॥ [१३९
 तेन वालिनम् आ-हत्य शरेणैकेन सं-युगे ।
 N] वानराणां अहं राजा कृतः प्र-भवेता प्र-भुः ॥१२०॥ [१४०
 तस्य साहाय्यत् अस्माभिः कार्यं सर्वाऽऽत्मना भृशम् ।
 N] ततः प्राऽस्थापयम् तूर्णं समीपं ते स धर्म-वित् ॥१२१॥ [१४१
 क्षिप्रम् आ-नीयतां सीतां दीयतां राघवस्यै च ।
 N] यौवनं नै हरयो वीरा वि-धमन्ति बलं तव ॥१२२॥ [१४२
 वानराणां स्व-भावो हि^{१०} न ते न विदितः पुरा ।^{१८}

१. ल२ अ-ममादेशं । २. फ अ-हितम् । ३. च-इवाश-
 ताम् । रा ब ल, ल२-इवाश्रताम् । प्र-इवाश्रताम् ॥ ४. आ-ऋक्षम् ।
 ५. फ च रा प्र ब म ल, ल२-मित्रत्वं समु० ॥ अ-मित्रत्वाय समागतः । ६.
 आ-राजन् । ७. आ-साहाय्यार्थहेतोस्त्वं । ८. च-सेनास्वरय दुःसहाः ।
 रा प्र ब म ल, ल२-याचे परमदुःखितः ॥ ९. आ-कृत्वाग्नि० । अ-कृत्वा-
 ग्निसाक्षिकः ॥ १०. फ-वानराणां महाराजः । ११. अ-भवतः ॥ १२.
 आ-कृत्यं ॥ १३. रा प्र ब म ल, ल२-त्वत्समीपे । आ-०पं मां ॥ १४.
 आ प्र म अ-सीतां । १५. फ च रा प्र म ल, ल२ अ-राघवाय ॥ १६. आ-
 यावन्तो । फ-तावन्न ॥ १७. रा-०णामभावश्च । फ-०णां प्रभावोऽपि ।
 प्र ब म ल, स्वभावश्च ॥ १८. ल२-नास्ति ।

N] देवतानाम् अपिसंज्ञ ये गच्छन्त्य् अ-निवारिताः ॥ १२३ ॥ [१४३
 N] इति वानर-राजस् त्वाम् आहेत्य् अभि-हितं मया । [१४४ पू
 १३३ उ] राम-दूतोऽहम् अस्मीति पुनश् चाऽऽवेदितं मया ॥ १२४ [N
 N] अवैक्षत स मां क्रुद्धश् चक्षुषा निर्-दहन् इव । [१४४ उ
 तेन वध्योऽहम् आ-ज्ञप्तो रावणेन दुर्-आत्मना ॥ १२५ ॥ [१४५ पू
 १३४] राक्षसाऽधि-पतिं ज्ञात्वा घातने मम निश्चितम् । [N
 विभीषणो नाम ततस् तस्य भ्राता महा-मतिः ।
 १३५] तेन राक्षस-राजोऽसौ याचितो मम कारणात् ॥ १२६ ॥ [१४६
 १३६ पू] दूतो वध्यो न दृष्टा हि राज-शस्त्रेषु रावण ।
 N] दूतेन भवितव्यं हि यथाऽभिहित-वादिना ॥ १२७ ॥ [१४८
 N] सु-महत् अपराधेऽपि दूतस्याऽतुल-विक्रम ।
 १३६ उ] विरूप-करणं दृष्टं ताडनं चाऽपि शास्त्र-तः ॥ १२८ ॥ [१४९
 N] विभीषणेनैवम् उक्तो रावणो राक्षसेश्वरः ।
 १३७ उ] राक्षसान् आ-दिदेशाऽथ लांगूलं दत्तताम् इति १२९ [१५०
 ततस् तस्य वचः श्रुत्वा लांगूलं ते समन्त-तः ।
 १३८] वेष्टयन् छण-वस्त्रैश् च पटैः कार्पासिकैस् तथा १३० [१५१

१. फ च रा प्र व व ल_१-सदो । २. आ फ च रा प्र म-
 मन्त्रिताः । ३. ल_२-नास्ति ॥ ४. अ-अभिहितं । ५. फ-नास्ति ॥
 ६. अ-क्रोधाच् ॥ ७. आ-राक्षसानामपि राज्ञा । फ-राक्षसानां परं ज्ञात्वा ।
 च-राक्षसानां वधं ज्ञात्वा । अ-राक्षसेन परिज्ञात्वा । ८. रा प्र व म
 ल_१ ल_२-घातेन । अ-पापेन । ९. फ अ-निश्चितम् । १०. आ-
 नामतस्तस्य भ्राता स । ११. रा अ-भ्युतिः ॥ १२. रा ल_१ ल_२-दूतवध्या ।
 १३. आ-राजन् शास्त्रे ह । फ च-राजन् शा० ॥ १४. व रा प्र म ल_१ ल_२-
 लांगूले । व अ-लांगूले ॥ १५. अ-च । १६. आ-वेष्टयं छ० । फ-
 वेष्टयश्छनवल्कैश्च । रा-वेष्टयज्जीर्णवस्त्रैश्च । प्र म ल_१ ल_२ अ-वेष्टयशण-
 वस्त्रैश्च ॥

राक्षसा वद्ध-सन्नाहास् ततस् ते चण्ड-विक्रमाः । [१५२पू
 N] लांगूलम् अग्नि-संयोगैः संस्कर्तुम् अभिसं-स्थिताः ॥ १३१ ॥ [N
 N] क्रुद्धाः किलकिलायन्तस् ते शस्त्र-वर-पाणयः । [N
 १३१पू] आऽदीपयन्त मे पुच्छं स्नेहाऽक्तं दुष्ट-चेतसः ॥ १३२ [१५२उ
 वद्धस्य बहुभिः पाशैर् यन्त्रितस्य च रज्जुभिः ।
 N] न मे पीडा भवेत् काचिद् दिदृक्षोर् नगरीं दिवा ॥ १३३ ॥ [१५३
 N] ततस् ते राक्षसाः शूरा वद्धं माम् अग्नि-संस्कृतम् ।
 १३९उ] घोषयन्तो महीं-काया नगरी-द्वारम् आऽगमन् १३४ ॥ [१५४
 ततोऽहं सु-महद् रूपं सं-क्षिप्य पुनर् आत्मनः ।
 १४०] बंधान् सर्वान् समा-क्षिप्य प्रकृति-स्थः पुनः स्थितः १३५ [१५५
 आयसं परिधं प्राऽऽप्य नगर-द्वार्य् अहं पुनः ।
 १४१] राक्षसांस् तान् संमा-हत्य मूदयामि स्म सर्व-तः ॥ १३६ ॥ [१५६
 लांगूलेन प्र-दीप्तेन तां पुरीं सोऽष्ट-तोरणाम् ।
 १४२] देहाम्य् अहम् अ-संभ्रान्तो युगाऽन्ताऽग्निर् इव प्र-जाः १३७ [१५७
 दग्धा लंका ततः पश्चाच् छंका माम् अभ्य-अपद्यत ।
 १४३] दग्धा सीतान् सं-देहो दुष्-कृतं खलु मे कृतम् ॥ १३८ ॥ [१५८
 खे गतानां ततो वाक्यं चारणानां मया श्रुतम् ।

१. अ-कुद्धम् । २. ल१ ल२-अदी० ॥ ३. आ-राक्षसैः । ४. च-
 पीडाभवत्काचिद् दि० । रा प्र व ल१ ल२-पीडाभवत्काचिद्विधिक्षो । म-पीडाभव-
 त्काचिद्विधिक्षो ॥ ५. फ-क्रुद्धा । ६. फ-अपि संयुतम् । ७. आ-महारावान् ॥
 ८. च रा प्र व म ल१ ल२-पुनः ॥ ९. च-नास्ति । १०. फ-समुत्पत्य ।
 अ-समाप्लुत्य । ११. अ-०शः ॥ १२. आ-साह० । १३. रा प्र व म
 ल१ ल२-दग्धवानहम० ॥ १४. आ-दग्ध्वा लंकां ततश्चाहं संकामभ्य-
 वपद्यत । च-दग्धा लंका ततश्चाहं शंका मा० । रा प्र व म ल१
 ल२-लंकां दग्धवतश्चैव शंका मे समजायत । अ-दग्धा लंका ततः पश्चा-
 च्छोकमभ्यवपद्यत । १५. फ-सुमहत् ॥ १६. आ-खग० । १७. अ-च मे ॥

दग्धेयं नगरी लङ्का साऽट्ट-प्राकार-तोरणा । [N
 १४४] जानकी तु न दग्धेति विस्मयोदात्त-भाषिणाम् १३९ [१६१३
 ततो मे हर्ष उत्पन्नः श्रुत्वा ताम् अद्भुतां गिरम् । [१६२५
 N] खै गैतानां वचैः श्रुत्वा हर्षाद् द्विगुण-विक्रमः ॥ १४० ॥ [N
 पुच्छं निर्वाप्य सहसा समुद्रे लवणाऽम्भसि ।
 N] निश्चयाऽर्थं पुनस् तत्र गत्वा दृष्ट्वा च जानकीम् ॥ १४१ ॥ [N
 अभिवाद्य ततो देवीं गमनाऽर्थेऽहम् उत्सुकः ।
 N] अरिष्टं नगम् आ-साद्य पुप्लुवे सरितां पतिम् ॥ १४२ ॥ [N
 शत-योजन-विस्तीर्णं वेगेन हरि-यूथपाः ।
 N] आगतोऽहं गिरि-श्रेष्ठं भवतां दर्शनोत्सुकः ॥ १४३ ॥ [N
 एतद् राम-प्रभावेण वैदेह्याश्च तपो-बलात् ॥
 १४५] सु-ग्रीवस्य प्रीत्य-अर्थं मया सर्वम् अनु-ष्ठितम् ॥ १४४ ॥ [१६८
 एतत् सर्वं यथा-तत्त्वं यथा-वद् उप-वर्णितम् ॥^{१३}

१. फ अ-न तु । २. रा-विस्मयादिति भाषिताम् । प्र ब ल,
 ल_२-विस्मयादिति भाषितम् । म-विस्मयादिति भाषिताम् ॥ ३. आ प्र
 म ल, ल_२-लवणं । ४. आ-च श्रुता च । ५. फ अ-नास्ति ॥ ६. फ अ-
 गत्वा च तां पुनर्दृष्ट्वाऽभिवाद्य ह मातरम् । अतः परमधिकः पाठः—च
 रा प्र ब म ल, ल_२-गत्वा च तां पुनर्दृष्ट्वाऽभिवाद्याहमागतः ॥ ७.
 च रा ब प्र म ल, ल_२-गमनार्थं । ८. फ अ-१४२-१४३ श्लोकौ न
 स्तः ॥ ९. प्र म ल, ल_२-पुंगवाः । च रा ब-पुंगवः । १०. च रा ब
 प्र म ल, ल_२-आदरादहं । ११. आ-० श्रेष्ठे ॥ १२. च रा ब
 म प्र ल, ल_२-द्विवारं पठितः ॥ १३. फ-एतत्सर्वं मया तत्त्वं
 समासादुपदेशितम् । च-एतत्सर्वं यथातत्त्वं समासादुपवर्णितम् । रा प्र

१.४६] अत्र यत् न कृतं किञ्चित् तत् पुनः क्रियताम् इति ॥ १.४५[१.६९

इत्यार्षे रामार्यणे सुन्दर-काण्डे हनुमत्-कर्म-निवेदनं

नाम षटपञ्चाशः सर्गः ॥५६॥

—:०:—

ब म ल_१ ल_२-एतत्सर्वं यथातत्त्वं समासेनोपवर्णितम् । अ-सर्वमेतन्मया
तत्त्वं समासादुपवर्णितम् ।

१. फ च रा प्र ब म-यद्भ्रानन्तरं कार्यं तत्सर्वं क्रियतामिति ।
अ-प्रख्याय च कृतं कृत्यं तत्पुनः क्रियतामिति ॥ २. ल_२-इति । ३. आ-
०कर्मनिवेदनो । ब-हनुमन्निवेदनं । अ-हनुमत्कर्मनिवेदने सागरप्रत्याकं-
घनो नाम ॥

[वं-५७, ५८] = [सप्तपंचाशः सर्गः] =[दा-५९, ६०]

एवम् आख्याय तत् सर्वं हनुमान् मारुताऽऽत्मजः ।

१] भूयः समुप-चक्राम वचनं वक्तुम् उत्तमम् ॥१॥ [१

स-फलो राघवोद्योगः सु-ग्रीवस्य च सं-गमः ।

२] शीलैम् आ-साद्य सीताया मम च पुत्रेनं महैव ॥२॥ [२

आर्यायाः सदृशं शीलं सीतायाः पुत्रगर्भभाः ।

३] तपसा धारयेत् लोकान् क्रुद्धा सा निर्-दहेद् अपि ॥३॥

सर्वथाऽतिप्र-भावोऽसौ रावणो राक्षसाऽधिपः ।

४] पर्यंतः स्पृशतः साध्वीं गात्रं न शतधा गर्तम् ॥४॥ [३

न तद् अग्नि-शिखा कुर्यात् सं-स्पृष्टा पाणिना सती ।

५] जनकस्य सुता कुर्याद् यत् क्रोध-कलुषी-कृता ॥५॥ [४

अशोक-वनिका-मध्ये रावणस्य दुर्-आत्मनः ।

६] अधस्ताच्छिंशिर्पायाः सा ह्य-अध्य-आस्ते शोक-कर्षिता ६[२४

७] राक्षसीभिः परि-वृता शोक-सन्ताप-दुर्मनाः ।

N] मेघ-लेखा-परि-वृता चन्द्र-लेखेव निष्-प्रभा ॥७॥ [२५

N] न चिन्तयति वैदेही रावणं बल-दर्पितम्^{१०} ।

१. अ-उत्तरम् ॥ २. फ-संभ्रमः । ३. ल_१-शीघ्रम् । ४. आ-
शी० । ५. व-मम कर्म च वा । म-सफलो मम च । ल_१-मम तद्दर्शनं ।
रा-मम च पौरुषं । प्र-च-मम च क्रमणं । ६. आ-प्रति । म-भ्रमः ॥
७. अ-पुनः ॥ ८. च-सर्वार्थनिष्प्र० । आ-०थानिष्प्र० । अ-०था
विप्र० । ९. अ-०सेधरः । १०. च रा व अ म ल_१ ल_२ अ-यस्य तां ।
११. आ-कृतम् ॥ १२. अ-प्राणिना ॥ १३. अ-अधस्ताच्छिंशियायाः ॥
१४. ल_१ ल_२-वृद्धितः पाठः । १५. अ-०कर्षिता । १६. ल_१ ल_२-वृद्धितः
पाठः ॥ १७. अ-वृद्धितः पाठः ।

- ७३] पति-व्रता तु सा देवी सततं सुव्यव-स्थिता ॥१८॥ [२६
 अनु-रक्ता हि वैदेही^१ रामं सर्वाऽऽत्मना शुभा ।
 ८] अनन्य-चिन्ता रामे सा पौलोमीऽव पुरं-दरे ॥९॥ [२७
 तद् एव वासः सरजः पांशु-ध्वस्ता तथैव सा^२ ।
 ९] शोक-संताप-दिग्धांऽगी सीता भर्तृ-हिते रता ॥१०॥ [२८
 सा मया राक्षसी-मध्ये तर्ज्यमाना पुनः पुनः ।
 १०] राक्षसीभिः सु-घोराभिर् दुष्टाभिः प्रमदा-वने ॥११॥ [२९
 एक-वेणी-धरा दीना भर्तृ-चिन्ता-परायणा ।
 ११] अधः-शय्या विवर्णांऽगी पद्मिनीऽव हिमाऽऽगमे ॥१२॥ [३०
 रावणाद् विनि-वृत्ताऽर्था मर्त्तव्ये कृत-निश्चया ।
 १२] कथं-चिन् मृग-शावाऽक्षी विभ्रासम् उर्प-पादिता ॥१३॥ [३१
 ततः सं-भाषिता चैव तत्त्वम् अर्थं च^३ दर्शिता ।
 १३] राम-मुग्रीव-सख्यं च श्रुत्वा प्रीतिम् उपाऽऽगता ॥१४॥ [३२
 नि-र्यमं समुद्-आचौरं भोक्तिं भर्तरि चोत्तमार्प^४ । [३३पू.
 १४] यौ धारयति लोकेषु सार्ध्वी सेत्य^५ अभि-धीयते ॥१५॥ [३४
 सर्व-था सीतया दग्धस् तर्पसा स^६ निशा-चरः । [N

१. आ-पातिव्रतत्वे । च रा ब प्र म ल_१ ल_२-पतिव्रतात्वे ।
 २. अ-वृत्तिः पाठः ॥ ३. अ-वृत्ता । ४. आ-रामे तु । च-
 रामेऽपि । ब प्र म ल_१ ल_२ च अ-रामेण ॥ ५. अ-च । ६. फ-सा एक-
 वस्त्रसंवीता रजोध्वस्ता तथैव च । ७. फ-दीनांगी ॥ ८. आ-णा ।
 ल_२-०नः । ९. रा ब प्र म ल_१ ल_२ अ-रक्षिता ॥ १०. प्र-०णान्ताञ्जिवृ० ।
 ल_१ ल_२-०णार्थाञ्जिवृ० । ११. अ-कृतनिश्चया ॥ १२. फ-प्रदर्शिता । १३.
 आ-०गतम् ॥ १४. आ-०मः । १५. आ-०रो । १६. आ-भर्तृभक्तिरिवोत्तमा ।
 १७. प्र म ल_१ ल_२-सा । १८. अ-सा साध्वीत्य० । १९. आ-यत्सा
 धारयते तस्य महान्स खलु रावणः ॥ २०. रा म-तपसा । २१. रा म-
 ०स्सीतया । २२. ल_१-च ।

निमित्त-मात्रं रामस् तु वधे तस्य भविष्यति ॥१६॥ [N३३उ
एवम् आस्ते महा-भागा सीता शोक-परायणा ।

१५] यद् अत्र प्रति-कर्तव्यं तत् सर्वं क्रियताम् इति ॥१७॥ [३५

तस्य तद् वचनं श्रुत्वा वालि-सूनुर् अभाषत ।

५८, १] जाम्बवन्त-प्रमुखान् सर्वान् अनुमान्य महा-कैपिः १८ [६०, १ N
अस्मिन् एवं-विधे कार्ये भवतां च निवेदिते ।

२] न्याय्यं च सह वैदेह्या द्रष्टुं नृप-वराऽऽत्म-जौ ॥१९॥ [N

अहम् एको हि पर्य-आप्तः स-राक्षस-गणां पुरीम् ।

३] लंकां तु तर्सा हन्तुं रावणं च बलोत्कटम् ॥२०॥ [२

किं पुनः सहितो वीरैर् बलवद्भिः कृताऽऽत्मभिः ।

४] कृताऽस्त्रैः प्लवने शक्तैर् भवद्भिर् विजंयोद्यतैः ॥२१॥ [३

अहं रावणं संख्ये स-सैन्यं स-पुरः-सैरम् ।

५] स-पुत्रं वि-धमिष्यामि स-सुहृद्-बान्धवं युधि ॥२१॥ [N

ब्रौह्मम् ऐन्द्रं च रौद्रं च वायव्यं वारुणं तथा ।

६] यदि शक्र-जितोऽस्त्राणि दुर्नि-वार्याणि सं-युगे ॥ २३ ॥ [N

तौन्यं अहं वि-धमिष्यामि हनिष्यामि च राक्षसान् ।

७] तर्दं भवद्भिर् अनु-ज्ञातो दर्शयामि स्वं-विक्रमम् ॥२४॥ ३० [N

१. आ-०भूतो । २. अ-०वन्तप्र० । ३. च-हनुमान्स ।
४. फ-०पीन् । ५. च रा व प्र म ल, ल२-०व महाकार्ये । ६. फ-०न्याद्यौ
नः । ७. फ अ-लङ्कां तां । ८. रा व प्र म ल, ल२-नाशयितुं । ९. अ-
०स्त्रैश्च वने० । आ-०स्त्रैः प्लवणे । प्र म ल, ल२-०स्त्रैः प्लवणैः । अ-०स्त्रैश्चरणे ।
१०. फ-०स्थितम् । अ-०द्धतैः ॥ ११. अ-०पुरं बलम् । १२. ल, ल२-त्रुटितः
पाठः । १३. म-०वाराणि । प्र-त्रुटितः । १४. प्र-त्रुटितः पाठः । १५. ल, ल२-
नास्ति । १६. प्र ल२-त्रुटितः पाठः । १७. आ च प्र ल२-निहंश्यामि च ।
रा-विनिहंश्यामि । १८. फ च-भवद्भिर्ननु० । रा म ल२-भवद्भिर्भ्यनु० ।
व-भवद्भिर्भ्यनु० । १९. फ च-तवि० । प्र-सुवि० । २०. ल, ल२-नास्ति ।

- मयाऽतुल्या वि-सृष्टा च शैल-वृष्टिर् अन-अन्तरा ।
 ८] देवान् अपि रणे हन्यात् किं पुनस् तात् निशा-चरान् ॥२५॥ [N
 अतीऽयात् सागरो वेलां मन्दरः प्र-चलेत् तथा ।
 ९] जाम्ब-वन्तं न समरे जयेयुर् युधि राक्षसाः ॥२६॥ [N
 सर्व-राक्षस-संघातौ राक्षसेश्वर-पूर्वकाः ।
 १०] अलम् एको हि निधने तेषां वायु-सुतः कपिः ॥२७॥ [N
 पनसस्योरु-वेगेन नलस्य च महाऽऽत्मनः ।
 ११] गिर्यंश् च वि-दीर्यन्ते^{१०} किं पुनर् युधि राक्षसाः ॥२८॥ [N
 न^१ देवांऽसुर-यक्षेषु पन्न-गेषु नगेषु^२ च^३ ।
 १२] मैन्द्रस्य प्रति-योद्धारं पश्येयं द्वि-विदस्य वा^४ ॥२९॥ [N
 अश्वि-पुत्रौ महा-वेगौ तौ हि^५ प्लव-गोत्तमौ^६ ।
 १३] पितामह-वरोत्सेकात् परमं यत्नम् आ-स्थितौ ॥३०॥ [N
 अश्विनोर् माननाऽर्थे हि^७ सर्व-लोक-पितामहः ।

१. रा ब प्र म ल_२-मत्पौरुष वि० । फ अ-०ष्टात् । ल_१-वृद्धितः
 पाठः । २. फ अ-०ष्टिर्निरं । ३. फ-०लेदपि ॥ ४. फ-०संवा ये । रा-०संघा-
 तान् । अ-०संघातास्तु । ५. आ-०सेस्वर० । फ-०लेभ्यश्चर । रा-०र्वकं । ब प्र म
 ल_१ ल_२-०र्वकान् । ६. रा म-निहन्तुं हि । ब-हि निधने । ७. रा म-कपिर् ।
 ब-अयं । ८. रा म-वायुसुतो ह्यहम् । ब-वायुसुतः प्रभुः । प्र ल_२-
 वायुसुतो जवे । ल_१-वायुसुतो ह्ययम् । ९. ल_१-परमस्यो । १०. फ-
 ०योश्चविदीर्यथुः । ब प्र म ल_१-०योपि । ल_२-यो हि । ११. आ-स देवा० ।
 फ-०देवेष्वा० । प्र-तदेवा० । १२. फ रा ब म ल_१ ल_२-नरेषु । प्र-
 सुरेषु वा । च अ-नागेषु वा । १३. आ रा-०मैन्द्रस्य । १४.
 ब प्र म ल_१ ल_२ अ-च । १५. रा ब प्र म ल_१ ल_२-०वेगावेतौ प्ल० ।
 आ-अश्विनागरुहावेतौ । १६. आ अ-महाप्लवगसत्तमौ । १७. आ-
 अश्विनौ मनितार्थौ हि । फ-अश्विनौ मननार्थं च । अ-अश्विनौ बलिनौ
 यौ हि । १८. अ-०महैः ॥

- १४] सर्वाऽवध्यत्वम् अतुलम् उभयोर् दत्तवांस् तथा ॥३१॥ [N
तेनोत्सेकेन महता प्र-मथ्य महतीं चमूम् ।
- १५] मुराणाम् अमृतं वीरौ पीत-वन्तौ पुवं-गमौ ॥३२॥ [N
तद् एताव् अपि सं-क्रुद्धौ स-वाजि-रथ-कुंजैराम् ।
- १६] लंकां नाशयितुं शक्तौ सर्वे तिष्ठन्तु वानराः ॥३३॥ [N
अ-युक्तं हि विना देवीं सीताम् असित-लोचनाम् ।
- १७] समीपे गमनं तस्य राघवस्य महाऽऽत्मनः ॥३४॥ [४
दृष्ट्वा देवीं न चाऽऽनीतेत्य् एवं तत्र नि-वेदितुम् ।
- १८] अ-युक्तं^१ अपि जानामि भवद्भिः ख्यात-कर्मभिः ॥३५॥ [५
उ१९] न^२ हि वं^३ पुर्वेने कश्चित् नाऽपि कश्चित् पराऽऽक्रमे ।
तुल्यः समस्त-दैत्येषु लोकेषु हरि-सत्तमाः ॥३६॥ [६
२०] जित्वा लंकां राक्षसांश्च हत्वा तं रावणं रणे ।
पू२१] सीताम् आ-दाय गच्छामः सिद्धाऽर्था दृष्ट-मानसाः ॥३७॥ [७
तेष्व^४ एवं हत-शेषेषु राक्षसेषु हनूमतां ।
N] किं प्राऽऽप्त-कालं कर्तव्यं प्राऽऽप्य गच्छाम^५ मैथिलीम् ३८ ॥ [८
राम-लक्ष्मणयोर् मध्ये न्यस्येम जनकाऽऽत्म-जाम् ।

१. ल_१ ल_२-०युध्य० । २. आ ल_१ ल_२-तदा । ३. ल_१-तेनात्सु० ।
४. व प्र ल_२-ल्लवोत्तमौ । ५. अ-०रौ । ६. ल_२-०न्ति । ७.
फ च-० पं ग० । ८. फ ल_१-सीता । ९. ल_२-नास्ति । १०. रा व प्र
म ल_१ ल_२-०क्तमिव । ११. च-रहितः । रा व ल_१ अ फ-
नहि नः । १२. आ-प्लवणे । १३. ल_१ ल_२-सामरदै० । अ-सागरदै० ।
१४. आ-लंकां सरक्षौघां । रा व प्र म ल_१ ल_२-सरक्षसां लंकाम् ।
१५. च रा व प्र म ल_१ ल_२ अ-तेष्वहम् । १६. फ-रक्षस्तु हरि-
सत्तमाः । १७. रा प्र म ल_१ ल_२-०मि । १८. फ-न्यसामो ।
च रा व प्र म ल_१ ल_२-न्यसेत्स । अ-संन्यस्य ।

उ२१] किं परि-क्लिश्य तान् सर्वान् वानरान् वानरर्षभान् ॥३९॥ [९
वयम् एव हि गत्वा तान् हत्वा राक्षस-पुंगवान् ।

[N] राघवं द्रष्टुम् अर्हामः सु-ग्रीवं सहै-लक्ष्मणम् ॥४०॥ [१०

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे अंगद-वाक्यं

नाम सप्तपचाशः सर्गः ॥५७॥

१. फ ब म-०र्षभाः । ल२-०र्षभः । अ-०र्षभ । २. अ-
वयं समभिगत्वा । फ-वयमेव हि हत्वा । ३. अ-च स ल० । ४. आ-
सुन्दरकाण्डे । रा-श्रीरामायणे । ल२-इति सुन्दरकाण्डे । अ-
सुन्दरकाण्डे उद्योगपर्वणि ॥

[वं-५९]= [अष्टापंचाशः सर्गः] =[दा-६०, ६१]

अंगदस्य वचः श्रुत्वा जांबवान् वाक्यम् अब्रवीत् ।

१] नैषा बुद्धिर् महा-बाहो यद् ब्रवीषि महा-कपे ॥१॥ [११

वि-चेतुं वयम् आ-ज्ञप्ता दक्षिणां दिशम् उत्तमाम् ।

२] नोऽऽनेतुं कपि-राजेन नैव रामेण धीमता ॥२॥ [१२

कथञ्चिन् निर्-जितां सीताम् अस्माभिर् नाऽभि-रोचयेत् ।

३] राघवो नृप-शार्दूलः कुलं व्यप-दिशन् स्व-कर्म ॥३॥ [१३

प्रति-ज्ञाय स्वयं राजां सीता-विजयम् अग्र-तः ।

४] सर्वेषां कपि-मुख्यानां कथं मिथ्या करिष्येति ॥४॥ [१४

वि-पुलं कर्म चे कृतं भवेत् तुष्टिर् न तस्य तु ।

५] वृथा वो दर्शितं वीर्यं भवेद् वानर-पुंगवाः ॥५॥ [१५

तस्माद् गच्छामहे सर्वे यत्र रामः स-लक्ष्मणः ।

६] सु-ग्रीवश् च महा-तेजाः कार्यस्योऽस्य नि-वेदने ॥६॥ [१६

N] जगृहुस् तेऽर्थं तद् वाक्यं कपेर् जाम्ब-वतस् तदा । [६१, १५

७पू] बाढम् इत्य-एव चोक्ता वै प्र-स्थानं सम्-अरोचयन् ॥७॥ [N

N] अंगद-प्रमुखा वीरा जाम्ब-वांश् चे महा-कपिः । [१७

८उ] प्रीति-मन्तश् च ते सर्वे वायु-पुत्र-पुरः सरा (ः) ॥८॥

१. आ-महाबुद्धेः । २. ल_२-विक्रेतुं । ३. अ-आदिष्टा । ४. च-
नानेन । रा प्र ब ल_२-तेनैव । म ल_१-तेन वै । ५. रा म ल_१-राघवेण च ।
प्र ब ल_२-रामेणैव च । ६. अ-कथं विनिर० । ७. आ-नावरो० । रा प्र ब
म ल_१ ल_२-नैव रो० । अ-०भिरभिरो० । ८. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-
महत् । ९. फ-०ज्ञातं । अ-०ज्ञातुं । १०. अ-राज्ञा । ११. रा-न च ।
१२. अ-भविष्यति । १३. च रा प्र ब ल_१ ल_२-तच्छ्रुत्वा । अ-कर्ता वै ।
१४. फ प्र ल_१ अ-च । १५. फ-कार्यस्य विनिवेदने । १६. अ-ते च ।
१७. आ-हनूमांश्च ।

महेन्द्राऽग्रं परित्यज्य पुल्लवुर् वानरोत्तमाः ।

N] मेरु-मन्दर-संकाशा मत्ता इव महा-गैजाः । [२

८पू] छादयन्त इवाऽऽकाशं कपयस् तोय-दौ यथौ ॥१॥ [३
सं-पूज्यमानं भूतैश् च हनुमन्तं महा-बलम् ।^१

९] कपि-श्रेष्ठा महा-कायौः पिबन्त इव दृष्टिभिः ॥१०॥ [४

रामस्य चाऽर्थ-सिद्धिं च भर्तुश् च वि-पुलं यशः ।

१०] समा-धाय समृद्धाऽर्थाः कर्म-सिद्धिम् अन-उत्तमाम् ॥११॥ [५

प्रियाऽऽख्यानोत्सुकाः सर्वे सर्वे युद्धाऽभि-नन्दिनः ।^{११}

११] सर्वे राम-प्रतीकारे निश्-चिन्ताऽर्था मनेस्-विनः ॥१२॥ [६

पुवमानौः खंश् ओ-श्रित्य ततस् ते काननौकसः ।

१२] नन्दनोपमम् आ-सेदुर् वनं द्रुम-लताऽऽकुलम् ॥१३॥ [७

यत् तन् मधु-वनं श्री-मत् सु-ग्रीवस्य सु-रक्षितम् ।

१३] अ-धृष्यं सर्व-भूतानां सर्व-भूत-मनो-हरम् ॥१४॥ [८

यद् रक्षति महा-वीर्यः सदा दधि-मुखः कपिः ।

१४] मातुलः कपि-मुख्यस्य सु-ग्रीवस्याऽमितौजसः ॥१५॥ [९

ते तद् वनम् उपाऽऽगम्य बभूवुर् दृष्ट-मानसाः ।

१५] वानरा वानरेन्द्रस्य मनः-कान्तं मनो-रमम् ॥१६॥ [१०

१. अ-महेन्द्राद्रिं । २. फ प्र ब म ल, ल_२-वानरर्षभाः ।

३. फ-०द्विपाः । ४. च रा प्र ब म ल, ल_२-तोयदोपमाः । ५. आ-०मान-

स्तु तैश्च । ६. अ-सभाज्यमानो भूतैस्तैर्जाबवान्सुमहाबलः । ७. रा प्र ब म

ल, ल_२-०श्रेष्ठं म० । अ-हनुमन्तं महावेगं । ८. फ-कपीत्यारभ्य सर्वे रामेत्यन्तः

पाठो नास्ति । ९. प्र म ल, ल_२-राघवस्यार्थसिद्धिं च । अ-रामस्य

चार्यसंसिद्धिं । १०. अ-जसः । ११. रा प्र ब म ल, ल_२-नास्ति ।

१२. अ-निश्चिताश्च म० । ल_२-निश्चिताऽर्थास्तपस्विनः । १३. अ-०णा ।

१४. फ-समाश्रित्य । १५. अ-हि चेच्छितम् । १६. आ-भूतैश्

रा म ल, ०लोकानां । १७. रा म ल, ०वीरः । १८. रा प्र ब म ल,

ल_२ अ-०हरम् ॥

ततस् ते वानरा दृष्ट्वा दृष्ट्वा मधु-वनं महत् ।

१६] हनूमन्तम् अयाचन्त जाम्बवत-प्रमुखास् तदा ॥१७॥

स चांगदम् उपाऽऽगम्य याचति स्म तदा मधु ।^१

१७] सिद्धार्थानां किलाऽस्माकं प्रसादं कर्तुम् अर्हसि ॥^२ १८॥ [N

अंगदस् तु हनूमन्तं प्र-शंस्य शुभया गिरा ।

१८] किम् इच्छसि वदस्वेति प्रीतो वाक्यम् उवाच ह ॥१९॥ [N

अंगदस्य वचः श्रुत्वा हनूमान् हरि-पुंगवः ।

१९] ज्ञातिभिः सहितो हर्षाद् इदं वचनम् अब्रवीत् ॥२०॥ [N

राज्ञस् तु यत ते^३ पितुर् अप्य् अ-प्रधृष्यं

वनं बभूवाऽप्रतिमं सु-गुप्तम् ।

तद् देहि दायं हरि-पुंगवानां

सुदुर्-लभं नो हरि-राज-पुत्र ॥२१॥ [N

इत्यार्षे रैमायणे सुन्दर-काण्डे वानर-प्रत्यागमनं

नामाऽष्टापञ्चाशः सर्गः ॥५८॥

१. अ-नास्ति । २. आ-याचन्ति । रा प्र ब म ल_१ ल_२-याचते ।

३. अ-कुमारमयभ्याचन्त मधूनि मधुपिङ्गलाः । ४. अ-इतः परं सर्गान्तिः

पाठो नास्ति । ५. ब-प्रशंस्य । ६. फ-वाक्यं शुभ वहस् । ७. फ-ते यत् ।

८ फ-तुष्ट्यै । ९. ल_१-इति । १०. आ-उद्योगपर्वणि वानर० । च-

वानरप्रत्यागमनं । ११. अ-सर्गसमाप्तिर्नास्ति ॥

[बं-६०]= [एकोनषष्टितमः सर्गः] =[दा-६२]

श्रुत्वा हनुमतो वाक्यम् अंगदः प्र-वरांऽगदः ।

१] प्रत्य-उवाच महा-तेजाः पिवन्तु हरयो मधु ॥१॥^३ [२
ततः कुमारस् तान् सर्वान् जाँबवत-प्रमुखान् हरीन् ।

N] अनु-मान्य ददौ तेषां नि-सर्गं मधु-भक्षणे ॥२॥ [६०, ६१
अवश्यं कृत-कार्यस्य कार्यं हनुमतो वचः ।

२] अ-कर्त्तव्यम् अपि प्राज्ञैः किम्-अंग पुनर् ईदृशम् ॥३॥^४ [३
एतत् तु वचनं श्रुत्वा अंगदस्य मुखोद्-गतेम् ।

३] साधु साध्व इति सं-दृष्ट्वा वानराः प्रत्य-अपूजयन् ॥४॥ [४
अंगदेनाऽभ्यनु-ज्ञाताः प्र-दृष्ट्वांस् ते तु वानराः । [N

४] पूजयित्वांऽगदं सर्वे यूथ-पं यूथ-पर्षभाः ।

५पू] जग्मुर् मधु-वनं रमेयं नदी-वेगं^५ इव द्रुतमे^६ ॥५॥ [५

N] ते प्र-विष्ट्वा मधु-वनं पालेन नोऽगणयन् तदा ।

५उ] अति-हर्षांश् च पटवः सीताया दर्शनेन च ॥६॥ [६

६पू] उव-पत्य च ततः सर्वे वन-पालेन समन्त-तः ।

ताडयन्ति स्म तरसा प्र-विशन्ति दिशो दश । [७

१. फ-हनु० । २. प्र ब म ल, ल_२-वाक्यं वानरप्रवरोंऽगदः । ३. अ-
नास्ति । ४. च-जांबवान् प्र० । ५. प्र ब म ल, ल_२-विसर्ग । अ-निःसर्ग । ६. आ-
वद । ७. अ-३-यश्चोकादारभ्य ७-मश्चोन्तः पाठो नास्ति । ८. रा प्र ब म ल, ल_२-एवं ।
९. फ च प्र रा ब म ल, ल_२-मुखाच्च्युतम् । १०. च रा प्र म ल, ल_२-प्रदृष्ट्वा वान-
रास्तु ते । ११. फ-यूथपा यूथपर्षमम् । १२. फ च रा म-सर्वे । १३. च रा म
०वेगा । १४. फ च रा म-द्रुमम् । १५. रा ल, ल_२-फलान्यनमयस् । ब प्र
ल_२-फलान्यानमयस् । । १६. फ च-०हर्षाच्च । रा प्र ब म ल, ल_२
०हर्षादपटवः । १७. च रा प्र ब ल, ल_२-०पालाः । १८. रा ब म ल,
ल_२-ताडितास्तैश्च । प्र-ताडिताश्चैव । १९. फ-त्वरितास्ते द्रवन्ति । च-
तरसा द्रवन्ति च । रा ब प्र म ल, ल_२-तरसा द्रवन्ति स्म ।

- N] त्रासयित्वा तु तान् आशु वानरास् ते बलोत्कटाः ॥७॥^१[N
 ६३] अति-धृष्टः(?) कुमारेण धीमता वालि-सुनुना ।
 हरयः प्रत्य-अपद्यन्त द्रुमान् मधुकराऽऽकुलान् ॥८॥^२[N
 ७] लोडयन्ति स्म शत-शः सर्वं मधु-वनं तदा ।^३
 भक्षयन्तः सु-गन्धीनि मधूनि रस-वन्ति च ॥९॥ [N
 ९] जग्मुः प्र-हर्षं ते सर्वे बभूवुश् च मदोत्कटाः ।^४[N
 मधूनि द्रोण-मात्राणि बहूनि परि-गृह्य ते ॥१०॥
 N] पिबन्ति कपयः केचित् संघ-शंस ते^५ प्रहृष्ट-वत् ।
 ८३] शातयन्ति च ते दृष्टा भक्षयन्ति स्म चाऽपरे ॥११॥ [८
 पीत्वा केचित् प्र-विध्यन्ति बन्धु-यूथान् बली-मुखाः ।
 १०] अपरे मधु-शिष्टेन जघ्नुर अन्योऽन्यम् उत्कटाः ॥१२॥^६[९
 मधु पीत्वा प्र-णादांश् चाऽप्युत्-सृजन्ति महा-बलाः ।^७
 N] अन्ये सुखोप-विष्टाश् च जघ्नुर अन्ये मदोत्कटाः ॥^८१३॥ [N
 N] अपरे तर्ह-शाखासु मदाऽऽविष्टा ललम्बिरे ।
 अन्ये च वृक्ष-मूलेषु वि-हरन्तः पुवं-गमाः ।
 ११] अत्य-अर्थम् आशिताः कान्ताः पर्णान्य आ-स्तीर्य शेरते १४ [१०

१. च प्रब म ल_१-तु तान्सर्वान् । ल_२-च तान्सर्वान् । २. अ-नास्ति ॥
 ल_१-अतिदृष्टाः । अ-ते विसर्गाः । ३. अ-समप० । ४. फ-नास्ति । ५. ल_१-
 लोभयन्ति । ६. फ अ-नास्ति । ७. अ-मूलानि च फलानि च । ८.
 अतः परमधिकः पाठः-प्र-अतिधृष्टाः कुमारेण धीमता वालिसुनुना । फ-नास्ति ।
 ९. अ-अत आरभ्य 'नृत्यन्ति दृष्टवत्' इत्यन्तः पाठो नास्ति । १०. फ-संघ-
 शस्तत्र ह० । रा म ल_१-संघशश्च प्र० । ११. प्र म ल_१ ल_२-स्म । १२. फ-
 सखीर्युवान् । च रा प्र ब ल_१ ल_२-मधुयूथान् । म-मधूयूथान् । १३. च अ-नास्ति ।
 १४. रा प्र ब म ल_१ ल_२-पीत्वाथ नादांश्च विसृजन्ति । १५. फ च-
 नास्ति । १६. ल_१ ल_२-जग्मुर् । १७. फ-नास्ति । १८. आ-ते तु शा० ।
 रा-मधु० । १९. आ फ च-आसिताः । ल_१-आशिताः । २०. फ च-
 पर्णाण्यास्तीर्य ॥

उन्मत्त-भूताः पुत्र-गा मधु-पान-प्रहर्षिताः ।

१२] क्षीवाः कुर्वन्ति हास्यं च कलहंश्च प्र-कुर्वते ॥१५॥ [११

१४उ] अ-तृप्तवत् पिबन्त्य अन्ये मधूनि मधु-पिप्लावाः ।

१३पू] केचित् तालान् प्र-कुर्वन्ति केचिन् नृत्यन्ति हृष्ट-वैत् ।

N] क्षिपन्ति च तथाऽन्योऽन्यं संवलन्ति च पृथक्-क्रियाः १६[N

खादन्ति केचिद् वि-हरन्ति केचिद्

N] द्रवन्ति केचित् प्र-हसन्ति केचित् १९

१५°] नदन्ति केचित् प्र-हसन्ति केचिद्

N] धावन्ति केचित् कथयन्ति केचित् ॥१७॥[N

१५°] गायन्ति केचिद् वि-मृशन्ति केचिद्

नृत्यन्ति केचित् प्र-पतन्ति केचित् १९

ध्यायन्ति केचित् प्र-पठन्ति केचित् २१

N] कुप्यन्ति केचित् क्षमयन्ति केचित् ॥१८॥ १९[N

स्तुवन्ति केचिद् वि-हसन्ति केचिद्

१. प्र ल_२-क्षेडः । ल_१-क्षेडः । २. आ-कुर्वन्निवहास्यं । ३. व-
स्म । ४. रा म ल_१-कलहं च । व-कलहं स्म । ५. फ-तालानि कुर्वन्ति । व-
तालान्स्म कु० । ल_२-कालान्प्र० । ६. फ-०वान् । ७. च-वलन्ति ।
८. आ च-०क्रियाम् । ९. रा प्र व म ल_१ ल_२-केचिद्विपन्ति
चान्योन्यं चलन्ति च पृथक् क्रियाः । अ-हरयो मधुना मत्ताः केचि-
त्सुप्ताः महीतले ॥ १०. फ-रुदन्ति । ११. रा प्र व ल_१ ल_२-
प्रहरन्ति । १२. म अ-नास्ति । १३. च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-
नास्ति । १४. फ-स्वपन्ति । अ-प्लवन्ति । १५. रा प्र व म ल_१ ल_२-
प्रपतन्ति । १६. रा प्र व म-स्मयन्ति । ल_१ ल_२-स्नायन्ति ।
१७. च-प्रमृशन्ति के० । आ-वितृशन्ति के० । रा प्र व म-ल_१ ल_२-
प्लवगाः प्रहृष्टाः । १८. च-केचिच्च नदन्ति । १९. रा प्र व म ल_१ ल_२-
नास्ति । २०. च-नमन्ति । २१. प्र व ल_१ ल_२-नास्ति । २२. आ-
क्षपयन्ति । अ-प्रशसन्ति । २३. अ-विवदन्ति ।

दीव्यन्ति केचित् प्रपतन्ति केचित् ।

पिबन्ति केचित् प्रहरन्ति केचित्

[N] स्मयन्ति केचित् पुनः-गाः प्रहृष्टाः ॥१९॥ [N

परस्परं केचिद् अ (१३)पाऽऽश्रयन्ति^१

परस्परं केचिद् अपाऽऽक्रमन्ति ।^२

मही-तलातं केचिद् उदीर्ण-सत्त्वा

१६] दुतं दुमाऽग्राण्य् अभिसं-पतन्ति ॥२०॥ [N

प्र-गीतम् अन्यस् तु हसन्न् उपैति

प्र-हस्य चाऽन्यैः प्र-नुदन्न् उपैति ।^३

प्र-यान्तम् अन्यः सहसाऽभ्यु-उपैति^४ ।

१७] हसन्तम् अन्यः प्र-पतन्न् उपैति^५ ॥२१॥^६ [N

दुमाद् दुमं केचिद् अपाऽऽक्रमन्ति

१. म अ-प्रलपन्ति । २. अ-स्वपन्ति । ३. म-प्रवसन्ति । अ-
०द्रमयन्ति । ४. अ-हसन्ति केचित्प्रहरन्ति केचित् । ५. रा प्र ब ल_१
ल_२-नास्ति । ६. आ-अत्रासयन्ति । च म-अपास्तवन्ति । रा ब
ल_१ ल_२-अपः स्तवन्ति । प्र-अपत्रपन्ति । ७. अतः परमधिकः
पाठः—अ-नदन्ति केचिद्विवदन्ति केचित् पिबन्ति केचिच्च वदन्ति
केचित् । स्मरन्ति केचित् प्रहरन्ति केचित् प्लवंगमाः साधुतया प्रहृष्टाः॥
८. आ-अपात्रयन्ति । च-अपस्तवन्ति । रा ब ल_१ ल_२-अपत्रपन्ति । ९.
अतः परमधिकः पाठः—च अ-परस्परं केचिदपत्रपन्ति । १०. रा प्र ब ल_१
ल_२-०गताः के० । म-०तले के० । अ-०तलं के० । ११. च रा प्र ब म ल_१
ल_२-दुमाग्राण्यपि सं० । अ-दुमाग्रानभि० । १२. आ-अन्ये प्रहसन् । च-अन्यं
च ह० । १३. आ-प्रभृत्यमन्यः । १४. रा प्र ब म ल_१ ल_२-नास्ति ।
१५. प्र म-प्रयान्तुमन्यः । ल_२-प्रपतन्तमन्यः । आ फ च ब- ०न्तमन्यं ।
१६. आ-सहसाभ्युपैति । ल_२-सहसाभ्युपैति । १७. फ च रा प्र ब ल_१
ल_२-अन्यं । १८. आ-प्रणवन् । फ-प्रपठन् । रा प्र ब म ल_१ ल_२-
प्रपतन्तमन्यं । १९. अ-नास्ति ॥ २०. ल_१-अपक्र० ।

मही-तलात् केचिद् अपाऽऽक्रमन्ति ।

क्षितिं नगाऽग्रान् नि-पतन्ति केचित्

[N] क्षितेर् नगाऽग्रं नि-पतन्ति केचित् ॥२२॥ [N]

समा-कुलं तत् कपि-सैन्यम् आसीन्

मधु-प्रपानोत्कट-सत्त्व-चेष्टम् ।

न चाऽत्र कश्चिन् न बभूव मत्तो

१८] न चाऽत्र कश्चिन् न बभूवं तृप्तः ॥२३॥ [N]

ततो वनं तत् परि-भज्यमानम्

द्रुमांश् च विध्वंसित-पत्र-पुष्पान् ।^{१२}

सम-ईक्ष्य सर्वान् दधि-वक्र-नामा

१९] नि-वारयामास कैपिः कैपीम् तान् ॥२४॥ [N]

स तैर् मदांश्च अप्रति-वीर्य-रूपैः^{१३}

बलाद् बलौघैः परि-वार्यमाणैः ।^{१४}

प्र-कर्षितस् सक्त-भयैः सम्-एष

[N] प्र-कर्षितः कर्षितवान् परान् सर्वैः^{१५} ॥२५॥ [N]

स तैः प्र-भैः परि-भर्त्स्यमानो

१. फ-०तले । रा प्र ब म ल, ल-२-तलं । २.

रा प्र ब म ल, ल-२-अति क्र० । ३. ल-१-तुगाग्रान् । ल-२-नगाग्रानि ।

४. च रा प्र ब म ल, ल-२-केचिच्छित्तेरम्बमात्रजन्ति । ५. अ- नास्ति ।

अतः परं । च रा प्र ब म ल, ल-२-‘प्रपठन्नुपैति’ इति पूर्वपठितः पुनरा-

वृत्तः ॥ ६. च-प्रपाणो० । ७. आ च-०चेष्टाः । अ-०दष्टि । ८. अ-तत्र ।

९. ल-१-केचिन् । १०. फ-वितृप्त एव । ११. म-०भक्ष्यमाणं । ल-१-०भुज्य-

मानं । ल-२-प्रविभक्ष्यमाणं । १२. अ-नास्ति । १३. अ-कपीश्वरस् । १४. आ-

महात्माऽप्रति० । १५. अ-सुदुर्मदांश्चाप्रतिरूपधैर्यैः । १६. म-०माणैः ।

१७. फ अ-बलाच्च तेनोपरि वार्यमाणैः । १८ ल-१-०पराद्रः । १९. आ-

प्रकृष्यताकर्षत चापरान्सः । अ-प्रकर्षिताकर्षत वा परस्परं । २०. प्र ल-२-

प्रमत्तः । अ-प्रवृत्तैः ।

वनस्य गोप्ता हरि-वीर-वृद्धः ।
चकार भूयो मतिम् उग्र-तेजा
२०] वनस्य तस्य प्रति-वारणाऽर्थम् ॥२६॥ [N
उवाच कांश्चित् परुषाणि रुष्टैः
कांश्चित् तलेनाऽपि जघान रोषात् ।
सम्-एत्य कैश्चित् कलहं चकार
N] तथैव साम्प्रोप-जगाम कांश्चित् ॥२७॥ [N
नखैश् च तीक्ष्णैर् दशनैर् दशन्तम्
तलैश् च पादैश् च सम्-आप्नुवन्तः ।
महा-कपिं ते कपयः समेता
N] महा-वनान् निर्-विषयं च चक्रुः ॥२८॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे मधु-भक्षेणं
नामैकोनषष्टितमः सर्गः ॥५९॥

१. अ-०मुख्यः । २. च रा म ल, अ-०रक्षणार्थम् । ब प्र ल-०रक्षणाय ।
३. फ अ-क्रुद्धः । ब प्र ल-वृष्टः । ल-दुष्टः । ४. रा ल, अ-तलेनाभिज० ।
५. आ अ-कैश्चित् । ६. अतः परमधिकः पाठः-अ-स वानरो वानरयूथनाथः ।
अयं च सार्धश्लोकः २८-श्लोकात् परं पठितः ॥ ७. ल-केचिद्दशनैर् । ८. फ-
आप्नुवन्तः । च रा प्र ब म ल, ल-आप्नुवन्तः । ९. फ म-तां १०. म-०बलानि ।
ल-०वणान् । अ-०वने । ११. आ म ल, अ-स्म । १२. ल-इति सु० ।
अ-सुन्दरकाण्डे । ल-इत्यार्षे रामायणे । १३. अ-०भक्षणे ॥

[वं-६१, ६२]= [पष्टितमः सर्गः] =[दा-६२]

तत्र वै मधु-पाला ये स्थिता दधि-मुखाऽऽज्ञया ।^१ [१४पू
३] नाऽचिन्तयन्त तान् सर्वान् वार्य-माणोंः प्लवं-गमाः॥^{१०} [N
ते विकृष्टाश्च जानुभ्यां देव-मार्गाश्च दर्शिताः ।^{१०} [१५पू
४] वानरैर् बहुभिर् भीमैः प्रति-पिद्धा दिशो गताः॥२॥ [१४उ
अब्रुवन् परमोद्विग्नाः पाला दधि-मुखं तदा । [१५उ
५] तौरांऽगद-हनूमद्विर् हतं मधु-वनं कपे ॥^{१०} ३॥
वयं नि-घृष्टा जानुभ्यां देव-मार्गाश्च दर्शिताः ।^{१०} [१६
६] यद् अत्राऽनन्तरं कार्यं तत् त्वं कर्तुम् इहाऽर्हसि ॥^{१०} ४॥ [N
ततो दधि-मुखः क्रुद्धो वन-पालाऽधिपस् तदा ।
७] हतं मधु-वनं मैत्रा हर्तांश्च चाऽऽश्वींसयद् हरीन्॥५॥ [१७

१. ब म-तत्रैव । २. प्र-०दयः । ३. अ-ये तत्र मधुपालस्य प्रेक्षया
दधिसुखस्य ते । अतः परमधिकश्च पाठः-तानुवाच हरिश्चेष्टो हनूमान्पवना-
त्मजः । सुप्रीतमनसःमधु सेवत वानराः । अतः परं च ५९तमसर्ग-
रम्भे त्यक्ताः कतिचिच्छ्लोकाः “श्रुत्वा हनुमतो वाक्य” मित्यारभ्य “हर-
यो मधुना मत्ताः” इत्यन्ताः पुनरालिखिताः । ४. फ-न चिन्तयत-
स्तान्सर्वे । ५. म-०णान् । ल_२-०णः । ६. ब प्र ल_२-०मान् ।
७. अ-नास्ति ॥ ८. म ल_१-तैर्विकृष्टाश्च । ल_२-तैस्तैर्विकृष्टा ।
९. रा ब प्र ल_२-०मर्गाश्च । ११. अ-०वीरैः । १२. फ-
दिवो ॥ १३. ल_२-नात्वा ? । अ-गत्वा । १४. च-०मुखात् । १५. फ-
तावांग० । १६. रा ब प्र म ल_१ ल_२-प्रभो । १७. अ-हनूमता दत्तवरै-
र्हतं मधुवनं च यत् ॥ १८. च ब प्र ल_२-प्रकृष्टा । रा म-विकृष्टा । १९. च
ब प्र ल_२ म-०मार्गाश्च । ल_१-मार्गं च । २०. अ-जानुभिस्ते प्रघृष्टाश्च देव-
मार्गं प्रदर्शिताः । २१. अ-नास्ति ॥ २२. ल_१-मुखं । २३. प्र म ल_१ ल_२-
श्रुत्वा । २४. अ-हतान्शाखामृगान्हरीन् । अ-सान्त्वयामास तान्कपीन् । रा ब-
हतानाश्वासयद्दरीन् ॥

- एहं आगच्छते गच्छामो वानरान् अति-दर्पितान् ।
 ८] बलेन वारयिष्यामो भक्त-माणान् मधूत्तमम् ॥६॥ [१८
 श्रुत्वा दधि-मुखस्यैतद् वदतो वानरर्षभाः ।^१
 ९] पुनर् वीरा मधु-वनं तेनैव सहितौ ययुः ॥७॥ [१९
 ते लता-पादपांश्च चैव पाषाणान् अपि वानराः ।
 ११] गृहीत्वाऽभ्यु अगमन् क्रुद्धा यत्र ते कपि-कुञ्जराः ॥८॥ [२१
 ते स्वामि-वचनं श्रुत्वा हृदयेष्व् अव-शाप्य तैर् ।
 १२] हरयोऽपि गताः सर्वे शाल-ताल-शिलाऽऽयुधाः ॥९॥^२ [२२
 मध्ये चैषां दधि-मुखः प्र-गृह्य द्रुमम् उत्तमम् ।
 N] समभ्यु अथावद् वेगेन ते^३ च सर्वे पुर्व-गमाः ॥१०॥ [२०
 वृक्ष-स्थांश्च च स्थल-स्थांश्च च वानरा बल-दर्पितान् ।
 N] अभि-चक्रमिरे वीराः पांलास् तत्र सहस्र-शः ॥११॥ [२३

१. फ-तत्रागच्छत । प्र-एह्यागच्छामि । २. प्र-०-हर्षितान् । ३. अ-
 वारयिष्यामि तान् गत्वा प्रभुञ्जानान् मधूत्तमान् ॥ ४. फ-०-स्यैव व० । ५. अ-
 नास्ति । ६. फ-सहसा । ७. अतः परमधिकः पाठः—च रा ब प्र म ल_१ ल_२
 अ-समभ्यधावन्योगेन। ते च सर्वेऽ पुर्वगमाः ॥ ८. फ-०-त्वा व्यद्वन् क्रु० । रा
 ल_१-०-स्वाभ्यागमस्तत्र ॥ ९. प्र-०-षु विशाप्य । फ-०-ष्ववसज्ज । प्र च ब म
 ल_१ ल_२-०-ष्ववसज्ज । रा-०-ष्ववसज्ज । प्र-षु विसज्ज । अ-०-ष्यवसज्ज ।
 १०. अ-च । ११. फ-हरयः समहृष्यन्त । अ-हरयोभिगताः सर्वे ।
 १२. ल_१-शालतालशिखायुधाः । १३ आ अ फ च-अतः परं ७ उ पुनः
 पठितः ॥ १४. अ-तेषां दधि० । ब प्र ल_२-दधि मुखदैवेषां ।
 १५. अ-सर्वे चैव ॥ १६. आ-०-स्थाश्च । १७. आ-०-स्थाश्च ।
 १८. च-अथ च० । रा ब प्र म ल_१ ल_२-उप० । अ-अतिच० ।
 १९. रा ब प्र म ल_१ ल_२-लाः ज्ञतस० । २१. अ-कोषे सर्गः
 समाप्तिर्दृश्यते ॥

बलान् निवारयिष्यन्त आ-सेदुर् हरयो हरीन् ।

N] सं-दष्टौष्ठ-पुटाः क्रुद्धा भर्त्सयन्तो मुहुर् मुहुः ॥१२॥^१ [२४

अथ दृष्ट्वा दधि-मुखं क्रुद्धं वानर-पुंगवाः ।

१३] अभ्य-अधावन् सुसं-क्रुद्धा हनूमत्-प्रमुखास् तैदा ॥१३॥^२ [२५

स-वृत्तं तं महा-बाहुर्भ आ-पतंतं महा-बलः ।^३

१४] वेग-वर्न्तं नि-जग्राह बाहुभ्यां कुपितोऽङ्गदः ॥१४॥ [२६

मैदाऽन्धो न कृपां चक्रे आर्यः कोऽयं ममेति सः ।^४

१५] अथैनं निष्-पिपेषाऽऽशु वेगेन वसुधा-तले ॥१५॥ [२७

स भग्न-बाहूऽऽरु-मुखो विह्वलः शोणितोक्षितः ।

१६] सं-मुपोह महा-वीर्यो मुहूर्तं कपि-कुञ्जरः ॥^५१६॥ [२८

स कथंचिद् वि-मुक्तस् तैर् वानरैर् वानरर्षभः ।^६

६२, १] उवाचैकान्तम् आ-गम्य तान् भूखान् समुपाऽऽगतान् ।^७१७

तत्राऽऽगच्छत गच्छामो भर्त्ता नो यत्र वानराः ।

२] सु-ग्रीवो विपुलै-ग्रीवः सह रामेण धीमता ॥१८॥ [३१

सर्वं चोप्यंगदे दोषं श्रावयिष्यामि वानराः ।

१. ल_२-आसीदुर् । २. अ-नास्ति ॥ ३. फ म-सर्वे । ४. फ-अभ्यद्रवन्त
सं० अ-०धावत सं० । ५. फ-०खाः कपिम् । म-०खा अपि । अ-०खास्तथा । ६. च
रा ब प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ७. आ-सवृक्षस्तं । ८. म-०बाहुर । ९. म-०बलं ।
१०. च रा ब प्र ल_१ ल_२-नास्ति । ११. ल_२-०वन्ता । १२. फ-कपिमङ्ग० ॥
१३. आ-मदन्धो । १४. फ-कार्यः । १५. अ-मदान्धश्च न वेदैर्नमार्थः
कोऽयं ममेति यत् । १६. ल_२-अथेनां ॥ १७. रा ब प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥
१८. फ-वानरोत्तरः । १९. च-आगत्य । २०. रा ब प्र म ल_१ ल_२-
समभाषत तान् सर्वान् वानरान्समुपागतान् । अ-उवाच कान्ति-
मागत्य तान् हरीन् समुपागतान् ॥ २१. ल_१-भर्त्तारो । २२. ल_२ अ-
वानरः । २३. म ल_१ ल_२-०वो रामेण सह । २४. फ-वा अङ्गदे । च-वाप्यंगदे ।
२५. आ-०ष्याम ।

- ३] अ-मर्षा न हि तौ श्रुत्वा धर्षणां मर्षयिष्यति ॥१९॥ [३२
प्रियं मधु-वनं ह्य एतत् सु-ग्रीवस्य महाऽऽत्मनः ।
४] पितृ-पैतामहं दिव्यं दैवतैर् अप्य् अ-धर्षितम् ॥२०॥^१ [३३
स वानर-पतिः श्रीमान् मधु-लुब्धान् गताऽऽयुषैः ।
५] घातयिष्यति दण्डेन तीक्ष्णेन समुद्रज्-जनान् ॥२१॥ [३४
वैधम् एषां नृ-शंसां नानां नृपाऽऽज्ञा-परिदूषिणाम् ।
६] धर्षणाऽऽमर्षितो रोषात् सर्वेषां कारयिष्यति ॥२२॥^२ [३५
एवम् उक्त्वा दधि-मुखो वन-पालो मेहा-बलः ।
७] जगाम सहस्रोत्-पत्य वन-पालैः संमा-वृतः ॥^३ २३॥ [३६
निमेषाऽन्तर-मौत्रेण संप्राऽऽप्तः स वने-चरः ।
८] सहस्रांशु-सुतो धीमान् सु-ग्रीवो यत्र वानरः ॥२४॥ [३७
रोधवं सह सु-ग्रीवं लक्ष्मणं च सम-ईक्ष्य सैः ।^४
९] सर्व-प्रतिष्ठां जगतीम् आकाशान् नि-पपात ह ॥^५ २५॥ [३८
१०] स नि-पत्य मेहा-वीर्यः सर्वैस् तैः परि-वारितः ।^६ २६॥ [३९
स दीन-वदनो भूत्वा कृत्वा शिरसि चांजलिम् ।
११] सु-ग्रीवस्य शुभौ मूर्ध्ना चरणौ नि-पपात ह ॥२६॥ [४०

१. फ-अमर्षन् । च-अमर्षी । २. फ-तैः । च-तान् । रा-तं ।
ब प्र ल, ल२ अ-तच् । ३. ब प्र ल, ल२ अ-कुं ॥ ४. ल२-नास्ति ॥
५. फ-वानरानिमान् सर्वान् । ६. आ-०युषा ॥ ७. अ-वधारान्सुनृशं-
सांश्च । ८. फ-०वारणात् । अ-०दूषकान् । ९. फ-धर्षितं । आ-धर्षणां म० ।
अ-मर्षतो । १०. फ-स करिष्यति ॥ ११. ल२-हलायुधः । १२.
फ-संमन्ततः । १३. ल२-नास्ति ॥ १४. आ-०रमार्गेण । १५.
अ-स राघवं सहसु० । १६. म-ईक्ष्यतः । १७. आ अ-सर्वे प्र० ।
अ-०सर्वे प्रतिष्ठा ॥ १८. च रा ब प्र ल, ल२-नास्ति । अतः
परमधिकः पाठः-फ अ-हरिर्दधिमुखः पालः पालानां परमेश्वरः । म-हरिं
दधिमुखः पालैर्वनपालाधिपस्ततः । १९. अ-०वीरः । २०. अ-वांजलिम् ।
२१. ल२-शुभो ॥

स तैः कथंचित् कपिभिर् विमुक्तः

सम्-एष रौद्रा प्र-वरो हरीणाम् ।

विवेचयामास वनं च भयं

N] मधूनि मुख्यानि च भक्षितानि ॥२७॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे मधुवन-विलोपनो ।

नाम षष्ठितमः सर्गः ॥६०॥

१. अ-समीत्य । २. फ-राजे । ३. आ-लक्षितानि ॥ ४. ल-अ-
इति । ल-इत्यार्षे सु० । ५. फ-बाल्मीकीये मधुवनविलोपनं । अ-०काण्डे मधु-
वनविलोपनं । अ-मधुभक्षणे सुग्रीवनिवेदनो । व-काण्डे मधुवर्णवि ०॥

वं-६३]= [एकषष्टितमः सर्गः] =[दा-६३]

ततो मूर्धना नि-पतितं वन-पालं कृपीऽऽश्वरः ।

१] दृष्ट्वोद्विग्न-हृदयं वाक्यम् एतद् उवाच ह ॥१॥ [१

उत्तिष्ठोत्तिष्ठ कस्मात् त्वं पादयोः पतितो मम ।

२] अ-भयं ददामि ते वीर तत्त्वम् एवाऽभि-धीयताम् ॥२॥ [२

किं सं-भ्रमाद् विवक्षुर्स्वं ब्रूहि यद् वक्तुम् इच्छसि ।

३] कैचिन् मधु-वने स्वस्ति श्रोतुम् इच्छामि वानर ॥३॥ [३

स समा-श्वासितस् तेन सु-ग्रीवेण महाऽऽत्मना ।

४] उत्थाय चमर्हा-प्राज्ञो वाक्यं दधि-मुखोऽब्रवीत् ॥४॥ [४

ऋक्ष-राजेन यद् वांऽपि न त्वंयाऽपि न' वालिना ।'

५] वनं विस्मृष्ट-पूर्वं हि वानरैस् तद् वि-नाशितम् ॥५॥ [५

न्य-अवारयम् अहं चैतान् सहेभिर् न-चौरिभिः ।

N] अ-विचिन्त्य तु मां दृष्ट्वा भक्तयन्ति पिबन्ति च ॥६॥ [६

१. अ-०पालो । २. फ-महाकपिः । च रा प्र ब म ल_१ ल_२-
हरीश्वरः ॥ ३. आ-दधि ॥ ४. अ-विवक्षुस् । ५. आ-कश्चिन् । रा अ-किञ्चिन् ।
६. आ-मनसः । ल_१-वाणः ॥ ७. आ-०स्वासितस् । ८. आ-चप्रबल_२-स म० ।
फ रा म-सुम० । ९. ल_१-नास्ति ॥ १०. फ च रा प्र म ल_२-यत्पूर्वं । अ-
जगत् । ११. फ ल_२-अ-स्वया न च । च रा प्र ब म-स्वया नापि । १२. ल_१-
निसृष्ट० । अ-निसृष्ट० । १३. अतः परमधिः पाठः-फ-अङ्गदप्रमुखैः
सर्वैर्वानरैस्तत्प्रदर्शितैः । म-हनूमता जाम्बुवता तारेण च नलेन च ।
कुमुदेन च मैन्देन सरभेनांभादेन च ॥ सर्वैः प्रचण्डैर्हरिभिर्ध्वस्तं तैस्तन्म-
हावनं । महाबलैस्तैः कपियोधमुख्यैः समन्ततः सम्परिवार्य सर्वैः । हतं
प्रहृष्टैर्बहुमुख्यवानरैर्महावनं तत्प्रथितं महात्मनः ॥ भग्नं वृक्ष (?) मथितं
समन्तात् प्रसादलब्धं मधु तत्पिबामः । अहं समागत्य च तान्त्यवारयम् न
मे वचः कश्चिदपि शृणोति ॥ १४. आ फ-निवारयग्रहं । अ-न्यवारयग्रहं ।
१५. च-चैर्भिवानरैर् । १६. फ-०गोचरैः । १७. फ सर्वे ॥

केचिच्च च रोषाद् गर्जन्ति विक्षिपन्ति तथाऽपरे ।

१०] प्र-स्फुरन्त्य् अपरे कुंदा भ्रुवोऽन्ये वि-क्षिपन्ति च ॥७॥ [N

१.२५] इत्य् एवम् अतिसं-क्रुद्धाः सम्प्र-होरं प्र-कुर्वते ।

७३] ते मया प्रति-षिध्यन्तो भर्त्सयन्ति बली-मुखाः ॥८॥ [N

अहं तु संरब्ध-तरैस् तथा तैः सम्प्र-धर्षितः ।

८] नि-वारयामि बाहुभ्यां सहैभिर् वन-गोचरैः ॥९॥ [९

ततस् तैर् बहुभिः कूरैर् वानरैर् अंगदेन च ।

९] संरक्त-नयनैः कूरैर् अहम् उत्प(?पा)स ताडितः ॥१०॥ [१०

जगसां कृष्य-माणश् च जौनुभ्यां विनि-पातितः ।

११] प्र-कृष्य च यथा-कामं देव-मार्गं च दर्शितः । [११

१.२३] तैः सर्वैः परम-क्रुदैर् वन-पालाश् च मामकाः ॥११॥ [N

एवम् अस्मि हतः शूरैस् त्वयि तिष्ठति भर्तारि ।

१२] कृत्स्नं मधु-वनं चैव प्र-कामं संम्प्र-धर्षितम् ॥१२॥ [१२

एवं वि-ज्ञाप्यमानं तु सु-ग्रीवं पुंवैर्गर्षभम् ।

१. फ-केचिद्दोषात्प्रगर्जन्ति । आ-०द्रोषाद्गच्छन्ति । २. फ-कूरा ॥

३. फ ल_१ ल_२-अभिसं० । ४. फ-०हारान् । ५. फ अ-प्रचक्रिरे । ६. रा ब म ल_१ ल_२-षिद्धाश्च । ७. अ-मया प्रतिनिषिध्यन्तस्सर्जयन्ति बलामुखाः । फ-नास्ति । अतः परमधिकः पाठः-च रा प्र ब म ल_१ ल_२-अति चैवोच्छ्रेय-स्तेषां भ्रुवन्ति परुषाणि च ॥ ८. रा प्र ल_१ ल_२-च । ९. फ-वारयामि स्म । रा-निवर्तयामि । १०. फ-वनचारिभिः ॥ ११. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-सर्वैर् । १२. अ-क्रुदैर् । १३. ल_१-अहं प्रत्युत । फ अ-०मुत्पाद्य ॥ १४. फ-निहतश्चास्मि । च-कृष्यमाणश्च । १५. च-नानाभ्यां । १६. अ-च नि० । १७. च रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-आकृष्य । १८. फ-०मार्गश्च । ल_२-०मार्गं स । १९. अ-नास्ति । अतः परमधिकः पाठः-म-वानरेश महाप्राज्ञ महाबल महाद्युते ॥ २०. ल_२-अस्ति । २१. आ-तं प्र० । ल_१-संप्रदधितं ॥ २२. फ प्र ब ल_१ अ-प्लवगेश्वरम् । रा म ल_१-वानरेश्वरम् ।

- १४] अपृच्छत् सं महा-तेजा लक्ष्मणः पर-वीर-हा ॥१३॥ [१३
किम् अयं वानरो राजन् वन-पः प्रत्युप-स्थितः ।
१५] किं चाऽर्थम् अभिनिर्-दिश्य दुःखितो वाक्यम् अब्रवीत् १४ [१४
एवम् उक्तम् तु सु-ग्रीवो लक्ष्मणेन महाऽऽत्मना ।
१६] लक्ष्मणं प्रत्यु-उवाचेदं वाक्यं वाक्य-विशारदः ॥१५॥ [१५
N] अयं लक्ष्मण सम्प्राऽऽप्तो वैन-पः शृणु कारणम् ।
वि-चिंत्य दक्षिणाम् आशाम् आ-गतैर् हरि-यूथ-पैः १६ [१६
१७] अंगद-प्रमुखैर् वीरैर् हतं मधु-वनं मम ।
आ-ख्यातं चांगद-मुखैर् वानरैर् मधु भक्षितम् ॥१७॥ [१६
N] तेषाम् अकृत-कार्याणां नेदृशः स्याद् व्यति-क्रमः । [१७
यद् अर्थम् अभि-पन्नाम् ते साधितं कर्म तैर् ध्रुवम् ॥१८॥ [१८
N] आ-गतोऽसौ प्र-दृष्ट्वा च यथा मधु-वनं हरिः । [१७
१८] प्र-दृष्ट्वैर् वानरैः सर्वैर् हनुमत्-प्रमुखैर् वृतः ॥१९॥ [N
धर्षितं च वनं कृत्स्नम् उप-भुक्तं च तन्मधु । १९ [१७
१९] वारयन्तश्च च सम्प्राऽऽप्ताः पाला जानुभिर् आ-हताः ॥२०॥
तथा न गणितश्च चाऽयं कपिर दधि-मुखो बली ।
पतिर् मधु-वनस्याऽयम् अस्माभिः स्थापितः स्वयम् । [१९

१. फ च रा प्र ब म ल, -अपृच्छत्सुम०। अ-अपृच्छत् म०॥ २. फ-
किमर्थम्० । च-कं चार्थमभिनिर्दिशात् । प्र म-कं चार्थम्० ॥ ३. अ-
उक्तः सुसुग्रीवो । ४. अ-विदां वरः । ५. आ-विभयः ॥ ६. आ-
विचिंत्य । ७. अ-नास्ति ॥ ८. रा म ल, -महत् । ९. फ-
आख्याति पालानुत्क्रम्य वानरैर् । रा प्र-आख्याति अंगदमुखैर् । १०.
अ-नैषामकृतकार्याणामीदृशः ॥ ११. फ अ-तदर्थम् । च रा म ल, -
वनं यद् । प्र ब ल, -वयं यद् । १२. फ-तद् । १३. फ-प्रविष्टश्च ॥
१४. आ-प्रवृष्टो ॥ १५. अ-नास्ति । १६. फ-चैव ॥ १७. अ-सदा ।

- [N] सं-सिद्धाऽर्थाश्च कपयः पिबन्तु तृषिता मधु ॥^{२१}॥ [N]
 दृष्टां च मन्ये वैदेही^३ न चाऽन्येन हनूमतः ।
- [N] महान् स साधने हेतुः कर्मणस् तद्-विधो भवेत् ॥^{२२}॥ [२०]
 हनूमतो हि सिद्धिश्च कपेर् मतिर अतीऽव च ।
- [N] व्यव-सायश्च वीर्यं च सूर्ये तेज इव ध्रुवम् ॥^{२३}॥ [२१]
 जाम्बवान् यत्र नेता स्याद् अंगदश्च महा-बलः ।
- [N] हनूमांश्च प्रति-ष्ठाता न तत्र गतिर अन्यथा ॥^{२४}॥ [२२]
 अंगद-प्रमुखैर् वीरैर् हतं मधु-वनं किल । [२३पू]
- [N] वि-चिंशं दक्षिणाम आशाम् आ-गतैः कपि-कुंजरैः २५^{१२} [N]
 कौमम् अर्थम् अनुप्रांऽऽप्तो वक्तुं मधु-वनेऽध्वरः ।
- [२०] नाम्ना दधि-मुखश्चैव कपिः प्रख्यात-विक्रमः ॥^{२६}॥ [२४]
 दृष्टां तु मन्ये वैदेहीं सुमित्राऽऽनन्द-वर्द्धन ।
- [२२] सं-सिद्धाऽर्था हि कपयः पिबन्तु सहिता मधु ॥^{२७}॥^{१४} [२५]
 अ-दृष्ट्वा न हि ते सीतां वानराः पुरुषर्षभ ।
- [२३] धर्षयेयुर् मधु-वनं व्यक्तं दृष्ट्वा हि जानकी ॥^{२८}॥ [२६]
 तस्य तद् वचनं श्रुत्वा सु-ग्रीवस्य महाऽऽत्मनः ।
- [N] लक्ष्मणो मति-सम्पन्नो वानरेशम् अथाऽब्रवीत् ॥^{२९}॥^{१२} [N]

१. रा ल_१-तृषिताः पिबन्तु कपयो । म-तृषिताः पिबन्ति कपयो ॥ २. अ-नास्ति ।
 ३. फ-दृष्टा मन्ये च । च रा प्र ब म ल_२-दृष्टां तु मन्ये वैदेहीं । ल_१-
 दृष्टा तु मन्ये । ४. आ फ च रा प्र ब म ल_१-हनूमता । ५. फ रा प्र ब
 म ल_१ ल_२ अ-न ह्यन्यः ॥ ६. अ-व्यवसायं च । ७. अ-सूर्यतेज ॥
 ८. अ-तस्माद् । ९. च-गतिम् ॥ १०. अ-विचिंश । ११. अ-आशां
 वानरैः । १२. फ-नास्ति ॥ १३. च प्र ब म ल_१ ल_२ अ-एतद् ।
 १४. अ-प्राप्तुं । १५. अ-वनं किल ॥ १६. अ-दृष्ट्वा ममेति । १७. आ-
 सुमित्रानन्दः । १८. म-पिबन्ति ॥ १९. फ-नास्ति । २०. ल_२-अदृष्टानि । २१.
 च-०भाः ॥ २२. रा ल_१-२९-शब्दाकादारभ्य ३४-शब्दोक्तान्तः पाठो नास्ति ॥

- अंगदो यद् अनुप्राऽऽप्तो वि-चित्वा दक्षिणां दिशम् ।
 N] प्र-दृष्ट्वा वानरैः सर्वैर् हनूमत्-प्रमुखैर् दृतः ॥३०॥ [N
 धर्षितं च वनं सर्वम् उप-भुक्तं च तन् मधु ।
 N] वारयन्तश्च सम्प्राऽऽप्ताः पाला जानुभिर् आ-हताः ॥३१॥ [N
 यथा न गणितश् चाऽयं कपिर् दधि-मुखो बली ।^३
 N] पतिर् मधु-वनस्योऽयं युष्माभिः स्थापितः स्वयम् ॥३२॥ [N
 दृष्टां तु मन्ये वैदेहीं शत-पत्र-निभाऽऽननाम् ।
 N] कृत-कार्यास् ततः सर्वे पिबन्तु हरयो मधु ॥३३॥ [N
 नाऽनवाऽऽप्य हि सीतां ते वानरा वानरेश्वर ।
 N] धर्षयेयुर् मधु-वनं व्यक्तं दृष्टा हि जानकी ॥३४॥ [N
 ततः प्र-दृष्टो धर्माऽऽत्मा राघवः सह-लक्ष्मणः ।
 २४] श्रुत्वा कर्ण-सुखां वाणीं सुग्रीव-वदन-च्युताम् ॥३५॥
 प्रादृश्यत भृशं रामो लक्ष्मणश्च महा-बलः । [२७
 N] दृष्ट्वा दधि-मुखं चैवं सु-ग्रीवश्चाप्य-अंहंश्यत ॥३६॥
 २५] वन-पालं पुनर् वाक्यं सु-ग्रीवः प्रत्य-अभाषत । [२८
 प्रीतोऽस्मि सौम्य यद् भुक्तं वनं तत् कृत-कर्मभिः ॥३७॥
 २६] तेषां च कृत-कार्याणां 'मर्षणीयं वि-चेष्टितम् । [२९
 गच्छ शीघ्रं मधु-वनं सं-रक्षस्व त्वम् एव हि ।

१. फ ब-यदि संग्राप्तो । प्र अ-यदनु० । २. फ म अ-
 प्रदृष्टो । ३. च प्र ब ल२-नास्ति ॥ ४. फ अ-युष्माभिः स्थापितः
 स्वयम् । ५. ल२-वनस्याहं । ६. फ म अ-पिबन्ति ॥ ७.
 म-वानरर्षभ । ल२-वानरेश्वराः । अ-०रः । ८. आ-कर्णमुखावाणी ॥
 ९. फ अ-दधिमुखस्यैतत् । १०. च प्र ब म-चाप्यभाषत ।
 रा ल२ अ-चाप्यभाषत ॥ ११. फ-मर्षणीयं ।

२७] तांश् च प्रेषय सर्वासं त्वं हनूमत्-प्रमुखान् कैपीन् ॥३८॥[३०

इच्छामि शीघ्रं हनुमत्-प्रधानान्

शाखा-मृगांस् तान् मृग-राज-दर्पान् ।

द्रष्टुं कृताऽर्थान् सह राघवाभ्यां

२८] श्रोतुं च सीताऽधि-गमं प्र-यत्नात् ॥३९॥[३१

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे मधुवर्न-भंगे सुग्रीव-वाक्यं

नामैकषष्टितमः सर्गः ॥६१॥

१. रा ल_१-तान्प्रेषयेह । ब-तान्प्रेषयस्व च । प्र ल_२-तान्प्रेषय
च । फ प्र ब ल_२-हरीन् ॥ ३. आ-०मृगांश्च । ४. रा-कृतार्थास् ॥ ५. आ फ-
आषये रा० । ल_२-इति । ६. फ-दधिसुलसुग्रीववाक्यं नाम । ल_२ ल_२-
मधुवनभंगो नाम । अ-सुग्रीववाक्यं नाम ॥

[बं-६४]= [द्विषष्टितमः सर्गः] =[दा-६४]

सु-ग्रीवेणैवम उक्तं तु हृष्टो दधि-मुखः कपिः ।

१] उक्त्वा धन्योऽहम् अस्मीति चरणात् अभ्य-अवादयत् ॥१॥ [१

राघवं लक्ष्मणं चैव सु-ग्रीवं चाऽभि-पूज्य सः ।

२] वीनरैः सह शूरैस् तैर् दिवम् एवोत्-पपात ह ॥२॥ [२

यथैवं चाऽऽगतः शीघ्रं तथैव त्वरितं गतः ।

३] नि-पत्य गगनाद् भूमिं तद् वनं प्र-विवेश ह ॥३॥ [३

स प्र-विष्टो मधु-वनं ददर्श हरि-यूथपान् ।

४] वि-मदान् उत्-थितान् सर्वान् वेर्ष-मानान् मदाऽत्ययात् ॥४॥ [४

सं तां अनु-गतान् वीरो बद्ध्वा कर-पुटाऽञ्जलिम् । [५पू

५] उवाच वचनं हृष्टं इदं दधि-मुखः कपिः ॥५॥ [N

सौम्यो रोषो न कर्तव्यो यद् अमीभिर् नि-वारितोः ।

६] अ-ज्ञानाद् यदि वा ज्ञानाद् भवन्तः संप्र-धर्षिताः ॥६॥ [६पू

N] उवाच वचनं श्लक्ष्णम् अंगदं केनकाऽगदम् । [५उ

७पू] युव-राज त्वम् ईशश्च च वनस्याऽस्य महा-बलः ॥७॥ [७पू

१. ब प्र म ल_१-क्ते । २. फ-उक्त्वात्मक्रोधं धन्योस्मि ॥ ३. अ-०वमभिः । ४. फ-स प्रणम्य तु सुग्रीवं राघवं लक्ष्मणं तथा । ५. अ-०रः । ६. प्र-स्थितैस् ॥ ७. फ अ-स यथैवागतः ॥ ८. रा ल_१ ल_२-हीयमा० । ब प्र-तीयमानम० । ९. रा ल_१ ल_२-०यान् । म-०ये ॥ १०. प्र-सीताम् । ११. फ अ-०तयन् । च रा ब ल_१-०गतो । १२. म-०लीन् । १३. अ-हृष्टो हृदि जातः सुखः ॥ १४. फ-सौम्य । १५. फ-०तः । १६. अ-मया मूढेन चाज्ञानाद् । १७. फ-०भवन्तिश्च प्र० ॥ १८. अ-श्लाघ्यम् । १९. ब प्र ल_१ ल_२-कांचनां । २०. आ-०राजस् । २१. अ-ईशोऽस्य । २२. रा ब प्र म ल_१ ल_२-०बल ॥

- ८५] श्रान्तो दूराद् अनुप्राऽऽप्तो भक्षयस्त्वं स्वकं मधु । [६७
 N] सर्वम् एतद् यद् उक्तस्त्वं तत्र बद्धोऽयम् अञ्जलिः ॥८॥ [N
 ८७] योऽयं मौख्यात् प्रकारो मे तत्र त्वां सं-प्रसादये ।
 ७७] मया मौख्यान् न वि-ज्ञातम् तत्र बद्धोऽयम् अञ्जलिः ॥९॥^१ [७७
 यथैव हि पिता तेऽभूत् पूर्वं हरि-गणेश्वरः ।^२
 ९] तथा त्वम् अपि सु-ग्रीवान् नाऽन्यो वै हरि-सत्तम ॥१०॥^३ [८
 इहोप-यानं भवतां सर्वेषां वन-चारिणाम् ।
 १०] गत्वाऽऽख्यातं मया तारं पितृव्यस्य तवाऽनर्घ ॥११॥ [९
 स तु त्वाम् आ-गतं श्रुत्वा सहैभिः कपि-कुञ्जरैः ।^४
 ११] प्र-हृष्टो न त्व् असं-हृष्टो वनं श्रुत्वा 'प्र'-वर्षितम् ॥१२॥ [१०
 'मां त्वं अब्रवीत् पितृव्यस् ते सु-ग्रीवो वानरेश्वरः ।
 १२] शीघ्रं प्रेषय तान् सर्वान् इति छन्देन गम्यताम् ॥१३॥ [११
 श्रुत्वा दधि-मुखस्यैतद् वचनं श्लक्ष्णम् अंगदः ।
 १३] अब्रवीत् तान् हरि-श्रेष्ठान् वाक्यं वाक्य-विशारदः ॥१४॥ [१२
 शंके^५ श्रुतोऽयं वृत्तान्तो राज्ञा वानर-यूथपाः ।
 १४] अयं च^६ हर्षाद् आ-ख्याति तेन जानामि हेतुना ॥^७ १५॥

१. फ-०यस्त्वं ॥ २. च-०दयन् । ३. रा ब प्र म ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥
 ४. रा प्र ल_१-नास्ति । ५. रा म ल_१-नास्ति । ब प्र ल_२-अतः परं
 ९-मश्लोको व्यत्यासेन पठितः ॥ ६. अ-मत्वाख्यातं । फ-ख्यातुं । ७. फ-तुभ्यं ।
 ८. फ-महात्मनः ॥ ९. ल_१-अतः परं "यथैव हि पिता ते भूत्" "तथा त्व-
 मपि" "तत्र बद्धोऽयमञ्जलि" रित्यन्तो भिन्नक्रमः पाठो मूलीयैः-१०-९-८
 संख्याकैः श्लोकैः समः पाठः । १०. अ-श्रुत्वापि घ० ॥ ११. फ अ-मामब्र० ।
 च रा ब प्र म ल_१-मां चाब्र० । ल_२-स त्वब्र० ॥ १२. आ-शब्दैः । १३.
 प्र-वृत्तोपवृ० । १४. फ-हि । १५. प्र-नास्ति ॥

तत् क्षेमं नेह नः स्थातुं कृत-कार्यैर् विशेष-तः । [१३
 १५] पीतं मधु यथा-कामं वि-श्रान्तो वन-चारिणः ।
 N] किं शेषं गर्मनं तत्र सु-ग्रीवो यत्र वानराः ॥१६॥^० [१४
 सर्वे यथा च वक्ष्यन्ति सम्-एत्य हरि-यूथपाः ।
 १६] तथाऽस्मि कर्ता तद् वाक्यं भवद्भिः पर-वानं अहम् । [१५
 १७] नोऽऽज्ञापयितुम् ईशोऽहं युव-राजोऽपि यच्च अहम् ॥१७॥
 N] अ-युक्तोः कृत-कर्माणो यूयं धर्षयितुं मया । [१६
 १७] युक्तं(?) कृता हि कृत-कर्माणो यूयं माम्(?) मया अनु-वर्तितुम् ॥^१ N
 एवं तस्य ब्रुवाणस्य श्रुत्वा वचनम् उत्तमम् ।
 १८] प्र-दृष्ट-वदना वाक्यम् इदं ऊचुर् वनौकसः ॥१९॥ [१७
 कं एवं वक्ष्यते वाचं प्रभुः सन् वानरोत्तमं ।
 १९] ऐश्वर्य-मद-मत्तो हि सर्वोऽहम् इति मन्यते ॥२०॥ [१८
 तव चैतत् तु संदेशं नाऽन्यस्य हरि-पुंगवै ।
 २०] सं-नतिर् हि तवाऽऽख्याति भविष्यच्च-छुभ-भाग्यताम् २१ [१९

१. आ-कृतं । रा ब म ल_१ ल_२-कृते कार्यैर् । २. आ रा ब म
 ल_१ ल_२-कृते कार्ये । ३. अ-पीते । ४. अ-०तव० । ५. फ-
 नास्ति । ६. आ-गमने । अ-गम्यते । ७. प्र-नास्ति ॥ ८. रा-वीक्ष्यन्ते ।
 ब-वीक्षन्ते । ल_१-भीक्ष्यन्ते । ल_२-वीक्ष्यन्त । अ-यथावद्वक्ष्यामः ।
 ९. रा-समेता । १०. फ-परिवारितः । ११. च-न ज्ञा० । १२. अ-ईशो वै ॥
 १३. रा ब प्र म ल_२-न युक्तं । आ-अयुक्तं । १४. च-०कार्याणां ।
 १५. रा म ल_१-युष्माकमतु० । अ-युष्माभिरनु० । १६. ब प्र ल_२-नास्ति ॥
 १७. च-सत्यं ॥ १८. आ-एकान्तां । फ अ-रूपिनां । १९. ल_२-वीक्ष्यते ।
 २०. ब प्र म ल_१-वीर । २१. आ-स त्वा नरोत्तमा । फ अ-सत्त्वा नरोत्तमा ॥
 २२. आ च-चैवन्तु सन्देशं । रा म ल_१-चैवं सु० सदेशं । अ-वेदं सुद० ।
 २३. ब प्र ल_२-अ-हरि सत्तम । २४. आ-०त चाख्याति । अ-सन्निभिर्हित
 मा । फ-सन्ततिर्हितमा० । च-सन्निभिर्हितमा० । २५. अ-०छुभमीयते ।

- सर्वे वयम् अपि प्राज्ञं गन्तुं तत्र कृत-क्षणाः ।
 २१] यत्राऽसौ वानर-श्रेष्ठः सु-ग्रीवो हेम-पिंगलः ॥२२॥ [२०
 त्वया त्व् अनै-उक्तैर् हरिभिर् नैव शक्यं पदात् पदम् ।
 २२] कचिद् गन्तुं हरि-श्रेष्ठं सम-एत्यैतद् वदामहे ॥२३॥ [२१
 एवं तु ब्रुवतां तेषाम् अंगदः संम-अदृष्यत ।
 २३] बाहं गच्छाम इत्य्-उक्त्वा खम् उतं-पस्य(?)पा) चै(?)त) भू-तलादैः २४
 तैर् उत-पतंतैर् उत-पेतुः सर्वे ते हरि-यूथ-पाः ।
 २४] कृत्वाऽऽकाशं निर्-आकाशं यन्त्रै-क्षिप्त्वा इवोत्पलाः ॥२५॥ [२३
 तेऽम्बरं सहस्रोत्-पस्य वेगं-वन्तः पुवं-गमाः ।
 २५] वि-नन्दन्तो महा-नादान् मेघा वातेरिता इव ॥२६॥ [२४
 इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे मधुवनाद् वानरोत्पतैर्
 नाम द्विषष्टितमः सर्गः ॥६२॥

१. अ-इति । २. व प्र ल_२-प्राज्ञा । ३. अ-०क्षणां । ४. फ-हरिपुङ्गवः ॥
 ५. अ-त्वयानुरक्तै । ६. आ फ-कश्चित्तुं । ७. च व प्र म ल_१ल_२ अ-०श्रेष्ठं ।
 ८ फ-ब्रुवामहे ॥ ९. आ-प्रत्यभाषत । अ-ब्रुवतां वरः । १०. फ-खे समुत्पत्य ।
 ११. अ-तु । १२. आ-बभूव च । १३. अ-सर्गं समाप्तिर्-
 इत्येते ॥ १४. अ-उत्पतंतं स मु० । १५. च-फाशनिर्० । १६. अ-पंच क्षिप्त्वा ।
 १७. च-०क्षिप्त्वा ॥ १८. अ-वेगेनैव । १९. प्र-विनन्द० । २०. फ-यथा ॥ २१.
 रा- इत्यार्षे । ल_२-इति सुन्दरकाण्डे । २२. फ-वानरप्रयाणो । ल_२-
 वानरपतनं । अ-सर्गसमाप्तिर्न इत्येते ।

[वं-६५]=

[त्रिषष्टितमः सर्गः]

=[दा-६४]

अंगदे समनुप्राऽऽप्ते सु-ग्रीवो वानरेश्वरः ।

१] उवाच शोक-सन्तप्तं रामं कर्मल-लोचनम् ॥१॥ [२५

समा-श्वसिहि भद्रं ते दृष्ट्वा देवी न सं-शयः ।

२] नाऽऽगन्तुमिह शक्यं तैर् अतीत-समयैर् भयात् ॥२॥

N] अंगदस्य प्र-हर्षे तु जानामि शुभ-दर्शनम् । [२६

न मे' सकाशम् आ-गच्छेत् कृंसे हि विनि-पातिते ॥३॥

३] युवं-राजो महा-प्राज्ञः पुवतां प्र-वरोंऽगदः । [२७

N] दर्शनीयो महा-बाहुर् वालि-सुनुः कृत-श्रमः ॥४॥ [N

'यदि ह्य अकृत-कार्योऽसौ मत्-समीपम् अनु-व्रजेत् ।

४] भवेत् तु दीन-वदनः श्रान्तोऽविपुल-लोचनः ॥५॥ [२८

पितृ-पैतामहं चैव पूर्व-जैः परि-रक्षितैम् ।

५] न मे मधु-वनं हन्याद् अ-दृष्ट्वा जनकाऽऽत्म-जाम् ॥६॥ [२९

६पू] कौशल्या सु-प्रजा राम समा-श्वसिहि सु-व्रतं ।

१२पू] सर्व-था खलु वैदेही लक्षिता नाऽत्र सं-शयः ॥७॥ [३०

७उ] यथा हि दर्पितोर्द-अग्राः सं-गताः काननौकसः ।

१. प्र-०नुज्ञते । २. च-सुग्रीवं । ३. रा म ल_१-वानरर्षभः । च-०श्वरं ।

४. ल_२-राजीव० ॥ ५. आ-सम्यक् स्वसिहि । ६. व ल_२-आनीत० ॥

७. फ म अ-प्रहर्षात् । च प्र व ल_१ ल_२-प्रहर्ष । ८. व-जानासि । ९.

च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-मत् । १०. फ रा-कृते ॥ ११. अ-बुव० ।

१२. प्र-०राज्ञः ॥ १३. अ-यद्यपि कृत० । १४. आ-श्रवोवि० । प्र-शान्तोवि० ।

अ-श्रान्तोऽविप्लुत० ॥ १५. अ-पूर्वकं परिरक्षितुं ॥ १६. रा व म ल_१ ल_२-

कौसल्या । १७. प्र ल_२-राघव ॥ १८. आ-इयितोदग्राः । रा-दर्पिता व्यग्राः ।

व-दर्पितो व्यग्राः । प्र म ल_१- ल_२-दर्पिता व्यग्राः । १९. आ-संमताः ।

नैषाम् अ-कृत-कार्याणाम् ईदृशः स्यात् परो-क्रमः ।

- ८] वन-भंगेन जानामि मधूनां भक्षणेन च ॥८॥^१ [३४
 १२८] ततः किलकिला-शब्दः शुश्रुवे वि-मलेऽम्बरे ।
 हनुमत्-कर्म-दृष्टानां सं-गतानां वनौकसाम् ।^२
 १३] किष्किन्ध्याम् उर्ध्व-यातानां सिद्धिं कथयताम् इव ॥९॥ [३५
 ततः श्रुत्वा नि-नादं तं कपीनां कपि-कुंजरः ।
 १४] आयतांऽश्वित-लांगूलः सोऽभवद् दृष्ट-मानसः ॥१०॥ [३६
 आ-गताम् त्वं अथ हरयो राम-सुग्रीव-दर्शनम् ।
 १५] अंगदं पुरतः कृत्वा हनूमन्तं च वानरम् ॥११॥ [३७
 तेंऽगद-प्रमुखा वीराः सं-दृष्ट्वाः परया मुदा ।
 १६] नि-पेतुर् हरि-राजस्य राघवस्य च सन्नि-धौ ॥१२॥ [३८
 हनुमांश् च महा-कायः प्र-णम्य शिरसा ततः ।^३
 N] नियताम् अ-क्षतां देवीं राघवाय न्य-अवेदयत् ॥१३॥ [३९
 निश्-चिताऽर्थम् ततस् तस्मिन् सु-ग्रीवः पवनाऽऽत्म-जे ।

१. आ-स्याद्यतिक्रमः । २. अतः परमधिकः पाठः-म-मैवं शोक-
 समायुक्तस्तिष्ठ त्वमतिविक्रमः । त्यज शोकं च चिन्तां च सीतां प्राप्स्यसि
 न संशयः ॥ ३. ब-तत्र । ४. फ-स तदांऽम्बरे । अ-विमलेऽम्बरे । ५. ब म-
 हनूमत्कर्म० । फ-० कर्मवृत्तानां । प्र-हनूमत्कर्मदृष्टानां । अ-हनुमत्कपिदृष्टानां ।
 ६. फ-नर्दतां काननौकसाम् । ७. अतः परमधिकः पाठः-म-अतिक्रम्य बहून्
 देशान् अन्योऽन्यपरिसर्पणात् । ८. ब प्र-किष्किन्ध्यादाप० । म ल_१ ल_२-
 किष्किन्ध्यादाप० । अ-विधानमुपजातानां । ९. म ल_१ ल_२ अ-इह ॥ १०.
 च-आयताश्वित० । रा ब म ल_१ ल_२-आयताच्छ्रित० । प्र-आसमुच्छ्रित० ॥
 ११. च प्र ब म ल_१ ल_२-ते तु । रा-ते च । अ-तेऽथ । १२. च रा प्र ब
 म ल_१ ल_२ अ-० वशासनात् ॥ १३. रा प्र ब म ल_१ ल_२-प्रदृष्टाः ॥ १४. फ
 ब अ-हनुमांस्तु । प्र म ल_१ ल_२-हनूमांश्च । १५. फ अ-गतः । १६. अतः
 परमधिकः पाठः-म-रामलक्ष्मणयोर्भ्रात्रोः सुग्रीवं चाभ्यवादयत् ॥

१८] लक्ष्मणः प्रीति-मांश् चैवं बहु-मानम् अवैक्षत ॥१४॥ [४१

प्रीत्या च परयोपेतो राघवः सह-लक्ष्मणः ।

१९] बहु-मानेन महता हनूमन्तम् अवैक्षत ॥१५॥^६ [४२

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे वार्नराणां समागमे सीता-नन्दनो

नाम त्रिषष्टितमः सर्गः^७ ॥६३॥

—————

१. अ- चैनं । २. फ-बहुमानं त्ववैक्षत । च रा प्र ब ल, अ-बहु-
मानादवैक्षत ॥ ३. आ-प्रीत्या परमयो० । फ च अ-स प्रीत्या प० । ४. अ-बहुना ।
५. रा ल, अ-हनूमन्तम् । ६. ब-नास्ति ॥ ७. ल_२-इति सु० । ८. फ-अंगदोपपानं
नाम सर्गः । च रा प्र ब म ल, ल_२-वानरसमागमो नाम सर्गः । ९. अ-इति
रामायणे सुन्दरकाण्डे उद्योगपर्वणि अंगदोपपानं नाम सर्गः ॥

[व-६६]= [चतुःषष्टितमः सर्गः] =[दा-६५]

ते तु प्र-स्रवणं शैलम् आ-गताश् चित्र-काननम् ।

१] प्र-णम्य शिरसा रामं लक्ष्मणं च महा-बलम् ॥१॥ [१]

युव-राजं पुरस्-कृत्य सु-ग्रीवम् अभि-वाद्य च ।

२] आ-ख्यातुं तत्र सीतायाः प्र-वृत्तिम् उप-चक्रमुः ॥२॥ [२]

रावणाऽन्तः-पुरे घोरे राक्षसीभिर्ज्ञं च तर्जनम् ।

३] अनु-रागं च वैदेह्या यश् चाऽपि समयः कृतः ।

एवम् आ-र्चन्ति(?)ख्य)रे वीरा हरयो राम-सन्निधौ ॥३॥ [३]

४] वैदेहीम् अ-क्षतां श्रुत्वा रामश् चोत्तरम् अब्रवीत् ।

क सीता वर्तते देवी कथं वा मयि वर्तते ॥

५] एतन् मे सर्वम् आ-ख्यात वैदेहीं प्रति वानराः ॥४॥ [४]

रामस्य तु वचः श्रुत्वा हरयो राम-सन्निधौ ।

६] चोदयन्ति हनूमन्तं सीता-वृत्तान्त-कोविदम् ॥५॥ [५]

श्रुत्वा तु वचनं तेषां हनुमानं मारुताऽऽत्म-जः ।

७] उवाच वाक्यं वाक्य-ज्ञः सीताया दर्शनं तर्था ॥६॥ [६]

तं मणिं काञ्चनं दिव्यं दीप्य-मानं स्व-तेजसा ।

१. ल१-तत्ते । २. आ-प्रश्र० । म-प्रस्रवणं । ३. फ-चैवम् ॥
४. अ-प्रवक्तुम् ॥ ५. च ब प्र ल२ अ-०पुरं । ६. फ-रोधं । च ब
प्र ल२ अ-घोरं । ७. च ब प्र ल२-०सीतां च । ८. फ-एतदाच० । रा म
ल२-समाच० । ब प्र ल१-सर्वमा० ॥ ९. च रा ब प्र म ल१ ल२-
रामः श्रुत्वा । १०. च-एतत्ते ॥ ११. आ ल१ ल२ अ-नास्ति । १२. फ-
अवादयन् । आ-चोदयन्तो । ल२-चोदयन्तं । अ-नोदयन्ति ॥ १३. रा ब प्र
ल२-हनुमांस्तेषां वचनं । १४. म ल१-यथा । १५. फ-नास्ति ॥ १६. फ-
कनकावद्धं । च-काञ्चनीं दिव्यम् । अ-काञ्चनं चैव । १७. रा ब प्र म ल२-
स्वरोचिषा । ल१-सुरोचिषा ।

- N] दत्त्वा रामायं हनुमांसं ततः प्रांजलिर् अ-ब्रवीत् ॥ ७ ॥ [७
 समुद्रं लंघयित्वाऽहं शत-योजनम् आ-यतम् ।
 ८] अ-गच्छं जानकीं सीतां मार्गमाणो यदृच्छया ॥ ८ ॥ [८
 तत्र लंकेति नगरी रावणस्य दुर्-आत्मनः ।
 ९] दक्षिणस्य समुद्रस्य तीरे वसति दक्षिणे ॥ ९ ॥ [९
 तत्र दृष्टा मया सीता रावणाऽन्तः-पुरे सती ।
 १०] सं-न्यस्यं त्वयि भावं सा राम राम-मनोरथा ॥ १० ॥ [१०
 दृष्ट्वा मे' राक्षसी-मध्ये भर्त्स्यमाना पुनः पुनः ।
 ११] राक्षसीभिर् वि-रूपाभी रक्षिता प्रमदा-वने ॥ ११ ॥ [११
 दुःखं सो वर्तते सीता सुखानाम् उचिता सती । [१२
 १२] रावणाऽन्तः-पुरे रुद्धा राक्षसीभिः सु-रक्षिता ॥ १२ ॥
 एक-वेणी-धरा दीना त्वच्-चित्ता त्वत्-परायणा ।' [१३
 १३] अधः-शय्या वि-वर्णाऽङ्गी पद्मिनीऽव हिमाऽङ्गमे ।
 १४] रावणाद् विनि-वृत्ताऽर्था मर्त्तव्ये कृत-निश्चया ॥ १३ ॥ [१४
 १५] इक्ष्वाकु-वंशं' वि-ख्यातं शनैः कीर्तयता मया ।
 १४] कथंचिद् एवं काकुत्स्थ वि-श्वासम् उप-पादितः(?)ता ।
 १५] सा मया रघु-शार्दूल समा-श्वासम् उपाऽऽगता ॥ १४ ॥ [१५

१. आ-रामं हनुमांश्च । २. रा-तत्र । ३. फ-आस्थितः । ४. अतः परमधिकः प्राङ्-
 फ-उवाच वाक्यं वाक्यज्ञः सीताया दर्शनं तदा ॥ इहासंगतः ७मः श्लो० तु ०२० श्लो० ।
 ५. ल२-आगतः । ६. फ ब म ल१-अगच्छं । प्र-आगच्छन् ॥ ७. फ-दुर्गमे ॥ ८.
 फ रा-सीता मया दृष्टा । ९. आ-सन्न्यस्य ॥ १०. फ-संरुद्धा । अ-सा
 रुद्धा ॥ ११. ब-दुःखमाव० । प्र-दुःखिता । ल२-दुःखया ॥ १२.
 अ-एकव्रतधरा सीता त्वयि तावत्परायणा ॥ १३. ल१-मृत्यवे । १४.
 आ-०यम् ॥ १५. आ-०वंशविख्यात । ल१-०वंशे व्याख्यात । प्र-०वंश-
 विख्यातुं । फ च ल२-०वंशवि० । १६. रा म ल१-अपि ॥

समा-श्वास्य ततो देवीं (?वी) सर्वम् अर्थं च ग्राहितां ।

१६] राम-सुग्रीव-सख्यं च श्रुत्वा प्रीतिम् उपाऽऽगता ॥१६॥ [१६

नियमः समुदा-चारो भक्तिस् तस्यास् तथा त्वयि । [१७

१७] हन्ति यन् न दर्श-ग्रीवं तन् महाऽऽत्मो स राक्षसैः ॥१६॥ [N

एवं तदा मया दृष्टा सीता जनक-नन्दिनी ।

१८] उग्रेण तपसा युक्तां त्वद्-भर्ता पुरुषर्षभ । [१८

N] सा धारयति लोकेषु माहाऽऽत्म्यं गुण-भूषितां ॥१७॥ [N

सर्व-था सीतया दग्धो राक्षसोऽसौ महीं-बलः ।

N] निमित्त-मात्रं त्वं तत्र वधे तस्य भविष्यसि ॥१८॥ [N

मणिं च दिव्य-रूपं ते^१ प्राऽर्दोच्च छोकाऽऽकुलेक्षणा ।

N] यद् अत्र प्रति-पत्तव्यं तव सर्वम्^२ उँप-पाद्यताम् ॥^३१९॥ [N

तं मणिं दिव्य-रूपं च दीप्यमानं स्व-तेजसा ।^४

१९] दत्त्वा रामाय हनुमांस् तर्दो प्राऽजलिर् अब्रवीत् ॥२०॥ [N

तासांम् अन्तरम् आ-साद्य राक्षसीनां वराऽऽनना ।

२०] अब्रवीत् सौ तदा सीतो रौक्षसीभिः सु-रक्षिता ॥२१॥ [N

१. आ-अर्थश्च ग्राहिता । फ-अर्थं च आविता । अ-अर्थं च ग्राहितं ॥ २. फ अ-विनयः । ३. फ-ग्रीवस् । ४. फ-महात्म्यात् । ५. आ-राघवः । रा म ल_१-रावणः । अ-राक्षसां ॥ ६. रा ब प्र म ल_१ ल_२-एवं वृत्ता । ७. ल_१-युक्तां । ८. फ-भक्त्या । ९. फ-वर्षभः । १०. फ-भूषितम् ॥ ११. फ म ल_१-न संशयः । ब प्र ल_२-निशाचरः ॥ १२. अ-दृष्टं । १३. आ ल_२-च । च रा ब प्र म ल_१ अ-मे । १४. ल_२-दीप्यमानं स्वतेजसा । १५. फ-कर्तव्यं । १६. फ-सर्वं प्रतिपा० ॥ १७. ल_२-नास्ति ॥ १८. फ-प्रतिरूपं । रा-दिव्यरूपां । १९. ब म ल_१ ल_२-हनुमान् पुनः ॥ २०. फ-सा ततोन्तरम् । २१. ब म ल_१-वीन्मां । २२. फ-देवी । २३. रा ब म ल_१-सीनां च सन्निधौ । प्र ल_२-सीनां च सम्मतं ॥

वक्तव्यसं ते महा-बाहो रामः सख-पराक्रमः ।

२१] नि-खिलेन च यद् दृष्टं राक्षसीनां च यच्च छुतम् ॥२२॥ [N

गर्जितं राक्षसेन्द्रस्य तर्जनं भीषणं तथा ।

२२] द्वौ मासौ जीवितव्यौ मे यैश्च चोऽपि समयः कृतः ॥२३॥ [N

२३पू] अयं चाऽस्मै प्र-दातव्यो यत्रात् सुपरि-रक्षितः । ॥२१पू

२४पू] एष चूडा-मणिर् दिव्यो मया सुपरि-रक्षितः ॥२४॥

मनःशिलायाम् तिलकं सं-स्मरस्वेति चाऽब्रवीत्(?) । [२२

२५] वि-ज्ञाप्यश्च नर-व्याघ्रो यत्राद् वायु-सुत त्वया ॥

अखिलेनेव यद् दृष्टम् इति माम् आह जानकी ॥२५॥ [२०

२६] एष निर्-ययितः श्री-मान् मया ते वारि-सम्भवः । [२३

२७उ] एनं दृष्ट्वा प्र-दृष्यामि व्य-असंने त्वाम् इवाऽनघ ॥२६॥

जीवितं धारयिष्यामि मांसं दशरथाऽऽत्म-ज ।

२८] ऊर्ध्व मासान् न जीवेयं रक्षसां वशम् आ-र्गता ॥२७॥ [२४

अभि-ज्ञानं च मे दत्तं यथा-वृत्तं तवाऽन्तिके ।

N] चित्र-कूटे महा-प्राज्ञ वायसं प्रति मान-द ॥२८॥ [१९

भूयश्च चेदम् अभि-ज्ञानं वैदेह्या शृणु राघव ।

२९] उत्तरे चित्र-कूटस्य पादे वृत्तं मनो-रमे ॥२९॥ [N

१. अ-वक्तव्ये महा-बाहो । २. रा ब प्र म ल_१ ल_२-नास्ति । ३. आ-तदा ।
४. रा-जीवितव्यं । अ-जीवितव्ये । ५. फ-यथास्ति । रा-यच्चापि । अ-
यथापि । ६. आ-यत्नाच्च सुपरीक्षितः । प्र ल_२-मया सु० । ७. अतः
परमधिकः पाठः—आ रा च प्र ब ल_१ ल_२ अ-श्रुवन्त्या वचनान्येवं सुग्रीव-
स्योपशृण्वतः ॥ ८ ल_१-स्म० । ९. फ ल_२-नास्ति । १०. फ-स्मार-
यद्देति । रा ब म ल_२-संस्मरेदिति । प्र-संस्मरेति च । ल_१-संस्मरेदि च । ११.
प्र-विज्ञसश्च । १२. फ रा ब प्र म ल_१ ल_२ अ-नेह । १३. आ-निर्जा० ।
१४. फ-नूनं । १५. आ-प्रसन्ने । १६. आ-इमं । १७. आ-ऊर्ध्वमा० ।
१८. रा ब प्र म ल_१ ल_२-राक्षसेन समागता ॥

रटमानस्य काकस्य मांसाऽर्थे स्मर्तुम् अर्हसि ।

३०] क्षिप्तार्थं इषीकां तत्राऽस्य रोषाद् एकाऽङ्ग-नाशिनीम् ।^१

ऐषीकम् अस्त्रम् अपि ते कार्याऽर्थं संनि-पातितम् ॥^२ ३० [N

३१] जहि पापम् इदं रक्तः क्रूरं दाराऽप-हारिणम् ।

इति माम् अब्रवीत् सीता तन्व-अंगी धर्म-चारिणी ।

३२] रावणाऽन्तः-पुरे रुद्धा मृगीऽवोत्फुल्ल-लोचना ॥^३ ३१ ॥ [२५

उपायो दृश्यतां कश्चित् यथा नद-नदी-पतिम् ।

३४] न चिरेण भवान् घोरं स-सैन्यः सागरं तरेत् ॥^४ ३२ ॥ [N

एतत् ते सर्वम् आ-ख्यातं मया राघव तद् यथा ।^५

३३] सर्व-था सागर-जले सं-तारैः प्रति-चिन्त्यताम् ॥^६ ३३ ॥ [२६

जाताऽऽश्वासौ राज-पुत्रौ विदित्वा

तत् साऽभिज्ञं^७ (?) राघवाय प्र-दाय ।^८

३४] देव्या वृत्तं सर्वम् एवाऽनु-पूर्व्या^९

N] सम्यक् पूर्णं^{१०} वायु-पुत्रः शशंस ॥^{११} ३४ ॥ [२७

प्रीत्या युक्तौ राज-पुत्रौ निर-ईक्ष्ये

१. फ-नोदमानस्य । अ-हृदमानस्य । २. आ-मांसाद्धं । ल_१-मांसाथैः । अ-मांसाथं । ३. ल_२-दिप्ताम् । ४. प्र-नास्ति ॥ ५. अ-इ० । ६. आ-०पिककार्यार्थं । च-०पिके भार्यार्थं । रा ब म ल_१ ल_२-०भिके भार्यार्थं । ७. आ-०रकम् । ८. व म ल_१ अ-०हारकम् । ९. आ-०पतिः । ११. आ-न चिरेणैवाभ्युद्यौ घोरे । फ-अचिरेण भवान् घोरं । रा प्र म-अचिरेण महाघोरं । ल_१-न चिरेण महाघोरं । ब-अचिरेण महाघोरं । १२. प्र-तथा राघव । १३. आ-०तरे । च अ ब-०तरेः । प्र-तद्यथा ॥ १४. ल_२-नास्ति । १५. प्र ल_२-नास्ति । १६. रा ब प्र ल_१-सन्तरः । १७. आ-नास्ति । १८. रा ब प्र म ल_१-साभिज्ञां । अ-तस्य च भिज्ञानं । १९. आ-वृत्तं सर्वमेवानुपूर्व्या । २०. आ-पूर्वं । २१. ल_१-युक्तौ । २२. फ-प्रहृष्टौ ।

सं-सिद्धार्थौ वानरेन्द्रश्च च राजा ।

गात्रैः श्लिष्टौ वानरं तं कृताऽर्थ

[N]

भूयो वृत्तं कर्म-तश्च चाऽऽशशांस ॥३५॥ [N]

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे मणि-निर्यातनो

नाम चतुःषष्टितमः सर्गः ॥६४॥

—:०:—

१. च ब्र-सिद्धार्थौ तौ । २. प्र म ल, -वानराणां च । ३. आ-
अ-गात्रैराश्लिष्य । व म ल, -आश्लिष्यैनं । प्र-आश्वास्यैवं । ४. व म
ल, -वानरं वै । अ-वानरेन्द्रम् । ५. आ-इत्तं । ६. आ-०शशांस ।
७. रा-ल, -नास्ति ॥ ८. ल, -इति सु० । ९. अ-उद्योगपर्वणि॥ १०. ल, -मनि-
निर्यातनो । ल, -मनिनिर्यातनो । च अ रा व प्र म-मणिनिर्यातनं ॥

[वं—६७] = [पंचषष्टितमः सर्गः] = [दा—६६]

एवम् उक्तो हनुमता रामो दशरथाऽऽत्म-जः ।

१] तं मणिं हृदये धृत्वा रुरोद सह-लक्ष्मणः ॥१॥ [१

'तं तुं दृष्ट्वा मणिं श्रेष्ठं राघवः शोक-कर्षितः ।

२] नेत्राभ्याम् अश्रु-पूर्णाभ्यां सु-ग्रीवं वाक्यम् अब्रवीत् ॥२॥ [२

यथैव धेनुः स्रवते स्नेहाद् वत्सस्य लालनात् ।

३] एवं मे मणि-रत्नस्य वैदेह्या इव दर्शनम् ॥३॥ [३

मणि-रत्नम् इदं दत्तं वैदेह्याः श्वशुरेण वै ।

४] वधू-काले पुरा बद्धम् अधिकं मूढं अ-शोभत ॥४॥ [४

अयं हि जल-सम्भूतो मणिः परम-भूषणः ।

५] यज्ञे परम-तुष्टेन दत्तः शक्रेण धीमता ॥५॥ [५

'इमं दृष्ट्वा मणि-श्रेष्ठं यथा तत्त्वार्थ-दर्शनम् ।

६] अद्याऽभ्युपाऽऽगतं सौम्य वैदेह्यां ईवं दर्शनम् ॥६॥ [६

अयं हि शोभते तस्याः प्रियाया मूर्ध्नि मे मणिः ।

१. अ-एवं । २. फ च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-मणिश्रेष्ठं । ३. प्र म ल, ल_२-अखु० ॥ ४. अ-प्रस्तौति । ५. फ रा प्र ब म ल, ल_२ अ-वत्सला । च-वत्सलात् । ६. आ-तं ॥ ७. आ-वैदेह्याश्चापि दर्शनम् । च प्र ब ल, ल_२ अ-०रेण मे । ८. रा-नास्ति । आ-अत आरभ्य 'मूर्ध्नि मे मणिः' इत्यन्तः पाठो नास्ति । ९. म ल, ल_२-विद्धम् । १०. अ-मूर्ध्नि शोभतात् । च प्र ब म ल, ल_२-मूर्ध्नि तस्याश्च शोभते । ११. च-मम । १२. च प्र ब म ल, प्रवर० ॥ १३. फ रा च ब प्र म ल_२-इदं । १४. ल, अ-तातस्य द० । १५. रा च ब म ल, वैदेह्याश्चापि ॥

- ७] यद् अस्य दर्शनेनाऽहं तां प्राऽऽप्ताम् इव चिन्तये ॥७॥ [७
किम् आह भीता वैदेही ब्रूहि सौम्य पुनः पुनः ।
८] पुरा शोकेन दग्धोऽहं सिञ्च मां वाक्यै-वारिणा ॥८॥ [८
अतस् तु किं दुःखतरं मेमेमं वारि-सम्भवेम् ।
९] मणिं पश्यामि हनुमन् वैदेहीम् आ-गतां विना ॥९॥ [९
चिरं जीवति वैदेही यदि मां सं-स्मरिष्यति ।
१०] क्षणं सौम्य न जीवेयं विना ताम् इति चिन्तये ॥१०॥ [१०
नय माम् अपि तं देशं यत्र दृष्टा मम प्रिया ।
११] मुहूर्त्तं नाऽव-तिष्ठेयं प्र-वृत्तिम् उप-लभ्य हि ॥११॥ [११
कथं चं वद सु-श्रोणी भीरुं भीत-तेरा सती ।
१२] मेया वि-हीना पापानां मध्ये वसति रक्षसाम् ॥१२॥ [१२
शौरदम् तिमिरान् मुक्तो नूनं चन्द्र इवाऽम्बरे ।
१३] अद्य तद् वदनं तस्या न वि-राजत्य् अ-संशयम् ॥१३॥ [१३
किम् आह सीता हनुमन् ब्रूहि सौम्य पुनः पुनः ।
१४] एतेन खलु जीवामि भेषजेन यथाऽऽतुरः ॥१४॥ [१४

१. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-अस्याद्य ॥ २. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-शोकाग्निनिर्दग्धं । फ-०न दग्धेयं । च-०न दग्धानां ।
३. रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-वाष्पवा० ॥ ४. आ-ममेवं । च-ममेयं ।
५. च-०वाम् । ६. फ अ-हनुमद् । ७. फ-प्रियाम् । ८. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-संघरिष्यति । ९. फ-निश्चयः ॥ १०. फ अ-सा । च रा प्र ब म ल_१ ल_२ वा । ११. आ प्र-भीरुभीत० । फ-भर्तुर्हीना मया । अ-भीरुभीता मया । १२. फ अ-भयावहानां घोरानां । १३. फ-जानकी ॥ १४. अ-शारदाम्बुदनिमुक्तो । आ-०रान् मुक्त्वा । १५. प्र-चन्द्रम् । १६. आ-इवाद्य ते । फ-इवाम्बुदैः । अ-इवाम्बुधौ । १७. अ-तदवश्यं मुखं तस्या न चिरायति राक्षसौ । फ-तदवश्यं मुखं तस्या न विजानाति राक्षसैः ॥ १८. आ-पथ्येन । १९. अ-जीविष्ये । २०. फ-नास्ति ॥

मधुरं मधुराऽऽभाषा किम् आह मम जानकी ।
 १५] मद्-विहीना वराऽऽरोहा हनुमन् कथयस्व मे ।
 N] दुःखाद् दुःख-तरं प्राऽऽप्ता कथं जीवति जानकी ॥१५॥[१५
 ईत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे राम-परिदेवनो
 नाम पंचषष्टितमः सर्गः ॥६५॥

—:०:—

१. फ-किमाह हनुमान् सीता तस्वतः कथयस्व मे ॥ २. ल_२-
 इति सुं०। अ-उद्योगपर्वणि । ३. फ-मणिनिर्यातनं । प्र व म ल_१ ल_२-० परिदेवनं ।
 रा-रामदेवनं ॥

[वं-६८]= [षष्ठषष्टितमः सर्गः] =[दा-६७]

१पू] एवम् उक्तः सं हनुमान् राघवेण महाऽऽत्मना ।

N] सीतायां भाषितं सर्वं न्य-अवेदयत राघवे ॥१॥ [१

N] एवम् उक्तवती देवी जानकी पुरुषर्षभे ।

१उ] पूर्व-वृत्तम् अभि-ज्ञानं चित्र-कूटे यथा तव ॥२॥ [२

तत्र सुप्ता त्वया सार्धं जानकी पुनर् उत्-थिता ।^{११}

२] वायसः सहसोऽप-सं वि-ददार स्तनाऽन्तरे ॥^{१२}३॥ [३

३उ] पुनश्च किल पत्नी स देव्या जनयति व्यथाम् । [४उ

ततः पुनर् उपाऽऽगम्य वि-ददार भृशं किल ॥^{१३}४॥^{१४}

४] अथ त्वं प्रति-बुद्धोऽसि शोणितेन सम-उक्षितः ।^{१५} [५

वायसेन च तेनैव सततं तोद्यमानया ।^{१६}

१. अ फ-उक्तस्तु । २. ल_१ ल_२ अ-राघवेन । ३. प्र ल_१ ल_२-
वैदेहाः ॥ ४. फ-इदम् । ५. अ-०भाः । ६. अ-०दत्तम् । ७. रा प्र व म ल_२-
तदा । ८. ल_१-२य श्लोकपूर्वाधादारभ्य ४१शपूर्वपादं यावदेकं पत्रं लुप्तम् ॥
९. रा प्र व म-साकं । १०. व-परितुष्यिता । ११. आ-२य ४थं श्लोकौ
न्यत्यासेन पठितौ । १२. आ-ततः पुनरुपागम्य । म-अथास्याः वायसोऽभ्येत्य ।
१३. फ च-०रम् । १४. प्र-नास्ति । अतः परमधिकः पाठः-फ च-पर्यायेण
च सुप्तस्त्वं देव्यंके पुरुषर्षभ । म-पर्यायेण च सुप्तंके तस्यास्त्वं भरताग्रजः ॥
१५. म-जनयते भयम् । १६. आ च म-स्तनान्तरे । १७. म-नास्ति । १८.
रा प्र व ल_२ अ-नास्ति ॥ १९. आ-आन्तिबुद्धश्च । फ-अथावक्रुद्धस्त्वं
तत्र । २०. आ-०तां । फ-समुक्षितः । २१. च रा प्र व ल_२ अ-
पादोऽयं ३श्लोकपूर्वाधात्परं पठितः । २२. ल_२-तत्रैव । २३. फ-क्षरया तया ।
च रा प्र ल_२ म-ताड्यमानया । २४. व अ-नास्ति ।

- ५] बोधितः किल देव्या त्वं मुखं मुप्तः परं-तप ॥ ५॥ [६
तच्च च दृष्ट्वा महा-बाहो प्र-तुन्नं वै स्तनाऽन्तरम् ।^१
६] आशी-विष इव क्रुद्धस् ततो वाक्यं त्वम् ऊचिवान् ॥ ६॥ [७
नखाऽग्रैः केन ते भीरु वि-तुन्नं वै^२ स्तनाऽन्तरम् ।
७] कः क्रीडति स-रोषेण भुज-गेन वराऽऽनने ॥ ७॥^३ [८
अवेक्ष्य(?) मांणश् च^४ ततो वायसं सम्-अपश्यथः ।
८] नखैः स-रुधिरैस् तीक्ष्णैर् माम् एवाऽभि-मुखं स्थितम् ॥ ८॥^५ [९
सूनुः स किल शक्रस्य वायसः पतेतां वरैः ।
९] धाराऽन्तर-गतः शीघ्रं पवनस्य गतौ समः ॥ ९॥^६ [१०

१. च रा ब म ल_२-वेदितः । २. अ-नास्ति ॥ ३. आ-ततश्च दृष्ट्वा महत्त्रणं वैदेह्या वा स्तनान्तरम् । च रा-तच्च दृष्ट्वा महादेव्या वैदेह्या स्तनान्तरम् । प्र ब म-तच्च दृष्ट्वा महादेव्या वैदेह्या स्तनान्तरे । ल_२-तच्च दृष्ट्वा महादेव्या वैदेह्यास्त्वं स्तनान्तरे । अ-नास्ति । ४. रा-ततस्तां वाक्यमब्रवीत् ॥ ५. आ-रंके । ६. आ च-विभिन्नं । रा प्र ब म ल_२-भिन्नं वै । ७. आ-वा । रा-तत् । ८. रा-स्तनान्तरे । ९. आ-०ण । १०. अतः परमधिकः पाठः—आ-केन तेनांग वामोरुं विक्षिप्तं वै स्तनान्तरम् । आसीविषमिव क्रुद्धं कालाग्रिमिव सन्निभम् । च-आशीविषमिव क्रुद्धस्ततो वाक्यं त्वमूचिवान् ‡ । प्र ब ल_२-आशी-विषमिव क्रुद्धं कालाग्निसमतेजसम् ॥ ११. आ च रा-०माणः स । १२. आ च रा-०त । १३. फ.-नास्ति ॥ १४. अ-पुत्रः किल स । १५. आ-प्लवतां वर । १६. आ-०गतिः ॥

ॐ म-केन तेऽनागसो भीरु । ल_२-केन तेनामलं भीरु । ‡ च-अतः परं 'नखाग्रैः केन भीरुरित्यादि आशीविष इव क्रुद्ध' इति श्लोकान्तं यावत्पुनरुल्लिखितः पाठः ।

ततस् तस्मिन् महा-बाहो कोप-संवर्तितेक्षणः ।

१०] वायसे कृत-वान् क्रूरां मतिं मति-मतां वर ॥१०॥ [११

गृहीत्वा सं-स्तराद् दैर्भं ब्राह्मैर् मन्त्रैर् अयोजयैः ।

११] सँ दीर्प्तैश्च कालाऽग्निर् ज्वालाऽभि-मुखं गतैः ॥११॥ [१२

स त्वं प्र-दीप्तं चित्तेष दर्भोऽग्रं वायसं प्रति ।

१२] ततस् तु वायसो दीप्तः स-दर्भोऽभि-संसार ह ॥१२॥ [१३

पित्रा स तु' परि-त्यक्तः 'सुरैः सर्वैः सहर्षिभिः ।

१३] त्रीं लोकां स ततो गत्वा त्रातारं नाऽध्य-अंगच्छत १३[१४

ततो नि-पतितं भूमौ शरण्यः शरणाऽऽगतम् ।

१४] वधाऽर्हम् अपि काकुत्स्थ हतवान् नाऽसि वायसम् ॥१४' ६[१५

१५पू] मोघं अस्त्रम् अति-शक्यं कर्तुम् इत्य-एव राघव ।

१६उ] दक्षिणं किल काकस्य घातितं नयनं त्वया ॥१५॥ [१६

राम तुभ्यं नमस्-कृत्य राज्ञे दशरथाय च ।

१७] वि-सृष्टः स त्वया काकः प्रति-पेदे स्वम् आ-लयम् ॥१६॥ [१७

एवम् अस्त्र-विदां श्रेष्ठ सत्त्व-वान् बल-वान् अपि ।

१८] किम्-अर्थम् अस्त्रं रक्षोभ्यो न योजयसि राघव ॥१७॥ [१८

१. आ-वरः ॥ २. आ-संस्तरादभै । अ-संस्तरान्दर्भान् । ३. आ अ-०यत् ।
रा-०येः । ४. च प्र ब ल२-संदीप्त । ५. अ-खगं ॥ ६. प्र ल२-तं ।
रा ब-तत् । ७. अ-दर्भायुं । ८. ल२-ततः स । ९. अ फ म-
वायसं । १०. अ-सदभौ तु स० । फ-सदभौनुस० । म-सदभोभि० । ११. ल२-
च । १२. फ-स तैः । १३. आ-तं । १४. ब-नाधिगच्छत ॥ १५. आ-
शरण्यं । १६. अतः परमधिकः पाठः—आ-धारान्तरगतः शीघ्रं पवनस्य
गतौ समः । ततस्तस्मिन्महाबाहो कोपसंवर्तितेक्ष्णाः । वायसे कृतवान्क्रूरां
मतिं मतिमतां वरः ॥ १७. फ-मोघं शस्त्रमशक्यं च । रा-मोघशस्त्रं न शक्यं
च । प्र ब म ल२-मोघमस्त्रं न शक्यं च । १८. अ-शातितं न० । फ-नयनं
घातितं ॥ १९. फ-रक्षःसु । २०. आ-०यति ॥

- न नागा नाऽपि गन्धर्वा नाऽसुरा न मरुद्-गणाः ।
 १९] तव राम रणे शक्ता वेगं प्रति सम्-आसितुम् ॥१८॥ [१९
 तव वीर्य-वतः कश्चिद् यैदि वै मेऽस्त्यै अनु-ग्रहः ।
 २०] क्षिप्रं सुँ-रुचिरैर् बाणैर् हन्यतां युधि रावणः ॥१९॥ [२०
 भ्रातुर् आ-देशम् आ-दाय लक्ष्मणो वा परं-तपः ।
 २१] स किम्-अर्थं नर-वरो न मां रक्षति रावणः ॥२०॥ [२१
 शक्तौ तौ पुरुष-व्याघ्रौ वाय्व्-अग्नि-सैम-विक्रमौ ।
 २२] सुराणाम् अपि दुर्-धर्षौ किम्-अर्थं माम् उपेक्षतः ॥२१॥ [२२
 ममैव दुष्-कृतं किञ्चिन् महद् अस्ति न सं-शयः ।
 २३] सम्-अर्थौ तौ न मां वीरौ वीऽऽक्षेते यत् परं-तपौ ॥२२॥ [२३
 वैदेह्या वचनं श्रुत्वा करुणं साधु भाषितम् ।
 २४] पुनर् अप्य् अहम् आर्या ताम् इदं वचनम् अब्रुवम् ॥२३॥ [२४
 त्वच्-छोकाऽभि-युंतो रामो देवि सख्येन ते शपे ।
 २५] रौम (?) शोकौऽभि-भूतश्च लक्ष्मणः परि-तप्यते २४॥ [२५
 कथञ्चिद् रुदंतीं दृष्ट्वा न कालः पुनर् आसितुम् ।

१. ल२-अपि । २. ल२-०गणः ॥ ३. अ-यथा मय्यस्त्यनु० ।
 फ च रा प्र व म ल२-मय्यस्त्यनु० । ४. प्र व म ल२-तु रु० । ५. फ-
 यद्धि ॥ ६. आ-वाद्यग्नि० । रा प्र व म ल२-कालाग्निसमतेजसौ । फ-
 वाय्वग्निः सहाप्रभौ । ७. आ-उपेक्ष्यतः । अ-उपेक्षितः ॥ ८. आ-न
 संवीरौ वीक्ष्येते । अ-महात्मानौ वी० । ९. फ-समर्थौ सह तौ यन्मां न
 आयेते परन्तपौ । रा-समर्थावपि न तौ मां वीरौ वीक्षते यत्परन्तपौ । ब-
 समर्थावपि न तौ मां वीरौ वीक्षते यत्परस्परम् । प्र-समर्थौ शयितौ मां
 वीरौ वीक्ष्येते यः परस्परम् । म ल२-समर्थावपि तौ मां वीरौ वीक्षते यत्पर-
 स्परम् ॥ १०. आ-आपन्नम् । ११. च रा-अब्रवीत् ॥ १२. प्र-०मिहते ।
 १३. अ-रारो दुःखाभि० ॥ १४. अ-भवता । फ म-भवती । १५.
 अ-आसितुम् ।

- २६] न चिरादं देवि दुःखानाम् अन्तं द्रक्ष्यसि भामिनि ॥२५॥ [२६
ताव् उभौ नर-शार्दूलौ राज-पुत्राव् अरि-दैमौ ।
२७] त्वद्-दर्शन-कृतोत्साहौ लंकां भस्मी-करिष्यतः ॥२६॥ [२७
हत्वा च समरे क्रूरं रावणं सह-बान्धवम् ।
२८] राघवम् त्वां महा-भागः स्वां पुरीं प्रति-नेष्यति ॥२७॥ [२८
यत् तु रामो वि-जानीयाद् अभि-ज्ञानम् अ-निन्दिते ।
२९] प्रीति-सञ्जननं तस्य तन् मे त्वं दातुम् अर्हसि ॥२८॥ [२९
साऽभिवीऽऽक्ष्य दिशः सर्वावेण्य-अग्राद् अथ भामिनी ।
३०] मुक्तैर्व प्र-ददौ मह्यं मणि-रत्नम् इदं शुभम् ॥२९॥ [३०
प्रति-गृह्य मणिं देव्यांश् 'चलितोऽहं रघूऽत्तम ।
३१] शिरसा च प्र-णम्यैतां गमनायै मनो दधे ॥३०॥ [३१
गमने च कृतोत्साहं मां वीऽऽक्ष्य वर-वर्णिनी ।
३२] वि-वर्द्धमानं च भृशं विनिश्-स्वस्याऽऽयतेक्षणा ॥३१॥ [३२
अश्रु-पूर्ण-मुखी दीना वाष्प-गद्गदया गिरा ।
३३] माम् उवाच ततः सीता स-भाग्योऽसि महा-कपे ॥३२॥ [३३
यो द्रक्ष्यसि महा-बाहुं रामं कमल-लोचनम् ।
३४] लक्ष्मणं च महा-भागं देवरं मे यशस्-विनम् ॥३३॥ [३४
सीतया त्व एवम् उक्तोऽहम् अब्रुवं मैथिलीं तदा ।
३५] पृष्ठम् आ-रोह मे देवि क्षिप्रं जनक-नन्दिनि ॥३४॥ [३५

१. फ-चिरात्वं तु दुः० । २. फ-भाविनि ॥ ३. अ फ-अनिन्दितौ ।
४. अ-०थ ॥ ५. अ-स सुहृत्सुतम् । ६. फ च प्र म ल२-०भागे ॥
७. रा ल२ अ-रामोभिजा० ॥ ८. फ-भाविनी । ९. फ-मुक्त्वा च ।
१०. अ फ-प्रभो ॥ ११. अ फ-देव्यास्तत्र हेतो । १२. अ-०म्यैतां । च रा प्र
ब ल२-०म्यैतां । १३. च रा प्र ब ल२-मतिमागमने । १४. अ-दधौ ॥
१५. अ-शीता ॥ १६. रा ब ल२-यद् । १७. रा प्र ब म ल२-राजीव० ॥
१८. ल२-०नी ॥

यावत् ते दर्शयाम्य अद्य स-सुग्रीवं स-लक्ष्मणम् ।

३६] राघवं च महा-भागं भर्त्तारम् अ-सितेक्ष्णम् ॥३५॥ [३६

साऽब्रवीन् मां तदा देवी नैष धर्मो महा-कपे ।

३७] यत् ते पृष्टं नि-षेवेऽहं भार्या रामस्य धी-मतः ॥३६॥ [३७

अ-वशां यद्य अहं वीर स्पृष्टा गात्रेण रक्षसा ।

३८] तत्राऽहं किं करिष्यामि कालेन परि-पीडितां ॥३७॥ [३८

गच्छ त्वं 'हरि-शार्दूल यत्र तौ राम-लक्ष्मणौ ।

३९] इत्ये-एवं सा समा-भाष्य भूयः सं-देष्टुं आ-स्थिता ॥३८॥ [३९

हनुमन् सिंह-संकाशौ ताव-उभौ राम-लक्ष्मणौ ।

४०] सु-ग्रीवं च महा-बाहुं सर्वान् ब्रूया ह्यर्जुन-आमयम् ॥३९॥ [४०

यथा च सा महा-बाहुर् मां तारयति राघवः ।

४१] अस्माद् दुःखोपसं-रोधात् तथा त्वं कर्तुम् अर्हसि । [४१

N] गत्वा राम-समीपं त्वं शीघ्रं वानर-पुंगव ॥४०॥ [N

इमं तु तीव्रं मम शोक-वेगं

रक्षोभिर एभिः परि-मर्त्सनं च ।

रामस्य पार्श्वे हि गतो वदेस् त्वं

४२] निसं शिवं तेऽस्तु हरि-प्रवीर ॥४१॥ [४२

१. आ-सुग्रीवं सहलक्ष्मणम् । २. अ-सुम० । ३. अ फ प्र-०णे ॥

४. फ रा प्र ब ल२ अ-ततो । ५. रा प्र ब म ल२-पृष्ठे । ६. फ च रा

प्र ब म ल२ अ-निषेवेयं ॥ ७. फ प्र-अवश्यं । ८. फ-तत्र किं तु ।

९. प्र ब म ल२ अ-कालेनोपनिपीडिता । च-कालेनोपरि० । रा-कालेन

विनि० ॥ १०. प्र म-कपि० । ११. फ अ-नृपतेः सुतौ । १२. फ-इत्येव ।

१३. फ ब म-मां । १४. आ-संप्रष्टुम् । फ-संप्रष्टुम् । १५. रा प्र ल२-

नास्ति ॥ १६. आ-हनुमत् । १७. अ-०बाहो । १८. फ च-अनामयम् ॥

१९. रा ब-स च । अ-च सुम० ॥ २०. ल३-एवं । २१. रा प्र ब म

ल३-पार्श्वे हि । फ-पार्श्वेऽभिमतौ । ल२-पार्श्वविगतौ । २२. ल२-वदस् ॥

एवं तदाऽऽर्या नृप-सिंह-वीर
सीता वचः प्राऽऽह विषाद-युक्तम् ।
एवं च श्रुत्वा गदितं यथा त्वं
४३] सीतोप-लम्भे च कुरुष्व यत्नम् ॥ ४२ ॥ [४३

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डेऽभिज्ञान-दर्शनो
नाम षट्षष्टितमः सर्गः ॥ ६६ ॥

१. रा-तदा मां । २. व म ल, ल_२-नृपवीरसिंह । ३. रा व म
ल, ल_२-युक्ता ४. च-नास्ति । ५. फ अ-एतच्च । ६. अ-मया त्वं ।
फ-मया ते । रा म ल, ल_२-तथा । ७. अ-सीताप्रलम्भे प्रकु० ।
फ-लम्भे प्रकु० । च व म ल, ल_२-सीतोपलम्भाय । ८. फ अ-बुद्धिम् ।
व म ल, ल_२-शीघ्रम् । ९. प्र-नास्ति ॥ १०. ल_२-इति सु० । ११. फ-न
प्रदानो । रा प्र व म ल_२-नदर्शनं ॥

[वं-६९] = [सप्तपष्टितमः सर्गः] = [दा-६८]

अथेदम् उत्तरं देव्यां पुनर् उक्तम् अ-सम्भ्रमम् ।

१] तव स्नेहान्न नर-व्याघ्र हृदयं चाऽनु-दर्शितम् ॥१॥ [१]

तथो बहु-विधं वाच्यो रामो दाशरथिस् त्वया ।

N] यथा मारु आ-प्नुयाच् छीघ्रं हत्वा रावणम् आ-ह्वे ॥२॥ [२]

यदि वा मन्थसे वीर वसैर्काऽहम् अरि-दम् ।

२] कस्मिंश्चित् सं-वृते देशे वि-श्रान्तः श्वो गमिष्यसि ॥३॥ [३]

मम वै चाऽल्प-भाग्यायाः सान्निध्यात् तव शत्रु-हन् ।

३] शोकस्याऽस्याऽप्र-मेयस्य मुहूर्त्तं स्याद् अपि क्षयः ॥४॥ [४]

गते हि हरि-शार्दूल पुनः सम्प्राऽऽप्तये त्वयि ।

४] प्राणानाम् अपि सं-देहो मम स्यान्न नाऽत्र सं-शयः ॥५॥ [५]

तथो दर्शनम् अप्ये एतद् भूयो मां तापयिष्यति ।

५] दुःखाद् दुःख-तरं भूत्वा दुःखितो दुःख-भोगिनीम् ॥६॥ [६]

अयं च वीर सं-देहस् तिष्ठतीऽव ममाऽग्र-तः ।

६] सु-महांस् त्वै-सहायेषु वानरेषु महा-मते ॥७॥ [७]

कथं नु खलु दुष्-पारं तरिष्यन्ति महोदधिम् ।

७] तानि हर्य-कृत्त-सैन्यानि तौ वा नृप-वराऽऽत्म-जौ ॥८॥ [८]

१. आ-भिन्ना-देव्याः । २. अ-उक्तत्वसं० । ३. फ च रा प्र ब

म ल१ ल२ अ-सौहृदं । ४. रा प्र च फ म ब ल१ ल२-चारुद० ॥

५. च-यथा । ६. रा-समाप्नुयाच् ॥ ७. आ च-मां । ८. आ-वशै० ॥

९. रा प्र ब म ल१ च फ-चैवाल्प० । १०. आ च फ-वीर्यवान् ॥

११. अ-ततो ॥ १२. फ रा च ब म ल१ ल२ अ-तवाद० । प्र-

ठवाच दर्शनं प्येतद् । १३. आ-सा । १४. आ-दुःखिता दुःखभागिनी ॥

१५. फ प्र-तत् ॥ १६. फ अ-तु । १७. आ-वा नर० ॥

त्रयाणाम् एव भूतानां सागरस्याऽति-लङ्घने ।

८] शक्तिः स्याद् वैनतेयस्य तव वा मारुतस्य वा ॥१॥ [९
तद् अस्मिन् कार्य-नियोगे देवैर् अपि दुरा-क्रमे ।

९] किं पश्यसि समा-धानं त्वं वै कार्य-विदां वर ॥१०॥ [१०
कामम् अस्य त्वम् एवैकः कार्यस्य परि-साधने ।

१०] पर्य-आप्तः पर-वीर-घ्नं यशस्यस्ते बलोदयः ॥११॥ [११
बलैः समग्रैर् यदि मां जित्वा रावणम् आ-ह्वे ।

११] अयोध्यां स्वां पुरीं रामो नयेत् तत् स्याद् यशस्-करम् १२ [१२
यथा तस्य नृ-वीरस्य वञ्चनां वि-विधा कृतां ।

१२] रक्षसा तद्-भयाद् एवं न तथाऽर्हति राघवः ॥१३॥ [१३
बलैस् तु सं-कुलां कृत्वा लंकां पर-पुरं-जयः ।

१३] मां नयेद् यदि काकुत्स्थस्तत् तस्य सदृशं भवेत् ॥१४॥ [१४
तद् यथा तस्य वि-क्रान्तम् अनु-रूपं महाऽऽत्मनः ।

१४] भवत्य् आहव-शूरस्य तथा त्वम् उर्षे-पादय ॥१५॥ [१५
तदे अर्थोप-हितं वाक्यं प्र-सृतं हेतु-संयुतम् ।

१५] प्र-शस्याऽहं तत् तस्या वाक्यम् उत्तरम् अर्बुवम् ॥१६॥ [१६

१. आ-सागरस्याभि० । रा प्र ब म ल_१ ल_२-०स्यास् लं० । २. प्र अ-
च ॥ ३. ल_२-उक्तं । ४. ल_२-दुरक्रमे । ५. अ-तदस्मिन् कार्यनियोगैर्वा-
नैर्दुरातिक्रमे । ६. आ-०यानं ॥ ७. अ-०घ्नः । ८. आ-परशत्रुब० । फ च
अ-यशस्यस्तु ॥ ९. प्र ल_२-तां । १०. रा प्र ब म ल_१ ल_२-वनाद-
पहता पुरा । च-वनादुपहता पुरा । ११. फ अ-यथाहं तस्य वीरस्य
वनादुपहता पुरा । १२. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-एवं । १३. आ फ-
हन्ति ॥ १४. ल_२-उदपादये । रा प्र ल_२-०पादयेः । च ब
म-०पादये । १५. अ-एवमुक्तमुभं । १६. प्र रा ब म ल_१
ल_२-प्रश्रितं । १७. प्र ल_२-०संश्रितम् । १८. च रा-अप्रवीत् ॥

- देवि हर्य-कृष्ण-सैन्येन सं-वृत्तः प्लवतां वरः ।
 १६] सु-ग्रीवः सत्त्व-सम्पन्नस् त्वाऽर्थे कृत-निश्चयः ॥१७॥^१[१७
 तस्य विक्रम-सम्पन्नाः सत्त्व-वन्तो महा-बलाः ।
 १७] मनः-संकल्प-सिद्धाऽर्थाः नि-देशे हरयः स्थिताः ॥१८॥^१[१८
 तेषां नोपरि नाऽधस्तान् न तिर्यक् सैज्जते गतिः ।
 १८] न च कर्मसु सीदन्ति महत्स्व अमित-तेजसः ॥१९॥^१[१९
 तैश् चाऽपीऽयं महा-भागैस् ससागर-वरा धरा ।
 १९] प्रदक्षिणी-कृता शीघ्रं सत्त्व-वद्विर् महाऽऽत्मभिः ॥२०॥^१[२०
 मद्-विशिष्टाश् च तुल्याश् च सन्ति तत्र वनौकसः ।
 २०] मत्-तः प्रत्य-अवरः कश्चिन् नास्ति सुग्रीव-सन्निधौ २१॥^१[२१
 अहं तावद् इह प्राऽऽप्तः किं पुनस् ते महा-बलाः ।
 २१] नहि प्र-कृष्टाः प्रेष्यन्ते प्रेषयन्त्ये अ-वरान् वराः ॥२२॥^१[२२
 तद् अलं परि-तापेन देवि मन्युर् अपैतु ते ।
 २२] एकोत्-पातेन ते लंकाम् एष्यन्ति कपि-कुञ्जराः ॥२३॥^१[२३
 हृष्ट-तुष्टा हि वैदेहि भविष्यस्यँ अ-चिराद् इव ।
 २३] त्वत्-सकाशं महा-भागौ नृ-सिंहाव् आ-गमिष्यतः २४॥^१[२४
 अरि-घ्नं सिंह-विक्रान्तं क्षिप्रं द्रक्ष्यसि राघवम् ।

१. फ च रा प्र म ब ल_२-हर्यक्ष० । अ-हर्यक्षसैन्यानामीश्वरः ।
 २. फ-त्वदर्थे । ३. अतः परमधिकः पाठः-फ-शीघ्रमेष्यति वैदेहि मा भूत्ते
 वात्र संशयः ॥ ४. रा-तिर्यग् । ५. आ-लज्जते । ल_१-क्षमज्जते । ६. रा च प्र ब म
 ल_१ ल_२ अ-० धराधरा । ७. अ-पूर्व । ८. ब म रा-० द्विर्वसुन्धरा । अ-महाबलैः ।
 ९. फ-नास्ति ॥ १०. ल_२-वनौकसः । ११. ल_१-स तु । १२. फ-दूत्येनामि-
 ततेजसः । अ-प्रेष्यन्ते हीतरे जनाः ॥ १३. आ च-उपैतु । ब रा-
 अपैति । १४. फ-नास्ति ॥ १५. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-
 हृष्टा तुष्टा । १६. रा प्र ब म ल_१ ल_२-च । अ-तु । १७. व-भविष्यसि चि० ॥
 १८. फ-तदलं । १९. अ-० सकाशं । २०. फ-द्रक्षसि ।

२४] लक्ष्मणं च धनुष्-पाणिं लंका-द्वारम् उप-स्थितम् ॥^१२५॥ २५

नख-दंष्ट्राऽऽयुधान् वीरान् सिंह-शार्दूल-विक्रमान् ।

२५] वानरान् वानरेन्द्रं च क्षिप्रं द्रक्ष्यसि सं-हतान् ॥२६॥ [२६

शैलाऽम्बुद-निकाशानां लंका-मलय-सानुषु ।

२६] कपीनां नर्दताम् आर्ये श्रोष्यसे न चिराद् गिरः ॥^२२७॥ [२७

निवृत्तं-वन-वासं तु त्वया सार्धम् अरि-दमम् ।

२७] अभि-षिक्तम् अयोध्यायां क्षिप्रं द्रक्ष्यसि राघवम् ॥२८॥^३ [२८

तथा मया वाग्भिर् अ-दीनभाषिणी

शिवाभिर् आर्या त्वरितं प्र-सादिता ।

चकार शान्तिं मम मैथिलाऽऽत्म-जा

२८] तेषांऽपि शोकेन तेषांऽति-पीडिता ॥२९॥ [२९

ईदृशार्थे रामायणे सुन्दर-काण्डे उत्तरोत्तरं-वाक्यं

नाम सप्तषष्ठितमः सर्गः ॥६७॥

१. अ-०मन्तं । २. रा प्र ब म ल_१ ल_२-उपागतम् । ३. फ-नास्ति ।
४. फ-वानरेन्द्रांश्च । ५. फ रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-संगतान् ॥ ५. फ-०सि ।
६. रा प्र ब म ल_१-कपीनां नर्दतामार्ये न चिराच्छ्रोष्यसे गिरः । ल_२-नास्ति ॥
७. फ अ-निवृत्तं । ८. प्र ब म ल_१-च । ९. फ प्र ब म ल_२ अ-
निदिष्टे । १०. ल_२ रा-नास्ति । ११. आ-शिवाभि राम । १२. आ ल_२
रा प्र ब म च ल_१ अ-न चापि । १३. आ-तथापि पी० । प्र च म
ल_१ अ-तथा निपी० । रा-तथा प्रपी० ॥ १४. आ-आर्षे । ल_१ ल_२-इति
रा० । रा-इदृशार्थे सु० । अ-सुन्दरकाण्डे । १५. ब क च-उत्तरवाक्यं ॥

[वं-७०]=[अष्टाषष्टितमः सर्गः]=[दा-युद्धकाण्ड १]

• श्रुत्वा हनुमतो वाक्यं यथा-वद् अभि-भाषितम् ।

१] रामः प्रीति-समायुक्तम् उत्तरं वाक्यम् अब्रवीत् ॥१॥ [१

कृतं हनु-मता कृत्यं सु-महद् भुवि दुर्ष-करम् ।

२] मनसाऽपि यद् अन्येन कर्तुं खलु नै शक्यते ॥२॥ [२

न हि तं प्रीति-पश्यामि यस् तरेत् तुं महाऽर्णवम् ।

३] अन्यत्र गरुडाद् वायोर अन्यत्र च हनू-मतः ॥३॥ [३

देव-दानव-यक्षाणां गन्धर्वोरग-रक्षसाम् ।

४] अ-प्रधृष्या पुरी लंका रावणेनाऽभि-पालिता ॥४॥ [४

दुर्-गा दुर्ग-गिरेर् मूर्ध्नि वीरेणैकेन धर्षिता ।

५] को वीर्य-बल-सम्पन्नः समः स्याद् हि हनू-मतां ॥५॥ [५

भृत्य-कार्यं हनु-मता सु-ग्रीवस्य कृतं महत् ।

६] अ-संनिधौ तव स्व-बलं सदृशं वि-क्रमस्य तु? ॥६॥ [६

यो हि भूयो नि-युक्तः संस्र तव-तत्-कर्मणि दुर्ष-करे ।

७] कुर्यात् तद् अन्-असुरैर् वै तस्माद् आहुः पुरुषोत्तमम् ॥७॥ [७

१. फ-हनू० । २. आ-अति० । ३. फ रा प्र ब म ल_१-उत्तमं ॥

४. ल_२-सुमहद्वातिदु० । प्र-सुमहद्वाकृतं कृतम् । ५. व म रा अ-न

कर्तुं खलु ॥ ६. प्र ब म ल_२-परिप० । ७. प्र-तरेत् । फ-तरेत्सुम० । ८.

अ-नास्ति ॥ ९. आ-०नापि पालिता । अ-०नानुपालिता । १०. ल_२-४र्थ-श्लो-

कादारभ्य ९म-श्लोकपूर्वाध्यान्तः पाठो नास्ति ॥ ११. आ-दुर्गादुर्ग० । फ अ

ल_१ल_२-दुर्गा दुर्गगि० । १२. फ-०संपत्त्या । १३. रा प्र ब म ल_१-हनूमतः ॥

१४. ल_१-हनीमतम् । १५. फ-असंनिधाद्य स्त्र० । आ-०धौ यश्च बलं ॥

१६. रा प्र ब म ल_१-नास्ति ॥ १७. म-को । १८. ल_१-सन् मर्त्यकर्मणि

दुष्करं । म-सन्मर्त्यकर्मणि दुष्करं । फ अ-सन्मर्त्या क० । १९. फ म-कुर्यात्

तद् अनुरूपं । अ-कुर्यादित्यस्य ॥

- भृत्यो वै नृ-पतेः कार्यं न कुर्याद् यः समा-हितः ।^१
 ८] शक्तो न यः सम-अर्थश्च तम् आहुः पुरुषाऽधमम् ॥८॥ [१०
 तन् नियोग-नियुक्तेन कृतं कर्म हनूमता ।
 ९] न चाऽऽत्मा लघुतां नीतः सु-ग्रीवश्चाऽपि तोषितः ॥९॥ [११
 अहं च रघु-वंशश्च लक्ष्मणश्च महा-बलः ।
 १०] वैदेह्या दर्शनेनाऽद्य धर्म-तः परि-रक्षिताः ॥१०॥ [१२
 एतत् तु मम दीनस्य मनो भूयः प्र-कर्षति ।
 ११] यद् इहाऽस्य प्रियाऽऽख्यानैर्न कुर्यात्सदृशं प्रियम् ॥११॥ [१३
 एष सर्वस्व-भूतस्ते परि-ष्वङ्गः कृतो मया ।
 १२] अवस्था-काल-सदृशं गृहाण त्वम् ईमं मम ॥१२॥ [१४
 N] शुभं वाक्यम् इदं श्रुत्वा तव वक्त्रान् महा-मते । [N
 सर्व-था तु कृतं तावत् सीतायाः परि-मार्गणम् ॥१३॥
 १६] सागरं तु समा-साद्य पुनर्मे व्यथितं मनः । [१७
 कथम् एते समुद्रस्य दुष्-पारस्य महाऽऽत्मनः ।
 १७] हरयो दक्षिणं तीरं गमिष्यन्ति समा-गताः ॥१४॥ [१८
 माऽऽसन्नं च खलु वैदेह्या वृत्तान्तम् तावद् अद्य मे ।

१. रा प्र म-कुर्याद्यो न । अ-कुर्याद्वै । २. फ-यो भृत्यः परमं
 कार्यं न कुर्यान्नृपतेः प्रियम् । ३. म-शक्तो युक्तः । च अ-शक्तो
 नयस० । फ-स्वस्थो युक्तः । ४. ल_१-नास्ति ॥ ५. रा प्र ब म
 ल_१ ल_२-शोभितः । च-पोषितः ॥ ६. ल_१ ल_२-चापि तोषितः । च
 रा प्र ब म-चापि पोषितः । ७. च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-रक्षितः ॥
 म. आ-एवं । ८. ब-हहाद्य । १०. फ च रा ब प्र ल_२-प्रियाख्याने ।
 ल_१-प्रियाध्याने । म-प्रियाख्याते ॥ ११. फ-धर्मस्थभू० । १२. अ-हदं ॥
 १३. ल_२-सुमयं । फ च रा प्र ब ल_१ अ-सुकृतं ॥ १४. अ-अन्तः स० ।
 १५. प्र रा ब म ल_१ ल_२-गमिष्यन्ति । १६. म-महामुधेः । रा ब-
 महोदधेः । १७. रा प्र ब म ल_१ ल_२-पार्श्वं समुद्रस्य ॥ १८. फ रा
 प्र ब म ल_२ अ-प्राप्तः स ।

१८] समुद्र-पार-गमने हरीणां हि किमं उत्तरम् । [१९

कथं सर्वे तरिष्यन्ति वातोद्धत-तरंगिणम् ॥१५॥

इत्यु-उक्त्वा शोक-सम्भ्रान्तो रामो शत्रु-निर्वहणः ।

१९] हनूमन्तं महा-वेगं ततो ध्यानम् उपाऽऽगतः ॥१६॥ [२०

इत्यार्षे रामार्यणे सुन्दर-काण्डे श्रीराम-वाक्यं

नामाऽष्टाषष्टितमः सर्गः ॥१६८॥

१. म-०गमनं । २. आ-स्वम् । ३. च-उत्तमम् । ४. ल१
ल२ म व रा च फ प्र अ-गमिष्यन्ति । ५. रा व च म-वातोद्धृत० ।
फ प्र-वातोद्धृत० । अ-वातोद्धृततरंगिणः ॥ ६. आ-०सम्प्राप्तो । फ-
संतप्तो । ७. ल१ ल२-०विवर्हणः । ८. आ-उपागमं । ल२-उपागताः ।
९. ल२-इतिषुं० । १०. ल१ च म प्र व रा-रामवाक्यं ना० ।
अ-उद्योगे हनूमं ॥ नाम सर्गः । ११. फ-सर्गसमाप्तिर्न दृश्यते ॥

[व-७१] = [एकोनसप्ततितमः सर्गः] =[दा-२]

ततः शोक-परिद्वूनं रामं दशरथाऽऽत्म-जम् ।

१] उवाच वचनं श्री-मान् सु-ग्रीवः शोक-नौशनम् ॥१॥ [१

किम्-अर्थं तप्यसे वीर यथाऽन्यः प्राकृतस् तथा ।

२] मैवं भूस् त्यज सं-तापं कृत-घ्न इव सौहृदम् ॥२॥ [२

३३] सं-तापस्याऽद्यं वै स्थानं न हि^१ पश्यामि राघव ।

प्र-वृत्त्या^२ उ^३प-लब्धायां ज्ञाते हि^४ नि-लये रिपोः ॥ ३॥ [३

४] धृति-मान् शास्त्र-वित् प्राज्ञः पण्डितश् चाऽसि राघव ।

N] त्यंजैतां प्राकृतां^५ बुद्धिं कृताम् एवाऽऽत्म-दूषिकामै^६ ॥४॥ [४

वानरेषु समा-सक्तं न^७ ते कार्यं वि-पत्स्यते ।

१०] अ-चिराद् द्रक्ष्यसे सीतां तीर्त्वा रौघव सागरम् ॥५॥ [२०

नह्य एषाम् अस्त्य अ-कर्त्तव्यं त्वद्-अर्थे किंचिद् एव तु ।^{१०}

N] वीर्य-विक्रम-सम्पन्ना बल-वन्तो हि वानराः ॥६॥ [N

तद् अलं वि-र्त्तवां बुद्धिं कृत्वा सर्वाऽर्थ-नाशिनीम् ।

N] पुरुषस्य हि लोकेऽस्मिन् शोकः शौर्याऽप-कर्षणः ॥७॥ [१५

१. फ च रा प्र व म ल, ल_२-तं तु । २. फ-०परिद्वान्तं । ३. प्र-
कपिनायकः । ४. अ-किं त्वं सन्तप्यसे ॥५. आ च रा प्र ब म ल, ल_२-०स्यास्या
६. आ-विप० । ७. फ च प्र व म ल, ल_३-प्रवृत्तावुप० । ८. अ-ज्ञातो ।
फ-विज्ञाते । च ब म ल, प्र-ज्ञातो वै । ल_१-ज्ञातोऽयं । ९. च-
निलया । ब म ल, ल_२-निर्णयो । प्र-निलयो । १०. रा-नास्ति ॥
११. अ-बुद्धिमान् । १२. रा-त्यज्यतां । १३. अ-वीर तामेवात्म-
प्रदूषिकाम् । १४. फ-समायुक्तं । १५. अ-तत्ते कार्यं विनश्यति ।
१६. च-रावण । १७. अ-राम ह्येवमर्थकार्यं त्वदर्थं किंचिदेव तत् ॥
१८. आ-विह्वलं । १९. अ-शौर्योपकर्षकः । फ-शौर्योपकर्षकः ॥

यत् तु कार्यं मनुष्येण शौण्डीर्यम् अव-लम्बितम् ।

६] अस्मिन् काले महा-प्राज्ञं त्वं त्वम् आ-तिष्ठ तेजसा ॥८॥ [१६

शूराणां हि मनुष्याणां त्वद्-विधानां महाऽऽत्मनाम् ।

७] वि-नेष्टानां प्र-नष्टानां क्षेमं न ह्य अनु-शोचनम् ॥९॥ [१७

त्वं तु बुद्धि-मतां श्रेष्ठः सर्व-शस्त्र-भृतां वरः ।

८] सार्धम् अस्मद्-विधैर् भृतैर् अरीन् जेतुम् इहाऽर्हसि १०॥ [१८

न हि पश्याम्य अहं किञ्चित् त्रिषु लोकेषु राघव ।

९] गृहीत-धनुषो यस् ते तिष्ठेद् अभि-मुखो रणे ॥११॥ [१९

११पू] तद् अलं शोकं मे आ-विश्व-?इय-धैर्यं मे आ-लम्ब्य राघव ।

N] क्षात्र-धर्मम् उपाऽऽतिष्ठ सर्वो दण्डाद् विभेति हि ॥१२॥ [२१

लङ्घनार्थं हि घोरस्य सागरस्य नदी-पतेः ।

N] सहाऽऽस्माभिर् महा-बाहो सूक्ष्मा बुद्धिर् वि-धीयताम् १३॥ [२२

समुद्रं लङ्घयित्वा तु बहु-नक्र-झषाऽऽकुलम् ।

N] लंकां तां वि-धमिष्यामि जेष्यामश् च रणे रिपून् ॥५॥ [५

१. फ-शौण्डीर्यमवलम्बता । प्र ब ल_२-शौण्डीर्यम् । २. अ-यस्मिन् ।

३. आ-०प्राज्ञः । ४. अ-तां त्वमुत्तिष्ठ । फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-

स त्वमा ॥ ५. अ-विनष्टे विप्रनष्टे वा क्षणं । फ-विनष्टे वा प्रणष्टे वा क्षमं ।

६. च रा ब म ल_१ ल_२-०शोचितुं ॥ ७. रा प्र ब म ल_१-०विदां । ८. च-

०भृतैर् । ९. ल_१-वृत्तैः । १०. रा प्र ब ल_१-न शोचितुम् । म-

अरिं जेतुम् । ल_१-कार्यं कर्तुम् । च-अरीन् क्षयेतुम् । आ-अरीन् क्षेतुम् ॥ ११.

ल_१-पश्यामहे कंचित् । १२. च अ-अति० ॥ १३. अ-शोकवेगेव क्रोधम् ।

१४. रा प्र म म ल_१ ल_२-उपाश्रित्य । १५. अ-विभेत्यहे ? ॥ १६.

अ-०र्थं सुधो० । फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-लङ्घनार्थं हि । १७. अ-

महीपते । १८. ल_२-महा० । १९. ल_१-सूक्ष्मबुद्धिर् ॥ २०. ल_१अ- च ।

२१. अ-च । २२. प्र ल_२-विधमिष्यामि । २३. ल_२-जेष्यामि ॥

निरुत्-साहस्य दीनस्य शोक-पर्याकुलाऽऽत्मनः ।

- N] सर्वाऽर्था व्यव-सीदन्ति सत्त्व-हीनस्य राघव ॥१५॥ [६
 ११७] इमे सम्-अर्थाः शूराश् च सर्वे वै हरि-पुंगवाः ।
 त्वत्-प्रियाऽर्थं कृतोत्-साहाः प्र-वेष्टुम् अपि पावकम् ॥१६॥ [७
 १२] एषां हर्षेण जानामि तर्कश् च सु-दृढो मर्म- । [८
 वि-क्रमेणाऽऽहरिष्यामिः सीतां हर्त्वा रिपून् रणे ॥१७॥ [९पू
 १३] सेतुर् बन्धयेत हि यथा यथा पश्याम तां पुरीम् ।
 तस्य राक्षस-राजस्य तथा त्वं कर्तुम् अर्हसि ॥१८॥ [१०
 १४] दृष्ट्वा सा हि पुरी लंकां त्रिकूट-शिखरे स्थितां ।
 १५पू] समरे च हतं शत्रुं दर्शनाद् अव-धारय ॥१९॥ [११
 १६७] इमे हि समरे शूरा वानराः काम-रूपिणः ।^{१४}
 १७पू] तां पुरीं वि-धमिष्यन्ति शिला-पाषाणै-र्दोरुभिः ॥^{१५} २०॥ [२४
 १८७] सेतुर् बद्धः समुद्रे तु लंका च वशम् आगता ।

१. अ-व्यसनार्तस्य । फ-व्यसनीयस्य ॥ २. अ-सर्वार्थशून्यः । रा-
 सर्वार्थाः ॥ ३. अ-एवं कर्षेण । ४. अ-महान् । ५. अ-०णानयिष्यामि ।
 प्र ब ल_२-०णानयिष्यामः । ६. अ-हित्वा । ७. फ प्र ब ल_२ अ-रणे रिपून् ॥
 ८. फ-हि बन्धेत तथा । च ब ल_१ ल_२-बन्धेन हि यथा । रा-बन्धेन हि तथा ।
 प्र-बन्धेन ब्रूयथा । ९. रा प्र फ च ब म ल_१ ल_२ अ-पश्येम ॥ १०. अ-
 दृष्ट्वा चेद्विपुरी लङ्कां । प्र म ल_१-दृष्ट्वा हि सा पुरी । ११. अ-०रो स्थितां ।
 प्र म ल_१-०रस्थिता । १२. आ फ रा प्र ल_१ ल_२ ब च म-
 हतः शत्रुम् । १३. फ-एव धा० ॥ १४. रा ल_१ अ-नास्ति । १५.
 फ च प्र ब म ल_१ ल_१-शिलापादपयोधिनः । १६. रा अ-नास्ति ॥
 १७. रा-सेतुर्वन्धः स० । अ-सेतुं बद्धं सागरं च । ब-सेतुं समुद्रे
 बद्धा तु । १८. अ-आगतम् । फ रा-वशमुपागता ।

१६७] सर्वं तीर्णं च नः सैन्यं सर्वं-था वि-जयी भवान् ॥२१॥^१[१३

बहु चिन्तयितव्यं ते संग्रामोऽर्थे नरेश्वर ।^२

N] महतश् च समुद्रस्य लंघनाऽर्थम् अरि-न्दम ॥२२॥^३[N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सुग्रीव-वाक्यं

नामैकोनसप्ततितमः सर्गः ॥६९॥

१. आ-सर्वतीर्ण । २. अ-च तत् । रा-तु तत् । ३. अ-जितं
एवोपराधय । ४. फ च रा ब म प्र ल, ल_२-अयं श्लोकः १९शश्लोकात्परं
पठितः । अतः परमधिकश्च पाठः-फ रा च ब म प्र ल, ल_२-कथं चिदेव
पश्यामस्ते वयं वरुणालयम् । अ-कथं चिदेव जानीथा सैन्यस्तं वरुणालयम् ।
५. आ-समुद्रार्थे । ६. अतः परमधिकः पाठः-फ च प्र म ल, ल_२ अ-
किमुक्त्वा बहुनैतैनं सर्वथा विजयी भवेत् । ७. अ-नास्ति । ८. अतः परमधिकः
पाठः-म अ-तस्मादुद्योगमातिष्ठ प्रयत्ने सिद्धिमास्थितः । म-इति वचनं
सूर्यपुत्रे ब्रुवाणे सुरपतिसमरसारे सूर्यवंशावतंसे । नियमितपरितापस्तापनो
राक्षसानां सपदि हृषितरोमा राघवः संबभूव ॥ ९. अ-उद्योगे सु० । ल_२-
इति सुन्दरकाण्डे । १०. आ-उद्योगे पर्वणि उत्तरोत्तरवाक्यं नाम ।
रा म ल_२-उत्तरोत्तरवाक्यं नाम । प्र-उत्तरोत्तरं नाम ।

१. फ च-तं । २. अ-बहुनात्र किमुक्तेन ।

[वं-७२, ७३] = [सप्ततितमः सर्गः] = [दा-३]

सं वि-नीतम् अन-आयासं सु-ग्रीवेण प्र-हर्षितः ।

१] सु-ग्रीवम् अभि-नन्दैव हनूमन्तं तैतोऽब्रवीत् ॥१॥ [१७

तपसा सेतु-बन्धेन सागरोच्-छोषणेन च ।

२] सर्वथा सुसंम-अर्थो हि सागरस्याऽति-लङ्घने ॥२॥ [२

बलस्य परि-माणं च द्वार-दुर्ग-क्रियाम् अपि ।

३] गुप्ति-कर्म च लंकायां रत्तसां साधनानि च ॥३॥ [४

यच्च च यावच्च च यादृक् च लंकायाम् अभि-दृष्ट्वान्

४] तथा तत्रैव सर्वम् आचक्ष्वै सर्वस्यै कुशलो 'ह्यसि' ॥४॥ [५

श्रुत्वा रामस्य वचनं हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ।

५] वाक्यं वाक्य-विदां श्रेष्ठः प्रोवाच समव-स्थितैः ॥५॥ [६

श्रूयतां सर्वम् आख्यास्ये दुर्ग-कर्म-विधानतः ।

६] यथा गुप्तापुरी लंका यथैव च सुर-रक्षिता ॥६॥ [७

७पू] प्रहृष्टै-मुदिता रम्या मर्त्त-द्विप-समाऽऽकुला । [१०पू

N] सं-हर्ता रथ-संपूर्णा रक्षो-गण-निषेविता ॥७॥ [N

१. फ-सुविनीय तथाकामं । अ-संविनीतमनायासं । २. फ-सुग्रीवेन प्रचोदितः । ३. अ-०न्तमथाब्रवीत् ॥ ४. फ-वा । ५. आ-सुमर्थोहं । म-०हं सुसमर्थो सा० । ६. रा प्र म ल, ल-०स्यास्य लं० । ७. रा-तु । ८. ल-गुप्त० । ९. ल-लङ्काया राक्षसा सा० ॥ १०. ल, ल-यश्च । फ-यथा । ११. अ-यातद्यथवच्च । १२. च ल, ल-०यामपि ह० । म प्र ब रा-०यामसि ह० । अ-०यां परिह० । १३. ल-तं स० । १४. ल-चक्षु । १५. ल-सर्वस्यं दशलो । अ-सर्वथा कु० । १६. अ-ह्यदि ॥ १७. अ-समुपस्थितः । १८. अ-आख्यास्य । १९. ल, च ब रा म-प्रहृष्टा मु० । २०. प्र-हयद्विप० । २१. आ-सहसा रससं० । ल, ल-म ब रा-संहतारभंस० । म-संघता रथसं० । च-संहिता रथसं० ॥

७७] दृढबन्ध-कपाटानि महापरिघ-वन्ति च ।

चत्वारि नि-पुणान्यै अस्या द्वाराणि सु-महान्ति च ॥ ८ ॥ [११

८] यन्त्रेषूपैरि यन्त्राणि बल-वन्ति महान्ति च ।

१०७] आ-गच्छन्त्यर् अपि सैन्यानि वार्यन्ते तानितैर् अपि ॥ ९ ॥ [१२

द्वारेषु वि-पुला विद्धि कालाऽऽयस-मयीः शिलाः ।

९] शत-शश्च चाऽर्चिता वीरैः शत-न्यो रत्नसां गणैः ॥ १० ॥ [१३

शत-कौम्भ-मयस् तस्याः प्रा-कारो दुष्प्र-धर्षणः ।

११] मणि-विदुर्म-वैदूर्य-मुक्ता-विरचिताऽन्तरैः ॥ ११ ॥ [१४

अ-गाथा ग्राहवत्सर्षं च परि-खा मीन-संकुलाः ।

१२] ताः सर्वाः सुमहा-दुर्गाः शीताऽमल-जलाः शुभाः ॥ १२ ॥ [१५

तासां चतुर्षु द्वारेषु सं-क्रमांः परमांऽऽयसाः ।

१३] यत्रैर् उपेतो बहुभिर् बलवद्भिः स्वधि-ष्ठितैः ॥ १३ ॥ [१६

त्रयसं तु सं-क्रमास् तस्यैः पर-सैन्यैऽऽगमे सति ।

१४] यत्रैर् अभ्यवै-कीर्यन्ते परि-खासु समन्त-तः ॥ १४ ॥ [१७

१. ल_१ म प्र ब-०कपाटानि । अ-०कपाटानि । २. अ-०ववञ्चितः ।

३. म अ-विपुलान्यस्य । ४. ल_२-नास्ति ॥ ५. फ-०पूपलयं । ६. ल_१ल_२ म

प्र रा-बहुनि सुमहान्ति । फ-बलवन्ति बलानि । ७. अ-नास्ति । ८. रा-

आगच्छन्त्यसु । ९. ल_१ल_२-स्तनितैरपि । प्र ब-स्तनितैरपि ॥ १०. ल_२ ब अ-भीमाः

कालायससमाः । ल_१ म रा-भीमा काञ्चनाद्रिसमाः । प्र-भीताः कालायससमाः ।

च-भीमाः कायालोससमाः । ११. आ-० इचरिता । १२. अ-शतधां ॥ १३.

आ-० धर्षणः । १४. ल_१-विक्रमवैतूर्यं । १५. आ-० चिमान्तरः । अ-० चित्तां वरासु ।

१६. आ-० वन्त्यश्च । अ-० वन्तश्च । १७. ल_१-० सङ्गताः । १८. ल_१ रा-समहा ।

१९. अ-शीततोयमयाः ॥ २०. आ-सद्रुमा परमायसाः । ल_१ ल_२

म प्र ब रा-संक्रमः परमो यथा । २१. प्र ब च रा ल_२-उपेतो । ल_१-उपेतब ।

२२. ल_१-त्रयः सु । २३. ल_१-संक्रमस्तस्याः । फ-० मास्तस्यां । २४. ल_२-० गमे

प्रति । प्र-० गमं प्रति । २५. ल_१-अत्यव । प्र-अपि वि । ॥

एकस् त्व अ-कम्पो बलवान् सं-क्रमः परमो दृढः ।
 १५] काञ्चनैर् बहुभिः स्तम्भैर् वेदिकाभिश् च सं-दृतः ॥१५॥ [१८
 ते मया सं-क्रमा भग्नाः परि-स्वाश् चाऽऽपि-पूरिताः ।
 १६] दग्धा च नगरी लंकां साऽद्रि-प्राकार-तोरणा ॥१६॥ [२९
 येन केन तु मार्गेण तं रामो वरुणाऽऽलयम् ।
 १७] हंतां च नगरीं लंकां वानरैर् उप-धारय ॥१७॥ [३१
 अंगदो द्विविदो मैन्दो^१ जाम्बवान् निषधो नलः ।
 १८] नीलः सेना-पतिश् चैव बल-शेषेण किं तव ॥१८॥ [३२
 पृवमाणार्श् च गत्वैते लंकां रावण-पालिताम् ।
 १९] स-प्रोकारां स-भवनानां नाशयिष्यन्ति राघव ॥१९॥ [३३
 स समाऽऽज्ञापय क्षिप्रं बलानां सर्व-संग्रहम् ।
 २०] मुहूर्त्तेन च युक्तेन प्र-स्थानम् अभि-रोचय ॥^२२०॥ [३४
 पुनर् एवाऽथ पप्रच्छ राघवो मारुताऽऽत्मजम् ।
 ७३,१] बुद्धिमन्तं हनूमन्तं दुर्ग-कर्म-विधिं प्रति ॥२१॥ [N

१. आ-त्वेकस्य । ल_१ ल_२ म प्र ब रा च फ-त्वेकस्तु ।
 २. अ-सुमहादृढः । ३. ल_१ ल_२ म प्र ब रा च फ-वेदिकाभिश्च सर्वतः । अ-
 वेदिकाभिः समन्ततः ॥४. आ-सद्रुमा भग्नाः । फ-संक्रमा भिन्ना ॥५. अ-परिखाः
 वापि पूरिताः । आ फ-परिखाः परिपूरिताः । ६. ल_२-लङ्का । ७.
 ल_२-दग्धा । ८. ल_१-सांधरा० ॥ ९. आ च-तेन । १०. आ-
 स रामो । च-सा रामो । अ-प्रतीर्य । ११. ल_१-मकरालयम् ।
 १२. आ अ-हतेव । फ-हतेव । ल_२ म प्र ब रा च-हता च ।
 १३. आ फ-नगरी लङ्का । १४. आ-०धारया ॥ १५. ल_२ ब रा-द्विविधो मैन्दो ।
 ल_१-द्विविधो सैन्धो । १६. म प्र-निषधो । १७. ल_२-नीला
 सीना० ॥ १८. ल_१ ल_२ म प्र ब च फ-०मानाश्च । १९. रा-गत्वैतं ॥ २०. ल_१-
 सप्र० । २१. आ-सभवना मानयि० । म-सभवनां नाशयि० । २२. ल_१ ल_२
 रा-स । ब च-सु० । २३. अ-अत्र सर्गः समाप्यते । फ-अतः परमधिकः
 पाठः-राक्षसानामभावाय सीतासन्तर्पणाय च ॥ २४. अ-वायुनन्दनम् ॥

- कानि दुर्गाणि दुर्गं च कीदृशं तद् ब्रवीहि मे ।^१
 २] श्रोतुम् इच्छामि तत्त्व-ज्ञ वक्तुम् अर्हति तद् भवौन ॥२२॥ [N
 स पृष्ठो राज-पुत्रेण रामेणाऽक्लिष्ट-कर्मणा ।
 ३] आ-चक्षे यथेन्द्रेण पुरा पृष्ठो बृहस्पतिः ॥२३॥ [N
 पैरां गुप्तिं च लंकायाः सागरस्य च भीम-ताम् ।
 ४] त्रि-भागं च बलौघस्य निर्-देशं रावणस्य च ॥२४॥ [N
 स्वयं प्रकृति-सम्पन्नो युयुत्सु राम रावणः ।
 ५] उत्-थितश् चाऽप्र-मत्तश्च बलानाम अनु-दर्शने ॥२५॥ [१९
 ६पू] लंका पुनर् दुरा-लम्बा देव-दुर्ग-महा-भया ।
 N] नादेयं पार्वतेयं च खानिन्नं चाऽम्बु^{१०} वर्तते ॥२६॥ [२०
 ७पू] द्वीपो मध्ये समुद्रस्य दूर-पारस्य राघव ।
 N] नौ-पन्थाश् चाऽपि नाऽस्त्य अत्र निरुद्-देशं^{१०} च सर्व-तः २७ [२१
 शैलाऽग्रे रुचिरा दिव्या सा पुरी देव-निर्मिता ।
 ८] वाजि-वारण-संपन्ना लंका परम-दुर्गमा ॥२८॥ [२२
 परि-खांश् च शत-घ्न्यंश् च यन्त्राणि वि-विधानि च ।
 ९] शोभयन्ति पुरीं लंकां रावणस्य दुर्-आत्मनः ॥२९॥ [२३

१. ल_१-कीदृशस्या ब्रवीहि मे । फ-कीदृशं तद् ब्रवीतु मे । अ-कीदृशं तद्वादाय मे । २. म-अतः परमाधिकः पाठः-राक्षसानामभावाय सीता-संहर्षणाय च । ३. अ-वानर ॥ ४. आ-यथेन्द्रस्य । ५. ल_१-परं । ६. आ-च भीमताः । ल_२ म प्र रा-सुभीमताम् । आ च-च सारताम् । ७. आ-निर्देशे रावणस्य च । ल_२ म प्र ब रा च फ-निर्देशं वाहनस्य च । अ-निर्देशं वावहस्य च ॥ ८. ल_२-० सम्पन्नौ । ९. ल_२-रावणौ । १०. आ-चाप्रमेयश्च । म-चाप्रमत्यस्य । ११. ल_१ ल_२ म प्र ब रा च-० लम्बा । फ-० लम्बा । १२. ल_१ रा ब-नादीयं ॥ १३. ल_१ रा-पार्वतीयं । १४. ल_२-चावबुध्यते । ल_१ रा-चात्र विद्यते । ब-चार्य बुध्यते । फ-चानुविद्यते । अ-वाबुविद्यते ॥ १५. ल_१ प्र-द्वीपमध्ये । १६. ल_१-निरुद्देशे च । १७. अ-सर्वशः ॥ १८. ल_१-वाजिवानर ० ॥ १९. ल_१ ल_२ म प्र ब रा च फ अ-परिवादच । २०. आ-शतघ्नश्च ।

अ-युत रक्षसां तत्र पूर्व-द्वारम् उपाऽऽश्रितम् ।

१०] शूल-हस्ता दुरा-धर्षाः सर्व एवाऽग्र-योधिनः ॥^१३०॥ [२४

पञ्च राक्षस-वीराणाम् उत्तरं द्वारम् आ-श्रितम् ।^२ [२७पृ

N] शक्त्य-ऋष्टि-कार्मुक-धराः सर्वे समर-योधिनः ॥^३३१॥ [N

अर्बुदं रक्षसां तत्र पश्चिमै-द्वारम् आ-श्रितम् ।

११] रथिनश् चाऽश्व-वाराश् च कुल-पुत्राः सु-पूजिताः । [२७उ

खड्ग-शूल-धराः शूराः सर्वे सर्वाऽस्त्र-योधिनः ॥^४३२॥

१०] निर्युतं रक्षसां तत्र दक्षिणं द्वारम् आ-स्थितम् ।^५ [२६

N] पदाति-रथिनश् चैव शूरां विक्रान्त-योधिनः ॥^६३३॥ [N

शतं शत-सहस्राणां मध्यमं गुल्मम् आ-श्रिताः ।^७

१२] यातु-धाना दुरा-धर्षा रावणं पर्युपाऽऽसते ॥^८३४॥ [२८

१३पृ] श्रुत्वा हनुमतो वाक्यं यथा-वर्त परमार्थ-वर्त ।

N] प्रत्य-उवाच हनू-मन्तं रामः सत्य-पराक्रमः ॥^९३५॥ [N

यन् मां वेदयसे लंकां भीमां^{१०} भीमस्य रक्षसः ।

अहम् एको हनिष्यामि सत्यम् एतद् ब्रवीमि ते ।

N] ममाऽस्त्रैऽग्निं प्र-वेक्ष्यन्ति शलभाः पावकं यथा ॥^{११}३६॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे दुर्ग-विधान ध्वंशं

नाम सप्ततितमः सर्गः ॥^{१२}३७॥

१. फ रा प्र-नास्ति ॥ २. ल_१ ल_२ म अ ब रा च फ अ-नास्ति ॥

३. ल_२-पच्छिमं द्वारम् । प्र-दक्षिणं द्वा० । अ च रा-उत्तरं द्वा० । प्र-अयुतं ।

४. ल_१ ल_२ रा-उत्तरं । ६. ल_१ ल_२ रा-आश्रितम् । ७. फ-नास्ति ।

८. ल_२-पादातार० । ९. ल_२-सुरा० । १०. फ अ-नास्ति ॥ ११. फ-

आस्थितम् । अ-आश्रितम् । १२. ल_१ ल_२ म ब रा च-पञ्च राक्षस

वीराणां उत्तरं गुल्ममाश्रितम् । १३. ल_२-दुरामर्षा ॥ १४. ल_१ ब रा-

यथार्थं पर० । १५. म-०र्थवित् । फ अ-०र्थतः । १६. ल_१ ल_२ म ब रा-

तस्य । फ अ-पुरीम् । १७. ल_२ म प्र ब रा-वधिष्यामि । ल_१-

वधिष्यामि । १८. ल_१-ममास्त्राणां ॥ १९. ल_२-इति सुन्दरकाण्डे । रा-

इत्यार्षे सु० । २०. आ-उत्तरात्तरवाक्यं नाम । २१. प्र-नास्ति ॥

[व-७३]= [एकसप्ततितमः सर्गः] =[दा-४]

श्रुत्वा हनूमतो वाक्यं रामो रिपु-निम्न (?षू) दनः ।

१३] सु-ग्रीवं विपुल-ग्रीवम् इदं वचनम् अब्रवीत् ॥१॥ [१

अस्मिन् सुहृत्ते सु-ग्रीव प्र-याणम् अभि-रोचये ।

१४] युक्तो (?क्ते) सुहृत्तो (?त्ते) वि-जयः प्राप्तो मध्यं दिवा-करः २ [३

फाल्गुन्याम् (?व्) उत्तरे ह्य अस्य मम चैवाऽर्थ-साधने ।

१५] अभिप्र-यामि सु-ग्रीवं सर्वाऽऽनीक-समावृताः ॥३॥ [६

निमित्तानि च धन्यानि यानि प्रादुर-भवन्ति मे ।

१६] नि-हस्य रावणं सीताम् आ-हरिष्ये न सं-शयः ॥४॥ [७

उपरिष्ठाद् हि नयनं स्पन्दमानम् इवाऽन्-अघ ।

१७] वि-जयं समनुप्राऽऽप्तं शंसतीऽव मेनो ममे ॥१२५॥ [८

सीतां श्रुत्वाऽभि-यानं च प्राणान् सं-धारयिष्यति ।

N] जीवितोऽन्तेऽमृतं दृष्ट्वा हित्वा मृत्युम् इवाऽऽतुरः ॥६॥ [५

१. च प्र ब म ल, ल२ अ-हनुमतो ॥ २. अ-०रोचयः । फ प्र म-०रोचते । च-०रोचय । ३. अ-सुहृत्ते विजयः प्राप्तो युक्तो मध्यं । प्र ल२-युक्तो सुहृत्तो विजयो मध्यं प्राप्तो ॥ ४. फ-उत्तरा-फाल्गुनी ह्यस्य । च प्र-उत्तराफाल्गुनी ह्यत्र । रा-उत्तराफाल्गुनी ह्यत्र । ब म ल, ल२-उत्तराफाल्गुनी ह्यत्र । ५. फ च-०साधनी । रा-०साधनी । ६. फ रा प्र ब म ल, ल२-०प्रयामि । च-०प्रयासि । ७. ल२-सुग्रीवं । ८. ल-मथानीक० । फ च रा प्र ब म ल, सर्वांनीक-समावृतः ॥ ९. फ अ-हि ॥ १०. प्र ल२-धारयिष्यति जीवितम् । फ-स्पन्दमानमिदं मम । ११. फ-महामते । १२. प्र ल२-नास्ति ॥ १३. फ-श्रुत्वा सीता प्रयाणं मे । म अ-०भियानं मे । १४. रा ब म-सीता च श्रुत्वाभिज्ञानं धारयिष्यति जीवितम् । प्र ल२-नास्ति । १५. ब प्र म-यथा चैवामृतं । ल, ल२-तथा चैवामृतं । १६. आ-इवापराः । रा प्र ब म ल, ल२-इवामराः ॥

- प्र-चिकीर्षे समुद्-योगं दधे लंका-वधे मनैः ।
 N] दिधक्षुः सर्व-भूतानि युगोऽन्त इव पावकः ॥७॥ [N
 अग्रे याहि बलस्याऽस्य नील मार्गम् अवेक्षितम् ।
 १८] वृत्तः शत-सहस्रेण वानराणां तरस्-विनाम् ॥८॥ [१०
 फल-मूल-वता नीलं शीत-कानन-वारिणा ।
 १९] पथा मधु-मतां चाऽऽशु सेनां सेना-पते नय ॥९॥ [११
 दूषयेयुर् दुर-आत्मानः फल-मूलम् अथोदकम् ।
 २०] राक्षसाश्चापि रत्नेथाम् तेभ्यस्त्वं नित्यम् उद्यतः ॥१०॥ [१२
 निम्नेषु गिरि-दुर्गेषु वनेषु च नखाऽऽयुधाः ।
 २१] अभि-पत्याऽभि-पश्येयुः सर्वे तेषाम् इदं बलम् ॥११॥ [१३
 सागरौघ-निभं^{१०} भीमम् अग्राऽनीकं महा-बलम् ।
 २३] कपि-सिंहाः प्र-कर्षन्तु सर्वे कुत्तिं गिरेर् इव ॥१२॥ [१५
 गजश्च गज-संकाशः शरभश्च रणोत्कटः ।

१. फ-प्रचिकीर्षणं । म-प्रचिकीर्षुः । २. फ-लंकाबलवधे ।
 म-दधे लंका । ३. ल_२-पुनः । ४. आ-दिधिक्षुः । ५. ल_२-दिधक्षुरिव ॥
 ६. आ-वृत्तं ॥ ७. फ-चैव । म-वीर । ८. आ फ रा प्र म-यथा ।
 च-पथा । ९. आ फ-मधुमत्तायाश्च । १०. रा प्र म-सेनापते नयेः ।
 फ ल_१ ल_२-सेनापतेर् ॥ ११. अ-भोजनं च सुसम्पन्नं । फ-दूषयेयुर्महात्मानः ।
 १२. अ-रक्षसा यदि ॥ १३. फ रा-सर्वेषु । १४. ल_१-परिखासु नखा-
 युधाः । रा-वनेषु परिखायुधाः । १५. आ-सर्वेषामिह तद्वलम् । च-
 सर्वेषामिदं तद्वलम् । १६. अतः परमधिकः पाठः—फ-यच्च पार्श्ववर्तं किञ्चित्तिदि-
 हैवावतिष्ठतु । एतद्धि कृत्यं घोराणां विक्रमेष्वप्रयुज्यते ॥ १७. अ-
 निभां । १८. अ-भीमां तवानीकं महाबलः । च प्र ब म ल_१ ल_२-
 भीममथानीकं म० । फ-०कं महाबलाः । १९. आ-प्रकर्षतु । २०. आ फ
 च प्र ब ल_१ ल_२ अ-अपि ॥ २१. अ-०श्च राजसंकाशः । ल_२-
 गजाश्च गजसंकाशाः । २२. ल_२-शरभाश्च रणोत्कटाः ।

- २४] गवाऽक्षं चाऽग्र-तो यातुं गवां वृषं इवर्षभः ॥१३॥ [१६
 वीरो वानर-वाहिन्या वानरौघ-वतां (?न्तं) तथौ ।
 N] बलस्य दक्षिणं पार्श्वम् ऋषभः परि-रक्षतु ॥१४॥ [१७
 गन्ध-हस्ती च दुर-धर्षस् तरस्-वी गन्ध-मादनः ।^१
 २६] यातु वानर-वाहिन्या वामं पार्श्वम् अधि-ष्ठितः ॥१५॥ [१८
 यास्यामि बल-मध्येऽहं बलौघम् अनु-पालयन् ।
 २७] अधि-रुह्य हनूमन्तम् ऐरावणम् इवाऽरि-हा ॥१६॥ [१९
 अंगदेनेधुं^२ मात्रेण लक्ष्मणोऽनन्तरं मम ।
 २८] भूत-यानेन भूतेशो द्रविणाऽधि-पतिर्यथा ॥१७॥ [२०
 जाम्बवांश् च सु-षेणश् च वेग-दर्शी च वानरः ।
 २९] ऋक्ष-राजश् च दुर-धर्षः कक्षां रक्षन्तु मे स्वयम् ॥१८॥ [२१
 यदि मे सागरो मार्गं प्र-स्थितस्य न दास्यति ।
 N] ममाऽस्त्र-बल-निर्दग्धो भविष्यत्य् अपरो मेरुः ॥१९॥ [N
 राघवस्य वचः श्रुत्वा सु-ग्रीवो वाहिनी-पतिः ।
 ३०] व्या-दिदेश महा-वीर्यान् वानरान् वानरर्षभः ॥२०॥ [२३
 ते वानर-गणाः सर्वे सं-मन्त्र्य च युयुत्सवः ।

१. ल_१-गवयश् । ल_२-गवयाश् । २. ल_२-यान्तु । ३. अ-
 वृष्ट । फ-वृष्ट । ४. ल_२-०भाः ॥ ५. प्र च अ-वामपार्श्वमधिष्ठितः ।
 रा ब म ल_१ ल_२-वामं पार्श्वमधिष्ठितः । आ-वानरौघवती तथा । ६. आ-
 ऋषतः । ७. ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ८. फ रा प्र ब म-०हस्तीव । ९.
 प्र-वामपा० । १०. ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥ ११. अ-बलौघं परिपालयन् ॥
 १२. आ-अंगदेन तु मा० । अ-अंगदे तेषु मा० । ल_१-०धुमत्रेण ।
 १३. अ-लक्ष्मणोमन्तरं ? । १४. ल_२-भूतेश द्रविणाधिपते यथा ॥
 १५. फ-सुषेनश्च । १६. फ-मेघदर्शी च । आ-वेगदर्शीव । १७.
 ब-कस्या रक्षन्तु । प्र म-ऋक्षयां रक्षन्तु ॥ १८. ल_१-भविष्यति पुरो मम ।
 रा प्र ब म ल_१ अ-अपरो मम । १९. आ रा च प्र ब म ल_१ ल_२ अ-
 नास्ति ॥

३१] गुहाभ्यः शिखरेभ्यश्च ततः पुण्ड्रविरे द्रुतम् ॥२१॥ [२४

सागरौघ-निभं घोरं तद् वानर-बलं महत् ।

N] वि-ससर्प महा-वेगं भीम-वेग इवाऽर्णवैः ॥२२॥ [४०

तस्यै दाशरथी मध्ये बलस्य कपि-कुञ्जरौ ।

N] आ-पुण्ड्रवाते दूर्णं तौ सद्-अश्वाश्च इव वेगितौ ॥२३॥ [४१

कपिभ्याम् उज्ज्वलानौ तौ शुशुभाते नरर्षभौ ।

N] महद्भ्याम् इव सं-दृष्टौ ग्रहाभ्यां चन्द्र-भास्करौ ॥२४॥ [४२

सर्व-वानर-राजेन लक्ष्मणेन च^२ पूजितैः ।

३२] जगाम रामो धर्माऽऽत्मा स-सैन्यो दक्षिणां दिशम् २५ [२५, ४३

शतैः शत-सहस्रैश्च कोटीभिश्च सै^३हस्र-शः ।

३३] वानराणां सु-घोराणां श्री-मतां परि-वारितः ॥२६॥^{१५}

३४पू] तं यान्तम् अनु-याति स्म महती हरि-वाहिनी । [२६

N] सां स्म याति दिवा-रात्रौ प्र-वहन्ती नदी यथा ॥^{१६} २७॥ [N

N] ते विन्ध्यं गिरिम् आ-साद्य मलयं च महा-गिरिम् । [N

१. अ-भृशं । च-०रेऽद्भुतम् ॥ २. फ अ-भीमं । ३. अ-प्रस० ।

४. अ-०वे॥ ५. ल_१-तस्या । ६. प्र-दाशरथी । ७. अ-०सत्तमौ । ८. आ-

आपुण्ड्रवे महार्णवौ । च-आपुण्ड्रवाते तु पूर्णं तौ । रा ब म-०ते तु विक्रम्य ।

प्र ल_२-०ते ततः द्रुतः । ल_१-पुण्ड्रवाते तु विक्रम्य । ९. अ-सत्तमौ ॥

१०. च-आरुहमाणौ । रा ब-आरुहतौ । प्र ल_१ ल_२-आरुहन्तौ ॥

११. प्र ल_१ ल_२ अ-ततो । १२. च-सु० ॥ १३. अ च प्र ल_२ रा ब

म ल_१-कोटिभिश्च । १४. रा ब म ल_१-समन्ततः । १५. फ-नास्ति ॥

१६. आ-ततस्तमनु० । १७. च-याभिर्दिवा० । रा ल_१-याति दिवारात्रं । ब म

ल_२-याभिर्दिवारात्रं । १८. आ च रा ब-महती हरिवाहिनी । प्र-सागरं

ते समागताः । म-प्रीतिमन्तोऽनुजग्मतुः । ल_२-दिवेत्यारभ्य ०नीत्यन्तस्तुटितः ।

१९. फ अ-नास्ति । २०. च-संविध्यं । आ-सा वि० । प्र ब म ल_२-

स विध्यं । ल_१-ते विध्यगि० ।

३४३] प्र-हृष्टाश् च प्र-मत्ताश् च सुग्रीवेणाऽभि-पालिताः ॥२८॥

आ-प्लवन्तः प्लवन्तश् च गर्जन्तश् च प्लवं-गमाः ।

३५] क्ष्वेडन्तो धावमानाश् च व्रजन्तश् च प्र-दक्षिणम् ॥२९॥ [२७

भक्षयन्तः सु-गन्धीनि मधूनि च फलानि च ।

३६] उद्-हरन्तो महा-वृक्षांश् छैल-शृङ्गाणि चैव हि ॥३०॥ [२८

अन्योऽन्यं सहसा दृष्ट्वा भुजैर् आ-हृत्य पातिताः ।

३७] पतितान् उद-क्षिपन्त्य अन्ये पातयन्तस् तथाऽपरान् ॥३१॥ [२९

रावणो नो नि-हन्तव्यः सर्वे च रजनी-चराः ।

३८] इति गर्जन्ति हरयो राघवस्य समीप-तः ॥३२॥ [३०

पुरस्ताद् पनसो वीरो नलः कुमुद एवं च ।

३९] पन्थानं शोधयन्ति स्म वानरैर् बहुभिः सह ॥३३॥ [३१

मध्ये तु राजा सु-ग्रीवो रामो लक्ष्मण एव च ।

१. अ-प्रहृष्टा मुदिता सर्वा । फ-प्रहृष्टा मुदिताः सर्वे । रा ब ल, ल२-प्रहृष्टाश्चाप्र० । २. फ-सुग्रीवपरिपालिताः ॥ ३. फ अ-नदन्तश्च । ४. रा प्र ब म ल, ल२-दिवानिशम् । ५. अ-क्ष्वेडन्तो विवदन्तश्च जग्मुखे दक्षिणां दिशम् । फ-क्ष्वेडन्तो विरमन्तश्च जग्मुखे दक्षिणां दिशम् ॥ अतः परमधिकः पाठः-फ अ-शतैः शत-सहस्रैश्च कोटिभिर्युतैरपि । अर्बुदैर्बुद-शतैर्वानरेन्द्रो महाबलः । वानराणां सुघोराणां श्रीमतां परिवारितः । अफच रा ब प्र म ल, ल२-हृष्टाः किलकिलायन्तः शिलापादपयोधिनः ॥ ६. फ अ-भक्षयन्ति । ७. रा-फलानि च मधूनि च ॥ ८. अ-अन्योन्यं सह सहृष्टा निपतन्ति क्षिपन्ति च । फ-अन्योन्यं सह स हृष्टा स्वभुजं निक्षिपन्ति च । ९. फ अ-पतितान् उदक्षिपन्त्यन्ये पातयन्त्यपि चापरे । अतः परमधिकः पाठः-फ च प्र ब म ल, ल२ अ-मैथिलीमानयिष्यामो हत्वा तं राजसं रणो । लङ्कां च विधमिष्यामः सर्वाश्च रजनीचरान् ॥ १०. फ अ-नास्ति । ११. अ-तु सन्निधौ । फ-च सन्निधौ ॥ १२. आ अ-पनशो । १३. च अ-नीलः । १४. आ-मे वच । १५. ल, ल२-शोषयन्ति । १६. फ-बहुभिर्हृताः । ल, ल२-बहुभिस्सह ॥ १७. फ रा प्र ब म ल, ल२-राजा तु ।

- ४०] हरिभिर् बहुभिर् भीमैर् वृताः शत्रु-निवर्हणैः ॥३४॥ [३२
हरिः शत-बलिर् भीमः कोटीभिर् दशभिर् वृतः ।
४१] दक्षिणं पक्षम् आ-श्रित्यै ररत्त हरि-वाहिनीम् ॥३५॥ [३३
कोटी-शत-परीवारः केसरी पतंसो गजः ।
४२] ऋक्षश् चाऽति-बलः पार्श्वमेकं सैन्यम् अपालयत् ३६ [३४
अंगदो जाम्बवांश् चैव वानरर्क्ष-समन्वितौ ।
४३] सु-ग्रीवं पुर-तः कृत्वा जघनं सं-ररत्ततुः ॥३७॥ [३५
तेषां सेना-पतिर् वीरो नीलो वानर-पुंगवः ।
N] सं-पतनं प्लवतां श्रेष्ठः स्व-बलं पर्य-अपालयत् ॥३८॥ [३६
दधि-मुखाः प्र-जंघशै च जम्भोऽथ शरभैः कपिः ।
N] सर्वे पार्श्वान्य अधावन्त रत्तणार्थं नृपाऽऽज्ञया ॥३९॥ [३७
अथाऽगद-गतो रामं लक्ष्मणः पर-वीर-हा ।
४९] उवाच परि-पूर्णाऽर्थं वचनं प्रति-भानवान् ॥४०॥ [४४
अवाऽऽप्य सीतां वैदेहीं हत्वा रावणम् आ-ह्वे ।
५०] समृद्धाऽर्थाः समृद्धाऽर्था यास्यामो नगरीं ततः ॥४१॥ [४५

१. फ अ ब-बलिभिर्हरिभिर् ॥ २. फ रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-
कोटीभिर् । ३. अ-पार्श्वमेकमवष्टभ्य । फ-दक्षिणं पार्श्वमासाद्य ॥ ४. रा-
कोटी० । ५. अ-केसरी । ६. अ-पतशो । रा-पतसा । ७. रा प्र ब
ल_१ ल_२-सैन्यस्य चावृणोत् । ८. फ-जांबवान् कुमुदश्चैव ऋक्षश्च बहुभिर्वृतः ।
९. अ-नास्ति ॥ १०. म ल_१-संपयन् प्लवतां । आ-संपत्य पवतां । ११. फ च रा प्र
ब ल_२-सबलं परिपालयन् । १२. अ फ-दरीमुखः । च रा ब ल_२-दधीमुखः ।
१३. अ फ-प्रभंजश्च । प्र-प्रजंघश्च । १४. अ-जंभोयशरदः । च रा ब
ल_१-जंघोथ स० । प्र-जंघोथ स० । १५. फ अ-सर्वतस्तं ययुर्वीरास्त्वर-
यन्तः प्लवंगमाः । म ल_१-नास्ति । १६. फ रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
३८-श ३९-श श्लोकौ व्यत्यासेन पठितौ । १७. आ-० गजो । १८. आ-
० भावयन् ॥ १९. फ रा प्र ब ल_१ ल_२-समृद्धार्था समृद्धार्थाः ॥

- महान्तीऽह निमित्तानि दिवि भूमौ च राघव ।
 ५१] शुभानि तव दृश्यन्ते प्रसन्नान्य् अर्थ-सिद्धये ॥४२॥ [४६
 अनु-वाति शिवो वायुः सेनाया वि-जयाऽऽवहः ।
 ५२] पूर्ण-वल्गु-स्वरा हीऽमे प्र-वदन्ति मृग-द्रिजाः ॥४३॥ [४७
 प्रसन्नाश् च दिशः सर्वाः प्रसन्नश् च दिवा-करः ।
 ५३] उशनाश् च प्रसन्नाऽर्चिर्वि-मलो भार्गवः स्थितः ॥४४॥ [४८
 तेजसा च प्र-दीप्यन्ते प्रवि-शुद्धा महर्षयः ।
 ५४] अर्चिष्मन्तश् च सं-यान्ति ध्रुवं सर्वे प्र-दक्षिणम् ॥४५॥ [४९
 त्रि-शंकुर् वि-मलो भाति राजर्षिः स-पुरोहितः ।
 ५५] पिता-महः पुरोऽस्माकं भवायै तव(वा)धि-ष्ठितैः ॥४६॥ [५०
 वि-मले तै वि-रोचेते वि-शाखे निरुप-द्रवे ।
 ५६] नक्षत्र-वरम् अस्माकम् इक्ष्वाकूणां महा-रथं ॥४७॥ [५१
 नैर-ऋतानां निर-ऋतानां च नक्षत्रम् अप-रज्यते ।
 ५७] मूलं मूल-वता स्पृष्टं दीप्यते धूम-केतुना ॥४८॥ [५२

१. आ-पूर्व फल्गुस्वरा । फ-पूर्व वल्गु० । च-पूर्वफल्गुन्युत्तरार्हो ।
 रा-पूर्वफल्गुन्युत्तरा मे । ब-पूर्वफल्गुन्युत्तरार्हा मे । प्र-पूर्वफल्गुन्युत्तरा च ।
 म-पूर्वफल्गुन्युत्तरार्हा । ल१-पूर्वफल्गुन्युत्तराभ्यां । ल२-पूर्वफल्गुन्युत्तराश्च ॥
 २. आ-उशना च ॥ ३. च-प्रतिशुद्धा । प्र ब म ल१ ल२-अतिशुद्धा ।
 ४. अ-प्रज्जन्ति ॥ ५. आ-तव भावाय धिष्ठितः । अ-तव भावाय
 धिष्ठितः ॥ ६. च रा प्र ब म अ-च । ल१-न । ७. ल१-विरोचन्ते विशालो ।
 ८. आ-नक्षत्राणां वरोऽस्माकम् । म-निक्षत्रवरम् । ९. आ अ-महारथः ।
 १०. प्र ब ल१ ल२-नास्ति ॥ ११. आ च प्र-नैरुते नि० । अ-
 नैरुतानां च सर्वेषां । रा ब म-नैरुतं निरुतानां च । ल१-नैरुतां निरुतानां
 च । ल२-नैरुते नैरुतानां तु । १२. अ-उपयुज्यते । फ-अपि राजते ।
 च प्र-अपराज्यते । रा-अपयुज्यते । १३. आ-मूले । १४. ल२-
 मयवता । १५. फ-दृष्टं । च-स्पृष्टं ॥

- सर्वथैषां विनाशोऽयं राक्षसानाम् उप-स्थितः ।
 ५८] कालः काल-परीतानां नैक्षत्रे(?)त्र-) ग्रह-पीडिते(?)तः)४९ [५३
 प्रसन्नाः सु-रसार्श् चाऽपो वनानि फल-वन्ति च ।
 ५९] प्र-वात्यै अभ्य-अधिको गन्धैर् वर्त्तन्ते पुष्पिता द्रुमाः ५० [५४
 व्य-ऊढानां कपि-सैन्यानां प्र-काशो विप्र-काशते ।
 ६०] देवानाम् इव सैन्यानां सं-ग्रामे तारका-मये ॥५१॥ [५५
 एतद् आश्चर्यम् ईक्ष्यं त्वं प्रीतो भवितुम् अर्हसि ।
 ६१] इति भ्रातरम् आ-श्वास्यं प्रणयालं लक्ष्मणोऽन्व-अयात् । [५६
 N] निमित्तानि च संप्रेक्ष्य रामः प्र-मुदितोऽभवत् ॥५२॥ [N

ईत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सेना-प्रकर्षो
 नामैकसप्ततिर्वमः सर्गः ॥७१॥

—:—

१. अ-सर्वथैव विनाशाय । फ-०षां विनाशाय । २. च-त्राचः । म-
 कालका० । ल_१-घोरका० । आ फ अ-ततः । ३. अ-०त्रे ग्रहपीडितौ । फ-०त्रग्रह-
 पीडितः । ४. फ-विमलाश् । ल_१-सरसाश् । ५. आ-प्रवातोऽभ्यधिको गंधे ।
 अ-प्रवाति विविधो गंधो । च रा प्र ब म ल_१-०धिको गंधो । ल_२-प्रवात्यभ्यधिकं
 गंधो ॥ ६. आ-व्यूहानी । च-व्यूहानां । ७. आ च ल_२-०सेनानां ।
 ८. ल_२-प्रकाशैर्विप्रकाशतैः । ९. ल_२-दैवानाम् ॥ १०. अ-एतदर्थं समीक्ष्य ।
 फ-एतदार्यं समीक्ष्य ॥ ११. आ-आख्याय प्रणम्य । अ-आश्वास्य परया ।
 १२. म-लक्षणानि । ल_१-लक्ष्मणानि ॥ १३. आ-आर्षे रामीयणे ।
 ल_२-इति सु० । १४. अ-निमित्तदर्शनं नाम । रा प्र म ल_१ ल_२-सेनाप्रकर्षणं
 नाम । ब-सेनापकर्षो नाम ॥

[वं—७३, ७४] = [द्विसप्ततितमः सर्गः] = [दा—४]

अथाऽऽदृष्ट महीं कृत्स्नां जगाम महती चमूः ।

६२] ऋक्ष-वानर-सम्पूर्णा नख-दंष्ट्रा-प्रहारिणी ॥१॥ [५७

कराऽग्रैश् चरणाऽग्रैश् च वानरैर् उद्धतं रजः ।

६३] भीमम् अन्तर्-दधे लोकं नि-वार्य सवितुः प्रभाम् ॥२॥ [५८

सां स्म याति दिवा-रात्रौ महती हरि-वाहिनी ।

६५] प्र-हृष्टा मुदिता सर्वा सु-ग्रीवेणाऽभि-पालितां ॥३॥ [७०

जवेन त्वरितां यान्ति वानरा बल-दर्पिताः ।

६६] समा-निनीषवः सीतां मुहूर्त्तं नाऽवेसन् कचित् ॥४॥ [७१

एवं ते हरि-शार्दूला गच्छन्तो बल-दर्पिताः ।

४५] पश्यन्ति स्म गिरि-श्रेष्ठं विन्ध्यं द्रुम-लताऽऽकुलम् ॥५॥ [N

७४स.] ततः पादप-संवाधं नाना-द्विज-लताऽऽकुलम् ।^{१०}

१] विन्ध्यं पर्वतम् आ-साद्य वानरास्ते समाऽरुहेन् ॥६॥^{१०} [७२

१. अ-अपावृश्य । २. प्र ब रा म ल, ल२-सर्वा । ३. आ-०संपूर्णा ।

४. आ-०णाम् ॥ ५. प्र-निर्वार्य ॥ ६. म-संप्रयातां । प्र-सा प्रयाति ।

रा ब-सा प्रयाता । ल, ल२-सा स्म यातां । ७. रा प्र ब म-०रात्रं । ८. फ-प्रह-

ष्टमु० । ९. आ-सर्वे । प्र-चैव । च-सर्वाः । फ-रम्या । १०. आ-

०ताः । प्र-०तं । फ-०तां ॥ ११. च-स्वरितं । १२. ल, -समानि-

नीक्षवः । फ अ-आनयिष्यामहे । १३. च प्र रा व म फ अ-नाम्बसन् ॥

१४. आ ल२-अपश्यन्तः । फ-पश्यन्ति हि । १५. ल, -पश्यन्ति स । ल२-

गिरिविन्ध्यं नानाद्रु० । ल, -०श्रेष्ठं विन्ध्यद्रु० । प्र-गिरिं विन्ध्यं नानाद्रु० । अ-

०श्रेष्ठं विद्युद्द्रुमलताकुलम् ॥ १६. रा ल, -०समाकुलम् । प्र म-०गणा-

कुलम् । १७. ब-नास्ति । १८. ल, -विन्ध्यप० । फ-विन्ध्यप० ।

१९. ल, -वानरस्तं समाबद्धं । फ-समारूढां प्लवंगमाः । २०. अ-नास्ति ॥

काननानि वि-चित्राणि नदीः प्र-स्रवणानि च ।

२] पश्यन् अथ ययौ रामो विन्ध्यस्य मलयस्य च ॥७॥ [७३

चम्पकांस् तिलकांश् चूतान् अशोकान् सिन्धु-वारकान् ।

३] कैर-वीरांस् तिन्दुकांश् च भञ्जन्तश् च प्लवं-गमाः ॥८॥ [७४

फलान्य् अमृत-कल्पानि मूलानि सुरभीणि च ।

६पू] भक्षयन्तो महा-वेगाः प्र-ययुस् तत्र वानराः ॥९॥^१ [९०

७उ] द्रोण-मात्र-प्रमाणानि लम्बमानानि वानराः ।^२

यैयुः पिबन्तो मिष्टानि मधूनि मधु-पिङ्गलाः ॥१०॥ [९१

८] पादपान् अव-भञ्जन्तो वि-कर्षन्तस् तथा लताः ।

वि-धमन्तो गिरि-वेरांस् प्र-यैयुर् वानरर्षभाः ॥११॥ [९२

९] वृक्षाद् एके तु नर्दन्तः कपयो मन्द-दर्पिताः ।^३

१. आ-नदः । रा च ल_१ अ-नदी । २. आ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-अपि । ३. आ-वा ॥ ४. रा प्र ब म ल_२-चण्यकांस् । अ-चम्पकास् । ५. फ-तिलकाशोकान् पिप्पलान् । अ-तिलकाशोकान् पिप्पलीन् । आ-शोकात् । ६. आ च फ-सिन्धु० । ७. ल_२-तिन्दुकांस्करवीरांश्च । म-तिर्मुकान्कुरवीरांश्च । फ अ-करवीरांस्तमालांश्च । ८. प्र रा ब ल_१-रुजन्ति स्म । म-रुहन्ति स्म । आ-व्रजन्ति स्म ॥ ९. ल_१-फलानि मृत० । १०. फ अ-नास्ति । अतः परमधिकः पाठः—फ रा ब म ल_१ ल_२ अ-पुष्पाण्यतिसुगन्धीनि मूलानि च फलानि च । बभञ्जुर्वानरास्तत्र पादपानां बलोत्कटाः ॥ ११. अ-बलमा० । १२. प्र-नास्ति । १३. अ-जम्बुः पिबन्तः संहृष्टा ॥ १४. रा प्र ब म ल_१ ल_२-०वरं । १५. अ-ययुस्ते प्लवगर्षभाः ॥ १६. ब ल_२-वृक्षानेके न मर्दन्तः । रा ल_१-वृक्षानेके तु मर्दन्तः । म-वृक्षानेके तु मर्दन्तः । प्र-वृक्षानेके मर्दयन्तः । च-वृक्षानेके तु नर्दन्तः । १७. रा प्र ब म ल_१ ल_२-मधु० । १८. फ-वृक्षांश्चैके तु कपयो ननन्तो बलदर्पिताः । अ-वृक्षांश्चैके तूष्पतन्ति नदीस्थो बालदर्पिताः । अतः परमधिकः पाठः—फ च रा ब म ल_१ ल_२ अ-वृक्षेभ्यो निपतन्ति स्म प्रलम्बन्त्यपि चापरे ।

अन्यस्मिन् नि-पतन्ति स्म प्लवमानाः पुन-गमाः ॥^{१२}१२॥ [९३

१०] बभूव वसुधा तैस् तु सम्-पूर्णा मधु-पिंगलैः^{११} ।

११पू] यथा कैलम-केदारैः पकाऽग्रैश् च वसु-धरा ॥^{१२}१३॥ [९४

१३उ] स विन्ध्यं गिरिम् आ-साद्य मलयं च महा-गिरिम् । [९७पू

N] वनानि चाऽप्य् अति-क्रम्य नदीश् च विमलोदकाः ॥१४॥ [N

१४पू] आ-ससादाऽऽनुपूर्व्येण समुद्रं भीम-निस्वनम् । [९७उ

N] अनिलोद्धतम् आकाशं प्र-वर्णितम् इवोर्मिभिः ॥१५॥ [N

११उ] महेन्द्रम् अथ सम्प्राऽऽप्तो रामो राजीव-लोचनः ।

अध्याऽरोहन् महा-बाहुः शिखैराऽग्रं सु-पुष्पितम् ॥१६॥ [९५

१२] स तच्च छिन्नरम् आ-साद्य रामो दशरथाऽऽत्म-जः^{१३} ।

१३पू] कूर्म-मीन-झपाऽऽकीर्णम् अपश्यत् सलिलाऽऽकर्णम् ॥१७॥ [९६

१४उ] अव-र्हन् तैतश् चाऽऽद्यु वेष्ट-वनम् उपाऽर्णम् ।

रामो रमयतां श्रेष्ठः सु-ग्रीवैश् च स-लक्ष्मणः ॥१८॥^{१४} [९८

१५] अथ धौतोपल-शिलां तोयौघैः सहसाऽऽवृताम् ।

१. प्र म ल_२-अन्ये च । २. आ-प्रवेपमानाः । ३. फ
रा ब ल_१ अ-नास्ति ॥ ४. अ-०ले । ५. व-कालम० । ६. व म ल_२-
वसुन्धराः । ७. अ-यथा शरार्पिकेदारैरपि पकैः समावृताः ॥ ८. अ-
चानितिक्रम्य ॥ ९. अ-०पूर्वेण । १०. अ-०दर्शनम् । ११. प्र रा ब म
अ-०वृत्तम् । १२. प्र ब रा म-आकाशे । १३. आ-अवस्थितम् । अ-
प्रचलन्तम् । रा प्र ब म-व्यवस्थितम् ॥ १४. अ-महेन्द्रं प्रथमं प्राप्तो । फ
च रा प्र ब म ल_१ ल_२-अथ संप्राप्य । १५. अ-शिखिराग्रं ॥ १६. फ अ-
तं शिखरमारुह्य । १७. अ-रामः सुग्रीवमब्रवीत् । १८. अ-कूर्ममीनसमाकीर्णं
सपश्यत् सलिलाशयं ॥ १९. रा ब म ल_१-०तार्य । २०. आ ब म
रा प्र ल_१ ल_२-जगामाशु । २१. रा प्र ब म ल_१ ल_२-अनुत्तमम् ।
२२. फ-सुग्रीवः सहलक्ष्मणः । २३. अ-नास्ति ॥ २४. ल_१-०शिलं ।
२५. फ-सहसोद्धताम् । ल_१-सहसा वृत्तम् ।

वेलाम् आ-साद्य वि-पुलां रामो वचनम् अब्रवीत्॥१९॥^१ [९९
 १६] एते वयम् अनुप्राऽऽप्ताः सु-ग्रीव वरुणाऽऽलयम् ।
 सं-तौरश् चिन्त्यताम् अत्र पूर्व यः प्रसम्-अर्थितः॥२०॥^२ [१००
 १७] अतः परम् अ-गाधोऽयं सागरः सरितां पतिः । [१०१पू
 सम्प्राऽऽप्तो मन्त्र-कालो नः सागरस्याऽथ लंघने॥२१[१०४उ
 N] इहेदानीं वि-चिन्त्यो हि नयः पूर्व समा-हितैः । [N
 न चाऽयम् अन्-उपायेन शक्यम् तर्तुं कथञ्चन ॥२२॥[१०१उ
 १८] तद् इहैव समा-विश्य मन्त्रः सं-चिन्त्यतां सखे ।
 १९पू] यथेदं वानर-बलं पा(१५)रं पारम् अवाऽऽप्नुयात् २३॥[१०२
 स्वां स्वां सेनां अति-क्रम्य मां च केचित् कथञ्चन ।^३
 N] गच्छन्तु वानराः 'स्वैरं ज्ञेयं छन्नं भयं हि नः'॥२४॥[१०५
 १९उ] इत्य-एवं स महा-बाहुः सीता-हरण-कर्षितैः ।
 २०पू] रामः सागरम् आ-साद्य वासम् आ-ज्ञापयत् तदा ॥२५॥[१०३
 २२उ] रामस्य वचनं श्रुत्वा सु-ग्रीवः सह-लक्ष्मणः ।^४

१. फ-रामः सुग्रीवम् । २. अ-नास्ति ॥ ३. फ-लवणोदधिम् ।
 ४. आ-संभारम् । ५. आ-देवैर्यो मथितः पुरा । ल_१-पूर्व यः प्रसमुत्थितः ॥
 ६. आ-परमयात्रायां । अ-परमपारोयं । ७. प्र ब रा म ल_२-सागरस्य च
 लंघने । आ-सागरस्याद्य वंघने । फ च-सागरस्यावलंघने । अ-
 ०थ लंघनो ॥ ८. प्र-एहि धानी ॥ ९. फ-समादिश्य । १०. अ-संम-
 न्यतां ॥ ११. अ-सेनां समुत्सृज्य । १२. अ-मां । १३ आ-'तदिहैव'
 इत्यारभ्य 'कथञ्चन' इत्यन्तः पाठो नास्ति । १४. प्र ल_२-सर्वे वासार्थं
 सुसमाहिताः । रा ब म ल_१-स्वैरं वासार्थं सुसमाहिताः । च-स्वैरं ज्ञेयं
 छन्नं भयं हरिः । अ-शूरा ज्ञेयं छिन्नं भयं हि नः ॥ १५. आ-०कर्षितः ।
 १६. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-आज्ञापयच्च सः ॥ १७. रा ब म ल_१ ल_२-
 ससुग्रीवाः सलक्ष्मणाः । १८. अतः परमधिकः पाठः—फ प्र च रा ब म
 ल_१ ल_२ अ-भीमगंभीरनिर्घोषाः प्राज्यसत्त्वा महाबलाः ।

†अ-भीमं गंभीरम् । च रा ब म-भीमनिर्घोषगंभीराः । ‡अ-प्राज्यसत्त्वां महाभयम् ।

- स-सैन्यकोऽवसत् तीरे दक्षिणस्य महोदधेः ॥२६॥ [१०६
 २३] वि-रराज समीप-स्थं सागरस्य बलं च तैत् ।
 साधु-वीर-जलः श्रीमान् द्वितीय इव सागरः ॥२७॥ [१०७
 २४] वेला-वनम् उपाऽऽगम्य ततस् ते हरि-पुंगवाः ।
 २५पू] विनि-विष्टाः परं पारं कांक्षमाणा महोदधेः ॥२८॥ [१०८

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे समुद्र-तीर-निवासो

नाम द्वासप्ततितमः सर्गः ॥७२॥

१. च रा प्र ब म ल_२-सा सेना न्यवसत् । फ-सेना सा न्यवसत् ।
 अ-सेनां स न्यवसत् । २. आ-सागरस्य दुमायुधः । अ-दक्षिणस्यां
 महोदधे ॥ ३. रा व म ल_१-बलं महत् । फ अ-तु तद्वलम् । ४. च प्र म
 ल_२ रा व ल_१-मधुपांडुजलः श्रीमान् । आ-०वीर जलं श्रीमद् । अ-मधु-
 पांडु ततः । ५. रा व ल_१-भास्वरः ॥ ६. अ-०वलम् ॥ ७. ल_२-
 इति सु० । ८. अ-समुद्रतीराभिगमनं । ९. फ-सर्गसमाप्तिर्न दृश्यते ॥

[वं-७४] = [त्रिसप्ततितमः सर्गः] = [दा-४]

२६७] सा महाऽर्णवम् आ-साद्य तस्थौ वै^१ हरि-त्राहिनी ।

वात-वेग-समुद्धूतं प्रेक्ष्य(?त्त)माणां महोदधिम ॥१॥ [१११

२७] दूर-पारम् अ-संवाधं यादो-गण-निषेवितम् ।

आ-साद्य वरुणाऽऽवासं नि^३-षेदुर् हरि-यूथै-पाः॥२॥ [११२

२८] चलन्-मीनै-ग्रहं घोरं महा-नागाऽसुर-क्षयम् ।

चन्द्रोदय-समुद्-भूतं वियद्-बिम्बम् इवाऽपरम् ॥३॥ [N

N] चन्द्र-पाद-मर्हा-जालं नक्र-मीन-विलालितम् । [N

भीम-भोगैः समा-कीर्णं भुजंगैर् मणि-भूषणैः ॥४॥

३०] अवगाढ-महाशैलं नदी-नद-शताऽऽकुलं^{१३}म् ।

दुर्गं दुर्गम-मार्गं तं^{१४} अ-गोधं वरुणाऽऽलयम् ॥५॥ [११५

३१] मकरैर् नाग-भोगैश् च पिर्नद्वै^{१५} इव ताडितैः ।

उत्-पत्य नि-पतद्भिश् च^{१६} प्र-वृत्तं जल-राशिभिः ॥६॥ [११६

१. रा प्र ब म ल_१ अ-वानरवा० । फ-च हरि० । २. म-प्रेषमाणा ॥

३. रा ब ल_२-विषेदुर्वानरर्षभाः । म-निषेदुर्वानरर्षभाः । च-०वासम् इषे-
दुर्ह० । ४. फ-नास्ति ॥ ५. च रा प्र ब म-चञ्चन्मीन० । अ-

चलन्मील० । ६. ल_१-०नागस्वरक्षयम् । अ-०नागसुर० । ७. फ-०समुद्धूतं ॥

८. अ-चन्द्रपालमहापालं । ९. च प्र ब म ल_१ ल_२ अ-०विलोडितम् । फ-

०विलोलितम् । रा-०विलाडितम् । १०. ब-०वेगैः । ११. म-भोगिभिर्म० । प्र-

भुजंगमणिभूषितैः । रा-भोगिभिर्मणिभूषितैः । ब-०भूषितैः । अ-०भूषितम् ॥

१२. अ-०शैलैर् । १३. रा प्र ब म ल_१-०शतावृतम् । १४. ल_१-

दुर्गममत्यन्तम् । रा-दुर्गसमाचारम् । च-दुर्गममर्गन्तम् । अ-दुर्गममग्रन्तम् ।

१५. च-अगाधैर् । ल_१-अपारं । १६. च रा प्र ब म ल_१-विरुद्धैर् ।

फ-विहंगैर् । अ-विनदैर् । १७. अ-ताडितं । १८. अ-उत्पतद्भिः निपतद्भिः ।

१९. रा प्र ब म ल_१-प्रवृद्धैर्जलचारिभिः । फ-प्रवृत्त्यन् ज० । अ-प्रवृद्धं ज० ।

च-प्रवृद्धजल० ॥

३२] अग्नेश्चक्रम् इवाऽऽविद्धं भामुरं सु-मनो-हरम् ।

सुराणां नि-लयं भीमं पौतालं वि-पमं तदो ॥७॥ [११७

३३] अम्बरं सागर-प्रख्यं सागरश्च चाऽम्बरोपमः ।

सागरश्च चाऽम्बरं चोभौ निर्वि-शेषं बभूवतुः ॥८॥ [११८

३४] सं-पृक्तं नभसां ह्य अम्भेः सं-पृक्तं च नभोऽम्भसा ।

तुल्य-रूपे स्म दृश्येते नाना-रूप-समाकुले ॥९॥ [११९

३५] समुत्पतित-तोयस्य मेघ-जालाऽऽकुलस्य च ।

विशेषो नोभयोर आसीत् सागरस्याऽम्बरस्य च ॥१०॥ [१२०

३६] अन्योऽन्यैर् आ-हतास् तत्र स-स्वनुर भीम-विक्रमोः ।

अम्बु-वेगोः समुद्रस्य महा-भेर्य इवाऽऽहताः ॥११॥ [१२१

३७] रत्नौघ-जल-संमिश्रं वि-भक्तम् इव वायुना ।

उत्-पतन्तर्म् ईवाऽऽकाशे रत्नौघ-शत-संकुलम् ॥१२॥ [१२२

३८] ददृशुस् ते महा-नादं वाताऽऽहतं-समाकुलम् । [१२३

१. आ-अग्नेः पूर्वम् । प्र-०श्चक्रम् इवावद्धं । अ-अग्नेः चक्रमिवानद्धं । २. अ-
ल-भास्करं । ३. आ-पारातः । अ-पाताले । ४. रा प्र ब म ल, ल-यथा ॥ ५. आ-
सागरं चाम्बरोपमम् । ल, ल-सागरं च ॥ ६. फ च अ-सागरं । ७. प्र
ब रा फ च ल-चोभे । ८. रा च फ म ल, ल-निर्विशेषे । ९. ल, -
नभसांभाश्च । रा ब-नभसांभाश्च । अ-नभसांभाश्च ॥ १०. अ-समुद्र-
तजलौघस्य । ११. ल, अ-न तयोर ॥ १२. ल, -अन्योन्यैः
साहसात् । प्र-अन्योन्येनाहतम् । रा ब-अन्योन्येनाहतम् । फ-अन्यो-
न्येनाहतम् । १३. ब ल, -संवर । रा म-प्रस्वर । प्र-संवर ।
१४. ल, -०विक्रमः । फ-०निस्वताः । १५. प्र-०वेगः । १६. प्र-
इवाहतः । १७. अ-नास्ति । १८. च-उत्पततमिवाकाशे । आ-
उत्पतन्त इवाकाशे । १९. अ- रत्नौघशत ॥ २०. म ब रा ल-वाताहतिस ॥
२१. फ-नास्ति ।

३९७] भ्रान्तोर्मि-सलिलाऽऽवर्त्त नील-मीन-महोरगम् ॥ १३ [१.२४७

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे समुद्र-दर्शनो

नाम त्रिसप्ततितमः सर्गः ॥७३॥

—

[बं-७५]= [चतुःसप्ततितमः सर्गः] =[दा-२]

सा तु नीलेन विधि-वद् रक्षिता सुसमा-हिता ।

१] सागरस्योत्तरे तीरे रेजै सेना निवेशिता ॥१॥ [१

मैन्दश् च द्वि-विंशश् चैव तत्र वानर-पुंगवौ ।

२] ररक्षतुस् तौ महतीं सेनां तां सर्वतो-दिशम् ॥२॥ [२

नि-विष्टायां तु सेनायां तीरे नद-मदी-पतेः ।

३] पार्श्व-स्थं लक्ष्मणं दृष्ट्वा रामो वचनम् अब्रवीत् ॥३॥ [३

शोकस् तु खलु कालेन गच्छता क्लिं शाम्यति ।

४] मम चाऽपश्यतः कान्ताम् अहन्य-अहनि वर्द्धते ॥४॥ [४

न मे दुःखं प्रिया दूरे न मे दुःखं हृतेति सा ।

५] एतद् एवाऽनु-शोचामि वयस् तत्राऽति-वर्तते ॥५॥ [५

यौहि वीत यतः कान्ता तां स्पृष्ट्वा माम् अपि स्पृश । [६पू

८] बहू एतत् कामयानस्य शक्यम् एव न जीवितुम् ॥६॥ [१०पू

तेन मे दहति गात्राणि विषं पीतम् इवाऽऽतपे ।

९] महा-सत्त्वेति यन् मां सा हिर्यं-माणा वचोऽब्रवीत् ॥७॥ [७

१. आ रा-भागे । २. अ-येन । ३. रा-विशेषिता ॥ ४. रा व
द्विविधश् । ल२-द्विविधश् । ५. अ रा ल२-पुंगवः ॥ ६. फ-च । ७.
अ-पते ॥ ८. रा व प्र ल२-क्लिं । ९. रा व-खलु ॥ १०. ल२-
प्रयेति । ११. अ-एतदेवा० । च-एतदवा० । १२. आ अ-तस्याति० ।
च-तस्यापि व० ॥ १३. फ-वह मां ? । च रा ल२-वाहि । १४. रा-
वाति । ल२-वाह । १५. अ-स्मरन् । १६. फ-वक्षे तत् । १७. आ-
शक्यते तेन । च रा प्र व ल२-शक्यमेवेन । १८. आ-दवो । १९.
ल२-मां यत् । २०. अ-हिर्यन्ती वाक्यमब्रवीत् ॥

- तद्-वियोग-समुत्थेन तच्च-चिन्ता-ज्वलनेन च ।
 ६] रात्रौ दिवां शरीरं मे दहते मैदनाऽग्निना ॥८॥ [८
 अव-गाह्योऽर्णवं स्वप्स्ये सौमित्रेऽवै-हितो भवे ।
 ७] कथञ्चित् प्र-ज्वलन् कामो न मां सुप्तं जले दहेत् ॥९॥ [९
 बह् एतत् कामयानस्य नैतद् अल्पं वि-जानतः ।
 १०] यद् अहं सा च वामोरूर्णकां धरणिम् आ-श्रितौ ॥१०॥ [१०
 केदारस्येव केदारः सोदकस्येव निर-जलः ।
 ११] उप-स्वेदेन जीवामि जीवन्तीं यच्च छृणोमि ताम् ॥११॥ [११
 कदा नु खलु वैदेहीं^{१०} शत-पत्र-निर्भाऽऽननाम् ।
 १५] वि-जित्य शत्रून् द्रक्ष्यामि सीतां स्फीताम् इव श्रियम् ॥१२॥ [१२
 कदा शोकम् इमं घोरं मैथिली-विप्रयोग-जम् ।
 १६] सहसा विप्र-मोक्ष्यामि वासः शुक्लेतरं यथा ॥१३॥ [१३
 कदा नु चारु-दन्तौष्ठं तस्याः पद्म-निभं मुखम् ।^{१०}
 १२] ईषद् उन्-नाम्य पांस्यामि रसायनम् इवोत्तमम् ॥१४॥ [१४
 तौ तस्याः सं-हतौ पीनौ स्तनौ ताल-फलोपमौ ।

१. फ अ-विपुलार्चिषा । ब प्र रा ल_२-ज्वलितेन च । २. प्र ब रा ल_२-दिवारात्रं । ३. आ-बहुधाग्निना ॥ ४. ल_२-अवगाह्यावरं । ५. अ-सौमित्रे हि तथा विना । ६. आ च रा-प्रज्वलेत् । अ-प्रह्वलेत् । फ-प्रज्वलेत् । ७. आ फ अ-स । च-तं । ८. आ-यदा हरेत् ॥ ९. फ-ता । १०. आ-तद् । ११. फ-तरणिम् ॥ १२. अ-केदारस्य च । फ-केदारस्य च केदारं । १३. फ-सोदकस्य गिरुदकम् । अ-व निजलं । रा-व निजले । १४. रा प्र ल_२-तप० । १५. रा ल_२ अ-जीवती तां शृणोमि यत् । प्र-जीवती तां शृणोमि तत् ॥ १६. अ-सुश्रोणीं... चन्द्रनिभा० फ-सुश्रोणीं पूर्णचन्द्रनि० १७. फ च रा ल_२ अ-कृणुं ॥ १८. रा-तरो । १९. फ अ-अयं श्लोको ब्रह्मसाधनेन २०-शश्लोकात्परं पठितचरः द्र० । २०. अ-कदा त्वहं सुदन्तौष्ठं मुखं पद्मनिभेक्षणम् । २१. अ-उन्नामयस्यामि । २२. च-यणम् । २३. रा-चरम् ॥ २४. आ-वास्याः ।

- N] कदा नु खलु सोत-कम्पौ हसन्त्या मे भविष्यतः ॥१५॥ [१४
 १३पू] सानूनम् अ-सिताऽपांऽगी राक्षसी-मध्यम् आ-स्थिता^१ ॥१५पू
 १४] वि-धूय जल-दांस तूर्णं शशि-लेखेव निर्-मला ॥^२ १६॥ [१७उ
 स्वभावे-तनुर अर्त्य-अर्थं शोकेनाऽनै-अशनेन तु ।
 १७] भूयस् तनु-तरा जाता मद-भाग्यस्य वि-पर्ययात् ॥१७॥ [१८
 सा प्रकृत्यैव तन्व-अंगी मद-वि-योगेन कर्षिता ।
 N] अन-अभ्यसन-शीलस्य विद्येव तनुतां गता ॥१८॥ [N
 कदा नु^३ राक्षसेन्द्रस्य नि-धायोरसि सायकान् ।
 १८] सीतां प्रत्या-हरिष्यामि वि-शोकैः शोक-नाशिनीम् ॥१९॥ [१९
 कदा नु^४ खलु मां सीतां मेम सर्वाङ्ग-शोभना ।
 N] सोत-कर्णठं करणम् आ-लम्ब्य मोक्षेयस्य आनन्द-जं जलम् [२०
 एवं वि-लपमानस्य राघवस्य महाऽऽर्त्तनः ।

१. प्र रा व ल_२-सोत्कण्ठौ ॥ २. अ-कदा विधूय रक्षौघां सा वधूरूप-
 तिष्यति । फ-कदा विधूय रक्षांसि सा वधूरूपतिष्यति । अतः परमधिकः
 पाठः—च रा प्र व ल_२-मन्नाथा नाथहीनेव त्रातारं नाधिगच्छति । कदा
 विधूय रक्षौघान् सा वधूरापतिष्यति । ३. अ-विधूय जलदं नीलं शशि-
 लेखा यथावरे । फ-विधूय च जलं नीलं शशिलेखेव जानकीं ॥ ४.
 फ अ-स्वभावेन तनुनं । रा-सुभाव० । प्र-स्वभावतो विरस्यर्थ ।
 ५. आ-शकेशानयनेन । ६. फ च रा प्र ल_२ अ-च ॥ ७. फ
 रा प्र अ-मम भाग्यवि० ॥ ८. फ-प्राप्तकृच्छ्रा च । अ-प्रकृत्यैव ।
 ९. फ-वियोगाच्च ॥ १०. आ-तु । ११. अ-विधा० । १२. रा प्र ल_२-
 सायकम् । १३. अ-प्रस्थानयिष्यामि । १४. अ प्र ल_२-विशोकं ॥ १५.
 फ-तु । १६. फ-मे । प्र ल_२-सा । १७. फ-साध्वी सीता । १८.
 फ अ-सोत्कण्ठोत्कण्ठमालिङ्ग्य मोक्षस्य । च प्र ल_२-सोत्कण्ठा कं० । १९. अतः
 परमधिकः पाठः—अ फ-सा नूनमसितापाङ्गी राक्षसीमध्यगा शुभा । अनाथा
 नाथहीनेव त्रातारं नाधिगच्छति । २०. अ-विलपतस्तस्य । च-
 माणस्य । २१. अ-रामस्याशुभमात्मनः । फ-रामस्य विदितः ।

१९] दिन-क्षयान् मन्द-वपुर् भास्करोऽस्तम् उपाऽऽगतः ॥२१॥ [२२

इति स वनितया विना-कृतः^३

सुर-पति-तुल्य-वपुर् नरेश्वरः ।

लवण-जलम् उद-ईक्ष्य दुस्-तरं

N] जनक-नरेन्द्र-सुताम् अशोचत ॥२२॥ [N

ईत्यार्षे रामार्यणे सुन्दर-काण्डे राम-विलापो

नाम चतुःसप्ततितमः सर्गः ॥७४॥

१. फ अ-उपागमत् । रा-उपाययौ ॥ २. अ-विनाक्षसः सत् ।
३. फ-इति स विनयतया निराकृतः । ४. अ-लवणसमुद्रम् । ५. फ-
दुस्तरं च ॥ ६. ल_२-इति सु० । ७. आ-रामविलापे समुद्रतीरगमनो
नाम । च रा प्र ल_२-समुद्रतीरगमनं नाम । ८. च प्र ल_२-समाप्तमुद्योगपर्व
दिग्विजयश्च ॥

[वं-७६]= [पञ्चसप्ततितमः सर्गः] =[दा-N]

हनूमतस् ततः कर्म घोरं श्रुत्वा भयाऽऽवहम् ।

N] दग्धां च नगरीं दृष्ट्वा सौऽदृ-प्राकार-क्षोरणाम् ॥१॥

ततः परम-दुःखाऽऽर्ता जननी रक्षसां पतेः ।

२] सुतं विदित-तत्त्वाऽर्थमे इत्य् उवाच विभीषणम् ॥२॥

नष्टान् दारान् मृगयता प्रेषितो हनुमान् इह ।

३] रामेण विनय-ज्ञेन सा च दृष्टा विभीषण ॥३॥^{१०}

पुत्र राक्षस-राजस्य महांश् चैवर्म् उप-प्लवः ।

४] विदितस् ते महा-प्रेङ्गं यथा भवितुम् अर्हति ॥४॥

५पृ] अ-धर्मेण हि बर्ब-ज्ञ भुज्य-मानं सुखं संदा ।

N] नाशयत्य् आशु तव पापम् अ-धर्मो विदितस् तवः ।^{११}

५उ] आ-हरत्य् आपदं घोरार्म अमुह्य-प्रीति-वर्द्धनीम् ॥^{१२}५॥

तद् इदं गर्हिबं कर्म कृतं भ्रात्रा तवाऽनघ ।

६] न प्रीणयति मां भुक्तर्म् अ-पथ्यम् इव भोजनम् ॥६॥

१. अ फ-तु तत् । २. अ-श्रुत्वा घोरं । फ-श्रुत्वा कर्णभ० । ३. अ-लंकां सा० । फ-ज्ञात्वा सा० आ-दृष्ट्वा सादि० ॥ ४. फ च रा अ-विदितवृत्तान्तमि० । प्र ल२-विदितवृत्तान्तं प्रत्युवाच ॥ ५. रा-नष्टा दारान् । प्र-न-ष्टान्पुरान् । आ-दृष्टान्दारान् । ६. च रा प्र ल१-रामेणाविदितज्ञेन । ७. अ-नास्ति ॥ ८. फ च रा प्र ल१ अ-महानयम् । ९. रा प्र ल१-उपप्लवः । १०. फ च रा प्र ल२ अ-महाप्रेङ्ग ॥ ११. अ-अधर्मेन । १२. अ फ च रा प्र ल२-महत् । १३. आ-तं । १४. आ-ततः । १५. फ च अ-नास्ति ॥ १६. अ-घोरं सुहृत्प्रीतिविवर्द्धनी । १७. प्र-नास्ति । च रा व म ल१ ल२-श्लोकोऽयं पूर्वार्धपरार्धव्यत्यासेन पठितः । अतःपरमधिकः पाठः-च रा व ल१ म ल२-रामेण हि । सधर्मेण भुज्यमानं सुखं तदा । १८. अ-सुव्यक्तम् ।

† रा ल२-तु ।

- न हि सीतां हृतां ज्ञात्वा धर्म-शास्त्रार्थ-कोविदः ।
 ७] न करिष्यति धर्माऽऽत्मा रामः सदृशम् आत्मनः ।
 N] न हि सत्य-वतश्च चाऽस्य मृधे शक्रोऽपि मोक्ष्यते ॥७॥
 स हि सत्य-वतश्चैव दिव्ये चाऽस्त्र-बले स्थितः ।
 ८] गृहीत-चापः सं-क्रुद्धः शोषयेद् अपि सागरम् ॥८॥
 ये^१ च युद्धे पुरा तेन हत-शेषां निशा-चराः ।
 ९] इह प्राऽऽप्ताः^२ परि-त्रस्तास् तद्-वीर्य-हत-पौरुषाः ॥९॥
 दुर-विषहं दुरा-धर्षं क्रुद्धस्य शर-दुर्दिनम् ।
 १०] तस्य वीरस्य विस्तीर्णं वर्णयन्ति निशा-चराः ॥१०॥^३
 चतुर्दश-सहस्राणि रत्नसां क्रूर-कर्मणाम् ।
 ११] को नु^४ मर्त्यस् तदा हन्याद् एकैः परम-संयुगे ॥११॥
 नूनं चरति लोकेऽस्मिन् स कालो दुरति-कर्मः ।
 १२] तादृशं न हि मर्त्येषु वीर्यम् अस्ति सुरेष्व^५ अपि ॥१२॥
 स्व^६रस्यैव वधान् मन्ये मारीचस्य^७ वधाद् अपि ।

१. अ-सीता । २. अ-स शस्त्रगति-कोविदः । फ-सर्वास्त्रविधि-
 कोविदः । ३. रा-सत्यवतः कश्चिन् । ४. च रा-शक्तोऽपि । ५. फ-नास्ति ॥
 ६. अ-दिव्य । ७. आ-चास्त्रबले तु यः । अ-चास्त्रे बले । रा-चापेवलस्थितः ।
 ८. च-स क्रुद्धः । ९. आ-शोषयेत्तु स । १०. आ-याहि युद्धेषु रामेण
 हतशेषाः । फ-ये हि युद्धेषु रामेण हतशेषाः । च प्र ल२-ये हि युद्धेषु रामेण ।
 रा-ये हि युद्धेषु रामेण हतशेषाः । ११. अ-भयत्रस्ता । १२. च रा प्र ल२-
 नास्ति । १३. अ-दुर्विगाहं । फ-दुर्विगाधं । १४. अ-निशाचरं । १५. प्र-
 न । १६. अ-एको रामाद्वि संयुगे । १७. रा-एवं । १८. फ-कोकास्त्री-
 मस कालो नरविग्रहः । १९. अ-देवेषु गन्धर्वेष्वमरेषु च । फ-देवेषु वीर्यमस्त्य-
 सुरेषु वा । च रा प्र ल२-देवेषु वीर्यमस्त्यसुरेष्वपि । २०. फ-प्र ल२-स्वरस्य
 च । २१. फ-मारीचनिधनादपि ।

- १३] न राम-सदृशो ह्यस्ति निशाचर-गणेष्वपि ॥१३॥^३
 तस्मै एवं गुण-सम्पन्नं मत्वा दशरथाऽऽत्म-जम् ।
 १४] न शान्तिर्मुप-गच्छामि भयात् प्र-व्यथितेन्द्रिया ॥१४॥
 तद्धं यथा प्राऽऽप्त-कालं ते वीर न व्यति-वर्त्तते ।
 १५] तथाऽऽचरं विशालाऽक्ष बुद्ध्या परम-सूक्ष्मया ॥१५॥
 हितं वचनम् आ-यसां तदात्वे च महोदयम् ।
 १६] श्रावयाऽद्यैव वाक्याऽर्थं रावणं यदि शक्यते ॥१६॥
 इदमेव उद्भ्रान्त-हृदयं धर्माच्च चलित-मामसम् ।
 १७] न ह्येनं पतिताऽऽर्त्तमानम् उत्सहे ह्यनु-शीलितुम् १७॥
 सीतां निर्-यातयस्वेति वचनं वदतां वर ।
 १८] पौलस्त्यः श्रान्त्यतां शीघ्रम् एतत्तु विदितं भवेत् ॥१८॥
 कर्मभिर्दोरुणैः श्रान्तं हतं मन्मथ-निद्रया ।
 १९] धर्म-वाक्याऽनिलैः शीतैर्बालिशं प्रति-बोधय ॥१९॥

१. अ-०शोऽस्तीह । फ-०शोऽस्तीति । २. फ-०गणेषु वै ।
 ३. रा-नास्ति । ४. फ-तदेवं । रा-तमेव । ५. अ-रामं । ६. प्र ल२-
 अधिगच्छामि ॥ ७. अ-तथाद्य प्राप्सिकालान्ते । आ-तद्यथा प्राप्य कालान्ते ।
 ८. फ-च न । रा प्र ल२-कुरु । ९. रा-०सूचया । १०. अ-आयुष्यं तदा-
 त्वैव । फ-आयस्यां कटुकं च । रा-आयस्यं तदा त्वं च । ल२-आयस्ये
 तथात्वेव । ११. फ-वाक्यज्ञं । १२. फ च रा-शक्यसे ॥ १३. अ-कूरमु-
 द्भ्रात० । फ-अहं सुभ्रात० । १४. अ-नह्येनमजितात्मानम् । फ-न ह्येनम-
 कृतात्मानम् । प्र च रा ल२-नह्येत । १५. अ-जातु शा० । १६. आ-
 श्लाव्यतां । १७. अ च-एतदत्र हितं । फ-एतदेव हितं । रा प्र ल२-एतदन्ते
 हितं । १८. प्र-दाहयं । १९. अ-शान्तैर् । फ-श्रान्त० । ल२-श्रोतु ।
 २०. अ-हतमज्ञानमिन्द्रियं । फ-हतमज्ञाननिद्रया । रा ल२-मन्मथनिद्रया ।
 प्र-मन्मथनिद्रयं २१. अ-शीतैर्बालिशं । फ-शान्तैर्बालिशं । २२. प्र-
 प्रतिरोधय ॥

- अस्मिन् रत्नो-गणाऽऽकीर्णे दारुणे पाप-कर्मणि ।
 २०] त्वम् एव भ्राजसे कीर्त्या घनैर् मुक्त इवाऽशुमान् ॥२०॥
 त्वया ह्येकेन सर्वोऽयम् अधर्म-प्रस्थितो जनः ।
 २१] धार्यते न्याय-वृत्तेन वेलयैव महोदधिः ॥२१॥
 यथा त्व अ-धर्मेण हि नैव युज्यते
 यथा न कीर्त्या परया वि-युज्यते ।
 तथा तथा स्वार्थ-हितं नु दर्शयन्'
 २२] यथा न^१ मृत्योर् वशम् एति सर्व-शः ॥२२॥
 यतस्-ततो मद-सुरैर्भिर द्रवन् यथा
 नि-वार्यते परम-शितैर् महाऽकुशैः ।
 महा-द्विपो रजनि-चराऽधिपस् तथा
 २३] नि-वार्यतां हित-वचनांऽकुशैस् त्वर्या ॥२३॥
 अथैवं उक्तश् चरणौ नि-पत्य^२ तौ
 सुतो जनन्या वि-षमे विभीषणैः ।

१ अ-० गणावासो दारुणोपायसकुले । फ-० गणावासे दारुणे रोम-
 हर्षणे । २. अ-स्वयादिना न । ३. रा-सर्वत्रमधर्मप्रस्थितो । अ-सर्वोय-
 मधर्मे संस्थितो । ४. फ-वार्यते । ५. रा-वेल एव । ६. अ-महोदधि ।
 फ-महोदधेः ॥ ७. अ-त्वधर्मेन । ८. फ-च । ९. आ-युज्यसे । फ अ-
 गृह्यते । १०. आ-विमुच्यसे । फ-वियुज्यसे । ११. अ-तथा यतश्चात्र हितानु-
 दर्शने । फ च रा ल_१ ल_२-तथा यतस्वाद्य हितानुदर्शने । १२. आ-हि
 मृत्योर्न वशे हि । रा-वृत्त्योऽवषमेति । ल_२-न मृत्योर्वशमेति । १३. आ-तिष्ठसि ।
 फ-सर्वथा । रा-सर्वत्रतः । १४. फ-इतस्ततो । १५. च-० करीभिर्द्रवन् यथा ।
 अ-० सुराभिर्यथा द्रव्य । फ-० सुराभिर्यथा द्रवन् । १६. अ-नेवार्यते ।
 १७. आ-० शितैर् । रा-० शितैर् । १८. आ-भो वचनांकुशैर्बलात् । च रा प्र
 ल_२-० कुशैर्बलात् । १९. प्र-तथैव । ल_२-तथैव । २०. रा प्र ल_२-निपत्य
 वै । फ अ-निपिड्यतौ । २१. फ अ-शुभौ । २२. अ-विषये ह्यमत्सरी ।
 फ च रा ल_२-विषयेऽमत्सरी । प्र-विषयेषु मत्सरी ।

कृताऽभ्यर्तुं-ज्ञश्च ततः कृताऽञ्जलिर्
२४] जगाम रत्नोऽधिपे-दर्शनोत्सुकः ॥२४॥

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे विभीषणे-मातृभाषणो
नाम पञ्चमस्तितमः सर्गः ॥७५॥

—————

१. आ-०जः स ततः । फ-०नुज्ञस्तु तया । च प्र ल२-०नुज्ञः
स तया । २. अ-रक्षोपददे० । ३. ल२-इति सुन्दरकाण्डे ।
४. ल२ रा-विभीषणमातृवचनं नाम । अ-कैकसीवाक्यं नाम । फ-
विभीषणवाक्यं नाम । च प्र-विभीषणमातृभाषणं नाम ॥

[व-N]= [पट्सप्ततितमः सर्गः] =[दा- १०]

ततः प्रत्य-ऊषसि प्राऽऽप्ते प्राऽऽप्तै-धर्माऽर्थ-निश्चयः ।

राक्षसाऽधि-पतेर् वेदम भीम-कर्मा वि-भीषणः ॥१॥ [१

श्वेताऽर्ध-वृन्द-संकाशं शैल-शृङ्गम इवोच्च-छितम् ।

सुवि-भक्तं महा-कृत् महा-रथ-परिग्रहम् ॥२॥ [२

मति-मैद्विर् महाऽमात्यैर् अभि-युक्तैर् अधि-ष्ठितम् ।

रक्षोभिश् चाऽप्य अ-पर्यन्तैः सर्व-तः परि-वारितम् ॥३॥ [३

मत्तं-मातङ्ग-निर्वासाः संकुली-कृत-मारुतम् । [४पू

परस्पर-कृतोत्साहैः प्र-वरैऽश्वैर् अलंकृतम् ॥४॥ [N

प्रमदा-शत-सम्बाधं प्रमदा-हास्यै-मिश्रितम् ।

रक्त-विद्रुमै-निर्युहं भूषणोत्तम-निस्वनम् ॥५॥ [५

गन्धर्वाणाम् इवाऽऽवासम् आ-लयं मरुताम् इव ।

रत्न-संचय-सम्बाधं भुवनं भोगिनाम् ईवं ॥६॥^{२०} [६

तेन महाऽभ्रम् इवाऽऽदीप्तं तेजो-राशिम् इवो-ज्ज्वलम् ।^{२२}

१. रा-ययौ । प्र-गतः । २. आ रा अ-प्रत्युषसि । ३. अ-
प्राप्ते धर्मार्थं ॥ ४. आ-स्वेताभ्रपुष्पसङ्काशं । ५. फ च अ-सुविभक्तमहा० ।
रा ल२-सुविभक्तमहाकक्ष्यं । आ-सुविभक्त महाभक्तं ॥ ६. आ-मतिमद्भिः सहा० ।
७. फ-०युक्तम् । ८. फ-अनुष्ठितम् । प्र-अधिष्ठिते । ९. आ-च सपर्यन्तैः ।
अ-चापि प० ॥ १०. अ-महामातङ्गनिस्वासैः । आ फ-०ङ्गनिस्वासैः ।
११. अ-०तमन्तरम् । अ-०तं मारुजम् । १२. आ-अभ्युच्छितैर्महोत्साहैः ।
फ-०कृतोत्साहं । १३. फ-प्रवलाश्वैर् ॥ १४. फ अ-प्रवल्गितमिवौजसा ।
१५. प्र-रक्तविन्दुसमायोगं । रा-०मसंयोगं । च-०मणिर्योगं । अ-०मनिर्योगं ।
१६. अ-०मनिश्चितम् । च-०निःश्चनम् । १७. आ च प्र-०यनिर्वाधं ।
१८. आ फ च प्र ल२-भवनं । १९. अ फ-योगिनाम् । अ-योगिनामपि ।
२०. रा-नास्ति ॥ २१. फ-तं महाभूतिना दीप्तं । २२. आ-नास्ति ।

अग्र-जस्याऽऽलयं वीरः प्र-विवेश वि-भीषणः ॥७॥ [७
 शृण्वन् पुण्याऽह-शब्दांश्च वेद-विद्भिर् उद्-ईरितान् ।
 शुश्राव सुमहा-तेजा भ्रातुरै विजय-संहितामै ॥८॥ [८
 पूजितां (न) दधि-पात्रैश्च सुसर्पिः-सुमनोऽक्षतैः ।
 तत्र वेद-विदो विप्रान् ददर्श सुमहा-यशाः ॥९॥ [९
 सं-सेव्यमानं रक्षोभिर् दीप्य-मानम् इवौजसा ।
 आसन-स्थं महा-भागं ववन्दे नैर्ऋतर्षभम् ॥१०॥ [१०
 स राजाऽऽदिष्टम् आ-वेष्टुमै आसनं हैमम् आप्तवान् ।
 जगाम समुदा-चारं प्रयुज्याऽऽचारं-क्रोविदः ॥११॥ [११
 स रक्षसो महा-तेजा वि-धैयं स्वामि-सन्निधौ ।
 उवाच हितम् अत्य-अर्थं वाक्यम् आयति-निश्चितम् ॥१२॥ [१२
 प्र-साद्य भ्रातरं ज्येष्ठं साध्वसोप-क्रमोऽऽस्थितम् ।
 देश-कालाऽभिसम्प्रांऽऽप्तं दृष्ट्वा चोऽमित-विक्रमः ॥१३॥ [१३
 यदा प्र-भृति वैदेही सम्प्राऽऽप्तेह परं-तप ।
 तदा प्र-भृति दृश्यन्ते नि-मित्तान्य अ-शुभानि च ॥१४॥ [१४

१. फ अ-महाबुतिः ॥ २. अ-पुष्टपुण्याहवोपांश्च । फ-दृष्टपु० ।
 ३. फ रा-विनयं स्वामिसन्निधौ । अ-संहिताः ॥ ४. प्र च रा ल२ अ-
 पूजितां । ५. रा-सर्पिस्सु च म० । प्र-सर्पिः सम० । ल२-सर्पिः सुम० ।
 अ फ-मनोऽक्षितैः । ६. फ-अत आरभ्य १२ श्लोकस्य पूर्वार्द्धं यावन्नास्ति ॥
 ७. आ-मानो । ८. प्र-इवोजसा । ९. रा-आसन्नस्थं । १०. च-नैर्ऋतर्षभाः ॥
 ११. आ-आदिष्ट । १२. अ-आप्नुयात् । १३. अ-चारः प्रयुज्याचार० ।
 १४. रा ल२-हर्यक्षो । प्र-हरक्षो । १५. अ च रा प्र ल२-विनयात् ।
 १६. रा-आयाति नि० ॥ १७. फ च रा ल२ अ-आलाघ । १८. अ-श्रेष्ठ ।
 १९. अ-सासुसोपक्रमस्थितम् । च-०पक्रमस्थितम् । ल२-०पक्रमं स्थितम् ।
 २०. अ-०भिसम्प्राप्तं । च रा प्र ल२-०सम्प्राप्तिं । २१. अ-दृष्ट्वा । २२. अ-
 चारपराक्रमम् । फ-कपिपराक्रमम् । २३. अ-परंतप । २४. फ-ह ।

वि-स्फुलिङ्गः प्र-शान्ताऽर्चिः सं-धूमः कलुषोदयैः ।
मन्त्र-तमं तैर्पितो वह्निर् न सम्यग् अभि-पद्यते॥१५॥ [१५
अन-इष्टो ह्य अग्नि-शालामु तथा ब्रह्माऽऽसनेषु च ।
सरी-सृषा वि-सर्पन्ति हव्येषु च पिपीलिकाः ॥१६॥ [१६
गवां पयांसि स्कन्धानि वि-मदाश् चाऽपि कुञ्जराः ।
दीनम् अश्वाः प्र-हेर्षन्ति न च ग्रासाऽभि-नन्दिनः॥१७॥ [१७
खरोष्ट्राऽश्व-तरा राजन् भिन्न-रोमाऽश्रु-वर्षिणः ।
स्वभावेनैव तिष्ठन्ति वि-धानैर् अपि सं-युताः॥१८॥ [१८
वायसाः संघै-शः क्रूरा व्या-हरन्ति समन्त-तः ।^{१५}
समवेतांश् च दृश्यन्ते वि-मानाऽग्रेषु साम्प्रतमं ॥^{१६}१९॥ [१९
गृध्राः सम्पर्क-अन्ते च पुरीम् उपरि मण्डिताः ।^{१७}
उप-रक्ते च संध्ये द्वे^{२१} व्या-हरन्त्ये अ-शिवं शिवाः॥२०॥ [२०
शिवा-क्रव्यादानं च पुरे-द्वारि समन्त-तः ।

१. च प्र ल, अ-विस्फुलिङ्गप्र० । फ-०गः समन्तर्चिः । २. फ-
सधूमक० । ३. अ-मन्त्रवत्तर्पितो । फ-मन्त्रवत्तप्यते । ल-सतुषस्तर्पितो ॥
४. रा-अग्निषु ह्यग्नि० । ल-अग्निष्वप्यग्नि० । आ च-ह्यग्निशालास्तु ।
५. च-ब्रह्मात्मनेषु । ६. च रा प्र ल-प्रसर्पन्ति । आ-विसर्पन्ति ।
७. अ-पयांसिगन्धानि । ८. फ-प्रहेष्यन्ते । च रा प्र-प्रहेष्यन्ति । ९. अ-
चाग्रासाभि० ॥ १०. फ-खरोष्ट्राश्च तथा । प्र-खरोष्ट्राः शतशो । ११. फ-
भिन्नरोमा रुदन्ति च । रा-०रोमास्कवर्हिणः । प्र-रोमान्नुव० । १२. अ-भिन्नाः-
स्वभावेनानुतिष्ठन्ति ॥ १३. फ-संघसः । १४. फ-०न्ति ततस्ततः । रा-
व्याहरन्त्याशिवं शिवाः । १५. अ-नास्ति । १६. प्र-समवेगाश्च । १७. फ-
सम्प्रति । १८. रा अ-नास्ति ॥ १९. फ-गृध्राश्च पर्य० । २०. फ-पीडिताः । ल-
पुंडिताः । २१. अ-संध्ये द्वे । ल-द्वे संध्ये । २२. आ-०रन्त्याशिवाः शिवाः ।
प्र-व्याहरन्ति शिवं । २३. रा-नास्ति ॥ २४. अ-क्रव्यादीनां । फ च रा ब प्र
ल-क्रव्यादानां । २५. अ फ च रा-पुरीद्वारि । प्र-द्वारि द्वारि । ल-
शब्दारिष्टं ।

श्रूयन्ते परुषा वाचः स-विस्फूर्जित-गर्जिताः ॥२१॥ [२१
 तद् एवं प्र-स्थिते कार्ये प्रायश्-चित्तम् इदं महत् ।
 रोचते यदि वैदेही राघवाय प्र-दीयताम् ॥२२॥ [२२
 इदं हि यदि वा मोहात् स्नेहाद् बोद्-ईरितं मया ।^१
 श्रुत्वाऽपि खलु मे^२ राजन् न रोषं कर्तुम् अर्हसि ॥२३॥ [२३
 अयं हि दोषः सर्वस्य जनस्याऽस्योप-लक्षितः । [२४पृ
 प्रांऽऽपणे ह्य अस्य कार्यस्य नि-वृत्तात् तव मन्त्रिणः २४॥
 अवश्यं तु^३ मया वाच्यं दृष्टं वा यदि वा श्रुतम् । [२५
 सम्प्र-धार्य यथा^४ न्याय्यं तद् भवान् कर्तुम् अर्हसि ॥२५॥ [२६
 हितं हि^५ तस्मै मृदु-हेतु-संयुतं
 व्यपेत-दोषाऽऽयति-सम्प्रति-क्षमम् ।
 वि-लक्ष्यन्^६ कार्यम् उपस्थितं-ज्वरं
 प्रसन्न-वाग् उत्तरम् उक्तवान् इदम् ॥२६॥ [२७
 भयं न पश्यामि कुतश्चिद् अप्य् अहं
 न राघवः प्राऽऽप्स्यति जातु मैथिलीम् ।

१. आ-बोराः ॥ २. फ-तदेवं प्रथिते । रा-तदेवोपस्थिते । प्र ल_२-
 तदेवोपस्थिते । च-तदेवो प्रथिते ३. अ-कर्म । ४. फ-मोच्यतां । ५. अ-वीर
 सीतेयं । फ-वीर वैदेही ॥ ६. अ-इयं हि यदि मोहात् स्नेहाद्बोदीरिता
 मया । ७. अ-अत्रापि परमं । फ-अत्रापि खलु मे । ८. फ-दोषं ।
 ९. च रा-रोषः । १०. अ-जनस्यास्य न लक्षितः । ११. अ-प्रयत्ने । प्र-
 प्रयत्ने ॥ १२. अ-च । फ-हि । १३. आ-तथा । फ रा प्र ल_२ अ-यथान्यायं ।
 १४. फ अ-वक्तुम् ॥ १५. फ-स । १६. च-व्यपेत दोषो यति० । फ अ-
 व्यतीतदो० । १७. अ-विपक्षयत् । फ-विलक्षयत् । अ-विलक्षयं ।
 १८. आ-स्थितद्वारं । अ-स्थितत्वात् । फ प्र ल_२-स्थितक्षयं ।
 च रा-उपस्थितं क्षयं ॥

सुरैः सहेन्द्रैर् अपि संगतैः कथं

ममाऽग्र-तः स्थास्यति लक्ष्मणाऽग्र-जः ॥२७॥[२८

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे विभीषणे-वाक्यं

नाम षट्सप्ततितमः सर्गः ॥ ७६॥

१. आ-सहेन्द्रैर् । अ-सुरेन्द्रैर् । फ-समस्तैर् । २. च-
संगता । प्र-संयुतः ॥ ३. आ-आर्षेयसः । ल_२-इति सु० । ४. अ-
च-लंकापर्वण्यौत्पातिकदर्शनं । फ-औत्पातिकं नाम ॥

[वं-७७]= [सप्तसप्ततितमः सर्गः] =[दा-६]

लंकायां तत्-कृतं दृष्ट्वा घोरं कर्म भयौऽऽवहम् ।

१] राक्षसेन्द्रो हनुमत्तो संक्रुद्धेन्द्रियै-मानसः ॥^११॥

अमाखान् अब्रवीद् वीरो राक्षसान् स-विभीषणान् । [१

२] सं-रब्धो रक्त-नयनः कोपात् किञ्चिद् अवाङ्-मुखः ॥२॥ [N
३पू] आ-गतश् च प्र-विष्टश् च हनुमान् नगरीम् इमाम् ।^१

N] मन्त्र-कालः समुत्-पन्नो मन्थ्यताम् अत्र यद् धितम् ॥३॥ [N
३उ] दृष्टा तेन हि^१ वैदेही प्र-विश्याऽन्तेः-पुरं मम ।^१ [N

प्रासादो धर्षितश् चैवः प्र-वरा राक्षसा हताः ॥४॥

४] आकुली च पुरी लंका सर्वा हनुमता कृतौ । [३

किं करिष्यामहे तत्र वि-धौनं युक्तम् उद-तमर्म^१ ॥५॥

५] उच्यतां यत् संमर्थं नः किम् अत्र सु-कृतं भवेत् । [४

६पू] मन्त्र-मूलं हि वि-जयं प्राऽऽहुर् विजयै-काक्षिणः ॥६॥^१ [५पू

त्रि-विधाः पुरुषा लोके उत्तमाऽधम-मध्यमाः ।

१. प्र-कथं । २. रा प्र ल_२-श्रुत्वा । ३. ल_२-स्वयाव० ।

४. फ-हनुमता । ५. च प्र ल_२ अ-श्चावनीयं सुदुष्करम् । फ-
शक्रेणैव महात्मना । ६. रा-नास्ति ॥ ७. फ अ-अब्रवीत्सर्वान् । ८. आ-
संर-रक्तन० । फ-संरब्धरक्त० । च-संरक्तस्वारक्तवयन । ल_१-संरक्तः
घोरनयनः ॥ ९. रा-नास्ति । १०. फ-मन्त्रवद० ॥ ११. फ अ-च । १२. फ अ-
प्रवृत्त्यान्तःपुरं । आ-प्रविष्टोन्तःपुरं । १३. अतः परमधिकः पाठः-फ च रा
प्र ल_२ अ-धर्षितेयं पुरी लङ्का दुष्प्रवेशा सुरैरपि । तेन वानरमात्रेण प्राकृतेन
कुबुद्धिना । १४. अ-आकुली । १५. अ-तथा । १६. फ अ-किं वा युक्तम-
नन्तरम् । रा प्र ल_२-नं युक्तमुत्तरम् । च-नं युक्तमुत्तरः ॥ १७. अ-सधर्म ।
१८. फ अ-आर्या मनस्विनः । १९. अतः परमधिकः पाठः-फ च रा प्र ल_२
अ-तस्माद्वो रोचतां मन्त्रो रामं प्रति महाबलाः ॥ २०. ल_२-विविधाः ।

- ७] तेषां च समवेतानां गुण-दोषान् वदाम्य् अहम् ॥७॥ [६
मन्त्रिभिर हित-संयुक्तैः समेतैर् मन्त्र-निश्चयैः ।
८] अमात्यैर् वा सम-एसाऽर्थो बान्धवैर् अपि वा हितैः ॥८॥ [७
सु-मन्त्रं मन्त्रयित्वा यः कार्याऽऽरम्भे प्र-वर्तते ।
९] दैवं च कुरुते यत्र तम् आहुः पुरुषोत्तमम् ॥९॥ [८
एकोऽर्थं वि-मृशत्य् एको धर्मे च कुरुते मतिम् ।
१०] एकः कार्याणि कुरुते तम् आहुर् मध्यमं नरम् ॥१०॥ [९
गुण-दोषाव् अ-निश्चितं दैवं एक-परायणः ।
११] करिष्यामीति यैः कार्यम् उपेक्षेत् स नराऽधमः ११ [१०
यथैवं पुरुषा लोके उत्तमाऽधम-मध्यमाः ।
१२] एवं मन्त्रोऽपि वि-ज्ञेय उत्तमाऽधम-मध्यमः ॥१२॥ [११
ऐक-मर्त्यम् उपाऽऽगम्य शास्त्र-दृष्टेन कर्मणो ।
१३] मन्त्रिणो मन्त्र-निरतास् तम् आहुर् मन्त्रम् उत्तमम् ॥१३॥ [१२

१. अ-तु । २. अ-०दोषाद् ॥ ३. रा प्र अ-समर्थैर्मन्त्रनिश्चये ।
फ-समर्थैर्मन्त्रसंशये । ४. रा-संहितैः । ५. अ-मन्त्रयेत सदा राजा
समानार्थैः कुलोद्गमैः । फ-मित्रैर्वापि सदा राजा समानार्थैः कुलोद्गमैः ॥
६. अ-सहसा मन्त्रयित्वा यः कर्माऽऽरम्भेषु वर्तते । फ-सह संमन्त्र्य सन्निर्य
कर्म समं प्रवर्तते । ७. अ-दैवज्ञः । फ-धैर्याच्च । च-दैवाच्च । रा प्र ल२-
देवाच्च ॥ ८. अ-एकोऽर्थाद् । फ-एकोऽर्थान् । ९. आ-विमृशत्येऽधर्मं प्रकु० ।
च-विमृषत्येको धर्मं चकु० । रा ल२-विमृषत्येको धर्मं प्रकु० । प्र-विमृषत्येको
धर्मं पि कु० । १०. च रा प्र ल२-पुरुषं परम् । ११. आ-०दोषो विनि० ।
अ-०दोषाद्विनि० । फ-०दोषान्वि० । ल२-०दोषावि० । १२. अ-त्यक्तदै-
त्यमपाश्रयः ? । फ-नरो धर्मव्यपाश्रयः । ब रा ल२-त्यक्तधर्मव्यपाश्रयः । १३.
फ-यत् । १४. फ-उपेक्षेत न० ॥ १५. फ-यथैवं । १६. फ-अ-नित्यम् ।
१७. अ-एकमर्त्यम् । आ-ऐक्यमर्त्यम् । च रा-एकमर्त्यम् । प्र-ऐक्यमर्त्यम् ।
१८. आ-उपागम्य । १९. अ-चक्षुषा । २०. अ-मन्त्रितं मन्त्रनियमस्त० । फ-
मन्त्रिणां मन्त्रनियमस्त० ॥

बह्व्योऽपि मतयो गत्वा मन्त्रिणाम् अर्थ-सिद्धये ।^३

१४] पुनर् यत्रैकतां यान्ति स मन्त्रो मध्यमः स्मृतः॥^{१४}॥ [१३

मन्त्रं कृतं वि-लुम्पन्ति अन्यथा परि-भाष्यते ।^७

न चैकमत्य-लेशोऽस्ति मन्त्रः सोऽधम उच्यते॥^{१५}॥^३ [१४

तस्मात् सु-मन्त्रितं कृत्वां भवन्तो मन्त्रि-सत्तमाः ।

१६] कार्यं च प्रति-पद्येत भवेत् कृत्-तमं मम ॥१६॥ [१५

१७पू] वानराणां सु-वीराणां संहस्रैः परि-वारितः ।

N] रामो ह्य एति पुरीं लंकां नूनं मम विरोध-तः॥१७॥ [१६

१७उ] तरिष्यति च सु-व्यक्तं राघवः सागरं सुखम् ।

१. ल२-बह्वोपिम०। अ-वध्योपिम०। २. अ-मन्त्राणामर्थनिश्चये ।

प्र-कुर्वन्ति मन्त्रनिश्चयम् । ल२-प्रकुर्यान्मन्त्रानियश्चम् । ३. फ-बह्वोपि मतिं कृत्वा मन्त्रिणामर्थसिद्धये । च रा-बह्वोपि मतयो मत्वा मन्त्रिणो मन्त्र-निश्चयम् । ४. फ-मन्त्रैकतां । ५. अ-याति । ६. रा-१४-श श्लोकार्थपादमारभ्य १८-शश्लोकार्थपादान्तः पाठो नास्ति ॥ ७. आ फ अ-अन्योन्यमतिमास्थाय यत्र सम्प्रतिभाष्यते । ८. च अ-चैकमत्यश्लेषो । आ-चैकमत्यश्लेषो । फ-चैकमन्त्रश्लेषो । प्र-चैकमतिलेशो । ९. अतः परमधिकः पाठः—आ-बह्वीरभिमतीः श्रुत्वा मन्त्रिणो मन्त्रनिश्चयम् । नैव यत्रैकतां यान्ति स तु मन्त्रोऽधमः स्मृतः ॥ मन्त्रं कृतमित्यनन्तरम्—यादृशं प्रक्रमन्ते च स मन्त्रोऽधम उच्यते । १०. फ अ-साधु । प्र-ज्ञात्वा । ल२ अ-गत्वा । च-मत्वा । ११. फ अ-भवेद्यन् । रा-स मन्त्रो । १२. आ-मन्त्र० । १३. अ-कार्यसम्प्रतिपत्त्यर्थम् । च प्र ल२-कार्यं सम्प्रतिपद्यध्वं । रा-कार्यं सम्प्रतिपद्यध्वं । १४. अ-एतत्कार्यं मतं । फ-एतत्कार्यनयं । १५. फ अ-हि । १६. अ-शरत्तैः । १७. फ ल२-रामोऽभ्येति । प्र-रामोऽभ्येत्य । १८. फ अ-लंकामहमाकमवरोधकः ॥ १९. फ-स च व्यक्तं ।

१. आ फ-अन्योन्यं मन्त्र० । २. आ अ-भाषते ।

१८पृ] तपसा युक्त-रूपेण स-बलः संपदाऽनु-गः ॥१८॥^२ [१७

तस्मिन् एवं-विधे काले वि-रोधाद् वानरैः सह ।

१९] हितं पुरे च सैन्येन तत्र सर्वं मन्त्र्यतां मम ॥१९॥ [१९

ईत्यार्षे रमायणे सुन्दर-काण्डे रावर्णे-मन्त्रो

नाम सप्तसप्ततितमः सर्गः ॥ ७७॥

१. आ-सपदारुगः । २. च रा प्र ल_२-नास्ति ॥ ३. ल_२-तस्मिन्नैवं-
विधे । फ अ-तस्मिन्नैवं गते कार्ये । ४. फ अ-विरोधे । ५. फ प्र अ-
यदस्माकं क्षमं ब्रूत तच्छीघ्रं प्रविमृश्य हि । च-यदस्माकं क्षमं ब्रूत तच्छीघ्रं
प्रतिमृश्य हि । रा-यदस्माकं क्षमं ब्रूत शीघ्रं प्रविमृश्यामहे । ल_२-
यमस्माकं क्षमं ब्रूत तच्छीघ्रं प्रविमृश्य हि ॥ ६. आ-आर्षेय रा० । ल_२-इति सु० ।
७. रा-नास्ति । फ-रावणवाक्यं ॥

[वं-७८]= [अष्टासप्ततितमः सर्गः] =[दा-७]

इत्यु उक्ता राक्षसेन्द्रेण राक्षसास् ते महा-बलाः ।

१] ऊचुः प्राञ्जलयः सर्वे रावणं राक्षसाऽधि-पम् ॥१॥ [१

आ-पदे इयं महा-राज यां प्राऽऽप्ता प्राकृताञ् जनात् ।

२] हृदि नैषा त्वया कार्या तान् वधिष्याम(?)वानरान् ॥२॥ [N

राजन् परिव्यं-शक्त्य-ऋष्टि-शूल-पट्टिश-संकुलम् ।

३] सु-महत ते बलं कस्माद् वि-पादं भजते भवान् ॥३॥ [२

कैलास-शिखरं गत्वा यत्तैर् बहुभिर् वृतम् ।

४] नीता यक्षा त्वया शान्तिं वशे च धन-दः कृतः ॥४॥ [३

सं महेश्वर-सख्येन श्लाघ्य-मानस् त्वया वि-भो ।

५] निर्-जितः समरे रोषालं लोक-पालो महा-बलः ॥५॥ [४

विनि-हस्य च यत्तौवान् वि-क्षोभ्य च वि-गृह्य च ।

६] त्वया कैलास-शिखराद् वि-मानम् इदम् आ-हृतम् ॥६॥ [५

मयेन दानवेन्द्रेण त्वद्-भक्त्या सख्यम् इच्छता ।

१. च-राक्षस? (साः) । रा प्र ल_२-तमिदं ॥ २. अ-आपदेयं ।
फ-० देषा । च रा प्र ल_२-० दहीयं । ३. च रा प्र ल_२ अ-प्राप्ता वै ।
फ-यत्प्राप्ता । ४. फ-वधिष्यामि ॥ ५. अ-परिधिसंकर्षि शूलमुद्गरसंकुलं ।
फ-० शक्त्यर्ष्टिशूलमुद्गरधारिणाम् । च-० शक्त्युष्टिशूलमु० । रा प्र ल_२-परिधनि-
क्षिशूलशक्त्युष्टिसंकुलम् । ६. रा प्र ल_२-कुहते । ७. आ-नास्ति ॥
८. फ-कैलाश० ॥ ९. आ-सुमंहर सख्येन । १०. आ अ-श्लाघ्यमानस् ।
च-श्लाघ्यमाणस् । ११. अ-समरो रोषः । रा-समरो रोषाल् । ल_२-समरो ।
१२. ल_२-० बला ॥ १३. फ-विनिर्जित्य । १४. फ-निगृह्य । १५. अ-
नास्ति । १६. फ-कैलाश० । १७. रा-नास्ति ॥ १८. अ-स्वययास्संधिम् ।
च-भक्त्या च । रा ल_२-भक्त्या वै । प्र-भक्त्यैव ।

- ७] दुहिता तव भार्याऽर्थं दत्ता राक्षस-पुङ्गवै ॥७॥^३ [६
निर-जितासं ते^४ महा-बाहो नागा गत्वा रसा-तलम् ।
९] वासुकिम् तत्तकः शङ्खो जटी चैव वशी-कृताः ॥८॥ [८
अ-क्षया बल-वन्तश् च शूरा लब्ध-वराः पुनः ।
१०] त्वया संवत्सरेणा(१णो)ग्राः समरे दानवा जिताः ॥^{१२}१॥ [९
स्व-बलं समुपाऽऽश्रितं नीता वशमे अरि-दमे ।
११] आ-हृताश् च बलात् कन्या बह्व्यो राक्षस-दुर्लभाः ॥१०॥ [१०
शूराश् च बल-वन्तश् च वरुणस्य मुता रणे ।
१२] निर-जितासं ते महा-राज चतुर्विध-बलैऽऽवृताः ॥११॥ [१२
मृत्यु-दर्पणं महा-ग्राहं शालमलि-दुर्म-मण्डितम् । [१३पृ
१३] अव-गाहितवान् राजन् यमस्य बल-सागरम् ॥१२॥
यशश् च वि-पुलं प्राऽऽप्तं मृत्युश् च प्रति-षेधितः । [१४

१. फ च रा प्र अ-भार्यार्थे । २. फ अ-०नन्दन । ३. अतः
परमधिकः पाठः-फ अ-दानवेन्द्रो महाबाहो वीर्योत्सिक्तो दुरात्मवान् ।
फ च रा प्र ल_२-प्रसह्य च वशमानोतः कुम्भवास्यः ? सुखावहः ॥
४. अ-निर्जितस्ते । रा-दानवेन्द्र । ५. अ-संख्ये जटायुवै । ६. फ-विशेषतः ।
आ अ-वशीकृतः ॥ ७. अ-कल० । प्र ल_२-बलमत्ताश्च । ८. फ अ-
लब्धवरास्तथा । रा प्र ल_२-लघुतराः पुनः । ९. अ-त्वया संवत्सराद्योग
दानवाः समरे हताः । फ-त्वया संवत्सरं घोरा दानवाः समरे हताः । प्र-
त्वया समत्सरेणोग्रा समदा दानवा जिताः । ल_२-त्वया समत्सरेणोग्रा समस्ता
दानवा जिताः ॥ १०. प्र-सबलं । ११. म-०मृत्यु । १२. अ-वसमरिदमः ।
१३. रा-०दुर्जयाः ॥ १४. अ-विजित्यस्ते । फ च रा प्र ल_२-विजितास्ते ।
१५. फ अ-चत्वारः सपदानुगाः । रा-०बलान्विताः ॥ १६. अ-मृत्युदण्डं म० ।
च-मृत्युदण्डं म० । १७. अ-शालिविदुममंडिता । १८. अ-अवगाह्य
त्वया राजन्प्रविश्य । फ च रा ल_२-अवगाह्य त्वया राजन् ॥ १९. अ-
प्रतिषेधतः । फ-परिषेधितः ।

- १४] सु-युद्धेन च ते सर्वे लोकास् तत्र स्म तोषिताः॥१३॥ [१५
 क्षत्रियैर् बहुभिर् वीरैः शक्र-तुल्य-पराक्रमैः ।
 १५] आसीद् वसु-मती कीर्णा महद्भिर् इव पार्द-पैः ॥१४॥ [१६
 ते हताः समरे सर्वे त्वयैकेन वलीयसौ ।
 N] स त्वम् एवं-विधो राजन् उद्यमं कर्तुम् अर्हसि ॥१५॥ [N
 किं पुनः फल-सन्तुष्टा वानरा वन-गोचराः ।
 N] तौ च दाशरथी वीरौ तापसौ मन्द-चेतसौ ॥१६॥ [N
 कथं न हन्यां राजेन्द्र यस्य ते वीर्यम् ईदृशम् ।
 मा वि-षीद् महा-बाहो जेष्यसे वानरान् रणे ।
 N] प्रकृत्या चपलाम् ते हि मानुषौ क्षीण-जीवितौ ॥१७॥ [N

ईत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे रावण-स्तवो

नामाऽष्टासप्ततितमः सर्गः ॥^{१६}७८॥

-
१. फ अ-हि । २. च-लोकास्तु वै । रा प्र ल_२-लोकास्तु बहुतो० ।
 आ-लोकास्तत्र स्म योषिता ॥ ३. प्र ल_२-पूर्णा । ४. रा-महद्भिश्च दिवमादयै ॥
 ५. अ-महात्मना । ६. फ रा प्र ल_२-अभयं । च-अदरं ॥ ७. फ-० सन्तुष्टान् ।
 ८. अ-न वा नत्ता विजेष्यसि । फ-वानराणां विजेष्यसि ॥ ल_२-वानरा वन० ।
 ९. अ-वीर । फ-भीरू । १०. च-हन्यौ । ११. अ-यश्च । १२. प्र ल_२-
 जेष्यामो । १३. फ-तौ तु । १४. फ-दीनविक्रमौ ॥ १५. आ-अर्षेय ।
 १६. ल_२-इति सुन्दरकाण्डे रावणप्रबोधो नाम सर्गः । फ-सर्गसमाप्तिर्न
 दृश्यते ॥

[वं-७९]= [एकोनाऽशीतितमः सर्गः]=[दा- ८]

ततो नीलाऽम्बुद-प्रख्यः प्र-हस्तो नाम राक्षसः ।

१] उवाच प्राऽञ्जलिर् वाक्यं शूरः सेना-पतिस् तदा ॥१॥ [१

देव-दानव-गन्धर्वाः पिशाच-पतगोरगाः ।^१

२] न त्वां धर्षयितुं शक्ताः किं पुनर् वानरा रणे ॥२॥ [२

सर्वे प्र-मत्ता वि-श्वस्ता वञ्चिताः स्मो हनूमता ।

३] न हि नो यतैतां गच्छेज् जीवेन स वन-गोचरः ॥३॥ [३

सर्वा सागर-पर्यन्तां स-शैल-वन-काननाम् ।

४] कुर्मो निर्-वानराम् उर्वीम् आ-ज्ञापयतु नो भवान् ॥४॥ [४

रक्तांश् चैव वि-धास्यामश् चारांश् च जय-वर्धनान् ।^१

५] आ-गमिष्यति नो दुःखं किञ्चिद् आत्माऽपराध-जम् ॥५॥ [५

अब्रवीच्च चं मुंसं-क्रुद्धो दुर-मुखो नाम राक्षसः ।

९] इदं न क्षेमणीयं मे^२ सर्वेषां नः प्र-धर्षणम् ॥६॥ [६

१. फ अ-जीमूतसंकाशः । २. फ अ-भूत्वा ॥ ३. आ-पुरा वै देवताः सर्वे गन्धर्वपतगोरगाः । ल२-पुरा वै दैवताः सर्वा गन्धर्वपतगोरगाः । रा-पुरा वै देवताः सर्वा गन्धर्वपतगोरगाः ॥ ४. आ-स्म । ५. आ-न हि ते जीविता । फ-न हि नो जीविता । ६. अ-जीवस् पद्वन० । फ-जीवेन सह वानरः ॥ ७. फ-मां ॥ ८. अ-क्षाम्प्रति विधास्यामि चारांश्च जयतां वर । फ-रक्षांसि प्रणिधास्यामि चारांश्च जयतां वर । च-रक्षांश्च विधास्यामश्चारांश्च जयवर्द्धन । रा-रक्षांश्च विधास्यामश्चारांश्च जयवर्द्धनाः । प्र-रक्षांश्च विधास्यामश्चारांश्च जयवर्द्धनान् । ल२-रक्षांश्च विधास्यामश्चारांश्च जयवर्द्धनाः । ९. फ-न गमिष्यति । च-नागमिष्यते । रा प्र ल२-नागमिष्यति ॥ १०. ल२-चारसंकुद्धो । ११. च-क्षमनीयं । १२. प्र-च । ल२-ते । १३. अ-प्रधर्षिणां ॥

अथ परि-भवो घोरो वानरेण विशेष-तः ।

१०] श्रीमतो राक्षसेन्द्रस्य पुरस्याऽन्तः-पुरस्य च ॥७॥ [७

११पू] अस्मिन् मुहूर्त्ते हत्वा तं नि-वर्त्तिष्यामि वानरम् ।

N] प्र-विष्टं सागरं घोरम् अथवा धरणी-तलम् ॥८॥^३ [८

अथाऽब्रवीत् सुसं-क्रुद्धो वैज्र-दंष्ट्रो महा-बलः ।

६] प्र-गृह्य परि-धं घोरं मांस-मेदोऽवै-लेपितम् ॥९॥ [९

किं वा हनुमता कार्यं कृपणेन निशा-चराः ।

७] रामे तिष्ठति दुर्-धर्षे सु-ग्रीवे च स-लक्ष्मणे ॥१०॥ [१०

अद्य रामं स-सुग्रीवं परि-वेण स-लक्ष्मणम् ।

८] आ-गमिष्यामि हत्वैको वि-क्षोभ्य हरि-वाहिनीम् । [११

११उ] नह्यं अहं धर्षणां घोरां भर्तुर् मर्षयिता प्र-भोः ॥११॥ [N

ततो यच्च-हनुर् नाम राक्षसः पर्वतोपमः ।

१२] क्रुद्धः परि-लिहन् वक्तुं जिह्वावाक्यम् अब्रवीत् ॥१२॥ [२१

N] स्वैरं कुर्वन्तु कर्माणि भवन्तो विगत-ज्वराः ।

एकोऽहं भक्षयिष्यामि सर्वां तां हरि-वाहिनीम् ॥१३॥ [२२

१३] मोदन्तां राक्षसाः सर्वे प्रियाभिः सह संगताः ।^{१०} [२३

१४उ] अहं रामं वधिष्यामि सु-ग्रीवं सह-लक्ष्मणम् ॥१४॥ [२०उ

कुम्भकर्ण-सुतो वीरः कुम्भः परम-कोपनः ।^{११}

१. फ च रा प्र ल, अ-अयं ॥ २. प्र ल-वानरान् । ३. अ-प्रविष्टं सागरे घेरे ? मथवा धरणीतले । ४. म-दंष्ट्रो नाम । प्र-वक्त्रदंष्ट्रो । ५. अ-मेदोवलेपितम् । फ-मेदोवलेपितम् । च-मेदोवलेपितम् । रा-मेदोवलेपितम् ॥ ६. फ रा-वो । ७. प्र-हनुः । ८. अ-दुर्धर्षो सुग्रीवे च सुलक्ष्मणो ॥ ९. फ रा ल-परिवेण ॥ १०. फ- न त्वहं । ११. अ-धर्षणं घोरं । १२. फ अ-प्रभो ॥ १३. आ च रा प्र ल-यज्ञः । १४. आ-पवनोपमः । च रा अ-पर्वतोत्तमः ॥ १५. रा प्र ल-नास्ति । १६. ल-हनिष्यामि । १७. आ ल-च सलक्ष्मणं ॥ १८. फ-निकुम्भः । १९. रा प्र-नास्ति ।

- १५] अब्रवीत् परम-क्रुद्धो रावणं लोक-रावणम् ॥१५॥ [१९
 १६पू] सर्वे भवन्तस् तिष्ठन्तु महा-राजेन सं-गताः ।^१ [२०पू
 अहम् एको वधिष्यामि सु-ग्रीवं सह-लक्ष्मणम् ।
 १७] अंगदं सै-हनूमन्तम् अन्यांश् चै कपि-कुंजरान् ॥१६॥ [२४

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे मन्त्रि-वाक्यं
 नामैकोनाऽशीतितमः सर्गः ॥७९॥

१. अ-परमः क्रुद्धा । २. रा ल_२-नास्ति ॥ ३. ल_२-च हनूमन्तम् ।
 ४. प्र-अन्यान् स ॥ ५. आ फ-आर्षे । ल_२-इति सु० । ६. च रा
 प्र ल_२-औत्पातिकदर्शनं । आ-लंकापर्वण्यौत्पातिकदर्शनो । अ-लंकाप-
 र्वणि मन्त्रवाक्यं ॥

[वं-८०]= [अशीतितमः सर्गः] =[दा-९]

ततो नि-कुम्भो रभसः सूर्य-शत्रुर् निशा-चरः ।

१] सुप्त-घ्नो यज्ञ-कोपश् च महापार्श्व-महोदरौ ॥१॥ [१

अग्नि-कोपश् च दुर्-धर्षो रश्मि-केतुश् च वीर्य-वान् ।

२] इन्द्र-जिह्व च महा-बाहुर बल-वान् रावणाऽऽत्म-जः ॥२॥ [२

प्र-घसोऽथ वि-रूपाऽक्षो वज्र-दंष्ट्रो महा-बलः ।

३] धूर्माऽक्षोऽथ प्र-हस्तश् च दुर्-मुखश् चैव राक्षसः ॥३॥ [३

प्र-संभो वज्र-नाभश् च भूरि-वेगश् च राक्षसः ।

N] विद्युज्-जिह्वोऽथ त्रि-शिखो मेघ-वर्ण-धरस् तथा ॥४॥ [N

परि-धान् पट्टिशान् शक्तीः खड्ग-शूलाऽसि-मुद्गरान् ।

४] चापानिशित-बाणानि खड्गांश् च वि-पुलान् शितान् ॥५॥ [४

प्र-गृह्य परम-क्रुद्धाः समुत्पत्य च राक्षसाः ।

५] तेऽब्रुवन् रावणं 'सर्वे प्र-दीप्ता इव तेजसा ॥६॥ [५

अद्य रामं हनिष्यामः सु-ग्रीवं च स-लक्ष्मणम् ।

६] कृपणं च हनूमन्तं लंका येन प्र-धर्षितो ॥७॥ [६

१. अ-भरसः । फ-नामा स । २. फ-शत्रुघ्नो । प्र ल२-सुप्तघ्नो ।
 ३. अ-यक्षकोपश्च । ४. अ-महोदरः ॥ ५. फ अ-अग्नि-केतुश्च । ६. फ-
 रावणाग्रजः । ७. अ-नास्ति ॥ ८. ल२-धूर्माक्षोश्च ॥ ९. अ-प्रहस्तस्य ॥ १०
 फ-पनसो । ११. आ-मेघवर्णः खरस्तथा । अ-मेघवर्णखरस्तथा ॥ १२.
 अ-पट्टिशान्प्राशान् । १३. अ-शक्तिशूलानि मु० । प्र ल२-शक्तिशूलासिमु० ।
 १४. अ-न चापानि । आ फ च प्र ल२-चापानि च । १५. आ-सर्वाणि ।
 फ च बल२-सबाणानि । प्र-सबाणानि । १६. आ फ च प्र ल२-विमलान् ।
 १७. आ फ च ल२-सितान् ॥ १८. फ च रा प्र अ-परमः क्रुद्धः । १९. ल२-
 क्रुद्धं । २०. अ-नास्ति ॥ २१. अ-वयं । २२. अ-ससुग्रीवं । फ च-सुग्रीवं
 सह । २३. च-तं हनुमन्तं । प्र ल२-तं हनूमन्तं । २४. रा-प्रधर्षिता ॥

तान् शृहीतांऽऽयुधान सर्वान् वारयित्वा वि-भीषणः ।

७] अब्रवीत् प्राऽञ्जलिर् वाक्यं पुनः प्रत्युप-वेक्ष्य तान् ॥१८॥ [७

अभ्यु-उपायैस् त्रिभिर् भ्रातर्योऽर्थः प्राऽऽप्तुं न शक्यते ।

८] तस्य विक्रम-कालं तु कथयन्ति मनीषिणः ॥१९॥ [८

प्र-मत्तेष्व् अभि-युक्तेषु दैवेनोर्ष-हतेषु च ।

९] वि-क्रमास् तात सिद्ध्यन्ति परीऽऽक्षयं विधि-वर्त कृताः १० [९

अप्र-मत्तं कथं रामं वि-जिगीषु बल-स्थितम् ।

१०] जात-कोपं सुदुर्-धर्षं प्र-धर्षयितुम् ईच्छसि ॥११॥ [१०

समुद्रं लंघयेद् यो वै घोरं नद-नदी-पतिम् ।

११] वधं हनूमतो लोके कश्चिन्तयितुम् अर्हति ॥१२॥ [११

बलान् अ-परिमेयाणि वीर्याणि च निशा-चराः ।

१२] परेषां सहसाऽव-ज्ञा न कर्त्तव्या कदा-चन ॥१३॥ [१२

किं च राक्षस-राजस्य रामेणाऽप-कृतं पुरा ।

१३] आ-जहार जन-स्थानाद् भार्या यस्य यशस्-विनीमा ॥१४॥ [१३

१. च-शृहीत्वा० । २. अ-वेक्षितान् । अ-वेक्ष्य तान् । ३. रा-
उवाच वाक्यं वाक्यज्ञः शृण्वतां रक्षसामिदम् । प्र ल२-उवाच वचनं धीमान्
युक्तिमयुक्तिकोविदः । च-नास्ति ॥ ४. अ-अप्युपायैस्त्रिभिस्ततो । फ-
अभ्युपायैस्त्रिभिस्ततो । ५. फ अ-विक्रमकालांस्त्रीन् । ६. च रा प्र ल२-
नास्ति ॥ ७. आ-प्रथमन्तेष्वभियुक्तेषु । फ-प्रसङ्गेषु नियुक्तेषु । ८. फ-
दैवेनोर्ष० । च-दैवेनाप० । ९. ल२-विक्रमस्त्यतिसिद्ध्यन्ति । अ-तात पिध्यन्ति ।
१०. ल२-निरीक्ष्य । ११. रा-विवसत्कृताः ॥ १२. अ फ च रा ल२ प्र-
बले स्थितम् । १३. अ-इच्छथ ॥ १४. अ-हनूमतो लोके । रा प्र ल२-
हनूमतस्तस्य । १५. अ-कर्तुं कस्तस्य लंघ्यते । रा-न किञ्चित्कर्तुमिच्छसि ।
प्र-न कञ्चित्कर्तुमर्हसि । ल२-न कञ्चित्कर्तुमर्हति ॥ १६. अ-अपरिमेयानि ।
१७. च-कथंचन ॥ १८. अ-तु सः । १९. अ-यस्य भार्या ॥

खरो यद् अति-वृत्तम् तु रामेण सम-अरे हतः ।

१४] अवश्यं प्राणिभिः प्राणा रक्षितव्या यथा-बलम् ॥१५॥ [१४

राज-पुत्री-निमित्तं हि मु-महद् भयम् आ-गतम् ।

१५] तस्मात् सीता परि-त्याज्या कुलाऽर्थे नाऽत्र संशयः ॥१६॥ [१६

कुलं राज्यं च बन्धुंश्च च लंकां चैव स-राक्षसाम् ।

१६] ऐश्वर्यं चैव दुष्प्राऽऽप्यं वीऽऽक्ष्य सीता प्र-दीयताम् १७ [N

न ते क्षमं वीर्य-वता तेन धर्माऽनु-वर्तिना ।

१७] वैरं निर्-अर्थकं कर्तुं दीयताम् अद्य मैथिली ॥१८॥ [१७

यावत् नाऽश्व-गजाऽऽकीर्णा बहु-राक्षस-संकुलाम् ।^१

१८] पुंरीं दारयते रामश्च तावत् सीता प्र-दीयताम् ॥१९॥ [१८

बल-वान् अस्त्र-विद् रामो यावत् ते राज्ञसीं चमूम् ।

N] न वि-ध्वंसयते क्रोधात् तावत् सीता प्र-दीयताम् ॥२०॥ [N

यावत् लक्ष्मण-बाणौघैर् भिन्न-प्राकार-तोरणा । [N

१९] न भस्मी-क्रियते लंका तावत् सीता प्र-दीयताम् ॥२१॥ [१९उ

प्र-सादये त्वां बन्धुंस् त्वं कुरुष्व वचनं मम ।

१. आ-यद्यतिवृत्तस्तु । फ-यद्यतिवीर्यस्तु । ल_२-यद्यतिवृत्तस्तु ॥

२. अ-राक्षसराजं च । फ च रा ल_२-राक्षसराज्यं च । ३. अ-च सुदुष्प्राप्तं ।

फ-यं च सुदुष्प्राप्यं । रा प्र ल_२-चैव दुष्प्रापं ॥ ४. च-ते न । ५. अ-

दीयतां तस्य ॥ ६. अ-जावल्लक्ष्मणबाणौघैर्भिन्नप्राकारतोरणा । ७. अ फ-न

भस्मीक्रियते । आ-पुंरीं दारयते । ८. अ फ-लंका । रा-यावत् ॥ ९. प्र ल_२-

पुरीम् ॥ १०. च प्र ल_२-लंकां । ११. अतः परमधिकः पाठः-फ च रा प्र ल_२-

विनश्येद्वा[†] पुरी लङ्का शूराः सर्वे च राज्ञसाः । रामस्य यदि पत्नी

सा न स्वयं प्रतिदीयते[‡] । यावत्सुधोरा महती दुर्धर्षा हरिवाहिनी ।

❀ यावत्क्रन्दति नो लङ्कां तावत्सीता प्रदीयताम् ॥ १२- रा-प्रसादये । १३.

अ-बन्धुस्ते । आ-च बन्धुस्थं ।

† च रा प्र-विनश्येद्वा । ल_२-विनश्यति । ‡ च-प्रतिदीयतां । ❀ च रा-तावत्क्रन्दति ।

२२] ब्रवीम्य् अहं हितं पथ्यं दीयतां तस्यं मैथिली ॥२२॥^१ [२१

न ते क्षमं वीर्य-वता महौजसा

धर्माऽऽत्मना धर्म-परेण धीमता ।

निर-अर्थकं वैरम् अ-मित्र-घातिना

२३] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥२३॥^२ [N

पुंरी वि-शाला गज-वौजि-शोभिता^३

प्र-भूत-रत्नां वरं-राक्षसैर् वृता ।^४

न चेद् इयं नश्यति वानराऽर्दिता

२४] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥२४॥ [N

महा-बलैः शस्त्र-बलैः समा-हता

विशीर्ण-शस्त्र-ध्वज-वर्म-कार्मुका ।

पुरा रणे नक्ष्यति राक्षसी-चमूः

N] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥२५॥ [N

पुरा रणे राघव-बाण-पीडिता

द्रवन्त्य् अमी शोणित-रक्त-मूर्धजाः^५

निशा-चराः सं-यति वानराऽर्दिताः

२६] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥२६॥ [N

महेन्द्र-वज्र-स्वन-वेर्द्धनान् बहून्^६

१. अ-तात । २. च-नास्ति ॥ ३. अ-नास्ति । ४. अ फ-पुरा ।

५. अ-गजराज० । ६. फ-पुरी तवेयं वररत्नशोभिता ॥ ७. फ-प्रभूतरक्षो

वर० । ल२-प्रभूतरत्नाकर० । ८. अ-प्रभूतरत्नावरराक्षसा युता । फ-

प्रभूतरत्नावरराक्षसैर्युता । ९. अ-अयं । १०. च रा प्र-०बलस्यास्त्रबलैः ।

११. च रा प्र-राक्षसाकुला ॥ १२. रा प्र-द्रवन्त्यनीशाः खलु रक्तमुद्रहाः ॥

१३. अ-०स्वनमूर्जवर्चसम् । च रा प्र ल२-०मूर्जवर्द्धनम् ।

धनुर्धरं कांचन-रत्न-चित्रितम् ।

पुरा शरान् मुञ्चति वज्र-संनिभान्

N] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥२७॥^१ [N

पुरा सु-धोरा हरि-वाहिनी पुरीष

इमाम् अव-स्कन्द्य बलात् प्र-धर्षति ।

दुरा-धरां रावण-बाहु-पालितां

२७] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥२८॥^२ [N

न ते वि-नश्येन् नगरी स-राक्षसा

सुदुर-लभं जीवितम् एव चाऽनर्थ ।

कुरुष्व सखं सुहृदस् त्व इदं वचः^३

२८] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥२९॥^४ [N

पुरा शरान् सूर्य-मरीचि-संनिभान्^५

नृपाऽऽत्मजोऽसौ नि-शितां सु-पर्वणः ।

सृजत्य् अ-मोघान् वि-विधान् वधाय ते

२९] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥३०॥ [२२

इमां 'परि-त्राहि पुरीं स-राक्षसां

सम्-क्रुद्धम् अन्तः-पुरम् अग्न-निर्ध्वयं(?)य) ।

त्वेद्-आश्रयं वेन्दु-जनं च रावणं

१. अ च-धनुर्धरं । ल२-धनुर्धरं । आ-धनुर्धरः । २. अ-० नसूर्य-
सन्निभम् । आ-० रत्नचित्राम् । फ-० रत्नचित्रान् । ३. रा प्र ल२-शरान् रणे
मुञ्चति रत्नसन्निभान् । ४. फ-नास्ति ॥ ५. अ-बलां प्रकर्षति । फ-बलात्प्र-
कर्षति । ६. च-रावणः । ७. रा प्र ल२-नास्ति ॥ ८. आ-एव वानरैः ।
अ-अथ रावण । ९. अ-प्रगृह्य । १०. फ-कुरुष्व त्वं सुहृदं तमेव च ? ॥
११. प्र-नास्ति । १२. प्र-निशिताः ॥ १३. च-पुरीं पाहि ।
१४. अ-अप्रनिश्चयं । आ-अप्रनिश्चये । फ-अग्ननिस्त्वनाम् । १५. फ-
वेदाश्रयं । १६. अ फ-भृत्यजनं । १७. च-वरावृता । फ-च रावणात् ।

- २९] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥३१॥' [N
 त्यजस्व कामं सुख-धर्म-नाशनं
 भजस्व धर्मं कुल-कीर्ति-वर्द्धनम् ।
 प्र-सीद जीवेम स-र्वान्धवा वयं
 ३०] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥३२॥" [२३

ईत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे विभीषण-वाक्यं
 नामाऽशीतितमः सर्गः ॥८०॥

१. रा प्र ल_२-नास्ति । अतः परमधिकः पाठः-अ च प्र-पुरा
 शरैर्भास्कररश्मिसन्निभैः प्रसन्नधौतैः सुशितैः† शिलीमुखैः । महाहवे
 भस्म करोति राक्षसान् प्रदीयतां दाशरथाय मैथिली ॥ २. च रा प्र ल_२-
 कोपं । ३. ल_२-बलकीर्तिः । ४. अ-सपुत्रबान्धवाः । ५. फ-नास्ति ॥
 ६. फ-आर्षे रामायणे । ल_२-इति सुन्दरकाण्डे ॥

† च-० धारैश्च सितैः । रा प्र-० धारैश्च शितैः ॥

[बं-८१]= [एकाऽशीतितमः सर्गः] =[दा-N]

विभीषण-वचः श्रुत्वा धर्मोऽर्थ-सहितं तदा ।

१] मन्त्रिभिः सह मेधावी मन्त्रयामास रावणः ॥१॥

वाक्य-विद् वाक्य-कुशलो दृष्टो दृष्ट-जन-प्रियः ।

२] राक्षसाऽधि-पतिरैवाक्यं युक्ताऽर्थम् इदम् आ-ददे ॥२॥

स्व-शक्तिं पर-शक्तिं च देश-कालौ च तत्त्व-तः ।

३] सम्-ईक्ष्यांऽऽरभते कर्म यः स बुद्धि-मतां वरः ॥३॥

कर्मणाम् अनु-बन्धं च विदित्वा सर्व-कर्मसु ।

४] अर्थोऽनर्थाऽनु-बन्धं च पर्य-एष्यति स पण्डितः ॥४॥

सुव्यवस्थित-मन्त्रेण पर-मर्माऽभिघातिना ।

५] भवितव्यं नरेन्द्रेण न काम-वश-वर्तिना ॥५॥

६] ऐश्वर्य-मद-मत्तेन सर्व-लोक-विमानिना ।

१८उ] न हि धारयितुं शक्यं राज्यं चिरम् अनु-आमयम् ॥६॥

यः कार्य-निश्चयं कृत्वा विषयान् विषयाऽधि-पः ।

१. रा अ-धर्मार्थः । २. अ-हितम् । ३. रा-मन्त्रिभिः ॥ ४. प्र-कुशलैः । ५. रा-०पति । ६. च ल_२ प्र ब म रा ल_१-अबवीत् ॥ ७. ल_१-देशकालौ । फ च-देशकालै । ८. च अ म रा ब प्र ल_२-सर्वतः । ल_१-सर्वतः । ९. प्र-समीक्ष्याचरते । १०. रा प्र-यस् । ११. फ रा प्र-बुद्धि-रिहोच्यते ॥ १२. अ-स्वकार्यम् । १३. फ रा अ-अनुसम्बन्धं । फ-बुद्धितः पाठः । १४. रा अ-विदित्वा । १५. फ च ल_१ ल_२ म प्र रा ब अ-अर्थमार्थः । १६. फ-यः पर्यस्यति । ल_१ ल_२ म प्र रा ब अ-च यः परीक्षेत् । च-पर्यस्यति । १७. रा-पण्डितः ॥ १८. ल_१ म प्र फ ब च रा-परकर्माः ॥ १९. च रा ब-०लोकाविमानिना । म प्र ल_२ अ-०लोका-वमानिना ॥ २०. आ-०विजयं । २१. फ-०विषये ।

१९] प्राप्सुं कामयते लोके स राज्य-फलम् अश्नुते ॥७॥

अर्थाऽनर्थौ वि-मृशतां चेष्ट-मानेन निश्-चितम् ।

२०] भवितव्यं वि-शेषेण राज्ञा निश्च कृताऽऽत्मना ॥८॥

N] मु-चेष्टया महाऽऽत्मानः संततं वै वि-शेषतः ।

N] अ-लक्ष्याः सर्व-भूतानां भवन्ति बहु-कारिणः ॥९॥

अ-लक्ष्यो हि यथो लोके व्योम्नि चन्द्राऽर्कयोर गतिः ।

२१] नक्षत्राणां ग्रहाणां च तथा वृत्तं महाऽऽत्मनाम् ॥१०॥

यं च पन्थानम् आ-क्रम्य प्र-यांति मनुजेश्वरः ।

२२] तेनेश्वराऽभि-यातेन पथा यांति ध्रुवं जनेः ॥११॥

यथा लोके तथा राज्ञां वृत्तोऽनु-गमनं नयः ।

१. फ-प्राप्यं । ल१ च रा प्र ब-आप्तुं । ल२-आस्तुं । २. फ-प्रापयते । ३. फ-काले । अ-वाक्यं । ल२-लोकैः ॥ ३. फ-अथानर्थौ । ल२-अर्थानर्थौ । ४. आ-विमृशता । च-विष्टवता । रा-विमृश्येत । अ-विमृश्यत । ५. फ-चेष्टमानेन । अ-वेष्टमानेन । ल२-नैष्टमानेन । ६. फ-निश्चितं । अ-निश्चलं । ७. प्र-भवितव्यमशेषेण ॥ ८. फ-चेष्टमानाः कृतात्मानः । च-चेष्टया हि महात्मानः । ब म रा प्र ल२-चेष्टयन्तो म० । ल१-पूर्वं विचार्यं बुद्धये ? । अ-पूर्वं विचार्यं म० । १०. फ च म रा प्र ल१ ल२-सद्वासद्वा । अ-शततं वै । फ च म रा प्र ब ल१ ल२-नास्ति । ब-सद्वासद्वापि शेषतः ११. आ-अलक्षः । अ-अलक्षां । १२. आ-भवति । १३. रा च ब प्र ल१ ल२-नास्ति ॥ १४. ल१-अलक्ष्य । १५. ल१-कथं । ल२-न वा । १६. आ-चन्द्रार्कयोर । १७. च-ग्रहणां । १८. आ-वृत्तं । १९. प्र रा ब ल१ ल२-नास्ति ॥ २०. च-प्रजातिर् । २१. फ-तेन शूरप्रयुक्तेन । च-तेनेश्वरातिगीतेन । ब-नेश्वराभिगीतेन । ल१ ल२ रा प्र अ-तेनेश्वराभिगीतेन । आ-तेनेश्वराभिजातेन । २२. फ ल१ ल२ रा प्र अ ब म-यान्ति ध्रुवं जनाः ॥ २३. ल१-राज्ञं । ल२-राज्ञो । २४. आ-वृत्तान्तानुगतो नयः । च-सद्वृत्तानुगतो नयः । च-सद्वातागतो नयः । ब-तदुद्धतानुगतो नयः । प्र-धर्माद्धता ? गतो नयः । म-वृत्तान्तानुगतो नृपः । ल१-भवेद्दत्तो नयः । ल२ अ-भूत्वागतो नयः ।

- २३] बलस्य चतुर्-भङ्गस्य नायकाऽनु-गतो नयः ॥१२॥
 पर्य-आप्तं चाऽप्य् अभि-ज्ञानमै इह स्वाऽधीनतां प्रति ।
 २४] यत् प्राऽऽप्तार्थं अपि वैदेहीं नैव मे स्पृशते मतिः ॥१३॥
 तत्र केऽप्य् अ-कृतौऽऽत्मानस् तपस्वि-जन-धर्षणम् ।
 २५] गँहँरँस् तत्र मे बुद्धिर् इयं प्राग् एव निश्-चितो ॥१४॥
 तापसानाम् अलं-कारं व्रतं धारयतां कथम् ।
 २६] बाण-चापाऽसि-हस्तेन वि-द्राव्या वने-चारिणः ॥१५॥
 नैनु शान्ताऽऽत्मभिर् वाँऽपि सर्व-भूत-दया-परैः ।
 २७] भवितव्यं फलाऽऽहारैर् निखमै आश्रम-वासिभिः ॥१६॥
 सूक्ष्म-रक्तांस्वर-धरां तप्त-कुण्डल-धारिणी ।
 २८] का द्वितीया यथा सीता वसत्य् आश्रमै-वासिनी ॥१७॥
 केन नूपुर-निर्-घोषां (ः) सकलाऽऽभरण-स्वनाः ।

१. आ-नायकाङ्गते । प्र-नायकानुगते । २. अ-नास्ति ॥
 ३. प्र-ज्ञानस्वमिह । ४. फ-तत्प्राप्त्यामपि । म रा ल_१ ब-तत्प्राप्त्यामपि ।
 प्र-तत्प्राप्त्युमपि ॥ ५. आ अ म-केचित्कृता० । च-के न कृता० । फ-० तात्मानं ।
 च-० तात्मा वस् । ६. फ-तपस्विजनमघर्मिणम् । च-० जनधर्षणम् ।
 प्र-तपस्वितेन मर्षणम् । ल_२ रा ब म-० जनमर्षणम् । अ-० जनममर्षणम् ।
 ७. फ अ-गँहँयुस् । ८. ल_१-वै । ९. प्र-निर्मिता ॥ १०. आ म-वने ।
 ११. अ च-धारयतां । फ प्र-धारयते । १२. आ-वनचारिणः ॥ १३. आ-
 न तु शां । प्र-नानुशां । १४. फ ल_१ ल_२ च-० भिर्नाम । म रा ब-० भिर्नाम ।
 प्र-० भिर्ना ? न्व ? । अ-० भिश्चैव । १५. रा ब-नित्य आ० ॥ १६. च-
 ० धरास्तप्तकुण्डलधारिणा । १७. अ-भवत्याश्रम० । च-वसत्याश्रमवासिनां ॥
 १८. फ-० निर्घोषं । प्र-० निर्घोषः । १९. फ-कलत्राभरणस्वनाः । च-सुकलाभरणा-
 स्वना । अ-सुकलाभरणस्वना । ब-सुवर्णाम् । प्र-स्वरक्ताभरणनिःस्वना ।
 म-सकलाश्चाभरणस्वनाः । ल_१-सुवर्णभरणस्वनाः । ल_२-सुरक्ताः भरण-
 स्वनः ।

- २९] श्रुत-पूर्वा मनुष्येण धर्माऽर्थ वसता वने ॥१८॥
 तैद् एव धर्माऽऽचरणाद् विनिवृत्तः स राघवः ।
 ३०] राक्षसानां वधं कृत्वा ते गतास् त्रि-दिवं पुनः ॥१९॥
 ६३] अ-तर्क्यम् अप्य् अ-निर्णयेयं दैवं कर्म तु वि-लम्बयेत् ।
 अर्थाऽन्-अर्थ फलं लोके सर्व-प्राणिषु वर्तते ॥२०॥
 ७] तत्र यन् मानुषं कर्म तत् सर्वं मुं-परीऽऽक्षितम् ।
 यच्च च वै मानुषादं अन्यदेवै च तत् सम-ईक्षितम् ॥२१॥
 ८] सर्वे समनु-परयन्ति यां गतिं बुद्धि-चिन्तकाः ।
 तां कृताऽन्तैः प्रभुर भूत्वा यथेष्टम् अप-कर्षति ॥२२॥
 ९] कथं वानर-मात्रेण लंका हीऽयं वि-गोहितम् ।
 शक्या देवाद् कृते तस्माद् दैवं मु-मेहद् अद्भुतम् ॥२३॥
 १०] वि-पन्नेष्व् अपि कार्येषु यथा मन्त्रा महो-बलाः ।

१. फ-श्रुतपूर्व । प्र-श्रुतपूर्व । २. फ-धर्मार्थश्रमवासिता ॥
 ३. प्र-तदैव । ल_१ म ल_२-तदैव । ४. फ-श्रुत्वा । ५. फ रा अ-श्रुत्वा ॥
 ६. आ-अत्यर्थमथ निश्चित्य । फ च-अतर्क्यमपि निश्चित्य । म-अतर्क्य-
 मविनिश्चयं । ७. प्र-दैव । ८. आ-कर्म सनातनम् । ९. अ-नास्ति ॥ १०.
 म-यत्र । ११. च म-यत् । १२. रा-स परीक्षितम् । १३. आ फ-यथैव ।
 च म-यच्चैव । रा ल_१ ल_२ व-यश्चैव । १४. आ रा-दैवता । १५. अ-
 अन्यदैवं तत्प्रसमीक्षितम् । म-अन्यदैवं तच्च समीक्षितम् । आ-अन्यदैवतं त० ।
 च-अन्यदैवततं सं० । ल_२ व-अन्यदैवं तच्च समीक्षितम् । ल_१ ल_२-दैवं तच्च स-
 मीक्षितम् । १६. प्र-नास्ति ॥ १७. आ म-पूर्व । फ-पूर्व । १८. फ-मति ।
 १९. प्र ल_२-कृतार्थः । २०. प्र ल_२-यथेष्टमपि । अ-यथेष्टमनु० ॥ २१. ल_२-
 चारणमन्त्रेण । २२. अ-विगर्हितं । ल_२-विगाहितं । २३. फ च-
 यस्मात्तस्माद् । आ-ह्यरमादैवं । अ ल_१ ल_२-तस्मादैवं । २४. फ च-
 महद् ॥ २५. प्र-विषमेष्वपि । ल_२-विभक्ष्येष्वपि । २६. फ-कार्येषु ।
 २७. फ-यस्माद्भुतं । च-यस्मान्मन्त्रो । अ ल_२-तस्मान्मन्त्रो । रा-
 यस्मान्मन्त्रं । व म-यस्मान्मन्त्रे । प्र-यस्मान्मन्त्रे । ल_१-यस्मान्मन्त्रं ।
 २८. फ अ ल_१-महाबलः । ल_२-महाबला ।

- अरयोऽपिवशं यान्ति तस्मान् मन्त्र-वशो नयः ॥२४॥
 ११] ब्राह्मणानां यथोक्तारः प्राऽधीतानां सदा भवेत् ।
 मन्त्र-मूलाभि कर्माणि तथो र्राज्ञां वि-शेषतः ॥२५॥
 १२] गीयते हि यथा लोके श्रुति-मार्ग-प्रदर्शनम् ।
 तद्-विधं कुरुते विद्वान् मन्त्र-कर्म-परिग्रहम् ॥२६॥
 १३] योऽदृशैः सह मन्त्रं च परि-रक्षा च योऽदृशैः ।
 र्राज्ञां नय-वशान् मन्त्रः सर्वम् एतत् मुनिश्-चितम् ॥
 १५] विपरीतं ततः सर्वं वर्जनीयम् इति श्रुतिः ॥२७॥
 तस्मात् सर्वैर् गुणैर् युक्तैर् भवद्भिः सहै मन्त्रणम् ।

१. ब प्र रा-० तस्मात् मन्त्र० । म च रा व प्र ल१-मन्त्रपरो जयः ।
 ल२-० मन्त्रपुरो जयः ॥ २. अ-सदाकारः । ३. आ च रा ल१ अ-प्रधीतानां ।
 म ल२-पठताम् । ४. फ-यथाभवत् । च अ-यथा भवेत् । रा प्र व-
 पुरोभवत् । म ल२-पुरो भवेत् । ल१-परो भवेत् । ५. रा-राज्ञां ।
 ६. फ-राज्यं । ल१-राज्ञो । रा-चैव ॥ ७. फ-० मार्गः सनातनः ।
 च-० मार्गं प्रदर्शितं । प्र रा ब म ल१ ल२-० मार्गः प्रदर्शितः । ८. फ-तं विद्यात् ।
 अ-तद्वुद्धिं । आ म ल१ ल२-तद्विधः । ९. आ म ल१ ल२-
 यद्वन् । फ-धर्मतः । १०. फ-परिग्रहात् ॥ ११. ल१ प्र रा-यादस् ।
 ल२-यादशः । १२. फ-मन्त्रं स्यात् । व-मन्त्रैश्च । अ-मन्त्रेन ।
 १३. आ-० रक्षश्च । च-० रक्षात्मा । अ-० रक्षाश्च । १४. फ म-तादृशी ।
 च ल१ प्र रा व ल२-यादृशी । अ-यादृशा । १५. फ-राज्यं ।
 रा-राज्ञा । १६. फ-० वशान् मन्त्राः । रा-० वशान् मन्त्रस् । व-० वशात् मन्त्रः ।
 १७. रा-तद्वि निश्चितम् । ल२-तद्विनिश्चितम् । अ-तत्सुनिश्चितम् ।
 १८. फ अ-विपरीतस्त्वतः । रा-विपरितं । १९. फ अ-सर्वो । २०. फ-
 वर्जनीय इति स्मृतम् । च-वर्जनीयमिति श्रुतेः । अ-वर्जनीय इति श्रुतिः ॥
 २१. आ-पूर्वै । म ल१ रा व प्र ल२-सर्व । २२. ल१ ल२ व-
 रा-युक्तं भवद्भिः । म-युक्तं भवद्भिस् । २३. प्र-सर्वमन्त्रणं । ल२-सर्व-
 मन्त्रिणं । अ-सह मन्त्रिभिः ॥

१६] तत्राऽयं सर्व-संक्षेपः श्रूयतां निश्चयो मम ॥२८॥

ऐकं-मत्सेन भवतां प्र-कुर्याद् रिपु-बन्धनम् ।

१७] कार्यम् एकाऽर्थतां दैवं मम चैव परस्य वा ॥ २९॥

१८पू] विदित्वा मन्त्र्यतां मन्त्रः समं निश्चय-लक्षणम् ।

N] मन्त्र-निश्चयम् आ-पन्नो वि-धास्ये यद् अनन्तरम् ॥३०॥

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे रावण-वाक्यं

नामैकाऽशीतितमः सर्गः ॥८१॥

-
१. आ-एकमत्सेन । रा व म-एकमन्त्रेण । अ-एकमत्से तु ।
 २. राव प्र म ल_१-भक्त्या च न कुर्याद् । अ-भवतां यः कुर्याद् । आ-भवतां न
 कुर्या । ३. आ रा व प्र ल_१-अपि व० । अ-विप्रब० । फ-रिपुनिग्रहम् ।
 ल_१-रिपुवर्धनम् । ४. च ल_२ रा व अ प्र ल_१ म-चैव । ५. च ल_१
 रा व म-च । अ प्र ल_२-हि । ६. म-कार्यमनिश्चयमात्रो विधास्ये
 यदन्तरम् । फ-कार्यमेकार्थतां चैव परेषां मम एव हि ॥ ७. फ-विचिन्त्य ।
 ८. रा-मन्त्रता मन्त्रस । अ-मन्त्रता । ९. आ-सामन्ति० । च-सवस्ये नि० ।
 व-प्रमिक्षित सलक्षणः । प्र-समेत्य शुभलक्षणः । म-समैक्षत सलक्षणः ।
 ल_१-ससैन्य मम लक्षणः । ल_२-समालक्ष्य च लक्षणः । अ-सूक्ष्मलक्षण-
 लक्षितः । रा-तमैक्षत स लक्षणः ॥ १०. फ-इति रामायणे ॥

[बं-८१] = [द्व्यशीतितमः सर्गः] = [दा-N]

३१३] अ-विह्वलश् च विद्यासु सं-गुणेऽथ परा-क्रमे ।^१

प्र-हस्तः प्रथमं वाक्यम् ईदं वक्तुम् उपाऽऽददे ॥१॥

३२] यत् किञ्चिद् गुण-सम्पन्नम् अनु-रूपं महाऽऽत्मनाम् ।

चेष्टितं सर्व-भूतेषु तद् राजंस् त्वयि वर्तते ॥२॥

३३] को हि नाम बलैर् युक्तस् तैस् तैर् एवं महा-गुणैः ।

मन्त्र-मूलानि कर्माणि कुरुते त्वद्-ऋते नरः ॥३॥

३४] भवन्ति हि वि-शेषेण निसम् उन्मत्त-चारिणः ।

राजानः प्र-संभं लोके सं-रोषा इव हस्तिनः ॥४॥

३५] न^१ हि किञ्चिद् अ-कर्तव्यं कृतं नाऽपि करिष्यसि ।

१. फ-अविहस्तस्तु । च-अविहस्तस्ववि० । रा प्र ब म-अविहस्तश् । ल_१-अविहस्तः च । अ-अविहस्तः वि० । २. फ च रा प्र ब म ल_१-संयोगेऽथ । अ-संयोगे च । ३. अतः परमाधिकः पाठः-आ-को हि नाम बलैर्युक्तैस्तैस्तैरेव महागुणैः । पुनरुक्तार्थं इयपूर्वाधेन । ४. आ-इदमुत्तरमाददे । फ ल_२-इदं शूत्रमाददे । ब-इदं शूर उपादधे । प्र-इदं शूरमुपाददे । च रा म ल_१-शूर उपादधे ॥ ५. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-संयुक्तम् । ६. आ-महात्मनः । ७. आ-तद् राजं । फ अ-तत्सर्वं । च-तद् राजन् ॥ ८. च रा ब म ल_१ ल_२-को हि राजन् । प्र-को राजन् । ९. आ-युक्तैस् । ब म ल_१ ल_२-युक्तः । १०. रा प्र ब म ल_१ ल_२-तैश्चैव ॥ ११. रा प्र म ल_१ ल_२-त्वद्विधो मन्त्रमूलानि कार्याणि । फ अ-मूलानि कार्याणि । १२. फ अ-राजात्मनि विभावयेत् । रा प्र म ल_१ ल_२-कुरुते नरः ॥ १३. फ-उत्तम० । ब-उत्तम० । प्र-उत्तम० । १४. ल_१ अ-प्रथमं । १५. फ-मुदोषा । ब म-सरोष । ल_२-सरोषः । अ-सदोषा ॥ १६. फ ल_२-हि किञ्चिद् । म-किञ्चिद् । १७. आ फ च अ-वापि । १८. आ फ-करिष्यति ।

- न ह्येवं-लक्षणाद् धर्माद् वि-चलन्ति नयाऽनु-गाः ॥५॥
 ३६] अथेमे सर्व-कार्येषु चत्वारः समुदा-हृताः ।
 उपायाः कार्य-सिद्धयर्थं तान् नि-बोध यदीऽच्छसि ॥६॥
 ३७] साम चैव प्र-दानं च भेदो दण्डश्च सर्व-शः ॥१०॥
 एते सर्वाऽऽत्मना राज्ञा प्र-योक्तव्या विधान-तः ॥७॥^{१२}
 ३८] तत्रैव साम प्र-योक्तव्यम् अर्थेषु गुण-वत्सु च ।
 दानं लुब्धेषु भेदश्च शंक्तेष्व् इति निर्ण-यः ॥८॥
 ३९] दण्डः स्तब्धेषु पापेषु नित्यं राजन् दुर-आत्मसु ।
 ४०] अप-कारिषु नित्यं च सोऽयं शास्त्र-विनिश्चयः ॥९॥
 उपायांस् त्रीन् अति-क्रम्य तैस्त्व-योगांस् तथैव च ।
 N] दुर-बलेन तु रामेण वयं दण्डेन तर्जिताः ॥१०॥^{१५}
 ४१] नै तु नाम वयं युक्तास् तेन सामाऽऽदिभिर्गुणैः ।

१. फ-लक्षणा धर्मो विचरन्ति । रा-दक्षिणा धर्माद् वि० । प्र-धर्माच्च
 चलन्ति । ल२-धर्माच्च चलन्ति । २. ल२-तथानुगाः । रा-तथानुगा ॥ ३. प्र
 ल२-लोकेषु । ४. म-चत्वारः । ५. रा-उपाया । ६. आ च रा-तन् । ७. च-
 यदच्छसि । रा व ल१-यथेच्छसि ॥ ८. फ समश्चोपप्र० । आ-सामयानप्र० ।
 अ-साम चोषप्र० । ९. फ च-दण्डस्तथैव च । १०. च-नास्ति । ११. फ ब
 म ल१ ल२ अ-विभागशः । रा-विभागसः । १२. प्र च-नास्ति । १३. रा-तच्च ।
 १४. अ-प्रयोक्तव्यं कार्येषु । १५. फ-गुरुव(म)सु । १६. च-सामवाथ प्रदानं
 लुब्धेषु । रा-दानलुब्धेषु । ल२-दानं लोष्टेसु । १७. आ-देयं स्याच्छंक्तेष्वितरश्च
 यः । फ ब-भेदश्च संकि० । रा-भेदश्च शंक० । प्र-शंक्तेष्वभिनिश्चयः ॥ १८. ल१-
 दण्डाः । १९. फ-तथैव । रा-स्तब्धेषु । अ-सत्येषु । २०. फ अ-पाल्यस्तु ।
 च प्र रा ब म ल१ ल२-पाल्यश्च । २१. फ अ-नित्यकालं । आ व ल१-राजं ।
 २२. आ-अवकारिषु ॥ २३. आ अ-द्वंद्वयोगात् । फ० तत्त्वयोगांस् । प्र-दण्ड-
 योगांस् । २४. फ-दुर्लभा न तु । २५. रा-नास्ति ॥ २६. फ प्र म ल१ ल२
 अ-नतु । २७. फ-युक्तास्तथा । च-युक्तास्तेन ।

- दुर्-बलेन बलैर् युक्ताः सर्व-शस्त्रैः प्र-सा(१दि)धितुमा ११॥^३
 ४२] दण्डस् तस्य तु पर्य-आप्त एतद् एवाऽत्र कारणम् ।
 उपायांस् त्रीनँ अति-क्रम्य यद् दण्ड-रुचिर् एव सः ॥१२॥
 ४३] एवं कृत्वा यथा-न्यायं दण्डस् तस्य तु सौधकः ।
 N] दण्डस् तस्य तु योक्तव्यो ह्य अनु-रूपश्च सर्व-था ॥१३॥
 सुखं चैव हि नो युक्तम् अनु-रूपं च सर्वदा ।^४
 ४४] अथवा अस्य वैगुण्यं बुद्धेः प्रत्या-दिशन्ति च ॥१४॥
 सामाऽऽदीन् अग्र-तः कर्तुं भवेद् युक्तं नि-दर्शनम् ।
 ४५] तत्राऽपि सु-महान् दोषः सर्व-तः प्रति-भाति मे ।

१. अ-० न च बलैर् । ब-बलैः । म ल_१-वयं । २. फ-सर्वे दण्डाः प्रपीडिताः । च-सर्वयत्नैः प्रयाचिता । ब-सर्वयत्नैः प्रयाचिता । प्र-सर्वशस्त्र-मुपाश्रितम् । म ल_१ अ-सर्वयत्नैः प्रयाचितुम् । म-सर्वशस्त्रैः प्रयाचन्त । ल_१-सर्वयत्नैः प्रयाचितुः । ३. रा-नास्ति ॥ ४. फ-श्वस्तस्यास्य । च प्र म ल_१ ल_२-स्तब्धस्यास्य । ब-स्तब्धस्यास्य । अ-तस्माच्चास्य । ५. फ च प्र ब म ल_१ ल_२ अ-पर्याप्तं । ६. फ-लक्षणम् । ७. रा-त्रीन् । ८. आ-यदनु चिरेव सः । फ-यद्वेदेऽनुचिरे वशः । च-यद्वेदेरु० । ल_२-०१ एव स । ९. प्र ल_२-यथा । १०. अ-ज्ञेयं । ११. आ ल_२-तस्यार्थसा० । प्र-तु कारणं । १२. आ-हि मोक्तव्यो । रा-अनुयोक्तव्यो । १३. अ- नास्ति ॥ १४. आ-योक्तुं नोऽनु-रूपं च सर्वथा । १५. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-नास्ति । १६. फ प्र च ब ल_२-अथासनवै० । ल_१-अथवासनवै० । रा-अथवा स तु । अ-अथवा शरवै० । आ-‘अथवा अस्य’ इति सन्ध्यभाव आर्षं द्रष्टव्यः । १७. च ल_२-बुद्धयेत्प्रत्यादिशन्निव । रा- बुद्धयेत्प्रीत्यादिशन्निव । म-बुद्धयेत्प्रत्यादिशन्निव । ल_१-बुद्धयेत्प्रीत्यादिशन्निव । अ-बुद्धौ प्रत्यादिशन्निव । १८. फ ल_२ अ-सामा-दीनामितः । च रा-सामादीनपि तत् । ब म ल_१-सामादीनापि तत् । प्र-सामादीना न तत् । १९. आ-उक्तं तु द० । च-युक्तं द० । रा ब म ल_१-युक्तं तु धर्षणम् । प्र-युक्तं यदर्शनम् । २०. फ-स महान् । आ-सुमहाशेषः । २१. आ फ च-सर्वशः ॥

४६पू] यत् परः संहसा कुर्याद् वि-ग्रहं बल-बान् इव ॥१५॥

N] शास्त्र-विद् वाक्य-कुशलः सुहृत् स-प्रतिभः शुचिः ।

कुले महति चोद-पन्नो दूत एष सतां मत्तः ॥१६॥

४७] विपरीत-गुणो राजन् रामेण प्र-हितश्च चरः ।

आत्म-कार्य-विघाताऽर्थम् अ-नयं सम्प्र-दर्शयन् १ ॥१७॥

४८] ईदृशस्य ततः कर्तुं कथं युक्तं भवेद् ईहं ।

युद्ध-काले सहायस्य बुद्धि-मोहोद् इहेश्वर ॥१८॥

४९] एवम् अभ्या-हितः श्री-मान् युद्ध-कालोऽयम् आ-गतः ।

चिरात् प्रभृति योधानाम् अनिशं युद्ध-कात्तिणाम् ॥१९॥

५०] गदाश् चापाश् च खड्गाश् च नूनं परश्वधाश् च नः । २

१. रा ब म ल, ल२-पुनः । २. फ अ-सर्वथा कुर्यात्प्रसभं ।
३. फ-दूरविग्रहम् । अ-दूतविग्रहम् । रा-बलवान्निव ॥ ४. रा-कुशल ।
५. प्र च ल, -सुहृत्सु० । रा-सुहृत्सु० । ब-शस्त्रसु० । आ-सुहृत्सु
प्रतिभुः । ६. फ च रा ब म ल, अ-एव । ७. फ-मतम् ॥ ८. म- विप-
रीता गुणो । ९. आ-राजं । प्र-राज्ञा । १०. आ-प्रहितः स च । रा ब प्र
म ल, ल२-प्रहितश्च सः । ११. फ-अनर्थम् । १२. प्र च रा म ल, ल२-
तमपश्यता । ब-तमपश्यता । १३. अ-नास्ति ॥ १४. आ रा प्र ब म ल,
ल२-इदृशस्य । फ-ईदृशस्य (अस्माकम्) । १५. फ च रा प्र ब म ल, ल२-
च नो भर्तुः । १६. फ-कार्यं (युक्तं) प्रनाशनम् । च-कार्यप्रसंशनम् । रा-कार्यं
प्रसंशनम् । प्र ब म ल, ल२-कार्यं प्रसंशनम् । १७. आ-मे रजनीचर । प्र-
इहेश्वरः । च- इहेश्वर ॥ १८. फ च रा प्र ब म ल, ल२ अ-अभ्यर्थितः ।
१९. ल, अ-युद्धकाले० । २०. आ-यो धीमाननिशं । फ-युद्धानामनिशं ।
रा-लोकानाम् । प्र ब-योद्धानाम् ॥ २१. फ आ-गदा चापानि खड्गानि नूनं
परस्वधाश्च नः । फ-गदाश्चापाणि खड्गाश्च शराः परस्वधाः शुभाः । च-गदा-
श्चापाश्च खड्गाश्च नूनं परश्वधः । रा ब म-गदाश्चापाश्च खड्गाश्च
शराश्चैव परश्वधः । प्र ल२-गदा खड्गाश्च चापाश्च शराश्चैव परस्व(श्च)धाः ।
ल, -गदापादाश्च चापाश्च नूनं शराश्चैव परश्वधाः । अ-गदाश्चापानि
खड्गाश्च नूनं परमवस्तथा ॥

- युद्धेष्व् अ-मर्षम् ईच्छन्ति योधैर् विक्रम-भूषणैः॥२०॥
 ५१] सु-व्यक्तं तृषिता भूमिः शोणितं पातुम् इच्छति ।
 हतानां सं-युगेऽस्माभिर् वानराणाम् इहेश्वर ॥२१॥
 ५२] लक्ष्मणः सह रामेण सु-व्यक्तं शयनं गतः ।
 भविष्यत्य् अ-चिरे काले दुःस्वप्न-प्रतिबोधितं॥२२॥
 ५३] कैबन्ध-विकटा भूमिः शोणितोऽर्द्राऽनु-लेपिता ।
 हतैर् योधैर् वि-दर्शनैर् नूनं हसितुम् इच्छति ॥२३॥
 ५४] व्या-देशः सर्व-योर्धोनाम् अद्यैव क्रियताम् इहै ।
 येन 'यैः सं-युगे रीजन् हन्तव्यो रिपुर् आ-ह्वे॥२४॥
 उद्-यताभिर् गदाभिश् च राक्षसैर् बाहु-शालिभिः ।
 ५५] रणस् ताल-वर्णाऽऽकारो भवैत् अद्भुत-दर्शनैः ॥२५॥

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे प्रहस्त-वाक्यं

नाम द्व्यशीतितमैः सर्गः ॥८२॥

१. म-इच्छन्तो । २. आ म-योधे । फ-योधै । अ-ये वै । ३. फ-
 ०शालिभिः । अ-०भूषणा । ४. रा-सुव्यक्त० । ५. ल१-भूषिता । ६. व-
 ०गेऽस्माभिः । ७. आ-इहेश्वरः ॥ ८. आ म-भविष्यत्यधिकं । च रा प्र व म
 ल१ल२-भवित्वायधिकं । अ-भवित्यसधिकं । ९. म-समये । अ-कालं ।
 १०. आ-०बोधनः । च रा ल१-०बोधतः । अ-०बोधनं । ११. फ-सेदोस्त्रिवाहिता
 च रा प्र व म ल१ ल२-०विकचा । १२. फ-शोणिताभानुलेपना । च-शोनि-
 ताद्रानुलेपना । रा व-शोषिताद्रानुलेपना । प्र म ल२ अ-शोणिताद्रानुलेपना ।
 ल१-शोणितानुलेपना । १३. फ-निर्दशनैर् । च-विदर्शनैः । १४. फ-
 ०शूराणाम् । रा च प्र व म ल१-०देशानाम् । १५. प्र ल२-इति । १६. प्र रा
 व म ल१-नः समरे । अ-नः सं० । १७. आ-राजं । १८. फ च रा प्र व म
 ल१ ल२ अ-आगतः । १९. प्र-उदिताभिर् । २०. रा व ल१-बलशा० ।
 २१. फ-रणं । २२. ल२-०वणाकारो । फ-०वनाकारं । २३. आ-भवत्य् ।
 फ-०दर्शनम् ॥ २४. फ-प्रहस्तमन्त्रो । २५. रा-व्यशीतितमः सर्गः ॥

[वं-८२] = [त्र्यशीतितमः सर्गः] = [दा-N]

महा-बुद्धिस् तु युद्धेषु यातु-धानोऽब्रवीद् वचः ।

१] इदं मति-मतां मध्ये मति-युक्तो महोदरः ॥१॥

वि-स्पष्टं राज-चन्द्रेण बुद्धि-रश्मि-मयं महत् ।

२] यद् उक्तं तद् वचः सर्वं सं-दिश्यम् इव भाषितम् ॥२॥

संस्कृतं हेतु-सम्पन्नम् अर्थ-वच् च यद् उक्त-वान् ।

३] प्र-हस्तो वचनं सर्वं दिष्ट्या मत्य्-एकतां गतम् ॥३॥

ममाऽपि वचनं राजनं ब्रुवतः श्रोतुम् अर्हसि ।

४] प्राग् एव तु त्वया बुद्ध्या यद् वि-मृश्य परीऽऽक्षितम् ॥४॥

सर्वेषाम् एव नः सर्वम् एतत् सु-विदितं यथा ।

५] भिन्नैर्यन्मन्त्रिभिर् मन्त्रो नान्योऽन्येनाऽभिसं-हितम् (१तः) ५

सं-हता ह्य अभि-वर्त्तन्ते प्रीति-योगात् परस्परम् ।

१. आ-बुद्धिश्च यु०। च-बुद्धिस् तु यु०। रा-बुद्धिस्सुयुद्धेऽब्रु। व ल, ल२-
बुद्धिः सुयु०। प्र-बुद्धिः स यु०। २. आ-जातुधानो यशस्करः। फ-जातुधानो०।
३. आ-प्रत्युवाच। प्र रा व ल, ल२-युक्तियुक्तं ॥ ४. ल, ल२-विस्पष्टं। ५. म-
रश्मिमयं। ६. आ-संदिग्धमिव। च-दिग्धमिव ॥ ७. अ-संस्तुते।
प्र-संस्तुतुं। च-संस्तुतं हि तु। ८. च रा व म ल, ल२-युक्तं। प्र-यत्।
९. आ-दिष्ट्या मध्ये तथागतम्। फ-दिष्ट्या मे श्रोत्र(क) तां गतं। रा व-
दिष्ट्या मध्ये एकतां गतं। प्र-दिष्ट्येकतां गतं। ल२-दिष्ट्यात्येकतां गताम्।
अ-दिष्ट्यात्येकतां गतम् ॥ १०. आ-राजं ब्रुवतः। ल, ल२-राजं ब्रुवता।
फ-राजन् वदतः। प्र-राजन्भवतः। ११. च-अर्हति। १२. फ-महानाहो।
प्र च रा व म ल, ल२-मया बुद्ध्या। अ-तथा बुद्ध्या। १३. म-यदि स्पष्ट।
फ प्र ल, ल२-यद् विस्पष्ट। १४. ल२-बुद्धम् ॥ १५. ल, ल२-सुविधितं।
१६. रा-मया। १७. फ-भिन्नै योगं त्रिभिर्। १८. आ प्र च रा म ल, ल२-
मन्त्रमन्योन्ये०। फ-मन्त्रो नान्योन्यं नाऽभि० ॥ ल२-नाभिः संयुतम् ॥ १९.
आ-ह्यभिर्वर्तते...त्। रा व म ल, ल२-ह्यभिः०। २०. प्र-प्रति०।

- ६] भिन्ना नैकाऽर्थतां यान्ति कालेष्व् अ-सुहृदो यथा ॥६॥
 ७पू] परस्पर-मतै राजन् इह चित्ताऽनु-वर्त्तिभिः ।^१
 N] भवत्य् आ-प्यायितो मन्त्रस् तर्द्-भेदः प्रसम्-ईक्ष्यताम् ॥७॥
 ७उ] अ-विभिन्नस् तु राजेन्द्र भवत्य् एकाऽर्थतां प्रति ।
 यदि निश्-श्रेयसो मन्त्रस् तर्द् परं भूति-लक्षणम् ॥८॥
 ८] एवं मन्त्रस्य भेदश् च सं-घातश् च न शोभनः ।
 उभांश् एतौ महा-बाहो त्वाज्यौ मन्त्र-विनाशनौ ॥९॥
 ९] हेतुत्वं भज्-मानो हि स-विशेषं परीऽक्षितः ।
 सु-श्रावितो वि-शुद्धत्वं मन्त्रः समुप-गच्छति ॥१०॥

१. आ ल_१-नैकार्यतां । अ-नैकार्यसंयान्ति । ल_२-नैकार्यता ।
 २. आ च रा प्र व ल_२-कालेषु सुहृदो । ल_१-कालेषु प्र (? अ) हृदो ।
 अ-लोकेषु सुहृदो ॥ ३. आ म ल_१-परस्परमते राजन्निह चि० । फ-अन्योन्यं
 स गतो (परस्परमतं) राजन् बुवतां श्रातुमर्हसि । ४. आ-तवात्या-
 प्यायितो म० । फ-भवत्याख्यायितो म० । च-भवत्याख्यायि मन्त्रो न भेदः ।
 रा ब-तवात्याप्यायितो मन्त्रो न भेदः । प्र-भवत्यादयितो मन्त्रो न भेदः ।
 म ल_१ ल_२-०तो मन्त्रो न भेदः । अ-भवत्याप्यायितो म० । ५. फ च रा
 प्र व म ल_१ ल_२ अ-०ईक्ष्यते ॥ ६. ब-नः श्रे० । ल_१-निःश्रेयसो ।
 ७. रा च व म ल_२-तज्जेदो हि भयावहः । प्र-तज्जेदो हि भयात्ततः ।
 ल_१-तं भेदो हि भयावहः ॥ ८. आ प्र-मन्त्रश्च । अ-मन्त्र सुभेदश्च । ९. म-
 समूहतश्च । ल_२-संघातश्च । अ-संघातश्चुभशोभनः । १०. ल_१-उभाते ता ।
 ११. ब-०बाहौ । १२. आ व अ-त्वाष्टौ । ल_१-त्वाज्यौ । १३. रा ल_२-
 ०विनाशिनौ । फ-०विनाशकौ । अ-०विनाशनैः ॥ १४. फ-हेतुं तु ।
 च रा प्र म ल_१ ल_२-हितं तु । ब-हितं हि । १५. प्र-त्यजमानो ।
 अ-भुजमानो । १६. आ च रा म ल_१ ल_२ प्र-परीक्षितुम् । ब-
 परीक्षितम् । १७. फ-आश्रावितो । च रा व ल_१ ल_२-सुश्रावितस् ।
 प्र-आश्रावितस् । अ-सुश्रावितं । १८. च रा व ल_१ ल_२-तु शुद्धत्वं ।
 प्र-तच्छुद्धत्वं । अ-विशुद्ध्यर्थं । १९. अ-मन्त्रं ॥

- १०] युद्ध-कालम् इमं सर्वे वयं विद्मः स-कारणम् ।
 बुद्धि-मद्भिर् वि-चेतव्यं तस्माद् राजन् बलाऽबलम् ॥११॥
 ११] के वयं के परे युद्धे कानि प्र-हरणानि च ।
 देश-काल-बलं किं च किं च केषां सुखाऽऽवहम् ॥१२॥
 १२] परे च निरधि-ष्ठानाः साऽधि-ष्ठानाश् च यद् वयम् ।
 एषं चाऽप्यं अधिकोऽस्माकं गुणैः श्रीमान् मे महीयते ॥१३॥
 १३] रत्नसां रजनी-कालः सं-युगेषु युयुत्सताम् ।
 तस्माद् राजन् निशां-युद्धे जयोऽस्माकं न संशयः ॥१४॥
 १४] तत्र योधैर् युयुत्सद्भिः शस्त्राणि कवचाणि च ।
 यत्नेन महता राजन् उपाऽज्यानि विशेष-तः ॥१५॥
 १५] क्षत्रिणां कौरणं हेतुं-गुण-भूतं गुणाऽऽवहम् ।
 मेतश्-चितं चाऽभ्य-अधिको-किं युद्धे चौरित्रं महताम् इव १६
 १६] एवं देशश् च कालश् च शक्तिश् च बहुभिर गुणैः ।

१. प्र ल_२-सर्व । २. च-बुद्धिमद्विमद्विविचेतव्यं । ३. आ-विद्यान्महाबलम् । अ-विद्याद्वलम् । ४. ल_१-नास्ति ॥ ५. आ-पदे ।
 ६. आ फ-बलः । ७. फ-कश्च तेषां किं च । रा-किंचित् किं च केषां ।
 प्र-किंचित् केषां किञ्चित् । आ-कश्चित् केषां किंचित् । ल_१-किंच केषां । ल_२-
 किञ्च केषां किञ्च । अ-किंचित्केषां चापि ॥ ८. म-०ष्ठानः । आ-०ष्ठानाः ।
 ९. प्र-एवं । १०. आ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-चाम्यधिको । ११. आ च-
 गुणं । १२. प्र-श्रीमन् । १३. फ-महामते । च रा ब प्र म ल_१ ल_२ अ-
 महीयते ॥ १४. रा-०कालं । १५. अ-निशायुद्धं कर्तव्यं सुमहद्वियम् ॥
 १६. ल_२-युयुत्सुद्विस्तत्र योधैः । च-०र् युयुत्सुद्विः । १७. आ-वचनानि ।
 १८. रा-यस्तेन । १९. आ-उपास्यानि वि० । फ-उपाधार्यान्विशेषतः ।
 च-उपाज्यानि वि० । २०. अ-नास्ति ॥ २१. फ अ म-कर्तृणां । २२. म-करणं ।
 २३. प्र च ब म-हेतुर् । २४. रा-मन्त्राभ्युधिको । व ल_१ ल_२-मन्त्रश् च० ।
 फ-मतश् चाप्यधिको । प्र-मन्त्राश् चा० । अ-०श् चाम्यधिकं । २५. फ-
 चारित्रानि । च-चारित्र्यं । ल_१-चारितं । ल_२-चरित्र्यं ॥ २६. प्र म ल_२-
 देशश्च कालश्च । २७. रा प्र ब, म ल_१ ल_२-राजन्वै ।

भवत्य् अधिकम् अस्माकं मन्त्र-पूर्वं परीऽऽज्ञातम् ॥१७॥

१७] शस्त्राणां कवचानां च कृत्वा सम्यग् उपाऽर्जनम् ।

युद्धम् एवाऽभि-गच्छामो नयाद् गुण-समन्वितम् ॥१८॥

१८] नि-कृत्तानां रणे तावद् वानराणाम् इहेश्वरं ।

पिबन्तु रुधिरं साधु राक्षसार्म् तृषितां इव ॥१९॥

१९] राघवस्य रणे तावद् रण-शौण्डैः समाऽऽहतम् ।

भवत्य् अति-रथैः क्षिप्रम् आननं क्षत-जोक्षितम् ॥२०॥

२०] अ-भयं याच-मानैस् तु वि-क्षितैश् च सहस्र-शः ।

वीनरैर् लक्ष्यतां भूमिः किञ्चित् प्र-व्यथिता यथा ॥२१॥

येन व्य-ऊहेन वा व्य-ऊहं योद्धव्यं वा यथा त(य)था ।

१. आ-भविष्यत्यधिकोऽस्माकं । च-भवत्यत्यधिकोऽस्माकं ।

अ-भवत्यत्यधिकम् । २. अ- मन्त्रपूर्वपरीक्षितम् । आ च रा प्र ब म

ल_१ ल_२-०र्व परीक्षणं ॥ ३. आ- भयाद् । च-नयगु० । रा-नयो ।

ल_२-यावद् ॥ ४. आ-निकृतानां । रा-निकृतानि । ५. आ-इहेश्वरः ।

६. रा-वानरास् । ७. ल_१-त्यषिता ? । ८. प्र ल_२-इह । ल_१-वह ? ।

म-इव (इह) । ९. व-नास्ति ॥ १०. अ-राघवस्तु । ११. फ-राजन् ।

१२. रा-०शौण्डै समाहितां । अ-०शौण्डः समाहतः । प्र-०शौण्डसमाहतं ।

१३. आ-भवत्यति० । रा-भवत्यतिरथैः । १४. फ-वीरैर् ।

१५. फ-क्षतजोक्षितं । रा-क्षतगोक्षितं ॥ १६. फ अ-०मानैश्च । १७. फ

रा-विक्षितैश्च । ल_१ ल_२-विक्षितैश् । अ-विक्षितैश्च । १८. व-वानरैः ।

फ च प्र म ल_१ ल_२-वानरै । १९. आ-भक्षता । अ-लक्षिता ।

२०. फ-कचित् । २१. फ-प्रव्यथितैर् । च ब प्र ल_१ ल_२-प्रकथिता ।

रा-प्रकथिता । म-प्रक (व्य) थिता । अ-प्र.....व्यथा ॥ २२. आ रा प्र ब

म ल_१ ल_२-यदि व्यु० । च-यदि व्यूहेन । २३. आ-व्यूहं । फ-योद्धव्यं । २४.

फ-वयमत्र यथा० । आ-०व्यं चायथा० । अ-०व्यं च यथा ।

२१] तद् इहाऽयैव सर्वैस् तैः सैः (सं) मन्त्रयितुम् अर्हसि ॥२२॥

अ-शक्यः सागरम् तर्तुम् अ-प्रधृष्या पुरी तथो ।

N] रथो हयौ गजौ मायां ज्ञातयश् चाऽपि नोऽधिकं (ः) ॥२३॥

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे महोदर-वाक्यं

नाम त्र्यशीतितमः सर्गः ॥८३॥

१. रा-इहायैव । २. फ अ-नः सर्वे । च रा प्र-नः सर्वे । म ल_१-
नः सर्वैः । ३. आ-स मन्त्रणम् इहार्हसि । फ-तुम् अर्हस्य ? । रा-सम-
न्त्रणमिहार्हसि । च ब-स (सं)मन्त्रणमिहार्हसि । प्र-स मन्त्रिमिहार्हसि ।
म-सः मन्त्रणमिहार्हसि । ल_१-संमात्राणमिहार्हसि । अ-संमन्त्रितुमिहार्हसि ।
४. रा-तव । ५. अ-गजा । ६. च-हयो । ७. आ-गजामाया । ल_१-
गजसेना । अ-माया । ८. रा-ज्ञातयश् । ल_१-जातयश् । ९. अ-च हि ।
१०. आ-बोधिकम् । रा-नो अधिकम् । प्र व ल_१ ल_२ अ म-बोधिकम् ।

[वं-८३]= [चतुरशीतितमः सर्गः] =[दा-N]

बृहस्पतेः समो बुद्ध्या सम-अरे च दुरा-सदः ।

१] वि-रूपाक्षो रणोऽपेक्षो वचनायोप-चक्रमे ॥१॥

पदाति-रथ-नागाऽश्वैर् व्य-ऊह्यते सम-अरे बलम् ।

२] राक्षसानां भुजाः पीनाः सर्वम् एतच्च चतुष्टयम् ॥२॥

३पू] व्य-ऊह्य व्य-ऊह्योत्तरां सेनां बाह्वैः परि-घोपमाः ।

N] शास्त्र-तः सम-अरेऽस्माभिः सु-व्यूहांः शकटाऽऽदयः ॥३॥

३उ] न नि-वर्तितुमैर् अर्हन्ति वि-ततो बाहु-वौगुराः ।

N] अस्माकम् असि-हस्तानां वागुरी इव वानराः ॥४॥

स्थैर्यं चलित-चित्तेषु वानरेषु न विद्यते ।

१. प्र रा ब ल_२ अ-वृहस्पतिसमो । २. आ-विरूपाक्षो रणापेक्षो ।
फ-विरूपाक्षः समापेक्षो । म-विरूपाक्ष र० ॥ ३. आ-०नागाश्वं व्यूह्यते ।
फ-०नागाश्वं व्यूह्यताम् । ब रा च-०नागाश्वे व्यूह्यताम् । ल_१-०नागैश्च
व्यूह्यताम् । प्रम ल_२अ-०र व्यूह्यताम् । ४. रा-भुजापीनास् । ब-भुजा पीना ।
५. रा-एव ॥ ६. फ-वृहव्यूहोत्तरा सेनां । च-व्यूहं व्यूहोत्तराप्सानां ।
प्र रा ब ल_२-व्यूहं व्यूहोत्तराशानां । म-व्यूहं व्यूहान्तरगता ।
ल_१-व्यूहं व्यूहोत्तरादी तां । अ-व्यूह व्यूहोत्तरा सेनां । ७. अ-बाहुभिः ।
८. आ फ म ल_१ अ-परिघोपमाः । ९. आ म ल_१-शास्त्रतः ।
च रा प्र-शास्त्रतः । ब ल_२-शास्त्रतः । १०. फ-सव्यूह० । च-
सुबुद्धाः । रा-सव्यूहाश् । म-सुव्यूहा (स्वभ्यस्ता) । ल_१-सव्यूहा ।
११. ब-शाक० । ल_१-शकजादयः । ल_२-सकटादयः ॥ १२. आ च म-
निवर्तितुमिच्छन्ति । फ-निर्वर्तितुमर्हन्ति । रा ब ल_१-निवर्तितुमिच्छन्ति ।
१३. प्र-चितता । १४. आ-बहुराक्षसाः । फ रा-बहुवा० । ल_१-बहु-
वाद्गुणाः । १५. रा-अपि ह० । १६. आ-वागुराम् ॥ १७.
आ-०चित्तेषु ।

- ४] न च नश्ये चल-चित्तत्वम् अस्ति यद् वानरेष्व इह ॥५॥
 गर्जिताऽऽस्फोटितैस् तत्र बाहुभिः स-कर्-स्वनैः ।
 ५] अन्-अवस्थित-चित्तानां द्रवन्तीं पश्य वाहिनीम् ॥६॥
 राक्षसैर् नि-हतानां च शरीराणि वि-भाग-शः ।
 ६] दृश्यन्तां वानरेन्द्राणां प्र-मुक्ताः कलभा इव ॥१७॥
 बाहुभिः पीडिताः सन्तु सम-अरे सर्व-वानराः ।
 N] रात्र्य-अन्तेषु वि-शुद्धाऽऽस्याः कमलानाम् इवाऽऽकराः ८^{१६}
 रात्रसाऽम्भसि मयानां शरीराणि वि-भाग-शः ।
 ६] दृश्यन्तां वानरेन्द्राणां पुत्रा इव वि-सर्पिणः ॥९॥
 शिला-मध्य-गताः सन्तु समर-स्था हि^{११} वानराः ।
 ७] मेघाऽन्तर-विनिर्मुक्ताः सुप्तौ इव रवि-प्रभाः ॥१०॥
 ८पू] ताडितानां वि-शीर्णाश्च^{१३} च वि-मला दन्त-पङ्क्तयः ।
 N] वानराणां प्र-दृश्यन्ते(न्तां)भुवि ता दन्त-राशयः ॥११॥
 N] यथा तुषार-निर्मुक्ताः कीर्णा इव रवि-प्रभाः ।
 ८उ] वानराणां प्र-दृश्यन्तां तुषार-निकरा इव ॥१२॥

१. फ च प्र ब म-निश्चितचि० आ ल_१-नः खलु चिन्तत्वम् । रा-
 निश्चितचि० २. रा-य वानरे बले । फ च प्र ब म-यद् वानरे बले । ल_१-
 यद् वानरबले ॥ ३. आ-०स्फोटितस । ४. आ-शंकर० । प्र-सकरांशुजैः । म-
 सुकर० । ५. आ-०चिन्तानां द्रवन्ती । च-भ्रतां द्रवन्ती । ६. अ-
 चिन्त ॥ ७. रा-शरीराणि । ८. आ-विभागसः । ९. फ-दृश्यतां । १०. रा-प्रमत्ता ।
 ११. फ-करभा । १२. आ ल_२-नास्ति ॥ १३. अ-बाहुभ्यां । १४. रा-
 सन्तः । १५. म-सर्वे वा० । १६. आ रा च प्र ब म ल_२ ल_१ अ-नास्ति ॥
 १७. अ-मग्नार्कश० । १८. अ-दृश्यते । आ-दृश्यतां ॥ १९. अ-सुवानराः ।
 २०. फ-०विनिर्मुक्ता । २१. फ-विस्तृता । अ-कीर्णा । २२. अ-
 प्रभा ॥ २३. आ-विशीर्णाश्च । फ-विशीर्णास्तु । रा-विशीर्णाश्च । अ-
 विशीर्णा सुवि० ॥ २४. आ फ च रा ब प्र म ल_१ ल_२-नास्ति । २५.
 ल_१-प्रदृश्यन्तां ।

तत्र तत्र च राजेन्द्र वानरैर् नि-हतैश् चितौ ।

९] भवत्य् अधिकम् आ-लक्ष्यो बलमीकै-शमलैः (ले) वभूः ॥१३॥

राक्षसानां तु युद्धेन भवन्त्वं अद्य रंणाऽजिरे ।

१०] आहार-कलिताः सर्वे युगपत् क्रव्य-भोजनाम् (?नः) ॥१४॥

शिलाभिश् चैव मुक्ताभिर् वानरौ विनि-पातिताः ।

N] लक्ष्यन्तां रंण-भूमि-प्राः सं-सक्तौ इव पर्वताः ॥१५॥

रान्तसैर् वि-हताऽगांश् चै वानरौः प्र-स्थितां भुवि ।

१२] रुधिर-प्रस्रवैः संन्तु गैरिकाणाम् इवाऽऽकराः ॥१६॥

अस्माकं सम्-अरे तावन् नि-शिताः शस्त्र-पाणयः ।

१३] शत्रुभ्यो जीव-पुष्पाणि प्र-चिन्वन्तु वनाद् इव ॥१७॥

१. रा-तत्ते । २. अ-हि । ३. अ-चिरात् । ४. व-भवत्वधिकमा० ।

ल_१-भवत्वधिकमालक्ष्य । प्र-०कम् आलक्ष्य । रा-०कमालक्ष्या । फ-

भवत्वधिकलक्षं च । ५. रा प्र ल_१-वाल्मीकश्च० । आ-वाल्मीक-

शकलेव । ६. ल_१-भुः ॥ ७. फ-नास्ति । म. फ-यु (सु) षेष्ट ।

८. आ अ-भवत्यद्य । १०. प्र व म ल_१ ल_२-रणाजिरे । ११. रा अ-

०कलिता ॥ १२. आ-वानरैश्च नि० । रा प्र व म ल_२-वानराश्च नि० ।

ल_१-विनिपातितः । १३. रा-लक्ष्यन्तो । आ फ प्र म ल_१ ल_२-

लक्ष्यतां । १४. फ-०भूमिप्राः । च व-०रभूमिस्थाः । रा प्र म ल_१ ल_२-

०भूमिस्थाः । १५. फ-संशक्ता ॥ १६. आ-विहतांगानां । फ-विहि

(ह)तां० । रा-निहतांगानां । म प्र व ल_१ ल_२-निहतां० । १७.

आ च अ व ल_१-वानरप्रस्तरा । फ-वानरा प्रस्तरां । रा-वानरा प्रस्तरा ।

म-वाल्मीकप्रस्तरां । १८. ल_२-प्रस्थितैः । फ-प्रसवैर् । १९. फ-भूरि (वापि) ।

२०. आ-अतशः शस्त्रविश्रुताः । फ-वानराः विनिपातितः । च व म अ-

गैरिकाणाम् इ० । प्र-०णाम् इवाकराः ॥ २१. अ-ते च निश्चिताः । आ च रा प्र व

म ल_१-तावन् निश्चिताः । २२. आ अ-शास्त्रपा० । च-०स्त्रपाणय । २३. आ-

०मुख्यानि । फ च-०पुष्पाणि । २४. आ च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-विचिन्वन्तु ।

२५. आ-नगा । फ-वनात् । च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-नगाद् ॥

- उद्-भृतं धूम-संकाशं रण-मर्दन-जं रजः ।
 ११] शत्रूणां प्र-शमं यैतु हतानां शोणिताऽम्बुना ॥१८॥
 सम-अरे वानराः सन्तु शत-शैः शस्त्रै-वित्तताः ।
 १४] शोणिताऽम्बु-परिक्षेपाः स-निर्यासा इव दुमाः ॥१९॥
 हतैः शत्रु-शरीरैश्च च शतशोऽथ गर्ताऽमुभिः ।
 १५] भाराऽऽर्त्ता भूमिर् अस्त्व आंशु किंशुकाऽऽकर-सन्निभा ॥२०॥
 व्या-देशः क्रियतां तावन् मम वीर्याऽभि-मानिनः ।
 १७] यस् तस्मिन् प्र-वरः शत्रुर् हन्तव्यः सम-अरे मया ॥२१॥
 तं चे गत्वा वधिष्यामि यैश्च चैनम् उप-गच्छति ।
 १८] भविष्यन्ति द्विषन्तो नो ये च तस्य पदाऽनु-गाः ॥२२॥
 शाखा-मृगाणां सम-अरे शरीरैः पश्य भू-तलम् ।
 १९] वायुना कर्णि-कौराणां वनम् उन्नै-मथितं यथा ॥२३॥
 इत्यार्षे रैमायणे सुन्दर-काण्डे विरूपाक्षै-वाक्यं नाम चतुरशीतितमः सर्गः ॥८४॥

१. फ-उद्धृतं । रा-उद्धृतधू० । ल१-तद्धृतं । २. फ प्र ब ल१ ल२ अ-
 रणसंमर्दनं । च रा-रणसंमर्दनं । म ल१-रणमर्दनं । ३. रा-ध्यातु । ४. च-
 हताना ॥ ५. रा-शतशश्चास्त्रवि० । फ-०शः शस्त्रपीडिताः । ल१-
 ०शः शस्त्रविक्षिताः । ६. अ-०परिक्षेपात् । फ च रा प्र ब म ल१ ल२-
 ०परिक्षिताः ॥ ७. आ च-०शरीरैः । ८. च रा-गताऽऽमुभिः । ९.
 ल१-भारात् । प्र म-भारान्ता । १०. फ-भू विरस्यास्तु । आ ल१-
 भूमितस्वाशु । अ-भूमिरस्वास्तु ॥ ११. आ ल१-किंशुकाकारसन्निभाः ।
 फ-०सन्निभाः ॥ १२. च रा प्र ब म ल१ ल२-आदेशः । १३. रा प्र-
 ०मानिता । १४. आ-शत्रुं रा प्र ब म ल१ ल२-शत्रुस्त । १५. रा प्र ब
 म ल१ ल२-हन्तव्यो । १६. फ अ-स मया रणे । रा प्र ब म ल१ ल२-
 रणे मया ॥ १७. फ अ-तत्र । १८. ल१-वधिष्यामि । १९. प्र-यच्चैन-
 मनु० । अ रा ब ल२-यश्चैनमनु० । २०. फ-०तो मे । च प्र ब म ल१
 अ-द्विषन्तो न्ये । रा-द्विषं हान्ये ॥ २१. फ प्र ब-०मृगानां । २२. आ व-
 पश्यताकुलम् । प्र-शरीरैराकुलम् । अ-महदाकुलम् । ल२-.....कुलम् ।
 २३. रा-कणिकाराणां वसुन्मथितं ॥ २४. फ-रामायने । २५. फ-राक्षस-
 मन्त्रो । व-विभीषणवाक्यं । च रा प्र म ल१ ल२ अ-विरूपाक्षवाक्यं ॥

[व-८४] = [पंचाऽशीतितमः सर्गः] = [दा-N]

धर्मे चाऽर्थे च कुशलो वीर्येण च समन्व-ईतः ।

१] अब्रवीन् मधुरं वाक्यम् इदं भूयो वि-भीषणः ॥१॥

यत् प्रियं च हितं चैव साधु-धर्मं च सर्व-शैः ।

२] कुर्युस् तैन् मन्त्रिणो वाक्यं मन्य-माणा विशेष-तः ॥२॥^८

प्राऽऽप्य कार्यं गरीयस् तु नेतुं वा गुण-सम्पदाम् ।^{१०}

३] प्रियम् उत्-सृज्य वक्तव्यं हितम् एवेहं^१ मन्त्रिणा ॥३॥

तव राजेन्द्र वि-स्तीर्णैर् गुणैर् वि-श्रम्भतां गतैः ।

४] इमम् अर्थं प्र-वक्ष्यामि हितं^१ बुद्ध्या परीऽऽन्तितम् ॥४॥^{१२}

इह धर्माऽर्थ-कामानाम् अवाऽऽप्तिः फलम् इच्छ्यते ।

५] तत्राऽर्थम् सह कामेन परीऽऽक्ष्यो धर्म-चक्षुषा ॥५॥

परि-त्यज्य हि यो धर्मम् अर्थम् अर्थाय पश्यति ।

६] कामं वां काम-लाभाऽर्थं न सं बुद्धि(ः) बुद्धि-मान् ॥६॥

१. फ-तु । २. रा-समन्विते । ३. रा म-अब्रवीत् ॥ ४. फ-साधु-
वचैव । च व म ल_१ ल_२-०साधु धर्म्यं । रा-०धु धर्म । म-०धु धर्मश् । ५. फ-
सर्वतः । ६. च-कुर्युस् । म-व्युस्तत् । आ-ऊचुस् । ७. च-वक्ष्यमाणो ।
आ म-०माणे । ८. रा प्र व ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ९. च-कार्यग० । आ-
कार्यशरीरं तु नेतुं । १०. फ-प्राप्तकार्यमभिप्रेषु सेतुं वा सर्वसम्पदाम् । प्र रा
व ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ११. रा व अ-एव हि । १२. आ-नास्ति ॥
१३. फ-विप्रथितं मया । च-विश्रम्भतां । रा-विश्रम्भतां । व म ल_१ ल_२-
विश्रम्भतां । अ-विस्तीर्णतां । १४. म-हितं बुद्ध्या परीक्षिताम् ॥ १५.
आ-अवा हि । च रा प्र व म-अवाप्तुं । १६. फ-उच्यते । १७. आ-
तत्त्वार्थः । फ-तत्रार्थाः । अ-तत्रार्थ । १८. आ-यदीक्ष्यो ॥ १९. आ-धर्म
धर्मम् । रा-धर्म धर्मम् । २०. फ-च । २१. फ च प्र रा व म-०लाभाय ।
२२. फ-सुबु० ॥

मन्त्रितो यो' बहु-विधो निम्-सारः सार-दर्शिभिः ।

७] अमात्यैर् मन्त्रिभिरै मन्त्रः सन्नि(नि) योगान्न न शोभनः॥७॥

परदाराऽभि-गमनं को धर्म इति वर्णयेत् ।

८] मति-मान राज-शास्त्रेषु यथा-वैत कृत-निश्चयः ॥८॥

यैत त्व इदं कथ्यते नां(रा)म-कृतं व्युत्थित-लक्षणम् ।

९] नाऽऽगः सं-लक्ष्यते रामे धर्म-व्युत्थित-लक्षणम् ॥९॥^{१२}

वने हि वसते रामैः पितुर निर्देश-वत्सलः ।

N] यत् तदे अस्मिन् न सं-देहो धर्मो(र्मा)ऽव्युत्थित-लक्षणम्॥१०^{१३}

रक्षणं तौपसानां च क्षत्र-धर्मे स्थितोऽऽत्मना ।

N] यत् कृतं शस्त्रम् आ-दाय तद् व्यक्तं धर्म-लक्षणम् ॥११॥^{१४}

दानं सोम समुत्-सृज्य स(य)द् विक्रमम् ईहाऽऽस्थितः ।

१. आ अ-यं । २. अ-० बुद्धिभिः । ३. फ-मन्त्रितो मन्त्रः ।
च-मन्त्रिभि मित्रैः । ४. आ-० योगान्तशो० । फ-० योगान्तशो० ॥ ५.
फ-० भिमर्ष हि । अ-० भिमर्षेषु । ६. आ रा अ-धर्मम् । ७. आ-यथा
च । ८. आ-त्वयेदं कथितं । ल_१-यद्विदं क० । अ-यदि त्व कथ्यसे । ९.
फ-राजन् । प्र च रा ब म ल_१ ल_२-रामे । अ-रामो । १०. म-० धर्मणम् ।
ल_१-० लक्ष्मणम् । ११. फ-किं लक्ष्यते । १२. आ-अत्र संलक्ष्यते नाम
धर्मस्यार्थस्तु लक्षणम् । म-अत्र किं लक्ष्यते नाम धर्माद्व्युत्थितलक्षणम् ।
च रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-नास्ति । १३. ब-वसति रामो हि । १४. म-
तत्तस्य । १५. आ-धर्मोऽभ्युषित० । १६. च रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥
१७. आ-लक्षणन्ता० । च-रक्षणं क्षणं ता० । १८. फ-यत्र धर्मे । अ-
क्षत्रिधर्मे । १९. आ अ-धृतात्मनां । फ-कृतात्मनां । ल_१-वृतात्मनाम् ।
२०. च-शस्त्रमदाय । ब-शास्त्रम् । २१. ल_२-अत आरम्भ ' धर्माद्विचलितः
कथम् ' इत्यन्तः पाठो नास्ति । २२. रा-दान नाम । ब-दान साम । म-
दैव्यं राम । २३. आ-यदि धर्मम् । म-य,(स) दि धर्मम् । २४.
च-इह स्थितः । रा-इति स्थितः । प्र ल_१-इति स्थितिः । ब-इति
स्थिति । म-इहाऽऽस्थितः (इति स्थितिः) ।

N] व्यक्तम् एतत् परं तस्य रामस्याऽकैव्य-लक्षणम् ॥ १२ ॥^३

यन् निदर्शन-भूतं च धर्मिष्ठानां महाऽऽत्मनाम् ।

N] सुलभं तद् ध्रुवं लोके गुण-जातं महाऽऽत्मसु ॥ १३ ॥^१

यदा च भवनाद् रामश्चाप-पाणिर् विनिर्गतः ।

१०] क्षत्रम् एवाऽभि-सन्धाय धर्माद् वि-चलितः क्रथम् ॥ १४ ॥

यदि किञ्चित् व्यति-क्रान्तं भवेद् रामस्य चेद् इह ।

११] किं जातु कस्य दोषोऽपि न भवेद् वन-वासिनः ॥ १५ ॥

यथा हि बल-वानै कश्चिद् आ-हारानै वि-गुणानै अपि ।

१२] भुक्ता जरयते तद्-वद् रामः पाप-प्रणारुणः ॥ १६ ॥

एवं कृत्वा मम मृतं यद् रामः स्व-परिग्रहम् ।

१३] प्राऽऽप्नुयाद् गुण-सम्पन्नमेवाम् अवाऽऽप्य महा-बलम् १७

तत्र हेतुः प्र-दाने च सु-महान् प्रीति-वर्द्धनः ।

१. रा-पदं । २. फ ब प्र-रामस्य क्लै० । ३. अ-नास्ति ॥

४. प्र च रा ब ल_१ म-० भूतश्च । म-निदर्शभूतं (तश्) ।

५. फ-सुलभं । ६. अ-च ध्रुवं । ७. फ-महत्सु च । ८. प्र च रा ब-

ध्रुवं लोके गुणीजातः सुलभश्च महात्मसु ॥ ल_१-ध्रुवं लोके गुणे जातः

सुलभश्च महात्मसु । म-ध्रुवं लोके गुणजातं सुलभश्च महात्मसु ॥

९. ब-यत्तु । १०. प्र-भजेद् ॥ ११. फ-क्रियान् वा तस्य । च-

क्रियां सुतस्य । रा ब प्र म ल_१-क्रियासु तस्य । १२. ल_२-दोषो हि ॥

१३. म-बलवानाग्निर् । १४. फ.-आहाराद्० । १५. आ-

निगुणान् । १६. फ-भुक्ता हि जरयेत् । रा-भुक्ता जारयते । १७ फ

ल_२-प्रनाशनः ॥ १८. आ अ-कृत्वा । १९. अ-सुमतं स । २०.

प्र ल_१ ल_२ अ-स्व परि० । २१. आ ल_१-० सम्पन्नं । रा-० सम्पन्न ।

प्र ब ल_२ अ-० सम्पन्नं । २२. आ रा प्र ब ल_२ अ-० बलः ॥ ल_१-

० मतिम् । २३. प्र-हर्तुः । २४. फ-प्रसादे च । च म रा ब प्र-प्रदानेन ।

N] यन्न सा व्युत्-थिता सीता त्वाम् अवाऽऽप्य महा-मतिम् ॥ १८ ॥

पितुर् वा वचनाद् धर्म्याद् वन-वासम् उपाऽऽगतैः ।^१

N] वशम् अभ्या-गतश् चेति रामः सीताम् इहाऽर्हति ॥ १९ ॥

त्वाम् अवाऽऽप्य गुणैर् युक्तं को हि न प्राऽऽप्नुयाद् गुणान् ।

१४] 'त्वं तु प्रीति-करो राजन् गुण-हीनेऽपि सज्ज-जनः ॥ २० ॥

कार्यम् आत्माऽनु-रूपं वा धर्मो वा यदि रक्ष्यते ।

१५] त्वत्-प्रसादाच्च ह्युभां सीतां राजन् मोक्तुमर्हति ॥ २१ ॥

N] सामान्येऽपि जये वाऽपि न युद्धं तेन ते क्षमम् ॥ २१ ॥

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे विभीषण-वाक्यं

नाम पंचाऽशीतितमः सर्गः ॥ ८५ ॥

१. आ-यत्र सा व्यु० । च-यत्नमाव्यु० । रा ब-यत्र साभ्यु० । अ-यत्र साक्षे स्थिता । २. फ-यत्र सोथ हि तां सीतामवाप्य स महामतिः । ३. ल_१-नास्ति । ४. रा-वचनाधर्माद् । आ-०द् धर्माद् । ५. रा-उपागता ? । ६. फ-पितुर्वचनधर्माच्च वनवासमुपागतः । ७. आ-अभ्यागतं वेत्ति । च-अभ्यागतो वेत्ति । रा-अभ्यगतश् । ८. म-इहार्हसि ॥ ९. प्र ब म ल_१ ल_२ अ-गुणम् । १० प्र-तं । ११. रा ब अ-०हीनोपि । १२. फ-सज्जने ॥ १३. रा प्र ब ल_१ ल_२-चेद् । १४. आ प्र ब ल_१ ल_२-रक्षितः । रा-रक्षताः । १५. फ-०प्रसादात् तां । च रा प्र म ल_१ ल_२-०च ह्युभा सीता । १६. प्र रा म ल_१ ल_२-मोक्षम् । १७. रा प्र म ल_१ ल_२-इहार्हति । १८. अ-सामान्ये विजये वापि । प्र-सामान्य-विजये वापि । रा ब म ल_१ ल_२-सामान्ये विजये चापि ते । १९. प्र-न च ते क्षणम् । रा ब म ल_१ ल_२-न ते क्षमम् । आ-तेन मे क्षमम् । २०. च-सामान्ये विजये चापि....द्वं तेन मे क्षमम् । फ-नास्ति ॥ २१. आ-आर्षेय रा० । ल_२-नास्ति ॥

[वं-N= [षडशीतितमः सर्गः] =[दा-१५]

बृहस्पतेस् तुल्य-मतेस् ततस् तं

नि-शम्य वाक्यं तु वि-भीषणस्य

इदं बभाषे वचनं महाऽऽत्मा

तस्मिन् तदा नैर्ऋत-राज-पुत्रः ॥१॥ [१]

इदं हि ते तात कनिष्ठ वाक्यं

धर्माऽन्व-इतं चैवं सु-नीतिमञ्च च ।

अस्मिन् कुले नाम कथं सु-जातं

त्वं ईदृशं व्या-हरसि प्र-गल्भम् ॥२॥ [२]

सत्त्वेन वीर्येण परा-क्रमेण

'शौर्येण धैर्येण' च तेजसा च ।

एकः कुलेऽस्मिन् पुरुषो हि धीमान्

जातस् तु नस् तात कनिष्ठ एव ॥३॥ [३]

किं नाम तौ^{१५} पार्थिव-राज-पुत्राव्

अस्माकम् 'एकेन निशा-चरेण ।

१. फ म-तु तस्य । च-त्वतस्तन् । प्र रा ब ल_१ ल_२-तदस्य । अ-
ततस्तु । २. अ-हि । ३. रा ब म ल_१-नैवृत० ल_२-नैवृत० ॥ ४. आ-
नास्ति । ५. च-आतुर् । ६. म-नैव । ७. रा-तु नीतिवश्च । आ-० तिवश्च ।
८. म-ना(रा)म । ९. फ अ-तु जातः । प्र च रा ब म ल_१ ल_२-सुजातः ।
१०. च-स्वदृशं । ११. फ-व्याहरसे । रा-व्याहरसि । १२. आ च रा-
प्रगल्भः ॥ १३. फ-लौर्येण । १४. प्र-धैर्येण । १५. फ-
यतस् ॥ १६. आ-चेत् । प्र रा ब ल_१ ल_२-तत् । च-नास्ति ।
१७. आ-एतौ न ।

सु-प्राकृतेनाऽपि रणे प्र-सैह्यौ
 प्रशंससि त्वं सु-महा-गुणेषु ॥४॥ [४]
 त्रि-लोक-राजो ननु देव-राजः^१
 शत-क्रतुर् भूमि-तले नि-विष्टः ।
 भयाऽर्दिते(ता)श् चाऽपि दिशः प्र-पन्नौ
 मत्त-तेजसा देव-गणाश् च सर्वे ॥५॥ [५]
 ऐरावणो वि-स्वरम् उन्न-नदंश् च
 नि-पातितो भूमि-तले मया सः ।
 वि-कृष्य दन्तं हि^२ मयाऽस्य भूयो
 वि-त्रासितौ देव-गणाः समस्ताः ॥६॥ [६]
 सोऽहं सुराणाम् अपि दर्प-हन्ता
 दैत्योत्तमानाम् अपि शोक-हर्ता ।

१. आ ल_१ अ-सप्रा० । २. ल_२-नास्ति । ३. आ अ-प्रसन्न ।
 फ-अतिशक्त्यौ । ल_१-विशङ्कौ । ल_२-प्रसन्नौ । ४. अ-तु महा० । ५. रा-
 प्रशंसितुमसुमहागुणेषु ॥ ६. रा-०राज । ७. फ-किं लोकनाथोऽतिमहाबलश्च ।
 ८. च-मया सः । रा-निरिष्टः । प्र-विशिष्टः । ९. रा ल_१-भयादितश् चा० ।
 ब-तयार्दितश् चा० । म-भयार्दितश्चादिशः । १०. रा ल_१-प्रसन्नौ । आ ब-
 प्रपन्नौ । ल_२-प्रपन्नौ । ११. अ-यत् ॥ १२. फ-ऐरावतो । प्र-
 प्र-ऐरावणो । १३. रा अ-विश्वरम् । प्र-विश्वरम् । १४. फ-उन्नमदंश् ।
 १५. ल_१-विकृष्टदन्तं । फ-०ष्य दन्तश्च । १६. आ फ ल_२ अ-
 मया स । १७. प्र रा ब म ल_१ ल_२-भूमौ । अ-कुम्भं । १८. अ-
 सितो देवगणै । १९. फ-समेताः । अ-समेत । २०. रा ब
 ल_२ ल_१-दर्पहर्ता । अ-सर्वहन्ता । २१. प्र-दैत्योत्तमानाम् । ल_१-दैत्ये तु
 मानाम् । २२. फ ल_१-शोकहन्ता ।

कथं न हन्यां तरसा प्रसह्य
 मनुष्य-योनी किमु तौ रणाऽग्रे ॥७॥ [७]
 अथेन्द्र-कल्पस्य महा-रथस्य
 महौजसम् तद्-वचनं नि-शम्य ।
 ततो बभाषे वचनं महार्थं
 वि-भीषणो धर्म-भृतां वरिष्ठः ॥८॥ [८]
 न तौत मन्त्रे तव शक्तिर अस्ति
 बालम् त्वम् अद्याऽप्य् अविपक्व-बुद्धिः ।
 तस्मात् त्वयेहाऽऽत्म-विनाशनाय
 वचोऽर्थ-हीनं बहु विप्र-लुं (१) लम् ॥९॥ [९]
 पुत्र-प्रवादाद् असि रावणस्य
 त्वम् अस्य जातः स्वयम् एव शत्रुः ।
 यस्येदृशं राघव-तो वि-नाशं
 निशम्य-मानं ह्य अनु-मन्यसेऽद्य ॥१०॥ [१०]
 त्वम् एव वध्यश्च सुदुर्-मतिश्च
 स चाऽपि वध्यो य इहोऽऽनयेत् त्वाम् ।

१. प्र ल_२-कर्ता (हर्ता) । २. च रा ब म ल_१ प्र ल_२-प्रगृह्य ।
 ३. रा-०व्ययो न ॥ ४. अ-महारथस् । ल_२-महौजसस् ॥ ५. फ-नाम ।
 ६. आ फ-अद्यापि विपक्व० । प्र च रा ब म ल_२-अद्यापि न
 पक्व० । ७. फ-बहु विप्रलंभम् । अ-बहुधा प्रलुप्तं ॥ ८. फ-पुत्र प्रमादाद् । च-
 ०प्रवादास्त्वसि० । प्र व ल_२ ल_२-प्रवादस्त्वसि । रा-पुत्र प्रसवाद्वादस्त्वसि ।
 ९. अ-एव । १०. फ-यदिदृशं । ११. प्र-राघव ते । १२. ब-
 निशम्य सारं । अ-०मानः । १३. फ-०न हि पश्यसे वै ।
 अ-स तु म० । ल_२-०मन्यतेऽद्य ॥ १४. म-सुदुर्मति । १५. अ-
 ०नयत् । १६. ब-त्वम् ।

बालं दृढं साहसिकं च भूयः
 प्रवेशयेच्च चाँऽविदितं समीपे ॥११॥ [११
 स मूढ-कल्पो विनयाद् अपेतम्
 तीक्ष्णै-स्वभावोऽल्प-मतिर् दुर-आत्मा ।
 भीरुं च माम् अद्य सुदुर-मतिं च
 त्वम् इन्द्र-जिद् बाल-तया ब्रवीषि ॥१२॥ [१२
 को ब्रह्म-दण्ड-प्रतिमान् मुँ-वेगान्
 अर्चिष्मदँ-उल्काऽनल-सन्निकाशान्
 सहेतं बाणान् यम-दण्ड-कल्पान्
 सम-ईक्ष्य मुक्ताँन् युधि राघवेण ॥१३॥ [१३
 प्र-गृह्य रत्नानि र्स-भूषणानि
 वासांसि मुँख्यासि(?)नि मँणींश् च दिव्यान् ।
 सीतां तु रामाय निवेद्य देवीं
 वसेम लंकाऽधि-प वीत-शोकैः ॥१४॥ [१४

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे विभीषण-वाक्यं नाम षडशीतितमः सर्गः ॥८६॥

१. अ-सदा । २. फ-प्रवेशितं । रा प्र ब म-प्रवेशयेद् । ल१ ल२ म
 अ-प्रवेशयित्वा । ३. रा-वा विहितं । प्र ब म-वा विदितं ॥ म ल१ ल२ अ-
 विदितं ॥ ४. आ-विभवादपे० । ५. अ-क्रुद्ध० । ६. आ-महात्मा ।
 ७. रा-भीमं । ८. रा प्र ब म ल१ ल२-समासाद्य । च अ-मासाद्य ।
 आ-नामाद्य । ९. प्र म ल१-वै । १०. ल२-बाल तथा ११. आ-ब्रवीहि ।
 ल२-ब्रवीमि ॥ १२. ल१-कोदण्डवेगप्रतिमान् । १३. फ च-स वेगान् । १४.
 आ-अर्चिष्मतोत्कानल० । ब म ल१ ल२-अर्चिष्मदुत्कानलसन्निभांश्च । च-
 अर्चिष्मतोत्कानलसन्निभांश्च । १५. अ-बहेत । १६. आ-मुक्ता । प्र अ-
 युक्तान् ॥ १७. च-गृह्य । १८. च-सुभू० । म-भूषणानि । १९. फ अ-
 दिव्यानि । च-मुष्याणि । प्र रा म ल१ ल२-पुष्याणि । २०. ल२-
 सखींश्च । २१. फ अ-मुख्यान् । २२. अ-०शोकः । २३. अतः परमधिकः पाठः-
 म-अतोऽन्यथा क्रियमाणैर्विरुद्धं द्रक्ष्यन्ति ते ये न मंस्यन्ति युद्धम् ॥
 २४. ल२-इति सु० ॥

[वं-N] = [सप्ताऽशीतितमः सर्गः] =[दा-१४]

सं-क्रुद्धास् ते ततस् तत्र बहवः प्रिय-वादिनः ।
 उच्य-मानास्तु बहु-शश् चुक्रुयुः सह-रावणाः ॥१॥ [N
 शेषाश् चाऽन्ये प्र-जैहसुर् भृशम् अन्ये नि-शैश्वसुः ।
 सम-ईक्ष्याऽन्योऽन्यम् आ-यस्ताश् चखादुर् दशनान्य अपि [N
 तस्मिंस् तथोक्ते वचने मेहा-पार्श्वः प्रताप-वान् ।
 शिरस्य् अञ्जलिम् आ-धीय रावणं वाक्यम् अब्रवीत् ॥३॥ [N
 'धर्मं काम-फलं विद्धि तथा शत्रु-विनाशिनम् ।
 इन्द्रियाऽथोप-भोगो हि कौमः सत्य-परैराक्रम ॥४॥] N
 शब्द-गन्ध-रस-स्पर्शा रूपाणि वि-विधानि च ।
 भेक्ष्यं भोज्यम् अभि-प्रेतम् उचितं मनसस् तथा ॥५॥ [N
 एतन् मूलं त्रि-वर्गस्य भवेद् रौद्रस-पुंगव ।

१. फ-०मानाश्च । २. प्र रा म ल_१-चक्रुयुस् ॥ ३. फ च प्र ब म
 ल_१ ल_२ अ-रोषाच् । रा-रोषा । ४-प्रजकृस्व भृशम् । ल_१-प्रजसुत्भृशम् ।
 ५. फ च व ल_२ अ-विनिश्वसुः । रा-निशच्चसुः । ६. रा-०न्योऽयम् । ७. आ-
 आयस्ताश्च दुर्द० । फ-०श् चषदुर्दशनानपि । रा ब-०स्ता आखादन्दशनानपि ।
 प्र म ल_२-०स्ता अखादन्दशनानपि । ल_१-०स्ता अदशन्दशनानपि । अ-
 मानस्य वभजुर्दशना अपि ॥ ८. आ-तस्मिन्यथोक्ते । ल_१-तस्मिन्यथोक्तव० ।
 ९. अ-सहापार्थः । १०. आ ल_२ अ-सिरस्य् । ११. फ रा प्र ब-आदाय ॥
 १२. च-धर्म्यं का० । रा-धर्मकामं फलं । प्र-धर्मं कामं फलं । १३. अ-त्वरिवि० ।
 प्र-०विनाशिनम् । १४. अ-०पभोगश्च । ल_१-०पलोभो हि । १५. आ म-
 रामः । १६. आ फ च रा प्र ल_२ अ-०पराक्रमः ॥ १७. आ-
 स्पर्शरू० । १८. आ-भक्ष्यभोज्यम् । १९. रा-उदीर्णं ॥ २०. ल_१-त्रिवनस्य
 भवेद् रक्षस० ।

दाराश्चैवोदितो(१ता) मूलं सुखाऽर्थम अ-मितौजसः॥६[N
यः खल्व् अपि वनं गत्वा दुर्गं व्याल-निषेवितम् ।
मैध्व आ-नीय न चाऽऽघ्राति मन्ये तं मूढ-चेतसम् ॥७॥ [N
अर्न-अन्ते तु ज्ञष-ग्राहे महा-जल-समागमे ।
सांगराऽन्ते सु-निर्यता सर्वा सुग्रीव-वाहिनी ॥८॥ [N
आ-गम्य हृष्ट-मुदिताः सर्वे वानर-यूथपाः ।
सं-स्थिता हि परे पारे दिनानि सु-बहून् अपि ॥९॥ [N
कुम्भ-कर्णं सहाऽसंमैभिः महेन्द्र-जितम् उद-तमम् ।
युद्धे वि-षहितुं शक्तम् स्वयं नाप्योमरेश्वरः ॥१०॥ [N
अन्तःपुर-विहारेषु गुह्येष्व् आम्र-वने(१णे)षु च ।
चारु-बर्हिण-धुष्टेषु रमस्व सह सीतया ॥११॥ [N
वि-ज्ञाय तं मैहा-बुद्धिः कुपितं राक्षसेश्वरम् ।

१. आ फ-पान(दार)मेवादितो । च ब म रा प्र ल_१ ल_२-दानमेवोदितं ।
२. च-मुख्यार्थम् । अ-सुषाय त्वमि० । ३. रा-खल्वपवनं । ४. च-
दुर्गव्याड० । रा-दुर्गव्याल० । ५. आ-वध्वानीयत चायन्तं । च रा-०य न आद्यात्तं ।
ब ल_२-चाद्यात्तन् । प्र-चाघ्रात । म ल_१-चाद्यातुर् । अ-चाद्यत्तन् । ६-
फ-तं मन्ये । ७. च-०चेतनम् ॥ ८. प्र रा म ल_२-हनुमत्प्रमुखा ग्राहा । ब
ल_२-हनुमत्प्रमुखं ग्राहा । च-०न्ते तु मखो(ग्राहा) । आ-०षग्राह । ९. अ-०संगमे ।
१०. ब म ल_२-सागरान्तेषु नि० । च-सागरान्तेषु नियतां ॥ ११. प्र-
आगम्य । १२. आ-सुबहून् यथा ॥ १३. रा ब प्र म-०स्माभिस्सहेन्द्र० ।
१४. फ-युक्तो । १५. म-विषयि(हि)तुं । आ फ-विषहितुं । प्र-विषहितं ।
१६. फ-राक्षसपुंगव ॥ आ फ-नाप्यो महेश्वरः । म-नाप्यमहेश्वरः ।
अ-वै नाऽमरेश्वरः । १७. ल_१-०विहारे । १८. रा-गुरुष्व् । आ-गुह्येष्व् ।
१९. रा-०णजुष्टे च । प्र ब म ल_२-णजुष्टेषु । ल_१-चारुबर्हिण० । अ-णजुष्टेषु ॥
२०. रा-विज्ञापितं । २१. ल_२-०बुद्धिः । २२. ल_१-परमेश्वरम् ।

परमोद्-अग्रया वाचा वि-भीषणम् उवाच ह ॥१२॥ [N
 न वि-भीषण राजानं परुषं वक्तुम् अर्हसि ।
 क्रुद्धस् त्वँ एवं महाऽऽत्मा वै दहेद् अग्निर् इवेन्धनम् ॥१३॥ [N
 स्त्री-रत्नम् अ-तुलं लब्धा(?)ब्धां) सीतां प्राण-सैमां कथम् ।
 द्विषतेऽयं प्र-यच्छेत्तुं ब्रुवन् दोषं न बुध्यसे ॥१४॥ [N
 न तु सापत्न्यकं बाल्याच् छंक्रोषि परि-गूहितुम् ।
 विभ्रम् ते मनसो दोषं ब्रुवन् एवं न बुध्यसे ॥१५॥ [N
 कामस्य कामं पुर-तो वि-करो
 न त्व एषं वै सं-क्रमते शुभानाम् ।
 न दृष्ट-संकल्पम् अहो वि-करो
 शुद्धं त्वैवम राज्ञो नृप-सिद्धि-कामाः ॥१६॥ [N

१. च रा ब-पुनश्चोदग्रया ॥ २. रा ल_२-पुरुषं । ३. फ च रा
 प्र ब म-स्त्वेष । ४. फ-इवोद्धतः ॥ ५. ब-०समा । आ-द्विषतोऽयं प्र० । फ-
 द्विषते संप्राप्तुं चेति । ६. प्र च रा ब म ल_२-द्विषते संप्रयच्छेति । अ-
 द्विषतं यं प्रयच्छेति । ७. अ- धुवं । ८. फ-दोषैर्न लिप्यसे ॥ ९. फ-न तु
 सापत्न्यकं । रा म प्र-ननु सापत्न्यकं । अ-न त्वं सापत्न्यकं । च ल_२-ननु सा० ॥ १०.
 आ-वाक्याद्यक्रोति । ल_१-वाक्या.....क्रोति । ११. फ-च निगूहितम् ।
 च रा म-न विगूहितम् । प्र-न विगूहितम् । ल_२-न विगूहितम् । अ-
 विनिगूहितम् । १२. फ-विद्यस्तव मनोदोषो । प्र च-विद्यस्ते म० । रा-
 ०स्ते मनोषो । १३. रा-एनं । १४. ल_२-बुध्यते ॥ १५. ब-नास्ति ॥
 १६. फ- क्षमां समाक्रम्य पुरा विकारो । च रा ब म ल_२-कामं खमाकाम
 पुरोधिकारो । प्र-कामं खमाकाम पुरोपकारो । ल_१-कामं धमाक्रम्य पुरोपकारो ।
 अ-कामं खमाकाम तु वै विकारो । १७. रा ब म ल_१ ल_२-नन्वेष । १८. अ-
 शुभाननम् । १९. फ-दुसङ्कल्पम् । प्र च ब ल_१-दृष्ट सं० । रा-दृष्ट० ? ।
 म ल_२-दृष्ट (दृष्ट) । २०. फ अ-अथो । २१. च ल_१-विकारो । प्र ब म
 ल_२-विकारः । अ-विशुद्धम् । २२. फ-पुत्रं । च रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-
 नास्ति । २३. फ-क्षमा च ॥

एवं च राजा बल-वान् नृ-शंसम्
 अर्न-आर्यकर्म क्षेमते न विद्मः ।
 कस्मान् न ते सन्नि-पतन्ति दण्डां
 शिताश् शरीरे नि-पतन्ति बाणाः ॥१७॥ [N
 स एवमं उक्तो न शशाक किञ्चिद्
 वि-भीषणो वक्तुम् अंतीऽव कोपात् ।
 प्रियस् तु तस्याऽनु-चरो महाऽऽत्मा
 हरो महा-पार्श्वम् उवाच वीरः ॥१८॥ [N
 न ते महा-पार्श्व जिजीविषांऽस्ति
 यो रावणाऽनन्तर-जे नि-कार्पणम् ।
 वि-भीषणे वा परुषं ब्रवीषि
 राज्ञस् तर्थाऽर्थास् तरसा नि-हंसि ॥१९॥ [N

१. आ-हि । २. आ-मधवा । अ-०मथवा । ३. अ-नृशंसा ।
 ४. आ-आर्य हि कर्म । म-अयं विकर्म । फ-अनार्य धर्म । ५. आ-
 क्षमतां हि । फ अ-क्षमतां न । म-क्षमते विद्मः । ६. फ म-तस्मात् ।
 ७. फ अ-सन्निपद(त)न्ति दण्डान्(ः) । ८. अ-शरीरेण पतन्ति । फ-
 शरीरे पतन्ति । ९. रा च प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥ १०. फ-एव शको ।
 ११. च-इतीव । १२. अ-प्रियश्च । १३. च-महापार्श्व सुवाच ॥
 १४. आ-०पास्ते । १५. अ-यद् । १६. च-रावणमन्तरुखे ? । रा-
 रावणं । प्र ब ल_१ ल_२-रावणं वीक्ष्य च । १७. अ-विकारम् । प्र ब
 ल_१ ल_२-निर्विकारम् । १८. प्र ब राल_१ ल_२-विभीषणं । अ-
 विभीषणो । १९. आ च-वाक्यरुषं । अ-वाक्परुषं । म-वै परुषं ।
 २०. आ-प्रवीषि । २१. रा ल_१-धियं च राज्ञस् । प्र ब म ल_२-
 धियं च राज्ञस् । फ-तथार्थ । २२. रा ल_१-न हंसि ॥

इदं सु-नीतं कुरुते न चेति'

ब्रुवन्ति तैस्यार्थ-पुरो(परा) हितानि ।'

प्र-चोदितांश् चापि कृते तु मन्त्रे

त्वया महा-पार्श्व न कुत्सनीयाः ॥२०॥ [N

न चेद् इहाऽर्तु-प्रियम् एव वाक्यं

न चेद् अयं राज-हितार्थ मन्त्रः ।

स्त्रियश् च राज्ञो जडं-पंगुकांश् च

सं-पृच्छ तांस् तादृशश् चैव मूढान् ॥''२१॥ [N

श्रुत्वा हरस्येन्द्र-जितस् तथैदं

तथो महोपार्श्व-वचः सु-रूपम् ।

वि-भीषणो राक्षस-राज-पुत्रम्

उवाच वाक्यं हितम् अर्थ-वच्चं च ॥२२॥ [N

१. फ च रा ल_२ अ-वेति । २. ल_२-ब्रुवन्ति । फ-नास्ति । ३. तस्यार्थसिद्धयर्थं पुरोहिताश्च । च म अ-ब्रुवन्ति तस्यार्थपुरो पुरोहिताश्च । रा प्र व ल_१ ल_२-तस्याथ पुरोहिताश्च । ४. फ-प्रचोदितः सोपि । ५. ल_१-कृतोपि । फ प्र व म रा ल_२-कृतोपि । ६. व ल_१-मन्त्रो । ७. आ-नीयम् । फ च ल_१-नीयः ॥ ८. अ-इहास्य प्रियम् । ९. च-हितं ये । १०. व म-जडपंगु । आ-पंगुकाश्च । प्र ल_२-जडपंगुकांश्च । ल_१-नरुपंगुकांश्च । ११. फ-संपृच्छतां तादृशं सैव मूढान् । च व म-संपृच्छ वै तादृशमेव मूढान् । रा-संपृच्छथ वै तादृशमेव मूढान् । प्र-संपृच्छ चैतादृशमेव मूढान् । अ-संपृच्छ वैतादृशश्चैव मूढान् । ल_२-संपृच्छवेस्तादृशमेव मूढान् । फ च रा व म ल_१ ल_२ अ-समाप्तः सर्गः ॥ १२. आ-हरश्चेन्द्रजितस्तथैदं । १३. च रा फ-तत् तथैदं । १४. च-तथा वाक्यं महा- । १५. अ च-सरूपम् । फ-सरूपम् । ल_२-सरूपम् । १६. अ-राक्षसराजम् । फ च रा प्र व-राजराजम् । ल_१-राक्षस-राजमेवम् । १७. फ-अर्थवेच्च ।

न हिंसतो धर्म-परान् मनुष्यान्
 कामाऽऽत्मनः क्रोध-वशाऽनु-गस्यं ।
 जना नरेन्द्रस्य चिरं सकाशे
 वसंत्यै अ-तोये सरसीऽव हंसाः ॥२३॥ [N
 अ-धर्मशीलं पितरो द्विषन्ति
 ह्य एवं विधस्याऽस्ति कुतोऽर्थ-सिद्धिः ।
 त्यजन्ति मित्राणि तथैव बान्धवा
 नृपं सदोग्रं ह्यं अ-समीक्ष्यं-कारिणम् ॥२४॥ [N
 अ-दूषकस्याऽन-अपराधिनश् च
 भौर्या हृता तत्र किम् एव साधु ।
 सीतां प्र-मादेन निर-अर्थकेन
 लंका सहाऽस्माभिर ईवाऽभ्य-उपैति ॥ २५ ॥ N
 वृत्तोरु-बाहूऽत्तर-भोग-राशिं
 चिन्ता-विषं तीव्र-विपाक-तीक्ष्णम् ।

१. आ-हि सतो । प्र च व ल_१ ल_२-हिंसते । अ-हिंसन्तो ।
 २. रा प्र व ल_१-किमात्मनः । ३. रा ल_१-०गस्य । ४. आ-सकासे ।
 च-शकासे । ५. फ-वसंत्य् ॥ ६. रा-०सीलं । ७. आ-पितरौ । च-पिरो ।
 ८. फ-तथैव । ९. प्र व म ल_२ अ-मदोग्रं । १०. च रा प्र व म ल_२-
 त्वसमीक्ष्य० ॥ ११. प्र व म ल_१ ल_२-०नपकारिणश्च । १२. ल_२-
 जाया । १३. आ-साधुः । १४. फ म-सीतां प्रदाने । च रा ल_२ अ-
 सीताप्रमादेन । प्र व ल_१-सीताप्रसादेन । १५. फ-इह व्यपैति । च-
 इहाभ्युपैति । म-अव्यपैति । अ-इहाव्यपैति । १६. प्र व रा ल_२-
 लङ्का विनाशं सहसाभ्युपैति । म-लङ्का विनाशं सहसाद्युपैति ॥
 १७. फ-वृत्तो न बाह्वंतर० । च-वृत्तो नु बाह्वंतरभोगवासं । प्र रा
 व ल_१ ल_२-वृत्तोरुबाह्वंतरभोगवासं । आ-०भोगराशिः । १८.
 फ अ-दंष्ट्रम् ।

दशांऽगुलाऽनेक-विषाऽति-कायं

सीता-महाऽहिं वैदने स्पृशेत् कैः ॥२६॥ [२
पुरा हिं किञ्चिद् भवने मंहत् ते

ब्रह्माऽसुराणां भयं एति किञ्चित् ।

पुरा 'पुरीं हन्ति च' ब्रह्म-वैदः

प्र-यच्छ रामाय विदेह-पुत्रीम् ॥२७॥ [N

पुरा पुरीं 'तां संमभि-द्रवन्ति

बली-मुखा वानर-यूथ-पालाः ।

मुपर्ण-संघा इव निष्-पतन्ति

प्र-यच्छ रामाय विदेह-पुत्रीम् ॥२८॥^{१८} [N

पुरा वनौको-निवहाः पुरीं ते^{१९}

प्र-विश्य वीरास् तरसा हरन्ति ।

सिंहा वने क्षुद्र-मृगान् इवाऽऽशु

प्र-यच्छ रामाय विदेह-पुत्रीम् ॥२९॥^{२२} [N

१. फ-वशं गतास्तेन सुखातिकालं(यं) । च-दशांगुलस्तेन सुखातिषा कायं । प्र रा ब म ल_२ अ-दशांगुलानेकमुखातिकायं ।
२. फ-०महार्हि । च प्र ब ल_१ ल_२-भीतो म० । रा-सीते म० ।
३. फ प्र-वदनं । रा-ववने । ४. च ब ल_२ अ-स्पृशे । ५. आ अ-कः । ६. म-पुराह । ७. च प्र व म ल_१ ल_२-कश्चिद् ।
८. आ म-महर्षिः । रा प्र व म ल_१ ल_२-महात्मा । ९. रा च ब म ल_१ अ-महासु० । प्र ल_२-सुरासु० । १०. फ-स्वयमेव । प्र-भयमेव । ११. आ रा-पुरी । १२. अ-न । १३. प्र-विप्रवादः । रा-ब्रह्म । १४. रा-प्रच्छ ॥ १५. फ च अ-भीमामभि० । प्र च म ल_२-भीम-मुप० । १६. फ-सुवर्णसिंहा । १७. फ-निपतन्तः । प्र च म ल_२ अ-निष्पतन्तः । १८. रा ब ल_१-नास्ति ॥ १९. फ-पुरं ते । म-पुरीम् । २०. फ-न हरन्ति । २१. फ-कुड० । २२. च रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥

राम-प्रिया-ग्राहम् इषूऽग्र-कूर्मम्
 चापाऽम्भसं वानर-वीर-मत्स्यम् ।
 सुग्रीव-नक्रं ह्य उदधिं हरीणां
 को जीवितार्थी प्र-विशेद् अ-मूढः ॥३०॥ [N
 पुरा कपीऽन्द्रोऽग्र-बलाहकेन
 रामं (!:) प्रहाराऽशनि-वैद्युतेन ।
 न शैल-वर्षेण नि-हन्ति यावत्
 प्र-दीयतां राज-सुतार्यं सीतां ॥३१॥ [N
 पुरा न यावत् महता बलेन
 नौभिः प्लवैश् चाऽर्णवम् अ-प्रमेयम् ।^{११}
 तरन्ति सुग्रीव-मुखो ह्य अ-मूढाः
 प्र-यच्छ रामाय विदेह-पुत्रीम् ॥^{१२} ३२॥ [N
 एवं न यावत् समभि-द्रवन्ति^{१३}
 बली-मुखोः पर्वत-कूट-मात्राः ।
 दंष्ट्राऽऽयुधाश् चैव नखाऽऽयुधाश् चै^{१४}
 प्र-दीयतां राज-सुताय सीतां ॥३३॥ [३

१. आ ब-० प्रियां ग्राहम् । २. आ-चापद्रुमं । ३. प्र-
 जीवनार्थी । ४. फ-प्रविशेद्विमूढः । रा-प्रविशेत्सि मूढः ॥ ५. आ-
 रागप्र० । ६. च रा म ल, प्र ल-दाशरथाय । म-तावत् ।
 ७. प्र ल-मैथिली । ८. ब-नास्ति ॥ ९. अ-पुरी । १०. रा-
 यावन म० । ११. अ-नौभिः प्लवैः सागरमप्रसङ्गं । १२. फ-० सखा ।
 अ-० सुखा । १३. फ-ह्यमूलाः । प्र रा ब म ल, ल-हि योधाः ।
 अ-हरीन्द्राः । १४. रा-प्रयक्ष । १५. फ-नास्ति ॥ १६. रा ब ल, ल-
 अ-पुरा । १७. च-त्वयावत् । १८. ल-० सुखः । १९. प्र ब म-
 ० कूटमात्राः । २०. आ म-दंष्ट्या० । रा च ब-दंष्ट्या० (दंष्ट्रा) ।
 २१. म-चा । २२. प्र-सीतां ॥

भित्त्वा न यावत् प्र-विशन्ति देहं
 प्राणाऽन्तकास् तेऽशनि-तुल्य-वेगाः ।
 शिताः शरा राघव-विप्रयुक्ताः ॥
 प्र-दीयतां राज-सुतार्यं सीतां ॥३४॥ [५
 यदा भवान् द्रक्ष्यति वानरेन्द्रैर्
 अनीक-मध्यं प्रवि-कीर्यमाणम् ।
 दिशो द्रवन्तं हत-योध-नाथं
 तदा भवान् वाक्यम् इदं स्मरिष्यति ॥३५॥ [N
 सहस्र-शीर्षस्थं महोरगस्थं
 भोगेन^१ भीमस्य महा-विषस्य ।
 बलं परि-क्षिप्तं इदं भवन्तो
 नृपं च पापात्^२ परि-मोचयन्तु ॥३६॥ [N
 न कुम्भकर्णेन्द्र-जितौ हि वीरौ
 कुतो महापार्श्व-महोदरौ च^३ ।
 आ-धावतां दाशरथेश शराणां
 वेगं सम-अर्था मनसाऽपि सोढुम् ॥^४३७॥ [६

१. आ-प्रविशति । २. फ च ल_१ म-प्राणांतिकास् । ३. प्र
 च-शिराः । ४. आ-०दिप्रयुक्ताः । प्र च ल_२-विप्रमुक्ताः । ५. रा-
 पादस्याऽस्य स्थाने “दिशो द्रवन्ति हरियोधनाथं” इत्येवं पठति । ६.
 रा प्र ब म ल_१ ल_२-दाशरथाय । ७. म-मैथिली । प्र-सीतां ॥
 ८. च-अनीकमध्यनुप्रकीर्य । ल_२-०ध्यप्रकीर्य० । फ रा म-प्रविकीर्णमा-
 णम् । ९. रा-हर(रि)यो० । म-०योधनागं (यं) ॥ १०. च-०सहस्रशीर्षम० ।
 ११. ब-भोगैरभी० । १२. अ-परिक्षि.....मिदं । १३. प्र-शापात् ।
 १४. फ-०मोचयन्ति ॥ १५. च-वा । १६. प्र-आवाधवं ।
 च ब-आधावति । रा-अधावतां । १७. फ-वेगं समर्था
 समरे विषोढुम् ॥

जीवनं स रामो न वि-मोक्ष्यते त्वां
 सर्वैः सु-गुप्तं ह्य अथवा मरुद्भिः ।
 न वासवस्याऽर्क-गतं न मृत्योः
 न चाऽप्यपाम् अन्तर-अनु-प्रविष्टम् ॥ ३८ ॥ [७
 मोक्षस् तु रामाद् भवतां भवेन्न न
 प्र-हस्त सर्वैर् अपि राक्षसेन्द्रैः ।
 कथं भवेद् अस्य वि-शारदस्य
 महाऽर्णवं तर्तुम् अ-शक्यम् अस्य ॥ ३९ ॥ [१२
 धर्म-प्रधानः स महानं बृहच्च-छीर
 इक्ष्वाकु-वंश-प्रभवो महाऽऽत्मा ।
 प्र-हस्त देवाऽपि तर्था-विधस्य
 कृत्येषु (सु-)जातस्य भवन्त्य-योग्याः ॥ ४० ॥ [१३

१. च-जीवस्स । ल_२-जीवन्हि । २. फ-विमोक्षयति । च-
 विमोक्षते । ३. च-प्रगुप्तं त्वथवा । प्र रा ब म ल_१-०सं त्वथवा ।
 ४. २१-०गतो । ५. फ-तास्ति । ६. आ-न चाप्यसंवाधमनिप्रवेष्टुम् ।
 च-न चाप्यपामन्तमभिप्रविष्टम् । म-न चाप्यपां भर्तुरनुप्रविष्टम् । अ-न
 चापि पातालमभिप्रविष्टम् । फ-तास्ति ॥ ७. आ-भवेत्तु । प्र ल_२-
 भवेन्नो । ८. फ प्र रा ब म ल_१ ल_२ अ-अर्थविशा० । च-अस्य विशारदस्या ।
 ९. अ-महा.....मशक्यमस्य ॥ १०. आ फ ब-सुमहान् ।
 च-स महा तु । अ-सुमहन् । ११. फ रा ब-महच्छीर ।
 १२. आ-देव हि । प्र रा ब म ल_२-देवा हि । फ-देवाः पि त० । अत्र
 सन्धिरार्थः द्र० । १३. अ-कृत्ये स । १४. प्र च रा ल_१ ल_२-
 कृत्येषु जातेषु भवन्ति योग्याः । ब-कृत्येषु जात्येषु भवन्ति योग्याः । म-
 कृत्येषु भवन्ति (न्य) योग्याः । आ-कृत्यं भवत्ययोग्याः ॥

तीक्ष्णा न यावत् तव पङ्क-पत्रां
 दुरा-धरा राघव-विप्रयुक्ताः ।
 भित्त्वा शरीरं प्र-विशन्ति बाणाः
 प्र-हस्त तेनेह वि-कैथसे त्वम् ॥४१॥ [१४
 न रावणो नाऽपि महोदरोऽयं
 न कुम्भ-कूर्णोऽपि न चाऽति-कायः ।
 न चन्द्र-जिद् दाशरथिं प्र-सोढुं
 शक्ताः स्थितं शक्र-सम्-प्रभावम् ॥४२॥ [१५
 अयं कैथं काम-वशोऽभिपन्नो
 मित्रैर् अमित्रै-प्रतिमैर् भवद्भिः ।
 अधर्या-सितो राक्षस-लालनांऽर्थं
 तीक्ष्णः प्रकृत्या ह्य अ-समीक्ष्यकारी ॥४३॥ [१७

१. आ-यावन्न कंकत्रा । याव त कंकत्रा । ल_१-यावन्न कंकपुत्रा ।
 २. फ प्र रा व म ल_१-दुरासदा । ३. फ-०बाहुमुक्ताः । च रा म
 ल_१-०विप्रमुक्ताः । ४. ल_२-“प्रहस्त देवा हि तथाविधस्य” इत्याम्भ्य
 “भित्त्वा शरीरं प्रविशन्ति बाणाः” इत्यन्तः पाठो द्विर्पाठितः ॥ ५. च-
 विकथसे । ६. अ-कुम्भकर्णोऽस्ति । ७. आ च-नेदेन्द्रजिद् । ८. प्र-दाशरथिं ।
 ९. फ-प्रसोढुं ॥ च-प्रसोढुं । १०. फ-शक्तास्तु तम् । छ-शक्तो स्थितं ।
 रा व प्र म ल_१ ल_२-शक्ता रणे । ११. फ-शक्रतुल्य० । रा-
 सक्रतुल्य० ॥ १२. रा-अथ । १३. प्र-कथा । १४. फ च-रामवशा० ।
 रा प्र व ल_१-रामबलाभि० । म-रामवशा(ला)भि० । १५. ल_१-
 अमित्राप्रभवैर् । अ-अमित्रैः प्रभवैर् । आ-अमित्रप्रभवैर् । १६. आ-
 अधास्यते । च-अध्यास्यते । रा-अध्यास(स्य)ते । व म ल_१ अ-
 अध्यास्यते । प्र-आधास्यते । ल_२-अध्यासत । १७. च-रक्षस० ।
 फ-०राक्षसलालनार्थं । १८. ल_१ अ-तीक्ष्णा । १९. च-प्रकृत्या-
 त्यसमी० । रा ल_१-प्रकृत्या ह्यहमीक्ष्य० ॥

यावद् हि केश-ग्रहणात् सुहृद्भिर्
 अयं भवद्भिः परिपूर्ण-बाहुः ।
 नि-गृह्य राजा परि-भाषितव्यो
 भूतैर् यथा भीम-बलैर् गृहीतः ॥४४॥ [१९
 प्र-वाहिना राघव-सागरेण
 सम-उद्यमानः संहितैर् भवद्भिः ।
 युक्तो ह्य अयं तारयितुं सम-एत्य
 काकुत्स्थ-पाताल-मुखेऽवसीदन् ॥४५॥ [२०
 इदं पुरस्याऽस्य स-राक्षसस्य
 राज्ञश् च पथ्यं स-सुहृद्गणस्य ।
 सम्यग् वि-भाव्य स्व-मतं ब्रवीमि
 नरेन्द्र-पुत्राय ददस्व पत्नीम् ॥४६॥ [२१
 परस्य वीर्यं च बलं च बुद्ध्वा
 स्थानं क्षयं चैव तथैव वृद्धिम् ।

१. च-०त् सुकेशग्रहणात् । रा-०त् सुकेशग्रहणात् । ब म ल_१ ल_२-
 सुकेशग्र० । फ-०शग्रहणं । प्र-०त् सुकेशग्र० । २. रा-विगृह्य । ३. आ-
 ०भाषितव्यो ? । प्र-०भाषितव्यो । ४. रा-भूतैर् । प्र-भीतैर् ॥ ५. च-
 आवाहिना । रा प्र ब म ल_१ ल_२-प्रवाहिना । ६. च-समुद्यमानाः ।
 फ-समुद्यमा(?)नः । ७. रा प्र ब म ल_१ ल_२-सहितो ।
 ८. फ-तारयितुं ? । ९. आ-काकुत्स्थ० । १०. ल_२-०मुखोवसीदन् ।
 अ-०मुखे च सीदन् । आ-०सीदम् । फ-०सीदन्तु ॥ ११. रा-
 सु० ? । १२. च रा प्र ब म ल_१-पश्यन् । १३. च-०गणश्च ।
 रा-सुहृद्गणस्य । १४. च-विभाव्य मतं । रा प्र ब ल_१ ल_२-विभ-
 व्याथ हितं ॥ म-विभाव्याथ हितं । १५. ब-नास्ति । ल_२-
 बलं बुद्ध्वा । १६. रा-स्थानक्षयं ।

तथा स्व-पक्षेऽप्य् अनु-गृह्यमानं(?)णं'

ब्रवीमि वो भर्तृ-हितं यथा-वत् ॥४७॥ [२२

तपो घोरम् उग्रं यशः पौरुषं वा

नै तस्याऽप्र-मेयस्य शक्यं प्र-मातुम् ।

तपो-विक्रमाभ्यां सम्-अर्थो हि भोक्तुं

सं भूमिं सं-शैलां प्रभुः काननांऽन्ताम् ॥४८॥ [N

रणे राम-बाहुं न शक्नोति सोढुं

सहैरावणोऽपि स्वयं वज्र-हस्तैः ।

न रामेण वैरं महाराज कृत्वा

क्वचिज् जीवितुं वां सुखं वाऽपि शक्यम् ॥४९॥ [N

नरेन्द्राय तस्मै प्रियेण साधु-शीलां

प्रयच्छेऽऽत्म-जीवं सुखं राक्षसेश ।

न ते पौरुषं चाऽऽयुधं वा बलं वा

प्र-पद्यामि रामो रणे येन शक्यः ॥५०॥ [N

-
१. आ-तथाप्यपक्षेऽप्यनुगृह्य मार्गं । प्र-तथा सुपक्षेऽप्यनुगृह्य मार्गं ।
 रा-तथाप्यपक्षेऽप्यनुगृह्यमानं । रा च व-तथा स्वपक्षेऽप्यनुगृह्य मार्गं ॥ २.
 फ-अग्र्यं । ३. व-वा न । आ च-तस्याप्रमेयस्य न त० । फ च रा-
 न तस्याप्रमेयस्य न । ४. च-तयो वि० । रा-ततो वि० । फ-तपोविग्रहाभ्यां ।
 ५. आ च-सभूमिशैलां । रा प्र व म ल_१ ल_२ अ- सभूमिं समग्रां ।
 ६. आ-प्रभु काननानाम् । च-प्रभु का० । च रा प्र व म ल_१ २-काननां
 ताम् । अ-प्रभुः सागरान्तम् ॥ ७. आ-०बाह्विं । ८. आ-शक्नोतिसोढुं ।
 फ-शक्नोतिसोढुं । ९. रा-०हस्तं । १०. प्र-वापि वस्तु क्षमन्ते ।
 ल_२-वापि वस्तुं क्वचित् । म-सुखं नापि शक्यम् । रा-सक्यम् ॥ ११. प्र-
 प्रियं । १२. च-साधुशीलां । फ च रा व म ल_१ ल_२ अ-साधु-
 सीतां । १३. फ-प्रयच्छ जीवं । म-प्रयच्छ स्वजीवं । १४. फ-राक्षसेन्द्र ।
 प्र च रा व म ल_१ ल_२ अ-राक्षसेभ्यः । १५. च-पौरुषं । १६. च
 प्र रा व म ल_२-वा सुखं । म अ-वायुधं (वा सुखम्) ॥

सतो वाऽसतो वा समुद-पत्य सीता

प्र-दाप्या प्र-णम्या न शक्या प्र-हर्तुम् ।

पुनः सर्वम् ईशैस् स-नक्षत्र-चन्द्रं

सम्-अर्थः सँ सोढुं^१ जगच् चाऽजगच् चै ।

स-पत्रम् तु रामोऽभि-पन्नो वि-धाता

स्वयं भूत-नार्थः प्र-शक्तः स्वयं-भूः ॥५१॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्ड मन्त्र-निश्चये विभीषण-वाक्यं

नाम सप्ताऽशीतितमः सर्गः ॥८७॥

—

१. फ-प्रणम्य प्रदेया न युक्ता । अ-प्रदेया प्रणम्य शक्त्या ।
च-प्रदीने प्रणम्या । २. प्र रा व ल_१ ल_२-नास्ति । ३. अ-ईशं ।
च व म ल_१ ल_२-एवं । रा प्र-एव । ४. आ-समर्थो न । ५. रा-सोढुं ।
६. अ-जगम्वाजगम्वा । फ-जये वा जगच्च । च रा म ल_१ ल_२ अ-
जगच्च जगच्च । ७. आ-रामो विधाता स्वयम्भूः । ८. रा-भूतनाथस्त्व
शम्भूः । प्र व म ल_१ ल_२-०नाथः स शक्तः ॥ ९. च रा प्र व म
ल_१-हरवाक्ये ॥ अ फ ल_२-महापार्श्ववाक्ये ॥

[वं-८५]= [अष्टाऽशीतितमः सर्गः] =[दा-N

विभीषण-वचः श्रुत्वा बल-वान् राक्षसेश्वरः ।

१] अभवत् क्रोध-ताम्राऽक्षः सन्ध्या-रक्त इवाऽशु-मान् ॥१॥

नेत्रे प्रकृति-ताम्राऽन्ते भूयस् ताम्रत्वम् आ-गते ।

२] ददृशाते सु-भीमोग्रे शनैश्चर-सुताब् इव ॥२॥

क्रोधेन तु भृशं नेत्रे लक्षा-रस-सम-प्रभे ।

N] मंत्रिणो ह्यं अन्व-अपश्यन्त ताम्रे तु क्रोधनस्य ते^१ ॥३॥^{११}

क्रोधं तस्याऽनु-पश्यन्तस्^१ तीव्रं तु क्रोधनस्य ते^१ ॥^{१४}

३] शील-ज्ञाः सचिवाः सर्वे बभूवुर् जात-साध्वसाः ॥४॥

अथ रोषाद् विनिष्-पिष्यं भृशं कर-तले करम् ।

४] अब्रवीद् रावणः क्रोधाद् वि-भीषणम् इदं वचः ॥५॥

परेषां गुण-संस्कारं मम चाऽनर्थ-बुद्धिंताम् ।

५] भवान् वि-चेष्टे यत् सर्वं प्र-माणं मेमै नैव तत् ॥६॥

१. फ-०संरक्त ॥ २. फ-०ताम्रे च । ३. प्र रा ब म ल_१ ल_२-
पुनस्तत्त्वम् । च-०स्तत्त्वम् । ४. फ-संज्ञाते । ५. फ प्र ल_१ अ-सुभीमे च ।
रा ब म ल_१-सुभीमे ते । ६. आ फ रा ब ल_१-शनैश्चरबुधाविव ॥
७. अ-सुभृशं । ८. अ-लक्षारस० । आ फ रा प्र ब म ल_२-तस्य । च-
०स सम प्रभो । ९. रा म-हनुप० । अ-ह्यवपश्यन्त । प्र-ह्यन्वपश्यन्तु ।
१०. फ-तीव्रे क्रोधननस्य ते । प्र-तीव्रस्य क्रोधनस्य तु । च रा-ताम्रे
क्रोधने ते । म-तीव्रे तु क्रो० । ल_२-तीव्रे क्रो० । अ-तीव्रं सुक्रो० ।
११. आ-नास्ति ॥ १२. च-पश्यन् । १३. फ-तीक्ष्णम् । म-तीव्रं स ।
१४. प्र ल_१ ल_२ अ-नास्ति । १५. आ-शचिवाः ॥ १६. रा-विनिष्पष्टा ।
१७. आ रा-करतलेः । प्र-करतलं । १८. प्र-वरं ॥ १९. रा ब-परेषा ।
२०. रा ब म ल_२-०संस्कारं । २१. फ-वानर्थबुद्धिताः । २२. फ अ-यज्ञवा-
नाह तत्त्वार्थम् । आ-भवान्विवष्टि यत् । च-भवान्विवष्टि । म-भवान्विवष्टयेत् ।
रा-भवान्विवष्टयेत् । २३. च-सम । २४. ल_२-नास्ति ॥

- अ-कृत्वाऽनु-नयं तावत् सद्भिर् युक्तः परस्परम् ।
 ६] प्र-वैक्तम् अभिसं-यन्तः कार्यै(र्य-) काले वि-शेषतः॥७॥
 अथवा सर्व-कालेषु मति-पूर्वं वि-चारयन् ।
 ७] अर्हत्य् अ-भ्य-अधिकां पूजां न तु मूर्खो वि-भीषणः॥८॥^१
 सं-पृच्छामो वयं तौवन् मति-मन्तं वि-भीषणम् ।
 ८] सर्वाऽर्थेष्व् अ-वरा भूत्वा गुहं शिष्य-गणा इव ॥९॥
 यन् मौर्ख्यं यच्च चर्कपिण्यं र्यः स्तम्भो या मनस्-विता ।
 ९] योऽधर्मः स भवेद् धर्म(ः) तेम् अवाऽऽप्य मही-पतिम्॥१०॥

१. आ-अपि स्वनुनयस् । अ-अकृत्वाऽनुनयस् । रा प्र च व म ल_१-
 अपि त्वनुनयस् । २. फ अ-दृष्ट । प्र च रा व ल_२-दृष्टः । म-मृष्टः ।
 ३. आ फ-प्रयोगं । च व ल_१ ल_२-प्रयोक्तुं । प्र रा-प्रयोक्तुं । म-प्रायोक्तुं ।
 ४. आ-हेतुसम्पन्नं । च व रा प्र ल_१ ल_२-हेतुसम्पन्नो । ५. आ-कार्याकार्यवि० ।
 फ-विधिकार्ये वि० । च व ल_१-विधिः कार्यो वि० । प्र रा-विधि कार्यो वि० । म-
 कार्याकार्य (विधि कार्यो वि०) । ल_२-विधिकार्यो वि० ॥ ६. आ च प्र व म
 ल_१ ल_२-असंगः । रा-असंग । फ म-अशठाः । ७. आ फ च प्र रा व-
 ० कार्येषु । ८. आ-मतिपूर्वबलावलम् । च प्र रा व म ल_१ ल_२-मतिमांश्च
 महाबलः । म-मतिपूर्वं बलावलः । अ-मतिश्च.....महाबलः । ९. आ-
 हरत्यभ्यधिकं । फ-अर्हत्यभ्यहितं । च-अर्हत्य० । रा म ल_२ अ-अर्हत्यभ्यधिकं ।
 १०. आ-यत्नान्मतिपूर्वं सुमूर्खः । फ-धर्मं न तु मोहान्मुमूर्खः । म-धर्मं
 मोहान्मुमूर्खः । ११. व-हरत्यभ्यधिकं यत्नान् न तु मोहान्मुमूर्खः ॥ १२.
 आ-संप्रेक्ष्यामो । फ-प्रवक्ष्यामो । च म-संप्रक्ष्यामो । रा म प्र व ल_१ ल_२-
 सपक्ष्यामो । १३. रा म-तावत् । १४. आ-सर्वार्थेषु वरो । फ-०ष्वला ।
 प्र-सर्वार्थेषु वयं । ल_१-सर्वार्थेषु वरा । १५. आ-गुरुः । १६. आ-शिष्य-
 गणेष्विव ॥ १७. आ-मौर्ख्याय स्वका० । १८. फ-स्तम्भो वा या
 सहिष्णुता । आ-यः स्तम्भो या म० । च-यः स्तम्भ या म० ।
 १९. फ च म प्र व रा ल_१ ल_२-०द् दंभस् । आ-भवेदमलस् । २१. प्र-
 तव प्राप्य । अ-समवाप्य ॥

यत् पतंगम् तमो-भीतो मोहाद् विशति पावकम् ।

१०] क्षिप्रम् आत्म-विनाशाय तद् व्यक्तं मूढ-लक्षणम् ॥११॥^१

शास्त्र-वादान् अति-क्रम्य यंश्चै सर्वा महाऽऽपदः ।

११] हठेनेच्छति निर्-जेतुं तद् व्यक्तं मूढ-लक्षणम् ॥१२॥^१

य एवम् अ-विशेषज्ञः सु-नयाऽनययोः पुनः ।^{१३}

१३] अतीन्द्रिय-मतिं प्राऽऽप्य गुण-युक्तं वि-भीषणम् ॥१३॥^१

आकाश-गमनाऽऽदीनाम् अ-पत्तस्य वि-चेष्टने ।^{१४}

१२] ध्रुवम् अस्ति फलं किञ्चित् चिन्तय सिद्धि-लक्षणम् ॥१४॥^{२०}

यदि शूराः परे युद्धे वयं परम-भीरवः ।

१४] क्रियते किं नु(१)न) कौर्पण्यात् प्र-सभं शत्रु-संशयः ॥१५॥^{२५}

प्रकृतिः शाश्वती ह्य एषा क्लीवानाम् अल्प-चेतसाम् ।

१. अ ल_२-पतंगः । २. आ-सम्यगुदितं । च प्र रा व म ल_१ ल_२-सम्यगुदितो । अ-तमोक्रान्तो । ३. रा-विषति । ४. फ-क्षिप्रं याति वि० । ५. ल_१-नास्ति ॥ ६. आ-आतिक्रम्य । फ-आतिक्रम्य । ७. फ-स तु । च रा व म-पश्यन् । ८. च-सर्वान् । ९. फ-हेतोर्नेच्छति ? । च-हृतं नेच्छति । रा-हृतं नञ्ति । व-हृतं नेच्छन्ति । म-हठात् नेच्छसि । १०. म-विजेतुं । ११. प्र ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥ फ-व्यव्यासेन पठितः । १२. आ-सुनयापनयेषु च । फ-स्वनयापनये जनः । च-स्वनयापनयोर्जुनः । रा-स्वनया(पा)नय(प) यो । व-स्वनयानययौ । प्र ल_२-स्वनया० । म-स्वनयानयो । १३. अ-व्यक्तं नयविशेषज्ञः स्वनयोपनयो जितः । १४. आ-अर्निद्रियमयि । व-०यमति । १५. अ च-०युक्तां विभीषणः ॥ १६. ल_१-नास्ति ॥ १७. प्र-०गमनाय शक्यस्य । व रा म-०दी नामशक्यस्य । १८. व प्र म ल_१-चितयन् । फ-चिन्तयासि० । १९. च-सिद्धिलक्षणम् ॥ २०. आ-नास्ति ॥ २१. रा-पुरे । २२. ल_२-क्रियता । २३. आ-कार्पण्यं । ल_१-कासृण्यात् । २४. आ-संशयः । च प्र म-०संशयः । रा-संशयः । २५. फ-क्रियत इत्यारभ्य धर्षितः परैरित्यन्तः पाठो नास्ति ॥ २६. आ-शाश्वती ।

- १५] युद्ध-काले भवत्य् एव यथा वर्तितुम् ईच्छति (१सि)॥१६॥
 को हि नाम महा-सत्त्वः पूर्वम् आ-वर्षितः परैः ।
 १६] दीनं वचनम् आ-दद्याद् वर्जयित्वा वि-भीषणम् ॥१७॥
 एवं कृत्वा बहु-विधं सर्वथाऽयं वि-भीषणः ।
 १७] योग्योऽस्माकं भयाद् दीनो नैव मंत्रे न वि-क्रमे ॥१८॥
 अवश्यं हि वि-चेतव्या युद्धेऽमरण-भीरवः ।
 १८] ग्रन्थि-भूता महा-दोषाः (१षः) शूराणां शोके-नाशनाः ॥१९॥
 युद्धं घोर-तमं प्राऽऽप्ये यस्य हि व्यथते मनः ।
 १९] कथं सम्-अरम् आ-साद्य स भवेत् पूज्य-विक्रमः ॥२०॥^{१५}
 निर-वीर्या ये निहृत्-सौहाः शत्रु-भेदन-शोभनाः ।
 २०] तेषाम् एवं-विधा बुद्धिः शाश्वती^{२०} तव यादृशी ॥२१॥^{१२}
 यदि दर्पं परि-त्यज्य रामो मां शरणं व्रजेत् ।
 २१] किं^{२३} तद् अस्ति सतां कार्यं येन न कुर्यात् प्र-सादनम् ॥२२॥
 २२पू] वैक्लव्यं परि-हर्त्तव्यं शत्रु-पक्षे विशेष-तः ।

१. च रा प्र ब म ल_२-भवत्येव त्वद्विधानां दुरात्मनाम् । ल_१-
 भवत्येव त्वद्विधानां दुरात्मनाम् ॥ २. रा-आदध्याद् । ३. अ-योन्योस्माकं ।
 ४. आ-भवे । प्र ल_२-भवान् । अ-भया । ५. रा प्र ब ल_२-मंत्रेण ॥
 ६. अ-विचेष्टव्या । ७. आ-युद्धे परमभी० । ८. च रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-
 ग्रंथमूढा । ९. फ अ-ग्रंथमूढा । फ-दोषाः । १०. प्र-शौर्याणां । ११. फ-
 सौर्य० । च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-शौर्य० ॥ १२. फ-घोरतममवाप्यैव ।
 च-०तमं संप्राप्य । ब म ल_१ ल_२ अ-घोरतमं संप्राप्य । प्र-घोरमनुप्राप्य ।
 १३. अ-व्याथितं । १४. आ-भवेत्पूज्यविक्रमः । १५. रा-नास्ति ॥ १६. फ-
 निर्विधेयमुत्साद्य । च प्र ब म ल_१ अ-निर्वीर्या ये नि । १७. फ-शोभन-
 तत्वरम् । १८. आ-एवविधा । १९. फ-बुद्धिरीदृशी । २०. आ-भव ।
 २१. वं-तेषामेवविधा बुद्धिरीदृशी तव कातरा ॥ २२. फ-किंचिदस्ति स० ।
 म-किं त्वस्ति सदृशं... कार्या । अ-किं त्वस्ति सदृशं सतां कार्यं ॥ २३. आ-
 भवद्भिः शरणागतैः । फ-यत्कुर्यात्प्रसादजम् । म-यत्नं कुर्यात् । अ-कुर्यात्
 प्रसादजम् । २४. प्र-०हन्तव्यं ॥

- N] साध्वसं च यथा कार्यं शत्रुभिः शरणाऽऽगतैः ।
 २२३] दया सर्वाऽऽत्मना कार्या महद्भिः शरणाऽऽगते ॥२३॥
 एवं कृत्वा न योगोऽस्ति विषस्य रुधिरस्य च ।
 २३] सन्नि-पातं समा-गम्य ततः सं-योगैर्मु एष्यति ॥२४॥
 सम्-अर्थो ह्य अहम् एवैकस् तं रामं सह-लक्ष्मणम् ।
 २४] सम्-अरे तेजसा दग्धुं कक्षम् अग्निर् इवोत्थितः ॥२५॥
 निश्-चयः क्रियतां युद्धे भवद्भिर् बाहु-शालिभिः ।
 २५] राक्षसाऽपसदं दीनं वर्जयित्वा वि-भीषणम् ।
 N] इत्य्-उक्त्वा रोष-ताम्राऽक्षो रावणो वि-रराम ह ॥२६॥

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे रावण-वाक्यं
 नामाऽष्टाऽशीतितमः सर्गः ॥८८॥

-
१. आ-मयोगोस्ति । २. आ च-हतः । ३. आ च अ-ल्युगम् ।
 ४. फ-इच्छति । च-एष्यति ॥ ५. रा व-दग्धं । ६. फ-कुक्षिम् । ७. फ-
 इवोद्धतः । अ-इवोद्धितः ॥ ८. आ रा-युद्धे । ९. रा-वा० । १०. रा-राक्षसा-
 पशदं । आ-राक्षसापसदं । व म ल३ ल२-राक्षसापशदं । ११. व-इत्युक्तो ।
 १२. फ-इति रा० । ल२-इति । १३. अ-विभीषणतर्जनं ॥

[वं-८६] = [एकोनवतितमः सर्गः] = [दा-N]

ततः सागर-गम्भीरः सत्त्व-वान् वि-जितेन्द्रियः ।

१] अब्रवीद् रावणं धीमान् पुनर् एव वि-भीषणः ॥१॥

२पू] एतद् एव वि-नाशस्य लक्षणं विदुषां मेतम् ।^२

३पू] अ-धर्मोऽयं महान् मोहाद् भवद्भिः परि-गृह्यते ॥२॥

N] भवतां बुद्धयो ह्य एता वि-नाशस्य नि-दर्शनम् ।

निमित्तं घनं-नादस्य वि-कीर्णा इव विद्युतः ॥३॥

जयश् चैव हि दुष्-प्राऽऽपः पुंसां कलुष-बुद्धिना ।

४] अ-धर्म-सहितं प्राऽऽप्य जयं कैश् च सतां जयः ॥४॥

इह च प्रेष्य(क्ष्य)तां प्रेष्यैः(क्ष्य) सद्भिः पूजित-लक्षणैः ।

५] दुस्-तरः प्रौढतैर् धर्मो बाहुभ्याम् इव सागरः ॥५॥

इच्छा-द्वेषाऽऽदयो भावां नित्यम् आत्म-गुणा यथा ।

६] तथा धर्म-गुणाः कृत्स्नाः सुखानि सुखिनाम् इव ॥६॥

१. आ-विदुषो विदुः । रा प्र व म ल_१ ल_२-हि विदुर्बुधाः

२. इत ऊर्ध्वं "वं"-धर्मिष्ठं वाक्यमुत्सृज्य कापथेन प्रवर्तनं । ३. च रा-

युद्धयो । ४. आ-तु दर्शतम् । ५. रा-कृत० । ६. अ-प्रकीर्णा ॥

७. फ-सुदुःप्राप्यः । आ च-दुःप्रापः । ८. फ-प्राप्तुं । च रा ब-

पुंसां । ९. फ-ह्यशुभबुद्धिना । च व अ-०षबुद्धिनाम् । १०. आ फ-

च-अधर्मः स० । ११. च प्र रा व म ल_१ ल_२ अ-जयः ।

म-बलं । १२. आ-कस्य सतौ । म-किमु सतां ॥ १३. फ-इह

विष्टभ्य चाप्रेक्ष्य । च-स विष्टभतां वीक्ष्य । रा-विष्टभतां वीक्ष्य । ब-

स्तंभविष्टभतां वीक्ष्य । प्र-विष्टभतां वीक्ष्य । म-इह विष्टभतां वीक्ष्य ।

अ-तव विष्टभतां प्रेक्ष्य । ल_१ ल_२-विष्टभतां वीक्ष्य । प्रेष्य चावेक्ष्येति वं-

द्र० ॥ १४. फ च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-सज्जिलक्षणलक्षितः । १५. फ-प्राकृतो

धर्मो । च-०तैर् धर्मैः । रा-धर्मै । आ-०तैर् भीमो ॥ १६. फ-इष्ट० ।

१७. प्र-भाति । १८. प्र-कृत्स्नात् ॥

पर्य-आप्तं चाऽप्यं अ-विज्ञानं धर्मस्य परि-रक्षणे ।

७] यैद् अल्प-सुखितो लोकः कृत्स्नो भूयिष्ठ-दुःखितः ॥७॥

९पू] यश्च चाऽऽत्म-सुखिता-श्लाघी न मनः परि-तापयेत् ।

८पू] किं तर्तः परमं किञ्चित् सु-लभं फलम् उत्तमम् ॥८॥^१

९उ] यथा च सुख-संयाने नौर निमित्तम् ईवाऽम्भसि ।

लोकयोः सुख-संयाने तथा धर्मः स्व-नुऽष्ठितः ॥९॥^२

१०] प्रकृतीनां वि-धौ नस्य यथा नेता नैयाऽनु-गः ।

तथा धर्माऽर्थ-कामानां धर्मः सम्यग् अनु-ष्ठितः ॥१०॥

११] यथा ह्यर्थ-विशेषोऽर्थम् अर्थः पुंभिर् नि-युज्यते ।

तथा निश्चितम् आयत्यां धर्मः सुख-करः सताम् ॥११॥

१. आ-चाप्यभिज्ञानं । रा च प्र ब म ल_१-वाप्यभिज्ञानं ।

२. अ-०रक्षये । ३. आ-यदल्पसु० । फ-यदल्पसुखभाग् । च रा प्र
ब म ल_१ ल_२ अ-यदल्पः सुखभाक्(ग) । ४. आ-कृया । रा ब म
ल_१ अ-कृत्स्नः । प्र ल_२-कृत्स्नम् । ५. आ-दूषितः । फ-
दुःकृतः ॥ ६. आ-०त्सु सुखितः । फ च प्र रा ब ल_१-
यश्चाल्पसुखितः । म-यश्चाल्पसुखिनः । ल_२-यश्चापी सुखितः । अ-
यश्चाप्यसुखितः । ७. ल_२-मनसः । ८. ल_१-नाम । ९. व-दुर्व्यापेक्षी
च भूतानां सुखी तच्चापि धर्मतः । १०. आ-०संजातं । फ-
संजाते । रा-०संतापे । प्र म ल_१ ल_२-०संपाते । अ-०संयोगे । ११. आ ल_१
म अ-नौनिमित्तम् । रा-नौर्भि नि० ॥ १२. फ-महाम्भसि । १३.
च-०संयाते । रा ब म ल_१ अ-०संपाने । १४. रा अ-धर्म ।
ल_२-धर्माः । १५. फ-स्वनेष्ठितः । ल_१-स्वनिष्ठितः । १६. प्र ल_२-
नुष्ठितः पाठः ॥ १७. फ च ब म ल_१ ल_२ अ-प्रधानश्च । प्र-
प्रदानश्च । १८. आ फ-तथागतः । रा-०नुगाः ॥ १९. आ-यथायं
स्वविशेषोर्थम् । च-तथा ह्यर्थविशेषोऽयम् । फ रा-०विशेषोर्थम् ॥
प्र-तथा ह्यर्थं विशेषोर्थम् । २०. आ-विमुच्यते । फ रा च-पुंभि
ब्रियुज्यते । प्र-पुंभि नि० २१. आ-निश्चयमायत्या । फ रा-निश्चितमायत्या ।
ब-०तमायत्सं ॥

१२] त्वया तु फल-लुब्धेन नाऽतिदूर-निरीक्षणात् ।

न शक्यश्चरितुं धर्मः शुभो ह्य-अ-शुर्भुद्धिना ॥१२॥

१३] यथा ह्ये अर्थम् तथा कामैः सद्यः सुख-शुभाऽऽवहौ ।

तथा क्षमां च धर्मश्च मनसः प्रीति-वर्द्धनौ ॥१३॥

१४] दुश्-चरत्वाच्च च धर्मस्य केचिद् धर्म-परा नराः ।

कामे चाऽर्थे च लुब्धानां(?)नाम् अं त्रो(?)भुवि न विद्यते १४

१५] यत्र नेता च गुण-वान् सहायाश्च गुणाऽन्विताः ।

तत्र धर्माऽर्थ-कामानां भवेत् सम्यक् परीऽऽर्क्षणम् ॥१५॥

१६] इह नेता च वि-गुणः सहाया गुण-वर्जिताः ।

एवं कृत्वा किम् अप्य एतद् वर्तते मन्त्र-संज्ञं(?)क्रम ॥१६॥

१७] अर्थाऽन्-अर्थौ हि यत्रोभौ सं-शयश्च परीऽऽर्क्ष्यते ।

सं मन्त्र इति वि-ज्ञेयः शेषोऽस् तु खलु वि-क्रमोः(?) ॥१७॥

१. फ अ-ततस्तु । च-तथात्वफ० । २. च-नाविदूरनिरीक्षणा ।
३. च-धर्मो । रा ल२ व अ-धर्म । ४. प्र-हि शुभ० । फ म ल,
च रा ल२ व अ-लुब्धक० ॥ ५. अ-द्वयश्च कामश्च । ६. च प्र
व म ल, ल२-यथा द्वयश्च कामश्च मनसः प्रीतिवर्धनौ । ७. अ-
मानश्च । फ-कामश्च । म-क्षमश्च । ८. फ रा व-सद्यः सुभसुखावहौ ।
प्र च ल, ल२ अ-सद्यः शुभसुखावहौ । ९. आ-दुश्चारित्रं । फ-
दुःकत्वाच्च । ल२-दुश्चलत्वाच्च । १०. आ-धर्मश्च । ११. फ च अ-
धर्मबहिष्कृताः । व रा ल, ल२-धर्मबहिष्कृताः । १२. रा ल,
लुब्धानां । १३. फ च रा प्र व म ल, ल२ अ-धर्मो ॥
१४. आ-सहायश्च गुणान्वितः । अ-सहाया गुणसंयुताः । १५. आ-
न च । १६. च-स.....रीक्षणम् ॥ १७. च-नास्ति । रा-विगुणा-
स्सहाया । म ल, ल२ अ-विगुणः सहाया । १८. फ-वर्तते ।
१९. रा-मन्त्रिसंज्ञितम् । फ प्र व म ल, ल२-०संज्ञितम् । च-
०संज्ञिकाम् । आ-०संज्ञकः ॥ २०. आ-परीक्षते । रा-परीक्षेते । २१.
च-राजने.....या । २२. प्र व म ल, ल२-शेषस्तु । २३. फ प्र व म
ल, ल२-विक्रमः । अत्र-‘विक्रियाः’ इति वं द्र० ।

१८] मन्त्रे समुप-नीतेन सुहृदा शुद्ध-बुद्धिना ।

न युक्तं कैतवं कर्तुं हिताद् हि प्रति-बुद्धिना ॥१८॥

१९] त्यक्त्वा काम-परं मन्त्रम् अर्थ-धर्म-विवर्जितम् ।

२०] रामम् एव गमिष्यामि धर्माऽर्थ-परमं नृपम् ॥१९॥^१

२१] क्षिप्रम् एतद्-विधं मुक्त्वा कृत्स्नं स्वाभि-जनं धनम् ।

धर्म-हेतोर् गमिष्यामि रामम् एव शुभ-व्रतम् ॥२०॥^२

एवं 'कृते' मयि 'गते' यद्य् अस्ति गुण-दर्शिता ।

२२] क्रियतां निश्चयः सम्यग् वृद्धौ नय-निमित्तजः ॥^३ २१॥

इदंार्थे रामायणे सुन्दर-काण्डे रावणं प्रतिव्याहरणं

नामैकोनवतितमः सर्गः ॥^{२१} ८९॥

१. च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-० नीते च । २. प्र-सुहृदा । ३. फ-नयबु० । ४. फ-हितविप्रतिपादिना । च ब म ल_१ ल_२ अ-० द्वि प्रतिपादनम् । रा-हितान्द्रि प्रतिपादनम् । प्र-० द्वि प्रतिपादितम् ॥ ५. अ-त्यक्त्वा । ६. च-कामप...री । ७. अ-मन्त्रं मन्त्रं धर्म० ८. रा-धर्मापरमं । ९. इत ऊर्ध्वं वं-सुरासुरजयी राजा स हि नित्यं मया श्रुतः । संश्रितानामसंस्मारी शरण्यो द्विषतामपि । प्र-नास्ति ॥ १०. आ-चित्रम् । ११. फ-एतद्विपन् । च-एताद्वि यन् । रा-एतद्वि यन् । ब ल_१ ल_२-एतद्वि यन् । म-एतद्वि यत् । अ-एतद्विधं त्यक्त्वा । १२. आ म अ-स्वजनमातुरम् । च रा ब ल_१ ल_२-साभिजनं । १३. अ-सोहं मातुषसंश्रयम् । १४. प्र-नास्ति ॥ १५. च प्र रा ब म ल_१ ल_२ अ-कृत्वा । १६. आ-स्वयि कृतं । १७. म-शुभदर्शिना । आ-गुणसंधिता । रा-गुणदर्शिना । ल_१-शुभदर्शिताः । अ-गुणदर्शनम् । १८. रा फ ल_२-क्रियतां निश्चिता बुद्धिः सम्यगनयनिमित्तजा । च म-क्रियतां निश्चया बुद्धिः सम्यगनयनिमित्तजा । ब-निश्चिता बुद्धिं सम्यङ्नय-निमित्तजा । प्र-क्रियतां निश्चितां बुद्धिः सम्यङ्नयनिमित्तजा । ल_१-क्रियतां निश्चिता बुद्धिः सम्य...यनिमित्तजा । अ-क्रियतां निश्चयं सम्यग्बुद्धौ नय-निमित्ततः ॥ १९. फ-इति । २०. आ-प्रत्याहरणं । रा-प्रतिव्य...रणं । २१. ब-नास्ति ॥

[वं-८७, ८८] = [नवतितमः सर्गः] = [दा-१६]

एवम् उक्तम् तु सं-रब्धो रावणः क्रोध-मूर्च्छितः ।

उत्-पैपात स-निस्त्रिशो हन्तु-कामो वि-भीषणम् ॥१॥ [N

१] उत्-पैतन् स च चुक्रोशं स-निस्त्रिशो दशाऽऽननः ।

एक-विद्युद्-गुण-युतः स-नाद इव तोय-दः ॥२॥ [N

२] आसनात् तूर्णम् उत्-पत्य पादेनाऽभि-जघान तम् ।

रावणः क्रोध-संवेगाद् आसन-स्थं वि-भीषणम् ॥३॥ [N

३] अभवत् पतितो भूमांश्च आसनात् स वि-भीषणः ।

७] वज्र-पात-हतः श्री-मानं वि-शीर्णं इव पर्वतः ॥४॥ [N

४] अभवत् मन्त्रिणां तेषां वि-वैदम् अनु-पश्यताम् ।

पूर्ण-चन्द्र-ग्रह-ग्रासात् प्र-जानाम् इव सं-भ्रमः ॥५॥ [N

१. फ च रा ब म ल_१ ल_२ अ-उत्पत्तुत्वा । २. ल_१ ल_२ अ-०मूढितः । ३. आ-उत्पापात् । ४. आ-च नि० । ५. फ-वेगात्स भृकुटीमुखः । च-वेगाच्छभृकुटीमुखः । रा ब म ल_२-वेगेन भृकुटीमुखः । प्र-वेगेन भृकुटीमुखः । ल_१-वेगेन भृकुटीमुखः ॥ ६. आ-उत्पत्तस्स चु० । फ-उत्पत्तस्स तदाकाश । च-उत्पत्तस्स चकाशे च । रा प्र ब म-०तत् स च-काशे च । ल_१-उत्पत्तस्स चकाशे च । ल_२-उत्पत्तात् चकाशे च । ७. अ-नास्ति । ८. आ-एकविद्युद्गुणकृतः । फ-एकविद्युद्गुणकृष्णः । ब-एकविद्युद्गुणयुतः । अ-एकविद्युत्कृतगुणः ॥ ९. आ-०संरागो गाढासनस्थं । फ-०संरागादाढा० । रा ब ल_२-०संयोगादासनस्थं । अ-०संभ्रमादासनस्थं ॥ १०. म-भूमौ भासनात् । ११. प्र-श्रीमद् ॥ १२. म-अभवत् । १३. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-विषादम् । १४. आ-पूर्णचन्द्रो ग्रहप्रस्तः । फ-०द्रः ग्रहग्रासात् । रा प्र ब-पूर्णचन्द्रग्रह० । म ल_१-पूर्णचन्द्रग्रहप्रस्तः । अ-पूर्णचन्द्रो ग्रहप्रस्तः । १५. अ म ल_१-वक्षये । अ-संक्षये ॥

- ६] प्र-हस्तस् त्वं असि-हस्तं 'तं कुपितं राक्षसेश्वरम् ।
 ६पू] शनैर् नि-वारयामास क्रोशे चाऽप्य् अकरोद् असिम् ।
 N] निशा-करम् इवाऽऽकाशे राहु-मुक्तं रुषाऽन्वै-इतम् ॥६॥ [N
 ६उ] ततः प्रकृतिम् आ-पन्नः शुशुभे राक्षसेश्वरः ।
 वेला-भावं-विनिर्वृत्तः प्रसन्न इव सागरः ॥७॥ [N
 ७] परिवार्याऽऽसन-स्थं तु रावणं ते चकाशिरे ।
 मेघा इव महां-शृंगं विपुलं शैलम् उत्तमम् ॥८॥ [N
 ८] निश्-शब्दं शुशुभे कृत्स्नम् अथ तन् मन्त्रि-मण्डलम् ।
 परि-वेष्टुं इवाऽलक्ष्यः शशिनश् चारु-दर्शिनः ॥९॥ [N
 ९] अभवत् क्रोध-संरागो भूमि-स्थश् च वि-भीषणः ।
 अध्वर्युऽग्निर इवाऽऽतीवः सौम्य-दीप्ति-गुर्णोऽन्वितः १० ॥ [N
 १०] अथ क्रोपाऽऽग्निम् उद्-भूतं शमयन् बुद्धि-सत्तमः ।

१. ल_२-त्वसिहस्थतं । आ-०हस्तं सकुपितं । २. आ म ल_१ ल_२ अ-
 ०सेस्वरम् । ३. आ-असिम् । ४. म-निशाकर । ५. म-राहुमुक्त-
 रूषोजितः । ६. आ ल_२ अ-०सेस्वरः । ७. आ-वेलानावविनिर्वृत्तः ।
 फ-वेलानां च निर्वृत्त । प्र-वेलाभावनिर्वृत्तस्तु ॥ ८. अ-तं । ९.
 आ-चकाशिरे । १०. ल_१-महाशृंगं । ११. च रा व ल_२-विपुलाः शलम् ।
 म-विपुलः शैलम् । ल_१-विपुलम् ॥ १२. ल_१ ल_२ म-०वेश । १३.
 आ-चातुदर्शिनः । प्र व रा म ल_२-चारुदर्शनः ॥ १४. अ-
 अभवच्चाद्रिसमो । फ-०वत् क्रोधसंरब्धो । च रा प्र व म ल_१ ल_२-
 ०वत् क्रोधसंरक्ते । १५. फ च-भूमिस्थं स । रा-भूमिष्ठं स । व ल_१
 ल_२-भूमिष्ठा स । म-भूमिष्ठा(स्थः) स । प्र-भूयिष्ठः स । १६. आ फ-अधराग्निर ।
 १७. फ-इवालक्ष्यः । च प्र व म रा ल_१ ल_२ अ-इवादीप्तः ।
 १८. आ-सौम्यो दीप्ति० । प्र च म ल_१ ल_२-सौम्यो दीप्तिसमन्वितः ।
 रा व ल_२-सौम्यो दीप्तिसमन्वितः । अ-०दीप्तिसमन्वितः ॥ १९. प्र-
 उद्धतं । २०. व-शमयद् । २१. म-बुद्धिमुत्तमः ।

N] शम-तोयाऽवपातेन नि-जंगाद वि-भीषणः ॥ ११॥ [N
 १३उ] मम धर्माऽर्थम् उत्थानं न काम-क्रोध-संयुतम् ।
 १४पू] अतः पाद-प्रहारोऽपि नाऽयं मम परा-भवः ॥ १२॥ [N
 ११उ] मार्दवेन च संपन्नस् तेजसा च वि-भीषणः ।
 सद्-अर्थ इव भूयिष्ठं तेजस्वी स व्य-अदृश्यत ॥ १३॥ [N
 १२] मुहूर्तम् इव निश्-द्वयस्य मुहुः कृत्वा च निश्-चयम् ।
 १३पू] अब्रवीद्वाक्यम् उत्थाय गुण-युक्तं वि-भीषणः ॥ १४॥ [N
 १४उ] अस्मिन् लोके महा-दोषाः सु-शोच्या धर्म-वर्जिताः ।
 येषाम् अभि-जनं प्राऽऽप्य मतिः क्रोध-समन्विता ॥ १५॥ [N
 १५] तर्हि सर्व-विनाशस्य लक्षणं प्रति-भाति मे ।

१. आ-समयं याचमानो हि । फ-शमनोयदपातेन । रा-सम-
 तोयावतातेन । प्र-श्रयतो याचमानेन । म-समतो पादघातेन । ल_२-श्रमतौ
 वायपौतेन । २. आ-निर्जंगाम । च ल_१ प्र म ल_२-निर्जंगाद ।
 ३. अ-नास्ति ॥ ४. फ-धर्मार्थयुक्तस्य । ५. फ-कामक्रोधसहिष्णवः ।
 च रा प्र म ल_१-संहितम् । ६. प्र-पादात्प्रहारोपि । रा च म ल_१-
 प्रहारोपि । ७. व-नास्ति । आ-अयं श्लोकोऽग्रे पठ्यमानाच्छ्लोकद्वयादुपरिष्ठाद्
 व्यस्तक्रमेण पठ्यते । “विभीषणः” इत्यावसानिकसाम्यकारितो दृग्भ्रमोऽत्र मलं द्र० ॥
 ८. ल_१-सार्दवेन च संपन्ने । ९. च अ-तेजसा । १०. आ-सदस्व ।
 ११. आ-भूयिष्ठस् । १२. फ-तेजसा । १३. आ-व्यदृश्यत । १४. च-
 रा प्र व म ल_१-नास्ति ॥ १५. अ-अथ । १६. आ ल_२-निःस्वस्य ।
 १७. आ अ-विनि । १८. प्र च रा व म ल_१-नास्ति । १९. आ म-
 ये च । फ-तस्मिन् ॥ २०. प्र ल_१-दोषा । च ल_२ अ-दोषः ।
 ल_२ अ म-दोषस् । २१. आ-सौम्या । फ च ल_२-सुशोच्या । म-ते
 शोच्या । २२. आ-ये चैवाभिजनं । प्र-येषामभ्यजनं । २३. आ-
 हर्षक्रोधसमन्विताः । फ-मतिक्रोधः । च म ल_१ रा-प(य)तिः क्रोध-
 समन्वित । प्र व ल_२ अ-पतिः क्रोधसमन्वितः ॥ २४. आ-ते हि सर्वे विना-
 शाय । फ च रा व म ल_१ ल_२-महत्सर्व वि० । प्र-महोत्सववि० ।

१६५] यद् इमे मुनयः सर्वे भवद्भिः परि-पीडिताः । १

[N] रामेण च प्रति-श्रुत्य दत्तं त्व अ-अभयम् आदि-तः॥^३१६॥[N

१६७] शस्त्रम् एकं शरीरस्यै रण-भूमौ वि-नाशनम् । १

दुष्टा बहु-तरं हन्याद् बुद्धिः क्लृप्त-चेतसाम् ॥^११७॥ [N

१७] न हि तैर् कुरुते दोषं शस्त्रं नि-शितम् उक्तमम् ।^३

स्व-समुत्थो यथा दोषोः प्राणिनां अल्प-चेतसाम् ॥१८॥ N

१८] अनागत-परिज्ञानम् अर्थस्य कुरुते बुधः ।

प्राऽऽप्तम् अर्थम् अनु-अर्थं च कश्चिद् एवाऽव-बुध्यते ॥१९॥

१९] दूराद् अर्थम् अनु-अर्थं च पश्यन्तो(तो)ऽपि महान्-गुणाः । [N^३

१. फ-यदा मम नयः सर्वो भवद्भिः परिगृह्यते । ल_१ म
ल_२-यदायमनयः सर्वैर्भवद्भिरपिपीडिता । रा-यदायं मुनयः सर्वे भवद्भि-
रपिपीडिताः । प्र ब-यदा मुनयः सर्वैर् भवद्भिः परिगृह्यते । अ-
यदेवमनुजाः सर्वे भवद्भिः परिपीडिता । २. रा-चाभिसंश्रुत्य । च-चातिसंश्रुत
प्रदत्तं । प्र ब म ल_१-चाभिसंश्रुत्य । ल_२-चाभिसंश्रुत्य यदत्तं ।
३. फ-नास्ति ॥ ४. ल_१-एव । ५. आ-शरीरं हि । फ-शरीरं ।
६. फ-विनाशक । ७. रा-नास्ति । ८. फ-दुष्ट बहुपरं । च-दोषां
बहुमतेन त्वां । ९. फ-कर्कशः । १०. आ प्र ब म ल_१ ल_२-नास्ति ॥
११. अ प्र ब म ल_१ ल_२-तं । १२. प्र रा ब म ल_१ ल_२-
निशितं शस्त्रमुत्त्वणम् । १३. आ-नास्ति । १४. फ-समुत्था महादोषाः ।
प्र-ससमुत्थो यथा दोषः । १५. च-०नामन्यवेधसाम् । ब ल_१ म-
प्राणिनां मन्युचेतसाम् । प्र-संप्रेक्ष्यश्च महान्गुणः ॥ १६. फ च रा ब म
ल_१-वा । १७. फ-०बुध्यसे । १८. प्र-नास्ति ॥ १९. आ
अ-दूरादर्शमनर्थं च । च रा ब म ल_१-दूरादनर्थमर्थं वा । ल_२-
०र्थमनर्थं वा । २०. फ च रा ब म ल_१ ल_२अ-पश्यंतो हि ।
२१. रा म ल_१ ल_२ अ-महान् गुणाः । ब-महां गुणाः । २२. अत
ऊर्ध्वमधिकः पाठः-च रा ब म ल_१-इह च प्रेक्ष्यतां प्रेक्ष्यः संप्रेक्ष्य
च महागुणान् ।

यस्याऽर्थं प्राऽऽप्य नोत्-सेको भवत्य् आपदि न व्यथा २०[N
२०] कुरुते दीर्घ-दर्शी हि सम्यग् अर्थ-परिग्रहम् ।

अन-अर्थाच्च च विनिर्-मोक्षम् अथवा दोष-लाघवम् ॥२१॥N
२१] न च दोषान् अभि-गच्छन्ति सम्यग्-दृष्टि-परा नराः ।

प्र-माणानीऽह कृत्स्नानि प्र-माणानि महाऽऽत्मनाम् ॥२२॥[N
२२] अनभि-ज्ञः प्र-माणानां केवलं दोषम् आ-स्थितः ।

शोकाऽम्भसि महा-वेगे क्षिप्रं मग्नः प्र-दृश्यते ॥२३॥ [N
२३] औपम्यम् अनु-मानं च प्रत्य-अक्षम् अपि चाऽऽगमम् ।

ये हि सम्यक् परीऽऽक्षेय(?)न्ते कुतस् तेषाम् अ-बुद्धितां २४[N
२४] उपस्थित-विनाशं त्वाम् आत्म-वंश-विनाशनम् ।

राजन् यास्यामि हित्वा त्वां जलौघ ईव सागरम् ॥२५॥ [N

१. च-प्राप्त्यथ । २. व-नः कथा । प्र-तो व्यथा ॥
३. फ-दोष० । ४. फ ल२-च स० । प्र म ल२-स स० । अ-
त्वसम्यगर्थपरिग्रहः । व रा-“हि”नास्ति । ५. आ-अनर्थाश्चापि ।
रा-अनर्था चापि । व-अनयश्चापि । प्र-अनयश्चा(स्या)पि । म ल१-
अनयाश्चापि । ल२-अनयश्चापि । ६. च-०मोक्षम् ॥ ७. आ- न च
दोषं नियच्छन्ते । फ-न च दूरं नियच्छन्ति । च-न दोषानतिग० ।
प्र रा व म ल१ ल२ अ-न दोषानभि० । ८. आ-दृष्टपरावराः । फ-
दृष्टपरावराः । ९. अ-सर्वाणि । १० व ल१-प्रमानानि ॥ ११. फ-
०ज्ञाः । १२. च प्र रा व म ल१ ल२-रोषम् । १३. फ-०ताः ।
१४. ल१-नास्ति ॥ १५. च रा प्र व ल१ ल२-ऐतिह्यमनु० । आ-
अगम्यमनु० । फ-औपम्यमन्त्वानुमानं । १६. ल२-प्रत्यक्षं चापि । १७.
आ-वागमम् । १८. अ-च । १९. फ-प्रतीक्ष्यन्ते । च अ-प्रतीक्षन्ते ।
२०. च-०ताम् । ल१-०ताः ॥ २१. प्र-उपस्थितत्वाद् विनाशत्वादात्म० ।
च-०तविनाशत्वात् । रा व म ल१ ल२-०तविनाशत्वादात्म० । २२. रा व
प्र म ल१ ल२-रामं । २३. आ-पश्यामि । फ-पश्यामि । च-या (पा)
स्यामि । प्र-यास्याम्यह तं तु । अ-०मि हित्वाहं । २४. आ फ च-जलौघमिव ॥

२५] तव भिन्नां मतिं ज्ञात्वा क्लृप्तां धर्म-विदूषणीम् ।

सर्व-था ह्यै असि सं-त्याज्यः पंक-मैग्र इव द्वि-पः ॥२६॥ [N

दोष-पंक-निमग्नं त्वाम् अनयोपप्लवाऽऽवृतम् ।

२६] सर्व-था मानुषो रामस् त्वाम् अस्तम् उप-नेष्यति ।^१

N] मूर्खं मूर्ख-सहायं च दुर्-बुद्धिम् अ-जितेन्द्रियम् ॥^{१३} २७॥ [N

ततो विनिश्-र्ध्वसन् क्रोधात् कम्पमानः पुनः पुनः ।

N] क्रोध-संरक्त-नयनः सभा-मध्ये स रावणः ॥२८॥^{१६} [N

N] अ-विदुष्टं हितं वाक्यम् उक्त-वन्तं वि-भीषणम् ।

८८, १३] अब्रवीत् परुषं वाक्यं रावणः काल-नोदितः ॥२९॥ [१

वसेत् सह स-पत्नेन क्रुद्धेनाऽऽशी-विषेण वा ।

२] न चाऽऽमित्र-प्रतिज्ञेन सं-वसेच्च छत्रु-सेविनां ॥३०॥ [२

गताऽमुं त्वां प्र-पश्यामि मूर्ध-सत्त्व-पराक्रमम् ।

-
१. रा-मति । २. आ फ-कृत्वा । ३. रा-ह्यतिसं । ४. ल_२-०लम् । ५. आ-द्विषः । ६. फ म ल_१-रोषपंके निमग्नं । च-दोषै पङ्के नि० । फ रा ब ल_२ अ-दोषपंके नि० । ७. प्र रा ब ल_२ अ-त्वां मनयो० । ८. फ-रामोवीस्तम् । रा ब ल_२-राम हस्तम् । प्र-राम इयामस्त्वाम् । म ल_१-रामो हस्तम् । ९. अ-इत्यार्षे रामायणे सुन्दरकाण्डे विभीषण-वाक्यं नाम सर्गः ॥ १०. फ-मूर्खं मूर्खसहायं । ११. रा म ल_१-निर्बुद्धिम् । १२. च-अजितेन्द्रियः । १३. फ-आर्षे रामायणे सुन्दरकाण्डे विभीषणाभिधातो नाम सर्गः । प्र अ-नास्ति ॥ १४. आ-विनिःस्वसक्रोधात्० । फ-०श्वसत्कोपात् । १५. च-कम्पमान । १६. प्र रा ब म ल_१ ल_२-नास्ति ॥ १७. अ-नोदितः । आ च प्र व म ल_१ ल_२-०नोदितः । १८. प्र-मतेन नागेन । आ-सहसपत्नेषु । १९. फ अ-क्रुद्धेनासी० । च-क्रुद्धेणाप्सी० । २०. आ-न वा मित्र० । फ-ननु मिथ्या० । च-न चामिथ्या० । रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-न चामित्र० । २१. आ-सेवि वा ॥ २२. फ-मूर्धं सत्त्व० ।

- [N] राक्षसानां कुले जातस् त्वं प्र-शंससि राघवम् ॥३१॥^३[N]
 यौवराज्येऽभि-षिक्तेन रावणाऽवर-जेन च ।^२
 [N] सैन्तोऽपि नै गुणा वाच्या मम शत्रोर् वि-भीषण ॥३२॥[N]
 किं च मां राघवोऽशक्तो देवैर् अपि समा-गतः ।
 [N] उप-गन्तुं रणे युक्तं गृहीत्वा परमांऽऽयुधम् ॥३३॥ [N]
 राक्षसां वानरान् सर्वाल लङ्का-द्वारम् उप-स्थितान् ।
 [N] त्रासयिष्यन्ति सं-दृष्टा गजा वन-मृगान् इव ॥३४॥ [N]
 ज्ञानीते वाक् च चक्षुश् च सर्व-लोक-प्रियाऽप्रियम् ।
 [N] रामे ते चक्षुषी कान्ते वाग् ब्रवीति गुणान् पुनः ॥३५॥^३[N]
 अस्मात् ते वाक्-समायोगात् कौकुत्स्थं लक्षये प्रियम् ।
 [N] लक्ष्मणं वानरेन्द्रं च वानरांस् तस्य चाऽनु-गान् ॥३६॥ [N]
 न चाऽहं त्वयि वि-श्वसं गमिष्ये शत्रु-सेविनि ।

१. आ-वलं यानं प्रशंसं स । च-वलं जानत्वं प्रशंससि ।
 अ-वलं जानन्यः प्रशंससि ॥ २. रा प्र ब म ल_१ ल_२-नास्ति ॥
 ३. प्र-सन्त्येव न । अ-न सन्तेपि । ४. आ-राघवः शक्तो । प्र ल_२-
 राघवः शक्त्यो । ५. च ल_२ रा ब-उपागन्तुं । ल_१-तमागतं । ६.
 फ च रा ब प्र म ल_१ ल_२-कुदं । अ-योदं । ७. आ-गृहीताव-
 रणायुधं । फ-गृहीताभरणायुधं । च ल_२ रा प्र ब म ल_१ अ-
 गृहीत्वा वरमायुधं ॥ ८. च-राक्षसान् । ९. अ-उपागतान् । १०.
 प्र-आमयन्ति । अ-प्राशयिष्यन्ति । ल_२-त्रासयिष्यन्ति स्म ॥ ११.
 च-जानीत । १२. च-त्रा ब्रवीति गुणात् । आ-वाग्ब्रवीमि गु० ।
 १३. रा प्र ब म ल_१ ल_२-नास्ति ॥ १४. अ-वाक्यसंयोगात् ।
 रा ब-वाक्यमायोगात् । म-०समायोग्यात् । १५. आ-कौकुत्स्थे ।
 १६. च-लक्षयेत् । रा-लक्षय । १७. च-लक्ष्मणे वा० ।
 अ-वानरेन्द्रं च सुग्रीवं । फ-०णं वानरेन्द्राणांश्च ॥ १८. अ ल_१
 अ-विस्वासं ।

- N] अभि-^१प्रेतं ^१हि मेनसो वाग् ब्रवीति शुभाऽशुभम् ॥३७॥ [N
 पूर्वं तु मनसा ध्यात्वा शुभं वा यदि वाऽशुभम् ।
 N] पश्चात् सर्वाणि भूतानि कर्मणाऽनु-चरन्ति च ॥३८॥ [N
 पुरस्ताद् यः स्तवं ब्रूयात् पुण्य-कर्म-गुणाऽन्वितम् ।
 N] एतं वेद्मि स्तवं सत्यं प(?पु)रा-वृत्तं स्तवे यथा ॥३९॥ [N
 पुरस्ताद् यः प्रियम् तस्य परा-वृत्त(:)-स्तवं-प्रियः ।^{१४}
 N] इष्ट-भौवात् परा-वृत्तः स्तौषि शत्रुं तथा न मम ॥४०॥ [N
 जानामि शीलं ज्ञातीनां सर्व-लोकेषु राक्षसाः ।
 ३] हृष्यन्ति व्यसनेष्व एते ज्ञातीनां ज्ञातयः सदा ॥४१॥ [३
 प्रधानं स-धनं^{२२} वैद्यं^{२३} धर्म-ज्ञं स्व-जन-प्रियम् ।

१. आ-अभिप्रेतेन । अ-अभिप्रेतं तु । २. आ-मनसा ।
 ३. प्र-सर्वानि । ४. रा-कामेणाऽनु० । ५. फ-हि । ६. म-भूयात् ।
 ७. फ-सौर्यकर्म० । ८. आ च रा प्र ल_१-न तं । फ-न ते ।
 ९. फ-विद्म । १०. च-स्तवैः ११. रा-०वृत्तं । १२. आ अ फ ब प्र म ल_२-स्तवं ।
 १३. आ-तु योः । १४. फ-पुरस्तादप्रिया स्तव्याः परावृत्ता तु ये
 प्रियाः । च-पुरस्तादप्रिया स्तव्याः परावृत्तसु यो प्रियाः । प्र-पुरस्ताद-
 प्रियाः स्तव्याः परावृत्तय तथा प्रियाः । ल_२-पुरस्तादप्रिया स्तव्याः
 परावृत्त.....प्रियाः । अ-पुरस्तादप्रियस्तस्य परावृत्ता तु ये प्रियः
 म रा ल_१-पुरस्तादप्रियस्तव्यः परावृत्तस्तव प्रियः । ब-पुरस्तादप्रियाः
 स्तव्याः परावृत्तस्तु यः प्रियः । १५. फ-पुरावृत्ता । रा-०भावादया-
 वृत्तः । प्र ब म ल_१ ल_२-०भावादपावृत्तः । १६. रा-स्तौषि । प्र-
 सोपि । १७. प्र-शत्रु । १८. फ च रा ब म ल_१-तथा मम ।
 प्र ल_२-यथा मम । अ-कथं मम ॥ १९ ल_२-शी... । २०. आ-
 ०शाः । ल_१-०सः । २१. अ-हृष्यन्ते ॥ २२. अ-स्वजनार्थं च ।
 फ-०नं वैद्यं (विद्या) । रा-साधनं वैद्यं । प्र-उदनं वैद्यं । ल_२-सदनं वैद्यं ।
 २३. आ फ-स्वजनं प्रियम् ।

- ४] ज्ञातयोऽप्य् अवे-मन्यन्ते शूरं परि-वैदन्ति च ॥४२॥ [४
नित्यम् अन्योऽन्य-संहृष्टा व्यसनेष्व् आततायिनः ।
५] प्रच्छन्न-हृदया घोरा ज्ञातयो नो भयाऽऽवहाः ॥४३॥ [५
श्रूयते हस्तिभिर् गीताः श्लोकाः पद्म-वने क्वचित् ।
६] पाश-हस्तान् नरान् दृष्ट्वा तांश्च कृणु त्वं वि-भीषण ॥४४॥ [६
७] न चाऽग्निर न च शस्त्राणि न पाशां न परश्वधाः । [७
N] जनयन्ति भयं घोरं यथा जाति-कृतं भयम् ॥४५॥ [N
७उ] घोराः स्वार्थ-प्रधाना हि ज्ञातयो नो भयाऽऽवहाः ।^१ [७उ
उपायम् एव वैदन्ति ग्रहेणे 'नो' न संशयः ।
८] सर्वैर् भयैर् ज्ञाति-भयं सदा कष्ट-तरं मतम् ॥४६॥ [८
सं-भाव्यं गोषु सौपत्यं सं-भाव्यं ब्राह्मणे तपः ।
९] सं-भाव्यं चोपलं स्त्रीषु सं-भाव्यं ज्ञाति-तो भयम् ॥४७॥ [९

१. आ-ज्ञातयो ह्यव० । च-०योप्यवा० । २. च-शूरं । ३. रा-परिभवति । च-पारं भवति । प्र म ल, अ-परिभवन्ति ॥
४. फ-प्रच्छन्नवदना । आ-प्रयच्छ ह० । रा-प्रच्छन्नहृदया ॥
५. फ च रा प्र ब म ल, श्रूयन्ते । ६. आ ल, हस्तिभिर्गीता ॥
७. रा च प्र ब म ल, ल, सुरान् । ८. रा-दृष्टा । ९. रा-शृणुष्व । ब म ल, तां शृणुष्व । प्र ल, ताञ्च कृणुष्व । अ-तच्छृणुष्व ।
१०. आ-पाशो । ११. आ म अ-०स्वधाः । १२. च-परं ।
१३. म-जातिभयं कृतम् ॥ १४. च-०प्राणाना । ब-प्राणांता ।
प्र म ल, ल, ०प्रणीता । १५. रा-ज्ञातयोर् । १६. अ-प्रच्छन्नहृदया घोरा ज्ञातयो नो भयावहाः । १७. फ च ब म ल, उपायमेते वत्स्यन्ति । रा-उपायमेते वत्स्यन्ति । प्र-उपायमेते वत्स्यन्ति । ल, उपायमेते वत्स्यन्ति । १८. आ-ग्रहणं । प्र-ग्रहेण । १९. अ-नात्र । २०. आ-भयं । २१. प्र-ज्ञातिभिश्च । २२. रा प्र ब म ल, ल, सदाकष्टतरं । आ-सदा कष्टतरं । च अ-सदा कष्टतरं । २३. आ च अ-मम ॥ २४. आ-सम्पन्नं । फ-सम्पत्तिः । २५. फ प्र ब ल, ल, अ-स्त्रीषु चापत्यं । रा-स्त्रीषु चापत्यं ॥

न ते प्रियं हि तव तात यद् अहं लोक-सत्कृतः ।

[१०] ऐश्वर्यम् उप-यातश्च रिपूणां मूर्द्धनि स्थितः ॥४८॥ [१०]

अन्यस् तु यदि माम् एवं ब्रूयाद् वाक्यं निशा-चरः ।

१३] अस्मिन् मुहूर्त्ते न भवेत् त्वां तु धिक् कुल-पांसवर्म् ॥४९॥ [१६]

नैऽहं त्वां हन्तुं ईच्छामि रक्षन् धर्मम् इहाऽऽत्मनः ।

[N] हतस् ते स्वयम् एवाऽऽत्मा ब्रुवतो राघव-स्तवम् ॥५०॥ [N]

दुर्-जनेनोच्यमानानि वचांसि मधुराण्य अपि ।

[N] अकाल-कुसुमानीऽव त्रांसं सं-जनयन्ति मे ॥५१॥ [N]

हृद्यस् ते यदि कौकुत्स्थो वि-भीषण हिते रतः ।

[N] निर्-गच्छ विषयाद् अस्मान् न त्वां द्रष्टुमिहोत्सहे ॥५२॥ [N]

दुर्-जनः परि-हर्त्तव्यो विद्ययाऽलंकृतोऽपि संन ।

१. फ-प्रियमिदं तावद्यदहं । च अ-प्रियमिदं प्रापयदहं । रा
प्र व म ल_१-प्रियमिदं प्रायो यदहं । ल_२-प्रियमिदं प्रायो यदयं ।
२. फ-०सत्कृतम् । च प्र व म ल_१ ल_२-०सकृतम् । ३. आ-अभि-
ज्ञानं । च-उपजातश् । रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-उपजातश् ।
४. फ-मूर्द्धन्यवस्थितः ॥ ५. च रा व ल_१ अ-अन्यश्च ।
प्र म-अन्यच्च । ६. रा-किंचिन् । प्र व म ल_१-
कश्चिन् । ७. च-सुमुहूर्त्ते । ८. आ-क तु वै कुलपांशनः ।
अ-त्वां विना कुलपांशनः ॥ ९. च-नाहन्त्वा । अ-न त्वं । १०. अ-
हन्तुं मया शक्यो । ११. फ-रक्षनधर्मम् । १२. फ-०त्मा हि ब्रुवता ।
च प्र व म ल_१ ल_२-०त्मा ब्रुवतो ॥ १३. व ल_२-०कुसुमान्येव ।
१४. च-त्रास । १५. आ-५१-५२-तमश्चोक्तौ न स्तः । १६. व म
ल_१-कौकुत्स्थो । १७. प्र-त्वं । १८. अतः परं-अ रा प्र व म ल_१ ल_२-
इत्यर्थे रामायणे सुन्दरकाण्डे विभीषणपरित्यागो नाम सर्गः । ततः
परमधिकश्च पाठः-फ अ रा च व म प्र ल_१ ल_२-ततस्तं कोपसंपूर्ण मोहा-
त्यक्तमिव श्रिया रावणो मधुरं वाक्यं वभाषे स विभीषणम् ॥ १६. आ रा व-
०कृतो यदि ।

१. फ अ- रावणं । २. फ अ- विभीषणः ।

- N] मणिना भूषितः सर्पः किम् असौ न भयंकरः ॥५३॥ [N
 इति तस्य वचः श्रुत्वा महात्माऽसौ विभीषणः ।
 ११उ] मन्त्रि-मध्ये स्थितः श्रीमान् इदं वचनम् अब्रीत् ॥५४॥ [N
 सुहृदा हित-कामेन वाक्यम् उक्तं दशाऽऽननं ।
 १२] न गृह्णन्ति दुर्-आत्मानः कालस्य वशम् आ-गतां ॥५५॥ २१
 न प्रियत्वाद् गुणान् संद्यो राघवस्य ब्रवीमि ते ।
 N] हितोऽर्थं राक्षसेन्द्रस्य मया वाक्यम् उदा-हृतम् ॥५६॥ [N
 यदि नोऽर्थ-हितं तत् ते' मनेसो वाऽपि न प्रियम् ।
 N] मन्त्रं ज्ञात्वा मया प्रोक्तं वाक्यं राक्षस-संसदि ॥५७॥ [N
 मया त्वं हितं वाक्यं राक्षसेन्द्रं महा-बलं ।
 N] ईहं प्रोक्तं सुहृद्-वाक्यं तस्मिन् काले स्मरिष्यसि ॥^{२२}५८॥ [N

१. प्र च रा-सर्वः । २. फ नास्ति । अ-५०-शक्तमश्लेषात्परं पठितः ।
 ३. फ-उक्तवाक्ये दशग्रीवे जातकोपो विभीषणः । अ-उक्तवाक्यं दशग्रीवं
 जातकोपो विभीषणः । ४. अ-ततः । ५. फ-ह्यतकामेन ।
 रा-०कामेन । ६. च-वाक्यं चोक्तं । रा-वाक्यमुक्त । ७. रा-दशाननः ।
 ८. आ-गृह्णाति दुरात्मा च । ९. रा-वसम् । १०. आ-आगतः ॥
 ११. फ च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-गुणं तस्य । १२. फ-
 हितार्थं । रा-हितार्थं । १३. फ-धर्ममेवैतन् । च-राक्षसेन्द्र तन् । रा-
 राक्षसेन्द्र तत् । व म ल_१ अ-राक्षसेन्द्रैतन् । प्र-राक्षसस्यैतन् ॥
 १४. आ-०हितं तत्र । रा व-नैव हितं ते तु । म ल_१ ल_२-
 नैव हितं । अ-नार्थं हितं त० । १५. अ-मन्यसे त्वप्रियं वचः ।
 १६. फ-मन्त्रिजिता । प्र च रा व-मन्त्रज्ञत्वान् । १७. आ-राक्षसदि ॥
 १८. आ-नावाहितं । १९. प्र अ-राक्षसैश्च महाबलैः । २०. आ म-
 इति । २१. म-सुभावात् । २२. प्र रा-नास्ति ॥

सं-वादेनाऽपि रामेण वानरैश्च च महा-बलैः ।^१

[N] प्राऽऽप्तैर्मन्त्रोप-विष्टैश्च यथा यैर्मन्त्र्यते हितम् ॥५९॥ [N

यदि राजा दश-ग्रीवैः श्री-मान् नित्योत्थितो भवेत् ।

[N] वि-चरेयुस् तदा हृष्टा राक्षसाः पृथिवी-तले ॥६०॥ [N

उक्त-वाक्ये दश-ग्रीवो जात-क्रोपो वि-भीषणे ।^{१२}

अथ तं^{१३} ज्ञापयामास प्र-हस्तं राक्षसेश्वरः ।

[N] रंज्यान् मम परि-भ्रष्टो दिशो यातु वि-भीषणः ॥६१॥ [N

एवम् उक्तम् ततो राज्ञा प्र-हस्तो वाहिनी-पतिः ।

[N] उत्थापयामास तदा रावणस्य यवीयसम् ॥६२॥ [N

न शक्यं भवता स्थातुं गच्छ या ते^{१४} गतिर् मता ।

[N] क्रुद्धस् ते रावणो राजा राक्षसांश्च महा-बलैः ॥६३॥ [N

प्र-हस्तस्य वचः श्रुत्वा रावणं रावणाऽनु-जः ।

[N] अब्रवीत् परुषं वाक्यं भीम-कर्मा वि-भीषणः ॥ ६४॥ [N

१ का-संवादमवापि । म च ल_१ ल_२-विरोधं जाहि । अ-
संवादं नापि । २. अतः परमधिकः पाठः-च व-मया तव हितं वाक्यं
राक्षसेन्द्र महाबलैः । प्र रा-नास्ति । ३. प्र-०दिष्टैश् । ४. ल_२-
यथै.....मन्त्रते । फ-यथा यो मन्त्र्यते । च रा-यथा यैर्मन्त्रते । व-
तैर्मन्त्रते । प्र-तैर्मन्त्र्यते । ल_१ म अ-तैर्मन्त्र्यते । म अ-यो मन्त्र्यते ॥
५. आ फ प्र-०अविः । ६. आ-नित्योभयोत्थितः । फ-नित्योन्नतो भवेत् ।
व व रा-नित्यो स्थितो भवेत् । प्र-इत्यर्थतो भवेत् । ७. आ-विचारेषु ।
८. प्र-बलवत्तराः । ल_२-कामरूपिणः ॥ ९. च-०वाक्यो । १०.
आ-०अवि । प्र च रा म ल_१ ल_२-०अवे । ११. आ ल_२-विभीषणेः ।
१२. फ-नास्ति । १३. फ अ-त्वाज्ञाप० । रा प्र-सन्तापयामास ।
व म ल_१-संज्ञाप० । १४. रा प्र व ल_१ ल_२-अयं मत्तः ॥ १५.
प्र च र व म ल_१-उक्ते । १६. म-०यशस् ॥ १७. फ-रे । १८.
च-मति । १९. म-राक्षसश् । २०. आ-०बलः ॥ २१. ल_१-नास्ति ॥

निर्-गमिष्याम्य् अहं राजन् यदीदं तव सु-प्रियम् ।

[N] अ-प्रमादश् च लंकायां कर्तव्यो राक्षसेषु च ॥६५॥ [N]

अथवा किं करिष्यन्ति राक्षसा नगरी च ते ।

[N] रक्षसाऽऽत्मानम् एवाऽथ वानरा हि महा-बलाः॥६६॥ [N]

क्षिप्त्वा शृङ्गाणि शत-शः पाद-पांशु च शिलाऽऽयुधाः ।

[N] लंकां सं-चूर्णयिष्यन्ति स-प्राकारां स-तोरणाम् ॥६७॥ [N]

इत्यु-क्त्वा परुषं वाक्यं जात-क्रोपो वि-भीषणः ।

१४] उत-पपात गदा-पाणिश् चतुर्भिः संचिवैः सह ॥६८॥ [१७]

अब्रवीच्च च पुनर् वाक्यं जात-क्रोपो वि-भीषणः ।^{१६}

१५] अन्तरिक्षे स्थितः श्री-मान् भ्रातरं धन-र्दाऽनुजम् ॥६९॥ [१८]

संत्यं भ्राताऽसि मे राजन् ब्रूहि मां यद् यद् ईच्छसि । [१९]

१९] इदं तु परुषं वाक्यं न क्षमाम्य् अ-हितं तव ॥७०॥ [२०]

सु-नीतं हित-कामेन वाक्यम् उक्तं दशाऽऽनेन ।

१. आ-यदिदं । २. रा-सप्रियम् । ३. आ-अप्रमादाश्च
लङ्कायाः । ४. अ-प्रमादाच्च लं० । ५. अ-अप्रमादस्तु लं० ।
६. प्र-वर्तव्यो । ७. आ च रा व ल_१-राक्षसेश्वर । प्र ल_२ म-राक्षसेषु च
(श्वर) ॥ ८. अ-रक्ष आत्मानम् । ९. फ अ-एव त्वं । प्र-एवाद्य ॥
१०. आ-क्षिप्ताः । ११. रा फ व-शृङ्गानि । १२. फ-संपरिष्यन्ति ।
१३. आ-सप्राकाशं ॥ १४. आ-शचिवैः । १५. ल_१ अ-नास्ति ॥
१६. रा प्र च व म ल_२-ततो । १७. रा-जातकाम । १८. ल_१ अ-नास्ति ।
१९. प्र-कन्तारेक्षस्थितः । प्र-अन्तरिक्षे ततः । २०. आ-धनदातुजम् । रा-
धनुदातुजम् ॥ २१. आ रा-नित्यं । २२. रा ल_१ ल_२-त्रातासि ।
२३. फ-यद्यदीच्छसि । रा-यद्यपि (दि)च्छति । २४. रा च प्र म
ल_१ ल_२-क्षमामि हितं । व-क्षमामि हिते ॥ २५. आ-सुनीतहितकामेन ।
फ-सुनीतहितं । २६. रा-ददानन ।

२०] न गृह्णन्ति दुर्-आत्मानः कालस्य वशम् आ-गताः ७१॥ [२१
सु-लभाः पुरुषा राजन् सततं प्रिय-वादिनः ।

१६] अ-प्रियस्य तु पथ्यस्य वक्ता श्रोता च दुर्-लभैः ॥ ७२॥ [२२
बद्धस् त्वं काल-पाशेन सर्व-भूताऽपहारिणा ।

२१] वि-नश्यमानस् त्याज्यस् त्वं प्र-दीप्तं शरणं यथा ॥ ७३॥ [२३
दीप्तैः पावक-सङ्काशैः शरैः कांचन-भूषणैः ।

२३] न त्वाम् इच्छाम्य अहं द्रष्टुं रामेण नि-हतं रणे ॥ ७४॥ [२४
शूराश् च बल-वन्तश् च कृताऽस्त्राश् च नरा रणे ।

१९] काल-पाशेन सीदन्ति वालुका-सेतवो यथा ॥ ७५॥ [२५
वि-गुणोऽपि हि चेद् राजा सहाय्यैः स्युर गुणोत्तमैः ।

[N] तत्राऽपि युक्त्या नि-वसेद् गुणाऽपेक्षो न संशयः ॥ ७६॥ [N

[N] तस्मात् त्वां मन्त्रिभिः सार्द्धं हित्वा दोष-समन्वितम् ।

रामम् एव गमिष्यामि शरणं राक्षसाऽधि-प । [N

१. फ प्र-गृह्णति । रा-गृह्णति ॥ २. आ-स तं तं । ३. फ
च रा प्र व म ल_१ ल_२-च । ४. रा-दुर्लभाः ॥ ५. अतः परमधिकः
पाठः-च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-स्वयं स्कन्धावसक्तेन बुद्धयस्व
हितमात्मनः । ६. रा-साजस् । ७. फ-सदनं ॥ ८. अ-दीप्तपावकः ।
९. अ-कनकभूषणैः । रा प्र व म ल_१ ल_२-काञ्चनभूषितैः । १०.
आ-तत्त्वम् ॥ ११. अ-भ्रतास्त्राः । १२. आ-वनरा रणे । फ-च
रणे रणे । रा-च नरान् रणे । १३. फ म-कालाभियन्ताः । अ-
कालाभिपन्नाः । १४. प्र-वालुकाः सेतवो ॥ १५. प्र-भवेद् । १६.
रा-सहायास्त्रगुः । फ अ-०याः स्युर गुणोत्तराः । १७. आ-तत्रापि
युक्ता निवसेद् गुणोपेता महोदयम् । फ-तत्रापि युक्ता निवसेद् गुणोपेता
महोदयम् । च ल_२ अ-तत्रापि युक्ता निवसेद् गुणोपेक्षा (अ-क्षी) न
संशयः । रा ब-तत्रापि युक्ता नि वसेद् गुणोपेक्षो न संशयः ॥
१८. फ-दोषसमुद्भवम् । अ-दोषसमुद्भवम् । १९. आ-०धिपाः ।

२२] चतुर्भिर् एव संचिवैः सहितः क्षणदा-चरैः ॥७७॥ [१७उ

आत्मानं सर्व-थां रक्तं पुरीं चैमां स-राक्षसार्मम् । [२६उ

२४] स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि सुखी भव मर्या विना ॥७८॥ [२७

नूनं न ते रावण कश्चिद् अस्ति

रक्तो-निवासेषु सुहृत् सखा वा ।

हितोपदेशस्य सर्पः प्र-वर्त्ता

N] यो वारयेत् त्वां स्वयम् एव पीपात् ॥७९॥ [२८

गताऽऽयुषं त्वां विपरीत-बुद्धिम्

निः-संशयं राक्षसं लक्ष्यामि ।

यो मां हितं पथ्यम् इदं ब्रुवन्तं

N] न मन्यसे राक्षस वीर-मध्ये ॥८०॥ [N

निगृह्य-मौन(?)स्य मर्यां हितैषिणा

न रोचते वाक्यम् इदं निशा-चर ।

परीत-काला हि गताऽऽयुषो नरा

२५] वचो न शृण्वन्ति सुहृद्भिर् ईरितैः ॥८१॥ [२९

इत्यार्षे रमायणे सुन्दर-काण्डे विभीषण-परित्योगो नाम नवतितमः सर्गः ॥९०॥

१. आ प्र-शचिवैः । २. प्र-०करैः ॥ ३. ल२ अ-सर्वदा ।
 ४. अ-चेनां सराक्षसी । ५. इतोऽग्रे 'व' पठति-खरमारीचवद्वन्ता नूनं
 त्वं यमसादनम् । ६. आ-निरामय । प्र रा ब म ल, ल२-
 निरामयः ॥ ७. प्र च रा ल, ल२ अ-एव । ८. आ ल, ल२-स मन्त्रवक्ता ।
 रा च प्र ब म ल२-सुसंप्रवक्ता । अ-सुखं प्रवक्ता । ९. रा-ये ।
 १०. च-वारये त्वांस्त्रयम् । रा-वारयं त्वां । प्र-वारये त्वां । ११. च-पापान् ॥
 १२. ब म ल, ल२ अ-त्वा । १३. फ-निशंसयं । १४. अ-मां खलु ॥ १५.
 आ रा-०माणो हि । फ-०मानस्य । १६. फ-मया हि हितैः । रा-या हितैः ।
 १७. ब-त्वं रोचये । प्र रा ल, ल२-न रोचये । १८. फ-परीत्यकाला । प्र-
 परेत ० । १९. रा च ब म ल, ल२-नरा गतायुषो । २०. प्र रा-निगृह्णन्ति ।
 २१. च-ईडितम् । ब रा-ईरिताः ॥ २२. आ-आर्षे । २३. ल२ अ-नास्ति ।
 २४. फ अ-०णवाक्यं । रा प्र ब म ल, ल२-०षणत्यागो ॥

[वं-८९]= [एकनवतितमः सर्गः] =[दा-१७]

इत्य-उक्ता पेषं वाक्यं रावणं रावणाऽनु-जः । [१पू
 १] क्रोध-संरक्त-नयनं स-संध्यम् इव तोय-दम् ॥१॥ [N
 तरङ्ग-कुटिलां लोलां भृकुटीं भृश-दारुणाम् ।
 २] कृत्वाऽऽसीनं निर-ईक्षतं प्रासादाऽग्रम् अ-मर्षणम् ॥२॥ [N
 अभि-वार्द्यं ततो भूमौ क्रोध-पर्याकुलेक्षणः ।
 ३] चतुर्भिः संचिवैः सार्धं निश्-चक्राम वि-भीषणः ॥३॥ [N
 ४पू] स मातरं पुनर् द्रष्टुं तव सर्वं विनि-वेदितुम् ।
 ४N] आ-जगाम मुहूर्त्तेन जननीम् अव-लोककः ॥४॥ [N
 सं-विश्य महो-प्राज्ञः सप्त-कृतं महा-पुंश्चम् ।
 हस्त्य-अश्व-रथ-मुम्पूर्णं नाना-योध-समाकुलम् ।
 N] परश्वध-समाकीर्णं चाप-पाणि-विभूषितम् ॥५॥ [N
 दिव्य-रत्न-समाकीर्णं प्रासाद-शत-शोभितम् ।
 N] नित्यं बहिण-संयुष्टं प्रमदा-जन-संकुलम् ॥६॥ [N

१. आ-परमं । २. च-नास्ति । ३. च-संध्यम् ॥ ४. जा-
 ०कुटिला कुर्वन् । ५. आ फ च रा ल२-०भृकुटी । रा ब म-
 अकुटी । ६. च-निरीक्षन्ति । ७. च-०दाग्रसर्मर्षणम् । आ-अमर्षणः ॥
 ८. फ-०वंध । ९. आ-शचिवैः सार्धं । ल२-शचिवैः साकं ।
 १०. अ-ततो दृष्ट्वा । अ आ च प्र म ल१ ल२-दृष्ट्वा । रा-दृष्ट्वा ।
 ११. आ-विनिवेद्या च विनिवेदितुम् ॥ १२. फ अ-अत आरभ्य त्र्यंशीति-
 तमश्लोकं यावत्पाठो नास्ति ॥ अत्र आजगाम जगामेति साम्यकारितः पाठ-
 अंशः प्रतीयते । १३. आ ल१-संप्रविश्य । १४. रा-०प्राज्ञस्सप्रकक्षं ।
 म प्र ल१ ल२-ससकक्षं । १५. ब-प्रहम् । १६. रा-०योगः ।
 १७. रा-चा...णि ॥ १८. प्र-दिवि रत्नः ॥

- पुण्याऽहं-रव-घोषेण सर्वतः प्रति-नादितम् ।
 N] दीप्य-मानं श्रियां जुष्टं यथा वै वैष्णवं पदम् ॥७॥ [N
 दीयतां थाच्यतां चेति श्रूयमाणं-महा-स्वनम् ।
 N] पुरंदर-गृह-प्रख्यं कुबेर-सदनोपमम् ॥८॥ [N
 आ-वृतं कल्प-वृक्षैश्च च समन्ताद् उप-शोभितम् ।
 N] पुन्नार्ग-वकुलाऽऽकीर्णं कदली-खंड-मण्डितम् ॥९॥ [N
 दीर्घं कलापि-बहुलं नाना-पद्मिभिर् आ-वृतम् ।^{१२}
 N] सर्व-दोष-विनिर्मुक्तं गृहैः काञ्चन-वेदिभिः ॥१०॥ [N
 स प्र-विश्य महा-प्राज्ञो राज्ञसेन्द्रो वि-भीषणः ।
 N] 'अनेकैर वर्ष-वरेकैः स्थविरैः सर्व-तो वृतम् ।
 जटा-वलकल-संवीतैर वेत्र-झर-पाणिभिः ॥११॥ [N
 N] पादाऽऽहति-सुसंविग्नो निश्वसन् उरंगो यथा ।
 वाष्प-व्याकुल-ताम्राऽक्षः स्वलमानः कचित्तं कचित्तं ।
 N] अ-विषंभेन तु स्वेन मन्युना च परि-प्लुतः ॥१२॥ [N
 शोक-सागर-मध्य-स्थो नाना-दोष-विमोनितः ।

१. आ-पुण्याहस्व० । ब-पुण्याहरथ० । २. च-०माणं । ३. प्र-
 श्रियं । ४. च-युष्टं ॥ ५. प्र-याचितां । ६. आ-सूयमान० । प्र-श्रूयमानं
 म० । ७. आ म म, -पदम् ॥ ८. आ-वृक्षैस्तु । ९. प्र-पुत्रा गवकु० ।
 रा-०वकुलाकीर्णं । १०. प्र म ल, -०षण्डमण्डितम् ॥ ११. ब रा
 म ल, ल२-तथा । १२. प्र-नास्ति । १३. रा-०विनिमुक्तं ॥
 १४. आ-वर्षशतसैः । १५. ल२-स्थविरैः । रा-स्थविरैस् ।
 १६. ल२-उपशोभितम् । १७. आ-०जरजरपा० । रा म ल, -
 ०झररपा० । १८. आ च-पादेन हतसंविग्नो । प्र म-०हतसंविग्नो ।
 १९. आ ब रा-निश्वसन्तुरगो । च-निश्वसन्तुरगो । २०. च ल२-कचित्...।
 २१. च-अवष्टंभेन तु । रा प्र ब म ल, ल२-अवष्टंभेन हि । २२. प्र
 रा ब म ल, ल२-दोषावमानितः ।

- [N] भ्रात्रा ज्येष्ठेन क्रूरेण पापेन हत-बुद्धिना ॥१३॥ [N]
 ददर्श मातरं तत्र निर्-मलां जाह्नवीम् इव ।
 [N] संवीत-शुक्लं-वसनां हस-गद्गद-भाषिणीम् ॥१४॥ [N]
 वराऽऽसन-गतां देवीं भूषणैर् उप-शोभिताम् ।
 [N] सर्व-लक्षण-संपन्नां जननीम् अव-लोक्य तां ॥१५॥ [N]
 पादयोर् न्य-अपतद् दूराच्च छिन्न-मूल इव दुर्मनः ।
 [N] उद्-हृत्य बाहू त्रिपुलौ धर्मात्मा स वि-भीषणः ॥१६॥ [N]
 तम् आर्च-रूपं दृष्ट्वैव कैकसी जात-विस्मया ।
 [N] स्वाऽकम् आ-रोपयामास वि-लपन्तं अ-चेतनम् ॥१७॥^{१३} [N]
 मूर्ध्नि चैनम् उपाऽऽग्राय इदम् आह शुचि-स्मिता ।
 [N] किम्-अर्थं त्वं नर-श्रेष्ठ पूर्ण-चन्द्र-निभाऽऽनन ॥१८॥ [N]
 पद्म-पत्र-विशालाऽक्ष गज-विक्रम-गामिक ।
 [N] दुन्दुभि-स्वन-निर्घोष मत्त-वारण-वारण ॥१९॥^{१४} [N]
 धर्म-बुद्धे महा-प्राज्ञ केनाऽसि त्वं वि-मानितः ।
 [N] ब्रूहि कल्प-समाचार पितुर् दत्त-व्रते स्थितं ॥२०॥ [N]

१. आ रा ब-भ्राता । २. प्र ब म ल_१ ल_२-पापेन क्रूरेण ।
 रा-नास्ति ॥ ३. आ-ततो मातृ । ४. आ-जान्हीम् । ५. आ-
 शुक्लसंवीतः । ६. आ च-०सम्पूर्णा । ७. च-अवलोक ॥ ८. रा-
 पादयो । ९. रा-दुर्मनः ॥ १०. आ च-दृष्ट्वै कैकसी ।
 ब-दृष्ट्वा वै कैकसी । म ल_२-कैकसी । ११. रा-तात विस्मया ।
 च-०विस्मयः । १२. ब-०न्तं विचेतनम् । १३. ल_१-नास्ति ॥ १४.
 आ-०ग्रायेदम् । १५. आ-किमर्थं त्वं । ब-किमर्थं त्वं ॥ १६. रा ब
 म ल_१-०विक्रान्तगा । प्र-०विक्रान्तगामि च । ल_२-०विक्रा...गामिक ।
 आ-०गामिक । १७. रा ब म-द्वन्द्वभिः । १८. आ-मलम् । १९. फ
 च-नास्ति ॥ २०. प्र-०युद्धे । २१. रा ल_१-सधर्मसमाचार । प्र ब-
 धर्मसः । म-धर्मसमाचारं । ल_२-धर्मसमाचारः । २२. आ-पितु । २३.
 रा प्र ब म ल_१ ल_२-स्थितः ।

पद्म-योनि-कुले जातः स त्वं केनाऽसि दुर्-मनाः ।

[N] ब्रूहि कैार्यं विशालाऽक्ष भयं कस्माद् उपाऽऽगतम् ॥२१॥ [N]

महेश्वराद् वा विष्णोर् वा देवेन्द्राद् वा पिता-महात् ।

[N] प्रेत-राजाऽधिपाद् वाऽपि कुबेराद् वाऽपि बुद्धि-मनै ।

सर्व-देव-समूहाद् वा सर्वम् आ-ख्यातुम् अर्हसि ॥२२॥ [N]

अथवा कौ(?)को सलेंद्राद् वा रामान् नय-विशारदार्त् ।

[N] यस्याऽऽनीता च सां देवी सीतासुर-सुतोपमां ॥२३॥ [N]

एवम् उक्तम् तु मात्रा सै राक्षसेन्द्रो वि-भीषणः ।

[N] आ-ख्यातुम् उप-चक्राम यथा-वृत्तं चैराक्षसीन्(?)म् २४॥ [N]

भयोद् गद्गदयो वाचा ह्रिया किञ्चिद् अवाङ्-मुखैः ।

[N] सं-स्तम्भ्य च तथाऽऽत्मानं धैर्यं बुद्धौ निवेश्य च ॥२५॥ [N]

यश् चेंद्रिय-वृ(?)हे युक्तं(?)क्तः) सं-स्तम्भ्य मनसा गिरिभूम् ।^{२१}

[N] सै वक्तुम् उप-चक्राम जनन्यै(?)न्याऽ)वि-तथं वचः ॥२६॥ [N]

१. आ-नेता स्यात्त्वं । २. रा-दुर्भनः । ३. रा-कर्म ॥ ४. च-विलोर्वा । ५. आ व म च रा-इन्द्राद् । ६. आ-मान् । ७. अ प्र-कौशलेंद्राद् । ८. आ-विशारदान् । ९. आ च-यस्यानीता । रा ल_१-यस्य नीता । १०. प्र-या । ११. आ-सुतोपमा ॥ १२. रा प्र व म ल_२-उक्तः स मात्रा तु । ल_१-उक्तवा स मात्रा तु । १३. रा-यद्वा वृत्तं तु । च व म ल_१-यथावृत्तं तु । १४. च म ल_१-राक्षसान् । व रा-राक्षसात् । प्र ल_२-राक्षसीत् । १५. आ-भयगद्गदया । च रा व म ल_१ ल_२-भयगद्गदया । १६. रा प्र व म ल_१ ल_२-अधोमुखः । १७. च-संस्तम्भ्य । आ व-संस्तम्भ्य । १८. रा-धैर्यबुद्ध्या । व म प्र ल_१ ल_२-धैर्यद्वया । १९. व-निवेश । २०. च-गिरः । २१. प्र रा व म ल_१ ल_२-नारित । २२. आ-सर्व । २३. रा व-सुवृत्तं । प्र म ल_१ ल_२-सुवृत्तं । 'जनन्यै अवितथम्' इत्यत्र सन्धिरार्षो द्र० ॥

- शृणु मातरं मां ऽवद्यं येन मया दुरनि(?)नुं-ष्टु(?)तैम् ।
 [N] रावणस्य महा-भागैर् मंत्र-काल-विनिर्णये ॥२७॥ [N]
 उक्तः स तु मया देवि यथा सीता प्र-दीयताम् ।
 [N] पादौ तस्याऽथ सं-गृह्य यथो-वद् अभि-वाद्यं च ॥२८॥ [N]
 रामेण तु महा-बाहो न वैरं कर्तुम् अर्हसि ।
 [N] अन्यर्चं च शृणु मे राजन् यथा वक्ष्यामि सु-व्रत ॥२९॥ [N]
 मारीचो येन नि-हंतः कबन्धश् च महा-बलः ।
 [N] विराधश् च महा-तेजा खरश् च स-गणो हतः ॥३०॥ [N]
 बाली येन हतो वीरः सप्त तालाश् च भेदिताः ।^१
 [N] विरूपा च कृता येन भगिनी रावणस्य सां ^२ ॥३१॥ [N]
 एवं-विधानि कर्माणि श्रूयन्ते यस्य रावण ।
 [N] तस्य मुंच महा-बाहो पत्नीं रामस्य धीमतः ॥३२॥ [N]
 एवम् उक्तो मया देवि क्रोधेन कलुषी-कृतः ।
 [N] धिग् इत्य-एव च मु(?)उ^३)क्त्वा मां निर-भर्त्स्य च पुनः पुनः ३३
 ताडितोऽस्मि सभा-मध्ये पादेनाऽशनि-वर्चसा ।
 [N] पुनश् चोक्तोऽस्म्य् अहं तेन तत्र गच्छेति मा चिरम् ।

१. च रा ब म ल_१-मया वाच्यं । प्र ल_२-यथा वाच्यं । २. ब म ल_१-यद्वाच्यं । ३. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-हितनिष्ठुरम् । ४. आ-०भागे । ५. रा-यथावद्भिभिवाद्य । ६. आ-अन्यश्च ॥ ६. आ-निहितः । ८. म-कबन्ध म० । ९. रा म ल_१-गतः ॥ १०. रा-वेदिताः । प्र-भेदिताः । ११. आ च-बाली ह्येकेन वाणेन प्रेषितो यमसादनम् । १२. प्र ल_२-०नी.....नस्य च । १३. आ-तस्य धर्मात्मनः पत्नोमश्च मुच्येति तां विभो ॥ १४. प्र ब म ल_१ ल_२-कार्याणि । १५. रा-पत्नी ॥ १६. च-धिक् धिगित्येवमुक्त्वा । प्र रा ब म ल_१ ल_२-धिधि-गेवमुक्त्वा । सन्धिरत्राविवक्षितः द्र० । १७. रा-मा । १८. च रा-निभर्त्स्य । प्र-निभर्त्स्य । १९. प्र ब म च ल_१ ल_२-चोक्तोस्मि तेनात्र गच्छ ग० । रा-चोक्तो-स्मि तन्मन्त्र ।

- भ्रष्ट निर्-लज्जं नीचेति नै त्वां निन्ये यम-क्षयम् ॥३४॥ [N
 शत्रुणा प्र-हितो नूनं शत्रु-पक्ष-प्रशंसकः ।
 N] रामं चाऽर्जुन-गतं रक्तं न त्वां द्रष्टुम् इहोत्सहे ॥३५॥ [N
 एवम् उक्तोऽस्मि परुषं रावणेन शुभाऽऽनने ।
 N] रामम् एवाऽनु-गच्छामि त्वां तु द्रष्टुम् ईहाऽऽगतः ॥३६॥ [N
 यदि मे दुर्-अनुक्रान्तं यदि वां दुर्-अनुष्ठितम् ।
 N] यदि दुश्-चरितं मेऽद्यं ततो गृह्य प्र-शोधिमाम् ॥३७॥ N]
 एवम् उक्ता तदा तेन माता तस्य महाऽऽत्मनः ।
 N] नाऽशकद् भौषितुं सु-भ्रू-मृण्मयाऽ(यी)व-स्थिता तर्दा ॥३८॥
 ततः संज्ञाम् उपाऽऽगम्य मुहूर्ताद् इवै भामिनी ।
 N] उवाच रुदती वाक्यं वि-भीषणम् इदं तदा ॥३९॥ [N
 एवम् एतन् महा-बाहो यथा वदसि पुत्रक ।
 N] विद्धि नूनं वि-नोशं चे सर्वेषां समुप-स्थितम् ॥४०॥ [N
 स्मारितोऽस्मीऽह वचनं पुत्र तर्दे विपुलं त्वय्या ।

१. रा प्र-भ्रष्टः निर्लज्जं । आ-निर्लज्ज । २. आ-नीचेमं । ३.
 च रा प्र ब म ल_१ ल_२-ध्रुवं । ४. रा-नित्येषम० ॥ ५. ब-०विहि-
 सकः । ६. च रा-च नुगतं । आ-साजु० । ७. ल_१-भक्तं । ८. रा-
 द्रष्टुमिहमागतः । ९. ल_२-दुरति० । १०. प्र ल_२-मे । ११.
 आ-मद्यं । ल_१-मन्ये । १२. च रा-प्रसाधि । आ-साधि ॥ १३.
 आ च रा प्र ब ल_२-भाषितं । १४. आ रा ल_२-सुभ्रू । १५.
 आ-मृण्मयाः । च ब-मृण्मयी व्यवस्थिता । रा-मृण्मयी व्यवस्थिता ।
 प्र-मृण्मयीव व्यवस्थिता । ल_१ म-मृण्मयीव व्यवस्थिता । ल_२-
 मृण्मयी चाव्यवस्थिता । १६. च व म ल_१ ल_२-नास्ति ॥ १७.
 ल_२-०र्त्तादि...भा० । १८. प्र-रुदती ॥ १९. आ-विशालाक्ष । २०.
 आ-०स्थितः । २१. आ-स्मारितास्मि । प्र ल_२-०स्मीति । २२. आ ल_१-
 पितु तद् । २३. आ च रा ब म प्र ल_२-यशः ।

- N] ब्रह्मणश् च महा-ब्राहो तच्च छृणुष्व समा-हितैः ॥४१॥ [N
 दश-ग्रीव-प्रभृतिषु जातेषु कुल-नन्दन ।
 N] निर-जितेषु च देवेषु स-शक्रेषु महाऽऽत्मसु ॥४२॥ [N
 चिन्तयन्ती कुलस्याऽहं पुत्रं वश-करं शुभम् ।
 N] तैपस्-विने च पित्रे ते^१ गत्वाऽऽश्रमं-पदं ह्य अहमे^२ ॥४३॥ [N
 स्थिताऽस्मि पुरतो वत्स तव पित्रे महाऽऽत्मने ।
 N] वक्तु-कामा विशालाऽर्क्षं पितरं ते तपस्-विनम^३ ॥४४॥ [N
 ततो मां(!माऽ)धिष्ठितां दृष्ट्वा पुरस्ताद् ऋषि-सत्तमः ।
 N] उवाच मधुरं वाक्यं हर्ष-गद्गदया गिरा ॥४५॥ [N
 किम् आगमन-कृत्यं ते ब्रूहि तत्त्वेन शोभने ।
 N] एवम् उक्ताऽस्मि ऋषिणां पुत्र बुद्धि-मती तदा^४ ॥४६॥ [N
 ततोऽहं वक्तुम् आ-रब्धा प्राऽञ्जलिः प्रणि-पत्य तम् ।
 N] आ-गताऽस्मि महा-भाग संशय-च्छेदनाय वै ॥४७॥ [N
 तव वाक्येन ये जाताः पुत्रा मम महा-व्रत ।
 N] स्व-रौज्यं विपुलं प्रोप्ता लब्धा पैत॑महं पदम् ॥४८॥ [N
 किंचिच्च^५ चिंतां^६ऽस्ति संभूता दृष्ट्वा पुत्रं महा-बलम् ।
 अ-वर्धय^७ वर-दानेन सर्वैर्^८ अपि दिवौकसैः ।
 N] यक्ष-गन्धर्व-नागैश् च पिशा^९चैर् ऋषिभिस् तथा ॥४९॥ [N

१. प्र-ब्राह्मणश् । २. रा-०हतः । प्र-०सतः । ३. प्र-तापस्विने ।
 ४. ल२-स्वे । ५. आ-गताश्र० । ल२-गताश्रमपदमहं ॥ ६. रा-
 विसा० । ७. रा-०श्विनम् । च-०स्विनाम् ॥ ८. प्र- वक्तुं ॥
 ९. च-कृते । १०. प्र रा व म ल, ल२-मुनिना । अविश्वक्षितोऽत्र
 सन्धिः द्र० । ११. च प्र रा व म ल, ल२-०मतां । १२. प्र रा व म
 ल, ल२-वर । १३. ल२-०पत्यन्तम् । १४. आ-स्वराज्यवि० । १५. प्र-प्राप्तुं ।
 १६. आ-०महपदम् ॥ १७. आ-किंचिन्निन्नास्ति । १८. रा-दृष्टा । १९. आ-
 रा-अवध्यवर० । २०. आ-सर्वैरेपि । २१. प्र च म-पिशाचै ऋ० ॥

एवं-विधेषु पुत्रेषु जातेषु तव सु-व्रत ।

[N] को नु वंश-धरो ब्रह्मंस् तव पुत्रो भविष्यति ॥५०॥ [N]

ऊचे मां सँ महा-बुद्धिः काले धर्म-भृतां वरैः ।

[N] दुराचार-व्रत-युतो राज्ये स्थास्यति रावणः ॥५१॥ [N]

कनिष्ठश् चाऽपि धर्माऽऽत्मा पुत्रो वंश-धरस् तव ।

[N] राज्ये स्थास्यति धर्मेण यावद् भूमिर् धरिष्यति ॥५२॥ [N]

पुनर् उक्तः स तु मुनिर् मया पुत्र प्रणम्य वै ।

[N] उवाच वचनं धीमान् सर्व-ज्ञो बुद्धि-मान् ऋषिः ॥५३॥ [N]

शृणु कैकसि यद् वृत्तं ब्रह्मणः सदने शुभे ।

देवानां सन्निधौ भद्रे ऋषीणां च समा-गमे ।

[N] यत्त-किंपुरुषाणां च पितॄणां वाम-लोचने ॥५४॥ [N]

गन्धर्वाणां स-नागानां पिशाचानां तथैव च ।

श्रेष्ठानां देव-योनीनां सन्निधौ यद् मया श्रुतम् ।

[N] तद् तेऽहं संप्र-वक्ष्यामि परमेष्ठि-वचस् तदां ॥५५॥ [N]

रावणेन जितो^१ भद्रे शक्रः सुरै-गणैः सह ।^२

१.....

तन् मे हृतं मैहा-राज्यं हस्ताद् बिल्वम् इवाऽऽहितम् ।

[N] रावणेन मुनिर्-जित्यैर्बद्ध्वा नीतोऽस्मि स्वांपुरीम् ॥५६॥ [N]

१. रा व म ल_१-०करो २. ल_१--ब्रह्मन्तव ॥ ३. प्र-स च ।

४. प्र-वर । ५. आ-०करस् ॥ ६. आ-एवम् । ७.

रा प्र व म ल_१ ल_२-भगवान् । ८. आ-कैकशि । रा-कैकशि ।

९. च-वै । १०. च-०लोचन । ११. आ-पितॄणां च विशालाक्षि यक्ष-

किंपुरुषामपि । १२. आ-तव ॥ १३. आ रा-जिते । १४. रा-शुर० ।

१५. अतः परं पाठस्तुटित इवाभाति । १६. ल_२-मया राज्यं । १७. रा

व प्र म ल_१ ल_२-च निर्जित्य । १८. आ रा व ल_२-बद्धा ॥

- वि-मुक्तस् तव वाक्येन निर्-लेज्जः पुनर् आ-गतः ।
 N] त्रिदशेषु महा-बाहो राज्य-कामो ह्य अहं तदा ॥५७॥ [N
 एतव ते कथितं सर्वं मम दुःखं तव प्रभो ।
 N] त्वं प्रमाणं महा-बुद्धे यत्नः श्रेयस् तद् उच्यताम् ॥५८॥ [N
 एवम् उक्तस् तदा ब्रह्मा कौशिकेन महाऽऽत्मना ।
 उवाच वचनं सूक्ष्मं सर्व-लोक-हितं तदा ।
 N] काले सुर-गुरुर ब्रह्मा कौशिकाऽऽख्याय शृण्वते ॥५९॥ [N
 शृणु कौशिक भद्रं ते यत् त्वां वक्ष्यामि सु-व्रत ।
 N] सर्वं श्रुतं मया शक्र तव संग्राम-कारणम् ।
 निर्-जितश् चाऽसि सं-ग्रामे तच्च चे मे विदितं ततः ॥६०॥ [N
 प्राप्नोऽरिर् दुष्ट-दुर्मेधा रावणो लोक-रावणः ।
 N] कृतांत-पाशाऽसि-धरैश्च चण्डैस् तीक्ष्ण-तरो ध्रुवम् ॥६१॥ [N
 वर-दान-बलोत्-सिक्तो दुर्-धर्षो रावणो मेमं ।
 N] तदं गच्छाम महा-बाहो विष्णुम् अ-प्रतिमोजसम् ॥६२॥
 शंख-चक्र-गदा-पाणिं वैर-चन्दन-भूषितम् ।

१. आ-निर्लेज्ज । २. च रा प्र ब म ल, ल_२-तव ॥
 ३. रा-समदुःखं । ४. प्र रा ब म ल, ल_२-यत्तच्छ्रेयस् ॥ ५. प्र
 रा ब म ल, ल_२-काश्यपेन । ६. रा प्र ब म ल, ल_२-महात्मा ।
 ७. च रा-शृणुते । ८. च-यस् । ९. रा-सर्वैः । १०. प्र-शत्रुं ।
 ११. आ च-चापि । १२. आ-तव । १३. च-विदितम् तव । १४.
 प्र-प्राहारि । १५. च-कृतां पाशासिधरश्च । १६. च-चंड । १७. आ-
 ससितश्चैव मृत्योर्दण्डान्तरं गतः । १८. आ-सिक्तः । १९. आ-
 दत्तस्त्रस्यै मयानघ । २०. ब प्र च ल, -ते गच्छत मया सार्धं ।
 रा-तं गच्छाम । ल_२-तं गच्छत मया सार्धं । २१. रा ल_२-अप्रतिमोजसम् ।
 २२. प्र-वरं च० ।

- N] वर-चाप-धरं देवं वीरं^१ श्रीवत्सलक्षणम् ॥६३॥ [N
 कौस्तुभोद्-भाषित-तनुं श्रियाऽऽलयम् अन्-उत्तमम् ।
 N] अतसी-पुष्पै-संकाशं पीत-वाससम् अ-च्युतम् ॥६४॥ [N
 गरुड-पृष्ठम् आसीनं पुण्डरीक-निभेक्षणम् ।
 N] देव-देवं^२ महा-भागं विष्णुं निर्-जरम् अ-व्ययम् ॥६५॥ [N
 योग-सारं योपनिषदैस् त्रिदशैः सम-अभिष्टुतम् ।
 पुरुषं परमं विष्णुम् अनन्तं सर्वतो-मुखम् ।
 N] धर्म-सेतु-प्रवक्तारं सुराणां च हिते रतम् ॥६६॥ [N
 तं^३ गच्छामि^४ हेरिं देवं सर्व-देव-नमस्कृतम् ।
 N] यद् वि-धास्यति नो नाथस् तत् कार्यम् अ-विशङ्क्यम् ॥६७॥ [N
 एवम् उक्ताः सुराः सर्वे उत्तस्थुर् अ-मितौजसः ।
 N] विमानैः सूर्य-सङ्काशैर् हंस-बर्हिण-वाहिभिः ॥६८॥ [N
 ब्रह्माणम् अग्रतः कृत्वा गतास् ते क्षीर-सागरम् ।
 N] आ-स्थितं^५ एक-देशं^६ तु समे भूमि-तले तदा ॥६९॥ [N
 तपस्य उग्रे महाऽऽत्मानं^७ (नः) योजयन् तदा सुरैः ।

१. आ रा च व प्र ल_२-वीरं । २. च-नास्ति । रा व-वरं । प्र ल_२-देवं ।
 आ-वीर । ३. च रा व म ल_१ ल_२-०लाञ्छनम् । ४.
 अत्रेयङ् आर्षः द्र० । ५. रा-अतसिपुष्पसंकासं । ६. प्र रा व म
 ल_१ ल_२-गरुडमत्पृष्ठम् । ७. आ-०देवम् । ८. च-ह्यजयम् । रा म ल_१-
 ह्यभयम् । प्र ल_२-हृदयम् । ९. आ-योगसाध्योप० । रा व प्र म
 ल_२-योगिसाध्योप० । १०. आ-विश्वम् । ११. आ-तद्
 गच्छामि । प्र ल_२-तं गच्छथ । १२. रा व म ल_१-वयं । १३.
 आ-सर्वदेवं न० । १४. म च ल_१-उत्तस्थौ । १५. आ-ब्रह्माणम् ।
 १६. प्र ल_२-आगता । १७. आ-तदासुनाः ।

- N] आत्मानं ते महाऽऽत्मानं देव-देवं दिदृक्षुः ॥७०॥ [N
ततोऽनेके-शते काले वाग् उवाचोऽशरीरिणी ।
N] दुन्दुभि-स्वन-निर्घोषो हर्षयन्ती दिवौकसः ॥७१॥ [N
उत्तिष्ठ भगवन् विष्णो कुरु कार्यं महा-बल ।
N] देवानां भय-भीतानां अ-भयं दातुम् अर्हसि ॥७२॥ [N
रावणं स-गणं देव त्वं नि-र्भूदय दुर-मतिम् ।
N] मानुषं रूपम् आ-स्थाय जहि शत्रुं दुरा-सदम् ॥७३॥ [N
एवम् अस्त्र इति धर्माऽऽत्मा जातो रघुषु वीर्यवान् ।
N] चतुर्धा वि-भज्याऽऽत्मानं देवश् चक्र-गदा-धरः ॥७४॥ [N
सर्वे ते त्रिदशा जाता वानरीषु महा-बलाः ।
N] ऋक्षीषु च महाऽऽत्मानो देव-पुत्रा मदोत्कटाः ॥७५॥ [N
स एष नृप-शार्दूलो जातो रावण-निग्रहे ।
N] कुलस्य च वि-नाशाय अस्माकं वर्तस सांप्रतम् ॥७६॥ [N
तव पित्रा च वि-ज्ञप्तो वंश-स्थित्यै पितामहः ।
N] अस्माकं सं-ततिः कस्माद् अवि-च्छिन्ना भविष्यति ॥७७॥ [N

१. च-०देव । २. आ-ततो देशशते । च रा ब म ल,
ल_२-गतेऽ० । प्र-गतेऽनेके शते । ३. रा-कालं । ४. आ-वागुशरीरिणी ।
५. ल_१-०निर्घोषा । ६. रा ब-०कसाः । ७. रा ल_२-भगवान् ।
८. ल_२-कल्पं । ९. आ-०बलः । च-०बला । १०. रा-निसूदय ।
११. प्र-मानुष्यं । १२. ल_२-जातोऽयं रघुवी० । १३. रा ब म ल,
ल_२-विभक्ताऽऽत्मा चतुर्धा च । प्र-विभक्ता चतुर्धा वपुर् । च-०र्धा
विभज्यात्मानं । १४. रा-चक्रं गदा० । १५. प्र-कक्षेषु । १६. विवक्षा-
ऽभावादसन्धिः द्व० । १७. प्र अ-सस्माकं । १८. आ-च स ।
१९. आ-अतः परं तवेत्यारभ्य ०जीवी भविष्यतीत्यन्तः पाठो नास्ति ।
२०. रा-सन्ततेः । २१. ल_२-साक्षाद् ॥

- तत्र वंश-धरः सम्यग् भविष्यति वि-भीषणः ।
 [N] नारायणात् प्राऽऽप्त-राज्यो यावच्च चंद्राऽर्क-भूमयः ॥७८॥ [N]
 श्रीराम-वचनाच्च चैव चिरै-जीवी भविष्यति ।
 [N] त्वं चाऽपि ब्रह्मर्षः प्रोक्तो राजा लंकेश्वरः प्रभुः ॥७९॥ [N]
 त्वं गच्छ रामं धर्म-ज्ञं लोक-रामं महा-बलम् ।
 [N] स ते प्राणांस् तथा राज्यं दास्यते रघु-नन्दनः ॥८०॥ [N]
 यावच्च चंद्रश् च सूर्यश् च यावत् तिष्ठति मेदिनी ।
 तावत् लंकेश्वरस् त्वं हि एतद् एव मया श्रुतम् ।
 [N] तव पित्रा मुखोद्-गीर्णं न स्नेहाद् गदितं मया ॥८१॥ [N]
 तद् गच्छ पुत्र भद्रं ते विजयायाऽरि-सूदन ।
 [N] अहं 'चै' स्वस्ति-निरतो तव नित्यं महा-बल ॥८२॥ [N]
 एवम् उक्तस् तु धर्माऽऽत्मा मात्राऽऽपृच्छच्च च तां तदा ।
 [N] अभिवाद्य 'चै' धर्मेण उर्व-पपात स रत्नसैः । [N]
 ४३] जगामाऽऽकाशम् आ-स्थाय यत्र रामो महा-बलः ॥८३॥ [१३]

१. रा-वंशधर सम्यग् । २. ल_१-न संशयः । ३. च-जीवि ।
 ४. च-भविष्यति । ५. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-तचैव । ६. आ-
 च-ब्रह्मणाप्युक्तो । ७. रा प्र ब-०श् । ८. ब-मेधिनी । ९. रा-
 ०गीर्णं । १०. रा प्र ब म ल_१ ल_२-त्वत् स्ने० । ११. आ-
 वदितं ॥ १२. अतः परमधिकः पाठः-च रा प्र ब म ल_१ ल_२-
 स्वस्ति करोतु ते ब्रह्मा त्रिनेत्रश्च महेश्वरः । शङ्खचक्रगदापाणिः पुराण-
 पुरुषोत्तमः । १३. च-तु । १४. च रा-स्वस्तिरता ॥ १५. आ-पृष्य
 वीर्यवान् । च-मातामापृच्छच्च वीर्यवान् । प्र-मात्रापृच्छ । म ल_१-मात्रा
 पृच्छ । १६. आ रा-स । १७. अविवक्षातोऽसन्धिः द्व० । १८. रा प्र
 ब म ल_१ ल_२-राक्षसः ॥

- तं मेरु-शिखरांऽऽकारं ज्वलन्तम् इव पावकम् ।
 ४४] गगन-स्थं मही-स्थासँ ते ददृशुर् वानरांऽधिपाः ॥८४॥ [२
 आत्मना पंचमं दृष्ट्वा सु-ग्रीवो वानराऽधि-पः ।
 ४७] वानरैः सह दुर्-धर्षश् चिन्तयामास बुद्धि-मान् ॥८५॥ [५
 चिन्तयित्वा मुहूर्तं च वानरांस तान् उवाच ह ।
 ४८] हनुमत्-प्रमुखान् वीरान् ईदं वचनम् अब्रवीत् ॥८६॥ [६
 एष सर्वाऽऽयुधोपेतश् चतुर्भिः संचिवैः सह ।
 ४९] रक्षसोऽभ्य एति पश्यध्वम् अस्मान् हन्तुं न संशयैः ॥८७॥ [७
 सु-ग्रीवस्य वचः श्रुत्वा सर्वे ते वानरर्षभाः ।
 ५०] शैलान् उत्पाद्य शैलांश् च सु-ग्रीवम् इदम् अब्रुवन् ॥८८॥ [८
 व्यादिशांऽस्मान् वंधायैषां रक्षसां वानरेश्वर ।
 ५१] नि-पेतन्तु हेता यावद् धरण्याम् अल्प-चेतसः ॥८९॥ [९

१. फ-मेरुशिखराकारं । ३. रा-ज्वलनामिव ॥ ३. प्र-मही-
 स्थस्तु । ४. प्र-इदं वानराऽधिपः । च-वानराधिप । ५. प्र-
 नास्ति । ६. म-दुर्धर्ष ॥ ७. आ-स । ८. प्र. वानरस् । ९. फ
 अ-सर्वान् । रा-सर्वास्त्रिदं । १०. च रा ब म ल, ल२ अ-उत्तमम् ॥
 ११. आ-सचिवैः । १२. फ-राक्षसो याति । रा-राक्षसोऽभ्येति । १३.
 आ फ रा-अस्मां । १४. फ-हन्तुमसंशयम् । १५. च-शाखामुत्पाद्य ।
 आ-उत्पाद्य । फ-उद्यम्य । रा-शाखादुत्पाद्य । प्र ब-शाखा उत्पाद्य ।
 अ-शैलानुत्पाद्य । १६. अ-वृक्षांश्च । १७. प्र ब-अब्रवीत् । १८. फ-
 व्यादिशेषां । ब रा-व्यादिश्यास्मान् । १९. च ब रा प्र म ल,
 ल२-बंधे चैषां । आ-बंधायेषां । अ-अस्मानिमान् हन्तुं । २०. आ च-
 राक्षसां । अ-राक्षसा । २१. रा ब-०रः । २२. अ-०ति ।
 २३. आ-सहासामि । २४. च-धरायाम् । म-धरण्याम् ॥

तेषां सं-भाषमाणानाम् अन्योऽन्यं स वि-भीषणः ।

५२] सागरस्योत्तरे पारे खै एव संमुप-स्थितः ॥२०॥ [१०

N] युद्धोद्धतेषु शैत-शो वानरेषु स्थितेषु च ।

उवाच स महा-प्राज्ञः स्वरेण महता महान् ।

५३] सु-ग्रीवं वानरैः सार्धं(?) धैर्यमवेक्ष्य वि-भीषणः ॥२१॥ [११

भो भोः शाखा-मृगाः सर्वे वचनं मे नि-बोधतं ।

N] रामायोऽऽख्यातुम् इच्छामि कोसलैर्द्रोय धीमते ॥२२॥ [N

४२उ] रावणो नाम हरयो रत्नसो रान्तसेश्वरः ।

५२उ] तस्याऽहम् अनु-जो भ्राता वि-भीषण इति श्रुतः ॥२३॥ [१२

N] चतुर्भिः सचिवैः सार्द्धम् आ-गतोऽहं न संशयः ।

५४पू] प्राप्तोऽहं राघवं द्रष्टुम् इति मां वेत्थ वानराः ॥२४॥ [N

५५पू] येन सीता जन-स्थानाद् हृता हत्वा जटायुषम् ।

N] रुद्रा च विवशा दीर्णा राक्षसीभिः सु-रक्षिता ॥२५॥ [१३

१. रा-सम्भाष्य० । व-सम्भाष्यतातानाम् । २. रा-स्योत्तर-
पार्श्वे । ३. च-स एव । रा प्र व म ल_१ ल_२-प्रथ एव । अ-
सचिवैः । ४. रा प्र व म ल_१ ल_२-मुपस्थितः । अ-सहावस्थितः ।
५. आ-युद्धोद्धतेषु । च-युद्धोद्धतेषु । ल_२ अ-युद्धोद्धतेषु । ६. फ-
भल्लुकवानरेषु च । प्र ंषु शतेषु च । ७. च रा व प्र म ल_१
ल_२-सहता प्राज्ञः । अ-समहा० । ८. आ रा व प्र ल_१ ल_२-
वानरांस्तार्ध खस्थ एव । म-वानरे सार्द्धमवेक्ष्य एव । अ-वानरांस्तु रवस्थ
एव । ९. रा-मृगास् । १०. रा-नास्ति । ११. प्र-रामाय ख्यातुम् ।
१२. प्र-कौशलाय च । ल_२-कोसलीशाय । १३. अ-रावणस्तु महाराजो ।
१४. ल_२-रावणो । १५. आ-आगतो ह । १६. रा-शंसयः । १७.
प्र-वानर । १८. आ-मां विद्वि । १९. फ-भो वेत्थ । प्र-मां...स्थ ।
अ-वेत्थ मामिति । २०. च-क्षीना ॥

- तम् अहं विविधैर् वाक्यैर् हेतुभिर् च नि-दर्शयन् ।
 ५६] उक्तवान् बहु-शो वाक्यं सीता निर्-यात्यताम् इति ९६॥ [१४
 स च न प्रति-जग्राह रावणः काल-चोदितः ।
 ५७] उच्यमानो हितं वाक्यं मुमूर्षुर् इव भेषजम् ॥९७॥ [१५
 N] ततोऽहं भृशम् आ-क्रुष्टो रावणेन दुर-आत्मना ।^१ [N
 तर्था परुषितम् तेन दासवच् चाऽव-मानितः ।
 ५८] त्यक्त्वा मित्राणि दारांश् च राघवं शरणं गतः ॥९८॥ [१६
 रावणस्याऽव-लिप्तत्वाद् धर्मम् एव समा-श्रितः ।
 ५९] सहैभिः सचिवैर् भक्तै रमं शरणम् आ-गतः ॥९९॥ [N
 न हि मे जीवितेनाऽर्थो नार्थैर् अर्थस् तर्था सुखैः ।
 ६०] तदे अहं सर्व-संत्यागात् त्रैणं रामादं अवाऽऽप्नुयाम् १०० [N
 चोद्य-मानो हि बहु-शो मया धर्माऽर्थ-संयुतम् ।

१. रा ब-विविधै वाक्यै । २. च-निदर्शनम् । रा ब म ल, -
 निदर्शनैः । ल_२-हेतुभि विनिश्चितैः । ३. च-बहुषो । ४. प्र-द्वितीय-
 तृतीयपादौ न स्तः । ५. फ च ल_२ अ-०नोदितः । ६. फ च रा
 ब म ल, ल_२-तेनाहं । ७. प्र ल_२-भृशविक्रुष्टो । आ-आक्रुष्टो ।
 ८. फ-भिन्नाः-श्लोकार्थमेतत्पूर्वश्लोकोत्तरार्धात्पूर्वं पठन्ति । तथात्वेऽस्य भिन्न-
 क्रमता द्र० । ९. आ रा-सोहं । १०. फ-परुषितो मोहाद् । रा-
 परुषितस् । ११. आ-रावणस्याबलेयत्वाद् । १२. फ-समाश्रितः ।
 सचिवैर् । १३. आ च-रामशरणम् । १४. आ-तदा । १५. रा
 प्र ब म ल, ल_२-यद् । १६. अ-०गात्राणार्थं । १७. आ च रा
 प्र ब म ल, ल_२ अ-रामम् । १८. आ-आप्नुयान् । रा प्र-
 अवाप्नुयात् । १९. ब-०माने । अ-नोद्यमानो । २०. रा ब-
 महाधर्मार्थसंचयम् । च प्र म ल, ल_२-धर्मार्थसंचयम् । अ-धर्मार्थ-
 संज्ञितम् ।

- ६१] न वाचो गृह्णाति भृशं भक्ष्यं विषै-कृतं यथो ॥१०१॥ [N
जानन्नै अपि हि तस्योऽहं वीर्य-पौरुषै-विक्रमान् ।
६२] रावणस्य नृ-शंसस्य विबुधैर् अपि दुःसहान् ॥१०२॥ [N
धर्मम् एवं समा-श्रित्य न ज्ञाति-वध-काक्षया ।
६३] हित्वाऽहं स्व-जनं सर्वं राघवं शरणं गतः ।^१
६४पू] सर्वथा शुद्ध-भावोऽहं न मां शंकितुम् अर्हथ ॥१०३॥ [N
निवेदयते मां क्षिप्रं राघवाय महाऽऽत्मने ।
६५] सर्व-लोक-शरण्याय वि-भीषणम् उप-स्थितम् ॥१०४॥ [१७
एतत् तु^३ वचनं श्रुत्वा सु-ग्रीवो वानरेश्वरः ।
६६] लक्ष्मणस्योऽग्रतो रामम् इदं वचनम् अब्रवीत् ॥१०६॥ [१८
रावणस्याऽनुजो वीरो^४ वि-भीषण इति श्रुतः ।
६७] चतुर्भिः सचिवैः सार्द्धं शरणार्थं किलाऽऽगतैः ॥१०६॥ [१९
रावणेन प्रणि-हितं त्वम् अवेहि वि-भीषणम् ।
६८] तस्य सं-ग्रहणं मन्येऽक्षमं क्षम(मो)वतां वरं ॥१०७॥ [२६
राक्षसो जिह्वयो बुद्ध्या स^५ दुष्टोऽयमे^६ उपस्थितः ।

१. रा व म ल, अ-वाचो न गृह्णाति । प्र-व वाचो गृह्णाति ।
च ल^२-वाचो गृह्णाति न । २. च-भक्षं । ३. अ-कृतं विषं ।
म-नास्ति । ४. च-तथा । ५. रा-जानपि तस्याथ । फ-जानन्नपि च त० ।
ब-हि तस्याथ । ६. म-वीर्यं विक्रमपौरुषम् । फ ल^७-०विक्रमाम् ।
रा-०विक्रमात् । ७. आ-विबुधैर् । ८. फ अ-
दुःसहम् । ९. म-एवाहमाश्रित्य । १०. आ-नास्ति । ११. फ-हित-
भावोऽहं । रा-शुद्धस्वभावोऽहं । १२. रा-निवेदयदुः । १३. प्र-एवं तद् ।
१४. आ-०स्याग्रजं १५. फ-वीर । १६. प्र-किलमागतः । १७. अ-
प्रति० । १८. आ फ व म अ च-क्षमवेहि । १९. फ-
रक्षसं रक्षसानां । म-न क्षमं । रा प्र व-क्षमं क्षयवतां । २०.
च-वरः ॥ आ फ-जिह्वया । २२. आ च अ-संदुष्टोऽयं । प्र-
संदुष्टे यद् ।

६९] प्रहर्तुं त्वयि विश्वस्ते प्रच्छन्नम् अथवाऽनघ ॥१०८॥ [२७

वध्यताम् एष दण्डेन तीक्ष्णेन संचिवैः सह ।

७०] रावणस्य नृ-शंसस्य भ्राता पापो वि-भीषणः ॥१०९॥ [२९

एवम् उक्त्वा तु तं रामं सु-ग्रीवो वाहिनी-पतिः ।

७१] वाक्यं-ज्ञो वाक्य-कुञ्जलस् ततो मौनमर्प-स्थितः ॥११०॥ [३०

७२पू] तस्मिन् मौनम् अनु-प्राप्ते सु-ग्रीवे राघवस् तदा । [N

सु-ग्रीवस्य तु तद् वाक्यं रामः श्रुत्वा वि-मृश्य च ।

[N] ततः सुग्रीव-सचिवान् इदं वचनम् अब्रवीत् ॥१११॥ [३१

परवान् अस्मि सर्वेषु भवत्सु हित-बुद्धिषु ।

[N] अनु-ष्ठेयं मया किञ्चिद् इह प्राप्ते वि-भीषणे ॥११२॥ [N

तद् वक्तुम् अर्हन्ति हि मे भवन्तः

श्रेयोऽर्थिनः श्रेयसि सं-नियुक्ताः ।

१. फ-प्रलब्धः स तवानघ । ब-प्रलब्धे सर्वथानघ । म-प्रलब्धं
मयि वानघ । अ-प्रलब्धो मयि वानघ । २. रा प्र ब ल_१-
०ज्ञं । ३. फ-०कालज्ञस् । ४. च-उपास्थितः । रा प्र ल_१ ल_२-
उपाश्रितः । अ-उपागतमत् । ५. अतः परमधिकः पाठः-फ च प्र
म ल_२-धर्ममेवाप्रतः कृत्वा विमर्षमगमत्तदा । ६. रा च ब प्र ल_१
ल_२ अ-च । ७. फ-श्रुत्वा रामो महामतिः । म-रामो महीपतिः ।
रा च ब ल_१ ल_२ अ-विमृश्य च । ८. अतः परमधिकः पाठः-
फ च प्र ल_२-सम्यग्विर्ममृषे श्रीमान्सुसुहूर्तमिवान्तरम् । फ च प्र म-
स तत् कपीश्वरवचो रामः श्रुत्वा विमृश्य च । ९. म-०सचिवम् ।
१०. प्र ल_२-भवत्प्रहितः । ११. ल_१-च यत् । १२. आ-प्राप्तो
विभीषणः । १३. च रा-अर्हति । १४. च-हे । रा-ते हि ।
प्र-हि वै । ल_२-०न्ति.....हि भ० । १५. च-श्रेयोर्थिनां । ब-
श्रेयार्थिनः । ल_१-श्रेयोस्थित । १६. च-सन्ति युक्ताः

१. रा ब म ल_१-दैवमे० । च-वर्गमे० । प्र ल_२-तमेव चा० ।

२. च रा ब प्र-०क्षणात् । ल_१ ल_२-०क्षणं ।

३. च ल_२-विधिमुखे धी० । प्र-विधमुखे धी० ।

यत् प्राप्त-कालं च हितं च मत्वा
N] कालोप-पन्नं च विचार्य सर्वम् ॥११३॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे विभीषण-गमनं
नामैकनवतितमः सर्गः ॥११॥

—

१. आ-विहितं । फ-विदितं । २. आ फ ल_२-सर्वे । ३.
आ फ-आर्षे । ल_२-इति सुन्दर० । अ-सुन्दरकाण्डे । व-इत्यार्षे
रामायणे । ४. आ फ-लंकापर्वणि विभीषण० ॥

[वं-९०]= [द्धानवतितमः सर्गः] =[दा-१७,१८]

१पू] प्राप्तं वि-भीषणं श्रुत्वा रामः सु-ग्रीवम् अब्रवीत् ।

[N] समयन्तं इव स्पृशन् हस्तं हस्तेनाऽमित्रै-तापनः ॥१॥ [N

[N] हरि-श्रेष्ठ महा-बाहो वचनं श्रूयतां मम ।

१उ] आ-नृशस्ये तदात्वे च आयत्यां चैव सं-श्रितम् ॥२॥ [N

आस्यतामं इह सु-ग्रीव सचिवांश् च समा-ह्वय ।

२] हनुमत्-प्रमुखान् सर्वान् अन्यांश् च हरि-यूथपान् ॥३॥ [N

तैः समर्थैश् च वक्तव्यं करिष्यामि परीऽऽत्तणम् ।

३] सम्यग् वदसि सु-ग्रीव राजानो हि बहु-च्छर्लाः ॥४॥ [N

तस्माद् एकैक-शंसं तौवद् ब्रुवन्तु सचिवांसं तव ।

८] हेतु-तो मति-संपन्नाः सं-मतांश् च पुनः पुनः ॥५॥ [३७

१. फ-मत्वा । २. रा-राम । ३. फ-स्मरन्निव । ४. च-हस्त । फ रा प्र ब म ल_१ ल_२-हस्ते । ५. च प्र ल_२ अ-रामो वै शत्रुतापनः । ब रा म ल_१-राघवः शत्रुतापनः ॥ ६. फ-समीपं वचनात् । ७. रा-०से । ८. फ-तदर्थे । च-तदात्ते । ९. फ च रा प्र ब म ल_१ अ-आयत्या । १०. फ-संस्थितम् । अ-संसृशम् ॥ ११. आ च रा प्र ब ल_१ ल_२-श्रूयतामिति । अ-आस्यतामिति । १२. आ प्र ल_१ ल_२-सुग्रीवं स० । १३. च-समाह्वयन् । रा प्र ब ल_१ ल_२-समाह्वयत् । १४. आ च-हनुमान्प्रमुखान् । १५. च-अनन्यांश्च ॥ १६. आ-समर्थेति कर्तव्यं । फ-संमन्येति कर्तव्यं । अ-समर्थेति संमन्ये । १७. अ-राक्षसा । १८. प्र-बहुलांछताः । म-बहुश्रुताः ॥ १९. च-एकैकसस् । २०. आ-तावब्रु० । च-ब्रुवन्तु । २१. च रा प्र ब म ल_१-सचिवांस्तव । २२. प्र-हेतुतः संपन्नाः । २३. च-समस्ताश् । रा ब म-समंताच् । प्र-समंताश् ।

ततः सुग्रीव-वचनात् सम-ईयुर् वानरर्षभाः ।

४] सर्वे शास्त्र-विदः शूरा देव-पुत्राः प्र-हारिणः ॥६॥ [N
५पू] वि-भीषणस्य ते^३ वाक्यं श्रुत्वा तु हरि-यूथपाः ।

N] प्रणम्य शिरसां रामं स्थिताः प्राऽञ्जलयस्मं तदां ॥७॥ [N

५उ] सोपचारं ततो रामम् ऊचुः प्रिय-चिकीर्षवः । [३४उ
अ-ज्ञातं नाऽस्ति ते^४ किञ्चिन् त्रिषु लोकेषु राघव ॥८॥

६] महा-भाग्याद् आत्मनस् तु पृच्छस्य अस्मान्मुहूर्त-तया । [३५
त्वं हि सत्य-व्रतः शूरो धार्मिको दृढ-विक्रमः ।

७] परीऽऽक्षेय-कारी मतिमान् निष्ठाऽऽत्मा महा-द्युतिः ॥९॥ [३६
तस्मात्ते स्वं स्वम् अभि-प्रोयं त्वां बुवेन्तु पुत्र-गमाः ।^५

N] पृथक् पृथक् परीऽऽत्मा^६ 'यं(?)क्षेमं यच्च च नोहितम् १० [N
ईष्ट-उक्ते राघवः(?)वे सर्वैरे' हरिभिर हरि-यूथैः ।

९] मति-मान् अङ्गदो वाक्यम् इदं रामम् उवाच ह ॥११॥ [३८
शत्रोः सकाशात् सं-प्राप्तः सर्व-थो तर्क्यतां^७ अयम् ।

१. रा-मुदीयुर् । २. अ-प्रहर्षिणः । ३. व प्र ल_२-वाक्यं
च । ४. फ-प्राग् । व-स । प्र ल_२-च । ५. आ ल_२-शिरसा ।
६. रा प्र ल_१ अ-स्थिताः । ल_२-स्थितः । ७. ल_२-प्राञ्जलयः सदा ॥
८. फ-ते नास्ति । प्र-नास्त्यतो । ९. व-आपृच्छयास्मा मुहूर्तया ।
च-पृच्छस्मात्सुलहत्तया । आ-पृच्छस्मात्सुहृत्तया ॥ १०. अ-वचः ।
११. प्र-दंड० । १२. रा-परीत्यकारी । १३. फ-निविष्टात्मा । च-
बृश्चलात्मा । रा-निष्ठात्मा । प्र व म ल_१ ल_२-निश्चलात्मा ॥ १४.
अ-तस्मादेकेकशस्तावद् । १५. रा प्र व म ल_१ ल_२-प्रबुवन्तु । आ-
बुवन्तं । १६. अतः परमधिकः पाठः-च रा प्र व ल_१ ल_२-ते हेतु.
मतिसंपन्ना समस्ताश्च पुनः पुनः । १७. च-यन्नयं । रा प्र व म
ल_१ ल_२-यद्वितं । १८. आ प्र ल_२-यश्च । १९. आ च-इत्युक्तो ।
२०. म-राघवं । २१. च म-सर्वे । २२. प्र-सम्प्राप्तात् । २३. व-तस् ।
२४. आ-तर्किता वयम् । रा-तर्क्यतामयम् । व-तर्क्यतामयम् । अ-तर्किता
मया । मया ।

- १०] विश्वासो हरि-सैन्येन नै कर्तव्यः कैयचन ॥१२॥ [३९
छादयित्वाऽऽत्मनो भावं चरन्ति शठ-बुद्धयः ।
११] प्र-हरन्ति च रैन्ध्रेषु सोऽनर्थं च कृतो भवेत् ॥१३॥ [४०
अर्थाऽनर्थो विनिश्चित्य व्यवं-सायो भवेद् इति ।
१२] गुण-तः सं-ग्रहं कुर्याद् दोष-तंश्च वि-वेर्जयेत् ॥१४॥ [४१
यदि दोषो महान् अस्मिन् त्यज्यताम् एव शङ्क्यो ।
१३] गुणान् वाऽपि बहून् ज्ञात्वा सं-ग्रहः क्रियताम् ईह ॥१५॥ [४२
शरभस् त्व अथ सं-चिन्त्य हरिर् वचनम् अब्रवीत् ।
१४] क्षिप्रं अस्मै नर-व्याघ्र चारः प्रतिवि-धीयताम् ॥१६॥ [४३
प्रणि-धाय हि चारेण ततो भावः परीऽऽक्ष्यते ।
१५] परीऽऽक्ष्य च तेषां कार्यं यथा न्याय्यं (?यः) परि-ग्रहः १७ [४४

१. फ-हृपरिक्षेपु । अ-हरिसैन्येषु । २. । च-न कर्तव्यं ।
३. फ अ-कदाचन । ४. फ-छादयित्वात्मभावं हि । ५. अ-वदन्ति ।
६. आ-रंध्रेषु । ७. फ-सोनर्थः स्वकृतो । च रा प्र ब म ल,
ल_२ अ-सोऽनर्थस्तत्कृतो । ८. ब-०तोऽभवत् ॥ ९. आ-अर्थानर्थो ।
१०. म ल_२ अ-व्यवसायं भजेद् । ११. फ-दोषतस्तु विसर्जयेत् ।
आ-विवर्जयेत् ॥ १२. रा-अस्मिन्स्तजगतामविशङ्कया । प्र-अस्य त्याज्यता-
मविशङ्कया । ल_२-अत्यज्यतामविशङ्कया । फ-त्यज्यतामधिशंकितम् ।
च-त्यज्यतामेष शङ्कया । प्र ब म ल_१-त्यज्यतामधिशङ्कया । अ-त्यज्यतामेष
सर्वथा । १३. फ-गुणाश्चापि । अ-गुणा नापि । प्र-गुणान् । १४. आ-
बहून्वा त्वं । प्र-बहून्नात्वा च । १५. प्र-संग्राहः । १६. रा ब म
ल_१ अ-इति ॥ १७. आ-सरभस् । १८. फ-निश्चिन्त्य । प्र-संचित्वा ।
१९. च-क्षिप्रं तस्मै ॥ २०. च अ-प्रणिधायामिच्छा० । प्र रा ब ल,
ल_२-प्रणिधायाय । २१. फ अ-०तां । २२. आ-यथा कार्यो । च
अ-तथा कार्यो । २३. प्र रा ब म ल_१-यथान्यायः । ल_२-
तथान्यायः ॥

- जांबवांस त्व अथ सं-प्रेक्ष्य शास्त्र-बुद्ध्या वि-चक्षणः ।
 १६] वाक्यं वि-ज्ञापयामास गुणवद् दोष-वर्जितम् ॥ १८ ॥ [४५
 बद्ध-वैरश् च पापश् च राक्षसेन्द्रो वि-भीषणः ।^१
 १८] अ-देशकाले संप्राऽऽप्तः सर्व-था शङ्क्यताम् अयम् ।^२
 N] यस्य न स्व-जने प्रीतिः कुतस् तस्य परे जने ॥ १९ ॥ [N
 अथ मैन्दो महा-बुद्धिर् नयाऽपनय-कोविदः ।
 १९] वाक्यं परम-संपन्नं वभाषे सं-हताऽञ्जलिः ॥ २० ॥ [४७
 वैचनं नाम तस्यैव राक्षसस्य वि-भीषणः ।^३
 २०] पृच्छ्यतां परमोपायं शनैर् नैर्-पते स्वयम् ॥ २१ ॥ [४८
 भौवम् अस्याऽथ विज्ञाय तच्च-तस् तत् करिष्येति ।
 २१] इति दुष्टो नै दुष्टो वा वाक्यं-साऽऽकारम् ऊर्जितम् ॥ २२ ॥ [४९

१. आ-जाम्बवांस्तथ । २. ल_१-नास्ति । ३. प्र-पापैश् । ४. फ
 म-बद्धवैराच्च पापाच्च राक्षसेन्द्राद्विभीषणः । ल_१-नास्ति । ५. च-
 प्रदेशकाले । प्र-०कालं । ६. आ-शङ्क्यता वयम् । रा-सङ्क्यतामयं । प्र-
 परिशङ्क्यतावयं । अ-तर्किता मया । ७. ल_२-अत आरभ्य अष्टाविंशच्छ्लोकं
 यावत् नास्ति । ८. फ अ-नास्ति ॥ ९. फ.-नये परमकोविदः ।
 १०. फ-वचनाज्ञाम तस्यैव । म-वचनात्त्राम तस्यैव । अ-वचनान्नम
 तस्यैव । ११. फ-राक्षसः स । १२. अत्र वं-वचनात्तावदस्यैव राघवस्य
 विभीषणः । १३. फ म-मधुरोपायं शनैर् । च-परमोपायं । अ-मधुरोपा.....
 नैर्पते । आ-दानैर्नैर्पते । रा-शनैर्तैर्पते । ब-यानैर्नैर्पते । च ल_१ ल_२ प्र-
 ०नैर्नैर्पतेः । १४. फ-आस्थाय । च रा प्र ब ल_१-नावमास्थाय । आ म-
 आस्थाय । १५. आ-तत्त्वं तत्प्रकरिष्यति । फ प्र ल_१-करिष्यति ।
 १६. अ-दुष्टेभ्यदुष्टो । १७. आ-वाक्यमाकारश्रुचितः । च-शक्यमा-
 कारमुर्जितम् । फ-०रश्रुचितः । म-वाक्यमाकारसूचितः । अ प्र रा ब ल_१-
 शक्यमाकारम् ॥

युक्तस् त्व अष्टाऽङ्गया बुद्ध्या हनुमान सचिवोत्तमः ।

२२] उवाच मेधुरं रैलक्षणम् अर्थ-वच् च ततो वचः ॥२३॥ [५०

तं ब्रुवन्तं हरि-श्रेष्ठं सर्वे ते हरि-पुंगवाः ।

२३] समुद्र-ऐक्षन्तं शत-शो बृहस्-पतिम् इवाऽमराः ॥२४॥ [५१

न वादान् न च सं-रम्भाद् आधिकाद् आत्म-दीपनां(त्) ।

२४] वक्ष्यामि वचनं राजन् यथाऽर्थं कार्य-गौरवात् ॥२५॥ [५२

अर्थाऽनर्थ-निमित्तं हि यद् उक्तं सचिवैस् तव ।

२५] तत्र दोषं प्र-वक्ष्यामि क्रियां नह्य उप-पद्यते ॥२६॥ [५३

क्रुते नि-योगात् सामर्थ्यम् अत्र-बोद्धुं न शक्यते ।

२६] सहसा वाऽपि योगो हि दोष-वां प्रति-भाति मे ॥२७॥ [५४

चार-प्रणिधि-संयुक्तं यद् उक्तं हरि-पुङ्गवैः ।

२७] अर्थस्याऽसंभवस् तत्र कारणं नोप-पद्यते ॥२८॥ [५५

१. रा ब-तुष्टांगया । २. फ-वचनं । ३. अ-सूक्ष्मम् । ४. फ-म-हितं ॥ ५. फ-च-नो । ६. रा ब-०वः । ७. आ-च-समुद्रैक्षन्त । फ-समुद्रैक्षन्त । ८. म-इवापराः । च-इवामरान् ॥ ९. फ-च-प्र-रा-ब-म-ल, अ-संरम्भाद् आधिकाद् च कामतः । १०. अत्र-वं-न-दानाच्च-सहर्षाद् आधिकाच्च-च-कामतः । ११. रा-यथार्थका० ॥ १२. आ-अथामर्थ० । १३. ब-दोषे । १४. फ-प्रपश्यामि । च-नापश्यामि । प्र-रा-ब-म-ल, अ-न-पश्यामि । १५. फ-किं-वा-नाभ्युपपद्यते ॥ १६. फ-स-ते । १७. फ-नियोगसामर्थ्याद्वरोद्धुं । च-ब-ल, -नियोगा-.....मर्थ्यात् क्रिया बोद्धुं । रा-म-नियोगात्सामर्थ्यात् क्रियाबोद्धुं । प्र-नियोगात्सामर्थ्यात् क्रिया बोद्धुं । अ-नियोगं धार्थानां क्रियां बोद्धुं । १८. च-ब-रा-म-ल, -सहसापि-नियोगो । प्र-सहसा-विनियोगो । १९. च-न-युक्तं । रा-नियुक्तः । प्र-म-ल, -न-युक्तः । २०. च-चारवच्चारसंयुक्तं । रा-वचश्चकार-सं० । प्र-म-ल, -वचश्चचार-संयुक्तं । म-न-चारप्रणिधिसंयुक्तं । २१. फ-अ-अर्थस्यासम्भवात् ॥

सहसा न हि चारेण शक्यो बोद्धुं वि-भीषणैः ।

२८] काल-प्रकर्षे दोषश्च तस्माच्च चारो न विद्यते ॥२९॥ [N

अ-देशेऽकाले सं-प्राप्त इत्य-अयं यद् वि-भीषणः ।

२९] विवक्षा तत्र मे हीऽयं तां नि-बोध्य यथा-मति ॥३०॥ [N

सं एवं देशः कालश्च भवतीऽह यथा तथा । [५६

३०] पुरुषं पुरुषं प्राप्य गुण-दोष-समन्वितम् ॥३१॥

दौरात्म्यं रावणे दृष्ट्वा वि-क्रमं त्वं चोऽनघ ।

N] युक्तम् औ-गमनं तस्य वि-मृष्यैतच्च च बुद्धि-तः ॥३२॥ [५७

अज्ञात-रूपैर् हरिभिर् एष सं-पृच्छ्यताम् इति ।

N] यदु-क्तं तत्र मे बुद्धिः काचिद् अस्ति सम-ईक्ष्यताम ३३' ॥५८

१. च रा प्र ब म ल_१-नास्ति । २. प्र-शक्यं बोद्धुं । च रा
ब म ल_१-बोद्धुं । ३. प्र-विचक्षणः । ४. रा ब ल_१-कालप्रकर्षैर्दो-
षैश्च । प्र-काले प्रकर्षैर्दोषैश्च । म-कालप्रकर्षो । अ-कालप्रकर्षदोषश्च ।
५. आ-नास्ति ॥ ६. च अ-आदेशकाले । फ प्र म ल_१-अदेशकाले । ७. फ-
इत्येवं । ८. आ ल_१-नास्ति तन्निबोधय । रा प्र अ-नास्ति तन्निबोधय । ब-नास्ति
तन्निबोधय । ल_२-वास्ति तन्निबोधय । ९. आ फ रा प्र ब-०मतिः ।
ल_१-०विधि ॥ १०. प्र ल_२-स एष । अ-एवं च । ११. फ-
पुरुषपुरुषं । च-पुरुषं पुरुष । रा प्र ब ल_१ ल_२-पुरुषं पुरुषः ।
१२. च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-च वानघ । १३. च-आगमने ।
१४. आ-विमृशैतश्च । च-विमृष्यैतश्च । प्र म-विमृशैतच्च । ल_१-
विमृष्यैतच्च । अ-विमृष्यैव स । ल_२-विमृशैतच्च ॥ १५. फ-संपृच्छताम् ॥
१६. आ-तद्युक्तं । रा प्र ब ल_१-यद्युक्तं । १७. प्र ब ल_१ म-
कश्चिद् । अ च रा-कश्चिद् । १८. फ ल_२-समीक्षिताम् । म-समीक्षितम् ॥
१९. आ-नास्ति ॥

- पृच्छयमानोऽपि शङ्केते सहसा बुद्धि-मांश् च यैः ।
 N] तथा मित्रं प्र-दुष्येत मृषा पृष्टं सुखाऽऽवहम् ॥३४॥ [५२
 न शक्यं सहसा राजन् भावं वेत्तुं नृणां भुवि ।
 N] अन्तरेणेङ्गिते नीतैर्(१तं) निपुणं यस्य यादृशम् ॥३५॥ [६०
 न वाऽस्य ब्रुवतो वाक्यं सं-दिग्धं जातु लक्ष्यते ।
 N] प्रसन्नो मुख-वर्णश् च तस्मान् नेहाऽस्ति सं-शयः ॥३६॥ [६१
 अ-शङ्कितमतिः स्व-स्थो न शठः प्रति-सर्पति ।
 N] न चाऽस्य दुष्ट-यैपत्तिस् तस्मान् नेहाऽस्ति संशयः ३७^१ [६२
 आकारश् छायमानोऽपि न शक्यो विनि-गृहीतुम् ।
 N] बलाद् हि वि-वृणोत्य एवं भावम् अन्तर-गतं नृणाम् ॥३८॥ [६३
 देश-कालोप-पन्नानां कार्यं कार्य-विदां नृणाम् ।

१. आ-पृच्छामानोऽपि । फ-पृच्छयमानो हि । च-पृच्छमानो
 हि । २. प्र म-शक्येत । ३. आ-बुद्धिमान् शवः । फ-बुद्धिमानथ ।
 रा-बुद्धिमश्च यः । प्र-बुद्धिमांश्च । म-बुद्धिमांश्च यः । प्रान्ते-बुद्धिमान् शठैः ।
 ४. फ आ-मिथ्या । ५. प्र-स्पृष्टं । ६. च-मुखावहं । अ-सुखावहं ॥
 ७. फ-शक्यः । ८. फ-राजन्भावो । प्र म ल_१ ल_२-नास्ति । अ-वेत्तुं
 मनोभावं । ९. फ-० गितैर्नीतैर् । च-० गितैश्च निपुणं । ब रा प्र
 ल_१-० गितैर्नीचं नि० । म-० गितैर्नीचं निपुणः । ल_२-० गितैर्नीचानिपुणं ।
 १०. फ म-पश्यता भृशम् । ब रा ल_१-यद्यथादृशम् । प्र-यच्च यादृशम् ।
 ल_२-यद्यथादृशम् ॥ ११. फ रा प्र ब म ल_१ ल_२-चास्य । अ-
 त्वस्य । १२. ब-जात ॥ १३. च म ल_१ ल_२-दुष्टतापत्ति । रा
 प्र ब-दुष्टतापत्तिस् । १४. आ-नास्ति । १५. च-आकाराच्छा० । प्र-आकारः
 छायमानो वै । अ-आकारं छा० । १६. च-गृहि० । १७. प्र ब ल_१ ल_२
 विवृणोत्येष । म-विवृणोत्येव । प्रान्ते-०त्येव ॥ १८. आ-कार्यकार्य० ।

- स-फलं भवति क्षिप्रं प्र-योगेनाऽति-संवृतम् ॥३९॥ [६४
 ३१] उद्योगे-वन्तं त्वां प्रेक्ष्य मिथ्या-वृत्तं च रावणम् ।
 वालिनं च हतं श्रुत्वा सु-ग्रीवं चाऽभि-षेचितम् ॥४०॥
 ३२] राज्यं प्रार्थयमानस्य बुद्धि-पूर्वं प्र-पश्यतः । [६५
 ३३पू] एतान् अर्थान् पुरस्कृत्य विद्यते ह्य अस्य सं-श्रयः ॥४१॥ [६६पू
 शत्रोर् वि-रागाद् यद्य एष संप्राऽऽप्तो नः परं हितम् ।
 N] न वयं तव करिष्यामः परस्य स्वं-जनो यथा ॥४२॥ [N
 सत्त्वे बले च देशे च दुर्ग-योगे संमुद्-यमे ।
 N] अभि-ज्ञः सर्व-कार्येषु स्व-जैनानां वि-भीषणः ॥ ४३॥ [N
 अथवोपधिना प्राऽऽप्तो रावणस्य मतेन संः । १८

१. फ-०नापि संवृतम् । च-०नाभिसंवृतां । रा प्र ब म ल_१
 ल_२ अ-०नाभिसंवृतं ॥ २. रा-उद्यागवन्तं । म-तद्योग० । ल_१-
 तं उद्योग० । ३. आ-संप्रेक्ष्य । प्र च रा ब म ल_१ ल_२-संप्रेक्ष्य ।
 ४. फ-निहतं । ५. आ-चानिषेवितं । च-चानिषोवितं । ६. च म-
 ०माणस्य । ७. च-प्रपश्यतः । अ-प्रपश्यतः । ८. ल_१ ल_२-संशयः ।
 ९. आ-इत ४२-५४ ऊर्ध्वं त्रयोदशश्लोकी नास्ति ॥ १०. फ-शत्रो
 रागाद्येषो स प्राप्तो नः परो हितम् । च-शत्रुर्विरागात्संप्राप्तो निश्चयं नः परं
 हितम् । रा ब ल_१-तस्मात्क्षिप्रं सहास्मि तुल्यो भवतु राघव । प्र-
 तस्मात्क्षिप्रं सहास्माभिस्तुल्यो भवति राघव । ल_१ ल_२-शत्रोर्(ल_१-
 (त्रु) विरागात्संप्राप्तो न चायं निश्चयः परः । अ-शत्रोर्विरागात्संप्राप्ते निश्चयं
 नः परं हितम् । ११. फ च म ल_१-स्वजने ॥ १२. म ल_१ अ-
 दुर्गे योगे । ब रा-दुर्गे योग्ये । प्र ल_२-दुर्ग योग्ये । १३. आ-समुद्यते । १४.
 फ च रा प्र ब म ल_२-०ज्ञ । १५. च-स्वजात्या । रा-स्वजात्यानो । ब
 म ल_१-स्वजात्यानां । ल_२ अ-स्वजातीनां ॥ १६. फ-अर्थेनोधिना ।
 च ल_२-अर्थेनोपधिना । रा-अथवा पाधिना । प्र-अथवा वादिना । म ल_१
 अ-अथवोपाधिना । १७. रा-रावण सविभीषणः । च प्र ल_२-०स्य हिते
 रतः । ब म ल_१-०स्य विभीषणः । अ-०स्य मते चरः । १८. ब-४५तम-
 श्लोकपूर्वार्धपरं पठितः ॥

N] यतताम् अ-निशं वीर किं दुष्टोऽपि करिष्यति ॥४४॥ [N

अनेन रावणः क्रुद्धोऽधर्म-युक्तो मम ग्रहे ।^१

N] तस्मात् साधुम् अहं मन्ये राजन् एतं वि-भीषणम् ॥४५॥ [N

३३७] यथा-शक्ति मयोक्तं ते^० राक्षसस्याऽऽर्जवं प्रति ।

त्वं प्र-माणं तु सर्वस्य श्रुत्वा बुद्धि-मतां वरं ॥४६॥ [६६७

३४] अथ रामः प्रसन्नाऽऽत्मा श्रुत्वा वायु-सुतं ततः ।

प्रत्य-अभाषत दुर-धर्षः श्रुत्वान् आत्मनि स्थितः ४७ [१८, १

३५] ममाऽपि किञ्चिद् वि-ज्ञानं प्रति भाति वि-भीषणम् ।^३

श्रुतं चेच्छाम्य अहं सर्वैर् भवद्भिः श्रेयसि स्थितैः ॥^४ ४८॥ [२

मित्र-भावेन संप्रांऽऽप्तं न^१ त्यजेयं वि-भीषणम् ।

१. फ अ-यन्ता नामनिशं । च-यत्तत्तामनिमनिशं । २. फ-युक्तः परिग्रहे । रा-क्रुद्धो धर्म्यमुक्तो मम । प्र ब-क्रुद्धो धर्ममुक्तो । म-क्रुद्धोऽधर्म्यमुक्तो मम बुद्ध्या । ल_१-०धर्ममुक्तो ममाग्रहे । अ-धर्ममुक्तो मम । ३. च-नास्ति । ४. प्र ल_१-अमुं । ५. रा-राजन्नेन । म-राजनेन । ल_१-राजन्येवं । ६. ब-०शक्तो । ७. फ-मयोक्तेषु । च-मयोक्तेन । अ-मयोक्तोस्ति । ८. अ-प्रमाणानां सर्वबुद्धिः । ९. प्र अ-०तां वरः ॥ १०. ब-प्रसन्नात्माश्च । ११. रा-वायुसुतात् । च प्र ब म ल_१ ल_२ अ-वायुसुतात् । १२. फ-श्रुतवानात्मविस्थितः । च-०वानात्ममतिस्थितः ॥ १३. च-ममाऽप्यत्र विवक्षास्ति किञ्चिदिति विभीषणम् । रा ब म ल_१ ल_२-ममाप्यत्र विवक्षास्ति काचिदिति विभीषणम् । प्र-ममाप्यत्र विवक्षास्ति कश्चिदिति विभीषणम् । अ-ममापि तु विवक्षास्ति काचिदिति विभीषणम् । १४. च प्र ब म ल_१ ल_२-श्रोतुमर्हथ तत्सर्वं मम यद् हृदि वर्तते । अ-श्रोतुमर्हसि तत्सर्वं मम यद् हृदि वर्तते ॥ १५. च-संप्राप्त । रा-सम्प्रातः । ब प्र म ल_१ ल_२ अ-०सः । १६. च-न संत्याज्यो नाकथंचन । रा ब प्र म ल_१ ल_२-संत्याज्यो न कथंचन । अ-न त्यजेयं कथंचन ।

- ३६] दोषो यद्यपि तस्मिन् स्यात् तत्सतां प्रति-गर्हितम् ॥ ४९ [३
एवं ज्ञात्वा महोऽऽत्मानम् आर्य-भावे व्यव-स्थितम् ।
३७] आनन्तर्येण संप्राऽऽप्तं वि-शुद्धं ज्ञायताम् इति ॥ ५० ॥ [N
राघवं परम-प्रीतं^० स्तुवन् वायु-सुतम् तदा ।
३८] प्रत्य-अभाषत धर्माऽऽत्मां तत् काल-सदृशं वचः ॥ ५१ ॥ [N
रामस्य च वचः श्रुत्वा सु-ग्रीवः प्लवगेश्वरः ।
N] प्रत्य-अभाषत काकुत्स्थं सौहार्देनाऽभि-चोदितः ॥ ५२ ॥ [३५
किम् अत्र चित्रं धर्म-ज्ञ लोक-नाथ सुखाऽऽवहम् ।
३९] यस्त्वम् आर्य-प्र-भाषेथाः सत्त्व-वान् सत्त्व-पथे स्थितः ५३ [३६
मम चाऽप्य् अन्तरात्माऽयं शुद्धं वेत्ति वि-भीषणम् ॥ ५४

१. च-दोषा यद्यपि विद्यन्ते प्रा.....हेतद्विगर्हितम् । रा ब-
दोषा यद्यपि दृश्यन्ते न मे हेतद्विगर्हितम् । प्र ल_२-दोषा यद्यपि
विद्यन्ते प्राप्ते हेतद्विगर्हितम् । ल_१-दोषो यद्यपि वर्तते न मे हेत विग-
र्हितम् । अ-दोषो.....संप्राप्तः त्यजतां परिगर्हितः ॥ २. च रा
प्र ब म ल_१ ल_२-यथात्मानम् । ३. फ-आर्यभावव्य० । च रा प्र
ब ल_२-आर्यमार्गे व्य० । ४. रा-आनन्तर्ये च । प्र-अनन्तर्येण ।
५. फ ल_२-विशुद्धिः क्रियतामिह । रा प्र ब-विशुद्धः क्रियतामिह । अ-
विशुद्धिः ज्ञा० । ६. म-आनर्येण तु संप्राप्तं विशुद्धिः क्रियतामिह । ल_१-
अनार्येण च संप्राप्तं विशुद्धिः क्रियतामिह ॥ ७. म-०प्रीतः । ८. अ-
रामस्य हि वचः श्रुत्वा सुग्रीवः प्लवगेश्वरः । ९. अ-काकुत्स्थं प्रहर्षेण प्रचो-
दितः ॥ १०. च ब म ल_१ ल_२-तु ॥ अ-हि । ११. अ-प्रह-
र्षेण प्रचोदितः ॥ १२. रा ब अ-आर्य । १३. रा ब-
सत्त्वेवात्मपथे । प्र-सत्त्वे वार्यपथे । अ-सत्त्ववान् स० । ल_२-सत्त्वे वार्य-
पथि ॥ १४. च-चाप्यन्तरात्मायं शुद्धिं वेत्ति विभीषण । रा म ल_१-
०यं शुद्धः प्रति विभीषणम् । ब-०यं शुद्धं प्रति विभीषणम् । प्र ल_२-०यं
शुद्धं वाक् वि० । अ-चाप्यन्तरात्मा वै शुद्धं वेत्ति वि० ।

४०] अनु-मानेन भावेन सत्त्वेन च परीक्षितम् ॥५४॥ [३७

तस्मात् क्षिप्रं सहास्माभिस् तुल्यो भवतु राघव ।^१

४१] वि-भीषणो महा-प्राज्ञः सखि-त्वं चाभ्युपैतु ते ॥५५॥^२ [३८

चकार तस्याऽथ वचः सु-भाषितं

रामो महाऽऽत्मा पुत्रगाऽधि-पस्य ।

वि-भीषणस्य प्र-णतस्य सं-ग्रहं

N] मतिं विनिश्चित्य महाऽऽत्मभिः स्थिराम् ५६ [३९

ईत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे वानर-मन्त्रो नाम

द्वावतितमः सर्गः ॥९२॥

— — — — —

१. फ-सत्त्वेन । २. च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-परीक्षितः ॥
३. ल_२-भवति । ४. आ-तस्या क्षिप्रं सहास्माभिस्तुतो भवतु राघवः ।
च-तस्मा क्षिप्रं सहास्माभिस्तुत्यैर् भवतु राघवः । अ-तस्मादेष सहा-
स्माभिस्तुल्यो भवति राघव । च रा प्र ब म ल_१ ल_२-एभिर्ग्रन्थैरय-
म्पाठः द्विः पठितः । ५. आ प्र-शासितुं चाभ्युपैति नः । च-सखित्वं
चाभ्युपैतु ते । म ल_१-शंसितुं चाभ्युपैति नः । अ-सखित्वे नाभ्युपैतु ते ।
६. अतः परमधिकः पाठः-फ च प्र म ल_१ ल_२ अ-
तर्तः स सुग्रीववचो निशम्य हंरीश्वरेणाभिहितं नरेश्वरः । फ च प्र ब
म ल_१ ल_२ अ-विभीषणेनाशु चकार स गतिं पतत्रिराजेन यथा
पुरन्दरः । प्र-शत्रुविरागात्स प्राप्तो न चायं निश्चयः परः ॥^३ ७. फ च
रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥ ८. फ-इति रा० । अ-
नास्ति । ल_२-इति सु० । ९. अ-विभीषण...री...णो नाम ॥

१. फ-नास्ति । २. च-तत्तद्वरिणामपि राघवश्च । प्र ल_१-
तद्वरिणामपि राघवोथ । म-तद्वरीश्वरेणाभिहितं नरेश्वर (तद्वरिणामपि
राघवोथ) । ३. पाठोऽयं द्विः पठितः ॥

[बं- ९१] = [त्रिनवतितमः सर्गः] = [दा-१८, १९]

उक्त-वाक्येऽथ सु-ग्रीवे तस्मिन् हरि-गणेश्वरे ।^२

१] उवाच राघवैः श्रीमान् धर्माऽर्थ-सहितं वचः ॥१॥ [N

सं दुष्टो वाऽप्य् अ-दुष्टो वा किम् एष रजनी-चरः ।

२] सूक्ष्मम् अप्य् अ-हितं कर्तुं ममै शक्तः पुवं-गर्माः ॥२॥ [२२

रावणै-भ्रातरं वीरं गृह्णीमो धर्मम् आ-स्थितम् ।

६] आ-गतं संचिवैः सार्धं सहै(है)भी राक्षसैर् दुर्तेषां ॥३॥^{१३} [N

पृथिव्यां राक्षसान् सर्वान् पिशाचांश् चै-दानवान् ।

३] अंगुल्याग्रेण शक्तोऽहं हन्तुं हरि-गणेश्वर ॥४॥ [२३

श्रूयते हि कपोतेन शत्रुः शरणम् आ-गतः ।

१. च रा प्र ब म ल, ल_२-०वाक्ये तु । २. अतः पूर्व-फ च
रा ब म ल, ल_२ अ-रामस्त्वेषां वचः श्रुत्वा शरणागतवत्सलः ।
पूरयन्निव घोषेण श्लक्ष्णं वचनमब्रवीत् ॥ ३. च-रामं श्रीमांस्तु ।
रा ब म ल, ल_२-रामः श्रीमांस्तु । ४. आ-संतुष्टो वाथ दुष्टो वा । फ-
दुष्टो वाप्यदुष्टो वा । ब ल_२-सुष्टो वाप्यदुष्टो वा । म ल, ल_२-सुदुष्टो
वाप्यदुष्टो वा । ५. आ-मामशक्तः । ६. ब-०गमा । ७. रा-रावणं
आ० ॥ ८. आ-वीरो । ९. ब रा प्र ल, ल_२-सर्वदा ।
प्र म-सर्वथा (सर्वदा) । १०. आ-आश्रिताः ।
११. आ-सचिवैः । फ-सचिवैः(ः) । १२. आ-महद्भी राक्षसैर्युतं । च-
सहैव राक्षसैर्युतम् । रा-मारुतं (चतुर्भी) रा० । ब-सहितं (चतुर्भी) राक्षसै
र्युतम् । प्र म ल, ल_२-सहितं (चतुर्भी) राक्षसै युतं । म-अनुगृह्णन्तु
वानराः । अ-सहसा राक्षसै वृतम् । १३. च ब ल, ल_२ प्र रा म-
श्लोकोऽयं षष्ठश्लोकात् परं पठितः ॥ १४. च-पृथिव्या न रा० । ब-
०व्यां राक्षसां । अ-पृथिव्यां राक्षसांश् । १५. आ-सद्यो । अ-चैव ।
१६. च रा प्र ब म ल, ल_२-पिशाचान् । १७. च रा ब म
ल, ल_२-दानवांस्तथा । प्र ल_२-मानवांस्तथा । १८. रा-अंगुल्याग्रेण ।
१९. च-सकोहं ॥

- ४] पूजितश्च यथा-न्यायं स्व-मांसैश्च च नि-मंत्रितः ॥५॥ [२४
 स तौवत् प्रत्य-अगृह्णात् (?ह्रीतं) खंगो भार्या-निसूदकम् ।
 ५] कपोतो वानर-श्रेष्ठ किम् उताऽहं वि-भीषणम् ॥६॥ [२५
 ऋषेः कण्वस्य पुत्रेण कंडुना परमर्षिणा ।
 ७] शृणु गार्थाः पुरा गीता धर्मिष्ठाः सत्य-वादिना ॥७॥ [२६
 बद्धाऽञ्जलि-पुटं दीनं याचन्तम् अपराधिनम् ।
 ८] न हन्याच्च छरेण प्राप्तं सतां धर्मम् अनु-स्मरेत् ॥८॥ [२७
 आतो वा यदि वा त्रस्तः परेषां शरणाऽऽगतैः ।
 ९] अपि प्राऽऽणान् परि-त्यज्य रक्षि-तर्व्यैः कृताऽऽत्मना ९ [२८
 सँ (?यश्च) चेदू भयाद् वा मोहाद् वा द्वेषाद् वाऽपि न रक्षति ।
 १०] स्वयं शक्त्या यथा-न्यायं तर्मे आहुः पुरुषाऽधर्मम् ॥१०॥ [२९

१. च- प्र रा ब म ल, ल_२-अर्चितश्च । २. फ-च-स्वैश्च मांसैर् । प्र-पुमांसैश्च । ल_२-स्वमांसैश्चानि० ॥ ३. फ-च तं प्रत्यगृह्णात् । च प्र म ल, ल_२-तावत्सक्रियां प्राप्तं । अ-हितं परिजग्राह । रा ब-तावत्सक्रियां प्राप्तः । ४. अ-हंतारं भार्या खंगः । आ-०र्यानिसूदनं । च-०र्यानिसूदकः । म-०र्यानिषूदकः । ल_१-०र्यानिवेदकः । ल_२-खंगो भार्यः...निन्दकः । रा-भार्मानिषूदकः । ब-भार्मानि...दकः । प्र-भार्या...निदर्शकः । ५. अ-उतायं ॥ ६. च रा ब म ल_१-ऋषिकश्यपुत्रेण । प्र ल_२-ऋषिकश्यपमित्रेण । ७. फ-कंडुना । ब-कंडुजाः । ८. फ-च ब ल_१ ल_२ प्र रा म-गाथा । ९. फ-अ च ब ल_१ ल_२ प्र रा म-धर्मिष्ठा । १०. अतः परमधिकः पाठः-च रा प्र ब म ल_१ ल_२-हन्यमानं रिपुं दृष्ट्वा रिपुणा शरणागतम् । शत्रुं सुविदितं दीनं याचन्तमपराधिनम् ॥ ११. च-नास्ति । १२. प्र-हन्यां शरणं । १३. ल_२-०स्मरेत् ॥ १४. रा प्र ब म ल_१ ल_२-परस्य । १५. आ-शरणं गतः । १६. ब-०तव्याः ॥ १७. फ-यः स । १८. फ-कामाद्वापि । च-द्वेषाद् वा तन् । प्र रा ब म ल_१ ल_२-द्वेषाद्वा तं । १९. फ-रज्य (क्षय) ते । २०. फ-शक्तो । २१. फ-अ-तत्पापं लोकगर्हितं ॥

वि-नष्टः पश्यतो यस्य रक्षितुः शरणाऽऽगतः ।

११] आ-दाय सु-कृतं तस्मात् सर्वं गच्छत्य् अ-रक्षितः ॥११॥ [३०

एष दोषो महान् अत्र प्र-पन्नानाम् अ-रक्षणे । [३१

१२] अ-स्वर्ग्यश्च चाऽप-यशस्यश्च च बल-वीर्य-विनाशनैः ॥१२॥ ३२पू

सु-पर्याप्तं वि-सृष्टस्य नाऽश्व-मेधस्य तत् फलम् ।

N] यत् फलं जातं-संत्रासे रक्षिते शरणाऽऽगते ॥१३॥ [N

करिष्यामि यथाऽर्थं तत् कण्डोर् वचनम् उत्तमम् ।

१३] धर्मिष्ठं च यशस्यं च स्वर्गे चाऽपि महोदयम् ॥१४॥ [३२उ

अ-भयं सर्व-भूतेभ्यो ददाम्यै एतद् व्रतं मम ।

१४] सं-ग्रामे च प्र-पन्नानां तेषांऽस्मीऽति च वादिनाम् ॥१५॥ [३३

नाऽयुयुत्सुर नि-हन्तव्यो न भीतो न कृतांऽजलिः ।

N] आ-रूढोऽपि न योऽश्वं तु यश्च भूमौ नि-पातितः ॥१६॥ [N

आ-नयनं हरि-श्रेष्ठं दत्तम् अस्याऽभयं मया ।

१. फ म-पश्यतः तस्य । २. च रा प्र ब म ल, ल_२
अ-तस्य ॥ ३. च रा प्र ब म ल, ल_२-महाबाहो । ४. आ-
अस्वर्ग्यश्च । च-अश्वर्ग्यश्च । ५. च-चोपयशस्यश्च । रा ब-चायशस्थाश्च ।
६. ल_१-०विदांवरः ॥ ७. फ प्र रा ब म ल, ल_२-सुपर्याप्तवि० ।
८. फ-नास्व० । ९. फ-तत्र संत्रासे ॥ १०. च-यथार्थं । ११. फ-
तत्कण्डोर् । च-तत् कण्डोर् । १२. च-स्वर्गे लोके । रा प्र ब म ल,
ल_२-स्वर्गलोके । अ-स्वर्ग लोके ॥ १३. आ-दयामेतद् । रा-ददा-
स्येतद् । अ-दद्यामेतद् । १४. ल_१-संक्रामे । १५. च-सुप्रप० ।
अ-वा प्रप० । १६. च-न चास्मीति । रा-न वास्मीति ।
ब म ल_१-न यमस्मीति । प्र-तव चास्मीति । ल_२-अयमस्मीति ।
१७. आ-यो वदेत् । फ अ-च यो वदेत् । १८. च-ता युयुत्सुन् ।
रा-नायुयुत्सोः । १९. प्र-योधं । २०. च-यस्तु । प्र म-यच्च ।
२१. फ-आनय त्वं । २२. प्र-०श्रेष्ठं ।

- १५] वि-भीषणो वा सु-ग्रीव यदि वा रावणः स्वयम् ॥१७॥ [३४
 रामेणाऽथाऽभये दत्ते सै ततो वानरर्षभैः ।
 १६] उत-पपात दिवं हृष्टः सैर्वैर अनु-चरैः सह ॥१८॥ [१९, १
 सै सम-एत्यै कँपि-श्रेष्ठः सं-श्लिष्य च वि-भीषणम् ।
 १७] सात्वयित्वा च मेधा-वी दर्शयामासै रांघवम् ॥१९॥ ^१ [N
 १९पू] पादयोः स तु रामस्य नि-पपात वि-भीषणः । ^२
 राँक्षसः शरणाँऽन्वेषी चतुर्भिः सैचिवैः सह ॥२०॥ [२
 २०] तं रामः समुदँ-थाप्य परि-ष्वज्य वि-भीषणम् ।
 उवाच मधुरं वाक्यं सखा मम भवान् इति ॥२१॥ [N
 २१] अब्रवीच्च च तदँ राँमं युक्त-वाँक्यं वि-भीषणः ।
 धर्म-युक्तं च पथ्यं च साँप्रतं संप्र-हर्षणं ॥२२॥ [३

१. रा-रावण स्वयं ॥ २. च अ-रामेणात्वभये । रा प्र ल,
 ल२-रामेण त्वभये । ब-रामेण तु भये । ३. च-सर्वदा रावणानुजः ।
 प्र रा ब म ल, ल२ अ-सर्वथा रावणानुजः । ४. च-सोत्पपात ।
 ५. च रा प्र ब म ल, ल२-तदा हृष्टो भक्तैर् ॥ ६. रा-समरेत्य ।
 अ-समुत्फुल्ल्य । ७. अ-हरि० । ८. रा-संश्लिष्टः । ९. आ च-
 दर्शयित्वा च । १०. च-राघं । ११. अतः परमधिक पाठः—अ-पादयोः
 पातयामास सुग्रीवः प्लवगेश्वरः । १२. राच प्र ब म ल, ल२-ततो वीरस्य धर्मा-
 त्मा मूर्ध्नि पादौ विभीषणः । १३. च-जगाम राजपुत्रस्य । रा प्र ब म ल, ल२-
 जग्राह राजपुत्रस्य । १४. फ-शचिवैः । १५. फ-समुत्क्षिप्य । रा प्र ब अ-
 समुत्थाय ॥ १६. प्र ल२ अ-ततो । १७. अ-वाक्यं रामं रक्षो । आ प्र
 ल२-राममुक्तवाक्यं । १८. च रा प्र ब म ल, ल२-धर्मार्थयुक्तं ।
 फ-नास्ति । १९. च रा प्र ब म ल, ल२-आत्मनश्च गुणोदयम् ।
 फ-साँप्रतं सर्वहर्षणम् ॥

- २२] अनु-जो रावणस्याऽहं तेन चाऽस्म्य् अव-मानितः ।
 भवन्तं सर्व-भूतानां शरण्यं शरणं गतः ॥२३॥ [४
 २३] परि-त्यक्ता मया लंका मित्राणि च धनानि च ।
 भवद्-गतं च मे राज्यं जीवितं च सुखानि च ॥२४॥ [५
 रक्षसानां वधे साह्यं लंकायाश्च प्र-धर्षणे ।
 २४] करिष्याम्य् अहम् एतत् ते नेष्यामितव वाहिनीम् ॥२५॥ [२४
 स एवम् उक्त्वा नर-देव-पुत्रम्
 वि-भीषणो धर्म-भृतां वरिष्ठः ।
 बभूव तूष्णीं स तदा महाऽऽत्मा
 २५] प्रसादम् इच्छन् नर-देव-पुत्रात् ॥२६॥ [N
 इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे विभीषण-परिग्रहे
 नाम त्रिनवतितमः सर्गः ॥९३॥

१. आ-तेन चास्मि अवमानितः । च-तेन चास्मि वमानितः । रा ब म ल, ल-तेन चास्मि विमानितः । प्र-लंकायाश्च प्रधर्षणे । २. च-शसपि । ३. ल-शरणागतः । ४. प्र-अत आरभ्य “लंकायाश्च प्रधर्षणे” इति यावत्पाठो नास्ति ॥ ५. च रा ब म ल, ल-राज्यं मे । ६. रा ब म ल, जीवितानि ॥ ७. फ च रा ब ल, ल-अ-रक्षसां च । म-रक्षसां च । ८. म-सायं । ९. आ-प्रधर्षणं । १०. फ-करिष्यामि यथाप्राणं । ११. अ-नयिष्याम्यपि वा० । फ-नेष्यामि हरिवा० ॥ १२. फ च-तमेवमुक्तो । रा-तमेवमुक्ता । आ-स एवमुक्तो । प्र ब म ल, ल-अ-तमेवमुक्त्वा । १३. आ-० पुत्रः । १४. ब-तूष्णीं । १५. फ-प्रवादम् । प्र-प्रासादम् । १६. ब-० पुत्राम् ॥ १७. फ-आर्षे रा० । ल-इति सु० । १८. फ-विभीषणनिग्रहो । अ-विभीषण-गिरिगुहो ॥

[विं-९२] = [चतुर्नवतितमः सर्गः] = [दा-१९]

इति ब्रुवाणं तं रामः परि-ष्वज्य वि-भीषणम् ।

१] उवाच लक्ष्मणं वीरं^१ समुद्राज् जलम् आनय ॥१॥ [२५

२७] अभि-षिच्यस्व लंकायाम् इमं सौम्यं वि-भीषणम् ।

राजानं राक्षसेन्द्रत्वे प्र-सन्ने मयि लक्ष्मण ॥ २ ॥ [२६

३] एवम् उक्तस् तु सौमित्रिर् अभ्यै-अषिचद् वि-भीषणम् ।

मध्ये वानर-मुख्यानां राजानं राम-शासनात् ॥ ३ ॥ [२७

४] तं प्रसादं तु रामस्य दृष्ट्वा सँद्यः प्लवं-गमाः ।

प्र-चुक्रुद्युर् महा-नादात् साधु साध्व् इति चाऽब्रुवन् ४ [२८

५] अब्रवीत्^२ तं हनूमांश् च^३ सै^४ च^५ राजा वनौकसाम् । [२९

कथं सागरमै^६ अ-क्षोभ्यै^७ तरेमै^८ वरुणोऽऽलयम् ॥५॥ [३० पू

६] उपायं नाऽधि-गच्छामो यथा नद-नदी-पतिम् ।

उत्-तरामः कुशलिनः स-सैन्या वरुणाऽऽलयम् ॥६॥

७] एवम् उक्तस् तु धर्म-ज्ञः प्रत्य्-उवाच वि-भीषणः । [३१

१. आ फ अ-वीरः । २. च-अनय ॥ ३. फ-

०षिच्यस्व । ४. प्र ल_१-सौम्यं ॥ ५. आ-अलपिचद् । फ व ल_२-
अभिषिचद् । ६. च-०सासनात् । रा-शासनात् । ल_२-राम शासशासनात् ॥

७. फ-सर्वे । रा-सद्य । ८. आ-प्रचक्रुर् । च-प्रचुक्रुद्यु । प्र ल_१-
प्रचुक्रुद्युर् । ल_२-प्रचक्रुद्युर् । फ-प्राचक्रुर् । ९. आ अ च व ल_१,
ल_२ प्र रा म-०नादं ॥ १०. अ-अब्रवीच्च । ११. रा-नास्ति ।

१२. रा-राजव नौ० । व ल_१-राजा सर्व वनौ० । १३. च रा म ल_१-
सागरक्षोभ्यं । १४. आ-तरे । प्र-तरेयं । १५. फ-रुणालयं ॥ १६.
रा प्र ल_१ ल_२-उपायेनाधिगच्छामो । १७. वं-उत्तरेम शिवेनेम स० । १८.

आ फ च रा प्र व ल_१ ल_२ अ-नास्ति । १९. फ अ-सर्वज्ञः ।

- समुद्रं शरणं राजन् गन्तुम् अर्हति राघवः ॥ ७ ॥ [३२
 ८] खानितः सगरेणोऽयम् अ-प्रमेयो महोदधिः ।
 ९पू] कर्तुम् अर्हति रामस्य ज्ञाति-कार्यं महाऽऽत्मनः ॥ ८ ॥ [३३
 सगरस्य तु हि रामस्य श्रूयते प्र-पितामहः ।
 १०] तस्य पुत्रः समुद्रोऽयं ज्ञाति-कार्यं करिष्यति ॥ ९ ॥ [N
 एतद् वि-भीषणेनोक्तं राक्षसेन विपश्चिता । [३४पू
 ११] प्रकृत्या धर्म-शीलस्य राघवस्यांऽप्यु अरोचंत ॥ १० ॥ [३६
 स लक्ष्मणं महा-तेजाः सु-ग्रीवं च हरि-प्रभुम् ।
 १२] सर्वे-क्रियाऽर्थं क्रिया-दत्तः स्मित-पूर्वम् उवाच ह ॥ ११ ॥ [३७
 वि-भीषणस्य मन्त्रोऽयं मम लक्ष्मणं रोचते ।
 १३] ब्रूहि त्वम् अपि सु-ग्रीव तवाऽपि यदि रोचते ॥ १२ ॥ [३८
 सु-ग्रीवः पण्डितो निसं भवान् मन्त्र-विचक्षणः ।
 १४] उभयोः संप्र-धार्याऽर्थं रोचते यत् तद् उच्यताम् ॥ १३ ॥ [३९

१. च-समुद्रशरणं । म-समुद्रं शरणं । २. प्र म ल_१ ल_२-
 राजा । ३. आ-तर्तुमर्हसि रा० । फ-गन्तुमिच्छसि राघव । अ च-
 गन्तुमर्हसि रा० ॥ ४. रा व-नास्ति ॥ ५. च-सागरेणोयम् । ६. आ
 रा प्र व ल_१ अ-ज्ञातिधर्मं ॥ ७. फ-सागरः स तु । रा प्र व म
 ल_१ अ-सागरश्चापि । ल_२-सागरश्चापि । प्र-सागरस्तु हि । ८. प्र-
 समुद्रस्य ॥ ९. प्र-०णे नोक्तो । १०. फ-स्याप्यरोचत । म ल_१-
 राघवस्यान्यरोचत । ल_२ अ-राघवस्य व्यरोचत ॥ ११. फ-०बाहुः ।
 १२. म-नास्ति । १३. ल_२-हरिं प्रभुं । १४. आ-स क्रियार्थं ।
 १५. फ-अभाषत ॥ १६. च-विभीषणोऽस्य । १७. प्र-स लक्ष्मण ।
 च-मम लक्ष्म.....रोचते । १८. आ-तावच्च ॥ १९. अ प्र ल_२-
 नास्ति । २०. आ-सुग्रीव । २१. आ च रा व म ल_१ ल_२ अ-पण्डितोऽत्यर्थं ।
 प्र-पण्डितोऽभ्यर्थ । २२. प्र-स्म यद् ॥

- एवम् उक्तौ तु रामेण तदा सु-ग्रीव-लक्ष्मणौ ।
 १५] समुदाचार-संयुक्तम् इदं वचनम् ऊचतुः ॥ १४ ॥ [४०
 किम् अर्थं नौ नर-व्याघ्र नैतद् रोचिष्यते वचः ।
 १८] वि-भीषणोक्तं हृद्यं च युक्तं चैव विशेष-तः ॥ १५ ॥ [४१
 अ-बद्ध्वा सागरे सेतुं घोरेऽस्मिन् वरुणाऽऽलये ।
 १६] लंका नाऽऽसादितुं शक्या सेंद्रैर् अपि सुराऽसुरैः १६ [४२
 वि-भीषणस्य शूरस्य यथा-व्रतं क्रियतां वचः ।
 १७] अलं कालाऽस्य कृत्वा सागरोऽयं नि-युज्यताम् १७ [४३
 एतच्छ्रुत्वा शुभं वाक्यं विभीषणं-समीरितम् ।
 N] सं-विवेश ततो वीरो रम्ये सागर-रोधसि ॥ १८ ॥ [N
 सागरं द्रष्टुम् ईच्छामि रूपिणं त्वां सरित्-पतिम् ।
 N] कर्तुम् अर्हसि मे साहसं भव त्वं शरणं मम ॥ १९ ॥ [N
 एवम् उक्त्वा कुशाऽऽस्तीर्णे तीरे नद-नदी-पतेः ।
 १९] सं-विवेश तदा रामो वेद्याम् इव हुताऽशनः ॥ २० ॥ [४४
 परेण हर्षेण तदा नरेश्वरः
 परेण वीर्येण च शत्रु-तापनः ।

१. फ-उक्तौ थ ॥ २. फ-रोचयते । च-रोचिष्यते । ३. आ-हृद्यं ॥
 ४. ल_२-अबद्धा । ५. रा-लंकामासादितुं । प्र-लंका नासाधितुं । ल_२-
 लंका नासादिता ॥ ६. आ-विभीषणस्य । ७. आ-यथा च । ब-यथा वः ।
 ८. आ-काला...यं । च-कारालये । रा-कार्यालये । प्र ब ल_२-
 कार्यालये ॥ ९. फ-ततो । १०. च-विभीषणस्य स० । ११. च-
 संवितेश । १२. रा ब-वीर । ल_२-वीरै । १३. फ-रामः । च-रम्यसा० ।
 ल_२-रम्यै ॥ १४. च-सागरः द्रष्टुमि...रु० । १५. आ-सरितां पतिं ।
 १६. फ-साख्यं भवांश्च ॥ १७. प्र-कुशास्तीर्णे । १८. फ-ततो । १९. प्र-
 हुतासनः ।

२०] कृत्वा मतिं सागर-दर्शने तदा

बभूव तूष्णीं नि-यतः स पार्थिवः ॥२१॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे विभीषणाऽभिषेको नाम

चतुर्नवतितमः सर्गः ॥ १४ ॥

[वं-१३]= [पंचनवतितमः सर्गः] =[दा-२१]

तस्य रामस्य सुप्तस्य कुशाऽऽस्तीर्णे मही-तले ।

१] नि-यतस्याऽप्र-मत्तस्य निशास् तिस्रोऽति-चक्रमुः १॥ [१०

न हि दर्शयते रूपं तदा रामं महाऽर्ण-वः ।

२] प्र-यतेनाऽपि रामेण यथाऽर्थं प्रति-पूजितः । [१२

N] न सर्व-था वि-कारं स भजते निरप-त्रपः ॥२॥ [N

ततः क्रुद्धो महा-बाहू रामो रक्ताऽन्त-लोचनः ।

३] समीपे लक्ष्मणं वीरं स-रोषो वाक्यम् अब्रवीत् ॥३॥ [१३

पश्य तावद् अन्-आर्यत्वं पूज्य-मानस्य लक्ष्मण ।

४] अव-लेपं समुद्रस्य न दर्शयति यत् स्वयम् ॥ ४ ॥ [१४

प्र-शमंश् च क्षमा चैवं मर्दवं प्रिय-वादिता ।

५] अ-सामर्थ्यफला ह्येते निर्-गुणेषु सदा गुणाः ॥५॥ [१५

आत्म-प्रशंसा-निरतं धृष्टं वाऽप्रियं-वादिनम् ।

१. रा-सु (प्रा) सस्य । २. अ-कुशातीर्णे । ३. फ-तिस्रोपच० ।

च-तिस्रोस्ति च० । रा-तिस्रो प्रच० । प्र-तिस्रोतिचक्रतुः ॥ ४. रा-

दर्शयती । ५. आ-रामे । ६. आ-यथार्थः । अ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-यथार्ह ।

७-आ-०थाधिकारं । म-०था प्रसादं (विकारं) । ८. आ-निरपत्रगः ॥

९. च-०बाहु । १०. च प्र म ल_१ ल_२ अ-सरोषं ॥ ११. च-

०लोपं । १२. आ-य स्व० ॥ १३. फ-प्रणामश्च । म-प्रशम (सन्न)श्च ।

१४. ब-प्रभावश्च । १५. च-साह्वं । प्र-मादितं । १६. आ-असा-

मर्थ्य फला । फ-असामर्थ्यफलं । च ब म ल_१ ल_२ अ-असामर्थ्ये फलन्त्येते ।

रा-असामर्थ्ये फलन्त्येते । प्र-असमर्थ्ये फलन्त्येते । १७. फ च रा प्र ब

म ल_१ ल_२ अ-कुतो । १८. च-०प्रशंसानिरतं । ब-०प्रशंसानिरता । १९.

ल_२-पृष्टं । २०. फ-चाप्रिय० । च-वा परिवादिनं । रा-च परिनादिनं ।

प्र ब म ल_१ ल_२ अ-च परिवा० ।

- ६] सर्वत्रोत्सृष्ट-दण्डं च लोकः सत्-कुरुते नरम् ॥ ६ ॥ [१६
न साम्ना शक्यते कीर्तिर् न साम्ना शक्यते यशः ।
७] प्राँऽऽप्तुं लक्ष्मण लोकेऽस्मिन् जयो वाँ रणै-मूर्द्धनि ॥ [१७
क्षमया चँ समा-युक्तं माँम् अँयं वरुणाऽऽलयः ।
८] अ-समर्थं वि-जानीते धिक् क्षमाम् ईदृशे^१ जने ॥ ८ ॥ [२१
९पू] चापम् आ-नय सौमित्रे शरांश् चोँऽशी-विषोपमान् । [२४पू
N] क्रूरस्योद्धत-दण्डस्य लोकोऽयम् अनु-वर्तते^२ । [N
९उ] अद्योँऽक्षोभ्यम् अपि क्रुद्धः क्षोभोँयिष्यामि सागरम् ९ [२४उ
वेला-संस्पृष्ट-मर्यादं सहस्रोर्मि-सँमाऽऽकुलम् ।
१०] निर्-मर्यादं करिष्यामि सायकैः पश्य लक्ष्मण ॥ १० ॥ [२५
अद्य मद् वाँर्ण-निर्भिन्नैर् मकरैर् मकराऽऽलयम्^३ ।^{२०}

१. आ-सर्वतोत्सृष्ट० । २. आ-लोक स कुरुते । च-लोकः
स कुरुते ॥ ३. प्र-क्रियते । ४. प्र ब-प्राप्तं । ५. फ-वा रनमूर्द्धनि ॥
६. फ-तु । ७. रा प्र ब-ममायं । ८. आ फ म ल_१ ल_२ अ-असामर्थं ।
ब-असंशयं । ९. ल_२ अ-विजानीहि । १०. आ च-विक्रमानीदृशे । म-धिक्
क्षमा चेदृशे । ११. अतः परमधिकः पाठः—म-ततः प्रकुपितः प्राह चतुर्थे
दिवसेऽर्जुनं । भुजंगमसमः कोपाद् दुर्निरीक्षतमो नृणां ॥ सामसाध्यो
जडीवासः सौमित्रे निम्नगापतिः । नायं विषप्रदः शम्भोर्मतो दानवकेतनम् ॥
१२. आ फ-शरांश्चासी० । रा-शरांश्च वि० । म-
शरांश्चासी० । १३. प्र-क्रूरस्योद्धत० । १४. आ-नास्ति । १५. फ-
यावदक्षोभ्यमाक्रम्य भक्षोयिष्यामि । च-अद्याक्षोभ्यमतिक्रुद्धः क्षो० । रा ब
म ल_१ ल_२ अ-अथ क्षोभ्यमतिक्रुद्धः क्षो० । प्र-अथ क्षोभमतिक्रुद्धः क्षो० ॥ १६.
आ-वेला यस्य समर्यादा । रा-वेला संस्पृष्टम० । ब-वेलां संस्पृष्टमर्यादां ।
प्र म ल_१ ल_२ अ-वेला संस्पृष्टम० । १७. फ-महोर्मिसुस० ॥ १८.
फ-महान० । १९. प्र-० लये । २०. च-नास्ति ।

- ११] निरुद्ध-तोयं सौमित्रे पुव-मानैर् वि-लोक्य ॥ ११ ॥ [१८
भोगिनां पश्य नागांनां मया छिन्नानि लक्ष्मण ।
१२] महा-कायानि गात्राणि पुव-मानानि सांगरे ॥ १२ ॥ [१९
सशंख-शुक्तिका-जालं समीन-मकरं शरैः ।
१३] अहं क्रोधेन महता समुद्रं परि-वर्त्तये ॥ १३ ॥ [२०
सं स-क्रोधोऽथ तद् दिव्यं लक्ष्मणाद् धनुर् उत्-तमम् ।
१४] जग्राह सायकान् घोरान् ब्रह्म-दण्डान् इवोद्यतान् १४ [N
१६पू] सं वि-नाम्य धनुर् घोरं कंपयन् तरसा तलम् । [२८पू
ततो बाण-धनुष्पाणिः क्रोध-विस्फुरितेक्षणः ।
१५] बभूव रावम् तेजस्वी युगाऽन्ताऽग्निर इव ज्वलन् १५ [२७
N] सं-रोषः शब्दम् आ-रेभे दग्धुं व्यव-सितः किल । [N
१६उ] मुमोच नि-शितां बाणां वज्राणीऽव शत-क्रतुः १६ [२८उ
ते ज्वलन्तो महा-बाणाम् तेजसा पावकोपमाः ।

१. प्र-० तोयैः । २. आ फ ब म ल_१-० मानो । च-० मानैर् । ३. आ-
विलोवय । च-विलोवया । ४. ल_२ अ-नास्ति ॥ ५. रा-नागाना । ६. फ-
० भोगाणि । ब-० कायाणि । च-महायानि । ७. फ-नास्ति । ८. ब-
पुवमाना निशाचरे ॥ ९. आ-सश्वतशुक्तिका० । फ ब-सशंखशुक्तिका० ।
१०. रा ब-शनैः ॥ ११. च प्र ब म ल_१ ल_२ अ-स संक्रुद्रोय तद् । आ-
स संक्रुद्रोऽनयद् । १२. आ-लक्ष्मणो धनुम् । १३. आ-सायकां चोप्रां ।
फ-शायकान् घोरान् । च म ल_२-सायकान् घोरा । ब-सायकां घोरां । १४.।
फ-० दंडानि चोद्यतान् । रा ल_१ ब-० दण्डान् इवोद्यतान् ॥ १५. आ-स विनाश
रा ब-विनाम्यध० । म ल_१ विनाम्य स ध । १६. फ-कम्पयन्तच्छरैर्जलम् ।
च-कंपयन्तु रसातलम् । रा ब प्र म ल_१ ल_२ अ-कंपयन् रसातलम् ।
१७. च-० विस्फुरितेक्षणः । १८. रा-राम ॥ १९. फ-सरोपं महदारेभे ।
च-मु...कर्तुं समारेभे । रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-शुष्कं कर्तुं समारेभे ।
२०. ब-निशितां बाणां । २१. फ-वज्राव च । रा ब-वज्रानीव ॥
२२. ल_२ अ-ज्वलन्ति ।

१७] विविशुस् तव समुद्रस्य सलिलं त्रस्तं-पन्नगम् ॥१७॥ [२९

ततो वेगः समुद्रस्य स-नैक-मकरो महान् ।

१८] सँ बभूव महा-घोरैः स-मारुतैरवम् तदा ॥ १८ ॥ [३०

महोर्मि-जालाँडवततो नाना-सत्त्व-समाकुलः ।

२०] सधूम-परिवृत्तोर्मिः सं-चंचाल महोदधिः ॥ १९ ॥ [३१

व्यथिताः पन्नगाश्चाँडसन्दीप्ताँडस्या दीप्त-लोचनाः ।

२१] दानवाश् च महा-घोराः पाताल-तल-वासिनः ॥२०॥ [३२

N] स्थिताः प्राँडजलयः सर्वे वेपमाना भयाँडिताः । [N

ऊर्मयः सिन्धु-राजस्य तिमि-नक्र-झर्षाँडकुलाः ।

१९] विन्ध्य-मन्दर-संकाशाः समुद्र-पेतुः सहस्र-शः ॥२१॥ [३३

N] स मारुतोद्धूत-तरंग-माली

संभ्रान्त-दैत्योरग-मीन-संघः १७

सधूम-फेनश् च स-विस्फुलिंगः

N] सं-तापिताँडबुर् व्य-अँनदव समुद्रः ॥२२॥ [N

इत्थार्षे राँमायणे सुन्दर-काण्डे समुद्र-क्षोभणो नाम पंचनवतितमः सर्गः ॥१५॥

१. रा-पन्नस्त ॥ २. रा-वेग । ३. आ-नक्रमकरो । ४. राप्र अब म ल_१ ल_२-संबभूव । ५. रा-०घोर । ६. आ-समातुतरवं ॥ ७. आ-०ज्वालावततो । च-०ज्वालावततो । प्र-०ज्वालावततो । ल_१-ज्वालावन्तो..... । ८. च म-कुलाः ॥ ९. प्र-०वृत्तः स्म । १०. च रा ब म ल_१ ल_२ अ-स चंचाल ॥ ११. रा-व्यथिताः । ल_१ अ-व्यथिताः । १२. च रा-च सन् । ब-चासं ॥ १३. आ-भयाँडिता । १४. आ-नक्रमषाकुलाः । फ-नक्रमसमाकुलाः । १५. च-०संकाशः ॥ १६. फ-मारुतोद्धूतः । १७. फ-संघातदैत्योरगमीनसंघाः । ल_२ अ-संभ्रान्तमनोरग-दैत्यसंघः । प्र-संभ्रान्तदैत्य.....संघः । १८. आ ल_१ ब-फेनः शरवि० । प्र ल_२ अ-लेखः शरविस्फुलिंगः । १९. फ-व्यनदन् ॥ २०. फ-आर्षे । २१. ल_२ अ-नास्ति । २२. रा-सुन्दरका..... । २३. च रा ब म ल_१-०क्षोभनं । प्र ल_२ अ-०क्षोभवर्णनं ॥

[वं-९४]= [षण्णवतितमः सर्गः] =[दा-१२]

तस्मिन् वि-कृष्टे स-शरे राघवेण शराऽऽसने ।^३

N] रोदसी विव्यथाते च पर्वताश् च चक्रम्परे ॥१॥ [६

तमश् च लोकेम ओ-वत्रे दिशश् च न चर्कासिरे ।

N] प्रति-चुक्षुभिरे चाऽऽशु सरितश् च सरांसि च ॥२॥ [७

तिर्यक् च सह नक्षत्रैश् चेरतुश् चन्द्रं-भास्करो । [८पृ

N] तमसा च परि-च्छन्नाव उभौ न रेजतुं तदा ॥३॥ [N

भास्कराऽशुभिर् आ-दीप्तं तमसा चाऽभिसं-वृत्तम् । [८उ

N] न चकाशे च तद् अह उल्का-शत-विदीपितम् ॥४॥

अन्तरिक्षाच्चैर्च निर-घाताः सं-जर्गमुर् अतुल-स्वनाः । [९

N] प्रोऽस्फुरंश् चाऽपि परुषां दिवि मारुत-वह्नयः ॥१०॥ [१०

१. ब-विनष्टे । २. ब-राघवेन । ३. फ-इतः पूर्वं एष पाठः पठ्यते-
अथश्च कृतवाणौघैर्विद्युता रुद्धमम्बुधिम् । मत्वा दाशरथी रामः
संदधेऽस्त्रं विभावसोः ॥ ४. च-रोदसी । ५. ब रा म प्र ल, ल_२-
लोकानावत्रे । ६. फ अ ब रा म प्र ल, ल_२-चकाशिरे । ७.
आ-वाञ्छु । प्र-वाञ्छु । म-वायुः । ८. ल_२ प्र-नास्ति । ९. अ ल_२-ग्रहन० ।
१०. ब रा म ल, -शशि० । ११. आ-तु । च-तु । १२. फ-
०छन्नौ न नभसि चकासतुः । रा-०छिन्नौ निभौ तौ रे० । म ब
ल, -०छन्नौ नोभौ तौ रे० । प्र-०छिन्नौ नोभौ तौ । च-०छन्ना उभौ तौ
रे० । अ-०छिन्नौ न तौ रे० । ल_२-०छिन्नौ न तौ तौ रे० ।
१३. रा-०ऽशुभिर् । १४. आ-चाभिमवृत्तम् । १५. आ-तु त० ।
च-तदा सर्वम् । रा प्र म अ ल, ल_२-वियत्सर्वम् । १६. आ ब-
०रिक्षाश्च । १७. च-निर्घाताः । १८. च ब म प्र अ ल, ल_२-
लं जग्मुर् । १९. फ म-प्रस्फु० । च-प्रस्फुञ्चपि । ब प्र म
ल, ल_२ अ-रंभापि हि । २०. ब ल, -रुषा । प्र अ ल_२-दिशः ।
२१. रा-नास्ति ॥

बभञ्ज च तरून् वायुः संमूलान् उद्बबर्ह च ।

N] आ-भुग्नानि च शैलानां शिखराणि नभस्-वता ॥६॥ [११

दिवि ये च महा-भूताः सं-हता भीषण-स्वनाः । [१२पृ

N] संप्र-विष्यथिरे ते च न च चस्कंदिरे भयात् ॥७॥ [१४उ

दृश्यानि चैव भूतानि न चुकूजुः शनैर् अपि ।^{१२}

N] अ-दृश्यानि च भूतानि प्र-जग्मुः सं-भ्रमं महत् ॥८॥ [१३

सह-भूतः स-तोयश् च स-र्नागश् च स-र्दानवः ।

N] संहसा दुद्रुवे वेगाद् भीम-वेगो महोदधिः ॥९॥ [१५

तान् उत्पातान् अ-चिन्त्यैव कुपितो राघवोऽब्रवीत् । [N

N] अद्य त्वां शोषयिष्यामि स-पातालं मेहाऽर्णव ॥१०॥ [१७

N] पन्नगाऽसुर-वौसांश् च वि-धमिष्यामि ते शरैः । [N

शर-निर्दग्ध-कायस्य परि-शुष्कस्य सौगर ।

N] तव देशेषु सर्वेषु पाशुर उव-थास्यंते महान् ॥११॥ [२

१. आ-व तनू । २. च-०लानुदवर्हवः । ब रा-०ला-
ननुपाटयन् । प्र-०लानुत्पाटयन् । म-०लानुदपाटयत् । अ ल२-०ला-
नुदपाटयत् । ३. आ अ-आयुर्गर्हानि । फ-आतुलानि । ल२-अभुग्नानि । ४.
च-शैलातो । ५. आ-सिखा० । ६. फ-व्यचरस्तदा । ल२ अ-नभस्वतः ।
म-नभस्वता । ७. आ-भीषणः स्वना । ८. फ-प्रविश्य व्यथिरे ।
९. आ-च प्रस्कंदिरे । म रा ल१-प्रचस्कंदिरे । १०. आ-भयान् । ११. च ल२
अ-चकूजुः । १२. आ रा ब-नास्ति । १३. फ ब-दृश्यानि । १४. ब-चैव । १५.
अ रा ल२ ब प्र म ल१-जग्मुर्वै ॥ १६. आ-०भूताः । फ-भूतैः । रा-०भूतं ।
म-०भूतश्च । १७. आ-स तेजाश्च । म-तोयश्च । १८. आ-सर्नागाश्च ।
फ-सर्नाग । १९. आ ब ल१-सर्दानवाः । २०. आ-सहसा दुद्रुवे । २१. आ-
तानुद्वता० । फ-तानुभ्या० । २२. फ-संचिन्त्यैव । आ च-०नुचिन्त्यैव । रा ब-
नास्ति । २३. रा-कुपित । २४. च-महार्णवे । रा-महार्णवम् ॥ २५. रा
च ब प्र म अ ल१ ल२-०रनागांश् । २६. च-सागरा । २७. फ-देशेष्व-
देशेषु । २८. ब रा म प्र अ ल१ ल२-रेणुर् । २९. प्र ल२ अ-
दृश्याप्यते ॥

ममं कार्मुक-निर्मुक्तैः शरैर् नूनं महोदधे ।

[N] अद्य त्वां सं-तरिष्यन्ति पद्भिर् एव प्लवं-गमाः ॥१२॥ [३]

ममं त्वं न वि-जानीषे पौरुषं वि-क्रमं बलम् ।

[N] दानवाऽऽलय-संत्रासं तस्मान् मे नाऽव-गच्छसि ॥१३॥ [४]

ततः समीपे रामस्य वि-धूयोर्मीः सहस्र-शः ।

स्वयं मध्यात् समुत्-पत्य सागरः परमं वपुः । [१७]

[२] पन्न-गैः सह दीप्ताऽऽस्यैर् धारयन् सम-अदृश्यन्त ॥१४॥ [१८पू]

ताम्र-पीताऽसितैः श्वेतैः सप्ताऽऽस्यैः सप्त-मूर्द्धभिः ।

[N] अग्नि-जिह्वैर् मर्हा-नागैर् अनु-वद्धः समन्त-तः ॥१५॥ [N]

दिव्य-पुष्प-मयीं चित्रां शिरसा धारयन् स्रजम् । [१९उ]

[N] जात-रूप-मयीं चैव तपनीय-विभूषिताम् ॥१६॥

आत्म-जैर् अपि रत्नौघैर् भूषितो भूषणोत्तमैः । [२०]

१. फ-मत्कार्मुकविनिर्मुक्तैः । ब-स स कार्मु० । २. फ रा च प्र ब म
अ ल_१ ल_२-शुष्कं । ३. ब अ ल_२-महोदधेः । ४. रा-सन्तरिष्यन्ति ।
५. च-न मे त्वं च । रा ब म प्र ल_१ ल_२ अ-न च मे त्वं । ६. फ-जानीषे ।
रा-विजानेषे । ७. फ-पयोधे पौरुषं । ८. रा-नाद्य
गच्छति । ब-नाधिगच्छति । प्र-नाधिगच्छसि ॥ ९. आ च ब ल_१ ल_२ रा म-
समीपं । १०. आ-विधूयोमान् स० । च-विधूयोर्मिस० । रा-विधू-
योर्मीः स० । म ब ल_१ ल_२-विधूयोर्मीन् स० । ११. रा
ब म प्र अ ल_१ ल_२-जलमध्यात् । १२. प्र-पुन्नागैः । १३. आ-
दीप्तास्यैः परिवार्य । रा ब ल_१-स्यैर् वारयन् । १४. आ-समन्ततः ।
१५. प्र-ताम्रमेतामितैः । १६. च-नास्ति । रा-चैतैः । १७. रा-सप्ता-
स्यै । १८. आ-माहा० । १९. च-०मयां । २०. आ-धारयत् ।
२१. फ च-०विभूषितः । ब रा म प्र अ ल_१ ल_२-०विभूषणः ।
२२. फ-०जैश्चापि । २३. रा-रत्नौघैः । २४. ल_१-रूपतो ।
२५. रा-भूषणोत्तमै ।

N] धातुभिर् मण्डितः शैलो वि-विधैर् हिम-वान् इव ॥१७॥ [२१पू

स्निग्ध-वैदूर्य-संकाशो महाऽभ्रै-शिखरोपमः । [१८उ

२] रक्त-मालयाऽम्बर-धरः पद्म-पत्र-निभेक्षणः ॥१८॥ [१९पू

महा-नदीभिर् बह्वीभिर् नाना-रूपाभिर् ईश्वरः ।

N] गङ्गा-सिन्धु-प्रधानाभिः पुरैः पश्चात् समी-वृतः ॥१९॥ [२३

४पू] स रामम् उपसं-गम्य पूर्वम् आ-मन्त्र्य वीर्य-वान् ।

N] मध्ये वानर-कोटीनां कृताऽञ्जलिर् उप-स्थितः ॥२०॥ [N

३उ] अब्रवीत् प्र-श्रितं वाक्यं दिशः सं-पूरयन् इव । [२४उ

N] भो भो राम महा-बाहो रघुवंश-विवर्धन ॥२१॥

शृणु मे वचनं सौम्य मां क्रुध्यस् त्वं रघूऽत्तम ।

N] इत्य्-आहं रामं मधु-रं सर्वं सं-स्मारयन् इवा ॥२२॥ [N

पृथिवी वायुर् आकाशम् आपो ज्योतिश् च पञ्चममै ।

५] स्व-भावे सौम्य तिष्ठन्ति शाश्वतं मार्गम् आ-स्थिताः । [२५

६पू] तत् सर्व-भावो ममाऽप्य् एष यद् अ-गांधोऽहम् अ-व्ययः २३ [२६पू

१. रा ब-० भिर्मण्डितैः । २. व फ-० वैदूर्य० । ३. फ-
महादिशिषरोपमः । ४. फ-प्रवाहाभिः । ५. रा-पुरा । ६.
फ-समन्वितः । ७. आ-पूर्वमाम...वी० । ८. आ-प्रसृतं । फ च-प्रसृतो ।
९. फ च म प्र रा ब ल, ल, अ-भूत्वा । १०. फ-संकुद्वोद्य ।
रा-मा क्रुद्धत्वं । आ-मा क्रुध त्वं । ११. रा-इहाह । १२. रा-सर्वे ।
प्र-सर्व० । १३. फ-नास्ति ॥ १४. फ-ज्योतिर् । १५. फ-वायु-
सितिप्रभो । १६. च-ना स्वभावो । रा ब ल-न स्वभावो ।
रा-सा स्वभावो । १७. फ व च-अगाधो यदव्ययः । प्र ल, अ-
० हर्माश्वरः ।

त्वया सं-स्थापितो देव विष्णुम् त्वं हि सनातनः ।

आत्मानं स्मर देवेशाऽऽत्म-वृत्तं तव पुरातनम् ।

[N] कारणेनोऽसि देवानां प्र-विष्टो मानुषीं तनुम् ॥२४॥ [N

N] अवश्यं तु मया साह्यं कर्त्तव्यं देवानां वरं ।'' [N

६७] वि-कारस् तु भवेद् गांध एवं ते'३ प्र-वदाम्य अहम् २५[२६७

१२५] न लोभान्न च वै'४ कामान्न भयात् पार्थिवाऽऽत्मज ।

गाधोऽहं त्रिषु लोकेषु भवेयं कस्य-चित् कचित् । [२७

N] एतन् मयोक्तं तच्च पुनर् वक्ष्यामि तच् छृणु ॥'६॥ [N

७५] सगरो नाम पूर्वस् ते मम कर्ता महा-द्युते ।'८

N] अवश्यं तु मया साह्यं कर्त्तव्यं तेन तेऽनघ ॥२७॥ [N

स्तंभयेयं जलं राम पद्भ्यां चैवं तेषां गतिम् ।

८] गच्छेत्स् तेन हरयो न तु स्तंभो भविष्यति ॥२८॥ [N

१. प्र च रा अ म ल, ल_२-संस्थापिता । ब-संस्थाप्यते । २-प्र च
ब रा ल, ल_२ अ-देवा । ३. च रा ब प्र म अ ल, ल_२-देवेश यद्वृत्तं ।
४. च रा ब ल, ल_२-पुरातने । प्र अ ल_२-पुरातनः । ५. ल_२-कारणेनान्य-
दे० । ६. प्र-प्रविष्टुं । ७. फ-नास्ति ॥ ८. प्र-अवाच्यं । ९. आ-कर्त्तव्यं ।
१०. ब च म अ, ल_२-देवताकृते । ११. फ रा-नास्ति ॥ १२. आ-
भवेदध । च अ-भवेद्गाधे । १३. आ फ-पुतत्ते । १४. आ-वा ।
१५. आ-भवेहं । १६. च प्र ब म अ ल, ल_२-एवं । १७. च ब प्र
म ल, ल_२ अ-तत्त्वं तु पु० । १८. रा-नास्ति । १९. ब-हि । २०.
फ-साह्यं मे क० । च प्र अ ल_२-मया कार्यं । २१. आ-ददाम्येवम् । म ब
रा च प्र ल, ल_२ अ-पद्यां चैव । म-पद्यां तेऽहं । २२. च ब रा प्र अ
ल, ल_२-यथा । आ-अथाग० । २३. फ-गच्छेत्स् ते । रा-गच्छेत्स्तेन । प्र-
गच्छेयं तेन । म ल, ल_२-गच्छेयंस्तेन । २४. फ-स्वस्थं ॥

आश्चर्यं हि महलं लोके समुद्रे स्थलैर्दर्शनम् ।

९] तर्त्तु मे परि-हर्त्तव्यं शृणु राम यथाऽर्थ-तः ॥२९॥ [N

अन्येऽपि बल-वन्तो मां दण्डम उद्-यम्य राघवं ।

१०] गत्य-अर्थम् इह मार्गं च दापयिष्यन्ति तेजसा ॥३०॥ [N

वि-धास्ये राम मार्गं ते वि-पहिष्ये च मारुतम् ।

N] ग्राहं न वि-चरिष्यन्ति यावत् सेना तरिष्यति ॥३१॥ [२८पृ

तृण-काष्ठ-लता-गुल्मैः प्लवान् औ-स्तीर्य सर्व-तः ।

N] तरन्तु हरयो रामं न तेषां मृत्यु-तो भयम् ॥३२॥ [N

उत्तरेणावका-शोऽस्ति कश्चित् पुण्य-तमो मम ।

N] तिमि-कूलं इति ख्यातो लोके ख्यातो यथा भवान् ॥३३॥ [३१

उग्र-दर्शन-कर्माणो वसन्ते तत्र दैत्यवः ।

N] औभीर-प्रसुराः पापाः पिबन्तः सलिलं मम ॥३४॥ [३२

तैश् च सं-स्पर्शनं रामं न सहे पाप-कर्मभिः ।

N] अ-मोघः क्रियतां राम तत्राऽयं ते शरोत्तमः ॥३५॥ [३३

१. म-अनयं । २. च म ल_१-महां । ३. प्र-शूलद० । ४. आ-
तश्च ते । ब रा च प्र म अ ल_१ ल_२-तच्च मे । ५. रा-अन्ये च ।
ब-अन्योन्यं । ६. फ-दण्डमुद्य । ल_१-दारुमुद्यम्य । ७. ल_१-शक्तिः ।
८. प्र-इमं । ल_२-इव । ९. आ-मार्गं । १०. प्र-नास्ति । ११. आ-
विसहिष्ये । ब रा-विहनिष्ये । १२. फ अ-ग्रहा । १३. आ-प्लवम् । ब रा ल_१
अ-प्लवम् । १४. च-आस्तीर्णं । १५. ब म रा ल_१-सर्वशः । १६. च
ल_२-नाम । १७. आ-उत्तरेण विका० । फ-उत्तरेण वका० । १८. ब रा प्र
म ल_१ ल_२ अ-उतरो । १९. आ-किमिकूट । फ-सुषिकूल ।
प्र-तिमिगल । २०. आ-यथा भवत् । २१. च-उग्रे दर्शनं । २२.
च-दश्यवः । २३. फ-अभीरुप० । २४. अ-संदर्शनं । ल_२-
संदर्शन । २५. अ-नम । ल_२-नाम । २६. च-सहेष्युपक० ।

तस्य तद् वचनं श्रुत्वा समुद्रस्य रघूऽत्तमः ।

[N] मुमोच तं शरं घोरं^१ भास्करोपममै^२ ऊर्जितम् ॥३६॥ [३४

तं च देशं^३ चेकाराऽथ मरुं सागर-शासनावं । [N

[N] ततोऽसौ मरु-कान्तारः पृथिव्यां वि-श्रुतोऽभवत् ॥३७॥

पपाते स शरो यत्र प्रदीप्ताऽशनि-सन्निभः । [३५

[N] वि-ननादं धरा तत्र सु-गाढं शल्य-पीडिता ॥३८॥ [३६पू

शोषयित्वा तु^४ तं^५ कुन्ति राघवोऽमित-विक्रमः ।

[N] यत्राऽऽसन्न दस्यवः^६ पूर्वं तत्र रामो वरं ददौ ॥३९॥ [३९

पश्यन् चैव निर-व्याधो बहु-मूल-फलोदकः ।

[N] बहु-क्षीरो बहु-स्नेहः सु-गन्धिरे^७ वि-विधौषधिः ॥४०॥ [४०

एवमु^८ उक्तैर गुणैर युक्तो बहुभिः स मरुस् तदा ।

[N] रामस्य वर-दानेन शिवः क्षेमो^९ बभूव ह^{१०} ॥४१॥ [४१

१. फ-ततस्तस्य वचः । २. फ-तत्र । ३. फ-भास्करोत्तमम् ।

४. च प्रल_२ अ-देशं च । ५. आ प्र च ल_२ अ-वकाराखं । ६. च-मरु । ७.

च-सासनात् । रा-.....सासनात् । ८. आ-ततो सौम तु का० ।

च प्र-ततो सो मरुका० । रा-ततोऽसौ...रुका० । ९. च रा प्र ब म ल,

ल_२ अ-स पपात । १०. आ-सासनिसन्निभः । ११. आ रा ब-

विनिनाद । १२. आ-सुगाढं । च-सगाढं । रा ब-सुगाढ्यं । १३.

ब-च । १४. च प्र ब ल, ल_२ अ-तां । १५. च ल_२-राघवो-

मिति० । १६. आ-यत्रासं । १७. फ-दस्यवः । १८. प्र-पूर्वं ।

१९. प्र-दधौ । २०. आ-पशवश्चैव निर । फ-पशवश्चैव निध्यातो । च-

पशवश्चैव निर्व्यासा । रा ब ल_१-पश्यन् चैव निर्व्यासो । म-पश्य-

श्चैव निर्व्यासो । अ-पश्यन् चैव निर्व्यासो । ल_२-पश्यन् चैव निर्व्यासो ।

२१. ल_२ अ-वीरः । २२. प्र रा ब-सुगन्धि ॥ २३.

म-पुतैर । ल_२-उक्तो । २४. फ-बहुभिर्मरुतस् । २५. च-क्षेम्यो ।

२६. फ म-सः । च-हा । रा-वः ॥

ततो महोदधिर् वाक्यम् उवाच रघु-नन्दनम् ।

[N] मध्ये वानर-सिंहानां मनः प्रह्लादनं शुभम् ॥४२॥ [N
१३७] उपाऽऽयं शृणु तं सौम्य येन मां सं-तरिष्यसि ।

तव पित्रा मम महत् सं-गतं देव-सैन्यं ॥४३॥ [N
२१] तदा देवाऽसुरे युद्धे सं-ग्रामे तारकाऽऽमये ।

तत्र ते व्या-पृतं पित्रा सुराणां हित-काम्यया ॥४४॥ [N
२२] मया सह महा-बाहो तत्र सख्यं च वै कृतम् ।

[N] तद् युद्धम् अभवद् 'घोरं सुराऽसुर-समाकुलम् ॥४५॥ [N
देवतानां ततः सैन्यं पत्न्य-अश्व-रथ-संकुलम् ।

[N] मत्त-द्रिप-सहस्रैश् च सं-वृतं सुरै-संमतम् ॥४६॥ [N
अ-सुरैः सर्व-तो भग्नं पलायितं दिशो दश ।

[N] तत् प्र-भग्नं बलं सर्वं दृष्ट्वाऽहं त्वरयाऽन्वितः ॥४७॥ [N
शिला-पादप-वृक्षैश् च पर्वतैश् च प्र-वृष्टवान् ।

[N] अ-सुराणाम् अभूत् सैन्यं सर्व-तो द्रंविता मयी ॥४८॥ [N

१. च ल२ अ-उपायान्शृणु मे । रा प्र म-उपायान्शृणु मे । ब-उपायां
शृणु मे । ल१-उपायं शृणु मे । २. आ च-मम हव । ३. आ-संसदि ।
४. रा-नास्ति ॥ ५. फ-मन्निग्यापृतं । आ-ते व्याहृतं । च-तत्र देव्याहृतं ।
म-तत्र ते द्रावतः । ६. रा-तत्र पित्रा सुराणां हितकाम्यया ॥ ७. आ-
तव । ८. ल१-सांख्यं । ९. च रा प्र ब म ल२ अ-महत्कृतम् । ल१-
महद्गतम् । १०. आ फ-घोर ॥ ११. ब-देवता वा तत्र । १२. ल१-
प.....श्व० । १३. फ-सुरसंनिभम् । प्र रा ब ल१ ल२-शूरसंमतम् ।
म-शूरसंगतम् ॥ १४. अत्र हस्तलेखेषु 'पलायत' इति पाठः ? । १५.
आ-दृष्ट्वा तत्राहं त्व० । १६. ब-'पलायत दिशो' इति पूर्वार्धे द्वितीय-
पादोक्तः पाठोऽत्र चतुर्थपादेऽपि द्र० ॥ १७. आ रा च प्र ब म ल१
ल२ अ-वपैश् । १८. आ-स वृष्टवान् । १९. आ च रा प्र ब म ल१
ल२ अ-असुराणां महत् । २०. आ फ-सर्वतोभिदुतं । २१. प्र-च तव ॥

मयैव च सह स्थित्वा तदाऽयुध्यत ते पिता ।

[N] शक्तिभिर् भिडि(१दि)-पालैश् च पाशैश् तीक्ष्णैः परस्वधैः४९[N]

एतस्मिन् अन्तरे राम राजा दश-रथस् त्वरन् ।

एकैकेनै स बाणेन दश पञ्च च सप्त वा ।

[N] निर-विभेदाऽसुरान् क्रुद्धः शत-शोऽथ सहस्र-शः ॥५०॥ [N]

ततस् तं (१तव) कोष्ठकी-कृत् दैतेयांनां बलं महत् ।

[N] अ-दृश्यं सायकैश् चक्रे ततः क्रुद्धो नराऽधिपः ॥५१॥^{१३} [N]

सं-दधे चैव नाराचम् आग्नेयाऽस्त्रं-समायुतम् ।

तेषां तं च मुमोचाऽऽशु ततोऽदहन्त दानवाः ।

[N] अ-सुराश् च स-दैतेयां हर्ताः शत-सहस्रशः ॥५२॥ [N]

एतस्मिन् अन्तरे राम निर्-वृताः सर्व-देवताः ।

[N] वरेण छन्दयामासु राजानं पितरं तव ॥५३॥ [N]

ब्रूहि राजन् महा-बाहो वर-दा देवताः स्थिताः ।

[N] किं ते वरं ददस्व ऐताः सु-युद्धेनाऽथ तोषिताः ॥५४॥ [N]

दैवतैर् एवम् उक्तैस् तु राजा दैश-रथोऽब्रवीत् ।

-
१. च-छित्वा । २. आ-राघव । फ-राघवः । ३. रा-शक्तिभि । ४. आ रा-
 ०स्वधैः । ५. फ-एकेन । च-एकैकेण । ६. च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-च ।
 ७. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-च । ८. च-०दासुरा । ९. फ ल_१ म-कोष्ठकी ।
 १०. प्र रा ब म ल_१ ल_२ अ-दैत्यैर्द्राणां बलं महत् । फ-दैतेयानां बलानि च ।
 ११. आ-शायकैश्चक्रुस् । १२. ब-०धिप । १३. आ-नास्ति । १४. च-आग्ने
 आत्मसं । आ-०समाकुलम् । ब-आग्नेय्यास्त्रं । १५. आ रा-तच् । म
 ल_१ ल_२ -तश् । १६. रा-दानवा । १७. रा अ-च सदैत्येया । प्र-चैवं
 दैत्येया । ल_२ -चैव दैत्येया । १८. ल_२ -शता । १९. आ रा-निवृताः । २०.
 रा-०देवता । २१. आ-०मास । २२. च-देवतां । रा-स्वया ।
 २३. रा-स्थिता । २४. आ म-ददस्वेताः । रा ब-ददास्वेताः । प्र-
 दधस्वेताः । २५. फ-सुयुद्धेनात्र । ब-स युद्धेना...तो । प्र-सुयुद्धेनादि ।
 म ल_१ -स युद्धेनाथ । २६. आ-उक्तैस् । ब-उक्तास् । २७. रा-दशथो ।

देवता यदि मे तुष्टाः पुत्रो महं प्रदीयताम् ।

[N] सर्वैः क्षत्र-गुणैर् युक्तो महा-बल-पराक्रमः ॥५५॥ [N]

एवम् उक्ते तदा राज्ञा देवा वाक्यम् अथाऽब्रुवन् ।

[N] चत्वारस् ते सुता राजन् भविष्यन्ति महा-बलाः ॥५६॥ [N]

जे (१ज्ये) ष्ठो राम इति ख्यातो भरतो लक्ष्मणस् तथा ।

[N] शत्रु-घ्नश् च महर्षी-वीर्यः सुमित्राऽऽनन्द-वर्धनः ॥५७॥ [N]

अयोध्यां गच्छ भद्रं ते वि-ज्वरो भव पार्थिव ।

[N] पूजितं (१तो) विधि-वद् देवा (१वैर) दत्त्वा रत्नानि चाऽप्य उत ५८ [N]

वस्त्राणि चैव दिव्यानि रथं युक्तं च सु-प्रभम् ।^{१३}

[N] चूडा-मणिं तथैव युञ्जं दिव्यं चाऽमृत-संभवम् ॥५९॥ [N]

वि-सर्जितस् ततो देवैर् मया सह नराऽधिपः ।

[N] आऽगच्छत तदा राज्ञा अयोध्यां त्वरयाऽन्वितः ॥६०॥ [N]

मया सह महा-बाहुः स्वां पुरीं प्र-विवेश ह ।

[N] सत्-कारेण महाऽर्हेण पूजयामास मां नृपः ॥६१॥ [N]

१. च प्र ब ल_१-उक्तास् । रा ल_२ अ-उक्त । २. च-०वान् ।
 ३. आ-येष्टो । फ-एको । ४. रा ब-ततः । ५. आ-कोशे क्रमव्यत्यासो
 द्र० । 'महाबलाः' इत्यनन्तरं 'चूडामणिं यथा' इत्येष पाठो द्र० । ६. ल_१
 म-०वीरः । ७. आ-विज्वरोवपार्थिवः । ८. फ-संपूज्यमानं विधिवत्तु ।
 च-तं पूज्य विधिवद् । रा ब म ल_१-संपूज्य विधिवदेवा । प्र ल_२ अ-
 संपूज्य विधिवद्दीमान् । ९. रा ब म ल_१-चाप्यथ । च-चाप्य । १०.
 फ-शस्त्राणि । च रा प्र ब-अस्त्राणि । ११. फ-रत्नयुक्तं । १२. च रा ब-
 सं. (सु०) प्रभं । १३. आ-कोशे 'महाबला' इत्यारभ्य 'सुप्रभम्' इत्यन्तः
 पाठः क्रमव्यत्यासेन पठितः । १४. फ-चूरामणिं । प्र-चूडामणिस् । १५.
 म ल_१ ल_२ अ-तथा । १६. आ च ब रा प्र ब म ल_१ ल_२-राम । १७.
 फ-महात्मा च । १८. रा-राज्ञा । १९. ब म ल_१ ल_२ अ-अयोध्यां ।
 सन्ध्यभाव आर्षः द्र० । २०. आ-०माहुः । २१. अ-च ।

सु-सुखी मासम् उषितो राज्ञस् तस्य नि-वेशने ।

[N] ततो राजानम् आ-मन्त्र्य स्वं वेष्ट्म पुनर् आगतः ॥६२॥ [N]

तस्य राज्ञो भवान् पुत्रः सर्व-ज्ञः सु-गुणैर् युतः ।

[N] यथा दश-रथस्य त्वं तथा ममै नै सं-शयः ॥६३॥ [N]

चिन्तयन् स-ततं राम किं कुर्या नृ-पतेः प्रियम् ।

[N] चिन्तर्यानस्य कालो मे गतोऽयं व्रीडितस्य च ॥६४॥ [N]

विद्यते त्वयि मे स्नेहः परा सं-भावना च मे ।

कृत-ग्रत्वाद् अहं भीतो न कृतं तस्य यत् प्रियम् ।

[N] करिष्ये ते प्रियं तस्माद् यथा दश-रथस्य हि ॥६५॥ [N]

यथा राजा दश-रथस् त्वं तथा मे न सं-शयः ।

[N] तस्मात् तव मया साहं कर्तव्यं सं-विशेष-तः ॥६६॥ [N]

१४पू] अयं सौम्यं नलो नाम तनयो विश्व-कर्मणः । ॥४३पू

[N] बुद्धि-मान् बलै-वांश् छूरो वि-क्रान्तो वानरोत्तमः ॥६७॥ [N]

१. आ फ-स सुखी । प्र ल_२ अ-सुसुखी । २. आ रा ब ल_१-

मुखितो । ३. आ-स्व० । ४. फ-सर्वैः पुत्रगुणैर् । च-सर्वज्ञः स्वगुणैर् ।

५. आ-मह्यम० । ६. आ फ रा-व्यत् । ७. आ ब-कुर्म । रा प्र ल_१-

कुर्यान् । ८. आ-चिन्तया तस्य । ९. फ रा ल_१-कालोयं ।

१०. च-मतोयं । फ रा ल_१-गतो मे । ११. म-तथा (परा) । १२. आ-

प्रीतो । रा ब-भीमं । १३. रा-कृत्यं । १४. आ-तत् । फ-वत् ।

१५. च रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-तत् । १६. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-

तस्य । १७. आ म-वृष्टिः । १८. आ ल_१-दशरथस्य । १९. फ

ल_२-तथा मे त्वं । च रा प्र ब म अ-तथा त्वं मे । ल_१-तथा मम ।

२०. प्र रा ब म ल_१ ल_२ अ-च वि० । २१. आ फ-नास्ति । २२.

ब-सौम्यं नले । २३. रा-बलवान् शूरो । प्र ब-बलवां शूरो ।

१४३] पित्रा दत्त-वरः श्री-मान् धृति-मान् सु-महामनाः । [४३उ

वानरेन्द्रो नर-श्रेष्ठ युज्यतां, सेतु-कर्मणि ॥६८॥ [N

१५] एष सेतुं महोत्साहः कुरुते यदि वानरः ।

तम् अहं धारयिष्यामि ममाप्यु एषं महा-सुहृत् ॥६९॥ [४४

१६] ग्राह्य न वि-चरिष्यन्ति न प्र-वीक्ष्यति मारुतैः ।

सलिलं स्तम्भयिष्यामि नलस्य वचनाद् अहम् ॥७०॥ [N

१७] एवम् उक्तः समुद्रेण समुत्-थाय नलस् तदा ।

N] अ-ब्रवीद् वानर-श्रेष्ठो वाक्यं रामम् इदं शुभम् ॥७१॥ [४५

अहं सेतुं करिष्यामि वि-स्तीर्णे मकराऽऽलये ।

१८] पितुः सार्धम् आ-श्रित्य सत्यम् आह महोदधिः ॥७२॥ [४६

तितीर्थैः सागर-जलं सेतु-कर्माऽत्र साधनम् ।

N] स्मारितोऽस्म्य् अहम् एतेन समुद्रेण महाऽऽत्मना ॥७३॥ [५०पू

मम मात्रे वरो दत्तो मन्दरे विश्व-कर्मणा ।

१९] औरसो मम पुत्रोऽयं सदृशो मम कर्मभिः । [४९

१. च-दत्तो वरः । २. च-श्रीमान् धृतिमान् । रा-श्रीमां धृतिमान् ।
महामनाः । ब-श्रीमां स.....महामना । प्र ल२ अ-श्रीमान् धृतिमान् ।
३. प्र रा ब म ल, ल२-चप० । ४. च-सेतुम० । रा-शेतुं । ५. म-यच्च ।
६. फ अ-तार० । ७. आ फ अ ल, तवाप्येष । ८. ब रा म ल२-महान्
सु० । प्र-महत् सु० । ९. ल, नास्ति । १०. आ-व्यति । रा-विचरेष्यति ।
११. रा-प्रहस्यति । ब-प्रवास्यन्ति । १२. रा-मारुति । १३. रा प्र ब
ल, ल२ अ-उक्ते । १४. प्र ल२ अ-समुद्रे तु । १५. फ च रा प्र ब म
ल, ल२ अ-प्रसुत्थाय । १६. फ च रा ब-विस्तीर्ण । म ल,
अ-विस्तीर्णे । १७. सामर्थ्यम् । १८. ब-कर्मां तु । १९. फ-
स्मारितोऽद्यहम् । अ-स्मारितो स्माहम् । २०. आ-पित्रे वरो । ब-पित्रे वसे ।
च-मात्रे विरो । प्र-मात्रे वरो । २१. प्र-मन्दरो । २२. फ-अरसो ।
प्र-एषौरसो । २३. प्र-पुत्रः । ल२ अ-पुत्रो हि । २४. फ-कर्मणि ।

- [N] सर्व-कर्म-करश् चैव भविष्यति त्वांऽगने ॥७४॥ [N]
 न वक्तुं सम-अर्थोऽहं स्वयम् एवाऽऽत्मनो गुणान् । [५०७
 २०] कामम् अद्यैव बध्नन्तु सेतुं वानर-पुंगवाः । [५१७
 २३७] अवश्यं तव साहाय्यं मया कार्यं विशेष-तः ॥७५॥ [N]
 नलस्य वचनं श्रुत्वा रामः परम-हर्षितः ।
 [N] सम-उद्रम् अभिसं-पूज्य वचनं चेदम् अब्रवीत् ॥७६॥ [N]
 भवान् पितृ-समो मह्यं पितुश् च दयितः सु-हृत् ।
 [N] प्रीत्या परमया युक्तस् तं नलं प्र-शंसंश् च ॥७७॥ [N]
 क्रियतां मम कार्याऽर्थः सखे सौम्य महा-मते ।
 [N] सम-उद्रे बध्यतां सेतुः सह सर्वैः पुवं-गमैः ॥७८॥ [N]
 [N] ततः सुग्रीव-सचिवांश् हनुमन्-प्रमुखान् हरीन् ।^{१५}
 ९५.२७] तदा दार्शरथी रामो हर्ष-पूर्वोऽब्रवीद् वचः ॥७९॥ [N]
 श्रुतं भवेद्भिर् वचनं सम-उद्रस्य महाऽऽत्मनः ।
 ४] अत्र यत् संवि-धातव्यं तत् सर्वं संवि-धीयताम् ॥८०॥ [N]
 एवम् उक्त्वा ततस् तं तु सु-ग्रीवं वाक्यम् अब्रवीत् ।

१. फ-वरांगणे । २. फ रा प्र ब अ-न तु वक्तुं । ३. च-गुणात् । फ रा
 प्र ब अ-गुणा । ४. प्र-सेतुर् । ५. फ-नास्ति । ६. रा-न तस्य । ७. आ-दयितो
 हरिः । रा ब-दयित सुहृत् । ८. फ म-च परया । ९. रा ब-युक्तं तं ।
 म-युक्तं तं । १०. रा ब-प्रशशास । ११. रा-क्रियार्थस् । १२. ब-
 समुद्रं । १३. अत परं सर्गसमाप्तिः-च रा प्र ब-इत्यार्षे रामायणे सुन्दरकाण्डे
 समुद्रदर्शनं नाम सर्गः । ल_२ अ-इत्यार्षे सुन्दरकाण्डे समुद्रदर्शनं नाम
 सर्गः । १४. ब-सचिवां । १५. फ-हनुमत् । १६. च रा प्र ब ल_२-
 अतो नवः सर्ग आरभ्यते । १७. अ-दशरथो । रा-दाशरथि । प्र-
 दाशरथो । ल_२-दाशरथो । १८. च रा प्र ब म ल_३ ल_२ अ-० पूर्णो-
 ब्रवीद् । १९. रा-भवद्भि । २०. फ म-शीघ्रं । २१. फ ल_२-तां तु ।
 च ब अ-तांस्तु । २२. आ फ-समुद्रं ।

N] आ-दिशं त्वं महा-बाहो सेतु-कर्मणि यूथ-पान् ॥८१॥ [N

N] रामस्य तु वचः श्रुत्वा निर-दिष्टास् ते प्लवं-गमाः ।

७३] अभि-पेतुर महाऽरूढं हृष्टाः शत-सहस्र-शः ॥८२॥ [५२३

वचनात् तस्य सु-ग्रीवस् तम् एवाऽभिप्र-हर्षयन् ।

N] स्वयं राजाऽथ सु-ग्रीवो नलो नीलश् च वानरः ॥८३॥ [N

हर्नु-मान् पनसश् चैव ततः दधि-मुखः कपिः ।

N] जांब-वांश् च सु-षेणश् च वेग-दर्शी च वानरः ॥८४॥ [N

गजो गवाऽक्षो गर्वयः शैरभो गंध-मादनः ।

N] युव-राजोऽगदश् चैव तारश् च वन-गोचरः ॥८५॥ [N

अन्ये च वानर-श्रेष्ठाः शैत-शोऽथ सहस्र-शः ।

N] आ-स्फोटयन्तः सं-हृष्टाश् चक्रुः किल्लि-किलाम् अपि ॥८६॥ [N

ते नगान् नग-संकाशान् गृह्य शाखा-मृगर्षभाः ।

N] बभञ्जु वानरास् तत्र चर्कषुश् च रसां-तले ॥८७॥ [५३

बहुं समाऽरभन् सेतुं मध्ये नद-नदी-पतेः ।

१. आ-आदिशस् । च-प्रादिशस् । २. ल_२-च । ३. रा-महा-
पुण्यं । ४. ल_१-तु...सु० । ५. ल_१-प्रहर्षणम् । ६. फ अ-
राजा तु । ७. ल_१-वानराः । ८. ब-हनुमां । ९. म-०मुखक० ।
१०. फ-मुखेनश् । ११. आ फ-०दर्शीवि । १२. रा-गवय । १३. फ-
श्ररभो । आ-सरभो । १४. ब-वानरश्रेष्ठाश्च । १५. रा ब-२य इयपादौ
न स्तः । १६. फ च अ-किलिकिलाम् । म-किलिकिलान् । १७.
ल_२ अ-नगा नागसंकाशां । ब-०संकाशां । प्र म ल_१-०संकाशा । १८.
आ-भवन्तु । च ल_२-बभञ्ज । प्र ब म ल_१ अ-बभञ्जु । १९. फ रा-
चर्कषुश् । आ-चर्कषुश् । २०. फ रा-०तलान् । २१. च प्र ल_१ ल_२ आ-
बहुं । २२. आ-समारभव । च-सेनारभव । २३. आ रा ब-०पते ।

[N] वेग-साराः प्रगे काले महाऽभ्रम् इव वायुना ॥८८॥ [N]
शालांश् च वानरास् तूर्णं चूतान नीपांस्तथैव च ।

[C] कुटजान् अर्जुनांसं तालांस् तमालांस् तिन्दुकान् वटान् ८९[५]
स-मूलान् अपि चोन्न-मूलान् कृत्वा वृक्षान् महौजसः ।

[N] इन्द्र-केतून् इवोद्-यम्य प्र-जग्मुर् बाहु-शालिनः ॥९०॥ [५६]
लता-पादप-पुष्पाणि नालिकेरांश् च पुष्पितान् ।

[N] खर्जूरान् पनसान् आम्रान् अशोकांस् तिलकान् अपि ॥९१॥ [N]
९७] वृक्षाणां तानि कूटानि गिरीणां शिखराणि च ।

[N] प्र-चिक्षिपुस् तृणैः सार्धं महतश् च मही-रुहान् ॥९२॥ १२[N]
अन्यांश् च वृक्षान् आ-दाय तूर्णं काष्ठं च सर्व-तैः १३

९३] सागरे सलिले सेतुं चक्रुः शत-सहस्र-शः १४

[N] तैः शालैर् अत्र-कीर्णैश् च चक्रुः सेतुं महोदधौ ॥९३॥ १५[N]

१. आ-०साराः । २. च रा व म ल_१-ल्लवे । प्र-ल्लवा । ल_२ अ-
ल्लवकाले ॥ ३. फ च-शालां बलानश्चकर्णौ । रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-
सालांश्च वा० । ४. आ फ च-नीपांश् च वानराः । ५. ल_२ अ-अर्जुलांस् ।
च-अर्जुनां स्तालो । ६. प्र-तिर्मुकाचरान् । रा-तिन्दुकान् वरान् । म-तिर्मुकान्
वटान् । ल_१-तिस्वकान् भुजान् । ७. फ-इन्द्रवारुणि चोद्यम्य । प्र-इन्द्र-
केतूनिवोदस्थ । ८. फ-प्रजहुर् । ९. रा व-बलशा० ॥ १०. फ-०पुष्पाणि ।
११. रा प्र व म ल_१-नालिकेलांश् । ल_२ अ-नारिकेलांश् । १२. च रा प्र व
म ल_१ ल_२ अ-नास्ति । १३. फ-शिषराणि । १४. आ फ रा ल_१-
तृणकाष्ठं । १५. आ फ-०श । १६. च-नास्ति । १७. व म ल_१ ल_२ अ-
सालैर्० । प्र-सालैर्वि कीर्णै । फ-शालैश्चाश्चकर्णैश्च । १८. फ प्र-धवैर्वशैश्च
वानराः । १९. अतः परं भिन्नक्रमोऽधिकश्च पाठः-फ च रा प्र व
म ल_१ ल_२-कुटजैर्जुनैस्तालैस्तमालैस्तिन्दुकैर्वटैः । महद्भिः पर्वतोर्वैश्च-
क्रुः सेतुं महोदधौ ॥

दश-योजन-विस्तारम् आ-यतं शत-योजनम् । [७६पू
 १२] नलश् चक्रे महा-मेतुं मध्ये नद-नदी-पतेः ॥१४॥ [६१पू
 ततः शाखा-मृगाः सर्वे पुष्पितान् विहगांऽयुतान् ।
 १४] स-मूलांस् तूर्णम् उत्-पाट्य चित्तिपुरं लवणांऽभसि ॥१५॥ [N
 वृक्ष-पत्राणि काष्ठाणि वृक्षांश् चाऽश्म-तूर्णानि च ।
 १५] सम्-उद्रे क्षिप्यमाणानि न श(स)सं(सं)सुः कथं-चना ॥१६॥ [N
 शैलानां दीर्य-माणानां वृक्षाणां चैव पात्यतांम् ।
 २१] बभूवु (-व) तुमुलः शब्दंस् तदौ तस्मिन् महोदधौ ॥१७॥ [६६
 दश-कोटि-परीमाणा ष(वि)ष्टिः संम-अधिकाऽपि वा ।
 N] तृण-काष्ठ-वरं डीभिः सागरं सम्-अपूरयत् ॥१८॥ [N
 अ-मानुषं तु कुर्वाणा वानराः कर्म तेऽद्भुतम् ।

१. फ-नास्ति ॥ २. फ-ते हि साखा० । ३. फ-अमरायुतान् । ४. फ-पादपांस् ।
 ५. आ-विक्षिपुर् । ६. प्र ब रा म ल_१ ल_२ अ-अतः परं 'दशकोटिपरीमाणा'
 इत्यादिपाठो व्यत्यासेन पठितः । ७. आ-वृक्षपर्णमुपादाय । च रा प्र म ल_१-
 वृक्षपर्णान्युपादाय । ल_२ अ-वृक्षपर्णान्युपादाय । ८. आ-चान्येतृ० । फ-चास्ये
 तृ० । ९. च रा प्र ब ल_२-मानानि । १०. फ-न च शसंसुः । च ब-न च
 स्नेसुः । रा-न चस्तेषु । प्र-न च स्नेदः । म-तान् शसंसुः । अ-न च
 शस्नेसुः । ल_२-न वस्तेषु ॥ ११. आ-शैलाना । च-शलानां । १२. फ-भिद्या-
 मानानां । प्र-धार्यमाणानां । स ल_१ ल_२ अ-धार्यमाणानां । १३. फ-वृक्षाणां
 चैव पातने । च-दुमाणां च सहस्रशः । रा ब-दुमाणां चैव विशेषतः ।
 प्र म ल_१ ल_२ अ-दुमाणां च विशेषतः । १४. रा ब-बभूवुर् । १५. फ-
 संघः तदा । रा ब-शब्दस्तत्र । १६. च रा प्र ब स ल_१ ल_२ अ-तत्र महार्णवे ॥
 १७. ब अ-परीमाणाः । प्र-परषाणां । १८. म-संवेस्य । फ-विष्टः । १९.
 म-स-विक्रमि । २०. आ-तृणकाष्ठं चरं चीभिः । च रा प्र ब म-तृणकाष्ठा
 वरं डीभिः । २१. प्र ल_२ अ-समपूजयत् ॥ फ-समपूरयन् । २२.
 आ फ च-स्म । २३. च-कुर्वाणा सगवानराः । २४. आ च-तद्भुतं ।
 फ-रा प्र ब ल_१ अ- ते दुतम् ।

- N] तत्र तत्र व्य-अवर्तन्त बेल-वन्तो बली-मुखाः ॥१९॥ [N
 नाग-प्राणा महा-वेगाः कपर्यः काम-रूपिणः ।
 २३] पर्वतान् उप-कर्षन्ति नखैः परि-लं(?)लिष(?)ख)न्ति च १०० [५८
 ते वै गोष्ठ्याऽव-हास्यैश् च कुत्सयन्तः परस्-परम् ।
 N] आ-जहुः संक्रमं-द्रव्यं यथा-शक्त्य् अति-शक्तिं च ॥१०१॥ [N
 N] प्र-त्तिप्यते च तत् सर्वं तेन सस्वैनिरे दिशः ।
 २२पू] उन्मत्त-भूतः क्षुभितो व्या-घूर्णन् इव सागरः ॥१०२॥ [N
 विचित्र-पुष्पा गिरयो धातु-चित्रं-शिखास् तथा ।

१. फ-विवर्तन्तो । प्र-विवर्धन्तो । २. फ-विलपन्तो ॥ ३. च
 रा-सहावेगाः । ४. ल_१-कारयत् । ५. ल_२ अ-प्राणरूपिणः ६. फ-
 अववर्षन्ति । च म ल_१ ल_२-अपकर्षन्ति । रा-अपि कर्षेति । ब प्र अ
 अपि कर्षन्ति । ७. फ-यन्त्रैः परिनयन्ति । आ-न वैः परिल० ।
 रा-नखैः परिनयन्ति । ब ल_१-नखैरपनयन्ति । च प्र अ ल_२-नखैः
 परिणयन्ति । म-यन्त्रैः परिणयन्ति । ८. अतः परमधिकः पाठः-
 च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-ते नगान्नगसंकाशास्तदा शाखा-
 म्गर्षभाः । बभञ्जुर्बहवस्तत्र समुद्रं चावतस्थिरे ॥ ६. फ-ते
 गोष्ठ्यावहारैश्च । च-ते वै गोष्ठ्यावहस्यैश्च । रा अ-ते चैव...
 ...स्यैश्च । ब-ते चैव निनद...स्यैश्च । प्र-ते चैव...वहु...रन्यैश्च ।
 म-तानावृत्त्यातिहासैश्च । ल_१-चे चैव वानरा यस्य । ल_२-चेव...
 स्यैश्च । १०. आ च-संक्रमं द्रव्यं । रा-संभ्रमं द्रव्यं । ब-परमं द्रव्यं । प्र-
 सर्वतो द्रव्यं । म-संक्रमन् द्रव्यं । ल_१-सरसं द्रव्यं । ल_२-सदुमं द्रव्यं ।
 ११. फ-यथाशक्त्या अभिसर्प्य च । रा ब-यथाशक्त्यातिशक्तिश्च । प्र-
 यथाशक्त्या यथाति... । म-यथा शक्त्यानिशक्ति च । १२. आ
 फ-अतः परं "शरीरेष्वपिशेरते" इति ११३ श्लोकं यावत् पाठो नास्ति ॥
 १३. आ प्र-सखनता । ल_२ अ-सखनिरो । १४. च-उन्मत्तः भूतः ।
 १५. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-अतः परमधिकः पाठः-कुर्वाणास्सागरे सेतुं वान-
 रास्ते सहजशः ॥ १६. च-०युष्मा । १७. रा-धातुभिन्नशिखास् । ब-धातुभिन्न० ।
 ल_२-धातुचित्रा शिखास् ।

N] क्षोभ्यन्ते हरि-शार्दूलैर् उद्-यतैः सेतु-बन्धने ॥१०३॥ [N

तस्मिन् कौटि-सहस्राणि वानराणां महाऽऽत्मनाम् ।

N] चित्तिपुरं वि-विधं द्रव्यं सम-उद्रे सेतु-बन्धने ॥१०४॥ [N

शालैस् तालैस् स-मन्दारैस् तथा वेत्र-लता-वयैः ।

१७] सेतुं बबन्धुः कीलैश् च वृक्षैश् च सु-महाबलाः ॥१०५॥ [N

नव-मेघ-निकाशैश् च नगैः परम-पुष्पितैः ।

१८] तैः स-मूलैः स-पत्रैश् च नलः सेतुं नि-बद्धवान् ॥१०६॥ [N

बलिभिर् वानरैर् वीरैर् बाहुभिस् तीर-जा दुमाः ।

२०] ताडिताः पातिताश् चैव सम-उद्रे सरितां पतौ ॥१०७॥ [N

सु-ग्रीवश् चाऽपि शृङ्गाणि गिरीणां शिखराणि च ।

२४] आ-रुह्याऽऽरुह्य शत-शश् चित्तेषु लवणाऽम्भसि ॥१०८॥ [N

दुर्दुरस्याऽङ्गदः श्री-मान् शृङ्गम् आ-रुह्य पाणिना ।

२५] लवणाऽम्भसि चित्तेषु स-विद्युतम् इवाऽम्बुदम् ॥१०९॥ [N

सशृङ्ग-कन्दर-वनं सर्व-तः पुष्पितं महत् ।

२६] आ-रुह्य जह्रुः श्री-मान् मैन्दश् च द्वि-विदंश् च है ॥११०॥ [N

१. च-क्षाम्येते हरिशार्दुलै । २. च-०बन्धनम् । प्र ब-ब्रुवितः ॥ ३. च-कौटि० । ४. च-महात्मानाम् । ५. च ल_२-विक्षिपुर । ६. प्र ल_१-नास्ति ॥ ७. रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-सालैस् । ८. रा ब-०लतान्वयैः । प्र-०लताश्रयैः । म-०लताश्रयैः । ९. च ब-बबन्ध । म अ-बन्धु ॥ १०. ब ल_२-०बलैः ॥ ११. रा ब-नागैः । १२. च म ल_१ ल_२ अ-समुलैः । १३. प्र-स बन्धवान् । १४. रा-वीराः । च प्र म ल_१ ल_२-नास्ति । १५. रा-पादिताश् । ब-पादिताश् । १६. रा ब म ल_१-शृङ्गणि । १७. च प्र अ-गिरीशि० । १८. च प्र म ल_१ ल_२ अ-शतश् ॥ १९. ब अ-दुर्दुरस्यांगदः । रा-दुर्दुरस्या० । ल_२-दुदुः रस्यांगदः । प्र-दुर्दुरस्या० । म-दुर्दुरस्यांगदः । (दुर्धरस्या०) । २०. ल_१-आगृह्य । २१. ल_१-नास्ति ॥ २२. ल_१-नैदाश् । २३. रा ब ल_२ अ-द्विविधश्च ह । ल_१-द्विविधश्च यः ॥

- हनु-मता च वीरेण यत् कृतं सेतु-कर्मणि ।
 सप्त-योजनै-विस्तीर्णं पर्वतं प्राऽऽप्य पाणिना ।^१
 N] लवणाऽम्भसि चिक्षेप मध्ये कैपि-वृषम् तदा ॥^{१११} ॥ [N
 गिरीणां भिद्य-मानानां सागरे सेतु-कर्मणि ।
 २७] भुवि दिव्य अन्तरिक्षे च श्रूयते नि-नदो महान् ॥^{११२} ॥ [N
 तेन वि-त्रासिताः सर्वे मृग-पक्षि-गणा वने ।
 २८] नाऽशक्नुवन् उत्-पतितुं शरीरेष्वापि शेरते ॥^{११३} ॥ [N
 क्रियमाणे तदा सेतौ वानरैस् तैः सहस्र-शः ।
 N] उन्मत्त-भूतः क्षुभितो व्याघ्र-घूर्णन् इव सागरः ॥^{११४} ॥ [N
 प्र-क्षिप्यमाणैर् उपलैः सहसा क्षोभितं जलम् ।
 N] समुत्-पत्य तदाऽऽकाशं प्रति-पेदे पुनः पुनः ॥^{११५} ॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे समुद्र-ध्रुवणं

नाम षण्णवतितमः सर्गः ॥९६॥

१. ल_२ अ-वेगेन । २. प्र-तत् । ३. च-योजनमास्तीर्णं ।
 ४. प्र ल_२ अ-नास्ति । ५. च-लवणंभसि । ६. रा-वपिवृषम् । ७. च रा-
 तथा । ८. आ-अधिशेरते ॥ ९. आ-कुर्वाणे स्म । १०. फ-कुर्वाणेः स्म ।
 १०. फ-सेतुं । च रा ल_२-सेतो । ११. प्र-ते । १२. आ-व्याघूर्णं ॥
 १३. फ-प्रक्षेप्यमाणैर् । राव प्र ल_१-प्रक्षिप्यमाणैर् । १४. रा-उपलैः ।
 १५. च-प्रतिपदे ॥ १६. ल_२ अ-नास्ति । १७. आ-०द्रदर्शनो
 राव-०द्रवर्णनं । फ प्र म ल_१ अ-०द्रदर्शनं ।

[वं-१५]=[सप्तनवतितमः सर्गः] =[दा-२२]

ततो देवाः स-गन्धर्वाः सिद्धाश् च परमर्षयः ।

२९] आ-वृत्य गंगनं तस्थुर द्रष्टु-कामांस् तद् अद्भुतम् ॥१॥ [७५

ऋषयः पितरो यक्षा राजर्षि-पतगोरंगाः ।

३०] आ-जग्मुः प्रेक्षितुं सेतुं बध्यमानं महाऽर्णवे ॥२॥ [N

अ-विघ्नम् एव रामस्य सर्वे वियद्-अधिष्ठिताः ।

N] ऊचुः परम-संहृष्टाः परस्पर-समागमे ॥३॥ [N

अ-विदूराच् च रामस्य सर्वे वि-यति सं-स्थिताः ।

३१] पूजां च राघवे चक्रुर ऊचुश् च मधुरा गिरः ॥४॥ [N

ऊचुः परम-संहृष्टाः परस्परम् इदं वचः ।

दण्ड एव परो लोके दुर-जने प्रति-भाति नः ।

N] न' क्षमाऽऽकृत-ज्ञेषु शां(?)सां) त्व-दानम् अथाऽपि वा ॥५॥ [४७

तितीर्षीः सागर-जलं सेतु-कर्म-चिकीर्षया ।

N] ददौ दण्ड-भयाद् गौधं राघवस्य महोदधिः ॥६॥ [४८

१. आ ल_२-सगन्धर्माः । फ रा व-सगन्धर्वा । २. आ-गगने ।

फ-गगणं । ३. च व-० कामा ॥ ४. आ-०गरुडा नगाः । फ-०गरुडो

नगाः । ५. च-प्रेषितुः । आ-प्रेक्षितं ॥ ६. फ-अविघ्नय व । ७. आ-

सर्वेषां चित्तधिष्ठिता । च प्र ल_२ अ-सर्वे ध्यायन्त्यधिष्ठिताः । रा-सर्वे

ध्यायति (न्ति) धिष्ठिताः । म-सर्वे ध्यायन्तु धिष्ठिताः । ल_३-सर्वे

ध्यायत्यतिष्ठिताः । ८. म-परस्परं संहृष्टाः ॥ ९. आ-संस्थितः ॥ १०.

च प्र व ल_३ अ-पुनः । ११. फ-धिक् क्षमामकृतज्ञेषु । च-धिक्षमानमकृतः

प्रज्ञे । रा प्र म व-न क्षमा इकृतप्रज्ञे । ल_३ अ-न क्षमा इकृतप्राज्ञे ॥

१२. च-सत्त्वं दानम् । रा व प्र म ल_३ ल_२ अ-सामदानम् ॥ १३. रा-

तितीर्षी । १४. आ-सागरजलसेतुः । १५. रा-गाध ॥

३२५] न चकार पुरा कश्चिन् न च कर्ता भविष्यति ।

N] सांऽमरेष्व अपि लोकेषु सागरे सेतु-बन्धनम् ।

३२७] उपाऽऽदाय सुरान् सेन्द्रान् भविताऽन्यत्र राघवात् ॥७॥ [N

ये रामम् एवं द्रक्ष्यन्ति सम्-अन्ताद् अ-कुतोभयम् ।

३३] कारयन्तम् ईमं सेतुं सम्-उद्रे सरितां पतौ ॥८॥ [N

तेषां पुत्रा भविष्यन्ति वीर्य-वन्तो यशस्-विनः ।

३४] आ-हर्त्तारः पराऽर्धस्य यशसो वि-क्रमस्य च ॥९॥ [N

यावत् सम्-उद्रं तावच्च सेतु-बन्धोर्(?) भविष्यति ।

३५] यावच्च च सागरे कीर्तिस् तावद् रामे भविष्यति ॥१०॥ [N

कः सम्-उद्रं बध्नाति सेतुम् इत्य-एव चारणाः ।

३६] विद्या-धरोश् च शत-शः सु-प्रीताम् तूर्णम् आ-ययुः ॥११॥ [N

रामः सेतुं समुद्रस्य बध्नातीति दिशो दश ।

३७] जगाम तुमुलः शब्दः पृथिव्याम् अपि शुश्रुवे ॥१२॥ [N

तदं अ-चिन्त्यम् अनाऽधृष्यम् अद्भुतं लोमं-हर्षणम् ।

१. रा-कर्ता नाकरिष्यति । ब-कर्ता भविष्यति । प्र म ल_१ ल_२ अ-कर्ता न करिष्यति । २. च-सामरेष्विलो० । रा ब म ल_१-सामरे त्रिषु । प्र ल_२ अ-सामरेषु च । ३. फ-सुराजेन्द्राद् । ४. च रा ब-भविता यत्र । ५. राघवः ॥ ६. आ-एव । ल_१-इति । ७. च-कारयन्तमि.....॥ ८. आ रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-आहर्त्ता च । ९. रा ब म ल_१-परार्थस्य । प्र-पुराणस्य । ल_२ अ-परा यस्य ॥ १०. प्र ल_२ अ-समुद्रास् । ११. फ-तावत् सेतु एष । च म-तिष्ठेत् तावत्सेतुर्भ० । रा ब-तिष्ठेत् सेतुर्भ० । प्र ल_१ ल_२ अ-तिष्ठन्तु तावत्सेतु । १२. आ-रामो ॥ १३. रा-समुद्रेषु । १४. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-सेतुं नदनदीपतेः । फ-० व चारणः । १५. रा ब-विद्याधरश् । १६. फ-चाप्सरसः । रा-च शतसः । १७. च-तूर्ण.....भ्ययुः । आ फ ब-तूर्णमभ्ययुः ॥ १८. रा-तुमलः । १९. च-शुश्रुवे ॥ २०. प्र-तदा चिन्त्यमना० । आ फ-तदचिन्त्यमना० । २१. रा च ब ल_१ ल_२-राम० ॥

N] ददृशुः सर्व-भूतानि सागरे सेतु-बन्धनम् ॥१३॥ [७८
कृतानि प्रथमेनाऽह्ना योजनानि चतुर्दश ।

N] वानरैर् नग-संकाशैः सेतु-कर्मणि नि-ष्ठितैः ॥१४॥ [६८
ततो विद्या-धराः सर्वे देवा देवर्षयस् तथा ।

N] यत्न-भूत-पिशाचौश् च सर्वे चाऽप्सरसां गणाः ।
वि-स्मिताम् तस्थुर् आकाशे बध्यमाने महोदधौ ॥१५॥ [७५
श्रान्तान् न तपते सूर्यः कदाचिद् अपि वानरान् ।

३८] अभ्राणि जंजिरे दिग्भ्यः पीत्वा सूर्य-प्रभाम् इव ॥१६॥ [N
प्र-ववर्ष च पर्जन्यो मारुतश् च शिवो^{१३} ववौ ।

३९] वृक्षेभ्यश् च तर्दो जज्ञे कपि-भक्ष्यं फलं परम् ॥१७॥ [N
ततोऽस्तं^{१५} गत आदिशे नि-षेदुर् वानरर्षभाः ।
आ-रक्षांस् तु समा-स्थाप्य सर्वे ते सर्वतो-दिशम् ।

N] मुषुपुंः सुमहा-वीर्याः समुग्रीव-विभीषणौः ॥१८॥^{२३} [N
कथं दृश्येत सा लंका कथं बध्येत सागरः ।

N] एवं^{२५} समुद्र-मुका भूत्वा सेतवे^{२६} वानरर्षभाः ॥१९॥^{२३} [N

१. फ-प्रथमेह । च-प्रथमेणाह्ना । २. फ ल_२ अ-नाग० ।
३. आ ल_२ अ-निश्चितैः ॥ ४. रा-सर्वैः । ५. रा-० पिशाचश् । ६. च-
वध्यमाणेन ॥ ७. फ-सान्तान्न तपते । रा अ-आर्तानापतते । प्र ब म ल_१
ल_२-आर्तान्न तपते । अ-आर्ताश्च पतते । ८. फ-सूर्यस्तदा वानरपुंगवान् । ९.
प्र-अंधानि । १०. च-० जश्चिर । ११. आ रा-पीता ॥ १२. आ-पर्यन्यो । फ-
पर्यण्यो । रा-पर्यन्यै । १३. आ-शि.....वौ । १४. फ म-तथा । १५. फ
ल_१-० भक्षं । १६. रा प्र ब ल_२ अ-परं फलं । फ म-फलं बहु ॥ १७.
ब ल_२-ततोस्तगत । १८. आ ल_१-अरक्षं । प्र-आरक्ष्यंस् । १९. आ
च रा प्र ल_१ ल_२ अ-समास्थाय । म-सममास्थाय । २०. च-पर्वता दिशम् ।
२१. आ-मुषुपुः । फ-तुष्टुपुः । २२. रा म ल_१-० विभीषणः । २३. ब-
नास्ति ॥ २४. रा-द्वयं । २५. आ रा म-कथं । २६. आ फ प्र म
ल_१ ल_२ अ-क्षरते । रा म-सर्वे ते ॥

उत्साह-युक्ता हरयः कौतूहल-समन्विताः ।

[N] रात्रि-शेषं तद् अत्य-उग्रं निन्युः कृच्छ्राद् इवोदिताः ॥२०॥ [N

ततः प्रभात-समये कृत्वा पौर्वाऽहि(?)हि)कीं क्रियाम् ।

परस्परं समुत्-सोद्य प्र-स्थिताः सर्वतो-दिशम् ।

[N] ततः शृंगीणि जगृहुः पर्वतानां पुवं-गमाः ॥२१॥ [N

विचित्र-पुष्पा गिरयो धातु-चित्र-शिखाम् तथा ।

[N] शोभन्ते हरि-शार्दूलैर् उद-यतैः सेतु-बन्धने ॥२२॥ [N

तानि 'कोटि-सहस्राणि वानराणां महाऽऽत्मनाम् ।' ॥७९॥

[N] चिशिपुर वि-विधं द्रव्यं सम-उद्रे सेतु-बन्धने ॥२३॥ [N

शालैश्च तालैः स-सन्तानैः तथा वेत्र-लता-शैतैः ।

[N] सेतुं बबन्धुः कीलैश्च वृक्षैश्च सु-महा-बलैः ॥२४॥ [N

नागै-मेघ-निकाशैश्च च 'नैगैः परम-पुष्पितैः ।

[N] तैः स-मूलैः स-पत्रैश्च च नलः सेतुं बबन्ध ह ॥२५॥ [N

बलिभिर् वानरैर् वेगाद् बाहुभिस् तीर-जा द्रुमाः ।

[N] ताडिताः पातिताश्चैव सम-उद्रे सरितां पतौ ॥२६॥ [N

प्रिय-कामसं तु रामस्य सु-ग्रीवः संप्र-हर्षयन् ।

१. व तदात्युग्रं । २. फ च रा प्र ब म ल, ल२ अ-इवोद्यताः ।

३. रा-पौर्वाणिकि । ४. रा-क्रिया । ५. आ फ म-समुत्साद्य ।

प्र-समुत्साय । आ-समासाद्य । ६. रा व-शृङ्गानि ॥ ७. च-विचित्रा पुष्पा ।

८. रा-धातुश्चित्रं । प्र-धातुश्चित्रशिखस् । ९. आ फ-हरिशार्दूलै उद्यताः ।

च-शार्दूलैरुद्यता । प्र-शार्दूलैरुद्यतैः ॥ १०. आ-कोटी० । ११. इत ऊर्ध्व

क्रियांश्चिषाठः केषांचित्कोशानां साक्षतो पूर्वस्मिन्सर्गे टिप्पणकृतः पठितचरः

द्र० । अत एवाऽत आरभ्य 'सरितां पतौ' इत्यन्तः पाठो-च रा प्र ब म

ल, ल२ अ-नास्ति ॥ १२. फ-शालतालैः । १३. फ-चयैः । १४. आ-

ववंध ॥ १५. आ-नगमेनि० । १६. फ-नागैः । १७. फ-व्यवंध यत् ॥ १८.

फ-बलिभि ॥ १९. रा-कामास्त्र । २०. फ-समहर्षयत् ।

[N] वि-बन्धुं स^१ समा-रेभे स्वयं नद-नदी-पतौ ॥२७॥ [N

वेगं-सारो(रि) प्लु (प्रै) गे काले महाऽभ्रम् इव वायुना ।

[N] स्वयं वानर-राजेन गिरि-शृंगम् उपाऽऽहृतम् ॥२८॥ [N

सु-ग्रीवः शैल-शृंगानि गिरीणां शिखराणि च ।

[N] आ-रूढ शत-शी वृत्तैश् चिक्षेप लवणाऽम्भसि ॥२९॥^१ [N

दर्दुरस्याऽद्भुतः श्री-मान् शृंगम् आ-रूढ पाणिना ।

२५] लवणाऽम्भसि चिक्षेप स-विद्युतम् इवाऽम्बुदम् ॥३०॥^१ [N

अर्द्ध-योजन-विस्तीर्णं विन्ध्यस्य शिखरं महत् ।

[N] सु-षेणः^२ पाणिना गृह्य पातयामास सागरे ॥३१॥ [N

प्रक्षिप्त-मात्रे शिखरे जल-राशिः समुत्थितः ।

[N] आकाशाऽभि-मुखो भूर्त्वा वि-सेंसर्प समन्त-तः ॥३२॥ [N

नीलेन मलयस्याऽथ शृंगे^३ द्रुम-शतौऽऽकुलम् ।

दोभ्याम् उत-पाठ्य तरसा क्षिप्तं^३ लवण-सागरे ।

१. आ-विवद्धुं । फ च-वद्धुं । प्र रा अ ब ल_१ ल_२ म-
बद्धुं । २. फ च प्र रा म अ-समारभस्तेतुं स्वयं । ब ल_१-समारभस्तेतुं
स्वयं । ल_२-समारभे सेतुं स्वयं ॥ ३. फ-वेगेनोपप्लवे । रा-वेगसारोष्णवे ।
आ प्र ब ल_२-वेगसारोष्णगे । अ म ल_१-वेगसारो प्लवे । ४.
फ ब-उदाहृतम् ॥ ५. फ-शृंगानि । ६. फ-शिखराणि । ७. फ-आरूढारूढ
शतशश्च । ८. प्र ब म ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥ ९. आ-इवां मुदम् ॥
१०. आ-विस्तीर्णं । ११. अ-शिखरं । १२. फ च-सुखेन । प्र-सुखेनः ।
फ-सुखेनः । १३. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-पातयामास पाणिना गृह्य ॥ १४.
च म ल_१ अ-प्रक्षिप्यमाणे । रा प्र ब ल_२-प्रक्षिप्यमाने । १५. फ रा-
शिखरे । १६. च-रासि । रा-राशिं । १७. प्र-समुत्थिता । १८. च रा प्र
ब म ल_१ ल_२ अ-गत्वा । १९. रा-विससर्ज ॥ २०. रा-शृंगद्रुमशः ।
फ-शृंगं द्रुमसमाकुलं । प्र ब म-शृंगं द्रुमलताकुलम् । च-शृंगं द्रुमः ।
२१. आ फ-उत्पाद्य । ब-उत्पाद्य । २२. रा-क्षिप्तं ।

- N] शब्दश् च सु-महान् य(?) ज्ञे वि-द्युताम् अम्बरे यथा ॥३३॥ [N
 स-शृंगं^२ चन्दन-वनं सर्व-तः पुष्पितं महत् ।
 २६] आ-रुह्य^३ जहत्^४ शीघ्रं मैदश् च द्वि-विदश् च ह ॥३४॥ [N
 हनू-मता च वीरेण यत् कृतं सेतु-कर्मणि ।
 सप्त-योजन-विस्तीर्णं पर्वतं प्राऽऽप्य पाणिना ।
 N] लवणाऽम्भसि चिक्षेप मध्ये कपि-वृषम् तदा ॥३५॥^५ [N
 गजो गवाऽक्षो गवयः शरभो गन्ध-मादनः ।
 शृंगाण्य् आ-दाय पंचैते महेन्द्राद् आ-गता द्रुतम्रं ।
 N] चित्तिपुः सहसा सर्वे पर्वतान् पर्वतोपमाः ॥३६॥ [N
 पर्वताश् च सुसं-कुंदाः पतन्तः सागराऽम्भसि ।
 N] क्षोभं चक्रुः सप्त-उद्रस्यै^६ क्षीरोदस्यैव मन्थने ॥३७॥ [N
 गिरीणां भिद्यमानानां सागरे सेतु-कर्मणि ।
 N] भुवि दिव्यं अन्तरिक्षे च श्रुत्वा नि-नदो महान् ॥३८॥^७ [N

१. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-जातो ॥ २. प्र-सशंखं च० ।
 च-सशृंगं चन्दनवने । ल_२ अ-सशृंगचन्दनवने । ३. फ प्र ब म ल_२-आरुह्य
 जहत् । फ-आरुह्य जहत् । ४. फ च प्र ब म ल_१ ल_२ अ-श्रीमान् । रा-
 क्षिप्रं । ५. च-द्विविधश्च । ल_१ अ-द्विद्विधश्च । ६. फ-लवनाम्भसि ।
 ७. प्र ब म ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥ ८. आ-सरभो । ९. च प्र ब ल_१-
 पंचैते शिखरान् गृह्य । रा-पंचैते शिखरान्गृह्य । १०. रा-महेन्द्रागता ।
 ११. फ-द्रुमम् । १२. फ-पर्वतात् ॥ १३. फ च रा म ल_१ ल_२ अ-
 पर्वतास्तु सुसमुक्ताः । प्र-पर्वतास्तासु समुक्ताः । प्र-पर्वतास्तु समुल्लङ्घिताः ।
 १४. प्र ब अ-पततो लवणाम्भसि । १५. च-चक्रं । १६. प्र ब ल_२ अ-समु-
 द्यम्य । १७. आ-क्षारोदस्यैव । च रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-सागरस्यैव । १८.
 आ-बन्धने । रा-मन्थनम् । ब-मन्थरे ॥ १९. च प्र ल_१ ल_२ अ-दिवि
 भुव्यन्तः । रा ब म-दिवि भुव्यन्तः । २०. रा ब म ल_२ अ-श्रूयते ।
 प्र ल_१-श्रूयते । २१. आ-नास्ति ॥

- तेन वि-त्रासिताः सर्वे मृग-पक्षि-गणा वने ।
 २८] अशक्नुवन् प्रति-स्थातुं शरीरेष्व एव शेरते ॥३९॥^१ [N
 आश्चर्यम् इत्य्-अभाषन्त मुनयो दिवि^२ सं-स्थिताः ।
 N] पुष्प-वर्षाणि मुमुर्चुः स-गन्धर्व-महोरङ्गाः ॥४०॥ [N
 साधु साध्व इति भाषन्तो वानरान् प्र-शंससिरे ।
 N] देव-दुन्दुभयो नेदुर् ननृतुश् चाऽप्सर-गणाः ॥४१॥ [N
 तुर्वर्-प्रमुखाश् चैव गन्धर्वा गीत-कोविदाः ।
 N] दिव्यै-तानेषु गायन्ति तन्त्री-लय-समन्वितम्^३ ॥४२॥ [N
 दिवि तेषां नि-नादम् तु वानराणां च नि-स्वनः ।
 पर्वतानां च सं-वर्षाच्च छन्दः सम-अभवत् तदा^४ ।^५
 N] शुचि शुक्र (१)क्रे-व्यतिक्रान्ते मेघानां गर्जताम् ईव ॥४३॥ [N
 सत्त्वानां च महा-नादैः स्वनिता गिरि-कन्दराः ।

१. आ प्र व म ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥ २. फ-अभाषस्तं । ३. रा
 दिति । ४. फ-मुमुचुस्तथा गंधर्वपन्नगाः ॥ ५. फ रा प्र व म ल_१-चाभाष्य ।
 च-चोभाष्य । ल_२ अ-वाभाष्य । ६. आ-वानराः प्रशंससिरे । फ-
 ०रान् प्रशंससिरे । च-वानरांश्च प्रसंसिरे । रा ब-वानरेन्द्रा शंससिरे । ७. रा-
 देवदुन्दुभयो । ८. प्र-चाप्सरसो गणाः ॥ ९. च प्र अ-तुर्वरुः । १०. च रा-०
 कोविदा । ११. फ-दिव्यगाणेषु । प्र च-दिव्यगाणेषु । ब
 म ल_१ ल_२ अ-दिव्यगाणेषु । १२. रा-दिव्या गायन्ति गीतानि
 तन्त्रीलयसमन्वितम् ॥ १३. च-सवर्माछन्दः । आ रा-संहर्षाछन्दः ।
 १४. रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-०वन्महान् । १५. प्र-पर्वतानां च सर्वेषां
 वर्षाच्छब्दो अभवन्महान् । १६. फ-क्षचि । १७. ब म ल_१-शुक्रव्यपगमे ।
 फ-नक्रव्यतिक्रामे । च प्र रा ल_२ अ-शुक्रव्यपगमे । १८. फ-गर्जितानि
 च ॥ १९. आ-स्वनित्वा । च रा प्र व ल_१ ल_२-स्तनिता । म-स्तनिता
 (स्तमिता) । २०. रा-गिरिकन्दरा । ल_१-गिरिकंधराः ।

- [N] तेन शब्देन महता नाऽन्योऽश्रूयत केश-चन ॥४४॥ [N]
द्वितीयेऽहनि तस्मिन् तु मध्यं प्राऽऽप्ते दिवा-करे ।
- [N] श्रान्ताम् तु वानराः सर्वे वृक्ष-मूलानि भेजिरे ॥४५॥ [N]
फलानि भक्षयित्वाऽथ पीत्वा च वि-विधं जलम् ।
- [N] वि-श्रान्ताश्च वि-तृष्णाश्च पुनः सर्वे प्र-पेदिरे ॥४६॥ [N]
वृक्षान् केचित् समा-जहूः शिलाः केचित् समा हरन् ।
- [N] पर्वतानां तथा सानूंस् तृण-काष्ठांस् तथाऽपरे ॥४७॥ [N]
क्षिपन्ति सहसा दृष्ट्वा वानरा लवणाऽभ्रसि ।
- [N] क्षिप्तं क्षिप्तं नलः सर्वं समी-भूतं करोति च ॥४८॥ [N]
आ-गतैर् गच्छमानैश्च नन्द-मानैश्च वानरैः ।
- [N] पर्वतैः क्षिप्यमानैश्च सं-कुलं सर्व-तोऽभवत् ॥४९॥ [N]
दिवसेन द्वितीयेन षड्विंशद् योजनानि तु ।
- [N] बद्धानि वानरैस् तैश्च सम-उद्रे सेतु-कर्मणि ॥५०॥ [N]
पश्चिमायां तु सन्ध्यायां यथा-स्थानानि भेजिरे ।

१. फ च रा- नान्यच्छूयत । ब अ-नान्यः श्रूयत । प्र म ल, ल२-
नान्यच्छूयत । २. फ च रा प्र ब म ल, ल२ अ-किंचन ॥ ३. प्र ल, अ-
मध्ये । ४. फ-श्रान्तास्तु वृक्षमूलानि भेजिरे वानरर्षभाः । ५. फ-भक्षयित्वा तु ।
च प्र ब म ल, ल२ अ-भक्षयित्वा च । रा-भक्षयित्वा च । ६.
फ-तु । ७. आ ल२ अ-वितृष्णाश् । ८. फ च रा प्र ब म
ल, ल२ अ-प्रतस्थिरे ॥ ९. च रा प्र ब म ल, ल२ अ-नास्ति ॥
१०. फ-क्षिप्तं क्षिप्तं । रा-क्षिप्तं क्षिप्तं । ११. रा-सर्वे । १२. रा-
शमीभूते । ब म-शमीभूतं । १३. फ च रा प्र ब म ल, ल२ अ-
सः ॥ १४. आ-०माणैश् । प्र-इच्छमानैश् । १५. रा प्र
ब ल२ अ-नन्दमानैश् । १६. आ फ च ब म ल, अ-
०मानैश् । १७. च-पर्वतोऽभवत् । प्र-सर्वतो भवेत् ॥ १८. रा ब-च ।
१९. फ च रा ब म ल, ल२ अ-वानरैस्तैस्तु । प्र-वानरेन्द्रैस्तैः ॥

N] कर्माणि कथयन्तस् ते स्वानि स्वानि पुर्व-गमाः ॥५१॥ [N

रामायं कथयन्ति स्म पश्य सेतुं महोदधौ ।

N] राम-पादाव् उप-स्पृश्य सु-ग्रीवस्य च वानराः ॥५२॥ [N

शिशिरे तत्र तत्रैव केचिज् जाग्रति हर्षिताः ।

N] समुद्र-मुकानां तेषां तु गता सा सर्वरी सुखम् ॥५३॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सेतु-कर्माऽऽरम्भो नाम

सप्तमवतितमः सर्गः ॥९७॥

— — — — —

१. च-रामां य । २. फ च-रामपादानुपस्पृश्य । रा-रामपादास्तुज-
स्पृश्य । ३. च-तु ॥ ४. फ-शिशिरे । आ ब-शिखिरे । रा-शिशित । प्र ल,
ल२ अ-शिशिरे । ५. फ-केचिज्जयेति । रा-केचिज्जागति । प्र-केचिज्जाः
प्रतिहर्षिताः । ६. आ फ-सर्वरी । च-...र्वरी । ७. च-सुखम् ॥ ८. अ-
नास्ति । ९. फ-सेतुकर्म । १०. च-नास्ति ॥

[वं- ९५]= [अष्टानवतितमः सर्गः] =[दा-२२]

प्र-भातायां तु शर्वर्याम् उद्-गच्छति दिवा-करे ।

N] वानराणां सहस्राणि प्र-युतान्य् अर्बुदानि च ॥१॥ [N

तथैवैक्ष-सहस्राणि गो-लांगूल-शतानि च ।

N] बबन्धुः सागरे सेतुं राघव-प्रिय-काम्यया ॥२॥ [N

अहं पूर्वम् अहं पूर्वम् इति शैलान् प्र-चिक्षिपुः ।

N] क्षिप्ता पर्वत-वृष्टिः सां चालयामास सागरम् ॥३॥ [N

क्षुभिते सागरे तस्मिन् क्षुब्धाः सागर-वासिनः ।

N] नागांश्च च दानवांश्च चैव किम् एतद् इति मेनिरे ।

प्र-लयैः किं नुं सम्प्राप्ता उताहोऽमृत-मन्थनम् ॥४॥ [N

N] सेतु-कर्म समा-रब्धं रामेण विदिताऽऽत्मना ।

ज्ञात्वैवं तत्त्व-तस्ते तु निरुद्-विग्नानाम् ततः स्थिताः ॥५॥ [N

१. प्र म ल, ल_२ अ-च । २. आ फ-सर्वर्याम् । च-सर्वयाम् ।
 ३. च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-उदिते च । ४. ब ल, -अर्बुदानि ॥ ५.
 फ-तथा कक्षस० । ६. च रा प्र-गोलांगूलायुतानि । ब म ल, अ-गोलां-
 गूलायुतानि । ७. आ फ च रा ल, -बबन्धु । ८. च रा प्र ब म ल, ल_२
 अ-राघवप्रीतिकाम्यया ॥ ९. च-अहं पूर्व इति शो...प्रचिक्षिपुः । प्र-शैलान्
 प्रचिक्षिपुः । १०. च-पर्वतावृष्टिः सा । रा-पर्वतावृष्टिश्च ॥ ११. च प्र रा ब म
 ल, अ-०भूमयः । १२. च-नागांश्च दानवांश्चैव । १३. रा-प्रलय । १४. म-
 तु । १५. च-संप्रातः । रा-संप्राप्ता । १६. आ-ताहोऽमृत० ॥ १७. आ फ-
 समारब्धः । १८. फ च ब-ज्ञात्वैव । १९. च रा प्र ब म ल, अ-विदिताः
 सर्वे । ल, -विधिताः सर्वे । २०. रा ब ल, ल_२ अ-निरुद्धोगास् । प्र-
 निरुद्धोगास् ॥

- N] वानरा रभसेनैव बबन्धुः सागरं तदा ।
 अन्ये च सूत्रं गृह्णन्ति दृष्टिं संचारयन्त्य अपि । [६० पू
 N] सर्मश् च क्रियताम एषं नलम् एवं बभाषिरे ॥६॥ [N
 अन्ये क्षिपन्ति ह्य उपलान् पाद-पान् अपरे पुनः ।
 N] विश्रामन्त्य अपरे क्लान्ताः केचिन् निद्रां सिषेविरे ॥७॥ [N
 आस्फोटयन् ववल्गुश् च चक्रुः किलकिलाम् अपि ।
 N] वृत्ताद् वृत्तं पतन्त्य अन्ये पर्वतात् पर्वतं तथा ॥८॥ [N
 दिवसेनं तृतीयेन चत्वारिंशद् योजनानि तु ।
 N] बद्धोनि कैपिभिर् वीरैः शेषं तु दश-योजनम् ॥९॥ [N
 स्वस्त्य अयं बध्यते सेतुर् इति कृत्वा पुन-गमाः ।

१. प्र-वानराः । २. फ-सागरे । ३. च ल_१-सूत्रं गृह्णन्ति ।
 रा ब म अ-सूत्रं प्रगृह्णन्ति । प्र-सूत्रं प्रगृह्णन्ति । आ म ल_२ फ अ-च सूत्रं
 गृह्णन्ति । ४. आ-दृष्टिं । फ-वृष्टिं । प्र-दृष्टं । म ल_२ अ-सृष्टिं । ५. फ-वा
 चारयन्त्यपि । च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-संधारयन्त्यपि । ६.
 फ-सर्मैश्च । ७. च-क्रियातामेष । आ-क्रियातामेव । ८. रा
 ब-एव ॥ ९. च-आक्षिपति ह्यचलान् । प्र म ल_१ ल_२ अ रा ब-आक्षिप-
 न्नचलान् केचित् । १०. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-सुडुः । ११. रा ल_१-
 विश्राम्यं ह्यपरे । म-विश्रम्यन्त्यपरे । १२. च प्र ब म ल_२ अ-श्रान्ताः । रा
 ल_१-श्रान्ता । १३. च-निषेविरे ॥ १४. म ल_२-आस्फोटन् ववल्गुश्च । आ-
 ञ्यन्प्रावल्गुश्च । च-ञ्यन्प्रवल्गुश्च । १५. फ-किलकिलान् । १६. प्र ल_१-
 इति । १७. च-पतत्यन्ये । १८. प्र-पर्वतान् ॥ १९. रा-दिवसे तृतीये
 चैव । २०. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-पंचाशद् ।
 २१. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-च । २२. च-बद्धोनि । २३. रा प्र ब-
 कैपिभि । २४. आ-स स्वयं । फ-स्वलपोयं । रा-स्वस्वयं । २५. रा प्र
 ब म ल_१ ल_२ अ-मत्वा ।

- N] धृति-मन्तः प्र-सुप्तास् ते कृत-कर्मण एव च ॥१०॥ [N
 प्र-भातायां निशायां तु रामम् ऊचुर् वनौकसः ।
 N] अद्य राम महा-बाहो सेतुं नि-ष्टां गमिष्यति ॥११॥ [N
 अद्य द्रक्ष्यसि तां लंकां पुरीं रावण-पालिताम् ।
 N] एवम् उक्त्वा ततो रामं वानरास् ते महा-बलाः ॥१२॥ [N
 एकोत्-पातेन ते सर्वे समुत्-पेतुः पुत्र-गमाः ।
 N] जगृहुश् चैवं वृक्षांस् ते शिलाः के-चित् पुत्र-गमाः ॥१३॥ [N
 शैल-शृङ्गाणि चाऽप्य अन्ये तृणं काष्ठम् अथाऽपरे ।
 N] अन्ये च वारयन्ति स्म बहुना किं प्र-योजनम् ॥१४॥ [N
 अन्योऽन्यस्य तु तेजांसि वर्द्धयन्तः परस्-परम् ।
 N] आकाशं छादमानास् ते वर्षा-काले घना इव ॥१५॥ [N
 नर्दमाना महा-नोदं प्रावृ-काल इवाऽम्बु-दाः ।

१. च-धृतिमन्तः । २. रा-कृतकर्मण ॥ ३. रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-
 तु सर्वया । म ल_१-तु सर्वया । ४. फ-पश्य । ५. आ फ-सेतुः ॥
 ६. रा-पुरिं । ७. आ फ-उक्ता ॥ ८. च-एकात्पातेन । ९. फ-
 खे । च-रत्नं । प्र रा ब म ल_१ ल_२ अ-त्वं । १०. फ म
 ल_१ ल_२ अ-पेतुर् । ११. फ च रा ब-वल्लीमुखा । म ल_१ ल_२
 प्र अ-वल्लीमुखाः । १२. रा-चै... । १३. च रा प्र ब म ल_१ ल_२
 अ-शैलान् । १४. रा-पुत्रगमा ॥ १५. रा ब-शृङ्गानि । १६. म ल_१-
 तृणकाष्ठानि चापरे । च प्र-तृणं काष्ठान्यथापरे । रा ब ल_२ अ-तृणं काष्ठानि
 चापरे । १७. प्र-वादयन्ति ॥ १८. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-च ।
 १९. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-पुत्रगमाः । २०. फ-अत्रसंज्ञां
 छादयन्तो । च रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-शस्त्रसंज्ञां छादयन्तो । म-छायामासु
 वर्षाकाले (शस्त्रसंज्ञां छादयन्तो) । २१. च प्र ल_१-गणा ॥ २२. रा ब
 म ल_१ ल_२ अ-नन्दयन्तो महानादान् । प्र-नादमाना महानादान् । च-नर्दमाना
 महानादान् । २३. आ-प्रावृ...ल । च रा प्र ब म ल_१-प्रावृदकाले ।
 २४. च-म्बुदा ।

N] आकाशे सम-अदृश्यन्त पक्ष-वन्त इवाऽचलाः ॥१६॥ [N
पर्वतानां ततो वृष्टिश् छादयन्ती नभस्-तलम् ।

N] सागरोपरि मुक्ता सा शेषं संछाद्यै (द्याऽ)धिष्ठिता ॥१७॥ [N
दश-योजन-मात्रं तु सर्वं बद्धम् अ-शेषतः ।
बद्धो बद्धेति वेदतां सिद्धानाम् अम्बरे स्वनः ।

N] वानराणां च हृष्टानां सहसा सं-बभूव हं ॥१८॥ [N
दश-योजन-विस्तारं शत-योजनम् आ-यतम् । १^३ [७६पू

१२] नलश् चक्रे महा-सेतुं मध्ये नद-नदी-पतेः ॥१९॥ [६१पू
समुद्र-वरदानाश् च संवि-धानाश्चै च कर्मणः ।

४०] सेतुः^{१५} स्व-अल्पेन कालेन नि-ष्ठां प्राऽऽप्तोऽभवत् तदा ॥२०॥ [N

४१पू] वेला-मूलात् प्र-वृत्तः संलं लंका-मूले प्रति-ष्ठितः ।

४२उ] अशोभत तदा सेतुः सीमन्त इव सागरे ॥^{२०} २१॥ [N

नलेन सु-कृतश् चाऽसौ सेतुरे मन्दर-संनिभः ।^{२०}

१. ल_१-आकाशं । २. आ-०शेऽस्तमदृश्यन्त । च-समादृश्यन्त । ल_१ -
शस्त्रशङ्काशं । ३. फ-वृष्टा छादयन्ति । च-वृष्टि छादयन्ती । प्र-
वृष्टिः छादयन्ती । ल_१-वृष्टिः छादयन्ती । ४. च-सागरा परिमुक्ता । ल_२ अ-
सागरे परिमुक्ता । ५. रा-सो शङ्खं संशेद्य । ६. फ-तिष्ठतः । आ-
धिष्ठिताः ॥ ७. रा ब-०मात्रे । ८. आ-नास्ति । ९. फ-प्रोचैः । १०. रा-
स्वगृणम् । ब ल_२ अ-स्वराणाम् । ११. च-प्रहृष्टानां । १२. फ
च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-सः ॥ १३. फ रा प्र ब म ल_१ ल_२
अ-दशयोजनविस्तारमायतं शतयोजनम् । च-दशयोजनविस्तारमायते शतयोज-
नम् ॥ १४. रा ब प्र-वरदानाश् । १५. फ-विधानाद्विधकर्मणः ।
रा-संविधानाश्च कर्मण । प्र-संविनादाश्च । १६. प्र-स्वेन । १७. प्र-
वेलांमूलात् । १८. फ च रा ब म ल_१ ल_२ अ-स । १९. आ-
श्रीमन्त । २०. फ रा ब ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥ २१. प्र-विकृतश् ।
म-च कृतश् । २२. च प्र म-मेरुः ।

- N] मलयाव तु समा-रब्धो लंका-मूले प्रति-ष्ठितः ॥२२॥^१ [N
 ४२पू] सु-विशालः कृतः श्री-मान् सम-भूमिः समा-हितः । [N
 N] अदृश्यत तदा चित्रैः स्थातेः पन्था इवाऽम्बरे ॥२३॥ [४३
 तस्य नाम तदा चक्रुः वानरास् ते सुवि-स्मिताः ।
 N] नलेनाऽयं कृतो यस्मान् नल-सेतुरं भविष्यति ॥२४॥^१ [N
 तं^२ नलेन कृतं सेतुं^२ सागरे सलिलैः^३ शये । [७४पू
 N] ददृशुः सर्व-भूतानि वि-स्मयं परमं ययुः ॥२५॥ [N
 बद्धा तुं तं^४ महा-सेतुं 'सु-ग्रीवो वाक्यम् अब्रवीत् ।
 N] एष सेतुरं मेहान् बद्धः सागरे वरुणाऽऽलये ॥२६॥ [N
 कृत-कृत्याः स्मो राजेन्द्र हता लंका न सं-शयः ।^१
 N] रावणश्च हतः शत्रुः साऽमांत्यः स-परिच्छदः ॥२७॥ [N
 बद्धं दृष्ट्वा ततः सेतुं^२ रामो दशरथाऽऽत्म-जः ।

१. फ रा ब अ ल_१ ल_२-नास्ति । २. प्र-सुविशालकृतः । आ
 फ रा-०लः कृत । ३. रा प्र-समभूमि स० । ४. आ-चित्राः स्थानैः ।
 च-तत्र स्वः । रा म-तत्र स्वस्थाः । प्र ब ल_१ ल_२ अ-तत्र स्वस्थः । ५.
 प्र-इवाचले । ६. प्र-रामस्तदा । ७. प्र-समाहिताः । ८. फ-कृतस्तस्मान् ।
 ९. प्र-०सेतु । १०. फ-भवत्विति । च रा ब म ल_२ अ-भवत्वयम् ।
 ११. अतः परमधिकः पाठः-फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-सेतुपृष्ठं यतः
 सर्वं नलेन सुसमं कृतम् । नलसेतुरिति ख्यातस्तस्य कीर्तिर्व्यवर्धत । ल_१-
 नास्ति ॥ १२. च प्र ब अ-नलेन च कृतः सेतुः । रा म ल_१ ल_२-नलेन च
 कृतः सेतु । १३. आ-सलिलार्णवे । च रा प्र ब म ल_१ २ अ-वरुणालये ॥
 १४. फ-तं तु । १५. फ-सुग्रीवं । १६. आ-महाबद्धः । रा-महाबन्धः ।
 ब-महावधः ॥ १७. च-कृतकृत्या । प्र-कृतकृत्यः । १८. प्र-स । १९. ल_१-
 अतः परं 'तं नलेनेति' इलोकाऽर्धं पुनः पठ्यते पाठक्रमभंगश्चापलभ्यते ।
 २०. रा-सामात्य सः स० ॥ २१. ल_२-बद्धः । २२. च रा प्र ब म ल_१,
 ल_२ अ-भुत्वा । २३. रा-सेतु ॥

N] अधि-रूढ हनू-मन्तं पृष्ठं नीलस्य लक्ष्मणः ॥२८॥ [N
अग्र-तैः सर्व-सैन्यानां श्री-मान् बल-समन्वितः ।

N] जगाम धेन्वी धर्माऽऽत्मा सु-ग्रीवेणैः सैमन्व-इतः ॥२९॥ [८४
आ-प्लवन्तः प्लवन्तश् च गर्जन्तश् च प्लवं-गमाः । [७७

N] बद्धे तत्र तदा सेतौ मध्ये नद-नदी-पतेः^१ ॥३०॥ [N
केचिज् जलेन^२ धावन्ति सेतुं^३ ना केचिद्^४ एव तु^५ ।

N] केचिद् आकाशम् आ-विश्य सेतुं नैव स्पृशन्ति च ॥३१॥
अन्ये मध्येन गच्छन्ति पार्श्वे चाऽन्ये प्लवं-गमाः ।

N] 'सलिले प्र-पतन्त्य अन्ये पन्थानं ये'^६ न लेभिरे ॥३२॥ [८५
४३३] तानि कोटि-सहस्राणि वानराणां महौजसाम् ।

N] बद्धा तत्र महा-सेतुं जग्मुः पारं महोदधेः ॥३३॥ [७९
घोषेणै^७ महैता घोषं सागरस्य समुत्-थितम् ।

N] भीमम् अन्तर-^८दधे भीमा तरन्ती हरि-वाहिनी ॥३४॥ [८७

१. आ च प्र रा म ल_१ ल_२ अ-पृष्ठे । ब-पृष्ठे । २. च म ल_१-
नीलम् । प्र रा ब ल_२ अ-नीलं च । ३. प्र-अन्यतः । ४. च रा प्र ब म ल_१
ल_२ अ-०सैन्यस्य । ५. रा-धन्व । ६. च ल_२-सुग्रीवेन । ७. ल_१-
समन्ततः । ८. प्र-नास्ति ॥ ९. फ च रा ब म ल_१ ल_२-महासेतौ ।
प्र-समासेतौ । १०. अ-०पतौ ॥ ११. फ च रा ब म ल_१ ल_२ अ-जवेन ।
प्र-जीवेन । १२. प्र-वानराः । १३. च ब म ल_१ ल_२ अ-केचिदैव । १४. फ-
ते । १५. फ-अथ । रा-अन्येन्ये । १६. आ-अन्येन । रा ब ल_२ अ-
मध्ये तु । च प्र म ल_१-मध्ये च । १७. च रा-च वानराः । प्र ब म ल_१ ल_२
अ-तु वानराः । १८. ब-सलिलं । १९. च-प्रपतन्त्येन्ये । रा प्र म ल_१
ल_२ अ-च प्रयात्यन्ये । २०. रा-ते । २१. फ-कोटीस० । २२. आ-
महोजसाम् । २३. आ-बद्धा । २४. फ-घोरेण । च-घोषेण । २५. प्र-च
महाघोषं । २६. रा-अन्तर्दधम् । २७. फ ल_१-हरिवाहिनी ॥

ततः पारे सम-उद्रस्य गदा-पाणिर् वि-भीषणः ।
 ४५] परेषाम् अभि-घाताऽर्थम् अतिष्ठद् हरिभिः सह । [८१
 यूथ-पानां सहस्रौघैः प्र-स्थितो लघु-विक्रमः ॥३५॥
 ४४उ] निष्-पाद्य हरयः सैतुं प्रतीऽताः सैस्तुर अर्णवम् । [N
 यथा स्व-स्व-निवासेषु विषयेषु यथा-सुखम् ॥३६॥ [N
 N] सर्वा मुहूर्त्तेन सं-तीर्णा वाहिनी नल-सेतुना ।
 तीरे विवेश रम्ये च बहु-मूल-फले शुभे ॥३७॥ [८८
 १२पू] दश-योजन-विस्तारं आ-यतं शत-योजनम् ।^{१३}
 N] सेतुं ददृशिरे हृष्टा देवा ऋषि-गणास् तदा ॥३८॥ [७६
 तद् अद्भुतं राघव-कर्म-दुष्करं
 सम-ईक्ष्य देवाः सह-सिद्ध-चारिणाः ।
 नि-शम्य रामं सहसा महर्षिभिस्
 N] तम् अभ्य-अनन्दंश्च वचोभिर् अव्ययम् ॥३९॥ [८९

१. च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-०घातार्थं चतुर्भिः सचिवैः । आ-
 ०घातार्थमतिष्ठद्विरिभिः । २. ल_२-यूथपानं । ३. च-सहस्रौघैः । ४. च
 रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-निष्ठाय । म-निष्ठाय (निष्पाद्य) । ५. रा-सेतु ।
 ६. आ-प्रतीताः शंशुसतुर् । फ-तीर्णस्तेनैवार्णवम् । च-सुग्रीवाः ससुस्तुर ।
 रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-सुग्रीवाः सस्तुर । ७. आ म-अथाश्वसुहृद्विश्रेष्ठा ।
 फ-अथाश्वस्तु वस्त्रेषु । अ व ल_१ ल_२ प्र रा-०निवासेत्यारभ्य ०विस्तार-
 मित्यन्तः पाठस्त्रुटितः । ८. फ-०र्तेण । च-सुमुहूर्त्तेन । ९. च-सन्तीर्णो ।
 रा प्र ब-नास्ति ॥ १०. फ च म-तु । ११. आ-०फलेषुभिः । च-
 ०फलशये । १२. च-०वितीर्ण । १३. म-०निवास इति पादं आयतं
 शत० इतिपादं चैकीकृत्याधिकः श्लोकार्धः पठितः । मध्यगतः पाठस्त्रुटित इव
 प्रतीयते । १४. फ च रा प्र म ल_१ ल_२-सर्षिगणास् । १५. च-
 दुस्करं । १६. ल_१ ल_२-०चारिणाः । १७. १८. च प्र-मुदिताः ।
 रा व ल_१ ल_२ अ-मुदितं । १८. अ व ल_१ च प्र रा-सहर्षिभिस् । १९.
 आ-तमभ्यषिञ्चन्त शुभैर्जलैः पृथक् । फ-तमभ्यषिञ्चन् शुशुभैर्जलैः पृथक् ।

जयस्वं शत्रून् नर-देव मेदिनीं

स-सागरां पालयै शारवतीः समाः ।

इत्य-एव रामं नर-लोकै-सत्कृतं

N] शुभैर् वचोभिर् वि-बुधाः पुं पूजिरे ॥४०॥ [९०

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे समुद्र-सेतु-बन्धनो

नामाऽष्टानवतितमः सर्गः ॥^{११} ९८ ॥

१. व-जयस्व शत्रून् । २. व-ससागरा । ३. च-पालय । ४. आ फ-इतीव । ५. आ-नरदेवसकृतं । फ-नरलोकसकृतं । ६. फ रा म ल_१-वचो विबुधाः । आ-वचोभिर्विधाः । ७. फ-पुपूजिरे । रा व म ल_१ ल_२ प्र अ-अपूजयन् । ८. फ-आर्षे । ९. अ-नास्ति । १०. फ रा प्र व-सेतुबन्धो । ल_२ अ-समुद्रसेतुबन्धो ॥ ११. वं-इत्यार्षे रामायणे महर्षिवाल्मीकीये आदिकाव्ये चतुर्विंशतिसाहस्र्यां संहितायां सुन्दरकाण्डे सेतुबन्धनं नाम पञ्चनवतितमः सर्गः ॥ सुन्दरकाण्डं समाप्तम् ॥

[वं-N] = [नवनवतितमः सर्गः] = [दा-N]

ततो महाऽऽत्मा कृत-सेतुम् ईश्वरं
प्रतीत-रूपं विजयाऽभि-नन्दिनम् ।

पुनः सम-उद्रोऽभि-जगाम राघवं
प्र-भावम् अस्मै वरदोऽभि-वर्धयन् ॥१॥

तम् आ-गतं लक्ष्मण-वानराऽधिपौ
बि-भीषणेश चर्क्ष-पतिश् च जाम्ब-वान् ।^०

मुदा प्रतीऽता हरयो वर-प्रदं
प्रणम्य रामाऽभि-सुखाऽव-तस्थिरे ॥२॥

स दिव्य-रूपाऽऽभरणो महा-द्युतिर
नि-शम्य रीमं मुनि-वेष-धारिणम् ।

शिरस्य उपाऽऽघ्राय जयाय पुत्र-वत्
सम-ईक्षमाणोऽनुशशास सागरैः ॥३॥

१. रा म-०नन्दनम् । म ल_२-०नन्दितम् । २. म-समुद्रोभि(पि) ज० ।
३. षष्ठ्यर्थे चतुर्थीयमार्षी द्व० । ४. म-न देवभिवर्धयन् । ब-०भिवर्धयत् ॥
५. प्र-विभीषणो ऋक्ष० । ल_१-०षणश्चक्र० । ६. फ रा प्र ब म ल_१ ल_२
अ-वीर्यवान् । ७. द्विः पठितः पाठः-प्र-तमागतं लक्ष्मणवानराधिपौ
विभीषणश्च नृपतिश्च वीर्यवान् । ८. फ-सुखाः । ९. ब-स्वरपदं ।
१०. च-प्रणमु रामं सगरस्यात्मजम् । रा-प्रणम्य रामं सगरस्य चात्मजम् ।
प्र ब म ल_१ ल_२ अ-प्रणमिरे तं सगरस्य चात्मजम् । विसर्गलोपे तत्पूर्वोत्तर-
सवर्णसम्भिरार्षः द्व० । अथवा नात्र संधिः । उत्तरादिलोपस्याऽऽर्षस्येदमुदा-
हरणं स्यात् ॥ ११. च-०द्युति । प्र रा ब ल_२-०द्युति । १२. आ-राम ।
१३. आ-समीक्षमाणो० । रा-समीक्ष्यमानोजुसशास । ब ल_२-समीक्ष्यमानो०
१४. रा-सागर ॥

न वत्सं युद्धे मुनि-वेषे इष्यते
 वि-भज्य कर्माणि चरन्ति पार्थिवाः ।
 स राम राजाऽऽभरणैर् अलं-कृतो
 जयाय गच्छेति जङ्गाद स-त्वरः ॥४॥
 तथेति चोक्त्वा वचनार्न् महोदधेर्
 वि-सृज्य चीराणि जटाय नि-यम्य च ।
 शुभानि राजाऽऽभरणानि चाऽऽर्द्धे
 समुद्र-दायं कवचाऽऽयुधानि च ॥५॥
 तथैव तेपे पुनर् अव्यतिक्रमं
 मनो-वचः-क्रौञ्च-समाधिजं तर्पः ।
 पिता यथैनं नि-युयोज कृच्छ्रे
 स चाऽपि रामो ददृशे मेहीं गतः ॥६॥
 स लक्ष्मणस्याऽपि तथो यथोऽऽत्मनः
 चकार वर्माऽऽयुध-भूषण-क्रियाम् ।
 तयोर् द्युतिः सं-ददृशे नरोऽग्रयोः

१. च-वत्सा । २. प्र ब-वेश । ३. फ-विसृज्य । ४. आ फ म-
 चकार । ल१-जगाम ॥ ५. फ-चोक्ते । ६. आ रा म अ-वचनं । ७. म-०दधि ।
 रा अ-०दधे । ८. च-यदा निरस्य । प्र रा ब ल१ ल२ अ-जया विरस्य ।
 म-जयं निशम्य । ९. आ फ च प्र म-चाददे । १०. म-समुद्रदत्तानि ।
 ११. प्र-कवचानि चाददे ॥ १२. आ-अप्यतिक्रमत् । प्र फ-अप्यतिक्रमन् ।
 च रा म ल१ अव्यतिक्रमन् । ब-ओ व्यतिक्रमन् । ल२ अ-
 अव्यतिक्रम । १३. फ-०कामः स० । रा-कायस.....धिजं ।
 १४. फ-तप । १५. आ-यदेवं । ब-यथैवं । १६. फ-नियुजोज । ल२-नियु-
 योज्य । १७. फ-कृष्टतः । च रा प्र ब म ल१ ल२ अ-कृष्टे । १८. रा-०ददृसे ।
 १९. च ब-महीगतः ॥ २०. च-यथा । २१. आ-यतात्मना । च-तथात्मनः ।
 २२. च-वर्मयुधभूषणः क्रियाम् । फ-०भूषणोक्त्याः । २३. रा-स
 दृश्यो । २४. रा ब-नराग्रयोः ।

सम्-एत्यं चन्द्रोशनसोर् निशास्त्र इव ॥७॥

ततम् तु रामं तपसा प्रै-दीपितं

वरैश्च च राजाऽऽभरणैर् अलङ्कृतम् ।

अनुग्रहायाऽति-निनाय सागरः

सुदुष्प्र-वेशं वरुणस्य चाऽऽलयम् ॥८॥

स देव-राजं वरुणं वर-प्रदं

ज्वलन्तम् ऋद्ध्या समुदीर्ण-रूपया ।

प्रतीऽतमं आसीनम् उपेत्य राघवम्

तदा वन्दे शरणं जगाम च ॥९॥

अथाऽभ्य-उवाचाऽऽशिषम् आर्युषि ध्रुवं

नराऽधिपायाऽम्बु-पतिः प्रसन्न-वाक् ।

बले च वीर्ये च वि-वृद्धिम् आ-दधे

त्वरेति चोर्वोच जयेति चेर्ध्वरः ॥१०॥

ततः सम्-उद्रः प्रविनीत-राघवं

पितैर्व पुत्रं प्र-शंशास बुद्धि-मान् ।

भवाय कृत्वा भगवत्-प्रदक्षिणं

१. रा-समेतच० । २. आ-निशास्त्रि वा । फ-निशास्त्रि । रा-निशा-
स्त्रि ॥ ३. च रा प्र-प्रदीप्तम् । ४. फ-तथैव । व-वैरश्च । ५. आ-० प्रहायेति
नि० । प्र च रा ब म ल२ अ-० प्रहायाभिनि० । ६. फ अ च ब ल२ प्र रा म-
सागरम् । ७. आ प्र अ-स दुःप्रवेशं । फ-सुदुःप्रवेशं । च-सुदुःप्रवेशं । रा-
स दुःप्रवेश । ८. फ-वरुणस्य बुध्या । ९. रा अ-समुदीर्णरूपयया । १०. अ-
प्रीतम् । ११. फ च प्र-वृद्धिः ॥ १२. आ-आशिवं भुवन् ।
फ-आयुषे ध्रुवम् । १४. आ फ-आदेद । १५. रा ल२-चोक्ताथ ।
प्र ब म ल२ अ-चोक्तथाथ । १६. प्र-वेधं ॥ १७. आ-प्रतिनीय रा० । च-
प्रतिनीय राघव । रा-प्रतनीय रा० । १८. अ-पितैव । १९. फ-प्रशंसा ।
२०. च प्र रा ब म-भगवान् प्र० ।

ततोऽर्त्य-अयात् सोऽपि यथाऽऽगतोऽभवत् ॥११॥

ततः प्रभुः सुखम् उषितो विभावरीं

पुरोर्दयं सवितुर् उपेत्य राघवः ।

महा-बलैस् समभि-वृतो बलाऽग्रणीर्

महां-द्रुमं समुप-जगाम पर्वतम् ॥१२॥

इत्यार्षे रीमायणे सुन्दर-काण्डे समुद्र-दायं नाम

नवनवतितमः सर्गः ॥ ९९ ॥

१. आ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-ततोभ्ययात् । २. आ फ-यथागतं
प्रभुः । च रा ब म ल_१ ल_२ अ-गतो भुवम् ॥ ३. च-मुखमुषितो
४. ब-पुरोदयः । ५. आ-सेतुमुपेत्य । म-सवितुरूपेत् । ६.
फ-महाबलस् । ७. आ-स्वनिवृतो । च-स्वभिभृतो ।
फ-स्वभिनिभृतो । ८. च रा-वलायणी । ल_२ अ ब-
वलाय । प्र-वलायतैर् । ल_१-वलीमुखैर् । ९. फ-स (म) हृद्भुतं । च
रा प्र म ल_२ अ-महाद्भुतं । ल_१-सहाद्भुतं । ब-महाद्भुत ॥ १०. अ-
नास्ति । ११. फ रा ब-समुद्रदायो । च- समुद्रदायवरुणदर्शनं । प्र म ल_१
ल_२-समुद्रदायो वरुणदर्शनं ॥

[वं-N]=

[शततमः सर्गः]

=[दा-N]

ततः शंखं-विमिश्रेण भेरी-शब्दाऽनुनादिना ।
 राघवस्याऽऽगमत् सैन्यं नाना-प्रहरणाऽन्वितम् ॥१॥
 सम-आसीनं ततस् तैव तु राघवस्य महद् बलम् ।
 अशोभत तदा पूर्णं(र्णः)सागरस् स्तिमितो यथा ॥२॥
 सभा-गतस् ततस् तैव तु दृष्ट्वा राजा दशाऽऽननः ।
 मुहूर्त्तं ध्यानम् आ-स्थाय सचिवांन् अंभ्युद्-ऐक्षत ॥३॥
 अथ तांन् सचिवांस् तत्र बभाषे रावणस् तदा ।
 वाक्यं वाक्य-विदां श्रेष्ठः शृणुध्वं मम रौक्षसाः ॥४॥
 न चोद्योगे मनो वोऽद्य अयं प्राऽऽमंश् च राघवः ।
 सहितः सर्व-सैन्येन वानराणां स-लक्ष्मणः ।
 साम्प्रतं चैव यत् कार्यं तत् कुरुध्वम् अ-कालिकम् ॥५॥

१. आ-शंवि० । २. रा-०नुपादिना । प्र०-नुयायिना । ३. आ फ
 च-रावणस्या० ॥ ४. फ रा प्र ब म ल_१ अ-तं । ५. प्र च ब म ल_१ ल_२
 अ-राघवस्य महाबलं । आ फ-रावणस्य म० । ६. प्र च रा म ल_१ ल_२ अ-ततः
 पूर्णं स्तिमितः सागरो । फ-तदा तूर्णं स्तिमितः सागरो । च ब-ततः पूर्णस्तिमितः
 सागरो ॥ ७. आ-समागतं । फ प्र ब-समागतं । रा म ल_१ ल_२ अ-
 सभागतं । ८. च रा म ल_१ ल_२ अ-तं । ९. ल_२ अ-मुहूर्त्तं । १०. च-
 सचिवानः भ्युदैक्षत ॥ ११. फ-आगतान् । १२. प्र म ल_१-श्रेष्ठाः ।
 १३. रा प्र-राक्षसा ॥ १४. फ-न चान्यो वानरो चाद्य शौर्यं । रा-न चोद्योग-
 मनोजवोद्यमयं । ब-न चोद्योगम.....मयं । प्र-न चोद्योगोऽस्ति भवता-
 मयं । म-न चोद्योगो मनश्चाद्य सोयं । ल_१-प्रचोद्योगमसंभाष्य मयं ।
 'मनो वोद्य अयं' इति सन्ध्यभाव आर्षः द्र० । १५. च रा प्र ब म
 ल_१ अ-प्राप्तः स ॥

अव-ज्ञा न च कर्त्तव्या वानरेषु रणाऽजिरे ।
 यैस् तृणी-कृत्य नैः सर्वान् सेतुर बद्धो महोर्दधौ ॥६॥
 भवन्तश् चैव रागाऽन्धाः सुख-प्रोऽऽप्ताः प्र-संगिनैः ।
 बध्यमानं तदां सेतुं यन् न वे(?)त्थ निशा-चराः ॥७॥
 चारोऽत्र न प्र-युक्तश् च 'सर्वैर् मन्त्रि'-पदे स्थितैः ।
 हितं मन्त्रयते राजस् तेन मन्त्री नि-गद्यते ॥८॥^{१५}
 कार्याऽकार्याणि सततं राजा राज्ञ्ये करोति वै ।^{१८}
 तानि सर्वाणि कार्याणि मन्त्रिभिः संततोद-थितैः ।
 अन्विष्याऽन्विष्य चिन्त्यानि तेन राजा सहाय-वान् ॥९॥^{२२}
 मन्त्रिभिः सर्व-कार्याऽर्थाः कार्या नित्यम् अ-संशयम् ।
 एवं भवद्भिर् वि-श्रम्भाद् वैश्वितोऽहं निशा-चराः ।

१. रा ब-च न । २. च-०व्य । ३. आ-न । ४. रा प्र ब म ल,
 ल_२ अ-महार्णवे ॥ ५. म-सुखासक्ताः । च प्र ल, ल_२ अ-सुखसुता ।
 ब-सुसंप्राप्ताः । ६. च रा ब म ल, सुसंगिनः । प्र ल_२ अ-सुगंधिनः ।
 ७. च ब म ल, ल_२ अ-तथा । ८. ब अ-नः । ९. रा-चेष्टां ॥
 १०. फ-दारा अ ? । ११. आ फ-प्रयुक्तो बः । १२. रा ब अ-सर्व ।
 १३. आ फ-मंत्रपदे । प्र-मंत्रिपदे । १४. रा प्र ब म ल, ल_२ अ-
 मन्त्रीति कथ्यते । १५. आ-इतोऽध्यर्धः श्लोको नास्ति ॥ १६. च ब म
 ल, ल_२ अ-यानि कार्याणि । १७. फ रा-राज्यं । १८. आ प्र-
 नास्ति । १९. रा ब म ल, ल_२ अ-सततोद्यतैः । प्र-सततोदितैः ।
 २०. च-अन्विष्य चिन्त्यानि तानि । २१. च प्र रा ब म ल, ल_२ अ-राज्ञो
 महोदयः । २२. च-'निगद्यते' इति पूर्वश्लोकपाठस्य पुनरुल्लेखभ्रमेण 'तानि
 कार्याणि सततं' इति अस्याऽहस्य मध्य एव द्विलिखितः ॥ २३. आ फ-
 सह का० । २४. च-एकं । अ-लं... । २५. ल_२ अ-भवद्भिः.....वि० ।
 आ-भवद्भिर् विश्रम्भा चितोहं । फ-भवद्भिर् विश्रम्भावद्भितो ॥

मामकं यदि वः कार्यं नास्ति कार्यं मतं हृदि ॥१०॥
 अहम् एकः करिष्यामि शात्रवाणां प्र-शंसनम् ।
 चौरं वाऽत्र नि-योक्ष्यामि सान्त्वं भेदम् अथाऽपि वा ॥११॥
 रावणेनैवम् उक्ताम् ते राक्षसा व्रीडिता भवन्तं ।
 व्रीडितानां ततस्तेषां मेघ-नादोऽभ्य-अभाषत ॥१२॥
 किम्-अर्थं तप्यसे तात राघवाल् लक्ष्मणात् तथा ।
 वानरेन्द्राच्च सु-ग्रीवाद् वानराणां बलाद् अपि ॥१३॥
 मानुषो नृपती रामो राज्य-भ्रष्टम् तथैव च ।
 कथं विभेषि तस्मात् त्वं देवान् कृत्वा वशेऽनेध ॥१४॥
 इहाऽऽनीतो मया शक्रो नाग-पाशै- (शैर्) जितो रणे ।
 वि-बुधा निर-जिताः सर्वे स्वर्गं गत्वा त्वया पुरा ॥१५॥
 प्रेताऽधि-पो जितः संख्ये वित्तेशोऽत्र परा-जितः ।

१. च-कार्ये । २. आ-कार्यं नम । फ-कार्यं तम । च प्र ब म ल_१ ल_२
 अ-कार्यतमं । रा-कार्यमतं । ३. फ च रा प्र म ल_१-शात्रवानां । ब-शत्रुवानां ।
 ४. फ-प्रवाधनं । च प्र रा ब म ल_१-प्रसाधनम् । ल_२ अ-प्रणाशनम् । ५.
 प्र-चारात् । ६. फ रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-चात्र । ७. फ-नियोष्यामि । च
 म ल_२-नियोषोमि । ८. आ च-शात्वम् । फ-शान्तं ॥ ९. फ ब-तु । १०.
 आ-०ताभवं । अडभावो वा सन्धिर्वाऽऽर्षः । ११. च-०दो अभाषत ।
 आ-०दो न्यभाषत ॥ १२. च-लक्ष्मणस् । १३. रा-वानरेन्द्रात् । १४. च
 रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-तथा वलात् ॥ १५. प्र-मानुष्यो । १६. आ फ ब-
 नृपते । १७. ब-राम । १८. म ल_१-विभेष । १९. प्र-तस्माच्च । रा-
 कस्मात्त्वं । २०. च म ल_१ ल_२ अ-स्थाप्य व० । ब-स्थास्य व० । रा-कृत्वास्य व० ।
 प्र-कृत्वाऽप्यव० ॥ २१. फ-०पाशैश्चितो । च-०पाशाऽसितौ । रा ब म ल_१
 अ-०पाशावृतो । प्र-०पाशाश्चितो । ल_२ अ-रागपाशावृतो । २२. च-स्वर्गे ।
 २३. फ रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-वित्तेशश्च । च-वित्तेन्द्रश्च ।

वरुणः काद्रवेयाश् च कालकेयाश् च दानवाः ॥१६॥
 वसवो मरुतश् चैव तथा चन्द्र-दिवाकरौ ।
 पृथिव्यां सर्व-राजानो निर-जितास् ते स्व-तेजसा ॥१७॥
 किं करिष्यन्ति ते राजन् वानरा वन-चारिणः ।
 तौ वा मानुष-मात्रौ तु भ्रातरौ राम-लक्ष्मणौ ॥१८॥
 व्य-एतु ते सं-भ्रमो राजन् अहं हन्मि पुन-गमान् ।
 मम बाण-पथं प्राऽऽप्य न कश्चिद् अपि जीवति ॥१९॥
 रामं च लक्ष्मणं चैव हतौ पश्य मया रणे ।
 हनु-मन्तं स-सुग्रीवम् अङ्ग-दं गन्ध-मादनम् ।
 सु-षेणं जाम्ब-वन्तं च तथाऽन्यान् वन-गोचरान् ॥२०॥
 मेघनाद-वचः श्रुत्वा प्र-हस्तो वाक्यम् अब्रवीत् ।
 एवम् एतन् न सं-देहो यथा वदसि मान-द ॥२१॥
 मुसलाऽऽयोधिने महं कः स्थास्यति रणाऽजिरे ।
 वानरेषु न मे चिन्ता चल-चित्तेषु रावणे ॥२२॥

१. प्र-वरुणाः ॥ २. फ-नक्षत्राणि ग्राह्य । प्र-वसवो मारुतश् ।
 ल२ अ-वसवौ म० । ३. आ च व रा-प्रथिव्यां । ४. च-च रा० । रा प्र
 व म ल, ल२ अ-ये च राजानो । ५. च-चिर्जिताश्चैव तेजसा । व रा प्र म
 ल, ल२ अ-विजितास्ते तेजसा । ६. फ-वृद्धिः पाठः । ७. व-मनुष० । ८.
 प्र व म ल, ल२ अ-च । ९. आ-यतु । रा अ-वेतु । १०. आ फ च-
 राजन्नाहं । ११. च-वा । १२. ल२-रणे मया । म-इत्यत आरभ्य सर्गसमाप्तिं
 यावत् वृद्धिः पाठः । १३. आ-सुग्रीवमङ्गदं । रा ल२-सुग्रीवं सांगदं । १४.
 फ-सुखेन । १५. आ-एव । १६. रा-मुसलायोधिको । व-मुसलायोधिने ।
 प्र-मुसलायुधने । आ फ-लायोधिने । म च-मुसला० । ल२-
 मुसलायोधिने । १७. फ-मेघ कः । च-मर्दकः । रा-महा क । १८. च-
 स्थस्यति । १९. प्र-मानद ॥

मानुषेषु च क्लीबेषु भक्ष्य-भूतेषु नित्य-दा ॥२३॥
 अहम् एको वधिष्यामि तव शत्रून् दशोऽऽनन ।
 सुखी भव महा-राजं यथेष्टं वि-चरस्व च ।
 सुसंलं भ्राम-यांनस् तु रावणं समुद्ध-पेक्षत ॥२४॥
 एवम् उक्ते प्र-हस्तेन धूम्राक्षो वाक्यम् अब्रवीत् ।
 आ-गंतौ यदि तौ राजन् मानुषौ राम-लक्ष्मणौ ॥२५॥
 बद्ध्वा सेतुं सम-उद्रे तु वानरौश्च च तरसं-विनः ।
 लंका-मूले स्थितास्तस्मात् सं-नैर्हृध्वं निशा-चरैः ॥२६॥
 गच्छामस् त्वरितं तत्र यत्र तद् वानरं बलम् ।
 सुख-मुप्तात् हनिष्याम एतद् हि मम रोचते ॥२७॥
 महोदरोऽर्थं निर्भ-भर्त्स्य धूम्राक्षो वाक्यम् अब्रवीत् ।
 सु-रक्षितं च रामेण सु-ग्रीवेण च तद् बलम् ॥२८॥
 वानरैश्च च महा-वीर्यैः समन्तात् परि-वारितम् ।

१. ल_२ अ-मानुष्येषु । २. रा व ल_१ ल_२ अ-दीनेषु । ३. फ-
 ०रूपेषु । ४. फ-मे सदा । रा ल_२-नित्यसः । फ-हनिष्यामि । ५. रा-ददानन ॥
 ६. फ-महाश्रय । ७. आ- विरमस्व । ८. च रा प्र व ल_१ ल_२ अ-यं ।
 ९. आ-मुशलं । च-सुसंलं । प्र व-सुसुलं । १०. च-भ्राममाणस् । रा अ-
 भ्राममाणस् । व-भ्रममाणस्तु । ल_२-भ्रामयाणस्तु । ११. फ-रावणाननमैक्षत ॥
 १२. ल_१-उक्ते । १३. च-धुम्राक्षो । १४. च-आगंतौ । १५. फ-.....
 स्नाथ । १६. च-तपस्विनः । १७. प्र व-स्थितस् । १८. आ-
 संनभं हृद्धं । १९. च-निशाचरः । २०. च रा व ल_१ ल_२ अ-त्वरितास् । २१.
 रा-हन्याम । अ-हनिष्यामि । २२. फ-महोदरोपि निर्भर्त्स्य । रा-महोदये
 तु विभर्त्स्य । च म-महोदरोप्यनिर्भर्त्स्य । २३. रा-धूम्राक्ष । २४. च-व्रुदित ।
 २५. रा व ल_१ ल_२ अ-महावीरैः । २६. च-परिचारितम् ।

न तत्र गमनं युक्तं पुर-गुप्तिर् विधीयताम् ॥२९॥
 पूर्वम् एतद् अभूत् कृत्वा परे पारे महोदधेः ।
 सेतौ वा बध्यमाने तु विघ्नः कार्यो निशाचराः ॥३०॥
 साम्प्रतं त्वं आ-गते सैन्ये पुरस्ताद् बलिनो वयम् ।
 शस्त्राणां कवचानां च कृत्वा सम्यग् उपासजनम् ।
 तेषां दास्यामहे युद्धं हनिष्यामश् च तान् मृधे ॥३१॥
 एतस्मिन् अन्तरे वीरः प्र-गृह्य विपुलं भुजम् ।
 अति-कायो महा-वीर्यो रावणं वाक्यम् अब्रवीत् ॥३२॥
 रक्षितव्या प्रजा रक्षा रक्षितव्या द्वि-जातयः ।
 दृश्यवश् च नि-हन्तव्याः परि-पालयाश् च साधवः ॥३३॥
 अ-न्यायेन न हेतव्यं परं-स्वं राक्षसेर्षभ ।
 एवं यो वर्तते राजा चिरं पाति वसुंधरोराम ॥३४॥
 रामेण विनियजेन व्य-अलीकं किं कृतं हि नः ।
 जनस्थान-गता येन तस्य भार्या त्वया हृता ॥३५॥
 पति-व्रता महा-भार्गा लंकां किं सा प्रवेक्षिता ।

१. रा ब ल_१-तत्रागमनं । २. आ-परगुप्तिर् । च-पुरं गुप्तिर् । रा प्र
 ब ल_१ ल_२ अ-पुरे गुप्तिर् । ३. प्र-एवम् । ४. रा-पारे । ५. च-सेतो ।
 प्र-सेतो । ६. प्र-वर्धयमाने । च-वर्धयमाने । ७. रा ब ल_१ ल_२ अ-च ।
 ८. रा ल_१-विघ्न कार्यो । प्र-विघ्नकार्यो । ९. रा-निशाचरा । ल_१-निशाचरः ।
 १०. फ-स्वागतं सैन्यं । ११. प्र-पुलस्त्याद् । १२. ब-बालिनो । १३. च-
 कवचाणां तु । १४. च-उपासितम् । १५. प्र-तेषामुपासमे । १६. आ फ-
 हरिष्यामश् । १७. प्र ल_१ ल_२ अ-हवावीरो । १८. फ-राजोय । च प्र
 ब ल_१ ल_२ अ-राजन् । १९. रा-दृश्यवश् ॥ २०. रा प्र ल_१ ल_२ अ-
 हन्तव्यं । २१. प्र अ-परं स्वं । २२. रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-राक्षसेश्वर ।
 आ-०र्षभा । २३. ब ल_१-यवन्तरे । २४. च-चिरे । २५. रा-सुमेदनीम् ।
 प्र ब ल_१ ल_२ अ-स मेदिनीम् ॥ २६. रा ब-विनियजेन व्यलीकं हि ।
 २७. फ-कृता ॥ २८. आ-०भाग । २९. रा ब प्र ल_१ अ-लंकायां किं प्र० ।
 ल_२-लंकायां किं स प्रवेक्षिता ।